

Načelnik

mr *Stevan* STANGJEVIĆ, pukovnik

Pomoćnik načelnika za izdavačku delatnost

Ivan MATOVIĆ, pukovnik

B i b l i o t e k a

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

Knjiga TRISTA DVADESET DRUGA

Monografije

JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

Knjiga STO DVADESETA

UREĐIVAČKI ODBOR

General-pukovnik *Rahmija* KADENIĆ, predsednik; članovi: *Ali* ŠUKRIJA, *Risto* DŽUNOV, general-pukovnici: *Milan* DALJEVIĆ i *Dako* PUAC; general-potpukovnici: *Melodije* KOTEVSKI, *Veljko* MILADINOVIC, *Sveiozar* ORO, *Ilika* STOJŠIĆ, *Joco* TARABIĆ, *Fabijan* TRGO i *Avgust* VR-TAR; pukovnici: *Ahmet* ĐONLAGIĆ, *Viktor* KUCAN, *Miso* LEKOVIĆ i *Radomir** PETKOVIĆ

Glavni i odgovorni urednik

Rajko ŠARENAC, pukovnik

Urednik

Sneiana TMUŠIĆ, profesor

Recenzenti

Ilija RADAKOVIC, general-pukovnik

Viktor KUCAN, pukovnik

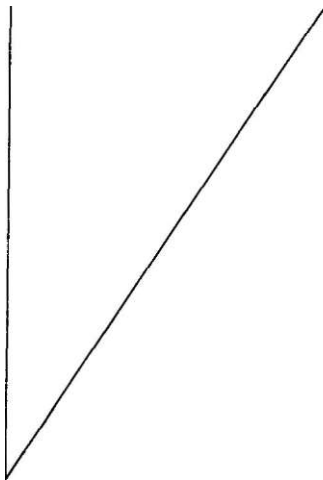
Stručni redaktor

Milan BASTA

JOVO POPOVIĆ¹ PRVA LIČKA
PROLETERSKA
NOI BRIGADA
/MARKO OREŠKOVIĆ



Beograd, 1988.



Predgovor

Prva lička brigada, udarna i proleterska, iako je ime teritorijalno određuje, nije samo lička. Tačno je da je Lika u tu brigadu, kad je osnovana, u junu 1942. godine, dala svoja dva bataljona, prethodno kaljena u mnogim teškim borbama. Ali, u prvoj fazi borbenih dejstava 1. brigade, koja je najprije bila 1. brigada 1. operativne zone, a zatim 1. hrvatska brigada, do formiranja divizija u Hrvatskoj - dakle od juna do novembra 1942. godine - u njenom sastavu su bili i po jedan bataljon iz Banije i Korduna. U završnim operacijama, zapravo poslije borbe za Valjevo, septembra 1944. godine, sastav brigade je gotovo potpuno izmijenjen: najprije dobrovoljci (do decembra 1944), a zatim novomobilisani borci iz Srbije, čine oko 90 posto sastava starih ličkih bataljona - »Marko Orešković«, »Pekiša Vuksan«, »Božidar Adžija« i »Matija Gubec«. Osim toga, tada je brigada imala i Peti bataljon, i to makedonski, »Jane Sandanski«. Prethodno je u još dva navrata imala po pet bataljona - od decembra 1942. do sredine maja 1943. godine (Peti mitraljeski) i u proljeće 1944. godine (Peti ruski). U bataljonima 1. ličke brigade, koja je, kao i sve brigade 6. ličke divizije, dobila najveće boračko priznanje - zvanje proleterske brigade, borilo se više od 12.000 boraca, od kojih je život za slobodu domovine dalo više od 2.500 boraca.

Prva lička narodnooslobodilačka udarna brigada, koja je u drugoj fazi rata preuzela od svog proslavljenog 1. bataljona ime slavnog ličkog revolucionara i junaka Marka Oreškovića Krntije, prošla je teški i slavan ratni put. Dopirala je do Karlovca i Siska na sjever, do Senja i Karlobaga na zapad, do Knina na jug. Osiguravala je i Prvo i Drugo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Nedjeljama je onemogućavala okupatorsko-kvislinške, višestruko brojnije i tehnički opremljenije jedinice da u vrijeme četvrte ofanzive prodru preko Mazina i Lapca prema Kulen-Vakufu. Učestvovala je u višednevnoj borbi na Zuleševici, gdje je potučen čitav puk divizije »Sassari«. Za sjajne pobjede u Bosni od novembra 1943. do augusta 1944. dobila je najveće priznanje maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. U sastavu 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« izvela je historijski pohod od Drvara do Zlatibora. Oslobađala je zapadnu Srbiju, krvarila na Valjevu i Beogradu, prva je prešla zemunski most 20. oktobra 1944. i uklinila se u neprijateljski front u Sremu. Od početka naše ofanzive 5. aprila 1945. do oslobođenja Zagreba nije imala ni dana predaha. Sjajne su njene borbe u bosutskim šumama, za Slavonski Brod, na Ilovi, za -uzmu. ..

Tri su osnovne karakteristike Prve ličke brigade:

- visoka borbena svijest i snažan moral boraca, koji su od jedva pisмениh, a često i nepisмениh seljačkih momaka izrastali i izrasli u svjesne borce revolucije, kadri da osvoje i časno ponesu proletersko ime;

- više od toga što su bili nadahnuti osjećajima bratstva i jedinstva, borci 1. brigade su se širom naše domovine istinski borili da utemelje, razvijaju i šire takve osjećaje;

- kao najstarija brigada u Hrvatskoj, bila je rasadište kadrova, koji su, dokazavši se u borbama te brigade, uspješno rukovodili bataljonima, brigadama i divizijama formiranim i u Lici, i u Dalmaciji, i u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri, i u Srbiji, i na Kosovu i Metohiji...

Obično se pri isticanju kvaliteta neke naše jedinice, spominje i broj narodnih heroja koji su izrasli u toj jedinici. Od oko 12.000 boraca 1. ličke proleterske brigade takva je čast zapala samo dvadesetosmorici. Ali, mi, koji smo bili svjedoci junaštvima, ljudskoj čestitosti i poštenju, proleterskoj svijesti boraca ove brigade, dobro znamo da će i u narodu i kod svojih drugova ostati zapamćeni i mnogi drugi što ih kao istinske heroje predstavlja ova knjiga. Već i činjenica da je 1. lička proleterska brigada među onim izuzetnim jedinicama našeg rata, koje su kao cjeline odlikovane Ordenom narodnog heroja, potvrđuje herojske podvige cjeline i pojedinaca.

Knjiga Jove Popovića, koji je rat doživio i proživio u dječjim godinama, ponajviše uz partizanske štabove ili pozadinske institucije narodnooslobodilačkog pokreta, uz oca prvoborca i istaknutog narodnog odbornika, svjedoči o dramatičnom i u krvaviji dokazivanom rastu jedinice kao cjeline i pojedinih boraca u toj jedinici. Višegodišnje istraživanje je urodilo korisnim plodom

Posebna je vrijednost ove knjige što je njen autor, s grupom saradnika, boraca 1. ličke proleterske brigade, prikupio osnovne biografske podatke za više od 10.000 boraca koji su bili u sastavu nekog od devet njenih bataljona.

Beograd, 23. oktobar 1987. godine

Đoko JOVANIĆ

Prikupljanje bataljona u borbama

(13. jun - 8. jul 1942)

Prva proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada »Marko Orešković«, prva u sastavu 6. proleterske narodnooslobodilačke udarne divizije »Nikola Tesla«, odlikovana Ordenom narodnog heroja, Ordenom narodnog oslobođenja. Ordenom partizanske zvijezde prvog reda i Ordenom bratstva i jedinstva prvog reda, formirana je - kao što je tada u višim štabovima kazano - od »četiri najbolja bataljona«¹⁾ partizanskih odreda Like, Korduna i Banije. Spočetka je to bila Udarne brigada Prve operativne zone NOV Hrvatske, od 18. septembra 1942. godine Prva narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske, od 20. novembra 1942. godine 1. udarna brigada 6. NOU divizije 1. hrvatskog korpusa NOVJ, a od 19. marta 1944. je proleterska. Kao viša taktička združena jedinica, onda još bez ikakvih dijelova veze, inženjerije, ili pozadinskog obezbjeđenja, s nešto više od 1100 boraca, prvi je put u cjelovitom sastavu svih svojih bataljona i nenaoružane Dopunske ili Omladinske čete postrojena na livadi kod vrela Mrežnice, seoce Ilići, između Slunja i Plaškog, predveče 8. jula 1942. godine.

Prikupljanje bataljona izabranih u ličkim, kordunaškim i banijskim odredima za Udarne brigadu Prve operativne zone zaista je završeno smotrom popodne 8. jula 1942. godine, pa je utoliko uobičajeno navođeni podatak o danu formiranja, 8. juli, ispravan, ali štab brigade funkcioniše već u drugoj polovini juna, a i dijelovi brigade, posredno ili neposredno upravljani od brigadnog rukovodstva, u borbama su već u junu.

U sačuvanim dokumentima Udarne se brigada spominje početkom juna 1942. godine. Vrhovni štab je o »osnivanju Udarne brigade, u koju bi ušla« 4 najbolja bataljona »Like, Korduna i Banije, to jest »na području Prve operativne zone Hrvatske«, obaviješten u pismu komesara Glavnog štaba od 24. juna Doktor Vladimir Bakarić je tada pisao da su tako »učinili da bismo uvijek imali raspoloživih pokretnih jedinica, koje bismo mogli slati svakamo, gdje to bude potreba iziskivala«.²⁾

U dva naređenja Glavnog štaba NOPO Hrvatske se govori o osnivanju Udarne brigade Prve operativne zone; to su naredbe »broj 2« i »broj 3« štaba Prve operativne zone - »broj 2« od 13, a »broj 3« od 16. juna 1942. godine.³⁾

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, Vojnoistorijski institut JNA (dalje: Zb. NOR), tom V, knjiga 5, str. 180.

²⁾ Isto, str. 180.

³⁾ Arhiv vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII), kutija 1467, br. reg. 34 - 1.

Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskoj, konkretnije Biro CK KPH, opredjeljuje se za prerastanje teritorijalnih partizanskih jedinica u brigade, »koje će biti sposobne da izvršavaju i veće vojničke zadatke«,⁴⁾ kad se Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije, zatečen s grupom proleterskih brigada na tromedi Sandžaka, Crne Gore i Bosne, odlučuje na jedan od najznačajnijih manevarskih pohoda - marš u zapadnu Bosnu i prema slobodnim teritorijama Hrvatske. Stvaranje jake oružane sile sposobne za velike operacije protiv okupatora i svih izdajničkih vojski, stvaranje oružane sile koja će postupno preuzimati i potpuno preuzeti i stratešku, a ne samo operativno-taktičku inicijativu, omogućeno je prerastanjem narodnooslobodilačkih ustanaka u rat naoružanog naroda. Baš kad sile osovine prodiru prema Volgi i Kavkazu, kad saveznici iz Antifašističke koalicije još ne bilježe ni jednu pobjedu u Africi, centralne zone Hrvatske su zakoračile na svoju prvu stepenicu prema uobličavanju partizanske vojske u savremenu vojnu silu naoružanog naroda. Narodnooslobodilački pokret se lišio prvotnih zanosa i iluzija o skorom slomu fašizma. Definitivno se razjasnilo da će ustanak opstati i pobijediti samo prerastanjem u dugotrajnu oslobodilačku borbu, baš kao što je Tito tumačio još s jeseni 1941. godine, tvrdeći da je ispravno »samo shvaćanje narodnog ustanka kao trajnog partizanskog rata, koji će da zahvata sve veće i veće mase, koji će da zadaje neprijatelju sve teže i teže udarce, koji će da učvrste savez radnika i osnovnih narodnih radnih masa i koji će, konačno, dovesti do potpunog uništenja neprijatelja - paralelno sa akcijom Crvene armije i oslobodilačkih pokreta u Evropi i čitavom svijetu«.⁵⁾

Prerastanjem ustanka u općenarodni rat (»Male akcije u partizanskom ratu vode krupnim, jer one postepeno mobiliziraju sve veće mase«),⁶⁾ neće se odustati od teritorijalnih partizanskih odreda, koji su uza svu svoju suženu pokretljivost bili sposobni »neumorno razvijati otpor naroda, dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbena jezgra«.⁷⁾

Iskustvo prethodno formiranih partizanskih proleterskih brigada (osim njih, prije Udarne brigade Prve operativne zone Hrvatske, osnovana je samo Udarne brigada Operativnog štaba Bosanske krajine) bilo je putokaz i za vojnu reorganizaciju ustanka u Hrvatskoj. Postaje jasno da treba ići na stvaranje i daljnje izgrađivanje »takve vojne sile koja će biti sposobna da neprekidnom aktivnošću i najvećom pokretljivošću drži stalnu inicijativu, razvlačeći neprijateljske snage i sputavajući i parališući njihovu inicijativu, da djeluje širom zemlje, ne vezujući se za određenu teritoriju, i da brzo prenosi dejstva tamo gdje će u određenom vremenu njihov efekt biti najveći«.⁸⁾

U vrijeme formiranja 1. brigade 1. operativne zone Hrvatske, u toj su zoni - u Lici, na Kordunu i Baniji - najkrupnije partizanske snage u Hrvatskoj: na Baniji jedan odred, na Kordunu dva i u Lici tri. Me-

⁴⁾ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta u Hrvatskoj (dalje: AIHRPH) KP - 230/30.

⁵⁾ Josip Broz Tito, *Vojna djela*, knj. I, Beograd 1978, str. 86.

⁶⁾ Isto.

⁷⁾ Isto, str. 44.

⁸⁾ Isto, str. 44.

đutim, poslije prve faze ustanka, kad je ogroman dio tih krajeva, posebno Like, potpuno oslobođen od ustaša (zadržavaju se, potpomognuti Talijanima, zapadno od komunikacije Ogulin - Gospić - Gračac) i kad su četnici bili prisiljeni da potpuno uđu u talijansko-ustaške garnizone ogradaene bodljikavom žicom i bunkerima, akcije partizanskih odreda su znatno više orijentirane na odbranu oslobođenih područja, nego na osmišljene prodore u dijelove Banije, Like i Korduna, gdje ustanak nije bio rasplamsan, to jest na prodore u krajeve s hrvatskim stanovništvom, ili s više hrvatskog stanovništva. Suštinski interes svih boraca narodnooslobodilačkog pokreta, da se - kao što će to kasnije pisati jedan od komesara 1. brigade, Nikola Pejnović Nikica - »okviri Jugoslavije proglase za zajedničko ratište i da svi narodi trebaju u borbi masovno i ravnopravno učestvovati«, bit će iskazan i u prvim akcijama 1. brigade. Još u periodu formiranja, odlučeno je da nova brigada prodiere u krajeve u kojima su ustaški teroristički pritisci i mačkovska »hrvatskoseljačka«, zapravo buržoaska politika držali narod u uvjerenju da mu je Endehazija dala »državu i slobodu«. U tim krajevima je tek trebalo objašnjavati što znači narodnooslobodilački pokret, gdje se moralo tek počimati činiti ono što nerazvijena Partija prethodno nije učinila: uvjeriti narod da njegova slobodna budućnost zavisi od njega samog, jer bez uvjerenja da će »borba donijeti novo, pravednije društveno uređenje« nitko, »ni radnici, ni seljaci ni narodna napredna inteligencija ne bi dobrovoljno išli u borbu da tamo umiru i podnose najveća stradanja«.⁹

Tek formirana, 1. brigada će, prodirući u sjeverozapadnu Liku i dijelove Gorskog kotara, a potom u podvelebitske krajeve perušićkog i gospićkog kotara, s nesumnjivim zanosom prihvatiti i ostvarivati »zadatke širenja političkog uticaja, stvaranja bratstva i jedinstva, mobilizacije novih boraca, stvaranja nove narodne vlasti, širenja ustanka na nove krajeve, rešavanja ekonomskih problema, sprečavanja bratoubilačke borbe, čineći je revolucionarnom, originalnom i specifičnom«.¹⁰

Prije osnivanja 1. brigade, kad su - ocjenjuje 25. juna plenarna sjednica Okružnog komiteta KPH za Liku - partizanske »jedinice primorane da vode frontalne borbe«, Komitet razložno »dolazi do zaključka da bi NOP u Lici vojnički i politički oslabio, pa čak da bi bili upropašćeni i dotadašnji veliki rezultati borbe, ako bi i dalje ostala takva situacija«, to jest ako bi i dalje vojne snage narodnooslobodilačkog pokreta bile u defanzivi, »primorane da vode frontalne borbe«.¹¹ Pored jasne opredijeljenosti da se ubrzano ide na formiranje brigada kod partijskog rukovodstva Hrvatske (kao i kod ličkog OK) prisutan je oprez: računalo se da će »proces formiranja većih partizanskih jedinica ići postepeno« i da se time neće »momentalno likvidirati grupe (partizanskih) odreda i (partizanski) odredi«. Također se računalo da za brigade, kao »veće vojničke jedinice«, koje će »biti više pokretne i neće biti vezane za jedan uski prostor«, za njihov »uspješan rad i razvitak« treba da se

⁹) Isto, knj. II, str. 226.

¹⁰) N'ikola Pejnović, *Determinante strategije oružane borbe u NOR-u*, simpozijum: Strategija upotrebe oružanih snaga u NOR-u, Beograd, oktobar 1978, str. 26.
Todor Radošević, *Organizacioni razvoj Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda na području Like*, Zbornik VI Historijskog arhiva u Karlovcu, Druga godina narodnooslobodilačkog rata (dalje: druga godina), Karlovac 1973, str. 411.

»izvrše kako političke, tako i vojničke pripreme«. U Okružnom komitetu KPH za Liku su razložno uvjereni da »uspješno formiranje tih većih vojnih jedinica zavisi prvenstveno od rada partijskih organizacija«. ¹²⁾

Što se tiče ljudi i odredskih bataljona, koji će se u junu uključiti u 1. brigadu Hrvatske, a narednih mjeseci u nove brigade, u Lici nije bilo baš nikakvih problema. I Okružni komitet KPH za Liku je uočio da »formiranje brigada nije zadavalo naročitih teškoća«, prvenstveno stoga što je »pokretljivost bataljona bila ranije ostvarena«, ¹³⁾ kao što je slučaj i sa 2. bataljonom 1. kordunaškog odreda. Dakako, nije se radilo samo o pokretljivosti, to jest o spremnosti da se - ovisno o potrebi borbe - lako napušta rodno selo i uži zavičaj, već o punoj političkoj zrelosti prvog sastava i Prve brigade i potom drugih brigada osnovanih u Lici.

Prva brigada je formirana kad - prema ondašnjoj ocjeni CK KPH - »u Lici, gdje je jaz između Hrvata i Srba bio vrlo jak, postižu se prvi uspjesi u mobilizaciji Hrvata«. ¹⁴⁾ Da bi uspješnije podsticao mobiliziranje Hrvata, Glavni štab Hrvatske je u junu 1942. s područja 1. operativne zone prešao u Drežnicu, na područje 5. operativne zone Hrvatske, jer to »interesi bržeg razvitka partizanskog pokreta u drugim krajevima (izvan prve zone) zahtijevaju«. Rekli smo da je tada »u čitavoj (prvoj) zoni došlo do stagnacije« narodnooslobodilačkog pokreta, pa je Glavni štab insistirao da štab 1. zone mora »energično preuzeti inicijativu u svoje ruke«, odnosno da mora »stvoriti što više pokretnih udarnih snaga«:

»Glavnu masu partizana treba povesti u takve pokretne jedinice. To će vam omogućiti veće uspjehe, veću borbenost i iskustvo partizana, bolji politički rad među partizanima, kao i brže osposobljavanje komandnog kadra u rukovođenju većim jedinicama«. ¹⁵⁾

Prva brigada je formirana odmah poslije uspostavljanja štaba 1. operativne zone. Zona je u svom sastavu imala grupe odreda Like i Korduna, te Banijski partizanski odred. ¹⁶⁾ Komandant štaba zone je bio Srećko Manola, politički komesar Đuro Kladarin, zamjenik komandanta Petar Kleut Perica, zamjenik komesara Joža Horvat, a načelnik štaba Slavko Krajačić. U takvom sastavu štab Zone počinje djelovati iz Korenice početkom juna.

Štab 1. operativne zone nije u jednoj naredbi i jednim rješenjem formirao svoju 1. brigadu i njen štab. Baš kao što će do koncentracije svih dijelova brigade doći s mnogo nepredviđenog i s uočljivo slabom organizacijom, tako je i u narednjima štaba zone Udarne brigada formirana s mnogo nepreciznosti. Očito, štab Zone nije pouzdano znao što sve tijeba uraditi u prevazilaženju partizanske odredske organizacije.

Bilo je mnogo volje, a malo znanja.

Već je kazano da se štab Zone naredbama »broj 2« i »broj 3« opredjeljuje za brigadu uspostavljenu od četiri bataljona. Naredbom »broj 2« je 13. juna štabu Grupe odreda Lika (komandant Vlado Četković

1« AIHRPH.KP - 230/30.

¹³⁾ Isto, KP - 230/38.

¹⁴⁾ Pismo CK KPH Povjerenstvu CK KPH u Zagrebu, juna 1942; v. Ivan Jelić, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945*, Drugi svezak, Zagreb 1981, str. 167.

¹⁵⁾ ZB.NOR,V/5. str. 200.

¹⁶⁾ Isto, str. 7.

Mali Španac, komesar Rade Žigić) naređeno da u sastav Udarne brigade uputi bataljone »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan«, koji bi trebalo da imaju »po 300 boraca«. Vjerovatno je takvo naređenje upućeno i štabu Grupe odreda Kordun i štabu Banijskog odreda.

O sastavu štaba brigade govori se i u »naredbi broj 2« i u »naredbi broj 3«. Bilo je predviđeno da se »štab sastoji od komandanta, njegovog zamjenika, komesara i njegovog pomoćnika, operativnog oficira, obavještajnog i još dvojice mladih oficira pri štabu brigade, te dvojice pisara, potrebnog broja kurira i stražara«.¹⁷⁾ Međutim, u fazi formiranja brigade, do kraja juna, u štab brigade imenovana su samo trojica:

komandant je Stevan Opsenica,ugar s Ljubova, mlađi od čuvene braće Opsenica, čovjek velikog ustaničkog iskustva i primjernog autoriteta među ličkim partizanima, organizirani komunist od ustaničkih dana, siromašni seljak, 1942. komandant II ličkog partizanskog odreda;

politički komesar je Uroš Krunić iz banijskog Starog Sela, godište 1914, student bogoslovije u Beogradu, skojevac od 1940, član Partije od ustanka, zamjenik komesara Banijskog odreda;

operativni oficir štaba je Jovica Lončar, jedan od organizatora ustanka na Kordunu, komandant 3. bataljona 1. kordunaškog odreda.

O postavljenju ostalih u štabu brigade nema dokumenata, ali zna se da je od osnutka brigade oficir u štabu bio izuzetno agilni Bude Ratković, prije rata podoficir kao i Jovica Lončar, a da je obavještajac bataljona »Marko Orešković« Milan Đumić vršio dužnost obavještajnog oficira.¹⁸⁾

* Začuđuje što nisu postavljeni zamjenici komandanta i političkog komesara. Biti bez zamjenika komesara značilo je biti bez jedinstvene partijske organizacije na nivou brigade. Upravo to će usporavati proces neophodnog sjedinjavanja svih dijelova brigade. Mnogo problema će iskrsnuti u krnjem štabu, posebno u odnosima komesar - komandant, uočljivo zbog nepostojanja zamjenika komesar^, jijaao ključne partijske ličnosti u brigadi. Saglasno zahtjevu Glavnog štaba Hrvatske, štab 1. operativne zone Hrvatske je Udarnoj brigadi namijenio zadatak razaranja utvrđene ustaške linije duž komunikacije Ličko Petrovo Selo - Vaganac - Drežnik-Grad - Rakovica - Primišlje, kako bi, godinu dana poslije ustanka bila uspostavljena neposredna veza slobodnih teritorija Like i Korduna. Urošu Kruniću i Jovici Lončaru štab zone je, u obavještenju o njihovom postavljenju u štab 1. brigade, pisao 18. juna da će Udarne brigada »izvoditi operacije na sektoru Saborski - Ličko Petrovo Selo«, odnosno da će »očistiti neprijateljske garnizone na tome sektoru«.¹⁹⁾

Koncentracija bataljona, određena za kraj juna, izvršena je i sa zakašnjenjem i s mnogo propusta. Štab Grupe odreda Lika, a posebno štab 1. ličkog odreda nisu, kao što im je naređeno, popunili bataljone kako bi imali po 300 boraca. Štabovi odreda se, također, nisu potrudili niti da onako kako je bilo moguće opreme bataljone Udarne brigade. Osim toga, sve što je u vezi s prikupljanjem bataljona Udarne brigade učinjeno, činjeno je sa zakašnjenjem. Ako, možda, i može da se prihvati

¹⁷⁾ A VII, 1467, 40/2.

¹⁸⁾ Zbornik NOR, V/5, str. 261; AVII 1467, 34-1 i 40/2

¹⁹⁾ AVII, 1467, 40/2.

opravdanje štaba Banijskog odreda da je na Baniji tek trebalo formirati Udarni bataljon nije bilo razloga da 2. bataljon 1. kordunaškog odreda, ili »Marko Orešković, i »Pekiša Vuksan«, koji su bili prije više mjeseci formirani i, u trenu izdavanja naredbe »broj 3«, samo 30-40 kilometara udaljeni od zone koncentracije, stignu tek početkom jula.

Valja, u traženju objašnjenja, imati na umu da još nije bilo ustaljeno neophodno izvršavanje naređenja pretpostavljenih štabova. Osim toga, štabovi su često, bez analitičkih procjena i bez traženja najoptimalnijih rješenja, inzistirali na suvišnim radnjama. Za sva zakašnjenja i splet nepriključnosti u koncentraciji štab brigade će u julu okriviti slabe veze među štabovima, pa će ostati dojam da su »naređenja za pokret u sastav brigade izišla preko noći«, tako da će u sastav brigade tri bataljona (osim Banijskog) ući »oskudni u svim najnužnijim potrepštinama jednog borca«. ²⁰⁾ Naređenja za prikupljanje dvaju ličkih, jednog kordunaškog i jednog banijskog bataljona su poslana između 13. i 18. juna. Komandant Zone Srećko Manola, zamjenik komesara Zone Joža Horvat i oficir u štabu Zone Ignjatije Karaš su u rajon prikupljanja stigli već 25. juna. ²¹⁾

Odmah poslije izdavanja naredbe »broj 2«, 13. juna, štab Zone naređuje bataljonima »Marko Orešković Krtija« i »Pekiša Vuksan«, kao i 2. bataljonu 1. kordunaškog odreda, da se pripreme za pokret i da pošalju podatke o stanju u svojim četama. ²²⁾ »Marko Orešković« se u to vrijeme bio vratio iz sjeverne Dalmacije izvevši marš-manevar preko Velebita iznad Obrovca, da bi poslije kratkog, ali žestokog, sudara s ustašama kod Lovinca stigao na teritorij udbinskog i lapačkog kotara. Ranjenike je vod boraca otpratio iz sjeverne Dalmacije do Srba, gdje su se, radi ulaska u brigadu, prikupili i oni krtijaši koji nisu, iz različitih razloga, bili u majskom pohodu u Dalmaciji. Ta srbska grupa se glavnini bataljona priključila početkom juna u Korenici, uoči borbe na Klokočevici, gdje je »Orešković« razbio ustaško osiguranje talijanskih trupa, koje su se povlačile iz Bihaća u Dalmaciju. Puno obavještenje o formiranju brigade bataljonskom rukovodstvu su u Korenici prenijeli Joža Horvat, zamjenik političkog komesara Zone i Rade Žigić, komesar Grupe ličkih partizanskih odreda. Poslije borbi kod Klokočevice, »Marko Orešković« je naređenje za pokret do mjesta gdje će biti formirana brigada čekao u Babinom Potoku, između Vrhovina i Plitvica.

Bataljon »Pekiša Vuksan« je istovremeno dobio od štaba Zone naređenje da se iz rajona Plitvičkih jezera prebaci u rajon Divosela (stotinjak kilometara na jug) i da se »do kraja juna« prebaci na lijevu obalu Korane, svega desetak kilometara dalje od mjesta gdje je bataljon bio 16. juna. Nitko kasnije nije istraživao razloge (ni odgovornosti) suvišnog iscrpljivanja »Pekiše Vuksana«, ali će kašnjenje bataljona biti pripisano štabu 1. odreda i štabu »Pekiše Vuksana«, zbog toga što je bataljon angažiran u napadu na Lički Novi i Žabicu, kod Gospića.

Zbog slanja »Pekiše Vuksana« s Plitvica u gospićki kotar, zbog sporog organiziranja novog Banijskog bataljona, a i zbog kašnjenja u izdavanju 2. bataljona 1. kordunaškog odreda iz dotadašnjeg sastava, u

²⁰⁾ Isto, 1467A, 22-1/7.

²¹⁾ Isto, 1467, 6/2.

²²⁾ Isto, 1467 A, 21-1.

rajonu prikupljanja »do kraja« juna, to jest 27. juna, pojavio se samo bataljon »Marko Orešković«.

Krajem juna 1942. godine rajon prikupljanja bataljona Udarne brigade bio je načišćen ustaško-domobranskim i oružničkim posadama, koje su - s garnizonima u Rakovici, Drežnik-Gradu, Vagancu, Čatrnji, Ličkom Petrovom Selu i Bugaru (oslanjajući se na Slunj i Bihać) - i po red snažno ispoljavanih ustaničkih aktivnosti, zadržale inicijativu. Osim dijelova 10. ustaške bojne, Ličke ustaške bojne, neke specijalne »Hercegovačke ustaške satnije« i raznih domobranskih jedinica i oružnika, koridor između Like i Korduna bio je zaposjednut od stotina dobro naoružanih civila, domaćih ustaških milicionera, koji nisu imali uniforme (mahom u pletenim džemperima od vune, u onom kraju zvane majama, po čemu su i ti ustaški milicioneri nazvani »majarima«). Samo u malom selu Čatrnja, na lijevoj obali Korane, nasuprot Smoljancu, bilo je više od sto »majara«.²³ Neprijatelj je bio odlučan da se grčevito bori za komunikaciju Slunj - Rakovica - Drežnik i dalje prema Vagancu i Bihaću, posebno stoga što je komunikacija od Slunja preko Primošlja za Ogulin već bila snažno napadnuta od kordunaških partizana.

Borci »Marka Oreškovića Krtije« ulazeći u Smoljanac kasno uveče 27. juna očekivali su da su prelazi na Korani kontrolirani od kordunaških partizana. Nije bilo nikakvog upozorenja da bi mogli uletjeti u neprijateljski raspored. Tako se i moglo dogoditi da bataljon »Marko Orešković«, tek prispio u opustjeli Smoljanac, izmoren maršem i kišom, bude napadnut prije nego što se osigurao. Štab bataljona je iz Smoljanca poslao kurira komandantima zone i brigade na lijevu obalu Korane, ali kurir nije uspio preći rijeku, »pošto je neprijatelj zaposio položaj prema Sadilovcu, sa druge strane Korane.«²⁴

Predjutro 28. juna bilo je kišno i maglovito. Iskoristivši tako vrijeme i nečuvane prelaze na Korani, ustaše, ustaška milicija iz okolnih sela (»majari«), domobrani i 110 oružnika su tek pozaspale krtijaše napali istovremeno od Rakovice, Drežnik-Grada, Vaganca i Ličkog Petrovog Sela. Bataljon »Marko Orešković« je »bio opkoljen a da nije ni znao«, utvrdit će kasnije štab zone. U štabu Zone su mislili da se bataljon »izvukao zahvaljujući samo magli i nejednakim nastupanjima neprijatelja.«²⁵ U istinitosti te ocjene o značenju magle nedostaje podatak o izuzetno smionom i pravodobnom manevru 2. čete, koja se izvukla iz okruženja i sieda napala neprijatelja zarobivši jednog ustašu i nekoliko pušaka.²⁶

»Marko Orešković« se na desnoj obali Korane zadržao do večeri 29. juna, kad se bataljonu priključilo artiljerijsko odjeljenje s topom. S tim topom, koji su vukla četiri konja, bataljon se u noći 29. i 30. juna zaputio preko Korane. Rijeku je trebalo preći kod nekog starog mlina, stotinjak metara zapadnije od Čatrnje, na po puta između Drežnik-Grada i mosta na Korani. Na čelu umorne kolone u Koranu je prvi zagazio obavještajni oficir Milan Đumić. Odmah iza njega je komandant bata-

²³ Isto, 800, 2-2.

²⁴ Isto, 8-4.

²⁵ Zbornik, NOR, V/5, str. 243.

²⁶ Isto, V/32, str. 389.

Ijona Danilo **Damjanović Danić** s grupom boraca. Još **nisu** bili izišli na cestu nad lijevom brinom Korane, kad je bataljonska **kolona** zasuta mitraljeskom i pušcanom vatrom. Umješni u prebacivanju, i kad nastupaju i **kad** se povlače, krtijaši su, izvlačeći top, uzmakli u šumarke na desnoj obali, manevrirajući po neravnim padinama tek djelomično zašumljene Višnjevače. U povlačenju jedan od boraca je lakše ranjen. Druga četa je zaleгла uz obalu i osiguravala grupu boraca koji su izvlačili top s konjskom zapregom. Na samoj obali pao je smrtno pogođen dvadesetdvogodišnji radnik iz Donje Suvaje Milan Dubajić. Kad se četa prikupila u šumarka iznad domaka neprijateljskog oružja, vidjelo se da nema komandira 3. voda dvadesettrogodišnjeg Stevana Zorića. Jovo Bursać, koji je preuzeo komandu 3. voda, i borac iz Neteke, vitki i dugonogi Milan Rađenović, pretražili su sve šumarke i niskogoricu. U jednom grmu našli su Stevana Zorića: metak mu grlo prerezao, kao nožem.

Dok se glavnina »Marka Oreškovića« uspjela povući na desnu obalu u smoljanačke šumarke, komandant bataljona Danić Damjanović, obavještajac Milan Đumić i šest boraca ostali su odsječeni na lijevoj obali. S njima je ostao i operativni oficir 1. brigade Jovica Lončar.²⁷⁾ Oni će u bataljon stići tek za tri dana, u Zbjegu.

U Smoljancu, bataljonu »Marko Orešković« priključila se grupa dobrovoljaca iz Smoljanca. Neki od njih su do tada bili borci bataljona »Ognjen Priča« i bili su naoružani, a neki su prvi put naoružani u »Oreškoviću«. Na put preko plitvičkih sastavaka uz Kapelu prema izvoru Mrežnice tada su sa starim krtijašima krenuli Smoljančani Jovo i Mane Adžić, Mile Kosanović, Dušan Popović, Branko Uzelac i Branko Cvjetičanin.

Kad je »Marko Orešković« 29. juna krenuo preko Korane, bataljon »Pekiša Vuksan« je tek prispio u Korenicu. U 14 sati 29. juna bataljon je iz Korenice krenuo prema Arapovom Dolu, gde se zatekla grupa krtijaša s operativnim oficijom Udarne brigade Jovicom Lončarom. Štab »Pekiše Vuksana« nije upozoren da će, prelazeći preko Korane u Sadilovac, ući u područje s mnogo neprijateljskih jedinica. Čini se da je sudbina »Pekiše Vuksana« bila olako prepuštena jednoj kordunaškoj omladinskoj četi, koja je, navodno, osiguravala prilaze Sadilovcu. Ni komandant brigade Stevan Opsenica, koji je dočekaо bataljon »Pekiša Vuksan« u Sadilovcu, kao i Momčilo Novaković, komandant bataljona, nisu bili ni od koga upozoreni o tome kako prema Vagancu i drugim ustaškim garnizonima nema nikakvog osiguranja, ali su po vlastitom iskustvu mogli prosuditi kakva opasnost prijeti ako sami ne postave straže na prilazima Sadilovcu. Takva osiguranja su postavljena samo uz kuće u kojima su bili razmješteni dijelovi bataljona.²⁸⁾ Komandant brigade i odbornici, koji su sačekali bataljon u Sadilovcu, naivno su vjerovali da prilaze Sadilovcu od sela u kojima je bilo ustaša i ustaške milicije drži Omladinska četa Kordunaškog partizanskog odreda.²⁹⁾

Isto, 1467 A, 14-7/1.

28) AVII, 800, 2/3.

29) Zbornik NOR, V/5, 243.

Ustaše u Vaganču, obaviješteni o dolasku neobezbijedenog bataljona »Pekiša Vuksan« u Sadilovac, odmah su - kao što će to ustvrditi štab Zone - »mobilizirali sva okolna muslimanska sela zajedno s ustašama iz Ličkog Petrovog Sela, Rakovice i Drežnika«, da bi prije osvita 30. juna »otpočeli s napadima na naše položaje«. Štab Zone je pri tome kritikovao bataljonski štab jer »nije si postavio osiguranje« zbog čega je »bio iznenađen« i u tom iznenađenju je »pretrpio ogromne gubitke«.³⁰

Do Sadilovca s istoka, iz Vaganca, vode dva puta preko dva mosta na Korani. Sjevernijim se stiže iz Donjeg Vaganca, pored Gavranović-humke: od mosta do sadilovačke crkve i štaba »Pekiše Vuksana« ni 1500 metara. Tim putem je pred zoru 30. juna uslijedio napad iz Vaganca i Bugara. Ustaše su bile obavještene da su partizani samo u Cvjetićkom Selu, u nekoliko kuća uz Koranu. Zbog toga i nije došlo do napada na glavninu snaga u centru sela. Na udaru je bila uglavnom samo 2. četa, i to njen 1. vod. Mada su se ustaše oprezno prikradale, primijetio ih je Slavko Plećaš. Pucao je u ustašu koji je upravo htio aktivirati bombu. Komandir čete Jovo Tarbuk, čovjek ogromnog ugleda i autoriteta, uočljiv po čakarastim očima, po čemu je i nadimak dobio. Sa starijim od braće Dimića, Markom, uspeo se na tavan da osmotri okolinu. Marko Dimić je tada na jednom prozoru primijetio bijelu krpu na dugačkoj motki. Čakara i on to su shvatili kao izdajnički signal. Iskočili su iz kuće i zauzeli položaj iza nekog zidića. Tu Tarbuk drži odstupnicu i gine prije nego što je organizirana protuakcija 1. i 3. čete. Komesar 2. čete, Ante Rukavina, kojemu je nadimak - Bura - otkrivao i narav i uvjerenje, u dva navrata će povesti 2. i 3. vod 2. čete u kontranapad, da bi izvukli tijelo palog komandira. U jednom od tih napada među ustaše je uletio Milan Špirelja. U borbama za Udbinu je imao vatreno krštenje. Na Plitvicama se sredinom juna bataljonu predstavio po izuzetnom junaštvu, a u posljednjoj borbi, za Lički Novi, zajedno sa susjedom Mićom Jelačom, kojeg su zbog narušenog zdravlja iz Korenice vratili u odred, vodeći svoje drugove stazama svoga djetinjstva, bio je prema ocjeni štaba bataljona, u grupi petorke koja se »naročito istakla«. Odlučan da izvuče poginulog komandira Čakaru, Špirelja je u osvit 30. juna sam u borbi prsa u prsa ubio dvojicu ustaša. Drugi Hrvat u četi, Ante Rukavina, za to vrijeme je izvukao komandira. A Špirelja, bajunetima isječen, ostao je na bojištu. Osim komandira Čakare i Špirelje, u Sadilovcu su poginuli Bogde Plećaš, Jovo Novaković, Tomica Radošević, Dane Batinčić, Petar Pavlica i Milan Jerković Baburica. A od sedmorice ranjenih, kasnije će u spisak mrtvih biti unesen Milan Kleut iz Metka, koji je umro u ešelonu Centralne bolnice februara 1943. godine u maršu prema Neretvi. Zapamćen je po izuzetnoj duhovitosti. Kao što je Boris Anzulović, novigradski komunist, koji je iz zadarskih krajeva stigao u ustaničko Divoselo, umio svaku situaciju i borbu opisati darovitim stihovima, tako je Milan Kleut u svakoj prilici znao smisliti stihovanu doskočicu. Šeret i pjesnik, uvijek je, kada je trebalo, podizao moral svojih drugova.

5» isto

Popodne 30. juna čete su se, izvlačeći ranjene i mrtve (tijela Petra Pavlice, Milana Jerkovića i Tomice Radoševića nisu nađena), povukle prema Ljeskovcu. Kad su poginuli sahranjivani u ljeskovačkom groblju, u posljednji tren je uočeno da je Mile Potrebić živ. Bio je tako teško ranjen da sve do tada nije davao nikakvih znakova života.

Tako se dogodilo da je brigada, prije nego što je i postrojena, imala osjetne gubitke. Dva njena najstarija bataljona su na ulasku u rajon prikupljanja doživjela poraze. To će biti razlog da štab 1. operativne zone Hrvatske potpuno odustane od dugo, mada ne i pomno, planirane akcije da Udarne brigada, u sadejstvu sa snagama Grupe kordunaških partizanskih odreda, napadne utvrđeni ustaško-domobranski koridor između Ličkog Petrovog Sela i Slunja, na području općine Drežnik-Grad, i da time konačno u drugoj godini narodnooslobodilačkog rata potpuno spoji slobodne teritorije Like i Korduna. Komesar 1. operativne zone Hrvatske, Đuro Kladarin, objasniti će komesaru Glavnog štaba Hrvatske dr Vladimiru Bakariću kako »zadaci koji su bili pred Udarom brigadom nisu ispunjeni«, odnosno kako »operacije koje su se imale izvoditi oko Drežnika i Rakovice nisu izvedene« isključivo »uslijed nedolaska bataljona 'Pekiše Vuksana', koji je zakasnio dva dana«. U kritici je, osim toga, rečeno, da je »Pekiša Vuksan« iz Divosela »samovoljno otišao u akciju u Lički Novi«, ³²⁾ a zakašnjenje nije objašnjeno nepotrebnim slanjem bataljona s Plitvica u gospički kotar 16. juna. Nije u tim ocjenama također ništa kazano o razlozima nedolaska 2. bataljona 1. kordunaškog odreda u rajon Sadilovca, niti je naveden ikakav razlog o kašnjenju u formiranju Udarne brigade, koji je trebao s komesarom brigade doći u rajon Sadilovca do kraja juna.³³⁾ Isto tako ništa u ocjenama i izvještajima štaba Zone nije kazano o tome zašto dosta velike snage grupe kordunaških odreda, prikupljene u Kordunskom Ljeskovcu i Močilama (dvije proleterske čete, jedna omladinska, Mitralski vod 4. čete 3. bataljona, čitav 2. bataljon 2. odreda), »sa namjerom da napadnu Drežnik i Rakovicu«, ³⁴⁾ nisu sadejstvovala u akcijama »Marka Oreškovića« i »Pekiše Vuksana«.

Komandant 1. operativne zone Srećko Manola je 9. jula obavijestio komandanta Glavnog štaba Hrvatske Ivana Rukavinu da je - odustajući od planiranih napada na Drežnik i Rakovicu - Udarne brigadi namijenio akciju na Lađevcu i Slunju, i to »radi toga da spreči frontalne borbe sa pomoći koja će krenuti ka Primišlju i da ne dozvoli koncentraciju snaga u Slunju za pomoć Primišlju, jer neprijatelj je prilikom operacija kod Tržića pokazao da mu je mnogo stalo do Primišlja«. ³⁵⁾ Na sastanku komandanata Zone i Udarne brigade s komandantima ličkih bataljona, poslije borbi u Sadilovcu i Smoljancu, riješeno je da se ne čeka dolazak Banijskog bataljona, već da se odmah, »najkasnije 3. jula« ³⁶⁾ izvrši napad na Lađevac, selo u neposrednoj blizini Slunja, a »po mogućnosti i samo mjesto Slunje«. ³⁷⁾ Tek potom bi lički bataljoni, »pojačani s još nekim sna-

³²⁾ Zbornik NOR V/5, 243.

³³⁾ AVII, 1467 A, 19-6/1.

Isto, 1467-39/1.

Isto, 1467 A, 19-7/1.

Isto.

³⁶⁾ Isto.

³⁷⁾ Zbornik NOR, V/5, 259.

gama Kordunaša«, konačno mogli da se »bace na liniju Rakovica - Drežnik - Vaganac - Ličko Petrovo Selo«.³⁸¹

Za napad na Lađevac i Slunj i za razbijanje zapadnog kraka ustaškog koridora između Like i Korduna (Slunj - Primišlje - Tounj) štab 1. zone je formirao dvije grupe jedinica i dva operativna štaba. Štab zone je smatrao da prikupljene jedinice 1. brigade (tri bataljona) i 2. kordunaški odred mogu »osvojiti Primišlje i pročistiti ustaško gnijezdo Lađevac«. Čak se zanosio mislju da će 2. bataljon 2. kordunaškog odreda, zauzevši Plieš, brdo zapadno od Slunja, i 3. bataljon 1. brigade, zauzevši dominantna brda južno od Slunja, Veliku i Malu Melnicu, izvršiti uspješan prodor u Slunj. Štab Zone nije realno procijenio neprijateljske snage, ni mogućnosti svojih jedinica. Za Primišlje će se borbe voditi danima, a o padu Slunja nije moglo biti ni govora: dva bataljona određena za eventualni napad na Slunj brojčano su bili znatno slabiji od slunjske ustaške posade.

Snagama koje su napadale Primišlje komandovao je komandant 2. kordunaškog odreda Bogdan Oreščanin. Snagama usmjerenim na Lađevac, »a po mogućnosti i na Slunj«, s osiguranjima prema Fuijanu i Rakovici, komandovao je komandant Udarne brigade Stevan Opsenica.

Dok su štabovi razrađivali plan napada, u sastav Udarne brigade je uključen i njen Treći, kordunaški, bataljon. Nije jasno zašto štab Grupe partizanskih odreda Korduna nije izvršio zahtjev štaba zone i nije do kraja juna izdvojio Drugi bataljon Prvog odreda, nesumnjivo najuspješniju jedinicu od svih partizanskih snaga na Kordunu. Tek 4. jula, kad je već Stevan Opsenica s Jovicom Lončarom i Budom Ratkovićem razradio plan predstojećeg napada, komandant i komesar kordunaške Grupe, Stanko Opačić Čanica i Većeslav Holjevac Kovač su - po svoj prilici u neposrednom dogovoru s komandantom 1. zone - pismeno naredili »da komandant I kordunaškog partizanskog odreda odkomanduje cio II bataljon I KPO koji se sastoji od 320 boraca, a naoružan je sa 295 karabina, 11 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza ... i da ga uputi komandantu Udarne brigade I operativne zone«. Naglašeno je da to treba učiniti »odmah«!³⁹¹

Kordunaški bataljon se Udarnoj brigadi priključio prije 11 sati 4. jula, jer u li sati toga dana su komandanti i komesari 1, 2. i 3. bataljona Udarne brigade, s komandantom brigade i operativnim oficirom, izvršili komandantsko izviđanje,⁴⁰¹ da bi odmah potom dobili zapovijest Stevana Opsenice za akciju koja je trebala početi - i početak će - »u noći između 4. i 5. ovog mjeseca tačno u tri sata, kada sve jedinice moraju biti na svojim položajima«.⁴¹¹ Komandant Udarne brigade je obavijestio štabove bataljona da je na sastanku komandanta zone s njim i Oreščaninom dogovoreno da Udarne brigada »napadne Veliku i Malu Melnicu i sa istih položaja produži sa napadom na Slunj, selo Lumbardenik, da napadne i pročisti selo Lađevac i osigura i otsiječe mjesto Furjan i Rakovicu i spriječi svako nadiranje neprijatelja sa tih strana«.⁴²¹

38) Isto, 244.

39) Isto, 261.

40) AVII, 1467 A18-7/1.

Zbornik NOR, V/5, 259.

Isto, 257.

Osim brigadnih bataljona, u napadu na širi odbrambeni pojas Slunja, sa zapada i sjeverozapada, sudjelovao je i Drugi bataljon Drugog kordunaškog partizanskog odreda.

Bilo je pet ključnih usmjerenja jedinica:

- dominantna brda jugozapadno od Slunja, Melnice, trebalo je zaposjesti 320 boraca 3. kordunaškog bataljona Udarne brigade (pri tome se, po svojoj prilici, računalo s iskustvom toga bataljona i s činjenicom da je većina njegovih boraca dobro poznavala prilaze Melnicama; tjednima su borci toga bataljona, posebno 2. četa, osiguravali Zbjeg u kojem je bio Glavni štab Hrvatske. No, ni Veliku, ni Malu Melnicu nisu poznavali, jer su položaji na tim brdima sve vrijeme bili pod budnom kontrolom ustaša slunjskog garnizona) s tim da se, poslije zaposjedanja Melnica, bataljon »po mogućnosti spušta prema Slunju, napadajući ga, i po mogućnosti ulazi i u samo mjesto Slunj u zajednici sa snagama II bataljona II kordunaškog partizanskog odreda«;⁴³⁾

- uzvisinu Slunju sa zapada, Plieš, zaposjeda 2. bataljon 2. kordunaškog odreda: od njega se očekuje da će, uz pouzdano vezivanje sa svojim desnim krilom, to jest s 3. bataljonom Udarne brigade, s dijelovima brigade, »po mogućnosti« ući »i u samo mjesto Slunj«;

- između Slunjčice i Korane, zonu Gornjeg i Donjeg Lađevca, južno od Slunja, vežući se lijevim krilom s Kordunašima jugoistočno od Male Melnice, kod kote 353, kod izvora Slunjčice, napada bataljon »Marko Orešković«;

- osiguranje prema najbližem i najjačem neprijateljskom garnizonu u Rakovici, na Oklinku, Svetoj Petki iznad Brezovca, sijekuci cestu Rakovica - Slunj, držale su dvije čete »Pekiše Vuksana«;

- osiguranje prema Furjanu držala je 3. četa »Pekiše Vuksana« i jedna četa 3. bataljona 2. kordunaškog odreda.

Štabovi bataljona su usmeno prilikom izviđanja terena i u zapovijesti za akciju upozoreni:

»Naročita se pažnja skreće svim jedinicama na međusobnu vezu i na vezu s operativnim štabom, koja mora biti redovito uspostavljena sa kuririma na konjima«.⁴⁴⁾

Komandant zone Srećko Manola će nekoliko dana kasnije obavijestiti »komandanta partizanskih odreda Hrvatske« da su »jedinice Udarne brigade prema postavljenom planu na vrijeme zauzele položaje i krenule u napad«.⁴⁵⁾ I sam komandant 1. operativne zone Hrvatske se s četama 3. bataljona uspinjao na Malu Melnicu. Obje Melnice su zauzete bez borbe: dvije čete su na Maloj, a jedna na Velikoj Melnici. Drugi bataljon 2. odreda je zauzeo Plieš. No, tad se ni 3. bataljon Udarne brigade, ni 2. odredski bataljon nisu potrudili da uspostave međusobnu vezu. Prostor između Melnica i Plieša ostao je nezaposjednut.

U 3 sata 5. jula u napad je krenuo i »Marko Orešković«. Komandant zone će kasnije pisati da taj bataljon »pri nastupanju nije imao gubitaka, a nastupao je s pjesmom i izvikivanjem parola«.⁴⁶⁾ Stevan Opse-

43) Isto, 257.

44) isto, 258.

45) isto, 308.

46) Isto, 309.

nica, koji je u Lađevac ušao sa streljačkim strojem »Marka Oreškovića«, 11. jula će pisati kako »se je isti bataljon uspio privući neopazno u samo selo« i kako je - dobro, odlučno i umješno vođen - neprijatelja u Lađevcu »napao sa dvije strane, tako da su borci u prvom naletu, upali u samo selo, neprijatelja obezglavili i rastjerali«. ⁴⁷⁾ No, iako »obezglavljen i rastjeran«, neprijatelj - grupa uniformiranih ustaša i domaći ustaški milicioneri - uspijeva da se izvuče »koristeći se mrakom prema Slunju i Korani i u šumu kote 376 Kamenita glava, gdje se je ponovo grupisao«. ⁴⁸⁾

Na položajima prema Rakovici i Furjanu nije bilo doticaja s neprijateljem, jer oko 200 rakovičkih ustaša i oružnika, kao i nešto manja posada iz Fuijana, nisu pokazivali ni najmanje volje da iziđu iz utvrđenih naselja.

U Lađevcu su, čini se, očekivali napad. ⁴⁹⁾ No, ako i jesu znali za napad, nisu se organizirali za odbranu, tako da su i ustaše i »majari« brzo »obezglavljeni i rastjerani«, pri čemu su »pretrpjeli osjetljive gubitke«. ⁵⁰⁾

Krntijaši su u Lađevcu zatekli ustaške magazine krcate robom. »Ogromni plijen« - po Opseničinom izvještaju: 160 pari cipela, oko 500 kilograma masti, 40.000 cigareta, 500.000 »u srebru gotovoga novca, oko 3000 metara raznog platna, 60 komada šunki« ⁵¹⁾ - bio je oko 8 sati »spakovan u kola i krenuo na naš oslobođeni teritorij«, ali kad su ustaše naglim prodorom ugrozile lijevo krilo bataljona »Marko Orešković«, sav plijen je ostavljen, jer se zametnuo žestok okršaj.

Prije nego što će napustiti Lađevac, Krntijaši su u selu »zarobili i strijeljali trgovca ustašu-lihvara, za što su im sami seljaci zahvaljivali«. ⁵²⁾

Kordunaški bataljoni su u međuvremenu napustili u predzoru zaposjednute položaje. Tamo je sve vrijeme bio i komandant 1. operativne zone Hrvatske Srećko Manola, ali - čini se - ništa korisno nije mogao učiniti. Kasnije će pisati da je 3. bataljon nastupao sa pogrešnim rasporedom, jer su 2 čete nastupale na Malu Melnicu, dok je u stvari ključ tih položaja Velika Melnica, pa je zbog toga, iziživši na Melnicu, »naredio da 3. četa III bataljona Udarne brigade zauzme Veliku Melnicu, a 2. četa da se rokira prema Pliešu i uspostavi vezu s II bataljonom, a sve čete da ostave po jedan vod na tim položajima, a s ostalim da nastupaju prema selu Podmelnice - Slunj«. Za to vrijeme neprijatelj se pribrao »i dok je vršeno rokiranje III bataljona Udarne brigade, zavukao se je između Plieša i Melnica starom cestom, te iznenadio 2. četu, koja je trebala zauzeti te položaje. Poslije kraće borbe 2. četa je odstupila, a neprijatelj je prodro po lijevom boku 3. čete i izbacio je s Velike Melnice. Gubitkom Velike Melnice nije se mogla održati ni Mala Melnica. Gubitkom Melnice bilo je ugroženo lijevo krilo I bataljona, koji je nastupao u Lađevac«. ⁵³⁾

⁴⁸⁾ Isto, 322.

⁴⁹⁾ Stabu bataljona »Marko Orešković« su učiteljice iz Lađevca izjavile da ustaše »već dva dana znaju za koncentraciju i znaju da će Marko Orešković napasti Lađevac«. (Zb. NOR, V/5, 309).

⁵⁰⁾ Isto, 322.

⁵¹⁾ Isto, 261.

⁵²⁾ Isto, 309.

⁵³⁾ Isto, 308-309.

najbolji, a ovaj je očito podbacio. Ne treba, naime, zaboraviti da je Manola bio prvi komandant Grupe kordunaških partizanskih odreda».

Kad su se rukovodioci 3. bataljona vratili u Katiće odmah su »postavili bataljon i pred sve partizane iznijeli pogrešku koju su učinili, na što su partizani kolektivno izjavili da će tu pogrešku pošto-poto ispraviti. Tokom noći su ponovo osvojili Melnice i uspostavili čvrstu vezu s II bataljonom II kordunaškog P(artizanskog) O(dreda), te u toku dana (7. jula) odbili i prognali jurišem 3 neprijateljska napada nanijevši neprijatelju osjetljivih gubitaka».⁶²¹ U jednom sudaru prsa u prsa ustaše su zarobile Pavia Bunjevčevića, sedamnaestogodišnjaka iz Vrginmosta, koji je upravo tih dana kandidiran za članstvo u KPJ, kao jedan od najhrabrijih skojevaca u bataljonu. Zvjerski je mučen i ubijen u Slunju.⁶³¹

Poslije savjetovanja, Manola je održao sastanak sa štabom brigade. Rukavini će javiti da je »pred njih postavio slijedeći dio operacija: rušenje pruge i osvajanje Saborskog».⁶⁴¹ No, brigada nije odmah krenula na prugu, već je nekoliko dana zadržana na položajima jugozapadno od Slunja i sjeverozapadno od Rakovice. Čekan je Banijski bataljon, a pritom su osigurane kordunaške-partizanske snage, koje su pod komandom Bogdana Oreščanina napadale neprijatelja u Primišlju.⁶⁵¹

Sve to vrijeme, sve do 8. jula. Četvrti, banijski, bataljon Udarne brigade je u formiranju i na maršu prema izvoru Mrežnice. Mada je bilo naređeno da bataljon bude formiran još u junu, njegovih dvjesto boraca je krenulo s Banije, iz sela Mali Gradac, tek 4. jula. Od Malog Graca do Ilića bataljon je marširao četiri dana.

Konačno su se poslije više nedjelja svi bataljoni okupili 8. jula. Bilo je u njihovim redovima boraca koji su se poznavali i otprije, čak i pred-ratnog vremena iz škola, ili s raznih sezonskih poslova. Ali, većina se vidjela prvi put. Iz mnogih štapskih ocjena dalo bi se prosuditi da su se banijski, kordunaški i lički bataljoni svrstavali s mnogo međusobnog nepovjerenja. Međutim, ako je kod pretpostavljenih i ostajao takav dojam, kod boraca je postojala, više ili manje iskazivana, želja i potreba za punom uzajamnošću i neumitnim povjerenjem.

Brigada je u punom sastavu, sa 1110 boraca, bila pred komandantom Stevanom Opsenicom i komesarom Urošem Krunicem, koji je stigao s Banijskim bataljonom, postrojena predveče 8. jula na zaravanku pored groblja zaseoka Ilići, kod vrela Mrežnice, uz put od Zbjega preko Vrela prema Toboliću.⁶⁶¹

Udarne brigada prve operativne zone Hrvatske u svom je prvom, osmojulskom sastavu imala četiri bataljona:

Prvi, najstariji bataljon u Hrvatskoj, osnovan 29. novembra 1941. godine, s početka samostalni bataljon štaba Grupe odreda Lika, kasnije 1. bataljon 3. ličkog odreda, »Marko Orešković«; u julu je komandant bataljona Danilo Damjanović Danić, 27. jula 1941. godine komandir ustanika na Srbskom klancu, dvadesetšestogodišnjak; komesar bataljona je

⁶²> Zbornik NOR V/5, 309.

AVII, 800, 2/2.

Zbornik NOR, V/5, 310.

⁶⁵> AVII, 1467 A, 22-7/1.

⁶⁶> Isto, 800, 2/2.

osamnaestogodišnji učitelj bez učiteljske prakse Ilija Radaković, skojevac gospičke i petrinjske preparandije, komesar Devetog (otričkog) odreda u ustanku. Njihovi zamjenici: Dušan Maričić i Boško Šnajder Motorist. Operativni oficir: Perica Marić. Obavještajni oficir: Milan Đumić. Intendant: Pero Dimić. Referent saniteta: Stevan Marić. Omladinski rukovodilac bataljona je bio Danja Trbulin; u septembru će ga zamijeniti Nikica Bujić. Komandiri četa su bili Božo Rađenović, Mile Marčetić i Branko Rađenović Gešić, a komesari Branko Damjanović, Jovo Marčetić i Drago Ožegović, kojeg će ubrzo zamijeniti Perica Marić, kad Ožegović dobije zadatak da formira i obučava brigadnu »dopunsku« ili »rezervnu« četu. Štab 1. operativne zone je u trinaestojunskom naređenju zatražio od štaba ličke Grupe odreda da bataljon »Marko Orešković« u brigadu uđe s 300 boraca. Međutim, u jedanaestojulskom izvještaju štaba brigade je navedeno da bataljon ima »oko 260« boraca. Uoči ulaska u brigadu bataljon je imao 257 boraca naoružanih sa 227 pušaka, 15 puškomitraljeza, 3 mitraljeza i 2 bacača.

Drugi, bataljon »Pekiša Vuksan«, do jula jedan od tri samostalna bataljona štaba Grupe NOPO Lika, formiran u Divoselu od ustaničke »Jurišne čete« Perice Kleuta i Iljuša Uzelca i od najboljih boraca 3. i 4. bataljona 1. ličkog odreda »Velebit« krajem aprila 1942. godine. Komandant je bio mornarički narednik dvadesetpetogodišnji Momčilo Novković, a komesar godinu mlađi Deni Vujnović iz Divosela, svršeni gimnazijalac, predratni komunist. Operativni oficir je bio Jovo Ljeskovac Vozar. Zamjenik komandanta je bio jedini fakultetski obrazovani pripadnik bataljona, inž. Mićo Jović, a zamjenik komesara Juraj Hrženjak Duka, prispio u Liku putevima zagrebačke ilegale, kao i zamjenik komesara 1. bataljona. Obavještajni oficir je bio gospički preparandist Ferdo Toplak. Omladinski rukovodilac (sekretar SKOJ-a) je s početka Antić Uzelac, a uskoro ga zamjenjuje Blaž Šaban. Referent saniteta je bila Zora Kovačević Crnogorka, za revoluciju pripremana u karlovačkoj partijskoj organizaciji. Intendant: Dušan Pavlica. Komandiri četa: Dušan Maoduš Konjanik, Jovan Bogdanović i Mile Počuča, koji je 3. četu uoči pokreta iz Divosela preuzeo od Dane Jovića. Komesari: Stevo Potkonjak, Ante Rukavina, pa - od 13. jula - Gojko Milekić i Simo Radaković Sem. U izvještaju štaba bataljona od 14. juna, prije nego što će bataljon krenuti od Plitvica prema Gospiću i prije popune u zavičajnim selima, »Pekiša Vuksan« je imao 192 borca. U jedanaestojulskom izvještaju štaba brigade je podatak o »oko 250 boraca« 2. bataljona.

Treći, do 4. jula 2. bataljon 1. kordunaškog partizanskog odreda; komandant je bio Josip Kustrin, u ustanku, kao i 1942. godine na Kordunu poznat kao Mihajlo Savić Braco, iskusan komunist, organizator ilegalnog partijskog aktiva u Topuskom 1941. godine, a komesar Milić Dejanović, čovjek velikog ugleda na ustaničkoj Petrovoj gori, znatno stariji od prosjeka starosti svoga bataljona. Njihovi zamjenici: Milisav Dakić, koji je ubrzo upućen u lapačku oficirsku školu, tako da je dužnost zamjenika komandanta vršio komandir 1. čete Miloš Gaćeša Miško, i zamjenik komesara Nikola Božić. Operativni oficir: Josif Hajdin Joco, podoficir, jedan od organizatora ustanka u vojničkom kraju. Nakon uključivanja bataljona u brigadu, dužnost obavještajnog oficira je povjerena

pekaru iz Štipana Mili Kličkoviću, koji je - s Nikolom Vidovićem - 23. jula 1941. ispalio prve ustaničke hice na Kordunu. Ubrzo je Kličković povučen iz brigade na teren Korduna, pa je dužnost obavještajca povjerenica Jovici Bulatu, koji se u ustanku istakao kao komesar odreda Podgorje. Intendant bataljona bio je Mane Trbojević, a referent saniteta Bogdan Gašević, jedan od nekoliko braće Gaševića u brigadi. Komandiri četa su bili Mićko Gašević, Mile Ljepović i Miloš Čorda. Komesari četa: Milić Napijalo, Milan Sibinčić (u augustu zamjenjuje Jovicu Bulata) i Branko Mamula, koji je, svršivši trgovačku akademiju, radio u jednom karlovačkom drvnom poduzeću, gdje je uoči ustanka primljen u SKOJ. Bataljon je na dan uključanja u brigadu imao 320 boraca.

Četvrti bataljon, formiran početkom jula 1942. godine od dobrovoljaca iz svih jedinica Banijskog odreda. Komandant je Mićo Trninić, jedan od banijskih prvoboraca, ugledan u svom kraju, u odnosu na mladenački sastav brigade već »u godinama«, što će imati - u predstojećim naporima - znatnog uticaja na rad štaba. Komesar je bio Stanko Kreča, do jula komesar čete u banijskom 1. bataljonu. Operativni oficir: Milan Rajković, do jula komandir čete u 3. banijskom bataljonu. Zamjenik komesara: Mile Đukić Grba, do ulaska u brigadu zamjenik komesara 2. bataljona Banijskog odreda. Za zamjenika komandanta je u augustu postavljen Đuro Karapandža, a za obavještajnog oficira Stevo Meničanin. Komandiri četa: Rade Milojević, Stevan Meničanin Jantar i Đuro Karapandža; već u augustu komandiri su Mile Dmitrović, Pero Sekulić i Nikola Perlić. Komesari: Ivo Radošević, Pavle Samardžija i Ivan Baćun. Bataljon je imao 200 boraca.

Neovisno o tome po kojem dokumentu uzimamo brojno stanje brigade, očito je da je na zaravanku kod izvora Mrežnice, u Ilićima bilo oko 510 boraca iz Like, 320 s Korduna i 200 s Banije; uz njih: oko 80 iz Dopunske čete, koja je bila i škola za mlade borce i rezerva brigade. U pokretima do izvora Mrežnice jedanaestorica su poginula, a 25 ih je bilo ranjeno. Ne znamo socijalni ni nacionalni sastav brigade u dane njenog osnivanja. Ne znamo čak ni koliko je članova Komunističke partije, kandidata za prijem u Partiju ili skojevaca u brigadi. Zbog partijske neorganiziranosti na nivou brigade, takvi izvještaji nisu ni rađeni sve dok brigada ne dobije zamjenika komesara.

Brigada je u vrijeme osnivanja u četiri bataljona imala 12 četa i četiri mitraljeska voda.

Uoči prve smotre Udarne brigade, u veliko popasno doba, nad zasecima Močila i Zbjega, nad Mrežnicom, odjednom se u vedrom nebu pojavila »roda«. Avion je kružio vrlo nisko. Krntijaš Milan Baškot, mlađić s artiljerijskim iskustvom, vrstan strelac, svima poznat po nadimku Kozlov (tako je on psovao neprijateljske vojnike podvikujući »drži kozlova!«) mitraljeskim rafalom je pogodio rep »rode«. Zapaljen, avion je s poginulim pilotom pao na obližnju njivu.

Tri dana poslije prvog zajedničkog postrojavanja svih bataljona 1. brigade, komandant Stevan Opsenica i politički komesar Uroš Krunić su u svom prvom zajedničkom izvještaju o brigadi ustvrdili da brigada u svemu oskudijeva, mada to »tek toliko napominjemo, kao činjenicu«, jer, po njima, »nema teških problema«. Istina, upozoravaju pretpostav-

ljeni štab da će »mnogi drugovi propasti ili se onesposobiti za dulje vrijeme zbog marševa i napora koje ćemo sad odmah početi doživljavati«, i to stoga što »prosječno 50 posto nemaju drugovi partizani veša« (snabdjeveni su bili samo Banijski), što su uglavnom svi slabo obučeni, a »bosi po kamenju partizani ne mogu«. Naglasili su i probleme u vezi sa sanitetom. Brigada je tek bila formirana, a već je »nesretnim slučajevima za koje smo možda sami krivi do sada izbačeno iz našega stroja što ranjenih što mrtvih 39«. Zbog toga je medicinsko osoblje bilo krajnje neophodno, kao i sanitetski materijal. Bataljoni su, pak, bili bez bolničara »koji bi odgovarali svojoj ulozi«. Banijski bataljon je bio bez ikakvog bolničara. Komandant i komesar su upozoravali štab zone da im »po mogućnosti« pošalje liječnika, jer bi tek tada »organizovali sanitetsku službu koja bi zadovoljila sve potrebe brigade« u kojoj »nema- mo ni zavoja, a kamoli ostalog materijala«.

Od dvije različite ocjene (i kako sve »ovo otpada kao problematičnost« i kako prijeti opasnost da će u predstojećim marševima »drugovi propasti ili se onesposobiti«) prihvatljivo je upozorenje štaba brigade o neophodnosti da se hitno nađe načina za obuču, za sanitetski materijal i za liječnika. Osim toga, bilo je neophodno - što i štab brigade uočava - da se po brojnom stanju bataljoni izjednače, kako bi svaki imao po 300 boraca.

Bilo je neophodno da se bataljonima dade prilika da se prije ulaska u borbe bolje upoznaju, zbliže i u svim bitnim relacijama poistovete, da se na nivou brigade obrazuju organizacije Partije i komunističkih omladinaca, da se štab popuni... No, žurilo se svima koji su odlučivali o zadacima brigade. Žurilo se posebno štabu brigade, koji je - upravo u želji da se brigada što prije posvjedoči kao sposobna operativna udarna snaga - potcjenjivao sve probleme uvjeravajući pretpostavljene kako »nema teških problema«. Tako se i moglo dogoditi da se Udar- na brigada vrlo brzo poslije osnivanja nađe u kriznoj situaciji, što ni koman- dni sastav brigade, ni partizani, dugo neće htjeti uočiti, uvjereni da sve mogu.

Na Kapeli i u plašćanskoj dolini

(13. jul - 27. jul 1942)

Poslije napada na Lađevac i borbi oko Slunja, štab 1. operativne zone, u saglasnosti sa štabom brigade, odustaje od dugo pripremanog napada na ustaška utvrđenja oko ceste Ličko Petrovo Selo - Rakovica - Primišlje. Za Udarnu brigadu su tada - po mišljenju komesara Zone - »u izgledu akcije u više pravaca«.⁶⁷¹ Ali, ako u štabu Zone i nisu »njenu trasu precizirali«, odmah poslije prikupljanja svih bataljona znalo se da će u svakom slučaju krenuti na zapad. Konačno su se viši štabovi, i štab Zone i Glavni štab, opredijelili za akciju na pruzi na Kapeli u rajonu Lička Jesenica - Rudopolje. Pokretu u tom pravcu prethodilo je izviđanje operativnog oficira Jovice Lončara. On je s grupom kordunaških partizana obišao ono područje i prikupio informacije o neprijatelju i na Kapeli i u plašćanskoj dolini, da bi ujutro 11. jula omogućio štabu brigade i štabovima bataljona da se opredijele i za pravac nastupanja i za način izvođenja akcije na kapelskoj pruzi.⁶⁸⁾

Za smještaj brigade izabrano je Kunić-Selo, desetak kilometara sjeverozapadno od Plaškog.

Sela u izvornom dijelu Mrežnice su napuštena popodne 12. jula. Od Vrela do Kunić-Sela, stazama između Strmice i Brdarevog vrha, kroz šume Janje gore i preko plašćanske doline, trebalo je preći oko 40 kilometara. U plašćanskom kraju ranije je bio, od jedinica 1. brigade, samo njen 3. bataljon. Kad je izbio izdajnički puč u Ličkoj Jesenici u noći 2. i 3. aprila 1942 (ubijeni su Spanci Robert Domany i Adolf Steinberger, te Branko Latas i Stevo Čuturilo), Kordunaški bataljon je imao zadatak da sprečava i spriječi širenje izdaje, što je uspješno uradio. A u noći 12. i 13. jula, u vatri kaljen i, posebno, u razbijanju neprijateljske ofanzive na Petrovoj gori dobro prekaljen, Kordunaški bataljon je ponovo imao zadatak da zatvori izlaze iz Ličkih Jesenica. Osiguravao je prolazak brigade prema Kunić-Selu. Četnici su na 3. bataljon samo pripucali. Čim su se čete Kordunaša razvile u strelce i udarile prema četničkim položajima, oni su se povukli u Jesenice. Treći bataljon nije imao gubitaka. Na maršu prema Kapeli samo je 2. bataljon ostao bez komandira 3. voda u 2. četi: nesretnim slučajem teško je ranjen Ante Milković Jastreb.

U Kunić-Selu brigada se zadržala samo jedan dan, do pred jutro 14. jula. Po vodovima i četama vršene su intenzivne pripreme, političke i vojne. Bataljonska partijska i skojevska rukovodstva su inicirala takmičenja boraca i jedinica. Nekoliko četa je uspjelo da sastavi prve »pokretne zidne novine«.

AVII, 1468,54-1/1.

⁶⁸¹ Isto, 1467A, 22-1/7.

Sve skojevske i partijske ćelije održavaju sastanke.

Politička aktivnost nije sužavana samo na djelovanje u brigadi, već i u sredini gdje su se jedinice nalazile. Štabovi bataljona, komunisti ili skojevci su s narodom održali »niz manjih zborova na kojima se govorilo o političkim događajima kod nas, o izdaji četnika u narodnooslobodilačkoj borbi, o politici okupatora, koji hoće da preko plaćeničkih elemenata izazove bratoubilački rat, i o četničko-ustaškom savezu koji narod teško u ovom kraju shvaća«. Tad su, na zborovima, ali i u svim razgovorima, učestalije s omladinom nego sa starijim ljudima, borci Udarne brigade, svaki na nivou svoje opće i političke elokvencije, »prikazivali Dražu Mihailovića kao izdajnika, kao i jugoslavensku vladu u Londonu, koja se neprijateljski odnosi prema našem narodu i narodnooslobodilačkoj borbi«.⁶⁹¹

Pokret brigade »po vrlo teško prohodnom terenu preko Kapele«⁷⁰, počeo je u nekoliko kolona u 4 sata 14. jula. Preko narodnooslobodilačkih odbora su organizirani vodiči, za koje će kasnije biti kazano da su mogli biti i spretniji, a u kolonama se našlo i oko stotinu neboraca, »naoružanih« alatom za rušenje pruge: 50 ih je bilo s Prvim, a 50 s Drugim bataljonom. Po planu štaba brigade, koji je išao u koloni 3. bataljona, napad je za sve bataljone određen za noć »14. i 15. jula između dva i tri sata«. Po planinskom bespuću, koje je trebalo preći za 12-14 sati, najteže je bilo nositi teško naoružanje i trpiti žeđ. Valjalo je stazama zapadno od Plaškog, preko Male Kapele, izbjеći zone četničke i talijanske kontrole. Najprije je trebalo savladati greben kod Crnog potoka, pa preko Prokosa i nekoliko osamstometarskih visova izbiti na Bijeli potok. Tu ima vode, i čitava brigada se odmara. Zatim slijedi teško savladiva staza prema najljepšoj zoni Male Kapele, kojoj je ime ujedno i opis - Krasnica. To je oaza prekrasnih šuma, i livadnih plasa, proplanaka s bujnim rastinjem i malim vrelcima studencima. Do 677 metara visokog grebena, između Krasnice i Krmesača (937), uvukla se industrijska pruga za eksploataciju bogatih kapelskih šuma. Zbog toga su, uz pastirske kolibe prošlosti, uz takozvane stanove, izgrađene i barake za smještaj drvosječa. Tu se kolona 1. bataljona odvojila od 2, 3. i 4. bataljona i produžila na jug preko Krasničke uvale i Vrletne drage, sijekući ceste za Brinje (Krišpolje i Jezerane) i Otočac (preko Dabra). Istočno od strmih strana Velikog Lisca, krtijaši su se izgubili u gustim šumama, tako da su satima lutali do Šimanovca, odakle se spuštaju na prugu, nešto sjevernije od Leskove strane. Taj put kroz šumu, preko Kapele, dugačak je gotovo 50 kilometara.

Prema prikupljenim podacima, u Blatima, Ličkoj Jesenici, na Javorniku i u Rudopolju, u razmaku od 24 kilometra, bilo je 200, a u tri vaktarnice između Rudopolja i Javornika 60 Talijana. U željezničkim stanicama i vaktarnicama bili su dobro utvrđeni. Napad je bio predviđen samo na one dijelove koji iziđu iz utvrđenja.

Plan nije uzeo u obzir neiskustvo u rušenju pruge, a potcijenio je vremenski tjesnac. Sve se odvijalo u velikoj žurbi, za koju bi se prije reklo da je karakteristična po brzopletosti, nego po borbenoj dinamici.

Zb. NOR, IX/2,50.
TM) Isto, V/5,332.

Neiskustvo je najprije uočeno u akciji 2. bataljona, koji se po planu spustio na prugu podno kote 816. Šine su brzo i nestručno razmaknute. Štab brigade će nekoliko dana kasnije u izvještaju pisati kako je odmah poslije razmicanja šina »voz pun talijanskih vojnika naišao, prošao preko istih i produžio za Plaški, tako da se uslijed nebrižljivog rastavljanja šina nije uspjelo izbaciti voz iz kolosijeka, ni uništiti ga zajedno sa njegovom pratnjom«. ⁷¹⁾

U prvom dijelu akcije žurba (u izboru vodiča) se osvetila i 1. bataljonu. Da bi pravodobno prevalio 50 kilometara po kapelskom bespuću i u planirano vrijeme izbio na prugu, bataljon »Marko Orešković« je morao imati oprobane, sposobne, savjesne vodiče. No, dani su mu prvi koji su nađeni, tako da se bataljon predveče 14. jula »zatekao još daleko od svoga mjesta, u šumi, gdje ga je uhvatila noć i nije mogao do jutra da krene dalje«. ⁷²⁾ Tek u cik zore 15. jula kolona krntijaša je izbila na prugu spuštajući se niz strmu Leskovu stranu. Vaktarnica broj 32 je na juriš osvojena (2 Talijana su poginula, a 12 ih je zarobljeno), a pruga je na nekoliko mjesta prekinuta. Uto je, kao što se vidi iz izvještaja štaba brigade, »iz Vrhovina stigao blindirani voz, a bataljon, misleći da je običan voz, napao ga je žestoko, ali je dočekan jakim vatrom i morao se ograničiti na to da ruši prugu sa radnicima napadajući ujedno i vaktarnicu br. 33, koja se nije mogla zauzeti i pored energičnog napada, jer nije bilo minobacača koji su bili neophodno potrebni, tj. nije bilo mina za iste. Dva voda bila su prebačena sa druge strane pruge, na koje su napali četnici i Talijani koji su se iskrcavali iz blindiranog voza. Četnici su već bili na brdima i odande gađali sa mitraljezom na ove vodove, koji su se pod vrlo teškim uslovima ipak probili između blindiranog voza i četnika i povukli se prema Babinom Potoku. Prije povlačenja nanijeli su neprijatelju većih gubitaka gađajući ga za vrijeme iskrcavanja iz voza puškomitraljezima. Nakon dva dana ovi vodovi su došli u selo Kunić u sastav bataljona«. ⁷³⁾

Kad su se dva voda 1. bataljona »pod vrlo teškim uslovima ipak probili između blindiranog voza i četnika«, povlačeći se u smjeru jugoistoka, prema Babinom Potoku, jedan od mlađih boraca u bataljonu, Stevo Tankosić, - jedan od rijetkih koji su 1941. pobjegli sa streljanja, - lakše ranjen ostao je »između blindiranog voza i četnika«. Nitko od njegovih drugova nije primijetio izostanak vižljastog dječaka. Mućao je, sakrivši se pod staru, davno povaljenu bukvu. Talijani su mu bili sasvim blizu. Sam je previo lakše ranjenu nogu; važno je bilo da ne krvari. Vidio je kako mu Talijani prilaze. Na bukvu je, nad ranjenika, sjeo talijanski tenante. Puši poručnik i briše znoj, a vojnici jure naokolo da rastjeraju strah. Ranjeni dječak virka, procjenjuje, osmatra, a onda, uvjerivši se da su vojnici odmakli dosta daleko i da su on i tenante ostali grmljem zaklonjeni, gurne pušku između poručnikovih nogu, pa s ličkim naglascima, kako su ga stariji učili, prošapće s mnogo prijetnji u glasu: »Alca mani!« Dobro tenante razumije prijetnju, pa čini i više od zapovijeđenog: raspasuje se, odbacuje i opasač i »berettu« na opasaču, a

⁷¹⁾ Isto, 407.

⁷²⁾ Isto, 408.

⁷³⁾ Isto, 408-409.

onda ustaje, kad se ranjeni partizan izvukao ispod bukve, pa pred njim, pravcem koji mu je pokazan - kroz šumu prema Babinom Potoku - uz učestalo posrtanje, ide silno oznojen, od straha više nego od sunca. Njih dvojica su u Babin Potok stigli dva dana poslije ostalih, no još uvijek na vrijeme da lakše ranjeni Stevo Tankosić ne bude unesen u spisak nestalih, a da tenante bude u spisku zarobljenih.

Akcija 2. bataljona »Pekiša Vuksan« je u drugom navratu izvedena s mnogo više upornosti nego prvi put, kad su borci povjerovali jednom od vodiča da su šine dovoljno razmaknute i da će voz svakako »zglajzati«, Spustivši se ponovo na prugu, borci je ruše do 18.30 sati. Poslije toga »Pekiša Vuksan« je - kao što će to pisati štab brigade - »zauzeo svoje položaje prema Ličkoj Jesenici i napao je talijansku posadu kod sisaljke (vodocrpa) u blizini stanice Jesenica i istu nakon kraće borbe razoružao. Odmah nakon toga jedna četa ovog bataljona« - bila je to četa najmlađeg komandira u brigadi, osamnaestogodišnjeg Jove Bogdanovića, koji je uza svu svoju mladost superiorno upravljao onim vrletnim karakterima - napala je vaktarnicu broj 27, prvu od stanice Jesenica prema Javorniku. Ovu je vaktarnicu - uočeno je u izveštaju - četa razoružala na smion i brz način, na juriš, iako je bila vrlo dobro utvrđena za odbranu«. U vaktarnici 27 zarobljeno je 19, a na »sisaljki« 13 Talijana. »Pored svega ovoga, odbijen je napad Talijana, koji su, predvođeni četnicima, pošli sa stanice Jesenica u šumu, uz osjetne gubitke po Talijane, koji su se vratili u paničnom bjekstvu natrag i više nisu pokušavali napadati«.

Sve su to bili razlozi da komandant Opsenica i komesar Krunić u analizama pred štabovima bataljona i komandama četa pohvale bataljon »Pekiša Vuksan«. Komesar 2. čete 3. kordunaškog bataljona Branko Mamula pamti kako je tada govoreno da su čete »Pekiše Vuksana« »sjajan primjer borbenosti i samoprijedora«.

Kad su »Pekišine« čete u šumi između ceste i pruge razjurile grupu Talijana i jeseničke četnike, u štabu brigade je odlučeno da se izvrši napad na željezničku stanicu Jesenica. Tamo je tada bilo oko 100 Talijana. Nije se računalo na to da su borci »Pekiše Vuksana« iscrpljeni i da, uz najbolju volju, neće ponoviti prethodne uspjehe. Ipak, svi su se izjasnili za napad, pa je to - pišu Opsenica i Krunić - »i urađeno, ali su Talijani tamo imali svoje oficire, zatim su bili vrlo dobro utvrđeni, te se nije moglo uspjeti«. »Pekiša Vuksan« nije ušao u jeseničku željezničku stanicu, ali su tamo utvrđeni Talijani »držani u šahu do završetka operacija na ostalim sektorima«, mada je »neprijatelj davao ogorčen otpor«.⁷⁴⁾

Treći, kordunaški, bataljon je na osiguranju i, dijelom snaga, u rezervi, ostao neupotrebljen. Bilo bi bolje da je iskustvo Kordunaša, s kojim je inače »za sve vrijeme operacija bila veza dobra«, kako to kažu Opsenica i Krunić, iskorišteno u napadu na željezničku stanicu Jesenica. Vjerovatno bi uz njihovu pomoć »Pekišine« čete probile talijanska utvrđena.

Četvrti bataljon je kao cjelina ulazio u svoju prvu borbenu akciju. Svi Banovci su do tada prošli kroz bezbroj okršaja. Upravo kad je njih

⁷⁴⁾ Isto, 408-409.

200 napuštalo zavičaj da bi se uključili u Udarnu brigadu, »glavar stožera« 1. domobranskog zbora u Sisku je zapomagao kako »što prije sa jakim snagama« treba »povesti akciju čišćenja«, jer je razložno strahovao »da nam izolirane posade (Glina, Topusko, Vrginmost) ne postanu plienom odmetnika«. ⁷⁵ No, uspjesi postizani u Baniji, i svi dotadašnji borbeni uspjesi svakog od boraca, nisu još bili iskazani u zajedničkom djelovanju novoformiranog bataljona. Njihovo sažimanje, kao i višeslojevito sažimanje čitave brigade, tek je predstojalo. U prvoj borbi 4. bataljon je uglavnom izvršavao zadatke po planu štaba brigade. Bataljon se pravodobno privukao »stanici Javornik na nekim mjestima i na 20 metara«, pri čemu su borci zapalili »nekoliko drvenih kuća«. U stanicu se ipak nije prodrlo, jer bi za takav podvig trebalo teško naoružanje. Štab brigade će to opravdati činjenicom da je »odbrana Talijana bila vrlo uporna« i da su »imali solidna utvrđenja ograđena žicom« koja je zaustavljala juriše, tako da se »rad ovog bataljona ograničio na to da se Talijanima ne dozvoli da izlaze van stanice i da ne ometaju rad oko rušenja pruge. Jedna četa Četvrtog bataljona napadala je vaktarnicu uz stanicu Javornik u kojoj su takođe bili Talijani. Ta vaktarnica nije se mogla zauzeti i držana je u šahu do završetka akcije«. ⁷⁶

Štab Brigade je smatrao da je uspjeh »bio dobar« i da su »bataljoni izvršili svoje zadatke«: zarobljena su 44 talijanska vojnika, neprijatelju je oteto više od 40 pušaka i 3 puškomitraljeza, bilo je »čisto porušene pruge oko 8 kilometara, a telefonske veze oko 9 kilometara«. ⁷⁷

U okršajima na kapelskoj pruzi iz 1. bataljona je poginuo dvadesetogodišnji Dušan Popović, kojeg će omladinke iz Glibodola pokopati tek nekoliko dana kasnije (bio je ostao uz prugu, između četničkih položaja i oklopnog vlaka), i Đuro Štrbac iz Kukuruzara.

Glavnina brigade, osim dva voda krntijaša, povukla se s pruge dublje u Kapelu, u selo Glibodol, gdje su i srpske i hrvatske porodice bile naklonjene narodnooslobodilačkom pokretu, ali toliko siromašne da nisu mogle osigurati ni minimum prehrane za brigadu. Ne mogavši se smjestiti u tijesnom i nikad dovoljno sitom Glibodolu, Udarna brigada

⁷⁵ Isto, V/32,361.

⁷⁶ Isto, V/5,407.

⁷⁷ U zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 5, dokument br. 105, str. 407-409, u operativnom izvještaju štaba Prve brigade od 20. jula »komandantu I operativne zone« na nekoliko mjesta je navedeno da je prvi napad Prve brigade na željezničku prugu Blata-Rudopolje izveden od 9. do 11. jula. Iste podatke, očito na bazi dokumenata iz Zbornika, donosi i »hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945«, Beograd, 1944, strana 303, a preuzimaju ih i mnogi autori. Teško je reći kako je došlo do zabune; 9. jul u izvještaju nije spomenut samo jednom, a isto tako i 10. i 11. jula. Vjerojatno su stoga urednici kronologije NOR-a više vjere poklonili tome dokumentu, nego sačuvanoj zapovijesti štaba Brigade za napad na prugu (Zb. NOR V/5 d.90, str. 330-333), gdje su navedena dva datuma - 13. jula: dan izdavanja zapovijesti i 14. jula: dan određen za »polazak same Brigade«. No, nisu uzeli u obzir dokument od 11. jula pohranjen u Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA, k. 1467A, reg. br. 22-1/7: tu je kazano da je Brigada sve vrijeme od osnutka na položajima južno i jugozapadno od Slunja: »Mi se nalazimo na terenu IH-čeg bat. II-og KPO već dugog vremena kao osiguranje... samo da Primišlje pane. Naši zadaci koje Brigada ima hitno da izvodi - čekaju«. Stoga, kad je riječ o datumima, treba uzeti podatke iz zapovijesti štaba Brigade od 13. jula, jer to potvrđuju i ustaško-domobranski dokumenti (V/5, str. 680), kao i talijanski dokumenti (XIII/2, str. 593). To dokazuje i izvještaj štaba Prve zone glavnom štabu Hrvatske od 16. jula: »Prva faza operacija na pruzi je danas 16. o.mj. završena«. (V/5, 384).

je ponovo 17. jula u Kunić-Selu: to je bila najpovoljnija baza za akcije, koje su pripremane u planovima štaba brigade.

Štab 1. operativne zone je očekivao, što je 13. jula preneseno štabu brigade, da će Udarne brigada, odustajući od napada na Modruš i Saborški, gdje je očekivan jači i dobro organizirani otpor ustaško-domobranskih i oružničkih posada, odmah poslije rušenja pruge na Maloj kapeli, krenuti »ovamo prema Močilima i Zbjegu«.⁷⁸ Štab brigade je imao realniji i svrsishodniji plan: da i dalje napada okupatorsko-kvislinške posade na željezničkoj pruzi i cesti koja preko Like povezuje Ogulin s Dalmacijom. Suprotno višim štabovima, štab 1. brigade je pravodobno uočio značaj komunikacija za opstanak okupatorskih trupa, baš kao što će to i ocijeniti i u praksi primijeniti s jeseni 1942. komandant 1. ličkog odreda Jovo Dragosavac, koji je uspješno izvodio akcije na željezničkoj pruzi Knin - Gospić.

Opredijelivši se za ostanak u Kunić-Selu, štab Udarne brigade je, rekostmo, imao na umu one akcije o kojima je bilo govora još prije pokreta s vrela Mrežnice: rušenje kapelske pruge i čišćenje plašćanske doline od četnika.

Najprije je došlo do akcije na pruzi, 7 kilometara sjeverno od Plaškog, kod sela Vorkapić.

U tu je akciju štab brigade uputio samo dva bataljona - »Pekišu Vuksana« i Kordunaški. Zajedno s njima bili su angažirani i manji dijelovi 2. kordunaškog partizanskog odreda. Signal za akciju dali su ogulinski ilegalci, koji su na vrijeme poslali obavještenje da će 19. jula iz Ogulina vlakom krenuti oko 150 talijanskih vojnika, koji su određeni za osiguranje na kapelsku prugu.

Zasjeda je očekivanom vlaku postavljena 7 kilometara sjeverno od Plaškog, kod Vorkapića. Treći, kordunaški, bataljon je - kao što je određeno u štabu brigade - »zaposjeo prugu i prekinuo glajz toliko kako bi se voz zglajzao«.⁷⁹ Bočne prilaze zasjedi 3. bataljona osiguravale su čete 2. bataljona »Pekiša Vuksana«, dijelom usmjerene prema Vojkovcu, na sjever, a dijelom prema Plaškom. Intervencija je mogla uslijediti s oba pravca, čak istovremeno. Stevan Opsenica je s komandantima bataljona Momčilom Novkovićem i Josipom Kustrinom dobro ispitao teren. Prije jutra čete su zaposjele određene položaje. Činilo se da je sudbina talijanskih vojnika u očekivanom vlaku zapečaćena. No, spasit će ih splet nepredviđenih okolnosti. Prva nepredviđena, mada predvidiva, okolnost uslijedila je u 6 sati 19. jula: od Vojkovca je naišla talijanska patrola - oficir s petnaest vojnika. S opuštenom pažnjom ulazili su u zasjedu. Bilo ih je razmjerno lako tući, ali znalo se da će pucnjava uznemiriti garnizon u Plaškom. To se nije moglo izbjeći. Treća četa »Pekiše Vuksana« će pokušati zarobiti patrolu bez borbe. No, Talijani su na poziv da se predaju otvorili vatru. Tu ih je 7 poginulo, a oficir i osmorica su zarobljeni. Talijani, alarmirani u Plaškom, krenuli su u vlak prema Vorkapiću. Momčilo Novković, od onih naravi koje lako planu, a brzo se gasi ujutro 19. augusta se naglo rasrdio kad je okršaj s patrolom otkrio zasjedu uz prugu, ali se plamen njegove žestine, kao stop-

⁷⁸> AVII, 4167,51/2.

⁷⁹> Zbornik NOR, V/5, 437.

ljeni vosak, naglo ugasio, kad mu je javljeno da od Plaškog nailazi vlak iz kojeg su Talijani počeli pucati čim su krenuli sa stanice. Prva četa »Pekiše Vuksana«, raspoređena duž pruge, u zaklonima, otvorila je žestoku paljbu po vlaku, koji je odmah poslije prvih plotuna počeo da uzmiče prema Plaškom odakle će - tajnim vezama plašćanske ilegale - štabu brigade biti javljeno da je u napadnutom vlaku bilo »samo mrtvih oko 50«.

Dok se 1. četa »Pekiše Vuksana« obračunavala s Talijanima u vlaku, od Vojnovca je naišla još jedna talijanska patrola, oko pedesetak vojnika. Da se vlak zadržao u zoni sudara, vjerovatno bi se i vojnovačka patrola upustila u borbu, ali kad su Talijani vidjeli kako voz uzmiče prema Plaškom, i oni su, pucajući nasumce, ustuknuli prema vaktarnici. Samo se grupa od dvanaest vojnika, predvođena poručnikom, upustila u borbu s 2. četom 3. kordunaškog bataljona. U izvještaju se o tom okršaju na položajima 2. kordunaške čete nejasno govori, ali se referent saniteta 3. bataljona Bogdan Gaćeša i komesar 2. čete Branko Mamula sjećaju da je »patrola sasvim potučena, tako da su samo dva Talijana pobjegla, a ostali su zarobljeni«.

Jureći Talijane prema vaktarnici, dijelovi 2. i 3. bataljona su se našli između dvije vatre. U zonu bojišta su, zapravo, stigla dva oklopna vlaka, jedan iz Ogulina, a drugi iz Plaškog. Pješadija se nije usudila izlaziti iz vlakova, ali su zato topovi i minobacači tukli strahovitom vatrom rujujući, sve oko pruge.

U najtežem položaju našlo se petnaest boraca 2. čete 3. bataljona. S komesarom čete ta je grupa, jureći Talijane, uletjela u tunel. Tek kad su osjetili da im se u zaleđu vatra pojačava, shvatili su da su u klopci. Iz tunela se nije moglo izići. Talijani su ulaz zasipali bombama i rafalima puškomitraljeza. Moralo se ići u proboj. Ignjatije Janjanin i Đuro Poljak su prodor osiguravali puškomitraljeskom vatrom. »Jedva smo se izvukli«, reći će kasnije Mamula, »i to s gubicima: bilo je nekoliko ranjenih, a Marko Šimulije Zore je poginuo«. Tridesetosmogodišnji Zore je bio među starijim borcima u brigadi. Kako su Kordunaši, više i umjesnije i od Ličana i od Banovaca, opjevali svoje junake, tako je i Zore ušao u pjesmu:

Kad se sjetim Šimulije Zora,
Kršna momka, ko Petrova gora,
Žuta brka, a muškije vjeđa,
Taj u boju ne poznaje međa...^{80>}

Kad su, kao što se kaže u izvještaju štaba brigade, Talijani iz oklopnih vlakova, ali i iz vaktarnice, zasuli »baražnom vatrom naše položaje, prisilili su naše snage na povlačenje«. Kordunaši su se izvlačili prema Velikom- Humu. Artiljerija ih je sve vrijeme tukla. U tom povlačenju poginuo je devetnaestogodišnji Miloš Vučković, seljak iz Jurge, o kojem je prethodne večeri, na partijskom sastanku, bilo mnogo govora: odlučivano je o njegovom prijemu u Komunističku partiju. Zadržan je u grupi simpatizera. Kasnije će biti kazano kako se »mnogo sektašilo«, pa se »ni za najbolje nije našlo mjesta u organizaciji«.

so) Vukosava Opačić Lekić, Kazivanje narodne pjesme o Kordunu i Osmoj diviziji, zbornik *Osmo kordunska divizija*, Karlovac 1977, str. 647.

Dok je naređivao četama da se postupno povlače, ranjen je komandant 2. bataljona Momčilo Novković. U 1. brigadi je bilo mnogo neustrašivih. Herojstvo je bilo masovna osobina. Ali čak i u tako masovno izražavanom herojstvu, Momo Novković je bio u grupi izuzetnih. U njegovim postupcima naprosto nije bilo elemenata straha, čak se nije moglo nazrijeti da komandant Novković snagom volje i silovitošću visoko izraženog morala nadjačava osjećaje straha. Ošamućen prilikom ranjavanja, ne da se. I dalje odjekuje njegov reski glas. Bataljonska bolničarka, žena bogatog iskustva u radničkom pokretu, Zora Kovačević Crnogorka, i kurir štaba 2. bataljona Pero Ljuština, dječak niskog rasta i silne snage, kao što i priliči kvalificiranom kovaču (mada je nakovanj pokušao zamijeniti podoficirskim epoletama) izvukli su ranjenog Novkovića s čistine u zaklon. Trenutak kasnije tu se našao i komandant brigade Stevan Opsenica. Druga četa »Pekiše Vuksana« je odbila napad talijanskog streljačkog stroja i držala je Talijane na odstojanju sve dok komandant brigade nije urođenom mu vještinom najobičnijim džepnim nožićem operirao ranjenu nogu komandanta bataljona i dok nije odstranio krhotine granate. Bolničarka Crnogorka je imala samo pincetu i bočicu joda. To i Opseničin džepni nožić koji Ličani od austrijskih vremena zovu »federmereser«, - zamijenili su skalpel. Stevan Opsenica je uspio da brzo i dovoljno duboko zasječe u ranu, omogućavajući Zori Kovačević da pincetom izvuče gelere. Novković, pritiješnjen čvrstim rukama svoga kurira Ljuštine, sve to vrijeme ostaje pri svijesti i ni jednog trenutka ne prestaje da psuje nezapamtljivim psovka. Popodne 19. jula ranjenog komandanta Zora Kovačević je konjskom zapregom odvezla u koreničku bolnicu, gdje će biti s komandantom zadržana, tako da je od 20. jula u 2. bataljonu referent saniteta Maksim Uzelac Maksim.

Od popodneva 19. jula 1942. godine 2. bataljonom »Pekiša Vuksana« je komandovao inž. Mićo Jović, intelektualac širokih horizonata, stišan i povučen, kadar da u svakoj prilici shvati silinu seoskih momaka. U njegovoj prirodi je bilo izrazite sklonosti za umjetnost, a malo želje za komandiranjem. Mnogi su mislili da bi on bio najbolji komesar, ali bio mu je određen drugi put...

Inženjer Jović će prvi put voditi čete 2. bataljona u borbi 22. jula. Toga je dana brigada napadala četnike u selima istočno od željezničke pruge Plaški - Vrhovine, duž ceste Blata - Vezmari - Begovac - Lička Jesenica. Tu su, od maja, četnike prikupljali kraljevskojugoslovenski oficiri, koje su Talijani doveli iz zarobljeničkih logora. Oni su maja 1942. u Ličkoj Jesenici mobilizirali 70 četnika, u Blatima 60 i u Plaškom oko 60, a do posljednje deкаде u julu bilo ih je nešto više. Osim četnika, prema podacima partizanskih obavještajaca, »u Saborskom je bilo oko 60 redovnih i pomoćnih oružnika i 90 domobrana naoružanih sa 2 mitraljeza, 6 puškomitraljeza, dok je ostalo naoružanje karabinima. U Plaškom oko 30 oružnika, u Modrušu oko 50, kojima povremeno dolazi pojačanje iz Oštarija. U Josipdolu svega 50 oružnika... Na željezničkoj stanici Lička Jesenica oko 80 (talijanskih) vojnika, na tunelu Pernavac oko 60, u Blatima oko 50, na tunelima ispod Plaške glave oko 80, u Plaškom 800, Vojnovcu 200 i Josipdolu oko 300 (talijanskih) vojnika.«⁸¹⁾

Mnogo se htjelo. Jer, plašćanska dolina je za daljnji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta bila vrlo važna: tu su bili ogromni ljudski i materijalni potencijali. Važnost plašćanske doline je uočena još na januarskom savjetovanju Glavnog štaba. Na žalost, ambiciozni planovi nisu uključivali sve elemente stanja, pa su umnogome ostali do ljeta 1942. neostvareni. Tući četnike u ovom kraju nije značilo: doći do velikog ratnog plijena. Bilo ih je presudno tući zbog političkih razloga. Baš stoga, u borbu protiv četnika trebalo je ući s više realnosti u planu, s više osjećaja za moguće. Ali, u štabu brigade su bili poneseni uspjesima s pruge. Iz Kunić-Sela je u Drežnicu, u Glavni štab, poslano šezdeset zarobljenih Talijana. Zaplijenjena su 4 puškomitraljeza i šezdeset pušaka. Činilo se da će i u rajonu Ličke Jesenice, gdje je trebalo napasti četnike, biti uspjeha. Tada se u štabu još nije govorilo o zamorenosti ljudstva. Nije više spominjano višednevno manevriranje po teškom terenu. Tek u borbama za Blata i Jasenicu pokazat će se da je zamor znatno uticao na rezultat sudara, ali ne presudno. Štabu kao da se žurilo. Brigada je jula 1942. godine u onom kraju bila ogromna vojska i činilo se da naprosto mora uspjeti. U toj samouvjerenosti zadaci su bataljonima dani dosta uopćeno. Nisu uzimane u obzir relevantne činjenice. Ostaje dojam da su konkretna rješenja prepuštena snalažljivosti nižeg kadra i boraca. Čak su i vodiči uzimani nasumce, pa će u analizi biti utvrđeno da - vodeći bataljone nepoznatim putevima - »nisu znali uslijed noći ići na put«. Poslije negativnog iskustva s vodičima iz prethodnih akcija, bilo je realno očekivati da će taj put biti nađeni pouzdani, odgovorno izabrani i pomno provjereni. No, nije tako učinjeno: nisu uzeti probрани, nego oni na koje su u prvom traženju naišlo.

Marš-manevar brigade, posebno manevar 4. bataljona, koji je morao savladati izuzetno naporan put, da bi pravodobno zaposjeo položaje na jugozapadnom sektoru borbenog rasporeda brigade, oko željezničke stanice Jesenica, bio je i dug i mukotrpan. Banovci su morali krenuti na polazne položaje čitava 24 sata prije napada dogovorenog za rano jutro 22. jula. Na nepogodnom terenu brigada je bila razvučena tako da je najsjeverniji položaj, tamo gdje je bio 2. bataljon, kod jezera Blata, bio od najjužnije raspoređenih četa 1. bataljona, prema Saborskom, udaljen gotovo 8 kilometara.

O akciji protiv plašćanskih četnika u rajonu Jesenica mnogo više se govorilo, nego što se pomno planiralo. O rezultatima ove slabo pripremljene (u toj mjeri i neuspjele) akcije, u kojoj je bilo mnogo i kolektivne i pojedinačne odlučnosti, a isto toliko i osobne i grupne inicijative u traženju najboljih rješenja, štab brigade je detaljno informirao Štab Zone 24. jula:

»... Veliki zaobilazni put koji je brigada imala da pređe, zatim vodiči koje smo prekasno dobili i koji nisu bili sigurni niti su znali tačno prave puteve, ovoga puta doprinijeli su da se akcija ne izvede po planu. ... Prvi bataljon zauzeo je svoje određene položaje tačno u 4 sata i sa jednom četom izvršen je napad na Jesenicu, dok je sa drugom četom izvršen napad na Vukelić-Poljanu koja je odmah i zauzeta, a nakon zauzeća Vukelić-Poljane i ova četa je upućena prema Saborskom radi osi-

guranja. Četa koja je vršila napad na Jesenicu u snažnom naletu zauzela je taj kraj sela... Za vrijeme operacije ustaše iz Saborskog pošli su u pomoć napadnutim četnicima u Jesenici, ali su bili odbijeni i u neredu se povukli ostavljajući jednog mrtvog. Drugi bataljon sa jednom četom počeo je u svanuće napad na Potpolje, vrlo brzo protjerao četnike, tako da su se oni povukli u crkvu i popov stan. Neprijatelj je na taj način bio ugrožen sa dvije strane, i to sa jedne strane od jedne čete I bataljona, a sa druge od čete II bataljona i imale su naše čete jedna sa drugom vezu. Daljnje napredovanje je otežano jer je neprijatelj davao jak otpor, zatim su Talijani sipali iz mitraljeza bočnu vatru sa visine sa stanice Jesenica. Borba bi se bila riješila (pozitivno) jedino da se nije neprijatelju dalo vremena da se povuče u crkvu i da je energičnije napadan i sa jedne i sa druge strane. Nastaje mali zastoj i iščekivanje koje su četnici iskoristili da se još bolje priberu, te ospu jaču vatru na partizane koji su se već bili približili. Od toga momenta počinje ranjavanje, pa čak i pogibija partizana. Čekalo se da se borba riješi jurišem. Videći da bi juriš na crkvu i popov stan zahtijevao velike žrtve, a moguće da ne bi ni uspio, operativni štab saglasno donosi rješenje da se čete neprimjetno izvuku iz borbe i povuku se na polazne položaje. Borba je trajala vrlo dugo, to jest sve do 14 časova. Za vrijeme našeg napada pokušali su četnici iz Blata da zađu za leđa, ali su bili primijećeni i odbijeni od našeg IV bataljona. Talijani su gađali topovima i minobacačima na položaje III i IV bataljona koji su bili na osiguranju, a isto tako kretali su se i prugom i gađali sa mitraljezima bočnom vatrom... «⁸²⁾

Rezultat borbe: uhvaćeno je 10 živih četnika, do zuba naoružanih talijanskim oružjem; od plijena: 12 karabina s malo municije. Kasnije će se saznati da je poginulo 17 četnika i 1 ustaša.

U napadu na selo Jesenicu, gdje je četku krtijaša predvodio komesar 1. bataljona Ilija Radaković, »malo je falilo« - to su Radakovićevi podaci - »pa da se preda čitav četnički garnizon«. Kad su partizani, u prvom silovitom naletu, izbili na most na maloj Jesenici i okružili crkvu, groblje i popov stan, gdje su se utvrdili četnici, Ilija Radaković ih je počeo dozivati tražeći da »časnno polože oružje«. Ispostavilo se da znađe i komandanta i zamjenika komandanta opkoljenih četnika. Četnicima u Ličkoj Jesenici je komandovao kapetan Nikola Grubor, kojeg su Talijani u maju doveli iz zarobljeništva, a uskoro će preći u partizane. Ilija Radaković ga je znao iz Petrinje: Grubor je tamo bio komandant garnizona, a Ilija, istjeran iz gospićke preparandije, završavao je učiteljsku školu. Dobrohotni Grubor, meka srca, skrivenog iza gruba izgleda i izraza, rado je častio ličke školarce, pa su se tako on i Ilija često družili. Zamjenik četničkog komandanta je bio Nikola Jovetić. Prije rata je bio zamjenik komandira žandarmerije u Otriću; blizak prijatelj Ilijinog oca, otričkog šumara. Činilo se da će Ilijini pregovori s Gruborom i s nešto upornijim Jovetićem ipak uspješno završiti. No, omela ih je snažna minobacačka paljba Talijana od željezničke stanice Jesenica. Položaji čete krtijaša su tako tučeni da je bilo neophodno narediti povlačenje.

⁸²⁾ Zbornik NOR, V/5, 437.

- Vidjet ćemo se mi ponovo - doviknuo je Radaković Gruboru i Jovetiću, kojima je ostao dužan odgovore na neka pitanja o narodnooslobodilačkom pokretu. S Gruborom se vidio za nekoliko tjedana u tek oslobođenom Dabru, a s Jovetićem se više nije susretao. Grubor, naime, krajem augusta prelazi u partizane, a Jovetić je zauvijek otišao putem izdaje.

Mnogo godina kasnije, Nikola Grubor, kad već bude penzionirani general JNA, reći će nam kako je imao dojam, »u prvom sudaru krntijaša s četnicima, da će četnici izgubiti prisebnost, i to bi se zaista dogodilo malo kasnije da se partizani nisu neočekivano povukli. Naprosto, neki među nama su već bili spremni da se predaju, ali nisu stigli«. Svakako, trebalo je učiniti još jedan objedinjeni napor. No, štab brigade još nije bio ovladao cjelovitom jedinicom. Ne bi se moglo s mnogo uvjerenosti dokazivati ni da su svi štabovi bataljona ovladali cjelinom bataljona, ali za štab brigade se dade lako uočiti da je svojim neumijećem da ovlada brigadom, njenom taktikom i organizacijom njezinih borbenih dejstava, izazivao nesigurnost kod potčinjenih. U borbi protiv četnika u rajonu Blata Mićo Jović i operativac Jovo Ljeskovac su zaista dobro vodili bataljon »Pekiša Vuksan«, razradivši prethodno plan za svaku četvu (sačuvane su skice obostranog rasporeda snaga, što je uradio Jovo Ljeskovac), ali bataljon je ostao usamljen, kao što su usamljeno, kao da nisu dijelovi jedne cjeline, dejstvovali i ostali bataljoni, nekad čak svedeni na samostalnost četa.

Ne uočavajući pravo stanje stvari, daleko od slutnje da je panika već načela neprijateljske redove, štab brigade je ocijenio da je učinjeno sve moguće i da je daljnje iscrpljivanje ljudstva uzaludno.

Iz ove akcije brigada se povlačila u silnom zamoru. Neraspoloženje je bilo veliko. Mnoge čete će ući u Kunić Selo bez pjesme, što je bio znak krajnje iscrpljenosti.

Brigada je imala, kao što navodi štapski izvještaj, 5 mrtvih i 9 ranjenih. Uz te podatke, Stevan Opsenica i Uroš Krnić su pisali: »Među poginulim drugovima hrabro su pali operativni oficir II bataljona i komandir II čete istog bataljona, koji su se svojom hrabrošću naročito istakli«. ⁸³⁾ Operativni oficir »Pekiše Vuksana« je bio Jovo Ljeskovac iz Metka, godište 1917, podoficir, član Partije, nevisok, ali snažan, od onih koji su hrabrost borcima pokazivali kad je hrabrosti najviše trebalo. Bio je kadar da ljude zasmije kad svima dobro raspoloženje ponestaje, sposoban da svakog pouči, a da u ni jednoj prilici ne pokaže oholu razliku. Štapski kurir Pero Ljuština pamti da je »Jovo poginuo baš kad je s ugla jedne kuće osmatrao bandu«, a jedan od najmlađih u »Pekiši Vuksanu«, Veljko Dimić, zapisao je: »Uoči napada se odmaramo pod plastovima sena. Jovo šeće, dugo šeće, ne može da zaspi. Nekoliko nas oko njega. Kaže da je veoma, veoma gladan i kako jedva čeka da nešto pojede. Poginuo je gladan«.

Drugi od poginulih koji su se svojom hrabrošću naročito istakli, bio je najmlađi četni komandir u Udarnoj brigadi, osamnaestogodišnji Jovan Bogdanović iz Vrepca, kojeg je rat zatekao na završetku podoficir-

ske škole. Pod utjecajem Milorada Mišćevića i Jove Graovca Staljina ustaničkih je dana postao komunist.⁸⁴ Na sahrani Jovana Bogdanovića, Jove Ljeskovca i Dušana Potrebića u Letištu, uvijek snalažljivi i za svaki posao umješni Dušan Maoduš Konjanik, organizirao je, uz pomoć studenta Borisa Anzulovića, kor, koji je prvi put pred borcima 1. brigade pjevao lenjinski posmrtni marš. Bogdan Gaćeša iz 3. bataljona, Pero Bursać iz 1. bataljona i borci »Pekiše Vuksana« Miloš Počuča i Luka Bogić, gimnazijalac, s mnogo duha i skojevskog iskustva, kojemu će Partija već u augustu 1942. godine odrediti zadatak izvan redova 1. brigade, sjećaju se da je »za vrijeme pjevanja Lenjinovog marša plakala čitava brigada«, a posebno »braća Jove Ljeskovca, Vlado i Branko, borci 2. bataljona«.

Tako je 2. bataljon »Pekiša Vuksan« već na putu u brigadu i u prvim borbama brigade imao izuzetno velike gubitke. Ostavilo je to teške ožiljke na borcima. Moral je bio uočljivo okrnut, i to neće proći bez nepogodnih posljedica. Ličnosti kakve su bili komandiri Tarbuk i Bogdanović, a naročito operativca kakav je bio Jovo Ljeskovac - i pored toga što su ih zamijenili vrsni borci - bilo je naprosto nemoguće preboljeti. U Kunić-Selu je 25. jula za operativnog oficira postavljen Janko Rajčević, a komanda 2. čete je privremeno (u očekivanju dolaska popune s komandirima Milošem Đakovićem) povjerena Đuri Potkonjaku Đuriki.

Brigada je u posljednji tjedan jula ušla silno zamorena, svrabljiva, izubijana na marševima, oboljela. Mogućnosti su izgubile trku s voljom, mada to većina, a posebno štab brigade, neće da prizna. Istina, u predviđanjima štaba brigade dade se uočiti upozorenje da se sve to može dogoditi, ali kad se dogodilo, kad je u nekim bataljonima gotovo pola ljudstva onesposobljeno za daljnje pokrete i borbe, neće željeti da to primi kao neumitnu činjenicu.

Poslije borbi na obalama Korane, oko Slunja, na Kapeli i u plašćanskoj dolini, sklon kritici (ali i samokritici), štab brigade je ocjenjivao:

»Partizani kod Prvog bataljona u vojničkom pogledu su vrlo dobri i sposobni, te svoje zadatke uvijek dobro izvršavaju. Oni su ponosni na ime svoga bataljona ('Marko Orešković') i neće da dozvole da im se ma šta može prigovoriti. Vole svoje starije drugove i vrlo su disciplinovani. Kod 2. bataljona su nešto slabiji od 1. bataljona, ali ipak im se može reći da su dobri. Partizani 3. bataljona su većim dijelom dobri, samo se moraju još u borbi očeličiti. Kod 4. bataljona banijskog su vrlo nježni, neotporni, slabo su otporni prema dugim marševima, gladi, žegi, vrlo slabo disciplinovani, pa čak jedan dio neposlušni.«⁸⁵

Međutim, onda su se teške riječi, krajnje kritične, lako pisale. Zbiivanja su pokazivala, posebno rezultati borbi, da je brigada uvijek spo-

⁸⁴) Osim Ljeskovca i Bogdanovića, u napadu na Potpolje iz »Pekiše Vuksana« ginu i Nikola Basarić, Mane Radaković (Divoselo 1922) Milan Čerić (Raduč 1920) i Dušan Potrebić (Medak 1922). Odmah poslije povlačenja bataljona u s. Letište, od rana je umro Mile Basta. Njegovom smrću, ugasila se porodica Basta iz Divosela: otac je umro još prije rata, majku su ustaše ubile u masovnom pokolju nevinog stanovništva Divosela i Čitluka, a stariji Milin brat, Jovo, strijeljan je od ustaša u plantaži između Vrepeca i Ribnika.

⁸⁵) Isto.

sobnija, izdržljivija, snalažljivija i uspješnija od ocjene koju je dobivala od svoga štaba. Konačno, u već citiranom dokumentu o kvalitetima bataljona, štab brigade je uza sve kritike o »slaboj disciplini« (»čak jedan dio neposlušni«) ustvrdio da brigada ipak »može izvršiti kao krupnija vojna jedinica veće vojne zadatke sa dosta dobrim uspjehom«.⁸⁶

Prije nego što se brigada vratila u Kunić-Selo, 16. jula na bazi izvještaja o akciji na pruži, komesar 1. operativne zone Đuro Kladarin i komandant zone Srećko Manola su ocjenjivali da je brigada »kao cjelina, izvršavala date zadatke«, mada je to tek djelomično tačno. Rekli su, također, da je »brigada započela vrlo uspješno značajnije operacije« i da je pri tome pokazala »da ima sve uslove da se razvije u snažnu jedinicu«. Tu ocjenu je preuzeo i Glavni štab.⁸⁷ Viši štabovi su smatrali da se u prvim akcijama pokazalo kako je Stevan Opsenica »dorastao komandantskim zadacima«.⁸⁸ Također su pisali - na bazi dvotjednog iskustva - da je »značaj stvaranja takve jedinice veoma velik, jer predstavlja izvjesnu prekretnicu u vojničkom i organizacionom pogledu«.⁸⁹ Međutim, štab brigade je prema brigadi i sebi bio znatno kritičniji. Samokritika je uopće bila vrlo prisutna u svim analizama rukovodstva i jedinica Prve brigade. U izvjesnoj mjeri nezadovoljni borbom vođenom 22. jula protiv četnika, Opsenica i Krnić su Manoli pisali da »Brigada u cjelini još nije postavljena na pravu vojničku bazu«. Ali, djelomična uspješnost nije ih lišila uvjerenja da će brigada »ispuniti nade koje se u nju polažu«.⁹⁰ No, proteklih dana, otkako su bataljoni krenuli iz zavičajnih zona u sastav Prve brigade, nije bilo prilike za obuku: dinamični plan stalnih marševa i borbi nije ostavljao nimalo slobodnog vremena, »jer sve vrijeme koje poslije akcije stoji na raspoloženju upotrebi se za odmor, presvlačenje, kupanje, te čišćenje«.⁹¹ Vjerojatno po ponašanju boraca u posljednjim akcijama, ali i po raspoloženju iskazivanom na četnim konferencijama, ili skojevskim i partijskim sastancima, rjeđe na sastancima grupa Saveza mlade generacije (organizacija koja će do kraja godine prerasti u Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske), ocjenjivano je da je »borbenost brigade dobra«, a za komandni kadar (po bataljonima) štab brigade je, nakon julskih akcija u slunjskim selima i na Kapeli, ustvrdio:

štab 1. bataljona je »dobar i sposoban, te dorastao svome zadatku i rukovodećoj ulozi, od komandanta bataljona pa do desetara«;

štab 2. bataljona je »dobar«, uglavnom »postavljene zadatke izvršava«, mada »malo slabije od 1. bataljona«;

za štab 3. bataljona je kazano da »može biti dobar« uz uvjet da nadgledniji rukovodioci bataljona, komandat i komesar, koji su ponekad bili spori zbog svojih godina, »ulažu više truda, inicijative i kad bi savjesnije pristupali izvršenju dobivenih zadataka«; dok štab bataljona za elemente neuspjeha »uvijek nalazi nekakve izgovore koji ne odgovaraju stvarnim činjenicama«, za komande četa i sav niži kadar, u vodovima i desetinama, napisane su laskave ocjene;

⁸⁶> Isto.

⁸⁷> Isto, 368.

⁸⁸> Isto, 384.

⁸⁹> Isto, 368.

⁹⁰> Isto, 437.

⁹¹> Isto.

za komandni kadar u 4. bataljonu, koji je kao cjelina imao najmanje iskustva, tek s Udarom brigadom uključen u prve borbe, kazano je da je »u vojničkom pogledu dobar« i da se očekuje da će biti još bolji, »samo još treba da steče malo rutine«.⁹²¹

U brigadi su uglavnom svi borci bili iz prvih ustaničkih vodova, četa i odreda. U njihovom iskustvu je bila i teško i ne uvijek dobro preboljena diferencijacija nastala u ustaničkim jedinicama četničkom izdajom. U tom je iskustvu i nadraštavanje talijanske lukave politike »spašavanja srpstva« od ustaških pokolja, ali i neumitno shvatanje, koje su komunisti uporno tumačili, da nema pobjede izvan zajedničke pobjede Srba i Hrvata, i da nema slobode koju drugi daruju. Iza njih je bila strašna zima 1941/42. godine, kad su uzlet ustanka - uza sve četničke pritiske i pučističke manevre u vojnim jedinicama narodnooslobodilačkog pokreta - silovito nastavlja poslije trenutnog jesenjeg opuštanja. U tom iskustvu bilo je dovoljno onih presudnih pobjeda koje su osigurale uspjeh ustanka i, u tome uspjehu, primorale četnike da - suprotno svim svojim izjavama i skrivanju za »časno srpstvo« Mihailovićeve izdajničke »vojske u otadžbini« - idu na saradnju s ustašama. Ponekad se ta istinska uspješnost u prethodnom razdoblju ispostavljala i kao oholost u uvjerenju kako »partizani mogu sve«. U svakom slučaju svaka njihova akcija je okupatoru izazov: ne dati mu da mirno opstane ni na jednom mjestu. Otud i zaključak: ne možemo akcije Prve brigade mjeriti uobičajenim vojnim mjerilima. Brigada je, naime, pobjeđivala već time što je bila u stalnoj akciji. Neovisno o rezultatima većih ili manjih sudara, ona je u neprijateljeve redove unosila nemir, a u narod vjeru da je okupator pobjediv bez obzira na veličinu svojih vojnih okupacionih kontingenata.

Ocjenjujući »konkretno stvoreni odnos snaga« u rajonima djelovanja Udarne brigade 1. operativne zone Hrvatske jula 1942. godine, treba reći: Prva brigada je nastupila uspješno. No, to ne znači da su rezultati borbi vođenih na obalama Korane, oko Slunja i Primišlja, na Kapeli i u plašćanskoj dolini istovjetni planovima štaba brigade i viših štabova. Dva značajna elementa nisu ti planovi uzeli u obzir određujući zadatke Prve brigade: snagu neprijatelja, koji se borio krvavom upornošću, i kad je moral toga otpora nastajao iz straha od osвете za počinjene zločine, i realne mogućnosti sopstvenih jedinica, i kad njihov nadnaravni moral nije mogao nadomjestiti manjak u broju ili naoružanju (posebno automatskom i u oruđima) i iscpirljujući zamor.

U sudarima s kraja juna i tokom jula jedinice 1. brigade su samo u dva navrata bile napadnute; inače, kao što će to biti uglavnom redovno: one napadaju. No, napadale ili bile napadnute, jedinice Udarne brigade su upravljane tako kao da protivnik nema svoga plana, volje ni sposobnosti, i baš to - ta samouvjerenost, ispoljavana kao energija nemilice trošena u nepotrebnim, ili ne barem u najpotrebnijim radnjama - umanjivalo je uspješnost. Trotjedne borbe su pokazale da su manevarske mogućnosti manjih jedinica, koje su u prethodnim borbama srasle u jedinstvo, izvanredne. Također: svaki je borac, ili: gotovo svaki

⁹²¹ Isto.

je borac pokazao umješnu, dovoljno smionu inicijativu, tako da je komanda bila samo instrukcija za akciju, a ne i kruta mjera načina. No, sva ta uspješnost ne može prikriti splet mladenačkih naivnosti, koje - što je presudnije - dolaze do izražaja u planovima i radnjama rukovodstava više i učestalije nego u borbenim akcijama partizana. Žrtve na obalama Korane, i kad je »Marko Orešković« opkoljen i u obruč u napadnut, i kad je »Pekiša Vuksan« u uvjerenju da ulazi u slobodnu, partizansku, zaštićenu zonu ušao u rajon neposredne ustaške aktivnosti, bile su posljedice neusklađenog komandovanja, slabih veza, neizvršavanja dogovora. Ovdje je snalažljivost i hrabrost boraca, komandi četa i štaba bataljona morala nadoknaditi organizatorski neuspjeh štaba Zone. Ali, ne treba previdjeti ni elemente odgovornosti štabova odreda i grupa odreda, koji nisu mnogo učinili da bi bataljoni, izabrani za Udarnu brigadu, bili pravodobno poslani, popunjeni i opremljeni.

Žrtve na Korani su poremetile planove štaba zone. Umjesto da ostane kod prvotne zamisli i da, angažirajući uz Udarnu brigadu dijelove kordunaških i ličkih odreda, razbije ustaški utvrđeni kordon između Drežnik-Grada i Rakovice, štab zone zapravo i ne zna što da radi s brigadom: tren bi da je angažira na pruzi, tren bi da napadne ustaške garnizone u Modrušu i Saborskom, potom ponovo traži da se brigada vrati prema Slunju... I sve to u dva-tri dana.

Razložna potreba za stalnu aktivnost nije sinonim za brzopletost. To se pokazalo - u odnosu na Prvu brigadu 1. operativne zone Hrvatske - u organiziranju napada na Primišlje, Lađevac i Slunj. Nestrpljiv da sačeka prikupljanje svih dijelova Udarne brigade, pa čak i svih dijelova kordunaških odredskih snaga, štab 1. operativne zone, u saglasnosti s komandantom Udarne brigade, forsirano ide na napad na Lađevac i na blokadu Primišlja. Nije izvršeno zajedničko izviđanje svih komandanata bataljona i komandira četa, nisu usaglašene radnje, ništa nije organizirano za izvlačenje plijena... Odgovornost će biti pripisana isključivo komandantu i komesaru 3. bataljona i bit će im kazano kako »nisu samokritični«, odnosno kako »uvijek nalaze nekakve izgovore«, ali, uistinu, odgovornost je barem u jednakoj mjeri bila i na komandantu Zone, koji je na Melnici sa štabom 3. bataljona.

Naredna akcija, izvedena na pruzi između Plaškog i Vrhovina, na usjecima Male kapele, svjedoči o nizu naivnosti, nespretnosti i neumjesnosti u organizaciji. Išlo se na rušenje pruge, a potrebni alat nije pripremljen. Bio je izveden naporan marš-manevar, a nije u plan ukalkulirano vrijeme potrebno za savladavanje besputne Kapele. Uspjeh je ipak postignut, neprijatelj je tučen, ali da su bataljoni djelovali povezano, da su radne jedinice imale neophodni alat, da su vođiči bili iskusniji i planeri u ocjeni vremena neophodnog za prikupljanje snaga realniji, uspjeh je mogao biti neuporedivo veći.

Borba kod Vojkovca također pokazuje da se štab brigade još nije snalazio onoliko domišljato kako su se - zatečeni izmijenjenom situacijom - snalazili borci i četne komande. Nije jasno zašto za akciju kod Vojkovca nije bila osigurana rezerva, kad je to bilo moguće, jer dva bataljona su ostala u Kunić-Selu. Da je bilo rezerve, sudbina talijanskih vlakova bi bila drugačija. Nije bilo dovoljno, za tući neprijatelja koji je

dolazio i uz prugu i dovožen oklopnim vlakom, da komandanti brigade i bataljona iskazuju ličnu hrabrost. Štab brigade, kao i štabovi 2. i 3. bataljona, sudionici akcije, nesumnjivo su imali moć svestrane spoznaje i procjene, ali u njihovim reakcijama iskazanim u situaciji kakvu nisu predvidjeli unaprijed, više je dolazilo do izražaja lično junačenje, ponekad čak razmetljivo do suvišnosti (mada će to kod boraca stvarati i ugled i buditi ponos na takve komandante), nego umjeće optimalnog manevra, višestruko mogućeg i u izmijenjenim prilikama na bojištu.

Posljednja julska borba Prve brigade, napad na četnike u Ličkoj Jesenici i okolnim seocima, vođena je onda kad već svi bataljoni pokazuju ozbiljne znakove zamora. Tako iscrpljeni, bataljoni su iz Kunić-Sela išli u akciju bez temeljito razrađenog plana napada, bez punog znanja o neprijatelju i njegovom rasporedu, a i bez realne procjene vremena neophodnog za izlazak na polazne položaje. Izbjegavajući da u kritičkim analizama kažu imena odgovornih, borci će odmah poslije borbe reći kako je prije akcije bilo neophodno prikupiti relevantne podatke o neprijatelju, a ujedno preciznije izmjeriti vlastite mogućnosti, proračunati vremenske i prostorne determinante prilaza bojištu i racionalnije rasporediti snage u napadu. Četnici su dobili još jednu šansu; njihov poraz je odgođen. Upravo time je jedan od ključnih zadataka brigade - širenje političkog utjecaja narodnooslobodilačkog pokreta, stvaranje osnova za razgaranje bratstva i jedinstva, mobiliziranje novih boraca, organiziranje vlasti i političkih organizacija Pokreta - tek djelomično ostvaren.

Borbe za Prokike, Jezerane i Krišpolje

(1. august - 15. august 1942)

Prvoj brigadi 1. operativne zone Hrvatske u prvom mjesecu njenog ratovanja nikako nije polazilo za rukom da nekom solidno izvedenom i potpuno uspješnom pobjedom, kakvih će do konačnog sloma okupatora i kvislinga u Jugoslaviji biti mnogo, učvrsti svoje redove, da više, razvijajući uzajamnost i međusobno povjerenje, sjedini jedinice i da po uspjesima nadrase sitne zađevce, male ili velike surevnjivosti, netrpeljive ispade, kakvih je povremeno bilo u štabu, mada ne i među bataljonima. Od 12. do 13. jula, od pokreta s izvorne zone Mrežnice, u maršu do Kunić-Sela, pa odatle na kapelsku prugu i protiv četničkih grupa utvrđenih u selima jugoistočno od Plaškog, pređeno je više od 220 kilometara, uglavnom po teško savladivom planinskom terenu. Napori su bili mnogo veći od rezultata. Komandant Stevan Opsenica i politički komesar Uroš Krunić su već 13. jula - očito nezadovoljni planom štaba 1. operativne zone - upozoravali da se u »stalnim nepotrebnim pokretima gubi vrijeme«, da se »ljudstvo (uzaludno) zamara«, a pri svemu tome »ne vidi se« - spram uloženog napora i rasute energije - »nikakav uspjeh koji bi brigada mogla inače da dostigne«⁹³ Komandant i komesar brigade su 11 dana poslije tog upozorenja i poslije tri borbe vođene u rajonu Plaškog, 24. jula, utvrdili da su se već pokazale sve najavljene negativne posljedice. Zbog »stalnih beskorisnih pokreta«, pisali su, brigada je dovedena u kritično stanje: »naporne akcije koje smo imali, a uz to »stalni beskorisni pokreti« i »loša ishrana« doveli su do toga da »banijski bataljon imađe pola bolesnih drugova, a kordunaški je također bolestan u jednoj trećini«.⁹⁴ Sačuvano je svjedočenje da su se u 3. kordunaškom bataljonu, »uslijed dugog i napornog marševanja, prašine i znoja, kod boraca pojavili u većoj mjeri čirevi i ojedi«. To piše bataljonski referent saniteta Bogdan Gaćeša,⁹⁵ koji je - u nedostatku lijekova - »naredio da svi drugovi, koji su se od znoja ojeli, ojedena mjesta namažu lojem, koji smo čuvali za zapršku hrane«.⁹⁶ Uz sve to, čak i kad je 50 posto boraca jednog bataljona oboljelo, komandant i komesar brigade - mada ne poriču težinu stanja - tvrde da je »borbenost brigade dobra«.

⁹³ AVO, 800, 4-2.

⁹⁴ Isto, 6-2.

⁹⁵ Postao je referent saniteta početkom februara 1942, kad ga je »pozvao komandir voda drug Savić Vesa i saopštio mi da treba da primim dužnost bolničara, pa mi je dao dva zavoja od domaće tkanine, jednu domaću platu, flašicu joda i znak Crvenog krsta koga sam stavio na levu ruku«. (Bogdan Gaćeša, *Kako sam postao bolničar u NOR-u*, »Sanitetski tehničar« br. 6, str. 5).

⁹⁶ Bogdan Gaćeša, sanitetski pukovnik, *Sećanja na rad sanitetske službe u NOR-u*, Beograd 1972, str. 11.

Komesar 1. operativne zone Hrvatske Đuro Kladarin je 23. jula zatekao brigadu »u kritičnom stanju«, s mnogo nepokretnih boraca. No, na sastanku sa štabom brigade nije bilo svestranijeg sagledavanja ograničenih mogućnosti iscrpljenih bataljona; samo je raspravljano o tome kako da se izvrši naređenje Glavnog štaba Hrvatske: kako s jedinicama 5. operativne zone Hrvatske (primorsko-goranske oblasti) i Proleterskim bataljonom razbiti utvrđeni okupatorsko-kvislinški kordon između Like i Gorskog kotara i kako, borbenim akcijama u sjeverozapadnoj Lici, na području otočackog i brinjskog kotara, dići na ustanak hrvatska sela... U naređenju Glavnog štaba nema mnogo objašnjavanja o razlozima pokreta 1. brigade u Gorski kotar; uglavnom: »radi zajedničke akcije s Proleterskim bataljonom«.⁹⁷ Štab 1. operativne zone je sažeto objasnio da će brigada »u zajednici sa Proleterskim bataljonom Hrvatske napasti i osvojiti mjesto Prokike«, da bi potom, i bez odmora, krenula u smjeru jugoistoka, »prema Škarama« (ustanički centar u otočackom kotaru), oslobađajući »usput« i »Dabar i još koje ustaško mjesto«.⁹⁸ Nije prihvaćen prijedlog štaba 1. brigade da se brigada u dijelu slobodne plašćanske doline zadrži »dulje vremena«, budući da s tog terena »ima mogućnosti za veće akcije«,⁹⁹ ali je Glavni štab prihvatio prijedlog da brigada ostane dva dana duže u Kunić-Selu da bi se koliko-toliko odmorila.

Dok se bataljoni pripremaju za marš, otpremajući bolesne u zavičajna sela, »Marko Orešković« je dobio popunu: u bataljon se uključuje prva grupa boraca 2. ličkog odreda. Komandant i komesar 2. ličkog odreda, Mićun Šakić i Milan Basta, bili su tu grupu dobrovoljaca poslali u 1. proleterski bataljon Hrvatske, ali kad su momci stigli u Kunić-Selo, njihov bivši komandant, Stevan Opsenica, bez velikog uvjeravanja nagovorio ih je da ostanu. Tako su se u redove krtijaša svrstala trojica Lavrnića, Đuro, Ilija i Jovo, trojica Mirkovića, Đuro, Rade i Stevan, dvojica Kljajića, Ilija i Nikica, te Todor Ćurčić i Mile Pavlica. Dan iza njih, prateći ih u stopu, stigla je iz Mekinjara Anka Perić, koja je, poslije odlaska Zore Kovačević, nekoliko tjedana bila jedina partizanka »Pekiše Vuksana«.

Glavni štab je - dajući brigadi dvodnevni odmor - tražio da se pojavi u Drežnici »najkasnije do 27. jula«.¹⁰⁰ U ta dva dana je iz brigade otpušten kućama ili otpremljen u bolnice u Lici i na Kordunu »veći broj bolesnih«, koji su čvrsto obećali »da će se nakon ozdravljenja vratiti u brigadu«.¹⁰¹

Oni koji su ostali u brigadi bili su odmoreni upravo onoliko koliko je izdržljivoj mladosti potrebno da u jednom danu pregazi obadrije Kappele. Kao i ranije, prilikom odlaska u akcije na kapelskoj pruži, tako i u maršu za Drežnicu, najveći problem bila je žeđ, jer je siromašna vodom. Borci su jeli kiselicu i djetelinu da bi utolili žeđ. Trebalo je, uspinjući se i silazeći niz kapelske šume, preći više od 45 kilometara.

AVII, 800, 6-2.

⁹⁸) Isto, 1467. 21/3.

Isto, 800, 4-2.

¹⁰⁰> Zbornik, NOR, V/5, 448.

¹⁰¹> AVII, 800, 8-2.

Brigada je zanoćila kod Nikolić-lokve, a ujutro 28. jula, kad je izbila na plasu Jabučke kose, dva kilometra istočnije od Drežnice, bit će snage da se čete prestroje u dvoredove, da se opasači pritegnu, da vojska vojsci nalikuje: znali su da će ih Drežnica sačekati s mnogo radoznalosti, a držali su do dojma, o sebi, ne samo zbog sebe, već zbog svega onog što su narodu predstavljali.

Onovremeni komandant 5. operativne zone Veljko Kovačević piše kako su se u Drežnici »za prihvata brigade pripremali više dana«.

Glavni štab i štab 5. operativne zone, Ivo Rukavina, Vladimir Bakarić, Elijas Engel Ilija, Veljko Kovačević i Josko Gržetić, sačekali su brigadu u centru mjesta, na omanjem platou, uz cestu. Tu je pozdrav brigade primio i sekretar CK KPH Vlado Popović Mediko.

Kad je brigadni dvored, na čelu sa zastavničarom »Marka Oreškovića«, izbio pred najodgovornije rukovodioce narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskoj, pred plato u centru Drežnice, »pada komanda za pozdrav. Stisnute pesnice se podigoše do slijepoočnica. Čvrsti pogledi, bez treptaja. Borci zapinju iz petnih žila, biju nogama, ali korak se izmiješao sa onim koji ih prati, dječijim, omladinskim. Jedinstven paradni prizor, bez ritma, za mene najljepši od svih koje sam ikad vidio. Ja sam istinski zadivljen«. Veljko Kovačević je također zapisao da se »na licima boraca očitava ponos«. Borci su »većinom kršni momci«, odjeveni »u šarenilo«: »Na svima su iste samo petokraka zvijezda i troroga kapa na glavi. U brigadnoj koloni upadljivo je i nekoliko djevojaka. One su sve mlade i lijepe. Oružje i opasači sa bombama i fišeklijama ni najmanje ne skrivaju njihovu ženstvenost, čak je i naglašavaju. Svi su gordi na sebe...«¹⁰²,

Brigada se u Drežnici kratko zadržavala. U Glavnom štabu su riješili da se već uveče 31. jula izvede napad na neprijateljska utvrđenja uz cestu što se, sva u okukama, probija s mora prema Brinju, onim dijelom Like gdje se dvije Kapele pretaču u sure visove Velebita. Za okupatora to je izuzetno važan rajon: izgubi li kontrolu nad cestom od Senja preko Žute Lokve i Prokika do Brinja, Jezerana i Josip-dola, odnosno od Žute Lokve do Otočca, izgubio je i vezu garnizona u Hrvatskom primorju s garnizonima u unutrašnjosti, na Kordunu i u Lici. Stoga su u tom području Talijani držali dosta jake snage; osim onih koje su povremeno stizale u takozvanim operacijama »čišćenja«, imali su stalne posade u Brinju (oko 400 vojnika), Prokikama (oko 100 vojnika), Žutoj Lokvi (500), Dobricama i Rapajinom Dolu (200-300 vojnika). Osim Talijana, tu su bile i izdajničke jedinice: u Brinju i Žutoj Lokvi ustaše, a u Prokikama i Rapajinom Dolu četnici.

Linija povučena na jug od Drežnice ide preko brinjskih ustaničkih sela Gornjeg kraja (Vodoteč, Gostovo Polje, Škalić, Tužević, Vojvoduša, Županjol) i Prokika. Stazama Kapele, u stalnom penjanju ili spužtanju, od Drežnice do Prokika, trebalo je preći 35 kilometara. U selima Gornjeg kraja (tada je tamo djelovao Agitprop CK KPH, a u Škaliću je štampan »Vjesnik«) narod je s pjesmom dočekivao i ispraćao brigadu, kojoj će se u Tuževiću, planinskom selu ispod Ploče (804) na sjeveru

¹⁰²) Veljko Kovačević, *Dani koji ne zalaze*, Beograd 1982, str. 248.

i Lipovcu (761) na jugu, priključiti 1. udarni bataljon i 3. bataljon Primorsko-goranske grupe odreda 5. operativne zone.

Poslije izviđanja, dogovoreno je da 2. četa 3. kordunaškog bataljona i 80 boraca 3. bataljona 1. odreda 5. zone raskopaju cestu Žuta Lokva-Senj, »na mjestu koje je najpodesnije«, i, potom, da blokiraju Žutu Lokvu sa zapada i jugozapada. Glavnina 3. bataljona, dvije čete, raspoređena je u zaštitnici s desne i lijeve strane ceste Žuta Lokva - Prokike, uz napomenu da »vodi računa da se solidno zatvore prolazi na sporednim putevima sa jedne i sa druge strane ceste«. Jugoistočno od Žute Lokve, prema Dobricama i Rapajinom Dolu, raspoređen je 4. bataljon. Dvije čete Udnog bataljona 5. zone su raspoređene na cesti prema Brinju.^{103>} Krntijašima i četi Udnog bataljona 5. zone, koji napadaju Prokike, naređeno je da se »akcija mora završiti do granuča sunca«, jer bi preko dana »neprijatelj mogao djelovati s artiljerijom i avijacijom«.^{104<}

Zbog oblaka, 31. jula na Kapeli se rano smrklo. Čete 1. bataljona i bombaši Brinjske, takozvane Barapske čete (komandir je bio Bozo Kosanović), s vodičima iz Brešala i Rajačića, počeli su se sa zapadne strane prikradati gusto ispletenoj bodljikavoj žici oko Prokika od Kreditovog brda, i s južne strane uz cestu Žuta Lokva - Prokike, te s istoka od crkvice Sv. Duh na koti 527. Čete su se spretno probile »kroz četvorostroku bodljikavu žicu kidajući i provlačeći se kroz istu«, ^{105<} da bi u dogovoreni tren svom žestinom sa tri strane napale neprijatelja. Pero Potočnjak i Rade Miljković, borci Barapske čete, flašama sa benzinom su počeli paliti neke zgrade^{106<} u kojima su bili Talijani i četnici. Požar se proširio, tako da je tokom noći »skoro cijelo selo spaljeno unutar žičane ograde, a ostalo je nekoliko kuća u kojima su bili Talijani i koje se nisu uspjele zauzeti uslijed njihovog jačeg otpora i brisanog prostora, a pored toga operaciju je otežavala svjetlost koja je izbijala iz popaljenih, odnosno zapaljenih kuća«.^{107<} Neprijatelj se prikupio u nekoliko kamenih zgrada i otud je pružao grčevit otpor. Naročito su ubitačno tukli bacačima i teškim mitraljezima iz prokičke škole. Na školu i druge utvrđene zgrade ponovljena su četiri uzastopna juriša.^{108<} Samo u jednom utvrđenju, kod gusterne, »Oreškovićeви« bombaši su ubili i ranili 15 Talijana.

U osvit dana kurir Ilija Dragišić je štabu bataljona »Marko Orešković« prenio naređenje komandanta brigade da se svi iz Prokika povlače prema položajima 3. bataljona, to jest prema cesti Prokike - Žuta Lokva. Ostale jedinice trebalo je i dalje da drže zaposjednute položaje. Međutim, čim su borci 2, 3. i 4. bataljona uočili krntijaše kako se izvlače iz zapaljenih Prokika, i oni su počeli napuštati svoje položaje. U štabu brigade će biti kazano da je »nastala neka pometnja«, odnosno da su »neki panikeri uslijed dejstva artiljerije pronijeli glas za opšte povlačenje«.^{109<}

^{103>} Isto, V/6, 16.

^{104>} Zbornik NOR, V/6, 16.

^{105>} Branko Uzelac i drugovi, *Napad na Prokike*, zbornik Lika 1942, Beograd 1971, str. 615.

^{106<} Isto.

^{107>} Zbornik NOR, V/6, 16.

¹⁰⁸⁾ f s t o

¹⁰⁹⁾ Isto.

Osim nezadovoljstva zbog povlačenja triju bataljona bez naređenja, štab brigade će u analizi reći da Prokike nisu pale i zbog toga »što nije baš sve dato i uloženo da se uspije«, i zbog toga »što je neprijatelj davao vrlo jak otpor iznutra, a pripomoć i ometanje spolja«, i zbog nedostatka teškog naoružanja, i zbog toga »što su se kuće počele paliti prije zauzimanja svih zgrada«. ¹¹⁰⁾ Osim toga, u analizi je trebalo uočiti i propuste plana napada. Bilo bi mnogo više učinjeno da se u Prokike prodiralo sistemom »klina«, da su udarne bombaške grupe najprije prodrle do najutvrđenijih tačaka, prvenstveno do školske zgrade, a tek onda da se išlo na čišćenje sela.

U Prokikama je neprijatelj pretrpio velike gubitke. Govorilo se o više desetina mrtvih i ranjenih, ali tačan broj nije utvrđen. Zarobljeno je 20 Talijana i 13 četnika. Prva brigada je imala 13 ranjenih. Od krhotina topovske granate smrtno je ranjen Mile Kovačić iz Vojnića. Udarne bataljon je imao 7 ranjenih. Iz Barapske čete je poginuo bombaš Rade Maljković, a od rana je umro komandir čete Božo Kosanović.

Ranjenici su odvezeni u drežničke partizanske bolnice, a bataljoni 1. brigade su raspoređeni u Tužević, Lokve, Nikoliće i Zrniće. Borci su bili krajnje iscrpljeni, pa je štab brigade, poslije povlačenja od Prokika, za stanje u jedinicama rekao kako je »daleko od toga da se može reći da je dobro«. ¹¹¹⁾ Ipak, i pored svega toga (preko 300 oboljelih boraca, opća iscrpljenost, »bosotinja i golotinja«, opasnost da će »mnogi drugovi propasti, ili se onesposobiti za dulje vrijeme zbog marševa i napora«), komandant i komesar su tvrdili: »Ne osjećamo nezadovoljstvo među drugovima partizanima!«

I glad je iscrpljivala borce. Ljetina još nije bila dozrela, zalihe iscrpljene, a zaplijenjene hrane od neprijatelja bilo je malo. Upoznat sa svim tim problemima, Glavni štab 3. je augusta upozorio štab zone da će se Udarne brigade, »kao velika jedinica, teško moći snabdijevati svim potrebnim materijalom na raznim mjestima gdje se bude nalazila tokom kretanja«, pa je zatražio da se za brigadu organizira ekonomska »baza negdje u pozadini«. Tokom augusta takva baza je uspostavljena u Korenici. Tu se za borce »vršila popravka upropaštene odjeće i obuće«, a iz brigade je »slan sav zaplijenjeni materijal, koji se momentalno ne može upotrebiti«.

Obišavši bataljone Udarne brigade, komandant Glavnog štaba Ivo Rukavina je uočio da stanje u brigadi opterećuju »mnogi nedostaci« u istoj mjeri »u komandnom sastavu« »kao i u samoj organizaciji brigade«. Smatrao je da je »slaba organizacija« omogućila »slabim elementima da prilično uzdrmaju borbenu sposobnost brigade«. ¹¹²⁾

Nije, zapravo, jasno o kojim se »slabim elementima« radi. Možda je komandant Glavnog štaba mislio na nespornosti do kojih je došlo u 2. bataljonu »Pekiša Vuksan«. Komandir 1. čete 2. bataljona Dušan Maoduš Konjanik i partijski rukovodilac u četi Boris Anzulović, po partijskom stažu prvi u 2. bataljonu, prijeratni sekretar novigradskog kotarskog komiteta KPH, jedan od desetak Dalmatinaca zadarskog kraja

¹¹⁰⁾ AVII, 800/14/2.

¹¹¹⁾ Zbornik NOR, V/6, 17.

¹¹²⁾ Zbornik NOR, V/6, 17.

koji su se s desetinom Nike Marinkovića priključili divoselsko-medačkim prvoborcima, pobunili su čitavu četu kritikom štaba bataljona zbog »posebnog štapskog kazana«.¹¹³ I Maoduš i Anzulović su smijenjeni i kao borci bez čina raspoređeni u 4. bataljon. Štab brigade će reći da je sukob izbio na relaciji Maoduš - zamjenik komesara bataljona Duka Hrženjak, odnosno da je Hrženjak »izgubio pod sugestijom Konjanika povjerenje partizana«. Za Konjanika je kazano kako je nediscipliniran (»izjavio da je izvršavanje naređenja štreberstvo«), da je protestirao zbog toga što je komanda bataljona povjerena Mići Joviću, a ne njemu (»kritikovao je sastav štaba bataljona«) i da je »ometao rad zamjenika komandanta i narušavao pred partizanima njegov autoritet«.¹¹⁴ Poslije ovih nesporedazuma iz bataljona je otišao prvi partijski rukovodilac »Pe-kiše Vuksana« Duka Hrženjak, a zamjenik političkog komesara je od 3. augusta Jovan Vujnović, iskusni komunist iz Divosela. Komandirsku dužnost u 1. četi preuzeo je Dušan Čubrilo Duja, kojeg su borci dobro primili, jer je kao i Konjanik bio hrabar, jednostavne naravi, uvijek jasan.

U opširnoj kritičkoj analizi stanja i odnosa u Udarnoj brigadi, komandant Glavnog štaba je - suprotno svim onovremenim ocjenama - pisao za Kordunaški bataljon, koji će se u narednim borbama pokazati izuzetno sposobnim i borbenim, da je »slabo odabran«, odnosno »da je na Kordunu bilo boljih bataljona kako po borbenom iskustvu partizana, tako i po komandnom sastavu«. (Pa i kordunaško rukovodstvo je tvrdilo da su »najbolji s Korduna« otišli u 1. brigadu).¹¹⁵ Za 4. banijski bataljon komandant Glavnog štaba je napisao da se »pokazao još slabiji«, a kao razlog za to navodi činjenicu da je taj bataljon »sastavljen iz različitih jedinica«. Komandni kadar 4. bataljona je, po njegovoj ocjeni, slab, odnosno: rukovodioci su u tome bataljonu »u velikoj većini slabo iskusni«. Neki borci s Banije su tek »primili pušku i odmah krenuli u Udarnu brigadu«.¹¹⁶

Komandant Glavnog štaba je više problema vidio u neizjednačenoj kvaliteti bataljona, nego njihovoj iscrpljenosti i uzaludnom nastojanju da se izvrše nerealni planovi. Dugo se čekalo da se partijska organizacija objedini na nivou brigade, iako je bilo jasno da je takva organizacija najснаžnija kohezija. Viši štabovi su uočili da je u brigadi »preovladalo nepovjerenje Ličana prema Kordunašima, Kordunaša prema Banovcima i obratno«,¹¹⁷ ali nije učinjen napor da se takvo stanje brže prevaziđe. Tako je Glavni štab više objašnjavao da su bataljoni 1. brigade »po svom historijskom razvitku i uslovima, pod kojima su nastajali, različite jedinice«, nego što je kompletiranjem štaba i stvaranjem jedinstvenih partijskih i skojevskih organizacija činio konkretne akcije zbližavanja. Nesjedinjena, s bataljonima različitih mogućnosti, brigada je - to će Glavni štab priznati u izvještaju Vrhovnom štabu - »još nedovoljno oformljena i saživljena, upućivana na operacije kod kojih su se pojavile

¹¹³> Marko Todorčić, *Dugo očekivana akcija*, Zbornik *Sinovi zemlje*, Zagreb 1957, str. 900, vidi: Dušan Janković, *Ličani na Zuleševici*, Beograd 1971, str. 18.

¹¹⁴> AVII, 800, 1-3.

¹¹⁵> Isto.

AVII, 103, 18-2.

¹¹⁷> AVII, 102A, 38/3-2.

izvjesne poteškoće (veliki napori, slaba ishrana, što se »brzo odrazilo kod partizana u želji za povratkom na svoje teritorije«),¹¹⁸⁾

Pokazat će se da je sastav brigade takav da su svi problemi izuzetno brzo savladani. Već 16. augusta Glavni štab je ustvrdio da su se »za kratko vrijeme pojavili pozitivni rezultati«.¹¹⁹⁾ Svemu tome što će se odraziti kao »pozitivni rezultati« predstojalo je komunističko angažiranje. U brigadu su gotovo svakog dana dolazili partijski rukovodioci »s terena« (jedan od njih je bio dr Nikola Rubčić Nina, koji će sredinom augusta utvrditi da će brigada, »politički dobro pripremljena, osvjetlati svoje lice«), a CK KPH je uz to »naredio Otmaru Kreačiću da ispita stanje u brigadi«.¹²⁰⁾

Uspješnost političkog djelovanja bit će potvrđena uspješnošću borbenih akcija u rajonu Krišpolje - Jezerane, a i u domenu kulturno-prosvjetne aktivnosti. Naglo oživljavaju glumačko-recitatorske grupe, sve su bogatiji četni i bataljonski listovi, »u kojima surađuju drugovi partizani«,¹²¹⁾ učestale su priredbe na kojima nastupaju četni i bataljonski korovi, u svim jedinicama su organizirani uspješni analfabetski tečajevi. Tih dana je operativni oficir 1. bataljona rudar Perica Marić sam napisao svoje prvo pismo. U brigadi se čitav tjedan nalazio sa svojom ekipom čuveni zagrebački glumac Vjekoslav Afrić. Njega je poslao Glavni štab Hrvatske da u bataljonima poradi na dinamičnijem kulturno-prosvjetnom angažiranju svih boraca. Kasnije će Afrić pisati kako su on i njegovi drugovi, »ekipa zagrebačkih glumaca«, stvarajući »Kazalište narodnog oslobođenja, najsnažniju podršku dobili upravo od ličkih partizana i kako su »prvi novi članovi ekipe bili svi iz Like, i oni su prvi pomogli ovoj ekipi u njezinu kasnijem izrastanju«. Djelujući s Jožom Rutićem i Žoržom Skriginom u jedinicama 1. brigade u drežničkom kraju, gdje su početkom augusta održavani razni dvodnevni i trodnevni tečajevi političke i kulturne naravi, Vjeko Afrić je - dakako - uočio kako su se, uz partizanske jedinice, »organizovali i prvi analfabetski tečajevi, škole, biblioteke, usmene novine, izložbe grafike i foto-izložbe, razni kursevi, novine i, najzad, skoro je svaka veća vojna jedinica želela da ima svoju kulturno-umetničku ekipu. U svakom selu oslobođenog teritorija radila je po koja amaterska kulturno-umetnička grupa. Pevale su se narodne i partizanske pesme, igrale se narodne igre, davale se razne priredbe; dramske predstave, recitacije; organizovale kulturne i drugarske večeri, itd.«¹²²⁾

Jedan od političkih delegata iz bataljona »Pekiša Vuksan«, Milan Trešnjić, piše da su Vjekoslav Afrić i Jože Rutić kod Drežnice »održali jedan kratak glumački kurs s grupom mladića iz 1. brigade. Među njima sam bio i ja. To je trebalo da podstakne kulturno-prosvjetnu aktivnost i da određeni broj političkih delegata dobije izvjesna znanja o organizovanju diletantskih grupa i pozorišnih oblika. Profesori su bili sjajni; više su, predavajući, glumili, nego teoretisali«.

¹¹⁸⁾ Isto, IX/2, 120.

¹¹⁹⁾ Isto, 75.

¹²⁰⁾ Nina Rupčić, *Prijelomna 1942. u selima oko Brinja i Otočca*, Zbornik 1941-1942. u svjedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, knj. 22, Beograd 1975, str. 490,

¹²¹⁾ AVII, 103 B, 22-1/16.

¹²²⁾ Vjeko Afrić, *Lika i teatar bez kulisa*, zbornik Šesta divizija, 543.

U četama i bataljonima uređivane su »džepne« ili »putujuće zidne novine«. Aco Ciganović, borac iz »Marka Oreškovića«, u takvim novinama se predstavlja kao pjesnik i humorist. U »putujućim zidnim novinama« 2. čete 1. bataljona dvije su Ciganovićeve pjesme: »Oda krompirima« (»Krompiriđi, braćo moja draga, nikad mi se zamjerili niste, ni u juvi ni onako suvi«) i »žalopojka Dušana Bursaća«, koji je »hude sreće«, jer njemu »duvan u zubiće neće«.

Pored tih pošalica, koje su, neovisno o razini humora, bodrile duh, objavljivane su pjesme borbe, neke vrsne kao one od starog komunističkog borca Josipa Cazija (»Na stražarsko vidno mjesto spustila se magla laka«), i naglašeno ispisane parole: »Živio savez radnika i seljaka!« i »Živila sloga Srba i Hrvata!«

Koliko je boraca u brigadi prvih dana augusta 1942. godine pouzdano ne znamo, ali zna se da ih je malo. Onih i narednih dana učestat će zahtjevi za popunom, mada su i početkom augusta stizale grupe i s Korduna i iz Like. Najveću grupu boraca je iz gospićkog kotara doveo 4. augusta u Tužević Miloš Đaković: odred »Velebit« je tada za »Pekišu Vuksana« dao 40 ljudi.

Osam dana poslije povlačenja od Prokika, i pored svih kritika i kriznih situacija, 1. brigada je bila i po moralu i po fizičkoj osposobljenosti pripremljena za nove borbene podvige. Istina, to bi uz doslovno tumačenje kritika Glavnog štaba bilo teško povjerovati, ali valja imati na umu da je Stevan Opsenica o tom samopouzdanju svih boraca Udarne brigade i njihovom »nestrpljivom očekivanju naređenja za pokret u borbu« pisao 5. augusta, kad se u Glavnom štabu, kao i u štabovima 1. brigade i 5. operativne zone Hrvatske, počinje uobličavati definitivni plan za napad na neprijateljska uporišta duž komunikacije Brinje Ogulin. Glavni štab je 6. augusta obavijestio Vrhovnog komandanta kako je odlučeno da se iskoristi »povoljna situacija« (prisustvo Udarne brigade na teritoriju 5. operativne zone), da se izvrši akcija »u hrvatskim selima na Kapeli«, pa je »pripremljena operacija na Jezerane, Modruš i Krišpolje«. Očekivan je puni uspjeh, važan posebno stoga što će »omogućiti mobilizaciju Hrvata toga kraja u partizane u mnogo većem omjeru«.

Prvoj brigadi je povjeren napad na Jezerane i Krišpolje, a jedinica 5. operativne zone napad na Modruš.

Ustaško-domobranski garnizoni, Jezerane i Krišpolje, nisu mogli biti napadnuti tako da neprijatelj, utvrđen u njima, bude iznenađen. Zbog toga je plan napada prvenstveno zasnivan na nadmoći sopstvenih snaga. Budući da teškog oružja nije bilo, plan napada se zasnivao na postupnom sužavanju obruča oko utvrđenog protivnika i na prodorima u naselje u obliku klinova, kako bi se ustaše, domobrane i oružnike sabilo u uske krugove odbrane, a potom isječena obrana tukla po dijelovima. Štab brigade je pri tome imao na umu blizinu velikih neprijateljskih garnizona: od Brinje do Krišpolja ipanje je od 5 kilometara, a od Ogulina do Modruša, preko Josipdola i Oštarija, 18 kilometara.

Neprijatelj je bio i u Stajnici, Letincu i Dabru, u neposrednoj blizini zone u kojoj je planirana borbena aktivnost 1. brigade. Jedan od mlađih (po godinama) u Kordunaškom bataljonu, komesar čete Branko Mamu-

la, kasnije će pisati kako su se »neprijateljski garnizoni stijesnili u naselja duž komunikacija i ogradili žicom« i da je planirano da se to »ukloni« kako bi se uspostavile »veze iz Korduna i Like sa Gorskim kotarom« i kako bi se »omogućio manevar snaga partizanske vojske koja je brzo narastala«. Znatne neprijateljske snage koncentrirane u utvrđenim garnizonima duž komunikacija Glavni štab NOV Hrvatske u augustovskim planovima nije ni previdio ni potcijenio.

Osim donekle odmorenih bataljona 1. brigade, u zonu Brinje - Oštarije privučena su dva bataljona 1. primorskog goranskog odreda, te brinjski partizanski bataljon »Ljubica Gerovac« i drežnički bataljon »Marko Trbović«. Osim toga, u rajonu Jezerana je bila i jedna odredska kordunaška partizanska četa. U svim tim jedinicama veće operacije su s nestrpljenjem očekivane. August je, piše Branko Mamula,¹²³ one godine bio »veoma vruć. Sunce je spržilo sve u kotlinama između Kapele i Velebita gdje su jedinice Brigade i Primorsko-goranskog odreda bile razmještene, pa se hrana morala dovoziti, kruh čak iz Korenice«. I to je poticalo želju za akcijom i neprijateljskim magazinima.

Ni za koga u kapelskim prostorima početkom augusta nije bila tajna da se pripremaju napadi na Jezerane, Krišpolje i Modruš. Sa znanjem o koncentraciji partizanskih snaga, neprijatelj je u nekoliko navrata pokušao da artiljerijom tuče slobodne zone. Talijani su kapelska partizanska sela tukli čak sa brodova iz Velebitskog kanala. U tim selima sve živo je s nestrpljenjem čekalo pokret prikupljenih snaga. »Sve je bilo u napetom iščekivanju i grozničavoj aktivnosti. Žene su sakupljale hranu za partizane, prale rublje i prikupljale zavoj. Posebne omladinske brigade spremale su se za iznošenje ranjenih boraca s položaja, prekopavanja cesta i druge zadatke koji se od njih budu zahtijevali. Najviše posla imali su odbornici, koji su o svemu brinuli i pripremali kola za dalji prijevoz ranjenika do bolnice u Javornjači.«¹²⁴ Sve se priprema, od Gornjeg kraja, gdje povazdan odjekuje ondašnja himna: »Od Prokika pa do Žute Lokve, svakog dana Talijana čvoknem«, a onim njihovim nadrealističkim napjevom (»Senegde neksenegde nebismele karanfile đule mile luksembuks«), do prilaza Jezeranima i Krišpolju, kamo su svi komandiri i komesari četa sa Stevanom Opsenicom, Urošem Krunićem i Jovicom Lončarom izišli na rekognosciranje 10. augusta.

U Jezeranima je bilo 120 oružnika, ali oni nisu bili jedina obrana mjesta. U Krišpolju ih je bilo samo 43, prema podacima brinjske »kotarske oblasti«: 13 u crkvi, 30 u školi. Jezeranski oružnici su bili u crkvi, žandarmerijskoj stanici, u kućama Geršaka i Parca, u popovom stanu i u zgradi općinske uprave.¹²⁵ U susjednom Brinju bilo je oko 500 Talijana i stotinjak ustaša.

Prema tim snagama bit će raspoređen »Pekiša Vuksan«. Duja Čubrić i Miloš Đaković, koji su po prvi put komandirali četama, zaposjeli su u kasno popodne 11. augusta s 3. četom Mile Počuće kote 578 i 586 (Kip), pored brinjske ceste, koja je bila i obrušena i zatrpana stablima

¹²³) Branko Mamula, *Oslobođenje Jezerana*, zbornik *Osma kordunska udarna divizija*, Karlovac 1977, str. 168-174; zapisi razgovora i nešto opširniji tekst u autorskoj zbirci.

¹²⁴) Milan Bukvić, *Otočac i Brinje u NOB 1941-1945*, Otočac 1971, str. 236.

¹²⁵) Zb. NOR, V/6, 349.

na koje su borci - po naređenju štaba brigade - »privezali bombe, tako da one eksplodiraju ako se drveće bude diralo«.¹²⁶ Poučeni znanjem i iskustvom svog komandanta, inženjera Miće Jovića, koji je jedva dopuštao da se uoči razlika između njegovog bogatog obrazovanja i nepismenih boraca, borci »Pekiše Vuksana« su brzo uočili da će bombe, kod prvog doticaja, eksplodirati ako se tijelo pričvrsti na jedno, a jezičak na drugo drvo.

Drugi bliski neprijateljski garnizon bio je u planinskom selu Letincu, od Krišpolja u smjeru jugoistoka 8 kilometara. Tamo će, na čukama južno od Pernara, biti raspoređena jedna četa 1. bataljona. Ostale čete 1. bataljona su zadržane u rezervi na raskršću puteva pod 684 metra visokim Maljenom.

Krišpolje je napadao 4. banijski bataljon, a Jezerane 3. kordunaški.

Komesar 2. čete u 3. bataljonu, Branko Mamula, pamti da je borcima kazano kud idu tek uoči pokreta. Brzo se »spremaju lotre, flaše sa benzinom, bombe se prikupljaju i bombaši ih trpaju u torbice, puškomitraljesci prebiru šaržere, podmazuju zbrojovke i brede... « Kad su Kordunaši već pred Jezeranima (»Dremež nas hvata. Uši se razmilele po znojnom tijelu... «) jedan od boraca 2. čete, Pero Vučinić, kadar na podvig svake vrste, inzistira da ga puste da se ušulja u selo i izvidi situaciju. Nije mu dopušteno, piše Mamula, »mada smo svi mi znali da je on sposoban da to učini, baš kao i Mile Šimulija, Đuro Ivošević, Đuro Pekić, Ignjatije Janjanin, Mile Pekić, ili neki drugi borac naše čete. Svi su oni, u maju 1942, kad smo se probijali kroz obruč na Petrovoj gori, došli pred ustaške rovove, uočili su i izbrojali sve ustaške zaklone, utvrdili položaj svakog rova i bunkera, s udaljenosti od desetak metara sve to su osmatrali kroz granje... I sam s njima, oduševljavao sam se njihovim mnogostrukim sposobnostima. Janjanina smo zvali Tetak, valjda što je bio malo stariji od nas. Po izrazu njegovog lica mogao si procijeniti težinu situacije. Dok on ne stišava nasmijane mladiće, sve je u redu. A na Petrovoj gori nas je pustio da se šalimo. Znači: i nije gusto, kao što izgleda... S takvim borcima ići u napad, lako je. Tako sam se osjećao i u noći 11. i 12. augusta pred Jezeranima...«¹²⁷

U 3 sata komandiri kordunaških četa daju znak za paljbu. Tek što su zaštekali mitraljezi i grunule bombe, razlijeglo se »Juriš, ura!« Štab brigade će kasnije pisati: »Napad je bio vrlo žestok i partizani su nakon brze paljbe pošli na juriš«.¹²⁸ Kamene zgrade iz kojih su se domobrani grčevito branili bile su »vrlo dobro utvrđene, prozori zazidani, vrata zabarikadirana i svuda po zidovima nalazile su se puškarnice«.¹²⁹ Napori bombaša su bili uzaludni: nije se imalo kuda ubaciti bombu, ili bocu sa zapaljivom smjesom. Komandant bataljona, jedan od starijih u 1. brigadi, tridesetogodišnji Milisav Dakić iz Klipinog Brda, kojemu je napad na Jezerane bio prvi otkako je na čelu bataljona, osobno je predvodio juriš, ali je morao zajedno s bombašima da se povlači i da šalje kurira komandantu brigade pod Maljen, s porukom da se u prvim napa-

¹²⁶> Isto, 188.

¹²⁷< Branko Mamula, n.d.

¹²⁸ Branko Mamula, n.d.

¹²⁹> AVII, 101-20/2.

dima nije moglo ništa učiniti »uslijed organizovane odbrane i dobrih zaklona koje ima neprijatelj«. To, dakako, nije bio znak za odustajanje.

Partizanima je išla naruku i gusta magla; noć se tako protekla i u dan. Juriši se ponavljaju svom žestinom. Ranjeni borci su otpremeni u Gerovce, sjeverozapadno od Jezerana. Kad se razmaglilo, prepodne 12. augusta, neprijatelj je bio u prednosti; dobro utvrđen, tukao je nezaštićene Kordunaše. »Neprijatelj gađa neprekidno i pazi na svaki pokret. Nešto partizana ostaje u slabim zaklonima i nemaju mogućnost da se povuku, već moraju ostati gdje jesu i tu se utvrđuju onako kako mogu, te ostaju cio dan«.¹³⁰

Ni Četvrtom bataljonu nije bilo mnogo lakše. U Krišpolju »napad je počeo na sve tri (utvrđene) zgrade tačno u 3.15. U popovom stanu nije bilo neprijatelja, tako da je ta zgrada zauzeta i služila kao dobar zaklon za napad na crkvu koja je bila u neposrednoj blizini. Paljenje odmah nije uspjelo ni crkve ni škole. Pozivanje na predaju nije pomagalo i neprijatelj je davao jak otpor«.¹³¹

U kratkim predasima, kad bi oružje umuklo, javljali bi se grlati Banovci: zovu domobrane, nude časne uslove za predaju. Oni iz utvrda redovno odgovaraju žešćom paljbom i ponekom psovkom. Prvom bataljonu, koji je u rezervi, a nesvikao da sa strane gleda borbu, oteglo se prepucavanje u Krišpolju. Štab bataljona u dva navrata šalje kurire do štaba 4. bataljona: mole komandanta i komesara bataljona da ih pozovu u pomoć. »Samo neka kažu, i krntijaši će u juriš«. Komesar brigade Uroš Krunić, koji se u taj mah zatekao među onima koji su napadali na neprijatelja utvrđenog u kamenim zgradama Krišpolja, kasnije će, u sažeto sročenom pismu, komandantu Opsenici napisati kako su »Banovci ponosni, pomalo gordi, odbili drugarsku pomoć«. Sve bolje odnose među bataljonima, odnose u kojima je bilo sve manje surevnjivosti i sve više zdravog takmičarskog duha, komesar je ocijenio »zdravom utakmicom«. No, boji se žaoke Stevana Opsenice, pa objašnjava:

»Reći ćeš možda da sam lokalni patriota, no ja ti priznajem da sam bio naročito zainteresovan time da IV bataljon izvrši zadatak«.¹³²

Krišpolje je dotad najveći pothvat 4. bataljona. U prvim jurišima na crkvu i školu bilo je više ranjenih, ali žrtve nisu smanjile žestinu napada. Prvi je smrtno ranjen Đuro Kajiš, jedini Bosanac u 4. bataljonu (rođen u Sitnici 1916). Osim njega u Pavlović Selu 2 kilometra zapadno od Krišpolja u previjalištu 2. i 4. bataljona, umro je i dvadesetčetvoro-godišnji Stojan Lazić iz Bojne. U jurišu je poginuo Rade Dmitrović iz Bojne.

Borba je tokom dana jenjavala, da bi svom žestinom buknuła ponovo s prvim mrakom, baš kao i u Jezeranima. Do tada napadnutom neprijatelju nije poslana značajnija pomoć ni iz jednog obližnjeg talijansko-ustaškog garnizona. Bez mnogo upornosti, a i bez organiziranog nastupanja, intervenirale su samo grupe ustaša iz planinskog sela Letinca¹³³ Njihovi napadi su bili fmgirani, izvođeni više sa željom da odvuku

130) isto, 800, 7-2/3.

131) Zbornik NOR, V/6, 192.

132) AVII, 800, 2/3.

133) AVII, 800, 7-2/3.

pažnju 1. brigade od Krišpolja, nego da se sami probiju u Krišpolje. S tim letinačkim ustašama se na padinama kote 659, stotinjak metara jugozapadno od prvih kuća sela Pernari, sudarila četa bataljona »Marko Orešković«. U tom sudaru je poginuo dvadesetdvogodišnji Milan Jelovac iz Crne Vlasti.¹³⁴¹ Neprijatelj iz brinjskog garnizona je 12. augusta intervenirao sa sigurne razdaljine - po talijanskom običaju artiljerijom je tukao položaj 2. bataljona »Pekiša Vuksan«. U rajonu Radotići-Holjevac, sjeverno od Brinja, od talijanskih topovskih granata poginuli su Milan Bjelobaba iz Raduča, godište 1914, i Miladin Kotur, godište 1921, iz Grabovca. Obojica su pokopani u Vodoteču.^{135,}

S prvim mrakom 12. augusta Banovci su se »pod zaštitom jake vatre« ponovo privukli utvrđenoj osnovnoj školi: »Pošto su pripremili slamu i benzin, ispalili nekoliko mina na krov i satjerali neprijatelja sa tavana«, konačno su zapalili školu. Tek tad je neprijatelj počeo davati znakove malaksalosti. Nekoliko pušaka je bačeno kroz prozore, a čuli su se i dozivi. Podatak iz izvještaja štaba brigade: »Naši hrabri partizani juru na vrata i počnu ih čisto vući napolje, jer im je bilo žao da unutra izgori oružje i municija... Oni koji su bili u crkvi kada su vidjeli kako je pala i gori škola predali su se i tako je neprijatelj u Krišpolju bio likvidiran u dosta teškoj borbi koja je trajala od 3 sata ujutro do 19 sati«.¹³⁶¹

Borba za Jezerane se protegla i u noć. Odlučni da po svaku cijenu izvrše zadatak, Kordunaši su uporno nasrtali. Komandantu brigade je javljeno kako Kordunaši »neće da im se šalje pomoć, već na svaki način hoće da sami likvidiraju neprijatelja«.¹³⁷¹

U ustaškim redovima povremeno je dolazilo do kriznih situacija. Nekoliko onih koji su znali da im se, zbog zločina koje su počinili, neće oprostiti, strmoglavili su se s tornja jezeranske crkve.¹³⁸¹ Ali, uza sve to, malobrojni garnizon se još ne predaje. Komandant brigade je u kratkom pisamcu posavjetovao Milisava Dakića »da dovlače slamu i benzin« do najutvrđenijih zgrada, tako da »izvrše sve pripreme, pa kada padne mrak da upale neku kuću«.¹³⁹⁾ Prije mraka, otpor u Jezeranima Kordunaši su pokušali slomiti ispalivši nekoliko granata iz minobacača na školsku zgradu. Tukli su s vrlo malog razmaka, čak prema štapskom izvještaju - s daljine od 15 metara. Ali ni to nije primoralo odbranu da se preda. Tek iza 18 sati iz opkoljene škole su se čuli pomirljivi pozivi. Tada je već bio slomljen otpor u crkvi, koju je, popevši se uz lotre na krov, zapalio komandir 1. čete Miloš Gačeša. Poslije 18,30, »jedino se još kolebala žandarmerijska stanica, ali je na nju otvorena jaka mitraljeska vatra, te su se i oni počeli predavati«.¹⁴⁰¹

Uto su se već i Talijani iz Brinja odlučili na intervenciju. Poslije višesatne artiljerijske pripreme, izašli su iz Brinja i u gustom streljačkom stroju krenuli prema položajima »Pekiše Vuksana«.

¹³⁴> Zbornik NOR, V/6,192.

¹³⁵> Isto, 156.

¹³⁶> Isto, 191.

¹³⁷> Isto.

¹³⁸> Isto, 349.

¹³⁹> Isto, 192.

¹⁴⁰> Isto.

Povremeno je talijanski streljački stroj dolazio na vrlo blisko rastojanje, da bi onda protujurišem bio odbacivan prema Brinju, »Neće proći, dok ima i jednog živog na ovim položajima. Fašisti ovuda neće proći!« - izvijestio je štab brigade o odlučnosti 2. bataljona inž. Mićo Jović. Baš tad je uslijedila još jedna uraganska artiljerijska paljba. Minobacači su nanosili dosta velike gubitke. Teško je ranjen komandir 2. čete Miloš Đaković, koji je - tek što je minula artiljerijska vatra - poveo četvu u protujuriš na talijansku pješadiju. Uvijek dostojanstven u postupcima, ozbiljan i samouvjeren, od onih koji razložno ostavljaju dojam da mogu izvršiti svaki zadatak i organizirati objedinjavanje svih energija jedinice kojom komanduju, Đaković u prvi mah nije htio napustiti položaj. Borci su ga primorali da ode, kako tu ne bi iskrvario. Komandu čete je preuzeo Đurika Potkonjak. Tako je 2. četa »Pekiše Vuksana« u roku od četrdesetak dana i po treći put dobila novog komandira.

Sutradan 13. augusta, u Brinje su iz Primorja stigle svježe talijanske snage, pa je izvršen još jači pritisak na položaje 2. i 4. bataljona 1. brigade. Iz ustaških dokumenata se vidi da su oni mnogo očekivali od talijanske pomoći, kako iz Brinja, tako i iz Brloga, »ali su ih partizani odbili nedaleko Brinja, gdje su ih dočekali sa teškim strojnicama u zasjedama«.¹⁴¹

Iz izveštaja štaba brigade se vidi da su Talijani nastupali »uz paklenu vatru mitraljeza, topova i minobacača«. Neprijatelj je, prikupljen iz brinjskog i brloškog garnizona, bio nadmoćniji od snaga koje su mu se ispriječile na putu prema Krišpolju i Jezeranima. No, njegova volja da zaista prodre tamo kamo je bio upućen bila je vrlo mala. Jer, tek što su se čelni dijelovi talijanske kolone sukobili s »Pekišom Vuksanom« i Brinjskim bataljonom 5. operativne zone, kojim je komandovao Srđan Uzelac, odmah su počeli odstupati prema Brinju. Začudo, istovremeno je počeo odstupati i Brinjski bataljon.

Nešto kasnije, sredivši redove, Talijani su ponovo krenuli u napad širokim frontom. Dakako, po običaju, ispred streljačkog stroja njihova artiljerija je rovala, metar po metar, partizanske položaje. Četama »Pekiše Vuksana« priskočili su u pomoć Banovci, koji su na ugrožene položaje u trku prispjeli iz oslobođenog Krišpolja. Talijane se moralo zadržati, to je u nekoliko navrata zatraženo iz štaba brigade: Jezerane još nisu bile oslobođene i nije se smjelo dopustiti da našim četama, u napadu, neprijatelj izbije u zaleđe. »Naši borci hrabro su se držali«, ocijenit će u analizi štab brigade: »Borba se vodila cio dan i oko 17 časova neprijatelj se približio našim položajima. Brza paljba i juriš koji su izvršili partizani natjerao je neprijatelja na brzo povlačenje u Brinje. Imao je mnogo gubitaka u mrtvima i ranjenima...«¹⁴²

U međuvremenu, jedinice 5. operativne zone su oslobodile Modruš. Talijani su ponovili napad ujutro 14. augusta. Poslije artiljerijske pripreme, streljački stroj sa oko 900 vojnika, podržavan tenkovima, krenuo je s mnogo neodlučnosti prema Krišpolju. Ali, ta kolona nije stigla daleko. Izbivši na prekopani dio ceste, tenkovi su se okrenuli natrag, a onda je i pješadija žurno prosljedila za njima, prema Brinju.

¹⁴¹> Isto, 193.
¹⁴²< Isto, 191.

»Bataljoni naše brigade«, ocijenit će štab brigade 16. augusta, analizirajući borbe vođene 13. i 14. augusta, »pokazali su svoju pravu vrijednost i spremnost da se bore do konačne pobjede«. ¹⁴³ Štab brigade je pohvalio sve jedinice, a posebno 3. bataljon, za »hrabro držanje partizana i komandnog kadra, te njihov visoki moral za vrijeme cijele ove borbe«. Za novog komandanta 3. bataljona, Milisava Dakića koji je u čitavoj brigadi brzo stekao ugled izuzetnog starješine, u pohvali štaba brigade kazano je da je »stalno obilazio čete i mnogo doprineo da se zadatak izvrši i održi dobar moral«. Pred svim jedinicama 1. brigade istican je i primjer komandira 1. čete 3. bataljona, izuzetno smionog, snažljivog, u svakoj situaciji i svakom zadatku doraslog Miloša Gačeše, koji je »u ovoj borbi hrabro pao u momentu kada se pod vatrom popeo na krov i zapalio crkvu sa jedne strane«. ¹⁴⁴

Neprijatelj je i u Krišpolju i u Jezeranima bio tako utvrđen i zaklonjen da za vrijeme borbe meci nisu smrtno pogodili ni jednog ustašu, domobrana ili oružnika. Samo je »izgleda jedan izgorio«. ¹⁴⁵ Ni ranjenih nije bilo mnogo u neprijateljskim redovima - nekoliko u Krišpolju, a samo jedan u Jezeranima.

U Krišpolju je zarobljeno 45, a u Jezeranima 72 neprijateljska vojnika. Bili su to ustaše, oružnici i domobrani. Iz ustaških izvještaja se vidi da je za vrijeme bitke iz Krišpolja uspio pobjeći oružnik Ivan Pernar. U istom izvještaju se kaže da su »ostale oružnike iz Krišpolja partizani svukli i vezane odveli u Drežnicu, gdje su danas (15. augusta) strijeljani Ivan Galetić, koji je ujedno bio općinski načelnik i privremeni tabornik ustaške mladeži, Tomo Pavlak, Tomo Mesić i zapovjednik postaje Bujanj. Ostali oružnici su za sada živi u Drežnici«. ¹⁴⁶

Neprijatelj je u svojim izvještajima mnogostruko uvećavao partizanske snage koje su oslobodile Krišpolje i Jezerane. Tako su u »kotarskoj oblasti u Brinju« bili uvjereni da je samo u napadu na Krišpolje sudjelovalo oko 3.000 partizana. Iz izvještaja te »oblasti« vidi se da je u Jezeranima bila utvrđena »oružnička postaja od 120 ljudi«. Zarobljeni su zapovjednik postaje Fajtić i 114 oružnika. Od čitave posade, prema podacima »kotarske oblasti u Brinju«, »jedino su petorica oružnika uspjeli pobjeći«. ¹⁴⁷

Jedinice 1. brigade su imale najveće gubitke u obračunu s jezeranskim oružnicima, među kojima je bilo i organiziranih ustaša. Poginulo je 8, a ranjeno 18 boraca. Na položajima jugozapadno od Krišpolja, gdje su Talijane i ustaše zaustavljale i zaustavile čete 1. i 2. bataljona, poginula su tri, a ranjeno je, uglavnom od artiljerije, 30 boraca. ¹⁴⁸ Ukupno je u borbama vođenim od 12. do 14. augusta poginulo 17 boraca. ¹⁴⁹

¹⁴³ Isto, 349.

¹⁴⁴ Isto, 350.

¹⁴⁵ AVII, 800, 7-2/3.

¹⁴⁶ Zb. NOR, V/6, 193.

¹⁴⁷ Veljko Kovačević. n. d. str. 247.

¹⁴⁸ AVII, 101-20/2.

¹⁴⁹ U Nikolić-Selu su sahranjeni: Miloš Gačeša, Vaso Tomašević, Nikola Klipa, Nikola Vučković, Dušan Gvozdrenović, Milutin Smoljanić, Marko Glumac; u Drežnici: Dragan Miljuš, Stevo Đilas, Dušan Živković, Simo Kresojević, Stojan Lazić, Rade Dmitrović i Đuro Kajiš; u Vodoteču: Miladin Kotur i Milan Bielobaba; u Tuževiću: Dragan Glumac (AVII, 888,7-2/3)

Brigada je postigla do tada svoj najveći uspjeh.

Pobjedama na ključnim čvorištima komunikacije Ogulin - Brinje prekinuta je jedna od posljednjih veza Zagreba s Hrvatskim primorjem. Slobodni teritoriji Like, Korduna i Gorskog kotara još čvršće se povezuju. Stvorena je izuzetno značajna baza narodnooslobodilačkog pokreta, posebno važna zbog otvaranja ulaza u područja gdje se ustanak još nije rasplamsao.

Pobjedama u Jezeranima, Krišpolju i Modrušu, ostvaren je - kako to zapisa komandant 5. zone Veljko Kovačević - »višemjesečni san da spojimo svoj dio slobodne teritorije, na širini od tridesetak kilometara, sa ličkim i kordunaškim, da se širom otvorimo prema unutrašnjosti zemlje«.¹⁵⁰⁾

¹⁵⁰⁾ Veljko Kovačević, n.d. str. 247.

Akcije iz Škara

(19. august - 9. septembar 1942)

Poslije razbijanja neprijateljskog koridora Brinje - Ogulin, od Drežnice na jug do ustaničkih Škara, ustaše su se zadržale samo u Letincu i Dabru. U štabu zone je planirano da Udarne brigada zauzme obadva mjesta. U naređenju od 18. augusta od brigade je zatraženo da zauzme »Letinac, opasan ustaški garnizon«.

Ujutro 19. augusta brigada je u četiri kolone krenula iz rajona Krišpolje - Jezerane sa »oko 800 partizana zajedno sa štabovima«.¹⁵¹ Pjesma se orila, lička i banijska, kordunaška i dalmatinska. U kolonama je bilo i desetak novih boraca, a vratili su se i neki s bolovanja, mada je mnogo više - oko 400 - odsutnih. Ipak, brigada je bila orna i za najveće podvige. Kad stigne u Škare, brigada će ostaviti dojam monolitne snage i visokog morala. Tamo će novi zamjenik komesara, Milan Uzelac Brico, koji je i prije uključenja u brigadni sastav dobro znao kakva je to snaga, odmah uočiti »da je borbenost i hrabrost boraca u brigadi dobra«. Poslije prvih sastanaka s komunistima i po četama, zaključio je da se »rad političkih komesara po bataljonima osjeća tako da partizani u ovoj brigadi poznaju liniju narodnooslobodilačke borbe«, a posebno je naglasio kako svi borci »imaju pravilan odnos prema hrvatskom narodu kao i prema zavedenim po okupatoru i neupućenim (srpskim) seljacima«.¹⁵² Osim zamjenika komesara, tih dana je u brigadu stigao i zamjenik komandanta, sposobni i uporni Milutin Karaš, kojeg će bolest mjesec dana kasnije odvesti iz brigade. Uz Jovicu Lončara, u štabu je bio još jedan oficir - Bude Ratković. Poslove obavještajca je i dalje obavljao Milan Đumić, a u štabu zone su razmišljali da na to mjesto postave »jednog dobrog obavještajca sa Banije«.¹⁵³ Liječnika u brigadi još nije bilo, niti je sanitetska služba na nivou brigade bila organizirana na približno zadovoljavajući način. Liječnika je tada bilo vrlo malo na slobodnom teritoriju Hrvatske. Vršilac dužnosti sekretara CK KP Hrvatske, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH, Vladimir Popović, u Španiji interbrigadirski Mediko, u više je navrata, stigavši na slobodni teritorij, pisao rukovodiocima ilegale u Zagrebu, Ivanu Krajačiću Stevi i Dragutinu Sailiju Konspiratoru, da šalju u partizane liječnike, jer »su nam kao hljeb potrebni«. Zagrebačkoj ilegali je prigovarao što »sanitetski materijal leži u Zagrebu i čeka da ga pokupe ustaše, a naši najbolji borci umiru« samo zbog toga što nema liječničke pomoći, ni ikakvih lijekova. U junu 1942, kad je to pisao, Vlado Popović je posebice naglašavao (»prava je sramota«) da »na čitavoj našoj teritoriji koja je oslobođena

¹⁵¹ > à v n , 800, 10-2/2.

¹⁵² > Zb. NOR, IX/2,49.

¹⁵³ > AVII, 103A,22-1/7.

ili kontrolirana od partizana nemamo ni jednog kirurga».¹⁵⁴ Prvi je liječnik među ličke partizane stigao u novembru 1941. godine; bila je to dr Slavka Očko, kasnije udana za komandanta ličke Grupe odreda Vladu Četkovića Malog Španca. Krajem augusta 1942. godine lička Grupa odreda je imala tri liječnika opće prakse.

Nešto je više u Lici bilo školovanih medicinskih sestara, ali u bataljonima 1. brigade nije bilo, baš kao ni liječnika, ni jedne medicinske sestre. Sanitetska služba je augusta 1942. godine »organizirana tako da svaki bataljon ima svoga bataljonskog bolničara (referenta saniteta), a postojali su i »četni bolničari, kojih imamo dva po četama«, ali sve su to bili ljudi uglavnom bez ikakvog medicinskog iskustva, pa je razumljivo insistiranje štaba brigade da im se pošalje »preko potreban jedan ljekar».¹⁵⁵ Zbog nepostojanja medicinskog osoblja, bilo je situacija da ranjenici nisu spašeni ni onda kad ih se, uz hitnu medicinsku intervenciju, posebno uz optimalnu kiruršku intervenciju, moglo spasiti. Bolesni i ranjenici su dugo болоvali, tako da je u drežničkim bolnicama ili na bolovanjima u rodnim selima sredinom augusta više od 300 boraca 1. brigade. U drežničkoj bolnici su ostali i komesar brigade Uroš Krunić i komesar 4. bataljona Stanko Kreća Cane, zbog kojeg je ponovo buknuła svađa između Opsenice i Krunića, iako su obojica poslije borbe za Jezerane i Krišpolje zadovoljno pisali kako »među partizanima sada vlada povjerenje« i kako se, umjesto surevnjivosti, razbuknula »korisna utakmica: koji će bataljon biti najbolji».¹⁵⁶ Bilo je sve uočljivije da dobri odnosi među borcima nisu istovremeno i dobri odnosi među svim rukovodiocima, ne barem u pravilu.

Oboljelog komesara brigade je 18. augusta zamijenio kao vršilac dužnosti komesar 1. bataljona Ilija Radaković. S komandantom Stevanom Opsenicom, Radaković je razložno bio uvjeren - što je javljeno i štabu zone - da je »moral kod brigade vrlo dobar».¹⁵⁷

Pjesma je sve vrijeme pratila marš od Drežnice na jug. Tek kad komandanti bataljona narede da se zauzme borbeni položaj i da se kolone prestroje u streljačke strojeve, uoči napada na Letinac, pjesma će umuknuti. Očekivana je žestoka borba. A uopće nije bilo otpora. »Narod je počeo bježati«, javit će toga dana komandant i vršilac dužnosti komesara brigade Stevan Opsenica i Ilija Radaković, »ali je u tome spriječen«. Narodu je, naime, uvjerljivo objašnjeno da partizani nisu neprijatelji naroda, nego neprijatelji okupatora i onoga što je bilo u funkciji okupacije.¹⁵⁸ U selu su zatečeni samo stariji ljudi, žene, djevojke i djeca. Oko 50 oružnika i svi naoružani seljaci koji su se prisegli na ustašku zakletvu, pobjegli su u žice Brinja odmah poslije pada Jezerana. Borci, komandiri, komandanti i komesari 1. brigade svi su se dali u politički rad. Po zidovima su ispisivane parole narodnooslobodilačkog pokreta. Prvo su ispisivali samo borci, a uskoro su im se pridružile i letinačke djevojke. Dva sata poslije ulaska brigade u selo, održan je zbor. Opse-

¹⁵⁴ Zb. NOR, V/30, 184.

¹⁵⁵ AVII, 800, 14-2,

¹⁵⁶ Isto, 10-2/2.

¹⁵⁷ Isto, 102B. 50-3.

¹⁵⁸ Isto.

nica i Radaković komentiraju: »Narod je zainteresiran za našu borbu i mišljenja smo da i ovome kraju treba posvetiti punu pažnju.¹⁵⁹⁾

Tek što je glavnina brigade stigla u Škare (neki dijelovi su zadržani u okolnim selima) uveče 19. augusta, uspostavljena je veza sa štabom otočackog partizanskog bataljona »Božidar Adžija«, koji će tri mjeseca kasnije ući u sastav Brigade, kao njen Treći bataljon. Ujutro 20. augusta štab brigade je imao sastanak s komandantom »Adžije« Dmitrom Zaklanom, odlučnim i odvažnim prvoborcem, koji je u vrlo teškoj situaciji primio komandu bataljona. Poslije četničkih pučeva, bataljon je od oko 400 boraca došao na nivo čete. Komesar 1. operativne zone Đuro Kladarin je 12. augusta izvijestio Glavni štab da »Adžija« ima »samo 82 puške«, odnosno da »tako reći nema ni jednu dobru čet«. Uspostavivši talijanskim posredstvom saradnju s ustašama, četnici su se uoči dolaska brigade u Škare »osilili: zalijeću po selima, teroriziraju stanovništvo, traže žito, odvođe ljude«.¹⁶⁰⁾ Štab brigade je, poslije razgovora sa štabom otočackog bataljona i narodnooslobodilačkim odborima, stekao dojam da je narod »netaktnim postupcima i greškama odgovornih drugova odvrćan (od narodnooslobodilačkog pokreta) i iguran na stranu četnika i okupatora«.¹⁶¹⁾

Prva je brigada u Škarama polagala jedan od svojih političkih ispita i položila ga je na najbolji način. U vojnom pogledu, rezultat je odmah vidljiv: četnici, ustaše i Talijani »dolaskom Udarne brigade, dobili su veliki strah«, tako da su svi neprijatelji narodnooslobodilačkog pokreta »pobjegli u žice neprijatelja«.¹⁶²⁾ Ali, treba kazati da je i prije dolaska brigade u Škare »politički rad u ovom kotaru (Otočac) krenuo na bolje« kako u narodu »tako i među partizanima«.¹⁶³⁾ S mnogo činjenica i analitičkih ocjena pisao je o tome krajem ljeta 1942. godine operativni oficir Grupe odreda Like Mile Uzelac. On je prije dolaska Udarne brigade u otočackom kraju rukovodio akcijama triju partizanskih bataljona, a 19. augusta je u Škarama dočekao kolonu Udarne brigade. Ljudski faktor je u Uzelčevoj analizi naglašen; politički rad je »krenuo nabolje«, kaže, otako je komandu bataljona preuzeo Dmitar Zaklan, za komesara postavljen Vajo Hinić, a za sekretara Kotarskog komiteta KPH za Otočac Marko Čanković, koji će, baš kao i njegov prethodnik u otočackom partijskom rukovodstvu, Mile Uzelac Brico, u jednom razdoblju rukovoditi partijskom organizacijom 1. brigade.

Politički ispit 1. brigada nije mogla položiti u jednom danu, a pogotovo ne već samim svojim prisustvom u kraju gdje je - to su ocjene sekretara Kotarskog komiteta KPJ Otočac Milana Uzelca Brice, koji upravo u Škarama dolazi za sekretara partijske organizacije 1. brigade - »jedan dio naroda, tj. četnički roditelji i familije, gledao na naše partizane jako loše«. Već 20. augusta u svim zaseocima bivše općine Škare, »gdje god ima partizana, održavaju se sastanci, a najveća pažnja poklanja se omladini«. Instrukcije za akciju dane su na sastanku štaba bri-

¹⁵⁹⁾ IstO.

¹⁶⁰⁾ IstO, 103A, 22-1/7.

¹⁶¹⁾ IstO, 800, 11-2.

¹⁶²⁾ Zbornik NOR, V/6, 295.

¹⁶³⁾ IstO, V/30, 297.

gade, štabova bataljona i otočackog partijskog Kotarskog komiteta.¹⁶⁴ Djelovanje u narodu, uvijek s pozicija visokog partizanskog morala, s pozicija bratstva i jedinstva, ljudske čestitosti i međuzavisnosti, imalo je najpozitivnije posljedice. Postupno - mada se, zapravo, radilo o najkraćem vremenu, o desetak dana - sva su vrata u škaračkim selima širom raskriljena, čak su i porodice sa sinovima u četničkim redovima domaćinski dočekivale borce 1. brigade.¹⁶⁵¹

Zamjenik komesara je nepuna tri tjedna poslije dolaska brigade u Škare pisao kako se »situacija znatno poboljšala« prvenstveno »upornim objašnjavanjem narodu ko su partizani, zašto se mi borimo«. Uz sva ta objašnjenja, presudni su - za mijenjanje odnosa naroda prema narodnoj vojsci - primjeri: »Naročito u ophođenju sa narodom pokazalo se da naši partizani imaju strpljivosti, da su trpjeli na momente i glad, a dobar utisak kod naroda naročito su ostavili I, III i IV bataljon«. ¹⁶⁶¹ U tom partijskom izvještaju nije kazano zašto je u nabranju onih koji su »dobar utisak kod naroda naročito ostavili« izostavljen 2. bataljon »Pekiša Vuksan«. Jedan od političkih delegata toga bataljona, Milan Trešnjić, tvrdi - to je napisao i autoru ovih redaka - da je i njegov bataljon provodio »najočigledniju propagandu i agitaciju o partizanima« i tako što su »partizani, gladni kao vukovi, išli ispod zrelih i aromatičnih šljiva u Škarama, a da se pri tome ne bi sagnuli ni po jednu, već opalu, ili da bi neku prezrelu ubrali s grane«.

Osim »političke ofanzive« protiv četnika, i prva borbena akcija bila je, poslije dolaska u Škare, organizirana protiv četnika. Akcija je bila usmjerena protiv četnika u Zalužnici. U tom selu na raskršću puteva Vrhovine - Otočac i Vrhovine - Škare, nekoliko kilometara zapadno od Vrhovina, bio je razmjerno jak četnički garnizon. Prema obavještajnim podacima, u štabu brigade se steklo uvjerenje da će Zalužnica biti osvojena angažiranjem jednog bataljona u sadejstvu s Udarnim bataljonom ličke Grupe odreda. Ključnu ulogu u napadu dobio je 1. bataljon »Marko Orešković«. Predjutro 23. augusta, kad je Zalužnica napadnuta, dogodilo se nešto što se rijetko događa: na svim pravcima napada više su bile iznenađivane snage napada nego snage obrane. Četnici su, naime, odmah poslije dolaska brigade u Škare, u najvećoj žurbi, ali s mnogo sistematičnosti u radnjama, pripremili obranu Zalužnice. Dakako, obrana je bila oslonjena na talijanske garnizone Otočac i Vrhovine (motorizacija i artiljerija). Kad je napad uslijedio, »neprijatelj je čekao u rovovima potpuno spreman za otpor« - izvještava štab brigade: »Naše snage su svuda iznenađene« snagom i domišljatom organizacijom obrane. Ima u tom izvještaju i naivnih ocjena: »Neprijatelj nas je dočekao gdje nije bilo predviđeno«. ¹⁶⁷¹

¹⁶⁴¹ Isto, IX/2, 50.

¹⁶⁵¹ Centralni komitet KPH je 10. septembra 1942. obaviješten »o političkom stanju i o radu naše partijske organizacije« u 1. brigadi: »Bilo je u nekim selima kuća da su se vrata zatvarala pred partizanima a domaćica odlazila od kuće samo da ne bi dala hranu partizanima. Upornim objašnjavanjem narodu ko su partizani, zašto se mi borimo, tumačeći narodu izdajničku ulogu četnika, situacija se znatno poboljšala. Četničke familije i rodbina počele su primati partizane i davati im hranu, smještaj za spavanje itd., žaleći da imaju sinove u četnicima i mnoge su majke govorile kako im je žao da mora brat na brata da diže oružje«. (Zb. NOR, IX/2, 50)

¹⁶⁶¹ Isto.

¹⁶⁷¹ Isto, V/30, 351; AVII, 800, 12-2.

Prvi bataljon »Marko Orešković« je imao dvojicu poginulih i dvojicu ranjenih. Poginuli su komandir 1. čete Božo Rađenović i Stevo Šašić. U džepnim novinama neki od krtijaša, nepotpisan, pisao je kako je »hrabro Božo pred četom iša« i kako je »do prvog rova doskočio i trojicu iz puške ubio«, prije nego što su njega »ubili sramni izdajnici«.¹⁶⁸⁾

Komanda 1. čete je povjerena jednom od najsposobnijih krtijaša, komandiru voda Milošu Rastoviću.

Okružni komitet Partije je smatrao da je »neuspjela akcija na Zalužnicu bila politički dobitak za četničke bandite«. Pri tome je kritikovano »blago postupanje naših vojničkih vlasti sa uhvaćenim banditima«, sto je »shvaćeno od njih kao naša slabost«, te »taktiziranje sa banditskim familijama«.¹⁶⁹⁾ Međutim, činjenice govore protiv tih ocjena Okružnog komiteta. Ujesen 1942. godine gotovo danomice - i pored snažne talijansko-kvislinške ofanzive protiv slobodnog teritorija Gorskog kotara, Brinja i Otočca - čete bataljona »Božidara Adžije« rastu, a četnici, s ustašama utjerani u talijansku bodljikavu žicu, nemaju ni približno utjecaja koliko su ga imali sredinom ljeta.

Komunistička partija u Prvoj brigadi tad je konačno bila jedinstvena organizacija, mada se u načinu rada bataljonskih biroa i četnih čelija očituju razlike. U prvom partijskom izvještaju iz brigade nema podataka o broju članova, ali prema jednom od kasnijih izvještaja, računajući s gubicima i novoprimljenim, vjerovatno ih je u štabu brigade i četiri bataljona bilo oko 140. U septembarskom izvještaju sekretara partijske organizacije Centralnom komitetu KPH izneseno je dosta podataka o tome kako je »partijska organizacija po bataljonima održala u nekoliko sela niz manjih zborova«, o tome kako »borbenost i hrabrost boraca u Brigadi jest dobra, što se pokazalo u više akcija«, o uspješnom radu političkih komesara što se »osjeća tako da partizani u ovoj Brigadi poznaju liniju narodnooslobodilačke borbe i imaju pravilan odnos prema hrvatskom narodu kao i zavedenima po okupatoru i neupućenim seljacima. ... «

Bataljonska rukovodstva, biro, imali su po 5 članova. Sekretar biroa u 1. bataljonu, zamjenik komesara bataljona, Boško Šnajder Motorist, mada jedan od zagrebačkih komunista koji su stigli u ustaničku Liku još 1941, ocijenjen je kao »sekretar biroa sa malim iskustvom u partijskom radu«, i pored toga što je djelovao tako da »partijski biro ima plan rada« i što su »organizirani simpatizerski kružoci«. Nedostatak: »drugovi partijci su vrlo mladi i neiskusni u partijskom radu«. Propust: »drugovi nisu u dobroj mjeri poradili da bi dobrim borcima posvetili veću pažnju, kako bi ih za jedno kratko vrijeme osposobili za ulazak u našu partijsku organizaciju«.

U 1. bataljonu je 10. septembra 1942. godine bilo 20 kandidata za prijem u Partiju. Mile Uzelac Brico je pisao da se s kandidatima »ne radi sistematski«, da bi odmah uz to dopisao: »s njima se proučava organizovano materijal kao i kod partijaca«.

¹⁶⁸⁾ *Platneni cvjetovi*, narodne pjesme o borbi i revoluciji, uredili Tvrtko Čubelić, Svetozar Petrović i Grigor Vitez, Zagreb, 1961, 171.

¹⁶⁹⁾ AIHRPH, KP-230/38.

Za rukovodstvo 2. bataljona je kazano da je mlado i da ima dobar plan rada i da u birou »ima drugova dobrih i marljivih, samo neiskusnih u radu«. U bataljonu je svaki član Partije organizirao svoj simpatizerski kružok s 2-3 borca. A uz simpatizere u bataljonu je bilo i 12 kandidata za prijem u Partiju.

I birou 3. bataljona »fali iskustvo«. Čini se da je u tom bataljonu bilo najviše članova Partije. Milan Uzelac Brica, naime, piše da u tom bataljonu »ima masa partijaca«, ali ih kritikuje da »su nepomični i slabo samoinicijativni«. U bataljonu je bilo 10 kandidata i 23 simpatizerska kružoka (do 60 boraca).

Biro 4. bataljona je bio »jedan od najboljih«. Samo sekretar tog bataljona je pohvaljen kao onaj koji »pokazuje svoju odanost i sposobnost u radu«. Biro je, kao i u drugim bataljonima, imao plan rada, »drugovi proučavaju sistematski partijski materijal«, »rade s kandidatima, SKOJ-em, Savezom mlade generacije«, »organizovani su simpatizerski kružoci po četama«, tako da »još ima samo nekoliko partizana u ovom bataljonu koji nisu organizaciono obuhvaćeni« u Partiji, SKOJ-u, u kandidatским ili simpatizerskim grupama, ili u Savezu mlade generacije.

Tek dolaskom zamjenika komesara organizirana je štapska partijska ćelija. Brico piše da ranije nije formirana zbog »niza zapreka«. »Štapska (partijska) jedinica postavila je pred sebe sljedeće zadatke: stvoriti drugarsku disciplinu i čvrstinu u našoj Brigadi, podići partizane ove Brigade na što veći kulturni i politički nivo, organizovati obavještajnu službu, osposobiti što veći broj ljudi za komandno osoblje, kao i operativce«. Osim toga, »štapska jedinica postavila je sebi za zadatak da izdaje redovito svoj list«. Zaista, ubrzo se uz četne i bataljonske »pokretne zidne novine« i »džepne novine« pojavilo i brigadno glasilo »Djelo Krntije«.

Brigada još nije bila dobila svog skojevskog rukovodioca, ali u bataljonima skojevci su bili izuzetno aktivni. U 1. bataljonu ih je bilo 55, a u 3. bataljonu 33. Koliko ih je bilo u 2. i 4. bataljonu Milan Uzelac u svom prvom izvještaju iz brigade nije naveo.

Na sastanku zamjenika komesara bataljona sa zamjenikom komesara brigade krajem augusta je odlučeno da treba »pojačati partijsku organizaciju za 30 posto, pojačati kandidatske grupe za 50 odsto, organizovati u svim bataljonima simpatizerske kružoke, tako da nijedan partizan ne bude organizaciono neobuhvaćen, da dignemo na što veći kulturni i politički nivo naše drugove partizane po bataljonima, da svaki bataljonski biro organizuje svoje samostalne listove u kojima će sarađivati drugovi partizani, listovi treba da budu vojničkog i političkog karaktera, organizovati obavještajnu službu partijsku što bolje. Proraditi slijedeći materijal: 'Proleter' broj 14 - 15, Istoriju VKP(b) - I, II, VII i VIII glavu, kao i sav drugi materijal koji dobivamo redovno. Pojačati za 30 posto SKOJ i osposobiti jedan dio drugova kao rukovodioce, organizovati Savez mlade generacije i obuhvatiti sve drugove partizane u Brigadi u isti«.¹⁷⁰

U dinamičnoj političkoj aktivnosti, pri čemu su borci stizali i da se samoobrazuju i da druge obrazuju, da vezu sitan i fin vez utjecaja u na-

170) Zbornik NOR, IX/2, 49-50.

rodu i da ga, prvenstveno s pogledom na mlade, organiziraju u narodnooslobodilačkom pokretu, znalo se da je politički uspjeh ovisan o vojnom, I obratno. Na »živu ranu« stvorenu zaluzničkim neuspjehom melem je mogla biti samo neka uspješna akcija. Štab se opredjelio za kapelsku prugu. Već 25. augusta 1. i 4. bataljonu je naređeno da između Ličke Jasenice i Javornika »prekinu prugu i da sačekaju voz koji bude naišao, te da ga razoružaju, zaplijene sve što bude u njemu i unište«. ¹⁷⁰ Drugi i Treći bataljon su zadržani na rubu škaračke slobodne teritorije, raspoređeni prema Otočcu, Vrhovinama i Zalužnici.

Taj put pruga je rušena s julskim iskustvom. Predjutro 26. septembra pruga je, kaže izvještaj štaba brigade, »prekinuta vješto i neprimjetno«, to jest neuočljivo. Vlak je naišao oko 9 sati. Bataljoni su nad prugom čekali u zasjedi, prikriveni šumskim gustišom. Vlak je vožen sporo. Ipak, uza sav oprez strojovođe, koji je dobro znao koliko opasnosti vrebala na Kapeli, posebno između Ličke Jasenice i Javornika, gdje je prugu lako prekidati, zamka nije otkrivena. Dvije lokomotive teretnog vlaka su vozile sporo, ali i ta brzina je bila dovoljna da kompozicija, naišavši »na vješto i neprimjetno prekinutu prugu«, iskoči iz tračnica, »tako da su se prevrnula dva vagona«. Čete raspoređene duž pruge, iza pogodnih zaklona, otvorile su žestoku pušcanu i mitraljesku vatru. Iz vlaka nije pružen otpor: »voz je bio teretni i nije imao nikakve oružane pratnje, već samo željezničko osoblje, koje je odmah zarobljeno«. Od oružja, u vlaku su nađene samo dvije puške i jedan pištolj.

Vlak je imao 35 vagona. Vozio je robu iz Karlovca za Gospić. Pored dviju lokomotiva, imao je i jedna službena kola. Čitava kompozicija je uništena, a zaplijenjena roba je organizirano izvučena. Zarobljeno je devet ustaških željezničara, koji su odvedeni u Dabar.

Plijen je bio izuzetno bogat. Čak: 950 novih bluza talijanske vojske, 700.000 raznih cigareta, 240 kilograma škiije, 3 sanduka papira, kojeg je u partizanima uvijek nedostajalo, 150 kilogramskih paketa turske kave, 1200 metara raznog platna i štofa za odijela... ¹⁷²¹

Dio plijena podijeljen je borcima, a »od štofa dato je (nešto) porodicama poginulih drugova i porodicama onih partizana koji su jako siromašni i nemaju nigdje ništa«. ¹⁷³¹

Bilo je dosta darova i za bolnice i za više štabove. Posebna pošiljka - cigarete uglavnom, i kava - poslana je u Glamoč, gdje je od 16. augusta bio Vrhovni štab NOPO i DV Jugoslavije. Uz darove, kratka pozdravna poruka pisana u Korenici, u štabu zone:

»Partizani I Udarne Brigade I Operativne Zone Hrvatske svom ljubljennom Vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke Partizanske i Dobrovoljačke Vojske drugu Titu.

Uništavajući mrske okupatore i njihove plaćenike ustaše i četnike uhvatili smo nešto plijena. Od toga šaljemo na dar našem Vrhovnom komandantu drugu Titu, pod čijom komandom smo spremni žrtvovati sve i boriti se do konačne pobjede... « ¹⁷⁴¹

¹⁷⁰ D Isto, V/6, 284.

>") Isto.

¹⁷³¹ Isto.

¹⁷⁴¹ AVII, 1468, 13/6.

Uz darove, borci 1. brigade su poslali pozdravno pismo i u goranske, kordunaške i ličke bolnice »svojim ranjenim drugovima« za koje je kazano da su »dobri i hrabri drugovi« s kojima »duboko saosjećamo«.¹⁷⁵⁾

Torbica svakog borca je natrpana skupim cigaretama, koje su - pamte Stevan Opsenica i Ilija Radaković - neki pušili čak i pet mjeseci kasnije, u četvrtoj ofanzivi. Osim cigareta, borci su za sebe zadržali i dio zaplijenjenog šećera: svatko je dobio po pregršt šećernih kocki. Pero Dimić, intendant »Marka Oreškovića«, bratski je dijelio, taj put široke ruke. Šećer su borci trošili samo po naređenju; o tome su brinuli delegati vodova.

Štab brigade je smatrao da je »ostanak na ovome sektoru (Škare) vrlo nezgodan, pošto preko špijunaže neprijatelj je tačno obavješten za smještaj naših jedinica«.¹⁷⁶⁾ Artiljerija iz Otočca i Vrhovina svakog je dana tukla područja razmještaja jedinica 1. brigade. Osim toga, četnici su, potpomognuti talijanskom artiljerijom, učestalo izlijetali na slobodni teritorij, čim bi osjetili da su se partizanske snage smanjile. Brigada nije cjelovita mogla ni u jednu akciju; dio snaga je redovno ostajao da čuva oslobođena sela između Otočca, Vrhovina i Dabra. »Uvijek dva bataljona moraju ostati da čuvaju teren da ne bi došli četnici... Čim se neka jedinica makne iz nekog sela tu odmah eto četnika«,¹⁷⁷⁾ pisao je 30. augusta komandant brigade.

Štab brigade se bavio mišlju da što prije poduzme »generalno rušenje pruge u Kapeli i razoružanje utvrđenih vaktarnica«.¹⁷⁸⁾ Istovremeno je obnovljen i prijedlog za napad na Dabar. Sve je izgledalo bolje nego iscrpljujuće »bavljenje brigade u Škarama i okolini«. Opsenica je u jednom pismu razložno uvjeravao štab 1. operativne zone da »zadatak čuvanja sela od četnika« treba povjeriti odredskim snagama, »tako da brigada može vršiti operacije kao pokretna jedinica, u koju svrhu je i formirana«. Brigada - tvrdio je - ostajanjem na jednom mjestu »gubi svoj značaj«. Iznuravalo je stalno čarkanje s Talijanima i četnicima koji su neprestano remetili mir na rubnim zonama slobodne teritorije. Štab brigade će zahtjev za veće akcije brigade potencirati naročito poslije četničkog napada na slobodni teritorij 28. augusta. Ujutro toga dana, poslije jednočasovne artiljerijske i minobacačke vatre, u čemu su Talijani bili majstori, četnici su krenuli u napad na položaje »Marka Oreškovića« ispred Poduma. Odbačeni su kontranapadom u kojem je poginuo dvadesetosmogodišnji Mićo Zorić iz Osredaka, a smrtno ranjen zamjenik komandanta bataljona, jedan od prvih zrmanjskih žandarma koji je primljen u Partiju, Dušan Maričić i njegov kurir, skojevac Branko Damjanović iz Srba. O njima je, kao i o Boži Rađenoviću, spjevana pjesma, često recitirana i u »džepnim novinama« prepisivana s jeseni 1942. godine. Pjesma spominje i Jelu Končar (»Otprema ih iz tog sela drugarica Končar Jela«), koja je, uz medicinsku sestru Slavu Blažević, bila prva žena borac u »Marku Oreškoviću«. Ta je Jela, između visokih i snažnih

¹⁷⁵⁾ Isto, 1468A, 37-11.

¹⁷⁶⁾ Isto, 800, 12-12.

¹⁷⁷⁾ Tvrtko Čubelić i dr, n.d. 100-101, 171.

¹⁷⁸⁾ Milan Pavičić, *Za oslobođenje Dabra*, zbornik *Sinovi zemlje*, uredio Josip Barković, Zagreb, 1957, 52.

momaka kakvi su bili Danja Bogunović, Dragan Brkljač ili Miloš Rastović, onako sitna i nježna, više ljupka nego lijepa, a uvijek uređena, utegnuta i čista, kao da ne dijeli napore i nevolje svojih saboraca, kao da barutni dim i gar ne dotiču njenu skladnu uniformu, koju je sama i krojila i šila, tako da u njoj bude i vojnik i zamjetno žensko čeljade odoka, izgledala kao cvijetak u pijesku. Još dok je živjela u Končarevom Kraju, govorilo se da će se udati za Radu Varićaka Malog iz Crne Vlasti. Pa i nisu se rastajali. Istovremeno su krajem 1941. postali krtijaši, a zajedno će deset mjeseci kasnije otići u 2. ličku brigadu...

Na dan ranjavanja Dušana Maričića, u višim štabovima je odlučeno da 1. brigada izvede od jula spominjani napad na Dabar. To je bilo najisturenije ustaško uporište u masivu Kapele, duboko u slobodnoj teritoriji, na cesti Otočac - Lička Jasenica. Onovremeni zamjenik političkog komesara otočackog partizanskog bataljona »Božidar Adžija«, Milan Pavičić (on i njegov bratić Božo Pavičić, obojica gospički preparandisti i skojevci, dali su ime »Adžiji«), u svojim zapisima spominje prethodne neuspjele napade na Dabar; ističe: »Okupator i ustaše, osjetivši razmah ustanka, pojačali su posadu u Dabru okorjelim ustaškim zlikovcima i mobilizacijom mjesnog stanovništva«. U ljeto 1942. godine Dabar su ustaše »utvrdili za obranu, te ga ostavili kao otok na slobodnom teritoriju, kome je stalno prijetio ispadima i udarima s leđa.¹⁷⁹⁾ Zainteresiran za napad na Dabar (»Ovo nam mjesto može poslužiti kao baza za naše jedinice« a »u njemu može biti i bolnica«, osim toga »za akcije na pruži može poslužiti kao odlična baza, jer je vrlo blizu pruži a ima i hrane«), ali nesiguran u ishod željenog boja (»... jasno je da će teško pasti«), štab brigade je predložio da se odustane i od Dabra i od rušenja pruge (»rušenje pruge ići će teško zbog toga što se ne mogu mobilisati radnici«) i da se brigada s »ugroženog škaračkog područja« pomakne u smjeru jugozapada, u rajon Kosinja, gdje bi mogla »razvijati najbolju djelatnost i polučiti bolje uspjehe, kako u samim hrvatskim selima, na što su partizani potpuno pripremljeni vojnički i politički, tako i na cesti Otočac - Gospić, kao i na pruži Gospić - Vrhovine.¹⁸⁰⁾ Štab 1. operativne zone je također bio za to da se »brigada prebaci na Kosinj«, ali poslije zauzimanja Dabra i napada na željezničke stanice između Vrhovina i Plaškog.¹⁸¹⁾

Štab brigade je 29. augusta dobio naređenje za napad na Dabar. Zadatak je povjeren 1. i 2. bataljonu 1. brigade i otočackom partizanskom bataljonu »Božidar Adžija«. Komandant brigade je sa štabovima tih bataljona i s komandama njihovih četa bio na komandantskom izviđanju 30. augusta. Bilo je lako uočiti da je prilaz Dabru nepodesan za podilaženje (s juga polje, a s istoka i polje i cesta; sa sjevera i sjeverozapada pregledna blaga strmina) osim sa zapada, što su ustaše nadoknadile utvrdivši na zapadnom ulazu čvrste otporne tačke: u popovom stanu i oružničkoj stanici. Ulaz sa sjevera, od Glibodola, kontroliran je iz bunkera s malog uzvišenja ispod crkve. Prema ocjeni štaba brigade, Dabar

¹⁷⁹⁾ Milan Pavičić, *Za oslobođenje Dabra*, Zbornik *Sinovi zemlje*, uredio Josip Barković, Zagreb, 1957, 52.

¹⁸⁰⁾ AVII, 800, 12-12.

¹⁸¹⁾ Isto, 1467, 4/4,

je bio tako utvrđen da se u napad ne bi smjelo upuštati bez topa. Štab zone je obećao »top sa 20 granata«, ali niti je dovežen, niti je kasnije utvrđivano zašto to nije učinjeno.

Obrazloživši jedinicama da će se »oslobođenjem Dabra slobodna teritorija proširiti od Jezerana, Letinca i Stajnice preko Glibodola pa sve do pruge iza Dabra«, da u utvrđenom mjestu treba tući oko 90 ustaša i oružnika, naređenje za napad je izdano 31. augusta. Štab je još tada očekivao pomoć u topu, ali je, za svaki slučaj, organizirao dopremanje neobične bombe izgrađene u partizanskoj radionici na Živulji, između Trnovca i Turjanskog. Tu bombu, prečnika od oko 35 centimetara, oblika kugle, napunjenu eksplozivima iz neeksploziranih aviobombi, sa štapinom od 5 do 6 metara, tešku tridesetak kilograma, dopremila je desetina boraca 1. čete »Marka Oreškovića«.

Snage napada su bile pet puta brojnije od snaga ustaša utvrđenih u Dabru: 300 boraca »Marka Oreškovića« napadaju s jugozapada i zapada, 150 boraca »Pekiše Vuksana« napada cestom s istoka (ujedno i osiguranje prema Jasenicama) i 50 boraca »Božidara Adžije« napada sa sjevera.

Položaji za napad su zaposjednuti u 1 sat 1. septembra. Bataljoni su dio snaga rasporedili na osiguranje, a po jednu četvu su zadržali u rezervi. Prema zamisli štaba brigade, »pristupilo se jednoj sasvim novoj taktici, koja je moguća iz razloga što ne prijeti opasnost prodora neprijatelja spolja. Naime, prvi dan naređeno je bataljonima da tokom noći bez pucanja sa naše strane zauzmu po planu predviđene položaje i da to drže pozivajući neprijatelja na predaju«.

Ustaše su i usmeno i pismeno pozvane na predaju. U brigadnom listu će komandant brigade o godišnjici bitke pisati da sti odgovorili: »Hrabro udrite, hrabrije ćemo odgovoriti!« U izvještaju štaba brigade se kaže kako je »neprijatelj odgovorio da se neće predati do posljednjeg i da mi slobodno udarimo, a da će nas oni još hrabrije dočekati«.

Poslije toga odlučeno je da se izvrši napad.

Dijelovi »Marka Oreškovića« su izvršili napad s istočne i zapadne strane, što je izazvalo pometnju kod neprijatelja. Visoki Dušan Čubrilo Duja, komandir 1. čete, i Stevo Potkonjak Mačak, komesar čete, »koristeći pometnju kod neprijatelja u jednom naletu« preko čistine s južne strane Dabra uvode četvu u selo; ta je četa »selo presjekla na dvije polovine«. Komandant »Božidara Adžije« Dmtar Zaklan i zamjenik komesara toga bataljona Milan Pavičić s operativnim oficijom 1. bataljona Pericom Marićem za to vrijeme su se, predvodeći grupu dobrovoljaca s velikom minom, probili do crkve, koja u najutvrđenijem dijelu sela dominira okolinom. Zaklanova i Marićeva grupa, u kojoj su bili Vajo Hinić, Milan Pavičić, Slavko Narančić, Miloš Uzelac, Mile Bobinac Kozara, Vlade Vlasiavljević, Duja Batinić, Nikola Đurđević, Radica Popović i još nekoliko boraca, trebalo je s bombom - minom izrađenom u Živulji minirati crkveni zid i tako otvoriti ulaz u najčvršće utvrđenje. »Dmtar Zaklan je došao na ideju da uzmu dasku, koju bi naslonili na zid i niz nju spustili minu tik do crkve. Primijetio sam da bi dasku trebalo premazati blatom, da se u noći ne bijeli - i to je bio moj doprinos bombaškom odjeljenju«, piše Milan Pavičić, kojemu je komandant ba-

taljona naredio da bombaško odjeljenje osigura od teškog mitraljeza, odnosno da poslije eksplozije organizuje juriš na crkvu i bunker.

Čim je mina eksplodirala, (štapin je potpalio krtijaš Vujo Miljuš) grupa »Božidara Adžije« i krtijaša je jurišala, no ustaše su se vrlo brzo povukle iz crkve u bunker, pa potom iz bunkera u druge utvrđene zgrade. Neprijatelja je - kaže se u izvještaju štaba brigade - iz bunkera koji je »smatran neosvojivim«, »pritisak jurišača sa bombama nagnao u panično bjekstvo«. ¹⁸²⁾ Koliko je tu bilo panike teško je reći, samo znade se da u taj mah od branilaca crkve i bunkera ni jedan nije zarobljen.

Očekivalo se da će borba za općinsku zgradu biti lakša, a bila je neuporedivo teža. S bombama se u zgradu nije moglo prodrijeti, a ustaške bombe su sprečavale prilaze. Izvještaj kaže kako »u ogorčenoj borbi bombama naša dvojica omladinaca u ruke hvataju neprijateljske bombe i bacaju ih natrag, jedan jednu, a drugi dvije zaredom«. Stevan Opsenica 1943. ¹⁸³⁾ piše da je prvi ustašku aktiviranu bombu vratio komandir Duja Čubrilo, a Duja Čubrilo misli, da su, osim njega, bombe vraćali Branko Pokrajac Jaban i Mirko Čubrilo Žicar. Poslije nekoliko odbijenih juriša, Duja Čubrilo je iz mrtvog ugla počeo bacati boce sa zapaljivom smjesom na krov utvrđene zgrade. Plamen je zahvatio zgradu, ali i komandira Čubrila, koji se brzo bacio u prašinu i tako ugasio zapaljenu bluzu. Uto su ustaše počele iskakati kroz prozor, ali nisu uspjele pobjeći.

Otpor u svim utvrđenim čvorištima je savladan oko 5 sati 3. septembra. Iz 1. brigade je bilo ranjeno 8 boraca, trojica teže. »Na strani neprijatelja ima 10 mrtvih i 32 zarobljena živa dok ih se u toku 4. i 5. ovoga meseca pet samih povratilo i prijavilo našoj partizanskoj komandi«. Plijen je bio vrlo velik. Ali više od plijena je značilo to što je - kao što ocjenjuje i štab brigade - »stvorena baza za daljnje operacije na prugu u Kapeli«. Štab brigade naglašava i »politički uspjeh«: »Još jedna opština hrvatskog i srpskog življa priključena je oslobođenom teritoriju, stvorena je mogućnost za daljnje uspješno razvijanje narodnooslobodilačke borbe i likvidirani su neki banditi koji su hrvatske mase terorom odvajali od partizana«.

U Dabru, kao i svugdje kuda su prolazili udarnici 1. brigade, utvrđivano je, šireno i jačano bratstvo i jedinstvo. One su krajeve nacionalne, vjerske i političke diobe dovodile na rub opstanka. Tragični prizori ustaških pokolja još su bili svježiji u svijesti masa, srpskih (koje su maštale osvetu) i hrvatskih (koje su se, uza svu svoju nevinost i neodgovornost za zločine najgoreg ološa - ustaša - bojale od osvete). I neovisno o tome što su u brigadi, onda još uglavnom Srbi, brigada je bila svjetionik tog novog odnosa. Sve ono što taj novi odnos nije prihvatilo, neovisno o ličnim razlozima, svrstavalo se postupno na stranu okupatora i tako će se dvije »vojske« mržnje i međusobne totalne netrpeljivosti - ustaše i četnici - naći na istoj strani. Četnici, djelomično prikriveni kao okupatorska funkcija, bili su i vojsci i političkim organizaci-

¹⁸²⁾ AVII, 800, 16-2/2.

¹⁸³⁾ Stevan Opsenica, *Borba za Dabar, Šesta proleterska divizija, povodom trogodišnjice, izdanje Političkog odsjeka VI proleterske divizije*, Zagreb, 1945, preštampano iz glasila 6. divizije »Udarnik« br. 6, kolovoz 1943.

jama narodnooslobodilačkog pokreta u otočaćkom kraju ogromna brigada. Oni su početkom septembra 1942. godine »izdavali mnogo letaka, pisali privatna pisma na sve viđenije Srbe, te su pokušali uspostavljati svoje organizacije po našoj pozadini. Sadržaj ove propagande je ovaj put više izražavao suradnju s talijanskim okupatorom i sporazum s ustašama nego ikad do sada«. To su 9. septembra pisali Vrhovnom štabu komandant i politički komesar Glavnog štaba Hrvatske.¹⁸⁴ Zbog četnika koji su, kako rekosmo, uzeli maha, od izuzetnog je značenja politički i vojni nastup u srpskim selima, ali isto tako i u hrvatskim selima, posebno u onima, kao u Dabru na primjer, gdje je tek trebalo zasnivati žarišta narodnooslobodilačkog pokreta. »Dosadašnji su rezultati tih djelovanja pokazali da akcije u tim krajevima imaju velikog odjeka kod naroda i da je sad hrvatski narod toga kraja dobio neku sliku o nama i našoj snazi i da se u većini slučajeva opredjeljuje za nas«. ¹⁸⁵ I to je ocjena Glavnog štaba.

O vojnim i političkim uspjesima 1. brigade bio je obaviješten i Vrhovni komandant, koji je, poslije razgovora s Đurom Kladarinom u mlinu na maloj Busiji kod Glamoča, pisao Izvršnom komitetu Kominterne da je kod Vrhovina, u akciji 1. hrvatske brigade, »zaplijenjena velika količina ratnog materijala«. ¹⁸⁶ Kad je Kladarin prenio Titovu pohvalu štabu brigade, štab je već imao razrađen plan za novo »generalno rušenje pruge na Kapeli«, ¹⁸⁷ iako je vjerovao da će »rušenje pruge ići teško zbog toga što se ne mogu mobilisati radnici«. Ambiciozan, štab brigade je inzistirao - prije pokreta iz Škara (planiran je prodor 1. i 2. brigade, koja je formirana sredinom augusta, između pruge i Velebita, u perušićkom kotaru) - da se što prije udari na prugu u sadejstvu s dijelovima kordunaških partizanskih snaga, koje bi, prema tome planu, imale »zadatak da u isto vrijeme poruše prugu između Vojnovca i Plaškog«. ¹⁸⁸ Istovremeno je istu zamisao imao i štab Grupe odreda Korduna, a i štab 1. operativne zone; svi se slažu sa štabom 1. brigade da ovoga puta »pruga mora da se razruši temeljito tako da se saobraćaj preko Kapele zbilja onemogući«. ¹⁸⁹ Kuriri 1. brigade, Mane Adžić i Živko Medić, sreli su se na pola puta između kordunaškog štaba i Dabra s grupom kordunaških oficira, koji su Opsenici i Kruniću predlagali ono što su ova dvojica njima pisali. U isto vrijeme plan akcije je poslan štabu brigade iz štaba zone. Prema planu štaba zone, 4. septembra je dogovoreno da u akciji na ličkoj kapelskoj pruži sudjeluje šest bataljona: 3 partizanska kordunaška i 1, 2. i 4. bataljon Prve hrvatske brigade. Odredski bataljon, koji je bio u Kunić-Selu, dobio je zadatak da, prije pokreta jedinica 1. brigade, organizira radne grupe. Bataljon iz Kunić-Sela je trebalo s tim radnim grupama da »određenog dana raskopa prugu negdje sa južne i sjeverne strane Plaškog, kako bi se stvorilo vremena da se napad na prugu i željezničke stanice Javornik i Jasenicu može uspješno izvesti«. ¹⁹⁰

i"«' Zb. NOR, V/6, 129.

«85) Isto, IX/2, 50.

>8« Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, 11. Beograd, 1982, 227.

187) Zb. NOR, V/30, 351.

188) Isto, V/7, 125.

is») Isto, V/30, 353.

190) Isto, V/7, 125.

Opsenica i Krunić su 4. septembra obavijestili štab 1. zone da će »s naše strane« biti angažirana »tri bataljona i jedna radnička grupa dok će IV bataljon ostati na ovome (škaračkom) terenu«. Javili su, također, da će »u akciji na prugu učestvovati i štab brigade, kao i jedan top, koji nam je upućen iz Ličke grupe (odreda) sa 20 granata«. Bataljoni Prve brigade su 5. septembra dobili naređenje za učešće u »generalnom rušenju pruge«: »napad počinje na svim sektorima tačno u 15 sati na dan 6. ovog mjeseca.«¹⁹⁰

Do 13 sati 6. septembra sve su jedinice - svih šest bataljona angažiranih u akciji »generalno rušenje pruge u Kapeli« - zaposjele položaje za napad. Znak za opći udar dao je kordunaški odredski Udarni bataljon, kojemu je bila pripojena jedna četa »Pekiše Vuksana«. Kordunaški Udarni bataljon 2. odreda i četa »Pekiše Vuksana« su nezamjetno podišli talijanskim položajima da bi u dogovoreno vrijeme iz neposredne blizine napali Talijane utvrđene u željezničkoj stanici Jasenica. Komandant 2. kordunaškog odreda Bogdan Oreščanin će kasnije ustvrditi da je u napadu na Jasenicu »postignuto iznenađenje« i da je u prvom napadu »zauzeta jedna vaktarna i dva bunkera sa 8 Talijana«,¹⁹² no, i pored iznenađenja, željeznička stanica Jasenica nije osvojena. Prilikom napada, pored 14 boraca, ranjen je i komandant Udnog bataljona 2. kordunaškog odreda Nikola Basara. »Neprijatelj je tukao artiljerijom i bacačima od Blata i mjesta Jasenica i drugi dan uveče koncentrisao veće snage. Isto tako je dovuкао tri brdska topa i od Rudopolja je vršio neke koncentracije.«¹⁹³ Predveče 6. septembra nije osvojena ni mala kapelska željeznička stanica Javornik, koju su oslobađale tri čete 2. udarnog kordunaškog bataljona i jedna četa »Pekiše Vuksana«. Tu gdje se lome stromine 1020 metara visokog Jelenskog vrha, na ulazu u Juijevu dragu, zavidjela, to jest »u predviđeno vrijeme« napad nije izveden, budući da je štab bataljona procijenio da bi juriš bio uzaludan jer je neprijatelj bio odlično utvrđen, zaštićen u dvospratnim bunkerima i ogradom od žice, a pored toga šuma oko stanice je sasječena, pa je prilaz (bez velikih žrtava) bio nemoguć. Preko dana vršene su sve pripreme i detaljna izviđanja za napad koji bi imao uslijediti čim nastupi noć. Čim je pao mrak, izvršen je napad, ali se uopšte nije moglo napredovati, pošto je neprijateljska vatra bila vrlo jaka, a neprijatelj je dan prije napada dobio 4 bacača mina kojima je neprekidno gađao. Bataljon se povukao malo dalje od stanice i istu blokirao ne dajući neprijatelju mogućnost da ometa rušenje pruge.«¹⁹⁴

Više uspjeha od Udnog partizanskog bataljona i 4. bataljona Prve brigade, s kojima su nastupale dvije čete »Pekiše Vuksana«, imao je bataljon »Marko Orešković Krtija«. Krtijaše je još nosio siloviti elan pobjedonosnog ulaska u Dabar. Juriš su i ovog puta predvodili komandant Danić Damjanović i komesar Ilija Radaković. Čete Miloša Rastovića, Jove Prodanovića i Branka Rađenovića u silovitom naletu su osvojile vaktarnicu br. 33, gdje je zarobljeno 16 Talijana s dosta velikom

¹⁹¹> Isto, 122.

¹⁹²> Isto, 123.

¹⁹³> Isto.

¹⁹⁴> Isto.

ratnom opremom. Za borbu orni, krtijaši su se bez mnogo komandi rasporedili u šumi na strmini nad prugom. U taj mah je od Rudopolja naišao oklopni vlak. Nije uletio u dobro pripremljenu klopku, da bi bio napadnut paljbom u punoj dužini, već se zaustavio ispred zasjede. Talijanska vojska je izišla iz vlaka i u streljačkom stroju krenula prema vaktarnici 33. Vlak je lagano milio za streljačkim strojem: mogućnost da se uzmakne, ako partizani nadjačaju. Kad su Talijani ušli u usjek, ušli su i u odjednom otvorenu unakrsnu paljbu. Sve što u taj mah nije oboreno (prema talijanskom izvještaju: 3 mrtva i 11 ranjenih) dalo se u paničan bijeg. Nešto kasnije, pod zaštitom žestoke vatre iz vlaka, Talijani su uspjeli pokupiti mrtve i ranjene. Pruga je, prema izvještaju štaba 1. brigade, »bila sva krvava i trag krvi protezao se pravcem kuda se neprijatelj povlačio«.¹⁹⁵¹

Pouzdanost se ne zna koliki su ukupni gubici 74. pješadijskog puka divizije »Lombardia« i eskadrona »Genova cavalleria«, ali se znade da je zarobljeno 25 Talijana: osmoricu su zarobili Kordunaši, šesnaesticu krtijaši, a »jednog sa karabinom i spremom, koji je bio pobjegao sa stanice Jasenice« zarobio je »Pekiša Vuksan«.

Pruga preko Kapele je zadugo ostala van saobraćaja. Prema ustaškom izvještaju, pisanom deset dana poslije borbi, »pruga se popravlja, ali će promet biti više dana obustavljen«.¹⁹⁶¹

¹⁹⁵¹ «> Isto.

¹⁹⁶¹ Isto, V/32, 444; v. XIII/2, 740, 747.



Prvi štab 1. brigade s rukovodiocima kordunaških partizana na izvoru mrežnice 9. jula 1942. Slijeva na desno: Ignjatije Karaš, Bude Ratković, Bogdan Oreščanin, Stanko Opačić, Rade Janjanin, Stevan Opsenica i Uroš Krunić

*Nikola Pejnović i
Lazo Radaković*



*Ilija Radaković i
Danilo Damjanović*





U Divoselu marta 1942. grupa boraca Jurišne čete. Stoje: Milan Mihić Brko, Dušan Glumac, Dragan Dejanović Musa, Dane Batinić Crni, Rade Đaković i Tomo Maljković; sjede: Dušan Bjegović Baketica i Milan Grbić Hrastnik

U Počitelju maja 1942. Slijeva na desno stoje: Milan Marunić Daso, Dane Pavlica Brodar, Branko Pokrajac Jaban, Marica Vitas Marina, Dušan Čubrilo Duja, Luka Bogić Proleter, Anka Vitas Nikolina, Milan Vitas Milin, Jovo Vitas Nikolin, Stevo Potkonjak Mačak, Milan Ivančević Stolin, Dušan Vitas Todošin; kleče (srednji red): Nikola Savatović, Nikica Vučković Lav, Nikola Uzelac Milkanov, Dušan Potrebić, Nikica Pavlica, Mirko Čubrilo Žicar, Petar Dejanović Ljudo; spreda (leže): Petar Radeka, Đuro Vitas i Dragan Ljubojević Dragančić





*Marija Potkonjak
Cvitković*



Joco Njegomir

Ferdinand Toplak

*Boris Anzulović, Dušan Glumac, Janko (iz Raduča) i Nena Lazić
(slijeva na desno)*





Antun Borić Tona



Milan Počuča



Branko Marnala

Dio 2. čete 3. kordunaškog bataljona u Škaliću početkom augusta 1942. godine, Slijeva na desno: Mihajlo Krivokuća, Mile Eremić, Dmitar Košić, Đuro Simulija, Mile Mihajlović, Miloš Gačeša (kuvar). Iza Gačeše Jovo Korać, Ignjatije Janjanin, Miloš Trbojević, Branko Škaljac, Miloš Duda, Đuro Ivošević (treći zdesna) i prvi zdesna komandir čete Glišo Božić



Boško Jokić



*U Mudriću 9. jula 1942. Slijeva: kurir 2. bataljona
Petar Ljuština i komesar Deni Vujnović*

Zagrebački glumci s grupom boraca 1. brigade u Škaliću 1942. godine





Grupa boraca-radiotelegrafista: Drago Damjanović, Vlado Borjan, Mate Ivanković i Vaso Novković

Stanko Torbica, Mile Obradović, Jovica Sladaković i Milan Škorić



Ofanziva združenih snaga Prve zone

(14. septembra - 2. oktobra 1942)

Računalo se da će brigada, poslije uspjeha u Dabru i na kapelskoj pruzi, dobiti priliku da se nekoliko dana odmara, da bi potom, prema planu štaba Zone, udarila na jug, na neprijateljske garnizone u perušićkom kotaru. U vezi s tim pokretom 1. brigade doći će do nesporazuma između Glavnog štaba i štaba Zone. Štab Zone je, naime, u planu za akcije u zapadnoj Lici, predvidio da 1. brigada nastupa od Poduma prema Sincu preko Gackog polja i sela Lešća. Kasnije, opravdavajući stavove štaba zone, zamjenik komandanta toga štaba, Perica Kleut, pisao je - odgovarajući na kritiku Glavnog štaba - komandantu Glavnog štaba Ivanu Rukavini Vladiću:

»Ovaj put bio bi preden noću do pola noći, bez ikakvih smetnji, jer se ovim pravcem kreću već odavno naše manje jedinice. Ovaj pravac bio je izabran i zbog toga što se je računalo sa iznenađenjem kod neprijateljske posade u Sincu, koja bi u toku iste noći bila likvidirana«.¹⁹⁷

Čovjek s mnogo takta i razbora, cjelovita ličnost bogate kulture, prvi komandir Jurišne čete, koja je bila jezgro i 1. ličkog odreda »Velebit« i bataljona »Pekiša Vuksan«, Perica Kleut, stigao je u brigadu poslije bitke za Dabar da pomogne u pripremanju pohoda u zapadnu Liku, u sela prijeratnih općina Kosinj, Pazarišta i Perušić i da pomogne najodgovornijim rukovodiocima brigade u prevazilaženju osobnih razmirica, to jest »da vidi« - to komesaru Glavnog štaba Vladi Bakariću piše 6. septembra Đuro Kladarin - »kakvo je tamo stanje, da im prenese nove direktive«.¹⁹⁸ U brigadi više nije bilo onih početnih problema o kojima se govorilo kao o krizi. Borci su se upoznali, u iskustvu su se izjednačili, Ličani se više nisu izdvajali od Banovaca i Kordunaša, a i u štabu je uglavnom nestalo zagrižljivih razmirica. »Brigada je krenula naglo napred«.¹⁹⁹ No, baš onda kad se učinilo da je i sloga među bataljonima i sloga u brigadi uvjetovala nove uspjehe, ponovo je došlo do zategnutih odnosa između komandanta i komesara. Takvi odnosi između dvojice najodgovornijih ljudi u brigadi su najopasniji uvjet za raskol u štabu, pa i za krizne odnose u brigadi. Naći ćemo o tome više podataka u ondašnjim dokumentima. Komesar Zone Đuro Kladarin piše komesaru Glavnog štaba dr Vladimiru Bakariću, obavještavajući ga o odlasku Perice Kleuta u brigadu:

»U posljednjem izvještaju komesara I brigade obavijestio nas je da se u Štabu brigade u najnovije vrijeme dešavaju nesporazumi između komandanta i komesara. Drug komandant hoće da rješava samostalno

Isto, V/7, 183.
¹⁹ » AVII, V/7, 183.
Isto.

stvari, pomalo zapostavlja druge i hoće pomalo da se hvali, a u izvjesnim momentima je potpuno nesamokritičan».²⁰⁰

Perica Kleut, i sam u povremenim nesporazumima s nekim drugim višim rukovodiocima što je najmanje ovisilo o njegovoj volji, znao je naći najpovoljnija rješenja na vojnom planu, ali nije uspio da poništi nesporazume u odnosima Krunića i Opsenice. To će kasnije činiti, i uglavnom uspješno učiniti, drugi, mahom partijski rukovodioci. Sretna je okolnost što su štapske razmirice imale malo odjeka u bataljonima, među borcima, a oštro su kritikovane od svih koji su o njima išta znali.

Prema zamisli štaba Zone, na čemu u drugoj polovici augusta u više navrata inzistira komandant brigade, septembarska »trasa brigade bila bi Sinac-Lešće, rušenje pruge južno od tunela Vrhovine u zajednici sa II (ličkom) brigadom, koja će doći linijom Čanak-Kosa, Ramljani, pruga».²⁰¹ Upravo zbog toga podatka o planovima i pravcima djelovanja 1. i 2. brigade, Glavni štab je kritički reagirao vjerujući da će 1. brigada »u svom nastupanju prema Sincu i Lešću sigurno naići na poteškoće, jer neće imati pogodne baze za snabdijevanje, a s druge strane će biti izložena eventualnim napadima talijanske motorizacije, što može da spriječi operacije».²⁰²

Štab Zone je ustrajao na svom planu inzistirajući na usputnim akcijama u gackoj dolini, ali se ipak od predloženog pravca odustalo, i to zbog toga što je u sjeverozapadnoj Lici i Gorskom kotaru počela nova velika talijansko-kvislinška ofanziva. Baš kad su talijansko-četničke i ustaške snage bile pripremljene za ofanzivu, u noći 9. i 10. septembra, komandant i operativni oficir brigade su - uza sva prethodna obavještenja o ofanzivi²⁰³ - otišli na istočnu stranu pruge, prema centralnoj Lici, u Čanak, kako bi se sa štabom 2. ličke brigade dogovorili za akcije združenih snaga u perušićkom kotaru.²⁰⁴ Kad su se vratili, brigada je već bila potisnuta s dotadašnjih položaja. Sve jedinice 1. brigade su bile iznenađene, uočljivo u uvjerenju da, poslije uzastopnih pobjeda na kapelskoj pruzi i Dabru, inicijativa ostaje u njihovim rukama. Kad je, ni od koga očekivan, napad uslijedio, jedinice 1. brigade su »odstupale ne dajući skoro nikakav otpor».²⁰⁵ Očito, sva upozorenja iz okupiranih mjesta, iz talijanskih ili četničkih i ustaških garnizona o ofanzivi, bila su bez odjeka. Komandant 5. operativne zone je 7. septembra sva ta obavještenja nazvao »glasinama, kojima neprijatelj misli da nas zastraši i da stvara paniku u našim redovima». Otud velikog uzbuđenja i iznenađenja ujutro 11. septembra²⁰⁶ kad je od Glavaca preko Škara do Doljana

²⁰⁰) Isto.

²⁰¹) Isto.

²⁰²) Zb. NOR, V/7, 183.

²⁰³) Štab bataljona »Božidar Adžija» je 5. septembra iscrpno obavijestio i štab zone i štab 1. brigade da se »u Vrhovinama koncentrišu Talijani i četnici i namjeravaju da napadnu sela Škare, Doljane, Glavace i dr., koja su pod našom kontrolom». Bilo je predviđeno da u ofanzivi četnici nose »oko lijeve ruke traku crvene boje sa talijanskim okruglim štambiljem» (AVII, 1467A, 3-12).

²⁰⁴) AVII, 800, 18-2.

²⁰⁵) Isto.

²⁰⁶) Štab 1. operativne zone u izvještaju Glavnom štabu piše da je talijansko-četnički napad počeo 9. septembra, a štab 1. brigade 13. septembra tvrdi da su neprijateljske snage ofanzivu poduzele »11. ovoga mjeseca dok su bataljoni Brigade odmarali u svojim bazama Dabru, Glavacama, Doljanima, Podumu i Škarama» (Zb.NOR,V/7,152). I prema talijanskim dokumentima se vidi da je ofanziva počela 11, a ne 9. septembra.

izveden snažan koncentrični talijansko-četnički napad na slobodnu teritoriju koju je štitila 1. brigada. Začudo, štab brigade ni ujutro 11. septembra ne sagledava velike razmjere i izuzetno velike ambicije neprijateljskog poduhvata. Uza sve to što su »kamioni stalno dolazili i odlazili iz Otočca i Brloga«, što je slobodni teritorij »napadan sa tenkovima«, što su guste kolone pješadije nastupale iz Otočca prema Škarama i Glavacama, iz Brloga prema Glavacama, a iz Vrhovina i Zalužnice prema Doljanima i Brezovcu, u štabu 1. brigade su uvjereni da je riječ o manevrima kojima se želi osujetiti predstojeći pokret 1. brigade preko Gackog polja prema Perušiću, odnosno da Talijani sve to čine samo zbog toga kako bi »mogli popraviti prugu i izvesti živežne namirnice iz Škara i okoline«.²⁰⁷

Za napad na Škare i neka druga mjesta dijelova divizije »Re« s četnicima, u operativnom izvještaju komande talijanskog 5. armijskog korpusa, rečeno je da je poduzet »prije predviđenih pročešljavanja na području Velike kapele«. To je neprijatelj uradio da bi razriješio »neke situacije manjeg značaja, ali od veoma velikog uticaja na opšti okvir operacija«.²⁰⁸ Komandama divizija Re, Lombardia i Granatieri di Sardegna, komandant talijanskih snaga u Jugoslaviji, komandant 2. talijanske armije general Roatta, naredio je da moraju »istjerati ustaničke formacije koje su se ugnijezdile u toj zoni«, odnosno da moraju ustanicima »rastjerati najjače formacije i uništiti njihove baze za opskrbu«. Istovremeno je naređeno - što je tražio i Musolini - da se uspostave logori za sve koji budu zarobljeni »u zonama ustaničkog utjecaja«. Na slobodni teritorij Škara napadalo je oko 3500 neprijateljskih vojnika.²⁰⁹ U već spomenutom izvještaju 1. brigade kaže se da se talijanskim kolonama »kraj nije mogao primijetiti«. U prvom naletu Talijani su, na svim pravcima nastupanja, podržavani i predvođeni od četničkih jedinica i vodiča, zaposjeli i Škare, i Doljane, i Brezovac... Ujutro 11. septembra samo su položaji 1. i 4. bataljona, u rajonu Glavaca, ostali neporemećeni. Popodne, kad su prikupljene sve snage, pripremljen je protivnapad. Štabu 1. zone je javljeno da su »pred noć naše jedinice na juriš ponovo zauzele Brezovac i Doljane«.²¹⁰ Na nekim sektorima dijelovi 1. brigade su ušli u neprijateljski raspored, tako da je došlo do borbe prsa u prsa. Naravno, teško tučena četnička grupa iz Brloga; među ostalima »ubijen je iz Brloga četnik - Dražin poručnik, u zadnje vrijeme unaprijeđen po svojoj zaslugi, zove se Dane Ogrizović Njole«.²¹¹

Uveče 11. septembra 3. kordunaškom bataljonu i otočaćkom bataljonu »Božidar Adžija« je naređeno da ujutro napadnu i zauzmu Škare. Sutradan, kad su Milisav Dakić i DMITAR Zaklan, komandanti kojima je hrabrost bila imanentna karakterima, povelili kolone iz rajona Glavaca na Škare, sudarili su se s Talijanima, koji su pokušali zauzeti Glavace. Sudar je bio kratak, ali žestok, bez pobjednika.²¹²

²⁰⁷) Zb. NOR, V/7, 153.

²⁰⁸) isto, XIII/2, 928.

²⁰⁹) M. Bukvić, n.d. 255.

²¹⁰) Zb. NOR, V/7, 153.

²¹¹) Isto, IX/2, 54.

²¹²) Isto, V/7, 189.

Napad na Škare je uslijedio uveče 12. septembra. Neprijatelj se već bio dobro utvrdio. Na obližnjim visovima bili su iskopani rovovi, a iz Otočca su stalno pristizali tenkovi. Napad je izveden s tri strane. Uzaludno. Brigada je imala 1 poginulog i 12 ranjenih. Naročito je opasna artiljerija. Nadmoć u tehnici je u ofanzivi na Kapelu bila presudna. S tim je računao i general Roatta, koji je naredio da snage u ofanzivi koriste »što je moguće više oružja kojim neprijatelj ne raspolaže: minobacača, artiljerije, bacača plamena, tenkova, a naročito avijacije«.²¹³

Od daljnjih napada na Škare se odustalo, kao što se moralo odustati i od namjeravanog pohoda preko Gackog polja na Lešće i Sinac. Ali, od plana utanačenog u Čanku u noći 8. i 9. septembra (akcije združenih snaga 1. i 2. brigade) nije se odustalo, zapravo nije se sasvim odustalo. Na sastanku štaba brigade kasno uveče 12. septembra odlučeno je da na položajima iznad Škara i Glavaca ostanu, s bataljonom »Božidar Adžija«, 2. i 3. bataljon. Pod komandom zamjenika komandanta brigade Milutina Karasa i zamjenika komesara Milana Uzelca Brice, ta tri bataljona su imala zadatak da napadima iz zasjeda usporavaju nastupanje jakog neprijatelja i da štite zbjegove po Kapeli.²¹⁴ Zamjenik komandanta 1. operativne zone Perica Kleut, koji je sve to vrijeme bio sa snagama 1. brigade, inicirajući diobu brigade u dvije grupe, smatrao je da »ovaj teren, tako važan za vezu sa V operativnom zonom, svi bataljoni I brigade ne smiju nipošto napustiti«.²¹⁵

Jedinice 1. brigade su razdvojene u noći 13. i 14. septembra, poslije žestokih četvorodnevnih borbi. Drugi i 3. bataljon su ostali »radi zadržavanja i razvlačenja neprijateljskih snaga«, zapravo radi zaštite zbjegova, a 1. i 4. bataljon su krenuli stazama Male Kapele preko Atlinog vrha, Doljana, Juijeve kose, Ivančević-brda i željezničke pruge, koja je prede-na kod Malog Obljaja; 20 kilometara teškog puta. U 6 sati 14. septembra »ljudstvo je potpuno umorno stiglo u Crnu Vlast«.²¹⁶ No, »potpuno umorno ljudstvo« je, na ulasku u Crnu Vlast i, potom, u susjedno selo Tuijanski, poravnalo redove i silovito zapjevalo ličke i banijske melodije. Dobro odjeveni (ta nekoliko dana ranije su zaplijenili 950 talijanskih bluza) i dobro naoružani, mada ne i brojem veliki, bataljoni 1. brigade su ostavljali izvanredan dojam na narod. Sve što se zateklo u Crnoj Vlasti i Turjanskom izišlo je pred svoju vojsku.

Narodnooslobodilački odbori u Crnoj Vlasti i Turjanskom su, prethodno obaviješteni o dolasku 1. brigade, pripremili hranu. Ono što je narod imao imala je i vojska. U Turjanskom se od ustanka pjevalo da su »partizani pola roda moga: tamo imam brata i dragoga«.

Komandant Stevan Opsenica se nije zadržavao u Turjanskom: trebalo je da utanači plan sadejstva s 2. brigadom čiji je štab bio u Čanku, 17 kilometara na jug od Crne Vlasti.

Na sastanku u Čanku su sa štabom 2. ličke brigade i Stevanom Opsenicom bili i politički komesar Zone Đuro Kladarin i zamjenik koman-

²¹³) Isto, V/6, 355.

²¹⁴> Komandant 2. talijanske armije general Roatta je uoči ofanzive od svojih divizija tražio: »U središnjem i unutrašnjem dijelu ove oblasti treba razrušiti sva sela i udaljiti iz njih stanovništvo«. (Zb. NOR, V/6,355).

²¹⁵) Zb. NOR, V/7. 169.

²¹⁶> Isto.

danta Zone Perica Kleut. Oni će u narednim operacijama na željezničkoj pruzi između Perušića i Vrhovina i u zapadnoj Lici rukovoditi štabom koji je objedinjavao komandu nad 1. i 2. brigadom i 2. bataljonom 4. ličkog odreda. Konkretizirajući, u načelu, ranije prihvaćene planove, Kladarin i Kleut su poslije drugog sastanka u Čanku, 14. septembra, naredili da operacije počnu u ponoć 14. i 15. septembra tako što će dva bataljona 1. brigade, kompletna 2. brigada i bataljon »Matija Gubec« Četvrtog ličkog partizanskog odreda napasti neprijatelja između Vrhovina i Perušića.

Bataljoni 1. brigade su na sjevernom krilu rasporeda udarne grupe: njima su povjereni napadi na sela Sinac i Lešće, na željezničku stanicu Sinac i na stražare duž pruge Ramljani-Sinac. Njihovo je bilo i da ruše prugu od Ramljana do velikog tunela južno od Vrhovina kroz Godaču, da razore objekte na tom dijelu pruge i most na Gackoj u Čovićima (cesta Gospić-Otočac).²¹⁷

Pokazat će se da se htjelo mnogo više nego što se moglo. Čak i da se ne uzmu u obzir neprijateljske snage uz prugu, u Sincu, Lešću i Čovićima (računalo se, bez mnogo pouzdanih podataka, da na željezničkim stanicama Sinac i Lešće ima oko 300 talijanskih vojnika i oko 200 oružnika, domobrana i ustaških milicionera, a kod vodovoda u Sincu 24 Talijana), zadatak 1. i 2. brigade je bio nerealan. Prethodne noći 13. i 14. septembra bataljoni su u maršu kroz bespuće i preko područja zaposjednutog od neprijatelja prevalili izuzetno težak put od 20 kilometara, a do ponoći 14. septembra, prije nego što krenu u napad, trebalo je još preći isto toliko, i sve kroz šumu, sve uskim stazama planinskim stalno nizbrdicom ili strmom uzbrdicom. S najboljim vodičima, čak i da je ljudstvo bilo odmoreno, bataljoni taj naporni put ne mogu savladati ni za 8 sati. O tome se, prilikom dogovora komandanata u Čanku, nije govorilo. Optimizam komandanta brigade, koji ni u teškim prilikama nije sumnjao u izuzetne mogućnosti svoje brigade, drugi su prihvatili kao realnu mogućnost. A kad su bataljoni, prikupljeni prethodno u Turjanskom, krenuli zapadnim stazama preko Dolca uz 1065 metara visoku Padavicu i Tonkovića kuće, podno kamenog Šetinog griča (1152), pokazalo se da im je do pruge trebalo čitavih četrnaest sati, odnosno - onima koji su imali bliži raspored - dvanaest sati.

Dio brigade je u zonu planiranog napada stigao s dva, a dio čak s četiri sata zakašnjenja. To je rastrojilo snagu udara. Čete 1. brigade su se izravno iz pokreta onako kako su stizale, uključivale u borbu. Prvi napad je izveden na utvrđenje pred velikim tunelom, zatim na obližnju vaktarnicu i na željezničku stanicu Sinac. Za to vrijeme je »radnička grupa, zaštićena snagama našeg I bataljona, raskopala nasip između tunela i stanice Sinac u dužini od 800 metara«. Mada je neprijatelj sve vrijeme iz utvrđenja uz prugu tukao i minobacačkom i mitraljeskom vatrom, krntijaši su opstali na zaposjednutim položajima onoliko koliko je »radničkim grupama« trebalo da obave posao da bi mjestimično »nasip bio raskopan do 10 metara u dubinu«.²¹⁸

²¹⁷> AVII, 1467, 37-1/4.

²¹⁸) Zb. NOR, V/7, 168.

Zbog zakašnjenja i zamora, ali i zbog snage neprijatelja, odlučnog da brani svoje pozicije, od napada na Lešće i Čaviće moralo se odustati.

Napad na objekte duž pruge, od malog tunela, kod Ramljana, gdje se lijevo krilo 1. brigade povezivalo s desnim krilom 2. brigade, do velikog tunela »nije uspio« - po objašnjenju štaba brigade - »uslijed solidnih utvrđenja«.²¹⁹⁾

Ni napad 2. brigade nije uspješno završen.

U 21 sat 15. septembra napad je ponovljen na vaktarnicu između velikog tunela i stanice Sinac, tamo gdje se na prugu spušta staza s 1001 metar visokog Veljun-vrha. Vaktarnica je osvojena i »manji dio neprijatelja potučen«, a veći dio neprijateljske posade »uspio je pobjeći ispod samoga nasipa pruge«.²²⁰⁾

Brigada je u noći 15. i 16. septembra ušla u šesti dan neprestanih borbi i pokreta. Do jutra 16. septembra tri bataljona su se rasporedila na položajima uz prugu u dužini od dva kilometra, od željezničke stanice Sinac do velikog gotovo trokilometarskog tunela što probija Godaču i Vučjak. General Ettore Gianuzzi je intervenirao s bataljonom »Sassari« iz garnizona u Vrhovinama odvajajući dio snaga prikupljenih za ofanzivu na Kapelu; pred položaje 1. brigade Talijani izbijaju i kroz tunel i stazama preko Brakusovice.

Neprijatelj je pušten između sakrivenih predstraža da, nadirući prugom, uđe u raspored 1. i 4. bataljona i bude obasut vatrom prema planu štaba brigade - »na najpodesnijem mjestu«. Prije nego što su čete 1. i 4. bataljona otkrile svoje položaje otvarajući vatru, javili su se neprijateljski mitraljesci i puškomitraljesci i iz stanice Sinac i iz okolnih betonskih bunkera; neobaviješteni o prodoru talijanskog bataljonskog ešelona iz Vrhovina, pomislili su da se prugom prema željezničkoj stanici probija neka nova partizanska jedinica. Zaustavljeni žestokom mitraljeskom vatrom s čela, Talijani su se užurbano razvili u strelce s obje strane pruge. Tada je uslijedio napad s boka. Taj napad je izvela 1. četa 1. bataljona pod komandom Miloša Rastovića i Branka Damjanovića. Talijani su se našli i na udaru sopstvene artiljerije, koja je tukla iz Sinca. No, presudan je bio juriš koji je vodio Miloš Rastović. Taj zemljoradnik, kojemu je urođena inteligencija davala izgled bogatog znanja i omogućavala poimanje različitih stvari, mada je njegovo obrazovanje bilo štu-ro i sitno, lijep po nekoj unutrašnjoj ljepoti koja se obilnom đarežljivošću izlivala iz smeđih očiju natkriljenih gustim pletenicama tamnih trepavica, oplemenjujući koščato lice krupne ljudine, posljednji je put jurišao na čelu svoje čete. Uspio je u trci za Talijanima doći do ulaza u tunel. Tu ga je zaustavio mitraljeski rafal: naprosto mu je presjekao grkljan. U izvještaju²²¹⁾ će biti kazano da je poginuo »poznati junak, koji se istakao u borbama kod Lapca, Srba, u sjevernoj Dalmaciji, kod Jerzerana i na mnogim drugim mjestima«.²²²⁾

²¹⁹⁾ Isto.

²²⁰⁾ AVII, 102B, 9-2.

²²¹⁾ Isto.

²²²⁾ Generalni sekretar KPJ, vrhovni komandant J. B. Tito je 18. 10. 1942. o toj borbi i pogibiji Rastovića poslao radiogram Izvršnom komitetu Komunističke internacionale: »... I i II hrvatska brigada napale su željezničku prugu od Vrhovina do Perušića. Pruga i sva postrojenja su potpuno uništeni. Potrebno je više od mjesec dana da bi

Bataljoni su sa željezničke pruge, iz okršaja, povučeni u 24 sata 16. septembra. Nekoliko sati ranije, toga dana, na istočnu stranu željezničke pruge Plaški-Vrhovine, kod Dugog Dola, između Rudopolja i Vrhovina, prešli su 2. i 3. bataljon 1. brigade. Do jutra 17. septembra s bataljonima, koji su prenoćili u Crnoj Vlasti, uspostavljena je kurirska veza, a nešto kasnije u štab su stigli Milutin Karaš, Milan Uzelac Brico i Jovica Lončar. Zadatak štaba zone, da se rajon Škare - Dabar »ne smije nipošto napustiti«, nisu mogli izvršiti. U zaštiti zbjegova iz partizanskih sela ostale su samo čete »Adžijinog« bataljona.

Zamjenici komandanta i komesara brigade i operativni oficir su - dočekani oštrom kritikom - pomjeranje 2. i 3. bataljona objasnili opasnošću (»kako je obavještajna služba javila«) »da se neprijatelj koncentriše sa većim snagama kod Jasenice«, odakle je, navodno, namjeravao prodirati prema Dabru. U takvoj situaciji 2. i 3. bataljon su pomjereni prema željezničkoj pruzi i Jasenici. Čim je ostavljen otvor na položajima u obrani slobodnog teritorija Škara, neprijatelj je - Talijani, četnici i ustaše - »sa motorizacijom napao iz Otočca preko Glavaca, a pomoću četnika probio se sa pješadijom iz Vrhovina preko Doljana i Škara te preko Brezovca za Dabar«. U takvoj situaciji »Adžija« se sa zbjegovima povukao prema Glibodolu i Živici.²²³

U Crnoj Vlasti s »Pekišom Vuksanom« se rastao prvi komandant toga bataljona, Momčilo Novković. Ni on, kao ni ostali koji su odlazili, nije se lako rastajao s bataljonom i brigadom. Desetak dana ranije vratio se s liječenja, a onda, tek što su kolone njegovog i 3. bataljona prešle prugu, presreo ga je kurir štaba 1. operativne zone: odmah se javiti u štab novoformirane 9. hrvatske, odnosno 3. ličke brigade. Istovremeno je kurir donio naređenje da je za komandanta 2. bataljona »Pekiša Vuksan« imenovan inženjer Mića Jović da odmah povede, zajedno s 3. bataljonom, »Pekišu Vuksana« natrag na Kapelu, i radi zaštite zbjegova i »radi zadržavanja i razvlačenja neprijateljskih snaga«. No, Jović je uvjerio štab brigade da će učestvovati »potpuno umornog« 2. bataljona u predstojećoj ofanzivi združenih snaga 1. operativne zone biti korisnije nego manevriranje po Kapeli.²²⁴ Prihvaćen je njegov prijedlog da se u otočacki kotar vrati samo 3. bataljon.

S 3. kordunaškim bataljonom su, probijajući se kroz neprijateljski raspored u već zatvoreni обруč, krenuli i zamjenici komandanta i komesara. Obojica su bili uvrijeđeni ocjenom pretpostavljenih da se, prethodno ostavljeni s 2. i 3. bataljonom u zaštiti zbjegova na Kapeli, nisu snašli zbog kukavičluka.²²⁵

Tri bataljona, prikupljena u Ramljanima, nisu bila orna za nove napore. »Uslijed umora i hladnih noći izvjestan dio ljudstva osjeća se vrlo

se opravila. Iz Otočca su Talijani počeli da pružaju otpor, ali su bili likvidirani. Ubijeno je 150 talijanskih vojnika i oficira i mnogo ih je ranjeno. Mi smo imali 8 poginulih i 38 ranjenih partizana. U toj borbi je poginuo poznati junak Miloš Rastović, komandir čete bataljona 'Marko Orešković'. Također je po treći put ranjen politički komesar bataljona drug Ilija Radaković... « (J. B. Tito, *Sabrana djela*, 12, 131). Osim Rastovića, iz 1. brigade su poginuli: Pero Kecman, Milan Jakšić, Mirko Stanojević i Dušan Torbica. (AVII, 800, 7-2/3).

²²³ Zb. NOR, V/7, 169.

²²⁴ Isto, 170.

²²⁵ Isto.

slabo«, uvjerljivo su tvrdili Opsenica i Krunić, da bi na sastanku u Ramljanima pokušali uvjeriti komesara zone i zamjenika komandanta zone, Đuru Kladarina i Pericu Kleuta, kako je neophodno da se brigada »nekoliko dana odmori, opere veš i očisti od vaški i svraba«.²²⁶ Prijedlog nije prihvaćen. Odlučeno je da se neophodni odmor osigura u kosinjskom području, na zapadnoj strani pruge. Bila je to sretna okolnost, jer su narednog jutra, 18. septembra, Ramljani napadnuti od talijanske avijacije.

Jedinice 1. i 2. brigade su prugu prešle u noći 17. i 18. septembra, kao što je to zahtijevao Operativni štab, obrazovan za vođenje operacija u općinama perušićkog kotara. To je bilo dosta glomazno tijelo, nepodesno kao operativna komanda. U tom štabu su bili politički komesar zone Đuro Kladarin (ostao je samo tri dana) i operativni oficir zone Mile Uzelac s komandantima i komesarima 1. i 2. brigade i 4. ličkog odreda.

Odmah poslije dolaska u rajon Krša, gdje je čelo 1. brigade stiglo predvođeno žutokosim, uvijek raspjevanim Brankom Radovićem, borcem 4. odreda, održano je savjetovanje Operativnog štaba. Dogovoreno je da se izvede obuhvatni manevar preko uglavnom besputnog izlomljenog terena, teškog za pokrete. Vjerovalo se da će takav manevar iznenaditi neprijatelja u selima i da će mu biti odsječene odstupnice prema Velebitu, tako da će biti tučen po manjim uporištima. Vjerovatno bi bilo više uspjeha da se akcija vodila kao kombinacija više frontalnih i obuhvatnih dejstava, jer neprijatelj je znao za koncentraciju jakih partizanskih snaga i nije moglo biti postignuto iznenađenje.

Osim 1. i 2. brigade, u akciju je uključen i 2. bataljon 4. ličkog odreda, budući 4. bataljon 1. brigade.²²⁷ Grupe od 10 do 12 boraca toga bataljona su bile raspoređene po bataljonima 1. i 2. brigade. Kasnije će u analizi biti utvrđeno da su borci odredskog bataljona »Matija Gubec« u brigadnim bataljonima »aktivno učestvovali u borbi, a naročito su pridonijeli veliku korist kao vodiči«.²²⁸ Bilo je vrlo značajno da je u tome bataljonu, više nego u drugim ličkim jedinicama, bilo Hrvata. Komandant je bio Hrvat iz Poduma Božo Mlinarić. Komesar bataljona, Juka Kolak, i komesari četa, Hrvati - perušićki prvoborci, bili su Andrija Špoljarić i Bracija Hećimović.

Uoči kosinjske operacije, bataljoni 1. i 2. brigade, kao i odredski bataljon »Matija Gubec«, mogli su tri dana da se odmaraju i pripremaju. Na sastancima je neprestano ponavljano, što će biti ispisano i u zaglavlju svih zapovijesti i izvještaja- »Narodni borac ne pljačka!« Komesari ustrajno tumače kako »svaki od nas nastupa kao buktinja tumačeći svojim postupcima bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda«.

²²⁶ Isto.

²²⁷ Bataljonom su do 14. septembra 1942. godine komandovali Mane Varićak Macan i Slavko Pejak. O njima i odredu Tito 18. oktobra 1942. obavještava Kominternu: »Trinaestog septembra je 4600 Talijana i 250 ustaša napalo na Kosinjski partizanski bataljon. Talijani su bili odbijeni. Samo na planini Karaula opkoljeno je i ubijeno 30 talijanskih vojnika. Pri odstupanju Talijani su takode imali velike gubitke. Zarobljen je talijanski kapetan, koji je izjavio da je samo prvog dana ubijeno i ranjeno 450 talijanskih vojnika. Naš bataljon je imao 18 ubijenih i 12 ranjenih partizana. U toj borbi poginuli su herojskom smrću komandant Kosinjskog bataljona ('Matija Gubec') drug Mane Varićak i njegov zamjenik drug Svetozar Kokotović, a politički komesar bataljona drug Slavko Pejak je bio ranjen. Zaplijenjena su 4 mitraljeza ... « (Tito, *Sabrana djela* 12, 130).

²²⁸ Zb. NOR, V/7, 252.

Obavještenja o neprijatelju su bila tek djelomično tačna. Uz naređenje da napadnu Donji i Gornji Kosinj, Rudinku, Lipovo Polje, Bakovac i Kruščicu, to jest da uz »oslobođenje hrvatskog naroda u navedenim selima« osiguraju »njihovo uključenje u narodnooslobodilačku borbu«, jedinice su obaviještene da u kosinjskim selima nema više od 100 ustaša i 270 domobrana s ustaškim milicionerima, a u Lipovom Polju oko 50 četnika²²⁹⁾, s kojima ustaše još nisu bile sklopile sporazum.²³⁰⁾ Štabovi 1. i 2. brigade su imali tačan podatak o lipovopoljskim četnicima. O ustaško-domobranskim snagama u zoni predstojećih operacija 1. i 2. brigade u početku treće dekade septembra 1942. godine tačan podatak iznosi veliki župan David Sinčić u pismu Paveliću i poglavnikom doglavicima (i to je samo za Kosinj):

»U Kosinju po izjavama pribjeglih vojnika i pučanstva i po izvještaju, kojeg je dao zapovjednik sektora, bilo je koliko oružnika, toliko ustaša, toliko milicionera oko 600 naoružanih, a ovi su imali i strojnice, te minobacače«.²³¹⁾

Ustaše u kosinjskoj općini su bile iz Ličke bojne, kojom je komandovao bojnik Ivan Devčić Pivac, iz grupe prvih gospićkih ustaša, sudionik takozvanog »brušanskog ustanka« • 1932. godine, u ljeto 1941. godine satnik, koji je - u vrijeme kad Pavelićev general Mihajlo Lukić, poslije drvarsko-srbskog ustanka pokušava sprovesti pacifikaciju Like - izvršio pokolj nad stanovništvom Divosela, Citluka i Ornica, a, po Davidu Sinčiću, bio je najzaslužniji što je »sa područja općine Kosinj lanjske godine (1941) nestalo ('očišćeno', to jest ubijeno) oko 700 stanovnika - pravoslavaca iste općine«.

U Kosinju i kosinjskim selima, osim Pivčeve Ličke bojne, bilo je i dijelova domobransko-ustaških bojni kojima su komandovali ustaški bojnik Ivan Vihler, bivši zapovjednik garnizona u Udbini satnik Tatek, te domobranski satnik Stjepan Milinković.²³²⁾ No, ako je suditi prema izvještajima župana Sinčića, onda je ta ustaško-domobransko-oružnička »prilična oružana snaga«, raspoređena po kosinjskim selima, bila »bez jednog jedinstvenog zapovjedništva«, odnosno »bila je uopće bez zapovjednika«: »jednom riječju tamo je vladala puna i primjerna vojnička dezorganizacija«.²³³⁾

Sva njihova vojska zločina, mada znatno veća od predviđanja Operativnog štaba 1. i 2. brigade i bataljona »Matija Gubec«, razbacana po rasutim selima u dolini Like, ispod Velebita, nije mogla pružiti, a nije ni pružala snažniji i organiziraniji otpor ujutro 21. septembra 1942. godine.

Opredjeljujući se za kosinjsku operaciju, štab zone, kao i Glavni štab, smatraju da su »politički uslovi na tom terenu veoma pogodni«. »Glavni cilj« akcije bilo je »uništenje tamošnjih neprijateljskih garnizona (uglavnom ustaša), te mobilizacija domaćeg stanovništva (Hrvata) u

²²⁹⁾ Isto, V/7, 252.

²³⁰⁾ Veliki župan gospićke župe je obavijestio Pavelića da je »kotarski predstojnik g. Glavan htio stupiti u pregovore s četnicima toga kraja«, ali mu je »donačelnik Zagreba Tome Biljan, koji je često dolazio u Kosinj i prisvajao si pravo političkog vode i vojničkog za taj kraj, to zabranio napavši ga i prigovorivši mu da ovakve upute od velike župe ne treba izvršavati«. (Zb. NOR, V/7, 371).

²³¹⁾ Isto, 372.

²³²⁾ Isto.

²³³⁾ Isto, V/32, 402.

partizane».²³⁴ No, u planiranju i proračunima, reći će kasnije Glavni štab, »drugovi su precijenili« sopstvene mogućnosti i potcijenili protivnika. Toliko partizanskih snaga do tada u Hrvatskoj nije bilo prikupljeno na jednom mjestu i angažirano u jednoj akciji. Vjerovatno otuda tolika samosvijest. Odlučujući su vjerovali da će tako brojne snage, neovisno o tome što je onaj kraj teško prohodan, a jedinice moraju u jednom mahu prevaliti dug put, neovisno o tome što su ona podvelebitska sela rasuta, lako opkoliti i ustaško-domobranske i četničke jedinice i da će ih istovremeno provedenom akcijom »pohvatati ili uništiti«.²³⁵ Kad je preciziran plan akcije, na savjetovanju u Kršu, tamo se na okupu zateklo mnogo pametnih glava, ali taje pamet posljednjeg dana ljeta 1942. godine zračila s mnogo više ambiciozne odlučnosti, samouvjerenja i maštovitosti, nego s osjećajem za nužnu realnost i uvijek neophodni oprez. Nije bilo sagledavanja cjelovitog stanja. Nema realnih proračuna o prostoru, neprijatelju i osobnim mogućnostima. Tek kasnije će biti, u analizama planiranog i učinjenog, kazano da sva ona sela, povezana tek puteljcima - prostor škrapa, stijenja, uvala, prodolina, s mnogo nenaseljenih zona, rajon presječen kotlinom Like - ne bi u jednom naletu moglo opasati i u obruč sabiti neprijateljske grupe ni desetak hiljada iskusnih boraca. Mnogo godina kasnije, jedan od sudionika akcije, onda zamjenik komesara 2. brigade, Bogde Vujnović piše: »Nismo očekivali neki znatniji politički uspjeh na tom terenu, pa ma kakav polučili na vojnom polju. Bio sam bez iluzija«.²³⁶ Ali, neovisno o tome što je tko očekivao, znalo se da i ovoga puta politički uspjeh ovisi o vojnom, jer - kao što je tvrdio komesar Glavnog štaba hrvatske dr Vladimir Bakarić - »vojni uspjeh ili neuspjeh politički je značio napredovanje ili nazadovanje samog toka revolucije«.

Akcija je počela 21. septembra. Od jedinica 1. brigade, prvi je na izvršenje zadatka krenuo bataljon »Pekiša Vuksan«. Do polaznih položaja, ispred Kosinjskog Ribnika, cesti s juga, desetak kilometara zapadno od Gornjeg Kosinja, bataljon je morao prevaliti put po teško savladivom terenu dug dvadesetak kilometara. Da bi izvršio napad na Kosinjski Ribnik u isto vrijeme kad ostali bataljoni počnu borbu na svojim sektorima, »Pekiša Vuksan« je krenuo u noći 20. i 21. septembra.

»Marko Orešković« napadao je južno od Gornjeg Kosinja - Dulibu, Kruščicu, Poljanak i Sušanj, nad zapadnim kanjonom Like. Uskom stazom po kamenjaru, od Duliba do Sušnja osam je kilometara. Taj kraški prostor trebalo je proći u jednom naletu, kako bi sve čete istovremeno izbile pred Podjelar, dva kilometra južnije od Gornjeg Kosinja, odakle je plan operativnog štaba dio snaga usmjeravao na Kosinj, a dio na južne i jugozapadne prilaze Kosinju, kako bi, ustreba li, na tim položajima bio zaustavljen neprijatelj iz Pazarišta.

Čete 4. banijskog bataljona su razdvojene i priključene »Marku Oreškoviću« i 4. bataljonu 2. brigade, koji je napadao na Vukelić-Selo, između Gornjeg i Donjeg Kosinja, a jedna je zadržana u Poljanu, i kao rezerva i kao moguća zaštitnica iz pravca Janjča ili Studenaca.

²³⁴> Isto, V/8, 64.

²³⁵> Isto, 52.

²³⁶) Pismo Bogde Vujnovića; autorska zbirka.

Prema planu operativnog štaba, 2. brigada trebalo je da izvede zaobilazni marš-manevar tako da nastupajući »iz podvelebitskih vrleti, šuma i strmina opkoljava i uništava neprijatelja«.²³⁷

Drugi bataljon »Pekiša Vuksan« je do Kosinjskog Ribnika bio u pokretu nešto duže od 13 sati. Na tom maršu, prvi okršaj je imao u selu Antinovcu, gdje je zarobljena neprijateljska straža.²³⁸ Na velikom, zaobilaznom maršu prema Kosinjskom Bakovcu, gdje je polazne položaje trebalo zaposjesti do 9 sati, bataljon »Pekiša Vuksan« je »svladao i neprijateljsku stražu kod Velikog vrha«. Petnaest minuta poslije utanačenog roka za početak napada dvije »Pekišine« čete su zaposjele položaje s južnih i jugozapadnih prilaza Bakovcu, a 3. četa je izbila na sjeverne prilaze, gdje je trebalo sačekati bataljon »Ognjeg Priča« 2. ličke brigade. Kad je taj bataljon naletio u Bakovac, priključila mu se i 3. četa »Pekiše Vuksana« pod komandom Mile Počučić. Neprijatelj iz sela se povukao na obližnja brda označena kao kote 788 i 894, pružajući jak otpor. S tih kota »Pekiši Vuksanu« je bio spriječen brzi prodor prema Kosinju na istok. Zbog toga će komandant brigade odgovornost pripisati svome bratu Staniši Opsenici, komandantu »Ognjena Priča« i bataljonu »Ognjen Priča« »koji nije zaposjeo svoje određene položaje«, tako da je »neprijatelj uspio da se izvuče iz našeg obruča i pobjegne bez većih gubitaka«.²³⁹ Štab 2. brigade će razlog izvlačenja ustaša iz obruča bez gubitaka pripisati, zakašnjenju svog bataljona (dugi marš i slabi vodiči).²⁴⁰

Prvi bataljon 1. brigade je u okršaje s neprijateljem ušao po planu, u 9 sati, ispred sela Kruščica. Tu je Vujo Miljuš mitraljeskim rafalom pokosio četvoricu ustaša. Potom je uslijedilo čišćenje Podjelara. Uspaničen, neprijatelj je bježao na sve strane, tako da je 1. bataljon u 18.30 sati, nastupajući najvećom brzinom, bez većih okršaja ušao u Kosinje. Na brdima oko Kosinja »uhvaćeno je šest velikih ustaških zastava«.

U borbi za Gornji Kosinje poginuo je David Paulić, godište 1915, rođen u Brotnju, do rata žandarm. Pokopan je u Gornjem Kosinju. Četiri borca su lakše ranjena. Druga brigada je imala 32 izbačena iz stroja - sedmorica su poginula, a dvadesetpetorica su ranjena.

Akcija združenih snaga 1. operativne zone Hrvatske će biti i od štaba brigada i od štaba Zone kritikovana, jer »je uspjelo skoro svim ustaškim i četničkim banditima da umaknu«. Upravo tako će akciju - izvještavajući Vrhovni štab - ocijeniti i Glavni štab Hrvatske.²⁴² Zapravo: učinjeno je ono što se moglo i očekivati, što je traženo zapoviješću. Pravi značaj kosinjske akcije 1. i 2. ličke brigade posebno dolazi do izražaja po utisku koji je to ostavilo na neprijatelja.

Razne ustaško-oružničke i talijanske komande, kao i ured velikog župana u Gospiću, ustrašeni zbivanjima »u noći između nedjelje i ponedjeljka«, kada su - po njima - ogromne partizanske snage, »koje su dolazile iz Korenice, Bunića, Ljubova, Čanka, Škara, Krša« sa »mnogo Bosanaca«, okružile Gospić, traže pomoć sa svih strana. Veliki župan Sinčić uspaničeno je javio Zagrebu da je Gospić »sa svih strana obko-

²³⁷ Zb. NOR, V/7, 250.

²³⁸ Isto, 224.

²³⁹ Isto.

²⁴⁰ Đorđe Orlović, n.d. 49.

²⁴¹ Zb. NOR, V/7, 225.

²⁴² Isto, V/8, 171.

ljen« i da »skoro neizdrživo i katastrofalno stanje u kojem se danas nalazi čitava ova župa i sam Gospić izaziva opću paniku«. ²⁴³ Akcije 1. i 2. brigade su silno uznemirile komandu 2. okupacione armije u Sušaku. U rajon Perušića dovlače se jake snage iz Knina, mada je u to vrijeme prodorom proleterskih brigada ugrožen i sektor Bosanskog Grahova. Odmah poslije ulaska partizana u Kosinje, 22. septembra, tri su talijanska pješadijska puka stigla u Perušić, a uz njih i divizion artiljerije 18. armijskog korpusa. ²⁴⁴ Tim snagama je komandovao komandant divizije »Sassari« general Ettore Gianuzzi, koji je imao zadatak »što prije eliminirati formacije« ustanika, kojima se pridaje »znatna važnost«, budući da se »neprestano pojavljuju na jugu naše zone i zbog toga su nesigurne komunikacije između sektora Otočac i Gospić«. ²⁴⁵

Grupa Giannuzzi je 23. septembra ušla u borbe protiv 2. ličke brigade nastupajući pravcem Studenci - Krš. Sutradan je u borbu uveden i li. bersaljerski puk divizije »Re«: raspoređen je sa snagama koje branile prilaze Gospiću. Toga je dana na sektoru grupe Gianuzzi »avijacija preduzela bombardovanje i mitraljiranje partizanskih snaga«. ²⁴⁶ No, koliko god su razmjerno uspješno nastupale preko Kapele, talijanske snage nisu mogle uspješno okončati svoju ofanzivu u sjeverozapadnoj Lici i u Gorskom kotaru. Kasnije, pred kritikama iz Rima, talijanski generali će se opravdavati činjenicom da je »neprijatelj većim dijelom izbjegao pročešljavanje« i da je »u većim formacijama napustio područja kojima su nastupale naše (talijanske) jedinice«. U tim izvještajima za jedinice 1. i 2. ličke brigade se kaže da su »jake snage«. Te partizanske »jake snage, koje su gravitirale prema željezničkoj pruzi Lešće - Studenci«, bile su - po shvaćanju komande talijanskog 5. korpusa - »zadržane od jedinica grupe Gianuzzi«, pa su »premještene u rejon Kosinje«. ²⁴⁷ I na sve to slijedi uprošćeno objašnjenje komandanta 5. armijskog korpusa generala Renata Cotturia: moralo se, kaže, obustaviti ofanzivu jer su se »jake partizanske snage« pomjerile »u rajon južno od Vrhovina«, a druge »izbjegle pročešljavanje«. Obustava ofanzive je uslijedila zbog potrebe komande korpusa »da što prije ima na raspolaganju divizije 'Re' i 'Gran- tieri' za izvođenje operacija u cilju uništenja partizanskih formacija u Lici«. ²⁴⁸

Odmah poslije pada Kosinja, 2. brigada je angažirana na obrani slobodne teritorije, u sve žešćim borbama s Talijanima, a Prva je pomjerena prema Gospiću radi očekivanog napada na Pazarišta. Da je bilo mogućnosti da se to učini odmah poslije pada Kosinja, vjerovatno bi i taj rajon bio očišćen bez većih borbi. No, 22. i 23. septembra 2. brigada je angažovana u borbama protiv jakih talijanskih snaga, Prva brigada, sama, sa svoja tri bataljona, to nije mogla učiniti. Dok je 1. brigada pribirala snage za napad, i Pazarišta su se utvrđivala. Veliki župan Sinčić i pukovnik Seidl su tamo 22. septembra ostavili ustaškog bojnika Rogoza, da organizira obranu, budući da prethodno nije bilo »nikakvog

²⁴³ Isto, V/7, 372.

²⁴⁴ Isto, XIII/2, 931.

2«) isto, V/7, 383.

2⁴« Isto, XIII/2, 933.

2«) Isto, 934.

2«) Isto.

plana za obranu, nikakvog određenog zapovjedništva, nigdje organiziranih prethodnica ni utvrđenih položaja».²⁴⁹

Krajem septembra bojnik Rogoz je u Pazarištima imao 150 ustaša i oružnika i oko 300 ustaških milicionera.

Četiri dana poslije napada na Kosinj, 1. brigada je bila pripremljena za nove borbe. Prethodne borbe, odnosno - kako će to biti kazano u izvještaju Centralnom komitetu KPH 4. oktobra - »akcije na pruzi Sinac - Studenci i na Kosinj su nas premorile«, čak toliko da »uslijed akcija i napornog puta I, II i IV bataljon nisu održali svoje partijske sastanke«.²⁵⁰ No, 25. septembra na partijskim i skojevskim sastancima, pa i na sastancima Saveza mlade generacije, svi su iskazivali volju za borbom.

Pazarišta su na pola puta Kosinj - Gospić. Selo je razvučeno u dolini Pazarišnice, oko 12 kilometara sjeverno od Gospića, na sjeverozapadu Ličkog polja. Na prilazima selu, po dominantnim uzvišenjima, bojnik Rogoz je rasporedio grupe ustaša i domaćih, pazariško-kosinjskih milicajaca. Oni su se utvrdili uglavnom sjeverno od doline Pazarišnice, od Metlača s lijeve obale Like, iznad Klanca, na zapad.

Prema Pazarištima, preko Kaluđerovca, koji je držala mješovita jedinica satnika Tateka, na Klanac, u kojem su bile ustaše bojnika Pivca, 1. brigada je pokušala da proдре 26. septembra. Odbijena, napad obnavlja i narednog dana. Tada je iz Gospića pristiglo pojačanje, »te su dali žestok otpor na položajima koji dominiraju Klancem«. Treći, uspješan napad izveden je u noći 30. septembra i 1. oktobra. U borbu za Pazarišta je bila uključena i 2. lička brigada.

Tri bataljona 1. brigade su u napad krenula od Sušnja, Babinog brda i Kruščice, a 2. brigada iz Antinovca, Bakovca i Kruščice.

Prva napada preko Vaganca i Oteša na Klanac, a Druga - isto na Klanac - preko Kaluđerovca i mosta na Lici. Borba je vođena do večeri 1. oktobra. Iz izvještaja se vidi da je »neprijatelj davao žestok otpor«. Akcija je bila uspješna, iako će u analizama biti kazano da je »veliki broj bandita uspio pobjeći« zbog toga što, kao i prilikom napada na Kosinj, »veliko prostranstvo i ispresijecanost zemljišta, koga je neprijatelj bio posjeo, učinili su da opkoljavanje nije ni ovdje uspjelo«. Vjerovatno bi bilo više zarobljenih od 65, i više mrtvih od 33, da su mogle biti uspostavljene bolje veze među jedinicama, ali u onim okolnostima teško da se moglo više tražiti. Među 65 zarobljenih bilo je 20 ustaša-koljača, koji su strijeljani, a »ostali su pušteni«. »Nekoliko je ustaša izvršilo samoubistvo videći da će biti uhvaćeni«. U izvještaju su i podaci o plijenu: 3 mitraljeza, 1 protivoklopni mitraljez, 3 minobacača, 4 puškomitraljeza, 1 automat, 100 pušaka, 1 luksuzni automobil...²⁵¹

Druga brigada je imala 3 poginula i 13 ranjenih, a Prva: dva teško ranjena. Obojica, i Vukašin Budimirović i prvi intendant 2. bataljona Dušan Pavlica, umrla su poslije dva dana.²⁵²

Izvještavajući o borbama vođenim »na jednom ogromnom prostoru, na terenu vrlo ispresijecanom, krševitom i neprohodnom«, posljed-

²⁴⁹> Isto, V/7, 373.

²⁵⁰> Isto, IX/2, 165.

²⁵¹> Isto, V/8, 53.

²⁵²) U izvještajima nema podataka da je u borbi na Metlači poginuo kurir 1. bataljona Mane Bursać.

njeg dana u septembru i prvog u oktobru, Mile Uzelać, operativni oficir zone prenosio je samokritiku Operativnog štaba i štabova brigada, koji su smatrali da »uspjeh akcije nije potpun s obzirom da od 500 neprijateljskih vojnika nije se uspjelo pohvatati ili likvidirati niti jedna četvrtina«. Uz samokritiku i priznanje: »Neprijatelj se je mjestimično vrlo hrabro i uporno branio, ali zahvaljujući još većoj hrabrosti i požrtvovanju partizana, kao i dobrom komandnom kadru naših bataljona, uspjelo se neprijatelja protjerati i demoralisati.«²⁵³

Partijsko rukovodstvo Like, čiji je sekretar Jakov Blažević bio sa operativnim štabom sve vrijeme djelovanja 1. i 2. brigade u kosinjsko-pazarištanskom kraju, dalo je ovim akcijama mnogo veću ocjenu i veće priznanje. »Naši su partizani ušli u sva sela tih općina«, ustvrdio je OK KPH za Liku, »nanijevši time osim vojničkog i politički udarac ustaškim banditima, koji su tvrdili da su nepobjedivi na tom terenu«. Posebno je cijenjena činjenica da su »neka hrvatska sela dočekala partizane sa otvorenim simpatijama«.²⁵⁴ Komesar zone Đuro Kladarin je, pak, stekao dojam da se narod »razbježio i pobjegao pred partizanima«.²⁵⁵ U prvi mah je zaista bilo paničnog bježanja i kod najnevinijih, ali kad je - radi popune bataljona »Matija Gubec« - sprovedena mobilizacija, pokazalo se da se »narod dobro odaziva«, a, također, pokazalo se da se »hrvatski seljaci plaše više Talijana i ustaša nego nas i svoj neulazak u partizane motiviraju tim strahom«. Borci su, s partijskim terenskim radnicima, odmah poslije borbi »u svim selima otpočeli sa zborovima i tumačenjima ciljeva naše borbe«.²⁵⁶

Mada za one najambicioznije, koji su tražili načina da se pohvataju svi neprijateljski vojnici, akcije u rajonima Kosinj-Pazarišta nisu bile sasvim uspješne (»nije se uspjela pohvatati i likvidirati ni jedna četvrtina« neprijateljskih vojnika), u realnom procjenjivanju valja za ovu ofanzivu reći same pohvale. Tako je to tumačio i Vrhovni komandant, koji će jedinica 1. i 2. brigade preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« izraziti zahvalnost i izreći pohvalu.²⁵⁷ Pa i sekretar Biroa CK KPH Vlado Popović je tada pisao članovima Okružnog komiteta za Liku da trebaju »biti ponosni na borce vaših brigada«.²⁵⁸

Kad se brigade povuku iz ovog dijela Like, Okružni komitet će uočiti da se »u hrvatskim selima zapadne Like« raspoloženje »poboljšalo u našu korist«. Po shvatanju sekretara Okružnog komiteta, postignuti su »relativni uspjesi«, koji su »u hrvatskim selima jako dobro odjeknuli«; uz ostalo, »hrvatski narod ovoga kraja se vlastitim očima uvjerio u laž ustaških bandita«. Kad su brigade krenule na istočnu stranu pruge, s njima je pošlo više od 50 hrvatskih porodica. Okružni komitet je obavijestio CK KPH da je s tim porodicama »na oslobođeni teritorij prebjeglo, što prilikom povlačenja naših snaga, što poslije povlačenja, oko 2000 Srba, ljudi, žena i djece«.²⁵⁹

253) Zb. NOR, V/8, 19.

254) AIHRPH, KP-230/38.

255) Zb. NOR, V/8, U.

256) Isto.

257) J. B. Tito, n.d. 12, 132.

258) AIHRPH, KP-230/43.

259) AVII, 103B, 29-1/6.

Predah i popuna u Krbavici

(2. oktobar - 11. oktobar 1942)

Prvoj udarnoj brigadi, koja od 18. septembra više nije Udarne brigada 1. operativne zone Hrvatske, već *Prva partizanska narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske*²⁶⁰, štab Zone je 27. septembra naredio da se »odmah po likvidaciji Pazarišta« povuče »na odmor preko pruge«, i to »na liniju Krbavica - Tuijanski«, a »za prvi mah neka sva tri bataljona dođu u Krbavicu«.²⁶¹ Treći, kordunaški, bataljon još je tada bio - i ostat će sve do kraja prvog tjedna u oktobru - izvan brigadnog sastava, u otočaćkom kotaru, bez redovne veze sa štabom brigade.

Glavnina brigade je »na odmor preko pruge« krenula iz rajona Pazarišta uveče 4. oktobra. U narednih četrdesetak sati prešla je - do krbavičkih zaseoka - oko 80 kilometara planinskih puteva i puteljaka. Dočekani kao što se dočekuju najrođeniji, bataljoni 1. partizanske NOU brigade Hrvatske su razmješteni u Baljkušu, Vujnove Glave, Zaklane, Panjkoviće, Rapajić Kraj, Petroviće i Miriće. Iz podvelebitskih sela 1. je brigada do šumske bolnice u Kozjanu donijela 30 ranjenih i bolesnih boraca, među kojima su bili i ranjenici 2. brigade i 4. ličkog partizanskog odreda.²⁶²

Treći bataljon nije odmah, nakon dolaska glavnine brigade u Krbavicu, pozvan da se vrati u sastav brigade. Komandant brigade je ujutro 6. oktobra obavijestio štab Zone da je zamjenicima komandanta i komesara brigade, Milutinu Karasu i Milanu Uzelcu, i operativnom oficiru brigade Jovici Lončaru, koji su sve vrijeme bili s Trećim bataljonom, naredio »šta sve treba (3. bataljon) da radi za vreme dok se ova tri bataljona odmore«.²⁶³ U štabu brigade nisu znali da viši štabovi već tada imaju velike planove u odnosu na buduće akcije 1. brigade i da je 3. bataljonu naređeno da se priključi glavnini brigade u Krbavici.

U Trećem bataljonu je u vrijeme manevriranja po Kapeli, gdje su »Božidar Adžija« i Kordunaši imali zadatak da »napadaju neprijatelja iz zasjeda na svim prolazima u okolici Škara i Dabra«,²⁶⁴ došlo do promjena u štabu. Komesar bataljona Milić Dejanović se vratio na Kordun, da bi preuzeo dužnost politkomesara 1. kordunaškog partizanskog odreda, a dužnost komesara u 3. bataljonu je vršio komesarov zamjenik Nikola Božić.

Kad su talijansko-četničke ofanzivne operacije na Kapeli obustavljene, zamjenici komandanta i komesara 1. brigade su 3. bataljon ori-

äa» Isto, 1467, 43, 1/4.

26» Isto, 8/5.

262) Isto, 800, 26-2.

263) Isto.

264) Zb. NOR, V/7, 169.

jentirali prema pruži Plaški - Vrhovine, gdje je bataljon izveo nekoliko uspješnih akcija. Zamjenik komesara brigade Milan Uzelac Brico je 3. oktobra obavijestio štab Zone da je »srušeno oko 3 i pol kilometra pruge« i - što će se pokazati kao izuzetan uspjeh - da bataljon priprema novu, veliku akciju protiv Talijana »kada otpočnu sa radom na porušenoj pruži«. ²⁶⁵ A Centralnom komitetu KPH Brico je 4. oktobra pisao da je 3. bataljon izveo uspješnu »akciju u Javorniku na voz, gdje je uništeno 9 vagona i jedna lokomotiva, zarobljeno nešto vojničke spremne, 8 ustaša, jedan Talijan i 6 osoba, što službenih što putnika, i ubijene 3 ustaše«. Tada su u Javorniku »zapaljena 2 vagona benzina i 1 vagon uglja«. Odmah zatim je 3. bataljon razorio prugu između Javornika i Rudopolja. Osim toga, pisao je Milan Uzelac Brico, »napali smo stanicu Rudopolje, gdje smo neprijatelju nanijeli težih gubitaka, i cijelog dana vodili borbu sa Talijanima i četnicima«. ²⁶⁶ Iz izvještaja operativnog štaba 3. bataljona 1. brigade i bataljona »Božidar Adžija«, vidi se da je 3. bataljon 26. septembra, ojačan četom »Božidara Adžije«, zarobio 8 Talijana i ustaša, »a oni koji se nisu htjeli predati poginuli su u zapaljenim vagonima«. Te vagone su borci potpalili »ne znajući u prvi mah da ima benzina koji je bio pokriven sa ceradama«. ²⁶⁷

Početkom oktobra, uočivši »gomilanje neprijatelja na stanici Rudopolje bez osiguranja i opreza«, za akciju uvijek spremni Milisav Dakić je predložio da se bataljon »sa tri pravca« privuče do željezničke stanice Rudopolje »i kad se neprijatelj najviše bude nagomilao« trebalo ga je »obasuti vatrom iz više automatskih oruđa i pušaka«. Stanica u Rudopolju je napadnuta 4. oktobra. Akcija je počela u 7.30 sati, kad je iz Vrhovina stigao vlak sa deset vagona punih Talijana. Izlazili su i gomilali se ispred stanične zgrade bez ikakvog osiguranja. Bilo ih je nešto više od 200. Operativni oficir 3. bataljona, Josif Hajdin Joco, iskusan vojnik, bivši podoficir, u ustanku komandir i voda i čete prvoboraca iz rodnog Vojnića, dao je dogovoreni znak za napad. Tek što se čula Hajdinova pištaljka, iza dobro postavljenih zaklona oko stanice otvorena je žestoka paljba. Stevan Opsenica i Uroš Krunić su 7. oktobra pisali kako poslije prvog plotuna boraca 3. bataljona »pada velik broj mrtvih i ranjenih neprijateljskih vojnika, dok su ostali pali potrbuške i počeli se uvlačiti u samu stanicu«.

Zasjedu oko rudopoljske željezničke stanice držala je 4. oktobra 2. četa naoružana sa 4 puškomitraljeza i 75 pušaka. Komandir čete Glišo Božić i komesar Branko Mamula su predlagali da se na Talijane, koji su poslije »nekoliko sekundi panike« otvorili »jaku mitraljesku vatru iz stanice i okolnih bunkera, kao i iz dva blindirana vagona,« izvrši juriš. Prijedlog nije prihvaćen jer - bit će kazano u izvještaju - »nije bilo vjerojatnoće da bi se sa jednom četom uspjelo«. Ubrzo je talijanska artiljerija iz Vrhovina počela tući položaje 2. čete, pa je Hajdin naredio da se borci povuku u kapelske šume.

Dok se 2. četa povlači, prugom od Vrhovina je Talijanima pristizala svježa pomoć. Dolazili su i Talijani i četnici. Desetina Steve Vučkovića,

²⁶⁵> Isto, V/8, 26.

²⁶⁶> Isto, IX/2, 166.

²⁶⁷> Isto, V/7, 248.

koji se i prethodno isticao kao borac velike hrabrosti, prva se sudarila s Talijanima koji su u velikoj žurbi pristizali od Vrhovina. U izvještaju piše da je »došlo do bliske borbe čak prsa u prsa«, pri čemu je Vučkovićeve desetina, slijedeći svog desetara, »uspjela zadati neprijatelju teže gubitke bez vlastitih gubitaka«. Uto su se u borbu uključile i 1. i 3. četa 3. bataljona. One su se obračunavale s Talijanima i četnicima koji su iz Vrhovina prodrli u Donji Babin Potok, jugoistočno od Rudopolja. »Talijani i četnici nailazili su slobodno u gustim streljačkim strojevima. Kada je neprijatelj došao na blisko odstojanje«, čete 3. bataljona, raspoređene u dobro postavljenoj zasjedi, otvorile su »jaku mitraljesku i pušчанu vatru, te neprijatelju nanijele teže gubitke«.²⁶⁸

Iz Vrhovina će biti javljeno da su u Rudopolju i između Vrhovina i Babinog Potoka Talijani 4. oktobra imali »70 mrtvih i nepoznat broj ranjenih«.²⁶⁹

Treći bataljon se glavnini brigade u Krbavici priključio 7. oktobra. Odmah poslije toga je održana prva konferencija komunista 1. hrvatske NOU brigade. Sekretar Partije Milan Uzelac Brico je uoči konferencije ocjenjivao da »stanje u organizaciji nije onako kako bi moralo biti«, pri čemu kao razlog navodi da su »drugovi partiji vrlo mladi sa malim partijskim iskustvom u radu, slabog teoretskog znanja«, odnosno da »nisu dovoljno kritični i samokritični«. Ali, nije se moglo ni trebalo poricati da je »ljubav prema Narodnooslobodilačkoj borbi i Partiji, kao i borbenost, na visini«.²⁷⁰

U septembru i početkom oktobra partijski rad u 3. bataljonu je bio bolje organiziran nego u ostalim bataljonima, možda i stoga što je s 3. bataljonom bio zamjenik komesara brigade. Direktiva da se u svakom bataljonu organiziraju tečajevi »da bi se osposobilo i teoretski podiglo jedan dio dobrih drugova« bila je realizirana samo u 3. bataljonu. Na prvom bataljonskom kursu bilo je 9 komunista, »koji će ujedno prenašati sa kursa one teme koje se uče u bataljonskim odjeljenjima«. Partijski rukovodilac brigade je 4. oktobra pisao da je utvrdio kako je »potrebno slijedeće stvari savladati: 1) brošuru 'O Partiji', 2) 12 uslova za boljševiziranje Partije, 3) Teorija Partije, 4) Istorija SKP (b) sa dodatnim materijalom«. Ujedno je trebalo »paralelno sa materijalom predviđenim za kurs« organizirati proučavanje »aktuelnog materijala iz NOB«.

U pripremanju brigadne partijske konferencije Komitetu u kojem su bili, uz Milana Uzelca Bricu, i Boško Šnajder, Jovo Vujnović, Nikola Božić i novi zamjenik komesara u 4. bataljonu Ivan Radošević, pomogao je i instruktor CK KPH Perica Dozet. Izvještavajući o tome Glavni štab NOPO Hrvatske, komesar brigade Uroš Krunic kaže da je - osim partijske konferencije - održano »više sastanaka i konferencija«, i vojnog i političkog karaktera radi »sređivanja unutrašnjeg života i rada u našoj jedinici«.²⁷¹

Tjedan dana kasnije održana je u Prisjeki na Petrovoj gori i druga partijska konferencija 1. brigade. Na toj konferenciji su bili i sekretar

²⁶⁸ Isto, V/8, 100.

²⁶⁹ M) Isto.

²⁷⁰ Isto, IX/2, 164.

²⁷¹ D) Isto, 232.

¹ CK KPH Vlado Popović, član Biroa CK KPH Anka Berus, komandanti Glavnog štaba i štaba 1. operativne zone, Ivan Rukavina i Srećko Manola, »i još neki drugovi koji su išli za politički rad u brigadama«. Ujedno je, sudeći po već spomenutom Krunićevom izvještaju, održano i savjetovanje, koje je »bilo kratko, ali vrlo korisno, jer se na njemu pretresalo o najglavnijim stvarima u vezi sa našom mladom Partijom«. ²⁷²

Na jednoj od vojnih konferencija, 7. ili 8. oktobra, »poslije naših izvještaja« - piše Uroš Krnić - i poslije diskusije koja je uslijedila, održao je drug komandant zone jedan kratak pregled političke situacije vani i u našoj zemlji«, a, »zatim nam je dao upute i savjete za rad sa našom brigadom«. Komandni sastav 1. brigade je tada, od Srećka Manole, saznao i da se najviše rukovodstvo NOV opredijelilo na »stvaranje divizija koje će se skoro formirati za uspješnije akcije i borbe protiv okupatora« i »da će naša brigada u sastavu sa još dvije do tri brigade vršiti zajedničke operacije na Kordunu ili Baniji«. ²⁷³

Paralelno s vojnim i političkim pripremama za nove velike operacije, u brigadi dolazi i do kadrovskih promjena. Prva brigada je tad i kasnije bila tipična kadrovska jedinica. Stalno popunjavana s terena, ona je starim borcima popunjavala štabove novoosnovanih jedinica. Tako je u septembru dala komesara 8. banijske brigade (Deni Vujnović) i zamjenika komandanta 9. hrvatske (3. ličke) brigade (Momčilo Novković). Početkom oktobra po zahtjevu ličkog Okružnog komiteta KPH odlazi prvi obavještajac brigade Milan Dumić, koji će se u brigadu vratiti osam mjeseci kasnije. U Krbavici su iz brigade otišli 6. i 7. oktobra Jovica Lončar i Bude Ratković. Jovicu Lončara su 28. septembra tražili Srećko Manola i Đuro Kladarin, budući da je dotadašnji načelnik štaba 1. zone Slavko Krajačić bio smijenjen (»nije dorastao svojoj dužnosti«). ²⁷⁴ Komandant i komesar 1. brigade su 6. oktobra za prvog operativnog oficira 1. brigade napisali da je »na svojoj dužnosti bio uvijek revan«, mada »fizički slab, što se naročito osjećalo u duljim marševima, nepodesnim putevima«. Jovica Lončar je u »štapskoj jedinici KP bio primjeren, odan i požrtvovan«. ²⁷⁵ Za oficira u štabu brigade, Budu Ratkovića, koji je prekomandiran u 2. brigadu za komandira čete, komandant i komesar brigade su pisali da je »uspješno i na zadovoljenje vršio svoju dužnost« i da je »naročitu volju pokazivao pri izvođenju akcija, gdje je želio uvijek prisustvovati u borbi«. Za Ratkovića su također rekli da je »borac odličan i hrabar«, dok »za kancelarijske poslove ne odgovara«. Priznali su i propust: nisu Budu Ratkovića primili u KP, mada je uvijek pokazivao da »je odan, revan i opredijeljen da se bori za stvar kojom rukovodi naša Partija«. ²⁷⁶

Za novog operativnog oficira postavljen je Joco Njegomir, čuven kao komandant četa koje su u januaru 1942. godine na Ljubovu dobile jednu od najljepših pobjeda protiv Talijana, kad su zarobljeni i tenkovi i više stotina neprijateljskih vojnika. Prije dolaska u brigadu Njegomir je kratko vrijeme bio komandant 3. ličkog partizanskog odreda. Osim

Isto.

IstO.

²⁷⁴ AVII, 103,23-2.

²⁷⁵ Isto, 800,3-3.

²⁷⁶ Isto.

njega, u štabu su od novih bila i dva štapska oficira; Dušan Starčević, koji će ubrzo formirati četvu za vezu, i Bogdan Dukić, koji će se pokazati jednim od najstaloženijih ljudi u komandi brigade, uvijek pribran, a hrabar i dobar organizator. Umjesto oboljelog Milutina Karasa, Opsenica i Krunić su za zamjenika komandanta predložili Danića Damjanovića. Budući da je Glavni štab Damjanovića poslao u donjolapačku oficirsku školu Vrhovnog štaba, na Baniji je za zamjenika komandanta postavljen Vojko Hohštetner.

Iz desetooktobarskog izvještaja poslanog štabu 1. operativne zone uoči polaska brigade iz Krbavice za Kordun i Baniju, vidi se cjelovit komandni sastav brigade - od desetara do komandanta:²⁷⁷⁾

Stevo Opsenica, Srbin, 28 godina, seljak, siromašnog seljačkog porijekla, član KPJ, u partizanima od 26.7.1941, komandant brigade;

Uroš Krunić, 28, svršeni teolog, srednje seljačko porijeklo, član KPJ, partizan »od formiranja«, komesar brigade,

Milutin Karaš, Srbin, 32, seljak, srednje seljačko porijeklo, član KPJ, partizan od jula 1941, zamjenik komandanta;

Joco Njegomir, Srbin, 28, metalac pa narednik, siromašno seljačko porijeklo, član KPJ, operativni oficir;

Milan Uzelac Brico, Srbin, 28 godina, brijački radnik, član KP, u partizanima od novembra 1941, sekretar Kotarskog komiteta KP Otočac od maja do 24. augusta 1942, kad dolazi za zamjenika komesara brigade;

Dušan Starčević, Srbin, 22 godine, podnarednik u bivšoj jugoslovenskoj vojsci, kandidat za člana KPJ, u partizanima od decembra 1941, oficir za vezu u štabu brigade;

Bogdan Dukić, Srbin, 25 godina, narednik u vojsci, kandidat za člana KP, u partizanima od decembra 1941, oficir u štabu brigade.

U brigadi je bilo - po desetooktobarskom spisku²⁷⁸⁾ - 215 rukovodilaca (nisu navedeni intendanti svih bataljona, a ni skojevski rukovo-

²⁷⁷⁾ Biografski podaci u ovom izvještaju nisu kod svih lica precizni. Tako, na primjer, za Branka Mamulu piše da ima 20 godina, a on je rođen 1921, dakle: ima 21 godinu. Za Iliju Radakovića, koji je organizator ustanka u općini Zrmanja i komesar 9. odreda, koji je formiran još prije ustanka, piše u rubrici »od kada je partizan« 23. 11. 1941, a toga je dana, zapravo, doveo Zrmanjsku četvu u onda osnivani bataljon »Marko Orešković Krtija«. I za mnoge druge je netačan datum »od kada je partizan«; za neke čak piše da su partizani od 10. 10. 1942 (toga su dana došli u brigadu) iako su u NOB od ustanka. Za neke ni zanimanja nisu tačno napisana; tako za podoficira Josifa Hajdina piše da je zemljoradnik, baš kao i za privatnog namještenika Branka Mamulu, kojemu je i učešće u NOB upisano sa zakašnjenjem od pet-šest mjeseci.

²⁷⁸⁾ prjy bataljon »Marko Orešković«: zastupnik komandanta Mile Marčetić, komesar Ilija Radaković, zamjenik komesara Boško Šnajder, operativni oficir Petar Marić, obavještajni oficir Arsenije Puača. Drugi bataljon »Pekiša Vuksan«: komandant Mićo Jović, komesar Simo Radaković Sem, zamjenik komandanta Milan Počuča, zamjenik komesara Jovan Vujnović, operativni oficir Janko Rajčević, obavještajni oficir Ferdo Toplak. Treći bataljon (kordunaški): komandant Milisav Dakić, komesar Milić Dejanović (već je bila poslana naredba da preuzme drugi posao na Kordunu, ali novi komesar nije do 10. oktobra postavljen), zamjenik komesara Nikola Božić, operativni oficir Josif Hajdin Joco, obavještajni oficir Jovan Bulat, intendant Mile Trbojević. Četvrti bataljon (banijski): komandant Radomir Milojević, komesar Mile Dukić Grba, zamjenik komesara Ivan Radošević, zamjenik komandanta Đuro Karapandža, obavještajni oficir Stevo Meničanin, operativni oficir Dragan Dabić. Komandiri četa: Jovo Prodanović, Branko Radenović, Vlado Ciganović, Dušan Čubrilo, Đuro Potkonjak, Mile Počuča, Mile Ljepović, Glišo Božić, Miloš Corda, Mile Dmitrović, Pero Sekulić i Nikola Perlić. Komesari četa: Branko Damjanović, JovojMarčetić, Pero Cvjetičanin, Stevo Potkonjak, Gojko Milekić, Petar Radeka, Milić Napijalo, Milan Sibinčić, Branko Mamula,

dioci). Srba je bilo 201, Hrvata 14, seljaka 128, radnika 14, zanatlija 24, žandarma i policajaca 14, podoficira 12, službenika 7, đaka i studenata 9, intelektualaca 7. Članova Partije je bilo 99, kandidata za prijem u Partiju 29 i simpatizera Partije 6.

U vrijeme pokreta iz Krbavice, brigada je, konačno, dobila referenta saniteta. Na žalost, još nije bilo liječnika, pa čak ni školovanog bolničara. Za rukovodioca saniteta postavljen je doondašnji zamjenik političkog komesara 3. kordunaškog bataljona Nikola Božić. Iz 3. bataljona je otišao i prvi komesar toga bataljona, tridesetdevetogodišnji Milić Dejanović; on je vraćen na Kordun za političkog komesara odreda, a za komesara 3. bataljona 1. NOU brigade Hrvatske postavljen je dotadašnji zamjenik komesara Banijskog odreda Milan Ratković. Desetak dana kasnije komesar brigade će za Ratkovića kazati da je odmah »pokazao dovoljno volje za rad«. Umjesto Božića, kojemu je zamjereno da kao zamjenik komesara bataljona »nije mogao i nije toliko mario za partijski rad«, za novog partijskog sekretara u 3. bataljonu na partijskoj konferenciji u Prisjeki bit će postavljen jedan od komesara četa u Banijskom bataljonu, dvadesetjednogodišnji Pavle Samardžija. Novi su komesari i u 2. bataljonu (Simo Radaković, za kojeg je kazano da je »mlad, ali bit će priličan vojnik, komesarski rad on će brzo shvatiti«) i u 4. bataljonu Mile Đukić Grbo. Komandanti bataljona su izmijenjeni u svim bataljonima. Danilo Damjanović Danić je bio poslan na školovanje u Lapac, pa je dužnost komandanta »Marka Oreškovića« preuzeo njego zamjenik Mile Marčetić, a za v. d. zamjenika je postavljen Jovo Prodanović.

Pavle Samardžija, Ivan Bačun, Mišo Čučković. Vodnici: Simo Damjanović, Ilija Batinica, Dušan Sujica, Nemanja Marčetić, Pero Zorić, Pero Dubajić, Grujo Novaković, Dušan Batinica, Jovica Zorić, Jovo Bursać, Mićo Čubilo Zicar, Dmitar Krajnović, Milan Grbić, Stevo Plečaš, Niko Marinković, Stevo Pjevač, Ilija Ljubojević, Jovo Basarić, Milan Lemajić, Miloš Todorović, Dragan Dejanović Musa, Gnjatija Janjanin, Đuro Šemulija, Mihajlo Krivokuća, Nikola Štakor, Stevan Vučković, Mihajlo Vukobratović, Đuro Hajdin, Jovan Miljević, Đukan Martinović, Nikola Sukunda, Mićan Bogičević, Milan Crnojević, Milan Janjanin, Mate Gajdek i Đuro Grivić.

Politički delegati vodova: Nikola Bujić, Branko Pećanac, Božo Sijan, Draga Grubor, Jovo Bogunović, Ilija Zorić, Mirko Dubaić, Pero Radenović, Pajo Papković, Jovo Copie, Petar Ljuština, Nikola Vučković, Joso Bubaš, Jure Brmbolić, Nikola Zagorac Pekulin, Ilija Grbić, Nikola Pjevač, Marko Todorović, Nikola Zagorac Kobac, Dmitar Vuić, Mirko Polojac, Mićo Vučinić, Jovo Novaković, Miloš Duda, Jovan Kresojević, Đuro Lisac, Jovo Hajdin, Petar Svrabić, Milan Knežević, Josip Bros.

Desetari: Dušan Obradović, Lazo Čanak, Jovo Batinica, Gojko Kukić, Stevo Damjanović, Ilija Mirković, Branko Marčetić, Dušan Marčetić, Đuro Mirković, Radica Poporić, Ilija Grbić, Dako Zorić, Božo Pilja, Dušan Drča, Dušan Radenović, Slavko Vein, Mirko Grbić, Petar Grbić, Rade Milanović, Milan Baškot, Simo Baškot, Perica Pavlica, Živko Novaković, Mirko Lasković, Jakov Petrlić, Mirko Resnik, Nikola Mišćević, Nikola Počuća, Nikola Dejanović, Đuro Ljubojević, Đuro Njegomir, Nikola Mišćević, Đuro Pjevač, Jovo Vuksan, Sava Obradović, Petar Orlović, Mile Pjevač, Nikola Pjevač, Gojko Korica, Milan Vitas, Nikola Njegovan, Marin Savić, Milić Kartalija, Đurađ Mrkonjić, Nikola Stojaković, Mirko Gačeša, Mile Maderčić, Miloš Đurić, Dušan Karan, Mihajlo Pajić, Milorad Sipić, Miloš Šimulija, Stanko Čiča, Milan Mrkonjić, Vaso Vila, Miloš Miljenović, Mihajlo Novković, Stevo Bjelivuk, Milovan Miljenović, Dragan Crnojević, Ilija Bjelajac, Dušan Tintor, Ivan Babić, Milan Todorović, Milan Sekulić, Petar Trkulja, Mile Vukosavljević, Jovo Hrkić, Stevo Hrkić, Stevo Sabljak, Jovan Tomić, Stevan Domazet, Milan Bašić, Ljuban Tintor i Božo Stojković. U takozvanoj rezervnoj četi vršilac dužnosti komandira je bio Dragan Crnojević, a komesar Drago Ožegović ranije komesar čete u 1. bataljonu. Vodnici su u toj četi Dušan Vuković, Milan Pribić, Mićo Lemaić, a delegati Dragan Njegovan, Miloš Peškiri i Miloš Petrović. Desetari: Svetozar Vojnović, Milan Paunović, Ranko Samardžija, Stanko Petrović, Jovan Miletović, Dušan Stapar, Dragutin Repak, Čedo Čurtan i Vlado Mikulić.

Inž. Mićo Jović je od 15. septembra komandovao 2. bataljonom. Iz 3. kordunaškog bataljona je prvi komandant otišao još u augustu, a s bataljonom je od tada izuzetno uspješno komandovao Milisav Dakić, »autoritativan, pošten, karakteran«, komandant - po ocjeni komesara brigade - kakvog »partizani vole i poštuju«. Taj čovjek izuzetnih kvaliteta, poznat po herojstvu, ali i po prostodušnosti, možda stoga što je krio svoje različite sposobnosti i što je redovno isticao druge, čak i onda kad je bilo normalno da ispoljava svoj značaj, ostavio je na komesara brigade dojam kao da »nije naročit vojnik« i da »nema one određenosti i vojničke tačnosti«. ²⁷⁹ U Četvrtom bataljonu, koji je - po ocjeni komesara brigade Uroša Krunića - »najbolje napredovao od svih bataljona u pogledu vojnčkog i političkog rada«, uspješno je komandovao dvadesetčetvorogodišnji Radomir Milojević Rade, bivši podoficir, od onih za koje se govori da su »količedni toli lijepi i junačni«. Njegov štab je bio »mlad, ali dobar, upravo najkompaktniji«.

Na petodnevnom odmoru, koji je bio protkan izuzetno dinamičnom političkom aktivnošću, kulturno-prosvjetnim djelovanjem, priredbama, zborovima, konferencijama, ali i vojnim smotrama, 1. brigada Hrvatske se pripremila za nove, velike marševe i podvige. Njen Prvi bataljon će iz Krbavice krenuti s novom zastavom, koju je krntijašima na dar - u znak sjećanja na njihov prvi dolazak u Smiljan ujesen 1941. godine - izvezla omladina Smiljana. Zastavu je iz ruku starog revolucionara i robijaša Mile Počuće Čiče primio prvi zastavničar »Marka Oreškovića« Danja Bogunović, čuven po hrabrosti i snazi, a kad on bude ranjen zastavu će preuzeti oholo lijepi, nekoliko centimetara viši od 2 metra, Dragan Brkljač.

U brigadi je tada, zajedno s Dopunskom, odnosno rezervnom četom, koja će se do kraja oktobra potpuno istopiti popunjavajući priređene redove u borbenim jedinicama, bilo »oko 1200 boraca sa oružjem ili bez«. U septembru i oktobru izvršene su velike popune. U protekla tri mjeseca poginulo je 56 boraca, a ranjenih je bilo 110. ²⁸⁰ U minulom periodu, od osnivanja, brigada je - ako računamo samo pokrete od mjesta do mjesta, bez borbenih manevriranja i posebnih zadataka nekih njenih dijelova - prešla oko 700 kilometara.

U Krbavici je očekivana znatnija popuna brigade. Još 18. septembra od štaba Grupe odreda Lika štab 1. operativne zone je zahtijevao:

»Za popunu partizanskih jedinica mobilišite sa vašeg teritorija 160 ljudi, koji da ne budu mlađi od 18 ni stariji od 30 godina. Ovo ljudstvo... bit će upućeno: I Udarnoj Partizanskoj Brigadi Hrvatske 70 ljudi sa 30 pušaka... Mobilisani da ponesu sa sobom po mogućstvu 2 para veša i po jedne nepodašivene cokolje (u Brigadi ima kože).« ²⁸¹

Tih dana u brigadu je stigla i popuna iz Banije - 30 omladinaca. ²⁸² Više njih je svrstano u »Pekišu Vuksana«, jer je to bio najmalobrojniji bataljon 1. brigade.

*⁷⁹) Zb. NOR, IX/2, 238

²⁸⁰) To su podaci iz izvještaja od 10. 10. 1942, ali ako je suditi po prikupljenim podacima iz spiska mrtvih, gubici su bili veći.

²⁸) » AVII, 1467,42/4.

²⁸²) Isto, 1468,43/3.

Najviše je novih boraca u Krbavici došlo u »Marka Oreškovića«, tako da se taj bataljon po broju boraca izjednačio s 3. kordunaškim bataljonom. Istina, komesar brigade u jednom izvještaju kaže da je »I bataljon brojčano najveći«, no na narednoj stranici istog izvještaja donosi podatak: »III bataljon, pored bataljona 'Marko Orešković', najbolji po borbenosti, a i po broju partizana najjači«.²⁸³ U istom izvještaju Uroš Krunić je pisao da je »popuna 'Marka Oreškovića' uglavnom do sada vršena uvijek sa partizanima iz kotara Lapačkog«. To je samo donekle tačno, mada je 8. oktobra komesar Radaković doveo 30 Lapčana. Ali gotovo trećina krtijaša su bili iz zрманjske općine kotara Gračac, a od juna je bilo i više od dvadeset Bruvanjaca i Koreničana.

U vrijeme prvog odlaska brigade iz Like, baš onda kad je bilo vrlo uočljivo kako »svijest partizana u našoj brigadi postepeno i osjetno jača«,²⁸⁴ na štab brigade su iznenađujuće djelovali zahtjevi velikog broja boraca »Pekiše Vuksana« (»ima takvih drugova čak i među komandnim osobljem«) »koji su željeli pošto-poto da se puste na odsustvo«.²⁸⁵ Uroš Krunić će 28. oktobra pisati kako su prvi komandant i prvi politički komesar bataljona. Momčilo Novković i Damjan Vujnović, obećali borcima »da će ih štab brigade, kao i oni, pustiti masovno na odsustvo«.²⁸⁶ Krunić kaže da su »ovu pojavu jedva djelimično spriječili«, pri čemu naglašava kako su »i sami partizani ostalih bataljona kritički to popratili, što je imalo vidnog uspjeha«.²⁸⁷ No, čini se, ipak je odliv ljudstva iz »Pekiše Vuksana« bio vrlo velik, djelimično zbog gubitaka, a djelimično i zbog toga što se dosta boraca, koji su liječeni kod kuće, ranjeni ili oboljeli, ili su bili pušteni na odsustvo, dugo nisu vraćali u bataljon. U novembru će novi komandant »Pekiše Vuksana«, Ilija Palija i komesar, Simo Radaković, o tome pisati štabu brigade, a štab brigade štabu upravo osnovane divizije,²⁸⁸ upozoravajući da je »bataljon 'Pekiša Vuksan' dosta mali brojčano,« zbog čega je potrebno izvršiti popunu, a »naročito da se povuku drugovi koji su sposobni i koji su se prije nekog vremena nalazili u bataljonu«. Brojno stanje »Pekiše Vuksana« će se početkom jeseni tako naglo smanjivati da su morali »desetar i delegat i vodnik stražariti«; u bataljonu je, naime, zbog velikih gubitaka, a bez popune, bilo »skoro više komandujućeg kadra nego vojnika«. Uoči formiranja 6. divizije samo iz »Pekiše Vuksana« bila su u bolnicama i na oporavku kod svojih kuća 94 borca.²⁸⁹

283) Isto, 103B, 40-1/6.

284) zb. NOR, IX/2,233.

285) Isto.

286) Isto.

287) Isto, 234.

288) Isto.

289) AVIL, 800, 7-3.

Brigada na Baniji

(11. oktobar - 1. novembar 1942)

Lika ja prije jeseni 1942. imala tri brigade, a Kordun, Banija i Dalmacija po dvije. »Formiranjem brigada i njihovim osposobljavanjem za djelatnost kao operativnih jedinica, stvoreni su na našem terenu uslovi za opsežnije operacije«, ustvrdio je početkom oktobra Glavni štab.²⁹⁰¹ S 1. brigadom je Glavni štab računao kao s jednom od pet brigada operativne grupe Glavnog štaba, koja će, neposredno pod komandom Glavnog štaba, uzeti učešća u predstojećim krupnijim operacijama.²⁹⁰ Može biti da je Glavni štab, planirajući akciju te grupe brigada, postupio po Titovom savjetu da se organizira »jedno dublje prodiranje u Hrvatsku kako bi se partizanskim pokretom obuhvatila cijela ta pokrajina«.²⁹²¹

Uoči povjesne sjednice CK KPJ na kojoj je, na Oštrelju, 18. oktobra, rješavano i o dvije osnovne operacije proleterskih, krajiških i hrvatskih brigada, s dijelom snaga prema Grahovu i sjevernoj Dalmaciji, a s dijelom u dolinama Une i Korane, i o formiranju divizija, to jest o preastanju partizanskih jedinica u suvremene operativne jedinice, u Narodnooslobodilačku vojsku, kao i o uspostavljanju narodnooslobodilačkog pokreta u državu - o sazivanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i stvaranju vlade narodnooslobodilačkog pokreta, Glavni štab Hrvatske je obavjestio Vrhovnog komandanta da je na savjetovanju u Drežnici Banija izabrana »za teritoriju naših neposrednih operacija«. Komandant GŠH Ivan Rukavina u izvještaju poslanom Vrhovnom štabu 12. oktobra objašnjava kako »Banija predstavlja sektor koji je vojnički i politički najpovoljniji za krupnije operacije«. Lika ne dolazi u obzir: nema prostora za krupnije operacije. U Lici »partizanske jedinice posvuda djeluju osim na uskom pojasu uz željezničku prugu, koju neprijatelj (okupator uz pomoć ustaša, četnika i drugih snaga) vrlo uporno brani«. Napadi na željezničku prugu, stalno ponavljani, koliko god su bili neophodni, još više su bili iscrpljujući. U tim napadima neprijatelju je otimano malo oružja, a oružje je bilo nasušna potreba. I o tome je Titu pisano 12. oktobra: kako napadima na prugu »naše jedinice zadadu neprijatelju teške gubitke«, kako »unište po nekoliko kilometara pruge«, ali i o tome kako »se srazmjerno malo zaplijeni oružja, uzimajući u obzir veličinu naših snaga, koje su u operaciji angažovane«.

U Lici, po shvatanju Glavnog štaba, više nije bilo boračkog potencijala i nije se imalo koga mobilizirati. Možda je to tačna ocjena, ako se govori o srpskom življu Like, ali u hrvatskim selima su postojale

²⁹⁰¹ Zb. NOR, V/8,168.

²⁹¹ Isto.

²⁹²¹ J. B. Tito, n. d. 12,25.

ljudske i ekonomske rezerve, samo je bilo neophodno jače, ustrajnije i smišljenije političko angažiranje. Odustavši od daljih operacija u zapadnoj Lici, kao i u kotaru Otočac, s uvjerenjem da te operacije i »pored velikih žrtava... ne bi vodile nekim znatnijim uspjesima«, Glavni štab je u pismu Vrhovnom štabu pohvalio dejstva 1. i 2. brigade, ali je umanjio i vojni i politički uspjeh tvrdeći da »te operacije nisu donijele niti neku veću količinu oružja, a niti neke naročite mogućnosti mobilizacije«.

Glavni štab se, začudo, nije opredjelio ni za operacije objedinjenih krupnijih snaga 1. operativne zone na Kordunu, mada je u razmišljanjima o planovima sve vrijeme prisutno shvatanje da bi razbijanje »koridora koji odvaja Liku od Korduna značilo velik vojnički uspjeh«. Upravo na tom koridoru, gdje se 1. brigada okušala u dane svog formiranja, neprijatelj je »veoma aktivan«: »vrlo su česti ispadi ustaša i domaćih naoružanih bandita, pri čemu ubijaju i pljačkaju sela našeg oslobođenog teritorija«. To što je neprijatelj na tom koridoru »veoma aktivan« kao da je zbunilo Glavni štab.

Glavni štab je, dajući zadatke grupi brigada, smatrao da je »neprijatelj prilikom svoje posljednje ofanzive na Baniju ostavio niz garnizona, koji nisu naročito utvrđeni« i vjerovao je da će biti razmjerno lako osvojivi, posebno što su »u tim garnizonima u većini domobranci, koji su za vrijeme ofanzive javno manifestovali svoje simpatije za partizane«. Osim kalkuliranja s domobranskom neborbenošću (»uopće su domobranci pokazali da nisu naročito spremni za borbu protiv partizana«), Glavni štab je računao da bi u Baniji »momenat iznenađenja mogao biti odlučan za uspjeh operacije«. Pokazat će se da »momenat iznenađenja« neće »biti odlučan za uspjeh operacije«, a pokazat će se da ni domobranci i nisu onako neborbeni koliko se to vjerovalo. No u svakom slučaju, planirajući operacije u Baniji, Glavni štab je razložno računao da bi uspješim pohodom »otežali promet, a eventualno i presjekli puteve Petrinja - Bosanski Novi i Petrinja-Kostajnica, koji su neprijatelju sada naročito važni«. Istovremeno, računalo se da bi »veći uspjesi povratili povjerenje naroda u naše snage«, mada će se pokazati da to narodno povjerenje i nije »bilo pokolebano odlaskom naših snaga (s Banije) prilikom posljednje neprijateljske ofanzive«.²⁹³

Prva NOU brigada Hrvatske je na Baniju krenula ujutro 11. oktobra poslije smotre u Vujinovim Glavama. Uz prethodno objašnjenje komandanta zone, da »Banija predstavlja sektor koji je vojnički i politički najpovoljniji za krupnije operacije«, s nerazložnim uvjerenjem da se domobranci na Baniji neće angažirano boriti protiv partizana, jer su već »javno manifestovali svoje simpatije za partizane« i da će »nekoliko mjesta s jačim neprijateljskim garnizonima«, kao što je Glina, biti razmjerno lako osvojiti, brigadi je 10. oktobra naređeno da krene »pravcem Plitvička jezera - Močila, gdje će preko komande područja Kordun stupiti u vezu sa Glavnim štabom Hrvatske« i »dobiti naređenja za dalji rad«.²⁹⁴ U 7 sati 11. oktobra brigada je krenula naznačenim pravcem, da bi - uz zadržavanje, radi partijske konferencije i savjetovanja u Pri-

²⁹³ Zb. NOR, V/8,170.

²⁹⁴ Isto, 65.

sjeki na Petrovoj gori - 18. oktobra stigla na Baniju. U Klasniću je brigadu čekalo zadivljujuće iznenađenje: sve živo i zdravo izišlo pred izduženu kolonu od gotovo 1100 boraca. Poredale se žene i omladinke uz cestu ušorenog sela, iznijele pečenja i kolače, sireve i voće, pekmez i boce s rakijom... »De, dijete« - čuju se ustreptali glasovi dobrote i radosti: »Uzmi, srećo, od srca je«, »Uzmi, druže, sve treba da dijelimo!« Nikola Đurđević, vodnik u 1. četi 1. bataljona, kasnije će često hvaliti Klasnić: »Našopalo nas kao čurke s orasima!«

Obaviješten o Klasniću i dočeku 1. brigade, sekretar CK KPH Vlado Popović je Titu pisao:

»Naše brigade uživaju veliku popularnost u narodu. Kada je I brigada pošla na Baniju, seljaci su jedne općine čistili cestu u dužini od 5 kilometara za defile Brigade i donosili poklone borcima.«²⁹⁵

U Klasniću je brigada obaviještena o tome da joj, s drugim snagama, predstoji napad na ustaško-domobranski garnizon u Glini. Dva dana se brigada zadržala u Klasniću, čašćena, a zatim je, dan uoči planiranog napada, sve vrijeme praćena kišom i jakim vjetrom, prešla u Drenovac, na obali Bručine, desetak kilometara jugoistočno od Gline.

Na Baniji su se tih dana zatekle i dvije banijske brigade, 7. i 8, te 5. kordunaška NOU brigada. Druga lička je ostala na Kordunu, angažirana u borbama na Perjasici i, potom, u neposrednoj blizini Karlovca. Za združene snage, to jest za grupu od četiri brigade, Glavni štab Hrvatske je obrazovao jedinstveno rukovodstvo - Operativni štab: Ivan Gošnjak je bio komandant, Đuro Kladarin politički komesar, Perica Kleut zamjenik komandanta, Đoko Jovanić operativni oficir, Simo Todorović obavještajni oficir, Dušan Starčević oficir za vezu, Rade Bulat oficir štaba i Adam Vladić intendant.²⁹⁶ Taj je štab 21. oktobra izdao zapovijest za napad na Glinu.

Prvoj brigadi je naredeno da, »ojačana sa 2 teška bacača i jednim protutenkovskim mitraljezom«, koji je bio zaplijenjen u Pazarištima, treba »sa jednim bataljonom likvidirati neprijateljsko uporište na Kozariću« i »zauzeti željezničku stanicu« (štab brigade će taj zadatak povjeriti 3. bataljonu), sa 1. i 2. bataljonom »probiti se od Majskih Poljana preko potoka Maje, sa zadatkom da se osvoji neprijateljska baterija kod klounice i probije u centar grada, u kome likvidirati uporište i zaći sa leđa duž rječice Maje i željezničke pruge«. Četvrti, banijski bataljon, jedini čiji su borci dobro poznavali Glinu, neće biti uključen u napad: zadržan je »između sela Jukinca i Prekopa u cilju osiguravanja ceste Petrinja - Glina od nadiranja neprijatelja.«²⁹⁷

Dvije banijske brigade, 7. i 8, kao i 5. kordunaška, po naredenju operativnog štaba Grupe, uglavnom su raspoređene na prilazima Glini: kod Gređana, prema Topuskom, raspoređen je bio dio snaga 7. brigade, od Gore prilaze zatvara 8. brigada, uz zadatak da, ako bude moguće, »likvidira neprijateljska uporišta kod Graberja i na Perkovića Brdu«, a lijevo od 8. brigade raspoređena je kordunaška 5. brigada prema neprijatelju u Hrastovici i Cepelištu. Jedan bataljon 5. brigade je bio

²⁹⁵> isto, IX/2, 290.

²⁹⁶> Isto, V/8,225.

²⁹⁷> Isto, 277.

u rezervi štaba Grupe, a dva bataljona 7. brigade su uključena u borbu za Glinu sa zadatkom da »prodru od Jukinca, likvidiraju neprijateljsko uporište na rijeci Maji i da se probiju u sjeverni dio grada u cilju čišćenja neprijateljskih uporišta sjeverno od grada i u samom gradu«, a zatim »preko sajmišta da prodiru u zapadni dio grada i očiste neprijateljska uporišta«.

U zapovjesti operativnog štaba Grupe brigada rečeno je da u Glini »neprijatelj raspolaže sa oko 650 vojnika, od koga broja jedna satnija ustaša, a ostalo domobrani«, i da »neprijatelj raspolaže jednom baterijom od 4 topa, koji se nalaze kod klaonice, i 4 teška i 8 lakih bacača«, a da je »ljudstvo naoružano mitraljezima, puškomitraljezima i karabinima«. Nije kazano da su u Glini dijelovi zloglasne bojne Ivana Mraka i dijelovi 1. oružničke pukovnije. Pokret Grupe brigada pratilo je uvjerenje Glavnog štaba Hrvatske da su domobrani više skloni partizanima nego ustašama i da samo traže pogodnu priliku za predaju.

Mada ustaše priznaju oktobra 1942. godine da je u njihovoj »državi«, Endehaziji, »obće stanje jako zabrinjavajuće radi sve jače i jače djelatnosti komunističko-partizanske«, tako da »oružničke postaje usljed slabe jačine nisu u stanju obraniti ni mjesta svoga stanovanja, a kamoli svoja područja«, ipak je valjalo računati na to da će Glina biti do posljednjeg ustaše branjena.

Dok je, 21. oktobra, vršeno izviđanje terena u prisustvu svih komandira i komandanta, Prva brigada je bila u Klasnici, 18 kilometara jugoistočno, na sjeverozapadnim obroncima Šamarice. Dvadesetak sati prije napada, planiranog za ponoć u noći 22. i 23. oktobra, 1. brigada se pomjerila desetak kilometara na sjever, u dolinu Bručine, u selo Drenovac, koje je od Gline udaljeno gotovo koliko i Klasnić tako da će jedinice ući u borbu već uočljivo zamorene dosta napornim maršem preko Majskog Trtnika, Ravnog Rašća, Roviške, Crnog Luga i Maje.

Onih je dana bilo dosta kiše, a popodne 22. oktobra počeo je snažan pljusak. Zbog toga ni jedan bataljon nije bio na polaznim položajima u dogovoreno vrijeme i napad ne počinje po naređenju štaba Grupe brigada u 24 sata 22. oktobra, nego u 1. 45 23. oktobra.

U izvještaju operativnog štaba Grupe brigada kaže se da su »bataljoni uspjeli bez žrtava preći kanal« i da su, zahvaljujući dobroj planu operativnog štaba u kojem je »utvrđeno najslabije mjesto u odbrani neprijatelja«, uspješno izvršili napad, tako da je »upad u grad potpuno uspio«. Budući da je plan operativnog štaba »bio pravilan« i da je »upad u grad potpuno uspio«, Glina bi u noći 22. i 23. oktobra bila zauzeta, a neprijatelj uništen, samo »da smo imaliiskusne komandante i komandire«, ²⁹⁸ odnosno - što će pisati komesar Grupe Đuro Kladarin - da je komandni kadar umio u samom mjestu »držati jedinice na okupu«. ²⁹⁹ Operativni štab će čak i za teško podilaženje polaznim položajima okriviti niže komande, a nije uzeto u obzir da je potok Maja postao teško savladiva bujičava rijeka i - što se od zarobljenika moglo saznati - da je neprijatelj u Glini znao da će u noći 22. i 23. oktobra uslijediti partizanski napad. Operativni štab kaže da je »neprijatelj sa

²⁹⁹ Isto, ³¹⁵ AVII, 1467A, 21/7.

Jukinačkog mosta pobjegao« početkom napada i da se - zahvaljujući tome što »su naši bili spori i nisu dovoljno polagali pažnje na to neprijateljsko uporište«, brzo snašao i »sa jednom satnijom uspio zauzeti sve okolne zgrade oko Jukinačkog mosta«. Zapravo, sve su te zgrade otprije utvrđene za otpor, a posade u njima su pojačane uveče 22. oktobra

Preko Jukinačkog mosta, sa zadatkom da osvoje bateriju topova kod klaonice, nastupao je »Marko Orešković«, i - desno od njega - prema centru grada »Pekiša Vuksan«. Bilo je razložno očekivati da na Glinu napada i 4. banijski bataljon. Banijski su zaista 22. oktobra inzistirali da njihov bataljon bude u špici napada. Oni su bolje od ostalih znali i prilaze gradu i grad. Lakše bi se snalazili od Ličana i Kordunaša. Štab brigade je drugačije mislio: računao je na neiskustvo velikog broja novih boraca 4. bataljona, a pri tome se govorilo i o mogućoj osvetoljubivosti. Zbog toga je u špicu napada, lijevom stranom Jukinačkog mosta, sa zadatkom da osvoji bateriju topova, poslan »Marko Orešković«, da bi se u gradu spojio s 2. bataljonom, koji je prodirao prema crkvi od željezničke stanice, povezan desnim krilom s dijelovima 7. banijske brigade. Treći bataljon je napadao Kozaricu i blokirao željezničku stanicu.

Uvjeti u kojima je organiziran i proveden napad bili su krajnje nepovoljni za napadača. A kako je napad tekao, nepovezan, s mnogo nesnalaženja, bez mogućnosti da se aktiviraju rezervne snage, to su se elementi nepovoljnosti uvećavali. Uroš Krunić će u komesarskom izveštaju pisati kako je uočio »mnoge greške u našoj jedinici« i kako je »štab slabo odgovorio ulozi rukovodioca«. Za najstariji i - po mnogim ondašnjim ocjenama odlučujući faktor - najuspješniji bataljon, je rekao: »Cio 1. bataljon je podbacio«.³⁰⁰ Mile Marčetić je one noći zajedno s komesarom Ilijom Radakovićem dobro organizirao napad, sam je trčao od čete do čete, pokušavao ja na sve načine da poveže čete kad su prešle most i prodirale u grad, ali rezultati će biti tako mali, da će gotovo bez prigovora biti prihvaćena ocjena komesara bataljona: koliko god je 1. bataljon »borben i politički svjestan« u Glini je doživio neuspjeh, jer je bio »slabo rukovođen«. U analizama nije spomenuto strašno stanje neba i zemlje, nije uzet u obzir silni zamor boraca, koji su morali Maju preplivavati, nije se govorilo o tome kako ni Marčetić ni itko od krntijaša ne znaju čvorne tačke neprijateljskog rasporeda, a baš to će se osvetiti bataljonu kad ne postavi osiguranja prema ciglani, odakle je tučen ubitačnom vatrom.

Prvi je one noći ranjen Ilija Damjanović iz 1. čete 1. bataljona, puškomitraljezac. Metak mu je otvorio trbušnu duplju. Zastjenja mladić bolno: »Drugovi moji, ostade ja brez sebe!« - a kad ga jedan od onih, koji su prethodnog jutra primljeni u Partiju, Nikola Đurđević, htjede izvući iz vode i odvesti na obalu, nije se dao. Sam se vratio. Kasnije je tu i zatečen u nesvijesti, s iglom u ruci. Pokušao je zašiti ranu. Da je brigada imala liječnika, moglo mu se pomoći.

Borba za Glinu je trajala 6 sati. Napadnuti s četiri strane, ustaše su vjerovale da ih je »napalo 2000 odmetnika«; vrhovno oružničko zapovjedništvo je obaviješteno da je partizanima »uspjelo ući u sjeverni dio

³⁰⁰) Zb. NOR, V/467.

(pravac napada 7. banijske) i istočni dio mjesta (pravac napada krtinjaša), gdje su napadali oružničku postaju i bitnicu«, a u gradu su »zapalili kotarski sud«.³⁰¹

U Glinu je prodiralo pet bataljona 1. udarne i 7. banijske brigade. Bataljoni nisu imali veze, ni vodiča. Mnogi su se gubili u gradskom prostoru. Ipak, i sa sjevera i sa istoka klin napada je prodirao prema centru Gline. No, kako su čete bile rasute po udarnim grupama, snaga prodora je jenjavala, a otpor je rastao. Zbog toga kuriri 1. bataljona u dva navrata trče do štaba brigade tražeći pomoć. Štab 4. banijskog bataljona, zabrinut zbog sporog prodiranja u grad, tražio je da se i taj bataljon uključi u borbu. Štab brigade nije ni to prihvatio, jer je iz Operativnog štaba javljeno da su snage određene za napad dužne da same riješe situaciju u Glini. A bataljoni u Glini su se iz sata u sat sve više iscrpljivali, nitko nije uspio da načete energije objedini, snaga je trošena tamo gdje se ništa nije moglo riješiti, pa je u osvit dana moglo samo da se donese jedno rješenje: povlačenje.

U kritici djelovanja rukovodstava i jedinica 1. udarne brigade Operativni štab je ustvrdio da dva prva bataljona 1. brigade »nisu predstavljali nikakvu udarnu snagu«. Posebno je kritikovan »Marko Orešković«, koji je »imao odmah u početku znatne gubitke«, a nije osvojio topove »pomoću kojih bi mi lako pročistili sa svim drugim neprijateljskim uporištima«. Za 2. bataljon je rečeno da je »bio skoro potpuno pasivan«, odnosno da je »ušao u ulicu gdje većinom neprijatelja nije ni bilo i borbe skoro nije ni imao«. Za neprijatelja je rečeno da »je imao dobru taktiku«. Dok su se oko 3 satnije nalazile u rovovima oko Gline, oni su imali još 2 satnije koncentrisane u samom gradu i osim njih još oko 50 ustaša i oko 30 žandara. Te rezervne snage je »bacio na ono mjesto koje je bilo najviše ugroženo i zahvaljujući našem nesnalaženju u tom potpuno uspio«.³⁰²

Začudo, oni koji su s autoritetom pretpostavljenih ocjenjivali rezultate napada na Glinu i postupke sudionika napada sasvim su smetnuli s uma slabu obaviještenost o neprijateljskim snagama i njihovom rasporedu, a nisu uzimali u obzir ni upornost glinskih ustaša, koji su - kako to 16. novembra 1942. godine piše veliki župan kod ministra unutrašnjih poslova Josip Troyer - od uspostavljanja takozvane NDH »primenjivali malo previše drastične mjere«, pa je od njih, među ostalim, »oko 400 žena i ljudi kotara vojničkog bilo pobito«.³⁰³ Obaviještenost o neprijatelju je bila ništavna, a neprijatelj je pak sve znao o partizanskim snagama i njihovim pokretima. Ustaško-domobranske jedinice u Glini bile su pod komandom 5. gorskog zdruga, kojim je komandovao pukovnik Lalić. Toga Lalića su banijski partizani zarobili s glavnostožernim pukovnikom Vjekoslavom Klišanićem (kasnije je postao general JNA) 29. maja između Gline i Topuskog, kod Gređana. Branko Mamula se sjeća da je zarobljeni Lalić pričao - navodeći precizne podatke - kako je njegov štab od nekog njihovog obavještajca, lugara, saznao sve podatke o pokretima 1. brigade NOV Hrvatske i drugih snaga na Baniji.

301) Isto, V/32, 466.

302) Isto, 314.

303) Isto, 508.

Obavijestio ih je i o predstojećem napadu na Glinu: kad će uslijediti i s kakvim snagama. Gliniski garnizon je o tome odmah obaviješten. Grad je alarmiran. A 23. oktobra je - kao što je dogovoreno u štabu 5. zdruga - iz Petrinje preko Gore krenula Glini u pomoć čitava bojna, no stigla je kad se već 1. brigada povukla od Gline.

No, dakako, to ne znači da nije bilo subjektivnih grešaka. Nema sumnje, i štabovi bataljona su odgovorni posebno kad je riječ o nesnalaženju u gradu. Ali morali su intervenirati i iz štaba brigade i iz operativnog štaba Grupe brigada. Uočivši da neprijatelj »ima rezerve svojih snaga« i da je »na najugroženije tačke bacio rezervne jedinice«, a da ni na jednom pravcu izvan Gline ne dolazi ni do kakve intervencije iz okolnih neprijateljskih garnizona, viši štabovi su morali u borbu za Glinu uključivati svoje rezerve, ponajpre 4. banijski bataljon 1. brigade, a zatim i dijelove drugih jedinica, jer - to upravo operativni štab Grupe kaže - »borbe na osiguranjima nije skoro ni bilo« (tek manji okršaj je imala 8. brigada).³⁰⁴

Ipak, napad na Glinu, iako nije uspješno završen, ne bi trebalo smatrati neuspjehom Grupe brigada Glavnog štaba Hrvatske. To će, uza svu kritiku nižih komandi, ustvrditi i operativni štab Grupe, jer bilo je nesumnjivo da »ovaj napadaj znači za Baniju jedan veliki događaj; fakat, da su partizani došli u centar grada Gline, pomlatili najmanje 50 neprijateljskih vojnika i još veći broj ranili, zapalili sudsku zgradu, te iz Gline odnijeli neprijateljske puškomitreljeze ne daje toj neuspjeloj operaciji karakter potpunog neuspjeha«.³⁰⁵

Nismo imali uvida u izveštaje satnija Mrakove bojne, ni 1. oružničke pukovnije, pa otud i neznanje o svim neprijateljskim gubicima. No, ako se i ne zna broj mrtvih i ranjenih (Vrhovno oružničko zapovjedništvo priznaje da je od oružnika bilo 20 izbačenih iz stroja: 5 poginulih, 12 ranjenih i 3 zarobljena), pouzdan je podatak iz izveštaja operativnog štaba Grupe da je u Glini u noći 22. i 23. oktobra zarobljeno 9 domobrana, 1 ustaša i 1 oružnik. Poslije istrage i suđenja, žandarmerijski (oružnički) vodnik, ustaša i jedan domobran su osuđeni na smrt, a ostali domobrani javili su se u partizane.³⁰⁶ Zna se da su Tomo Milić i Sefer Macanović ostali u »Marku Oreškoviću«.

Jedinice operativnog štaba Grupe su imale vrlo velike gubitke: 20 mrtvih, 40 ranjenih, 2 nestala. Iz 3. kordunaškog bataljona poginuo je Pero Matijević. »Pekiša Vuksan« i 4. banijski bataljon nisu imali gubitaka. Bataljon »Marko Orešković« je ostao bez osam boraca. Svi su oni ostali u pamćenju svojih drugova. Dvadesetdvogodišnji sekretar Partije 1. čete 1. bataljona Branko Pećanac ušao je i u pjesmu, koja se i sad može čuti u selima izvornog toka Une. Kao i mnogi iz stroja Krntijaša, bio je nadničar i sezonac; od svoje šesnaeste gradio je ceste, nosio lučke terete, učio se kopati tunele. Stasit, mada ne previsok, rano ostario i u licu grub, imao je guste obrve nad dječjački zamodrenim očima koje su uvijek krijesile smijehom. I otac mu je poginuo, od četnika ubijen.

³⁰⁴> Isto, V/8, 318.

³⁰⁵> Isto.

³⁰⁶> Isto, 317.

Za Branka Pećanca i u bataljonskim džepnim novinama je pisalo kako je bio hrabar, bistar i lukav, u smislu da nadmudri i prevari neprijatelja, i kako je bio rječit, pokretu u kojem je poginuo najiskrenije odan, mio ljudima valjda i stoga što je svaka stvar koju je on kazivao izgledala ljepša i veća nego što uistinu jeste. Brankove istine su bile tako bogate, čak raskošne, da je ostavljao dojam da iskazuje samo djeliće svog prebogatog znanja. Zaista, u svemu tome je bilo mnogo, mnogo više iskrenosti i uvjerenja, nego znanja, u smislu obrazovanja.

Đuro Lavrnjić iz Komića pamti da su Dušan Šujica i Nemanja Marčetić, »dva diva od junaštva, dva moja brata rođena, iako su nas različite majke rodile«, poginuli pored njega kad je njihova četa prodirala između dviju utvrđenih kuća. Nemanja Marčetić, jak i spretan, bacio je na utvrđene ustaše bombu drvarske partizanske proizvodnje. Tu bombu su u 1. brigadi zvali »durhauz«. Bomba je pala na krov, odbila se i eksplodirala kraj vodnika Marčetića. Nemanja Marčetić i Dušan Šujica su tu poginuli; Marčetić od vlastite bombe, a Šujicu je ustaša iz puške pogodio u čelo.³⁰⁷⁾ Đuro Lavrnjić, ogroman momak dugačkih ruku, bio je na tri mjesta ranjen, ali ipak je uspio izvući teže ranjenog dugajliju Iliju Bogunovića Zekana.

Iz 1. brigade bilo je 19 ranjenih.

Brigada se iz Gline povukla u Rudić, gdje se zadržala do 25. oktobra, a onda se pomjerila malo južnije, u Klasnić. »Usprkos neuspjeha na Glini« - uočio je operativni štab obišavši 1. brigadu 25. oktobra - »moral kod partizana je dobar. Partizani komentiraju kako su zvonili u crkvi u Glini, kako su se šetali ulicama Gline...³⁰⁸⁾

Računajući s visokim moralom boraca 1. brigade, operativni štab je planirao da se što prije izvrši prodor prema Trokutu i željezničkoj pruzi Zagreb - Beograd. Zbog toga su Perica Kleut i komandant 7. banijske brigade Nina Maraković 24. oktobra izviđali u rejonu Sunja - Kostajnica - Dubica, što je od Glavnog štaba Hrvatske 18. oktobra tražio Vrhovni komandant. Bilo je, naime, odlučeno da »do 5. novembra« zdužene snage Operativnog štaba za Bosansku krajinu i Glavnog štaba Hrvatske napadnu Bihać, pa bi upravo stoga bilo »vrlo važno da u vrijeme oko 1. novembra preduzmete jednu jaču diverziju u istočnom dijelu Banije«. Istovremeno je Vrhovni štab tražio od Glavnog štaba »četiri hrvatske brigade« da »napadnemo i zauzmemo Bihać«. ¹⁰ Te četiri brigade trebalo je - s računom da će napad uslijediti oko 1. novembra - »blagovremeno dirigovati prema Bihaću, ali tako da neprijatelj ne sazna za vašu koncentraciju«. ³¹⁰⁾ U Lici, na Kordunu i Baniji tada su djelstvovale tri ličke brigade, dvije kordunaške i dvije banijske. Sasvim dovoljno za ono što je tražio Vrhovni komandant: da dvije budu usmjerene na Grahovo, dvije da izvrše »jaču diverziju u istočnom dijelu Banije« (»Za ovo bi bile dovoljne dvije brigade«, kaže Tito 18. oktobra), a tri da uzmu učešća u borbama za Bihać. Glavni štab se, odnosno ko-

³⁰⁷⁾ Osim već spomenutih - Branka Pećanca, Ilije Damjanovića, Pere Matijevića, Dušana Šujice i Nemanje Marčetića - u Glini su poginuli Jovo Miljuš, Pero Ciganović, Nikola Desnica i Jandrija Prijić.

^{m>} Zb. NOR, V/8, 318.

^{*>} J. B. Tito, n. d. 133.

³¹⁰⁾ Isto.

mandant Glavnog štaba se, s Operativnim štabom grupe brigada na Baniji opredijelio i za napad na prugu Zagreb - Beograd u zoni Trokuta, i za učešće u bihačkoj operaciji, ali je, prije »jedne jače diverzije u istočnoj Baniji«, odnosno prije pokreta snažne četverbrigadne grupacije »prema glavnoj pruzi«, planirao »da se dočepamo jedne bojne«.³¹¹

Može biti da je upravo u trenu kad je stvoren plan po kojem je Operativni štab očekivao »da se dočepamo jedne bojne« i da se potom udari »prema glavnoj pruzi«, kamo su već bili poslani u izviđanje Perica Kleut i Nina Maraković, stiglo pismo Vrhovnog komandanta. Jer tada su za »jaču diverziju« određene samo dvije brigade, Prva i Sedma, ali tako da te »dvije brigade ne idu predaleko, tj. prema pruzi«, jer »mogle bi zakasnuti tamo gdje će biti potrebne uz one ostale dvije«, ³¹² tj. mogle bi zakasnuti da uzmu učešća u borbi za Bihać. Prije diverzije na pruzi, očekivalo se da će 1. brigada s 1. kordunaškom zauzeti Čuntić, ustaško-domobranski garnizon 13 kilometara južno od Petrinje, na sjevernim padinama Šamarice. Zbog toga je, u želji »da se dočepamo jedne bojne, dok odlazak prema glavnoj pruzi bi došao poslije«, ³¹³ u izviđanje prema Čuntiću išao komandant Opsenica s Bogdanom Oreščaninom i grupom kurira. Opsenica i Oreščanin su se izjasnili protiv napada na Čuntić. Smatrali su da su neprijateljski položaji »vrlo teški za napasti«, a štab »poslije neuspjeha u Glini ne smije ići u novi neuspjeh«. ³¹⁴ Potom se odustalo i od napada na »glavnu prugu«. Operativni štab grupe brigada na Baniji je to objasnio pomišlju da bi, »u slučaju brze potrebe tih brigada one mogle stići kasno i ljudstvo će biti izmoreno«. ³¹⁵ Iсуviše se čekalo, i u tom čekanju, ako i nije angažirana u nekoj akciji na Baniji, brigada će biti dovedena u situaciju da se sa zakašnjenjem uključi u bihačku operaciju.

Prije odlaska s Banije, iz Klasnića, gdje se brigada zadržavala kao i uoči napada na Glinu, u 1. udarnoj brigadi Hrvatske je formirana četa za vezu. Do tada su u bataljonima i pri štabu brigade postojali kuriri, ali ne kao samostalna jedinica; svaki od tih kurira je bio vođen kao borac u četi. Za komandira čete za vezu postavljen je dotadašnji oficir za vezu u štabu brigade, zrmanjski komunist, Dušan Starčević. No, njegovo rukovođenje vezom u 1. brigadi će biti kratka vijeka. U vrijeme bihačke operacije, u novembru, kad je reorganiziran Glavni štab, Dušan Starčević će, kao i operativni oficir Joco Njegomir, biti uključen u tehničke službe Glavnog štaba, a potom će biti prekomandiran u dalmatinske jedinice. Za prvog komesara čete za vezu je postavljen Božidar Jokić. Zamjenik komandira je bio Jovo Adžić iz Smoljanca, a zamjenik komesara Božo Tonković, iz Studenaca, zagrebački komunist, trgovački radnik, izuzetno komunikativan karakter. Tonković je u decembru 1942. godine prekomandiran u bataljon »Marko Orešković«, a dužnost partijskog sekretara vezista dobio je dotadašnji delegat mitraljeskog voda 2. bataljona »Pekiša Vuksan« Nikola Zagorac Kobac, dvadesettrogodišnji stolar iz Metka.

³¹¹ Zb. NOR, V/8, 318.

³¹² Isto.

³¹³ Isto, 319,

Isto.

³¹⁵ Isto.

»Oko 1200 partizana sa oružjem i bez oružja«, ³¹⁶ 1. NOU brigade Hrvatske je 28. oktobra krenulo s Banije trasom koja je bila određena naredjenjem zamjenika komandanta Glavnog štaba Hrvatske Ivana Gošnjaka: Klasnić, Obijaj, Perna, Krstinja, Veljun...

Popodne 31. oktobra brigada je zastala u Veljunu, pripremajući se za prelazak Korane. Dok je pripremana večera, nešto iza 17 sati, nad Veljunom su se pojavili talijanski avioni. Mada je - kako će to biti kazano u izvještaju štaba brigade - »komandno osoblje bilo prisebno«, i mada su se borci sklonili i u voćnjacima i šumarcima pritajili, talijanski avijatičari su ipak uspjeli uočiti konje i komoru 4. bataljona, pa su Veljun zasuli bombama. Iz borbenog stroja je izbačeno 28 boraca; 10 mrtvih na mjestu, među njima 3 člana Partije, 3 kandidata za prijem u Partiju i sekretar skojevskog biroa - svi iz 4. banijskog bataljona. Poginuo je i komandir 1. čete 4. bataljona Milan Dimitrović, po ocjeni zamjenika komesara brigade Milana Uzelca Brice, »jedan od najboljih komandira u cijeloj brigadi«. Uzelac će čak i 45 dana poslije ove veljunske nesreće pisati kako se njeni »osjećaju tragovi«. ³¹⁷

³¹⁶> Isto.

³¹⁷> AVII, 102B, 24-*.

Oslobođenje Slunja

(2 - 19. novembar 1942)

O d Klasnića do položaja, koje je 1. brigada trebalo da zaposjedne da bi se uveče 2. novembra - kako je planirano u Vrhovnom štabu - uključila u bihaćku operaciju, ima 160 kilometara zaobilaznog puta, više po šumama i kamenjaru, nego po drumu. Očekivano je da 1. brigada, s 2. ličkom, u noći 2. i 3. novembra zauzme Ličko Petrovo Selo, Željavu i Baljevac, pa onda da produži, goneći neprijatelja preko Rakovice, za Slunj. To je bilo teško ostvariti zbog nepotrebnog zadržavanja brigade na Baniji.

Glavni štab je 1. brigadu na put dug oko 160 kilometara uputio tek 28. oktobra. Štab 1. operativne zone Hrvatske, kojemu je u prvoj fazi bihaćke operacije povjerena komanda nad snagama na lijevoj obali Une, tek je na dan početka bihaćke operacije 2. novembra, kad je brigada bila oko 100 kilometara udaljena od polaznih položaja, izdao naređenje za njeno uključenje u operaciju. Primivši to naređenje, brigada je usiljenim maršem krenula šumskim stazama zapadno od Slunja pravcem Zbjeg - Bjeljevine - Plitvice - Prijeboj. Tek 4. novembra svi bataljoni stižu preko Jezerca u Prijeboj nekoliko kilometara zapadno od Ličkog Petrovog Sela. Obaviješteni o uspjesima operativne grupe brigada u dolini Une borci su krenuli u oslobođenje Ličkog Petrovog Sela. Odatle, bez odmora, pokret je nastavljen pravcem Vaganac - Drežnik-Grad - Rakovica. Dijelove 2. ličke brigade čelo kolone 1. brigade je dostiglo tek u Vagancu, gdje je brigadu sačekao komandant 1. operativne zone Srećko Manola. U Vagancu je brigadi naređeno da bez zadržavanja »krene u potjeru za neprijateljem«³¹⁸, pravcem Vaganac - Drežnik-Grad - Rakovica. U zauzetim selima - kako to obavještava viši štab komesar brigade Uroš Krunić - »nije bilo ništa osim mnogobrojno blago koje je stanovništvo napuštenih sela ostavilo u paničnom bijegu sa neprijateljem za Slunj«³¹⁹. Borbeni kontakt s neprijateljem nije uspostavljen do jutra 5. novembra, kad su tri satnije ustaša i domobrana izvršile protivnapad na Rakovicu. Bataljonske patrole su neprijatelja otkrile tek kad je - i to Krunić izvještava - »žestoko pripucao«. Tada su »patrole pobjegle prema svojim jedinicama, što je izazvalo komešanje u cijeloj brigadi«. Tek u sumrak su se jedinice 1. brigade u potpunosti sredile i »učinile jedan nalet pred kojim je neprijatelj pobjegao«, ostavljajući na bojištu 13 mrtvih. Prva brigada je imala 1 poginulog i 3 ranjena.

Dok su bataljoni 1. brigade gonili ustaške satnije prema Slunju, i 2. ličkoj brigadi je naređeno da se pomjeri u istom prahu. Još za vri-

³¹⁸> Isto, 103B, 40-1/16.

³¹⁹> Isto, film 1, su. 324.

jeme borbi sjeverno od Rakovice, na sastanku komesara Glavnog štaba Vladimira Bakarića, pomoćnika komandanta Glavnog štaba Đoke Jovanića, komandanta 1. operativne zone Srećka Manole, predstavnika Vrhovnog štaba Pavia Ilića Veljka i komandanta grupe ličkih odreda Vlade Četkovića u Rakovici je odlučeno da dvije prve brigade NOV Hrvatske, uz eventualno sadejstvo 4. kordunaške i 8. banijske brigade, odmah, iz pokreta, napadnu i zauzmu Slunj. Za to vrijeme 4. i 8. brigada su pod neposrednom komandom komandanta Glavnog štaba Ive Rukavine vodile borbu za Cetinograd, Podcetin, Batnogu i Ponor, zatvarajući istočne izlaze iz Slunja.

Oni koji su 5. novembra u Rakovici odlučivah o tome da se Slunj odmah napadne nisu bili u svemu saglasni. Komesar GŠH Vlado Bakarić je bio protiv napada iz pokreta: nije Slunj isto što i neutvrđena sela iz kojih su ustaše pobjegle 3. i 4. novembra. Objašnjavajući neslaganje s prijedlogom napada na Slunj »iz hoda«, i k tome »s nedovoljno snagom«, Bakarić će 9. novembra Titu pisati da »se neozbiljno pristupilo izvođenju same akcije«.³²⁰ Bakarićeve stavove su prihvatili dva prisutna člana Glavnog štaba, Đoko Jovanić i Vlado Četković Mali Španac, ali je prevagnulo uvjerenje Srećka Manole Ivana i Pavia Ilića Veljka. S Manolom i Ilićem iskreno su se saglasili štabovi 1. i 2. brigade, uvjereni da će njihove snage, pojačane s tenkom, dva topa i dva minobacača u jednonoćnom naletu savladati najveći i najutvrđeniji neprijateljski garnizon u dolini Korane. Planeri borbe za Slunj su držali da ustaški garnizon nema ni 1000 ustaša, domobrana, oružnika i naoružanih civila. A bilo je više od 1500 ustaša i domobrana (10. ustaška satnija sa oko 600 vojnika, Slunjski sat 3. pješadijske pukovnije - oko 130 vojnika, vod slunjskih oružnika, što »djelatnih«, što »pomoćnih naoružanih samo puškama« - oko 200 ljudi, tridesetak ustaša od dvjestopedesetorice tučenih u Ličkom Petrovom Selu, oko 100 »majara« iz Vaganca, 150 iz Drežnik-Grada i 150 iz Rakovice, tri voda 33. ustaške bojne i roj 31. ustaške bojne - oko 200 ustaša). Svaki odrasli muškarac u Slunju je bio naoružan i odlučan da daje prilog ogorčenom, dobro organiziranom otporu. S ustašama je - to javlja zapovjednik 10. bojne ustaški satnik Slavko Bednjanec - »izbjeglo bez ičega na područje općine Slunj i Cetinograd kotara slunjskog oko 6-8 tisuća duša«.³²¹

U Slunju su ustaše očekivale napad »10-15 tisuća dobro naoružanih partizana sa izobiljem streljiva«, vjerovali su da partizanske brigade nastupaju sa »haubicama, lakim topovima, teškim i lakim bacačima, te sa mnogo teških i lakih strojnica« i »sa tri tenka«, ali se ni pred tako velikim snagama nisu mislili povući, samo ako dobiju »u roku od dva dana« pomoć iz Karlovca³²² i ako se organizira da im »dolazi Krilaš svakodnevno« spuštajući na kotama 292 ili 301 »samo naboje 7,9 mm i jedan dio streljiva za pušku Manliher 8 mm«.³²³

Ustaše u Slunju su se užurbano, sputavajući paniku, utvrđivale i pri tome u svim svojim kalkulacijama uvećavale snage napada po pet i

³²⁰> Isto, 31, 38-1.

³²¹> Zb. NOR, V/9, 400.

³²²> Isto, 401.

³²³> Isto.

više puta, a štab snaga u napadu je neprijatelja u Slunju umanjivao u uvjerenju da je neprijatelj »u paničnom bijegu i dezorganizovan«. Toga uspaničenog neprijatelja, odlučeno je ujutro 5. novembra u Rakovici, valjalo je bez odlaganja »slijediti, goniti ga i likvidirati njegova uporišta«. U toj zapovijesti 1. brigadi je naređeno da treba »nastaviti svoj nastupni marš i pripremiti napade na Melnice i Slunj«, ³²⁴⁾ gdje je - tako će izjaviti neki satnik iz 31. ustaške bojne - »oko 20.000 duša, izgubivši sve, gladno, golo i boso, i bez krova nad glavom, čekalo svoj sudnji dan«. Taj satnik, vidljivo ogorčen, također je izjavio pretpostavljenim u Karlovcu kako onom narodu, izbjeglom pred partizanima u Slunj, »njegova ustaška vlast nije mogla pružiti zaštitu i pomoć«, a »dotle su mu partizani svojom promidžbom obećavali sve i zvali ga natrag kućama, što im je djelimično i uspelo«. ³²⁵⁾

U planu štaba 1. operativne zone za napad na Slunj bilo je mnogo nerealnog i mnogo previda, baš kao što ih je bilo dosta od početka planiranja borbi u Hrvatskoj u okviru bihaćke operacije. Tako je bilo i sa pomjeranjem 1. hrvatske brigade prema Ličkom Petrovom Selu i Bihaću, kad je ta brigada bila od tog reiona udaljenja od nekih drugih brigada. Bilo je logičnije da se - kao što to Vrhovni komandant planira - 1. brigada u bihaćku operaciju uključi tamo gdje se i nalazila u istočnoj Baniji. A kad je već povučena na jug, nitko se nije potrudio da skрати njeno nepotrebno manevriranje po sjevernoj Lici: bilo je mogućnosti da se 1. brigada zaustavi negdje u rajonu Močila i da odatle, udarajući bočno u neprijatelja koji je odstupao pred 2. ličkom brigadom, izvrši napad na Rakovicu ili na satnije koje bježe od Rakovice prema Slunju. No, mladi partizanski štabovi, čak i onda kad su u svom sastavu imaliiskusne Špance ili školovane oficire, tek su se učili voditi operacije većih razmjera.

U operativnom štabu, koji je trebao da objedinjava sadejstva 1, 2. i 4. brigade, osim Srećka Manole, bili su i Vlado Četković, Đoko Jovanić i Mile Uzelac. Komandant je Manola. Njemu će, u pismu Vrhovnom štabu, komesar Glavnog štaba Hrvatske dr Vladimir Bakarić zamjeriti što nije organizirao veze među jedinicama, niti je dogovorio sadejstvo snaga, tako da se »akcijom nije moglo rukovoditi iz Operativnog štaba«. ³²⁶⁾

Kasnije će u analizama biti kazano kako »ozbiljnih vojnih i političkih priprema gotovo nije ni bilo« i da se tek »usput, na maršu i kratkim zastancima, nastojalo kod umornih boraca podstaći borbeni elan i takmičarski duh između boraca i jedinica, s obzirom da je bilo u toku takmičenje u čast 25-godišnjice oktobarske revolucije«. ³²⁷⁾

Ali, i bez velikih priprema, kod boraca i rukovodilaca 1. brigade bila je jasno uočljiva želja - koja je, očito, ponijela i komandanta zone u njegovom opredjeljenju da se Slunj napadne i bez temeljitih priprema i bez svježih snaga - »za akcijom u kojoj bi se I Brigada rehabilitovala«. ³²⁸⁾

³²⁴⁾ Iste 64.

³²⁵⁾ AVII, 15, 18/1-9.

³²⁶⁾ Isto, 3A, 38-1.

³²⁷⁾ Isto, 103B, 40-3/16.

³²⁸⁾ Isto, f. 1, sn. 324.

U komesarskom izvještaju »za vrijeme od 28. X do 16.XI 1942« bit će kazano da su u 1. brigadi »partizani bili upoznati sa činjenicom da će najbolju čestitku uputiti sovjetskom narodu i Crvenoj armiji ona jedinica koja ovih dana postigne najviše uspjeha, zatim koja najviše postigne u svom vlastitom uzdizanju kako vojnom tako i političkom«. I prije borbe i za vrijeme borbe za Slunj takmičenje je bilo provođeno i među borcima pojedinačno, kao i među bataljonima i brigadama.³²⁹

Prema planu napada, Prva je trebala udariti na Slunj preko Melnice, Druga je bila raspoređena iza nje, s tim što će »kod Cuić Sela napustiti cestu Rakovica - Slunj, te sa jednim bataljonom pročistiti selo Lađevac, a sa tri bataljona nastupiti kroz selo Lumbardenik desnom obalom Slušnice i sa dva bataljona pripremiti napad na Slunj u zajednici sa I brigadom«. U napad je trebala biti uključena i 4. kordunaška brigada, koja je nastupala Slunju s istoka.

Naređeno je da napad na svim pravcima nastupanja počne u 22 sata 6. novembra, uz osiguranja prema Furjanu, Ponorima i Blagaju. U planu štaba brigade³³⁰ 2. bataljon »Pekiša Vuksan« je imao zadatak da napadne i zaposjedne Malu Melnicu (k.471), pa onda »da se spusti sa svojim desnim krilom na cestu Slunj - Rakovica u selu Slušnica, gdje će se povezati sa snagama II brigade, a sa lijevim krilom uhvatiće vezu na Velikoj Melnici kota 518 sa I-im bataljonom«, da bi potom upao u Slunj s jugozapada. Prvi bataljon »Marko Orešković« je nastupao lijevo od »Pekiše Vuksana«, preko Velikih Melnica, desno od 4. bataljona, koji je imao zadatak da zaposjedne Pliješ (k.389), s kojeg se onda spušta na cestu Primišlje - Slunj. Treći, kordunaški bataljon, koji je poznao svaku stazu i svaki brežuljak onoga kraja, bio je na krajnjem lijevom krilu brigadnog rasporeda, Slunju na sjeverozapadu, gdje s jednom četom zaposjeda položaje između ceste od Primišlja i Korane, a s glavninom snaga, čvrsto vezan s 4. bataljonom, »energično napada kotu 292, istu likvidira ili je jače blokira i produžuje napad prema uglu gimnazije i Korani«. Dvije čete »3. bataljona su potom trebale preći na desnu obalu Korane, istočno od Zečeve Varoši, »da pročiste selo Taborište«, sjeverno od Slunja, i da zatvore prilaze od Blagaja i Blagajskog Pavlovca.

U »važnoj napomeni« komandant i komesar 1. brigade su upozoravali da je »akcija na Slunj predviđena kao proslava naših brigada 7. novembra«. Pozivali su »sav komandni kadar i drugove partizane da dadu sve od sebe, da budu energični i odvažni, da budu inicijativni, da učine sve da proslavimo naš 7. novembar u mjestu Slunju«. Poneseni vijestima o pobjedama u dolini Une, štabovi 1. i 2. brigade kao i operativni štab Grupe, u svojim planovima ne uzimaju u obzir ni to da je pred njima ogorčeni neprijatelj, ustaše okorjele u zločinu, ni teškoće u prikupljanju sopstvenih snaga, ni nevrijeme, koje je bilo tako strašno da je jedan borac umro na položaju. Tada, kao ni tri tjedna ranije, kad je planiran napad na Glinu, vremenske prilike nisu uzimane kao element važnosti u procjeni situacije. Nevrijeme je poremetilo pokrete jedinica, ali i pokrete onih koji su planirali napad; operativni štab grupe brigada, s komandantom 1. operativne zone na čelu, nije ni do 22 sata

³²⁹> Zb. NOR, IX/2, 295.

³³⁰> Isto, V/9, 64.

6. novembra izišao na svoje komandno mjesto u Katićima, kota 339, nad cestom Rakovica - Slunj, južno od Male Melnice. Ni vodiči, probrani po okolnim partizanskim selima, u dogovoru s narodnooslobodilačkim vlastima, nisu stigli u određene jedinice u dogovoreno vrijeme. Žurba se zarana počela svetiti.

Prvu je brigadu nosila želja da se dokaže. Na četnim sastancima borci su naprosto tražili da se što prije uđe u borbu, i zbog neuspjeha u Glini, i zbog toga što su pobjedom u Slunju željeli pozdraviti Crvenu armiju. Ali, uz svu snagu »želje za akcijom u kojoj bi se brigada rehabilitirala«, ³³¹ uz svu »spremnost da se žrtvuje do kraja u narodnooslobodilačkoj borbi u zajednici sa Crvenom armijom«, ³³² noge su borcima bile već na putu do polaznih položaja sputane; štab brigade će obavijestiti pretpostavljene da je »rđavo vrijeme, kišovito sa jakim vjetrom« dovelo »do lutanja jedinica i zakašnjenja za početak akcije«. ³³³ Nisu se snalazili ni vodiči; s borcima su »satima tapkali u mjestu na kiši i hladnoći«. Stoga će na sastancima jedinica i štabova biti s mnogo gorčine utvrđeno da nije bilo ni realnog plana, ni dobre organizacije, ni ikakvih priprema, tako da 2. lička brigada uopće nije uspjela da se uključi u borbu za Slunj.

Štab 1. brigade u naređenju za napad upozorava »komandno osoblje« da se ne ponovi ono što se događalo u Glini, traži od stajješkog kadra da »drži čvrsto u ruci i pod direktnom komandom svoje jedinice«, da čete i bataljoni budu između sebe najtješnje povezani«, a posebno da se »najtješnja veza održava između I-ve i II-ge brigade«. ' No, intendantima bataljona nije skrenuta pažnja na organizaciju snabdijevanja, pa će se dogoditi da mnoge jedinice sve vrijeme borbe ostanu bez hrane.

Veza među bataljonima 1. brigade je uglavnom održavana sve vrijeme, ali su se jedinice u različito vrijeme uključile u borbu, pri čemu su neki bataljoni kasnili čak i 8 sati. Prvi je u doticaj s neprijateljom došao 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, koji je početkom oktobra po sastavu bio toliko izmijenjen da »od starih partizana nema više od 50«. ³³⁴ S iskusnim komandirima Dujom Čubrilom, Đurikom Potkonjakom i Batom Vlakovićem, energični Ilija Palija, kadar da u osobnoj hrabrosti nađe mjeru razboritog komandanta, uveo je bataljon u borbu u 5 sati 7. novembra. To je na desnom krilu rasporeda 1. brigade, uz cestu od Rakovice. U silovitom naletu »Pekiša Vuksan« zaposjeda Malu Melnicu. Komandant bataljona, za kojeg će Krunić poslije borbe u Slunju napisati da je »primjer izdržljivosti i hrabrosti«, obrazovan u vojnoj podoficirskoj školi i u pripravnoj školi kraljevske žandarmerije, vješt u raznim zanatima, svoju 3. četu je poslao prema izvoru Slušnice, da bi se spojila s lijevim krilom 2. brigade, ali 2. brigada nije došla. Veza s »Markom Oreškovićem«, koji je nastupao između »Pekiše Vuksana« i banijskog bataljona, brzo je uspostavljena. Na cesti Slunj - Primišlje istovremeno su se spojila krila 3. i 4. bataljona.

³³¹> AVII, f.~1, sn. 324.

³³²> Isto.

³³³> Zb. NOR, V/9,84.

³³⁴> Isto, 66.

³³⁵> AVII, f. 1, sn. 324.

Zametnute između 5 i 6 sati 7. novembra, borbe su na svim pravcima nastupanja 1. brigade vođene čitavog dana. U odnosu na objedinjene napore, kolektivne i pojedinačne pothvate, rezultati nisu bili naročiti. Borci 3. bataljona, izvanredno dobro vođeni od smirenog Milisava Dakića, »u akcijama oko Slunja pokazali su primjerno koliko su izdržljivi i koliko su borbeni«; ujutro 7. novembra, nastupajući na lijevom krilu brigade, bili su primorani da u dva navrata prelaze Koranu, koja je bila i nabujala i mrzla. To su podaci iz Krunićevog izvještaja o kadrovima i borbama 1. brigade; tu je, uz ostalo, za 3. kordunaški bataljon kazano da je »najuporniji, najizdržljiviji i najdiscipliniraniji«.³³⁶⁾ Krnić je posebno hvalio uspješni rad novog partijskog rukovodioca 3. bataljona Pavia Samardžiju koji »doprinosi najviše i najbolje za napredak cijelog kolektiva«, kao snažna ličnost »jake volje i dobrog odnosa prema komandantu«.

U prvim borbama neprijatelj je izbačen iz rovova i bunkera spoljne obrane. Većinom su bunker i osvajani u ponavljanim jurišima i bombaškim akcijama. Do večeri neprijatelj je na svim prilazima gradu savladan i stjeran u utvrđene zgrade. Najdublje se u neprijateljski raspored usjekla 3. četa 1. bataljona. Komandir te čete je bio bivši žandarm Branko Rađenović Gešić, žestok karakter, koji se dopadao odlučnima. Komesar je bio obučen Petar Cvjetićanin Perica, blage naravi, širokogrud, uvijek prislan, neuk da komandira, mudar da svjetuje. Njihova četa će biti pohvaljena naredbom štaba brigade. Pohvaljenih pojedinaca je bilo više; najprije Bogdan Bolta, 2. četa, 1. bataljon. Vršilac dužnosti komesara u toj četi, Dragan Gubor, u izvještaju o uklinjanju te čete u ustaške položaje (tri sata su vođene borbe za čuku na »ničijoj zemlji«, to jest za dvadesetak metara uskog pojasa) piše kako su se zamjenik komesara bataljona Boško Šnajder (taj je redovno u borbama bio u jurišnom stroju) i mitraljezac Bogdan Bolta »takmičili koji će ustašama vratiti više aktiviranih bombi«. Kad je već pred njima bilo 14 poginulih ustaša, jedna bomba je pala metar dalje od Bolte: bio je teško ranjen. »Desni obraz mu rasječen do kosti, otkinulo mu komadić desnog uha...«³³⁷⁾

» Bit će pohvaljen i jedan od kurira, ali ne za prodor u Slunj, već za iskazanu umješnost u potrazi za operativnim štabom. Riječ je o jednom od pet Ljuština u »Pekiši Vuksanu«, o Petru Stevanovom (do 10. oktobra u 2. bataljonu je bio i učitelj Petar Ljuština, delegat voda u 3. četi), koji je od komandanta Opsenice dobio brzonog, lijepog pastuva sa sedlom i automat s dosta municije. Opseničin pratilac je bio iskusan kurir, i kod Perice Kleuta, i u štabu »Pekiše Vuksana«. Kad dvojica kurira štaba brigade nisu 7. novembra uspjela ući u trag operativnom štabu, onda je to učinio Pera Ljuština. Uveče 7. novembra Manoli je predao Opseničin izvještaj o tome kako su bataljoni »u obliku klina« čistili rovove, o 4. bataljonu koji »vrši pritisak na neprijatelja pred gimnazijom, što 'Marku Oreškoviću' daje priliku da ide dalje u obliku klina«, o ustaškim protunapadima, što uslovljava pregrupiranje dijelova brigade, o cementiranim bunkerima ispred »Pekiše Vuksana«, zbog čega

³³⁶⁾ Isto.

³³⁷⁾ Dragan Grubor, Zb. Sinovi zemlje, 64.

1. bataljon »uglavnom trpi sve«.³³⁸⁾ Komandant 1. bataljona Mile Marčetić, još nepreboljelih rana zbog kritike u vezi s držanjem njega i njegovog štaba u Glini, osobno je vodio napad svoga bataljona. U jednom sudaru s ustašama teško je ranjen.

U svim četama, na svim sektorima, 7. novembra je - kako to piše Centralnom komitetu KPH 15. novembra Milan Uzelac Brico, koji će sutradan dužnost zamjenika komesara predati Marku Čankoviću - »bilo divnih primjera za vrijeme borbe«. Za vrijeme borbe zatekao se među Kordunašima, koji su, brzim manevrom preko Korane, uspjeli spriječiti prodor neprijatelja od Cetingrada i Blagaja; »Iako je kiša lila i velika hladnoća bila, Kordunaši su gazili Koranu dva puta preko i nazad«.

Sve jedinice, povremeno izvan borbe, saslušale su predavanja o Leninu i Oktobru, iako su takva predavanja održavana i nekoliko dana ranije.

Sva su ta predavanja, održavana s pogledom na neprijateljske položaje, »praćena sa interesom i pažnjom«, u čemu se »očitovala neizmjenjerna ljubav i simpatija prema našoj slavenskoj braći i spremnost da se žrtvuje do kraja...«^{339>}

Zbog kiše i kratkog dana zarana je pala noć. Bataljoni su do tada »opasali samo mjesto i stjerali neprijatelja u kuće«. Sve to vrijeme 2. brigada nije davala nikakvog glasa od sebe, a nije bilo vijesti ni od operativnog štaba, kojemu je javljeno da se priprema »ponovni napad noću između 7. i 8. ovog mjeseca«. Ponovo se računalo na dolazak 2. brigade, jer se nije znalo da je kod 2. brigade »dezorganizacija napada bila potpuna« i da se brigada - pod pritiskom neprijatelja iz Lađevaca - povukla prema Rakovici.³⁴⁰⁾

Izašavši »u neposrednu blizinu borbene linije«, gdje je bio u prilici »da daje najveću moguću pomoć štabovima bataljona«, štab 1. brigade je zadržao svoje snage na položajima oko Slunja do 7 sati 8. novembra. Tek tad je bataljonima naređeno da se povuku na polazne položaje, a potom u Zbjeg.

U borbama vođenim 7. novembra poginula su 4 borca. Za jednog od njih je u izvještaju kazano da je »pao smrću heroja«. Poslije Rastovića, to je bio drugi borac 1. brigade predlagan za narodnog heroja. Riječ je o Jakovu (u izvještaju piše Jakob) Peterliću, kraljevskom i domobranskom žandarmu, koji je odavno bio simpatizer radničkog pokreta, ali je u Partiju primljen tek u Klasniću, poslije borbe za Glinu, gdje se istakao kao komandir 1. voda 2. čete »Pekiše Vuksana«. Peterlić (u izvještajima piše i Petrlić), kao oružnik u Brušanima, uspostavio je vezu s ustaničkim Divoselom i mnogo je pomogao »Pekiši Vuksanu« da u proljeće 1942. zauzme Brušane. Osim Peterlića, poginuli su Milan Lončar, Milan Ratković i Mićo Vučinić. Branko Mamula za Vučinića piše da je bio »zanatlija - pekar, nešto stariji od nas, ličio je na vrlo mirna, skromna i, rekao bih, čak bojažljiva čovjeka. Ali u nekoliko bojeva prije Slunja već se bio pokazao kao vrlo hrabar, a prilikom napada na Slunj sve nas je oduševio pri prelazu Korane i prilikom teškog ranjavanja. Svi

³³⁸⁾ ZbTNOR, V/9, 84.

^{339>} Isto, IX/2, 295.

³⁴⁰⁾ Đ. Orlović, n. d. 89.

smo mislili, videći kako je pogođen, da je gotov. Vrat mu je bio skoro sasvim presječen. Kao da je mrtav, odvezen je u Zbjeg, da bi s ostalim palim borcima bio sahranjen. U prihvatnoj bolnici u Zbjegu konstatirali su da je živ. Kada su mi to javili, naprosto nisam vjerovao. Otišao sam u Zbjeg da ga identificiram. Zatekao sam ga živog, iako je bio potpuno iznakažen. Agonija je trajala još dva dana. Da čovjek ne povjeruje: biti tako teško ranjen, a živjeti još dva dana... «³⁴¹⁾

Ustaše su imale znatno više gubitaka. Samo iz 10. ustaške bojne bilo je 11 mrtvih i 40 ranjenih. To spominju ustaški dokumenti, u kojima nema podataka da je grupa boraca s komesarom 1. čete »Pekiše Vuksana« Stevom Potkonjakom Mačkom zarobila trojicu ustaških kurira, koji su nosili poštu iz Lađevca u Slunj.

Glavni štab Hrvatske je za sedmonovembarsku borbu pohvalio 1. brigadu kao cjelinu, a prihvatio je sve pohvalne ocjene štaba brigade o pojedincima i prijedlog da vodnik Jakov Peterlić bude proglašen narodnim herojem. Pojedinačno su pohvaljeni: zamjenik komandira 3. čete 1. bataljona Petar Dubajić Pejo, kojemu će junaštvo iskazano u osvajanju ustaških bunkera biti legitimacija za prijem u Partiju, pri čemu će biti kazano da se Pejo i ranije isticao i kao hrabar borac i kao sposoban rukovodilac; osim njega iz 1. bataljona su pohvaljeni Milan Đilas, Bogdan Bolta i Mirko Drča; iz 3. bataljona je pohvaljen desetar Miloš Đurić, a iz 4. bataljona komandir 2. voda 2. čete Branko Bjelajac.

Dok je Prva brigada, povukavši se u sela gdje se prvi put kao cjelina prikupila prije četiri mjeseca, živjela intenzivnim vojno-političkim životom, sve vrijeme s potenciranom željom da »Slunj mora pasti«, viši štabovi su s mnogo kritike analizirali svoje djelovanje i djelovanje potčinjenih jedinica. Srećko Manola je posebno oštro kritikovan. Zbog tih kritika organiziranje ponovnog napada na Slunj i Lađevac Glavni štab je povjerio svojim članovima Vladi Četkoviću Malom Špancu i Đoki Jovanoviću.

Prije napada na Slunj odlučeno je da se uništi ustaški garnizon u Lađevcu. Zadatak je povjeren 1. brigadi, koja je ovom prilikom ojačana bataljonom »Mičo Radaković« iz 2. ličke brigade. Ovog puta se nije moglo reći, kao što je kazano za sedmonovembarsku borbu, kako je jedinica bio »nepoznat raspored neprijateljskih predstraža, zbog čega su jedinice pretrpile veće gubitke«, niti se »najviše imalo u vidu panika neprijatelja, dok samo uporište Slunj, njegova utvrda, zatim ustaški koljači« nije uzimano u obzir.³⁴²⁾

Plan je ovoga puta rađen s mnogo opreza. Više nije kao glavni razlog mogućeg uspjeha uzimana u obzir panika kod neprijatelja, već je računato s upornom obranom, budući da je Slunj sa svih strana bio opkoljen. Odlučeno je da se borba za Slunj provede u dvije faze: da ojačana 1. brigada 11. novembra zauzme Lađevac, a s 2. brigadom dva dana potom i Slunj, pri čemu je očekivano sadejstvo kordunaških

³⁴¹⁾ Ranjeni su: Stanko Pajić, Miloš Martinović, Nikola Bukva, Dane Opačić, Milan Pajić, Nikola Stojaković, Mile Marčetić, Petar Cvjetičanin Perica, Bogdan Bolta, Dušan Pilja, Gojko Drča, Vlade Bauk, Vlade Vein, Lako Đilas, Jovica Zorić, Đuro Obradović, Petar Čiča, Rade Varićak, Milan Radaković, Ilija Vasić, Dušan Tintor, Mile Terzić, Rade Radaković, Rade Drašković, Đuro Savie, Simo Rapajić, Nikola Bajić i Nikola Čortan. Zb. NOR, V/30, 512.

brigada (zatvaranje sjevernih i sjeveroistočnih izlaza iz Slunja, gdje je trebalo tući neprijatelja u bijegu).

Uoči napada na Lađevac, u noći 10. i 11. novembra, ustaška posada je pojačana ustašama koje su pred 2. ličkom brigadom pobjegle iz Furjana.

Napad je izveden po planu s početkom u 6 sati. No, nije se računalo da će otpor u mjestu biti brzo skršen i da će veći dio garnizona brzo početi da se povlači u smjeru sjeveroistoka, tako da »Mićo Radaković« nije pravovremeno zatvorio taj pravac. Ustaše iz Slunja nisu ovog puta, kao u julu, intervenirale, jer su povjerovala (uzbunjene fingiranim napadom 4. banijskog bataljona) da je i Slunj napadnut. Kordunaški bataljon je prodorom između Lađevca i Slunja zaposjeo položaje između kote 402 na zapadu i lijeve obale Korane na istoku, povezan lijevom krlom s »Pekišom Vuksanom«, koji je zatvarao izlaze iz Slunja na jug, prema Melnicama. U selo je, kao i 4. jula, prodirao »Marko Orešković«, ovoga puta s »Mićom Radakovićem« na svom desnom krilu. Najžešća borba je vođena za rovove na koti 402. Tu je 3. bataljon - izvještava štab brigade - »uspio brzim naletom da neprijatelja pokrene iz rovova i da ga natjera u paničan bijeg prema Slunju«. Na tim položajima, i na položajima »Pekiše Vuksana«, tokom dana bilo je još nekoliko okršaja sa dvije - tri satnije koje su, bez ozbiljnih namjera da se probiju, pokušale pomoći svojim u Lađevcu. U tim okršajima su poginuli Nikola Krivokuća, Đuro Krivokuća, Vlado Novaković i Gnjatija Brinja. Ranjenih je bilo 15 od kojih 3 teže.³⁴³⁾

Od jedinica, hvaljena je četa za vezu. Posebno je pohvaljen njen komandir Dušan Starčević. Također su se istakli zamjenik komandira 3. čete 3. bataljona Dmitar Vujić i borci te čete Janko Crnković i Milić Škrgić; iz 1. bataljona su pohvaljeni stoga što su bili »spremni u rukovanju sa svojim jedinicama« desetar Dušan Marčetić, komandir voda Petar Zorić i delegat voda Nikola Đurđević.³⁴⁴⁾

Dva dana poslije zauzimanja Lađevca, donesen je plan napada na opkoljenog neprijatelja u Slunju. Oprezan, operativni štab je snage napada pojačao 8. kordunaškom brigadom, kojoj je povjeren pravac napada između ceste Mrzlo Polje - Slunj i Korane. Druga brigada je napadala između sedamkilometarskog toka Slušnice, koja u dubokom kanjonu siječe vrlet između Lumbardenika i Melnica, i ceste pokraj Korane. Napad je pojačan sa dvije haubice. Od tri napadne kolone, »srednja kolona« je doajeljena 1. brigadi, koja, između lijevog krila 2. ličke i desnog krila 8. kordunaške, napada između kanjona Slušnice i ceste Mrzlo Polje - Slunj. U trinaestonovembarskom naređenju je rečeno da je »osnovni pravac nadiranja srednje kolone« melničko uzvišenje - bezimena kota sjeverno od Melnice - raskrsnica ceste (Rakovica - Slunj, Primišlje - Slunj) - opet jedna bezimena kota, ona na rakovičkoj cesti - južna četvrt Slunja do ceste Primišlje - Slunj. U probou kroz spo-

³⁴³ Od ranjenih poimenično su u izvještaju štaba brigade pomenuti Rade Brinjak (ili Brinja.) Dušan Macešić, Mile Lončar, Jovo Tomašević, Mihajlo Pavić, Srećko Drpa, Jovan Copie i Nikola Gaćeša.
³⁴⁴ Isto.

ljašnju obranu 1. brigada je trebala nastupati s tri bataljona, a kad dođe da obračuna u gradu, još jedan bataljon povući u rezervu.³⁴⁵

Znak za napad dat je u 15.40 sati pucnjima iz haubice. Do tada su svi bataljoni bili na polaznim položajima. Vojko Hohštetner, zamjenik komandanta, i Marko Čanković, Slavonac svrstan u komunistički pokret kao zagrebački obučar, od ustanka u Lici, koji 12. novembra preuzima dužnost zamjenika komesara, pisali su poslije borbe da su se »bataljoni privukli neopaženo« neprijateljevom rasporedu i da su, »odmah poslije datog znaka, pod vatrom našeg topa, teškog bacača i teških mitraljeza« i iskusno i odlučno »počeli da se prebacuju do neprijateljskih rovova«.³⁴⁶ Danić Damjanović, koji se prethodnog dana vratio iz oficirske škole, i Milisav Dakić, komandanti superiornog ugleda i autoriteta, vodili su svoje čete preko ustaških položaja u streljačkom stroju. Prvi je bataljon silovito projurio kroz Podmelnice i »na juriš zauzeo prvi sklop rovova na bezimenoj koti«, gdje je bilo »10 - 12 bunkera natkrivenih u plamenu«. A 3. kordunaški bataljon se očistivši od ustaša Podmelnicu«, klinom probio u pravcu parka i odatle nastavio čišćenje bočnom vatrom po neprijatelju koji se nalazio u rovovima ispred 1. bataljona«.³⁴⁷

Uroš Krunić će kasnije obavijestiti Glavni štab da su 1. i 3. bataljon »energično sa najjačim prodorom, svaki u svom pravcu po određenom planu upali u varoš«.³⁴⁸ Za to vrijeme 2. bataljon »Pekiša Vuksan« »uspio je očistiti selo uzduž glavne ceste poslije kraće borbe, a zatim protjerao neprijatelja iz rovova, koji se nalaze ispred njega«. Bit će kazano da su borci »Pekiše Vuksana«, slijedeći komandanta Iliju Paliju i svoje komandire, »kao vukovi uskakali u rovove« i da su, na leđima ustaša, ušli u centar Slunja odakle, bez zastoja, čitav bataljon »nastavlja gonjenje neprijatelja«.³⁴⁹

U centar Slunja su tri bataljona 1. brigade ušli oko 18 sati. Krunić piše da je naletom bataljona 1. brigade neprijatelj bio toliko izbezumljen da je bez otpora »u najvećoj brzini napuštao Slunj«. Desetak minuta iza 18 sati nekoliko boraca Kordunaškog bataljona je počelo zvoniti crkvenim zvonima, dajući znak o pobjedi. Neprijatelj je bježao u raznim pravcima. Štab brigade će javiti da je »uglavnom bježao prema Karlovcu, povlačeći sobom i civilno stanovništvo«. U Slunju je »mnogo ustaša počinilo samoubistvo, jer nisu mogli da bježe«.

Slunj je dotad najveće oslobođeno mjesto u Hrvatskoj. Bila je to izuzetno značajna pobjeda! No, zadovoljstvo neće biti potpuno zbog toga što su jedinice, koje su imale zadatak da zatvore sjeverne izlaze iz Slunja, kasno izišle, ili uopće nisu izišle na određene položaje.

U drugoj borbi za Slunj, 14. novembra, 1. udarna brigada Hrvatske je imala dva poginula borca - Mičo Šijan, rođen 1920. u Potkraju kod Srba, »vrlo dobar borac, isticao se u borbama, naročito u jurišu«, i Milić Grujić, Kordunaš iz Brda, »primjeren borac, a naročito dobar bombaš za bacanje bombi, u čemu se pokazao u akciji na Lasanji i u prvoj

³⁴⁵ Isto, 510.

³⁴⁶ Isto, v/9. 168.

³⁴⁷ Isto.

³⁴⁸ Isto, 168.

³⁴⁹ Isto.

akciji na Slunj, gdje je bio prvi prilikom juriša na rovove«. Sahranjeni su u Zbjegu. Iz 3. bataljona su ranjeni Dragan Bajić i Miloš Breberina, a iz 1. bataljona Milan Bursać, Vaso Ciganović, Đuro Cvijanović, Dušan Ivković, Dušan Radenović, Đoko Rašuo i Slavko Vein.³⁵⁰

Štab brigade je višim štabovima, Operativnom i Glavnom, predložio - što je prihvaćeno - da se od pojedinaca pohvale (»naročito se u borbama istakli«) borac 2. čete 1. bataljona Milan Čubrilo iz Bruvna, desetar 2. čete 1. bataljona Dušan Maričić, delegat voda u 1. četi 1. bataljona Nikola Đurđević, vodnik 2. voda 3. čete i, bataljona Grujica Filipović i Đuro Cvijanović vodnik 1. čete 3. bataljona. Uz to, naglašeno je da se u borbi za Slunj »kao cjelina istaklo komandno osoblje I i III bataljona, koji su, držeći svoje jedinice energično, vojničkom umješnošću i pravilnom podjelom vatre zbunili neprijatelja i za kratko vrijeme uspjeli neprijatelja protjerati sa utvrđenih mjesta«³⁵¹.

U Slunju je uveče 14. novembra zadržan samo 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, sa zadatkom »da postavi straže kod svih važnijih državnih zgrada i trgovina«, a glavnina brigade je nastavila gonjenje neprijatelja. Uroš Krunić je kasnije najvišu ocjenu dao borcima za ponašanje u gradu, jer ni u privatnim stanovima, niti u trgovinama, iako su »partizani većinom slabo obučeni«, a »obuće ima vrlo malen broj«, »niko od njih nije uzimao ništa«: zadovoljili su se prethodnim obavještenjem da će »operativni štab Grupe brigada izvršiti pravilnu podjelu svega plijena«. Inače, Krunić nije zaboravljao podsjetiti da je »teško postići krajnji cilj da se ne vrši pljačka baš zbog toga što je većina partizana (1. brigade) gola i bos«.

Uveče 14. novembra u Slunj je, odmah iza Prve brigade, ušao i operativni štab Grupe. Bogdan Gaćeša, referent saniteta 3. bataljona 1. brigade, ostavio nam je anegdotu o prvoj večeri u slobodnom Slunju. To je anegdota o njegovom bratu Milošu (njih trojica su bili u 3. bataljonu, a osam ih je u partizanima; najstariji je poginuo u aprilskom ratu). Miloš je bio kuvar 3. bataljona, s Milkom Krivokućom i Marom Kličковиć, suprugom prvog obavještajca 3. bataljona Mile Kličkovića. U odnosu na prosjek brigade »postariji čovjek«, mada je tek prevalio tridesetu, kuvar Miloš je slavio pobjedu. Znalo se da mu žensko nikad nije bilo mrsko i da mu rakija nikad nije zasmetala. A u sred Slunja otvorena krčma, i stražar pred krčmom. Miloš se zagrnio bundom, koju je ponio iz oružničke stanice u Jezeranima, pripasao sablju, sav pun važnosti. Pred njega krčmar izlazi s mnogo nesigurnosti, uvjeren - valjda zbog bunde i sablje - da je kuvar Miloš partizanski komandant. »Gospon drug komandant, evo vaših časnika u sobi, pridružite im se!« Miloš proviri, a kad tamo vidi nekoliko rukovodilaca iz viših štabova, brzo se vrati za šank: »Daj de ti ovdje da ja pijem, uđem li tamo, razbježat će se od rešpekta... «

350) od ranjenika odmah poslije borbe ili na putu do bolnice u Slunju umrlo je 10 boraca, tako da je 1. brigada u borbama vođenim između Dvora na Uni i Kostajnice imala 24 mrtva: Nikica Mandić, Nikola Pjevač, Milan Potkonjak, Đuro Mirković, Nikola Ilić, Gojko Dozet, Dušan Dukić, Đuro Dukić, Mile Gajić, Janko Glumac, Rade Grbić Bojkin, Rade Grbić Milanov, Mile Grbić, Dmitar Basarić, Gojko Bauk, Marko Bje-gović, Ilija Krajnović, Ilija Čović, Nikola Novaković i Milić Trbojević.

351) Zb. NOR, V/9, 171.

352) AVII, f. 1, sn. 324,

Tri bataljona 1. brigade i četa za vezu su raspoređeni u streljačke strojeve zdesna i slijeva karlovačkoj cesti u stopu pratili neprijatelja. Operativni štab Grupe je, prenoseći naređenje Glavnog štaba Hrvatske, 1. brigadi naredio da nastupa od Slunja preko Taborišta u pravcu Blagajskog Petrovca i Veljuna.³⁵³ U izvještaju Glavnom štabu 18. novembra nema podataka o borbama sjeverno od Slunja. Sudeći po tome izvještaju, bataljoni 1. brigade u noći 14. i 15. novembra nisu ni došli u doticaj s neprijateljem, a tek sutradan 15. novembra, »jedna naša četa uhvatila je 6 pušaka i puškomitraljez«.³⁵⁴

To što bataljoni 1. brigade uz svu žurbu nisu na putu prema Karlovcu mogli doći ustaško-domobranske bjegunce, greška je plana napada (nije dovoljno precizno ukazao na značaj zatvaranja izlaza iz Slunja), ali i nesnalažljivosti štaba 4. kordunaške brigade, koji sa svoja četiri bataljona i 1. bataljonom Kordunaškog odreda nije pravovremeno ocijenio da će se neprijatelj, tučen u Slunju, izvlačiti prema Karlovcu, pa nije snage rasporedio na najznačajnijim prolazirrtima. Upravo zbog toga se i dogodilo da se neprijatelj iz Slunja i iz okolnih mjesta, s velikim brojem zločinaca-koljača, izvukao nekažnjen.

³⁵³> Zv. NOR, V/9, 169.

³⁵⁴> Isto.

Prve borbe u sastavu Šeste udarne divizije

(17. novembar - 2. decembar 1942)

U jesen 1942. godine narodnooslobodilački pokret postiže presudne pobjede. Poslije bihačke operacije stvorena je centralna jugoslovenska slobodna teritorija od oko 50.000 kvadratnih kilometara. U srcu te republike narodnooslobodilačkih odbora, koju okupatorske komande nazivaju »Titovom državom«, u Bihaću je u noći 26. i 27. novembra održano prvo zasjedanje parlamenta revolucije - Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Još nije formirana vlada narodnooslobodilačkog pokreta, zbog međunarodnih razloga, ali je Jugoslavija u osnovi već uspostavljena kao federacija ravnopravnih naroda, koji su se svojom nadljudskom borbom trajno opredijelili da žive zajedno, u zajedničkoj državi, u odnosima kojima su osnovne mjere ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo. Istovremeno, zapravo nekoliko tjedana ranije, početkom novembra, partizanska vojska Jugoslavije, dotad svrstana u odrede i (jednim dijelom) u brigade reorganizira se u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije.

Prerastanjem dijela partizanskih odreda u savremenu vojsku, to jest u NOVJ, stvaraju se proleterske i udarne divizije (tri pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, dvije krajiške i tri u Hrvatskoj) i dva prva korpusa. O tome da će 1. brigada ući u diviziju prvi put je borcima govorio komandant zone u Krbavici 8. oktobra. Šest tjedana kasnije ta je informacija postala činjenica: 17. ili 18. novembra, dok je brigada, orijentirana prema Karlovcu, rastjerivala i hvatala ustaše oko Korane, štab je obaviješten da brigada, s. 2. i 3. ličkom, ulazi u sastav prve od tri upravo formirane divizije u Hrvatskoj. Sve tri divizije su bile u 1. hrvatskom korpusu.³⁵⁵ Brigade novoformiranih divizija su bile s područja 1. operativne zone. Samo je u 8. diviziju ušla i jedna brigada 5. operativne zone. Za komandanta korpusa je postavljen španski borac Ivan Gošnjak, a za političkog komesara Većeslav Holjevac. Komanda nad 6. divizijom povjerena je španskom borcu Srećku Manoli i zamjeniku komesara Glavnog štaba Hrvatske Radi Žigiću.³⁵⁶

Kad je 6. divizija formirana, njena 1. brigada imala je na licu mjesta 1048 boraca. Tjedan dana ranije po spisku brigada je imala 1279 boraca, a u borbenom rasporedu uoči napada na Slunj bilo ih je 1082. Samo od 14. do 18. novembra brigada je ostala bez 34 borca. U četiri bataljona i četi za vezu tada je bilo 8 drugarica. U KPJ, SKOJ-u i kandidat-skim grupama za prijem u Partiju tada je bilo 550 boraca i rukovodilaca, više od 50 posto.

³⁵⁵> Zb. NOR, II/1, 200.

³⁵⁶> Isto.

Iz izveštaja od 17. novembra³⁵⁷¹ vidi se socijalni, nacionalni i politički sastav brigade, po bataljonima:

»Marko Orešković«: 291 borac (64 u komandnom sastavu); 37 radnika, 219 seljaka, 3 zanatlije, 10 namještenika, 17 vojnih lica, 5 intelektualaca; 284 Srbina, 6 Hrvata, 1 Musliman; 34 člana Partije i 257 »vanpartijskih komunista«, među koje su uračunati i skojevci, i kandidati, i svi ostali.

»Pekiša Vuksan«: 192 borca (52 u komandnom sastavu); 7 radnika, 150 seljaka, 16 zanatlija, 1 namještenik, 10 vojnih lica, 8 intelektualaca; 186 Srba i 6 Hrvata; 26 članova Partije, i 166 »vanpartijskih komunista«.

Treći kordunaški bataljon: 326 boraca (58 u komandnom sastavu); 306 seljaka, 15 zanatlija, 3 namještenika, 1 vojno lice i 1 intelektualac; 324 Srbina i 2 Hrvata; 58 članova Partije, i 268 »vanpartijskih komunista«.

Četvrti banijski bataljon: 213 boraca (48 u komandnom sastavu); 22 radnika, 158 seljaka, 25 zanatlija, 2 namještenika, 3 vojna lica i 3 intelektualca; 203 Srbina i 10 Hrvata; 41 član Partije, i 172 »vanpartijska komunista«.

Štab brigade i obezbjeđenje: 26 boraca (9 u štabu); 2 radnika, 15 seljaka, 1 zanatlija, 2 namještenika, 3 vojna lica i 3 intelektualca; 25 Srba i 1 Hrvat; 7 članova Partije, i 19 »vanpartijskih komunista«.

Posebni podataka o četi za vezu nema.

Članova Partije je u čitavoj brigadi bilo 166; samo četvorica od njih nisu bili u komandnom sastavu, a inače u tom sastavu je bilo 75 »vanpartijskih komunista«. Po nacionalnom sastavu komandni kadar su sačinjavali uglavnom Srbi; od 25 Hrvata u brigadi njih 15 je bilo u komandnom sastavu. U Savezu komunističke omladine bilo je 17. novembra 1942. godine 280 boraca.

Kada je počeo djelovati štab 6. divizije, pouzdano se ne zna. Prema nekim podacima moglo bi se reći da je uspostavljen odmah poslije zauzimanja Slunja. U svakom slučaju, taj štab bio je imenovan svakako prije 20. novembra, jer su već 20. novembra komandant Srećko Manola i komesar Rade Žigić potpisali »marševsku zapovijest komandanta VI divizije Korpusa Narodnooslobodilačke Partizanske vojske Hrvatske«, po kojoj je određeno da 1. brigada »krene 21. ovoga mjeseca u jutro u 8 časova sa zbornog mjesta za cijelu brigadu Veljun« prema Dvoru na Uni. Isti zadatak je tada dobila i 2. brigada 6. divizije (2. lička), a Treća (9. hrvatska) bila je prethodno usmjerena prema jugoistočnoj Lici i Bosanskom Grahovu.

Od Veljuna, gdje se brigada zadržavala »čisteći teren« poslije oslobođenja Slunja, preko Kladuše i Vrnograča, do Rujevca, »gdje će se brigada smjestiti i odmoriti, te čekati daljnje naređenje«³⁵⁸, u vezi uključivanja u borbu za Dvor na Uni, trebalo je preći 84 kilometra. Prvi put brigada tada ulazi u muslimanska sela; otud naglašen zahtjev: u svakom trenu nastupati kao tumač i svjedok bratstva i jedinstva.

Troredovi 1. brigade - marširalo se, naime, u kolonama po tri, po španjolskom iskustvu komandanata Korpusa i Divizije - u Cazinsku krajinu ušli su popodne 21. novembra. Na ulazu u Kladušu, gdje je brigada

357) Isto, V/30, 518.

358) AVII, 795, 1-1.

prenoćila, borci su opomenuti da nepozvani »ne zalaze u muslimanske kuće« i upozoreni »da ni gestom ni riječi ne vrijeđaju muslimanske žene«³⁵⁹) Sutradan na prolasku kroz Vrnograč, svi naoružani seljaci su pozvani da predaju oružje, a brigadi je naređeno da se »osloni na političke radnike koji već djeluju u Vrnograču«³⁶⁰) U zonu razmještaja, gdje je čekano naređenje za napad na Dvor, brigada stiže 23. novembra. Bataljoni su raspoređeni u zaseoke rasutog Rujevca (Dupale, Meničani, Preradovići) pored srednjovekovnog Pedaljgrada, na obalama Žirovca i Stupnice. Odatle do Dvora na Uni, cestom što vijuga uz potok Žirovac, ima 13 kilometara.

Napad na Dvor na Uni 1. hrvatski korpus je uskladio s napadom snaga 1. bosanskog korpusa na susjedni Bosanski Novi, dakako sa znanjem da te noći u Bihaću zasjeda Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Neposredno na Dvor na Uni su napadale dvije brigade izmještanog rasporeda - 7. banijska i 2. lička. Na neprijatelja utvrđenog južno od Dvora na Uni, nasuprot Bosanskog Novog, napadala je 8. banijska brigada, koja je ujedno imala zadatak da spriječi pristizanje pomoći napadnutom Novom iz Dvora. Sjeverno od Dvora, na neprijatelja u naseljima duž ceste prema Kostajnici napadala je 1. brigada 6. divizije:

Treći i Četvrti bataljon trebali su zaposjesti položaje 16 kilometara sjeveroistočno od Dvora, blizu ušća Volinje u Unu, između Krišnice i 284 metra visoke Crlješnice; precizirano je da bataljoni postave zasjede između kota 284 i 219 »prema cesti i pruzi«; tu je raspoređen i brigadni protukolski mitraljez. Bataljoni su dobili zadatak da prekopaju cestu i zaustave prodore neprijatelja od Kostajnice prema Dvoru.

Prvi bataljon je imao zadatak da se rasporedi oko sela Šegestina, pri čemu blokira neprijateljski garnizon u Zrinu, 22 kilometra sjeverno od Dvora, i zajedno s dijelovima 2. bataljona »učestvuje u gonjenju neprijatelja i čišćenju Pounja«.

Drugi bataljon je imao zadatak da se uklini u neprijateljski raspored 2 kilometra sjeverno od Dvora, između Dvora i Zamlače, »u svrhu osiguranja naših snaga u Dvoru od Zamlače i sprečavanja bijega neprijatelja iz Dvora, te hvatanja istoga«.³⁶⁰

Cjelovit posao planiranja obavljen je u štabu Korpusa, čak bez konzultiranja štabova divizija i brigada. To će, dakako, imati odraza na rezultate, ne toliko u odnosu na iskazanu borbenost jedinica, koliko na objedinjavanje njihovih energija. Štabovi divizija su prilikom planiranja toliko zanemareni da komandant 6. divizije nije čak prisutan ni u komandantskom izviđanju. Zapovijest komandanta 6. divizije nije drugo doli prijepis korpusne zapovijesti u kojoj su naznačeni i zadaci pojedinih četa.³⁶²

U Glavnom štabu Hrvatske i tek oformljenom štabu 1. hrvatskog korpusa vjerovalo se da se prikupljanje jedinica 6. i 7. divizije obavlja s mnogo osjećaja za konspiraciju, ali svi naponi da se prikriju namjere pripremanog napada ostali su uzaludni. Najviši okupatorsko-kvislinški

³⁵⁹) IstO.

³⁶⁰) IstO.

³⁶¹> IstO, 795, 1-1; Zb. NOR, V/30, 524.

³⁶²> AVII, 795, 2-2; v. Zb. NOR, V/30, 539.

štab u dolini Une, štab 2. domobranske divizije, smješten u Kostajnici, do 25. novembra je prikupio mnoštvo podataka iz kojih je bilo uočljivo da su »jače partizanske skupine u prostoru: Ljubina, Međumajdan, Rujevac i Žirovac«, odakle »namjeravaju napasti Dvor i Bosanski Novi«. Kasno uveče 25. novembra iz Divuše, gdje će tek pristići jedinice 1. brigade, oružnička posada je javila nadležnima da se, pripremajući napad na prugu Dvor - Volinja, u okolnim selima prikuplja osam do devet partizanskih brigada.³⁶³

Prema podacima koje je prikupila partizanska obavještajna služba, u Dvoru je bilo »oko 800 domobrana, 250 Nijemaca, 66 ustaša, 47 žandarma sa naoružanjem: dvije haubice, tri bacača mina, tri mitraljeza, 35 puškomitraljeza«. Bili su to dijelovi 2. gorskog zdruga i 12. pukovnije. U susjednom Bosanskom Novom bilo je oko dvije hiljade vojnika sa šest topova.³⁶⁴ Dobro utvrđena spoljna obrana kružnog oblika imala je bunkere s mitraljeskim gnijezdima i robove punog profila. Sve je bilo opasano bodljikavom žicom. Kose sjeverozapadno od grada, rajon zvan Cerik, jugoistočno od sela Hrtići i kote 196, ispred rovova i mitraljeskih gnijezda, bile su zasijane nagaznim minama. U samom mjestu obrana je bila organizirana »po grupnom sistemu, utvrđene zgrade, mjestimično rovovi i bunker«. ³⁶⁵

U neprijateljskim posadama duž lijeve obale Une, između Kostajnice i Dvora, tamo gdje će borbenu aktivnost ispoljiti bataljoni 1. brigade, bilo je oko 850 vojnika. U Kostajnici, koja je od Dvora udaljena 24 kilometra, osim domobranske 2. brdske divizije (njene su tri bojne upravo bile u akciji »čišćenja« južno od linije Sisak - Petrinja, oko sjevernog oboda Šamarice³⁶⁶ bila je od 18. novembra i 1. četa 202. njemačkog oklopnog puka s vodom oklopnih pionira. Sela na pravcu napada 1. brigade imala su posade različite snage i sastava. Negdje su to bile samo domobranske trupe, kao u Kozibrodu, ili na mostu kod Volinje, negdje oružnici, a posvuda su uz domobrane, oružnike i ustaše bili i »majari«.

Uoči pokreta 1. brigade iz rujevačkih zaselaka, štabu brigade je naređeno da »stavi na raspolaganje sav svoj telefonski materijal štabu Divizije«. ³⁶⁷ Oficiri za vezu, odnosno komandir čete za vezu i svi telefonisti 1. brigade su se u kasno popodne 25. novembra u seocetu Sindaći, kod Javornja, na drumu Dvor - Zrin, priključili štabu divizije. Ostavljen bez telefona i telefonista, štab 1. brigade je po naređenju štaba divizije u predstojećoj borbi trebao da se poveže »sa svojim bataljonima pomoću relejnih stanica sa konjima, i to: tako da budu četiri relejne stanice od Crlješnice do štaba Divizije« u Javornju. ³⁶⁸

Brigadi je naređeno da polazne položaje zaposjedne do 23 sata 26. novembra. Do tih položaja trebalo je preći više od trideset kilometara. Najduži put je predstojao 4. banijskom bataljonu: 35 kilometara raskvašenim stazama jugoistočnih padina Zrinske gore do položaja ispred Volinje. Zbog toga su kolone po bataljonima napustile Rujevac već u

³⁶³) Đ. Orlović, n. d. 99; AVII, 15, 27/1-34

³⁶⁴) AVII, 795, 2-1/1.

³⁶⁵) Đ. Orlović, n. d. 99.

³⁶⁶) Isto, AVII, 15, 20/1-7 i 28/1-31.

³⁶⁷) AVII, 795, 2-2.

³⁶⁸) Isto.

podne 25. novembra, da bi noć 25. i 26. novembra provele »na polovici puta«.³⁶⁹

Bataljoni 1. brigade će se tridesetak sati, držeći se manje uočljivih staza i šumskih predjela, približavati zonama svoga napada, što će biti izveden u noći 26. i 27. novembra. Od lijevog krila, koje će otvoriti vatru na neprijatelja kod Volinje, do desnog krila 1. brigade, koje će zaposjesti Zamlaču, razmak je od oko 15 kilometara. Tu će brigada doživjeti svoje prvo vatreno krštenje u sudaru s njemačkih tenkistima.

Napad na utvrđena mjesta i čuke između Volinje i Zamlače počeo je u 23 sata 26. novembra, u isti onaj čas kad su dvije krajiške brigade krenule u napad na Bosanski Novi, Osma banijska napala lijevu obalu Une južno od Dvora, a bataljoni 7. banijske i 2. ličke, izmiješanog rasporeda, počeli da se uklinjavaju u spoljnu obranu Dvora.

Krntijaši su napali neprijatelja u selima Unčani i Golubovac u dolini Une. Otpor je bio i žestok i nepredviđeno dug. Napadi su se ponavljali više sati. Kad je neprijatelj, konačno, poražen u oba sela, 1. bataljon je u streljačkom stroju produžio na sjever, da bi 27. novembra, poslije kratkog i žestokog okršaja, ušao u Divušu, najveće naselje između Kostajnice i Dvora.³⁷⁰

Istovremeno se u borbu uputio i 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, koji je u jednom naletu zauzeo Zamlaču, gdje su zarobljena 23 ustaška milicionera, među kojima je bilo više prisilno mobiliziranih, pa će svi takvi - poslije suđenja u Žirovcu - biti pušteni kućama.

Treći i Četvrti bataljon su bez borbe zaposjeli dodijeljene im položaje, gdje su okršaji počeli ujutro 27. novembra. Četvrti banijski bataljon, za kojeg je u izvještaju komesara brigade kazano kako je od jula do kraja novembra »najbolje napredovao od svih bataljona u pogledu vojničkog i političkog rada«,³⁷¹ uključio se u borbe protiv neprijateljskih posada iz Volinje i s mosta između Volinje i Grdanovca.³⁷² Nešto kasnije u svoj žestini dolazi do borbe i na položajima 3. kordunaškog bataljona, koji je u zasjedama sačekao Nijemce između Volinje i Kuljana. S tih položaja su u »sanitetski punkt« brigade u Brezovici stigli prvi ranjenici. Osim rukovodioca brigadnog saniteta Nikole Božića, u Brezovici, na previjalištu, odakle će ranjenici biti otpremani za Slunj, bile su i dvije bolničarke, koje su »morale ostaviti svoju jedinicu radi lošeg zdravstvenog stanja«. Bile su to Cvijeta Hruškar i Mira Zoričić. I do Brezovca, i od Brezovca prema Slunju, »organizaciju transporta ranjenika, to jest pribavljanje kola, uredio je drug Luketa, oficir kod štaba brigade«, a ishranu za ranjenike organizirao je ekonom 2. čete 2. bataljona. Prvi ranjenici koji su stigli u »sanitetski punkt« bili su Marko Iljanić, Stanko Čavić i Jovan Popović.³⁷³

Dok je 1. brigada zaposjedala, s mnogo uspjeha, položaje duž komunikacija na sjever od Dvora na Uni, ostale snage 1. hrvatskog korpusa, angažirane u borbi za Dvor i položaje južno od Dvora, nisu

³⁷⁰> Zb. NOR, V/10, 198.

³⁷¹ " Isto.

³⁷²> Isto.

³⁷³> AVII, 800, 4-3/1.

uspjele. Sedma banijska brigada je tek svojim sjevernim »klinom« dosegla unutrašnju obranu Dvora. Osmu nije uspjela zaposjesti položaje na lijevoj obali Une nasuprot Bosanskog Novog.

Štab 1. hrvatskog korpusa je zaustavljanje napada 2. 7. i 8. brigade objasnio manjkom volje kod starješina i boraca. Glavnom štabu Hrvatske će biti kazano da je posrijedi »nesnalaženje komandnog kadra, kao i nedostatak iskustva za ovakve borbe samih partizana«. Ipak, to neće biti razlozi da bi štab korpusa 27. novembra i pomišljao da odustane od daljnjeg napada na Dvor, jer nije odustajao ni 1. bosanski korpus, koji je imao mnogo više uspjeha. Štab 1. hrvatskog korpusa je naredio da se u noći 27. i 28. novembra ponovi napad na Dvor. Ovoga puta najteži zadatak je povjeren 2. ličkoj brigadi, ali će i njeni napadi biti završeni neuspjehom i s mnogo gubitaka (124 izbačena iz stroja).³⁷⁴

Nijemci su, baš kao i ustaško-domobranske komande, energično intervenirali. Već ujutro 27. novembra komandant Westen Bosnien kampff-gruppe general Friedrich Stahl je naredio svim snagama svoje 714. divizije da se probiju prema napadnutim gradovima s glavninom od Prijedora i s dijelovima jedinica od Kostajnice prema Dvoru. Glavnina 714. divizije je nadirala prema Bosanskom Novom dolinom Sane. Jedna četa 202. tenkovskog puka probila se kroz položaje jedinica 1. bosanskog korpusa i 27. novembra je ugroženim garnizonima u Novom i Dvoru dopremila municiju. Istovremeno je general Stahl zatražio i od svojih jedinica (3. bataljon 741. puka) i od ustaško-domobranskih snaga koje su bile angažirane u »operacijama čišćenja« na Baniji »oko sjevernog oboda Šamarice« (tri bojne 2. gorskog zdruga) da se odmah rokiraju u rajon Kostajnica - Volinje radi razbijanja partizanskih jedinica koje su blokirale Dvor na Uni.

Ispred najsjevernijih položaja 1. brigade (4. bataljon) već 27. novembra je prispjela vlakom iz Kukuruzara 4. bojna 2. gorskog zdruga. U tome vlaku je dovezeno i nekoliko njemačkih tenkova. Te jedinice su s posadama Volinja i s mosta Volinje - Grdanovac ponovile napad na 4. banijski, a potom i na 3. kordunaški bataljon. Domobrani i ustaše su zaustavljeni između Volinje i Kuljana, gdje su iz zasjede napadnuti njemački kamioni i domobranska pješadija. Nešto kasnije, kad je sa sjevera stigao oklopni vlak, komandant 3. bataljona Milisav Dakić je vatrom iz protutenkovskog mitraljeza zaustavio vlak, a zatim ga napao s obje strane pruge.³⁷⁵

Do jutra 28. novembra u rajonu Volinja su se prikupile sve snage 2. gorskog zdruga i 3. bataljona njemačkog 741. puka. Njemačko-domobranska komanda je očekivala da će im prolaze kroz raspored bataljona 1. brigade 6. divizije otvoriti njemački tenkovi. Ujutro 28. novembra od Volinje prema Divuši, Zamlači i Dvoru na Uni udarilo je - prema podacima štaba 1. hrvatskog korpusa - »pet srednjih tenkova, koji su imali topove«, a prema podacima štaba 6. divizije bilo ih je 7.³⁷⁶ Iz njemačkih podataka se vidi da su to tenkovi 3. čete 202. oklopnog puka. Tenkove je pratilo 5 oklopnih automobila. Budući da protutenkovski mitraljez,

³⁷⁴ Potpunije o 2. brigadi u borbi za Dvor na Uni vidi: Đ. Orlović, n. d. 98-108.

³⁷⁵ Zb. NOR, V/10, 134.

³⁷⁶ isto, V/30, 536; V/9, 348 i V/10, 24.

postavljen na položajima 3. bataljona, »nije mogao da probije te tenkove«, njemačka motorizirana kolona se probila prema Dvoru, a »pješa-
dijska pratnja uz tenkove u jačini od 100 ljudi je bila raspršena«.³⁷⁷

Glavnina ustaško-njemačke pješadije (tri bojne i njemački bataljon) zaposjela je do jutra 28. novembra položaje južno od Volinje, rajon Cr-
lješnice, odakle su potisnute čete 4. banijskog bataljona. Odatle ujutro
28. novembra kreće u napad oko 2000 neprijateljskih vojnika s bateri-
jom topova. Tim snagama je najprije, do ranjavanja, komandovao nje-
mački major Emmer, a zatim je komandu preuzeo zapovjednik 2. gor-
skog zdruga pukovnik Gregorić.

Borba se zametnula u 10.20 sati kada su njemačko-kvislinški bata-
ljoni naišli na snažan otpor 3. bataljona i dijelova 4. bataljona 1. brigade.
Na prve njemačko-domobranske napade Kordunaši su odgovorili dobro
organiziranim i smiono vođenim protunapadom. Do 16 sati, kad je ra-
njen major Emmer, neprijateljski bataljoni su uspjeli preći pola puta iz-
među Volinje i Divuše: za šest sati borbe - oko 4 kilometra ceste. No,
u kasno popodne otpor 3. i 4. bataljona je popustio, tako da su Nijemci
i domobrani u 19 sati izbili u Divušu, odakle je do Dvora 10, a do Zri-
nja, preko sela Oraovice, 12 kilometara. Začudo, most u Divuši, preko
Oraovice, nije bio potpuno razoren, tako da su ga domobranski »opko-
pari« (pioniri) brzo osposobili za saobraćaj.

Južno od Divuše neprijateljski streljački stroj je zaustavljen na Go-
lupskom brdu, a motorizacija na cesti ispred Golubovca. Tu su položaje
držali Krtijaši. Treći i četvrti bataljon bili su odbačeni na zapad od ces-
te, tako da su ostali bočno njemačko-domobranskim bataljonima. Nalet
njemačkih tenkova i pješadije krtijaši su kratko zadržavali. Pukovnik
Gregorić će kasnije pisati da su njegove jedinice u »žestokom jurišu«
zaposjele 225 metara visoko Golupsko brdo, Divuši s jugozapada, a da
su zatim gonili partizane sve do Krstova brda iznad Golubovca i Un-
čana, gdje su ušli u raspored 2. bataljona »Pekiša Vuksan«. Upravo tu,
iznad Golubovca i Unčana, vođena je izuzetno surova borba. Čete »Pe-
kiše Vuksana« su ovdje, u višednevnim sudarima, više puta uzmicale,
a onda se u silovitim kontranapadima vraćale. U nekoliko navrata vo-
đena je borba prsa u prsa. Pamti se kako su Ilija Palija i Duja Čubrilo
lomili kundake svojih pušaka u obračunu s ustašama, i kako je puško-
mitraljezac 1. čete Ilija Krajnović, štiteći odstupnicu svojih drugova, po-
ginuo, a braća Pjevači, vodnik u 1. četi Stevo, i desetar u 3. četi Nikola
bili ranjeni. Ranjen je i njihov stričević, vodnik u 3. četi, Nikola Đukana
Pjevača, ljudina velike ljepote.

Kad god bi se dijelovi 2. bataljona vratili na prethodno držane po-
ložaje, zasipala bi ih jaka artiljerijska vatra. Naročito su opasni bili mi-
nobacači. Jedna granata je raznijela mitraljesko gnijezdo jednog od zre-
lijih u bataljonu, dvadesetpetogodišnjeg vodnika Nikole Miščevića. Vod-
nik je poginuo, a Jovo Potkonjak i Veljko Dimić su ranjeni. Još nisu bili
ni izvučeni s položaja, kad je nagnuo gust streljački stroj njemačke i
domobranske pješadije. Lakše ranjeni Jovo Potkonjak se uspio povući,
a osamnaestogodišnji Dimić je ostao nepokretan kraj mrtvog Miščevića.
Čim je to uočio komandir 1. čete Duja Čubrilo, na neprijateljski stre-

³⁷⁷> Isto, V/10, 24.

ljački stroj poveo je svoju četvu. Sudar je bio strahovit, u letu. Postoji o tome zapis Velje Dimića:

»... Tuklo se vatrom i bajunetima, više kundaka je polomljeno. Kad su Nijemci i domobrani odbačeni, činilo mi se da je sve oko mene prekriveno leševima. Govorilo se da je među mrtvima nađen potpuno zdrav njemački vojnik. Imali smo i mi gubitaka. Teško je ranjen komandir našeg mitraljeskog voda, kojeg smo zvali Muso i Zlatonja... «

Komandir mitraljeskog voda »Pekiše Vuksana« Dragan Dejanović Muso je, kao i mladi Dimić, izvučen s više rana u tijelu. Bio je najposobniji mitraljezac u bataljonu. No, iz bolnice se nije, kao mladi Dimić, vratio u bataljon: u ešelonu Centralne bolnice Vrhovnog štaba, u vrijeme njemačke operacije »Weiss«, poginuo je na putu preko Neretve.

Za vrijeme najžešćeg okršaja, prenoseći izvještaj komandira 3. čete komandantu Paliji, poginuo je kurir Milan Potkonjak Bračko Kokin.

U posljednjoj zajedničkoj borbi bataljona prvog sastava 1. udarne brigade, prema ocjeni štaba divizije, »naročito su se istakli«³⁷⁸⁾ i u prvoj borbi s njemačkim tenkovima i u borbi prsa u prsa s njemačkim i ustaškim strijelcima, gdje će mitraljesci 1. brigade prvi put doći do njemačkih odličnih šaraca, komandir 3. čete 1. bataljona Jovica Zorić (Vlada Ciganović je preuzeo 1. četvu, a Jovo Prodanović je postao zamjenik komandanta bataljona) njegov zamjenik Pejo Dubajić, desetar Nikola Puvača, komesar 2. čete 1. bataljona Jovo Marčetić, partizan Ciciban (tako su zvali Milana Damjanovića), Ciro Rađenović i Simo Popović, svi iz 1. bataljona, te Nikica Mišćević, vodnik, Ilija Potkonjak i Nikola Vojvodić iz 2. bataljona; zamjenik komandira 3. čete DMITAR Vujić, zamjenik komesara 1. čete Jovo Hajdin, borac Ilija Stojaković, Miloš Mandić, Nikola Crnković, Milan Kartalija - iz 3. bataljona, te iz 4. bataljona Gojko Đurić. Među imenima pohvaljenih nije spomenut Ilija Divjak, mladić koji je imao jedno bijelo oko, ali je zapamćeno kako je prilikom sudara 2. čete 1. bataljona s neprijateljem na jednom ustaši prebio pušku, a dvojicu probo bajonetom.

Njihova odlučnost je pomogla u zaustavljanju gustog neprijateljskog streljačkog stroja, koji je - obnavljajući negdje i po desetak puta juriše - nastupao iznad ceste. Otud se, izvijestit će pukovnik Gregorić »čula jaka vatra«. Zbog stalnog zaustavljanja, taj prostor ustaško-domobranski komandant naziva »najtežim zemljištem«.

Štab 1. hrvatskog korpusa je naređenje za povlačenje izdao u 6 sati 29. novembra objasnivši da bi »poslije spajanja« kostajničke »neprijateljske kolone sa garnizonom Bosanski Novi - Dvor« svi »daljnji naši napadi bili više nego ludi«.³⁷⁹⁾

U borbama od posljednjeg sata 26. novembra do podneva 29. novembra, 1. brigada 6. divizije je imala 14 mrtvih i više od 30 ranjenih. Zarobila je 23 domobrana i 3 Nijemca.³⁸⁰⁾

Štab korpusa je 1. brigadi naredio da se pomjeri u rajon Slunja, »gdje će se izvršiti reorganizacija«. Glavni štab je od štaba korpusa obaviješten da će bataljoni Kordunaša i Banijaca ostati u Kladuši.³⁸¹⁾

³⁷⁸⁾ Isto, 201.

³⁷⁹⁾ Isto, V/9, 348.

³⁸⁰⁾ Isto, V/10, 24.

³⁸¹⁾ Isto, V/30, 539.

Posljednji put u prvobitnom sastavu 1. hrvatska brigada je bila postrojena nekoliko kilometara istočno od Velike Kladuše, u muslimanskom selu Podzvizd. Stevan Opsenica misli da je to bilo 2. decembra 1942. godine; pamti da je »baš kad smo bili kod Podzvizda stigao kurir s naređenjem o reorganizaciji Brigade: da se Banijski bataljon odmah vrati prema Gornjem Žirovcu, a Kordunaški da se uputi prema sjeverozapadu, u rajon Veljuna. Odmah sam naredio da se brigada postroji na rubu šume Jelinić«. Postrojenoj brigadi naređenje je prenio komandant Opsenica. Kratko je govorio, ali - kako to pamti bombaš 2. čete 1. bataljona Stanko Bulj - »govorio je kao što braća govore, kao što najprisniji govore kad se rastaju, i ništa tu nije bilo zapovjedničkog«. Poslije Stevana Opsenice govorio je politički komesar Uroš Krunić. Bio je to govor - opet uzimamo svjedočenje pukovnika Stanka Bulja - kakav se zauvijek pamti. Naš komesar nam se rijetko takav predstavljao. Govor je njegov bio sav satkan od topline, prisan, gotovo nježan, a ipak uznositi i silovito podsticajan«. Govorio je onako kako se može govoriti samo ljudima kadrim za najveća djela, ljudima pothvata. I nije ga bilo u stroju kojemu - tako je taj govor i rastanak zapamtio jedan od trojice braće Bursać u brigadi, Pero Bursać, kojemu će nekoliko dana kasnije biti povjereno mjesto komandira mitraljeskog odjeljenja - »srce nije brže zakucalo, kojemu krv nije šiknula u mladenačko lice, a oči zažarile, pa bogami i zasuzile«. Poslije govora komesara Krunića, nastao je - to su riječi generala Opsenice - »neopisiv krkljanac. Svi su izlazili pred stroj i govorili. I, meni se čini: nije ga bilo tko nije govorio, od komandanata bataljona do komandira vodova i vodnih delegata, svi su se izredali, a i mnogi borci. Pa onda počeo grljenje i ljubljenje, pa dor za viđeno i neviđeno... « Rastanci teško padaju uvijek, a u ratu posebno. Valja imati na umu da su se u Podzvizdu 2. decembra 1942. godine rastajali mladići koji su pet mjeseci tkali prijateljstvo i prisnost u najtežim okolnostima, da su, uvijek izjednačeni, snovali istovetnu budućnost sve vrijeme na rubu smrti. Jedan od tih mladića, Branko Mamula, mnogo godina kasnije, isticat će superiornost ovog posebnog i zajedničkog iskustva. Baš u 3. bataljonu 1. hrvatske brigade Mamula je shvatio mnoge međuljudske kvalitete, pa i činjenicu da se, kako on to reče, »hrabar čovjek, po svoj prilici rađa, ali hrabrost se također i u borbama stiče«: pri tome, kaže, misli »na one najbolje među nama« bilo je i »rođenih junaka«, ali i onih koji su herojstvo dosegli privikavajući se na teškoće. »Naoko mirni i dobroćudni ljudi«, kaže Mamula, »iznenađivali su me svojom hrabrošću. Siledžije obratno. Posebno se sjećam Jove Šimulije, koji je bio nešto stariji od nas. Ne bi se za njega reklo da mrava može zgaziti. A u borbama se pokazao nevjerovatno hrabrim i bio je kao stijena postojan u najkritičnijim trenucima«.³⁸²¹ O rastanku u Podzvizdu Branko Mamula je pisao kako su oni koji su odlazili iz 1. brigade »iskreno žalili za rastankom s Ličanima«. Svikli na združenu snagu najstarije partizanske brigade u Hrvatskoj, Mamula piše da ih »nije mnogo privlačio povratak na Kordun i vezivanje isključivo za kordunaške jedinice i područja. Kordun opljačkan, popaljen i iskrvaren, još uvijek

³⁸²¹ Izjave Stevana Opsenice, Stanka Bulja, Pere Bursaća i Branka Mamule.

je bolovao svoje svježe rane. Dalje od Korduna, s 1. brigadom, i naše su rane lakše zacjeljivale, jer smo, gotovo svaki od nas, u proljetošnjim ofanzivama izgubili nekog od svojih najdražih. Gubitak majke, brata i dvije sestre bili su mi teški...³⁸¹ Rastajali su se oni koji su prvotno, uglavnom neiskazivano, međusobno nepovjerenje davno nadrasli, nadrastajući i sam život u borbenom pohodu dugom preko 1100 kilometara, u pohodu na kojem su, krenuvši s Korane, ostavili 89 grobova, odnosno više od 130 ranjenih i nekoliko stotina oboljelih.

Rastajući se, znali su da za mnoge među njima susreta novog neće biti. No ne govore o tome. Grle se dugo, a riječi je malo. Čuje se »dor« i »dor za neviđeno«, pa se mijenjaju satovi, pera, kape, bluze, šinjeli, mijenjaju se automati i puške, pištolji i bombe (»Neka ti je sretna, brusa!«), mijenjaju sve iz džepova, iz torbica, i torbice... I životi su njihovi izmiješani, ispleteni, jednoznačajni, kao i stvari koje izmjenjuju.

Postrojili su se u 8 sati, a rastajali se sve do 14 sati. »Vjerovali smo«, kaže Opsenica, »da će to rastajanje potrajati duže od sata, do sat i pol, a nitko nije mogao ni pomisliti da se šest sati rastajemo...«

S banijskim i kordunaškim bataljonom su ostali komesar Uroš Krunić, koji će preuzeti dužnost komesara u 7. banijskoj brigadi, i zamjenik komandanta Vojko Hohštefner, koji će uskoro, 27. decembra, preuzeti komandu 16. banijske brigade.

Kad su, nešto poslije druge popodnevne ure, »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« ponovo postrojeni i u dvoredu krenuli prema Kladuši, za njima su, iza stroja i Uz stroj, još puna dva kilometra išli Banijci i Kordunaši. Čulo se oproštajno podvriskivanje i dozivanje, titovke su uz povike bacane u nebo, i torbice su bacane, pa hvatane, nikako da stanu Banijci i Kordunaši, nikako da se puste s Ličanima koji su se vraćali u Liku s punim bremenom prijateljske ljubavi doživljene u punom značaju tek na rastanku.

Po brežuljcima nad cestom, nad šumarkom na rubu kojeg je bila posljednja smotra brigade u prvom sastavu, sve to vrijeme su nijemo stajale žene, djeca i starci iz Podvizda: bilo je teško shvatiti šta se događa.

Tako su 1. ili 2. decembra 1942. godine iz sastava 1. brigade 6. udarne narodnooslobodilačke divizije izdvojena dva bataljona - 3. kordunaški i 4. banijski, već pripremljeni da uđu u tek formiranu 15. kordunaško-banijsku brigadu, koja će nešto kasnije, neprestano popunjavana, prerasti u dvije brigade - 15. će zadržati samo kordunaške bataljone, a Banijci će se svrstati u 16. banijsku.

³⁸¹> Branko Mamula, Dva puta u 15. brigadi, Druga godina NOR, Zbornik 6, Karlovac 1973, str. 223.



Milan Mišković (sa zastavom) s drugovima na Ljubovu aprila 1942. na dan zamjene rodoljuba za Talijane koje je zarobio bataljon Joce Njegomira



Kod Perušića 15. augusta 1942. Sjede slijeva: Dušan Knežević, Milan Lemaić, i Anđa Bobić (ili Milka Kokotović), stoje: Dane Jelača, Stevo Potkonjak, Dujo Čubrilo, Božo Pavičić, Božo Sijan i Milica Petrić

Bogde Vujnović, Mato Radulo-vić i Milan Sijan (sjedi)

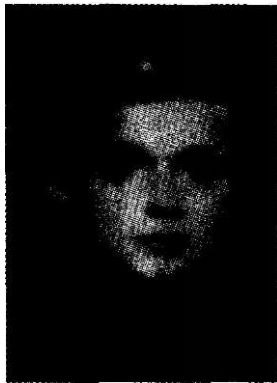


Juka Kolah





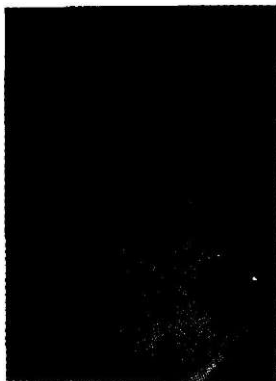
Jovo Prodanović



Mane Zorić



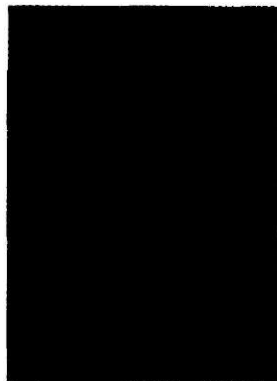
Nikola Novaković



Jovan Stojšavljević



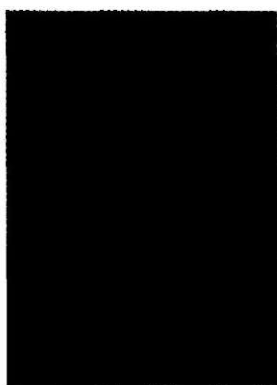
Nikica Lukić



Nikola Lukić Karina



Đuro Skundrić



Jovo Grubišić



Dragutin Brkljač



Zorka Počuča i Ljubica Jerković

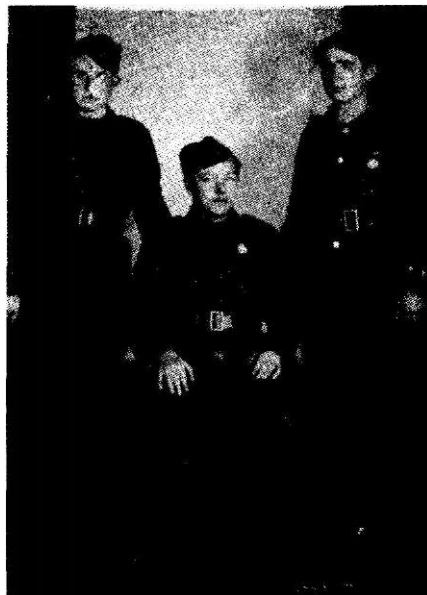
Mirko Francetić i Miloš Cyjetićanin

Sjede: Mićo Jelača, Dujo Čubrilo, Božo Pavičić i Milan Lemaić; stoje: Božo Šijan, Milica Petrić i Milka Kokotović





*Stanko Bulj sa M. Miškovićem
i R. Pavlovićem*



*Jozef Vorju, Sava Grozdanović
i Đuro Grozdanić*



*Milka Pećanac, Luja Jelača,
Svetislav Pavlović i Jovo Pajić*



*Milan Basta, kurir Špica Milan Ribar,
Dušan Bursać, Branko Pešić i
Stanoje Milenković*



*Bogdan Gašević,
referent saniteta
3. bataljona*



*Stanko
Torbica*

*Dragan Kalinić, Dušan
Vojvodić i Dragan Joksimović*



Borbe na komunikacijama Gospić - Gračac (decembar 1942)

Početkom decembra 1942. godine, kad se 1. partizanska NOU brigada Hrvatske reorganizira u 1. udarnu brigadu 6. udarne NOU divizije, ostavljajući Banijske i Kordunaške kod Kladuše, čini se da viši štabovi nisu imali jasne planove njene upotrebe. Zbog toga se - u nešto blažem obliku i bez dramatičnih situacija i žrtava - ponovilo ono što se događalo u koncentraciji bataljona uoči prvog postrojavanja brigade: novi dijelovi brigade, Prvi i Drugi bataljon Četvrtog ličkog odreda, bataljoni »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« bili su poslani u sastav brigade na Kordun i trebalo je da prevale stotinak kilometara teških zimskih puteva, da bi, stigavši na cilj, saznali da se odmah kreće natrag, u Liku, gdje ih u sastavu njihove nove brigade očekuju novi zadaci. Vjerovatno je i 4. odred, odnosno štabovima bataljona »Božidar Adžija« i »Matija Gubec«, naređeno da se prikupe »oko Slunja, gdje će se izvršiti reorganizacija I brigade«, ³⁸⁴ kao što je to naređeno 1. brigadi kad je izvučena iz borbi između Dvora na Uni i Kostajnice. Bilo je neuporedivo razboritije zadržati 4. odred u Lici, da tu sačeka stare dijelove 1. brigade. Ali u ratu vrlo često ima malo onih koji troše čovjeka samo onoliko koliko je krajnje neophodno.

O danu uključenja »Božidara Adžije« i »Matije Gupca« u brigadu nema pouzdanog podatka. Imamo o tome samo sjećanja. Ondašnji zamjenik komesara »Matije Gupca«, a prethodno zamjenik komesara »Božidara Adžije«, Milan Pavičić pamti: oktobarsku revoluciju je 7. novembra bataljon »Matija Gubec« slavio s narodom u Kozjanu. Bila je to veličanstvena proslava. Pavičić se dobro sjeća i zbora i svoga govora, a također pamti kako je deset dana kasnije uslijedilo naređenje da krenu u sastav 1. udarne brigade: »Krenuli smo na marš preko Turjanskog, Babina Potoka, Poljanka i Rakovice za Slunj. Nije mi jasno zašto smo poslije jednodnevnog odmora u Slunju upućeni u Veljun. Na tom putu su nas bombardirali talijanski avioni. Iz Veljuna nas vraćaju u Slunj, i tu smo onda kod Slunja, ne u samom Slunju, uključeni u brigadu kao njen 4. bataljon. 'Božidar Adžija' je sav taj put prešao s nama. Nikakvog spektakularnog uključivanja u brigadu nije bilo. Uglavnom, svi smo se mi otprije znali, i ranije smo vodili zajedničke borbe... « ³⁸⁵

U 1. brigadu je početkom decembra 1942. uključen kompletni 4. lički odred sa svim svojim komandnim i boračkim sastavom. Dužnost zamjenika komandanta 1. brigade povjerena je komandantu odreda Milanu Bobiću, sinu Talijanke iz Ravene i Srbina iz Mlakve, koji su držali gostionicu na Studencima. U Liku je došao iz 2. proleterske. Rat ga je,

³⁸⁴ ~Zb. NOR, V/10, 66.

³⁸⁵ Sjećanja Milana Pavičića, autorska zbirka.

naime, zatekao u Srbiji gdje se u julu 1941. uključio u ustanak. Neki su mu prigovarali da kod njega »pod partizanskom maskom kuca monarhističko srce kraljevskog oficira«³⁸⁶, ali on je - mada nije poricao mladenačku oduševljenost Karađorđevićima - od ustanka, iz akcije u akciju, dokazivao da mu je mjesto u narodnooslobodilačkom pokretu. Brat njegov, Vasilj, poginuo je pored Stojana Matića u borbi za Lapac 28. februara 1942. Tri godine kasnije, daleko od Like, u Baranji, kamo je otišao po naređenju Glavnog štaba, da bi se sklonio od stalnih optužbi, poginuo je i Milan Bobić kao komandant Osječke brigade.³⁸⁷ Komesar 4. ličkog odreda Srđan Brujić, po partijskom iskustvu i obrazovanju među prvima u Lici, bliski saradnik Rade Končara, po zadatku Partije je djelovao u lijevom krilu Samostalne demokratske stranke u kojoj je stvarao partijske ćelije, dobio je dužnost političkog komesara brigade.

Komesar divizije Rade Žigić je 22. decembra pisao da je od starog sastava štaba 1. brigade (Stevan Opsenica, Uroš Krunić, Vojko Hohštetter, Marko Čanković, Joco Njegomir, Bogdan Dukić, Nikola Božić i Vinko Luketa) »ostao samo komandant«. Međutim, u štabu su i dalje bili, osim komandanta, zamjenik komesara Čanković i štapski oficir Dukić, koji je do početka januara vršio dužnost operativnog oficira. Milan Bobić je vrlo kratko bio zamjenik komandanta brigade. Već u decembru je povučen u štab 6. divizije za operativnog oficira. Za zamjenika komandanta 1. brigade dolazi Rade Bubalo, o kojem će tri mjeseca kasnije, kad pogine, u listu »Lička divizija«, dvobroj 2-3, pisati da je bio »mlad, topao i vedar s ljudima, hladan i odlučan i u najtežim situacijama«, da je bio »skroman i hrabar« i da je »sa još nezacijeljenom ranom na glavi danonoćno na položajima«. Za intendanta brigade postavljen je Jovo Kokotović iz bataljona »Matija Gubec«. Za referenta saniteta poslan je zagrebački komunist, poznat iz velikog antikomunističkog procesa 1936. godine, student veterine Dinko Tomičić, dotad referent saniteta u bataljonu.

S novim štabom brigade pretpostavljeni su bili zadovoljni, barem s početka. Posebno je naglašavana dobra saradnja komandanta i komesara i komesara i njegovog zamjenika (»raniji komesar i zamjenik komesara nisu se uopće slagali između sebe, pa ni sa komandantom«). Dolaskom Srđana Brujića i Rade Bubala »stvari su krenule nabolje«.³⁸⁸

Izmjenama u štabu brigade prethodilo je uspostavljanje predstavnništva CK KPJ u brigadi - politodjela, na što se CK KPJ odlučio poslije četrnaestnovembarskog pisma sekretara CK KPH, kad je Vlado Popović ustvrdio da zamjenici komesara, odnosno sekretari partijskih organizacija u brigadama, »u većini ne odgovaraju svojim zadaćama«, mada su »većinom dobri, odani, borbeni drugovi«. Stoga traži: »Vi nam u tome pogledu morate pomoći slanjem nekoliko dobrih partijskih aktivista. Naročito je to potrebno sada kada se pristupa formiranju divizija«.³⁸⁹ Nato je Politbiro CK KPJ poslao grupu iskusnih partijaca za politodjele

³⁸⁶ j), Nina Rubčić, Ulomci zapisa i sjećanja siječanj-lipanj 1943, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 6, 472.

³⁸⁷ Zdravko B. Cvetković, Osječka NOU brigada, Beograd 1981, 159.

³⁸⁸ AVII, 795, 6-2.

³⁸⁹ Zb. NOR, IX/2, 287.

u hrvatskim brigadama, pri čemu je Tito - u pismu o tim drugovima - naglasio da je »prvobitna funkcija« politodjela »proširena i na rad po terenu gdje se kreće i logoruje brigada«.³⁹⁰ Sve partizanske jedinice u Hrvatskoj su u ono vrijeme imale oko 1600 članova Partije. No, partijsko rukovodstvo Hrvatske je smatralo da »rad Partije u vojsci nije zadovoljavao«, odnosno da je posvuda vidljivo »nesnalaženje naših aktivista u pitanju organizacije partijskog rada u vojsci«, da je veliko »sektaštvo u pogledu primanja novih boraca u redove naše Partije«, no da se - što je bio slučaj i s 1. brigadom - »pogrešan odnos Partije i vojnog rukovodstva, uklanjanje dosta uspješno preko partijskih savjetovanja brigadnih aktiva«.³⁹¹

Politodjeli nisu uvedeni kao nadzor, nisu bili rukovodstvo rukovodstva, već »samo instruktori CK za rad po raznim sektorima«. I to je bio jedan od oblika djelovanja Partije, koja je - kako će to kasnije reći Nikica Pejnović - »kroz ceo tok rata obezbeđivala rukovodeće pozicije u oružanim snagama, stvarajući od njih sigurno revolucionarno sredstvo za postizanje revolucionarnih ciljeva«. I prije dolaska politodjela gotovo na svim komandnim položajima u 1. brigadi »nalazili su se članovi Komunističke partije, koji su svojom aktivnošću razvijali oružane snage i stvarali i realizovali našu novu i originalnu ratnu vještinu«.³⁹²

Od deset drugova, koje je Aleksandar Ranković, s Titovim instrukcijama, poslao iz Bihaća u Slunj, CK KPH je za rad u politodjelu 1. brigade 6. divizije odredio Voju Šobajića (rukovodilac politodjela), Dimitrija Vrbicu Migu i Iliju Mugošu.

Politodjel se priključio štabu brigade 3. decembra u Slunju. Delegate CK KPJ u brigadi su primili srdačno, s mnogo povjerenja i drugarske pažnje. Tri tjedna poslije dolaska politodjela, komesar divizije će Centralnom komitetu pisati da taj politodjel »dosta dobro radi«.³⁹³

Liječnika brigada još nije dobila, mada ih je krajem decembra 1942. bilo u Lici desetak puta više nego u vrijeme formiranja brigade. Nije u brigadi bilo ni školovanih medicinskih sestara, ali su za te poslove ubrzano na medicinskim kursevima obučavane brojne seoske djevojke. Divizijski referent saniteta bio je liječnik - dr Vladimir Jernejc. On piše kako je »po povratku ličkih brigada u Liku upoznao sanitetske kadrove« i odmah ustanovio »da je sanitet I brigade slab«. Doktor Jernejc je predložio da Dinko Tomić organizira sanitet 1. brigade, a on je u Korenici organizirao kurs za 20 bolničarki. Oskudijevalo se i u sanitetskom materijalu i lijekovima. Nije bilo ni zavoja »dok nismo počeli dobivati iz radionice GŠ Hrvatske prve partizanske zavoje tkane i sterilizirane u Korenici«.³⁹⁴

³⁹⁰ J. B. Tito, n.d. 12, 226.

³⁹¹ Zb. NOR, IX/2, 287.

³⁹² Nikica Pejnović, Determinante strategije oružane borbe u NOR, prilog za naučni skup Strategija upotrebe oružanih snaga u NOR, Beograd 1978.

³⁹³ AVII, 795, 6-2.

³⁹⁴ Dr. Vladimir Jernejc, Uspomene šefa saniteta 6. NOU divizije, Institut za vojnomedicinske naučne informacije i dokumentaciju - Arhiv sanitetske službe (IVMNID - ASS) 298H.

Komandni sastav po bataljonima je uoči prvih borbi brigade s novim bataljonima bio izmijenjen, i zbog gubitaka u slunjsko-dvorskim borbama i zbog kadrovskog odliva:

- Prvi bataljon »Marko Orešković«: komandant Danilo Damjanović, zamjenik Jovo Prodanović, a od 3. januara Mane Pražić, komesar Ilija Radaković, zamjenik komesara Boško Šnajder Motorist (15. decembra je preuzeo dužnost komesara u »Božidaru Adžiji«, pa je zamjenik komesara 1. bataljona postao dotadašnji komesar čete Jovo Marčetić iz otaričke komunističke porodice čuvenog Jove Vugonje); operativni oficir Perica Marić, obavještajni Arsenije Puača, a oficir u štabu Mile Štakić; omladinski rukovodilac (sekretar SKOJ-a) Nikola Buić Nikica; referent saniteta Kojo Marić.

- Drugi bataljon »Pekiša Vuksan«: komandant Ilija Palija, zamjenik komandanta Stevo Potkonjak Biće, politički komesar Simo Radaković Sem, zamjenik komesara Jovo Vujnović, pa (od kraja decembra) Miloš Grahovac Staljin; operativni oficir Janko Rajčević Cokić, obavještajni oficir Ferdo Toplak, omladinski rukovodilac Blaž Šaban, intendant Jovo Lemać, referent saniteta Maksim Uzelac.

- Treći bataljon »Božidar Adžija: komandant Dmitar Zaklan, zamjenik komandanta (skraja decembra) Vlade Ciganović, politički komesar Dane Naprta, pa - od sredine decembra - Boško Šnajder Motorist; zamjenik komesara Antun Borić Tona (do sredine decembra), pa Petar Božičković, koji je ubrzo postavljen za obavještajnog oficira bataljona, a zamjenik komesara je postao Nikica Grković. Omladinski rukovodilac je bila Smilja Radmanović. Komandiri četa: Đuro Božičković Perićev, kojeg, kad ode u oficirsku školu u Donji Lapac, zamjenjuje Dane Mandić Obućina, te Dane Diklić i Petar Lolić; jedno vrijeme komandiri četa su bili Milan Končar i Marko M. Ljuština, do uključenja bataljona u brigadu načelnik štaba 4. ličkog odreda. Komesari četa su bili u prvom razdoblju borbi »Božidar Adžije« u sastavu 1. brigade: Nikola Aleksić, Božo Pavičić, Pera Bobić, Danko Šiljković i Dane Rupčić, a kratko vrijeme dužnost komesara jedne čete je vršio i Bude Štetić. Bataljon je uoči ulaska u brigadu, 7. novembra, imao 162 borca, među njima 36 Hrvata i 1 Muslimana, 13 članova Partije i 28 »vanpartijskih komunista«.³⁹⁵⁾

- Četvrti bataljon »Matija Gubec«: poslije pogibije Mane Varičaka na dužnosti komandanta su se smenjivali Dane Radović, Rade Bubalo i Božo Mlinarić, da bi u vrijeme uključenja bataljona u brigadu dužnost komandanta vršio Mane Pražić, 3. januara 1943. prekomandovan u 1. bataljon za zamjenika komandanta; zamjenik komandanta je od 3. januara Jovo Prodanović. Komesar bataljona je, poslije ranjavanja Slavka Pejaka, Dane Balenović, a potom Juka Kolak; u decembru i do 9. januara, kad za komesara dolazi Đuran Popović, kojeg krajem januara smjenjuje Jovo Grubišić, dužnost komesara je obavljao zamjenik komesara Milan Pavičić. Operativni oficir: Mile Štakić (do 15. decembra). Obavještajni oficir je bio Jovo Kokotović, a kad je on preuzeo dužnost intendanta brigade, sredinom decembra, u bataljonu ga je zamijenio Mile Javorina. Rukovodilac omladine: Tomo Tomljenović. Intendant: Mile Mileusnić Mićilo, pa Pavle Lulić. Referent saniteta: Sofija Radović. Ko-

»5) AVII, 1611, 23/25.

mandiri četa: Dane Cvijanović Đukelin (do 28. decembra, kad je ranjen), pa Petar Uzelac Zele, Đuro Radović Đuran, pa Mile Glumac (do kraja januara) i Nikola Dukić. Komesari četa: Ivan Smolčić, te Andrija Špoljarić; Mile Javorina Papica, pa Radica Popović i Joso Bronzović, te (u 3. četi) Bracija Hećimović. Bataljon je 7. novembra u štabu imao samo četiri popunjena mjesta; tada je u bataljonu bilo 190 boraca, među njima 53 Hrvata, 10 članova Partije i 9 »vanpartijskih komunista«.³⁹⁶

- Peti mitraljeski bataljon osnovan je u Klapavicama 15. decembra od mitraljeskih vodova, koji su do tada bili po bataljonima: prvi komandant je bio (desetak dana) Stevo Plećaš Biće, a onda Jovo Bursać; zamjenik komandanta je bio Branko Vitas, komesar Dane Naprta, a zamjenik komesara Antun Borić (do 29. januara, kad dolazi Jovo Čopić). Intendant je bio Milan Dragišić, a kad je poginuo, februara 1943, dok je prikupljao hranu u dolini Une, zamijenio ga je Milan Lužajić. Komandiri četa: Mile Javorina Barabica, Branko Vukelić Bato (zamjenjivala ga je do 10. januara Milka Koruga), Ivan Milković (gine 28. januara, pa ga zamjenjuje Andrija Prijić). Komesari četa: Simo Baškot Simo, Pera Bobić i Pero Radenović, a kad on preuzme dužnost komesara čete za vezu, zamijenit će ga Milan Cvjetičanin. Taj je bataljon imao oko 60 boraca naoružanih sa 9 mitraljeza (5 bređa, 3 fiata, 1 švarcloze) 6 minobacača 81 mm, 6 minobacača 40 mm.

Kad se bataljoni 1. brigade vraćaju s Korduna, prvog tjedna u decembru, rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta u Lici obavljaju završne pripreme prvih izbora za narodnooslobodilačke odbore. Još prije dolaska brigada u Liku, jedinice su obišli izaslanici kotarskih komiteta Partije, da bi »u vojsci izvršili pripreme za izbore«. Odluka o tome je donesena na plenumu Okružnog komiteta KPH za Liku onoga dana kad je 1. brigadi naređeno da iz Veljuna krene prema Dvoru na Uni; tada je riješeno »da se izbori za NOO izvrše najdalje do 10. XII« i ponovljena je prethodno donesena odluka »da u brigade, bolnice, ambulante i vojne jedinice kotarski komiteti odmah pošalju svoje delegate koji će pripremiti i izvršiti izbore«³⁹⁷. Okružni komitet je u instruktivnom pismu od 21. novembra savjetovao kotarskim komitetima Partije da uznastoje »da se među kandidatima nalaze i naši drugovi rukovodioci u vojsci, komandiri, komandanti, politkomi, itd., koje treba birati bez obzira na to što neće moći redovno prisustvovati sastancima NOO«.³⁹⁸

»Delegati koji će pripremiti i izvršiti izbore« u jedinicama formiranim od boraca iz ličkih kotareva upućeni su u brigade najkasnije 24. novembra. To se vidi iz izvještaja prvog partijskog rukovodioca 1. brigade Milana Uzelca Brice, koji je - sad kao član Okružnog komiteta KPH za Liku - pisao iz Korenice 24. novembra da su »u brigade poslani drugovi« zaduženi »za pripreme izbora« i da će, sudeći po već učinjenom, »posao obaviti na vrijeme«.³⁹⁹

U prvom decembarskom izvještaju, štab Ličkog odreda je pisao kako je »dolaskom naših brigada narod oduševljen«, a Okružni komitet

AIRPH, KP-230/68 i 230/45.
³⁹⁸ Isto, 230/55.
³⁹⁹ Isto, 230/57.

SKOJ-a je od skojevaca zatražio da »treba preko Saveza mlade generacije izići u susret našoj NOV«, da borce treba »smjestiti u bolje kuće i tople sobe i krevete«, odnosno da im treba »dati čisti veš, da se preobuku, a onaj njihov prošuriti, oprati, istrebiti od ušiju«. Također je savjetovano da »recitatorski korovi i diletantske grupe sa terena zajedno sa pjevačkim korovima i diletantskim grupama iz vojske« organiziraju zajedničke priredbe, a skojevci da održe zajedničke sastanke. Osim toga, u tom instruktivnom pismu OK SKOJ-a za Liku je rečeno da »boravak brigade u ovim kotarevima, općinama, selima i zaseocima treba da se osjeti kao snažna manifestacija«, odnosno kao izraz i volja i borbenog jedinstva između srpske i hrvatske, muške i ženske omladine«. ⁴⁰⁰

Prvu borbu poslije vraćanja u Liku 1. brigada, odnosno bataljoni »Pekiša Vuksan« i »Božidar Adžija«, stari Drugi i novi Treći bataljon 1. brigade, vodili su protiv ustaške kolone, koja je pokušala da se nezamjetno izvuče iz Udbine i prokrade u Lovinac i Medak, prema željezničkoj pruzi, gdje su je očekivale ustaško-domobranske jedinice i dijelovi dviju talijanskih divizija. Iz Udbine su se povlačile iste one jedinice koje su u augustu odoljele ponavljanim napadima 2. ličke brigade. Pod komandom zloglasnog Venture Baljka, jednog od najstarijih ustaša po stažu u ustašluku, učesnika bombaške terorističke akcije u Brušanima 1932. godine. Ustaše su iz Udbine povremeno vršile ispade i napadale okolna sela, čim bi primijetili da u udbinskoj okolini nema partizanskih jedinica. Najstrašnji zločinački ispadi udbinske ustaške posade izvršeni su 28. septembra (»od 4 do 14 sati izvršena je akcija čišćenja prostora sela Jošane, 5 - 8 kilometara sjeverno i sjeveroistočno od Udbine«) ⁴⁰¹ i 2. decembra. Zločin u Jošanu, kao što se vidi iz ustaškog izvještaja »glavnom stanu poglavnika« od 2. oktobra 1942. godine, izvršen je »pod zapovjedništvom ustaškog satnika Baijak Venture iznenadnom akcijom sa visova sjeveroistočno od s. Jošana... Ubijeno oko 100 partizana zatečenih u s. Jošane... Sve kuće i zgrade u s. Jošane spaljene su, kao i crkva koja je bila dobro utvrđena protiv napada iz zraka i udešena za promidžbene svrhe sa pozornicom iznad koje je bio nadpis: 'Živio drug Staljin'... « ⁴⁰²

Podatak o »100 partizana zatečenih u s. Jošane« je netačan; partizana nije bilo. Iz spiska ubijenih u Jošanu 28. septembra 1942. vidi se da je zaklano, plotunima izrešetano ili u kućama spaljeno djece mlađe od deset godina stotinu i jedanaest. ⁴⁰³

O drugom velikom zločinu udbinskih ustaša sačuvan je izvještaj štaba Ličkog odreda:

»Prilikom ustaškog napada 2. XII, vod (Udbinske partizanske čete) koji je bio u Visuću opazio je pokret ustaša, te opalio tri metka, koji su ugovoreni znaci za uzbunu. . . Ustaše su se pritajile., probili su se iznad sela, te zašli iz strana, te kad su zapalili kuću najgornju u selu onda se otvorila vatra sa svih strana, tako da se vod naših snaga koji

⁴⁰⁰> Isto, SKOJ-23/2561.

⁴⁰¹> Zb. NOR, V/32, 476.

⁴⁰²> Isto, 668.

⁴⁰³) Kotar Korenica i Kotar Udbina u NOR i socijalističkoj izgradnji, Karlovac 1979, 1098-1105.

je bio u Visuću našao opkoljen... Ovom prilikom ustaše su zapalile 45 kuća, 53 štale. Stradalo je 85 žena i djece kao i staraca... Narod u selima koja su blizu Udbine ustrašen je i boji se, pojedina sela računaju sad je red na nas... «⁴⁰⁴

Otud podatak u spomenutom izvještaju Ličkog partizanskog odreda:

»Dolaskom naših brigada narod je oduševljen, misleći da će se vršiti obračun sa Udbinom«.

Talijani su, u iščekivanju da se i sve njihove trupe povuku iz Like, prihvatili prijedlog domobransko-ustaške komande da pomognu u izvlačenju ustaša iz Udbine. Odluka o povlačenju je donesena 25. novembra, ali će organizacija bijega potrajati gotovo tri tjedna. Udbinu su nadzirale samo manje stražarske grupe Udbinske partizanske čete, što će omogućiti ustaškom satniku Josipu Baljku Venturi da u magleno predjutrno 14. decembra izvede iz Udbine 416 ustaša i 940 djelomično naoružanih civila i da se s tom dugom kolonom zaputi prema ustaško-talijanskim jedinicama, koje su, po utanačenom planu, čekale na istočnim prilazima Lovincu i Raduču. Kad je ta kolona od hiljadu i po ljudi (osim 416 ustaša bilo je »mobilizirano i naoružano sve stanovništvo sposobno za borbu«)⁴⁰⁵ izbila pred kurjački zaselak Baste, na nju su zapucale - tako barem kasnije piše štab divizije - razrijeđene straže Udbinske čete 4. bataljona Ličkog odreda. No, ako je suditi po reagiranju 4. bataljona »Matija Gubec«, koji je bio na maršu od Komića prema Poljicu, tri-četiri kilometra istočnije od Komića, nije se od Basta između 4 i 5 sati 14. decembra čula nikakva pucnjava. Jedan od vodnika u »Matiji Gupcu«, Stevo Kokotović, tvrdi da nije bilo nikakve intervencije lokalnih, seoskih straža.

No, bilo zbog toga što je netko na ustašku kolonu zapucao od kurjačkih Basta ili s Ljeskovca, ili zbog toga što su ustaški komandanti strahovali da kolonu uvedu u uski klanac Tušice prema Ploči, kolona je skrenula u smjeru juga, prema Komiću, da bi se prema Lovincu probijala kroz usjek Čatrnju, između Komače i Malog Romića, u nadi da će je u tom rajonu sačekati talijansko-ustaške jedinice.

Ako se ne računa na mogućí, usputni, sporadični manje-više nedjelotvorni pritisak čojlučko-mutiličkih seoskih straža, onda je s udbinskom ustaškom kolonom prva u borbu ušla 2. četa bataljona »Pekiša Vuksan« (komandir Đurika Potkonjak, komesar Gojko Milekić). Ta četa je upravo uoči dolaska ustaša u Komić krenula iz Komića preko Poljica prema Klapavicama i Paklariću za 4. bataljonom »Matija Gubec«.

Na prve hice ispaljene kod Komića, štab 2. brigade je u taj rajon uputio 2. i 4. bataljon, zatečen u Paklariću. Istovremeno su i dva bataljona 2. brigade hitala u rajon Korita, preko 1130 metara visoke Mirkače. Ilija Palija je čete »Pekiše Vuksana«, maglom zagrnute, lukavo »privukao neprijatelju i stjerao neprijatelja s položaja Mirkače preko Poljane i Čatrnje«. Pružajući grčevit otpor, ustaše su zaposjele 969 metara visoku Okruglu, nad južnim izlazom iz Čatrnje i 1007 metara visoki Kopjuv. Štab korpusa će biti obaviješten da se bataljon »Pekiša Vuksan« tu borio više sati, odnosno da je »poslije višečasovne borbe ovoga

•K*) Zb. NOR, V/10, 66.

⁴⁰⁵ Isto, V/32, 477.

bataljona prispio još jedan bataljon oko 12 časova na produženje desnog krila« 2. bataljona 1. brigade. Radi se o 4. bataljonu 1. brigade, koji je »krenuo sjevernim padinama kote Mirkača i napao neprijateljsku komoru, koja je svojim zadnjim dijelom izlazila iz Komića«. Dijelom snaga, »Matija Gubec« je »prispio na jugoistočni dio sela Komić braneći selo od paljevine i protjeravajući ustaške bande«.

Uz sve zalaganje dvaju bataljona 1. brigade i dvaju bataljona 2. brigade, koji su u borbu ušli nešto kasnije, rezultati nisu bili naročiti, jer nije bilo jedinstvene komande i nije bilo veza između bataljona. U izvještaju štaba korpusa ima čak podatak da je bataljonu »Matija Gubec« u rane popodnevne sate neočekivano »došao s leđa neprijatelj preko kota iz Lovinca, te se bataljon povukao u defanzivu«, ⁴⁰⁶

Tako su udbinske ustaše umakle ne plativši dug, ne barem ovoga puta, za počinjene zločine. Čak su i njihovi gubici bili mali; iz talijanskih dokumenata vidi se da je poginulo 9 ustaša (među njima i jedan satnik); imali su 14 ranjenih i »nekoliko nestalih«. ⁴⁰⁷

Prema podacima štaba 1. hrvatskog korpusa, »zarobljen je jedan neprijateljski vojnik, dok su gubici kod neprijatelja nepoznati«. ⁴⁰⁸ Prva brigada nije imala gubitaka. Iz 2. brigade dva borca su poginula, a 10 ih je ranjeno.

Povlačenje ustaša iz Udbine i sve učestaliji prebjezi i četnika i domobrana u partizanske redove, pojačavaju prethodno izražene nade Glavnog štaba, kao i štaba 1. hrvatskog korpusa, da će se neprijatelj, prvenstveno talijanski okupator, pomjeriti s položaja na graničnim linijama Bihaćke republike. Na to su upućivali i brojni obavještajni podaci. Otud naređenja u kojima se najčešće navodi element »u slučaju da Talijani napuste«, ili »da iskoristi situaciju kod eventualne evakuacije«. Brigadama Šeste divizije je naređeno »da rušenjem pruge«, ali i ne samo rušenjem pruge, ometaju »odlazak Talijana«. ⁴⁰⁹

Decembra 1942. godine Talijani u Lici imaju jedinice triju divizija: 121. puk divizije »Maserati« je na sjeveru Like, divizija »Re« je u rajonima Otočca, Gospića i Brinja, a 151. puk divizije »Sassari« je u većim ili manjim garnizonima uz željezničku prugu od Lovinca prema Kninu. ⁴¹⁰ Od novembra štab 2. talijanske armije planira povlačenje tih jedinica na uži jadranski pojas, sve više zabrinut situacijom na afričkoj obali Mediterana, gdje su savezničke armije konačno, kao i sovjetske kod Staljingrada, preuzele inicijativu. Pripreme za povlačenje jedinica 5. i 18. armijskog korpusa u Dalmaciju i Hrvatsko primorje otegnut će se više tjedana... Očekivano povlačenje Talijana diktira i planove sa 6. divizijom, odnosno planove štaba 6. divizije. U štabu korpusa su isplanirali da će »VI divizija, čiji su borci vrlo umorni i kojima je potreban odmor, usmjeriti svoju aktivnost protiv četničkih bandi u Lici«, odnosno da će »u slučaju da Talijani napuste Gračac, izvršiti napad na samo mjesto«. ⁴¹¹ To je od 6. divizije očekivao i Glavni štab. Komandant Ivan

[^] AVII, 58, 7-1/104.

^{«7)} zb. NOR, XIII/2, 946.

Isto, V/10, 232.

•W) Isto, 84.

⁴¹⁰⁾ Isto, XIII/2, 836.

^{""}) Isto, IX/2, 382.

Rukavina i politički komesar Vladimir Bakarić su 8. decembra Vrhovnom štabu javili da su Prva i Treća brigada 6. divizije, »osim jednog bataljona (3. brigade), koji se nalazi na sektoru Grahova, oko Gračaca, sa zadatkom da iskoriste situaciju kod evakuacije Talijana iz Gračaca i da sprečavaju evakuaciju i nanose neprijatelju gubitke«, a 2. brigada da je »oko Gospića, sa zadatkom da rušenjem pruge ometa odlazak Talijana i da im nanosi gubitke, te da iskoristi situaciju kod eventualne evakuacije«. ⁴¹²¹ Štab 6. divizije, pripremajući se da ostvari planove viših štabova, očekuje da će do kraja decembra ovladati željezničkom prugom Gračac - Gospić.

Lička željeznička pruga je Talijanima bila važna i u slučaju povlačenja iz Like. Ali, malo je kod njih nade da će ustaše i četnici držati prugu u saobraćaju, mada komandant 2. talijanske armije general Mario Roatta u jednoj naredbodavnoj instrukciji komandama 5. i 18. armijskog korpusa kaže »da ne treba isključivati mogućnost za daljnje funkcioniranje pruge i poslije 28. decembra«, to jest poslije povlačenja talijanskih snaga iz Like, jer je viša komanda Slovenija - Dalmacija, tzv. Superslode, komanda 2. talijanske armije, predviđala - pothranjujući ambicije svog glavnog komandanta generala Roatte - »da se može osigurati funkcioniranje ove pruge od Ogulina do Lovinca pomoću hrvatskih (ustaško-domobranskih) trupa i ličkih formacija MVAC«. U isto vrijeme general Roatta je od komandanta 18. armijskog korpusa zatražio »da ispita mogućnost obezbjeđenja« pruge od Lovinca preko Gračaca do Knina »pomoću formacija MVAC koje su mu na raspolaganju«. ⁴¹³¹

Komandant Gračačkog garnizona (dva bataljona 151. pješadijskog puka divizije »Sassari«, četa minobacača 81, prateći bataljon i četnici, to jest talijanski MVAC »dobrovoljačka antikomunistička milicija«) pukovnik Zanotti u proglasu Gračanima 3. je decembra najavio povlačenje Talijana iz Gračaca i iz Like. U očekivanju da svu vlast u Gračacu preuzmu četnici, ono malo ustaša s kotarskom upravom povlači se u obližnje selo Guduru. Ali, u decembru 1942. godine talijanski planovi gračačkim četnicima ne odgovaraju: boje se. Oko 250 četnika je prvih dana decembra nestalo iz Gračaca. Kad u januaru 1943. godine u Gračac dođu četnici Petra Bačovića iz Hercegovine, Bačovićeви »komandanti bataljona i komandiri četa« su pisali: »Kada je bila evakuacija Italijanske vojske iz Gračaca (u decembru) oficiri su prvi pobjegli sa svojim stvarima u Knin. Odmah poslije toga nastalo je rasulo«. ⁴¹⁴¹ Među vojvodama za gračačke četnike je kazano da su »nepouzđani partizanski petokolonaši« i da su »sami ubili nekoliko svojih oficira«, vjerovatno prije nego što ih je »oko 200 s oružjem - od 2. do 13. XII prešlo k nama« ⁴¹⁵¹ (podatak iz izvještaja Glavnog štaba Hrvatske). Četnici koji su tada pobjegli uključeni su u jedinice Ličkog partizanskog odreda. Da bi zaustavili osipanje dijelova »Kraljeve vojske u otadžbini«, odnosno talijanske MVAC, pop Momčilo Đujić i drugi četnički komandanti šalju iz Dalma-

^{412>} isto, V/10, 84.

^{413>} Isto, 477.

⁴¹⁴¹ Isto, XIV/2, 80.

^{4.5>} Isto, V/10, 211.

lijani i četnici: oko 150 Talijana i tridesetak četnika. Raduč, Lovinac, Smokrič i Ričice, željezničke stanice i mjesta »bila su dobro fortifikacijski utvrđena sa sviju strana. Izrađeni su streljački zakloni za stojeći stav punog profila, ograđeni pojasom bodljikave žice, a na prilaznim putevima nalazili su se bunker, izrađeni od betona«. U divizijskoj »relaciji borbe za Lovinac« kaže se da je »naročito dobro bila utvrđena željeznička stanica Raduč« i da je bila »snabdjevena velikim brojem automatskih oruđa«.⁴²⁵⁾ Raduč je napadala 1. brigada, kojoj je naređeno:

»Sa pridodatim Gospićkim bataljonom iz Odreda, protukolskim topom, protukolskim mitraljezom i poljskim topom 75 mm i minerskim vodom izvršite napad na željezničku stanicu Raduč, bunker kod mosta zapadno od željezničke stanice Raduč kod sela Drenovac, porušiti cestu kod Rastika kota 630 kao i mostove na cesti ispred te kote. Porušiti željezničku prugu ispred sela Kruškovca, također prugu i minirati. Postaviti osiguranje prema Metku na Rastiku kota 630, Bogunici kota 706 i 592, Kruškovac kota 622, kota 591 i nasloniti se desnim krilom na rijeku Kruškovac«.⁴²⁶⁾

Napad je na svim sektorima trebalo da počne na katolički Božić, 25. decembra, u 17 sati. Računalo se da je to najpovoljnije vrijeme za napad: poslije bogatog božićnog ručka i pića, pažnja branilaca je bila na najnižoj razini.

Uoči napada, 1. brigada se prikupila u Ploči odakle je poljskim putem 7 kilometara do željezničke stanice Raduč, a od stanice do sela Raduča - 3 kilometra. U brigadnoj relaciji kaže se da se željeznička stanica Raduč nalazi »na sredokraći između željezničke stanice Medak i stanice Lovinac« (do stanice Lovinac 6 kilometara, a do Metka 8 kilometara) i da je »prilaz uporištu težak«: »samo zemljište predstavljalo je ravnicu sa vrlo malo kulture«, što je »išlo neprijatelju u prilog«.⁴²⁷⁾ To je golet, visoravan, 600 metara nadmorske visine, s ogromnom kamenom gromadom visine 852 metara, na po puta od pruge do Ploče. To je Zir. Nešto istočnije od Žira, nad Pločom s juga su brda Kik (772) i Debeljak (822). I ta brda, kao i sva ona visoravan između njih i željezničke pruge, gola su, spržena i pusta. Sva ona radučka šestometarska visoravan je štura i ljuta, kao što i ime kaže za čuku kod stanice Raduč - Ljuta glava (647).

Četnici su u Raduču i prije decembarskih borbi napadani i tučeni, a u Lovincu i u Ričicama borbe do 25. decembra 1942. godine nisu vođene, samo je 2. brigada napadala Guduru, gdje se početkom decembra bila sklonila ustaška posada iz Gračaca, kad su Talijani počeli predavati vlast gračackim četnicima. Raduč je selo sa srpskim stanovništvom, a Lovinac, Gudura i Ričice su (uglavnom) hrvatska sela. U Smokriću je do rata bilo i Hrvata i Srba. Prije rata u tim mjestima nema partijske organizacije, mada je bilo uvjeta; još dvadesetih godina većina glasača nekih od tih sela izjašnjavala se za listu Komunističke partije Jugoslavije. A ustaštvo je imalo kasnije, kasnih tridesetih godina, sve snažniji utjecaj. Iz tog je kraja i jedan od Pavelićevih doglavnika, Mile Budak, u Svetom Roku poznatiji kao Milkan babe Kike, onaj koji je u aprilu

«') AVII, 799, 10-1/1.

«« Zb. NOR, V/10, 286.

⁴²⁷⁾ AVII, 799, 11-2/1.

1941. izbacio krilaticu »Srbi, psine, preko Drine!«. Budući da nije bilo partijske organizacije, narodnooslobodilački pokret je teško iznalazio kanale ilegale i sporo je širio svoj utjecaj. Ipak, do kraja 1942. godine tajni kanali su uspostavljeni, narodnooslobodilački pokret ima svoje pri-tajene punktove, a osnovani su i »inicijativni NOO«, kakvi su u ono vri-jeme djelovali, gdje je bilo prilika, na neoslobođenom teritoriju. Raspo-loženje lovinačke omladine dade se nazrijeti po postupcima ustaša, koji su, da bi suzbili »zarazu boljševizma«, nasred Lovinca, objesili četiri mlade Hrvatice - tri sestre partizana Pajine Nekića, Mandu, Mariju i Jo-sipu, i dvadesetogodišnju Mariju Krpan. Kotarski komitet KPH za Gra-čac u više navrata je u jesen 1942. godine izvještavao o sve boljim ve-zama s lovinačkom ilegalom. »Preko nekih drugarica držane su povre-mene veze sa hrvatskim selima«, zapravo sa ženama tih sela. »Preko njih smo saznali«, javljao je KK KPH za Gračac prije napada 6. divizije na Lovinac, »da je tamo jak teror i veliko ekonomsko izrabljivanje«⁴²⁸ Više zbog daljnjeg razgoijevanja narodnooslobodilačkog pokreta u ovim selima između Velebita i Resnika nego zbog razaranja okupatorsko-kvis-linškog saobraćaja, mada je i to bilo značajno, bile su važne decembar-ske borbe duž komunikacija Medak - Gračac.

Borbe su počele po planu, tačno u 17 sati 25. decembra.

»Pekiša Vuksan« je zaposjeo položaje kod Kruškovca, par kilome-tara zapadno od željezničke stanice Raduč. Rastjerao je neprijatelja s okolnih čuka i rasporedio se prema Metku tako da može - ustreba li, a ustrebat će - odbiti napade od Metka. Između Raduča i »Pekiše Vuk-sana«, »Božidar Adžija«: »imao je da posedne samu prugu i dio zemljiš-ta zapadno od iste sa zadatkom da napadne neprijatelja u pravcu bun-dera na pruzi i zauzme iste kako bi time stvorio povoljnu situaciju za napad na samu stanicu«. Bataljon »Matija Gubec« zaposjeo je kote 706, 592 i 601 jugozapadno od stanice Raduč, »sa zadatkom da po svaku ci-jenu spriječi odstupanje neprijatelja u tome pravcu«. Talijane i četnike u željezničkoj stanici Raduč napadao je »Marko Orešković Krtija«, za kojeg je - ne baš mnogo uvjerljivo - komesar divizije Rade Žigić tri dana prije borbe za Raduč pisao kako je »popustio u svojoj borbenosti, tako da se danas stvarno ne može smatrati najboljim bataljonom«.

Prva je brigada u bitku ušla s mnogo volje, visokog morala. Pre-thodno je u brigadi »održano 18 četnih i bataljonskih sastanaka na ko-jima je govoreno protiv pljačke, proučavan razni materijal, (provedena) kritika i samokritika, što je naročito pokazalo dobrih rezultata«. Da bi se bataljoni što više saživili, da bi brigada bila jedinstvena cjelina, »na inicijativu komesara bataljoni su organizirali delegacije koje čine posje-te jednih drugima«. Više od međusobnih posjeta »za razvijanje druže-ljublja između boraca« značit će ispreplitanje i uzajamnost iskazana u zajedničkim borbama od 25. do 30. decembra 1942. godine.

Sadejstvo bataljona u napadu na utvrđenu željezničku stanicu Ra-duč i na prugu od Raduča prema Metku bilo je vrlo uspješno. Značajan ulog u tome uspjehu imala je četa za vezu. Komandir te čete bio je Živ-ko Vukmanović, a komesar - jedan od prvih Dalmatinaca koji su došli među ličke partizane, podoficir iz komunističke porodice, borcima mio

⁴²⁸ AIH RPA, KP-245/1341.

po prostodušnosti i hrabrosti, ali i po umijeću da svaku stvar postavi na pravo mjesto - Božidar Jokić. Njihovi zamjenici su bili Jovo Adžić i Božo Tomljenović, a vodnici i delegati vodova Miloš Dautović, Miloš Počuča, Branko Brakus, Miloš Vujnović Laso, Milan Trešnjić i Damjan Zorić. U vrijeme borbi oko Raduča četa za vezu je prvi put uspostavila prilično savremen sistem telefonskih linijsko-kablovskih veza za koje će, u ocjenama nadređenih štabova, biti kazano da su izvanredno funkcionirale, iako je materijal, prethodno zarobljen, bio istrošen. Vezisti su imali oko 3 kilometra poljskog telefonskog kabla, 3 poljska telefona, nekoliko barjačica i Gerz-aparat za signalizaciju. Računalo se s mogućnošću da telefonske veze zataje, pa je naređeno da treba »organizirati i re-lejno-signalne stanice«.^{429*}

Prva brigada nije iznenadila neprijatelja i nije ga zatekla, kao što će se to desiti na nekim drugim sektorima, u božićnoj opuštenosti. Prve večeri napada uspješne su bile samo radne grupe, koje su - pod zaštitom dijelova 1. brigade - razorile 1600 metara željezničke pruge i srušile most dug 12 metara.

Prvi bataljon, koji je dobio najteži zadatak, potpomognut topom 75 mm prateće čete 6. divizije, uzaludno je napadao na utvrđene bunkere oko željezničke stanice Raduč. Top je malo pomogao »zbog nemanja tablica za gađanje i nišanskih sprava, kao i mina novije izrade«.⁴³⁰⁾ Neuporedivo je ubitačnija bila talijanska artiljerija, koja je uveče 25. decembra tukla iz radučke stanice, a sutradan i od Metka. Pred bunkerima je poginulo 6 krntijaša, među njima zamjenik komandira 3. čete Branko Pilipović i politički delegat voda u 1. četi Đoko Zorić Mali.

Napadi su obnavljani, s različitom žestinom, i u noći 25. i 26. decembra i tokom dana 26. decembra. Oko 16 sati 26. decembra u 1. četu je došao komesar bataljona, Ilija Radaković. »Ilija je obično uvijek među borcima. Sokoli ih« - sjeća se komandant bataljona Danilo Damjanović: »A ja sam na komandnom mjestu, radi koordinacije«. Radaković onog popodneva malo govori. Ne traži da se četa postroji. Borci su oko njega i jasno ga čuju, mada gotovo tiho poziva:

- Komunisti i skojevci, za mnom!

Izgledalo je kao da su u 1. četi svi borci članovi Partije ili SKOJ-a: svi su krenuli za komesarom u silovit napad na bunkere izgrađene uz vijadukt. Ovoga puta obrana nije odolila, zasuta bombama. Komandir čete Vlade Ciganović iz jednog bunkera je izvukao dva prestravljenaa Talijana; plaču. Svi ostali su poginuli. Plijen je bogat, uglavnom vojnička

⁴²⁹⁾ Živko Vukmanović piše kako su svi vezisti mnogo držali do svojih telefonskih veza. Znali su, kaže, da se, »na relativno kraćim rastojanjima može kabl nadomjestiti nekom drugom žicom, koja je kakav-takav provodnik struje. Kad nam je između osmatračnice komandira baterije i topova ponestalo pedesetak metara kabla, vezisti su pod neprijateljskom vatrom, privukavši se sjevernom dijelu željezničke stanice Raduč, odsjekli toliko bodljikave žice i stavili je među kablove... Imali smo u četi nekoliko pravih majstora, koji su se umijeli snaći baš u svakoj situaciji. Takvi su, uz komesara Jokića, bili i Miloš Dautović, braća Maljkovići iz Pavlovca, Lašo Vujnović, Milan Trešnjić, moj zamjenik Adžić, Miloš Počuča, Damjan Zorić... Dode, na primjer, do tzv. mrtvog prekida - pukne žica, a izolacija čitava. Teško je takav kvar otkloniti. Naši ni jednom nisu zakazali, snađu se. Momci su povazdan učili i vježbali. Braća Maljković su stalno pravili motalice i klemove za poljski kabl, čime su nas oslobodili velikih poteškoća kako ne bi smo morali kabl motati i razmotavati sa ruku preko lakata... « (Pismo Živka Vukmanovića iz Zagreba, 17. 4. 1986, autorska zbirka).

⁴³⁰⁾ AVII, 419, 28-1 !1.

oprema, ali ima i kojekakvih sitnica, svega onoga što rado uzima svaka sirotinja. Komesar bataljona je borcima 1. čete odobrio da uzmu ono što im treba. Bit će zbog toga pozvan na odgovornost kod komesara divizije, kojega će uzaludno uvjeravati da je »plijen podijelio kao nagradu najhrabrijima«. Komesar brigade je pokušao naći neko prihvatljivo objašnjenje, ali komesar divizije je uporan. Zapiljio se u komesara bataljona:

- Što je tebe zapalo?
- Metak po ruci, da šta bi!

Nato su se komesari nasmijali. Žigić ipak prijeti prstom, mada se pri tome smije:

- Ne postaje se komesar brigade s bombom u ruci!

»Pred mrak 26. decembra svi bunkereri su zauzeti«, javljeno je štabu divizije uz podatak: svi dijelovi 1. bataljona nastavljaju napad na utvrđenu željezničku stanicu.^{431*} Napadi su izvođeni vještije nego prethodne večeri, što se vidi i po rezultatima (zauzeti svi bunkereri oko stanice) i po gubicima: 3 mrtva i 11 ranjenih. Prva je četa »Marka Oreškovića« ostala bez komesara (Branko Damjanović je ranjen), a 2. bez komandira (i Mirko Medić je ispred stanice izvučen ranjen, ali njegove su rane bile smrtonosne). Od trojice poginulih, jedan je bio iz bataljona »Božidar Adžija«, zagrebački komunist, jedan od onih koje je u Zagrebu organizirao Rade Končar preko svog vjenčanog kuma Milana Končara, tramvajac Jozo Ladišić, rodnom iz Lešća. Pao je kod Žira - kažu - baš u trenutku kad je deklamirao: »Da je mlika, kolika je Lika, bio bi sir, koliki je Zir«.

Uveče 26. decembra, »po zauzeću objekta kod stanice, naš Minerski vod digao je u vazduh most na rijeci Jadovi, koji je bio željezni sa jakim traverezama«. ^{432*} Uveče 26. decembra, kad već pomalo jenjava silovitost u napadima na željezničku stanicu, borbe se razgorijevaju sjeverozapadno od stanice, uz prugu i cestu Raduč - Medak. Od Metka, naime, od jutra 26. decembra nadiru ustaško-domobranske jedinice.

Talijani, začudo, i pored toga što je u Raduču njihova jedinica, dugo puštaju ustaše i domobrane da sami pokušaju odbaciti dijelove 1. brigade s pruge. Komandant divizije »Re« general Raffaele Pelligra, koji je imao dva pješadijska bataljona i dvije mitraljeske čete u Metku, neće ni pokušati da pretpostavljenim objašnjava što su te jedinice ostale u Metku. Smatrao je, šaljući »u prvim časovima 26-og decembra« 2. domobransku lovačku bojnu, da će biti dovoljno ako pretpostavljenima kaže da je tu bojnu poslao »ojačanu djelovima divizije Re«. Lovačka bojna je poslana vlakom, koji su sačekali dijelovi 1. brigade nekoliko kilometara jugoistočnije od Metka, u visini sela Bogunica, gdje pruga prelazi Vedošića potok. Strojovođa vlaka je ranjen, i to smrtno, ali je ipak nekako vratio vlak u Medak, a oko 800 ustaša i domobrana, uz svu paljbu s okolnih položaja, prelaze u oštar napad.

Jedna ustaška kolona se vješto ubacila u zaleđe dijelova »Matije Gupca«. Prva »Gupčeva« četa na kotu 706 nije odolila ustaško-domobranskom pritisku, jer je u taj mah napadnuta s leđa od četnika iz Papuče. Opkoljena, četa je pokušala manevrirati prema Papuči, a kad to

nije išlo, krenula je u izravni napad na ustaše. Došlo je do borbe prsa u prsa. U izvještaju o toj borbi spomenut je komandir voda Ivica Blažević iz Smiljana (Stevo Kokotović piše da je bio »izuzetne ljepote i inteligencije«), koji je uletio u grupu ustaša i bacio na njih bombe, ali je pri tome i sam smrtno ranjen. Pokušavajući izvući vodnika Blaževića, poginuo je sedamnaestogodišnji Mićo Lemić Tubonjin, a potom i njegov otac Petar. Tešku situaciju je riješila 3. »Gupčeva« četa, koju je zamjenik komandira Đuro Lemić poveo u napad na ustaše. Ustaše su se tada povukle s kote 706. Odvele su dvojicu zarobljenih boraca - Danu Brujića Ježina iz Klenovca i Niku Vuksana iz perušićkog sela Sveti Marko. U Gospiću su obojica strijeljana poslije strašnog mučenja.

Kad su čete »Matije Gupca«, poslije obračuna na koti 706, odbacile ustaše prema Metku.⁴³³ v. d. komandanta 4. bataljona Mane Pražić je s komandantom 2. bataljona Ilijom Palijom sve snage poveo protiv četnika u rajonu Papuča. Tako će trećeg dana borbe, 27. decembra, 1. brigada imati protiv sebe Talijane, ustaše i četnike. U borbu je uključena i talijanska avijacija. Jedan od aviona je oboren između Raduča i Lovinca. Tokom dana pješadija je dobila pojačanje u tenkovima i u oklopnom vlaku. Dva talijanska tenka je pogodio i uništio protukolskim topom komandir odjeljenja Viktor Ostojić, jedan od najboljih topdžija u diviziji. Oklopni vlak, zaustavljen tamo gdje je pruga bila razorena, zasut vatrom s obje strane, brzo se vratio u Medak. General Roatta će zamjeriti i svojoj diviziji »Re« i četnicima da su ustašama pružili malu pomoć.

Trećeg dana borbe 1. brigada je imala 6 mrtvih i 16 ranjenih.

Borbe su, različitom dinamikom, vođene i četvrtog dana, 28. decembra, a potom su u štabu divizije ocijenili da je zadatak - uglavnom - izvršen i da brigade mogu postupno da se izvlače, kako bi izbjegle suviše žrtve u izlišnim sudarima protiv sve brojnijih snaga okupatora i ustaško-četničkih jedinica, koje su se nagomilavale od Gospića i Metka prema Raduču i Lovincu. Štab divizije je tada, 29. decembra, 1. brigadi naredio da »rasporedi jedan bataljon u Kruškovac, jedan bataljon u selo Parčići, a dva bataljona u Ploču i Mogorić, sa zadatkom da bataljon u Kruškovcu zadržava neprijateljske snage i da se pred neprijateljem povlači prema Raduču, te da se u Miletić Gaju ili Svetom Roku poveže sa snagama 2. brigade... Bataljon koji se nalazi u selu Parčići, davaće patrole prema pruži odnosno željezničkoj stanici Raduč... «

Prije nego što su jedinice počele napuštati dotadašnje položaje, 29. decembra, »od neprestane artiljerijske vatre iz Metka i velikih bacača iz Raduča« 2 borca 1. brigade su poginula, a 8 ih je ranjeno.

U 8 sati 30. decembra neprijatelj je počeo nastupati iz Metka u tri kolone, koje će biti napadnute samo mjestimično, s bokova. Šesta divizija više nije imala snage da se održi na ugroženim položajima. Borci su bili promrzli, šesti dan bez krova nad glavom, neredovno hranjeni i slabo odjeveni. Vrijeme je bilo krajnje nepogodno, uglavnom vedro s vrlo niskim temperaturama. Brigade Šeste divizije su se povukle prema Bruvnu i Udbini, a Talijani se s ustašama i četnicima, uz gubitke od 30

⁴³³⁾ General Pelligra će to povlačenje shvatiti kao kukavičluk, jer je, po njegovom, »protivnikov otpor bio relativno slab«, što procjenjuje po tome što je 2. lovačka bojna »u krajnjoj liniji imala male gubitke«. (Zb. NOR, V/11, 366).

mrtvih i još više ranjenih, probijaju preko Raduča u Lovinac i Ričice, gdje će se spojiti s dijelovima divizije »Sassari«, koja je nastupala s četnicima od Gračaca.

Povukavši se s pruge, bataljoni 1. brigade su razmješteni u Mogoriću, Vrepcu, Pavlovcu, Buljizama i Zavalju. Štab divizije je obavijestio komandanta korpusa da jedinicama mora »dati nekoliko dana odmora, ne toliko zbog umorenosti, nego zbog uređivanja obuke, jer su borci zbog rđavog vremena obosili«.

U borbama od 25. do 30. decembra 1. brigada je imala 17 poginulih⁴³⁴⁾ i 45 ranjenih.⁴³⁵⁾ Nema podataka o nestalim, mada se znade da su ustaše zarobile dvojicu »Gupčevih« boraca.

Među 45 ranjenih bilo je vrlo mnogo rukovodilaca. Zamjenik komesara 5. mitraljeskog bataljona Antun Borić je ušao u okršaj protiv ustaša sa svojim starim drugovima iz »Božidara Adžije«. Ranjen je kad je Josko Ladišić poginuo. A bili su prijeratni drugovi, i po ljudskim sklonostima i po partijskoj pripadnosti slični - Ladišić i Antun Borić, prvi Hrvat koji je 1941. došao poslije Stipe Ugarkovića u ustaničke Škare. Plećat, a skladan, malo viši u dojmu ljudi nego što je stvarno bio visok, u očima plav, a tamne masti i kose, zapamćen je u Škarama početkom jula 1941: stoji kraj zaravanka na kojem gospički preparandisti (tek završili III razred) Božo i Milan Pavičić s grupom seoskih momaka naganjaju loptu krpenjaču. Odjednom bez srdžbe, ali s mnogo nipodaštavanja podvikne:

- Tako vi, omladino! Vama je do nogometa, a tko da vas brani od ustaša?

Bio je već iskusan komunist kad je došao u Škare. Sposoban da nađe puta do ljudskih srca i da se ljudima svidi, partijan i beskompromisno principijelan, imao je kod drugova i autoritet i odanost. Volio je život strastveno i neglumljeno. Za snašama je gledao kao za omamom, meraklijski je rakiju pijuckao, znao je kartati i bekrijati, a ipak Anton Borić je kroz život išao, živeći ga temeljito, bez poroka, ako su poroci nešto što smanjuje čovjeka.⁴³⁶⁾

434) Poginuli su il; od rana umrli: Milan Mandić, (uoči ove borbe izabran za člana lapačkog Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora), zamjenik komandira Branko Pilipović, vodnik Ivica Blažević, čuveni kosinjski junak Bude Basta (o kojem nam je Srđan Brujić govorio kao o »momku uznosita hoda i nježna srca«, a sjećao se i kako je »umirući na rukama jednog druga pokušao pjevati«, delegat voda Đoko Zorić, komandir čete Mirko Medić, Đuro Mandić, Petar i Mićo Lemić, David Damjanović Dako, Ilija Rašuo, Josko Ladišić, Svetko Pilipović, Petar Čopić, Pajo Dubajić, Dragan Jovanić, Dane Brujić, Dane (ili Niko) Vuksan, Dušan Obradović, Petar Bože Čopića Pećir, Pajo Dubajić i vodnik Nikola Vujnović Kardum (on zapravo, gine od metka »lutaalice« na pruzi početkom januara).

435) AVII, 418, 9/1-9.

436) Osim Borića, ranjeni su iz 1. bataljona obavještajni oficir Arsenije Puača, štapski oficir Mile Štakić, komesar 1. čete Branko Damjanović, vodnici Božo Pilja i Đuro Novaković, deseteri Lazar Zorić, Dušan Dubajić, Marko Pilja, Dušan Radenović, Ilija Bujić, Dušan Obradović, Mirko Grbić, borci: Đuro Damjanović, Stevo Stoisavljević, Dragan Šijan Brovinger, Mićo Radenović, Nikola Trtica, Jovo Perić, Milan Damjanović, Dušan Maričić, Pero Đuričić, Petar Radenović, Mane Drobac, Nikola Pavković, Nikola Rogunović, Marko Vojnović i Jovo Zavišić. Drugi bataljon: v. d. komandira Nikola Njegovan. Treći bataljon: komandir čete Milan Končar, kurir Mile Kolak Boja Četvrti bataljon: komandir čete Dane Cvijanović, vodnici Stipe Hećimović i Simo Stakić, desetar Vinko Radošević, borci: Josip Jurišić, Milan Munjas, Mane Uzelac Vernaca, Rajko Bašić, Mile Javorina, Dragan Repac, Đuro Glumičić, Đorđe Petretin, Marko Hećimović Majin (AVII, 418, 9/1-9).

Borba za Gračac

(16. januar - 19. januar 1943.)

Tek što se počela slijegati jeka višednevnih žestokih okršaja na pruzi Medak - Lovinac, istom onda kad se 1. brigada 6. divizije povlači u sela istočnije od pruge, u rajon gospićkog ju-goistoka, sumornog raspoloženja i zbog uspjeha koji nije u potpunosti zadovoljavao i, još više, zbog gubitaka, u štab brigade je stigao komesar divizije Rade Žigić, kojemu je jasno da će pretpostavljeni ustvrditi kako je »u zadnjim operacijama oko Lovinca štab divizije imao izvjesnih propusta«. ⁴³⁷⁾ Žigić nikad nije krio ambiciju da lično dosegne vrh karijere, ali još manje je tajio želju da jedinice kojima rukovodi budu uspješnije od ostalih. Otud sve vrijeme njegovog komesarstva u 6. diviziji uočljiva težnja za izuzetnim naporima onih kojima je komandovao, kao što je uočljiva i izrazita kritičnost i prema pojedincima i prema jedinicama. Žigić je bio u svim relacijama superioran i njegovi su stavovi ponajčešće bili i rješenja, bilo da je riječ o vojnim ili političkim akcijama, ili o personalnim rokadama. Bio je to visok, riđ, inteligentan i duhovit čovjek, od onih koji se vole dopasti, ali vole i prepasti.

Bataljoni 1. brigade se još nisu bili povukli s položaja oko Raduča i pruge Raduč - Medak, kad je Žigić došao na sastanak članova štaba brigade, kojima je rekao - i to će, sedam dana kasnije, unijeti u izvještaj političkom komesaru korpusa - da je »njihov rad zločinački uslijed nemarnosti i odsutnosti svakog osjećaja odgovornosti«. ⁴³⁸⁾ Istog dana, 28. januara, u Vrepcu je održao sastanak štaba u prisustvu političkih komesara bataljona i njihovih zamjenika. U aktivnostima i borbama oko Gračaca i Raduča nalazio je »niz slabosti, kako vojničkih, tako i političkih«. Istina, reći će da je takvo stanje u čitavoj diviziji, ali se »naročito isticala I brigada« u vojničkim slabostima koje su »uglavnom pro-uzrokovane kolebljivošću i nedovoljnom energičnošću starješinskog kadra«. ⁴³⁹⁾ Komesarima bataljona - Iliji Radakoviću, Simi Radakoviću, Bošku Šnajderu i Dani Naprti (komesar 4. bataljona Juka Kolak je upravo bio iz jedinice povučen na politički rad u pozadini, kao i mnogi drugi Hrvati, tako da ih je bilo znatno više među »terencima« nego u jedinicama) - i njihovim zamjenicima Jovi Marčetiću, Milošu Graovcu Staljinu, Petru Božićkoviću, Milanu Pavičiću i Antunu Boriću, kao i članovima politodjela, prigovorio je da su »nedovoljno energični da svoje zapažanje sprovedu u život«, a bilo bi to značajno, jer »drugovi stvari dobro postavljaju i uočavaju«. Članovi politodjela su ukoreni i zbog toga što se »malo nalaze po štabovima bataljona i među vojnicima«. ⁴⁴⁾®

⁴³⁷⁾ AVII, 420A, 9-1/20.

⁴³⁸⁾ Isto.

«9) Isto.

W Isto.

Komesar divizije je posebno - kako je to zapamtio komesar 1. bataljona Ilija Radaković - »oštro zamjerio komandantu Daniću Damjanoviću, operativnom oficiru Perici Mariću i meni što se guramo u prve borbene redove, o ispuštamo iz vida organizatorske dužnosti«. Stoga, ili zbog potrebe da se kadrovski ojača štab brigade, komesar divizije je 28. decembra obavijestio Danila Damjanovića i Iliju Radakovića da iz bataljona prelaze u štab brigade (Damjanović za operativnog oficira, a Radaković za obavještajca). Perica Marić je prekomandiran u 1. četu za komandira, umjesto Vlade Ciganovića, koji je dobio dužnost zamjenika komandanta 3. bataljona.

Komandu 1. bataljona preuzimaju 29. decembra Milan Šijan i Nikola Pejnović Nikica. Šijana su svi stari krtijaši dobro znali: bio je prvi komesar njihovog bataljona od 29. novembra 1941. do aprila 1942, kad postaje komandant novoosnovanog Udrnog bataljona. Beogradski lučki radnik, u tijelu snažnih kostiju, visok, mršav, veoma snažan, robijao je godinu dana zbog komunističke aktivnosti, iako nije bio formalno uključen u partijsku organizaciju. Uz Doku Jovanića, braću Mileusniće i Danića Damjanovića, Šijan je organizirao ustanak tamo gdje je i počeo - u srbskoj dolini. Novi komesar 1. bataljona bio je sedam godina mlađi od komandanta. Nikica Pejnović je korenički gimnazijalac, zaustavljen na po puta do mature, za ondašnje ličke prilike natprosječno obrazovan, uz svu mladost već iskusan rukovodilac: bio je i obavještajac u bataljonu, i zamjenik komesara Udrnog bataljona, i, kratko vrijeme, vršilac dužnosti zamjenika komesara 2. brigade.

Kadrovske promjene započete 28. decembra, završene su prvih dana januara, poslije prvog partijskog savjetovanja u 6. udarnoj diviziji. To savjetovanje je održano u Ondiću, kod Udbine, 2. januara 1943. Savjetovanje komunista 6. divizije organizirano je poslije formiranja divizijskog komiteta. Po šestodecembarskoj direktivi CK KPJ radom partijske organizacije u diviziji nisu rukovodili, niti su postavljeni, zamjenici političkih komesara divizije, »već to spada u dužnost partijskog komiteta divizije«, koji »sačinjavaju zamjenici politkomesara brigada i politički komesar divizije«. CK KPH je nalogao da »težište partijskog rada ostaje i dalje na brigadama«, tako da zamjenici političkih komesara brigada »i dalje, i pored formiranja partijskog komiteta divizije, stoje u vezi sa CK KPJ«.⁴⁴¹

Zamjenici političkih komesara brigada, Marko Čanković, Simo Mrda i Bogde Vujnović, te komesar divizije Rade Zigić, konstituirani kao divizijski komitet, za sekretara su izabrali Simu Mrđu, koji se u dotadašnjem radu iskazao kao čovjek s mnogo sluha za čvrstu unutarpartijsku disciplinu, u čemu je, što će kasnije biti u nekoliko navrata konstatirano, bio »katkad neelastičan do sektaške grubosti«, ali pri tome uvijek pošten, iskren, pravičan, koliko čovjek može biti pravičan, pa po svemu tome i cijenjen.

Na savjetovanju u Ondiću bilo je 75 delegata iz tri brigade i divizijske štapske ćelije. Pozdravio ih je sekretar ličke partijske organizacije

⁴⁴¹ Zb. NOR, IX/2, 353.

⁴⁴² » Isto.

Jakov Blažević. Komesar divizije je »veliku korist izvukao iz ovoga savjetovanja« uočivši »što sve nedostaje našim jedinicama«. ⁴⁴³¹

Partijska organizacija 1. brigade je tada imala samo 76 članova Komunističke partije. ⁴⁴⁴ Iz 1. i 2. bataljona mnogo članova Partije je bilo prekomandirano na druge dužnosti, dosta ih je bilo »izbačeno iz stroja«, neki su »povučeni na rad u pozadinu«, a 3. i posebno - 4. bataljon su imali vrlo malene organizacije. Upravo zbog sektaškog zatvaranja partijske organizacije u »Matiji Gupcu«, zbog toga što su i najbolji borci ginuli za ciljeve Partije, a Partija ih nije primila u svoje redove, u 4. bataljon je poslije partijskog kursa CK KPH poslan dotadašnji zamjenik komesara »Božidara Adžije« Milan Pavičić.

Pavičić je partijsku organizaciju »Matije Gupca« zatekao s devet članova, on je bio deseti. No petorica su otišla iz bataljona. Zna se da su u Partiji bili Juka Kolak (komesar bataljona, u decembru povučen za političkog radnika u zapadnu Liku), Božo Mlinarić (u novembru otišao na liječenje na Bijele potoke, obolio od TBC), Josip Arbanas Joja, Bracija Hećimović i Andrija Špoljarić Zuža. Komesar 2. čete Mile Javorina Papica bio je kandidat za prijem u Partiju, a zamjenici komesara četa Nedjeljko Pavlović i Josip Bronzović su organizaciono povezani samo u Savezu komunističke omladine. Ni sekretar skojevske organizacije u »Gupcu«, smiljanski prvoborac, gimnazijalac Tomo Tomljenović, koji je s majkom i sestrom došao u partizane, nije do januara 1943. primljen u Partiju. Tako je bilo i s pekarskim kalfom iz Mušaluka Ivanom Bešićem, koji je još za vrijeme šegrtovanja u Gospiću u više akcija iskazivao komunističku orijentiranost. I ostali partizani iz Mušaluka, mada kao i Ivan Bešić opredijeljeni za ideje KPJ (Ivanov brat Luka, Mate Horvatić i Joso Orešković), nisu do 1943. primljeni u Partiju, a samo jedan od svih njih, onda petnaestogodišnjak, Jozica Biljan, primljen je 1942. u SKOJ. Među Srbima u 1. brigadi vjerovatno je još bilo onih kojima politička strategija Partije i strategija narodnooslobodilačkog rata još nisu bile posvema jasne, mada ni jedan od njih ne bi ni samom sebi priznao da se ne osjeća komunistom, ali među Hrvatima u 1. brigadi sasvim sigurno nije bilo ni jednog koji nije bio shvatanjima i djelovanjem dokazao da je zaslužio mjesto u avangardi.

Sektašenje u odnosu na prijem boraca u Partiju, pitanje potpunijeg idejno-političkog obrazovanja, pitanje cjelovite »izgradnje«, organizacija kurseva, odnos partijskog rukovodstva i štabova, odnosi u štabovima, štabovi i borci - sve su to teme prvog partijskog savjetovanja komunističke divizije. Dosta njih će baš tada otići na Udbinu, gdje su divizijski komitet i Okružni komitet Partije upravo otvorili partijski kurs za političke delegate vodova i zamjenike komesara ili komesare četa.

O stanju u partijskim organizacijama po bataljonima izvještavali su zamjenici političkih komesara bataljona. Samo je o organizaciji 1. bataljona govorio novi obavještajni oficir Ilija Radaković; Nikica Pejnović je tek bio preuzeo dužnost. Govorili su i svi četni partijski rukovodioci. Prema tim izvještajima, Simo Mrda je zaključio da organizacije KPH u 1. brigadi »nisu osigurale pravilno rukovodstvo naše Partije u vojsci«

AVII, 420A, 9-1/20.
w) Zb. NOR, IX/3, 79.

iako je »na osnovu konkretnih primjera koje su iznijeli drugovi iz I brigade« bilo uočljivo da je uglavnom sve ljudstvo u brigadi Partiju »shvatio kao rukovodeću silu u vojsci«. ⁴⁴⁵

Poslije ondičkog partijskog savjetovanja i sastanka divizijskog komiteta partijskoj organizaciji 1. brigade je dano u zadatak:

- pojačati djelovanje među borcima kako bi ih što više bilo najprije uključeno »u vanpartijske organizacije kao kandidate« za prijem u KPJ, u Savez komunističke omladine i simpatizerske kružoke;
- u »vanpartijskim organizacijama« borcima »posvetiti najveću pažnju za podizanje teoretske izgradnje«;
- aktivnije i odgovornije raditi na »uvlačenju što većeg broja dobrih boraca u našu Partiju«;
- u ćelijama organizirati »bolje i detaljnije proučavanje partijskog materijala«!
- također su »izdate direktive« da se učestaliije i s boljim pripremama održavaju sastanci partijskih organizacija. ⁴⁴⁶

Očekivala se još veća pomoć od iskusnog partijskog rukovodioca, komesara brigade Srđana Brujića, koji - uz dobar vojno-politički rad, prema ocjeni komesara divizije, »pokazuje smisla za organizaciju kulturno-prosvjetnog rada«. S mnogo znanja i umješnosti Brujić je već prvog mjeseca svog komesarskog rada »u svim bataljonima pa i četama organizirao džepne i zidne novine, u pojedinim bataljonima pjevačke korove i diletantske grupe«. Sve te činjenice će biti presudne prilikom izbora divizijskog rukovodioca kulturno-prosvjetnog i propagandnog sektora, što će - poslije povlačenja iz brigade u štab divizije sredinom februara - zapasti upravo Srđana Brujića. Drugovi su pri tome imali na umu da je on između svega ostalog organizirao veliku akciju za opismenjavanje, tako da početkom januara 1943. »u jednom bataljonu nema uopće nepismenih«. ⁴⁴⁷

Na partijskom savjetovanju, a isto tako i na svim drugim sastancima, i ne samo onda kad su istupali komunisti, kritika stanja, ponašanja i svih međuljudskih relacija bila je krajnje oštra. Rezultati organiziranih i uglavnom dobro objedinjivanih napora, rezultati borbe i političke propagande, bili su neuporedivo veći od onog što su kritičke i samokritičke analize utvrđivale. Uporno se učilo »da je kritika i samokritika oružje u partijskom životu«, ne samo »pravo već i dužnost svakog člana Partije, svakog rukovodstva i svake organizacije«; inzistirano je na »bespoštednom raskidanju« sa »familijarnosti, amnestiranju trulog liberalizma kao i s ličnim reagiranjem i besprincipijelnim shvatanjem drugarske kritike«. ⁴⁴⁸ Upravo u potrebi i želji za takvom kritikom i samokritikom, sa uvjerenjem da su oni koji se lišavaju kritike »u stalnoj opasnosti da preko lažnog samozadovoljstva padnu sve niže, što u krajnjoj liniji znači samo udarac Partiji i narodu, kojima danas služe sva nastojanja, naponi i borbe«, neprestano se događalo da oštrina kritike raste na sporednim pojavama, na netipičnim ekscesima, na elementima neuspjeha.

*(> Isto.

⁴⁴⁶ Isto.

⁴⁴⁷ AVII, 418, 5/1-20.

⁴⁴⁸ »Naprijed« organ KPH, godina I (1943), br. 8.

Stalno poučavani kako »narodni borci ne mogu biti pljačkaši« borci 1. brigade su naprosto bdjeli jedan nad drugim da ne bi došlo do pojava koje bi mogle ući u spisak pljačke.⁴⁴⁹ Od decembra 1942. sve učestalije se u izvještaje unosi podatak: »Slučaja pljačke nije bilo« i »pored svega toga što je ishrana partizana tekla neredovno i što je hrana dobijena u maloj količini, a i pored toga što je odjeća i obuća vrlo slaba, partizani su pokazali dobru borbenost i političku svijest«.⁴⁵⁰

Sve te kritike, u kojima je bilo i mnogo elemenata pozitivnog, uvjetovale su velika kadrovska pomjeranja u komandama i štabovima 1. brigade. Čak je »premješteno dosta boraca iz drugih brigada« u 1. brigadu; oni su - to Žigić piše 4. januara - »pojačali njenu udarnu snagu«.⁴⁵¹

Uveče 2. januara, odmah poslije partijskog savjetovanja, komandant i komesar divizije su na sastanku štaba 1. brigade »saopštili komandantu 1. brigade (Stevanu Opsenici) da preda dužnost dosadašnjem zamjeniku komandanta 2. brigade drugu Lazi Radakoviću, koji će vršiti dužnost komandanta, dok on bude na višem oficirskom kursu«.⁴⁵² Opsenica se više nije vratio u brigadu, mada će Lazo Radaković, podoficir koji je uoči rata položio oficirski ispit, od onih koji preosjetljivost svoje naravi prikrivaju grubom riječi i smrknutim likom, ustanički komandant bataljona »Mirko Štulić«, sve do maja biti zadržan kao v. d. komandanta brigade. U vezi sa Stevanovim odlaskom Žigić je pisao i da je privremeno odsutan (u oficirskoj školi u Bihaću) i da je smijenjen, budući da »na riječima sve priznaje, ali nastavlja dalje sa svojim uobičajenim načinom rada«.⁴⁵³ Izvještavajući pretpostavljene o 1. brigadi poslije dolaska Laze Radakovića, štab divizije je iskazivao uvjerenje »da će brigada već u predstojećoj operaciji pokazati svoje ozdravljenje«.⁴⁵⁴ Zasta, u narednim borbama 1. brigada je pokazala da je kadra i za najveće podvige.

Sudeći prema podacima iz izvještaja Rade Žigića i Sime Mrđe,⁴⁵⁵ osim što su u brigadu došli Lazo Radaković, Rade Bubalo, Milan Šijan, Nikica Pejnović, a potom Đuran Popović i Jovan Grubišić, jedno vrijeme su u jedinicama 1. brigade djelovali i Mićun Šakić, od kraja 1942. godine načelnik štaba 6. divizije, i član štaba divizije Petar Babić Pepa, potomak glasovitog ustanika Goluba Babića iz Tiškovca.

Proveden je intenzivan politički rad u svim jedinicama, koje su početkom januara na odmoru, »ne toliko zbog umornosti, nego zbog uređivanja obuče, jer su borci zbog rđavog vremena obosili«.⁴⁵⁶ Tek povremeno jedinice su izlazile na prugu južno i sjeverno od Gospića, rušili je i remetili neprijateljev saobraćaj. Naročito je uspjela akcija u noći 6. i 7. januara, kad je Ilija Palija izveo »Pekišine« čete i dvije čete Mitraljeskog bataljona na prugu između Ličkog Osika i Gospića. S njima

⁴⁴⁹ AVII, 420A, 9-1/20.

⁴⁵⁰ Isto, 796, 1-6.

⁴⁵¹ » Isto, 420A, 9-1/20.

⁴⁵² Isto.

⁴⁵³ Isto.

⁴⁵⁴ Isto.

⁴⁵⁵ Zb. NOR, IX/3, 80 i AVII, 420A, 12/1-20.

⁴⁵⁶ AVII, 419A, 9/1-8.

je bila i brigada omladine iz Čukovca i Ostrvice. Te je noći razoreno kilometar pruge, tako da je željeznički saobraćaj bio obustavljen nekoliko dana.

Zima je 1942. i 1943. u Lici bila i hladna, i duga i gladna. Stočni fond ličkog sela naglo je trošen. Zitarica i kukuruza nije bilo dovoljno ni za narod; Lika u hrani nikad nije obilovala. Komesar divizije Rade Žigić je 10. januara zabrinuto ustvrdio da borci VI divizije »u zadnje vrijeme u većini slučajeva ostaju gladni«.⁴⁵⁷⁾ Očekujući da problem riješi gladna »pozadina«, tj. narodnooslobodilački odbori, kritikovao je pozadinu ali nije predvidio da i »kod naših boraca ima pojava da teško shvaćaju ekonomsko stanje u kome se nalazi naša pozadina«, tako da se »gotovo ne osvrću na popaljene domove, uništenu stoku, slab rod prošle godine«.⁴⁵⁸⁾

Da bi se na najbolji način riješilo pitanje snabdijevanja vojske, a da se pri tome od naroda ne uzima i ono bez čega bi bio u potpunoj gladi, na Udbini je popodne 10. januara održano partijsko savjetovanje predstavnika Šeste divizije i organizacija narodnooslobodilačkog pokreta s terena divizijskog razmještaja. Dogovoreno je da se odmah organizira »kampanja za što čvršću vezu pozadine i fronta«. Komesar divizije je »kampanju zamislio ovako: politkomesari će razvijati kampanju u vojsci za dobrovoljno odricanje čak i one količine (hrane) koja je predviđena od Vrhovnog štaba (Članovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije pripada za dnevni obrok: hljeba 600 grama, mesa 300 grama, krompira 500 grama ili kupusa, ili pasulja, masti ili masla 10 grama, ili suhe hrane, suhog mesa 200 grama, ili slanine 150 grama...').⁴⁵⁹⁾ Oni će to dokumentovati ekonomskim stanjem u pozadini (popaljene kuće, uništena stoka, slaba prošlogodišnja ljetina, itd.)«.⁴⁶⁰⁾ Istovremeno će pozadinska rukovodstva, prvenstveno partijske organizacije ličkih općina, »razvijati kampanju u pozadini da se da što više za front«. Tada je Žigić ličkom partijskom rukovodstvu predlagao da Partija kroz organizacije narodnooslobodilačkog pokreta u svim selima »organizira dobrovoljno odricanje jednodnevne hrane u korist vojske«. Uvjeravao je da bi to »naš najveći uspjeh bio«.⁴⁶¹⁾

Dok se tako priprema kampanja protiv gladi, ali i za dobrovoljno gladovanje (dogovoreno je da akcija svestrano krene 21. januara, vezana uz godišnjicu smrti Vladimira Uljanova, s tim što bi trajala 15 dana), divizija se raspoređivala »na položajima duž pruge Gospić - Gračac, od Vrepca do Bruvna«, sa zadatkom - po planu Glavnog štaba Hrvatske - da razvija »aktivnosti na pruži« i da, u sastavu tih aktivnosti, izvrši »likvidaciju Gračaca nakon napuštanja istog od strane Talijana«.⁴⁶²⁾

Politička rukovodstva Like, i svi štabovi, od odreda do Glavnog štaba Hrvatske, čvrsto vjeruju da plan talijanske vrhovne komande, objelodanjen početkom decembra 1942, nije izmijenjen i da se radi samo o danu kad će talijanske jedinice napustiti Liku. Čak i onda kad umjesto

«^Tlsto, 796, 2-7.

⁴⁵⁸⁾ Isto.

⁴⁵⁹⁾ J. B. Tito, n. d. 12, 24.

⁴⁶⁰⁾ A V I I 796 2-7.

⁴⁶¹⁾ Isto.

⁴⁶²⁾ Isto, 799, 21/1.

izvlačenja jedinica 5. i 18. armijskog korpusa uslijede manevarski pokreti zaposjedanja polaznih položaja za već do detalja isplaniranu zimsku, januarsko-februarsku okupatorsko-kvislinšku ofanzivu (generalima Berardiju, Pelligreu i Zanottiju, komandantima divizija »Sassari«, »Re« i »Lombardia«, prije 6. januara, dano je uputstvo u vezi s tim pokretima »izdaju prva izvršna naređenja«⁴⁶³¹; prije toga je obustavljeno prebacivanje divizije »Sassari« u Italiju; generalštabu u Rimu je 6. januara javljeno da su »zadržani transporti divizije 'Sassari' na moru ili u pokretu željeznicom«),^{464*} ni vojno, ni političko rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta u centralnom slobodnom teritoriju Hrvatske neće naslutiti prave namjere neprijatelja.

U štabu 1. hrvatskog korpusa svi su planovi vezani s najavljenim talijanskim povlačenjem; s tim se računalo i onda kad se neki, prethodno od Talijana napušteni garnizoni, ubrzano pojačavaju, tako da će, na primjer, Gračac - inače ključna tačka u januarskim planovima operacija 6. divizije - biti uporno proglašavan isključivo četničkim garnizonom. To se vidi i iz obavještenja pomoćnika komandanta Glavnog štaba Hrvatske Đoke Jovanića štabu 6. operativne zone 11. januara: »Talijani se postepno evakušu iz Like. Napustili su Gračac, još se nalaze na željezničkoj stanici Gračac i Perušić. Po izvještajima, za tri dana trebaju da napuste i Gospić«.⁴⁶⁵¹

Da se što prije izvede napad na Gračac, više je inzistirao štab 1. hrvatskog korpusa, nego Glavni štab Hrvatske. I Glavni štab jeste zainteresiran za napad, ali želi izbjeći velike žrtve, a štab korpusa je uvjeren da »ima izgleda na uspjeh«.⁴⁶⁶¹

Gračac je bio utvrđen »u tipu poljske fortifikacije rovovima za stojeći stav ojačanim preprekama od žice u više redova i na svim prelazima i uzvišenjima, na svim mjestima podesnim za odbranu izgrađeni su bunker i od betona«. Sva brda oko Gračaca bila su pretvorena u utvrđene zone otpora. Glavni oslonac spoljne obrane bio je na Gradini, što dominira nad Otučom i centrom Gračaca. Oko grada su bili iskopani rovovi i izgrađeni bunker i. O tome su u štabu 6. divizije imali dosta precizna obavještenja. Ali, o snazi neprijatelja, o promjenama u neprijateljskom garnizonu, obavještenja nisu bila tačna. Mislilo se, kao što to izvještava Glavni štab Hrvatske 11. januara, da su Talijani u prolazu, tek privremeno, za dan-dva, zadržani na željezničkoj stanici, 2 kilometra zapadnije od grada. Prema tim obavještenjima, u Gračacu nije bilo više od 600 četnika. A, zapravo, od 8. decembra 1942. četnički garnizon je neprestano pojačavan, što obavještajne službe nisu uočile.

U štabu divizije samo komesar Žigić inzistira na napadu, a Srećko Manola, Mićun Šakić i Milan Bobić su »stajali na stanovištu da ova operacija nije izvodljiva dok su Talijani na željezničkoj stanici«.⁴⁶⁷¹ Vjerovatno bi divizija i dalje mirovala, tek povremeno, po dijelovima, angažirana u manjim akcijama na željezničkoj pruzi, da iz štaba 1. korpusa,

D. Orlović, n.d. 123.

⁴⁶⁴⁾ AVII 796, 2-7.

⁴⁶⁵⁾ Isto, CKKPH-NOB, film 3/694-695.

⁴⁶⁶⁾ « Isto.

^{w)} > Isto.

u Korenici, nije u Udbinu, u štab divizije, stigao, komandant korpusa Ivan Gošnjak očigledno nezadovoljan odlaganjem napada. U prvom dogovoru dopustio je članovima štaba da se najsazetije izjasne, a onda je svaku diskusiju presjekao: »Sve je dogovoreno. Gračac napadamo najkasnije 14. januara!« Komesar divizije će kasnije, preispitujući ulogu svakoga od članova štaba u pripremanju i provođenju akcije, pisati da je komandant Srećko Manola, mada sve vrijeme »pesimist u izvođenju operacije«, poslije Gošnjakovog dolaska na Udbinu, shvatio operaciju kao naređenje od štaba korpusa.⁴⁶⁸ Tek tad, pod neposrednim nadzorom pretpostavljenog komandanta, naredio je - angažirajući se naoko s mnogo volje - da se užurbano pripremi plan napada na Gračac. Gošnjak nije ništa prepuštao slučaju: ostao je u štabu divizije i neće ga napustiti sve do 15. januara, kad stigne izvještaj o neuspjehu.

Glavni štab je odobrio akciju, »ako postoji mogućnost da se razdrmaju četnici i uništi njihova živa snaga«. Gošnjak je odgovorio da će napad biti izveden, jer nema ni jedne veće prepreke, osim što izvjesne teškoće predstavlja »osiguranje prema Kninu, jer taj teren nema kuća gdje bi se borci mogli skloniti«, a brinulo ga je »donekle i (osiguranje) prema Lovincu«.⁴⁶⁹ Pred podne 13. januara, dan poslije upozorenja iz Glavnog štaba da bi trebalo »odgoditi akciju za par dana«, da bi se uskladilo sadejstvo s divizijama pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba,⁴⁷⁰ Gošnjak je s operativnim dijelom štaba 6. divizije odjahao iz Udbine za Bruvno. »Koncentracija je završena«, javio je iz Bruvna u 11.30 sati 13. januara.

Primivši naređenje za napad na Gračac »u dve kolone«, s tim da »leva glavna (napada) severnim pravcem«, a »desna pomoćna zapadnim pravcem«, uz osiguranje prilaza od Knina i Lovinca,⁴⁷¹ jedinice su se počele prikupljati 12. januara. Po četama su održani i skojevski, i partijski, i četni sastanci. Svima je pročitano pismo komesara divizije Rade Žigica, koji je naglašavao »vrlo povoljne uslove« i sigurnu mogućnost »da naša divizija uništi okupatorske sluge u Gračacu«.⁴⁷² Posebno su komesari jedinica upozoreni da »vojska koja ide iz neuspjeha u neuspjeh i koja sjedi na položajima, bez da se bori, sklona je demoralizaciji«. U nadi da će napad uspjeti, komandni dio štaba divizije je u rano popodne 14. januara krenuo prema koti 602 sjeverno od Gračaca. Tada su obavještajci javili da »u Gračacu ima 1400 četnika, a na stanicama 450-460 Talijana«.⁴⁷³ To nije uzeto kao razlog za mijenjanje plana, mada je bilo vremena da se akcija obustavi, posebno i stoga što je postojalo upozorenje (pisao ga je sam Gošnjak) o realnim mogućnostima da neprijatelj izvrši ofanzivu na slobodnu teritoriju.⁴⁷⁴

Kad su bataljoni 1. brigade krenuli iz Tupaia uz desnu obalu nabujale Bašince prteći snijeg uz padine Resnika, situacija u Gračacu se počela mijenjati krajnje nepovoljno spram plana napada: na željezničku

Isto, 420A, 31/1-30.
Zb. NOR, V/11, 124.

⁴⁷⁰> Isto, 123.

⁴⁷¹> AVII, 799, 21/2.

⁴⁷²> Isto, 796, 3-7.

⁴⁷³> Isto.

⁴⁷⁴> Zb. NOR, V/11, 121.

stanicu stižu vlakom iz Knina prvi ešeloni divizije »Sassari«, koja se počinje prikupljati na jugu Like za operaciju »Weiss«. Oko 18 sati, 14. januara, dio prispjele kolone, pješadijski bataljon, krenut će sa željezničke stanice u centar Gračaca. Osim Talijana, u Gračac su stigle i nove grupe četnika, uglavnom iz jedinica koje su dovedene iz Hercegovine. Uveče, 14. januara, u Gračacu je više od 2000 četnika.

Budući da su rukovodstvu snaga u napadu 14. januara prije 16 sati bili poznati barem približni novi podaci o neprijatelju zatečenom u Gračacu, moralo je biti jasno da samo jedna brigada određena za prodor u strahovito utvrđeni Gračac neće moći izvršiti zadatak. Ako je i bilo elemenata realnosti u očekivanju da bi se moglo snagama jedne brigade razbiti 600-700 četnika u Gračacu, nije bilo ozbiljno očekivati da će jedna brigada savladati 2000 četnika i bataljon Talijana, koji su bili odlučni da, u iščekivanju sopstvene ofanzive, odsudno štite položaje što su im određeni kao polazište za prodor prema srcu slobodne teritorije pravcem Gračac - Bruvno - Mazin - Lapac - Kulen-Vakuf - Grmeč.

Januar je onaj bio dozlaboga hladan, s niskim temperaturama i visokim snijegom. Do 13. januara bilo je vedro. Živa se u termometrima nije dizala iznad ništice. A onda je, u noći 13. i 14. januara, uoči pravoslavne nove godine, kiša zima naglo popustila. Nebo su prekrili tmasi, teški oblaci, neba je, zapravo nestalo, silno je zagrmilo s malo munja. Popodne 14. januara, baš kad su postrojenim borcima komandiri i komandanti držali kratke, poticajne govore, počela je sitna, hladna zimska kiša. Ličani znadu da su takve kiše duge, i obilate, često pretvarane u pljusak. Iskusnima je jasno da predstoji zlovrijeme i da borci u predstojećem kijametu neće moći izdržati, iscrpst će im svu snagu hladna kiša i bljuzgavica, rastočit će im energiju i volju, tako da od njihove odlučnosti za borbu neće mnogo ostati.

Komandant korpusa je mirno, kao da se vrijeme nije nimalo promijenilo, očekivao prve kurire da mu jave o toku bitke. Ni on, kao ni štab divizije, nisu uočili potrebu da se plan mijenja. »Mi napadamo kako je predviđeno«, javljeno je iz Bruvna štabu korpusa u Korenici.⁴⁷⁵⁾

U tom strašnom nevremenu, 1. brigadi je povjereno osiguranje prilaza prema gračačkoj željezničkoj stanici i mjestu Gračac od Lovinca preko Ričica. Nastupa kao desna kolona pravcem kota 1041-981 (Goli vrh), odnosno k. 803 - k. 832 (Bukovi vrh) - crkva u Gračacu - istočna ivica varoši.⁴⁷⁶⁾ Polazni položaji bataljona 1. brigade su na Čankovića-brdu (k. 696), Golom vrhu (k. 981) i Plašću, na Resniku, između Tomin-gaja s istočne strane i Štikade s jugozapadne strane Resnika. Nastupajući bespućem Resnika, sve vrijeme tučeni hladnom kišom, u raskvašenom snijegu, 1. bataljon je imao zadatak da razbije četničko utvrđenje na Bukovom vrhu (k. 832), 2. i 3. bataljon zaposjedaju komunikacije na zapadnom izlazu iz Gračačkih dolova u rajonu Štikade, a 4. bataljon prelazi Dolove i uz Pojište izlazi u rajon velebitskog seoceta Vrace, da bi zatvorio cestu Obrovac - Gračac na zapadnim padinama 1103 metra visoke Kite.

«5) fetu, 147.

⁴⁷⁶⁾ AVII, 799, 21/12.

»Matija Gubec« je prevaleo najduži i najteži put; preko 10 kilometara u snijegu, pod kišom, bez puta. Najteža dionica je bila između Resnika i Velebita, preko Štikačkih bara, nekoliko stotina metara zapadnije od talijanskih bunkera sažidanih oko željezničke stanice Gračac. Led se bio rastopio, bujice navrle, pritoka Ričice Krivak se razlila, pa se u maršu između Osušaka i k. 551 nad željezničkom stanicom bataljon probijao kroz vodu duboku do jednog metra. Prije ponoći 4. bataljon je izbio u Vrace. Dvije čete su odbornice Boja i Soja Gaćeša (majka i kćerka, koje su šest tjedana kasnije četnici ubili poslije zvjerskog mučenja) smjestile u ono nekoliko kuća u Vracama, a dvije su odmah izišle na položaj. Kasnije je izvršena smjena.

Napad je počeo, na pravcu nastupanja 1. bataljona, u dogovoreno vrijeme - između 23 i 24 sata 14. januara. Dijelovi snaga 2. udarne brigade su prodrli u Gračac, a »dvije čete 1 bataljona 'Marko Orešković' uspjele su likvidirati neprijatelja na Bukovom vrhu, privlačeći se potpuno prikriveno, presijecajući žicu, i došle su do samih bunkera, gdje se nalazio neprijatelj i igrao karte. Bacili su mu nekoliko bombi kroz otvore, ubili 12 četnika, a 52 zarobili«.⁴⁷⁷

Na osamstometarske kose iznad Gračačkih dolova i željezničke stanice, gdje su bili četnici smješteni u barakama i bunkerima, nastupale su čete pod komandom Jovice Zorića i Peje Dubajića. S krntijašima su i komandant i komesar bataljona, Milan Šijan i Nikica Pejnović. Prije polaska iz Tupaia, određeni su bombaši. U mrkloj noći, da bi bili nezamjetni, bombaši su se zagrnuli bijelim plahtama. Kad su stigli do gusto pletene bodljikave žice, shvatili su da nisu ponijeli nikakvog alata. Morali su čupati kolje. Ne očekujući napad, četnici ništa nisu čuli. Sve glasove i šumove prikrili su siloviti fijuci sjevernjaka. U prvom bunkeru četnici su likvidirani prije nego što su pružili ikakav otpor. Ispred drugog bunkera iz mitraljeza je ranjen jedan od krntijaša, ali i taj bunker je likvidiran. Zatim je uslijedio napad na betonsku baraku u koju je prvi uskočio - gotovo u svim bombaškim akcijama krntijaša prvi - Rade Krajnović Krajina, nizak i mišićav, kao zvrk okretan. Četnici u baraci su digli ruke. Do tad su pili i kartali. Na stolu je bilo nekoliko hiljada kartaških kuna, nerazbijeni »bank«. Damjan Zorić će zapamtiti da su u toj betonskoj baraci bombaši zatekli četnike u kartanju, i to baš u trenu kad je jedan najavio:

- Tučem za 800 kruna - a partizani na to viknuše;
- Mi tučemo za sve - pa bombama u baraku...⁴⁷⁸

Tek što su četnici razoružani, Milan Šijan je telefonirao komandi u Gračacu. Predstavio se kao Nikola Tišma, četnički komandir s Bukovog vrha. Traži hitnu pomoć. Poslano je 30 četnika, koji su uhvaćeni bez znatnijeg otpora.

Na Bukovom vrhu, u borbi za bunkere, ranjeni su zamjenik komesara čete Momčilo Damjanović i bombaši Boško Damjanović i Mile Stoisavljević. Drugdje, ni na položajima kod Štikade, ni kod Vraća, nije došlo do doticaja s neprijateljem, ali i pored toga svima je one noći »veoma teško zbog vremenskih neprilika jer se je borac veoma teško

⁴⁷⁷ >~fctoT7%, 3-2.

⁴⁷⁸ Damjan Zorić, Mi tučemo za sve, zb. *Sesta proleterska divizija*, 79.

kretao i veza je bila veoma otežana«. Teško je bilo i 2. i 3. bataljonu, koji su porušili gotovo kilometar željezničke pruge.⁴⁷⁹⁾

Za akciju na Bukovom vrhu, gdje je osim 52 četnika nađen i velik plijen, bili su od štaba brigade i divizije pohvaljeni Boško Damjanović, Mile Stoisavljević, Momčilo Damjanović, Luka Zorić, Stanko Bulj, Rade Krajnović, Jovan Kenjalo, Simo Popović, Milan Čubrilo, Janko Svilar, Rade Varićak i Đuro Pilipović. U jednom drugom dokumentu se kao »lica koja su se odlikovala u borbi za Gračac navode i vodnici Đoko Jovanić Mali, Simo Damjanović i Nikola Đurđević, te Đuro Rađenović i Lazo Čanak.⁴⁸⁰⁾

U izvještaju štaba 6. divizije o borbi za Gračac rečeno je za 1. brigadu da je u potpunosti izvršila zadatak. No, zadatak divizije u cjelini nije izvršen. Gračac nije osvojen. Četnici nisu razbijeni. A dijelovi 6. divizije (posebno Udarni bataljon 2. brigade) koji su prodrli u grad imali su izuzetno velike gubitke.⁴⁸¹⁾

Za neuspjeh gračačke akcije bit će okrivljen i štab divizije (»učinio ogromne propuste«), i »rđavo vrijeme« i »slabe veze«. Sve je to rečeno u pismu Rade Žigića od 21. januara.⁴⁸²⁾ Postoji tamo i podatak o razlozima, odnosno o nerazložnosti povlačenja dviju četa krtijaša s Bukovog vrha. Zašto su te čete povučene prije nego što su se povukli dijelovi 2. brigade iz Gračaca? Milan Šijan i Nikica Pejnović, višemjesečni rukovodioci Udarnog bataljona 2. brigade, prisno vezani s borcima koji su se čitavu noć i naredni dan do sumraka borili utvrđeni u cigle dvije kuće, sve bi učinili za svoje udarnike, da su bili obaviješteni o njihovoj sudbini. Kad su dobili naređenje za povlačenje, nisu znali da je Udarni bataljon ostao u Gračacu. Žigić će 21. januara pisati da je za povlačenje kriv komandant divizije Srećko Manola (»nije se konsultovao sa ostalim članovima štaba«), koji je »uz pristanak komandanta korpusa izdao naređenje da se jedinice povuku«, iako je načelnik štaba Mićun Šakić i Manolu i Gošnjaka uvjeravao »da bi trebalo zadržati u našim rukama Bukovi vrh«.

Gračac napasti u noći 14. i 15. januara 1943. godine nije trebalo. Neovisno o prethodnoj pripremljenosti (ili nepripremljenosti), moglo se odustati do 16 sati 14. januara: (a) zbog novih podataka o pojačanju gračačkog garnizona i u mjestu i na željezničkoj stanici i (b) zbog pogoršanog vremena. U toku akcije osnovni propust je bilo odsustvo jedinstvene komande. Veze su krajnje slabo funkcionirale. Relejne stanice nisu bile uspostavljene, pa kuriri pješaci ni na jedno odredište nisu stizali pravodobno.

⁴⁷⁹⁾ AVII, 796, 3-2.

⁴⁸⁰⁾ Isto, 799, 21/6.

⁴⁸¹⁾ Opširnije o boju za Gračac, posebno o 2. brigadi, vidi: Đorđe Orlović, nazn. dj. 122-140. Druga brigada je imala 40 poginulih 2 utopljenih i 64 nestala; 3. brigada je imala 9 poginulih. Prva je imala trojicu ranjenih: zamjenik komesara 1. čete 1. bataljona Momčilo Damjanović i Boško Damjanović i Mile Stoisavljević (AVII, 796, 1-5).

⁴⁸²⁾ AVII, CK KPH - NOB film 3/694-695.

Brigada u operaciji »Weiss«

(20. januar - 22. februar 1943)

Poslije 15. januara bilo je strahovito hladno, s mnogo bure; suhi dani niskih temperatura. A onda su zaredali snijezi, tako da su od Gračaca na sjever, preko Bruvna i Mazina za Lapac, nanosima zatrpani svi putevi i putelji. Vijavica je bila svakodnevni gost na Gračačkom polju i, naročito oštra, na Mazinskoj previji. Da nije bilo sestrinske pažnje ličkih djevojaka i žena, koje su neprestano slale i donosile upravo ispletene ili iz udavačkih škrinja izvađene vunene maje, šalove, čarape, rukavice, coklje, teško bi se jedinice oporavile do operacije njemačko-talijanskih i ustaško-četničkih jedinica koja je pripremana i izvođena pod nazivom »Weiss«. Jer, čak i uz svestranu pomoć naroda, prema ocjeni štaba divizije od 18. januara, bila je »odjeća i obuća vrlo slaba«, a »ishrana partizana je tekla neredovno« i »dobijana je u malim količinama.⁴⁸³ No, kao i u svim prilikama ranije, »partizani su« - i to je tadašnja ocjena štaba divizije - »pokazali dobru borbenu sposobnost i političku svijest«.

Dosta partizana iz 1. brigade je bilo pušteno kućama. Samo borci 3. i 4. bataljona, iz sela sa zapadne strane pruge, nisu bili na dopustu. Na prvi glas o ofanzivi, prikupili su se svi u svoje čete. A prethodno se o ofanzivi u jedinicama nije ni govorilo. Borci uopće nisu upozoreni da bi do ofanzive većih razmjera moglo doći. Čak ni 18. januara, na konferenciji štabova brigada u štabu divizije u Cerovcu kod Bruvna, kad je bila već veoma uočljiva koncentracija neprijateljskih snaga duž pruge Gračac - Gospić - Vrhovine, nije bilo govora o ofanzivi, pa tako ni o zadacima brigade ako do ofanzive dođe. Od svih jedinica 6. divizije samo je jedan bataljon 3. brigade (komandant, oprezni Đuro Radovanac) uoči ofanzive zauzeo borbeni raspored, očekujući napad neprijatelja iz Lovinca.

Neprijatelj je u operaciji »Weiss« angažirao više od 100.000 vojnika, koji su imali zadatak da na području Bihaćke republike unište živu silu vojske narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno: »očistiti čitavu zonu... od partizanskih jedinica koje su se tamo ugnijezdile«.⁴⁸⁴ Na zimskim operacijama je inzistirao Hitler. U očekivanju moguće savezničke invazije na Jadranu, za Nijemce je bilo presudno da prije proljeća »očiste zaleđe Balkana«.

Njemačkim i ustaško domobranskim trupama u ofanzivi je komandovao general Rudolf Lütters, a talijanskim i priključenim im ustaško domobranskim i četničkim general Alessandro Gloria.

⁴⁸³ Tlsto, 796, 1-6.

⁴⁸⁴ Zb. NOR, V/11, 397.

Prvu brigadu je ofanziva 20. januara zatekla u selima između Gračaca i Bruvna. Tu su se rasplamsale žestoke borbe protiv Talijana i četnika, koji su nastupali pod jedinstvenom komandom. Te jedinice, prema uputstvu svog glavnog komandanta, generala Glorie, imale su zadatak da u ofanzivi, koja će »imati karakter metodičnog čišćenja«, dnevno nastupaju »brzinom od 5 kilometara«. ⁴⁸⁵ Viša komanda Slovenija - Dalmacija (Superslode, komandant general Mario Roatta) određujući postupak »prema stanovništvu i prema imovini«, svim jedinicama predviđenim za učešće u ofanzivi, naredila je 16. januara da odmah streljaju »sve koji budu uhvaćeni s oružjem u rukama, ili se zateknu, makar i bez oružja, u zoni borbe«. Također je naređeno da »ima da se razore sve kuće iz kojih se može očekivati opasnost«.

Cilj vrhovnih njemačko-talijanskih komandi, čije će trupe u svom sastavu imati i sve raspoložive ustaško-domobranske snage i sve ličkodalmatinske i hercegovačke četnike, a potom i dio jedinica pod komandom Draže Mihailovića, bila je slobodna teritorija Bihačke republike - oko 50.000 kvadratnih kilometara. Na toj najvećoj slobodnoj teritoriji narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, gdje su bile jedinice 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa, Četvrte i Pete operativne zone Hrvatske i operativna grupa divizija Vrhovnog štaba, po Hitlerovoj globalnoj zamisli, što je u konkretni plan pretvorio general-pukovnik Alexander Lohr, vrhovni komandant Jugoistoka, očekivano je da će partizani biti tučeni u dvije faze, a potom - kad »partizanska opasnost definitivno bude uklonjena« - i četnici. U prvoj fazi operacije koja će dobiti naziv »Weiss I« planirano je okruženje i, u okruženju, uništenje jedinica 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa. Operacija »Weiss I« je vremenski trebalo da traje nepuna dva tjedna: dvije njemačke divizije s ustašama i domobranima prodiru od Siska i Karlovca preko Korduna i Banije u srce slobodne teritorije, pri čemu razbijaju i uništavaju 7. banijsku i 8. kordunašku diviziju, a talijanske divizije 5. armijskog korpusa (»Lombardia«, »Re«, »Zara«) i dijelovi 18. armijskog korpusa (»Sassari« i nepotpuna »Bergamo«) s ustaško-domobranskim bojnama i raznim četničkim grupama, uz podršku zrakoplovnih snaga iz Ljubljane i Zadra, razbijaju i uništavaju primorsko-goranske dvije brigade 5. operativne zone i 6. diviziju u Lici izbijajući preko Une na Grmeč, gdje se spajaju s Nijemcima.

Jedan od ključnih pravaca napada preko Like prema srcu Bihačke republike usmjeren je od Gračaca preko Bruvna i Mazina na lapačku dolinu, a odatle - u fazi uspostavljanja veze sa SS-divizijom »Princ Eugen« - na Unu (Kulen-Vakuf) i Grmeč (Bosanski Petrovac). Izvršiti to značilo je pregaziti položaje 1. udarne brigade 6. ličke divizije. Štab 1. hrvatskog korpusa će poslije ofanzive, 20. marta, pisati da je tim pravcem - od svih šest pravaca kojima su kroz slobodnu teritoriju Like nastupale neprijateljske snage - nadirala »prva i najjača kolona«. ⁴⁸⁶

Okupatorsko-kvislinška grupacija, koja će - nastupajući glavnim pravcem od Gračaca preko Bruvna i Mazina u lapačku dolinu, a sporednim pravcem dolinom Une - pokušati da se probije kroz raspored

↳ Isto.

⁴⁸⁶ AVII, 799, 1-1/2.

1. brigade, bila je pod komandom komandanta divizije »Sassari« generala Berardija. Dio divizije »Sassari« i neke druge jedinice, borbena grupa pod komandom pukovnika Zanottija, priključit će se u Mazinu glavnoj koloni poslije pada Udbine, početkom februara.

General Beradi je u borbe protiv 1. brigade uveo: 2. bataljon 151. puka »Sassari«, 2. bataljon 152. puka »Sassari«, bataljon »Zara«, 26. bataljon bersaljera, 3. bataljon »Bergamo«, 37. legiju crnih košulja, artiljerijski puk i minobacački divizion, te grupe gračačko-kninskih i hercegovačkih četnika.

Pravcem Gračac - Lapac nastupalo je oko 10.000 Talijana i oko 300 četnika. Dijelovi 1. brigade će u jednoj fazi ofanzive zatvarati i unski pravac, kojim je, preko Srba nastupao 15. bataljon divizije »Bergamo« sa 1500 četnika pop-Đujićeve Dinarske divizije i oko 2700 četnika koje je iz Hercegovine doveo Petar Bačović. General Berardi je imao na raspolaganju i talijanske borbene avione zrakoplovne grupe Zadar s aerodroma Zemunik.

Nemamo podatak o brojnom stanju 1. brigade na početku ofanzive. Ali znamo da je 1. brigada imala - po spisku - 6. februara 1284 borca: 1167 drugova i 117 drugarica, a na licu mjesta, to jest u borbenom rasporedu, 815 drugova i 96 drugarica. Od 20. januara do 6. februara bit će oko 100 boraca izbačeno iz stroja. Neki od lakše ranjenih su ostali u jedinicama, a mnogi se vraćaju za dva-tri dana. Osim toga, za vrijeme ofanzive jedinice su svakodnevno popunjavane, tako da su na položajima svi muškarci, i mnoge žene, za koje je bilo oružja, iz sela na pravcu neprijateljskog nadiranja. To je zaista bio rat naoružanog naroda. U svakom slučaju, u pet bataljona 1. brigade 20. januara je bilo oko 1000 boraca. Bili su naoružani sa 796 pušaka, 10 mitraljeza, 41 puškomitraljezom i 4 minobacača. Grupa generala Berardija imala je, uz puške, 126 lakih minobacača, 30 srednjih minobacača, 60 artiljerijskih oruđa i 20 tenkova. Odnos snaga je za 1. brigadu bio vrlo nepovoljan. Ali, postoje nemjerljive relacije: ono što se odnosi na ljudski faktor, i to prije svega na njegov moral i ratnu vještinu, na njegovu motiviranost za borbu. Na gračačko-lapačkom pravcu je omjer vojnika 1 : 10, a omjer bacača (da računamo samo ono što je imala i 1. brigada, ne uzimajući u obzir artiljeriju, avijaciju i tenkove) 4 : 156, dok je na ostalim ličkim pravcima odnos vojnika 1 : 5,76, a odnos minobacača 12 : 378.⁴⁸⁷⁾

U operaciji »Weiss«, koja će u našu historiografiju ući kao »četvrta okupatorsko-kvislinška ofanziva«. Prva je brigada, kao i sve jedinice 6. NOU divizije, vodila neprestane danonoćne borbe od 20. januara do 23. februara. Bile su to iscrpljujuće borbe. Talijani i pridruženi im četnici su sve poduzeli da se probiju i od Gračaca preko Mazina i Gornjeg Lapca u dolinu Une, da bi se - sijekuci slobodnu teritoriju - spojili s SS-jedinicama, i od Zrmanje i Tiškovca dolinom Une, preko Srba u lapačku dolinu, da bi se u rajonu Boričevca spojili s glavnom kolonom »Sassari«, koja je nadirala preko Mazinske planine. O tim borbama nije malo, i hi je rijetko pisano, ali ni u jednom tekstu nije dan cjelovit pregled dejstvovanja 1. brigade. Da bi čitalac shvatio cjelinu zbivanja, dat

⁴⁸⁷⁾ Dušan Batinica, Četvrta neprijateljska ofanziva i njen tok na području kotara Donji Lapac, zb. *Kotar, Donji Lapac u NOR 1941-1945*, Karlovac 1985, 337.

ćemo pregled dnevnih borbi u operaciji »Weiss« na pravcu Gračac - Lapac - dolina Une (Kulen-Vakuf) navodeći izvorne talijanske dokumente,⁴⁸⁸ kao i dokumente 1. brigade, štaba 6. divizije ili štaba 1. hrvatskog korpusa NOVJ,⁴⁸⁹ te relevantna sjećanja sudionika.

Borbe su vođene neprekidno 34 dana. Prvih 15 kilometara neprijatelj je prešao za pet dana. Jutarnja temperatura je bila oko 20 stepeni ispod ništice, a kako su se borbe razgorjevale tako je postajalo toplije, pa su se 24. januara snijezi počeli topiti, naglo je zajužilo i udarile bujice. Talijani su mogli saobraćati uglavnom samo saonicama, a rjeđe kolima s lancima na gumama.

Izišavši iz grada okruženog bunkerima i pletenom bodljikavom žicom, neprijatelj je desnim krilom nastupao prema Glogovu, a lijevim uz Gračačko polje preko Ljubovića prema Tupalama. Bataljon »Božidar Adžija« je bio iznenađen u Glogovu u koje su Talijani, s 300 četnika upali ujutro rano. Komandantu 5. talijanskog korpusa generalu Gloriji će biti javljeno da je »mjesto Glogovo u plamenu«, a »kolone u napredovanju« da su zaustavljene 5 kilometara sjevernije od Gračaca.

Ispred Deringaja, kuća Radaković, Mandić-Brda i Čanković-Drage borbu su primile čete 1, 2. i 4. bataljona. Talijani su jedino na cesti Gračac - Deringaj bili nešto uporniji. Prvi je talijansku kolonu uočio puškomitraljezac Jovo Kenjalo, koji je bio u izvidnici. Odstupajući polako prema deringajskoj crkvi, sa još trojicom drugova zadržavao je čelo talijanske kolone dovoljno da se bataljon »Marko Orešković« razvije za borbu. Jovo Kenjalo, o kojem se govorilo i pisalo u džepnim novinama »Marka Oreškovića« da je »živa vatra, zmaj, uzor hrabrosti«, bio je prvi borac 1. brigade koji će u ofanzivi napustiti, zbog zadobijenih rana, položaje.

Uveče 20. januara - javlja štab brigade - »naše su se snage skoncentrisale, izvršile protunapad u kome je neprijatelj odbačen, čime je spriječeno paljenje sela Gubavčevo Polje«.

Drugog dana ofanzive najžešća borba je vođena u Deringaju, dokle se probilo oko 2500 Talijana. Na brežuljak, na kartama obilježen kao kota 616, dijelovi 1. brigade su izveli više napada. Talijani su, prema vlastitim podacima, imali 2 poginula i 16 ranjenih, a tri čete 1. bataljona imale su 3 mrtva i 12 ranjenih. Oko 18 sati neki vodovi 1. i 3. čfcte »M. Oreškovića«, pod komandom Perice Marića i Jovice Zorića probili su se gotovo do talijanskih topova, ali u taj mah je od Gračaca stigla motorizirana kolona. Tu kolonu je pokušao zaustaviti vod Jove Batinice, koji je u žestokom okršaju poginuo.

Nešto zapadnije, na Gračačkom polju, u borbu se uključila i četa za vezu. Nekoliko djevojaka, koje su upravo bile prekomandirane iz »Pekiše Vuksana« među veziste, sačekale su grupu Talijana i četnika »na snijegu i brisanom prostoru«. Tu se zatekla Ljuba Plećaš s Janjom

⁴⁸⁸> Zb. NOR, V/11 i V/12; u daljem tekstu ovoga poglavlja neprijateljski podaci su - ako to nije drugačije naglašeno - uzimani iz izvještaja objavljenih u navedenim zbircima, i to su uglavnom izvještaji štabova armijskih korpusa, a rjeđe* izvještaji ili naređenja štaba 2. talijanske armije.

⁴⁸⁹> AVII, 419, 34/1 i Zb. NOR, V/13, 212; u daljnjem tekstu ovoga poglavlja, ako to nije drugačije naznačeno, svi su podaci o dejstvima 1. brigade iz tih izvora (izvještaji štaba 6. divizije i izvještaji štaba 1. hrvatskog korpusa).

Jović: »Bilo ih je mnogo. Razmišljala sam da li da otvorimo vatru, ili da ostanemo pritajene. Ipak, da otvorimo. Na naše pucnje, oni su se uskomešali i plegli. Iskoristimo njihovu pometnju i brzo se povlačimo«. Tako je svoju prvu borbu u ofanzivi zapamtila Ljuba Plećaš.⁴⁹⁰⁾ Na nekoliko pucnjeva vezistkinja, »osuta je paklena artiljerijska i minobacačka vatra. Zaštekali su mitraljezi i puške. Međutim, sve je bilo uprazno. ... « No, na žalost, nije baš sve bilo uprazno, jer je jedna topovska granata eksplodirala blizu komande čete za vezu. Poginuo je novi zamjenik komesara čete Nikola Zagorac Kobac, koji je s Ljubom i Janjom iz »Pekiše« prekomandiran u četu za vezu. Zagorca je zamijenio jedan od prijeratnih smiljanskih skojevaca, Dujo Katić.

Trećeg dana ofanzive 2. četa 1. bataljona pod komandom Peje Dubajića je kod Kijana opkolila nekoliko stotina Talijana, ali »uslijed ometanja neprijateljskih tenkova naši borci nisu uspjeli doći ni do kakvog plijena«. Borba kod Kijana je nastavljena i 23. januara. Čete Peje Dubajića i Jovice Zorića su neprijatelja pustile na blisko odstojanje, a onda je neprijatelj tako snažno zasut vatrom da će štab bataljona steći dojam kako je »neprijatelj imao 100 izbačenih iz stroja«. Četa Perice Marića je za to vrijeme napala vod Talijana na Obijaju: »Brdo je zauzeto uz nepoznati broj mrtvih i ranjenih koje je neprijatelj pod zaštitom teških oruđa izvukao«.

General Gloria 23. i 24. januara izvještava da su sva naselja u koja je ušla talijanska vojska »nađena potpuno bez ljudi, žena i djece« i da nije bilo »nijednog zarobljenika«. U jednom od tih izvještaja ipak kaže da su »ustanici i jataci« imali velike gubitke: »101 streljan«. Nijedan borac 1. brigade nije tih dana »nestao« niti je bio zarobljen. A budući da »u zonama kroz koje se prošlo« Talijani zapažaju »gotovo potpunu odsutnost stanovnika«, nije sasvim jasno tko su 101 strijeljani »ustanici i jataci«. Talijani su strijeljali, uglavnom, sve seljake zatečene u selima, ali malo koga su zaticali. U Omsici su uhvatili samo Milu Sovilja, starog osamdeset i jednu godinu, i odmah su ga strijeljali, u Gračacu su ubili trinaestogodišnjeg učenika Milana Tintora.⁴⁹¹⁾ Po plijenu kojeg navode talijanski izvještaji za 24. januar, očito je da zarobljeni i strijeljani nisu borci: toga je dana na okupiranom području talijanska vojska našla samo jedan oštećeni puškomitraljez i 1 pušku.

Narod je s vojskom bježao, s njom izjednačen onoliko koliko se mogla izjednačavati nemoć i moć. Nasilja i nevolje istjeruju ljude iz kuća, koje će planuti onog trenutka kad u selo uđu Talijani s četničkim vodičima. Izmučen i iznuren, bježeći iz svojih sela tek u trenu saznanja da će se i partizani povući, narod u kolonama hrli prema Mazinu, Tupalama i Klapavicama, u šume, dalje od puteva. Politodjel 1. brigade je u takvoj situaciji obavijestio centralni komitet KPJ da je - uz sve nevolje - »raspoloženje naroda, u ovoj teškoj situaciji, za narodnooslobodilačku borbu jako dobro. On (narod) ne preza ni pred najvećim žrtvama, samo da se udovolji potrebama naše vojske«.⁴⁹²⁾

⁴⁹⁰⁾ Ljubica Plećaš, U četi za vezu 1. brigade 6. ličke proleterske divizije, *Veze u NOB, ratna sećanja 1941-1945*, knj. 4, Beograd 1981, 152.

⁴⁹¹⁾ *Kotar Gračac u NOR 1941-1945*, Karlovac 1984, popis palih boraca i žrtava fašističkog terora.

⁴⁹²⁾ Zb. NOR, IX/3, 218.

Petog dana ofanzive, štab 1. brigade je izvršio novi raspored jedinica. Samo 2. bataljon »Pekiša Vuksan« je zadržan na isturenim položajima, u neposrednom doticaju s neprijateljem, a bataljoni »Marko Orešković«, »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« su dobili priliku da se barem donekle odmore, utopie i presvuku u selima izvan dometa talijanske artiljerije. Štab divizije će kasnije, analizirajući zbivanja, pisati kako je »neprijatelj ovu priliku iskoristio«, pa »zaobišao lijevo krilo 2. bataljona i preko sela Plečaši ušao u Bruvno«.⁴⁹³ Mogle su se reći i kritičnije riječi. Jer, bataljoni 1. brigade ako tada i jesu bili umorni, ipak nisu već 24. januara, petog dana borbi, bili tako iscrpljeni i nisu pokazivali takav zamor da bi ih bilo neophodno izvlačiti s položaja, naročito ne u situaciji kad je neprijatelj prodro u sela istočno od ceste Gračac - Bruvno, u Kijane i Omsicu, odakle mu je bilo vrlo lako, preko nevisokih brda bruvanjskog jugoistoka, upasti u nezaštićeno Bruvno, onda zvano »Mala Moskva«.

Komandant brigade Lazo Radaković je onih dana bio u vrućici. U snježnom nanosu, između Bruvna i Mazina, raspravljao je s drugovima o daljnjim namjerama neprijatelja: hoće li prema Udbini, gdje je bio divizijski štab, ili će preko Mazina prema Gornjem i Donjem Lapcu? Nije se bilo lako opredijeliti. Slučaj Bruvna se ne smije ponoviti, ne smijemo ponovo biti zaskočeni! - naređuje bolesni komandant brigade i traži da »začepe« sve prolaze i na sjever od Bruvna, prema Mazinu, i na sjeverozapad, prema Klapavicama, Ondiću i Udbini. Od kote 696, zapadno od Tupaia, iznad neobično lijepe, mjestimično rakitama u inju sakrivene Bašinice, preko rudopoljskih zaseoka Savatovići i Krnete, s osloncem na Vodenoj glavi (k. 933), pa odatle dalje preko klapavičkih brda Ljutoč, Stolac i Šolobanica, visokih i do 1147 metara, gdje će danima krvariti 2. i 4. bataljon, nad cestom prema Udbini, i lijevo od ovog rasporeda rastegnutog u smjeru jug-sjever, zapadno od Bruvna, od Mazinske previje (k. 819), Urljaja (k. 1183) i drugih visova s istočne strane ceste Bruvno - Mazin, s osloncem na 1285 metara visoki Kozjak na krajnjem lijevom krilu rasporeda, bataljoni 1. brigade su zaposjeli položaje u rano jutro 25. januara. Od krajnjeg desnog boka u Tupalama, do lijevog, na Kozjaku položaji su dugi oko 35 kilometara. S tih položaja bit će nekoliko narednih dana neprestano upućivane bombaške grupe, vodovi ili čete u napad na neprijatelja. »Napredovanje divizije nailazi na otpor na cijelom frontu«, javio je Gloria 25. januara u 18 sati.

Radi lakšeg približavanja neprijateljskim položajima, borci su se redovno zagrtali bijelim plahtama. Zbog toga je od Kotarskog NOO zatraženo »da sakupite na dobrovoljnoj bazi« 230 plahti, jer se »iz iskustva zna da će nam to donijeti ogromne koristi u budućim borbama s neprijateljem«.⁴⁹⁴* Nemamo podatka o svim prikupljenim plahtama, ali se zna da ih je Zorka Mandić, s Mandića-Brda, iz kuće u kojoj je rođena 1 rasla majka Nikole Tesle, na položaje »Pekiše Vuksana« dovezla 50, a isto toliko je »poslala snaja Rackova Pištića iz Tupaia«.

Šestog dana ofanzive, kad je neprijatelj zauzeo čuke ispred Bruvna, zaposjevši i dominirajući, gologlavi Opčuv, operativni oficir 1. brigade Danilo Damjanović je obavijestio gračački Kotarski NOO da su »naši

⁴⁹³ AVII, 419, 34/1.
⁴⁹⁴ Isto, 800, 4-7.

borci spremni da neprijatelja dočekaju« i zaustave. Po operacijskom dnevniku se vidi da toga dana borbi nije bilo, ali je na svim položajima bilo teško zbog preniskih temperatura. Ljuba Plećaš je zapamtila kako se »mraz uvlači u kosti« i kako je svaki put za kurire bio pretežak. A baš nju je zapalo da s rudopoljskih brda odnese izvještaj štabu divizije. Lazo Radaković, uskašljan, s visokom temperaturom, ponavlja kako se »u slučaju opasnosti izvještaj mora uništiti po cijenu života«. Kurirka se mora prokrasti kroz talijansko-četnički raspored; najopasnije je ispod Opčuva. »Snijeg je bio do koljena, suh, prilično prohodan«. Od Opčuva do Mazinske planine, gdje je zatekla operativni dio štaba 6. divizije, ima gotovo 20 kilometara, cestom. Tek u podne narednog dana Ljuba Plećaš je našla štab, da bi uveče ponovo uzela put pod noge, prema položajima 1. brigade.

Toga dana, u rajonu Klapavica, zapadno od Bruvna, na položajima 4. bataljona, primani su u Partiju borci koji su se istakli u dotadašnjim borbama. Prijeratni skojevac osamnaestogodišnji Tomo Tomljenović, sekretar skojevske organizacije u bataljonu, primljen je sa zamjenikom komesara čete Josipom Bronzovićem i mitraljescem iz Mušaluka, gospićkim pekarom Josipom Bešićem.

Poslije sastanka komunista 1. čete »Matije Gupca«, nekoliko sati prije planiranog napada na neprijatelja na brdu Stolac, stigla je kolona seoskih omladinki. Donijele su dosta kupusa i krompira. A bilo je i smočiva. I kolo je zaigralo, na nesreću igrača. Naime, s opasača šesnaestogodišnjeg Jozice Biljana otkočila se bomba i eksplodirala. Mladi Biljan je na mjestu poginuo, a nekoliko boraca je ranjeno. Uveče toga dana 1. »Gupčeva« četa je imala još više ranjenih, a poginuo je jedan od najzreljih komunista u bataljonu, zamjenik komesara čete, Joja Arbanas. Izvlačeći mrtvog partijskog sekretara, poginuo je skojevac Aleksa Cvijanović. Gubici su mogli biti i teži, jer se 4. bataljon našao u neprijateljskom rasporedu sam, bez prethodno dogovorene pomoći 2. bataljona »Pekiša Vuksan«. Neće biti prvi ni posljednji put da se poremeti sadejstvo, najčešće, kao i u noći 26. i 27. januara, zbog slabih veza.

Između 25. i 30. januara borbe su vođene nesmanjenom žestinom za čuke slijeva i zdesna cesti Bruvno - Gračac. Prema planu operacije »Weiss«, Talijani su već morali biti ne samo u Mazinu, već i u Lapcu. Svakog jutra počinje njihova artiljerija tući položaje dijelova 1. brigade u rejonu Rudopolje - Klapavice, a onda guste kolone nasrću na rasute zaseoke Obradoviće, Krajnoviće, Radakoviće... Ako atmosferske prilike dopuštaju, u akciji je i avijacija, tako da su Mazin i ostala neokupirana naselja u onom kraju svakog vedrog dana - uzimamo podatak iz Glorijinih izvještaja - »bombardovana, mitraljirana i tučena malim bombama«.

Glorija je uveče 26. januara javio pretpostavljenima da su dijelovi divizija »Sassari« i »Re« na pravcu Gračac - Lapac ponovo palili sela; on kaže »partizanske centre«. Ujutro 26. januara dva bataljona bersaljera su pokušala odbaciti prema snježnim visovima Resnika bataljone »Pekiša Vuksan« i »Matija Gubec«, a 15. bataljon bersaljera je, »dolazeći iz Zrmanje, izvršio napad na Srb, ne naišavši na jači otpor«. Taj prodor Talijana s četnicima, koje Glorija u svom izvještaju 27. januara ne spominje, do Srba, mogao je biti spriječen da je bilo više sadejstva snaga

1. bosanskog korpusa, Ličkog odreda i 1. brigade. Tek kad štab 6. divizije shvati kolika opasnost prijeti od mogućeg prodora neprijatelja dolinom Une prema Lapcu i Kulen-Vakufu bit će na taj sektor, kao podrška bataljonima Ličkog odreda, poslan bataljon »Božidar Adžija«. No, do pomjeranja »Božidara Adžije« će doći tek u februaru. Onog dana kad su čete 15. bersaljerskog bataljona prodrle u Srb, »Božidar Adžija« je dijelom svojih snaga neuspješno napadao Talijane na Zbornjači kod Bruvna »Adžija« je imao 5 ranjenih.

Na brdima Opčuv i Stolac, između Bruvna i Klapavica, borba je 27. januara vođena treći dan zaredom. »Dejstvujući odredi«, po Gloriji, naišli su prilikom napada na Krajnoviće i Radakoviće »na jako protivdejstvo koje je dolazilo sa Stolca«.

Stolac i Opčuv su držali dijelovi »Pekiše Vuksana« i »Matije Gupca«.

»Marko Orešković« i »Božidar Adžija« su bili frontalno raspoređeni - na visove oslonjeni - prema Mazinu. Dijelovi »Matije Gupca« su upućeni iza čela talijanske kolone, na cestu Gračac - Bruvno, kako bi stalnim napadima iz zasjede stvarali nesigurnost kod neprijatelja i primoravali ga da komunikaciju osigurava velikim snagama. Za te akcije »Matije Gupca« komandant 18. armijskog korpusa general Spigo će u izvještaju reći da su bile učestale u rajonu kote 756, kod Bruvna, i da su ih »odbili dejstvujući odredi u akciji«. U izvještajima 1. brigade i 6. divizije spominje se zasjeda postavljena 28. januara, kad je 3. četa 4. bataljona pod komandom dvojice domišljatih i hrabrih starješina Nikole Dukića i Dane Rubčića »sačekala kolonu neprijateljske vojske«. Treća četa je izgubila trojicu boraca. Poginuo je i uistinu hrabri komandir Nikola Dukić; 9 boraca je ranjeno.

U noći 27. i 28. januara neprijatelja na brdima sjeverno od Bruvna napadale su sve čete 1. bataljona i četa »Božidara Adžije« s komandirrom Danom Diklićem, koji je žustrinom i borbenošću nastojao da pred borcima sakrije teret svojih pet decenija života. Klin napada bio je usmjeren na Zbornjaču, gdje se - bit će javljeno štabu divizije - »istakla I četa bataljona 'Marko Orešković' kao i partizani Čubrilo Vlade, Uzelac Đoko, Zorić Luka i Krajnović Rade«, te posebno kurir 3. čete Mile Obradović, »koji je kroz najveću vatru prenosio naređenje svoga komandira (Jovice Zorića) i izvještaj natrag od jedinice«.

Komandir pohvaljene čete je bio Perica Marić, a komesar Božo Pavičić.

Plijen na Zbornjači je bio velik.

Ujutro 28. januara Talijani su ponovo zauzeli Zbornjaču.

Uveče 28. januara, kad se smrklo, Zbornjača je ponovo napadnuta. U akciji je bila samo 1. četa 1. bataljona. Vodnici Nikola Đurđević, Vlade Čubrilo, koji je upravo bio zamijenio Bogdana Kokotovića (ranjen na bruvanjskom Bijelom brdu), i Mile Desnica nastupaju prema lukavo smišljenom planu Perice Marića. Talijani, po svoj prilici, očekuju napad. Zato je četa oprezna, u plahtama. Dogovoreno je da se na vrh Zbornjače ispne samo 1. vod. Pred bombašima prednjači vodnik Vlade Čubrilo. On zna svaku stopu Zbornjače, kuća mu je nedaleko. Delegat voda, dugački Milan Rađenović, na lijevom je krilu, a Mile Cvjetković na desnom. Iza vodnika Čubrila oprezno puzi uz brdo po snijegu Đoko Uzelac

Durhauz, pa Rade Krajnović Krajina, četiri Zorića, braća Luka i Đuro, te Đuro Palasijin i Vajo Mazinjanin, Bogdan Bolta, Dragan Lukić, Stan-ko Bulj, Dragan Pećanac Drajsan... Svi su ti mladići lišeni straha, ili ga potiskuju snagom svijesti, jači od njega, izuveni, u vunanim cokoljama, s torbicama punim bombi. Koliko god su bili oprezni, promrzli talijanski stražari (bilo je 11 ispod ništice) nisu osjetili ni opazili bombaše sve dok Vlade Čubrilo nije bacio prvu bombu uz prodorni kliktaj:

- Zive hvataj!

Posada bersaljera sa Zbornjače ponovo je najurena u bijeg. Kad su se natisnuli niz zasnježeni stranik Zbornjače, zasuli su ih kratki, dobro usmjereni ubojiti rafali mitraljezaca Milana Čalića i Ilije Buića, koji je prethodnog dana, još nezaliječenih rana s Raduča, pobjegao iz bolnice i odmah pograbio mitraljez. Luka Zorić je u letu uhvatio talijanskog podoficira, ali je u taj mah ranjen u nogu. A poginuo je Dragan Lukić, o kojem će za krntijaške »pokretne zidne novine« Đuro Vještica »složiti« pjesmicu ushićenja i leleka.

Sabijeni u Bruvno i duž ceste Gračac - Bruvno, Talijani su ujutro 29. januara od svoje armijske komande dobili naređenje »da se što prije zaposjedne raskrsnica Gornji Lapac, a zatim Kulen-Vakuf«, kako bi se »spriječilo povlačenje ka jugu pobunjeničkih formacija koje su tučene na sjeveru«. General Roatta je od generala Glorije tražio da »treba pogurati kolonu divizije 'Sassari' preko Mazina i desnu kolonu divizije'Re' preko Udbine i Donjeg Lapca ka Gornjem Lapcu, odakle će biti lako nastaviti ka Kulen-Vakufu«. Odmah je uslijedio napad iz Bruvna prema Mazinu. »Oko 16 časova«, javlja Glorija, »isturena kolona stigla je do Mazina«.

Talijani su prosuđivali da »snage, suprotstavljene koloni 'Sassari', između Šolobanice, k. 818 i Urljaja dostižu do 5 bataljona«. Gloria je smatrao da će s tim snagama izići na kraj njegova četiri bataljona tri s tenkovima uporno nadiru prema Mazinu, a jedan je potiskivao lijevo krilo 1. brigade prema Klapavicama Na lijevom krilu brigade najžešća borba je vođena za Opčuv. Artiljerija je naprosto izorala vrh brda. Na Opčuvu je 2. bataljon imao 3 mrtva i 8 ranjenih. Kovač Pero Ljuština, koji je poslije odlaska Stevana Opsenice iz štaba raspoređen u 2. četu »Pekiše Vuksana« za delegata, pamti da su na Opčuvu poginuli zamjenik komesara bataljona Miloš Graovac Staljin, komandir 2. čete Đurika Potkonjak i kurir Orelj.⁴⁹⁵⁾ Četvrti naveden u brigadnom zbiru poginulih

⁴⁹⁵⁾ Pero Ljuština Kurir sjeća se borbe na Opčuvu kao »jedne od najtežih u ofanzivi... Komandant Palija pored mene, legao, osmatra, bodri nas. Malo ranije čitane su nam vijesti o herojskim borbama Crvene armije u Staljingradu. Svakog dana su nam dolazile 'Dnevne vijesti': štampane u našoj štampariji na Bijelim potocima. Dan-dva ranije imali smo bataljonsku konferenciju. Bili su i Lazo Radaković i Srdan Brujić, i iz Politodjela Ilija Mugoša. Tada smo iscrpno informirani o ofanzivi i o narodu iz naših sela: gdje je, kako mu je. Lakše je čovjeku kad zna da su mu najmiliji sklonjeni... Opčuv ore artiljerija. Palija se smije, takav je on bio, bez straha. Neće, veli, grom u koprivu. Ali bogme hoće u moju cipelu. Geler mi odvali don. Čitavu sam ofanzivu prevalio uglavnom bos. Poslije artiljerije, navalili bersaljeri. Odbijemo taj napad. Uto, eto cura iz Rudopolja. Dobro nas hrane, kupus sa slaninom. Predveče, ponovo, tuče artiljerija. Od jedne bacačke mine pogibe Staljin, a moj dobri drug, najbolji komandir čete, Đurika Potkonjak, sav izranjavan, a pri svijesti, daje mi neke sitnice da ih predam njegovoj sestri Jeleni; uskoro je umro. Talijani ponovo napadaju. Manevriram s vodom. Vidim kurira Orelja, dovikuje nešto; pogodi TMa u glavu, odvali mu desnu stranu. ... «

29. januara bio je komandir čete u Mitraljeskom bataljonu, Ivan Milko-
vić. O komandirima Milkoviću i Đuriki se dugo pričalo kao o borcima
izuzetnih kvaliteta. A vrebajući Staljin, gospički gimnazijalac Graovac,
mada u bataljonu nešto duže od mjesec dana, stekao je ogroman ugled
i simpatije. Bio je to iskonski dinarski tip ličnosti, od onih koji nikad
ne ostaju ni kod jedne zamisli i ni kod jednog djela ustrajnošću manje
maštovitih. S Miloradom Miščevićem prenosio je i po selima ličkog
Srednjogorja sijao komunističko sjeme, uspješan kao i u svim poduh-
vatima. Zbog Staljinove smrti, a i zbog smrti komandira Burike, Gojko
Milekić, komesar 2. čete, školarac kojeg su više zbog malo godina i
dječje umiljatosti nego zbog rasta zvali Mali, kasnije je govorio kako je
29. novembar »u čitavoj ofanzivi najcrnji dan za naš bataljon«.

Za zamjenika komesara bataljona postavljen je iskusni komunist
Antun Borić Tuna. Umjesto njega, dužnost zamjenika komesara u 5.
mitraljeskom bataljonu povjerena je Jovi Čopiću. Jovo Ivančević Jelen,
jedan od onih koji su se redovno isticali u svim borbama, postavljen
je za komandira 2. čete 2. bataljona. Miloš Đaković, koji se upravo vra-
tio iz bolnice, preuzeo je, umjesto poginulog Milkovića, komandu čete
u Mitraljeskom bataljonu.

Talijanske komande u svim izvještajima navode nevjerovatno velike
brojeve poginulih, ili zarobljenih pa streljanih partizana. Tako su stva-
rali lažnu sliku o svojim »velikim pobjedama. Sigurno je da u januar-
skim borbama između Gračaca i Mazina ni jedan borac 1. brigade nije
pao u neprijateljske ruke. Ali bilo je, uglavnom u Bruvnu, nekoliko za-
robljenih civila. Ne zna se da je od zarobljenih itko pošteđen, mada Glo-
ria piše: »4 zarobljena i streljana, zarobljena i internirana 23«. Pouzdano
se zna da su, odmah poslije dosta neočekivanog upada Talijana u Bruv-
no, uhvaćeni i strijeljani, kao »opasni komunistički banditi«, Spiro Čub-
rilo (rođen 1896), Milica Čuturilo (1881), Soka Krajnović (rođena 1928,
zapaljena u kući u Bruvnu), Jovo Obradović (1875) i Petar Radaković
(1886).⁴⁹⁶⁾

U Mazinu su Talijani zarobili jednog od bruvanjskih izbjeglica, pe-
desetogodišnjeg Nikolu Dragosavca. Odmah je strijeljan. Osim njega,
strijeljani su i uhvaćeni Mazinjani: Mile Babić (1875), Marija Kovačević
rođena Medić (1880), Savo Mandić (1889), Đuro Vojnović (1878) i Milica
Vojnović (1923).

U rajonu Bruvna tri napada na rastegnutu talijansku kolonu izvele
su čete »Pekiše Vuksana«. Takvi napadi su već postali običaj. Nije bilo
noći a da između Bruvna i Mazinske planine na nekom mjestu ne za-
grme bombe. To je uveliko iscrpljivalo snage 1. brigade, ali je još više
remetilo planove talijanske komande, koja je stalno imala osjećaj da je
njena kolona duž puta Gračac - Mazin strahovito ugrožena.

Petnaestak kilometara sjevernije, tamo gdje su se zaustavila tri ta-
lijanska oštećena tenka, špicu talijanske kolone je zaustavljao bataljon
»Božidar Adžija«. Na čelu sa Dmitrom Zaklanom i s novim komesarom
Brankom Damjanovićem, koji se vratio iz bolnice, i primio dužnost od
Boška Šnajdera (povučen u štab divizije) 3. bataljon »Božidar Adžija«

⁴⁹⁶⁾ Jovo Popović i Mladen Paver, *Bijela Operacija*, Arena br. 380, Zagreb 1968; pismo Mi-
lana Radenovića od 12. 12. 1967; autorska zbirka.

je imao sve više uspjeha. Na Škorića-brdu, to jest na južnim padinama kote 1064, koja se oko 500 metara diže nad mazinskom kotlinom, bio je raspoređen vod dvadesetgodišnjeg delegata Mirka Laskovića, koji je, ne stigavši zbog ofanzive završiti politički tečaj na Udbini, prekomandiran iz »Pekiše Vuksana« u »Božidar Adžiju«. S vodom je bio i zamjenik komesara čete Dane Ostović. Vodnik Pave Marković je prethodnog dana ranjen. Laskovićev vod je odbijao tri talijanska juriša; svaki put je vod iz obrane prelazio u kontranapad. U trećem kontranapadu je poginuo Dane Ostović, mladić velike hrabrosti, prokušani komunist, omiljen među borcima. Osim Ostovića, u izvještaju komandanta bataljona posebno će biti spomenut delegat Lasković, koji se »istakao i zarobio Talijana i pušku«.

Na žalost, izvještaji su krajnje škrti u podacima o pojedinačnim, pa i grupnim podvizima. U njima je naznačeno samo ono najosnovnije, a ponekad i to tako da je jedva moguće rekonstruirati položaje i bitne relacije. Tako se tek iz šturih zapisa sačuvanih u »džepnim novinama« može saznati kako je mitraljezac Milan Čalić na Šalabanici, sačekavši kolonu Talijana, unio »pravi rusvaj u kolonu kokošara, a njemu ništa«, ili kako je pomoćnica mitraljesca u »Matiji Gupcu«, Milka Matić, »izvukla i ranjenog druga mitraljesca, i zaustavila bandu, pa hrabro poginula«. Nema u izvještajima ni imena Luke Krtinića (zvali su ga Mali Luka) iz Paklarića, koji je zarobio minobacač i odmah se iskazao kao »najbolji minobacačlija u čitavom bataljonu«. I o Smilji Vojnović, iz bruvanjskog Gaja Vojnovića, ima podatak samo u »pokretnim zidnim novinama«: kako su ona i njen susjed, Jovo Bulj zarobili tri Talijana... U izvještajima je sačuvan podatak o tome kako je kod Škorića-brda »na cesti bio postavljen protukolski top, koji je ošteti tri tenka«; nema podataka o topdžiji, a sigurno je da je to bio jedan od trojke: Viktor Ostojić, Nikola Marić ili Dane Pavlica Brodar.

U prvih dvanaest dana ofanzive, do kraja januara, šest talijanskih bataljona strijelaca i puk artiljerije, podržavani avionima, s četnicima u izvidnicama, prodrli su 25 kilometara na sjever od Gračaca. Da su uspjeli izvršavati plan, bili bi već na Uni, da bi se na padinama Grmeča, između Petrovca i Bihaća, spojili s desnom kolonom SS divizije »Princ Eugen«. No, u štabu brigade nisu bili zadovoljni ni takvim uspjesima. Nije pri tome uzimano u obzir da je konfiguracija tla duž ceste Bruvno - Mazin takva da je nadmoćnijeg neprijatelja bilo vrlo teško duže zadržati. Tu nema pogodnijih prirodnih prepreka kakve su se ispriječile oko ceste sjeverno od Mazina. Ozbiljan propust učinjen je prije pada Bruvna, kad je štab brigade »podcenio neprijateljske snage i ostavio na položajima samo jedan bataljon, što je neprijatelj iskoristio i relativno se brzo dočepao Bruvna«.⁴⁹⁷

U prvih 12 dana borbi, do kraja januara - prema sačuvanim izvještajima - brigada je imala 10 poginulih i 66 ranjenih. No, ne čini se da su to potpuni podaci; nisu potpuni barem kad je riječ o jednom tragičnom događaju u Klapavicama, kad je - 27. ili 28. januara - komandiru 2. čete »Matije Gupca« Mili Glumcu s opasača pala bomba proizvedena

⁴⁹⁷ Nikica Pejnović, Dejstva divizije u zimskoj operaciji početkom 1943, Zb. VI proletarska divizija, Zagreb 1964, 104.

u Drvaru. Komandir Glumac je poginuo, a komesar čete Mile Javorina Papica i njegov zamjenik Nedjeljko Pavlović su ranjeni. Za komandira je postavljen Damjan Mileusnić, a za komesara Radica Popović.

Prema talijanskim podacima, kolona koja je nastupala pravcem Gračac - Bruvno je od 20. do 31. januara imala 74 poginula, 165 ranjenih i 14 nestalih. Podatke o četničkim gubicima nemamo.

Oslanjajući se na dominantne visove, cesti Gračac - Mazin slijeva i zdesna, Talijani su, potpomagani i vučipoljskim i domaćim četnicima, koji su znali svaku stopu, svaki ćuvik, zaposjeli i zapalili gotovo sve zaseoke Tomingaja, Deringaja, Kijana, Gubavčevog Polja, Glogova, Bruvna, Rudopolja, Klapavica i Mazina. Narod je u organizaciji narodnooslobodilačkih odbora, skojevaca, Ujedinjenog saveza antifašističke omladine, Antifašističkog fronta žena i izuzetno savjesnih pionirskih četa, slijedio inicijativu Partije i, sklanjajući sve ispred neprijatelja, povlačio se duboko u šume Plješevice iznad Mazina i u resničke zemunice zapadno od Klapavica. Jedinice 1. brigade postupno su se povlačile uz aktivnu obranu. Udarne grupe i čete su svake noći napadale na talijanske položaje po svim čukama između Mazina i Bruvna. Takve prepade, nekad izvođene s ciljem da se obnove zalihe municije i otme hrana, a nekad samo radi uznemiravanja neprijatelja, uvijek sa znanjem da se je do jutra neophodno povući, najčešće je predvodio komandir 1. čete 1. bataljona Perica Marić, čovjek nevelikog rasta, a silovit i snažan, nesavitljiv karakter i pomalo prijek, mada, sam je to znao reći, »udža biti i poslušan«. On ni jednom, predvodeći te noćne bombaške napade, nije postrojio četu i nije naredio vodovima da ga slijede; s Pericom su mogli samo dobrovoljci. Ulogoreni na čukama, pod šatorima i oko velikih vatara, Talijani su s pojačanim stražama čekali da noć mine, nikad sigurni, ali i uz sve to bdijenje, Perica ih je zaticao nepripremljene za njega i njegove bombaše. Oni su, u priglavljenosti i cokoljama, redovno bez cipela, da snijeg ne zaškripi, plahtama zagrnuti, da se u omrkloj bjelini ne razaznaju, tiho, zemlji priljubljeni, puzili po nekoliko stotina metara, da bi se javili grmljavinom eksplodiranih bombi tek kad bi se došuljali sasvim do vatara i šatora:

- Nagari! Žive hvataj!

Kad su Marićevi bombaši prvi put napadali Gradinu nad Bruvnom, bio im se priključio i jedan od najmlađih u brigadi, od kragujevačke puške manji, Zdravko Lončar, gospićko siroče, kojemu su komšije, povampirivši se u ustašluku, ubili roditelje i najstarijeg brata.^{49g} Srednji njegov brat, Maniša, i on su se sklonili u Divoselo, kod ujaka. Odatle je Maniša s »Pekišom Vuksanom« otišao u 1. brigadu, pa potom u četu za vezu, a Zdravko je početkom 1943. godine napustio Divoselo, gdje je do tada bio komandir čuvene pionirske čete, koja je bila u sastavu Ličkog partizanskog odreda. U brigadi, Zdravka je, kao i brata mu Manišu, zapala dužnost kurira štaba 5. mitraljeskog bataljona. Jovo Bursać, mudar i iskusan komandant bataljona, dječaka je čuvao kao što bi čuvao i sina, ali mu je - reći će o dvadesetpetogodišnjici operacije »Weiss« novinarima »Arene« - povjeravao i rijetko teške kurirske zadatke kao što

^{49g}) O pokolju u Divoselu i Gospiću, vidi: Milan Basta, *Rat je trajao 7 dana duže*, Zagreb

bi ih i sinu povjeravao, da mu se ne zamjeri za privilegije. Jovo Bursać se sjeća da je Ždravko bio s bombašima i u napadu na Zbornjaču i u napadu na 972 metra visoki Opčuv, golog, oblog vrha brdo nad raskršćem Bruvno-Udbina, Bruvno-Mazin. Bursać to pamti i po činjenici da je mališana strogo ukorio, jer mu - zbog kurirskih zadataka - nije bilo dozvoljeno da se junači među bombašima.

Dva naredna tjedna, do 14. februara, kad Talijani konačno - tek sedam dana poslije spajanja njemačkih kolona koje su prodrle u Bosanski Petrovac sa sjeverozapada preko Bihaća i sa sjeveroistoka od Sanskog Mosta i Ključa, kad je zaključena prva faza operacije »Weiss« - izbiju u Kulen-Vakuf, da bi iz njega odmah pojurili natrag, i to u katastrofu, položaji će ostati na istim kotama, na Plješevici, iznad ceste i mazinskih zaselaka. Istočno od ceste, između Mazina i lapačkog sela Dobrosela, na Kuku, Rašetinoj strani, Zavišića-vršini, Jasenovom vrhu, Lumbardeniku, Škorića-brdu, Mazinskoj planini i Ilića kosi, u nenačetim šumama jela i smrka, po isječenim bespućima, s čukama visokim od 800 do 1278 metar, i zapadno od ceste, između Mazina i udbinskog sela Visuć, po šumama 1591 metara visokog Kremena, na Ravnoj draži, Javorniku i Zuleševici, ispred planinskih zemunica u kojima su zeble izbjeglice iz zapaljenih sela, pet bataljona 1. brigade su krvarili nastojeći da izdrže onoliko dugo koliko to bude potrebno jedinicama Grupe divizija da se pod komandom Vrhovnog štaba povuku s Centralnom bolnicom prema Drvaru i Glamoču, bez opasnosti da budu napadnuti s lijeve, ličke obale Une. To je vrijeme kad divizije 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa, bez 7. banijske divizije, ostaju u okruženju, odlučne da vežu glavninu okupatorsko-kvislinških snaga angažiranih u operaciji »Weiss«.

Njemačke komande su bile nezadovoljne sporim nastupanjem Talijana. Trinaestog dana ofanzive, kad njemačke divizije »čiste« Grmeč, generali Lohr i Liiters su opetovano tražili od Roatte, odnosno od njegovog nasljednika Robottija, da naredi divizijama »Sassari« i »Re« da brže »nastupaju sa svoje obadvije kolone do raskrsnice Koviljača« na Grmeču. Glorija je obećao Roatti da će učiniti »što je moguće«, ali, eto, baš tad su ponovo »odredi u akciji« zaustavljeni »napadom u Bajićima, Mazin«. Zapravo, 1. februara Talijani su izveli napad prema Rašetinoj strani, istočno od centra Mazina, iznad crkve i groblja, gdje su položaje držale čete »Matije Gupca«. Prethodnog dana dužnost političkog komesara bataljona je primio Jovo Grubišić. On i komandant Mile Počuća su dobro sarađivali, mada je u pomalo usovnoj naravi komesara Grubišića ponekad bilo nepotrebne samosvojnosti, što će »amortizirati« uvijek pribrani, krajnje partijni Milan Pavičić. Četvrti čovjek u štabu, zamjenik komandanta, Jovo Prodanović bio je snažna podrška harmoniji štaba i cjelini bataljona. Iako je »Matija Gubec« imao najmanje borbeno iskustvo, prvih tjedana u ofanzivi je pokazivao zamjetne uspjehe. Braneći Rašetinu stranu, 4. bataljon je 1. februara s dvije čete, pod komandom Petra Uzelca Zele i Damjana Mileusnića, u povoljnom momentu prešao u kontranapad i gonio neprijatelja sve do Bajića.

Čelni klin divizije »Sassari« bio je ojačan tenkovima i motorizacijom. Ispred nekoliko tenkova, koje su pratili kamioni, puni vojnika, lijevo i desno od serpentinaste ceste što se isukuje iz Mazina preko Ma-

zinske planine, bila je raspoređena 1. četa Mitraljeskog bataljona. S tom četom je bio i komandant bataljona Jovo Bursać i zamjenik političkog komesara Jovo Čopić. Ostale čete su bile na položajima »Marka Oreškovića«, »Pekiše Vuksana« i »Božidara Adžije«. Mitraljesci su pustili tenkove da uđu u zasjedu, a onda ih zasuli i rafalima svojih mitraljeza i bombama. Bilo je i nešto flaša sa zapaljivom smjesom.

Zaštićeni vatrom svojih mitraljezaca, talijanski tenkisti su iskočili iz zapaljenih tenkova i poletjeli prema svojoj pješadiji. Tek kad je pala noć, do oštećenih tenkova se probila četa Petra Uzelca Zele i Andrije Špoljarića. Dva tenka su oštetili tako da ih više neprijatelj nije ni pokušao upotrijebiti, a jedan tenk je izvučen i sakriven u šumi.

General Roatta je 2. februara obavijestio Lohra da je divizija »Sassari« opetovano »dobila naređenje da zauzme puteve za Gornji Lapac i Kulen-Vakuf«, da je »jutros započeo pokret za Gornji Lapac« i da je mazijska kolona »pojačana sa nekoliko bataljona«.

Od najisturenije tačke koju su Talijani dosegli do 2. februara (zaselak Bajići) do izlaska iz plješevičkih klanaca u lapačku dolinu, to jest do Gornjeg Lapca, ima 12 kilometara cestom koja je sva u serpentina. Da bi zauzeli kotu 980 iznad Bajića, Talijani su - podatak je iz Glorijinog izvještaja - »morali savladati znatan otpor«, pri čemu je poginulo 8 vojnika i 2 oficira. Klin talijanskog napada je bio usmjeren na Zavišćvršinu. Tu su položaje držali krtijaši. Neprijatelj je pušten na blisko rastojanje, a onda je tučen s bokova i fronta. U ponovnom pokušaju Talijana da se probiju dolazi do sudara i borbe prsa u prsa.

Jedinice »Božidara Adžije« su ponovo u roku od dva dana imale sudar s pješadijom i jednim tenkom na cesti na sjevernom izlazu iz Mazina. U divizijskom izvještaju spominje se 3. četa, koja je »uspjela izvući iz tenka dva mitraljeza, 2000 metaka, dva pištolja...«, a navečer »i sam tenk je izvučen, u kojem je nađen ubijen 1 oficir i 1 vojnik«. Tom četom su komandovali Petar Lolić i Dane Rubčić.

U noći 2. i 3. februara na više mjesta su napadani talijanski položaji. Prema talijanskim podacima, »napadi izvršeni noću trećeg na naše položaje potpuno su odbijeni«, uz gubitke od 1 poginulog, 8 ranjenih i »nekoliko smrznutih«. Naredne noći napadi su ponovljeni. Prema Talijanima: na koti 980 »odbijen je novi napad uz gubitke od mrtvih 6, ranjenih 51, od toga 4 oficira«. U tom napadu je sudjelovalo 6 četa, po dvije iz 1, 2. i 3. bataljona. Začudo, nije uočeno da su Talijani imali velike gubitke.

Poneseni postignutim uspjehom prethodnog dana, bataljoni 1. brigade su uvečer 3. februara napadali utvrđene položaje sjeverno od Bajića i Končara. Pokazalo se da više uspjeha postižu manje grupe bombas. Komandant brigade Lazo Radaković sutradan je štabu divizije poslao izvještaj, čiji će dio 28. februara štab korpusa prenijeti u svom izvještaju Glavnom štabu.

»Napad nije uspio zbog zamorenosti ljudstva i solidno utvrđenih neprijateljskih položaja... Na našoj strani bila su tri mrtva i devet ranjenih boraca. Među poginulima je i zamjenik komandira 3. čete I bataljona drug Ilija Obradović, najsmjeliji i stalni bombaš u svim akcijama«.

Uz dvadesetdvogodišnjeg Iliju Obradovića, goropadnog i samosvojnog momčinu stasalog na ispašama i u šumama Čemernice i Stražbenice, poginuo je i komandir voda Vlade Čubrilo s Mazinske previje, dvadesetgodišnjak, tek primljen u kandidatsku grupu KP, i bombaš, i smion baš kao i Obradović. Tako je 1. vod 1. čete »Marka Oreškovića« od početka ofanzive napustio i treći vodnik. Prije Čubrila, kod Deringaja je poginuo 22. januara dvadesetsedmogodišnji žandar iz Kunovca Jovo Batinica. Od Batinice vod je preuzeo kosinjski partizan Bogdan Kokotović, koji je u »Marka Oreškovića« došao krajem jula u Kunić-Selo. Kokotović je teško ranjen u napadu na Bijelo brdo kod Bruvna. Tada su bili ranjeni i Rade Varićak, Milan Panjković, Dušan Ciganović, Mićo Ožegović... Ranjen je i od rana umro Rade Pilipović...

Poslije Čubrila, za vodnika je došao Lazo Čanak iz srbske Podstrane, a i on će ubrzo biti ranjen na Zuleševici.

Kad su poginuli Ilija Obradović iz 3. i Vlade Čubrilo iz 1. čete, zamjenik komandira 1. čete Nikola Đurđević i komesar Božo Šijan su dva puta vodili protivjuriš da bi izvukli sve ranjene i pale drugove. Delegat voda Milan Rađenović piše da je »mitraljez izrešetao ranac na leđima komandira Đurđevića, rafal mu presjekao remenje, a komandiru ništa; neće metak u našeg komandira«. ⁴⁹¹

Toga dana Glavni štab Hrvatske reorganizovao je komandovanja jedinica, koje su ostale u obrani slobodne teritorije na Plješevici, između Frkašića i Mazina, odnosno između Udbine i Une. Formirane su tri obrambene zone. Sjeveroistočni prilazi slobodnoj teritoriji, pravac Bihać - Nebljusi - Lapačka dolina, gdje je pritiskivala zapadna kolona SS divizije »Princ Eugen«, kao prvi sektor, povjeren je Osmoj diviziji - komandant Vlado Četković, komesar Artur Turkulin. Na tom sektoru položaje su držale dvije kordunaške brigade, 5. i 15. Plješevicu su, od Bunića i Korenice, branile dvije primorsko-goranske brigade, bataljon Kordunaša i 2. lička brigada, koja će biti odsječena u rajonu Krbavice, nastavljajući izuzetno žilavu borbenu aktivnost u zaleđu neprijateljskog rasporeda. Komandant drugog sektora bio je pomoćnik komandanta Glavnog štaba Đoko Jovanić, a komesar Šime Balen. Iznad Frkašića, u Bijelim potocima, u elektrificiranom drvenom »gradu« ličkih partizana, bio je CK KPH, Glavni štab, bolnica, štamparija... Sve vrijeme izlaze »Vijesti«: na položaje stižu svakog dana.

Prva brigada, s Trećom ličkom i s dva bataljona Ličkog partizanskog odreda, činila je treći sektor. Slobodnu teritoriju južne Plješevice i Lapačke do'ine jedinice trećeg sektora štite na prilazima od Udbine, Gračaca i Srba. Trećim sektorom komanduje štab 6. divizije; komandant je Srećko Manola, a komesar Rade Žigić.

U štabu 1. brigade, koja je opstala na najtežem pravcu, male promjene: učestalo kritikovani komesar brigade, Srđan Brujić (za pretpostavljene previše tašt i, ako je suditi prema Žigićevim ocjenama, »nije zadovoljio kao komesar brigade«, pa iako »pouzdan i odan«, u štabu divizije su smatrali da »nije odgovoran«), ⁵⁰⁰ povučen je u štab divizije na dužnost šefa propagandnog odsjeka. Za novog političkog komesara, kao

⁴⁹¹ Pismo Milana Rađenovića, autoru 17. 4. 1975; autorska zbirka.
⁵⁰⁰ AVII 7961 31—13/4.

v. d. postavljen je jedan od srbskih Žedničana, Branko Desnica, koji je po zadatku Partije i štaba Grupe ličkih odreda u proljeće 1942. godine iz »Marka Oreškovića« prekomandiran za komesara »Biće Kesića«. U vrijeme mazinskih borbi dvadesetdevetogodišnjak, Branko je bio zreo komunist, odlučan karakter, u svemu kadar da ponese ne uvijek lakonosivu mnogostruku funkciju komesara.

Kad je brigada »zaleгла« u plješevičke šume, u snijeg ukopana, početkom februara, prema sjećanju ondašnjeg komesara 1. bataljona Nikice Pejnovića, osim što je izvršena reorganizacija komandovanja, »bile su preduzete i druge mjere, sračunate na konsolidaciju naših položaja i na pripremu jedinica za daljnje borbe«.⁵⁰¹ Obavještajni oficir je po svim četama organizirao dinamičniju izviđačku djelatnost s neprestanim osmatranjem neprijatelja. Tada se jedinice počinju ukopavati, što će se pokazati značajnim. Tako je na zaposjednutim položajima dolazilo do upornije obrane i do smanjenja gubitaka. Tih dana sve jedinice su popunjavane. Svi dorasli za pušku iz zbjegova, kojih je bila puna Mazinska planina, uključuju se u borbu. Zarobljenog oružja je bilo uglavnom dovoljno. U jedinice su uključeni i komunisti ili skojevci, do tad angažirani na radu u pozadini, kao i svi borci iz vojnopoziadinskih ustanova.

Dva dana je početkom februara padao snijeg, a onda su zaredale velike mrzline. Na Mazinskoj planini je ponovo temperatura pala oko 15 ispod nule. A vedro je, tako da talijanska avijacija »zasipa malim bombama i mitraljira Gornji Lapac, gdje je primijećeno mnogo kola u zastanku«, a tukli su i kote 1229 (Ilića kosa) i 1278 (Jasenov vrh), »odakle je dejstvovala protuavionska obrana, koja je pogodila avione«, javlja Gloria. U tom izvještaju je i podatak o rasporedu jedinica divizije »Sassari« u 23.15 sati 5. februara:

- iznad Bajića, kota 980, nad lapačkom cestom, gdje se odvaja staza za Dobroselo, bio je 2. bataljon 152. puka;
- između dobroselske staze i ceste za Lapac, istočno od kote 980, na 1064 metra visokom i bešumnom, tek mjestimično sitnogoricom obraslom Škorića-brdu bio je 2. bataljon 151. puka;
- najdalje u planinu, do vrha 1278 metara visokog Jasenovog vrha, nad stazom što vijuga za Dobroselo, stigao je bataljon divizije »Zara«;
- u Mazinu je bila divizijska komanda, 26. bataljon bersaljera i četa 3. bataljona 25. puka;
- četnička grupa, koju Glorija naziva »73. legija« i 44. bataljon crnih košulja odmarali su se u Gračacu;
- cestu Gračac - Mazin osiguravao je jedan bataljon 25. puka;
- jugoistok kotara Gračaca, općina Zrmanja, držao je 15. bataljon bersaljera i neke četničke jedinice Đoke Marića.

Prodor cestom prema Gornjem Lapcu bio je ovisan o položajima po Mazinskoj planini, ulijevo i udesno od puta. Svakom pokretu pješadije prema tim visovima Mazinske planine i šumama Lumbardenika prethodila je duga artiljerijska priprema, a kad god bi vrijeme dopuštalo - dolijetali su avioni. Pritajene za to vrijeme, ukopane u zemlju prekrivenu snijegom, čete bi otkrivale svoje položaje tek kad bi neprijatelj

501) Nikica Pejnović, n.d.

došao na blizinu od kojih 100 ili 200 metara, a nekad i bliže. Tako je bilo i 5. februara, kad je prema talijanskom izvještaju - »neprijatelj, zauzimajući ogranke šumskog predjela, pružio žestok otpor«. Riječ je o borbi na položajima 2. čete 1. bataljona kod koje je - vidi se iz divizijskog izvještaja - »neprijatelj pušten na 100 metara i onda je tek otvorena paljba«. Tu je otporom rukovala komanda 2. čete: komandir Pejo Dubajić, komesar Dragan Jovanić. Na sektoru 3. čete (ranjeni komandir Jovica Zorić, komesar Perica Cvjetičanin) bilo je, sudeći prema izvještaju, još teže: u napadu je sudjelovalo gotovo 500 Talijana. Borba je vođena čitavog dana. Štab brigade je u izvještaju naveo da se 3. četa »istakla hrabrošću i upornošću«, a poimenično su pohvaljeni Mile Obradović, Simo Popović, Nikola Pavković, Žarko Bokan i Ilija Desnica.

Podatke o hrabrom držanju 3. čete i o žilavoj borbi 2. čete 1. bataljona na položajima sjeveroistočno od Mazina, na snijegom zavijanim brdima prema Brezovcu i Dobroselu, u štab brigade je donio vodnik čete za vezu Miloš Počuča. Mnogo godina kasnije pisat će da je »to što je doživio u tom malom ratnom doživljaju slika i prilika doživljaja boraca čete za vezu, samo su možda oni bili u još težim situacijama, kao na primjer Dušanka Rodić, koja je poslije prodora Talijana u Mazin, noseći pismeno naređenje iz štaba brigade u 3. bataljon, naletila na talijansku izvidnicu. Odjednom se našla pred bandom. Nema se kud, nego Dušanka trgne bombu. Pismo je progutala, što se dalo razaznati po ostacima hartije u njenim ustima... «³⁰²⁾ U noći 4. i 5. Miloš Počuča i kurir Milan Nikšić, siromašno dijete koje je po podvelebitskim selima prije rata vodalo slijepog guslara Tomu, nosili su poštu do štaba »Marka Oreškovića«. Trebalo je preći desetak kilometara po brdima od Gornjeg Lapca. Negdje prtina, a negdje i bez prtine. Sijevalo je, pred mećavu. Mladi Nikšić je propao u neku škrapu duboku dva-tri metra. Vodnik ga izvlači nepovrijeđenog. U osvit 5. februara našli su štab »Marka Oreškovića«: bio je u šumskoj drvenoj baraci koju u nekim ličkim selima nazivaju badžijom. Toplo u toj badžiji, pa kuriri, u iščekivanju odgovora, zadrijemaše. No, ne potraje dugo, a netko povika: »Talijani!« Vođeni grupicom četnika, podišli su štapskoj baraci. Dušan Erceg, inteligentan i nadasve snalažljiv momak, iskočio je iz badžije kao munja, a ostali za njim. Erceg je u hipu uočio talijanski razmještaj, pa u trku raspoređuje kurire. Izvanredno se snalazi. U tren oka svi koji su se zatekli u štabu i oko štaba bataljona zauzeli su položaje. Malo zapadnije odatle, na Lumbardeniku, upravo tada je komandir 2. čete Pejo Dubajić poveo četu na protivjuriš. Neprijatelj, odbačen na položajima ispred 2. čete krtijaša, uslovio je i povlačenje grupe koja je napadala na štab »Marka Oreškovića«. Na pravcu kontrajuriša 2. čete teško je ranjen komandir Dubajić. Lice mu je smrskano. Iznio ga je iz okršaja Stanko Bulj. Komandu čete preuzima Jovo Bogunović, vitak i naočit, kao i brat mu Dragan, bataljonski baijaktar. Uskoro je i Bogunović ranjen, pa komandu preuzima Duško Pavković.

Kad je odbijen talijanski napad, Miloš Počuča i Milan Nikšić dobili su očekivane izvještaje i pohitali na istureni položaj štaba brigade smješten ispod zuleševičkih serpentina, iznad Gornjeg Lapca. Kad su se

302) \u00a0Počuča, Hrabra drugarica; zapis iz »džepnih novina« izviđačke čete.

vratili, kuriri su bili toliko iscrpljeni da je mlađi od njih, Milan Nikšić, pao omamljen i potpuno nemoćan. Vodnik Počuča je bio izdržljiviji. Treba naučiti trošiti snagu! Nije se dao umoriti, ali ga je glad mučila; gotovo 24 sata ništa nije jeo. U štabu ga ne nude, što znači da i nemaju s čim da ga ponude. A i ne otpuštaju ga. Komandant Lazo Radaković brzo piše novo naređenje za »Marka Oreškovića«. Kad je gotovo, prisno tapše vodnika po ramenu:

- Sad ćeš ti, delijo, opet do Sijana...

Vodnik Počuča je zaprepašten: zar opet na put koji je tek prevalio! Prati ga komandir čete za vezu Živko Vukmanović: htio bi da Milošu objasni kako nema drugog za taj posao i kako je najbolje da on ide, zna put, zna gdje je bataljon, neće biti lutanja... Vodnik Počuča je daleko od zadovoljstva, ali šuti trpajući pismo u njedra. Ne kaže ni da će otići, ni da neće, ali odlazi s nadom da će - iako je počelo sniježiti, a to na Plješevici ponekad izgleda kao da ga lopatom nabacuju - moći uočavati svoje i Nikšićeve tragove u cjelcu.

Iza popasnog doba vodnik Počuča je otišao u snježno popodne preko izlomljenih visova Mazinske planine. Obradovao se što je snijeg prestao zasipati Plješevicu. Odjednom, zamjeti konjske tragove na djelomično zasneženoj prtini. Raduje se: sasvim je blizu mjesta gdje je ujutro ostavio krtijaše. Iscrpljen je, ali ne raduje se odmoru, nego nadi da će dobiti barem krompirić isprpan iz pepela i žeravice. A kad vidje kako se iz bajtica od granja četinara vijugaju gusti snopovi dima, požurio je sad već sasvim siguran da su vatre ložene ne zbog grijanja nego zbog krompira. Vidi on i borce na kosini iznad bajta, ali oni ga ne zanimaju, brza prema vatrama. Kad stiže pred prvu bajtu, zastaje na ulazu: unutra, oko vatre, nekoliko Talijana, a jedan izlazi i baš ravno na njega. Počuča će kasnije reći kako je »osjetio struju u kičmi, kao da me gargaša«. Talijan sa šljemom s jedne strane ulaza, u udubini iskopanoj u snijegu, a Miloš s druge strane vrata, na uzvišici, u magnovenju se zgledaju. Vodnik Počuča se prvi snalazi. Nema se kad odšaraflijivati bombu, ili pucati. Udarcem noge u prsa Talijana otklanja blisku opasnost, a onda glavom bez obzira nada se kroz snijeg. Talijani za njim. Galame i pucaju. Odjednom, bjegunac naleti na dvojicu. Ne shvaćaju o čemu se radi. Bulje u bjegunca, zbunjeni. Miloš ih je uočio upravo u onom trenu kad je mogao da trgne bombu i da je baci na njih. Čuje eksploziju, ali ne vidi rezultat. Tolika je vriska, i buka, i pucnjava da ne čuje jauke, ako ih je i bilo. Vodnik se sretno, nepogođen, dočepao šumskog gustiša, pa leti nošen i strahom i potrebom da živi kao da je vjetar. Sve to vrijeme ni jednom ne zastaje. Nije ispalio ni metak. On može samo jedno - ako je i to moguće - pobjeći. I bježi. Što više odmiče na istok, prema Dobroselu, pucnjava utanjuje. Sad se vodnik već i obazire. I odmah lakše diše: ne prate ga. Ipak, trči trkom zamorena čovjeka, trči, a motri uokolo, da ponovo ne bi uletio među neprijateljske vojnike. Leteći tako, uletio je u raspored »Marka Oreškovića«. I tu su vatre. Upravo će večera. Nikica Pejnović, komesar bataljona, primio je pismo komandanta brigade. Čita ga i pri tome, ispod oka, pogledava iscrpljenog kurira. Ne ispituje ga mnogo, samo s razumijevanjem kaže:

- Potprašiš li te?

Glavni kurir Vlado Pejić je jedini mogao reći ono što je vodnika Poču u taj mah zaokupljalo: baš je meso skuvano, kazani će brzo biti skinuti s vatre... Ali, 5. februara vodniku čete za vezu Milošu Poču ne bi dano da išta pojede. Kad su kuvari htjeli skidati kazane s vatre, naletjela su dva aviona i bacila nekoliko bombi. Jedan kuvar je lakše ranjen - i to su bili svi gubici. Ali, kazani su bili uništeni...

Osamnaestog dana ofanzive general Glorija je izvijestio da su 44. i 73. bataljon crnih košulja u Mazinu pojačali kolonu divizije »Sassari«. Ta je kolona, izvještava Glorija, »napredujući prema Gornjem Lapcu, naišla na teškoće uslijed terena, klime i neprijateljskog otpora«. Za prodor preko Mazinske planine »isturena kolona« je tražila pomoć avijacije, pa je »bombardovana i zasuta malim bombama kota 960«, na cesti pod Ilića-kosom, a također »obrušavanjem su bombardovane i mitraljirane kolone izbjegličkih kola koja su se kretala iz Gornjeg Lapca za Boričevac i Dobroselo«. Snažan otpor, koji ni avijacija nije mogla sputati - po generalu Gloriji - pružale su na Mazinskoj planini, između Mazina i Gornjeg Lapca, »partizanske snage procijenjene na dvije brigade, od kojih je jedna prepoznata kao 1-va lička udarna brigada«. Prema podacima prikupljenim u Glorijinom štabu, snage na Mazinskoj planini imaju »ukupno oko 1500 ljudi«. Te snage - javio je Glorija štabu 2. armije u Sušaku - »sa artiljerijom, suprotstavljaju se našoj koloni 'Sassari' u zoni Vagan - kota 960 - kota 1132«.

Neprijatelj je dva tjedna zadržavan na položajima koje je dosegao krajem januara. Prema Gornjem Lapcu nije se moglo, pa Talijani pokušavaju da se probiju šumskim putem prema Dobroselu i Brezovcu. Tih dana najčešće se redaju izvještaji o napadima na Zavišića-vršinu, Rašetinu stranu, Škorić-brdo, ili preko kote 1064 prema Brezovcu. Redovno: »Neprijatelj je odbijen sa bliskog odstojanja uz gubitke«. I na pravcu Udbina - Lapac, gdje su položaje držali bataljoni 3. brigade, kao i na mazinskom pravcu, od početka februara se »vrše fortifikacioni radovi i pripremaju barake za smještaj boraca«. Neposredno iza položaja bili su zbjegovi, jer sve izbjeglice nisu mogle da se smjeste u tjesne domove Zaklopca, Brezovca i Dobrosela. Gdje god su borci 1. brigade bili u doticaju s narodom, prema ocjeni štaba divizije, »politička situacija je povoljna«, a u zbjegovima »narod traži oružje da se brani od četnika i okupatora«.

Načelnik štaba divizije Mićun Šakić je tih dana obišao položaje 1. brigade. Prenio je naređenje štaba divizije »da se što veći dio naših snaga odmara, a istovremeno da se pripremaju, odnosno ispituju sve mogućnosti operacije u pozadini, a težište tih bilo bi postavljanje zasjeda saobraćaju«. Također je bilo naređeno »da se sa manjim odjeljenjima redovito svake noći vrše uznemiravanja na neprijatelja na razne načine«. U štabu divizije su, zbog neobaviještenosti o pokretima neprijatelja, koji je još jednom pojačavao snage u Mazinu, procjenjivali da bi se Talijani mogli vrlo brzo početi povlačiti iz Mazina za Gračac. Zbog toga su 7. februara naredili »da tokom noći bataljoni I brigade na sektoru Mazin - Gornji Lapac održavaju konstantno vatreni kontakt sa neprijateljem, te da u slučaju da neprijatelj bude napuštao Mazin otpočinu sa gonjenjem sa tri bataljona«.

Stekao se dojam da su talijanske trupe dosegle ciljeve predviđene u planu zimskih operacija. Računajući da Talijani pripremaju povlačenje, koje, ako odmah i ne uslijedi, u svakom slučaju znači obustavljanje daljnjih ofanzivnih pritisaka prema Lapcu, štab trećeg sektora, podstican od Glavnog štaba Hrvatske, razređuje raspored svojih snaga na položajima duž izlomljenog plješevičkog vijenca između Une, to jest Dobrosela, i Udbine. Nastojalo se postići što veću nesigurnost neprijatelja, i na cesti Udbina - Lovinac, i između Mazina i Gračaca. Prema Manolinom planu - što se vidi iz njegovog izvještaja - »težište bi bilo postavljanje zasjeda (talijanskom) saobraćaju«.

Pokazalo se da neprijatelj, noćima uznemiravan, nije ni pomišljao da zbog toga odustane od daljnjeg pohoda prema Lapačkoj dolini. A jedinice, koje su ga trebale zaustaviti na tom pohodu, noćnim akcijama su toliko iscrpljivane da se u odsudnom trenutku neće uspješno suprotstaviti neprijateljskom pritisku. No, rekosmo, plan štaba trećeg sektora i Glavnog štaba Hrvatske nije diktiralo realno raspoloženje neprijatelja da nastavi s ofanzivom, već samouvjerenje da je neprijatelj do tada već toliko tučen i u nevremenu izmučen, da mora napustiti dosegnute položaje. Tako se i dogodilo da su dva bataljona 3. brigade, poslije povlačenja iz Udbine, uvedeni u plješevički raspored 1. brigade, a onda - umjesto da tu i ostanu - u uvjerenju štaba trećeg sektora da je vrijeme za opću protuofanzivu, poslani da »ispitaju stanje u Udbini, jer se pretpostavlja da je neprijatelj napustio Udbinu i da u tom slučaju oba bataljona krenu za neprijateljem«. Kasnije, iako će biti utvrđeno da neprijatelj nije napustio Udbinu i da se ne povlači, ta će dva bataljona biti još više udaljena od položaja na Mazinskoj planini: jedan u rajonu Srednje Gore, a drugi u rajonu Ploče, gdje su - ne s nekim značajnijim rezultatima - »postavljali zasjede saobraćaju«. Za to vrijeme je 151. puk, pomičući se iz Udbine preko Bruvna i Mazina prema lapačkoj dolini, pojačao snage u Mazinu, a za njim je - pomjerajući se od Korenice i Bjelopolja na jug, prema Udbini i Visuću - pristizao 1. puk divizije »Re«.

Osmofebruarski predah, u iščekivanju talijanskog ponovljenog napada, ili sopstvene noćne akcije na cestama u pozadini neprijateljevog rasporeda, skojevci 1. brigade su iskoristili da održe savjetovanje. Bilo je to prvo savjetovanje komunističkih omladinaca 1. brigade. U brigadi ih je tada bilo 177: 49 u »Marku Oreškoviću« (sekretar SKOJ-a Nikica Buić), 24 u »Pekiši Vuksanu« (sekretar Blaž Šaban do sredine februara, a potom zakratko Dane Vuksan Brdo, pa Danja Skendžić), 70 u »Božidaru Adžiji« (sekretar Smilja Radmanović) i 34 u »Matiji Gupcu« (sekretar Tomo Tomljenović).

Iz izvještaja o diskusiji vođenoj na savjetovanju uočljiv je samo jedan propust: »SKOJ nije ništa učinio na popularizaciji i objašnjavanju uloge Sovjetskog Saveza i bratske Crvene armije«. Manji je problem bio u tome što - zbog neprestanih, danonoćnih borbi, kad je sav narod u rajonu razmještaja 1. brigade bio u zbjegovima - »nije održana ni jedna priredba« Jedva da se u toj samokritici vidi kako je, uz sve teškoće, »održano nekoliko sastanaka po selima«.⁵⁰³

⁵⁰³> Zb. NOR, IX/3, 235.

Sve to vrijeme rukovodstvo i jedinice 1. brigade održavaju stalne veze s izbjeglim narodom i narodnooslobodilačkim odborima. Iz svih sela okupiranog dijela gračačkog i lapačkog kotara s jedinicama 1. brigade povukli su se svi koji su mogli da se kreću, a često i oni koje je trebalo voziti ili nositi. Narod je znao, poučen iskustvom, stalno upozoravan od organizacija narodnooslobodilačkog pokreta i NOO, da će svi koje neprijatelj zateče u selima kao »banditi« biti strijeljani.⁵⁰⁴

Tih dana komandu 2. okupacione armije od Roatte preuzima general Mario Robotti, koji je u svojoj prvoj naredbi Gloriji naglasio da »posjedanje Kulen-Vakufa dobija sve veću važnost i mora uslijediti neposredno poslije posjedanja Gornjeg Lapca«. Načelnik njegovog štaba, general Pumieri, zbog učestalih prigovora iz njemačkih štabova, uz mnogo razumijevanja za zastoje u Mazinu, objašnjava 9. februara Gloriji da odnosi prema Nijemcima »nalažu da dostignemo cilj Donji Lapac, da bismo izbjegli da se misli ili da se kaže da je naše učešće u 'Weissu I' bilo namjerno nedovoljno«.

Glorija je 9. februara snage u Mazinu pojačao pukovskom grupom Zanotti, koja je odmah angažirana u borbama protiv dijelova 1. brigade u rajonu Mandić-Drage, jugoistočno od Mazina. Istovremeno je zatraženo jače angažiranje Đujićevih i Baćovićevih četnika, koji su nastupali u dvije jake kolone u dolini Une, gdje su se dotad dva bataljona uspješno nosila s bataljonom bersaljera, koje su bili odbacili od Srba na jug.

Ujutro 10. februara general Robotti je - vrativši se iz Beograda, sa sastanka sa generalom Lohrom, u depeši generalu Gloriji ponovo naglasio koliko je »hitno i važno zauzimanje Gornjeg Lapca i Kulen-Vakufa«; zatražio je od potčinjenog generala: »Angažirajte sve snage i svu volju radi postignuća ovih ciljeva«.

Novom napadu pješadije prethodila je snažna akcija avijacije.

S položaja između Mazina i Gornjeg Lapca snagu partizanskih jedinica povremeno je pojačavala haubička baterija 1. hrvatskog korpusa, kojom je komandovao prvi lički partizanski artiljerac Stevo Leka. Dvije haubice su bile u šumi Logorište, a jedna je na Drenovači pojačala položaje jedinica Prvog sektora. Haubice s Logorišta su 10. februara

⁵⁰⁴) O tome kako je narod napustio sva okupirana sela, o selima opustjelim i uglavnom zapaljenim, imamo podatak i u dnevniku komandanta četničkog garnizona Gračac, kraljevskojugoslovenskog i četničkotalijanskog kapetana Milivoja Vuksanovića, koji je 9. februara »putovao s vojvodom Branom (Bogunovićem) i nekoliko njegovih pratilaca. Putovali smo sa italijanskom auto-kolonom. Dao sam i dvadeset radnika za čišćenje puta od Bruvna ka Mazinu,

Put od Gračaca do Mazina je živopisan, ali u sadašnjem vremenu težak i izaziva tugu i bol. Ni jedne kuće nema do Bruvna. Mesto kuća sad zjape zidovi i zgarišta. Put je iskopan na svakih 1000 metara i pregrađen zidovima. Svi mostovi i propusti su porušeni. Njive, livade, gajevi i šume stoje pusti i tužni. Na čelom putu nigde žive duše. U Bruvnu većina kuća zapaljena. Poneka je samo ostala i danas je puna italijanskih vojnika. Na zidovima kuća stoje crveni natpisi: Živio drug Staljin!, Živio drug Tito!, Živjela Crvena armija!, Živjela Komunistička partija!, Smrt fašizmu - sloboda narodu!, Dolje četnici neprijateljski plaćenicil!, itd. itd.

Ponegde i slika Staljina i Tita.

Od Bruvna do Mazina sve pusto. Samo italijanska vojska po položajima i putu. U Mazinu... nigde nikog nema sem jednog starog učitelja od 83 godine i njegove kćerke koja je malo luda. Sve drugo je pobjeglo. Napuštene kuće poseli Italijani... « (Dnevnik četničkog komandanta Milivoja Vuksanovića, u rukopisu koji je 1957. general Nikola Grubar prenio Jovi Popoviću; autorova zbirka).

»utrošile pedeset zrna tukući neprijateljske položaje«. Za sve tri haubice još je bilo samo 190 granata, pa se moralo škrtariti. Štab korpusa je obaviješten:

»Smještaj ljudi i konja pod vedrim nebom.

Konji su vrlo oslabili od studeni i stalno pod spremom.

Zdravstveno stanje kod vojnika dosta dobro.

Moral kod vojnika odličan«.

Lekini artiljerci, izdržljiviji i od brdskih konja, mada kao i konji stalno »pod vedrim nebom« i »stalno pod spremom«, povremeno ispaljivanjem granatama s Logorišta naročito su pomogli protunapade dijelova 1. brigade u rajonu Vagana. Tamo, 3 kilometra sjevernije od mazinskog zaseoka Bajići, na vaganskoj prodolini spuštenoj u obliku elipse, s dvije-tri pastirske kuće na zapadnom rubu, između visova i gustih šuma Javornika, Dražice i kote 982, zapadno od ceste Mazin - Lapac, Talijane je odbacio »Matija Gubec«. Jugoistočno od Mazina, između Mandića-Drage i Čemernice, talijanske čete su naletjele na dobro postavljene zasjede dijelova »Marka Oreškovića«.

U Glavnom štabu Hrvatske, na Plješevici, Bijeli Potoci, iznad Frkašića, definitivno se odustalo od izvlačenja iz Like. Na sastanku na Bijelim Potocima je zaključeno »da je nastupilo pogodno vrijeme za ofanzivno dejstvo Prvog hrvatskog korpusa protiv talijanske divizije 'Sassari' u mazinskoj kotlini«.⁵⁰⁵

Da li je štab trećeg sektora inicirao takav stav Glavnog štaba (počeli su javljati kako kolone Talijana odlaze iz Mazina prema Bruvnu, ne spominjući da istovremeno svježije snage pristižu od Gračaca u Mazin), ili je tek prihvatio uvjerenje pretpostavljenih kao svoje, nije bitno. Za ono što će uslijediti važnije je bilo da je štab trećeg sektora planski osipao snage obrane između Gornjeg Lapca i Mazina. Umjesto da se svi bataljoni 1. i 3. brigade rasporede na prilazima Lapačkoj dolini, pa da se čak na tom sektoru, dovlačenjem iz pozadine, aktiviraju i bataljoni 2. brigade, štab trećeg sektora zamarao je jedinice šaljući ih snježnim bespućem, u izuzetno teškim uvjetima, na maršmanevarske akcije na komunikacijama Lovinac - Udbina i Bruvno - Mazin. Od tih akcija nekih značajnijih rezultata nije bilo. Ali, bilo je mnogo zadivljujućih samopožrtvovanih podviga. U tim strahovito iscpljujućim pohodima, uglavnom noću, u neprijateljsku pozadinu, izredali su se svi bataljoni, češće slani u akcije kao grupe i pojedinačne čete, nego kao bataljonske cjeeline. Dok su udarnici 1. i 3. brigade tako rasipali energiju, mada ne i moral, talijanski štabovi su prikupljali svježije snage i pripremali udar preko slabo branjenih šuma i prevoja između Mazina i Gornjeg Lapca.

General Spigo je smatrao da je neophodno sprovesti brzo »raščišćavanje snijega na putevima i, posebno, na prijevoju kote 980 (serpentine zapadnih padina Škorića-brda) gdje se ne može prolaziti«. Talijanskoj vojsci, u čišćenju puta, pomagali su i četnici. Okolna brda, gdje je 1. brigada držala položaje, vazdan bombardira 13 aviona, koji uzlijeću sa zemuničkog aerodroma. Prema izvještaju 2. talijanske armije, ti su avioni »obavili bombardiranje, mitraljiranje i zasipanje malim bombama u prilog (bržeg nastupanja) kolone Sassari«.

⁵⁰⁵) Đuro Kladarin, *Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive*, Zagreb 1956, 177.

Snijeg je bio zapao do dva metra.

Temperatura: minus 20.

Između Vagana i Ilića-kose neprijatelj je konačno uspio da izvrši prodor na spoju položaja 1. i 4. bataljona, ali nije dosegao utvrđene linije, jer su se »Gupčeve« i »Oreškovićeve« čete brzo sredile i izvršile kontranapad. Mitraljesci su morali mokraćom zagrijavati oružje da se ne smrznue. Glorija piše da je »neprijatelj upotrebio i artiljeriju« i da su »odredi u napadu« dočekani »iz šume žestokom vatrom automatskog oružja«. Štabu 6. divizije je javljeno da je bilo dovoljno vremena »da koncentrišemo IV bataljon tako da prvim kontaktom zadržimo neprijatelja i da ga povratimo«. Neprijatelj je uspio »samo da potisne naša prednja odjeljenja, i to uglavnom koristeći prisustvo avijacije, artiljerije i maglu«.

Budući da su se tih dana zaštitne jedinice Operativne grupe divizija Vrhovnog štaba povlačile prema Drvaru i dalje prema Glamoču i Livnu, štabu 6. divizije je iz Bosanske krajine, tj. iz štaba 7. banijske divizije, s kojim se nalazio i predstavnik Vrhovnog štaba Ljubiša Urošević, zadužen da koordinira rad štaba 1. bosanskog korpusa i zaštitnice Vrhovnog štaba, poručeno - o čemu Manola i Žigić odmah javljaju Glavnom štabu - »da naša I brigada smijeni XVI brigadu VII divizije«. Također javljaju da je »jedan bataljon I brigade« - po svoj prilici 3. bataljon »Božidar Adžija« - »u vezi sa pomenutim štabom«. Svakako, Glavni štab Hrvatske je bio o svemu tome obaviješten i u radio-depešama Vrhovnog komandanta, koji je u više navrata - naročito poslije 20. februara - tražio bliskije sadejstvo jedinica 6. i 7. divizije s jedinicama 1. bosanskog korpusa, što Glavni štab Hrvatske nije uradio.

U Manolinom i Žigićevom izvještaju je i podatak o zasjedi dviju četa »Pekiše Vuksana« u Krbavi, »na cesti Jošane-Udbina«. Na putu do ceste, »visoko u šumi«, na Plješevici, »Pekišine« čete su naišle na dijele 6. primorsko-goranske brigade, od kojih su saznali »da je cesta obezbijedena i da joj se ne može prići. Naše dvije čete su poslale patrole za ispitivanje« i te patrole »su utvrdile da cesta nije obezbijedena, te su se spustile na samu cestu, gdje su ubile 7 ustaša i otele 30 zarobljenih goveda«.

Sva sela kroz koja je prolazio neprijatelj onih dana su bila spaljivana. Ima o tome podatak i u jedanaestofebruarskom izvještaju Srečka Manole i Rade Žigića. »Neprijatelj je danas«, pišu oni Glavnom štabu, »otpočeo paljenjem preostalih kuća u selu Komić, spuštajući se sa Komičke previje«.

Na položajima ispred glavne kolone divizije »Sassari«, s obje strane ceste Mazin - Gornji Lapac, bila su raspoređena samo dva bataljona - »Marko Orešković« i »Matija Gubec«. Oba bataljona su 11. februara vodila dramatične borbe - »Marko Orešković« na brdima između ceste i Dobrosela, a »Matija Gubec« između Vagana i Ilić-kose:

»U samu zoru neprijatelj je uspio sa jakim snagama od oko 1000 vojnika u tri streljačka stroja da se probije između I i IV bataljona i da se uvuče u jedan dio šume. Jedna četa I bataljona i jedna četa IV bataljona dočekale su neprijatelja u neposrednoj blizini i otvorile na njega vatru. Borba je počela oko 8 časova i trajala do 14 časova, kada

je neprijatelj uspio da odbaci naše snage i zauzme njihove položaje. Tada su snage ovih bataljona, t.j. samo jedna četa I i jedna IV bataljona izvršile protivnapad, odbacile neprijatelja i ponovo zauzele stare položaje. ...»

Plan Glavnog štaba i štaba trećeg sektora da na mazinsko-gračaćkom pravcu povede jedinice u ofanzivu odgođen je: jedinice se nisu stigle ni prikupiti, a našle su se na udaru svježih talijanskih snaga, koje su, stalno podsticane naređenjem iz štaba armije, nasrtale odlučnije nego prethodnih dana. Sva avijacija, kojom je na zemuničkom aerodromu raspolagao general Gloria, toga dana je nadlijetala položaje 1. brigade i zbjegove u šumama između Mazina, Dobrosela i Lapca. Avioni su žestoko i nesmiljeno tukli mitraljezima i bacali bombe, a artiljerija je istovremeno isto tako žestokom vatrom otvarala prolaze u rasporedima dijelova 1. i 3. brigade.

Ni u jednom sačuvanom izvještaju nema podataka da je 11. februara bataljon »Matija Gubec« oplakivao Jovu Prodanovića, zamjenika komandanta bataljona. Zrmanjski četnici su ga, od ustaša poučeni, nazivali Neslanim Jovanom. Bio je iz zrmanjske grupe žandarma, koji su ušli u ustanak potpuno zreli da shvate i tumače svu širinu narodnooslobodilačkog pokreta: Mane Breka, Dušan Maričić, Branko Vladušić, Mile Marčetić, Dušan Šujica i Jovan Prodanović. Prije Jove, poginuli su i od krtijaša oplakani Branko Vladušić, prvi heroj »Marka Oreškovića«, Dušan Maričić i Dušan Šujica. Britke riječi i smisla, odnekud s uvjerenjem da su komunisti sračunato lišeni humornog i humorističnog, krutio se više nego što je to bilo u izrazu njegove prirode. Nije dopuštao da se u njegovim modrim očima uoči toplina, pa se govorilo da su te oči kao hladni čelik. A ljudi su ga ipak silno voljeli. Iza njega, tako silovita u načinima, šaptalo se među borcima: Ljudina! Kasno popodne 10. februara stigao je na položaje 2. čete. S njim je bio i zamjenik komesara bataljona Milan Pavičić, koji će se i te noći i nekoliko narednih dana, sve vrijeme u okršajima, pomaljati i tamo gdje se razboriti ne pomalaju. Komandant Mile Počuča, čovjek bogatog iskustva i plemenitog karaktera, ukorio je partijskog sekretara, mada je znao da Pavičić tim nepotrebnim junačenjem iskaljuje srdžbu zbog odlaska grupe Kosinjana s položaja na Mazinskoj planini.

U noći 10. i 11. februara neprestano je grmjelo na položajima 4. bataljona »Matija Gubec«. Druga četa je, predvođena od komandira Damjana Mileusnića, koji je i 1943. predlagan za narodnog heroja, najuspješnija bila u noćnom napadu na talijansku motorizaciju zaustavljenu na cesti između Vagana i Ilića-kose. Dva kamiona su zapaljena. Ujutro, kad su Talijani pokušali da udarac vrata, tukući položaje 2. čete topovima iz tenkova, devetnaestogodišnji mitraljezac Dušan Varićak Rebre, koji se u junaštvu takmičio s komandir Mileusnićem, nije odstupio: polegao iza povaljene bukve, u snijegu, bijelom plahtom zagrnut, mrmlja psovku po kojoj su ga svi znali, psovku namijenjenu tenku i tenkisti (»Pljunut ću ti u brk!«), a onda precizno gađa i zaista onemogućujući tenkovski top. Na žalost, i on je poginuo od bacačke mine.

Druga četa »Matije Gupca« je ujutro 11. februara zaustavila tenkove i odbila talijansku pješadiju koja je nastupala u tri streljačka stroja. Tri

borca su ranjena. Kad se pješadija povukla, po položajima 2. čete je osula artiljerija. Jedan od komandira vodova, Milan Basta, mladić lijepe i velike glave, čim bi zagruvala artiljerija, padao je u dubok, nezdrav san. Tako će ga ponovljeni napad talijanske pješadije zateći tamo gdje Talijani ljude nisu očekivali, na isturenim položajima duboko izoranim artiljerijom. Kad je, probuđen, počeo da puca, streljački stroj se naglo uzmuva i - u taj mah osut vatrom s položaja 2. čete - ustuknuo.

Oko 10 sati ponovo je počela tući artiljerija. Ranjeno je 11 boraca. Osim već spomenutog Rebre Varičaka, gine Jovan Petrić. Zamjenik komandanta bataljona je bio teško ranjen. Bolničarka Mikica Graovac će reći kako je Prodanoviću »desni kuk sasvim odvalilo, pa mu bubreg ispao i visik«. Dok su ga Mikica Graovac i Milka Kokotović previjale, u blizini je eksplodirala još jedna granata. Poginula je bolničarka Glumičić iz Studenaca. Sve to vrijeme Jovo Prodanović je bio pri svijesti. Kad je komesar čete pocijepao svoju rezervnu košulju, jer bolničarke više nisu imale zavoja, raskrvavljenih usta prigovara:

- Sad nemaš presvlake!

U taj mah je ponovo osula artiljerija. Radica Popović je od nekoliko gelera ranjen u glavu. Nekoliko krhotina je ponovo pogodilo zamjenika komandanta, koji više nije davao znakove života. Nepun kilometar dalje od tog mjesta, ranjen je i komesar 1. čete Andrija Špoljarić. Za zamjenika komandanta postavljen je Perica Marić. Za komesara 2. čete postavljen je jedan od najuglednijih perušičkih prvoboraca Josip Bronzović. Prva četa je privremeno bila bez komesara, kao što su 2. i 3. četa bile bez zamjenika komesara, a šest vodova bez komandira vodova i dva bez političkih delegata.⁵⁰⁶

Ujutro 12. februara kolona pukovnika Zanottija je izvršila dubok prodor u onom sektoru gdje je bio raspoređen 1. bataljon. Kolona je, prema izvještaju generala Glorije, izbila na kotu 1229 i na sjeverne padine kota 1132 i 960. I pored toga što je 1. bataljon čitavog dana »vršio jak pritisak na kolonu Verdi«, Talijani su se probili do Lumbardenika, gdje su zapalili sve šumske barake.

U dolini Une četnici popa Momčila Đujića i Petra Baćovića su - prema talijanskom izvještaju - »nastavljajući akciju od prethodnih dana, stigli između prijevoja Srb i mjesta Srb«.

Dan je 12. februara bio ljepši, ali i teži od prethodnih, posebno težak za krtijaše, koji su držali položaj Mazinska planina - rub šume Jelovi vrh. Talijani su sa oko 400 vojnika izveli napad u 6 sati. Poslije dvosatne žestoke borbe stigla im je pomoć od 250 vojnika. Između 8 i 9 sati sve čete »Marka Oreškovića« bile su primorane da odstupaju. U izvještaju se kaže da se borba nastavila još 12 sati i da je poginuo zamjenik komandanta bataljona Mane Pražić. Istovremeno je napadnut i 2. bataljon, koji je držao položaje iznad Vagana, na desnom krilu 1. bataljona, i u Lumbardeniku. Četu na desnom krilu 1. bataljona u 6 sati napalo oko 300 talijanskih vojnika. Četa pod komandom Đure Božičkovića i Petra Radeke - prema izvještaju štaba divizije - »pustila je neprijatelja na daljinu od 100 metara i otvorila paljbu, razvila se borba, ali

pošto je desno krilo I bataljona bilo odbačeno, to se i ova četa morala povući«. Položaj »Matije Gupca« (Ilić-kosa - cesta - zapadne padine nad cestom) također je napadnut u 6 sati. I ovdje je neprijatelj pušten na blizinu od 100 metara, i ovdje je potom žestoko tučen, i ovdje se borba rasplamsavala do 18 sati, a onda se i taj bataljon morao povući na prihvatne položaje.

Izvještaj štaba divizije za 12. februar: »Neprijatelj je izvršio vrlo žestoke i uporne napade na čitavom sektoru I brigade. Naročito je jaka bila artiljerijska i minobacačka vatra, a također i aktivnost avijacije (7 aviona)«.

Među sedmoro mrtvih bio je i zamjenik komandanta »Marka Oreškovića« Mane Pražić. U »Matiji Gupcu«, kao i u »Marku Oreškoviću«, mnogo su ga voljeli, i kad je bio samo mitraljezac, kad ga je izuzetno herojstvo unapređivalo i raspoređivalo na čelo desetine, pa voda, pa čete i bataljona. Uz Sijana, kojemu nije manjkalo odvažnosti, ali ni komandantske smišljenosti, s osjećajem za oprez i mjeru, zamjenik komandanta bataljona Mane Pražić je na najbolji način dolazio do izražaja. Otud razlog što su ga krtijaši u tako kratkom roku zavoljeli. »Bila je prava čast kad bi te Mane pozvao i poveo u neku specijalnu akciju«, kaže Dane Medić, onda osamnaestogodišnjak. Štrkljastog Medića bi plećati zamjenik komandanta, naoko mnogo stariji, prisno lupio po ramenu:

- Sagni se, i za mnom, inače će te, tako dugačkog, zakačiti sve što zrakom leti, a metak ponajprije...

Prije kote 1132, koja se diže nad cestom 4 kilometra dalje od nasjevernijih mazinskih zaselaka, Bajića i Končara, 12. februara u 6 sati prema Ilića-kosi, napalo je oko 600 Talijana (dijelovi kolone Zanotti - kolona Verdi), koji su se prikradali rastegnutom rasporedu promrzlih krtijaša, obavijeni gustom planinskom maglom. Desnokrilna, 2. četa »Marka Oreškovića«, odolijevala je napadima do 8 sati. Mane Pražić je s Duškom Pavkovićem, komandirom čete čak u dva navrata vodio protujuriše. U 8 sati pukovnik Zanotti je uveo u borbu rezervu. Sa oko 650 vojnika divizije »Sassari« i oko 50 četnika, koji su vodili talijanske kolone, sam Zanotti je rukovodio napadom. Kad je ojačani talijanski streljački stroj uočen u raspukloj magluštini, Mane Pražić je po treći put onoga jutra ustao da juriša. U taj mah ga je pokosio mitraljeski rafal. Lijevo od njega, dotad s dojmom da je štiti hrabrost Mane Pražića, iz zaklona je iskočila jedna od novodošlih u bataljon, Jelka Buić:

- Krtijaši, juriš - klikkala je, a jeka krtijaškog »nagari« grmjela je kao artiljerija. U taj mah se s juga, od Škorića-brda, pojavila talijanska kolona Verdi. Milan Šijan je po kuriru naredio desnom krilu svoga bataljona da se postupno, u borbi, koristeći šumu i pramenje magle, povlači prema Logorištu i Lumbardeniku.

Desnokrilna četa krtijaša, u kojoj je onoga puta bila i osamnaestogodišnja Buićka, donedavno skojevski rukovodilac u Vojniću, zaustavljena je žestokom vatrom talijanskog bataljona. U sudaru iz neposredne blizine u 8 sati i 30 minuta 12. februara pala je, kao i Pražić, rafalom pokošena, Jelka Buić, u ustaničkim danima svojevrsna sekretarica srbskog partizanskog štaba, a kasnije na raznim skojevskim dužnostima,

koje su je odvele i na Kordun, a s Korduna, sa zbjegom vratile u Liku i priključile krntijašima, među kojima joj je bio i brat, sekretar SKOJ-a u bataljonu.

Jelka Buić je bila samo dva tjedna u bataljonu, a ipak krntijaši nikad ne zaborave da - kad govore o uzoritima iz svojih redova - kažu i njeno ime. Bilo je uočljive razlike u poređenju s ostalim djevojkama, u Lici rođenim i raslim, njenim drugaricama iz brigade. Jelka je ponijela nešto od Panonije, rasla u porodici žedničkih kolonista, ne samo u mekoći izraza, ne samo u širini pogleda, nego i u hodu. Sva skrivena u vunene džempere i hlače od ćebeta, subotička gimnazijalka je ipak djelovala ženstveno. Zračila je zanosnom vjerom kojoj je bilo teško odoljeti. Ona, kao i ostale skojevke u brigadi, prema februarskoj ocjeni Politodjela brigade, »ističu se« i u pogledu hrabrosti i discipline »služe za primjer«. Jedan od njenih drugova iz bataljona, Milan Rađenović, »stoput se upitao otkud tolika snaga u tim krhkim tijelima«. A Zagrepčanin Boško Šnajder, iskusniji od ostalih krntijaša, s nešto malo više znanja o tome kako se kali čelik na putevima skojevskog dozrijevanja u temeljito revolucionarno određenje, iako dijete asfalta, umješšan da se snalazi i na Mazinskoj planini, u nevremenu različitih karaktera, uz vatru potonulu u duboki snježni namet, kadar da pronikne u duše svojih seljačkih vršnjaka, taj Boško Šnajder Motorist, kasnije informativni oficir štaba 6. divizije, jedini je, čini se, naslućivao (»Ma ja sam to osjećao čitavim bićem«, ⁵⁰⁷ reći će autoru ovih redaka o tridesetogodišnjici formiranja 1. brigade) da Jelka, uporna u nakani da ne izostane ni u jednom obliku dokazivanja borbene odlučnosti njene čete, kao da bi bez nje svaka noćna bombaška akcija i svi juriši propali, neće preživjeti strahovite mazinske mećave nalike pjesmi o Stojanu Matiću: »Ne znaš, majko, što li jače bije, jal' mećava, ja l' puščane zmiije... «

Zaista je, to Vlado Vein kaže, bilo teško reći bije li žešće žestoka mazinska mećava, sitno igličasto inje koje je sjevernjak nosio kao preusitnjene gelere, ili »puščane zmiije«, kad je, na čelu grupe u jurišu, poginula mala velika Jelka Buić.

Brat njen, Nikica, mlađi od nje 16 mjeseci, vidio je kako »mila moja Sele« pada, pa pojurio, koliko se kroz snijeg, ocrnjen barutom, moglo juriti, da bi je prihvatio. U vrtlogu paklene grmljavine, gluh za sve, i slijep, lišen ikakvog zanimanja za ono što se oko njega zbiva, Nikica je uzeo mrtvu sestru na ruke, nijem od jada, uporan od očaja. Cini se da je to čudesno iznošenje mrtve Jelke za tren zaustavilo talijanski pritisak i kao da su se obje vojske, na čistini između dviju šuma i dvije magle, zabezeknule. A Nikica je išao dalje i dalje, kroz šumu, tek malo s glavom u magli... Sutradan je došla majka Soka i mrtvu kćer, pokošenu ljepotu, bugareći iskonskim lelecima koji imaju svoje riječi s one strane razuma, prenijela u srbsko groblje. ⁵⁰⁸

Poslije ovih žestokih borbi vođenih čitavog dana, u noći 12. i 13. februara, dijelovi 1. brigade su ponovo izašli iz svojih zemunica i udarili

⁵⁰⁷ Jovo Popović, *Svjedoci bratstva i jedinstva*, »Vjesnik SSRNH«, Zagreb, 8. 7. 1972.
⁵⁰⁸ pismo Boje Vojvodić Baić, koja za sebe kaže: »Jelkina ratna drugarica od 1941. godine, od kad je Jelka došla u Neteku pa sve do njene pogibije«, original pisma kod Mire Buić udane Morača.

po talijanskim položajima pored mazinske ceste. Naročito je jak napad bio na koti 1229. Ujutro 13. februara u napad su krenule sve talijanske snage prikupljene u rajonu Mazina. Pješadiju podržavaju tenkovi. U unskoj dolini nastupaju četnici.

Bilo je vedro, i studeno.

To je bio najteži dan borbi na Mazinskoj planini. Dva talijanska puka, potpomognuti tenkovima, artiljerijom i avijacijom, nastupala su u tri streljačka stroja: jedan za drugim postupno nadiru preko snijegom prekrivenih hiljadumetarskih brda između ceste i Dobrosela. Glavni teret žestokog pritiska trpe čete »Pekiše Vuksana«, međusobno udaljene, sa svojim štabom u trenu neprijateljskog napada nepovezane, što će već sutradan Iliju Paliju odvesti iz bataljona na novu dužnost u 2. brigadi, a na čelo »Pekiše Vuksana« dovesti jednog od najsposobnijih oficira u 1. brigadi, otrešitog, snalažljivog, Bogdana Dukića iz Deringaja.

Žestoki udar neprijatelja po »Pekišinim« četama na nedovoljno povezanim položajima, lišenim oslona na ostale bataljone 1. brigade, otvorio je Talijanima prolaz u lapačku dolinu. Kasnije će, vjerovatno s elementima razložnosti, biti kazano da je za proboj neprijatelja u lapačku dolinu kriv štab »Pekišinog« bataljona. A, zapravo, ako je bilo odgovornosti - jer mora se imati na umu silni zamor jedinica, a i odlučnost jačeg neprijatelja, brojnijeg i tehnički neuporedivo nadmoćnijeg, da konačno, barem i sa zakašnjenjem od nekoliko tjedana, prodre u lapačku dolinu - odgovorni su pretpostavljeni štabovi, Glavni štab i štab trećeg sektora, koji su, planirajući svoju protuofanzivu, prerano oslabili položaje na mazinskom pravcu. Dijelovi »Marka Oreškovića« i »Matije Gupca« su se 13. februara s noćne akcije na cesti Bruvno - Mazin vratili iznureni i spriječeni da na vrijeme zaposjednu svoje stare položaje između Mazina i Gornjeg Lapca, nepovezani s 2. bataljonom.

Poslije jučerašnjeg naleta ojačanih pukova divizije »Sassari« moralo je i štabu trećeg sektora, i Glavnom štabu, biti jasno da Talijani zasad i ne pomišljaju na izvlačenje iz ofanzive. Bilo je, očito, realno, da se tri bataljona 1. brigade bolje povežu, jače utvrde, da se ne rasipaju na manevrima u pozadini neprijatelja, i da im se dade pojačanje snagama 3. brigade. Tako nije učinjeno. Čete 2. bataljona su zaskočene, pocijepane i odbačene.

U takvoj situaciji, Glavni štab Hrvatske nije inzistirao na odsudnoj obrani Gornjeg Lapca. Uz zahtjev da jedinice 1. i 3. ličke brigade i dalje ostanu »u borbenoj vezi s neprijateljem«, naređeno je povlačenje i s onih položaja koji izravno nisu bili ugroženi. Istovremeno, izmičući se s glavnog pravca talijanskog udara, bataljoni su imali zadatak da izvode »protivnapade na raznim djelovima fronta radi stalnog uznemiravanja talijanskih jedinica i otupljavanja oštrice njihovog napada«. Jedinice 1. i 3. brigade su bile dužne ostati »u borbenoj vezi s neprijateljem« sve dok se ne stvore uslovi »da se u pogodnom momentu prijeđe u opći protivnapad.

Istovremeno je Glavni štab Hrvatske, zapravo komesar toga štaba, dr Vladimir Bakarić, uputio i štabovima jedinica i partijskim komitetima pismo u kojem analizira i ocjenjuje stanje, ali i traži da »moramo izvojevati glavnu bitku, ne samo da povratimo zauzeti teritorij nego i

da olakšamo položaj Vrhovnog štaba i onih jedinica koje su pod njegovim neposrednim rukovodstvom nakon povlačenja iz Bihaća«. Jedan od članova Okružnog komiteta KPH za Liku, Nina Rubčić, dobio je zadatak da s komunistima nekih jedinica 1. brigade sudjeluje »u razradi Bakarićevog pisma«, pa piše kako je stoga »posjetio Štab i Politodjel 1. udarne brigade«:

»S komesarom Brigade Srđanom Brujićem sudjelujem na radnim konferencijama jedinica. Na jednoj od četnih konferencija smijenjen je komandir čete zato što je napustio dominantni položaj, a Talijani su to iskoristili i tu otvorili brešu, te su se tako uspjeli probiti prema Gornjem Lapcu. Komandir se branio: nije svojevrijedno napustio položaj, izvlačio je jednog ranjenog borca iz prve linije, nije primijetio da je nastala zabuna i nesporazum kod ostalih koji su mislili: kad se komandir povlači, znači da i oni moraju napustiti položaj. I tako je došlo do dezorganizacije, koju su iskoristili Talijani. Konferencija je to ocijenila kao vojni propust komandira i izabrala novog«. Tada su bili smijenjeni i komandant »Pekiše Vuksana«, Ilija Palija, jedan od najhrabrijih ljudi 6. divizije i komesar Simo Radaković. To se izgleda, rješavalo kad je Nina Rubčić već bio otišao iz brigade. On, inače, tada još zapisuje kako se u »jedinicama 1. brigade nalazi mnogo mojih Leščana«, pa kaže da mu je »drago čuti da su izvrsni borci. Za njih je karakteristična pojava da ne žele rukovodeće funkcije i sva uvjeravanja o potrebi njihova vojnog izdizanja često su uzaludna. Neki su bili gotovo u prnjama i nisu se žalili. .. «⁵⁰⁹) Zapravo, nisu samo Leščani »bili gotovo u prnjama«. Citava je brigada bila slabo odjevena. A ničega, uistinu, nije bilo dovoljno. No, saznanje da narod u zbje govima po Mazinskoj planini još više pati u potpunoj neimaštini, a ipak kadar da i od posljednjeg zalogaja odustane šaljući i zadnji krompirić vojsci na položajima, jača otpornost i uzdiže moral.

Neprijatelj je prema lapačkoj dolini nastupao u tri kolone:

- Od Udbine, preko Kuka, nadirali su dijelovi divizije »Re« i ustaše; rajon glavnine 3. ličke brigade;
- preko Mazinske planine, cestom i šumama između Mazina i Gornjeg Lapca, nastupa glavnina divizije »Sassari« sa pridodanim dijelovima; rajon rasporeda »Marka Oreškovića«, »Pekiše Vuksana« i »Matije Gupca«;
- dolinom Une, pravac Srb - Doljani, nastupali su bersaljerski bataljoni divizije »Bergamo« i četnici; rajon »Božidara Adžije« i dijelova Ličkog partizanskog odreda.

Najjača je srednja, mazinska kolona. Poslije razorne artiljerijske pripreme, svrstana u tri streljačka stroja, iza kojih su išli oficiri raznih rangova s pištoljima u rukama, ta je kolona, prodirući između nepovezanih četa »Pekiše Vuksana«, 13. februara ušla u Gornji Lapac.

Bataljoni 1. brigade su učinili najviše što je bilo moguće. General Spigo u svom izvještaju navodi »brojne prekide, koji su 13. februara spriječili napredovanje motorizovanih sredstava«. Jedan tenk je uništen na ulazu u Gornji Lapac, a Gornji Lapac je zapaljen čim su Talijani ušli

509) i), Nina Rubčić, Ulomci; zapisi siječanj - lipanj 1943, *Druga godina NOR*, Karlovac

u mjesto. U 5 sati 14. februara Talijani su nastavili pokret prema Kulen-Vakufu, gdje je kolona Verdi uspostavila vezu sa SS-divizijom »Princ Eugen« u 10 sati. Spigo javlja da se »potučene partizanske formacije nalaze u bjekstvu prema Dobroselu i prema jugoistoku«. Za četničku kolonu (unška dolina) u 18. armijskom korpusu je utvrđeno da je »poslije izvršenih prodora na Lisac brdo, Zaklopac i Brotnju povučena u Si b sa dejstvujući u povratku u operacijama divizije Sassari«.

Da je u partizanskim štabovima bilo i približnog poznavanja talijanskog plana, da je bilo obavještajne službe koja bi dosegala dalje od smionih izviđačkih grupa, umješna da se smještava i tamo gdje su planovi krojeni, da se infiltrira u neprijateljskom taboru, pa čak da je bilo i smišljenijeg sabiranja izviđačkih podataka, kolone divizije »Sassari« vjerovatno ni 14. februara ne bi prodrle do Une i ne bi se spojile s desnim krakom SS-divizije »Princ Eugen«. No, u štabu 6. divizije, a i u Glavnom štabu Hrvatske, shvaćeno je da će neprijatelj iz Gornjeg Lapca udariti u sjeverozapadnom smjeru na Donji Lapac, a ne na sjeveroistok, preko Boričevca, za Kulen-Vakuf. Zbog toga se i moglo dogoditi da talijanska kolona nezaustavljana stigne i u Boričevac i u Kulen-Vakuf, na r. Unu.

U uvjerenju da će Talijani klin divizije »Sassari« usmjeriti na Donji Lapac, štab divizije je od Laze Radakovića tražio da bataljon »Marko Orešković« rasporedi na jugoistočnim čukama Visočice, a bataljon »Pe-kiša Vuksan« na brda jugoistočno od Gornjeg Lapca: to su bili najpovoljniji položaji za napad s bokova i iz zaleđa na kolone koje bi krenule za Donji Lapac. Da će Talijani krenuti udesno, očito nije očekivano ni u štabu divizije, niti u štabu 1. brigade. Mogućnosti zatvaranja pravca Gornji Lapac - Boričevac - Kulen-Vakuf su iskorištene tek kad je čelo kolone »Sassari« savladalo taj put. Da je to učinjeno prethodno, događaji bi tekli drugim tokom.

Prodor čela divizije »Sassari« u Kulen-Vakuf izazvao je u štabu 2. talijanske armije ushićenje. U štabu 6. divizije i u štabu 1. brigade ta će činjenica izazvati silne glavobolje, i to ne stoga što su se spojili krakovi talijanske i njemačke vojske, nego zbog neposrednije opasnosti: da se četničke snage, nastupajući s bersaljerima na pravcu Zrmanja - Srb i Kaldrma - Tiškovac, probiju u zaleđe rasporeda 1. brigade i da, spajajući se s talijanskom grupacijom u rajonu Boričevac - Kulen Vakuf, zatvore u obruč jedinice 1. brigade s bolnicama i zbjegovima. Istočni krak tih talijansko-četničkih jedinica nastupao je desnom obalom Une prema onim jedinicama koje su u rajonu Drvara zatvarale prilaze komunikacijama kojima su izvlačeni ešloni teških ranjenika i tifusara. Zapadni krak te neprijateljske grupacije nastupao je preko Srba prema Doljanima i Dobroselu, s ciljem da udari s leđa 1. brigadu. Sve su te jedinice pod komandom jednog popa (Momčilo Đujić) i jednog advokata (Petar Baćović Ištvan). Komandant hercegovačke četničke grupe, Petar Baćović, danomice je bio u radio-vezi s »komandantom vojske u otadžbini«, ministrom izbjegličke vlade Dražom Mihailovićem. »Đeneralu« Draži je Baćović javio da je desna kolona »u toku 10. i 11. februara rastjerala partizane u zoni Strmica - Tavani - Uilica - D. i G. Tiškovac«, a »druga kolona« da je »11. februara pred mrak zauzela Srb«.⁵¹⁰⁾

⁵¹⁰⁾ Zb. NOR, XIV/2, 237.

Kad su četnici s dva bataljona bersaljera ušli u Srb, pa 13. februara produžili pohod prema Doljanima i Dobroselu, u neposrednoj blizini lijevog krila 1. brigade, s mogućnošću da bočnim udarom izmanevriraju raspored partizanskih bataljona između Mazinske planine i Gornjeg Lapca, u štabu divizije, koji je bio u jednoj od nekoliko nezapaljenih zgrada u Orovcu, došlo je do žučne rasprave o tome što treba učiniti. Komandant divizije je u prvi mah imao samo jedno rješenje: pred ratni sud pozvati Dušana Maoduša Konjanika, komandanta odredskog bataljona, koji je dopustio da ga četnici i bersaljeri zaskoče. Predložio je da na srbski sektor pošalju nekoga iskusnijeg komandanta, jednog od onih koji poznaju kraj i ljude onoga kraja, da »prikupi ono što se prikupiti dade i udari bandu u ranjivo mjesto«. Izbor je pao na operativca 1. brigade Danila Damjanovića Danića, kojeg će zadatak obradovati, jer se ponadao da će u nekom od zbjegova naći i vidjeti malog sina i brižnu ženu, koja je inače uporno pratila 1. brigadu, kadra da, noseći malo smočiva i presvlaku mužu, prepješači i po 100 kilometara.

Daniću su povjerena dva odredska bataljona i »Božidar Adžija«. Krenuo je preko Doljana s dvojicom starih Krntijaša - sa Vladom Maričićem, za kojeg će nekoliko mjeseci kasnije šef partijskog kursa pri CK KPH Josip Đerđa pisati da je »u stanju da se razvije u dobrog i samostalnog rukovodioca«, ⁵¹ i sa Dušanom Hercegom, koji je upravo stigao iz bolnice, mada još neprizdravio. Njih su trojica bili privremeni »operativni štab srbskog sektora«: Vlade Maričić komesar, Danić komandant, a snalažljivi Herceg, čovjek s onih planina gdje je trebalo zaustaviti neprijatelja, bio je »oficir pri štabu«.

Poslije susreta s Konjanikom, u Doljanima, Damjanović je djelomično prikupljene čete 2. bataljona Ličkog odreda poslao čemerničkim šumskim stazama prema Dabašnici, da bi s boka napale četničko-talijansku kolonu između Doljana i Srba. Zadatak da neprijatelja sačekuje i tuče s fronta, uz stalno manevriranje, povjeren je 1. odredskom bataljonu i »Božidaru Adžiji«, koji je od 5. februara držao položaje na lijevom krilu rasporeda, nad Unom, u rajonu Martin-broda.

Iz srbske u lapačku dolinu 12, 13. i 14. februara nadiru - kao što, se vidi iz izvještaja popa Đujića »štabu komande bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda« - »Hercegovci i Dinarci potpomognuti jednim italijanskim bataljonom i jednom baterijom topova«. Zadatak im je »da akciju sprovedemo sve do Dobrosela i spojimo se sa divizijom 'Sassari' i tako stvorimo neprekidan front«. Vjeruju da će time »primorati komunističke snage, zaostale u nedovoljno očišćenoj pozadini, da se predaju, a komunističke snage pred nama nabacili bi na Nemce«.

Četnici su nadirali pravicima Srb - Doljani i Popina - Karaćuša - Dabašnica. Iscrpljeni 3. bataljon 1. brigade je bio napadnut od hiljadu Đujićevih i Baćovićevih četnika. Šest sati su »Adžijine« čete odolijevale svim napadima, a onda su se morale povući. Sredivši redove - kao što izvještaj kaže - D Mitar Zaklan i Branko Damjanović ubrzo su povelili bataljon u »povratni napad«, tako da su jutarnji položaji ponovo zauzeti,

⁵¹ " AIHRPH, KP-234/424.

a potom su »u borbi prelazili iz ruke u ruku po nekoliko puta, dok pred mrak 3. bataljon nije ponovo ovladao istim (položajima) i po izbijanju na iste u jednom naletu bacio se na neprijatelja«. ⁵¹²

Nemamo podatke o obostranim gubicima.

Komesar 3. čete Dane Rubčić, ranjen na Zuleševici, i desetar Ivo Marković pamte da su poginula četiri borca, među njima politički delegat voda Marica Dešić i mitraljezac Marko Laškarin. Danja Skendžić pamti troje mrtvih; uz Maricu Dešić on spominje puškomitraljesca Tomicu Brajkovića, za kojeg Rubčić i Marković kažu da je poginuo 14. marta 1943. u borbi protiv ustaša u Svetom Roku. Nesporno je u sjećanjima ono što je uradila Marica Dešić, rodom iz Brušana, karlovačka radnica, u organiziranom radničkom pokretu od prije rata. Njen brat je poginuo kod Plitvica 5. juna 1942. kao borac »Pekiše Vuksana«. Po sjećanju prijeratnog člana Političkog biroa CK KPH Stipe Ugarkovića, Marica mu je bila ilegalna veza sa sekretarom Karlovačkog Okružnog komiteta Ivom Marinković. Nije bila mitraljezac, ali je u svim stvarima rata bila umješna, pa je tako 13. februara, na kraju šestočasnog obračuna s četnicima, zaleгла za puškomitraljez. Vodniku dovikuje da izvlači vod (»Ja vas štitim!«), pa kratkim rafalima, pazeći da ne troši municiju uzalud, sačekuje crne kolone »Dinaraca«... Kad su se čete »Božidara Adžije« vratile na izgubljene položaje, Maricu su zatekle u dijelovima.

Sutradan se četnički napadi ponavljaju. Na položajima južno od Doljana, kod Gornjeg i Donjeg Zaklopca, na Dabinoj strani, kod Lipovače i na dominantnoj koti 947 - Lisac-brdo razvučeni su položaji »Božidara Adžije« i dijelova Ličkog odreda Danilo Damjanović, »komandant sektora Srb«, i Dmitar Zaklan dugo dogledima osmatraju crne četničke kolone kako se gomilaju na putevima i stazama prema Doljanima. Najdalje je, na sjever, doprla kolona koja ugrožava položaje triju »Adžijinih« četa na brdima iznad Une, Brotnji sa zapada i Doljanima s juga, uz cestu, i na Kamenitom Poljicu, između Zaklopca i Brotnje. Jedinice Ličkog odreda su zapadnije, nastupaju preko Velikog Lisca i Brezovca, na čemernički Gutešin vrh i Dabašnicu. Komandi odredskih jedinica se priključio i Dušan Herceg, kojemu su Danilo Damjanović i Dmitar Zaklan povjerili poseban zadatak: trebao je kolonu partizana izvesti na 1111 metara visoki Lisac i onda kružiti oko vrha, tako da onima koji osmatraju s unske obale izgleda kao da sa sjevera nadolazi neprekidna kolona.

Varka je uspjela Kolone koje su se, neposredno pod komandom popa Đujića, prikupile pred položajima »Božidara Adžije«, vidljivo su se uznemirile. Tada su Danić Damjanović, Dmitar Zaklan, Branko Damjanović i ostali iz štaba izišli u streljački stroj »Adžijinih« četa i povelili ih u napad. U strahu da će uslijediti opasniji, bočni napad, od snaga koje nadolaze preko golog vrha Lisca, četnici su počeli naglo uzmicati prema Srbu. Đujić će desetak dana kasnije pokušati objasniti višoj četničkoj komandi da su »sve kolone izvršile svoj zadatak kako je to naređeno« (osim »desne kolone, sastavljene od Hercegovaca«), ali su potpun uspjeh onemogućili Talijani, koji su »u trenutku kada su naši (četnički)

⁵¹²> AVII, 799, 2-1.

prednji delovi izbili u selo Doljane zahtevali da u toku 15. februara bezuslovno napustimo Srbsku dolinu».⁵¹³

Dok su dva bataljona Ličkog odreda i »Božidar Adžija« napredovali prema Srbu, primoravši četnike popa Đujića i advokata Baćovića da se naglo povuku južno, prema izvoru Zrmanje,⁵¹⁴ glavnina 1. brigade je bila angažirana u slamanju onog dijela divizije »Sassari« koji je 13. februara izbio u Gornji Lapac. U štabu sektora i brigade se očekivalo da će ta kolona od oko 2500 vojnika ujutro 14. februara udariti na Donji Lapac. Nije jasno zašto kao mogući pravac nadiranja nije uzet u obzir i Kulen-Vakuf i Bosanski Petrovac, kamo su Nijemci izbili tjedan dana ranije. Računajući samo s donjolapačkim pravcem, 1. i 2. bataljonu je naređeno da zaposjednu položaje Prisjeka - Podlisac i Prisjeka - Mandina Glava i da »napadnu neprijatelja s leđa, čim naše jedinice (dijelovi 3. brigade), koje su se nalazile sa čela, prime borbu«.

U hladnoj noći (bila je to najhladnija noć one zime, gotovo 30 stupnjeva ispod ništice) bataljoni su pravovremeno zaposjeli položaje, ali u osvit dana, kad je djelomično motorizirana kolona pošla iz Gornjeg Lapca, ništa se nije dalo uraditi: Talijani nisu krenuli za Donji Lapac, već za Kulen-Vakuf.

Štab 1. bataljona je tada održao kratko savjetovanje s komandama četa. Opredjeljuju se za novu zasjedu, uz kulenvakufsku cestu. Da ih neprijatelj ne zamjeti, vješto su se pomjerali u smjeru sjeveroistoka i zaposjeli položaje sjeverno od ceste, na Gradini, više crkve u Boričevcu. U podne sve čete su bile u zasjedi. Rade Jarić iz Ruišta je posjekao telefonski stub i s njim zatvorio cestu. Tek što je ponovo skočio u zaklon, u 13 sati, iz Kulen-Vakufa je naišao talijanski kamion. Zasut je plotunom s gradine. Dva vojnika su poginula, a trojica su pobjegla. Štabu brigade je javljeno da je kamion zapaljen i da su »u kamionu izgorile granate 65 mm, oko 400 granata, koje se nisu mogle iznijeti«. Tri sata kasnije u zasjedu 1. bataljona od Kulen-Vakufa je ušla četa Talijana, koju je - prema saznanjima generala Glorije - napalo »preko 600 ljudi koji su dolazili sa sjevera«. Odmah je - izvještava komandu armije general Glorija - »poslana u pomoć jedna četa bersaljera i četa strijelaca«. Tako se u sumrak 14. februara »Marko Orešković« u Pištalskoj draži sukobio s tri talijanske čete, koje su se počele utvrđivati po okolnim vrtačama i iza boričevačkih zidina. Dvije čete krntijaša su ih blokirale, a jedna je izvlačila plijen s ceste. Uto je iz Kulen-Vakufa stigao 2. bataljon 151. puka. Glorija piše da je i taj bataljon »napadnut od ustaničkih snaga sjeverno od Boričevca« i da je, s one tri čete koje su prethodno upale u zasjedu, povučen u Gornji Lapac, »pošto smo im poslali u pomoć jedan drugi

⁵¹³ Zb. NOR, XIV/2, 290.

⁵¹⁴ Baćović u depeši Draži Mihailoviću piše da su on i Đujić obustavili pokret prema Lapcu pod pritiskom Talijana, koji »vide rasulo partizana« i ne traže daljnju pomoć. Pop Đujić zaustavljanje i povlačenje iz Srba objašnjava činjenicom da su »komunisti, gonjeni od Nemaca, i oni koji su zaostali u pozadini, koncentrisali se jačim snagama i udarili na naše snage u Srbu sa fronta i oba boka jednim delom, a drugim delom udarili na diviziju 'Sassari'... « (Zb. NOR XIV/2, 290). General Spigo je tvrdio da su Talijani četnicima »za naoružanje u Dinari dali velike količine oružja i municije«, a oni, Đujićevi četnici, Talijane »dovode u tešku situaciju ostavljajući usred borbe naše jedinice na cjedilu, kao što je bio slučaj prilikom napuštanja Srba, čime je divizija Sassari bila izložena bočnom udaru i pretrpila oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi«. (Zb. NOR, XIV/2, 293).

bataljon«. Kod Boričevca su zapaljena 4 kamiona, 3 bicikla i 1 traktor. Na cesti je ostalo 30 ubijenih mazgi. Krtijaši nisu imali gubitaka, a Talijani su - prema nepotpunim podacima - imali 24 izbačena iz stroja (među poginulima je bio i poručnik fašističke milicije Nannetti; 6 vojnika su Talijani vodili u spisku nestalih). Podatak o 30 ubijenih mazgi je u izvještaju štaba 6. divizije, a Glorija piše da je 2. bataljon 151. puka uz velike gubitke u ljudstvu i opremi ostao i bez 41 mazge. Zamjenik komesara 2. čete 1. bataljona Dragan Grubor je o tim mazgama pisao u bataljonskim »Džepnim novinama«:

»Sefer Macanović, dobar borac i tih čovjek, gleda kamione u plamenu, uđe među mazge izvaljene po snijegu i počne s jedne skidati teški mitraljez bredu. U taj tren jedna mazga skoči i, kao po komandi, ustade spremna za pokret. Začuden što mazga nije mrtva, odskoči Sefer u stranu, a onda eto još većeg čuda: stoji čitava kolona mazgi, sve natovarene oružjem i municijom., 'Ma bolan, čuj ti mene, što je ovo? I mazge počele da sabotiraju Talijane, hoće, bolan da nam pomognu izvlačiti plijen'... «

Bataljoni »Pekiša Vuksan« i »Matija Gubec« također su 14. februara u borbama. Drugi bataljon je s položaja Mandina glava - Prisjeka priskočio u pomoć 15. kordunaškoj brigadi napadajući Talijane u Gajinama, a 4. bataljon je - kao što se vidi iz talijanskih izvještaja - »napao našu jedinicu u zoni Lumbardenik. Sve talijanske snage, prema izvještajima 5. i 18. armijskog korpusa, i 14. februara i nekoliko narednih dana »vrlo ozbiljno su angažovane« u borbama protiv »neočekivano pridošlih partizanskih formacija«. Naime, generali Glorija i Spigo žele uvjeriti pretpostavljene u Sušaku i Rimu da su one snage koje su ih tukle do 14. februara »raspršene«, odnosno da su »pohvatane raspršene bande«. A protiv novih »neočekivano pridošlih partizanskih formacija«, osim jedinica divizija »Sassari« i »Re« bila je angažirana i avijacija, koja je neprestano bombardirala rajone partizanskog razmještaja. One talijanske snage koje su 14. februara bile doprle do Kulen-Vakufa, prema talijanskim podacima od 15. februara, »vratile su se u Gornji Lapac savladavši otpor partizana«.

Posljednja grupa 151. puka »Sassari« napustila je Kulen-Vakuf oko 16 sati 15. februara. Štabovi 1. ličke i 15. kordunaške brigade usaglasili su plan napada, ali talijanska kolona je Visočicu (gdje je trebalo da uslijedi napad Kordunaša) prošla prije nego što je zasjeda postavljena, tako da je kolona napadnuta s leđa, kad je prošla Lisac, gdje je bio 1. bataljon 1. brigade. Za to vrijeme bataljon »Pekiša Vuksan« je - što je uneseno u izvještaj 6. divizije - »demonstrirao napad na Gornji Lapac, sprečavao neprijateljsku artiljeriju u dejstvovanju, tukući je svojom vatrom, i sprečavao dolazak neprijatelja na sektor 1. bataljona«.

Komanda 2. talijanske armije je 17. februara obaviještena da su dva bataljona s pojačanjima (»Zara« i Dvadeset šesti) bili tučeni između Boričevca i Ostrvice od »partizana koji su djelomično došli sa sjeverozapada, a djelomično bili sastavljeni od rasturenih odreda«. Tu su Talijani imali 23 poginula i 90 ranjenih. Na položajima u zoni rasporeda »Matije Gupca«, prema Mazinu, 1 Talijan se smrztio, a 2 su poginula prilikom napada na kolonu koja je »stala uslijed visokog snijega«.

Dok se u talijanskim štabovima organizira dramatično povlačenje prema Mazinu i Gračacu, dvije najviše komande snaga NOV na Plješevici, Glavni štab Hrvatske i štab 1. hrvatskog korpusa, sa štabovima 6. i 8. divizije, užurbano pripremaju plan odlučujućeg obračuna s neprijateljskim trupama u Lapačkoj dolini. Ono što se u štabu 6. divizije očekivalo još krajem prvog tjedna u februaru, konačno se ostvaruje: Talijani se povlače.

U Glavnom štabu Hrvatske, štabu 1. hrvatskog korpusa i štabu trećeg sektora, koji ponovo postaje štab 6. divizije, jer se sektori rasformiraju, a štab korpusa preuzima komandu u Lici, 17. februara je zauzeto stanovište da neprijatelja u povlačenju treba zaustavljati i po zaustavljenim dijelovima tući. Za predstojeći obračun Glavni štab je ponovo aktiviranom štabu korpusa povjerio sve jedinice trećeg sektora i dio snaga prvog sektora. Zapovijest jedinicama određenim za protuudar štab 1. hrvatskog korpusa je potčinjenim jedinicama uputio u 18.15 sati 17. februara. Od bataljona 1. brigade je zahtijevano da »moraju usiljenim narašom zaposjesti položaje« istočno od ceste Mazin - Lapac, gdje će »stjerati neprijatelja i zaposjesti te položaje s ciljem da se onemogući neprijatelju bjekstvo iz Gornjeg Lapca i pristizavanje pomoći iz Mazina«. Petnaesta kordunaška brigada je napadala Gornji Lapac, a 3. lička je imala zadatak da napada talijansku kolonu od gornjolapačkih serpentina do Zuleševice, na drugoj strani od rasporeda 1. brigade.

Ujutro 18. februara, prethodno započeto »kretanje prema Mazinu, usporeno uslijed visokog snijega«, mogli su Talijani nastaviti, barem što se tiče snijega, pa je tako i javljeno armijskom štabu u Sušaku: »Započeo pokret iz Gornjeg Lapca za Mazin«. Ali ispostavilo se da će povlačenje biti teško, jer »znatne neprijateljske formacije, raspoređene po kotama koje dominiraju nad okukama na putevima za Mazin, jako angažuju naše jedinice u pokretu i one koje zaštićuju put«.

Jedinice zadržane u Gornjem Lapcu »su bile napadnute artiljerijom, pretrpjevši gubitke«. Gloriji u 18 sati 18. februara situacija između Mazina i Lapca »još nije jasna«, pa je - razložno zabrinut - naredio »da se sutra, 19-tog, pošalju u Gračac dva bataljona 'Re' sa komandantom puka, na raspoloženje diviziji 'Sassari'«. Avioni su sve vrijeme nadlijetali »naše kolone u pokretu« na cestama G, Lapac - Mazin i Bruvno - Gračac, ali »nije bilo moguće sudjelovati u akcijama trupa 'Sassari' uslijed niskih oblaka«. Međutim, čini se da je angažiranje avijacije bilo nemoguće zbog izmiješanih položaja, odnosno neposrednog doticaja jedinica divizija »Re«, »Bergamo« i »Sassari« I T. ličke brigade, jer u istom izvještaju Glorija kaže: »Nebo vedro, temperatura je niska«. Sutradan, 19. februara, kad se Gloriji situacija donekle razjasnila javit će komandi 2. armije: »Jaki pritisak neprijatelja na našu kolonu, zadržavanu još uvijek u G. Lapcu, prisilio ju je na obranu u predjelu sjevero-sjeveroistočno od kote 671« (2 kilometra južno od raskrsnice puteva Mazin - Kulen-Vakuf i Gornji Lapac - Donji Lapac). Do 18 sati 19. februara znalo se u Glorijinom štabu da je u predjelu »sjevero-sjeveroistočno od kote 671« poginulo 50 i ranjeno 120 Talijana. Osim u zoni kote 671, dijelovi talijanskih divizija su »angažovani u predjelu Logorište i Lumbardenik«, kilometar južnije od kote 671, u šumi na istočnim obroncima 1106 metara

visoke Zuleševice. Krajnje uznemiren, komandant 5. armijskog korpusa general Glorija je tražio »učesće njemačkih trupa pravcem Kulen-Vakuf - Boričevac - Gornji Lapac«, ali to je bilo neizvedivo, jer su Nijemci bili angažirani u teškim borbama protiv 1. bosanskog korpusa i operativne grupe divizija Vrhovnog štaba.

Prvog dana borbi najveći teret ponijeli su bataljoni 3. ličke brigade i 1. bataljon 1. brigade. Mjestimično je dolazilo do sudara prsa u prsa. U izvještaju štaba 1. korpusa se govori o »vrlo teškim uslovima«, o snijegu višem od metra i o borbi koja »se odvijala i to samo sa ručnim bombama, a djelomično i noževima«. Presječena, prva kolona koja je krenula iz Gornjeg Lapca, jednim je dijelom odstupila u šume (taj dio je zauvijek izgubljen), glavnina je odbačena prema Gornjem Lapcu, a dio se probio prema Mazinu. Ojačana kolona ponovo popodne kreće iz Gornjeg Lapca, sve vrijeme s leđa tučena od jedinica 8. kordunaške divizije. Ta kolona je, kao i prva, presječena i po grupama opkoljena. Tim dvjema grupama, u obročima 3. ličke i 1. ličke brigade, radio-vezom je obećavana pomoć i od Gračaca (Talijani i četnici) i od Kulen-Vakufa (Nijemci). Opkoljene jedinice snabdijevane su od avio-grupe Zemunik, koja je - kad je to vrijeme dopuštalo - nad Zuleševicom imala i po 17 lovaca i bombardera. No, i avijacija je imala gubitaka. Štab 2. armije u Sušaku je 19. februara obaviješten da su od 17 aviona, koji su mitraljirali i bombardirali partizane na Zuleševici, četiri pogodoena, odnosno da je »svaki pokušaj deblokiranja ometan snažnom reakcijom protivnika sa artiljerijom«.

U opkoljavanju i razbijanju dijelova divizije »Sassari« na planinskim rajonima između Mazina i Gornjeg Lapca sudjelovala su, uz ostale snage 1. korpusa, od 18. do 22. februara tri bataljona 1. brigade; »Božidar Adžija« je »vršio pripreme za napad na selo Rastićevo kod Otrića, a jedna četa bila je u Martin-brodu«.

Talijani su se 21. februara nalazili dijelom snaga u Gornjem Lapcu, a dijelom snaga na drugoj okuci, prema Zuleševici. Od 18. do 21. februara bataljoni 1. brigade su se smjenjivali u napadima. Jedinice na odmoru su se zadržavale u Dobroselu.

Sve jedinice 1. hrvatskog korpusa, angažirane u opkoljavanju i razbijanju neprijatelja prikupljenog na Plješevici, između Zuleševice i Gornjeg Lapca, 20. i 21. februara su se pripremale za odlučujući napad. Tokom ta dva dana u napadu su sudjelovale samo dijelovi 1. i 3. brigade. Posebno je bio uspješan napad grupe bataljona 20. februara. Možda stoga što je napadom rukovodio zamjenik komandanta 3. ličke brigade, Momčilo Novković, iz 1. brigade je angažiran »Pekiša Vuksan«, koji je imao novi štab s komandantom Bogdanom Dukićem, komesarom Slavkom Glumcem, i njihovim zamjenicima Jovicom Zorićem (3. četu Krntijaša umjesto njega je preuzeo Đoko Pilipović) i Antunom Borićem. Napad je izveden na Talijane sabijene na istočnoj strani ceste iznad drugog zavijutka između Logorišta i Gornjeg Lapca. Borba se zametnula u 1 sat u noći i razgorjevala se narednih pet sati. Mnogo uspjeha nije bilo, osim što je - kako je to navedeno u izvještaju štaba 3. brigade - »neprijatelj izbačen iz dva reda rovova«, gdje je zaplijenjeno 12.000 metaka i hiljadu raznih topovskih i minobacačkih granata.

Opkoljenim talijanskim snagama prva značajnija pomoć je upućena 21. februara od Gračaca. Jedan talijanski avion je oboren nad Mazinom, ali čelo jake talijanske kolone, koja je s oko 200 četnika nastupala s juga, nije zaustavljeno sve do Lumbardenika, gdje je ušla u višesatni žestoki okršaj s dijelovima 1. brigade. O tim borbama sačuvan je izvještaj štaba korpusa:

»I Bataljon držao je položaje sa dvije čete: cesta Mazin - Gornji Lapac, a jedna četa prema Ilića-kosi. Oko 6 časova neprijatelj je uspio pomoću artiljerijske i bacačke vatre da zaposjedne Ilića-kosu, a istog momenta u jačini od 1000 vojnika, sa osam tenkova, probio se pomoću artiljerije i bacača iz Mazina prema Gornjem Lapcu i tako pojačao opkoljenu kolonu u Gornjem Lapcu. Jedna četa I bataljona odmah je posjela cestu i oko 11 časova napala neprijatelja koji se je pod zaštitom jake artiljerijske i minobacačke vatre povlačio iz Gornjeg Lapca prema Mazinu. Naša vatra bila je jaka i iznenadna, te se neprijatelj zbunio i u panici razbježao i počeo povlačiti prema Gornjem Lapcu. Odmah za njom išla je druga kolona, koja je pomoću tenkova i artiljerije uspjela odbaciti naše sa položaja, i to uz osjetne gubitke po nas. Borba je trajala tri sata. Poslije ovoga ponovo su dvije čete I brigade zaposjele iste položaje pored ceste i u 16.30 časova napale novu neprijateljsku kolonu jačine 1000 vojnika, koja se kretala prema Mazinu. Neprijatelj je u panici i dezorganizovano bježao prema Mazinu ostavljajući mrtve i ranjene mazge i kamione. Borba je trajala jedan sat. Pozadi neprijateljskih kolona išla su 4 tenka koji su štitili povlačenje i kupili mrtve i ranjene... Sopstveni gubici jesu: dva mrtva i 31 ranjen.

Zaplijenjeno: sedam kamiona, jedna trokolica, jedan luksuzni automobil, 1000 lit. benzina, 20.000 metaka puščanih, 99 kom. granata za teš. bacač, 19 granata za top, 370 mina za mali bacač, 400 ručnih bombi, 350 čebadi i masa ostalog raznog materijala. Ubijeno je 40 mazgi.

Drugi bataljon držao je položaj i obezbeđivao od pravca Ilića kose. U borbama oko Ilića kose gubici neprijatelja su nepoznati, a II bataljon imao je: 1 mrtvog i 8 ranjenih. (Ranjen je i komandir i. čete, Duja Čubrilo. Zamijenio ga je komandir 1. voda Mirko Čubrilo Žicar.)

Treći bataljon je noću između 21. i 22. II-og u 22 časa zajedno sa dijelovima I i II udarnog bataljona Ličkog partizanskog odreda napao selo Rastičevo, gdje je prema podacima bilo 150 četnika. Međutim, neprijatelj je toga dana otišao za Gračac, a ostavio samo stražu od 12 četnika, koja se razbježala... «

Iz izvještaja 3. ličke brigade se vidi da su Talijani, nastupajući od Vagana, uspjeli proći u zaleđe jedinica 3. brigade i da su zaposjeli Zuleševicu (1106) prisilivši »oba bataljona 3. brigade na povlačenje i to pod vrlo teškim okolnostima«.

Na Mazinskoj planini 21. februara najviše je ranjeno boraca iz 1. čete 1. bataljona »Marko Orešković«. Delegat 1. voda u toj četi, Milan Rađenović, pričao nam je s mnogo detalja o »obračunu na Zuleševici«. Naglašavao je kako »ne smijemo zaboraviti podvige komandira 2. voda Mile Desnice i delegata voda Mirka Drče, koji nije baš bogzna što na oko, ali jeste junačina tamo gdje ustreba, pa vidjelo se ili ne vidjelo«. Prije obračuna s Talijanima, u 1. četetu se vratio ranjeni desetar Ilija

Buić. Pobjegao je iz ranjeničkog ešelona, kad je taj ešelon bio na putu preko Une prema Drvaru. Na položaj »Marka Oreškovića« stigao je kad se borba razgoijevala i kad je ranjen desetar i mitraljezac Đuro Vještica. Ilija Buić se u borbu uključio s Đurinim mitraljezom.

Kad su se Talijani spojenih kolona počeli izvlačiti preko Mazina prema Bruvnu i Gračacu, jedinice 1. brigade su se ustremile na njih sa svih strana. Tu više nije bilo jedinstvene komande. Svaki borac je htio postići maksimalno. To se vidi i iz sjećanja Milana Radenovića:

»... Idu, odoše. Vidimo ih. Mirko Drča mi dovikne: hoćemo li? Jasno, predlaže da presiječemo talijansku kolonu. Tu su još Ilija Opačić, došao k nama iz 'Matićevog' bataljona, Branko Grubišić iz Kupirova, Dane Orelj iz Poljica... Hajde, velim, nagari! Nas šest, ni više ni manje, baš šest. Udarimo. Da, s nama je i još nezaraslih rana Ilija Buić, moj komšija. Presiječemo kolonu. Tuku naši mitraljezi po Talijanima, a nas tuče minobacačka vatra iz Mazina. Tu je ranilo najljepšeg u našem bataljonu, Slavka Veina, koji će se brzo vratiti u bataljon i onda poginuti na Kiti više Bendera. A vidi što bi s Danićevim bratom Ljubom Damjanovićem: mina ga udarila u zapešće, dok je držao mitraljez. Kost mu otkinu, a ne eksplodira... Dok smo, malo kasnije, jurišali, goneći Talijane i četničku bandu prema Rudopolju, ranjen je komandir 3. voda Nikola Marić, Peričin brat. Ranilo je i mene. Izvukao me je Nikola Popović iz Osredaka, prekrasan drug, poginuo je dva-tri tjedna kasnije kod Otrića, od četnika. Najviše ranjenika je izvukao desetar Jovo Ožegović... Kad su Talijani pobjegli, onda naši skupljaju oružje. Najviše pušaka nosi Simo Dubajić iz suvajske Jošavice. To je ljudina od 100 kila. Nije takvoga bilo u brigadi. Sve prikupljene puške najednom spusti, a jedna u taj mah opali i metak pogodi Simu. Jovo Ožegović ga je, onako teškog, čitavu noć vukao do Dobrosela, da bi tek tad shvatio da je Simo odavno mrtav... «⁵¹⁵⁾

Italijani su imali neuporedivo veće gubitke od jedinica 1. hrvatskog korpusa. Talijanske divizije »Re« i »Sassari« koje su u Lici zapalile sva sela kroz koja su prošle i - po sopstvenom priznanju - uhvatile i odmah strijeljale 650 lica, prema podacima 5. armijskog korpusa imale su 1796 vojnika i oficira izbačenih iz stroja (403 mrtva). Na pravcu nastupanja u rajonima razmještaja 1. brigade, gdje se borila divizija »Sassari« s dijelovima divizija »Re« i »Bergamo«, uglavnom znamo samo gubitke dijelova divizije »Bergamo«: njen je 125. pješadijski puk od 18. do 22. februara imao 112 poginulih (7 oficira) i 358 ranjenih (18 oficira). Broj »nestalih« posebno nije naznačen. Zna se da je 1. brigada zarobila 80 Talijana. Prema podacima štaba 18. armijskog korpusa, dijelovi toga korpusa u borbama od Gračaca do lapačke doline su u januaru i februaru imali 149 poginulih (14 oficira), ranjenih 656 (37 oficira), 43 smrznuta i 43 nestala. Komandant 18. armijskog korpusa je, u kritici četničkih postupaka (»pobjegli iz Srba«), ustvrdio da je divizija »Sassari«

⁵¹⁵⁾ Desetar i puškomitraljezac u 1. četi 1. bataljona Dane Petrović, jedan od zuleševičkih ranjenika, piše: »Teže sam ranjen 21. februara. Po naređenju Duje Čubrila, komandanta 2. bataljona, dva borca su me umotala u šatorsko krilo i odveli u Dobroselo. Ostavili su me u crkvi, misleći da sam mrtav. U toku noći sam se osvijestio i počeo dozivati. Stražar opali dva metka. Dođu drugovi i izvuku me živog između mrtvih. ... « (pismo od aprila 1985; autorska zbirka).

bila »izložena bočnom udaru« i da je »pretrpila oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi«.⁵¹⁶⁾ Pješadijski 151. puk divizije »Sassari« je na Zuleševici uglavnom desetkovan.

Ofanziva u Lici je slomljena. Glavni štab Hrvatske je 23. februara depešom obavijestio Vrhovnog komandanta da su »noćas dovršene borbe kod Donjeg Lapca« i da je »cesta od Kulen-Vakufa do Mazina pokrivena talijanskim leševima«.⁵¹⁷⁾

Oko serpentinaste ceste, na Lumbardeniku, Zuleševici (po kojoj će ove borbe dobiti ime), Ilića-kosi, Skorića-brdu, na Vaganu i Logorištu, izgaženi snijeg je bio krvav, ne samo od talijanske krvi. Od 16. do 22. februara tu je ranjeno (prema korpusnom izvještaju) 50 boraca 1. brigade.⁵¹⁸⁾

U štabu korpusa je do ofanzive ocjenjivano da je 6. divizija slabija i od 7. banijske i od 8. kordunaške. Poslije ofanzive, i za vrijeme ofanzive, bilo je sasvim drugačije. Šesta divizija postaje najbolja divizija 1. hrvatskog korpusa, pa i čitave NOV Hrvatske. Upornim držanjem položaja, domišljatim maršmanevrima i žilavim infiltriranjem u neprijateljski raspored, umješnim odstupanjem i naglim protuudarima, smionim prepadima bombaških grupa, pa i čitavih četa, Šesta divizija je - pri čemu valja imati na umu da će ondašnji pomoćnik komandanta Glavnog štaba, a kasniji komandant 6. divizije Đoko Jovanić, pohvaliti samo djelovanje štaba 1. brigade i poimenično komandanta brigade Lazu Radakovića⁵¹⁹⁾ - uvjerila štab korpusa, što će taj štab i napisati »da su se borci i komandni kadar 6. divizije« u odnosu na ostale jedinice 1. hrvatskog korpusa »pokazali bolji vojnici i izdržljiviji«.⁵²⁰⁾ Glavni štab je posebnom naredbom pohvalio 1. bataljon 1. brigade, a od pojedinaca su kao »hrabri i požrtvovani borci« navedeni: Bogdan Bolta, Rade Krajinović Krajina, Vlade Vein, Dane Pejić, Rade Ljubobratović i Dragan Grubor.⁵²¹⁾

U slamanju talijansko-kvislinških snaga od 20. januara do 22. februara iz 1. brigade su poginula 33 borca, 183 su ranjena, a jedan je pobjegao četnicima baš onog dana kad su četnici tučeni na prilazima Srbu, 15. februara. To su podaci iz operacijskih dnevnika 1. hrvatskog korpusa i 6. proleterske divizije. Međutim, na kraju rata, 1945. godine,

⁵¹⁵⁾ Zb. NOR, XIV/2, 293.

⁵¹⁷⁾ Jovo Bursać, od IV neprijateljske ofanzive do ulaska u Prvi proleterski korpus, Zb. *Šesta proleterska divizija*, 135.

⁵¹⁸⁾ U pojedinačnom spisku spomenut je pedeset jedan ranjenik: komandiri četa: Đoko Pilipović (1. bataljon) i Dušan Čubrilo (2. bataljon); vodnici: Dušan Marčetić, Lazo Čanak, Soka Medić, Milan Radenović, Božo Pilja i Jovan Medić (svi iz 1. bataljona); delegat voda Slavko Vein (1. bataljon); desetari: Ilija Bujić, Gojko Kukić (1. bataljon) i Slavko Plečaš (2. bataljon); borci: Dane Batinica, Pajo Babić, Ilija Prijić, dvojica imenjaka - Đuro Radenović, Milan Miljuš, Mirko Medić, Mirko Grbić, Rade Pilipović, Nikola Marić, Simo Lukić, Rade Radenović, Rade Desnica, Ljubo Damjanović, Dane Petrović, Mićo Damjanović, Đuro Zorić, Ilija Balać, Pajo Lajić, Dušan Maričić, Nikola Radaković, Vaso Vojvodić, Milan Pavković, Mile Ovuka, Ilija Rodić, Veljko Batinica, Đuro Čopić, Miloš Batinica, Ilija Piplica, Andrija Opačić, Petar Mandić (svi iz 1. bataljona), Milan Basarić, Milan Potrebić, Jovo Korica, Sava Pjevač, Novak Rajčević, Jovo Ljubojević (2. bataljon), Stevo Robić i Milan Cvijanović (4. bataljon) (Zb. NOR, V/12, 180-183).

⁵¹⁹⁾ AVII, 799, 2-1/2.

⁵²⁰⁾ Zb. NOR, V/13, 169.

⁵²¹⁾ AVII, 799, 2-1/2.

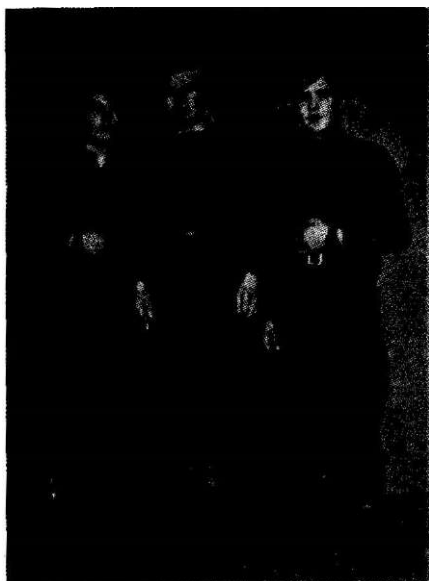
štab 1. brigade je u tada pisanom operacijskom dnevniku ustvrdio da je 1. brigada u operaciji »Weiss« imala 561 borca izbačenog iz stroja (125 poginulih i 8 nestalih).⁵²²⁾ U tome su izvještaju poimenično spomenuti - od poginulih - samo zamjenici komandanata bataljona Mane Pražić i Jovo Prodanović, zamjenik komandira čete Ilija Obradović i zamjenik komesara čete Nikola Zagorac Kobac.⁵²³⁾

Odmah poslije ofanzive, u martu, komandant 1. hrvatskog korpusa Ivan Gošnjak i komesar Veco Holjevac, sa svojim štabom, analizirajući držanje i djelovanje jedinica u proteklom borbama, pisali su kako Ličani u odnosu na borce ostalih jedinica 1. korpusa »posjeduju veće iskustvo u borbi« i kako »umiju iskorištavati teren i zaklone«. Komandni kadar su hvalili, mada će reći da »to ne važi za sve jedinice«; uglavnom, u komandovanju »pokazalo se više samoinicijative«. Za borce 6. ličke i 8. kordunaške divizije štab korpusa je pisao da su se »držali u ovoj ofanzivi dobro«. Utvrđeno je da »nije bilo slučaja samovoljnog napuštanja položaja«, pri čemu su naglašeni »teški uslovi«: velika studen, visoke planine, najčešće prekrivene velikim snijegom, slaba odjeća i obuća. Uz sve to borci 1. brigade »ne samo da su odbijali napade nadmoćnijeg neprijatelja, već su redovno prelazili u kontranapade«.⁵²⁴⁾

⁵²²⁾ U višegodišnjem istraživanju mi smo utvrdili da je u borbama od 20. januara do 22. februara 1943. godine poginulo, od rana umrlo ili nestalo 96 boraca: Sava Čudić, Vlade Čubrilo, Mile Čiča, Ilija Grbić (nestao), Miloš Graovac Staljin, Milan Grbić, Stevo Grubješić, Đorđe Grujičić Petretin, Mane Grujičić, Pejo Grujičić Pejcan, Dragan Glumac, Mile Glumac Bjelči, bolničarka Glumičić, Branko Filipović, Dušan Varićak, Mićo Vlaisavljević, Rade Vignjević, Anda Vukmirović, Mane Vlaisavljević, Bude Vlaisavljević, Nikola Vojnović Jojikin, Nikola Vojnović Stevin, Bogdan Vukmirović, Dane Vekić, Dara Žutić, Milan Paripović, Mile Jovice Pavković, Milan Mile Pavković, Stevan Pavković, Đuro Pećanac, Đuro Pejić Jovo Petrić, Mane Pražić, Branko Pilipović, Rade Pilipović, Jovan Prodanović, Mile Kokotović, Ante Kovačević, Dušan Đilas, Jovo Đukić, Jovica Đukić, Nikola Zagorac Kobac, Milan Zec, Đuro Zorić, Radovan Zorić, Luka Zorić, Marko Laškarin, Petar Lemić, Milenko Lučić, Nikola Lukić Nidžo Karina, Petar Čopić, Božo Tonković, Dujan Dragišić, Nikola Đukić, Ilija Obradović, Rade Obradović, kurir Orelj, Viktor Ostović, Dane Ostović, Dušan Radaković Duvina, Maksim Radaković, Rade Radenović, Dušan Rastović, Ilija Rastović, Dušan Radenović, Dušanka Rodić, Božo Basara, Mile Basarić, Jovo Batinica, Milan Batinica, Kojo Bobić, Jozica Biljan, Ilija Bogunović, Rade Bogunović, Simo Bogunović, Dušan Bokan, Rade Brkić, Jelka Bujić, Milorad Bursać, Branko Filipović, Dane Mandić, Pero Marjanović, Milka Matić, Ivan Milković, Milan Miljuš, Duka Mandić, Đuro Mandić, Nikola Savatović, Đuro Skendžić, Stevo Skendžić, Milka Skendžić, Joja Arbanas, Aleksa Cvijanović, Mirko Cvjetičanin, Petar Paripović Pejica.

⁵²³⁾ AVII, 799, 4 - 4/2.

⁵²⁴⁾ zb. NOR, V/13, «69.



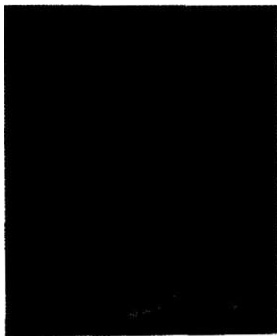
*Nedjeljko Pavlović Branko
Kmezić i Nikola Uzelac*



*Stoje: nepoznati borac,
Gojko Njegovan, Petar Skorić; sjede:
Mrloš Todorić i Đuro Vojinović*

*Velimir Vrunkić, Miloš Todorić, Mile Bobinac i Simo Baškot (sjede); Gojko
Banjeglav Tigar, Gojko Damjanović i Miloš Cvjetičanin*





*Miloš
Đaković*



*Rade
Bubalo*



*Dragan
Šijan
Brovinger*



*Dušan
Zorić*



*Milan Basta i Mičo Mileusnić
s bolničarkom Darom*

*Rade Krajnović Krajina
(kleči) s Pajicom Pavkovićem
i Ninom Prijićem (lijevi)*





*Obrad Vrmeđa i Slobodan Nastić
(sjede); stoje: Marica Drobac, Vlado
Marčeta, Radojka Sudiuković*

*Dragica i Đuro Drobac, David Čebić
i kurir Stipe Župan (kleči)*



Branko Kričković i Mile Plećaš



*Nikola
Bujić*



*Jelka
Bujić*



*Đuro Drobac s kuririma
Stipom Županom
i Stevanom Ribarom (desni)*



*Vlado Čujić, Milka Kokotović
i Gojko Paripović*

*Ljubomir Medić Brzica, Jovica Grković, Dmićtar Zaklan, Miloš Čanković
(stoje); sjede: Milan Pavičić, Dane Čujić i Milan Grubić*





*Milan Krajinović
i Milan Potrebić*



*Rade Ljubobratović, Mile Kolak
Boja i Stevo Glumac*

*Đuro Pjevač, Veljko Kosanović,
Trivun Paripović i Slavko Plećaš
(stoje); sjede: Anka Vitas
i Nikola Jerković*



*Milka Kokotović, Jeka Obradović,
Anđa Obradović
i Ljubinka Arsenijević*





*Vukašin Batinica, Jovo Zavišić, Mirko Lasković, Jovonja Obradović
i DMITAR JERKOVIĆ (slijeva na desno)*

*Stojan Gaković, Gojko Pandžić, Dane Naprta, Nikola Rakić, Fanika Šutić
, udana Uzelac i Uroš Potkonjak*



Proljetna ofanziva Prvog hrvatskog korpusa

(mart - april 1943)

Snage 6. divizije, iznuravane u tridesetčetvorodnevnim borbama, nisu uspijevale u stopu pratiti neprijatelja koji se naglo povlačio. Od jedinica 1. brigade samo je 2. bataljon »Pekiša Vuksan« napustio Liku nastupajući prema Bosanskom Grahovu, možda u ehu Titovih zahtjeva upućivanih Glavnom štabu Hrvatske, da se na drvarski pravac pošalje pomoć kako bi se omogućilo vraćanje ešelonu teških ranjenika u Liku.⁵²⁵ »Pekiša Vuksan« je stigao do Očijeva, ali nije uključen u borbe protiv SS-divizije »Princ Eugen«, koja je od Petrovca nadirala prema Drvaru. Bataljon se 27. februara vratio u Liku.

Posljednjeg tjedna u februaru bataljoni 1. brigade - 1. u rajonu Srba, a 3, 4. i 5. u udbinskim selima - imali su dugo čekani predah. Bogde Vujnović pamti da je tih dana štab bio u Udbini, u jedinoj nezapaljenoj zgradi. Tu je održan sastanak s komesarima GŠ Hrvatske i 1. hrvatskog korpusa, dr Vladimirom Bakarićem i Većom Holjevcem. Odmah poslije tog sastanka, održano je savjetovanje štaba divizije sa štabovima triju ličkih brigada. Zatim su uslijedila savjetovanja i sastanci nižih štabova i jedinica, partijskih i skojevskih ćelija.⁵²⁶ Bili su to sastanci analiza činjenog i učinjenog, ukazivanje na propušteno i krivo učinjeno, a ujedno i pripreme za diskretno najavljenju ofanzivu snaga 1. hrvatskog korpusa.

Plan Glavnog štaba Hrvatske i štaba 1. hrvatskog korpusa izmijenio je, barem što se rokova tiče, za njih neočekivani kontraudar talijansko-kvislinških snaga od Gospića, Metka i Lovinca prema Ploči, Mogoriću i Vrepcu. Pokazat će se da je ta kratkodaha ofanzivna akcija imala za cilj samo paljenje još dotad nezapaljenih sela u kojima su se partizani držali od ustanka.

Da će iz garnizona s pruge Gospić - Lovinac uslijediti ofanzivni nalet Talijana, ustaša i četnika, u štabu divizije se saznalo 28. februara.⁵²⁷ Vijesti, očito, nije pridavano pravo značenje, vjerovatno stoga što je štab divizije bio ponesen pobjedonosnim zanosom.

⁵²⁵ Od osmofebruarskog naređenja (»Čuvajte pravac Drvar«) do 28. februara Vrhovni komandant je više puta slao depeše ovog sadržaja: »Naređujem da odmah pošaljete barem dvije najbolje brigade preko Martin-Broda za Drvar ili za Grahovo da, zajedno s Bosancima, razbijete Nijemce. Ja šaljem topove... « (Tito, n.d. 14, 98). Poslije 22. februara moglo se prema Drvaru poslati i dijelove 6. i dijelove 8. divizije, ali to nije učinjeno. Umjesto hitnog prebacivanja prema Drvaru, snage 1. hrvatskog korpusa su 23. februara, u čast godišnjice Crvene armije, u Lapcu održale vojnu paradu. »U defileu pred tribinom vojnih i političkih rukovodilaca prolaze i zarobljeni topovi ukrašeni ručnicima i raznim narodnim vezovima što su in žene i omladinke darovale... Poslije parade održava se miting. Uz okupljeni narod oko 3000 partizana u zbijenim redovima slušaju govornike... « (Dr Nina Rubčić, n.d. 457).

⁵²⁶ Zb. NOR, IX/3, 299.

⁵²⁷ Isto, V/13, 18.

Informacija o pripremljenom napadu na slobodnu teritoriju istočno od željezničke pruge Lovinac - Gospić, na Ploču, Mogorić i Vrebac, da je bilo realne procjene, trebalo je da podstakne štab divizije da odmah prema Lovincu, Raduču, Metku i Bilaju isturi i kompletnu 3. brigadu i barem tri bataljona 1. brigade (s Mitraljeskim), jer su se sve te jedinice krajem februara nalazile u razmjerno bliskom rastojanju. No, štab divizije je prilaze slobodnoj teritoriji Ploče - Vrebac i dalje držao samo s bataljonima 3. brigade, iako je to bio široki front od dvadesetak kilometara. I tako se dogodilo da će i pored primljenih obavještenja o namjerama neprijatelja štab divizije ujutro 1. marta naletom neprijateljskih snaga biti iznenađen.

U prvomartovskom napadu od Lovinca, Raduča, Metka i Bilaja sudjelovalo je 11 bataljona talijanske vojske s gospićkim i lovinačkim ustašama i sa medačkim četnicima.⁵²⁸ Svim tim snagama komandovao je štab divizije »Re«. Napad je počeo u 4 sata 1. marta. Talijani, ustaše i četnici su nastupali kroz Pločanski klanac i preko brda iznad Ploče i Mogorića (jedna grupa), zatim kroz Ploče (druga grupa) i poljem i cestom od Metka prema Mogoriću (treća grupa). Pješadijske kolone su bile podržane od desetak tenkova.⁵²⁹

Ujutro 1. marta, kad se borba već razgarala i pred Pločom i pred Mogorićem, »Pekiši Vuksanu« je naređeno da što je moguće brže zaposjedne 909 metara visoki Jelovi vrh. Manje snage 3. brigade nisu bez pomoći mogle da se tu održe. Kad je bataljon »Pekiša Vuksan« izišao na Jelovi vrh, prostim osmatranjem, a i po jeci borbe, uočeno je da su neprijateljske snage potisle 3. brigadu i izišle na dominantne kote Lipač (794) i Đurin vrh (833). Dalje ostajanje na Jelovom vrhu je bilo besmisleno.

Štab divizije je svu ozbiljnost situacije sagledao tek kasno uveče 1. marta, mada će kasnije, opravdavajući se pred štabom korpusa, odgovornost prebacivati na štab 3. brigade, jer navodno nije uspio ovladati cjelinom stanja, tako da su prema toj ocjeni - »bataljoni radili samoinicijativno i spontano«. Međutim, kasnio je štab divizije. Umjesto da pošlje prvih obavještenja o predstojećoj lokalnoj ofanzivi od Lovinca, Metka i Gospića na tim pravcima uz 3. brigadu rasporedi sve jedinice 1. brigade, štab divizije to čini tek u noći 1. i 2. marta. Tada su u borbu uvedeni bataljoni »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« ojačani dijelovima 5. mitraljeskog bataljona.

»Pekiša Vuksan« je 2. marta zadržan na položajima Jelovi vrh - Viojla. Komandant brigade Lazo Radaković je čete »Matije Gupca« izveo na brda svoga djetinjstva i rasporedio ih nad uskim seoskim društvom Mogorić - Srednja Gora, malo istočnije od najistočnijih mogorićkih kuća. »Božidar Adžija« je zadržan u rezervi, kako bi, ovisno o razvoju borbe, mogao biti najbolje iskorišćen.

Dva bataljona 3. brigade i bataljon »Matija Gubec«, mada više skloni noćnim nego dnevnim napadima, pred podne 2. marta u Vrepcu su izvela silovit »protivjuriš na neprijatelja nanijevši mu gubitke i zarobivši dva neispravna tenka«.⁵³⁰ Nešto kasnije protuudar je izveden na svim

528) Isto, 249.

529) Isto, 250.

530) Isto, 18.

pravicima. Neprijatelj je napadnut i od »Pekiše Vuksana« i od »Božidara Adžije«. Silini tog napada Talijani, četnici i ustaše nisu odoljeli. Za nekoliko sati, u rano popodne 2. marta, neprijatelj se povukao u žicama ograđene i bunkerima utvrđene garnizone Gospić i Medak. U tom napadu, »Pekiša Vuksan«, sa dijelovima 3. brigade, brzo prodire prema Ploči, a »Božidar Adžija« je izveden iz rezerve i odmah uključen u oštre borbe duž ceste Bilaj - Barlete - Vrebac. Talijani su se ubrzano povlačili. Iza njih je sve bilo u plamenu. Sve kuće su zapaljene. Štab divizije će reći da su Talijani temeljito uništili ona partizanska sela »tako da ona danas više ne predstavljaju bazu« za partizanske jedinice.

Talijanima su najveći gubici naneseni na Jadovi, između Pavlovca i Vrepa. Zarano se smračilo i noć je pomogla Talijanima. »Uslijed mraka i nepreglednosti, kao i nepoznavanja situacije, gonjenje neprijatelja nije moglo dati velike rezultate.«⁵³¹⁾

U ovim borbama, i u dva naredna dana, kad je dolazilo samo do manjih okršaja, dok Talijani, četnici i ustaše nisu stjerani u utvrđene krugove bunkera i bodljikave žice u Metku, Lovincu, Bilaju i Gospiću, 1. brigada je imala 1 mrtvog i 5 ranjenih, a 3. brigada 4 mrtva i 15 ranjenih.⁵³²⁾ Prema talijanskim podacima, oni su imali 16 poginulih i 73 ranjena; jedan poručnik s 25 talijanskih vojnika je zarobljen. Četnički gubici nisu poznati. Ustaše i domobrani su imali 43 izbačena iz stroja (8 poginulih).

Združena dejstva četnika i ustaša ovoga su puta zaključena pismenim ugovorom, koji su u ime »Medačkog četničkog odreda« potpisali kapetani Jovo Dabović i Miodrag Kapetanović, te Nikola Omčikus, Vladimir Teslić, Stojan Vlaisavljević, Branko Uzelac i Jovo Vučetić.⁵³³⁾

Glavnina 1. brigade je iz gospićkog kotara 5. marta pomjerena na jug Like, gdje je već bio 1. bataljon »Marko Orešković«. Četnici i Talijani su se u velikoj žurbi povukli iz Gračaca prema Kninu. Za njima je poslan samo »Marko Orešković«, a ostale snage 1. brigade su - u očekivanju najavljenog napada na Lovinac i Sveti Rok⁵³⁴⁾ - raspoređene sjeverozapadno od Gračaca, nad komunikacijama Gračac - Lovinac.⁵³⁵⁾ U tjedan dana štab divizije je tri puta planirao i odgađao napad na Lovinac.⁵³⁶⁾ Jedinice su uzaludno pomjerane i iscrpljivane. Konačno je riješeno da 2. i 3. brigada Lovinac blokiraju, a da 1. brigada zaposjedne - razbijajući ustaški garnizon - Sveti Rok.⁵³⁷⁾

U Gospiću su tada ustaški komandanti sve zabrinujući: neće li - kad se Talijani sasvim povuku iz Like - uslijediti napad partizana i na Gospić. Jer, piše sredinom marta 1943. godine zapovjednik 2. oružničke pukovnije u Gospiću, »ako talijanske snage i nisu mnogo postigle u uništavanju partizana, ipak su barem dobro osiguravale veća mjesta«. Zapovjednik 2. oružničke pukovnije pretpostavljene upozorava na to da »akcije protiv partizana od strane naših (ustaškodomobranskih) i talijan-

⁵³¹⁾ Isto, 252.

⁵³²⁾ Isto, 480.

^{f³)} Isto, XIV/2, 387-394.

⁵³⁴⁾ AVII, 419, 6/1-1.

⁵³⁵⁾ Isto.

⁵³⁶⁾ Zb. NOR, V/13, 137.

⁵³⁷⁾ AVII, 86, /15-1.

skih oružanih snaga nisu dale pozitivne rezultate«, pa konstatira da su »partizanske bande sada«, drugog tjedna u martu 1943. godine, »još ogorčenije uslijed toga što su im popaljena skoro sva sela, te se sada ponovo okupljaju i vrše masovne napade na hrvatska sela i na naše oružane snage«. U Lici su ustaše marta 1943. godine imale na raspolaganju četiri i pol ustaške »djelatne«, to jest aktivne bojne, jednu ustašku pripremnu bojnu, četiri domobranske bojne, tri samostalne satnije 12. pješađijske pukovnije, jedan oklopni »sat« i jednu »gorsku bitnicu«. Uz tu vojsku po selima je bilo i oružnika i mjesnih ustaša svrstanih u seoske straže. U Metku su ustaše bile s četnicima. U rajonu Sveti Rok - Lovinac, gdje će napadati 1. brigada, bila je raspoređena 32. ustaška bojna s oružnicima i lokalnim ustašama. U Svetom Roku su bili i dijelovi 1. bojne 12. pješačke domobranske pukovnije. Marta 1943. ustaša je i četnika u Lici bilo gotovo 9000.⁵³⁸⁾

Ustaše u Svetom Roku trebali su razbiti bataljoni »Božidar Adžija« i »Pekiša Vuksan«. Razložno se vjerovalo da će »Pekišine« i »Adžijine« čete, napadajući na Sveti Rok s jugoistoka (»Božidar Adžija«) i sjeverozapada (»Pekiša Vuksan«) uveče 14. marta ovladati selom i zatvoriti ulaze u Lovinac i od Ričica i od Svetog Roka. Bataljon »Matija Gubec« zaposleo je dijelom snaga položaje jugozapadno od Gračaca, u rajonu Vrača, zatvarajući prilaze preko Velebita iz Dalmacije, a dijelom snaga s brda uz cestu kontrolirao je prostor prema Lovincu. Posebno je bilo traženo da »Gubec« čvrsto drži čuke dominantne nad raskrsnicom puteva Gračac - Gospić i Sveti Rok - Lovinac.

Cete 5. mitraljeskog bataljona su bile pridodane 2. 3. i 4. bataljonu.

Oko 21 sat 14. marta, razbivši ustaške položaje između Ričica i Svetog Roka, bataljon »Božidar Adžija« i četa mitraljezaca 5. bataljona su izbili do sveto-ročke crkve, u centru sela. Čisteći jugoistočne prilaze Svetom Roku, 3. bataljon je imao 1 ranjenog i 1 poginulog borca.

U 21 sat, kad je komandant 3. bataljona Dmitar Zaklan izišao na malu uzvisinu, kod sveto-ročke crkve, iznad razlivenog potoka Obsenica, podno starog, srednjovjekovnog sveto-ročnog davno razorenog grada, kuriri i izvidnice, prethodno izaslane prema padinama Velebita, otkud je očekivan 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, javljaju mu da nema nikakvih vješti od 2. bataljona. Bez podrške sa sjeverozapadnog pravca, otkud je trebao napadati »Pekiša Vuksan«, još prethodne noći upućen da izvede obilazni marš manevar preko Velebita, štab 3. bataljona odustaje od napada; zadržava čete na položajima Svetom Roku s jugoistoka, s osloncem na dijelove »Matije Gupca« u Ričicama.

Za neulazak 2. bataljona »Pekiša Vuksan« u borbu za Sveti Rok u 21 sat 14. marta štab brigade i štab divizije će okriviti četu za vezu, zapravo ustvrdit će da je »glavni razlog nauspjeha skoro nikakvo funkcionisanje veze«. Baš tih dana, u vrijeme pomjeranja brigade od VrePCA i Mogorića prema Gračacu i Ričicama, u Tupalama pod Resnikom, u kući Rackova Pištića, komandu čete za vezu je preuzeo jedan od najobrazovanijih boraca u diviziji, vjerovatno jedini koji je znao i grčki i latinski, dvadesetdvogodišnji Janko Dimić, sarajevski bogoslov, u ostrvič-

⁵³⁸⁾ Isto, 421B, 32-1/5.

koj sirothinji rastao, malo jogunast karakter i teško suspreziv, što ga je učestalo dovodilo u sukobe i sukobljavanja i s profesorima bogoštovlja i s pretpostavljenim u partizanima, s različitih povoda, dakako. Janko Dimić Pop je tek bio osvojio definitivno povjerenje partijskih drugova iskazujući se i kao borac i kao zamjenik komandira za vezu u 3. brigadi. Znao je više od ostalih kako da organizira, s ono malo vezističke tehnike, vezu među jedinicama, ali uz svu snalažljivost kurira i vezista i uz svu organizatorsku sposobnost komandira Janka Dimića i komesara Božidara Jokića, u borbi za Sveti Rok četa za vezu zapravo i nije mogla učiniti više nego što je učinila. Grešku za nedolazak »Pekiše Vuksana« uveče 14. marta u Sveti Rok treba pripisati štabu brigade: nije se smjelo ulaziti u rizik izmjenjujući precizno utanačeni dogovor da se na Sveti Rok napadne u 5.30 sati 15. marta.⁵³⁹⁾ Kad je već »Pekiša Vuksan« zašao uz Velebit, i kad se za štab brigade izgubio u velebitskim šumama, sjeverozapadno od Svetog Roka, ujutru 14. marta, na traženje štaba divizije da napad počne uveče 14, a ne ujutru 15. marta, poslani su kuriri da stignu komandanta bataljona Bogdana Dukića i da mu prenesu nove direktive.

U drugom napadu na Sveti Rok, koji je trebao uslijediti po planu štaba brigade u 4 sata 16. marta, iz nama nepoznatih razloga (o tome nije bilo govora ni u jednoj ondašnjoj analizi), zakasnio je bataljon »Božidar Adžija«, koji se prethodno povukao prema Ričicama.

Obrana Svetog Roka nije bila ni dobro organizirana, ni uporna. Već u 4.20 sati 16. marta »Pekiša Vuksan« je ovladao i rajonom oko svetoročke crkve, s jedne strane ceste, i Gradinom, s druge strane ceste Zadar - Sveti Rok - Lovinac. Nešto jači otpor je pružan samo s Gradine, nad raskršćem ceste prema Miletića-gaju i Lovincu.

Ustaše su se iz Svetog Roka povukle u Lovinac, 5 kilometara u smjeru sjeveroistoka, preko pruge i ceste Gračac - Gospić.

Svetoročka ustaška posada, ojačana ustašama iz Lovinca, čim je stigla, iz Lovinca je izvršila prodor prema Svetom Roku. Bataljon »Matija Gubec« nije zaposjeo položaje s kojih bi mogao kontrolirati izlaze iz Lovinca, a dijelovi bataljona u Svetom Roku su bili bez ikakvog osiguranja. I tako se dogodilo da su oko 9 sati 16. marta ustaše odjednom izbile u Sveti Rok sijući smrt na sve strane. Iznenadni protunapad je zbunio borce i starješine 1. brigade u Svetom Roku. U takvoj situaciji gubici su mogli biti strahoviti, ali - ako je suditi po izvještaju štaba brigade - zahvaljujući prisebnosti komandi četa, štabovima »Pekiše Vuksana« i »Božidara Adžije« i štabu brigade katastrofa je izbjegnuta. Izvještaj kaže da je brigada imala minimalne gubitke - troje poginulih. No, čini se da je izvještaj pisan prije nego što su prebrojeni svi poginuli.^{54)®} U kući u kojoj se bio smjestio štab 2. bataljona ustaše su zatekle i

⁵³⁹⁾ Zb. NOR, V/13, 358.

⁵⁴⁰⁾ Ljubica Plećaš piše kako je ustaška grupa u štabu »Pekiše Vuksana« zatekla njenog brata Biću Plećaša i Ferdu Toplaka: »Tu je Biću najprije spasio Ferdu ubivši ustašu koji je upravo gađao u Ferdu. Zatim je Ferdo spasio Biću od ustaša koji su mu zašli s leđa: potukao ih je. Ja nisam mogla do njih, jer sam bila odsječena u nekim kuruzima. Danica Kokotović je poginula kraj mene. Ljubicu Vukmirović i još jednu (vjerovatno je riječ o Danici Munjas) ustaše su uhvatile žive i žive ih pribili na ogradu kod gostionice. Strašno su ih mučili«. (Pismo Milošu Počući, 7. 3. 1987; autorska zbirka).

ubile zamjenika komandanta brigade Radu Bubala i referenta saniteta 4. bataljona Sofiju Radović Soku.⁵⁴⁰ U trenu munjevitog naleta sveteročkih i lovinačkih ustaša, s Bubalom i Sokom Radović su bili i Biće Plećaš, Ferdo Toplak, i barjaktar 2. bataljona Dane Crnobrnja. Ova trojica su se odlučili na bijeg iz opkoljene kuće. Barjaktar je bataljonsku zastavu, koju su nepunu godinu ranije šile i vezle smiljanske skojevske, Hrvatiće,⁵⁴² skinuo se stijega i vezao je oko pojasa. Uletjeli su u pakao - i probili se. Nisu bili ni ranjeni.

U protunapadu su se posebno istakli dijelovi 2. bataljona koje je vodio Jure Brnbolić. Ustaše su brzo protjerane, ali bilo im je dano dovoljno vremena da počine zločine.

Kad se ustaška kolona vraćala u Lovinac, na nju je samoinicijativno napala 2. četa »Matije Gupca«. U tom napadu je poginuo jedan od najomiljenijih ljudi u bataljonu (u kosinjskom kraju pjesme su opjevane 0 njegovom junaštvu), komandir čete Damjan Mileusnić.

U borbama koje su vođene oko Lovinca 16. i 17. marta poginuli su 1 Tomica Brajković, Dragan Mandić, Kata Milošević, Stevo Puvalić i Simo Momčilović.⁵⁴³ Među ranjenima bili su i Dujo Čubrilo i Stevo Potkonjak, komesar čete koji je redovno bio u jurišnom stroju ili bombaškoj grupi. Komanda 1. čete 2. bataljona je povjerena bratu Steve Potkonjaka Mačka, Bogdi i krtijašu Peri Radenoviću.

Poslije okršaja u Svetom Roku štab divizije je odlučio da se 18. marta u 18 sati napadne i Lovinac. Prva brigada je morala sačekati i tući dijelove ustaškog garnizona kad budu prinuđeni da napuste Lovinac. Dva bataljona strijelaca i tri čete mitraljeskog bataljona su raspoređeni u polukrugu oko lovinačke željezničke stanice od Razvale (kota 640) preko raskrsnice kod Čavčića do Miletića-gaja. Zadatak: »da spriječi neprijatelju bjegstvo u pravcu Velebita i u pravcu Miletić-gaj - Raduč«. Bataljon »Matija Gubec« je zadržan na čukama nad putevima prema Gračacu i Obrovcu: da četnici ne krenu s Velebita u pomoć ustašama, kao što se dogodilo dva tjedna ranije u rajonu Ploče - Vrebac.

Lovinac je napadala 3. brigada, i to »frontalno, samo sa jednoga pravca, umjesto da je napad vršen koncentrično iz više pravaca«.⁵⁴⁴ Oko 200 ustaša se odlučilo na bijeg prema Velebitu. Uletjeli su u raspored 3. bataljona »Božidar Adžija« i poslije kratkog, ali žestokog okršaja, primorani su na vraćanje u Lovinac. Poslije toga na povlačenje se odlučuje kompletan ustaško-domobranski lovinački garnizon. Povlačeći se u tri kolone, prema Miletića-gaju i Raduču, ustaše su u 4 sata ušle u raspored »Pekiše Vuksana«. Borci su bili dobro raspoređeni, ali od silnog umora nitko od njih nije uočio ustaške kolone. »Možda je tek poneki

^{54,5} Zamjenik komesara brigade Bogde Vujnović se sjeća da je »Rade bio malo bolestan; stomak ga je mučio. S njim sam došao do kuće u kojoj će poginuti. Malo je prillegao. Mi ostali smo otišli da obidemo položaje. Prodor ustaša je bio munjevit. Radu su iznenadili, kao i Soku, koja mu je, valjda, nastojala pomoći. Poslije našeg protivnapada • a sve se to odigravalo strahovito brzo - našli smo Radu mrtvog. Ustaše kao ustaše: izivljavali su se tako što su Radi razbili glavu, a Soku po najosjetljivijim i stidnim mjestima sjekli noževima«. (Pismo Bogde Vujnovića; autorska zbirka),

» f 2b. NOR, V/13, 358.

⁵⁴³¹ Svi su oni, kao i Rade Bubalo, Ljubica Vukmirović, Danica Kokotović i Danica Munjas 20. marta sahranjeni u Čanković-Gaju.

⁵⁴⁴ Milan Šijan, *Treća lička brigada*, Beograd 1969, 104.

borac bio budan, kad sam čuo zveket oružja i plač djeteta» - sjeća se Slavko Glumac: »Viknem: Pekiša, na noge!« Ljudi u polusnu, Bogdan iskoči preda me, viče: Juriš! Sijeva od pucnjave. Ustaše preskaču živicu, lete. Okrenem se, s leđa nam druga njihova kolona. Tu pogibe Bogdan Dukić, komandant velikih mogućnosti, hrabar i pametan.«

Ustaške kolone su se probile, mada su - kao što ustaška komanda u izvještaju navodi⁵⁴⁵ - imali izuzetno velike gubitke. No, ustaše, »majari«, domobrani i oružnici, koji su se zadržali u Lovincu, i dalje su se grčevito branili, riješeni da se ni u kom slučaju ne predaju. Štab 6. NOU divizije je u takvoj situaciji procjenio da je najbolje obustaviti daljnje napade na Lovinac.⁵⁴⁶

Odgovornost za neuspjeh primio je na sebe štab divizije, i to prvenstveno komandant divizije. Glavni štab je prihvatio samokritiku Srećka Manole i učinio ono što je obično u narodnooslobodilačkom ratu činjeno - komandant je smijenjen i povučen u viši štab. Za komandanta 6. ličke divizije je 21. marta postavljen dotadašnji pomoćnik komandanta Glavnog štaba Hrvatske, predratni vojvođanski partijski i skojevski rukovodilac, prvi kandidat za prvog komandanta Prve brigade dvadesetpetogodišnjak, u čijoj je sažetoj biografiji predloženih vijećnika budućeg Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske pisalo u decembru 1942. da je »prvi partizan« u Hrvatskoj,⁵⁴⁷ Đoko Jovanić.

Prvih tjedana nakon dolaska Đoke Jovanića u diviziju, Prva brigada neće biti neposredno pod komandom štaba divizije, jer je - baš kad on s Bijelih potoka, iz Glavnog štaba dolazi u diviziju, kod Lovinca - kompletna 1. brigada izdvojena iz divizijskog sastava i, kao ključna snaga zрманjskog, odnosno Kninskog sektora, poslana u sjevernu Dalmaciju.

U dane odlaska 1. brigade u sjevernu Dalmaciju, tamo gdje je već bio njen 1. bataljon, imala je ukupno - po spisku - 789 zanatlija, 44 vojno-policajska lica i 15 intelektualaca, odnosno 936 Srba, 117 Hrvata i 1 Muslimana. Po političkoj pripadnosti 165 ih je bilo u Komunističkoj partiji, 291 »vanpartijski komunist«, 592 »stranački neopredjeljenih«.⁵⁴⁸ U Skoju je bilo poslije ofanzive 220 boraca, među njima 38 djevojaka, 27 Hrvata i 193 Srbina. Poslije borbi u rajonu Sveti Rok - Lovinac, za zamjenika komandanta brigade je postavljen Milan Šijan, a za ko-

⁵⁴⁵ Zb. NOR, V/13, 398.

⁵⁴⁶ Štab 6. divizije je 28. marta 1943. pisao da je 1. brigada 14, 15, 16, 17, 18. i 19. marta imala 6 poginulih boraca. Podaci o ranjenima nisu navedeni. Poimenično su među poginulima navedeni samo Rade Bubalo, Bogdan Dukić i Soka Radović. (Zb. NOR, V/33, 388). Međutim, prema prikupljenim podacima, u borbama oko Lovinca sredinom marta poginulo je, osim troje navedenih, još sedam boraca - Tomica Brajković, Ljubica Vukmirović, Vojin Mandić, Damjan Mileusnić, Kata Milošević, Simo Momčilo i Stevo Puvalić - a Danica Munjas je zarobljena i poslije mučenja ubijena.

⁵⁴⁷ ZAVNOH, Zb. dokumenata, knj. I, Zagreb, 1964, 20.

⁵⁴⁸ AVII, 419, 5/120; u jedinicama NOV Hrvatske se sve do decembra 1943. u izvještajima uz socijalni i nacionalni sastav iskazivala i partijska pripadnost. Obično su bile "ove rubrike: članova KPJ, kandidata KPJ, članova SKOJ-a, »vanpartijski komunisti« i »van organizacija« ili »bespartijski«. Tito je u vezi s tim 27. decembra 1943. pisao Centralnom komitetu KPH; »U formularu za prikupljanje podataka iz vojnih jedinica ima rubrika: politička pripadnost. Sva pitanja po tome izbaciti i oštre ukazati na takve greške«. (Tito, n.d. 18, 114).

mandanta 2. bataljona »Pekiša Vuksan« Jovica Zorić. Referent saniteta u 4. bataljonu je školovana medicinska sestra Olga Selić. Šijan je po naređenju štaba brigade komandu 1. bataljona predao Mili Marčetiću, koji je bataljonom komandovao i u jesen 1942, do ranjavanja u Slunju. Operativni oficir brigade Danilo Damjanović je preuzeo dužnost zamjenika komandanta 2. ličke brigade, a za operativnog oficira 1. brigade je došao Kordunaš Ilija Gvozdić.

Zaustavljena pred Lovincem, 6. divizija ne odustaje od ofanzive. U toj ofanzivi 1. brigada će dobiti samostalan zadatak i ostat će pet tjedana izvan divizijskog sastava, angažirana u borbama između Gračaca i Knina, češće protiv četnika, nego protiv Talijana. Na dijelu toga područja 1. bataljon 1. brigade je bio angažiran još prije nego što su počele borbe za Sveti Rok i Lovinac. Bataljon je bio uključen u grupu bataljona pod komandom operativnog štaba za sektor Zrmanja. U pohodu na jug, prvi zadatak »Marka Oreškovića« je bio da oslobodi Gračac. No, borbi za centar najjužnijeg ličkog kotara ovoga puta nije bilo: četnici su, slijedeći Talijane, koji su Gračac napustili 4. marta, pobjegli na Velebit i preko Velebita u Dalmaciju. Komandant gračačkih četnika, kapetan Milivoj Vuksanović, kasnije će pisati, u Kninu, u Đujićevom štabu, da se svi »čude kako smo uspjeli sa minimumom žrtava da se izvučemo iz Velebita«.⁵⁴⁹ⁱ

Bataljon »Marko Orešković« je 8. marta krenuo iz Gračaca preko Graba, gdje mu se priključio 4. bataljon Ličkog partizanskog odreda, za Otrić. Tim pohodom počinje akcija koja će najčešće biti označavana kao »čišćenje južnog sektora od četničkih bandita«.⁵⁵⁰ⁱ

Opredjeljujući se za akciju »čišćenje južnog sektora od četničkih bandita«, štab 1. hrvatskog korpusa je smatrao da će dva odreda bataljona i »Marko Orešković«, kojemu je 7. marta naređeno da »smjesta pođe na taj sektor«, moći »iskoristiti ovu povoljnu priliku za razbijanje četničkih jedinica«, odnosno da će utrti puteve »daljnjeg našeg prodiranja u Dalmaciju«.

Za rukovođenje operacijama štab 6. divizije je osnovao Operativni štab za sektor Zrmanja. Stevanu Opsenici, prvom komandantu 1. brigade, koji je u februaru preuzeo od Milana Bobića dužnost operativnog oficira 6. divizije, povjereno je mjesto komandanta. Šef obavještajnog centra 1. brigade Ilija Radaković je bio politički komesar Operativnog štaba. Osim njih, u Operativnom štabu su bili Tomica Popović, komandant, i Vlado Maričić, zamjenik političkog komesara Ličkog partizanskog odreda, te oficir pri štabu Ličkog odreda Miloš Uzelac (drugi je Miloš Uzelac bio u to vrijeme komandant 2. ličke brigade).

Krntijaši su borbe zametnuli ujutro 9. marta kod Sučevica. Zajedno sa 150 boraca 4. odredskog bataljona, toga su dana naišli na četnike u seocu Rutalji kod Otrića. Četnici su se brzo povukli prema Otriću, Maloj Popini i Rastićevu. Glavnini snaga zрманjskog sektora se tada priključio i 2. bataljon Ličkog odreda. Sva tri bataljona, tada još bez jedinstvenog štaba, popodne 9. marta su polukružili četnike u selu Rastićevu. Iako su đujićevci bili dobro utvrđeni, ujutro 10. marta su izjureni

⁵⁴⁹ⁱ Milivoj Vuksanović, n.d. pod datumom »subota 3. april«.

⁵⁵⁰ⁱ Zb. NOR, V/13, 72.

iz Rastičeva. U taj mah je neočekivano u zaleđe partizanskog rasporeda, pravcem Cerovac-Viojla, Mala Popina-Rastičevo, prodrlo oko 400 četnika. Bataljoni su povučeni u Veliku Popinu, da bi se pripremili za predstojeće borbe u kojima će juriti i u dobroj mjeri razjuriti oko 2000 četničkih bandita.

Štab zрманjskog sektora, slijedeći instrukcije štaba 1. hrvatskog korpusa, uopće nije očekivao organiziraniji otpor četnika. Poslije prvih sudara taj štab je od pretpostavljenih zatražio - ukoliko se želi uspjeh - »da se naše snage na ovom sektoru pojačaju najmanje sa još dva bataljona«.⁵⁵¹ Ipak, prioritarna akcija - rušenje vijadukta Bender - nije odgođena zbog očekivanog pojačanja. Do noći 13. i 14. marta obavljene su sve neophodne pripreme. Prije pokreta, bataljon »Marko Orešković« je popunjen s dvadesetak novih dobrovoljaca, koji su uglavnom prebjegli iz četničkih »brigada«, koje su vrebale po okolnim šumama pod komandom kapetana Jeftića i Vuksanovića, te Đorđa Marića Đoke, kojemu će 23. marta 1943. godine biti dodijeljeno zvanje četničkog vojvode. Uspjehe malobrojnih partizanskih četa zрманjskog sektora vojvoda Marić je kasnije objašnjavao rasulom »gračacke brigade, koju su u Velebitu ostavili svi oficiri - sedam na broju na čelu sa njenim komandantom kapetanom Jeftićem - i pobjegli kod Đujića u štab divizije. Vojvoda Đujić, umesto da ih je stavio pod preki vojni sud on im je dao veće položaje nego što su imali. Zbog takvog stava Đujićevog, došlo je do sukoba između Rokvića, Bogunovića i mene s jedne strane i Đujića s druge strane«.⁵⁵² Lukavi Marić, koji je sa svoja četiri brata terorizirao onaj kraj između južne Like i sjeverne Dalmacije, posvuda je imao doušnike. Da bi od tih doušnika prikriili plan akcije na Bender, članovi štaba zрманjskog sektora su prihvatili prijedlog svog novog operativnog oficira, snalažljivog Dušana Pavkovića: izdano je, i u više primjeraka umnoženo, naređenje o »hitnom pokretu svih snaga u smjeru Srba«. Varka je uspjela. Dok su se četnici pomjerali prema izvornom dijelu Une, postavljajući zasjede krtijašima, krtijaši su krenuli ispod Gole Mile, »sa zadatkom da se poruši Bender i pročisti Plavno kao i zaseoci oko Bendera«.⁵⁵³ To je razmak od desetak kilometara prave linije, ali staze koje su prevalili krtijaši duže su od tridesetak kilometara. Veliku Popinu su napustili s mrakom 13. marta uputivši se - zbog dogovorene zamke za četnike - prema-Srbu. U noći je pravac pokreta promijenjen. Četnici su izgubili svaku vezu s 1. bataljonom, tako da ništa neće znati o krtijašima »dok se nije čula detonacija na Benderu«.⁵⁵⁴

Ljubinu poljanu, stisnutu i usukanu između Poštaka i Malinjaka, bataljoni zрманjskog sektora su prepješačili u predzoru 14. marta. Podne ih je zateklo u maršu niz izlomljenu stazu između Ševine poljane i 1239 metara visokog Crnog vrha. U naredna tri sata, uz kratke predahe, prešli su šume i ispaše iznad Plavna, kraj Konjske glave, do Savića-stanova. Sjeveroistočno od Konjske glave, u Međugorju, zamalo se ne zametnu borba »Oreškovićevih« patrola s dijelovima 10. krajiške brigade.

⁵⁵¹ Isto, V/12, 221.

⁵⁵² Đoko P. Marić, *General Draža Mihailović*, Chicago 1971, 117.

⁵⁵³ Isto, 294.

⁵⁵⁴ Isto; sjećanje Stevana Opsenice; autorska zbirka.

Tek poslije prvih hitaca krtijaša, kad su već dva Krajišnika bila ranjena, uspostavljena je veza.⁵⁵⁵⁾

Plan rušenja vijadukta Bender razrađen je u Savića-stanovima. U akciju je uključena i četa iz 10. krajiške »brkate« brigade.

Bender je kod stanice Plavno, 20 kilometara sjeverno od Knina.

Drugi bataljon Ličkog odreda i četa Krajišnika su raspoređeni na osiguranje između željezničke pruge i Plavna, a »Marko Orešković«, podijeljen u dvije grupe, napada Bender sa sjevera, spuštajući se niz strmine Čupkovića Kite, i sa zapada, preko seoca Čupkovići. U napadu je i dio 4. bataljona Ličkog odreda, a glavnina toga bataljona osigurava prilaze Benderu s istoka, od Pađena i Otona.

Neprijateljeve grupe u Plavnu i na 676 metara visokoj Kiti, iznad vijadukta Bender, bile su potpuno iznenađene. Čete »Marka Oreškovića« i 4. odredskog bataljona su »uspjele pobiti i veći dio četnika zarobiti, dok je posada od oko 40 četnika sa 2 teška mitraljeza sa Bendera i stanice Plavno uspjela blagovremeno pobjeći«.⁵⁵⁶⁾ Pop, vojvoda i komandant četnički Momčilo Đujić je 17. marta u radiogramu poslanom štabu Draže Mihailovića lagao da je partizanski »napad odbijen«, samo da su »partizani zarobili 6 četnika«.⁵⁵⁷⁾

U 2 sata 15. marta minersko odjeljenje je počelo minirati jedan od nosećih stupova benderskog vijadukta. Od rafalne eksplozije je oštećeno pedesetak metara mosta. U trenu eksplozije daleko od vijadukta, kod Čupkovića, »jednom je partizanu ispala bomba sa opasača, koja je eksplodirala i ranila 3 druga i jednu drugaricu«.⁵⁵⁸⁾

Potpuno iznenađeni, Talijani nisu stigli intervenirati iz svojih garnizona sa željezničke pruge i doline Krke, a četnici su od Zrmanje, Rastičeva i Prljeva reagirali tek sutradan 16. marta. Bataljoni Ličkog odreda sačekali su ih istočno od željezničke pruge tukući ih s Velikog Kurozeba (1291) i Malog Kurozeba (1161). Popodne 16. marta na željezničkoj pruzi, iznad razorenog Bendera, u rajonu Đukinog Kuka, četnički »jurišni odred« Đoke Marića je zaustavljen paljbom »Marka Oreškovića«. Od 15 do 18 sati krtijaši su čekali da li će četnici krenuti na njihove položaje. Kako do toga nije došlo, u 18 sati »se 'Marko Orešković' zaletio u protunapad i u trku za Marićem već do 20 časova upao u Pribudić i Prljevo, dok je Marić dospio pravo u Zrmanju«, utvrđujući se sa svojim »jurišnim odredom« u kamenjaru i škrapama kod Nadvrela Zrmanje i u Rastičevu.⁵⁵⁹⁾

U »Marku Oreškoviću« je bila čitava četa boraca iz sela zрманjske općine. Rasli u onom kraju, odlično su ga poznavali. To je značajno uticalo na uspjehe 1. bataljona. Kurir u »Oreškoviću«, a kasnije i kurir štaba 5. brigade 19. divizije, osamnaestogodišnji Ilija Dragišić iz Pribudića, i njegov susjed Stevo Dragišić, delegat voda u 2. četi, zahvaljujući tome što je Ilija umio »doći i proći kud ni crni vrag ne bi prošao«, u nekoj su škrapu uhvatili trojicu četnika.

⁵⁵⁵⁾ Zb. NOR, V/13, 210.

⁵⁵⁶⁾ Isto, 295.

⁵⁵⁷⁾ Isto, XIV/2, 539.

⁵⁵⁸⁾ Isto, 210.

⁵⁵⁹⁾ Isto, 297.

Tri bataljona Operativnog štaba sektora Zrmanja imala su u okršajima s četnicima nad dolinom Zrmanje 6 mrtvih i 25 ranjenih. Tjerajući četnike prema velebitskim šumama, 1. bataljon je - bit će ocijenjeno u osamnaestomartovskim analizama Operativnog štaba - »kroz cijelo vrijeme trajanja operacija pokazivao visoku svijest i borbenost«.

Ratnog plijena bilo je malo, tek desetak pušaka s malo municije. I zarobljenika je bilo malo: četnici su uzimali čim bi osjetili opasnost. A borci zрманjskog sektora, stalno u jurnjavi za njima, slabo hranjeni i slabo odjeveni, silno su se zamorili. Ni cigareta nije bilo. Tada se komandantu i komesaru Operativnog štaba javio Dragan Pećanac Drajsan, visok i snažan momak krupne glave i velika nosa, i junačina i šaljivdžija, bombaš i mitraljezac: donijet će, veli, »onoliko ruksaka punih cigareta koliko mu drugarski štab odobri dana dopusta«. Znalo se da je Drajsan prošlog ljeta sakrio dio duvanskog plijena iz talijanskog vlaka zaustavljenog na Kapeli. Iz te svoje kapelske rezerve, prepješačivši do tamo i natrag gotovo 200 kilometara, Drajsan se šestog dana odsustva vratio noseći ravno šest ruksaka punih najkvalitetnijih cigareta. I mada je upravo dan prije njegovog povratka u jednom napadu na četnike zaplijenjeno 180 paketa duvana, svi pušači su se silno obradovali Drajsanovim ruksacima.

Tih dana je, poslije prvih borbi s četnicima, koji su se pokazali mnogo odlučniji i vještiji, nego što je to očekivano, štab korpusa naredio kompletnoj 1. brigadi 6. divizije da se pomjeri u dolinu Zrmanje i na velebitski jugoistok. Ujedno je reorganiziran štab zрманjskog sektora u kninski sektor. Za komandanta tog sektora određen je načelnik štaba 6. divizije Mićun Šakić, a za komesara Branko Desnica. Na Bijelim potocima, u Glavnom štabu Hrvatske, u prisustvu komandanta 1. bosanskog korpusa NOVJ Koste Nada, dogovoreno je da se u najskorije vrijeme, najkasnije početkom aprila, izvede akcija združenih ličko-krajiških snaga protiv četnika u dolini Zrmanje i Bukovici.

Glavnina 1. brigade pristiže u dolinu Zrmanje, zapravo na brda iznad Zrmanje, popodne 23. marta. Upravo se bila razgoijela borba protiv »jurišnog odreda« Đoke Marića (sektor prema Prljevu je držao 2. bataljon Ličkog odreda, a iznad Nadvrela i Prljeva je bila 1. četa »Marka Oreškovića«, s komandirom Nikolom Đurđevićem i komesarom Božom Pavičićem), kad se pojavila prethodnica »Božidara Adžije«. Odmah potom Dmitar Zaklan i Branko Damjanović iz pokreta uvode 3. bataljon u borbu. Odbivši Marićeve četnike, »Marko Orešković« je nastupao dolinom Zrmanje, a »Božidar Adžija« preko Šijanove grede prema Prljevu. U tim borbama protiv četnika 1. i 3. bataljon su imali 2 poginula i 9 ranjenih boraca.

Četnici su na Šijanovoj gredi ostavili minobacač, puškomitraljez »šošu«, 14 pušaka, dva kazana upravo dokuvanog objeda, i - što je već spomenuto - 18 paketa hercegovačke škijske.⁵⁶⁰ No, ni tada nisu pretrpjeli odsudne gubitke. Brzo su i spretno bježali, a kad bi im se ukazala prilika, lukavo su napadali.

Potjera za četnicima nije obustavljena. Ono što nije uspjelo po brdima oko Zrmanje, bit će pokušano na Velebitu: opkoliti ih, stegnuti u

560» Isto, 370.

obruč i uništiti. Štab 1. brigade je očekivao da će u razbijanju četničke grupacije na Velebitu imati podršku 2. ličke brigade, koja je bila raspoređena u rajonu Lovinac - Gračac - Vučipolje. Istovremeno, prema dogovoru štaba 1. bosanskog korpusa i Glavnog štaba Hrvatske, očekivan je dolazak krajiške divizije radi sadejstva u borbama protiv četnika u rajonu Strmica - Pađene - Knin. Druga lička brigada se uključila u borbe protiv četnika na Velebitu 27. marta, ali nije organizirano sadejstvo s 1. brigadom. Već 28. marta 2. brigada svoja dva bataljona povlači s Velebita iznad Gračaca usmjeravajući ih na željezničku prugu Lovinac - Gospić, a dva zadržava na uskom pojasu gračačke zone Velebita, tako da ih uopće ne uključuje u borbe koje je vodila 1. brigada na Velebitu.

Bataljoni 1. brigade i Ličkog odreda su dva dana jurili četnike po Velebitu u rajonu Turovac - Duboki Dol. Milivoj Vuksanović, komandant četničkog »korpusa Velebit«, te vojvode Marić i Lukić su četnike po programu, po dobro im znanim stazama i bogazama, izvukli između partizanskih snaga u dalmatinsku zonu Velebita, u izvorni dio Krupe i rasute zaseoke sela Krupa. U operativnom štabu kninsko-zrmanjskog sektora i u štabu 1. brigade odlučili su - prije nego što stignu očekivane krajiške brigade - da »izvršimo čišćenje Krupe i produžimo za Golubić tako da pokušamo četničke bande odsjeći od njihovih baza i držati ih u Velebitu i onda postepeno uništavati«.⁵⁶¹

U mnoga sela partizani su tada ulazili prvi put. Od ustaničkih dana, kad su se četnici - potkupljeni od Talijana i podstaknuti od Draže Mihailovića i izbegličke vlade - počeli svrstavati uz talijansku, a potom i uz ustašku vojsku, u Krupu i Golubić nisu ulazile organiziranije jedinice NOVJ. Upravo stoga je bilo važno, kao što će to zapisati komandant 5. bataljona Jovo Bursać, da »borci svojim stavom prema narodu«, ponašanjem punim pažnje i čestitosti, »odnesu pobjedu nad četnicima«. Seljaci onog područja, piše Bursać, dugo terorizirani od četnika, u selima gdje je vladao »zakon kame i samovolja četničkih siledžija, mogli su sada da vide u našim jedinicama pravu narodnu vojsku«. Četnici su i ovdje, kao i na Velebitu, brzo uzimali i vješto izbjegavali sudare, ali ako i nisu tučeni kao vojska, tučeni su kao ideologija i propaganda. Čete šest partizanskih bataljona »su se ne samo disciplinirano, nego i humano odnosile prema porodicama četnika«, tako da su se »sve laži o partizanima - čime su bradonje nastojale da zaplaše seljake, da ih odvoje od naših jedinica - razbile na postupcima« jedinica i boraca 1. brigade. »Umjesto neke osvete ili pljačke četničkih kuća« - a za svećenje je bilo mnogo razloga, jer četnici su od 1941. godine do marta 1943. učinili bezbroj zločina nad partizanskim porodicama - »borci su uporno objašnjavali zatečenom (i zavedenom) narodu cilj i smisao oslobodilačke borbe. Po kolibama i pećinama nailazili bi ponekad na ustravljene izbjeglice, članove četničkih porodica. Umjesto okrutne osvete, oni su od naših boraca doživljavali ljudsku riječ« i svu pažnju.⁵⁶²

Početkom aprila glavnina Đujićeve Dinarske divizije je bila oko Knina, uglavnom u selima na komunikaciji Obrovac - Žegar - Ervenik - Pađene - Žagrović - Knin i Strmica - Plavno - Golubić - Knin.

⁵⁶¹) Isto, 404.

⁵⁶²> Jovo Bursać, n.d. 140-141.

Prema podacima partizanske obavještajne službe, četnici su se užurbano utvrđivali, naročito u Pađenima, Otonu, Žagroviću i Golubiću, a bila im je obećana i najsvesrdnija pomoć iz talijanskih garnizona Očekivalo se da će i pored svega toga energičnom akcijom ličkih i krajiških jedinica četništvo kao vojska biti i brzo i uspješno razbijeno.⁵⁶³

Od snaga kojima je bio povjeren zadatak razbijanja Đujićevih četnika, u zonu koncentriranja posljednja je - uveče 31. marta - stigla 4. krajiška brigada pod komandom Milutina Morače. Deseta krajiška brigada, pod komandom Velimira Kneževića, već je otprije bila nadomak * zone koncentriranja, na tromedi Dalmacije, Krajine i Like.

Prvi sastanak Ličana i Krajišnika održan je 1. aprila. Osim Slavka Rodića i Mićuna Šakića, na tom sastanku su bili i komandanti i komesari 1. brigade, 4. brigade, 10. brigade i Ličkog partizanskog odreda. Mićun Šakić i Branko Desnica, komandant i komesar operativnog štaba kninskog sektora, obavijestili su Krajišnike - piše Milutin Morača - da su »četnici južno od Plavna dosta brojni (na liniji Knin - selo Žegar ima ih 1500), ali slabe borbenosti. Za taj kraj imaju 'korpus' i 'brigade' koje su malog brojnog sastava. Ovdje prvi put nailazimo na formirani četnički 'korpus'. Pripreme za akciju su izvršene 2. i 3. aprila. Bosanske brigade su imale zadatak da napadaju Golubić, Raljevac i Oton, a potom da uzmu učešća »u napadu na selo Pađene« tako što će »da obezbijede akciju od pravca Knina«, »Ličani napadaju 1. brigadom na Pađene, a odredom prema Erveniku i Zegar«. ⁵⁶⁴

Tučeni na teško prohodnom Velebitu i u dolini Zrmanje, od sredine marta stalno gonjeni, četnici su se - ako je suditi po nekim njihovim dokumentima - odlučili da odsudni otpor pruže (uz brižljivu računicu na pomoć talijanske artiljerije i motorizacije iz Knina) između velike okuke, »lakta« Zrmanje, ispod krajnjih jugoistočnih obronaka Velebita, i Krke, u Pađenima, gdje je bio štab popa Đujića. Manje grupe su se utvrđivale u selima sjeveroistočno i istočno od Pađena, u Otonu, Radljevcu i Golubiću. Procjenjivano je, što će se pokazati netačnim, da u Otonu i Pađenima, oslanjajući se na utvrđene položaje na okolnim brdima, nema više od 400 četnika i - na željezničkoj stanici Pađene - oko 200 Talijana. Tek u toku borbi će se otkriti da je samo u Otonu više od 300 četnika, a u Pađenama ih je bilo i do 1000, bez Talijana.

Na sastanku operativnog štaba zрманjsko-kninskog sektora, štaba 1. brigade i štaba 5. krajiške divizije, dogovoreno je da 1. lička brigada »napadne i očisti sela: Oton sa okolnim zaseocima i Pađene i da blokira samu željezničku stanicu u Pađenima. ⁵⁶⁵

⁵⁶³) Osmam krajiških i šest ličkih bataljona, kojima je - pod komandom Slavka Rodića i Mićuna Šakića - dan zadatak da opkole i u okruženju unište glavninu »brigade« i »korpusa« Dinarske divizije popa Đujića u selima i po brdima između Knina, Strmice i Zrmanje, prikupljali su se baš u vrijeme kad je Tito poslao radio-depešu štabu 1. bosanskog korpusa:

»U vezi s tim što je Draža Mihailović mobilisao sve snage Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka, Istočne Bosne itd., i još u decembru načinio sporazum s Talijanima, Nijemcima i ustašama za zajedničku veliku ofanzivu protiv nas, koja je počela u januaru ove godine - mi smo riješili uperiti sve naše snage na razbijanje i uništavanje te izdajničke bande, koja predstavlja najveću opasnost ne samo za narodnooslobodilačku borbu, nego i ubuduće... O tome morate voditi i vi računa i svu vašu borbu usmeriti protiv četnika... « (J.B. Tito, n.d. 14, 190).

⁵⁶⁴) Milutin Morača, *Dnevnik*, Beograd 1960, 74.

⁵⁶⁵) AVII, 419, 43/7.

Bataljoni 1. brigade su u akciju krenuli iz Zrmanje i Prevjesa. Čete mitraljeskog 5. bataljona raspoređene su u 1, 2, i 3. bataljon. Najutvrđenije mjesto, Pađene, napadali su »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan«. Oton je pao u dio »Božidara Adžiji«. Četvrti bataljon »Matija Gubec« bio je raspoređen prema Obrovcu.

Prešavši u noći 3. i 4. aprila 9 kilometara, »Marko Orešković« je u 3.30 sati 4. aprila ušao u Pađene i napao četnike u zaseoku Ilići. Prethodno je, prešavši Zrmanju kod Kravljeg mosta, razjurio manju četničku grupu na lijevoj obali Zrmanje, u Boriku. U Hicima nije bilo kao u Boriku, gdje su četnici jedva i stigli pružiti mali otpor. Na raskršću seoskih drumova, utvrđeni u kamenim bunkerima, zgradama i seoskoj crkvi, četnici iz Ilića su dva sata pružali grčevit otpor. Tek oko 6 sati tučeni iz neposredne blizine, ostavljajući mnogo mrtvih, uzmakli su preko Šegana i Markosa prema željezničkoj stanici, u smjeru jugoistoka, cestom za Knin.

»Pekiša Vuksan« je prevadio marš-rutu dužu od 15 kilometara. Zrmanju je prešao kod Mokrog polja Nastupajući između rasutih padenskih zaselaka, u 3.30 sati pojavio se u centru četničkog rasporeda, pred utvrđenim položajima Samardžije i Smude. Dvije čete »Pekiše Vuksana« su oko 4 sata blokirale pađensku željezničku stanicu.

U predjutro 4. aprila 340 boraca 1. i 2. bataljona u prvom napadu su na svim pravcima postigli uspjehe. Poslije svanuća četnici su se sredili i, potpomognuti silovitom uzastopnom paljbom talijanske artiljerije, počeli pružati sve organiziraniji otpor. Posebno su se odlučno branili iz pađenske škole. Još za mraka, do škole se probila grupa krtijaša. Pokušali su ubacivati bombe kroz prozore, ali nije išlo: žestoka, neprestana paljba iz zgrade ubitačno je tukla i spriječavala prilaze prozorima. U školi je bilo, kako će se kasnije saznati, oko »šezdesetak četničkih glavešina«.

Videći da je jurišem nemoguće osvojiti zabarikadiranu zgradu pađenske škole, bombaši Bogdan Bolta, Stanko Bulj i Dragan Pećanac Drajsan su se zgradi privukli kroz mrtvi ugao i uspeli se na krov, da bi odozgo ušli na tavan i bacili bombe među četnike. Već su počeli skidati crijep, kad im je naređeno da se brzo spuste, jer se krtijaši moraju povući: školu će minobacačima tući 4. krajiška brigada. Tek što su skočili s krova, nedaleko su eksplodirale prve mine. Koji trenutak kasnije položaje oko škole je počela tući talijanska artiljerija. Zatim su Talijani »udarili u leđa našim bataljonima i time omogućili četničkim vođama da se iščupaju iz naših ruku i uteknu«.⁵⁶⁶⁾

Prilikom izvlačenja »Marka Oreškovića« iz Pađena, poginuo je skopješki sekretar Nikica Bujić,⁵⁶⁷⁾ dječak još, po zapisu iz bataljonskih novina »lijep od pameti«, školarac koji nije ni po čemu htio da se izdvaja od momaka svoga bataljona, u kojem su ga - i kad je bio delegat ili zamjenik komesara čete - svi uzimali kao mlađeg, ali ne manjeg brata, čak u mnogih s rešpektom sinova, bombaš, koji je ulazeći u nova mjes-

566) Jovo Bursać, n.d. 141.

567) u Pađenima iz 1. bataljona osim Bujića ginu: Marko Škrbić, Duško Rašuo, Stevan Međić, Savo Mudrinić, Janko Pilipović, Branko Mišković i Nikola Šijan. Osim njih, početkom aprila su poginuli: Mile Petrović, Milica Potkonjak.

ta stalno tragao za knjigama. U brigadi je proglašen neranjivim. I iz najtežih situacija je izlazio neokrznut. U članku Boška Vojvodića u džepnim novinama i u »Djelu Krntije« kasnije će Nikica Bujić biti opisivan kao »među junacima probrani junak, koji se uhvatio u koštac prsa u prsa s ustašama u Lađevcu, s Talijanima na Zuleševici, s četnicima na Velebitu«.

Drugi bataljon, u napadu raspoređen bliže stanici, našao se između četničke i talijanske vatre; u neposrednom sudaru, borci su se s četnicima hvatali za guše. Komesar bataljona Slavko Glumac pamti da je »preko kamenjara kurir Bogdan Janjić Šmit odveo 7 četnika, koje smo mi iz štaba zarobili«. Drugi bataljon je imao 18 poginulih. Dijelovi 10. krajiške brigade nisu pravovremeno zaposjeli Debelo brdo između Otونا i Pađena, pa tako zaleđe »Pekiše Vuksana« nije bilo očišćeno od četnika. Uglavnom, ginulo se od artiljerije, i to ne toliko od gelera, koliko od kamenja, koje je, rasprsnuto, tuklo kao grad. »Ranjenih smo tu imali tako mnogo, da smo ih i ja i komandant Jovica Zorić morali izvlačiti«, kaže Slavko Glumac. Najteže je prošla 3. četa pod komandom Đure Božičkovića i Petra Radeke. Već u prvom sudaru s četnicima bio je teško ranjen komesar te čete kovač Petar Radeka. U krvavim rukama drži organ CK KPJ »Proleter«, broj od decembra 1942. štampan u Drinićima. Na naslovnoj i na još tri stranice je programski tekst Josipa Broza Tita: »Nacionalno pitanje u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe«. Radeka brine o »Proleteru«, a ne o svojim ranama. Krv mu se cijedi niz prste i lice, a on šapće:

- Pazite da organ KPJ ne padne neprijatelju u ruke!

Malo kasnije gine komandir 3. čete, jedan od najuglednijih ljudi koji su s »Božidarom Adžijom« došli u brigadu, Đuro Božičković Perićev. I u 3. i u 2. bataljonu, u koji je raspoređen početkom januara, kad se vratio iz lapačke oficirske škole, Đuro Božičković se isticao višestrukim kvalitetama.

Poginuo je i komandir 2. čete Nikola Bjegović, koji je tek primio četnu od Jove Ivančevića Jelena (bio na kursu). A zamjenika komandira Iliju Ljubojevića, iz Počitelja, zarobili su i u zarobljeništvu mučenjem ubijali njegovi susjedi. Četnici su zarobili, i u zarobljeništvu ubili, i ranjenu bolničarku Milicu Potkonjak iz Ornica.⁵⁶⁸

Uza sve te velike gubitke, ako je suditi prema člancima iz bataljonskih džepnih novina »Osvetnik« i ondašnjem izvještaju Jovice Zorića i Slavka Glumca, održan je »borbeni moral kod partizana na vrhuncu«, a odnosi među borcima i jedinicama su učvršćeni još većim drugarstvom i međusobnim povjerenjem.⁵⁶⁹

U Pađenima je palo mnogo boraca, ali neuporedivo veće gubitke su imali četnici. »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« nisu zbog jake artiljerijske vatre uspjeli izvući sve svoje poginule drugove (ponijeli su ih sa sobom samo dvanaesticu), ali su poveljeli više od 200 zarobljenih četnika.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ U Pađenima su osim spomenutih iz »Pekišinih« redova početkom aprila poginuli: Nikola i Uroš Pavković, Mile Petrović, Đuro Pjevač, Mile Potkonjak, Mile Basić, Petar Bokan, Stevo Radenović, Mile i Nikola Obradović, Luka Munidžaba i Branko Mišković. Ubrzo od rana umiru Zorka i Petar Počuća.

⁵⁶⁹ A VII, 800, 1-8.

⁵⁷⁰ Isto.

S manje gubitaka i s boljim rezultatom 4. aprila je zadatak izvršio 3. bataljon »Božidar Adžija«. Taj bataljon je, prešavši Zrmanju zapadno od Svetog Ilije, na Oton krenuo u dvije kolone. Najutvrđeniji položaji su bili na Gradini, kota 834. Gradina samo na istočnoj kosini ima malo rastinja. Na vrhu su bunker i u njima stotinjak četnika, koji su se mogli održati onoliko dugo koliko im je doticalo municije.

Dva prva napada su odbijena. Treći put je prema vrhu Gradine krenula grupa sa bataljonskim sekretarom SKOJ-a Milom Bobincem, zvanim Kozara, na čelu. U jurišu je poginuo. Njegov primjer će dugo biti istican kao uzor i poticaj. Ovaj mladi Hrvat iz Sinca bio je još dječak. Takvih je, iz Sinca, s Kozarom, ili nešto kasnije, stiglo 26; svi rođeni poslije 1923, uglavnom godišta 1925. i 1926. Dokazujući na najuvjerljiviji način bratstvo i jedinstvo, petnaestorica od tih mladih Sinčana su poginuli. Kozara je - piše Dane Rubčić, stariji drug i saborac Mile Bobinca - »bio omiljen zbog hrabrosti. Pored isticanja u borbama koje je vodio bataljon 'Adžija' djelujući iz Škara, Kozara jednom prilikom sam odlazi u Sinac da dovede neke domobrane u partizane. Nije ih zatekao kod kuća, pa je zanoćio u sjeniku. Ujutro, kad se probudio, vidi u dvorištu dvojicu Talijana: traže jaja i kokoši. Kozara se spusti, pa podvikne 'alcane mane', pa im uzme oružje, izuje ih i uniforme im svuče, pa ih pošalje u Otočac«.⁵⁷⁾

Poslije pogibije skojevskog sekretara Kozare, bombaši su bili oprezniji. Ovoga puta je bombašku trojku vodio odavno za takve akcije izvješteni Mirko Lasković. Opredijelio se za tiho podvlačenje pod greben Gradine: činilo se da će odatle, bombama, unijeti paniku među napadnute četnike. No, ni to nije pomoglo. Bombaši nisu uspjeli razbiti utvrđenu obranu Gradine, ali se više ni sami nisu mogli povući, jer se naglo razdanilo. Više nije bilo mogućnosti da se nezamjetno spuste ispod grebena kamenog vrha Gradine. Zbog te grupe DMITAR ZAKLAN i Branko DAMJANOVIĆ će biti u mučnoj dilemi, kad im od Operativnog štaba stigne naređenje da se s bataljonom povuku na Zrmanju. DMITAR ZAKLAN i Branko DAMJANOVIĆ nisu izvršili naređenje: »Moramo čekati večer, jer se naša bombaška grupa ne može povući dok se ne smrači«, kratko je poručeno LAZI RADAKOVIĆU i MIĆUNU ŠAKIĆU. U prvi suton 4. aprila komandant Zaklan je u napad na Gradinu poveo sve svoje čete: ne da osvoji Gradinu, nego da spasi bombaše »Božidara Adžije«. No, to je bio najuspješniji napad izveden 4. aprila: već demoralizirani, s dosta mrtvih i ranjenih, četnici su se predali... Štab 6. divizije će dvanaest dana kasnije u »naredbi broj 6«, koja je pročitana pred svim četama 6. ličke divizije, pisati:

»U borbama kod Pađena štab III bataljona I brigade riješio je da bataljon ostane na položaju i pored naređenja za povlačenje zbog toga što su se četiri druga iz njihovog bataljona bili podvukli pod neprijateljske bunkere, te bi u slučaju povlačenja bataljona sigurno izginuli. Uveče je bataljon protjerao neprijatelja sa položaja i spasio svu četvoricu hrabrih drugova. Zbog pravilne procjene situacije i ljubavi za svoje

^{57.)} Dane Rubčić, Pismo beogradskoj sekciji boraca 1. brigade, Zagreb 5. 12. 1985; autor-ska zbirka.

borce, pohvaljuje se štab III bataljona I brigade i stavlja se za primjer svim štabovima, starješinama i borcima ove Divizije.⁵⁷²»

Poslije borbe za Oton i Pađene, dijelovi brigade su vodili borbu i protiv četnika i protiv Talijana oko željezničke stanice Stara Straža, 6 kilometara sjeverno od Knina. U komandi 18. armijskog korpusa su tada očekivali i mogući napad na Knin, jer je procjenjivano da »znatne partizanske snage«, koje su »napale naše (talijanske) garnizone Pađene, Stara Straža i položaje Veljuv, Crna glavica«, imaju za to dovoljno vojske i odlučnosti. Napad na sjevernim prilazima Kninu - prema talijanskim podacima - odbijen je uz žestoki otpor pješadije potpomognute artiljerijom.⁵⁷³ Taj podatak se, vjerovatno, odnosi na prepad jedne čete krtijaša, koja je - ojačana mitraljeskom četom 5. bataljona - upala u talijansko-četničke položaje kod Stare Straže. Na to je iz Knina »odgovoreno artiljerijskom vatrom po Žagroviću«. Osim toga, Talijani su »uputili četnicima u pomoć dva kamiona pješadije i 40 biciklista. Naši borci su dočekali ovu kolonu u zasjedi - na desetak metara - i sasvim je razbili. Tada su Talijani skinuli svoje zastave na Staroj Straži i sa četnicima se povukli u sam Knin«.⁵⁷⁴

Tih dana, početkom aprila, 4. bataljon »Matija Gubec« je djelovao između Dubokog Dola, izvora Krupe i Golubića. Prije nego što će uslijediti napad na Oton i Pađene, 4. bataljon je zaposjeo Krupu, spuštajući se niz Velebit. Ući u Krupu, značilo je ponajprije izići na golokamenu čuku nad vrelom, to jest »pohvatati ili rastjerati četnike na koti 381«, kako će to biti kazano u bataljonskoj zapovijesti. Prvi napadi su izvršeni 2. aprila. Kad to nije uspjelo, onda je zamjenik komandanta Perica Marić u noći 2. i 3. aprila poveo uz kamenjar grupu dobrovoljaca. Bombaši su se izuli, kako bi se što nečujnije prišuljali bunkerima na vrhu kamenog brda. Kad su se, neopaženi, uspjeli, na Marićev znak četnike su zasule pripremljene bombe. Postignut je izvanredan uspjeh.

Ujutro 3. aprila »Gupčeve« čete su bile raspoređene u Krupi (zasoci Ljubičić i Glušci) i prema Golubiću, u Mijićima i Dolovima. Tu ih je zatekla zapovijest štaba brigade za napad, u sadejstvu s dijelovima ličkog odreda, na »sto ili nešto više« četnika na Trebačniku (tt 349), kilometar južnije od manastira Krupe, iznad Žegara. Štab brigade je od »Gupčevih« četa tražio da, jžaposjedajući Trebačnik, ujedno budu »zaštita i obezbjeđenje našeg desnog boka, prema Obrovcu«.⁵⁷⁵

Naređenje za napad je kurir Milan Paripović predao komandantu bataljona Mili Počući u 23.30 sati 3. aprila. Samo tri sata i trideset minuta prije napada. Sta da se radi? Počuća i Marić su odlučni: napad treba da se izvrši, pa makar i sa malim zakašnjenjem. Razlog je jasan: odustajanjem, mogu u tešku situaciju biti dovedene ostale snage, koje taj napad, kao sadejstvo, očekuju. Komesar bataljona Jovo Grubišić i njegov novi zamjenik Stevo Vučković su predlagali da se napad odgodi, kako bi se vrijeme uskladilo s jedinicama Ličkog odreda. »Oni će napasti. Moramo i mi!« - inzistirao je Počuća, i tako je i učinjeno.

⁵⁷² AVII, 420, 55/4.

⁵⁷³ Zb. KOR, V/14, 391.

⁵⁷⁴ Jovo Bursać, n.d. 142.

⁵⁷⁵ AVII, 420, 55/14.

Napad je izvršen s malim zakašnjenjem.

U osvit dana Perica Marić, koji je nastupao s četom sa sjevera, javio se s vrha Trebačnika. Četnici su pobjegli u Žegar.

Jedinice koje su morale, po naređenju štaba brigade, odnosno operativnog štaba za kninski sektor, sadejstvovati 4. bataljonu u napadu na Trebačnik i blokiranju Žegara nisu 4. aprila ušle u borbu. Uvjeran da te jedinice podilaze Žegar s istoka, štab 4. bataljona je dvije čete s Trebačnika spustio prema Žegar. Uto su četnici i Talijani izvršili kontra-napad iz Žegara. Položaje je ubitačnom vatrom tukla artiljerija i iz Žegara i iz Obrovca. Oko 150 četnika je prešlo Krupu kod Kudina mosta i s leđa napalo četu partizana na Trebačniku. »Našli smo se u potkovici iz koje se bilo teško izvlačiti bez većih gubitaka« - reći će kasnije komandant Počuća.⁵⁷⁶» Vod iz rezerve je rasporedio na lijevom krilu, tamo gdje su očekivane jedinice Ličkog bataljona. Time je usporeno nastupanje neprijatelja iz Žegara i omogućeno povlačenje opkoljenih četa.

Na Trebačniku je - prema Počućinim podacima - »ostalo 12 do 15 junaka, koji su se borili za svaku stopu zemljišta«. Neki od njih su na Trebačniku zarobljeni.⁵⁷⁷ Perušićki kraj je trebačničkim gubicima najviše pogođen. Tu su poginula, ili nestala, dvojica iz grupe slavnih prvoboraca Hrvata, obojica iz komunističkih porodica, odlučni i hrabri momci i perspektivne starješine - Joso Bronzović i Ivan Šutić, koji je u brigadu došao zajedno sa sestrom, izrazito ljupkom i svima milom skojevkom Fanikom.

Štab brigade će izvijestiti pretpostavljene da je brigada do 5. aprila u sjevernoj Dalmaciji izgubila 100 boraca: 32 su poginula, a 68 ih je ranjeno. Tu nema ni riječi o »nestalima«, kojih je - ako je suditi po naknadnim spiskovima - bilo najmanje 20, a osim toga nekoliko teže ranjenih su umrli. Iz više izvještaja se vidi da je brigada od pokreta s lovinačkog terena do sredine aprila smanjena za 150 boraca, a samo od 1. do 14. aprila bilo ih je manje 121, mada je tih dana bilo i priliva, što se vidi po broju drugarica, kojih je 4 više nego 1. aprila. Veliki gubici su uočljivi i u skojevskim izvještajima. Uza sve to što su novi neprestano primani u SKOJ, od 24. februara do 8. aprila broj skojevaca se povećao samo u 5. mitraljeskom bataljonu: poslije borbe na Zuleševici bilo ih je 27, a 8. aprila - 32. U 1. bataljonu 3 manje (59), u 2. 8 manje (28), u 3. bataljonu čak 19 manje (35) i u 4. bataljonu 2 manje (25).⁵⁷⁸

Osim znatnih gubitaka, u aprilu je bio veliki kadrovski odljev, najprije u Sjevernodalmatinski odred, a potom u Karlovački odred. Po na-

⁵⁷⁶> Pismo Mile Počuće, Split 5. 12. 1985, autorska zbirka.

⁵⁷⁷> Štab talijanskog 18. armijskog korpusa tvrdi da je 4. 4. 1943. kod Žegara bilo »13 zarobljenih partizana, koji su streljani«. (Zb. NOR, V/14, 391). U ne baš sasvim pouzdanim izvještajima, pisanim tokom rata, kao »nestali na Trebačniku« navedeni su: komesar 2. čete Joso Bronzović, delegat Mirko Knežević, Mato Horvatić, Petar Bokan, Jovo Varićak, Marko Vein, Miloš Vojvodić, Stevo Đoković, Arsenije Ljuština, Bogdan Radaković, Mile Surla, Milan Tišma, Ivan Šutić i Velimir Štikara (ili Štikavac). Kao »poginuli kod Krupe« su navedeni: Marija Cvijanović, Dušan Zorić, Rajko Opačić, Miloš Paić, Mate Pavličić, Jovo Radenović, Dušan Radović i Petar Petrić. Bataljon »Gubec« je ostao sa samo 125 boraca. (AVII, 800, 8-6). Komandant bataljona Mile Počuća tvrdi da su »gubici 4. bataljona bili veći nego tokom 33 dana borbi tokom 4. ofanzive«.

⁵⁷⁸> AIHRPH, SKOJ-3/238 i 3/195.

ređenju Glavnog štaba Hrvatske od 16. aprila,⁵⁷⁹⁾ prekomandirani su od starješina: Ilija Radaković, obavještajni oficir brigade, Mile Marčetić, komandant 1. bataljona, Mile Počuča, komandant 4. bataljona, Jovo Bogunović, komandir čete u 1. bataljonu, Božidar Jokić, komesar čete za vezu... Nekoliko dana kasnije u Karlovački odred je prekomandiran Antun Borić Tuna. S njima je otišlo više od 50 boraca. Za obavještajnog oficira je postavljen komesar 4. bataljona Jovo Grubišić. Za komandanta 1. bataljona je postavljen dotadašnji komandant 5. mitraljeskog bataljona Jovo Bursać za kojeg je štab divizije 1943. pisao kako je »karaktera čvrstog, zatvorenog«, uvijek discipliniran i odan NOB-u, ali da »pomalo voli diskutovati po naređenjima«, što nije spriječilo da mu se dade ocjena »dobar komandant«.⁵⁸⁰⁾ Za komandanta 4. bataljona je privremeno postavljen Milan Lemačić, jedan od nastavnika u brigadnom vojnom kursu; mjesto komandanta je bilo namijenjeno Dušanu Čubrilu Duji, koji je bio na oficirskom kursu. Za komandanta 5. mitraljeskog bataljona postavljen je Branko Vitas. V. d. komesara u 4. bataljonu privremeno je bio Mirko Dubajić. Dužnost komesara u četi za vezu zakratko je preuzeo Pero Rađenović, a kad on ode u 4. bataljon za komesara, umjesto Mirka Dubajića, koji je postavljen za zamjenika komandanta bataljona, za komesara čete za vezu bit će postavljen Milan Potrebić.

Kad su se prorijeđeni redovi 1. brigade sredinom aprila donekle sredili, imala je 751 borca. Tada je samo njih 236 imalo cipele, a 356 vojničke hlače, 364 vojničke bluze. Šinjele ih je imalo 266, a bez ikakvog zimskog kaputa, čak i bez ličkog vunenog haljinca, bilo ih je 321. Mnogi su bez dva para veša. Štab brigade je u jedanaestoaprilskom izvještaju obavijestio pretpostavljene da brigadi nedostaje 562 para cipela, 222 hlače, 235 bluza, 480 šinjela, 739 košulja, 773 gaće. Brigada je, rečeno je u tome izvještaju, »toliko pocjepana« - u smislu dotrajalosti odjeće i obuće - »da je to ozbiljan problem«.⁵⁸¹⁾

Malobrojnija nego ikad ranije, brigada je prema ocjenama pretpostavljenih bila »u stanju da izvrši sve zadatke«.⁵⁸²⁾ Kad sve bataljone 1. brigade sredinom aprila prvi put obiđe novi prvi čovjek divizije, Đoko Jovanić, ponijet će najbolje dojmove. Uvjerit će štab korpusa da je za predstojeće operacije oko Gospića brigada s tako visokim moralom gotovo neophodna. Odmah poslije odlaska iz brigade u štab divizije, komandant Jovanić će od operativnog štaba kninsko-zrmanjskog sektora zatražiti da »hitno uputi I brigadu VI divizije na sektor Lovinac«.⁵⁸³⁾

To je bilo vrijeme takmičenja svih jedinica 1. hrvatskog korpusa za prelaznu partijsku zastavicu namijenjenu najboljoj brigadnoj partijskoj organizaciji. Takmičilo se »po svim pitanjima, a naročito po pitanju savladavanja vojničkih vještina«.⁵⁸⁴⁾ U prvoj fazi takmičenja uočeno je da je »rad partijske organizacije u I brigadi bio zapažen po svim sektorima«; sve partijske organizacije u brigadi su »ozbiljno shvatile takmičenje« i sve su »za ovo vrijeme nastojale da dadu u radu što više«.⁵⁸⁵⁾

AVHT800, 2-6.
^{m>} Isto, 796, 31-20/14.
⁵⁸¹⁾ Isto, 420/1-15/3.
⁵⁸²⁾ Zb. NOR, IX/3, 449.
⁵⁸³⁾ Isto, V/14, 278.
⁵⁸⁴⁾ Isto, IX/3, 360.
⁵⁸⁵⁾ Isto, 650.

Borbe oko Gospića i popuna u dolini Gacke

(27. april - maj 1943)

Krajem aprila 1943. godine neprijateljske jedinice su bile istjerane iz skoro čitave Like; posljednje ustaško uporište, i - zapravo - njihovo prvo uporište u Lici, ostao je Gospić. U procjeni gospićkih ustaških snaga, ne valja previdjeti činjenicu da naoružani neprijatelj narodnooslobodilačkog pokreta nije bio samo u vojne formacije svrstani ustaša i domobran, već svi oni koji su, zaklinjući se u Pavelića, a preko njega u Hitlera i Mussolinija, bili kadri da na bilo koji način, pomognu obrani ustaškog garnizona. I to je bio razlog više da se izvrši napad na Gospić. A pri tome se mislilo i na materijalno bogatstvo, posebno na rezerve hrane, prikupljeno u Gospiću. Zauzeti Gospić, značilo je - po shvatanju štaba 1. hrvatskog korpusa i štaba 6. ličke divizije - »likvidirati posljednje neprijateljsko uporište u Lici, ekspozituru (logora) Jadovnog i Slanog, (s otoka Paga) i drugih stratišta nevinnog ljudstva«.⁵⁸⁶

Prva je brigada o odluci za napad na Gospić obaviještena poslije 20. aprila. Bila je više od 80 kilometara udaljena od Gospića kad su počele borbe na spoljnim prilazima utvrđenom garnizonu. Sa zрманjskog sektora 1. brigada je prema Gospiću krenula 24. aprila, da bi u Gračac stigla 18 sati poslije ulaska 2. i 3. brigade 6. divizije i dviju brigada 8. divizije u borbe kojima je bio cilj »likvidirati gospićki garnizon sa svim okolnim uporištima i koristeći eventualni neprijateljski bijeg nastaviti sa likvidacijom uporišta do mora«.⁵⁸⁷

Napad na Gospić je iz pokreta počeo u 1 sat 25. aprila, a u 4 sata jedinicama je naređeno da se povuku na polazne položaje. Postaje jasno da se ustaše neće predavati i da nije realno očekivati »eventualni neprijateljski bijeg«. Procijenivši da bi daljnje inzistiranje na napadu »iziskivalo od nas velikih žrtava«, štab 1. hrvatskog korpusa je 25. aprila odustao od svog naređenja upućenog štabovima 6. i 8. divizije 24. aprila. Ali, još je u štabu korpusa i u štabovima divizija mnogo vjere bilo u skori pad gospićkog garnizona. Štab je 5. aprila odustao od izravnog napada. »Upotrebicemo taktiku opsade«, piše taj štab štabovima 6. i 8. divizije, pri čemu će »VIII divizija vršiti pritisak na grad«, a 6. će »presjeći jedinu komunikaciju neprijatelja« s vanjskim svijetom, cestu Gospić - Karlobag, i onemogućiti svaku »pomoć koja bi eventualno dolazila opsjednutom neprijatelju«.⁵⁸⁸ Ako 6. divizija ne bi izvršila svoj zadatak, napad na Gospić bi bio iluzoran. Bilo je realno da se s tim računa od početka priprema. Samo nije bilo realno vjerovati - što vjeruje štab 1. kor-

⁵⁸⁶) AVII, 796, 7-1/1.

⁵⁸⁷) zb. NOR, V/14, 325.

⁵⁸⁸) Isto, 297.

pusa - da će blokirani neprijatelj, ne bude li izravnim napadom tučen u Gospiću, »težiti za što bržim izlaskom iz grada«. Vjerovatno je pri tome računato na domobranski element, koji će kao i drugdje u sličnim prilikama »težiti za što bržim izlaskom iz grada«. Ali, moralo se računati i na ustaški, za Gospić presudni element, koji će se boriti do posljednjeg daha i neće ići ni u kakvo povlačenje, ako ne procijeni da je otvor u obruču dovoljan za izvlačenje i vojske i svih ustaških porodica nabi-jenih u Gospiću.

Ustaškim snagama u Gospiću je komandovao zapovjednik Ličkog operativnog područja (ZAPOLI) pukovnik Artur Gustović. On je, uz talijanski pritisak izvršen na Pavelića, tu dužnost preuzeo od starog ustaše Vjekoslava Servatzija početkom maja, kad je - s talijanskom saglasnošću - odlučeno da će ustaše »Gospić braniti, a Otočac napustiti«. Čak i prije prvog trosatnog napada četiri partizanske brigade na spoljne položaje Gospića, već 24. aprila, pukovnik Gustović, podržan od njegovog pretpostavljenog generala Dragutina Rumlera, »obćeg vojnog zapovjednika« pri štabu 2. talijanske armije u Sušaku, najprije traži odobrenje za evakuaciju, a zatim inzistira na evakuaciji. Tek što je uočeno koncentriranje glavnina 6. i 8. divizije oko Gospića, iz zapovjedništva ličkog operativnog područja je glavnom stožeru u Zagrebu javljeno da je »situacija kod Gospića kritična«, da »predstoji potpuno opkoljavanje« i da - što nije bilo ni približno istini - »hrane ima samo za 4 dana«. Gustović je tada pretpostavljene uvjeravao da je gospićka »posada moralno nedorasla za uspješnu obranu«. Tada je Gustović, uvjeren da će biti podržan, glavni stožer obavijestio da će odmah, 24. aprila, »u 18 sati izdati nalog za evakuaciju stanovništva«, a »sutra 25. travnja napuštam sa četama Gospić«.⁵⁸⁹ Međutim, podržao ga je samo general Rumler, i podržavali su inicijativu za evakuaciju i Talijani, ali prevagnut će stav gospićkih ustaša: Gospić se mora »braniti do posljednjeg čovjeka«. Gustović se, naime, mada zapovjednik, našao suočen s trojicom znatno uglednijih: bili su to Jurica Frković iz Ličkog Novog, prvi ustaški »povierenik za Liku«, prvi veliki župan velike župe Like i Gacka, utemeljitelj ljudske klaonice u Jadovnom na Velebitu, zatim ustaški stožernik Gospić Josip Samardžija, rodom iz Gospića, i Tomislav Sertić, zatečen u Gospiću stjecajem okolnosti, jedan iz rasova Ante Pavelića.

Bez prilike da išta saznaju o sukobljavanju i dvoumicama u zapovjedništvu ličkog operativnog područja u Gospiću, rukovodioci 1. hrvatskog korpusa, kao i štabovi 6. i 8. divizije, očekuju da će se ustaše iz Gospića početi povlačiti prema Karlobagu čim padnu njihovi položaji na Velebitu. Zbog toga, štab 1. hrvatskog korpusa od štaba 6. divizije traži da jedinice - uključujući i 1. brigadu, koja treba stići do 27. aprila - rasporedi na Velebitu na takve položaje »sa kojih će moći krenuti u napad, kada zadnje kolone neprijatelja iziđu iz grada«.⁵⁹⁰ Ova mogućnost dana neprijatelju da se iz blokiranog Gospića može povlačiti prema Karlobagu, s tim da bude tučen kad iziđe iz grada, u kasnijim planovima štaba 1. hrvatskog korpusa će biti izostavljena, valjda u uvjere-

⁵⁸⁹) Isto
⁵⁹⁰> Isto.

nju da će se neprijatelja moći tući i pobijediti i u Gospiću, neovisno o tome koliko je Gospić utvrđen i odlučan da se brani.

Ujutro 27. aprila, jedinice 6. i 8. divizije su već bile pripremljene da, po naređenju štaba korpusa od 17.20 sati 26. aprila, potpuno zatvore sve prilaze Gospiću: više se ne daje nikakva šansa opkoljenom neprijatelju da se u bilo kom pravcu izvuče iz Gospića. Istina, u zapovijesti štaba korpusa ponovo se predviđa mogućnost da »prisilimo neprijatelja na povlačenje«, ali nema ni stvarnog ni prividnog izlaza kroz stegnuti obruč. Bez punog znanja o snazi 1. brigade (u procjenama divizije broj boraca se uvećavao za više od 100), dok je brigada još bila na maršu od Gračaca prema Gospiću, njoj je namijenjena značajna uloga u blokadi Gospića. Štab divizije je zapovijest za akcije 1. 2. i 3. brigade prenio štabovima 2. i 3. brigade uveče 26. aprila, a štabu 1. brigade tek ujutro 27. aprila, u Divoselu. Bilo je zamišljeno da 6. i 8. divizija opkole neprijateljske jedinice u Gospiću sa svih strana sijajući posljednju vezu gospićkog garnizona s talijansko-ustaškim snagama cestom Gospić - Karlobag, »čime će neprijatelj biti najviše ugrožen i moraće nastojati da se probije«. Padom Gospića - objašnjavao je štab divizije - »i posljednje će uporište neprijatelja u Lici biti likvidirano«.⁵⁹⁾

Spoljna obrana Gospića, u kojem »se nalazi najveći broj ustaških krvnika, koji su klali i haraćili po Lici«,^{59b)} napadnuta je tako da će narednih dana svaka veza, osim avionskih, opkoljenog garnizona s drugim kvislinško-okupatorskim snagama biti onemogućena. Sa znanjem o tome da je u Gospiću »najveći broj ustaških krvnika«, bilo je logično očekivati da se takav garnizon neće predati: čak ako je i bilo malodušnih, voljnih da izvjesje bijele zastave, ustaše im neće dati da ispolje svoju malodušnost. Iskustvo je upućivalo štabove korpusa i divizija na to da posadi blokiranog Gospića ostave barem jedan izlaz iz grada, to jest da ustašama dadu barem varljivu nadu za moguće povlačenje, pa da ih onda izvan grada, izvan bunkera, rovova i utvrđenih zgrada, po volji i procjeni štabova jedinica 6. divizije, na otvorenom prostoru, sačekaju i tuku. Tako je učinjeno u napadu na Jajce, septembra 1942, u napadu na Bihać i drugom napadu na Slunj novembra 1942. u napadu na Ključ... Tako nije učinjeno u Kupresu i proletherske brigade su uzaludno krvarile u nekoliko napada. Tako nije učinjeno augusta 1942. u Udmini, i 2. lička brigada, tek formirana uoči napada, uzaludno je dala ogromne žrtve... Prema planu štaba 1. korpusa 1. brigada je, djelujući zapadno od Gospića, morala »presjeći neprijateljsku saobraćajnu liniju Gospić-Karlobag, uništiti samu cestu i izbaciti iz prometa, likvidirati neprijateljska uporišta (Baške) Oštarije, Takalice, Brušane, ulaz u Rizvanušu (Poldina Glavica), Klanac, a zatim sa jednim dijelom snaga pritisnuti na neprijatelja prema Gospiću, a sa većim dijelom držati cestu Gospić - Karlobag, te onemogućiti dolazak neprijatelju pomoći u Gospić iz Karlobaga«. Osma divizija, »sa dvije brigade i sa teškim oruđem, koga ima na raspolaganju, pristupiće likvidaciji mosta na rijeci Liki kod Budaka, kao i mosta na sastavcima na željezničkoj pruzi, kao i svim

59I) Isto, 515.

5a) Isto, 300.

vanjskim osiguranjima sa sjeverne i istočne strana Gospića«, nastojeći »da što prije neprijatelja satjera u žicu«. ⁵⁹³⁾

Do 28. aprila ustaše iz Gospića su se mogle izvući, ili su to barem mogle pokušati, jedinom još od partizana nezaposjednutom cestom, preko Oštre, Brušana i velebitskih sela Baške Oštarije i Sušanjskog Karlobaga. Svi drugi otvori oko Gospića već su bili začepljeni. Zapovjedništvo ličkog operativnog područja, a posebno Artur Gustović, i poslije intervencije Frkovića i Samardžije u Zagrebu (odleteli avionom za Zagreb), i dalje računa na povlačenje pa stoga ovu vezu s talijanskom vojskom i svojom pozadinom drži svim raspoloživim snagama. Pa i uporno tražena pomoć, ako krene, mogla je doći samo tim putem. Značenje ove ceste povećavano je i opasnošću od gubitka zaravni na gospićkom sjeveroistoku, gde su učestalo slijetali ustaški avioni. To prirodno uzletište su izgubili 27. aprila, kad 15. kordunaška brigada osvaja mostove na Lici. Talijani su podržavali Rumlera i Gustovića u nastojanju da Gospić evakuiraju; nisu imali - ili su to zatajili - slobodnih jedinica koje bi držale barem zapadni krak ceste Gospić - Karlobag, osim što su na prevoj Vrata iznad Karlobaga poslali jednu ojačanu četu 14. obalske brigade.

Gustović je smatrao da je držanje te ceste bilo ravno držanju samog Gospića. Ako izgubi kopnenu vezu s Karlobagom, računao je da onda neumitno gubi i Gospić, samo ovoga puta tako da se iz Gospića nitko neće izvući. Zbog toga je zapovjedništvo ličkog operativnog područja gotovo pola svojih operativnih snaga rasporedilo za obranu zapadnog izlaska iz Gospića: dvije najbolje bojne (2. lovačka i 34. ustaška) pod komandom bojnika Tilerera i 1. bojnu 12. domobranske pukovnije pod komandom bojnika Nauma Špišića. Bile su to snage od oko 1800 vojnika, a osim njih u Brušanima je bilo 130 ustaša. U noći 27. i 28. aprila, kad su brigade 6. divizije bile u pokretu prema ustaškim utvrđenjima na Velebitu, u selu Brušane i na okolnim čukama, dio snaga koje su čuvale ovu komunikaciju dugu 22 kilometara (od Gospića do Baških Oštarija na Velebitu) upravo se prikupljao u Brušanima: pukovnik Gustović je tražio da se 2. lovačka bojna brzo povuče u Gospić i da pomogne 31. i 33. ustaškoj bojni da ponovo zaposjednu kolski, Budački, i željeznički most na Lici, sjeveroistočno od Gospića, i da sačuvaju avio-uzletište. Sati 2. lovačke bojne su stjecajem okolnosti baš u 3 sata 28. aprila napustile položaje oko Brušana, u čas kad je uslijedio precizno utanačeni napad 1. i 3. brigade. Tako su ustaše ostale i bez mostova na Lici i bez položaja u rajonu Brušana. Četvrt sata poslije početka napada, u 3,15 sati 28. aprila, pali su svi položaji sjeverno od Brušana i Poldina glavica. Ustaše su zatečene u pokretu, pa ih oko Brušana nije bilo teško razjuri. U 6 sati 28. aprila 3. brigada je počela napadati snažno utvrđene Brušane u kojima će stara posada, ojačana ustašama koje su se tu prikupljale radi povlačenja u Gospić, pružiti grčevit otpor, koji će biti slomljen tek kasno popodne.

Prva brigada je napadala ustaške komunikacije od Brušana prema Gospiću, uglavnom u rajonu Brušane - Novo Selo. Ustaše su se u tom rajonu posebno utvrdile na Klancu (kota 642) koji dominira nad Novim Selom i na Paljevini (k. 626) nad Rizvanušom.

5W)-Isto, 305.

Klanac, s klinom napada prema Novom Selu, 6 kilometara zapadno od ulaza u Kanišku ulicu u Gospiću, i sva uzvišenja zapadno od Brušana napadali su bataljoni »Pekiša Vuksan«, »Božidar Adžija« i »Matija Gubec«. Nije bilo žesćih sudara- »Neprijatelj se razbježio u raznim pravcima po pošumljenim kotama, tako da ga se nije uspjelo potući u većoj mjeri zbog šumovitog predjela i velikog prostora«.⁵⁹⁴ Bataljon »Marko Orešković«, s novim komandantom Jovom Bursaćem, koji upravo u noći 27. i 28. aprila prvi put organizira i vodi juriš krtijaša, napadao je Paljevinu, gdje je bilo nekoliko betonskih bunkera. U 3.30 sati vodeći siloviti juriš na bunkere, na Paljevini iznad Rizvanuše, poginuo je komesar čete dvadesetdvogodišnji Dragan Jovanić, tih i suzdržan mladić, skojevski sekretar lapačkog kotara, nesklon javnim pohvalama, da se ne pomisli kako su one na bilo koji način poticane od njegovog brata, komandanta divizije. Osim komesara čete Jovanića, na Paljevini je u predjuto 28. aprila poginuo i Mićo Trijić.

Izvršivši u potpunosti preuzete zadatke, bataljoni 1. brigade su ujutro 28. aprila zaposjeli položaje prema ustaškim utvrđenima na jugozapadnim i zapadnim izlazima iz Gospića. Glavnina snaga je bila isturena prema Novom Selu i susjednom Ličkom Novom, a samo jedna četa je kod Trnovca, na smiljanskoj cesti.

Za to vrijeme Druga brigada je na Velebitu bila boj za Baške Oštarije, koje je u prvom naletu zauzela, ali je potom iz njih potisnuta, a Treća je uspješno privodila kraju borbu za Brušane.

Gustovićevo zapovjedništvo Ličkog operativnog područja (ZAPOLI) je uveče 28. aprila u depešama obavijestilo OPEROD (Operativno odjeljenje glavnog stožera) i HRVOP (Hrvatsko vojno povjerenstvo) da se u novonastaloj situaciji gospićki garnizon ne može ni u jednom pravcu povući, a da su »2. lovačka i 34. ustaška bojna u Brušanima raspršene i dijelomično zarobljene« pri čemu su se samo »manji dijelovi probili prema Oštarijama«, to jest prema Karlobagu.⁵⁹⁵

U borbama za komunikaciju Gospić - Karlobag 28. aprila tri brigade 6. ličke divizije su imale 14 poginulih i 40 ranjenih boraca; 2 su nestala.⁵⁹⁶ Iz 1. brigade su poginuli Dragan Jovanić i Mićo Prijić, a sedmorica su ranjena.⁵⁹⁷

Tučeni između Gospića i Karlobaga, ustaše i domobrani su i po sopstvenim priznanjima imali vrlo velike gubitke. U Brušanima je, po izvještaju ZAPOLI, nestalo oko 200 domobrana-lovaca, 36 ustaša i 1 časnik, a poginulo je 30 domobrana i 2 domobranska oficira.⁵⁹⁸ Povjerenstvo generala Rumlera pri štabu 2. talijanske armije je javilo da se u Karlobagu, a potom na Pagu od 1850 pripadnika 2. lovačke, 34. ustaške bojne i 1. bojne 12. pukovnije prikupilo tek 1300, što znači da ih je oko 550 »nestalo«.⁵⁹⁹ Po podacima štaba 6. divizije 28. aprila je zarobljeno 209 ustaša s komandantom 34. ustaške bojne bojnikom Trillerom i još

⁵⁹⁴) AVII, 800, 11-6.

⁵⁹⁵) Zb. NOR, V/14, 305.

⁵⁹⁶) Isto, 316.

⁵⁹⁷) Osim barjaktara 2. bataljona Dane Crnobrnje, ranjeni su: Bogdan Janjić, Mićo Radošević, Ilija Uzelac, Đuro Bogdanović, Marko Radenović i Sava Bursać.

⁵⁹⁸) AVII, 53, 15/2-6; 313, 14/3-3.

⁵⁹⁹) Zb. NOR, V/15, 341.

6 oficira; poginulo je 174, 3 ranjeno 116 ustaša i domobrana. Plijen: 8 mitraljeza, 23 puškomitraljeza, 4 minobacača, 274 puške...⁶⁰⁰¹

Popodne 28. aprila, poslije pada Brušana, štab 6. divizije će - usmjeravajući svoje brigade na daljnje zadatke u blokiranju neprijatelja u Gospiću - pisati da su »kao predstraže sa zapadne strane Gospića ostali jedino Lički Novi i Oštra«. Tada je 2. brigada sa svim svojim dijelovima bila na Velebitu, a 3. je pomakla svoje snage u polukrug oko Gospića (dijelom na jugoistočnim izlazima iz grada, između bilajske ceste i Novčice, a dijelom u rajonu Žabica - Kaniža). Prema planu štaba divizije, u daljnjem sužavanju i jačanju obruča oko Gospića, ključni zadatak dobiva 1. brigada: sa »4 pješadijska i 1 mitraljeskim bataljonom, ukupno 650 boraca«, ojačana 2. bataljonom »Bičo Kesić« 3. brigade, stomilimetarskom haubicom, s tri brdska topa 75 mm, s dva teška bacača i s dva talijanska tenka tipa fijat, bez topova, a sa dva spregnuta mitraljeza, morala je 29. i 30. aprila »likvidirati neprijateljsko uporište Oštru i Lički Novi«.⁶⁰¹

Lički Novi je Gospiću na jugozapadu; niti dva kilometra od ušća Potoka u Novčicu, gdje počinje urbani dio najvećeg ličkog grada. Oštra je kilometar sjevernije od Novog, uz cestu Gospić - Brušane - Karlobag. Oštra je, zapravo, produžetak Kaniške ulice, vijenac pod brdom Oštra (kota 798), koja dominira nad okolnom neravni uzvišene do 250 metara. Dio sela na sjeverozapadnim padinama Oštre, uz cestu Brušane - Smiljan, zove se Podoštra. Selo Oštra je na južnim padinama brda Oštra.

U L. Novom su aprila 1943. bile dvije satnije ustaša i domobrana; glavni oslonci obrane su uzvišenja Gradina i Karaula. I u Oštroj su bile dvije satnije ustaša i domobrana. »Glavni odbrambeni položaj je kota Oštra (798), na kojoj se nalazi neprijateljska satnija utvrđena sa zaklonima od suvog zida«.⁶⁰²¹

U Gospiću je tada bio stožer (štab) 4. stajaleg zdruga (puka) sa stožernom satnijom i s devet satnija 31, 32. i 34. ustaške bojne. Osim ustaša, tu su dijelovi dviju stražarskih željezničkih bojni, dijelovi 2. lovačke bojne i dijelovi 12. pješačke pukovnije. Garnizon je imao i bateriju brdske artiljerije. Kada je preuzimao komandu od Servazyja, koji je tek 5. aprila nagovoren da napusti Gospić, ustaški pukovnik Artur Gustović je imao na raspolaganju šest ustaških bojni, ali je znatan dio tih snaga tokom aprilske ofanzive jedinica 1. hrvatskog korpusa razbijen. Shvaćajući da se poslije uspješnog napada 6. i 8. divizije na okolna utvrđenja više ne mogu »ni evakuirati ni probiti« iz Gospića, Gustović je molio štab 2. talijanske armije »da svojim snagama pojača Oštarije« (Baške), jer je »tamošnja posada preslaba da izdrži pritisak jakih odmetničkih snaga«, a 2. lovačka i 34. ustaška bojna su »u Brušanima razpršene i djelomično zarobljene«. U Gustovićevim radiogramima pisanim poslije 27. aprila ima znakova panike: »Ako nam uobće mislite pomoći, onda požurite«, vapije uveče 28. aprila upozoravajući pretpostavljene u Zagrebu da je »moral kod četa vrlo slab«.⁶⁰³¹

«K» Isto, 353.

«I» Isto, 330.

⁶⁰²) Isto, 229.

«> xsto, 517.

Ujutro 29. aprila, kad su bataljoni 1. brigade počeli da se prikupljaju oko Oštre i Ličkog Novog, Gustović je upozoravao da su u Gospiću ostale »samo tri krnje bojne« i da je »stanje vrlo kritično«. ⁶⁰⁴ U 8.30 sati 29. aprila molio je: »Vratite nam žurno naše razpršene snage, koje se prikupljaju u Karlobagu i Oštarijama prodorom svježih snaga kroz tjesnac, potom osigurajte put Brušane - Karlobag svježim snagama«. ⁶⁰⁵ Istoga dana popodne ponovio je zahtjev da se ustaše, prikupljene »na potezu Karlobag - Oštarije« što je moguće brže upute »priekim putem na Smiljansko polje, željeznički most na sastavku rijeke Like i Novčice radi udara u leđa i bok neprijatelju, koji sa toga pravca najteže ugrožava Gospić«. Od »zračne luke Zagreb«, uz zahtjev da o svemu što se dešava u Gospiću bude obaviješten i poglavnik Pavelić, Gustović je tražio: »Prije svega pomognite nas nadlijetanjem kroz cieli dan. Tucite šumarke i zaseoke neposredno sjeverno, sjevero-zapadno i sjevero-istočno od Gospića. Zatim selo Rizvanušu sa kotama 626 i 672 i put Brušane - Oštarije«.

Takvo je bilo stanje u Gospiću uoči napada 1. ličke brigade na Lički Novi i Oštru.

Izviđanjem terena, utvrđeno je da je pet ustaško-domobranskih satnija »solidno utvrđeno naprema kotama Karaula - Gradina i Kamenjar«, a naročito »na vrhu same Oštre i oko nje«.

Štab brigade je bio nekoliko kilometara jugozapadnije od Ličkog Novog, u Rizvanuši, u jednoj od kamenih zgrada pod Poldinom glavicom, kad je u 12 sati stigao kurir sa zapoviješću štaba divizije. Na komandantsko izviđanje su, osim komandanta i komesara bataljona, izišli i komandir i komesar 2. brdske baterije Ilija Blanuša i Milan Pavičić, komandir Prateće čete Ilija Balać i vodnik tenkovskog voda Bude Pribić. Poslije izviđanja, Lazo Radaković i Branko Desnica su štabovima bataljona naredili da napad izvedu »frontalno na čitavom sektoru pod zaštitom teških mitraljeza i artiljerije i minobacača«. Neprijatelja je trebalo »zbaciti sa položaja« i, razbijajući mu jedinice, protjerati ga prema Gospiću. Na pravcu nastupanja 2. bataljona »Pekiša Vuksan« trebalo je »tenkove upotrebiti za zaštitu prilikom privlačenja«, a zatim maksimalno iskoristiti »prilikom progonjenja neprijatelja«.

U 19 sati jedinice su počele podilaziti položajima s kojih će krenuti u napad. Pred »Markom Oreškovićem« je Gradina, pred »Božidarom Adžijom« Karaula, a pred »Pekišom Vuksanom« Kamenjar. Sjevernije od njihovog rasporeda, dijelom cestom Novo Selo - Lički Novi, a dijelom preko vrleti između Ličkog Novog i Oštre nastupali su 4. bataljon 1. brigade »Matija Gubec« i 2. bataljon 3. brigade »Bićo Kesić«: jedna »Gupčeva« četa (komandir Đuro Lemić, komesar čete Milan Trešnjić) imala je zadatak da »prečisti malu čukicu između (Ličkog) Novog i Novog Sela«, a pet ostalih četa »Matije Gupca« i »Biće Kesića« usmjerene su »na prečišćavanje Oštre«.

Čim su streljački strojevi krenuli na izvršenje zadatka, svi teški mitraljezi 5. bataljona i minobacači su otvorili vatru po ustaško-domobranskim položajima. Očekivano je da se u taj mah jave i haubica i tri

⁶⁰⁴ Isto, 518.

«⁵» Isto.

brdska topa, koje su Ilija Blanuša i Milan Pavičić s mnogo zalaganja rasporedili sjeverno od Klise. Ali, tamo gdje su stigli topovi i haubica brdske baterije 6. divizije, nisu pravodobno poslane i granate. Tek koji trenutak prije nego što krtijaši krenu u napad s polaznih položaja, dopremljene su četiri granate i odmah su ispaljene na Gradinu. Za to vrijeme haubica je šrapnelima tukla ustaše na Oštroj.

Borba se zametnula na bezimenoj koti 583, koja neznatno nadvišava okolni prostor oko potoka Jazmak, između Novog Sela i Ličkog Novog. Zamjenik komesara 3. čete »Matije Gupca« Ilija Potkonjak Bućan-kin, rođen nepuna dva kilometra - u zračnoj liniji - dalje od bezimene kote 583, znao je svaki žbun one kršne neravni i s grupom bombaša je isprednjačio, odlučan da prvi upadne u ustaške rovove. Komesar čete Milan Trešnjić, dijete susjednog Divosela, gospički školarac, nije htio zastati, mada ga komandir Đuro Lemić, iskusan čovjek, zreo i odlučan, opominje: »Stići će se i bez jurnjave!« Mnogo godina kasnije, Milan Trešnjić će reći da su i on i njegov zamjenik »išli na juriš s hrabrim Kosinjanima kao omađijani«. U tom jurišu 3. četa »Matije Gupca« je izgubila dva borca. Komesar Trešnjić je lakše ranjen.

Juriš na pravcima nastupanja 1, 2. i 3. bataljona, u rajonu Ličkog Novog, počeo je u 21 čas. Odjednom su napadnuti svi ustaško-domobranski položaji zapadno od ceste Brušane - Oštra. S pješadijom »Pekiše Vuksana« nastupala su dva talijanska tenka, tukući mitraljezima po bunkerima. Kamenjar je dosta brzo zauzet i Jovica Zorić tada »Pekišu Vuksana« pomjera prema Oštroj. »Božidar Adžija«, vođen energično i odlučno, kao i uvijek kad je streljačkim strojem komandovao Dmitar Zaklan, za nepun sat je svladao otpor na Karauli. Nešto teže je bilo bataljonu »Marko Orešković«, koji je napadao na ustaško-domobranske položaje na Gradini, koja - na nadmorskoj visini od 621 metar - dominira nad Novim, mada samo 70 metara viša od sela. Juriš krtijaša pojačavala su tri mitraljeza 5. bataljona. Dva dana poslije borbe za Novi, komandant 1. bataljona Jovo Bursać i Perica Cvjetićanin, koji je tada zamjenjivao Nikicu Pejnovića, dok je on bio na kursu CK KPH, pisali su da se u 21 sat 29. aprila, »istakao rukovođenjem svoga voda prilikom podilaženja« komandir 2. voda 1. čete Mile Desnica, jedan od najstarijih krtijaša. Desnica je - pišu - »na čelu jurišao na Gradinu«; i time je »diga-⁶⁰⁶⁾o ugled svim drugovima« uletjevši prvi u ustaške bunkere. U izvještaju se navodi da je »neustrašivo jurio pred svojim vodom«, zbog čega je ušao i u pohvalu štaba divizije i štaba 1. hrvatskog korpusa. Borci ga pamte po škrtim pričama o sinovima: petoricu je ostavio kod kuće. Po jednom podatku, vodnik Mile Desnica je, »jurišajući prvi među najhrabrijima, u tri borbe zarobio neprijateljsku zastavu«.⁶⁰⁷⁾

Dok su 1, 2. i 3. bataljon ovladali Ličkim Novim na jugozapadnom ulazu u Gospić, 4. bataljon 1. brigade i 2. bataljon 3. brigade su projurili kroz sela Oštra i Podoštra, ali su morali stati pred ustaškim bunkerima na brdu Oštra otkuda je neprestano tukla uraganska paljba. Na Oštru su izvršena dva juriša, a onda su štabovi bataljona odlučili da umorni borci predahnu: napad je odgođen do jutra 30. aprila.

AVII, 800, 11-6.

⁶⁰⁷⁾ Pismo Dragana Desnice, 19. 10. 1972; autorska zbirka.

U osvit dana, prije nego što su se čete »Matije Gupca« i »Biće Kesića« sredile za ponovni napad, izvršila je juriš s Oštre satnija ustaša. Oba bataljona su odbačena sve do Novog Sela, gotovo dva kilometra dalje od položaja na kojima su zatečeni minule noći. »Zasulo sa svih strana, pa oči ne možeš otvoriti, moralo se odstupiti«, tvrdio je zamjenik komandanta »Matije Gupca« Perica Marić, A štab 1. brigade je dio odgovornosti primio na sebe, jer prije borbe »nije određena jedinstvena komanda nad bataljonima koji su napadali Oštru«, no, dakako, nije u uobičajeno oštroj kritici previdio ni odgovornost štabova »Matije Gupca« i »Biće Kesića«, koji su se »slabo snašli« neumješni »da se sami saglase u pogledu akcije«.⁶⁰⁸

Čim su dva bataljona uzmakla od Oštre u smjeru jugozapada, štab brigade je poveo u napad 1. 2. i 3. bataljon. DMITAR ZAKLAN i Jovica Zorić su izveli bočni napad na neprijatelja, koji je bio izišao iz bunkera na Oštroj, a Jovo Bursać je za to vrijeme svoje čete vodio prema vrhu Oštre, sa zadatkom - kazano je u izvještaju - »da protjera neprijatelja i zauzme položaje pozadi II bataljona«. »Pekiša Vuksan« je »nastupao jugoistočno i neprijatelja ugrožavao s boka, čime je (neprijatelj) natjeran u panični bijeg«. U izvještaju, pisanom poslije štapskih analiza, također je kazano da su se »u ovim borbama istakli komandiri četa, koji su držali svoje čete u rukama i pravilno ih raspoređivali, te energično nastupali, što su prikazivali primjere i odlučnost svim borcima, te veliku hrabrost i umješnost«. Posebno se istakao Stevo Damjanović, zamjenik komandira 1. čete 1. bataljona, koji »je zadužen da sa jednim vodom bombaša izleti na samu Oštru i izvrši munjeviti napad, te sa svojim vodom je to učinio i uzletio prvi na Oštru, upao prvi u neprijateljske robove, te podigao bijeli barjak kao znak zauzeća, što je podiglo moral ostalim borcima«.⁶⁰⁹

Pred podne 30. aprila ustaško-domobranske satnije su, »videći brzo nastupanje naših jedinica«, napustile sve položaje i bez mnogo reda »pobjegle u Gospić«.⁶¹⁰

Za to vrijeme 2. lička brigada je ovladala Baškim Oštarijama, 3. brigada je s juga blokirala Kanižu i zauzela Jasikovac i Obradoviće, a dvije brigade 8. kordunaške divizije su zatvorile sjeverne i istočne izlaze iz Gospića.

U borbama vođenim u noći 29. i 30. aprila i ujutro 1. maja 1. brigada je imala 4 poginula i 13 ranjenih.⁶¹¹ Iz bataljona »Biće Kesić« ranjeno je 9 boraca. U gonjenju neprijatelja naročito se istakla 2. četa »Božidara ^džije«. Pohvaljen je komandir te čete, za ostale borce »stari« Dane Diklić, onda četrdesetogodišnjak, koji je »nastupao sa svojom četom u potpuno vojničkom redu i doveo je do cilja cijelu i rukovodio sa njome hrabro«.⁶¹²

®> Zb. NOR, V/14, 341.

609) AVN, 800, 11-6.

610) Zb. NOR, V/14, 341.

611) Poginuli su: vodnik Stevo Surla i borci Vojo Lalić i Vasilj Lemić, te jedna partizanka iz bataljona »Matija Gubec«. Ranjeni su: Mile Mišćević, Dušan Skorić, Stevo Plečaš, Đuro Vitas, Jovo Pavlica, Bogde Novković, Mile Bobić, Nikola Momčilo, zamjenik komandira čete Novak Ljuština, zamjenik komesara čete Mile Bobić, desetar Nikola Orešković i vodnik Jovo Skendžić.

612) Zb. NOR, V/14, 341.

U 18 sati 30. aprila iz taktički čvrsto opkoljenog Gospića zapovjedništvu domobranstva je poslan krajnje uznemirujući radiogram:

»Odbačeni smo u najužu obranu. Moral podređenih opao. Grad pun izbjeglica Dužnost vaša je da nas pomognete, jer smo vašom krivicom dospjeli u ovaj položaj.«⁶¹³

Na to je iz Zagreba uslijedila poruka »poglavnika« Ante Pavelića Tomislavu Sertiću: »poglavnik pozdravlja hrabru posadu« od koje »očekuje da će i dalje istrajati na obrani svetog hrvatskog tla«.

Organizatori napada na Gospić su dobro znali da su se ostaci svih ličkih ustaških snaga prikupili u Gospiću, dobro su znali narav i borbenost tih snaga, i bilo im je nedvojbeno jasno da se nitko u blokiranom garnizonu neće ni usuditi spomenuti riječ predaja. Komandant 1. brigade Lazo Radaković, kao i zamjenik komesara Bogde Vujnović, mnogi komesari četa i bataljona, i komandiri, rasli su i školovali se u Gospiću, u iste razrede su išli s mnogima koji su prišli »U« i u krvi nevinih se animalistički odvojili od svijeta ljudi. »U školi smo zapazili njihovo frankovačko fanatičko izživljavanje, ali mislili smo da ono što govore neće nikada da rade«, zapisao je o njima Bogde Vujnović. »Kad su počeli da kolju, stidio sam se pred sobom zbog vlastite zaslepljenosti... A vidio sam kako u šumama iznad Divosela kolju 860 ljudi, žena, djece...«.

Bilo je zaista jasno da se takvi neće predavati.

Zašto, pri takvom saznanju, plan napada na Gospić nije primijenio dvije ključne spoznaje partizanske taktike: (1) da se na utvrđeni grad napada u klinovima i da se onda razbijena obrana tuče po dijelovima, i (2) da se neprijatelju ostavi varljiva nada o razmjerno lako izvodivom izvlačenju iz utvrđenog grada, pa da ga se tuče, prethodno postavljenim zasjedama izvan grada, na brisanom prostoru, tamo gdje je to najlakše izvesti.

U naređenju od 24. aprila, kad je pripreman prvi napad na Gospić, takva je mogućnost ostavljena, ali u planu za ponovni napad neprijatelju ta varljiva nada nije dana, iako će štab 1. hrvatskog korpusa vjerovati da će se ustaše izvlačiti preko Ličkog Novog, Brušana i Velebita prema Karlobagu, valjda u uvjerenju da će na taj način imati koliko-toliko izgleda za spas. Ustaše su mislile drugačije: opredjeljuju se za smrt u Gospiću, radije nego u gudurama Velebita.

Zapovijest za napad, određen za »2-og uveče pred sami suton, tako da artiljerija počne dejstvovati dok je još vidno, da bi mogla izvršiti korekturu gađanja«, štab 1. hrvatskog korpusa je izdao 30. aprila naglašavajući da je »neprijatelj satjeran u utvrđeni dio grada Gospića i blokiran sa svih strana«. Šesta je divizija imala »zadatak da sa svojim snagama izvrši glavni napad sa pravca Šmiljanske ceste« i da - što će zapasti 1. brigadu - postavi »osiguranje kod Karlobaga prema Oštarijama«.⁶¹⁴

Za napad na Gospić određene su 2. i 3. brigada. Njihov napad je podržavan sa 4 brdska topa 75 mm, 3 brdska topa 65 mm, 4 teška bacača, protukolnim topom, protukolnim mitraljezom i sa 2 tenka. Jedinicama u napadu je savjetovano da »teško oruđe kao i tenkove« kon-

⁶¹³> Isto, 531.

⁶¹⁴> Isto, 341.

centriraju »na jedno mjesto gdje se misli izvršiti proboj utvrđenja«, tako da »pod organizovanom vatrom teškog i automatskog oruđa nastupaju tenkovi za rušenje prepreka, a za njima pješadija«, koja »će pred sobom čistiti prostor žestokom vatrom automatskog oružja«, a kad se »primakne u neposrednu blizinu utvrđenja, teško oruđe će prenijeti vatru dublje u unutrašnjost tukući prostor ispred pješadije, sve dotle dok pješadija ne pređe utvrđeni pojas«. Kad prodru u grad, jedinice su morale »skoncentrisati automatsko oruđe u prve redove i probijati se pod žestokom vatrom«. Šestoj diviziji je naređeno da »u borbi kroz ulice« njen »glavni prodor ima da teče lijevo i desno od Smiljanske ulice preko sajmista i glavne ulice u pravcu mosta na Novčiči«. Osmoj diviziji je naređeno da s jednom brigadom tuče ustaška uporišta u Budačkoj ulici šireći se ulijevo prema Novčiči, a s drugom brigadom da zaposjedne željezničku stanicu i sva utvrđenja od stanice prema dosta udaljenom centru grada. Prije napada svi borci su upozoreni da je Gospić »posljednje neprijateljsko uporište u Lici« i da je bio »ekspozitura Jadovnog, Slana... i drugih stratišta nevinog ljudstva«. Slomiti ustašku tvrđavu i ući u Gospić, za 6. i 8. diviziju NOV bi predstavljalo - i to je borcima kazano - »veliki vojnički i politički uspjeh«, jer Gospić je »bio kao centar Like ujedno i najveće uporište ustaških bandi«. Komandant i komesar 6. divizije u svojoj zapovijesti za napad objašnjavaju da je Gospić »najveći i u svjetskoj javnosti poznati grad u Lici«, gde je »začet ustaški pokret«, zbog čega je Gospić »po svojim (negativnim) tradicijama najznačajnije mjesto za Pavelićevu ustašku Hrvatsku«. Đoko Jovanić i Rade Žigić su također podsjećali borce da je križarsko-frankovački Gospić »odgojio najveći broj ustaških bandita« i da je upravo »tu poklato i uništeno najviše srpskih rodoljuba i naroda u Lici«.⁶¹⁵⁾

Budući da se sve to znalo o Gospiću i budući da su borci uvjereni da je to grad u kojem je izrastao »najveći broj ustaških bandita«, da je tu počeo pokolj nevinih, da su odatle slane hiljade i hiljade nedužnih na klanicu u Jadovnom i u logor Slano na Pagu, moralo se računati da se u borbi za Gospić ličko-kordunaške brigade neće sudariti samo sa »4 do 5 bojni«, već sa svima koji su se u taj mah zatekli u Gospiću, tu izbjegli voljom svoga opredjeljenja. Moglo se znati, jer oni koji su organizirali napad dobro su znali ustaše i Gospić, da će se dogoditi ono o čemu će kasnije pisati pukovnik Artur Gustović: »Sve je dignuto na noge, muško i žensko«.⁶¹⁶⁾

Štabovi, korpusni i divizijski, 30. aprila smatraju da se »posljednje neprijateljsko uporište u Lici« neće braniti »do posljednje kapi krvi«, već da će ustaše pokušati da se, probijajući obruč, izvuku prema Karlobagu. Taj plan je predviđao da se na grad ne napada s one strane gdje se neprijatelja htjelo usmjeriti na proboj: Kaniška ulica, Oštra, Brušane, Velebit. Tu, rečeno je u zapovijesti štaba 6. divizije, neće biti napada »u vidu klina«. Ali, kad je već tako riješeno, valjalo je i jedinice iz rajona Lički Novi - Oštra - Brušane pomaknuti prema Velebitu i prikriti njihovu prisutnost na pravcu jedinog mogućeg povlačenja ustaša iz Gospića.

isto; AVII, 796, 7-1/1.
Zb. NOR, V/14, 342.

Tamo gdje nije bio predviđen napad »u vidu klina«, 2. maja je raspoređena 1. brigada 6. divizije. Imala je zadatak »postaviti osiguranja sa zapadne strane Baških Oštarija u cilju sprečavanja neprijateljskog nadiranja iz pravca Karlobaga« i ujedno »organizovati temeljito rušenje puta na liniji Ura - Brušane«. Na jugozapadnom izlasku iz Gospića, »u zasjedi istočno od Oštke i na Oštici, na putu Gospić-Jadovo« raspoređen je jedan bataljon, »sa zadatkom da sačeka neprijatelja u slučaju bijega iz Gospića«.^{6m}

Štab 6. divizije se opredijelio da u napadu na Gospić sudjeluje 2. a ne 1. brigada, zbog toga što je 1. došla iz Dalmacije prorijeđenih redova, sa svega 685 boraca. U borbama oko Gospića, 28, 29. i 30. aprila, imala je 25 izbačenih iz stroja. Druga brigada je imala početkom maja oko 250 boraca više. Zbog toga je 1. brigada kišovitog 1. maja izvršila rokadu s 2. brigadom na Velebitu.

Na jugozapadnim izlazima iz Gospića bio je raspoređen bataljon »Pekiša Vuksan« ojačan s tri mitraljeza 5. bataljona. Ostale snage 1. brigade su se rasporedile zapadnije, uglavnom na Velebitu, iznad Karlobaga, u rajonu Baških Oštarija, slijeva i zdesna ceste što vijuga prema Gospiću, uglavnom na Velikoj Basači, Vratima i Uri. U dobroj organizaciji narodnooslobodilačkih odbora gospićkog kotara i uvijek nadasve agilne omladinske organizacije, kojoj je srce i um bio SKOJ, dijelovi 1. brigade su se »bacili« na rušenje ceste tamo gdje je njeno zarušavanje moglo omesti pokret neprijateljske motorizacije.

Borba za Gospić je vođena u noći 2. i 3. maja 1943. godine. Obrana osinjeg gnijezda, čini se čitav grad, sve što se u njemu zateklo, što se dogodilo još samo jednom, u Kupresu, ispalivši - kao što se iz izvještaja vidi - 230.000 puščanih metaka, primorala je četiri brigade 6. i 8. divizije da odustanu od napada. U noći 2. i 3. maja te četiri brigade su imale 244 borca izbačena iz stroja.

Štab 1. hrvatskog korpusa je neuspjeh napada na Gospić objasnio podatkom da je »neprijatelj bio brojno jači i u dobro utvrđenim položajima sa dobro organiziranim planom obrane«. U tom objašnjenju je također kazano, kao da se to nije moglo očekivati, da se neprijatelj »borio uporno«. U tom nekritičkom osvrtu na borbu za Gospić štab korpusa je za neuspjeh razlog nalazio i u objašnjenju da su »gro neprijateljskih snaga sačinjavali zlikovci - stare ustaše«, kao da se to nije znalo.

Jedinice 1. brigade u noći 2. i 3. maja nisu imale nikakvog doticaja s neprijateljem. Talijansko-ustaške snage iz Karlobaga nisu pokazivale ni najmanju volju da krenu u pomoć napadnutim ustašama u Gospiću, a oni u Gospiću te noći nisu imali razloga da se probijaju iz utvrđenog grada.

Ujutro 3. maja odustalo se od daljnjih napada na gospićki garnizon; komesar 1. hrvatskog korpusa će dva tjedna kasnije komesaru Glavnog štaba Hrvatske objasniti da je štab korpusa tako odlučio »obzirom na situaciju koja je nastala nakon toga napada i obzirom na brojčano slabo stanje naših jedinica«.⁶¹⁸ Ali, ako i jeste odlučeno da se odustane od daljnjih napada na Gospić, to ne znači da su jedinice 6. divizije - za-

AVII, 796, 7-11.
^{6,8>} Zb. NOR, IX/3, 645.

držane u blokadi na položajima oko Gospića - neprijatelja puštale na miru.

Prva brigada je ostala na Baškim Oštarijama. Onih vazdan kišnih dana bataljoni su bdjeli na položajima iznad Karlobaga i »pročišćavali sela Sušanj, Ledenik, Kućište, Ravni i Crni Dabar, i rušile nerazrovani dio ceste prema Gospiću«. Talijanska artiljerija je učestalo tukla s brodova ispred Karlobaga, tako da su bataljoni odlazili u akcije uglavnom noću. U jednoj od tih akcija »pročišćavanja« 4. bataljon »Matija Gubec« je u nevelikoj borovoj šumi kod Šušnja našao izuzetno bogat plijen s mnogo oružja i s još više razne opreme.⁶¹⁹

U vrijeme borbi oko Gospića 1. brigadom i njenim bataljonima su rukovodili uglavnom isti oni komandanti, komandiri i komesari koji su jedinice doveli sa zрманjskog sektora. Komandant je i dalje - začudo, već puna četiri mjeseca kao vršilac dužnosti - Lazo Radaković. Njega je tek 23. maja štab divizije jednom posebnom naredbom postavio za komandanta brigade. Istom naredbom je za komesara 2. brigade postavljen nekadašnji komesar čete u »Oreškoviću« i komesar 3. bataljona »Božidar Adžija« Branko Damjanović. Za njih je napisano da su »dosadašnjim svojim radom zaslužili da budu imenovani«; uz to i uvjerenje štaba divizije: »Oni će odgovoriti svome zadatku«.⁶²⁰

Zamjenik komandanta 1. brigade je od pogibije Rade Bubala u Svetom Roku 17. marta bio Milan Šijan, v.d. do 9. maja, kad su i on i dotadašnji v.d. političkog komesara brigade Branko Desnica postavljeni na te dužnosti.⁶²¹ U štabu 1. hrvatskog korpusa su razložno vjerovali da će Šijan »za štab 1. brigade kao cjelinu mnogo značiti«.⁶²²

Učo iz Divosela Bogde Vujnović je i dalje zamjenik komesara brigade.

Obavještajni oficir je od sredine aprila Jovo Grubišić, a oficir u štabu Perica Marić, koji je prethodno - u aprilu - nekoliko tjedana komandovao 4. bataljonom »Matija Gubec«.

Operativni oficir je od 1. marta, kad je Danilo Damjanović prekomandovan u 2. brigadu za zamjenika komandanta, Ilija Gvozdić. Sredinom maja Gvozdić će biti prekomandovan u kordunaške jedinice za komandanta »popunidbenog centra«, odnosno centra za mobilizaciju, što je zbog tifusom desetkovane 8. divizije bio formiran u Plašćanskoj dolini, pa će ga tada zamjeniti Dmitar Zaklan.

Jovo Kokotović je bio intendant brigade, a Janko Plečaš njegov pomoćnik.

Brigada je imala stalni vojni kurs. Nastavnici su bili Milan Lemaić (koji je privremeno, baš u vrijeme borbi za Gospić, vršio dužnost komandanta 4. bataljona), nekadašnji narednik u bivšoj kraljevskoj vojsci, i učitelj Dušan Rudić. Na brigadnom političkom kursu glavni predavač je bio Stevo Potkonjak Mačak, učitelj iz Divosela.

Politodjel se izmijenio utoliko što je Dimitrije Vrbica Migo u 3. brigadi preuzeo dužnost rukovodioca politodjela od Živana Dimitrijevića

⁶¹⁸> Isto, V/5, 102.

⁶²⁰® AVII, 420, 18/1-4.

⁶²> Isto. 419, 17/1-9.

⁶²²> Isto. 796, 13-4.

Gije, budući da je Gija početkom maja postavljen za rukovodioca nižeg partijskog kursa pri štabu 6. divizije, tako da su u politodjelu 1. brigade ostali samo Vladan Bojanić i Ilija Mugoša.

Dušan Božičković, prvi rukovodilac skojevske organizacije u brigadi, uoči napada na Gospić je preuzeo dužnost zamjenika komesara čete, pa je dužnost omladinskog rukovodioca (sekretar SKOJ-a) 1. brigade povjerena Dani Skendžiću.

U maju je već četvrti mjesec sanitetom brigade rukovodio Dušan Baić, koji je još početkom operacije »Weiss« zamijenio Dinka Tomičića, kad je Tomičić preuzeo upravo uvedenu dužnost higijeničara 6. divizije. Brigada još nije imala liječnika, ali je sanitet ipak sve bolje funkcionirao. Referent saniteta 6. divizije dr Vladimir Jernejc piše da je »stalno provedena higijenska kampanja« u kojoj »postiglo se da su skoro svi borci i rukovodioci bili ošišani«, a bile su i »brigadne higijenske ekipe«, koje su imale po dva bureta za isparivanje i čišćenje od ušiju, »tako da je divizija bila relativno čista od ušiju«. Takav rad saniteta bio je od neprocjenjivog značenja u sprečavanju epidemije tifusa. Jernejc piše da su se »prvi slučajevi tifusa javili u 1. brigadi« i da su tada »pokrenute energične mjere za suzbijanje epidemije, u čemu se je uglavnom potpuno angažirao sanitet u martu i aprilu 1943«.

U zaraznoj bolnici ličkog područja u Krbavici bilo je u proljeće 1943. oko 150 od tifusa oboljelih boraca 6. divizije. U isto vrijeme »uslijed pojave epidemije tifusa, koji se naročito raširio u jedinicama VIII divizije, bili smo prisiljeni« - piše štab 1. hrvatskog korpusa - »odrediti karantin za cijelu VIII diviziju«. ⁶²³¹ Doktor Jernejc je mogao s mnogo razloga da sanitetu u svojoj diviziji dade najvišu ocjenu, jer »pjegavac nije smanjio udarnu snagu VI divizije kao što se je to desilo sa VIII i XIII divizijom«. Jernejc je u proljeće 1943. organizirao tri kursa za bataljonske bolničare (55 kursista), a uz to su u svakoj brigadi uspostavljene stalni petnaestodnevni kursevi za četne bolničarke. ⁶²⁴¹

Kad su jedinice 6. divizije, po naređenju štaba korpusa, »nakon neuspjelog napada na Gospić, ostale na sektoru Gospić i vršile blokadu neprijateljske posade u ovom mjestu«, ⁶²⁵¹ u brigadama su - 5. maja - rasformirani mitraljeski bataljoni. Dosta bogat plijen u borbama vođenim u proljeće 1943. godine uvjetovao je odluku o rasformiranju tih bataljona. Bilo je dosta teškog automatskog oružja, a i artiljerije, da bi se pri brigadama formirale prateće čete i da bi se bataljoni ojačali mitraljezima i minobacačima za brza i samostalna dejstva. Kad je rasformiran 5. mitraljeski bataljon, pri štabu 1. brigade je formirana prateća četa. Prvi komandir te čete bio je Stevo Mileusnić; komandir voda minobacača 81 mm bio je Ilija Munižaba, komandir odjeljenja protuoklopnog topa i protuoklopnog mitraljeza bio je Jovica Balać, a odjeljenja protivtenkovskog topa 37 mm Nikola Marić. ⁶²⁶¹

U 1. bataljonu »Marko Orešković« je od 16. aprila komandant Jovo Bursać, a komesar je Nikola Pejnović Nikica, kojeg je mjesec dana za-

[^] i-b. NOR, V/15, 315.

^{«4} Dr Jernejc, n.d.

^{«5} Zb. NOR, V/15, 315.

Pismo Branka Vukelića, januar 1986; autorska zbirka.

mjenjivao obavještajni oficir 1. bataljona Perica Cvjetićanin. Zamjenik komesara je Jovo Marčetić, koji će partijskom organizacijom »Marka Oreškovića« rukovoditi sve do prodora 6. divizije iz oslobođenog Beograda u Srem. Zamjenik komandanta bataljona je Stevo Plećaš Biće, koji je u brigadu ušao s bratom i sestrom kao borac »Pekiše Vuksana«; u »Marka Oreškovića« je poslan poslije obuke na kursu pri Glavnom štabu Hrvatske. U maju je dužnost obavještajnog oficira Perica Cvjetićanin predao komandiru 1. čete Nikoli Đurđeviću, a on se vratio u četu, za komesara. Mileta Dubajić je bio intendant bataljona, a referent saniteta Stevo Marić.

Drugi bataljon »Pekiša Vuksan« je od februara do juna učestalo mijenjao komandanta: poslije smrti Bogdana Dukića do pokreta iz Dalmacije za Gospić bataljonom je komandovao Jovica Zorić, a kad bude poslan na oficirski kurs zamjenjivat će ga Duja Čubrilo, koji poslije mjesec dana odlazi na kurs, a komandu preuzima ponovo Jovica Zorić. Budući da će Zorić već u prvoj borbi biti teško ranjen, za vrijeme bavljenja bataljona u Gackoj dolini komandu za narednih osam mjeseci preuzeo je Đuro Radovanac, prekomandovan iz 3. ličke brigade. Do kraja juna politički komesar je bio Slavko Glumac, a kad je ranjen, kod Smiljana, dužnost komesara je za naredna tri mjeseca preuzeo Ferdo Toplak. Zamjenik komesara je poslije odlaska Tine Borića bio jedan od najspособnijih rukovodilaca »Pekiše Vuksana«, po stavovima uvijek principijelni, po duhu široki, u borbama i promišljen i odvažan, Jure Brmbolić. No, ubrzo će Partija Brmboliću povjeriti posebne zadatke izvan brigade, pa je dužnost partijskog rukovodioca »Pekiše Vuksana« povjerena Dani Trbulinu. Umjesto Toplaka, za obavještajnog oficira je postavljen učitelj Stevo Obradović.

U 3. bataljonu »Božidar Adžija« komandant je od prvih majskih dana Vlade Ciganović, a zamjenik Arse Puača. Komesar je poslije odlaska Branka Damjanovića bio Gojko Milekić, a zamjenik komesara je i dalje Nikica Grković.

Četvrti bataljon »Matija Gubec« je poslije odlaska Mile Počuće u Dalmaciju u dva mjeseca promijenio tri komandanta: do maja su dužnost komandanta vršili Milan Lemać (povučen u štab brigade za nastavnika vojnog kursa), pa Perica Marić (postavljen za informativnog oficira brigade), a zatim - od jula - Duja Čubrilo. Od Jovice Grubišića dužnost političkog komesara je preuzeo (privremeno) Mirko Dubajić, ali već u drugoj polovici maja on je postavljen za zamjenika komandanta, a za komesara je iz čete za vezu došao Pero Rađenović. Zamjenik komesara Stevo Vučković, tihi čovjek velike energije, krajem proljeća je prekomandovan iz brigade, a zamijenio ga je jedan od iskusnijih zamjenika komesara četa u 1. bataljonu, Božo Šijan.

U četi za vezu promjene su uslijedile zbog odlaska komandira Jan-ka Dimića Popa na politički kurs CK KPH (poslije toga on će obavljati komesarske dužnosti) i Pere Rađenovića za komesara 4. bataljona. Komandir je Todor Popović, a politički komesar Milan Potrebić. Zamjenik komandira je zakratko, do ranjavanja, bio Miloš Dautović, a potom Miloš Počuća. Zamjenik komesara je bio Dušan Kalinić.

U brigadi je - ocenjivano je u maju 1943. godine - u minulim mjesecima »bilo dosta osjetnih gubitaka«, ali uz sve to u štabu divizije i korpusa su razložno uvjereni da je »u 1. brigadi stanje dosta dobro«. Gubici su često remetili najosnovnije planove. Bilo je slučajeva da je u nekim četama ili u bataljonima bilo više komandnog kadra nego boraca bez rukovodećih zaduženja. Nikad čete 1. brigade nisu bile tako malene. Brigada je bila prepolovljena. Uoči pokreta iz Dalmacije za Gospić štab 3. bataljona »Božidar Adžija« je izvještavao da u dvije čete nema komesara i da mu nedostaju 3 delegata vodova⁶²⁷. Tifus je, srećom, u svom strahovitom naletu (računa se da je u Lici, Kordunu i na Baniji onog proljeća oboljelo preko 40.000 ljudi), zaobišao 1. brigadu, ali zato - govoreno je onda u jedinicama - »ubijaju združeno fašistički slugani: glad, golotinja i bosotinja«.

Tifusna pošast je spriječena, a jedno od zala zaostalosti - nepismenost - bila je, uglavnom, uz male iznimke, i dalje istrajno savladavana. U brigadi je bilo »sve više onih koji su došli nepismeni, a pisali su članke u džepnim novinama«, ocjenjuje sekretar partijske organizacije. Borci su i vojnički i politički neprestano poučavani (»u većini slučajeva osjeća se želja za učenjem«)⁶²⁸ ne samo na raznim kursovima, a održavani su i za desetare (sredinom maja bit će »završen kurs desetara kroz kojeg je prošlo pedesetak naših boraca«),⁶²⁹ i za vodnike, i za komandire, a i za više stariješine, kao i politički kursevi različitog nivoa (20. maja će biti završen kurs za komesare četa),⁶³⁰ nego i u jedinicama, koje su i kao cjeline i pojedinci u njima u neprestanom natjecanju.

Prvi krug takmičenja, koje je početkom aprila »otpočelo po svim pitanjima, a naročito po pitanju savlađivanja vojničkih vještina«, ⁶³¹ završen je 1. maja. Sekretar divizijskog komiteta Simo Mrda je uoči odlaska 1. brigade s Baških Oštarija obavijestio Centralni komitet KPH da je partijska zastavica dodijeljena 3. brigadi, »jer su za proteklih mjesec dana imali najviše vojničkih uspjeha«, mada »u drugom pogledu, kao na primjer u političkom i kulturno-prosvjetnom radu, nisu imali prvenstva od II i I brigade«. Komesar korpusa je obavijestio komesara Glavnog štaba da su »borci uložili mnogo napora da osvoje zastavicu divizijskog komiteta«, a kad se čulo »da je zastavicu dobila 3. brigada, bilo je slučajeva u jedinicama 1. i 2. brigade da su neki i plakali«.⁶³²

Divizijski komitet je na sastanku 1. maja ocijenio da je »takmičenje dalo podstreka kako partijskim organizacijama tako i nepartijskim ljudima«.⁶³³ Bogde Vujnović, sekretar partijske organizacije 1. brigade, koja je sredinom maja imala 142 člana, Centralnom komitetu KPH je u majskom izvještaju pisao da je »disciplina... u partijskim jedinicama dobra«, odnosno da je i u brigadi kao cjelini i posebno u partijskim organizacijama disciplina »iz dana u dan sve bolja i bolja«. Smatra da su »bataljonski biro i za ovo vrijeme pokazali punu aktivnost rukovodeći

⁶²⁷ AVII, 800, 21-1/7.

⁶²⁸ Zb. NOR.IX/3, 449.

⁶²⁹ Isto.

⁶³⁰ AVII, 420, 28/20.

⁶³¹ » Isto.

⁶³² Zb. NOR, IX/3, 648.

⁶³³ Isto, 550.

radom u bataljonu« i da je taj rad bio »postavljen na bazi takmičenja«, pri čemu su bataljonski biro i »u priličnoj mjeri angažovali i organizacije SKOJ-a«. Isto tako je i »rad na teoretskoj izgradnji članova Partije bio pojačan« posebno »kada je moguće održavati sastanke i na položaju«. ⁶³⁴ Partijsko rukovodstvo je posebno bilo zadovoljno uspjesima u kulturno-prosvjetnom radu; u tome se »postiglo najviše«. Četne i bataljonske novine (»može se reći da su dobre«) bile su »odreiz života naših boraca. Osjetilo se da je veliki broj partizana u njima sarađivao. Partizani su aktivni u pisanju džepnih novina. Bilo je četa u kojima je od početka mjeseca maja izišlo već četiri broja džepnih novina. Po bataljonima će biti izrađene uzor džepne novine bataljonske. Isto tako u Štabu Brigade biti će izrađene od najboljih članaka bataljonskih džepnih novina, uz pomoć drugova iz Štaba Brigade, brigadne džepne novine«. ⁶³⁵

Prva brigada je na Velebitu, u rajonu Baških Oštarija, ostala do 11. maja. U to vrijeme Talijani će, angažirajući i ustaše i četnike, pokušati da ponovo prodru u Liku, i preko Oštarija, i preko Vratnika, na pravcu Senj - Brinje - Otočac. Da bi onemogućili talijanske namjere, 1. brigada je pomjerena u zonu maksimalne ugroženosti, zapadno od Otočca i Brinja, gdje - uključena privremeno u sastav 13. primorsko-goranske divizije - ima »zadatak zatvaranje pravaca Krivi Put - Brinje, Vratnik - Brlog i Sv. Juraj - Otočac«. ⁶³⁶

Brigada je Baške Oštarije napustila 11. maja prepuštajući taj sektor jedinicama 3. ličke brigade. Uoči pokreta, ujutro 11. maja, dva borca, u patroli prema Dabru, pogođena su od talijanske artiljerije, koja je s brodova nasumce tukla po Velebitu.

U kolonama pet bataljona, četi za vezu i pionirskom vodu, sa štapskom grupom, koja je na čelu jahala na tri izdržljiva brdska konja, bilo je na dan polaska s Baških Oštarija samo 647 boraca, među njima 75 drugarica. Prema spisku je brigada 10. maja imala 1145 boraca, ali od 498 odsutnih mnogi se nikad neće vratiti u brigadu.

Bili su slabo odjeveni i još slabije obučeni, u šarenim uniformama. Čak svi nisu imali ni trorođe partizanske kape, kakve su bile uobičajene u NOV Hrvatske, tako da je štab brigade 15. juna, opomenut od Glavnog štaba, zatražio, podsjećajući da je već »više puta izdao naređenje«, da se odmah »razne kape, šajkače, šeširi, šubare, kačketi, itd. zamjene sa partizankama«. ⁶³⁷ Od 647 boraca, koji su 11. maja krenuli prema Otočcu, samo ih je 216 imalo cipele, 321 vojničke hlače (domobranske ili talijanske), 355 bluza, 239 šinjele... Brigada je imala krojačku radionicu, a bilo je i štofa, pa se moglo sašiti dosta bluza i hlača, ali nije bilo igala za mašine, niti konca. ⁶³⁸ Narednih dana brigada je od štaba korpusa dobila 500 talijanskih čebadi i dovoljno igala za šivaće mašine i konca. Postolarske radionice 1. korpusa i Glavnog štaba tih dana su radile za 1. brigadu, tako da je brigada odmah nakon dolaska u Otočac dobila tridesetak pari cipela, ⁶³⁹ a do početka jula još 134 para. ⁶⁴⁰ Od

⁶³⁴ Isto, 560.

⁶³⁵ Isto, 562.

⁶³⁶ Isto, V/15, 119.

⁶³⁷ AVII, 800, 12-3.

⁶³⁸ Isto, 7-7.

⁶³⁹ Isto, 796, 3-3.

⁶⁴⁰ Isto, 14-10.

12. maja do 9. juna brigada je dobila 155 vojničkih hlača, 72 bluze, a za većinu boraca i troroge partizanke. S Baških Oštarija brigada je otišla sa 823 košulje i 795 gaća, a 9. juna su borci imali 1035 košulja i 1000 gaća; još uvijek nedovoljno da bi svaki borac imao barem par rezervnog veša.⁶⁴¹

Uoči pokreta s Velebita, u štabu 1. hrvatskog korpusa za 1. brigadu je rečeno da »je operisala« na području gdje su »uslovi za borbu vrlo teški«, ne samo stoga što je bila gola i bosa, već je bila i »slaba ishrana«, posebno težak i »podmukao neprijatelj«. No, to je ipak vrijeme učestalih pohvala, jer ništa »nije smetalo« - hoće reći nije moglo omesti - »1. brigadu u izvršenju njenog zadatka«.⁶⁴² Štab korpusa je ocijenio da su gubici dvaju bataljona Ličkog partizanskog odreda i 1. brigade izuzetno veliki - 130 ranjenih i 42 mrtva. Jedinice 1. brigade su bile »spale na polovinu svog brojnog stanja« i »nisu onako jake kako bi trebale biti«. Zbog svega toga komesar korpusa Veco Holjevac je komesaru 6. divizije Radi Žigiću izložio instruktivni stav kako »moramo uvijek imati na umu... da u našen oslobodilačkom ratu najveću dragocjenost predstavljaju naši borci. Njima se ima pokloniti glavna i prvenstvena pažnja, kako u borbi, tako van borbe, svagda i u svim prilikama. To je prva i osnovna dužnost svih starješina u našoj vojsci«.⁶⁴³

Brigada je sa Velebita krenula, kao što je kazano, u situaciji kad se »ni u jednoj diviziji 1. hrvatskog korpusa do sada nije uspjelo mobilisati dovoljan broj ljudstva za popunu naših jedinica«, i kad je 1. brigada »spala na polovicu svog brojnog stanja«, pa je - ne samo zbog brojnog stanja 1. brigade - štab korpusa 7. maja 1943. godine od štabova svih svojih divizija zahtijevao da što brže izvrše mobilizaciju, upozoravajući ih da »se u najoštrijoj formi postavlja pitanje popunjavanja naših jedinica«. S tim u vezi od svih podređenih štabova je štab korpusa tražio:

- »1. U svim jedinicama otpočeti kampanju protiv tifusa...
2. Otpočeti sa kampanjom za pomoć ranjenim i bolesnim drugovima pod parolom: 'Sve za naše bolesnike, da što prije ozdrave'.
3. Sprovesti svestranu kontrolu svih oporavilišta koja potpadaju pod divizije...
4. Najhitnije preduzeti mjere da se vrate u jedinice svi borci koji se nalaze kod svojih kuća, bez obzira da li su na odsustvu, bolovanju ili su pobjegli iz svojih jedinica
5. Odmah otpočeti sa mobilizacijom novog ljudstva, kako je već predviđeno naređenjima o formiranju mobilizacionih centara.
6. Za izvršenje tih zadataka staviti u pogon sve naše organizacije koje se nalaze u vojsci, a isto tako i preko antifašističkih organizacija vršiti mobilizaciju za novo ljudstvo«.

Posebno su angažirani komesari »da o svemu tome povedu najviše računa«, odnosno »da se gornji zadaci izvrše potpuno i u najkraće vrijeme«.⁶⁴⁴

M1> Isto i 420, 17/1-38.

M2> **Zb. NOR, V.**

M3> Isto, IX/3, 86.

M4> Isto.

Rasporedivši 1. brigadu na velebitske položaje zapadno od doline Gacke, nad Senjom, na područje otočakog i brinjskog kotara, štabovi 1. korpusa i 6. divizije su imali na umu ne samo obranu od talijansko-kvislinških snaga iz Hrvatskog primorja, nego i potreba popune 1. brigade novomobiliziranim borcima i dobrovoljcima iz otočakih i brinjskih sela. Još dok je brigada bila na zрманjskom sektoru, poslije borbi u bukovičkim i sjevernokninskim selima, očekivano je da će iz novooslobođenih dijelova kotara Otočac i Brinje u brigadu doći dovoljno mladih boraca da se njeno brojno stanje popuni tako da bi ponovo imali u borbenom stanju više od 1000 boraca. Da je raspoređivanje brigade u Gacku dolinu u velikoj mjeri vezano s popunom, vidi se i iz zahtjeva štaba korpusa štabu 6. divizije dan poslije dolaska brigade na područje kotara Otočac; dano je uputstvo - »u cilju što uspješnije mobilizacije Ličana Hrvata u Gackoj dolini« - da treba u akciji mobilizacije angažirati i najutjecajnije partijske rukovodioce u zapadnoj Lici, i to Hrvate, posebno Ninu Rubčića ili Jakova Blaževića.⁶⁴⁵

Iz zapisa dr Nine Rubčića znamo da je i on, kao i partijski komiteti Brinja i Otočca, aktivno radio na mobilizaciji, a iz 1. brigade je za te poslove bio zadužen jedan od dotadašnjih komesara čete u »Matiji Gubcu«, Andrija Spoljarić Žuža, koji je 1941. godine, po zadatku Partije, neko vrijeme djelovao u domobranskim jedinicama, da bi ubrzo - otkriven - uspio pobjeći u partizane. Ne samo u zavičajnoj kosinjskoj općini, nego i u svim selima perušićkog kotara, bio je vrlo popularan, omiljen među Srbima i Hrvatima, koji su bili skloni narodnooslobodilačkom pokretu. Prvi komesar perušićkih partizana, Slavko Pejak uvjerljivo tvrdi da je »Popularni Žuža bio iznimno hrabar«.⁶⁴⁶

Radi mobilizacije, ali i radi »neposrednije pomoći« vojno-političkom rukovodstvu 1. brigade, u Gacku dolinu je tjedan dana poslije brigade stigao i komesar divizije Rade Žigić, koji je tada - kao što se vidi iz njegovog izvještaja komesaru korpusa 21. maja - »održao konferenciju sa politkomesarima i zamjenicima (komesara) bataljona«, da bi potom uzeo učešća u radu konferencije štabova bataljona.⁶⁴⁷ Na tim sastancima Rade Žigić je »naročito ukazivao na predstojeću neprijateljsku ofanzivu« i »na, mobilizaciju«.⁶⁴⁸

Osim komesara divizije i članova partijskih rukovodstava zapadnoličkih kotareva i Okružnog komiteta, radi pospješivanja mobilizacije, posebno u hrvatskim selima, u dolinu Gacke je stiglo i nekoliko članova agilnog propagandnog odjeljenja 6. NOU divizije. I oni su dolazili »da bi pomogli u radu oko mobilizacije«. Mjesec dana poslije rasporeda brigade između Gacke doline i Senja, u partijskom rukovodstvu Like su smatrali da je »pitanje popune naše brigade uglavnom sada riješeno«.⁶⁴⁹ Komesar Glavnog štaba dr Vladimir Bakarić početkom juna se s tom ocjenom nije slagao, dapače: oštro je kritikovao »organe za mobilizaciju«, jer su - barem je on tako ocjenjivao - »postupali tako mekano, da

⁶⁴⁵ Isto, V/15, 144.

Pismo Slavka Pejaka, april 1972; autorska zbirka.

⁶⁴⁷ AVII, 420, 28/20.

⁶⁴⁸ Isto.

⁶⁴⁹ Zb. NOR, IV/3, 840.

je tu mekoću svatko osjetio kao našu slabost« s čega je »kod mnogih prevladao strah pred okupatorom nad osjećajem dužnosti prema narodu«.⁶⁵⁰

Dobrovoljci iz otočakog kotara, u drugoj polovici aprila i početkom maja raspoređeni u 4. kordunašku brigadu, po naređenju Glavnog štaba su 13. maja prekomandirani u 1. brigadu. Glavni štab je planirao da »sve Ličane Hrvate, koji su se ovih dana dobrovoljno javili u našu vojsku« svrsta u zasebnu jedinicu samih Hrvata »u kojoj treba postaviti za rukovodioce također samo Hrvate«.⁶⁵¹ Štabu 1. brigade je naređeno da »sa ovom novoformiranom jedinicom« treba »naročito intenzivno politički raditi«, odnosno da joj treba »obratiti najveću pažnju«.⁶⁵²

Nema pouzdanog podatka o formiranju posebne jedinice od ličkih Hrvata u sastavu 1. brigade. Takva je jedinica formirana 14. jula, ali ne u sastavu brigade, već kao samostalni bataljon 6. divizije.

Osim novih dobrovoljaca, u brigadu je, dok se zadržavala u otočkom kotaru, Mile Potkonjak doveo četnu probranih mladića iz Ličkog partizanskog odreda, a u odred su poslani »drugovi koji su bolešljivi i nisu sposobni za brigadu«.⁶⁵³

Kao tipično kadrovska jedinica, brigada je sve vrijeme davala iz svojih redova i vojne i vojno-političke rukovodioce, i za novoformirane jedinice NOV, i za pozadinu, posebno za vojno-pozadinsku vlast. Zna se da su odmah poslije dolaska brigade u Otočac prekomandovani Jovo Kokotović, Mile Javorina i Andrija Špoljarić, iako je baš tada štab brigade pretpostavljene uvjeravao kako »mnogo oskudijeva sa komandnim kadrom pošto je već priličan broj boraca uzet za Sjevernodalmatinski i Karlovački odred«.

Od sredine maja do kraja juna, uz sav odljev, priliv je bio takav da je brigada 30. juna imala 1321 borca po spisku (114 žena) čak 545 boraca više nego 14. aprila. Osim Hrvata iz novooslobođenih sela Gacke doline, u brigadu su uključeni »skoro svi zavedeni četnici, koji su u posljednjim borbama u Gackoj dolini zarobljeni ili se sami predali. Samo najokorjeliji zlikovci s Talijanima su se povukli«.⁶⁵⁴ No, ako se i jesu »samo najokoreliji zlikovci« - u strahu za osobni život, sa znanjem da će im narod suditi - povukli, mnogi od onih koji su u selima ostali, iako za vojsku sposobni, izbjegavali su ulazak u jedinice NOV. Na sjednicama Okružnog komiteta Partije razložno je ocjenjivano kako je »puno učinjeno u vojnom pogledu«, ali i to da je »najslabija strana u Lici bio rad s Hrvatima«. Takva je ocjena dana i tri mjeseca poslije oslobođenja Gacke doline na sastanku OK KPH za Liku u prisustvu sekretara CK KPH. Također je kazano da »u politici kasnimo«: »Pored Mačeka i njegove klike, prodiru i četnici, i to u one krajeve koji su davno oslobođeni«.⁶⁵⁵

Ustaše su pobjegle iz sela, kao i četnici, ali ih je bilo u velebitskim i kapelskim šumama iznad Švice, Kutareva, Crnog Jezera, Šumečice,

⁶⁵⁰> Isto, 728.

⁶⁵¹> Isto, V/15, 144.

⁶⁵²> Isto.

⁶⁵³> Isto, V/16, 103.

⁶⁵⁴> Milan Bukvić, n.d. 340.

⁶⁵⁵> AiHRPH, KP - 234/435.

Lipovlja i Prozora. U tim su selima ustaše ostavile svoje ljude, koji sa njima održavaju vezu i pomažu ih sa ishranom«. - U 1. brigadi obavještajni oficir je tada Jovo Grubišić, a informativni Perica Marić. - Obavještajna služba ušla je u trag ustaškim jatcima i utvrdila da su ustaše osnovale šest logora u kojima je u ljeto 1942. godine bilo oko 400 ustaša, »dok isti imaju po selima 600 simpatizera, koji bi u slučaju neke ofanzive, primili oružje te sa njima zajedno stupili u borbu protiv NOV«. U otočaćkim šumama je bilo i četnika. Pod komandom nekog Savovića bilo ih je stotinjak u teže pristupačnim zonama općine Brlog, a u šumama općine Dabar bilo ih je pod komandom Đure i Bogdana Vukelića do 200; oko 60 ih je u šumama iznad Doljana i Založnice pod komandom žandarmerijskog narednika Nikole Uzelca.⁶⁵⁶⁾

Stanje zatečeno u aprilu ipak je drugačije u julu i augustu. Za odnos naroda, i srpskog i hrvatskog, s novooslobođenih područja prema narodnooslobodilačkom pokretu posebno je važan postupak boraca. I tamo gdje je neprijateljska propaganda imala najveći utjecaj odnosi se postupno mijenjanju. Najprije se to vidjelo po djeci: jatila su se oko partizana. NOV je u onim krajevima bila - otkako se vojske pamte - jedina vojska koje se djeca nisu bojala. Upozoreni, i u političkom djelovanju uglavnom već iskusni, borci se uvijek i svugdje »ispravno odnose prema stanovništvu«. Podsticali su mlado i staro na borbu, sazivali i - kad je uspijevalo - održavali narodne zborove, davali priredbe i pozivali omladinu. .. U prvi mah sve je to imalo malog odziva. Kad smišljeni masovni rad nije dovoljno uspijevao, onda su borci - i članovi KP i oni koji će to tek da budu - »pristupili drugom načinu rada«: počinju djelovati pojedinačno, gdje se koji zatekao, tako »da svaki član KPJ, svaki skojevac, komandant pa i svaki partizan bude tumač narodnooslobodilačke borbe u selima u kojima se nalazimo«.

Nije bilo dovoljno samo održavati masovne sastanke, ili priredbe s političkim predigrama i propagandnim skečevima, držati svekoliike govorancije ili organizirati predavanja; trebalo je u porodicama u kojima su se hranili, ne tražeći nikad neponuđeno, nikad riječju ni postupkom gladan, iznositi umješnošću svakog pojedinca svoje uvjerenje, kao uvjerenje pokreta, i s više ili manje uvjerljivosti, ovisno o čovjekovim sposobnostima, objašnjavati »liniju naše Borbe«, prvenstveno određenu bratstvom i jedinstvom jugoslovenskih naroda. Ponekad je trebalo zasukati rukave i pomoći porodicama bez hranioca. Pokazalo se da je primjer snažnije djelovao od najmudrijih uvjeravanja. To dolazi posebno do izražaja kad počinje kosidba: gotovo svi borci, redovno svi koji nisu na položajima ili u patrolama, izlaze na kompoljske košanice i pomažu narodu toga i susjednih sela da pokose travu i sadiju stogove sijena.

O tome kako je brigada organizirala, odmah poslije dolaska u Gacku dolinu, »pojačani rad u pozadini«, 21. maja izvještava i komesar divizije Rade Žigić. Piše kako »svakodnevno diletantske grupe i pjevački korovi održavaju priredbe u novooslobođenim selima« (u selima Gacke doline u maju i junu 1. brigada je organizirala 12 priredbi)⁶⁵⁷⁾ i kako »na skupovima istupaju politkomesari i komandanti«. Zalio se na »slab od-

«6) isto, 234/457.
657) zb. NOR, IX/3, 891.

ziv stanovništva«, mada ne poriče zainteresiranost omladine, pa tako i kaže: »Ono što dolazi, to je omladina«. No, odziv omladine na priredbe i sve učestalije dolaženje na zborove nije isto što i dobrovoljno javljanje u vojsku narodnooslobodilačkog pokreta. Žigić je, sudeći po činjenicama, smatrao da je »u novooslobođenim krajevima odziv za vojsku slab«, čak »gotovo nikakav«.⁶⁵⁸¹

No, postupno, danomice uočljivo, odnos i prema pokretu i prema vojsci toga pokreta se mijenja. S početka se, istina, samo »javio izvjestan broj dobrovoljaca, i to pretežno Srba«, ali krajem maja i u junu počinju pristizati i dobrovoljci iz novooslobođenih hrvatskih sela. S njima je, znatno više nego što je činjeno u pozadini, organiziran i politički i vojnoobrazovni rad. Odmah poslije dolaska brigade u Gacku dolinu bio je »formiran kurs za one koji dolaze u našu vojsku iz pozadine, gdje ih se priprema za borbene redove«.⁶⁵⁹¹ Ti su »obrazovni kursevi« bili organizirani tako da svi »novopridošli borci«, uglavnom bez ikakvog vojnog obrazovanja, a istovremeno s malim znanjem o osnovnim usmjerenjima narodnooslobodilačkog pokreta, »izvjesno vrijeme provedu na kursu, pa tek ih se onda uvrštava u jedinice«.⁶⁶⁰¹

Uvijek sklona samokritičnom uočavanju propusta, skojevska i partijska rukovodstva u 1. brigadi su se, poslije dolaska novih dobrovoljaca, žalila da »politička situacija« u brigadi »nije onakva kao što je bila ranije, radi toga što dolaze novomobilisani drugovi, koji još nisu upoznati sa ciljevima naše borbe«.⁶⁶¹¹ Čak se događalo da novodošli borci i prije prve borbe pobjegnu. Oni koji su ostali u brigadi svojski su se trsili da dosegnu znanja, i moral, starih partizana. Tjedan-dva poslije dolaska u brigadu, već u prvoj polovici juna, stotinu novih boraca je znalo rukovati puškomitraljezom: 28 u »Pekiši Vuksanu«, 32 u »Božidaru Adžiji« i 40 u »Matiji Gupcu«.⁶⁶²¹

Što se tiče dezertera, o čemu je bilo obaviješteno i partijsko rukovodstvo, kazano je da je riječ o politički nezrelim mladićima i CK KPH i OK KPH za Liku će zbog bijega novomobilisanih boraca iz jedinica okriviti vojno-pozadinska rukovodstva zapadne Like. Na sastanku Okružnog komiteta Partije uoči Treće okružne konferencije (koja je bila sazvana u Perušiću 30. juna u 9 sati navečer,⁶⁶³¹ ali će zbog učestalih žestokih borbi u perušićkom kraju biti održana u Vrhovinama) sekretar Okružnog komiteta Jakov Blažević posebno je kritikovao partijsku ćeliju komande mjesta u Perušiću. Tada je »zaključeno da se povede istraga o ćeliji Komande mjesta« stoga što »nije povela računa o omladin-cima koji su došli u vojsku i nije im dala upute tako da su se (ti omladinci) razišli«.⁶⁶⁴¹

⁶⁵⁸> AVII, 420, 28/20.

⁶⁵⁹> Zb. NOR, IX/3, 890.

OK» Isto, 891.

⁶⁶⁰D AVII, 420, 28/20.

⁶⁶¹2) Zb. NOR, IX/3, 651.

⁶⁶²3) AiHRPH, KP - 233/360.

⁶⁶⁴*> Isto, 233/358.

Nad dolinama Gacke i Like

(12. maj - 31. jul 1943)

Tri tjedna poslije dolaska 1. brigade na zapadni rub Gacke doline, njena četiri bataljona i prištapski dijelovi imaju samo 657 boraca.⁶⁶⁵ Do kraja proljeća bit će ih 270 više, tako da će brigada početkom ljeta s obale Gacke preći na obale Like, u perušićki i gospićki kotar, sa gotovo 1100 boraca, a po spisku 1207 drugova i 114 drugarica. U međuvremenu su se, dakako, mnogi od onih 498 koji su bili odsutni 10. maja vratili u jedinicu, ali su zato u tom razdoblju mnogi napustili brigadu. Ako globalno određujemo tko su oni koji su popunili prorijeđene redove 1. brigade krajem proljeća 1943. godine - a bilo ih je 446 - onda valja kazati da su to uglavnom novi dobrovoljci. Onih koji su zaliječenih rana ostajali u svojim selima bilo je vrlo malo i - sve manje. Na prijedlog Sime Mrđe, koji je komuniste 6. divizije predstavljao u Olunžnom komitetu KPH za Liku, sva su partijska rukovodstva u Lici upozorena da neprestano imaju u vidu borce koji su se kao rekonvalescenti zadržavali u svojim selima - i da im se, ustreba li, pomogne, i da ih se, čim ozdrave, šalje u jedinice. Okružni komitet je u dva-tri navrata od partijskih organizacija tražio da se precizno utvrdi »koji partizani samovoljno produžavaju sebi odsustvo« i da se preko komandi mjesta traži »da se pošalju i vrate u svoje jedinice«, pa - ustreba li - »makar i putem straže«.⁶⁶⁶ U ustaničkim selima sposobnih za borbu je bilo malo, često ni jedan. Djevojke u selima, organizirane u SKOJ-u ili USAOJ-u, žene u AFŽ, sve su one nesnošljive prema »pokućarcima«. One su pjevale da ne vole »tko partizan nije, koji pušku primit ne smije«, a znalo se dogoditi da se sve skojevke i aktivnije članice Antifašističkog fronta žena okupe pred kućom onoga koji je »samovoljno produžio sebi odsustvo« i da satima zanovijetaju:

Što valjalo, pušku pripasalo,
samo smeće oko kuće šeće.

Pjevana je, u raznim prilikama i, u selu i u jedinicama, i jedna starijska melodija izmijenjenih riječi u trećoj strofi:

... Treće godine rekoh mu ja:

- Ženi se, dragi, imam boljeg dragana,

koji je borbu, koji je borbu, borbu, koji je borbu vodio

i mene mladu, i mene mladu, mladu, i mene mladu oslobodio.

Narodnooslobodilački pokret je bio u općem poletu, pa se to na različite načine odražavalo i na 1. brigadu. A »opće stanje u 1. brigadi«, po majskoj ocjeni štaba 6. divizije, bilo je sve bolje.⁶⁶⁷ Politički komesar

⁶⁶⁵ AVII, 420, 17/1-3.
⁶⁶⁶ AIHRPH, KP-233/359.
⁶⁶⁷ AVII, 796, 22-6.

korpusa je poslije obilaska ličkih brigada sredinom maja ustvrdio da je raspoloženje »kod boraca dobro« a isto tako da su na visokoj razini »i moral i borbenost«.⁶⁶⁸

Cijuču tamburice i usne harmonike, kad vični kolu i pjesmi usitne u sitnoskoku kukunješća, a potom jeknu komande đikca. Grupa omladinki, koje su rano ujutro krenule uz Čemernicu, da pakupe izgubljenu opremu, vratile su se silno iznurene, ali se i one hvataju u kolo. Ličani, kad tuguju, pjevaju iz svega glasa, kao da hoće da prestraše tugu u sebi. Lika je sve do pobjedonosnog povratka svoje divizije, u proljeće 1945. godine, pjevala grcajući o diviziji, tješeći se u majčinskoj brizi:

Njemačka je propaganda bila,
da je Šestu potopila Drina...

U jesen 1943. formirani Operativni štab za Liku pisao je 4. januara 1944. da je Lika »poslije odlaska 6. divizije na svoj historijski put« gotovo traumatično doživjela rastanak i da su se »zbog toga javljali sami problemi između fronta i pozadine«.⁶⁶⁹ Narod je, - pisali su Perica Kleut i Uroš Krunić 4. januara 1944. godine, - »iz velike ljubavi i pouzdanja samo u svoju diviziju imao dugo vrijeme neispravan stav prema novim brigadama«. Dakako, ispravno su ocijenili da »za tako stanje nije narod kriv koliko su krivi rukovodioci, i to čak odgovorni drugovi«, jer »nisu imali pravilan pogled na tu smijenu jedinica«,⁶⁷⁰ pa se njihovo raspoloženje »prenijelo i na narod«.

Visokog morala i borbenosti, neovisno o prorijedenim redovima, 1. je brigada ušla u dolinu Gacke u vremenu kad 6. 8. i 13. divizija uglavnom prelaze u obranu slobodne teritorije. U minulom razdoblju, poslije 23. februara, te su jedinice neprestano širile slobodni teritorij doprvši na jug do Knina, na sjever do Karlovca, a na zapad do Karlobaga i Senja. U drugoj polovici maja počinju obrambene borbe na rubovima slobodne teritorije. U vezi s okupatorsko-kvislinškom operacijom »Schwarz«, kojom se po peti put pokušavala slomiti operativna grupa snaga NOVJ pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, Talijani su, iz Hrvatskog primorja, od Karlobaga na sjever, također poduzeli ofanzivne akcije. Karlobaška grupa imala je za cilj da proдре do Gospića i da razbije blokadu oko najvećeg grada u Lici, a senjska grupa će pokušati ponovo okupirati Brinje i Otočac s dolinom Gacke.

Glavni štab Hrvatske je početkom maja prikupio brojne podatke o predstojećoj ofanzivi. Čak se vrlo precizno saznalo da će Talijani, »u jačini do dvije divizije«, kao i obično podržavani i ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama, pokušati da izvrše istovremeni prodor »iz pravca Senj - Vratnik - Brinje te Karlobag - Gospić«.⁶⁷¹ Ofanzivni nasrtaji okupatorsko-kvislinških trupa početkom maja su očekivani i u Bosanskoj krajini, to jest u dolini Une. Budući da se tada glavnina 1. bosanskog korpusa pomjera prema centralnoj Bosni, Liku je trebalo zaštititi i od napada iz njemačkih garnizona u dolini Bosne. Budući da je 8. divizija bila gotovo izvan borbenog stroja, zbog tifusa, Šesta divizija je

«W Zb. NOR, IX/3, 646.

<» Zb. NOR, V/21, 209.

⁶⁷⁰ Isto.

⁶⁷¹ Isto, V/15, 79.

morala zatvarati i karlovački, i senjski (s 13. primorsko-goranskom divizijom), i bihački pravac. Glavnina divizije je zadržana na prilazima Gospiću, 1. je poslana u obranu Gacke doline, a dva bataljona 2. brigade su raspoređena na bihački pravac.

Najjači udar neprijateljskih snaga očekivan je na senjsko-brinjskom pravcu. Iznad Senja, u Krivom Putu, Senjskoj Draži, na Vratniku i Senjskom bilu, bilo je prikupljeno oko 7000 talijanskih vojnika. A talijanska komanda je računala i s ustašama i s četnicima. Prema tim snagama bio je raspoređen samo manji dio 13. divizije; glavnina te divizije je s Karlovačkim odredom bila usmjerena prema Karlovcu. Na velebitskim položajima iznad Senja kratko vrijeme će se, kad tamo dođe 1. lička brigada, naći i dijelovi 8. divizije.

Stigavši u dolinu Gacke, 1. brigada je u prvi mah određena od štaba 13. divizije da »obrazuje divizijsku rezervu u selima Srpsko Polje i Kompolje«, a samo jedna četa je - radi izviđanja i zatvaranja pravca od Svetog Jurja prema Otočcu - isturena na Velebit, na istočne padine Senjskog bila, u Krasno. Nekoliko dana kasnije, kad počinje ofanziva, štab 13. divizije se sa svojom 6. brigadom pomjerio prema Krišpolju, a za objedinjavanje komande nad snagama na Velebitu formiran je Operativni štab: komandant je Lazo Radaković, komesar Mile Martinović (komesar 4. kordunaške brigade), a njihovi zamjenici Miloš Klaić i Bogdan Vujnović Bogde. Dužnost komandanta 1. brigade privremeno je povjerena Milanu Sijanu. U naređenju o formiranju toga štaba rečeno je da će dužnost Bogde Vujnovića u 1. brigadi privremeno preuzeti »jedan drug iz političkog odjeljenja« brigade.⁶⁷²

Prije nego što počnu žestoke borbe u rajonu Vratnika, na Velebitu, jedinice 1. brigade - osim dijelova koji su bili istureni prema Krasnom i Senjskom bilu - bile su u selima donjeg toka Gacke, koja ponire u velebitskim škrapama između Vodenjaka i Kurozeba. Kad 14. maja postane jasno da su Talijani napustili garnizone i krenuli u ofanzivnu operaciju, Operativni štab je 4. brigadu rasporedio na prevoju između Velebita i Kapele, nad Vratnikom, a 1. brigadu na prilazima od Sv. Juija i od Vratnika na jugoistok, iznad Senjskog bila. Operativni štab dviju brigada je naredio da se - organizirajući i omladinu, s NOO - prekopaju »svi putevi i staze koje vode prema našim položajima«.⁶⁷³ Na tim putevima sredinom maja, i narednih tjedana, povremeno bdiju, ili u borbama, ili na položajima, koje je tukla talijanska artiljerija, svi bataljoni, a povremeno samo jedan, dok su ostala tri u Brlogu, Otočcu i Kosinju.

Talijani su se u Liku pokušali probiti samo onim putevima što iz Senja vode u dolinu Gacke preko kotara Brinje. Južno krilo nad ključnim pravcem proboja (Senj - Vratnik - Žuta Lokva) nad Melnicama zaposjeo je bataljon »Božidar Adžija«. Upravo s tih položaja Talijanima je pružen najjači otpor. Ali, bili su tučeni i s desnog krila i s fronta, tako da su tu - o čemu će kasnije opširno pisati komandant talijanskih snaga na senjskom sektoru, general Angelini - »žilavim otporom zaustavljena dva bataljona pod komandom potpukovnika Ellia«. Ono što su izvještaji 1. brigade nazivali »bijegom koji je nalikovao na paniku«, Angelini po-

⁶⁷²> Isto, 169.

⁶⁷³> Isto, 191.

kušava opisati kao uspjeti manevar kojim su se Elijevi bataljoni »jedva uspjeti osloboditi neprijateljskog pritiska«.

U talijanskim izvještajima se govori o neprekidnim, svakodnevnim pritiscima. Međutim, divizija »Re«, kojoj se 23. maja priključio i 14. konjički puk »Alessandria«, tek povremeno izlazi na položaje, a iz dana u dan velebitske prijevoje je tukla artiljerija. A s vremena na vrijeme su položaje oko Žute Lokve i Brloga bombardirali avioni, mada su se rijetko pojavljivali zbog magle. Maj je onaj, naime, bio kišan, hladan, s mnogo magle.

Ujutro 24. maja napad pješadije divizije »Re« i konjice puka »Alessandria« podržava 7 tenkova. Osnovni teret napada primile su čete »Marka Oreškovića« i »Božidara Adžije«, na južnoj strani vratničke ceste, na bezimenim brdima Senjskog bila označenim kao kote 565 i 680. Iz škrtih podataka sačuvanih u izvještajima i još šturijih sjećanja dade se razabrati da su na padinama kote 565 dva Kolaka, Dane i Boja, dva Rubčića, Mile i Tojica, dva Ostovića, Milan i Dane, dva Kranjčevića, Ivan i Martin, sve mladići iz Lešća, izišli na drum i zapaljivim flašama i bombama sačekali talijanske tenkove, prvoga u koloni oštetili, a ostale zaustavili.

S druge strane velebitskog uskog puteljka, tamo gdje se račva staza prema vrhu kote 680, krvarila je četa Duje Batinice i Perice Cvjetićanina. Mladi Dujo, žute kose, gusto izrasle poslije proljetnjeg šišanja, vitak i odlučan, nikad strašiv za se, ali pomalo nesiguran kad se radilo o životima njegovih drugova, kune boga i svece: ne zna kako da rasporedi četu, a da je zaštititi od strahovite minobacačke vatre. Lukavi Talijani, uzmakli su pred jurišem Batinićine čete, pustili su svu četu da uleti u njihove prividne bunkere. Bili su to maskirni bunkeri, zapravo naslage zemlje. Kad je partizanska četa uletjela u te bunkere, Talijani su raspalili po njima iz minobacača... Jedan od vodnika u Batinićinoj četi, dugonogi i plećati Đuro Lavrnić, čovjek velike snage i hrabrosti, stenjao je kao bespomoćno dijete: ne možeš ništa bacačima. »Prepolovilo nas na tom brdu više Vratnika«, reći će Lavrnić kasnije: »Dušan Bokan ostade bez noge, Vlado Marić bez oka. Nas sedam je tu ranjeno. Najstrašnije mi je bilo kad pogodi Pericu Cvjetićanina. Nema ga ko nije volio Pericu. A kako da i ne voliš, duša od čovjeka, na ranu bi ga privio, melem. Ostade bez očiju, a nešto kasnije, u bolnici je umro... Ja ostao na položaju. Čujem, sav u krvi, zove me Dujo: živ li si, viče. Pa kad vidi da sam živ, a on uleti u onaj pakao po me, da me izvuče. I izvuče me s tri gelera u leđima... «

Jedinice 1. ličke i 4. kordunaške brigade su 24. i 25. maja u nekoliko navrata zasipane strahovitom artiljerijskom i minobacačkom vatom. Povremeno su položaje 1. brigade tukli i avioni. Jedinice su primorane da se od Melnica povuku prema Žutoj Lokvi. Čim bi artiljerija prestala tući, protujurišima bi partizani vraćali izgubljene položaje.

Operativni štab dviju brigada je 26. maja ocijenio da izgubljeni položaji na Goljaku, koji se diže 824 metra nad morem, sjeverno od seoceta Melnice, otvaraju prolaz u Žutu Lokvu. Uđe li neprijatelj u Žutu Lokvu, teško će ga se zaustaviti na cestama prema Brinju i Otočcu. Zbog toga je odlučeno da dva kordunaška bataljona i dva lička (»Mačko

Orešković« i »Božidar Adžija«) ponovo zaposjednu Goljak: kordunaški u 20 sati 26. maja napadaju sa sjeverozapada i istoka (»pošumljeni dio«), a lički s juga, preko »kamenite kose i prema cesti«.

One je kišne večeri, piše u izvještaju o toj borbi, »lilo kao iz kabla«. Štab 4. kordunaške brigade je razložno objašnjavao da »ponovno zauzimanje Goljaka iziskuje mnogo napora, a k tome velike žrtve«, a osim toga, »ako bismo mi i ovladali ovim položajima, ne bismo se mogli održati zbog jake koncentrične artiljerijske i minobacačke vatre«. Operativni štab to objašnjenje nije prihvatio. Sva četiri bataljona su u borbu ušla u 21.30 sati i izvela tri uzastopna juriša. Nadmoćniji neprijatelj, dobro utvrđen, odbijao je sve napade. Oko ponoći jedinice se povlače. U tom povlačenju »bilo je drugova koji su padali u provalije i tako izubijani jedva se vraćali u svoje jedinice«. ⁶⁷⁴

O gubicima jedinica 1. brigade u borbama na Velebitu u drugoj polovini maja 1943. godine nemamo podataka, osim što se znade da je 1. bataljon kod Melnica imao 7 ranjenih i 1 mrtvog.

Zatvarajući prilaze u Brinje i dolinu Gacke, 1. brigada je na velebitskim položajima ostala 45 dana, do 26. juna. U to vrijeme Otočac je bio centralno mjesto slobodne Hrvatske, štab revolucije u Hrvatskoj. Tu i na susjednim Plitvicama je pripremljeno i održano Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, tu je bila Prva konverencija AFŽ Hrvatske, a i Osnivačka konferencija Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske, na kojoj je bila i delegacija 1. ličke brigade. Pripadnici 1. brigade, koji su u junu bili na partijskom kursu pri CK KPH (među ostalima, tada je na tome kursu i zamjenik komesara brigade Bogde Vujnović), bili su gosti i na zasjedanju ZAVNOH-a, i na konferenciji Antifašističkog fronta žena.

Živjelo se s mnogo poleta, ali sa sve manjim obrocima. Hrane nije bilo. Sve rezerve prošlogodišnje žetve, barem one koje su bile dostupne narodnooslobodilačkim odborima, bile su istrošene. Većih operacija u kojima bi se došlo do hrane pohranjene u neprijateljskim magazinima nije bilo. A žetva - daleko. Budući da nije bilo pravog rješenja, komandant brigade Lazo Radaković i (»za komesara«) Ilija Mugoša su - »radi sve većih poteškoća oko snabdjevanja kruhom« - naredili da se »smanji obrok hrane na 300 grama po vojniku«. ⁶⁷⁵

Krajem proljeća, kad je već postalo sigurno da je talijanska ofanziva zamrla i da novih prodora na slobodni teritorij na pravcima Sv. Juraj - Krasno - Otočac i Senj - Vratnik - Žuta Lokva neće biti, daljnje zadržavanje čitave 1. brigade na Velebitu i Gackoj postalo je suvišno. Brigada je bila potrebna u rajonu Gospića, na obalama Like i Novčice: deblokirane u Gospiću, ustaše su sve učestalije izlijetale na oslobođeni teritorij. Tada je na gospićkom sektoru bila samo 3. lička brigada. Odlučeno je da na Velebitu, privremeno u sastavu 13. divizije, ostane bataljon »Matija Gubec«, a ostale snage 1. brigade su 26. juna po drugi put u roku od mjesec i po dana raspoređene oko Gospića.

Šaljući glavninu 1. brigade na gospićki sektor, štab 1. hrvatskog korpusa je štabu 6. divizije savjetovao da je upotrebi »za manevrisanje

⁶⁷⁴) isto, 287.

⁶⁷⁵) AVII, 800, 12-3.

kako bi neprijatelju na pogodnom mjestu zadali teže gubitke«, odnosno »da joj se omogući bar kraći odmor ukoliko to prilike dozvole«. Htjelo se da 1. brigada na gospićkom sektoru bude »neke vrste rezerva«, zbog njenog zamora, ali štab korpusa znade - jer vjeruje u 1. brigadu, neovisno o tome što je zamorena - da će brigada, ustreba li, »u danom momentu«, biti »uspješno upotrebljena« u akcijama.⁶⁷⁶ Dogodilo se tako da brigada nije mogla biti ni dana u rezervi: iz marša će biti uvedena u borbe protiv ustaša, koji su izveli silovit prodor iz Gospića prema Smiljanu i Ličkom Osiku.

Ustaše su u ofanzivu ušle s četiri bojne ujutro 25. juna. Treća brigada je bila potisnuta iz Smiljana, s Oteša i iz Klanca. Dakako, povukli su se i svi aktivisti narodnooslobodilačkog pokreta. Na okupiranom području ostavljena su samo tri ilegalna obavještajca.⁶⁷⁷ Njihove prve izvještaje štab divizije je primio već 26. juna. Računajući s tim podacima (»slab moral kod neprijatelja«), štab divizije je uvjeren da će 3. brigada s upravo prispjelim 1. brigadom uspješno »potući neprijatelja koji se izvukao iz žice«.⁶⁷⁸ Prvoj brigadi je naređeno da s 3. brigadom 28. juna u 1 sat izvrši napad na Smiljan, Oteš i Klanac. Treća brigada s »Božidarom Adžijom« imala je zadatak »da proдре od Mušaluka u pravcu Bogdanića (k. 654) i Krčmara (tt. 774), da ih zauzme i da odsiječe neprijateljske snage u Pazarištu od Gospića«.

»Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan«, s 2 topa i 1 minobacačem, imali su zadatak »napasti, likvidirati i uništiti« dijelove ustaške grupacije u rajonu Klanac - Oteš.⁶⁷⁹

Tako su se bataljoni »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« poslije 9 mjeseci ponovo našli na položajima koje su prvi put osvajali posljednjeg tjedna u septembru 1942. godine. Južnije od tih bataljona nastupa 3. brigada s »Božidarom Adžijom«; težak i rizičan pothvat: trebalo je dejstvovati unutar rasporeda ustaških snaga.

»Božidar Adžija«, pod komandom Vlade Ciganovića i Gojka Milekića morao se u neprijateljski raspored ukliniti zapadno od Smiljanskog polja osvajajući zaseoke i brda 6 kilometara sjeverozapadno od Gospića, rajon Rasovača - Miljača.

Neprijatelj je u »akciji za smirivanje i obranu pučanstva općina Smilja - Pazarište - Kosinj« imao oko 2000 ustaša i domobrana.⁶⁸⁰ Generalštabu te vojske, glavnom stožeru, javljeno je da su bojne reokupirale Smiljan - Pazarište - Kosinj, »uz uspješnu suradnju talijanskog zrakoplovstva«. Osim toga, ustaško-domobransku pješadiju pojačavale su artiljerijske i tenkovske jedinice.⁶⁸¹

Napad planiran za uru iza ponoći počeo je sa zakašnjenjem od tri sata. U analizi štaba 6. divizije bit će kazano da je »razlog tome« zakašnjenje 3. brigade: »nije stigla na položaj u određeno vrijeme«. Tada su 3. brigadom komandovali Milan Šijan, koji je nešto ranije zamijenio Momčila Novkovića na dužnosti komandanta (njega je u 1. brigadi za-

⁶⁷⁶ Zb. NOR, V/15, 263.

⁶⁷⁷ AIHRPH, KP-234/435 i 234/405.

⁶⁷⁸ Zb. NOR, V/16, 279.

⁶⁷⁹ Isto.

⁶⁸⁰ Isto, 530.

⁶⁸¹ Isto, 282.

mijenio jedan od najsposobnijih komandanata bataljona 2. ličke brigade Dragan Rakić), i Milan Basta. Malo im se moglo zamjeriti. Zapovijest za akciju primili su tek u 18 sati 27. juna, a u narednih sedam sati valjalo je preći 10 do 15 kilometara (ovisno o zadacima bataljona) i pri tome pregaziti rijeku Liku. Štab 1. hrvatskog korpusa će stoga odgovornost za zakašnjenje prebaciti na štab divizije: brigadi je bilo dano »vrijeme prekratko« i otud je »zakašnjenje neminovno«.⁶⁸²

Tek u 22.30 sati 3. brigada i 3. bataljon 1. brigade su se prikupili za pokret pred crkvom u Mušaluku. Mislili su preći Liku u rajonu Stari Grad - Marasi, mostom kod mlina pod brežuljkom označenim kao kota 568, ali uoči pokreta ustaše su zapalile mlin, tako da je čitava okolina bila osvijetljena i svaki pokret je bilo lako uočiti. Zbog toga je »utrošeno mnogo vremena na prelazu rijeke«.

Bataljoni »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« su pravovremeno izišli na polazne položaje. Već u 1 sat, kao što je i dogovoreno, Jovo Bursać i Đuro Radovanac su obavijestili štab brigade da su uspjeli »da se neprimjetno privuku na blisko odstojanje od neprijatelja« kojeg treba napasti na Otešu, na koti 722 i u selu Klanacu. Da bi se 3. brigadi i »Božidaru Adžiji« dala prilika da postignu iznenađenje, dogovoreno je da bataljoni 1. brigade krenu u napad tek kad se čuje jaka borba od Smiljana. Stotinjak metara dalje od neprijateljskih položaja 1. i 2. bataljon su puna tri sata strpljivo čekali. U 4 sata je zametnuta borba. Sve čete su istovremeno napale neprijateljske položaje. Štabu divizije će biti javljeno kako su istureni položaji brzo zauzeti, ali se od Oteša prema Klanacu »uslijed brisanog prostora i nadmoćnosti neprijatelja nije moglo napredovati«. Drugi bataljon »Pekiša Vuksan« je napadao s četom Bogde Potkonjaka i Ferde Toplaka (umjesto njega za obavještajnog oficira je postavljen dotadašnji komesar čete Stevo Obradović). Ona je »uspjela zauzeti jednu kotu na kojoj se nalazio neprijatelj«, ali je tu i zaustavljena, kao i ostale čete obaju bataljona. S brda iznad Klanca neprijatelj je »tukao i obasipao naše položaje mitraljeskom i minobacačkom vatrom«. Lazo Radaković je s oba bataljona obnovio napad dvadesetak minuta poslije 11 sati, ali se ni tada nije uspjelo prodrijeti u Klanac.⁶⁸³

Objekte brigade su u borbama u rajonu Kosinjski - Smiljan imale 18 poginulih. Tri bataljona 1. brigade su imala 18 ranjenih.⁶⁸⁴ U 14 sati 28. jula štab divizije je radiogramom obavijestio štab 1. hrvatskog korpusa da je »ranjen komesar, a poginuo obavještajni oficir I brigade«.⁶⁸⁵ Osim Jove Grubišića je - ako je suditi prema sjećanjima boraca - bilo još pet poginulih. Jovo Grubišić, jedan od devetoro djece Marte i Đurđa Grubišića iz Velike Popine, školovan u Trebinju i Mostaru, poslije velike mature nije mogao na studij, već je krenuo očevim putem, po radilištima diljem Jugoslavije, da bi, namještajući pragove željezničke pruge Priština-Kuršumlija, upoznao nekadašnjeg crvenog oktobarskog komandira eskadrona Branka Stefanovića, koji mu je otkrio put do Partije. Kad je u aprilu 1943. imenovan za obavještajca brigade, štab divizije je

⁶⁸² Isto, V/17, 50.

⁶⁸³ Isto, 29.

⁶⁸⁴ Isto, 31.

⁶⁸⁵ AVII, 419, 21/1.

obavijestio CK KPH da je na tu dužnost »uzet komesar IV bataljona, jedan od najboljih komesara, koji je i ranije radio po ovoj službi (1942)«.⁶⁸⁶⁾

Komesar brigade Branko Desnica je teško ranjen u obje noge. Bio je to veliki gubitak za brigadu. Naime, taj krojač iz Srba i Novog Žednika (tamo je imao krojačku radionicu i tamo je od 1938. bio u skojevskoj ćeliji) mnogo je doprinio u objedinjavanju različitih naravi i energija u brigadi. Otpremljen je u bolnicu u Tuijanskom, a odatle, početkom januara, trabakulom iz Senja za Vis, pa u južnu Italiju. S komesarom brigade tada je na liječenje otpremljen i skojevski sekretar Treće »Adžijine« čete sedamnaestogodišnji Ivo Marković iz Ličkog Lešća.

Ranjen je i komesar 2. bataljona Slavko Glumac. Taj korenički gimnazijalac, koji je sam za sebe u samokritici rekao da je »ponekad prznica i usovan«, mnogo je značio za jedinstvo u bataljonu koji je u minulih šest mjeseci sedam puta mijenjao komandanta.

Od 29. juna dužnost političkog komesara 1. brigade je vršio Nikola Pejnović Nikica, kojeg je u 1. bataljonu zamijenio Božo Pavičić, jedan od komesara četa, prijeratni skojevac gospičke preparandije, jedan od organizatora ustanka u otočkom kraju, posebno poznat po tome što je s Milanom Pavičićem i Stevom Dugandžijom krajem augusta 1941. zarobio prve Talijane u onom dijelu Like. Božo je bio više poštovan, nego voljen; uvijek pouzdan, uvijek oprezan da u partijnosti ne zakaže, od onih koji traže argumente u analizi, kritičan prema sebi i drugima, toliko da i onda kad je najpotpunije razumijevao i opravdavao slabosti (ako su to bile slabosti!) nije ih praštao. Oštre je bio riječi, a pravičan, možda uočljivo sklon onima koji su se isticali hrabrošću.

U 2. bataljonu dužnost političkog komesara je povjerena također jednom od gospičkih skojevaca, Ferdi Toplaku, koji je po općoj kulturi, po razumijevanju prilika i relacija i po organizatorskim sposobnostima bio visoko cijenjen u bataljonu i brigadi. Do 29. juna bio je u »Pekišu« delegat voda, obavještajni oficir i komesar čete. Štab divizije je za njega pisao da je »karaktera čvrstog«, da je »odan«, osobno hrabar, ali »suviše se boji za ljudstvo«; interesuje ga sve, nervozan«.

Za obavještajnog oficira je početkom jula postavljen Dačo Ćupurdija, dotad komesar 5. mitraljeskog bataljona u 2. ličkoj brigadi. Za njega će Đuro Stanković pisati kako se ubrzo »dosta dobro pokazao«, kako »ima sposobnosti i znanja«, samo da je »malo prilijen«.⁶⁸⁷⁾

Bataljoni 1. brigade su 29. juna raspoređeni na desnoj obali Like, °d Metlače (k. 799), koja dominira nad Gornjim Pazarištem, do Malog Sela Mušalučkog, 6 kilometara jugozapadno od Perušića. Prilikom povlačenja brigade na desnu obalu Like, bataljoni su - kao što se vidi iz ustaškog izvještaja - »opetovano tučeni topničtvom i zrakoplovstvom«. Ustaše su, tukući položaje 1. brigade »topničtvom i zrakoplovstvom«, bile uvjerene da je »neprijatelj podpuno raztrojen«.⁶⁸⁸⁾ A u štabu 1. brigade kao i u svim jedinicama, vjeruje se da ustaše »strepe na svojim

⁶⁸⁶⁾ Stevo Grubišić, Jovo Grubišić; građa za drugu knjigu zbornika *Gračac u NOR*, neobjavljen članak, str. 7.

⁶⁸⁷⁾ AVII, 420, 11/1.

⁶⁸⁸⁾ Zb. NOR, V/17, 359.

položajima i da neće ni pokušati da pregaze Liku. Štab 6. divizije, uvjeren da s desne obale Like može povući 1. brigadu, namijenio joj je protučetničku akciju. Tada su, naime, u zaleđu 1. i 3. brigade, u kosinjskoj općini, u donjem toku Like, uglavnom u selu Lipovo Polje, ponovo počele da se prikupljaju četničke bande.

Iz Krušnice i Studenaca tri bataljona 1. brigade su 4. jula u 17 sati izvršila pokret prema Lipovom Polju, koje je rasuto u nekoliko zaselaka sjeverozapadno od Kosinja, oko ponora Like. Napad na 250 četnika je uslijedio u 6 sati 6. jula. Mada je brigada prevalila dug put, *težak*, sve vrijeme u maršu kroz šume i preko kamenjara, četnici nisu otkrili koncentraciju i 6. ujutro su zatečeni nesporni za ikakav otpor. No, samo njih je 18 zarobljeno. Zaplijenjeni su dokumenti o bliskoj ustaško-četničkoj saradnji.⁶⁹¹ U akciji se, prema ocijeni viših štabova, »svojom vještinom i brzinom istakao obavještajni oficir 1. bataljona I brigade drug Đurđević Nikola«.

Tako se brigada, glavninom, našla u selima perušićkog kotara, orijentirana prema ustaškim i četničkim položajima, a rjeđe u sudarima s Talijanima, koji su se čvrsto držali uskog obalnog pojasa u Hrvatskom primorju. Četvrti bataljon »Matija Gubec«, u kojem je komandu upravo preuzeo Duja Čubrilo, netom stigao s otočackog oficirskog kursa, držao je položaje, nasuprot talijanskim garnizonima Senj - Sv. Juraj u rajonu Oltare - Krasno. »Pekiša Vuksan« je bio u rajonu Krušnice, »Božidar Adžija« u Poljicu, a »Marko Orešković« u Lipovom Polju, »da bi mogao kontrolisati da četnici ne silaze u selo po hranu, i na taj način prisiliti ih na predaju«. Bataljon »Marko Orešković« je, zapravo, imao zadatak »da politički djeluje u selu, raskrinkavajući strane bandite, koji su glavni vinovnici takvoga stanja u Lipovom Polju, da održava sastanke s narodom Lipovog Polja i na taj način postigne što više da bi se i to selo pokrenulo u borbu«.⁶⁹⁰ Upravo po takvoj aktivnosti je karakterističan jul 1943: više je bilo političkog djelovanja nego borbenih akcija. Samo su - što se vidi iz ustaških i talijanskih izvještaja - dijelovi brigade povremeno dolazili do borbenog doticaja s neprijateljem i to 8. jula kod Krušnice, 10. jula na cesti Pazarišta - Klanac i u Divoselu, 24. jula kod Velikog Žitnika...⁶⁹¹⁾

Skojevci su bili kvas stvaralaštva i borbenosti u brigadi. Krajem juna bilo ih je u četiri bataljona, četi za vezu i pratećoj četi 242, i to 29 radnika, 203 zemljoradnika i 10 intelektualaca, odnosno 180 Srba i 62 Hrvata.⁶⁹² Mnogo su učinili skojevci, uvijek suštinska podrška Partiji, »na vojničkom, političkom i kulturno-prosvjetnom izgrađivanju boraca«.⁶⁹³ U mjesec dana dali su 12 priredbi po selima otočackog kotara, u Kutarevu su kosili travu, u rasklapanju i sklapanju »brede« dosegli su brzinu od 15 sekundi, uspijevali su za 20 sekundi »rastaviti i na konja natovariti teške mitraljeze«.⁶⁹⁴ Savez komunističke omladine, »kao organizacija, doprinio je mnogo da se poboljša disciplina u brigadi«.⁶⁹⁵

690) Isto, 390.

691) AVII, 419, 30/9.

692) Zb. NOR, V/17, 379, 401, 530 i 590.

693) AVII, 420A, 35/1-20.

694) Isto.

695) Zb. NOR IX/4, 147.

696) AIHRPH, SKOJ-4/348.

Neprestano se takmičilo, u svim domenama djelovanja i života, bilo da je riječ o borbi, radu s omladinom, u pomoći narodu, u opismenjavanju, pisanju džepnih novina, u organiziranju priredbi, u natpjevavanju, u sastavljanju »vrabaca« kao svojevrsnih političkih i općeljudskih začkoljica s kritičkom notom i moralnom poukom... Dakako, u svim bataljonima - javlja skojevski sekretar Dane Skendžić - »razvijena je fiskultura i po ovome se takmiči bataljon sa bataljonom«. Sportska takmičenja »se sastoje iz rvanja, preskakivanja u vis, u dužinu, iz trčanja i plivanja. Za fiskultura kod naših boraca omladinaca vlada veliko interesovanje i tu se skojevcima daju široke mogućnosti za rad s omladinom«. ⁶⁹⁶ U julu je, ako je suditi prema jednom od izvještaja Gije Dimitrijevića, »kulturno-prosvjetni rad po svim brigadama prilično malaksao«, osjećala se »neka vrsta prezasićenosti usled jednoličnosti«, ⁶⁹⁷ pa je u Perušiću, u štabu divizije, održano savjetovanje i o kulturno-prosvjetnom radu i o sportskim aktivnostima. Na tom savjetovanju su iz 1. brigade bili Nikica Pejnović, Bogde Vujnović i Ilija Mugoša. Da bi se što prije izbjegla »prezasićenost usled jednoličnosti«, predloženo je da se »u Otočcu, 27. ovoga mjeseca, održi fudbalska utakmica između naše i XIII divizije«. Na savjetovanju u štabu divizije u Perušiću je odlučeno - »kako uopšte postoji interesovanje za sport« - da fizičkoj kulturi »poklonimo veću pažnju«. Osim inicijative da se održi utakmica nogometnih reprezentacija 6. i 13. divizije, politički rukovodioci brigada i divizije su poduzimali različite mjere »da bi zainteresovali što više drugova za streljački sport«. Među ostalim, predloženo je »da organizujemo streljačke utakmice između najboljih strelaca, a kasnije bismo pozvali na takmičenje i neku drugu diviziju«. ⁶⁹⁸ Nogometna utakmica reprezentacija 6. i 13. divizije je odigrana u Otočcu 27. jula, o dvogodišnjici ustanka - što je posebno naglašavano. Prethodno su u Perušiću igrale reprezentacije 1. i 3. brigade. Od najboljih s te utakmice, »kapiten tima« Đoko Jovanić je izabrao reprezentaciju 6. divizije, koja je u Otočcu s tri gola razlike pobijedila reprezentaciju 13. primorsko-goranske divizije. Prvu brigadu su u divizijskoj reprezentaciji zastupali Nikola Rudić (Sisčanin, kojeg je rat zatekao kao učitelja u Pavlovcu) Migo Vrbica, Božo Pavičić, Nikola Đurđević, Ivan Magdić i Branko Vukelić Bato. U rezervi su bili DMITAR ZAKLAN i Ilija Mugoša. Prema sjećanju golgetera Milana Baste, »ono najljepše je bilo poslije utakmice: igrači obiju momčadi su dobili divne, za nas dragocjene, male fotografije druga Tita«.

Dakako, nogometna utakmica reprezentacija 6. i 13. divizije bila je samo jedna od manifestacija organiziranih o dvogodišnjici ustanka. Ako se ta utakmica po svojoj atraktivnosti unekoliko i izdvaja od ostalih manifestacija, ipak je značajnije sve ono drugo što su borci organizirali, uglavnom s omladinom, hrvatskom i srpskom. Valjda nikad lička omladina, ona u vojnim jedinicama i ona u civilnim organizacijama narodnooslobodilačkog pokreta, nije toliko učila. Revolucionarno stvaralaštvo je poticalo najpozitivnije ambicije istinski lišene žeđu za osobnom slalom, činovima i karijerom: to je bila ambicija da se uči i da se nauči.

« » z b. NOR, IX/4, 147.

⁶⁹⁷ > AVII, 420A, 35/1-20.

⁶⁹⁸ > Isto, 35/2-20,

Kursevi su bili samo jedan oblik toga općeg obrazovnog poleta. Učilo se na položaju, u marševima, u predahu između dva juriša, a posebno za vrijeme odmora. Vojska narodnooslobodilačkog pokreta je vazdan učila, i da savlada znanje neophodno dobrom vojniku (»ratna služba, borbena obuka, strojeva obuka, čitanje karata, gađanje, fortifikacija, naoružanje, služba veze...«),⁶⁹⁹ i da pronikne u bit oslobodilačkog rata koji je bio revolucija, i da upozna relevantne dimenzije međunarodnih relacija. Nepismenost je »likvidirana« čudesnom brzinom, osim »kod nekih starijih drugova, koji teško uče«. U junu je »nepismenost u našoj brigadi bila privedena kraju, ali dolaskom novomobilisanih boraca nepismenost se povećala«.⁷⁰⁰ Za nekoliko tjedana u junu i julu od novomobiliziranih je »18 drugova naučilo čitati i pisati«.⁷⁰¹

Borci su svakodnevno, i u vrijeme ofanzive, upoznavani »sa novonastalom političkom situacijom na taj način što su prorađivane svakodnevne radio-vijesti, 'Vjesnici', i iz lista 'Naprijed' u vanjskom pogledu«.⁷⁰² Dok su komunisti na zatvorenim sastancima prorađivali tekstove iz »Proletera« (»Organizaciono pitanje naše Partije«, »Borimo se za čistoću i boljševizam naše Partije« ili »Dnevna zapovijest druga Staljina«), uz stalni, osobni i organizirani napor da se pređe na petu, šestu i naredne »glave« historije Svesavezne komunističke partije boljševika, skojevci su kasnog proljeća i ranog ljeta 1943. godine na radnim sastancima (»radni sastanci sa skojevskim grupama održavaju se redovito, i to jedan put sedmično, kao i teoretski«)⁷⁰³ izučavali »sljedeći materijal: Mladi komunist broj 3, način rukovođenja (pismo PK SKOJ-a) i Oktobarska revolucija. Osim toga, prorađena je s njima (sa skojevcima) rezolucija sa konferencije USAOH-a, rezolucija ZAVNOH-a. Ovaj materijal je prilično shvaćen, a to se vidi iz toga što drugovi članovi bataljonskih rukovodstava na teoretskim sastancima skojevskih grupa postavljaju pojedina pitanja iz ovog materijala skojevcima te tako prenose na njih svoje znanje«. 'Novoprimiti su »najprije upoznavani s organizacionim stanjem SKOJ-a i USAOJ-a«, a zatim »kakva je SKOJ organizacija i tko može biti član SKOJ-a«.

Od 1. januara pa do junsko-julskih borbi u zoni Smiljan-Pazarišta - Kosinjsko, samo na kursovima pri štabu 6. divizije (ne računajući polaznike kurseva pri CK KPH ili pri GŠ Hrvatske, kao ni brigadne kurseve) bilo je više od 70 boraca 1. brigade.⁷⁰⁵ U tom razdoblju organizirano je 6 kurseva za političke delegate, 3 za komesare četa i 2 za komandante bataljona. Istovremeno su, na nivou brigade ili divizije, organizirani različiti općeobrazovni kursevi.⁷⁰⁶ U organiziranju različitih kurseva u 1. brigadi

AVII, 420A, 3/1-24.

⁷⁰⁰) Zb. NOR, IX/4, 147.

⁷⁰¹) Isto, 146.

⁷⁰²) Isto.

⁷⁰³) Isto, 360 i 145.

⁷⁰⁴) Isto.

⁷⁰⁵) AVII, 420A, 3/1-24.

⁷⁰⁶) »Sem likvidacije analfabetizma, u oblasti prosvetne delatnosti politički organi i kulturno-prosvetni odbori pokušali su da organiziraju tečajeve iz oblasti geografije, istorije, prirodnih nauka, popularne medicine i higijene«. (Aleksa Ivanović, Fragmenti o partijsko-političkom radu, zb. *Sesta proleterska divizija*, 518) Kirurg dr Ernest Kremzir se sjeća kako »smo u čeliji, između ostalog, proučavali i Istoriju SKP (b), u nekoliko navrata bismo se prihvatili, pa bi nas prekinule borbe i danonoćno bdijenje nad ranjenicima, i opet bismo počimali iz početka«. (Isto, 617).

se naročito isticao Bogde Vlasisavljević. Kursevi za komesare i komandire četa trajali su po 20 dana, a za političke delegate vodova 10 dana. Na komandirskom kursu su bila 22 vodnika, zamjenici komandira ili komandiri četa 1. brigade. Komesarske kurseve je od 1. januara do 1. jula prošlo 16 vodnih delegata, zamjenika komesara četa ili komesara četa

Na dvadesetodnevni komesarskim kursevima, koje su neki zvali tečajevima, prema podacima štaba 6. divizije od 13. jula 1943, prorađivane su ove teme:

- »1. Postanak, razvoj i uloga proleterske klase i njihove avangarde KP,
2. Postanak versajske Jugoslavije i borbe proleterijata i nacionalno potlačenih naroda do 6. januara (1929);
3. Borba proleterijata i nacionalno potlačenih naroda za likvidiranje vojno-fašističke diktature do 1935. g. Dolazak fašizma na vlast u Njemačkoj i politika mira SSSR;
4. Borba proleterijata i potlačenih naroda protiv rastuće međunarodne fašističke opasnosti i fašizacije zemlje do 1941. godine;
5. Postanak i razvitak NOB i uloga KP u NOB-i;
6. Ciljevi, karakter i metode NOV, njen nacionalni i socijalni sastav i rukovodeća snaga;
7. Vanjski i unutrašnji neprijatelji NOB, njihovi ciljevi i metode;
8. Saveznici NO pokreta;
9. Organi NO borbe;
10. Postanak i razvitak partizanskih odreda i organizovanje NO vojske (rukovodeća uloga KP);
11. Ustanova politkomesara uopće, u NO vojsci napose;
12. Politkomesari, čuvari narodnih interesa u vojsci;
13. Praktične političke zadaće komesara u NO vojsci - napose u četama«.⁷⁰⁷

U julu je te teme unekoliko proširio štab 1. hrvatskog korpusa, a potom je i komesar Glavnog štaba Hrvatske sve to prihvatio uz »manje primjedbe«. Tražio je da se i »na tom kursu« predaje »nešto o ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini i njihovom odnosu prema NOO i ZAVNOH-u«.⁷⁰⁸

Kursevi su shvatani kao značajna »kovačnica novih ljudi«. Prema ocjeni komiteta KPJ u 6. diviziji, »svi stariješine koji prođu kroz kurseve osjećaju se pokretniji i disciplinovaniji, što se osjeća i na njihovoj jedinici po dolasku (kursiste) u nju«.⁷⁰⁹

Nije bila rijetkost da su neke jedinice 1. brigade neposredno iz borbe odlazili na livade i oranice, da pomognu narodu. Ima u jednom izvještaju podatak kako su krtijaši »dali 94 kosca narodu na Lipovom Polju«⁷¹⁰

⁷⁰⁸> Zb. NOR, IX/4, 120.

⁷⁰⁹> Isto, IX/3, 791.

710) Poslije šestojulске akcije protiv četnika u Lipovom Polju, krtijaši se, kao što i pjesma o njima kazuje - »Krtijaši veselo, veselo je sve selo« - u selu, »gdje je narod bio pretežno četnički raspoložen« i gdje je borce »vrlo hrđavo gledao, prateći ih pofrdnim riječima«, djelovati tako da je nakon 20 dana »gledanje naroda na partizane ilo sasvim drugačije, što se vidi i po tome što su omladinke toga sela zajednički sa partizanima pjevale antifašističke pjesme o partizanima, o drugu Titu, o Crvenoj armiji itd., a kad je naš I bataljon dobio naređenje da se krene iz tog sela, narod ga je žalio i svaki naš borac dobio je jedan cio kruh za put«. (ZB. NOR, IX/4, 146). Pod takvim utjecajem Lipovog Polja »većina domaćih četnika se predala s oružjem«. (AVII, 420A, 35/1-20).

za podizanje ljetine»,⁷¹¹ a u drugom kako su borci 1. brigade, protjeravši ustaše, odmah »počeli s narodom kositi žito i travu».⁷¹²

Brigada je tih dana u svoja četiri bataljona i četi za vezu imala, po spisku, 705 boraca i 291 starješinu. Članova komunističke partije je bilo 194, kandidata 58 i 217 (na licu mjesta) članova Saveza komunističke omladine.⁷¹³ U četi za vezu tada je bilo 58 boraca, među njima 15 drugarica. Odsutnih iz brigade je bilo 228; mnogi od 359 odsutnih početkom juna su se vratili iz bolnice ili s bolovanja iz svojih sela. Divizija je u julu imala 3330 boraca, a od toga »u rashodu - svega 1309, i to:

ranjenih - 338

bolesnih - 216

kod kuća na odsustvu - 77

kod kuće na bolovanju - 326

samovoljno napustili jedinice 152

nepoznato gdje se nalaze - 41

na raznim kursevima - 99

prekomandovanih privremeno - 60.⁷¹⁴

Onih koji su samovoljno napuštali jedinice još je bilo. Ali, između njih i dezertera nema znaka jednakosti; dezerteri su odbjezi, oni koji traže načina da se isključe iz borbe, a samovoljno su iz jedinica odlazili i dobri, ali nedovoljno disciplinirani borci: da se presvuku, da se nahrane, da vide ženu, dragu, ili najrođenije, ponekad, čak, da bi iz jedne prešli u drugu jedinicu NOV. »Činjenica je da je to pitanje još uvijek aktuelno za naše jedinice«, ustvrdio je u julu štab divizije, ali je također ustvrdio da nije riječ o dezerterstvu, nego o ljudima koji su »obišli porodice da bi se nahranili«. Naime, u julu je bila »ishrana vrlo slaba, što podvlače svi komesari i žale se da ni rad nije mogao biti potpuno zadovoljavajući usled slabe ishrane; bilo je slučajeva da su drugovi padali u nesvest, iznureni zbog slabe ishrane».⁷¹⁵

Iz obavještajnog izvještaja o dezerterima, vidi se da su se »nekoji od novomobilisanih boraca, koji su bili dezertirali, sad vratili«. Takvih je slučajeva najviše bilo u 3. bataljonu »Božidar Adžija».⁷¹⁶ Sasvim drugačiji slučaj je bio s jednim špijunom. Zvao se Srećko Morović. Kratko vrijeme je bio u partizanima, nepun mjesec, operativni oficir bataljona »Pekiša Vuksan«. Zapovjedništvu Ličkog operativnog područja u Gospiću prenio je važne podatke o stanju na slobodnom teritoriju, o jedinicama NOV i, posebno, o snazi i rasporedu 1. brigade.⁷¹⁷ Zamjenik komesara 1. brigade, Bogde Vujnović, zapamtio je Morovića kao »fakultetski obrazovanog čovjeka, koji je jedno vrijeme bio s Danijelom Crljenom u poslanstvu Pavelićeve NDH u Bukureštu».

Nacionalni sastav 1. brigade u to je vrijeme - u odnosu na borce Hrvate - krajnje nepovoljan, kao što je bilo i u drugim jedinicama 1. hrvatskog korpusa, pa i 5. operativne zone. Tada je u svim jedinicama

⁷¹ » Isto, IX/4, 147.

⁷¹² » Isto, V/17, 218.

⁷¹³ » AVII, 796, 6-3.

⁷¹⁴ » Isto, 6-1/3.

⁷¹⁵ » Isto, 420A, 35/1-20.

⁷¹⁶ » Isto, 796, 11/1-12.

⁷¹⁷ » Isto, 105A, 32-3.

1. hrvatskog korpusa bilo tek 305 Hrvata,⁷¹⁸ oko 3 posto. U 6. ličkoj diviziji: 164 Hrvata; 4 posto. Najviše je Hrvata bilo u 1. ličkoj brigadi - gotovo 14 posto po popisu od 9. jula - 139.⁷¹⁹ Desetak Hrvata krajem maja i u junu su iz 1. brigade raspoređeni na razne dužnosti u pozadini, ili su uključeni u partizanski odred »Alan«, kojeg je formirao Dane Vukušić »sa tri žandarma, kojima se priključilo desetak drugova i drugačica iz okolnih sela«.⁷²⁰ Borci su se prikupili na Štirovači, kod pastirskih stanova. U junu je Dane Vukušić u štabu 6. divizije tražio kadrovsku pomoć, pa su u »Alan« slani komesar »Adžijine« 3. čete Dane Rubčić, zamjenik komandira te čete Milan Rubčić i puškomitraljezac Joso Radošević iz bataljona »Matija Gubec«.

Tako su Hrvati 1. brigade do jula 1943. godine popunjavali i Karlovački odred i ličko-primorski odred »Alan«. No, do potpunog odliva Hrvata dolazi tek u julu, tako da će ih početkom septembra u 1. brigadi biti samo 5.⁷²¹ To, dakako, ne znači da se u čitavoj diviziji smanjio broj Hrvata. Prema izvještaju od 25. septembra, bilo ih je u diviziji 202, a prema izvještaju od 30. oktobra (to je vrijeme kad u diviziju dolaze dobrovoljci iz Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Dalmacije, a Ličani odlaze u novoformirane jedinice u tim krajevima) tri puta ih je više - 663! - čak 22 posto u odnosu na cjelokupni sastav. Iz 1. brigade su, kao i iz ostalih jedinica 6. divizije, u julu 1943. svi, ili uglavnom svi (bilo je naređeno: baš svi!) Hrvati izdvojeni i 20. jula svrstani u novoformirani samostalni bataljon 6. divizije, »Prvi hrvatski bataljon«, koji je uzeo ime 4. bataljona 1. brigade - »Matija Gubec«. Međutim, ubrzo će se pokazati da je to bilo loše rješenje, pa će se borci »1. hrvatskog bataljona« 6. divizije vratiti u brigade.

Do formiranja »samostalnog hrvatskog bataljona«, u 1. brigadu su se uključivali i neki od dobrovoljaca koji su stizali iz Zagreba, i Gorani, i Primorci, i Dalmatinci, a najviše je, dakako, bilo Ličana. Bilo je sve više prebjega iz domobranskih jedinica. Jedan od takvih, Ivan Lulić (imao je rođaka u 1. brigadi), pretpostavljene u ustaško-domobranskoj komandi je uvjerio kako bi htio izići iz blokiranog Gospića i prikupiti obavještajne podatke. Čim je izišao na slobodni teritorij, 11. jula, javio se štabu 1. brigade izjavivši »da ga je uputio da izvidi naše položaje i snage ustaški nadsatnik Kokotović«, a da on »nije htio da špijunira u korist neprijatelja, već se je predao dobrovoljno našim borcima«.⁷²²

U julu je u sastavu brigade formirana nova jedinica - inženjerijski vod - sa 15 boraca; komandir Svetozar Ciganović, komesar Radica Popović.⁷²³ Ujesen će se takvi vodovi 1, 2. i 3. ličke brigade spojiti u jedinstvenu četu pri štabu divizije.

⁷¹ « Zb. NOR, V/17, 255.

⁷¹⁹ AVII, 796, 10-3.

⁷²¹ ! AVII, 420A, 25/1-12.^{Dane Rubčića}, beogradskoj sekciji 1. brigade, autorska zbirka.

⁷²² Isto, 420, 11/1.

⁷²³ > Isto, 811, 16-7.

Obrana slobodne teritorije peruškičkog kotara

(2. august - 1. septembar 1943)

Početkom augusta 1943. godine, u očekivanju vojnog i političkog kraha talijanskog fašističkog imperija, planirano je da 1. brigada 6. divizije u najskorije vrijeme izvrši pokret u Dalmaciju. Na gospićki sektor trebalo je da stigne 8. kordunaška divizija.⁷²⁴ Štab 6. divizije je 5. augusta s jedinicama 3. brigade napustio sektor Gospić - Perušić, da bi prije očekivanog prodora njemačkih trupa zatvorio cestu Bihać - Lapac - Gračac. Bilo je predviđeno da se ubrzo štab divizije »zajedno s 1. brigadom prebaci u pravcu Knina«, ali će prebrano - u odnosu na planiranja u štabu 1. hrvatskog korpusa - doći do njemačkog pritiska, pa će uskoro čak i 2. brigada biti povučena iz Dalmacije, da bi zatvarala, s ostalim jedinicama 1. korpusa, puteve preko Like za Jadran. U izmijenjenoj situaciji i 8. divizija je angažovana na cestama od Ogulina i Karlovca prema moru, pa je 1. brigada zadržana na dotadašnjim položajima kod Gospića.

Preuzimajući položaje od 3. ličke brigade ujutro 2. augusta, bataljoni 1. brigade su se počeli utvrđivati - koristeći prirodne prednosti konfiguracije tla - djelomično na lijevoj, a s glavninom na desnoj obali Like, Perušiću na zapad, sjeverno od Gospića, Smiljana i Pazarišta. Od lijevog do desnog krila bilo je nešto više od 6 kilometara. Na isturenom položaju, stražarnicama bili su samo dežurni vodovi, »dok jače snage drže se u rezervi«.⁷²⁵

U onom se kraju, na rubu slobodnog teritorija, svakodnevno čar-kalo, a veće borbe su u augustu vođene u četiri navrata; uglavnom napadaju ustaše, pokušavajući deblokirati Gospić.

Tek što se 3. brigada povukla s gospićkog sektora, u cik zore 5. augusta ustaše su u dvije kolone izvršile prodor prema položajima 2. i 4. bataljona. U 5 sati je počela artiljerijska i minobacačka paljba; »trajala je 2 sata«.⁷²⁶ U 7 sati ustaško-domobranska pješadija je napala položaje 4. bataljona kod mostova (cestovnog i željezničkog), 4 kilometra sjeveroistočno od Gospića. Manja kolona je napala brda nad Likom, u rajonu rasporeda 2. bataljona. Ustaša i domobrana je bilo oko 800. Prema ocjeni štaba brigade, neprijatelj je »od strane naših snaga organizovano sačekao i odbačen uz veće gubitke«.

Neprijatelja su »organizovano sačekale« samo stražarske grupe, ni na jednom mjestu veće od voda. No, bataljonske snage su vrlo brzo angažirane. Najžešći napad je bio usmjeren na budački most. Tu je bio vod pod komandom Sime Potkonjaka Čička. Taj mladić je još kao dječak,

724) Zb. NOR, V/18, 104.

725) AVII, 105A, 3-3.

726) isto.

gospićki gimnazijalac, došao u partizane 1941. u sedamnaestoj godini. Lična hrabrost, često isticana kao uzor, odredila mu je mjesto komandira starijima od sebe. Čičko je zalegao s vodom oko mosta i uporno odolijevao svim napadima kojima je, redovno, prethodila jaka artiljerijska priprema. Da bi pojačali obranu budačkog mosta, u štabu bataljona su odlučili da tamo pošalju rezervni vod. S tim vodom je izišao i novi zamjenik komandanta Dane Potrebić, koji je svoje zablude iz ustaničkih vremena (nekoliko je mjeseci bio u četničkim redovima) iskajavao pokazujući u svakoj prilici partizansku upornost i hrabrost.

U jednom silovitom naletu ustaško-domobranskog streljačkog stroja, dijelovi 1. čete »Pekiše Vuksana« su ustuknuli. Komandir čete Bogdan Potkonjak Simin, koji se nalazio u najžešćoj vatri, teško je ranjen. Pored njega je pao, još teže ranjen, isječenog stomaka, vodnik Simo Potkonjak Čičko. Pao je i mitraljezac Gojko Korica. Teško ranjenog Čička je izvukla Ljubica Plećaš, koja je upravo iz štaba donijela naređenje Dani Potrebiću da na svaki način zadrži most. Druga partizanka, Danica Plećaš, kao čigra okretna, brza da doleti i uteče, »u najvećoj vatri je, iako obasipana ručnim neprijateljskim bombama, iznijela puškomitraljez od poginulog druga« Gojka Korice. To je podatak iz pohvale štaba divizije,⁷²⁷ a prethodno je skojevku pohvalio i štab brigade, uz objašnjenje da je, ulijećući u ustaški raspored, htjela izvući svima u bataljonu dragog Gojka Koricu, ali »kad je vidjela da je mrtav, izvukla je njegov puškomitraljez«.⁷²⁸

Popodne 4. augusta u borbu za budački most su se uključili i dijelovi 2. čete pod komandom Jove Ivančevića Jelena. Izvršen je kontranapad i jutarnji položaji su ponovo zaposjednuti.

Prva brigada je 4. augusta imala 4 mrtva i 9 ranjenih. Na putu do bolnice je umro vodnik Simo Potkonjak Čičko.

Novi, veći, napad i pokušaj ustaško-domobranskih jedinica da prodru preko Like dublje u slobodnu teritoriju kotara Perušić uslijedio je 14. augusta. Toga puta klin napada je usmjeren u pravcu Kruščice i Metlače (k. 799) nad vijencem Kaluđerovca i nad desnom obalom Like. Osnovni napor u odbijanju ustaškog napada ponio je 1. bataljon.⁷²⁹ U međuvremenu - to se vidi iz sačuvane ustaške dokumentacije - manje borbe su vođene s juga i jugozapada Gospića, uglavnom između Ličkog Novog i Divosela, gdje je bio raspoređen 2. bataljon »Pekiša Vuksana«.⁷³⁰ U »Pekišu« su 12. augusta iz Brušana prebjegla dva domobrana, obojica Muslimani.⁷³¹ Taj je bataljon 13. augusta izveo uspješnu »akciju na grupu četnika u Velebitu« i istovremeno, dijelom snaga, »odbio napad neprijatelja na Klisu«. Zarobljeno je 10 četnika. Svima je suđeno. Nekoliko oslobođenih, dobrovoljno su se javili u bataljon »Pekiša Vuksana«. Jedan od zarobljenih četnika je osuđen na smrt, a dva njegova brata su od 15. augusta 1943. partizani.

Prebjezi iz domobrana, iz Brušana, donijeli su značajne podatke. Zamjenik komesara brigade Bogde Vujnović pamti kako se »po tim oba-

⁷²⁷> Zb. NOR, V/18, 264.

⁷²⁸> Isto; v. AVII, 419, 42/1-6 i 105A, 3-3.

⁷²⁹> AVII, 105A, 24-3.

⁷³⁰> Zb. NOR, V/18, 535.

⁷³¹> AVII, 105A, 24-3.

vještenjima moglo vidjeti kako neprijateljskim jedinicama u Gospiću nije lako. Tu situaciju smo koristili u propagandne svrhe, tako da naši borci steknu potpuniju predstavu o vojsci koju smo držali u okruženju.

Gospićke ustaše, sredinom augusta, osim u Gospiću, raspoređene na području općina Smiljan i Pazarišta, te u selima Bilaj, Ribnik, Brušane i dalje na zapad duž karlobaške ceste u rajonu Baških Oštarija, imale su nekoliko bojni - ukupno oko 4500 vojnika.⁷³² Petar Stanić, domišljat i snalažljiv mladić, koji je u onom razdoblju bio informativni oficir brigade,⁷³³ 13. augusta je pisao štabu divizije da je »moral kod neprijatelja vrlo slab«, ali će se pokazati da je taj neprijatelj - prividno poljuljanog morala - umio smoci dovoljno odlučnosti da u žestokim nartajima ponovi ofanzivu na slobodni teritorij perušićkog kotara. Taj poduhvat je - kao što se vidi iz glavnostožernog »dnevnog izvješća broj 231« - prema Ličkom Osiku i Perušiću počeo u zoru 18. augusta, da bi ustaše tokom dana »dostigle crtu: Marina Glava (755) - Grabovača (722, km jugoistočno i 3 km zapadno-jugozapadno od Perušića)«.⁷³⁴

Vršilac dužnosti komesara 6. NOU divizije Živan Dimitrijević će u jednoj od nekoliko analiza (3. septembra 1943) pisati da je neprijatelj 18. augusta mogao postići iznenađenje »usled nebudnosti i slabog obezbeđenja, našto je naročito morala biti obraćana pažnja posle begstva operativnog oficira II bataljona, bivšeg domobranskog poručnika Srećka Morovića«.

Napad je počeo u tri sata 18. augusta. Neprijatelj je tada na desnu obalu Like udario sa »oko 2.000 ustaša, crnolegiša, čiji je napad bio potpomognut jednom brdskom baterijom, jednim teškim i dvama srednjim bacačima, te većim brojem malih bacača, i jednim aeroplanom«.

U uvjerenju da je »moral kod neprijatelja vrlo slab«, da ustaše i domobrani u Gospiću panično drhte »čekajući Nijemce koji nikako ne dolaze«, štabovi bataljona 1. brigade i štab brigade nisu očekivali ofanzivnu akciju iz gospićkog garnizona, a posebno nisu očekivali noćni napad. Potisnuvši na velikom prostoru raspoređeni 4. bataljon, već u '5 sati 18. augusta ustaše su izbile u Lički Osik. Tek tad su donekle sredene čete 4. bataljona pružile organizirani otpor.⁷³⁵

⁷³² Isto, 107A, 19-3.

⁷³³ Tih dana dolazi do većih kadrovskih promjena. Po naređenju štaba divizije i štaba brigade postavljeni su novi komandiri (neki su dotad bili vršioци dužnosti): Đuro Jovanović i Vladimir Zorić (1. bataljon), Mile Pjevač Jejin (3. četa 2. bataljona), Perica Skendžić (3. bataljon) i Petar Kokotović (4. bataljon). Za zamjenike komandira su postavljeni: Janko Pilipović, Dragan Sijan Brovinger, Pajica Pavković, Milan Baškot (1. bataljon), Dušan Vojvodić (4. bataljon). Komesari četa: Dušan Jelača, Božo Došen (1. bataljon), Đuro Lavrnić, Simo Baškot Simo, Milan Trešnjčić, Stevo Dragišić (4. bataljon). Zamjenici komesara četa: Stevo Bokan (1. bataljon), Ilija Potkonjak i Ilija Zorić Tesla (4. bataljon). U četi za vezu za zamjenika komandira je imenovan vodnik Miloš Dautović, koji će biti teško ranjen u borbama za Perušić. Komandiri vodova: Dragan Sijan, Branko Sovilj, Stevo Kokotović, Đuro Mandić, Mihajlo Drezgić, Jeka Studen. Politički delegati vodova: Milan Šašić, Dušan Puvalić, Dušan Korica, Aleksandar Radenović, Jovo Ljujić, Ljuba Plečaš. Desetari: Milan Tonković, Mile Javorina, Mićun Prodanović, Nikola Đilas, Petar Radenović, Filip Bokan, Petar Ljuština, Dušan Dautović.

⁷³⁴ Zb. NOR, V/18, 564.

⁷³⁵ Stevan Kokotović o tome piše detaljno: »4. bataljon je držao položaj od željezničkog mosta k. 571 istočno i sela Mušaluk zapadno. I četa (komandir Nikica Kleut) je držala položaj: I vod željeznički most k. 537, II vod k. 551 ispred šume Plantaže i III vod neposredno ispred budačkog mosta (komandir voda Popović, bivši financ iz okolice

Kao što je glavna kolona ustaša lako dosegla Lički Osik i brzo napredovala prema Perušiću, tako je i sporedna kolona brzo izbila u rajon za borbu nepripremljenog 3. bataljona »Božidar Adžija«. S nešto više organiziranosti nego na položajima 4. bataljona pružen je otpor, ali je to bilo nedostatno da bi neprijatelj na mušalučkom pravcu bio zaustavljen. Poslije prvih okršaja 3. bataljon se pomjerio 7 kilometara na sjever, zaposedajući prorijeđene šume 772 metara visoke Grbavače i brda iznad Kaniže i Perušića.

Prije podne glavna kolona je prošla i Prvan-Selo. Štab brigade je izvijestio da su ustaše, »uprkos velikih gubitaka«, uporno nastupale zaustavljene tek kilometar južnije od Perušića. Četvrti bataljon, koji je »vrlo plitko zaposio položaj« nije sa svoje dvije čete mnogo uradio iako je i ispred Perušića, prema ocjeni štaba brigade, »jakom vatrom« dočekao neprijatelja. Dijelovi 4. bataljona su se i s novih položaja naglo povlačili, tako da tom prilikom »padaju u ruke neprijatelju mitraljeski konji«.

Štab brigade je unekoliko organizirao obranu tek oko podne 18. augusta. Uspostavivši vezu s Vladom Ciganovićem, koji je s dijelom štaba bio na koti 603, pored crkve, komandant Lazo Radaković je zahtijevao da kompletan 3. bataljon krene u napad pravcem Prvan-Selo - Vukšić - Lički Osik. Naređenje je odmah izvršeno. Ali, bataljon nije mogao mnogo učiniti, jer je neprijatelj već bio zaposjeo sve dominantne kote s kojih su odbačeni dijelovi 4. bataljona. Dobivši »vatra sa čela«, 3. bataljon »vrši napad na neprijatelja na koti 637 i bezimenoj koti zapadno od ove u cilju da ih zauzme«. Po broju i zauzetim položajima u prednosti, neprijatelj »dočekuje naše borce sa žestokom mitraljeskom vatrom i bombama«. U borbi prsa o prsa nadjačale su ustaše. »Božidar Adžija« se povlači sa 2 poginula i 6 ranjenih.

Do tada je samo 1. bataljon uspješno odbijao sve napade na pravcima koje drže njegove čete. U štabu brigade su mislili da bi 1. bata-

Lapca). Vodovi od momenta napada nisu imali nikakve veze s komandom čete... Kako je ispred seve imao samo III vod I čete sa 1 puškomitraljezom i 12-15 boraca, neprijatelj prelazi Liku nizvodno od budačkog mosta. Od strane III voda otvorena je vatra čim je primijećeno da neprijatelj glavnim snagama prodiere prema Osiku, a sporednim prema Mušaluku. III vod se zatim polovično raspršio. Vodnik Popović je pobjegao i tek treći dan se pojavio u bataljonu, pa je smijenjen. Desetina s desetarom Petrić Petrom Miličevićem, čovjekom velike hrabrosti, i s puškomitraljeskom Paripović Dušanom Šekerovim i pomoćnikom Štakić Nikolom Lukanovim, koristeći noć, davala je otpor i polako uzimala u pravcu Široke Kule. I vod I čete, koji je držao položaje na željezničkom mostu, ostaje tu do svanuća, a onda se povlači na k. 701, gdje vodnik Stevan Kokotović i delegat Branko Grubješić hvataju oko 9 sati vezu s komandom čete. Kad je neprijatelj počeo prodirati prema Ličkom Osiku pružila mu je otpor II četa IV bataljona pod neposrednim rukovodstvom komandanta Dušana Čubrila. Tada su poginule dvije partizanke, Milka Munjas i Anka Javorina, sestra Milana Javorine Papice, bivšeg komesara čete, koji je poginuo na Otešu mjesec dana ranije. Papica je bio hrabar i politički uzdignut, a takva mu je bila i sestra. Komandir 3. čete Đuro Lemić, i on neizmjerne hrabrosti i skromnosti, izuzetne fizičke snage i kondicije, i komesar čete Milan Trešnjčić, hrabar i duhovit, sa četom su pokrivali prelaz nizvodno od budačkog mosta. Nisu opazili da im neprijatelj zalazi s leđa. U posljednji čas su se povukli na brda zapadno od Mušaluka... II i IV četa su bile u rajonu Osika. Sa njima neposredno rukovodi komandant bataljona. Pod jakim pritiskom neprijatelja povlače se prema s. Vukšić. III četa je ostala odsječena zapadno od Mušaluka. Ni s I četom štab bataljona nema veze. Vodovi I čete su se samoinicijativno snalazili bez veze s komandom čete i štabom bataljona. Tek kad smo se prikupili u Čukovcu, uspostavljena je veza... « (Sjećanja pukovnika Kokotovića i grupe boraca 4. bataljona; pismo autoru oktobra 1986.).

ljon mogao odvojiti dvije čete i s dvije čete 3. bataljona napadati neprijatelja sa boka od pravca Grabovače prema Vučijaku i bezimenoj koti. Treći bataljon odmah pristupa izvršenju zadatka, dok štab I bataljona odgovara da ne može odvojiti snage za napad, već u najpovoljnijem momentu jednu četvu. U taj mah neprijatelj vrši napad prema Lisini i Širokoj Kuli, ali ga naši odbijaju. Štab III bataljona potpomaže neprijateljske snage i vrši protunapad sa dvije čete potpomognute teškim mitraljezima ne čekajući čete I bataljona. Čete su neprimjetno podišle i neprijatelj se baš zatekao na večeri na bezimenoj koti sjeveroistočno od k. 747 Vučijak. Bombaši uspijevaju pobacati bombe na neprijatelja, puškomitraljesci iskaču na kotu i tuku neprijatelja, koji se hvata oružja i obasipa naše borce pušcanom i mitraljeskom vatrom i bombama. Zbog teškog i neprohodnog prilaza, samo manji broj naših boraca uspio je momentalno da iskoči na kotu. Oni su se pod pritiskom brojčano nadmoćnijeg neprijatelja morali povući na polazne položaje, pretrpjevši gubitke od 11 ranjenih drugova, a dva puškomitraljeza su pala neprijatelju u ruke... Isti dan predveče neprijatelj je napustio kotu 637 i bezimenu kotu na kojoj se vodila borba i povukao se na kotu 780 i Risovac. Kote koje je napuštao neprijatelj zauzele su odmah naše snage».⁷³⁶

Bataljoni »Božidar Adžija« i »Matija Gubec«, koji je u ono vrijeme označavan samo kao 4. bataljon, imali su 4 mrtva i 19 ranjenih.⁷³⁷

U noći 18. i 19. augusta čete »Marka Oreškovića« raspoređene su na položaje u Kruškici, na Metlači i Klopači, a bataljonska rezerva je zadržana u Malom Polju. »Božidar Adžija« je jednu četvu rasporedio na perušićku Gradinu kod crkve, kota 603, jedna četa je na Marinoj glavi, što dominira nad cestom Lički Osik - Perušić, jedna četa je u Perušiću, gdje je u protujurišu uspjela da se uklini u neprijateljev raspored, a jedna je u rezervi. Četvrti bataljon je na brdima do Perušića prema Širokoj Kuli.

Ujutro 19. augusta borbe su se razgorjele na položajima svih jedinica 1. brigade. Najžešći okršaji su bili na pravcima rasporeda 3. bataljona. Oko 9 sati ustaše su, poslije snažne artiljerijske pripreme, zauzele Marinu glavu. Dijelovi 3. bataljona su pokušali preteći neprijateljsku pješadiju. Trkom prelaze zaravan između Perušića i Bukovca, ali ih je na sjevernim padinama Marine glave zaustavila uraganska paljba. Tu su tri borca poginula.

Komandant brigade Lazo Radaković, koji se iz Perušića pomjerio na Lipovu glavicu, kao i prethodnog dana, uzaludno očekuje intervenciju 1. bataljona. U dva navrata šalje kurire do Jove Bursaća. Kasnije će i Bursać i komesar bataljona Miloš Vujnović Lašo, koji je 4. augusta primio dužnost od Bože Pavičića, kad je on prekomandovan u 4. bataljon, od štaba divizije biti kažnjeni opomenom, jer nisu »svoje dvije čete poslali u pomoć III bataljonu uslijed čega je došlo do gubitaka kod III bataljona u ljudstvu i materijalu«.⁷³⁸ Za te gubitke će biti kažnjeni i članovi štaba 3. bataljona. Komandant bataljona Vlade Ciganović,

⁷³ « AVII, 419, 15/2-5.

⁷³⁷) Isto, 105A, 32-3.

⁷³⁸) Isto, 420, 33/1-4.

bombaški hrabar, po naravi skloniji da čini nego da upravlja, u svojoj smionosti gubio je neophodnu mjeru opreza. Otud nerealno procjenjivanje mogućnosti svojih četa. Ne po diktatu realne procjene obostranih mogućnosti, nego po diktatu sopstvene hrabrosti, uveo je bataljon u okršaje, inzistirajući na jurišu, kad je to bilo nerealno. Ranjenog Ciganovića u narednom jurišu zamjenjuje zamjenik komandanta Arse Puača, hrabar kao i Ciganović, a tvrdoglavi od Ciganovića. Uzaludno ga komandir i komesar 2. čete, Perica Skendžić i Damjan Zorić, upozoravaju. Kad su nazvani kukavicama, i oni idu u streljački stroj. Bio je to juriš inadžija, s mnogo gubitaka. Štab divizije će kazniti odgovorne, i to čitav štab, jer »nije kao cjelina rukovodio operacijama, već su se pojedini članovi razdvojili po četama«. Najteže je kažnjen zamjenik komandanta Arse Puača; on je, kao i komandir voda u 2. četi Dane Bokan, degradiran. Opomenama su kažnjeni i najodgovorniji ljudi 4. bataljona (Duja Čubriilo, Božo Pavičić, Mirko Dubajić i Božo Šijan), kao i komandir i komesar 3. čete Đuro Lemić i Milan Trešnjić.

Kazne će biti izricane krajem septembra.

Tada će biti smijenjena i dva prva čovjeka brigade. No, do kažnjavanja i smjenjivanja poteći će još mnogo znoja, pa i krvi, najprije na perušićkim položajima, a zatim na položajima kod Gospića.

Kad je izgubljen Perušić, brigada je, bez 2. bataljona, koji je bio na sektoru Divosela, zatvarala komunikacije prema Otočcu (1. bataljon) i Širokoj Kuli (4. bataljon). »Božidar Adžija« je sređivao jedinice u Konjskom Brdu, nekoliko kilometara sjeveroistočno od Perušića, gdje će biti ponovo 20. augusta zatečen i bez mnogo organizacije u odstupanju odbaćen tako brzo, da mu je neprijatelj oteo dio komore.

I prema Otočcu i prema Širokoj Kuli neprijatelj je napad ponovio 22. augusta. Tada se glavnini brigade priključio i 2. bataljon. Borbe su vođene neprestano dva dana. Ujutro 23. augusta 3. i 4. bataljon su bili primorani da napuste dotadašnje položaje, ali su u noći 23. i 24. augusta snažnim protunapadom zauzeli položaje držane prije 22. augusta.

Sve što je 1. brigada činila od 18. do 24. augusta bit će narednih tjedana podvrgnuto kritičkoj analizi. Štab divizije je smatrao da najodgovorniji moraju biti kažnjeni, jer obrana slobodne teritorije »nije izvedena po planu«, odnosno štab brigade »nije izdao direktive kojim će se pravcima jedinice povlačiti u slučaju nadmoćnijeg neprijateljskog pritiska« i nije odredio bataljonima »koji će se položaji braniti upornije, jačim ili manjim snagama, koji su položaji važniji, a koji sporedni, uslijed čega je neprijatelj uspijevao uvijek uzimati dominantne tačke sa kojih je ugrožavao i sprečavao svaki manevar naših snaga«. Dvije su posebno značajne - trajno vrijedne - opomene: umanjena budnost i što se »prilikom napada neprijatelja na sektor jednog bataljona nije vidila uzajamna pomoć drugih bataljona«. ⁷⁴⁰ Nije uslijedila ni pomoć od najbližih jedinica 13. divizije, mada su iz štaba 1. brigade uveče 19. augusta zatražili od Glavnog štaba Hrvatske da intervenira svježim snagama, jer se »moglo odsjeći od Gospića i uništiti u Ličkom Osiku i Perušiću ustaše, dok se neprijatelj još nije utvrdio«. ⁷⁴¹

⁷³⁹> Isto, 419, 15/2-5.

⁷⁴⁰> Isto, 419, 15/1-5.

⁷⁴¹> Isto, 105A, 33-3.

U borbama oko Perušića 1. brigada je imala 8 poginulih i 32 ranjenih; od petnaestorice teže ranjenih dvojica su umrla na putu do bolnice, a osim toga poginuo je jedan od pratilaca ranjeničkog ešelona (na Janjču su ešelon napali četnici).⁷⁴²⁾

Pomoć, koju je štab brigade tražio 19. augusta, uslijedila je tek poslije 24. augusta, kad se neprijatelj utvrdio na dosegnutim položajima. Tada je 1. brigada svrstana pod komandu štaba 13. divizije. Angažirana u borbama protiv ustaša u rajonu Pazarište - Gospić, brigada je sa svojih hiljadu boraca držala položaje na dominantnim brdima od Široke Kule do Perušića i na željezničkoj pruzi prema Studencima.⁷⁴³⁾ Na tim položajima brigada je zadržana do 29. augusta, kad je smjenjuju brigade 8. divizije. Brigada je, napuštajući te položaje, 29. augusta ušla u izuzetno teške borbe za koje se u ustaškim izvještajima kaže:

»U 6 sati (29. augusta) neprijatelj je napao naše postave oko sela Klanac i visa Oteš, 11 kilometara sjeverozapadno od Gospića... Kod Pazarišta, 17 kilometara sjeverozapadno od Gospića, vodila se borba. Osjeća se neprijateljska djelatnost prema Perušiću«.⁷⁴⁴⁾

Toga dana 2. brigada 8. divizije, smijenivši dijelove 1. brigade, napadala je Marinu glavu, Budak i budački most na Lici, a dijelovi 1. brigade i samostalni bataljon »Matija Gubec« vodili su borbe u rajonu Pazarišta - Oteš. Ključni položaji su zauzeti, ali nije ih se moglo dulje držati zbog strahovite artiljerijske vatre.⁷⁴⁵⁾

U noći 29. i 30. augusta u rajonu Klanca i Pazarišta, ustaše su »koncentričnim podhvatom iz Perušića, Gospića i Smiljana, a uz pomoć bojnih kola i topništva«, opkolile samostalni Prvi hrvatski bataljon »Matija Gubec« i dijelove »Marka Oreškovića«. »Gubec« je opkoljen u Klancu, a dijelovi »Marka Oreškovića« jugozapadno od Klanca, na brdu pored Oteša. Krntijaši su se uz mnogo sreće i lukavosti probili, iznenadivši neprijatelja tako da nije ni vatru otvorio, a »Gubec« je pretrpio velike gubitke; čak je i bataljonska zastava izgubljena. Dvije čete su razbijene, a dvije - pod komandom operativnog oficira Ivana Muhvića, koji će se od jeseni u redovima 1. brigade istaći i po hrabrosti i po organizaciji kulturno-prosvjetne aktivnosti - probile su se iz obruča. Štab divizije će ga pohvaliti zbog toga što je, »opkoljen sa svih strana od neprijatelja, svojom samoinicijativom i hladnokrvnošću uspio izvući iz tako kritičnog položaja obe čete bez gubitaka«.

Osim Muhvića, koji će i kasnije, u 1. brigadi, neovisno o tome kakav rang bude imao, uvijek ispoljavati osobine snalažljiva i smiona karaktera, štab divizije je pohvalio i komandira voda u 1. četi bataljona »Marka Orešković« Nikolu Pavkovića. On se »istakao u borbi s ustašama u Otešu«. Da nije bilo pravodobnog (i krajnje rizičnog) manevra

Isto, 405A, 43-3.

⁷⁴³⁾ Isto, 796, 15-3/1.

⁷⁴⁴⁾ Zb. NOR, V/19, 627.

⁷⁴⁵⁾ Obavještajni oficir 1. bataljona Nikola Đurđević pamti kako su on i grupa krntijaša bili na nekoj pazariškoj čuki: »Pred podne se k nama ispela bolničarka 1. čete, vitka crnka modrih očiju, koje su vazdan plamsale užarene od neke vatre koje ni sama nije bila svjesna, Dragica Cvjetičanin. Šalje nas da ručamo i da se malo odmorimo. Ona će, veli, paziti da se neprijatelj ne pojavi. Mi poletimo niz strnik, a uto udari artiljerija. Jedna minobacačka granata je pogodila zidani položaj gdje smo ostavili Dragicu. Ništa od nje ne ostade... «.

Pavkovićevog voda, neprijatelj bi zatvorio i stegao obruč oko glavnine 1. bataljona. Pavković je uspio - kao što se u pohvali objašnjava - da se »i pored neprohodnog terena« (neprohodnog zbog gustog rasporeda neprijatelja i njegove žestoke paljbe) uspne na vrh brda »gdje se neprijatelj najupornije držao«. Vod je bez krzmanja slijedio odvažnog komandira. Pohvala kaže da je Pavković »prvi sa još nekoliko drugova izbio na vrh kote« uklinivši se u ustaški raspored tako što je »ubio jednog ustašu u rovu«. U tom prodoru u neprijateljski raspored Pavkovićev vod je uspio »bez da je imao i jednog druga mrtva ili ranjena«.

U borbama vođenim 29. i 30. augusta poginuo je Miloš Zorić, tridesetogodišnji mitraljezac 1. čete »Marka Oreškovića«, najstariji sin najstarijeg borca zavlacko-kaldrmskog ustaničkog odreda, Palasije Zorića, koji je četiri godine bio u prvom svjetskom ratu izlagan koječijim kuršumima, a da ga ni jedan ni ne okrznu, a u prvoj borbi ustanika 1941. godine je poginuo. Miloš Palasijin u redove krtijaša se svrstao već poznat u srbsko-lapačkom kraju, ugledan po snazi i stižanoj naravi. On je bio najuočljiviji u okršajima, uvijek s mitraljezom.⁷⁴⁶

Poslije borbi na Otešu i oko Pazarišta, 1. brigada se - kao što je to nalagao plan štaba 1. hrvatskog korpusa - povukla na odmor u Donji Kosinj.

⁷⁴⁶) Jedan od onih koji je sa Palasijinim sinovima krenuo u ustanak, Damjan Zorić, u svojim neobjavljenim »Komesarovim zapisima«, piše: »Zaposjeli smo dobre položaje na kosama i vrhu Oteša. Na samom vrhu mitraljezac Miloš Zorić. Borba je počela vrlo oštro s naše i neprijateljske strane. Ustaše su ponovile nekoliko juriša, ali nisu mogli zbaciti krtijaše s Oteša. Žestina borbe ne jenjava do kasnog popodneva, kad je ustaškoj pješadiji prispjela pomoć u topovima i teškim minobacačima. Zasuti snažnom artiljerijskom vatrom, krtijaši se po naređenju štaba bataljona povlače. Kurir je naređenje za povlačenje prenio i mitraljescu Milošu Zoriću, sinu Palasijinom. Ali, Miloš se ne povlači. Sam je sebi odredio najteži i najčasniji zadatak, da povlačenje svojih drugova štiti vatrom svog mitraljeza. Dim ga je zakrilio, i silna prašina od eksplozija. Sve je oko njega u vatri. Jedna granata je pogodila u samo mitraljesko gnijezdo... Sutradan su nam došli u posjet naši najmiliji, nekom majka nekom sestra, oženjenim supruge. A Miloša traže žena Milka i jedna od četiri sestre. Kako im reći da je ustaška granata raznijela Miloševo mitraljesko gnijezdo? I komandiru, koji to mora učiniti, u grlu se stegao neprogutljivi uzao, kakav se javlja kod osjećajnih ljudi u trenucima velikih uzbuđenja, pa jedva kaže:

7 Nema više našeg Miloša...

Žena i sestra jauknuše jaukom same smrti, a onda dugo ridaju zapijevajući po starinskom običaju našeg kraja... «.

Druga opsada Gospića

(1. septembar - 10. oktobar 1943)

U augustu 1943. godine njemačke snage, baš kao i NOVJ, očekujući definitivni slom Italije, užurbano se reorganiziraju i usmjeravaju prema Jadranu. Predstojeći sudari će biti utoliko žešći, što su i smjerovi aktivnosti bili isti. Njemačkoj komandi će, istina, biti potrebno razmerno dosta vremena da bi na balkansko ratište privukla neophodne snage s drugih evropskih frontova, ali će, zato, kad te snage stignu, zahvaljujući motorizaciji, vrlo brzo izbijati na prilaze jadranskoj obali.

Jedinice 6. divizije, najprije 1. i 3, a zatim i 2. brigada, koja će biti povučena iz Dalmacije krajem augusta, imale su zadatak da sprečavaju i usporavaju prodore njemačkim jedinicama prema Jadranu i preko gospićkog pravca, na Karlobag, i preko gračackog pravca, na Obrovac i preko unskog pravca, od Bihaća prema Kninu. To je, dakako, imao na umu i Glavni štab Hrvatske, koji je - odustajući od slanja 1. brigade u Dalmaciju - pravodobno upozorio i štab 1. hrvatskog korpusa i štab 6. divizije da udar prikupljenih njemačkih trupa treba očekivati »glavnim nastupnim pravcem: Bihać - Lapac - Knin - Šibenik (Split - Zadar)«, ali da Nijemce treba očekivati i na drugim pravcima, jer će, po svoj prilici, »koristiti za pokret kroz Liku i pravce Ličko Petrovo Selo (dokle stižu ili sa sjevera, preko Slunja, ili iz Bihaća) - Prijeboj - Korenica - Udbina - Sveti Rok - Obrovac«. Na »glavnom nastupnom pravcu« najprije je raspoređena 3. lička brigada, a zatim i 2. Put kroz centralnu Liku, od Ličkog Petrovog Sela prema Korenici, zatvarala je 8. kordunaška divizija. Trinaesta primorsko-goranska divizija s 1. ličkom brigadom, prema planu štaba 1. hrvatskog korpusa, raspoređena između Udbine i Gospića, planirana je da kao »manevarska udarna grupa«, »prema razvoju situacije«, bude ubačena u borbe »vjerovatno u pravcu Udbina - Lapac«. Očekivano je da će ta »manevarska udarna grupa« u pravo vrijeme »ofenzivno djelovati na bokove i pozadinu neprijatelja« i da će »u vidu brzih i iznenadnih kontramanevara« spriječavati - pa ako ne i spriječiti, a ono barem odgoditi za dogledno vrijeme - prodore njemačkih trupa i prema Senju, i prema Karlobagu, i prema Obrovcu.⁷⁴⁷»

U štabu 6. divizije se očekivalo da će 114. njemačka divizija nastupati prema Jadranu u dvije kolone: na jug, preko Gračaca, prema Kninu, i na zapad, preko Kuka i Udbine na Lovinac, »nastojeći se stopiti sa ustaškim snagama iz Gospića«. Podaci, neprovjereni, ali uvjerljivi, govorili su o tome kako su ustaše »primile suhu hranu u Gospiću i

⁷⁴⁷> Zb. NOR, V/18, 402.

namjeravaju baš radi spajanja krenuti iz Gospića pravcem Medak - Gračac i Medak - Udbina».⁷⁴⁸ To uvjerenje štaba divizije odredio je novi raspored 1. brigade, koja je od 3. septembra ponovo pod komandom štaba 6. divizije. U planu divizijskog štaba 1. brigada je, »do dolaska II brigade«, imala zadatak da se »brzim i iznenadnim kontramanevrima«, napadajući »na bokove i pozadinu neprijatelja«, angažira »na cesti Gospić - Gračac, Gospić - Podlapača, Gospić - Ploča i Mazin - Gračac protiv neprijateljskih ustaških, njemačkih snaga».⁷⁴⁹

Neprestano u borbenom doticaju s neprijateljem koji je češće napadan nego što je napadao, slabo hranjena, iako su dosta često dolazile kolone djevojaka s onim što je osiromašeno ličko selo još moglo iznijeti na trpezu, brigada je savjesno izvršila sve zadatke. To se dade uočiti i po odnosu Glavnog štaba, kojim je od 1. septembra komandovao Ivan Gošnjak, dok je Ivan Rukavina preuzeo njegovu dužnost u 1. hrvatskom korpusu. Glavni štab se na kraju ljeta i početkom jeseni 1943. godine nepotrebno - raspoređujući snage na rubnim položajima slobodnog teritorija ili duž komunikacija prema Jadranu - angažirao čak i oko zadataka pojedinih bataljona, kao da ne postoje drugi, njemu potčinjeni, štabovi. Tako je u tim septembarskim direktivama razmještao »dva bataljona I Brigade na prostoru Široka Kula - Vrebac«, odakle su imali zadatak da »neprestano upućuju pojedine svoje jedinice« prema Gospiću i da »napadaju neprijatelja sa jasno postavljenim zadacima«, kako bi se ubrzalo »razbijanje i uništavanje tamošnjih ustaških bandi«. Glavni štab je od štaba 1. brigade tražio da u takve akcije šalje jedinice iz rezerve, »dok jedinice koje drže položaje moraju također biti na određenim pravcima neprestano aktivne, ispoljavajući tu aktivnost bilo u vidu prepada i zasjeda u pozadini i međuprostorima pojedinih neprijateljskih otpornih točaka«. Druga dva bataljona 1. brigade je Glavni štab Hrvatske rasporedio u Podlapaču, »kao pokretnu udarnu grupu za izvršenje važnijih zadataka bilo prema gospićkom garnizonu, bilo prema komunikaciji Bihać - Lapac - Gračac«. Štab 1. brigade je upozoren da ta dva bataljona u Podlapači ne može upotrijebiti »bez naređenja ovoga glavnog štaba».⁷⁵⁰

Početkom septembra su dva bataljona 1. brigade dosta udaljena od mjesta rasporeda određenih u zapovijesti Glavnog štaba: 1. bataljon »Marko Orešković« je prešao Velebit, zaputivši se »težkim i nama nepoznatim putem kroz krševite i planinske predjele»,⁷⁵¹ da bi u karlobaškom Primorju, u Barić-Dragi, razoružao talijanski garnizon, a 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, zapravo 1. četa toga bataljona (komandir Branko Vukelić, komesar Đuro Ljuština), prelazi Velebit preko Alana i zbog razoružavanja Talijana u rajonu Obrovca. Drugdje se jedinice 1. brigade nisu angažirale u razoružavanju talijanskih trupa: nije bilo moguće povući ih s gospićkog sektora i s komunikacija na kojima su očekivani Nijemci.

Od jedinica 1. brigade prvi će u borbu s Nijemcima ući bataljon »Marko Orešković«. Prethodno je i tom bataljonu, kao i drugim jedini-

⁷⁴⁸ Isto, V/19, 41.

⁷⁴⁹ Isto, 42.

⁷⁵⁰ Isto, 217.

⁷⁵¹ Jovo Bursać, n.d. 201.

cama 6. divizije, preneseno uputstvo štaba divizije kako treba - suzbijajući njemačko nadiranje prema Jadranu - »prepade i zasjede izvoditi po cijeloj dubini neprijateljske nastupne kolone« i kako treba, ako je ikako moguće, udariti »jednovremeno na više tačaka neprijateljevog rasporeda«. Sve jedinice su upozorene da dnevne borbe »treba načelno vještim manevrisanjem izbjegavati, pripremajući neprijatelju iznenadan udarac«, pri čemu »ispoljiti najveću ofanzivnost, drskost i nasrtljivost«, a »akcije izvoditi brzo, iznenadno, silno i neodoljivo«.⁷⁵²

Odavno osposobljena da »prema neprijatelju, sa fronta« uvijek raspoređuje »male snage« i sa znanjem da »sve manevre i kontramanevre« treba »izvoditi u vidu prepada ili zasjeda«, 1. brigada će u septembru i oktobru 1943. godine odnijeti značajne pobjede nad njemačkim jedinicama. Niz tih pobjeda je započeo 1. bataljon »Marko Orešković«, kod Bruvna. Njegovoj akciji protiv kolone 114. njemačke divizije prethodio je već pominjani naporni marš-manevar preko Velebita do Barić-Drage.

Između obale, gdje su talijanske jedinice uglavnom lako razoružavane, ponekad s mnogo strepnji da bi prije partizana mogli stići Nijemci, i položaja 1. brigade sredinom septembra su bili dosta jaki ustaško-četnički položaji. Cestu preko Baških Oštarija držali su ustaše i domobrani, izvanredno utvrđeni, s mnogo bunkera i s više redova ispletene bodljikave žice oko ceste. Južniji velebitski prelaz, tamo gdje vijuga staza od Metka i Počitelja preko Velebita, držali su četnici. Jovo Bursać i Miloš Vujnović Lašo su se opredijelili za medačko-počiteljski pravac: dva su dana, 10. i 11. septembra, jurili četnike po Velebitu, a kad su čete prikupljene za pokret, u zoru 13. septembra, valjalo se razračunati i s ustašama, koje su u dva kamiona stigle iz Gospića da bi pomogle svojim kolaboracionaškim saveznicima. Borbe su vođene sve do 16. septembra, a ujutro narednog dana bataljon »Marko Orešković« je prispio u Barić-Drugu, gdje je razoružao talijanski garnizon. Popodne toga dana sav plijen je morao predati primorsko-goranskim jedinicama. Prvi bataljon »Marko Orešković«, je morao odmah, bez časa čekanja, natrag preko Velebita. Najbrži kurir štaba 1. brigade, vižlasti dječak Stevo Tankosić, za kojeg se govorilo da je »kurjak i lisac«, mada tek u petnaestoj godini života, donio je naređenje s potpisom Laze Radakovića: »... Najkraćim putem se prebaciti u selo Sveti Rok... <<⁷⁵³ Bataljon je savladao velebitsko bespuće čitave noći i narednog dana do večeri, a kad je stigao u Sv. Rok, čekalo je novo naređenje: odmah produžiti preko željezničke pruge i preko Resnika u bruvanjsko selo Rudopolje. Po računici Jove Bursaća, bataljon je onih dana prevalio put duži od 200 kilometara, »a da nijedan borac nije pokleknuo«.⁷⁵⁴

Izdvojen iz brigadne cjeline, 1. bataljon »Marko Orešković« je posljednje dekadne septembra 1943. godine u rajonu Gračac - Bruvno, uglavnom na okukama istočnih padina Vodne glave, ispoljavao - kao što je to i traženo - »najveću ofanzivnost, drskost i nasrtljivost«.⁷⁵⁵

Cesta na kojoj je zasjede postavljao »Marko Orešković« bila je ključna saobraćajnica kojom su jedinice njemačkog 15. armijskog kor-

⁷⁵² Zb. NOR, V/18, 405.

⁷⁵³ Jovo Bursać, n.d. 201.

⁷⁵⁴ Isto.

⁷⁵⁵ Isto.

pusa od Karlovca i Zagreba, odnosno iz doline Une, prodirale u kninski i zadarski dio Dalmacije. Štabu 1. brigade će 21. septembra, kad na tu cestu, kod Bruvna, iziđe prva izvidnica 1. bataljona, biti javljeno da su »vazdan prolazile motorizirane i pješadijske jedinice«, a da je u Bruvnu - kao da su Nijemci naslutili prisustvo 1. bataljona, već 22. septembra pojačana posada

Krajem ljeta i početkom jeseni 1943. godine, mada su sve jedinice 6. divizije prikupljene u Lici, povezane s jedinicama 8. kordunaške i 13. primorsko-goranske divizije, ipak se nije moglo, prvenstveno zbog nedostatka teškog naoružanja i neophodne opreme, presjeći veze Dalmacije s unutrašnjosti. No, ako te veze i ne budu čvrsto presječene, one će biti neprestano kidane, tako da neprijatelj ni u jednom trenutku nije bio siguran hoće li i kada će stići do Jadrana.

Izlazeći na cestu Bihać - Lapac - Gračac - Knin, mnogi borci 1. brigade prvi put dolaze u neposredni borbeni doticaj s njemačkim vojnikom. Istina, »Pekiša Vuksan« i »Marko Orešković« su 1942. krajem novembra, na komunikaciji Dvor na Uni - Kostajnica imali vatreno krštenje s njemačkim tenkovima, ali od onda je borački sastav uveliko bio izmijenjen. Samo pobjedonosnom akcijom se moglo svakog borca uvjeriti da se i Nijemca, kao i Talijana, ustašu ili četnika, može tući. Jedan od ondašnjih vodnih delegata, Vlado Vein iz Doljana, uvjerljivo se sjeća kako je »zarazno širena propaganda o nepobjedivosti Nijemaca«. Zbog toga su održani skojevski, pa partijski sastanci, zatim sastanci kompletnog sastava, po vodovima i četama. Vodnici, komandiri i štab bataljona pomno ispituju položaje, tražeći prirodnog saveznika za klopku... I, činilo se da je sve po mjeri, pa je bataljon iz bruvanjskog Rudopolja s mnogo elana izišao na cestu. Nijemci su čekani i dočekani, ali kad je trebalo da uđu u zasjedu na cesti, dogodilo se nepredviđeno: puškomitraljezac Milan Đilas, jedan od sposobnijih u bataljonu, u nakani da svoju »bredu« postavi na pogodnije mjesto, nehotično je ispalio kratak rafal. Klopka je propala. Drugi put zasjeda je postavljena južno od Bruvna, na okukama istočnih obronaka Vodene glave. »Nije nam trebalo vodiča«, kaže komandant bataljona Jovo Bursać, »jer smo tri-četiri dana u najvećoj tajnosti izviđali mjesta gdje ćemo postaviti zasjedu«. Osnovna zadaća je povjerena 1. četi pod komandom Đoke Jovanića Đure i Bože Došena.⁷⁵⁶ Prvoj četi su priključeni puškomitraljesci i grupa bombaša 2. čete. Treća četa (komandir Vladimir Zorić, komesar Dušan

⁷⁵⁶ Iz prijedloga štaba divizije za unapređenje starješina u oficirske činove od 9. septembra 1943. godine vidi se da je komandni kadar 1. bataljona slijedeći: komandant Jovo Bogdanović, komesar Miloš Vujnović Lašo, zamjenik komandanta Stevo Plečaš Biće, zamjenik komesara Jovo Marčetić, operativni oficir Dušan Pavković, obavještajni oficir Nikola Đurđević, intendant Mileta Dubajić, referent saniteta Stevo Marić. Prva četa: komandir Đuro Jovanić, zamjenik komandira Nikola Marić, komesar Božo Došen, zamjenik komesara Mirko Drča. Druga četa: Pajica Pavković (smijenio je Lazu Gajića, koji je bio na oficirskom kursu Glavnog štaba), zamjenik komandira Dragan Sijan Perinov, komesar Đuro Radenović, zamjenik komesara Jovo Rodić. Treća četa: komandir Vladimir Zorić, komesar Simo Pavković, (komesar čete od 26. maja kad je poginuo Perica Cvjetičanin), zamjenik komesara Stevo Bokan, a kad je on poginuo dolazi Vlado Vein. Četvrta četa: komandir Božo Čopić zvan Boško Dajanov, koji je ubrzo zamijenio Nikolu Đurđevića na dužnosti obavještajnog oficira, a četu je preuzeo zakratko Dane Košić, pa za duže vrijeme Branko Marčetić; komesar Dušan Jelača Ducko; zamjenici Milan Baškot Kozlov i Rade Milošević. (AVII, 796, 31-23/4).

Jelača Ducko) i Mitraljeska četa osiguravale su lijevi bok zasjede ojačane 1. čete. Na desno krilo, prema Deringaju i Gračacu, izišla je glavnina 2. čete.

Čete su borbene položaje zaposjele u noći. U osvit dana iz Bruvna je prema Gračacu krenulo pedesetak njemačkih vojnika. Na čelu te kolone bili su oficir i podoficir na motorbiciklu, a za njim dvored biciklista. Kad je kolona ušla u zasjedu, prvi je opalio zamjenik komandira čete Janko Popović, a onda je bicikliste zasula ubitačna vatra. »Švabo bježi!« - zagrmjelo je kliktanje. »Bilo je kao i s Talijanima. Sve što ne pade, dalo se u bijeg. Eto, i Nijemac je pobjediv!« - sjeća se doživljaja i reakcije delegat voda Vlado Vein, koji je s desnog krila zasjede pojurio za bjeguncima. Pored Veina, za Nijemcima je potrčao i zamjenik komesara Mirko Drča, a za njima dugonogi Bulj, kojemu se kuća vidjela s Vodene glave, pa drugi Bruvanjčanin Rade Krajnović, Branko Šovilj, Simo Popović, Stojan Trtica i Rade Krtinić. Vein je, vjerovatno, bio brži od ostalih. Dostigao je jednog Nijemca, koji je odbacio mitraljez šarac, vrlo cijenjeno oružje. Prepustio je plijen drugima, a on se dao za mitraljescem, i dostigao ga je... Vein misli da je taj Nijemac bio toga dana jedini zarobljenik, a komandant bataljona piše da su zarobljena dva Nijemca i »ogroman materijal«.

U to vrijeme 2, 3. i 4. bataljon su na položajima u gospićkom kotaru, uglavnom, u iscrpljujućem iščekivanju. Štab brigade je bio u Vrepcu. Nijemci su očekivani prva dva tjedna, a kad se na komunikacijama od Udbine ili Gračaca nisu pojavili, odlučeno je da glavnina brigade napadne ustaše u Bilaju. Komandant divizije je to zatražio od štaba brigade 14. septembra. Narednog dana su bataljoni s Pratećom četom i Inženjerskim vodom prikupljeni u Ostrvici, Vrepcu i Čitluku, gdje su »izvršene pripreme ljudstva i dotjeravanje oružja u ispravnost«.⁷⁵⁷

Bilaj je 5 kilometara dalje od Gospića u smjeru jugoistoka, prva željeznička stanica prema Gračacu. Na stanici, u selu i na okolnim dominirajućim brdima bilo je raspoređeno oko »200 ustaša, domobrana i naoružanih civila, masivno utvrđenih«. U napadu je uzelo učešća 395 boraca 3. bataljona »Božidar Adžija«, dviju četa 2. bataljona i dviju četa 3. bataljona, te Prateće čete i Inženjerskog voda. Mjesto su morale osvojiti čete »Božidara Adžije« i »Pekiše Vuksana«, a dvije čete 4. bataljona su na osiguranju prema Gospiću, udesno od željezničkog mosta na Lici.

Napad je počeo sat iza ponoći, 16. septembra.

Novi komandant 2. bataljona,⁷⁵⁸ iskusni Đuro Radovanac, energično je vodio svoje jedinice prema kamenom mostu na Lici. U žestokom

⁷⁵⁷> Zb. NOR, V/18, 368.

⁷⁵⁸> Drugi bataljon u septembru 1943. imao je ovaj komandni kadar: komandant Đuro Radovanac, komesar (vršilac dužnosti) Ferdo Toplak, zamjenik komandanta Dane Potrebčić, pa Bogde Potkonjak, zamjenik komesara Dane Trbulin, operativni oficir Ivan Muhvić, obavještajni oficir Stevo Obradović, pa Mile Lemaić, intendant Jovo Lemaić. Prva četa: komandir Branko Vukelić, kojeg uskoro zamjenjuje Miloš Todorčić, komesar Đuro Ljuština, zamjenik komandira Gojko Njegovan, zamjenik komesara Petar Pavlica. Druga četa: komandir Jovo Ivančević Jelen, a potom Nikola Dejanović Muso, zamjenik komandira Gojko Kukić, komesar Mirko Lasković, pa Petar Maljković, zamjenik komesara Gojko Banjeglav. Treća četa: Pjevač Mile Jejin, zamjenik komandira Iso Pavlica Palavorda, komesar Simo Boškot Simo, zamjenik komesara Marko Todorčić. Četvrta četa: komandir Jandrija Prijić, zamjenik Milan Stojanović, komesar Jovo Čopić, zamjenik komesara Nikola Vučković Lav.

obračunu ubijeno je nekoliko ustaša. Inženjerci su za vrijeme borbe na kamenu i željeznički most postavili mine od po 50 kilograma. To je mnogo umjeća organizirao jedan od vještijih i iskusnijih u inženjerijskom vođu Dane Lujić. Za pravodobno razrušene mostove bit će pohvaljeni i vodnik Svetozar Ciganović i miner Lujić, a delegat inženjerijskog voda, Radica Popović, bit će pozvan na odgovornost, jer su u štabu povjerovali da je ubio jednog od zarobljenih ustaša. Zapravo, delegat Popović je ustašu ubio u obračunu prsa o prsa, i to ustašnim bajunetom.

Treći bataljon, podržavan vatrom minobacača s Medovače, od Barteta, nastupao je sa sjeverozapada, prema »masivno utvrđenim« položajima na kotama 582, 609 i 657. Prvi napad je odbijen. Ali nema odustajanja. Nešto iza 2 sata četa Perice Skendžića je upala u rovove na Srednjoj glavi (k. 657). Zamjenik komesara te čete, Bude Štetić, u letu je uhvatio ustašku bombu i vratio je među ustaše, a jedan od novajlija u bataljonu, Milan Božićković, uskočivši u rov zarobio je dvojicu ustaša bez uniformi. Nepun sat kasnije »Adžijine« čete su u silovitom naletu izišle i na bezimenu kotu južno od Srednje glave. U 3 sata organiziran je napad na najutvrđenije i najdominantnije položaje, na Gradinu. Napadaju tri čete 3. bataljona i jedna četa 2. bataljona. No, kako se brzo počelo razdanjivati, štab brigade je naredio jedinicama da se povuku na polazne položaje.⁷⁵⁹

Prije povlačenja, za vrijeme borbe, »minobacači teški gađali su odlično, ali nije u potpunosti iskorištena njihova efikasnost«.⁷⁶⁰

Đuro Radovanac je u bataljonskom izvještaju 16. septembra pohvalio zamjenika komandira Mitraljeske čete Milana Stojanovića, koji »se dobro pokazao: rukovao je sa malim bacačem i prva je mina pogodila u bunker na neprijateljskom mostu, a drugom je pogodio u jednu zgradu pokraj mosta koja se ujedno zapalila pa je na taj način dat znak za uzeća mosta«.⁷⁶¹

Akcija će biti ocijenjena kao »djelomično uspjela«. Osnovni razlog neosvajanja Bilaja bio je u omjeru snaga: sa 395 boraca nije bilo moguće razbiti izuzetno dobro utvrđene neprijateljske položaje, čak i da u kritičkoj analizi nije bilo kazano kako, na svom pravcu napada, »III bataljon«⁷⁶² nije bio dovoljno energičan. No, vjerovatno treba - ocjenjujući borbu za Bilaj - imati na umu i ono što kaže Veljko Dimić, koji tvrdi da »brojčani odnos snaga nije u pitanju, već je posrijedi bilajska Gradina na vrhu koje su izgrađeni bunker. Vrh te Gradine okružuju strme

⁷⁵⁹ Zb. NOR, V/18, 368.

⁷⁶⁰ Isto, 370.

⁷⁶¹ AVII, 800, 15-6.

⁷⁶² U septembru je komandni sastav 3. bataljona bio ovaj: komandant Vlade Ciganović, pa Branko Radenović Gešić, komesar Gojko Milekić, zamjenik komandanta Arse Puača, pa Nikica Kleut, zamjenik komesara Nikica Grković, operativni oficir Branko Vitas, obavještajni oficir Petar Božićković, intendant bataljona Novak Banjanin. Prva četa: komandir Bogdan Soleša, zamjenik komandira Novak Ljuština, komesar Dušan Kalinić, zamjenik komesara Bude Štetić. Druga četa: komandir Petar Skendžić, zamjenik komandira Sava Radenović, komesar Damjan Zorić, zamjenik komesara Ilija Zorić. Treća četa: komandir Ljubomir Samojlov, pa zatim: Nikola Marić, kojeg prije ranjavanja zamjenjuje Savo Radenović, zamjenik komandira Ilija Grbić, komesar Milan Pribić, a uoči odlaska iz Like zamjenjuje ga Mirko Lasković, zamjenik komesara Milan Došen. Četvrta četa: komandir Stevo Damjanović, komesar Mile Čuturilo, pa Nikola Pauča, zamjenik komesara Nikola Uzelac.

litice, a može se gore uspeti samo stazom između litica. Jedan vod, utvrđen na Gradini, može zaustaviti bataljon i još više vojske, ako snage napada nemaju tehnike kojom bi razbile bunkere«. Osim toga, Dimić smatra da je izvještaj previdio i »izuzetni podvig Mare Lazić i Smilje Radmanović. Obje su iz Barleta. Te dvije hrabre djevojke uvijek su bile dobrovoljci kad su traženi bombaši, kao da su se takmičile i međusobno i s čitavom četom«.⁷⁶³

U noći 15. i 16. septembra ranjeno je 9 boraca, a izvještaj kaže da je, pored toga, »1. drug (Đuro Ivančević) pri povratku iz akcije umro, izgleda od kapi«.⁷⁶⁴

Bila je to posljednja borba u kojoj su brigadu vodili Lazo Radaković i Nikica Pejnović. Odmah poslije napada na Bilaj obojica su povučeni iz brigade; tada je, naime, komisija Glavnog štaba zaključila ispitivanje u vezi s borbama kod Perušića. U komisiji su bili Artur Turkulin, Miloš Uzelac i Rade Žigić. Kazne su izrečene 18. septembra, pri čemu je komisija ustvrdila kako »I brigada za cijelo vrijeme njenog djelovanja nije imala znatnih uspjeha«. Čak i za borbe u operaciji »Weiss« rečeno je da su bile neuspješne, da se »štab te brigade nije snalazio te im je štab divizije morao poslati kao pomoć svoga načelnika štaba«.⁷⁶⁵

Kasnije, kad se slegnu strasti, štab divizije će u relaciji o januarsko-februarskim borbama 1943. godine izreći pohvalu »štabu 1. brigade i komandantu Lazi Radakoviću«. Pa i u septembru 1943. godine, uz sve preoštre kritike, kad se ni jedan uspjeh nije priznavao brigadi ni njenom komandantu, štab divizije je brigadi davao visoku ocjenu, jer »neuspjesi nisu štetno djelovali na moral boraca«, brigada »politički dobro stoji«,⁷⁶⁶ a borci su njeni, »kao i svi borci naše divizije, dobri i borbeni«.⁷⁶⁷

Rade Žigić je predložio Glavnom štabu Hrvatske da se - »da bi stvar temeljito riješili« - izmijeni čitav štab brigade. Prihvaćen je prijedlog da iz štaba odu komandant i politički komesar. Lazo Radaković je dobio dužnost u štabu divizije, a Nikica Pejnović je zamjenik komesara 2. brigade. Osim toga, iz štaba je prekomandovan D Mitar Zaklan: dobio je dužnost zamjenika komandanta 3. ličke brigade.

Na prijedlog štaba divizije za komandanta je postavljen dotadašnji zamjenik komandanta 3. brigade Milan Dimić. Bio je vojnik po zvanju, sposoban starješina, od riječi i ugleda, čvrstog karaktera i snažne volje. Za političkog komesara je postavljen dotadašnji zamjenik komesara, Bogde Vujnović. Zamjenik komandanta nije mijenjan, a zamjenik komesara je dotadašnji zamjenik komesara 2. ličke brigade Simo Mrda, sekretar partijske organizacije 6. divizije, čovjek bogatog iskustva, vojnog i političkog, partijan i beskompromisan. Umjesto Zaklana, za operativnog oficira je postavljen Miloš Čanković, inteligentan, pronicljiv karakter, uvijek u svim prilikama neobično hrabar i samosvjestan, od onih koji se ne plaše za svoje odluke odgovornosti, pri čemu je iskazivao velik

⁷⁶³> Pismo Veljka Dimića, decembar 1985: autorska zbirka.

⁷⁶⁴> Zb. NOR, V/20, 265.

⁷⁶⁵> AVII, 419, 15/1-5,

⁷⁶⁶> Isto, 419A, 44/1-20.

⁷⁶⁷> Isto, 105B, 6-2.

smisao za realno. U toj naravi bilo je i opreza, ali nikad straha. Naoko izgledao je preoštro, ali je bio čovjek velike maštovitosti, lako povrediv, preosjećajan. U Partiji je bio tek od aprila 1941. godine, iako je prijeratnih godina, kao zagrebački policajac, bio pouzdan kurir članovima Politbiroa CK KPH, posebno koristan svojim zemljacima Radi Končaru i Stipi Ugarkoviću.

Osim Milana Dimića i Miloša Cankovića, iz 3. brigade su došla i dva komandanta bataljona; jedan od njih - Branko Rađenović Gešić - bio je u 1. brigadi od njenog formiranja, ali je kasnije komandovao bataljonom u 3. brigadi. Branko Gešić je postao komandant 3. bataljona. Za komandanta 4. bataljona postavljen je Đuro Drobac.⁷⁶⁸

Smjena je izvršena između 20. septembra i 15. oktobra. Od novomenovanih prvi su u brigadu došli Rađenović i Drobac, a posljednji Miloš Čanković.

Tako su u brigadi nastale ogromne kadrovske promjene. Najprije je 4. augusta 37 boraca imenovano na nove dužnosti.⁷⁶⁹ Zatim su uslijedila velika septembarska pomjeranja, posebno 6. septembra. Mnogi novi rukovodioci četa i vodova su imenovani 8. novembra. Najpotpuniji spisak nam je sačuvan od 9. septembra: kadrovska lista rukovodilaca 1. brigade poslana Vrhovnom štabu zbog dodjele oficirskih činova.⁷⁷⁰ Tada su još i Radaković i Pejnović u štabu brigade. U štabu su bili, osim njih dvojice: Dragan Rakić (zamjenik komandanta), Bogdan Vujnović Bogde (zamjenik komesara), DMITAR Zaklan (operativni oficir), Dane Ćupurdija Dačo (obavještajni oficir), Petar Marić Perica (informativni oficir), Ante Starčević (oficir pri štabu), Milan Đumić (intendant), Mladen Šikić (referent saniteta), Milan Lemić i Dušan Rudić (nastavnici vojnog kursa), Stevo Potkonjak (nastavnik političkog kursa), Dušan Bajić (pomoćnik referenta saniteta) i Janko Plečaš (pomoćnik intendanta).

U tom popisu su dvije nove ličnosti, dva značajna čovjeka - prvi od njih je Ante Starčević, a drugi Mladen Šikić. Starčević je prije rata bio sudac okružnog suda, rezervni major. Starčevićeva narav je bila za mnoge teška; nesvrtljiv karakter, ponekad čak grub. Ali u toj »grubosti« nije bilo ništa protiv čovjeka. Hrvat jugoslavenske orijentacije, od ustaša je zatvoren krajem ljeta 1941. godine. Kad Talijani preuzimaju vlast, bio je interniran, da bi - čim se ukazala prva prilika - pobjegao u partizane. Bio je, ako je riječ o vojnom stažu, najiskusniji vojnik 1. brigade, jedini u brigadi koji je vojevao i u prvom svjetskom ratu: ruski zarobljenik,

⁷⁶⁸) u septembru je, u vrijeme dolaska Đure Dropca za komandanta bataljona, komandni sastav bio ovaj: Đuro Drobac je zamijenio Duju Čubrila, komesar Božo Pavičić, zamjenik komandanta Mirko Dubajić, zamjenik komesara Božo Šijan, operativni oficir Stevo Ljubobratović, obavještajni oficir Dušan Knežević, intendant Mane Petrović, referent saniteta Olga Selić. Prva četa: komandir Branko Pokrajac Jaban, zamjenik komandira Ilija Popović, komesar Đuro Lavrnić, zamjenik komesara Mičo Bursać. Druga četa: do kraja septembra komandir je Mile Desnica, pa onda Jandre Žunić, zamjenik komandira Dušan Vojvodić, komesar Simo Bauk, a onda Milan Dubajić Miće, zamjenik komesara Petar Pejić. Treća četa: komandir Đuro Lemić, zamjenik komandira Simo Šakić, komesar Milan Trešnjić, zamjenik komesara Ilija Zorić Tesla. Četvrta četa: komandir Milan Đaković, komesar četa Stevo Dragišić, zamjenik komesara Ilija Potkonjak.

⁷⁶⁹) A V I J 8 0 0 1 6 - 7

⁷⁷⁰) Isto, 796, 31-20.

s Dobrovoljačkim korpusom je stigao na solunski front. Ima zanimljiv zapis Bogde Vujnovića o ovom neobičnom čovjeku:

»Starčević je naprosto obožavao Lazu Radakovića, zbog njegove hrabrosti i odlučnosti u svim situacijama. I poslije rata, kada bismo se sreli, pominjao je, s mnogo uvažavanja, te Lazine osobine... Inače, u jednom navratu kod njega sam primijetio pomanjkanje takta: kad smo prolazili kroz Antonoviću iznad Bakovca bio je čak vrlo grub prema jednoj ženi, seljanki, koja nije pokazala dobru volju da nam dađe vode. Rekao joj je, uz psovku, da bi potrčala kad bi došle ustaše... «

A novi referent saniteta, onda dvadesetdvogodišnjak, Mladen Šikić, student medicine (osmi semestar), izišao je iz Karlovca utrtnim putevima ilegale s grupom skojevaca 15. juna 1943. Kratko je bio u bolnici »Vrelo Mrežnice«, tamo gdje je formirana 1. brigada, a 8. jula je određen za referenta saniteta 1. brigade, da bi dužnost primio dva dana kasnije u Malom Polju kod Perušića.

U septembru 1943. godine u 1. Kčkoj brigadi još nije bilo oficirskih činova. Unapređenja će uslijediti tek u oktobru i novembru.

Oko 20. septembra, kad iz brigade odlaze Lazo Radaković i Nikica Pejnović, desetak dana komanda je povjerena Draganu Rakiću i Bogdi Vujnoviću. Prva borba u kojoj su komandovali vođena je u noći 22. i 23. septembra: napadani su Budak, budački most i Gradsko Selo. U napadu su sudjelovali dijelovi 3. ličke brigade i (105 boraca) 3. i 4. bataljona 1. brigade.⁷⁷¹ Dragan Rakić je znak za napad dao paljbom iz dva minobacača s čuke udaljene oko 800 metara jugoistočno od Budaka. Napad je počeo pred ponoć. U borbu je uključen i inženjerski vod. Te noći malobrojne čete 4. bataljona posljednji put je vodio Duja Čubrilo. Bataljon je postizao sve veće uspjehe. Razlike nekad veoma uočljive među bataljonima izbljedile su. Četvrti bataljon 1. brigade je bio osposobljen, spreman i odlučan da se takmiči - baš u svemu - si. bataljonom, mada je 1. bataljon, možda i po navici, još istican kao »najbolji u brigadi«. Vodeći po posljednji put, prije prekomande u dalmatinske jedinice, 4. bataljon, Duja Čubrilo je bio »potpomognut i u potpunosti poduprt sa 2 teška bacača i jednom četom III bataljona«. Dvije čete 4. bataljona su nastupale s istoka, od Novoselija preko kote 565, da bi se uklinile u Budak s juga, između sela i Like. Desno krilo 4. bataljona nastupalo je s odjeljenjem inženjeraca. U izvještaju će biti kazano da je 4. bataljon »imao glavni zadatak«, a bila je i sva prilika za pun uspjeh. Međutim, bataljon nije - ušavši nezapaženo u neprijateljski raspored - prednost iskoristio, prema izvještaju, »zbog toga što je bataljon, kada je ušao sa prvim dijelovima u Gradsko Selo, u istome bio opažen od strane jednoga civila koji je počeo galamiti i otkrivati naš nailazak«. Taj civil je bio zatečen u nekom djelomično zapaljenom štaglju. Vodnik Stevan Kokotović je poletio prema njemu da ga umiri. Na to je »civil« zgrabio sjekiru da se obračuna s mladićem. Komesar čete Đuro Lavrnjić je bio brži: pucnjem iz puške je zauvijek stišao »civila«. No, ustaše su bile upozorene, »našto su odmah neprijateljska sva oružja otvorila vatru. Zadržavanje u Gradskom Selu onemogućilo je daljnje prodiranje

⁷⁷¹> Zb. NOR, V/18, dok. br. 138.

IV bataljona u pravcu Budačkog mosta. Čete istoga bataljona pokušavale su sa prodorom prema pomenutom mostu, ali uz prkos svim nastojanjima bile su odbijene jakom neprijateljskom vatrom. Četa III bataljona uspjela je svojim brzim naletom i koncentričnom vatrom uzeti mlinicu na Balatinu i ovladati sa prva tri rova koji su se nalazili na istočnoj strani sela Budaka, četa je zastala u prvim rovovima, stvorila je neprijatelju dovoljno vremena te ju je isti povratnim napadima izbacio iz zauzetih rovova, tako da je ta četa posle odbacivanja bila prilično neaktivna, što se najbolje vidi iz toga, ta četa i ako je na juriš uzela neprijateljske rovove, dozvolila je neprijatelju da ih ponovo uzme u svoje ruke bez jedne žrtve.⁷⁷²

U ovoj borbi posebno su se istakli delegat voda Anđa Ciganović, koja je u dva navrata, dok nije teško ranjena od krhotina bombe, vodila juriš, i borac Branko Grubješić delegat 1. voda 1. čete 4. bataljona, koji je također ranjen, ali je, kad mu je Naranča Kangrga Maca previla ranu, ponovo krenuo u juriš. Među pohvaljenim su imena desetara 2. čete 4. bataljona Mićuna Prodanovića, Nikole Đilasa, Petra Rađenovića, Filipa Bokana, delegata njihovog voda Aleksandra Radenovića i vodnika Đure Mandića, delegata 3. čete Jove Ljujića i desetara njegovog voda Petra Ljuštine i Dušana Dautovića. Zamjenik komandira čete za vezu Miloš Dautović, od onih koji su se volili »oliti«, lijep i snalažljiv, uvijek hrabar, kao i vodnici vezista Jeka Studen i Mihajlo Drezgić, koji su do pred dvatri tjedna bili desetari, također su pohvaljeni »zbog velike snalažljivosti tokom borbe«.⁷⁷³

Tako se, kao i krajem aprila, ponovo postupno krug oko Gospića sužuje. Svakodnevno dolazi do okršaja, uglavnom protiv ustaša. Ali, bilo je i borbi protiv četnika. Najznačajnija akcija protiv njih izvedena je u 6 sati 24. septembra. Prethodno su bili prikupljeni podaci da su se medački četnici sakrili 6-7 kilometara jugozapadno iznad Metka, na Velebitu, u rajonu kapele Sv. Jovana, koja je na samom vrhu 1017 visokog Kosanjaka i po Studenoj draži, pored jedine staze koja iz Metka vijuga uz Velebit prema liticama Vaganskog vrha i Velikoj Paklenici. Četnike je dobro organizirani napad »Božidara Adžije« potpuno iznenadio. Pretrpili su znatne gubitke, a devetorica su zarobljena.⁷⁷⁴

Tih dana je sve učestaliji odljev boraca: kao što su s proljeća odlazili, po naređenju, u sjevernodalmatinske jedinice i - u nešto manjem broju - u Karlovački partizanski odred, tako su sad, radi kadrovskih rješenja, odlazili u istarske i primorsko-goranske jedinice, a i u jedinice kninskog sektora, gdje je formirana 19. sjevernodalmatinska divizija. Najviše boraca je prekomandovano 25. septembra: čak njih 200 toga dana odlazi iz 6. ličke divizije u zapadne krajeve Hrvatske. Stevo Glumac se sjeća da je 25. septembra kompletan kurs komandira pri štabu divizije poslan u Istru: tamo će borci preuzeti komande vodova i četa, a vodnici bataljone. No, to će biti kratka vijeka i dosta onih koji su u septembru otišli, do kraja novembra će stići natrag.

TM> Isto.

⁷⁷³> AVII, 796, 23-1/5.

⁷⁷⁴> Isto, 800, 18-6.

Poslije septembarskih prekomandi, 1. brigada je imala 761 borca, koji su bili »skoro potpuno goli i boski«.⁷⁷⁵⁾ Gotovo 60 posto sastava je bilo u spisku komandnog kadra; tačno: 479 boraca i 282 rukovodioca. Po socijalnom sastavu: 22 radnika, 656 seljaka, 13 zanatlija, 7 namještenika, 30 vojnopolicijskih lica, 14 intelektualaca. Po nacionalnom sastavu: 753 Srbina, 5 Hrvata, 3 Muslimana. Politička pripadnost: 203 člana KPJ, 45 kandidata za članstvo u KPJ, 154 člana Saveza komunističke omladine, 8 »vanpartijskih komunista« i 351 neorganiziran politički. Tada je gotovo 350 boraca manje u brigadi nego što ih je bilo »na licu mjesta« sredinom jula.

Borci 1. brigade, »skoro potpuno goli i boski«, raspoređeni oko Gospića (tri bataljona) i uz cestu Lapac - Gračac (1. bataljon), bili su odlično naoružani pješadijskim naoružanjem, uglavnom talijanskim.

Poslije 25. septembra brigada se počinje prikupljati i pripremati za jednu od akcija koju svi očekuju i priželjkuju: za ponovni napad na Gospić. Proljetni neuspjeh nije izazvao razočaranje, samo je poraslo shvaćanje da je, uz hrabrost, potrebno više organizatorske mudrosti i snalažljivosti. U štabu 1. brigade, što je uočljivo po sačuvanoj dokumentaciji, baš kao i u štabu 6. ličke divizije, s napadom na ustaški garnizon Gospić najviše se, i najrazložnije, računalo onih dana kada je vojska fašističke kraljevine Italije izišla iz rata, a divizije Wehrmachta još nisu stigle da se s drugih evropskih ratišta prikupe u Jugoslaviji i da se neposredno povežu s ustaško-domobranskim trupama blokiranim u nekim garnizonima u srcu slobodne teritorije, kao što je bio slučaj s Gospićem. No, od napada na Gospić se u prvoj polovici septembra odustalo. Glavni štab Hrvatske je smatrao da Gospić u prvo vrijeme treba potpuno blokirati, zaposjedajući i velebitsku cestu prema Jadranu i Karlobag, a onda ga, kad se posada iznuri, napasti i osvojiti. Nije se računalo s činjenicom koja je, inače prisutna u planovima Glavnog štaba: Nijemci užurbano prodiru preko Like na Jadran... Nijemci su se tada već bili pripremili da, ovladavši potpuno komunikacijom Bihać - Lapac - Bruvno - Gračac, prodiru i prema Lovincu i prema Gospiću.

Bitka za Gospić i Perušić je, prema planu štaba divizije, morala početi ujutro 3. oktobra. Prethodnog dana, snabdijevane za tri dana suhom hranom, jedinice 1. brigade su imale zadatak da se usmjere na velebitske visove između Gospića i Karlobaga, uz staru cestu preko Baških Oštarija. Prema planu štaba divizije, očekivano je da će 1. brigada »zauzeti Takalice«, odnosno likvidirati neprijateljske posade na brdima visine 881, 824 i 877 metara, da će »rušiti cestu u istim« i »postaviti osiguranje prema Brušanima i Jadovnu na kotama Palež 993, k. 838, k. 824, k. 877, k. 1195, k. 881 i k. 1055«, a, dakako, i zaposjesti velebitsku visoravan i selo Baške Oštarije. Na tim položajima, u Oštri, Ličkom Novom, Brušanima, Trnovcu, na Takalicama i Baškim Oštarijama bile su dvije bojne domobrana.⁷⁷⁶⁾ One noći kad su dijelovi 1. brigade napadali Bilaj, »sa postava između Gospića i Karlobaga«, javljeno je u glavnoštožernom »dnevnom izvješću broj 260« od 17. septembra, »iz stožerne sati i I bojne 12. pješačke pukovnije napustilo je postave: 1 poručnik

⁷⁷⁵⁾ Isto, 796, 10-1.

⁷⁷⁶⁾ Isto, 419, 25/1-5.

i 62 domobrana sa oružjem, a iz II bojne 15. p.p. napustilo je ovih dana postave oko 40 domobrana». ⁷⁷⁷ Ne znamo pouzdano što je bilo s tim »častnicima« i domobranima koji su »napustili postave«: jesu li se predali sa oružjem našim jedinicama, što je vjerovatno, ili su naprosto pobjegli s položaja.

Uoči pokreta uz velebitske staze, bataljoni 1. brigade su prikupljeni u Vrepcu. Treća lička brigada je bila na prostorijski Kaluđerovac - Konjsko brdo - Široka Kula, a 2. je raspoređena na komunikacijama prema Lapcu i Gračacu. Artiljerijski divizion s li artiljerijskih oruđa i Prateća četa 6. divizije s dva protukolska topa, 5 bacača i 2 protukolska mitraljeza, u noći 1. i 2. oktobra su izišli na sektor Podovi - Lipova Glava. U akciju je uključena i Inženjerska četa 6. divizije, u koju su bili objedinjeni svi brigadni inženjerski vodovi.

U jedinicama, koje će napad početi ujutro 3. oktobra, bilo je 2530 boraca.

Prva brigada 6. divizije je imala zadatak »napasti neprijatelja na (Baškim) Oštarijama i Takalicama, povezati se sa zapadne strane Oštarija sa snagama XIII Divizije, a zatim nastaviti sa čišćenjem i gonjenjem neprijatelja prema Brušanima i Gospiću«. ⁷⁷⁸ Treća brigada 6. divizije je imala zadatak da tuče neprijatelja u Perušiću i Pazarištima; njoj je priključena i artiljerija. Dvije brigade 13. primorsko-goranske divizije su morale »napasti i likvidirati neprijateljske posade u Karlobagu i Sušnju, kao i sve uporne tačke na komunikaciji Karlobag - Ura«, gdje se povezuju s lijevim krilom 1. brigade 6. divizije. Uoči pokreta, borci su upozoreni da je »vrlo važno« za narodnooslobodilački pokret povezati slobodne teritorije Like, Hrvatskog primorja i Dalmacije, pri čemu će NOV, prodrati li se u Karlobag, »držati čitavu Jadransku obalu od Sušaka do Zadra«.

U oktobarske borbe 1. brigadu su vodili novi komandant i novi komesar, Milan Dimić iz Ostrvice i Bogde Vujnović iz Divosela. U koloni 1. brigade je po prvi put i novi zamjenik komesara, partijski rukovodilac divizije, Simo Mrda. Zamjenik komandanta Dragan Rakić je već imao priliku da ga brigada upozna u prethodnim borbama. U bataljonima je od »starih« komandanata samo Jovo Bursać; poslije njega je drugi po komandantskom stažu u bataljonima 1. brigade Đuro Radovanac, za kojeg se u štabu divizije mislilo da je »malo nervozan«, »borbi odan i hrabar« lično, ali »se za ljudstvo suviše boji u akcijama«. ⁷⁷⁹ Novi komandant 3. bataljona Branko Rađenović Gešić, stari krtijaš, poslije desetak mjeseci, obavivši različite dužnosti u drugim jedinicama, vratio se u 1. brigadu. Bio je jedan od starijih, ako je trideset godina života starost.

Osim Radovanca, koji je u junu primio dužnost komandanta »Peškiše Vuksana«, i Branka Rađenovića, iz 3. brigade je - kao što je već rečeno - stigao i novi komandant 4. bataljona Đuro Drobac, Gračanin, mornarički podnarednik, »hrabar, odan, disciplinovan, dobar, ali nedovoljno uporan«. Drobac je - s mnogo iskrenog divljenja i poslije četr-

⁷⁷⁷ > Zb. NOR, V/19, 675.

⁷⁷⁸ > Isto, V/20, 264.

⁷⁷⁹ > AVII, 796, 31-20/4.

deset godina tvrdi jedan od njegovih kurira, Đuro Grozdanić - »došao među nas kao čovjek između nas samih, kao da smo ga mi birali, baš po mjeri naših želja, i majka borcu, i brat, ali i vođa«. Njegovo neveliko tijelo, vitak stas i djevojački lijepo lice, krili su svu istinu o silovitoj, prikrivenoj energiji i izuzetnim komandantskim sposobnostima.

Među komesarima bataljona novi je samo komesar 2. bataljona »Pekiša Vuksan«, Janko Dimić Pop. Bio je od rijetkih koji su isprobani i kao komandiri i kao komesari. Taj sarajevski bogoslov, komunist po uvjerenju i organiziranosti, donedavno komandir vezista, a potom kratko je vrijeme - poslije političkog kursa završenog u Orovcu kod Lapca - komesar čete u »Adžiji«, u 2. bataljon je stigao uoči pokreta uz Velebit. Njegov prethodnik, Ferdo Toplak, i zamjenik komandanta »Pekiše Vuksana« Dane Potrebčić bili su raspoređeni u odred »Plavi Jadran«.

Bataljoni su u noći 1. i 2. oktobra, zaputivši se iz Vreпча prema Divoselu, prešli prugu i cestu Gospić - Gračac, a naredne noći su na velebitskim usponima. Brigada je pojačana vodom minobacača. S mnogo opreza i s puno vještine, stopljena s mrakom velebitskih šuma, brigada je dobro čuvanu, bunkerima i kamenim zaklonima utvrđenu cestu prešla između Brušana i Baških Oštarija, iznad Ratkovićevih mlinova na Suvaji. Malo dalje odatle, i na Milašnovcu (k. 824) i na Crnoj Gredi, bili su utvrđeni ustaško-domobranski položaji. Od Divosela do položaja s kojih će krenuti u napad, brigada je prevalila 18 kilometara po bespuću. Prvi bataljon s jednom četom 2. bataljona usmjeren je na Takalice, to jest na neprijateljske položaje na kotama 642, 1097 i 881. Tri čete 2. bataljona zaposjedaju položaje oko ceste od Brušana uz Velebit: i da u zasjedama sačekaju bjegunce s Takalica i da, ustreba li, zaustave ustaške jedinice koje bi krenule iz Brušana. Četvrti bataljon, prevalivši najduži put, imao je zadatak da napadne ustaše na Baškim Oštarijama. Treći bataljon je bio brigadna rezerva.

Borba se zametnula u 5 sati 3. oktobra.

Znak za napad je dan s položaja 1. bataljona, koji je neprijateljske položaje na Takalicama zaobišao i napao ih sa sjevera, s pravca gdje partizani uopće nisu očekivani. Već u 6 sati ustaše i domobrani, tučeni najprije minobacačkom vatrom, a zatim iz neposredne blizine i mitraljezima i puškama, rjeđe bombama, napustili su dobro utvrđene položaje na kotama 824 i 1097. Teže je išlo s ustašama na koti 881, nad cestom, pod stjenovitim liticama Crne grede, iznad doline male Suvaje. Na zauzetim položajima u bunkerima od debelih klada zatečeno je mnogo opreme i hrane. Borač 2. čete »Marka Oreškovića« Nikola Obradović, od onih po kojima je Čopić vajao svoga Nikoletinu, sjeća se kako je napad zaustavljen pred kotom 881. Kaže Nikoletina kako je najprije tukao »bombama koje smo zvali tucanj, to su one njemačke granate s drškom. Kad ne ide, vratim se malo unazad, uzmem bolji položaj, pa kosim šarcem. A imamo tu i nekoliko bacača 88 mm, na njima naši Talijani, odlično tuku. Doleti Jovo Bursać, više da se sve granate ispale na tu utvrđenu čuku. Onda opet jurnemo. Bodljikava žica od bukve do bukve, gusto pletena. Nemamo alata da siječemo, pa trgamo. Tu nam ginu tri - četiri druga. Moramo odustati. Opet bacači sruče sve granate na njih. Treći juriš uspije. Uхватimo ih 12 živih, ostalo izginulo. Odmah borbu

nastavljamo dalje prema Oštarijama i Uri. Nemaš se kad odmoriti. Moja desetina ide na izviđanje s operativnim oficirom bataljona Dušanom Pavkovićem. A banda tuče po nama. Udari Dušana, ruku mu odvali, jedva je kasnije liječnici spasili. Lijep Dušan, i pametan, žao nam, ali što će, ideš dalje. Opet jedno utvrđenje... Puno smo zarobili ustaša i domobrana. .. «⁷⁸⁰⁾

Istočno od kote 642, gdje su bataljoni 1. brigade prešli cestu, na maloj Suvaji, vod inženjera Svetozara Ciganovića je za to vrijeme razorio sve mostiće, a »Božidar Adžija«, brigadna rezerva, postavio je iznad ceste zasjede svoje 1. čete, a ostale čete su pomjerene prema Baškim Oštarijama, kontrolirajući velebitske zaseoke Šikiće s južne strane i Brkljačice sa sjeverne strane ceste.

Četvrti bataljon je u 5 sati napao neprijatelja duž oštarijske visoravni, od Ripišta preko Rakita do Ure. U tom napadu, dobro organiziranom i energično vođenom, s mnogo uspjeha i s malo žrtava, Đuro Drobac je osvajao povjerenje svojih boraca. U izvještaju piše da je »neprijatelj dao manji otpor, a zatim se je razbježao u pravcu Stupačenovo i Prpić« - sjeverozapadni smjer - i »drugim pravcem prema Uri«, to jest na zapad, prema Karlobagu. Tu je bilo više trke nego žestokih okršaja. Bataljon se raspršio po vodovima i svaki vod je »čistio teren na svom pravcu hvatajući domobrane s kojima je bilo i ustaša«. Najviše domobrana je zarobila 1. četa s komandiranjem Brankom Pokrajcom Jabanom, prekrasnim čovjekom, jedva pismenim seljakom, koji je imao volju da mnogo uči, i s komesarom Đurom Lavrnićem. Jabana je neki domobran obavijestio da se »gospod natporučnik Galović s vodom domobrana krije južno od Ure«. Domobran je tvrdio da je natporučnik voljan da se preda: tražio je da s jednim borcem ode po »gospod natporučnika« i da će dovesti njega i čitav vod domobrana. Šesnaestogodišnji Đuro Đapa, mlađi brat po junaštvu poznatog Rade Đape iz »Oreškovića« otišao je po natporučnika i njegovu pratnju...

Kad su šume i sva velebitska seoca od Ratkovića do Ure, to jest od istočnog do zapadnog pleća Velebita pročišćena, ti su položaji prepušteni jedinicama 13. primorsko-goranske divizije koje su prethodno oslobodile Karlobag. Tada su »snage naše I brigade krenule jednim pravcem prema Jadovnom i Trnovcu, a drugim dijelom prema Brušanima«.⁷⁸¹⁾

Za to vrijeme 3. lička brigada je zauzela Perušić i Lički Osik. U glavnostožernom »dnevnom izvješću broj 278« poglavniku Paveliću je javljeno da su se ustaško-domobranske »snage povukle na bližu obrambenu crtu Gospića« da je »neprijatelj za napadaj na Gospić prikupio oko 10 brigada dobro naoružanih talijanskim plienom«.⁷⁸²⁾

U Karlobagu i na Velebitu su 3. oktobra uglavnom tučene bojne 4. stajaćeg djelatnog združenja, koji je imao 5 bojni sa 2980 ljudi. ZAPOLI je u rajonu Gospića imao još 3.400 naoružanih vojnika. Tim snagama je od 19. jula komandovao ustaški pukovnik Zgaga. Oružničkim snagama je komandovao štab 2. oružničke pukovnije. Taj štab 6. oktobra

⁷⁸⁰⁾ Izjava Nikole Obradovića, Zemun 28. 12. 1985; autorska zbirka.

⁷⁸¹⁾ Zb. NOR, V/20, 265.

⁷⁸²⁾ Isto, 708.

izvještava »glavno zapovjedništvo oružništva« o tome kako su »ugrožene sigurnostne prilike na ovom području« (»posebno obsjednuće Gospića«) i o borbama na Velebitu, gdje su ustaške snage »bile obkoljene i prisiljene da se povuku probijajući partizanske redove. Za vrijeme borbe poginuli su ustaški satnik Nikola Rupčić i 3 ustaše, zastavnik Stjepan Marković teže je ranjen i ostao na putu između Cesarice i Karlobaga, a za sudbinu ustaškog nadporučnika Vladimira Galovića se ne zna, dok je dopukovnik Delko Bogdanić lakše ranjen«. ⁷⁸³

Raspoloženje boraca 1. brigade je bilo izvanredno. Moral na najvišoj razini. Pjesma se ori na sve strane. Već dugo nisu tako uspješno tukli neprijatelja, mada su ga danomice tukli. Novi štab je to iskoristio, te je uveče 3. oktobra, poslije kratkog dogovora s komandantima i komesarima bataljona, odlučio da u praskozorje 4. oktobra »napadne i očisti selo Brušane, Rizvanuš i Trnovac«. ⁷⁸⁴ Napadala su dva bataljona, 2. i 4. Zadaci su uspješno izvršeni. Za to vrijeme plijen na Oštarijama je osiguravao 1. bataljon, šaljući na sve strane patrole radi ostataka ustaških jedinica sakrivenih u velebitskim šumama. Četa krtijaša je osiguravala transport ranjenika prema Divoselu.

Štab divizije je 5. oktobra naredio 1. brigadi da »u prvi sumrak napadne i likvidira Oštru (kota 798) i selo Lički Novi«. U 19.30 Oštra je najprije tučena iz teških minobacača. Mine su usmjerene na zapadnu kosu. Istovremeno je prema utvrđenjima na vrhu Oštre krenuo i streljački stroj dvaju bataljona. U 21 sat na Oštroj je prestao svaki otpor. Za to vrijeme jedan bataljon 1. brigade je vršio pritisak na Lički Novi. Otpor je bio žestok. Tek u 21 sat, kad je pala Oštra, na, Lički Novi je sa sjevera, udarajući u bok neprijateljskog rasporeda, napao »Pekiša Vuksan«, i kad je vatra tri teška minobacača s Oštre prenesena na utvrđene karaule Ličkog Novog, snaga otpora je počela popuštati. U 23 sata Lički Novi je bio oslobođen od ustaša, koji su pobjegli u Gospić.

Tek mjesec dana poslije tih okršaja oko Gospića, 8. novembra, kad se čitava brigada postroji u Ondiću pripremljena za višednevni marš u Bosnu, borcima će biti pročitana »naredba br. 34«, u kojoj Milan Dimić i Bogde Vujnović pohvaljuju Miloša Kmezića, koji je u noći 5. i 6. oktobra na Debelom brdu pokazao »visoku svijest i hrabrost« kad je »u najvećoj kiši tanadi i pomrčini još sa jednim drugom otišao prema dijelovima I brigade XIII divizije«, odakle »nije se htjeo vratiti dok nije izvršio dobiveni zadatak i uhvatio vezu sa pomenutom jedinicom«. Za ovo njegovo djelo Kmezić je za nagradu dobio džepni sat.

Uveče 5. oktobra, kad je kurir Kmezić povezivao brigade na Debelom brdu, Gospić je po drugi put 1943. godine potpuno opkoljen. Treća lička brigada je očistila sjeverne i istočne položaje oko Gospića, a Prva je izbila na zapadne i južne izlaze. U noći 5. i 6. oktobra snage gospićkog garnizona, gdje se sabilo oko 5700 vojnika, 549 podoficira i 95 oficira, pod komandom pukovnika Zgage, koji je 19. jula od Gustovića preuzeo zapovjedništvo ličkog operativnog područja (ZAPOLI), u dva su navrata, s mnogo žestine i bijesa, ali s malo umješne odlučnosti, pokušale da prodru prema Oštroj i Ličkom Novom, no bataljoni 1. brigade nisu ni za

⁷⁸³ Isto, 716.

⁷⁸⁴ Isto, 266.

stopu odstupali. U 20.30 sati 7. oktobra neprijatelj je još jednom pokušao probiti blokadu u rajonu Oštre i Novog, »ali je i ovoga puta bio ponovno odbijen uz gubitke«. U ustaškim dokumentima nalazimo podatak kako je »u toku noći 5/6. neprijatelj u nekoliko navrata pokušao prodrijeti u grad, ali je snažnom vatrom tri puta odbijen uz velike gubitke. Podatak »veliki gubici« zapravo se odnosi na ustaške i domobranske bojne, jer - i to je ustaški izvještaj - »u ovim teškim borbama 1. bojna 15. p.p. i ostaci 1. bojne 12 p.p. su razpršeni«. Svih tih dana »jedan njemački prenosni i 1 borbeni zrakoplov, te 2 odnosno tri naša (ustaška) prenosna i 6 odnosno 8 borbenih zrakoplova« su nad Gospićem i nad partizanskim položajima oko Gospića. Zrakoplovstvo je, naime, rečeno je u izvještaju Glavnog stožera 7. oktobra, »pružalo neprekidnu pomoć našoj posadi u Gospiću. Osim 81.200 puščanih i 1000 svetlometnih naboja koji su prenijeti 5. X, Zrakoplovstvo je u toku 6. X prenijelo još 120.200 puščanih naboja, 10.000 naboja za parabelum, 90 bombi za bacače«. Iz Gospića je glavnom stožeru domobranstva javljeno da je, kao i dvije večeri ranije, i »noću 7/8. X neprijatelj tri puta napadao Gospić« i da je »uvijek snažnom obranom odbijen«, a i da je »u toku noći 8/9. X, potpomognut jakim topničkom vatrom, pokušao u nekoliko mahova prodrijeti u Gospić, ali je uz pripomoć naših bornih kola odbijen«. ⁷⁸⁵

U borbama vođenim oko Gospića od 3. do 8. oktobra 1. i 3. brigada su potpuno razbile nekoliko ustaško-domobranskih bojni. Ukupno je zarobljeno 7 »časnika« i 388 ustaša i domobrana. ⁷⁸⁶ Uopće, ustaško-domobranski garnizon je imao goleme gubitke. Među ostalima, prilikom jednog kontranapada iz grada, poginuo je zapovjednik Ličkog operativnog područja Mirko Zgaga, a načelnik njegovog štaba (ustaše u izvještaju pišu: »njegov glavar stožer«) je ranjen. ⁷⁸⁷

Objekti brigade 6. divizije su imali 9 mrtvih i 50 ranjenih. ⁷⁸⁸

Prvog dana borbi na Velebitu, 3. oktobra, ranjenici 1. brigade nisu mogli biti prevezeni u Divoselo. Tek poslije oslobođenja Brušana evakuirani su sa Velebita. Mada su ranjenici bili zadržani »puna 24 sata«, po ocjeni štaba divizije: »nije bilo rđavih posljedica od kasnog otpremanja ranjenih, jer je student medicine (8. semestar) Mladen Šikić, odnedavna u brigadi referent saniteta, »dao prvu pomoć«. ⁷⁸⁹

Stab divizije, u kojem je na dužnosti političkog komesara Radu Žigica, koji je bio povučen u Glavni štab, gdje će u novembru zamijeniti dr Vladimira Bakarića, naslijedio Živan Dimitrijević Gija, u izvještaju od 12. oktobra ustvrdio je da se u borbama oko Gospića »čitav komandni kadar u svim jedinicama pokazao energičan i prilično sposoban kao i

⁷⁸⁶) Isto. 723.

⁷⁸⁷) Isto.

⁷⁸⁸) U borbama oko Gospića, ali ne samo početkom oktobra 1943, po prikupljenim podacima poginuli su: Dušan Paripović, Nikola Pejić Nino, Đoko Popović, Milan Popović, Rade Popović, Sava Miljuš, Mićo Prijić, Pero Zorić, Dušan Hinić, Dušan Aralica, Stevo Grahovac, Mile Grbić, Dušan Bajić, Sava Bajić, Dane Batinica, Petar Bokan, Janko Borić, Miloš Borić, Vojo Lemajić, Nikola Lončar, Milan Lukić, Dragan Jovanić, Stevo Vukmirović, Petar Smiljanić, Stevo Surla, Nikola Šijan, Joko Radaković, Jovo Radenović, Mile Radenović, Draga Čudić, Stevo Čudić, ifija Narandžić, Rade Tišma, Sime Tišma, Mirko Čiča.

⁷⁸⁹) Isto, 269.

samostalan«. Da neprijatelju nisu naneseni veći gubici štab divizije je razložno vidio u činjenici »što ni za jedan ni za drugi napadni pravac naše snage nisu bile dovoljne, uslijed čega napadne kolone nisu mogle imati jače snage u rezervi, koje bi se u povoljnim momentima mogle upotrijebiti za otsijecanje neprijateljskih dijelova i za opšte manevrisanje«. Osim toga, demoralisani neprijatelj se nije upuštao u borbe, već je »svaku tačku, koja bi bila ugrožena bar sa dvije strane, odmah napuštao«.

Sve do 9. oktobra u 1. brigadi se čvrsto vjerovalo da će ubrzo oko Gospića biti prikupljene jače snage i da će uslijediti neumitni napad na neprijatelja u žici. Svi borci su smatrali, kao što to tada piše komandant divizije, da je »akcija na Gospić najpoželjnija i politički za Liku najvažnija«.⁷⁹⁰ Kad je 1. brigada ušla u Brušane i rasporedila se ispred Oštrea i Ličkog Novog, 5. oktobra, Glavni štab Hrvatske je, prihvativši inicijativu štaba 6. divizije (»obzirom na povoljnu situaciju kod Gospića i na postignute uspjehe naših jedinica na tom sektoru, kao i demoralizaciju ustaša«) odlučio »da što prije pristupimo likvidaciji Gospića. U ovom cilju angažovati ćemo cijelu VI Diviziju i jednu Brigadu XIII Divizije. Za ovu operaciju su nam neophodno potrebni tenkovi... « Zbog toga je i 2. brigadi 6. divizije i 1. brigadi 13. divizije naređeno da se prikupe oko Gospića. Ali, kad su ove snage zaposjele dio obruča oko Gospića, 8. oktobra, naglo su preko Hrvatskog primorja prodrle jake njemačke snage, pa je 1. brigadu 13. divizije bilo neophodno poslati preko Karlobaga prema Senju. Od napada na Gospić tada se još nije odustalo. Štab divizije je smatrao da se tek »odlaže predviđena akcija«, ali već sutradan, 9. oktobra, kad jedna njemačka motorizirana kolona, oklopni puk 114. lovačke divizije, prodre preko Metka, kroz raspored 2. brigade, u Gospić, morat će se još jednom - i zadugo - odgoditi napad na ovo utvrđeno ustaško gnijezdo. Tada su tri bataljona 1. brigade povučena iz blokade i upućena u akcije na cesti Donji Lapac - Mazin - Bruvno - Gračac, a bataljon »Marko Orešković« je na tu komunikaciju, usmjeren prema Bihaću, stigao dva dana kasnije.

⁷⁹⁰) Isto.

Zasjede na cesti Bihać - Gračac

(14. oktobar - 9. novembar 1943)

Do oktobra 1943. godine samo su dva bataljona 1. brigade »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« - vodili borbe protiv njemačkih jedinica, i protiv pješadije, i protiv tenkova. Iz te prve borbe, na cesti Kostajnica - Dvor na Uni, brigada je ponijela prvi mitraljez njemačke proizvodnje, »šarac«. Bataljonima »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« borbe protiv Nijemaca su tek predstojale. Borci tih bataljona su se za njih dobro pripremili, što će pokazati rezultati oktobarskih sudara duž ceste između Bihaća i Gračaca.

Izmijenjeni protivnik je bio uočljiv i po promjeni u naoružanju 1. brigade. Od jeseni 1943. godine uglavnom sve novo oružje 1. brigade bit će »dobivano« od njemačke vojske, kao što je do tada uzimano od ustaša ili Talijana, a rjeđe (jer su ga manje imali) od četnika. Protivnika kojeg su tukle i razoružavale jedinice 1. brigade u svim razdobljima dade se prepoznati upravo po naoružanju. Na primjer, naoružanje maja 1943, poslije prve opsade Gospića: brigada ima od 10 mitraljeza (3 jugoslavenska i 7 talijanskih, od 33 puškomitraljeza 20 jugoslavenskih i 13 talijanskih...) ⁷⁹¹⁾ U septembru, poslije zasjede »Marka Oreškovića« kod Bruvna, brigada već ima 2 mitraljeza oteta od Nijemaca, proizvedena u Austriji (Schwarlose), 3 brede i 8 fijata, a od puškomitraljeza 19 zbrojovki i 13 talijanskih (Fiat i Brixia). A 30. oktobra, poslije učestalih zasjeda na cesti kroz istočnu Liku, 1. brigada je imala 6 njemačkih mitraljeza. ⁷⁹²⁾

Borbe glavnine 1. brigade protiv Nijemaca počinju u drugoj polovici oktobra. U sela s ruba Plješevice, u udbinskom kotaru, u Ondić, Krcanu i Visuć, brigada je, bez 1. bataljona, koji je još nekoliko dana zadržan kod Gospića, stigla prije 14. oktobra, jer je toga dana - što se vidi iz izvještaja štaba brigade od 15. oktobra - »izvršeno odmaranje ljudstva, čišćenje oružja i popuna municije«. ⁷⁹³⁾

Nikad do tada brigada nije bila tako malog brojnog stanja. ⁷⁹⁴⁾ Od Hjev je bio ogroman, uglavnom kadrovske naravi. Prva brigada je najprije dala komandni kadar za kninski sektor i 19. diviziju, zatim za Karlovački odred, a u septembru za novoformirane istarske i primorsko-goranske jedinice. Upravo »odlaskom boraca za XIII diviziju«, javljeno je štabu 1. hrvatskog korpusa, »jedinice su se još više smanjile«,

⁷⁹¹⁾ I[^]AVU, 796, 32-2/3

⁷⁹²⁾ Isto, 40-3

⁷⁹³⁾ Zb. NOR, V/20, 345

⁷⁹⁴⁾ Krajem septembra: u jedinicama je bilo 682 partizana i 79 partizanki, odsutnih 262. Mjesec dana kasnije komandant divizije piše: »U našim brigadama nemamo loš ni po 1000 ljudi«. (AVII, 796, 31-1)

tako da »u nekim desetinama ima po jedan ili dva čovjeka«. ^{795>} Kad su bataljoni »Pekiša Vuksan«, »Božidar Adžija« i 4. bataljon (u ono vrijeme bez posebnog imena) sa štabom brigade, četom veze, Pratećom četom i inženjerskim vodom stigli u Udbinu, imali su samo 340 boraca. Istina, iskustvo boraca i dobro naoružanje s dosta municije (svaka desetina ima puškomitraljez, a prateća četa ima 5 minobacača) bili su značajni faktori u mjerenju snage i mogućnosti brigade, ali popunu su ipak svi željeli.

Novodošli borci, prikupljeni u jednom centru; Primorci, Gorani, Istrani i (u manjem broju) Dalmatinci, nisu početkom oktobra razvrstani po brigadama. Bilo je naređeno da se najprije »vrši sa novomobilisanim ljudstvom kratka vojnička i politička obuka«, koja je završena do 23. oktobra, kad štab brigade obavještava da je »brigada primila veći dio novih boraca« odnosno da se »pristupilo popunjavanju i sređivanju jedinica sa novim borcima«. ^{796<}

Kad su bataljoni »Pekiša Vuksan«, »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« krenuli prema gračačkoj cesti, zajedno nisu imali više od 350 boraca. S tim bataljonima su zamjenik komandanta Dragan Rakić i operativni oficir Miloš Čanković 14. oktobra iz Visuća krenuli na prvu akciju na cesti Lapac - Gračac. Prešavši besputnu šumu najjužnijeg panoška izlomljene Plješevice, preko Jernaneše, Sarajeva i Javornika, 3. bataljon je s Čankovićem krenuo prema Bruvnu, a 2. i 4. prema zuleševičkim serpentinama na Mazinskoj planini.

Jutro 15. oktobra je bataljone zateklo u zasjedama.

Najprije je neprijateljska motorizirana kolona - 29 kamiona, oklopna kola 2, tenka i tri motorbicikla - ušla u zasjedu 2. i 4. bataljona nad cestom što svija preko Logorišta. Znak za napad dao je komandant 4. bataljona Đuro Drobac, pa kad je »desno krilo našeg IV bataljona otvorilo prvu vatru«, odjednom je sve planulo na Zuleševici i Logorištu: »sve naše snage i sva naša oružja sručili su žestoku pušчанu i mitraljesku vatru kao i ručne bombe na neprijatelja i njegovu autokolonu«. Prije nego što se neprijatelj snašao, Đuro Radovanac i Đuro Drobac su povelili svoje čete na juriš, pri čemu su - bit će sutradan kazano u izvještaju štaba brigade - »pobile i odbacile neprijatelja sa ceste«. Borba je trajala od 8 do 9.30 sati.

Poslije tridesetminutne tišine, prije nego što je s ceste izvučen sav ratni plijen, s bočnih osiguranja je javljeno da »iz Mazina dolaze tri neprijateljska tenka, kao pojačanje spaljenim i uništenim neprijateljskim dijelovima«. Ponovo prvi u akciju ulazi 4. bataljon Matija Gubec: više ručnim bombama, bačenim iz neposredne blizine na tenkove, nego mitraljeskom vatrom, zaustavlja neprijatelja. Za to vrijeme plijen je izvlačen najvećom brzinom, ali sve se nije moglo »iz razloga što je neprijatelj sa pravca Mazina tukao jakom minobacačkom i artiljerijskom vatrom, a osim toga neki od kamiona bili su popaljeni, iz kojih je stvorena velika detonacija i nije se moglo u blizini njih raditi«. ^{797<}

AVII, 419, 46/1-5

⁷⁹⁵ « Isto, 800, 20-6

⁷⁹⁷ > Zb. NOR, V/20, 346

Uspjelo se izvući, uz pomoć naroda iz zbjegova na Mazinskoj planini, 2468 kilograma ribljih konzervi, 110 paketa putera i 110 konzervi putera, 600 kilograma sira, 230 kilograma šećera, 1050 kilograma makarona. ... Sve je to činjeno žustro i brzo. Nekoliko dana kasnije Dragan Rakić će za brigadne novine pisati: »Čujem komesara brigade kako tiho razgovara s ljudima: 'Moramo izdržati svi, ako ne zbog nas odraslih, onda zbog ove djece u zbjegu, zbog njihove djece. 'Izdržat ćemo...«⁷⁹⁸

Južna, bruvanjska zasjeda, kod Radakovića kuća, također je sačekala njemačku autokolonu, koja se vraćala iz Dalmacije. Kamioni su prevozili vojsku. Kad je čelo auto-kolone ušlo u zasjedu izvršen je napad. Za bataljon »Božidar Adžija« čitava kolona je bila prevelik zalogaj, zbog toga je Branko Rađenović odlučio da se napada samo čelo, nekoliko prvih kamiona. U izvještaju štaba brigade će štab bataljona biti pohvaljen i za »napad, izveden na najbolji način, i za to što su borci »uspjeli na juriš odbaciti neprijatelja od prvih kamiona«, pri čemu je 1 kamion spaljen, »a dva su uništena bombama i mitraljezima«.⁷⁹⁹

Bataljon »Božidar Adžija« nije imao gubitaka, a na cesti kod Zuleševice i na Logorištu 1 borac je poginuo, a 4 su ranjena, većinom od zapaljenih kamiona u kojima se nalazila municija, koja je prigodom paljenja eksplodirala.⁸⁰⁰ Zapaljena su 33 kamiona, a na motor-biciklu su Dragan Rakić i Đuro Radovanac preko plješevičkih gudura, kroz bespuće, odnijeli prvi izvještaj u štab brigade. »Na pitanje kako je mogao dognati motocikl preko onakvih vrleti, zamjenik komandanta Dragan reče smiješeci se: »Htio sam da se provezem na švapskom motoru putem kojim se još niko nije provozao«.⁸⁰¹

U narednim zasjedama učešće je imao i 1. bataljon.

Do početka novembra nema dana a da između Gračaca i Bihaća nije izveden veći ili manji napad na neprijatelja, koji je, uglavnom, kao i 15. oktobra, sačekivan na cesti, u zasjedama. Dugo je pamćen i u dženpnim novinama opisivan prepad dvojice iz kurirske grupe: četrnaestogodišnjaci Stevan Ribar (najmlađi u brigadi, koji će kasnije dobiti »Spomenicu 1941«), onda nešto viši od 150 centimetara (kasnije je, poslije rata, izrastao u dugajliju od 193 centimetra), i malo krupniji (onda) Mile Suput su - noseći poštu jednom isturenom bataljonu - na poljani pored Une primjetili nerasedlane njemačke konje. Prišunjali su se i uzjahali, pa u galopu odjurili. Konji su predani zamjeniku komandanta brigade i komandantu 4. bataljona, a dječaci su dobili pohvalu i satove.

Na cesti su veće borbe vođene 18, 20, 23, 26. i 29. oktobra. Ako je suditi prema izvještajima štaba brigade, neprijatelju su redovno nanošeni veliki gubici i neprijatelj se svakog puta, ako je samo imao priliku, »dao u panično bjekstvo«.⁸⁰²

⁷⁹⁸> Almanah o trogodišnjici VI proleterske divizije, Zagreb 1945, 17

⁷⁹⁹> Zb. NOR, V/20, 347

⁸⁰⁰> Isto

⁸⁰¹> Almanah VI divizije, 17

⁸⁰²> Tako se u jednom izvještaju, o borbi vođenoj 18. oktobra ispred Orovca, podno Jaukovićeve vrha, kaže kako je samo 3. vod 1. čete 1. bataljona natjerao u bijeg 200 njemačkih vojnika. Budući da one jeseni vodovi u 1. brigadi nemaju niti 20 boraca, teško je vjerovati podatku o »paničnom bijegu 200 Nijemaca«. Ili izvještaj o tome kako je vod Dragana Sijana Brovingera razjurio »70 vojnika sa sedam kola i 10 mazgi«. (AVII, 800, 21-6, Zb. NOR. V/20,434) Komandant brigade Milan Dimić tvrdi d* »podaci nisu davani napamet« odnosno da je »bilo kako je napisano, jer smo se držali činjenica«.

Najžešće borbe između Bihaća i Gračaca vođene su 21. oktobra; 1. i 4. bataljon su upali - pokušavajući postaviti zasjedu - u njemačku zasjedu, a 3. bataljon je u posljednji tren izbjegao opkoljavanje. Nijemci su, očito, vrlo brzo shvatili partizanske načine, pa su pokušali parirati. Komandanti 1. i 4. bataljona, Jovo Bursać i Đuro Drobac, poslije sudara na Čapačuši, kod Nebljusa, tvrdili su da su pravodobno isturili patrole, izlazeći na cestu, ali te patrole nisu otkrile 300 njemačkih vojnika raspoređenih upravo tamo gdje su Bursać i Drobac namjeravali rasporediti svoje čete. Oba bataljona su napadnuta s razmaka od 150 metara, i čete su odstupile bez mnogo reda i otpora.⁸⁰³

U izvještaju o gubicima nema podataka da je na Čapačuši predzoru 21. oktobra zarobljen devetnaestogodišnji Petar Bursać, koji će pretkraj rata biti vraćen iz zarobljeništva među zamijenjenima. Iz 4. bataljona poginuo je zamjenik komesara 2. čete Petar Pejić, a dvojica su ranjena. Komesar 2. čete Milan Dubajić, koji je uoči borbe na Čapačuši primio četu od oboljelog Sime Bauka, organizirao je protujuriš da bi spasio svoj zamjenika. Protujuriš je uspio. Komesar Dubajić i bolničarka Mika Graovac su izvukli partijskog sekretara Pejića, ali mu nisu mogli pomoći. U tom protujurišu Milan Dubajić je teško ranjen, pa je poslan na liječenje u Italiju.

Popodne 21. oktobra, tridesetak kilometara južnije od Čapačuse, borbu protiv »500 vojnika, 9 tenkova i 2 topa« vodile su dvije čete »Božidara Adžije«. Adžijine čete su bile u zasjedi između Bruvna i Deringaja, kod Dukića. Uvijek oprezni Branko Rađenović je pravovremeno uočio manevar njemačkih snaga, koje su - po svoj prilici sa znanjem o zasjedi partizanskih četa - izvele manevar okružujući »Božidara Adžiju«. Obaviještena od izviđačkih patrola o njemačkom manevru, »zasjede se povukla zapadno od Rudopolja, u padine Risovca, odakle je otvorila vatru na neprijatelja«, koji se »oko 15 časova povukao, a zatim je tukao naše položaje sa artiljerijom«.⁸⁰⁴

Dva dana kasnije na položajima kod Bruvna istakla se 2. četa »Božidara Adžije«. Četu je tada pri put u borbu uveo njen novi komandir Jandre Žunić, dotad sekretar lapačkog kotarskog komiteta. Molio je da mu, kao bivšem podoficiru, bude dana komandirska, a ne - mada je imao velikog uspjeha kao partijski rukovodilac - komesarska dužnost. Kod Bruvna, 23. oktobra, Nijemci su kao i 21. oktobra pokušali da s leđa napadnu zasjede »Božidara Adžije«. Dok se glavnina bataljona povlačila u pouzdanu partizansku bazu pod Resnikom, Tupaie, Žunić je s desetak boraca komande mjesta Gračac i s njihovim komandantom Dušanom Ličinom Nijemcima zašao s leđa i napao ih na najpogodnijem mjestu, nanijevši im znatne gubitke. Iz »Adžijinog« bataljona su poginuli deseteri Nikola Klačnja i Bogdan Vejin, te mitraljezac Danilo Damjanović.⁸⁰⁵

U tom izvještaju se ne kaže da li je neprijatelj panično bježao, ali u opisu borbe vođene kod Nebljusa 26. oktobra ponovo se kaže da su Nijemci jedva stigli pokupiti tek neke od ranjenih i poginulih. Neprija-

⁸⁰³ Zb. NOR, V/20, 598

⁸⁰⁴ AVII, 800, U-6

⁸⁰⁵ Isto

telj je kod Nebljusa - piše štab brigade - »razbijen«i tako razbijen »je u paničnom bijegu produžio bjekstvo u šumu Babin vrh stazom prema Krazima i nigdje se nije zadržao«.⁸⁰⁶

Kod Kruga, to jest između Kruga i Nebljusa, 26. oktobra i na Zuleševici 29. oktobra, neprijatelj je prema ocjeni štaba brigade - imao 90 mrtvih vojnika, a 1. bataljon kod Nebljusa, kao ni 2. na Zuleševici nemaju baš nikakvih gubitaka.⁸⁰⁷

U borbama poslije 21. oktobra sudjelovali su i novodošli, koji su upravo prošli kroz kratku, ali dobro obavljenju vojno-političku obuku. Štab brigade je poslije njihovog vatrenog krštenja stekao dojam »da ih većina ima dobrih«, odnosno da su popunom »bataljoni kao cjeline« u stanju izvršiti svoj zadatak«. Novi borci su u prvim borbama pokazali »potpuno povjerenje u svoje rukovodioce«. Samo prema ocjeni štaba brigade »mali broj novodošlih boraca« - i pri tome se kaže da se ocjena odnosi na 12 Talijana - »govorili su da naši oficiri ne znaju ništa, nego staviti preko sebe torbe i malo papira u iste, te tako samo naređivati i komandovati«.⁸⁰⁸ Talijani su u nekoliko navrata pozivani na razgovor i u štabove bataljona i u štab brigade, temeljito su preispitivani i instruirani, tako da su već početkom novembra shvatili kako su u ocjenama pretpostavljenih u zabludi, odnosno da je »kod partizana drugačije nego u talijanskoj vojsci, to jest da su drugovi komandiri i komesari u partizanima zaista najbolji, i uvijek primjer«.⁸⁰⁹ U tom razdoblju komandni sastav 1. brigade se - po ocjeni štaba divizije - »u svim akcijama pokazao samostalan i odlučan«, a borbenost i moral kod boraca bili su na dostojnoj visini.⁸¹⁰

Od 25. augusta, kad je brigada imala oko 900 boraca u stroju, do kraja oktobra, iz njenih je bataljona u Gorski kotar i Istru poslano oko 80 boraca. U tom razdoblju divizija je iz goransko-istarskih krajeva primila oko 500 boraca. Pored tih 500, regrutirano ih je još više u odred »Plavi Jadran« koji je bio u sastavu 6. divizije. No, i pored toga, štab divizije, je smatrao da je pitanje daljnje popune⁸¹¹ »sad za nas najaktuelnije«.

Divizija je popunjavana sve do polaska u Bosnu: samo od 1. do 8. novembra u nju je uključeno više od 200 boraca: 30. oktobra je u diviziji 3669 ljudi, ali mnogi od njih - stariji, bolesni, nepokretni - neće krenuti u sastav 1. proleterskog korpusa. Prva brigada je 30. oktobra imala »na licu« 1092 čovjeka: 304 u komandnom kadru. Prema socijalnom sastavu: 138 radnika, 827 seljaka, 69 zanatlija, 30 vojnopolicijskih lica, 21 intelektualac. Prema nacionalnom sastavu: 850 Srba, 225 Hrvata 4 Muslimana i 11 Talijana. Politička pripadnost: 210 članova Komunističke partije i 191 član Komunističke omladine, 37 kandidata za prijem u Partiju i 634 »bespartijca«. Po spisku je 1. brigada 30. oktobra imala 1247 boraca i 105 drugarica. Među 260 odsutnih bilo je 13 partizanki. Divizija je imala »ukupno u rashodu 1040«, i to: ranjenih na liječenju u bolnicama - 237;

⁸⁰⁶> Zb. NOR, V/20, 598

⁸⁰⁷) I s t o

⁸⁰⁸) AVII, 800, 20-6

⁸⁰⁹) Izjava Francesca Amroza, Bihać 17. 11. 1985.

⁸¹⁰> Zb. NOR, V/20, 599

⁸¹¹> AVII, 419A, 47/1-11

bolesnih na liječenju u bolnicama - 140; kod kuće na bolovanju - 253; kod kuće na odsustvu - 53; samovoljno napustili jedinicu - 137; na kursevima izvan divizije - 118; privremeno prekomandiranih - 34; nepoznato gdje se nalaze - 32. (AVII, 796,17-10 i 796,38-1).

U dane priprema za odlazak divizije iz Like, poslije značajnih otkomandi (bilo je naređeno da brigada za tri nove brigade u Dalmaciji »dade nešto kadra«, odnosno da dade »potreban broj stariješina«),⁸¹²⁾ i da 13. diviziji uputi ukupno s borcima iz ostalih brigada 6. divizije 100 »starih boraca - partizana, koji će biti raspoređeni po brigadama 13. divizije radi učvršćivanja tih jedinica«, te isto toliko da uputi »za Istru, gdje će tamošnjim našim jedinicama poslužiti u istom cilju«⁸¹³⁾ 6. divizija je iz svake brigade morala uputiti »po 50 boraca i 10-15 stariješina za komandni kadar« novoosnovanog Ličkog partizanskog odreda.⁸¹⁴⁾

Zbog učestalih prekomandi, kad iz brigade odlaze stari borci da bi u Istri, Primorju, Gorskom kotaru i Dalmaciji preuzeli komandu u novoosnovanim partizanskim jedinicama, u svim bataljonima se učestalo mjenja niži komandni kadar.⁸¹⁵⁾ Naprosto, nemoguće je pratiti gotovo svakodnevne promjene starješina u vodovima i četama.

Uveliko izmijenjenog sastava, sad s mnogo Primoraca, Dalmatinaca, Istrana i s dosta Talijana, 1. lička brigada je sve manje bila uistinu lička. Gotovo u svakodnevnim zasjedama u rajonu Bruvna, između Mazina i Gornjeg Lapca ili u rajonu Nebljusa, brigada je kalila nove borce za velike predstojeće pokrete i operacije. Neprestano su održavani kur-

⁸¹²⁾ Zb. NOR, V; 19, 251

⁸¹³⁾ Isto

⁸¹⁴⁾ Isto

⁸¹⁵⁾ Najveće kadrovske promjene su, poslije 4. augusta i 6. septembra, i 8. novembra 1943. godine. Naredbom broj 20 štaba brigade, »po ukazanoj potrebi, a prema mišljenju starješina«, u 1. bataljonu su postavljeni novi komandiri vodova: Košta Narančić, Dušan Bokan i Luka Smiljanić, i novi delegati: Luka Opačić, Mile Grbić, Đuro Tankosić, i Rade Svilar; u 2. bataljonu imenovano je šest novih komandira vodova: Milan Ribar, Čedo Čortan, Milan Rašić, Dušan Pavković, Đuro Vitas i Milan Mandić; u 3. bataljonu imenovana su tri nova vodnika i sedam novih delegata: Dragan Pejić, Stevo Levnajić, Milan Narančić, Trifun Vukojević, Miloš Kmezić, Mile Zorić, Petar Radenović, Nikola Uzelac, Dmitar Puvača, Nikola Pajić. Naredbom broj 34 štab brigade je 8. novembra, poslije definitivne popune brigade uoči pokreta u sastav 1. proleterskog korpusa, »na prijedlog štabova bataljona i komandira čete za vezu, a po odobrenju štaba VI divizije«, izvršio nova »imenovanja i postavljenja«: za komandira četa: Miloš Todorčić, Nikica Dejanović i Jandrija Prijić; za komesara čete: Petar Radenović, Simo Baškot, Mirko Lasković i Đuro Ljuština; za zamjenike komandira četa: Mirko Župan, Milan Ribar, Milan Stojanović, Gojko Njegovan i Sava Radenović; za zamjenike komesara četa: Gojko Banjeglav i Ilija Zorić; za vodnike: Stevo Novaković, Nikola Kuprešanin, Rade Kraginović, Milan Žeželj, Vlade Pejić, Dane Košić, Đuro Dubajić, Mane Košić, Mile Čalić, Božo Rajčević, Mile Jakšić, Mate Balenović, Jovo Zavišić, Rade Ljubobratović, Mičo Prodanović, Ilija Čanak, Dušan Bokan, Dušan Medić, Jovo Majstorović, Stevo Medić i Đuro Damjanović; za delegate vodova: Janko Svilar, Cvetko Marić, Bogdan Vlaisavljević, Ilija Pilipović, Danica Plečaš, Petar Maljković, Milan Nećak, Fanika Šutić, Anka Trkulja, Petar Dmitrašinović, Anda Bobić, Branko Grubišić, Dušan Paulić, Stevo Medić, i Milan Medić; za desetare: Milan Đilas, Vlade Filipović, Miroslav Pavić, Nikola Trtica, Mirko Grubić, Đukan Rodić, Ivan Nedoklan, Milan Kukić, Božo Baškot, Dane Baškot, Milan Basarić, Vlado Bursać, Đuro Gajić, Dušan Kmezić, Milan Gaćeša, Ilija Surla, Milan Eror, Petar Vrićak, Mile Maljković, Ilija Kokotović, Vidoje Rakić, Dušan Eror, Dragan Mandić, Dane Cvijanović, Miloš Perić, Stevo Bauk, Josip Pintar, Dušan Šarac, Joso Asić, Josip Pastuović, Janko Dragaš, Milan Petković, Đuro Gnjatović, Vojin Vein, Srdo Poznić, Vaso Kukić, Nikola Đilas, Đuro Pjevač, i Branko Uzelac.

sevi svih vrsta i neprestano su provedena takmičarska natjecanja.⁸¹⁶ Intenzivne su veze s pozadinom. Skojevski sekretar Dane Skendžić 30. septembra piše da je »u svim mjestima, gdje su bili naši bataljoni, postojala veza s pozadinskim organizacijama, gdje se uzajamno odlazilo na sastanke i mijenjala iskustva u radu«. Također su borci »potpomagali narodu u pravljenju zapaljenih kuća, u Vrepcu na primjer radilo je 90 boraca«.⁸¹⁷

U vrijeme učestalih okršaja na lapačko-gračackoj cesti, štab divizije je dobio naređenje da sve jedinice užurbano pripremi za pokret u Bosnu. Ne zna se kad je riješeno da baš 6. divizija bude ona hrvatska jedinica koja će ući u sastav novoformiranog 1. proleterskog korpusa, ali se zna da je zatražena jedna od boljih divizija. Prema sjećanju komandanta divizije Đoke Jovanića, njemu je odluka o odlasku divizije u sastav 1. proleterskog korpusa prenesena »oko 20. oktobra«.⁸¹⁸ Kad je komandant GŠ Hrvatske Ivan Gošnjak u svom štabu u Turjanskom Đoki Jovaniću i Giji Dimitrijeviću prenio odluku o ulasku divizije u 1. proleterski korpus, »naređeno nam je da ostavimo dio rukovodećeg kadra za Operativni štab za Liku,⁸¹⁹ da formiramo jedan Lički partizanski odred i izvršimo sve političke i vojne pripreme-za prebacivanje divizije u Bosnu«.⁸²⁰

Tito je smatrao da bi bilo najbolje da 6. divizija u sastav 1. proleterskog korpusa krene preko Bosanskog Grahova. U vezi s tim, Glavnom štabu Hrvatske je pisao 1. novembra:

»U (Bosanskom) Grahovu i okolici ima 2500 četnika Đujića, zato pošaljite odmah Šestu diviziju ovamo da ona uz put uništi četnike, a 19. dalmatinska divizija da uzme njene položaje dok ne dođu Slovenci«.

I 5. novembra je Tito tražio da 6. divizija krene »preko Grahova, Livna, Kupresa za Bugojno«, ali budući da je pokret odgođen, a žurilo se, Tito je prihvatio prijedlog Glavnog štaba Hrvatske da se pohod izvede pravcem centralna Lika - Srb - Drvar - Glamočko polje - Kupres - Bugojno.⁸²¹

⁸¹⁶ U izvještaju brigadnog komiteta SKOJ-a od 30. oktobra 1943. naveden je i »plan koga smo stvorili za takmičenje: Najavili smo takmičenje unutar SKOJ-evske organizacije i to: po organizacionom, političkom i odgojnom sektoru, a najboljoj SKOJ-evskoj organizaciji, po završetku takmičenja, zaključili smo dati prelazni pehar knjigu 'Gvozdena peta'. Osim toga partijska organizacija u bataljonima, da se takmičenje bolje potpomogne, na prijedloge našeg komiteta, obećali su dati posebni dar unutar svojih bataljona onoj SKOJ-evskoj grupi koja postigne najbolje rezultate u takmičenju. Tako je, na pr. u I, II i IV bataljonu obećato kao dar najboljoj SKOJ-evskoj organizaciji Istorijski SKP(b) I glava, a III bataljon je obećao dati kao prelazni pehar sliku druga Tita i brošuru IV i V Hitlerova ofanziva. Zakazano takmičenje je počelo 20. X 1943, a završava 21. XI 1943... « AHIRPH, SKOJ - izvještaj 1. brigade od 30. 10. 73. U prethodnom takmičenju »za postignuće vojne vještine«, borci 4. bataljona su uspjeli rastaviti i sastaviti teški mitraljez »bredu« za 11 sekundi, a »jedna drugarica, Danica Božićković, partizanka našeg II bataljona, uspijeva rastaviti i sastaviti mali talijanski bacač za 45 sekundi«. U svim oblicima takmičenja »uzela je učešća sva omladina podstrek-nuta od strane skojevaca«. (AHIRPH, SKOJ-6/514)

⁸¹⁷ AHIRPH, SKOJ-6/514

¹⁸ Sačuvane su samo neke od Titovih depeša Glavnom štabu u vezi sa 6. divizijom i 1. proleterskim korpusom. Tito je 30. oktobra tražio od GŠH: »Uputite 6. ličku diviziju čim prije... « (Tito, n. d. 17,152)

¹⁹¹ Prvi komandant brigade Stevan Opsenica je bio načelnik toga štaba, a prvi komesar brigade, Uroš Krnić, komesar Operativnog štaba za Liku.

⁸²⁰ Đoko Jovanić, *Sesta lička divizija u trećoj godini rata*, Historijski arhiv Karlovac, Zbornik 8, Karlovac 1977, 587

⁸²¹ J. B. Tito, n. d. 17,171 i AVII, 119/1, 1-1

Oštro ukoren. Glavni štab Hrvatske je 6. novembra odlučio da 6. diviziju po dijelovima šalje u Bosnu. Tito je toga dana obaviješten da će 1. i 2. brigada, već uglavnom koncentrirane za pokret, krenuti u noći 7. i 8. novembra, a 3. lička bi pošla kasnije, kad joj bude omogućeno da se »odlijepi« od neprijatelja na položajima oko Gospića. No, taj plan nije prihvaćen, pa je štab divizije naredio i 3. brigadi da pospješi pripreme i da do popodneva 8. novembra bude spremljena za dugi i naporni marš.

Pismeno naređenje Glavnog štaba Hrvatske za pohod 6. udarne divizije ako je postojalo nije sačuvano, ali je - kao što je napisano štabu 13. proleterske brigade »Rade Končar« - vjerovatno i 6. diviziji savjetovano, ako i nije naređeno, da se vodi »računa o tome da ne vodite sa sobom ono ljudstvo za koje ste uvjereni da ne može izdržati napore kao na pr. bolesni drugovi i drugarice, naročito drugarice koje nisu navikle na napore i koje bi vam putem činile smetnje.⁸²²

Vjerovatno je, kao i u pismu štabu 13. brigade, kazano da divizija »kreće na put koji može mjestimično biti i teže prolazan«, pa je dano uputstvo da treba »hitno pristupiti organizaciji brdskih kuhinja«.

Budući da je očekivano da se ide »na put koji može biti mjestimično i teže prolazan«, Glavni štab je izričito naglasio da se »nikakav materijal ni oružje ne može transportirati sa kolima ili uopće na vuču, već sve mora biti nošeno na tovarnim konjima«. Kao vojno-političko objašnjenje, kazano je da će 1. proleterski korpus »vjerovatno u skoro vrijeme krenuti u Srbiju«. Naglašavano je da »Hrvatska neće biti slobodna dogod se ne uništi reakcija u Srbiji.⁸²³ Pripreme su bile kratke, ali obimne i svestrane, i u vojnom pogledu, i u pogledu opreme, kao i - posebno - u političkom pogledu. Prikupljeno je, i iz intendantura, i od naroda, dosta odjeće, a nabavljeni su i tovarni konji sa samarima.

Brigade su naređenje za prikupljanje u udbinskim selima Kurjaku Srednja Gora, Komić, Poljica i Ondić dobile 5. ili 6. novembra. Upravo se pripremala proslava godišnjice oktobarske revolucije. Po svim visovima u noći 6. i 7. oktobra su zapaljene velike vatre.

U nedelju 7. oktobra 1. brigada je postrojena u Lončarima, seocetu od nekoliko kuća, kilometar istočnije od Ondića. Komandant i komesar divizije su tu izvršili smotru brigade. Pročitani su ukazi o unapređenjima u oficirske činove. Iz dnevnika referenta saniteta brigade Mladena Šikića saznajemo da je dan bio »lijep, sunčan« i da je on poslije smotre pregledao sve bolesne drugove: »Odvojio sam 17 boraca za pozadinu«. ⁸²⁴ Iz dnevnika Veljka Dimića saznajemo da su na smotri govorili Đoko Jovanić i »ruski kapetan«.

Tek poslije smotre u Lončarima, brigada je dobila naređenje štaba divizije za »nastupni marš u dvije kolone«. ⁸²⁵ Marš je trebalo da uslijedi u noći 8. i 9. novembra. U desnoj koloni, koja je krenula iz Tupaia preko Gubavčevog polja prema Kunovcu, nastupala je 2. brigada. U lijevoj koloni, uz štab divizije i prištapske jedinice, nastupaju 1. i 3. bri-

Zb. NOR, V/21, 45

⁸²³) Isto

⁸²⁴) Mladen Šikić, rukopis ratnog dnevnika, original kod dr Šikića

⁸²⁵) AVII, 797,14-2/3

gada. Lijeva kolona je morala poći prije 18 sati, nastojeći da neuočljivo pređe cestu Mazin - Bruvno i da do jutra bude u Srbu. Borci su upozoreni da cestu prelaze brzo, bez zastajkivanja, u najvećoj tišini«. Najstrože se zabranjuje: pušenje, paljenje vatre, glasan govor i miješanje jedinica.«⁸²⁶»

Ujutro 8. novembra počeo je padati snijeg, a oko podne je udarila bura.

Kolone su krenule kako je naređeno, ali su se zaustavile poslije tro-satnog, odnosno četvorosatnog marša. Ovog puta neprijateljsko nevrijeme je zaustavilo ličku diviziju u kojoj je na odlasku iz Like bilo više od 30 posto boraca izvan Like. Prva i Treća brigada sa štabom divizije su se zaustavile u selima zapadno od ceste Gračac - Mazin - Lapac, ispred Mazinske Previjske. Od Ondića dotle 15 kilometara. Bura je, noseći snijeg, tako mahnitala, da je i najsnažnije gorštace, rasle u burama i snijezima, na Mazinskoj Previjskoj vitlala, nosila i povaljivala. Ujutro, 9. novembra, činilo se da se vrijeme popravljja, barem tako je govoreno u jedinicama. U svakom slučaju, više se nije moglo čekati. Još jednom je sve što se nosi pregledano, poslušan je savjet divizijskog štaba i »naročita pažnja« je poklonjenja »zasamarivanju i tovaranju konja, tako da se za vrijeme marša, a naročito preko prelaza ugroženog puta ne dešavaju zastajkivanja oko popravke tovara.«⁸²⁷ Neke su majke došle sve do Klapavica, do Previjske, a bi i dalje da im je dano. I supruge su muževe pratile, sestre braću, a uz braću i one koje su još bile tajna njihovih srca.

Do 19 sati 9. novembra jedinice 1. brigade su postavile osiguranja prema Bruvnu i Mazinu. Zbijena kolona je mirno prešla cestu prema Mandića - Draži.

Neprijatelj se ni s jedne strane nije pojavio.

U onom nevremenu sve živo je tražilo zaklon i krov nad glavom. A 6. diviziji je predstojalo 26 kilometara putovanja kroz kraj bez puteva, kroz snježne namete, u vijavici. Dok su bataljoni osiguravali prolaz glavnini lijeve kolone, štab brigade je uspostavio red s četom za vezu na čelu, pa s pratećom četom i sanitetom. Oko 20 sati prema Mandića - Draži je krenulo i začelje kolone - 4. bataljon. Uspinjući se od Mazinske Previjske na istok, pored zapaljenih Mandića - kuća, ulazilo se u sve veće nevrijeme. Ali, još nekako je išlo preko zamrzlih brina Bukovca i između Drenovca i Sorjaka (k. 1286). No, kad je kolona izišla na vjetrometin Strme Čemernice, činilo se da je ušla u pakao. Tu više ni dotad pouzdani vodiči, ljudi onih krajeva, nisu umijeli da se snalaze.

U strahovitoj mećavi nije se vidjelo ništa ispred sebe. Posrću i padaju čak i najjači, momci rasli u snijezima i nedaćama. »Dvojica boraca podupiru našeg malog bosanskog konjića da ne sklizne pod teškim teretom sanitetskog materijala«, zapisuje referent saniteta, od 8. novembra poručnik Mladen Šikić, koji je »oko 2 sata u noći počeo malaksavati«. Sutradan će biti sretan što nije zajahao, jer bi, piše »na konju se smrztio uslijed jake vijavice i studeni«. Čemernički vjetrovi, jaki i mrzli, naprosto su ubijali. Najteže je bilo Dalmatincima, Primorcima i Ist-

⁸²⁶> Isto

⁸²⁷> Isto, 796,15-1

ranima, koji dotad nisu doživjeli ličku mećavu. Ličani će se kasnije u sjećanjima i zapisima diviti Dinku Suriću i grupi Privlačana, koji su sve strahote čemerničkog nevremena dobro podnijeli; Dinko Surić je u stroju krtijaša u predzoru čak prvi poveo onu njihovu »Krtijaši, veselo, veselo je sve selo«. Dvije riječi su čitave noći prenošene s čela prema začelju; veza i pokret, a jedna je tražila načina da je vikanu sa začelja čuje čelo: čekaj! Na Strmoj Čemernici kolona se pocijepala, neki borci su popadali u snijeg, par konja se strmoglavilo niz skliski stranik. U sažetom zapisu Veljko Dimić, sekretar skojevske organizacije 4. bataljona, zapisuje da je na visoravni »počeo padati vlažni snijeg s burom, pa se na nama hvata led. Ništa ne vidiš. Otraga sjevne poneka raketa. Čujemo pucnjeve. Čuje se i poneka bomba, a dva puta mitraljez štekće. Znakovi da se prekinula kolona, da su drugovi zabasali«. U analizi na sastanku divizijskog štaba za tu pucnjavu u mećavi čemerničke noći bit će kazano da je nepotrebno šenlučenje, »što odaje ružnu sliku nedisciplinovanosti i neorganizovane vojske«, posebno stoga što je zbog toga dolazilo do tragičnih posljedica, tako da je bio ranjen jedan komandir čete. Samo oni koji su izgubili vezu s kolonom, malaksali, smažući posljednju snagu da se odupru udarima sjevernjaka i snijega, koji je do krvi sjekao lice, pa se po tim ranama odmah ledilo inje, znadu koliko je bilo opravdano njihovo pozivanje u pomoć: pucaj ili aktiviranje bombi. Bio se izgubio i referent saniteta poručnik Šikić. Sutradan kad se oporavio, u Ajderovcu, zapisat će kako je »u toj beznadnoj noći donio jedinu moguću odluku: da se ni za pedalj ne mičem od malog konjića Lisca. Obujmio sam ga oko vrata, priljubio mu se uz grivu, a na pari koja je sukljala iz Lišćevih nozdrva pokušavam da se donekle zagrijem. Uz mene se kao čičak priljepila naša šesnaestogodišnja apotekarka', mala Židovka, gimnazijalka, koju smo spasili iz logora na Rabu. Jadno dijete! Dao sam joj iz moje torbe sve prnje. U dva navrata dajem joj po kocku šećera. Tako nas troje glavinjamo... i pristignemo kolonu«. Štab divizije će, ne prešućujući svoju odgovornost, kao ni odgovornost svih štabova i komandi, ustvrditi kako je bilo uočljivo odsustvo komande, kako se »sve prepušta slučaju«, bez čvrste veze, tako da su »mnoge naše jedinice lutale u raznim pravcima«. Posebno su kritikovane bolničke desetine, koje se »po brigadama nijesu uopće primećivale«, pa se »dešavalo da su bolesnici ostajali u snijegu, smrzavali se i prepuštali slučaju«, mada je bilo naređeno »da se četni bolničar, sa nosiocima ranjenika i jednim starješinom iz komande čete, kreće na začelju, prikuplja bolesne i iznemogle i predaje ih u divizijsku bolnicu«.

Štab divizije, kao da i sam nije prošao pakao Čemernice, u oštini kritike previdi činjenicu da ljudi naprosto jedno vrijeme marša, sat-dva iza ponoći, kad su se našli u paklu Strme Čemernice, naprosto nisu znali što da rade. Tek u jutro 10. novembra, kad je mećava počela jenjavati, i kad se potrgana kolona donekle povezala, po bataljonima su jeknule pjesme. Ima o tome zapis u već spomenutom dnevniku Veljka Dimića: »Posrnem i padnem. Ne znam tko me diže. Drže me. I drugi padaju. I druge dižu. Odjednom zaori pjesma. Pjeva vodnik Zaviša. Kolona uspravi. Kolona pjeva sa Zavišom. Sad smo opet partizani«.

Čemernica je uzela danak u krvi. Dimić zapisuje da se »smrzlo 7 drugova iz 1. brigade«. Po Mladenu Šikiću, na Čemernici je »ostalo za-
uvjek 14 boraca i mnogo konja«. Damjan Zorić spominje više promrzlih i dvojicu umrlih od studeni. Prema operacijskom dnevniku, na Strmoj Čemernici od studeni je umro jedan Talijan, a troje boraca (među njima jedna partizanka iz općine Nin) teško su promrzli. Iz 3. brigade trojica su umrla od studeni. U operacijskom dnevniku se kaže da je »ljudstvo dobro izdržalo« sve napore »za vrijeme ovog marša na kojem je vrijeme užasno«. Štab divizije je utvrdio, i pored svih kritika, da je »moral boraca bio na dostojnoj visini«.

No, ako je »moral boraca« i bio »na dostojnoj visini«, ipak je i u noći kad je savladan pakao Čemernice, i narednih nekoliko dana marševanja preko još nepoznatih, oku i doživljaju stranih područja istočno od Une, bilo dezertera. U noći 9. i 10. novembra iz prištapskih jedinica 6. divizije dezertirala su 4 borca, iz 1. brigade njih 14, iz 2. brigade 11, a iz 3. brigade - 34!⁸²⁸ Komandat divizije Đoko Jovanić će kasnije, poslije rata, pisati kako su u vrijeme pohoda za Bosnu »svi koji su izostali« unošeni u spisak dezertera, a zaista »to nije ispravno, jer su se gotovo svi oni priključili jedinicama koje su ostale u Lici«.⁸²⁹

Od 8 sati 10. do 13 sati 11. novembra 1. se brigada odmarala »po selima u srbskoj opštini. Jedinicama je dat odmor iz razloga toga što su bile previše zamorene usljed napornog marša«.⁸³⁰ Dok su borci sređivali popudbinu, čistili ili krpali odjeću, sređivali opremu i oružje, trojica iz 1. brigade su se iskrala i nestala u maglama Čemernice. Bit će kazano, bez imalo razumijevanja za njihove razloge, kao što inače oni koji ne odustaju ne mogu i neće da razumiju odbjege, da su ih prestrašili naponi. Sami će, i ta trojica, i ostali iz ondašnjeg dezerterskog spiska, izjaviti kako su se prestrašili pred naslućenim daljinama, kako ih je u sreću zazeblo rastajanje od rođenih, kako nisu mogli smisliti sebe izvan rođene Like. Toga je dana, naime, tek u Srbu i srbskim selima, svim borcima kazano sve ono što je trebalo reći o velikom pohodu, o razlozima marša, o proleterstvu, o dalekoj Srbiji, koja »ište našu osvetu«. ..

Uoči polaska, i na dan polaska, uza sve uložene napore da se divizija opremi za put, da joj se iz raspoloživih rezervi dade sve što bi joj koristilo, ipak je većina boraca bila »slabe odjeće«, a »veliki broj bosih i slabe obuće«. Ipak, susret s narodom, posebno s omladinom, koja je već u rano jutro 10. novembra, čim je iznurena kolona prispjela u Srb, u dogovoru sa štabom divizije organizirala »patrole za prikupljanje opreme, materijala i stoke, koja je ostala za vrijeme prelaza preko Čemernice«, borci su iskazivali visoki moral, izvanredno raspoloženje i s pjesmom ulazili u kola, hvatajući se do razigranih djevojaka koje su o njima pjevale:

Partizani, pola roda moga,
dala sam vam brata i dragoga.

⁸²⁸ Isti, 38-3

⁸²⁹ Đoko Jovanić, n.d. 579

⁸³⁰ AVII, 796,40-3

Umor kao da je nestao. Ori se pjesma, trese se kolo, op đakac, naš je Lapac! A vrijeme zlovrijeme, »hrđavo i blatno. Voda, blato, snijeg, bura«.⁸³»

Moglo se i 10. novembra, kao i dva dana ranije u udbinsko - gračkim selima, i naslutiti i vidjeti da će rastanak divizije od Like imati i neprijatnih, ako ne i traumatičnih posljedica, ali u Srbu se ne govori o tome. Šute i trpe, trpe i pjevaju, najprije o Lici, koja je više nego li postojbina otaca:

Liko, majko, tri put si gorila,
al se Švabi nisi pomorila.

Zatim, ovog puta iz stroja »Matije Gupca«, gdje je bilo ponajviše dobrih pjevača, grunu pjesma novog smisla, nov sadržaj, svojevrsno otkrivanje raspoloženja i želja podstaknutih upravo saznatim o cilju marša:

Ide šesta i titovke heri,
svak ih pita: jeste l' proleter?

S divizijom se nije rastajala samo »pozadinska« Lika, već i znatan broj onih koji su nesebičnošću i smionošću omogućili da divizija uđe u red najboljih jedinica NOVJ: izdvojeni su i u Lici zadržani svi ozbiljnije narušenog zdravlja, svi još nezaraslih rana.

⁸³> Isto

Prve borbe u sastavu Prvog proleterskog korpusa (novembar 1943)

Prva lička brigada, i Prva u Šestoj diviziji, udarnoj i narodnooslobodilačkoj, krenula je iz Like u prvoj od tri divizijske kolone. Tačno u 13 sati 11. novembra 1943. godine u dvoredu je napustila Srb. Tada je u njenoj koloni bilo 1147 boraca.

Krećući se najčešće u dvoredu - po tri znatno rjeđe nego po jedan - 1. je brigada marširajući sve vrijeme sa štabom divizije, putovala od Ondića do Bugojna osam dana. Dva dana imala je odmor, takozvani »marševski predanak«, najprije u Srbu, a zatim u glamočkom selu Pribeļje. U Lici je prešla 44 kilometra (Ondić - Klapavice - Srb), a od Srba do Bugojna 176 kilometara. Iz sačuvane bojne relacije, kao i iz sjećanja Đoke Jovanića, vidi se da je »na čitavom putu vrijeme bilo hladno, snijeg i kiša sa vjetrom«, a ishrana »slaba, s obzirom da je teritorija, kojom se kretala Divizija, siromašna. Smještaj je bio također slab«. Inače, u pohodu za Bosnu, u sastav 1. proleterskog korpusa, 6. udarna divizija je »prvi put marševala kao cjelina«.⁸³² Marš je trajao oko 80 efektivnih sati.

Stigavši (17, 18. i 19. novembra) u rajon Bugojna, Šesta divizija je tu i zadržana kao opća rezerva 1. proleterskog korpusa. Raspoređeni u selima Sultanovići, Kopčić, Rogušac, Drvetine i Čaušlije, između Bugojna i Donjeg Vakufa, 1. brigada 6. divizije se od popodneva 17. novembra do 28. novembra pripremala za prve bojeve u Bosni.

Prva brigada, kao i čitava 6. divizija, bila je maršem silno iznurena, neishranjena, u vrlo slaboj odjeći, s mnogo boraca bez ikakve obuće. Nešto kasnije, kad Vrhovni komandant bude potpunije obaviješten o slaboj odjeći i obući 6. divizije, zatražit će od ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba da se sva roba i obuća iz rezervi pošalje Ličanima. A poslije informacije da je oko 5.000 uniformi i cipela, iz prvog kontingenta savezničke pomoći, s Visa brodom upućeno u Hrvatsko primorje, pa u Liku, Vrhovni komandant je Glavnom štabu Hrvatske naredio:

»Prebaciti odmah 1000 pari cipela i (isto) toliko odijela u blizinu Mazina za VI diviziju... U toj diviziji ima mnogo bosih«.⁸³³

Na žalost, iz tog kontingenta, Šestu nije zapala ni jedna uniforma i ni jedan par cipela,⁸³⁴ ali će zato sredinom januara 1944, kad do štaba 8. dalmatinskog korpusa stigne nova saveznička pošiljka odjeće i obuće, po Titovom izričitom naređenju Šestoj diviziji biti predano 300 pari cipela.⁸³⁵

⁸³²) Đoko Jovanić, n. d. 579

⁸³³) J. B. Tito, n. d. 18,72

⁸³⁴) Isto, 283

⁸³⁵) Isto, 182

Tito je odmah nakon dolaska divizije u Bugojno želio da što više sazna o njoj, o njenim borcima, borbenim mogućnostima i starješinama. Iako je posljednje deкаде u novembru bio izuzetno zauzet, ne samo zbog završnih priprema za Drugo zasjedanje Antifašističkog vijeća nove Jugoslavije, oko sastavljanja avnojske vlade (Nacionalni komitet oslobođenja), učestalo u razgovorima s vijećnicima, Tito je zatražio od komandanta i političkog komesara 1. proleterskog korpusa Koče Popovića i Mijalka Todorovića da u Jajce pozovu komandanta, političkog komesara i načelnika štaba 6. divizije. Tako su Đoko Jovanić, Gija Dimitrijević (kojemu će onih dana biti kazano da odlazi na novu dužnost izvan divizije) i Miloš Uzelac kolima korpusnog štaba 23. novembra odvezeni u Jajce. Prethodno su diviziju posjetili Koča Popović i Mijalko Todorović. S njima je bio i komandant 1. proleterske divizije Vaso Jovanović. Todorović je kasnije u Jajcu, polaznicima političkog tečaja pri CK KPJ, »govorio o politički ni sa čim opterećenim ličkim ratnicima, o silini njihovih juriša, o širini shvaćanja ciljeva oslobodilačkog rata, o čistoći i čistini njihovih partijskih organizacija«.⁸³⁶

Prilikom prvog susreta s predstavnicima Šeste divizije, 23. ili 24. novembra, Tito se interesirao za situaciju u Lici, kako je narod prihvatio odlazak Šeste divizije s njene teritorije i kako su borci to razumjeli. Đoko Jovanić se sjeća da se raspitivao o Diviziji, njenom moralno-političkom stanju, naoružanju, odjeći i obući« i kako je rekao da on poznaje našu Diviziju preko izveštaja i borbi koje je do tada vodila.⁸³⁷

Kraj novembra, onih desetak dana kad je 6. divizija kao opća rezerva 1. proleterskog korpusa imala priliku da se odmori, da sredi redove, da se borci okupaju i očiste od ušiju, ali i da se politički i vojnički obrazuju, omogućio je i predah i pribiranje novih energija, a, posebno, uspješno je - zbog većeg broja novajlija, ali i ne samo zbog njih - provoden neprestani »egzercir«, postrojavanje, prestrojavanje i razvijanje u streljački stroj, zatim ponašanje i odnos prema starješinama, pozdravljanje i oslovljavanje, raportiranje, rukovanje oružjem, sastavljanje i rastavljanje puške i puškomitraljeza, gađanje, čitanje karata, orijentiranje na terenu... Vojničko obrazovanje je postizano stalnim vježbanjem, ali i »putem vojničkih konferencija sa komandnim kadrom i partizanima«.⁸³⁸ Konstantno su preispitivana, kao podstrek i usmjerenje, »iskustva iz prethodnih operacija« pri čemu se »nedostaci uočavaju i otklanjaju«. Za stalno uzdizanje boračkog i komandnog sastava divizije, po ocjeni divizijskog komiteta Komunističke partije, bili su značajni i »vojnički stručni plan - teme, koji izlaze u divizijskom listu«, kao i prethodno, u Lici, održavani tečajevi, jednako oni vojno stručnog, kao i političkog usmjerenja »kroz koje su prolazili najbolji borci i komandni kadar«.⁸³⁹

U jedinicama 6. divizije koja je 27. novembra imala 313 oficira, 570 podoficira i 2857 boraca, 3. decembra je bilo 729 članova Partije, 131 kandidat za prijem u Partiju i 900 članova Saveza komunističke omla-

⁸³⁶) Mato Radulović, Rad politodjela divizije, Zb. VI proleterska divizija, 526

⁸³⁷) Đoko Jovanić, n. d. 580

⁸³⁸) Zb. NOR, VI/20,45

⁸³⁹) Isto

dine.⁸⁴⁰¹ U 1. brigadi je prema izvještaju od 1. novembra, kad je u čitavoj diviziji bilo 676 članova Partije, u Komunističkoj partiji bilo 38 boraca i 172 rukovodioca, 191 skojevac i 37 kandidata za prijem u Partiju.⁸⁴⁰ S toliko komunista i s vojno-političkim iskustvom kakvog su imali uglavnom svi borci 1. brigade, mada nisu bili po partijskom stažu stari komunisti (»prosečno 98% članova Partije primljeno je u toku naše borbe od 1941. godine«) i mada su svi članovi Partije bili »mlađi drugovi po godinama, starosti od 20 do 35 godina,⁸⁴²¹ bilo je logično da je politički rad bio intenzivan. Kulturno-prosvjetnu aktivnost su organizirali kulturno-prosvjetni odbori po četama i bataljonima uz pomoć političkih komesara. Svaki bataljon je imao svoj pjevački kor. Svi su ti korovi bili obučeni »da pjevaju po nekolike antifašističke revolucionarne pjesme, a u većini se pjevaju narodne pjesme«. Svaki bataljon je također imao amatersku glumačku grupu »koja je sposobna prikazati po nekoliko pozorišnih komada koji su iznikli u toku Narodnooslobodilačke borbe i većim dijelom odgovaraju seljačkom stanovništvu«. Svaka četa je imala svoje džepne novine.⁸⁴³¹

Nije bilo sumnje: 6. divizija je prema kraju 1943. godine išla uzlazno, već osiguranih temelja za osvajanje proleterskog imena. No, nije govoreno, barem ne na sastancima vojnog i političkog rukovodstva divizije i njenih brigada, da je divizija već pokazala najviše vojno-političke kvalitete, smatrano je da je dovoljno reći: »Mi smo na putu stvaranja jedne dobre vojničke jedinice!«

Neki pišu, ne samo u odnosu na jedinice 6. ličke divizije, da su komesari, neovisno o razini komesarstva, od vodnog delegata pa naviše, bdjeli nad tim konstantnim stvaranjem kvaliteta, da su bdjeli nad moralom, ponašanjem, raspoloženjem i cjelovitim, pojedinačnim i ukupnim ćudoređem partizanskih jedinica: da otud iz tvrdokornosti komesarskog nastojanja, proizilazi krutost u ponašanju, nefleksibilnost, slijepi posluš, čak strah. U prvom pisanom kodeksu proleterskih jedinica - a borci i 1. ličke brigade cjelovite 6. divizije su nadasve željeli ostvariti pravo na srp i čekić uvezen srmom u petokraku od čohe ili ukovan u limu crvene zvijezde - kazano je za disciplinu da je »gvozdena« i da »nije slična disciplini u kapitalističkim armijama«, već da je to »samo-disciplina zasnovana na svesti i političkom uverenju čitavog kolektiva kao celine, da je takva disciplina nužna radi uspješne borbe protiv svih neprijatelja«, da je zasnovana na »bezgraničnoj ljubavi za pravednu stvar radnog naroda grada i sela«, da joj je temelj »ljubav za konačnu pobjedu nad svim neprijateljima naroda«. ⁸⁴⁴¹ Za partizane je nepojmljivo ponašanje bez inventivne inicijative. Jedinice 6. divizije, i ne, dakako, samo one, prožimane su osjećajem suodgovornosti u kojoj se svatko morao snaći na najbolji način, pri čemu se ono »najbolji način« ne odnosi na pojedince, već na cjelinu i cilj. Znalo se za cilj, znalo se za karakter borbe, znale su se ljudske granice ponašanja. Inače, »snađi se, družite«. Nema u životu 1. brigade jalovih situacija, ni jalovog ponašanja. Glad jeste pra-

Isto, 41

⁸⁴¹ » AVII, 796, 41-3

⁸⁴² Zb. NOR, IV/20, 43

⁸⁴³ Isto, 46

⁸⁴⁴ J. B. Tito, n. d. 9, 79

tila sve pokrete 1. brigade, i sve nedaće, odjeće je uvijek bilo malo, posebno obuće, brigada je nerijetko bosa ulazila u borbe, ali ona je mladost ipak silovito živjela, s mnogo iskonskog derta, žilavo, bakovito, mada istovremeno i djevičanski nevino. Tačno su se, bez potrebe da se vrši nadzor, znale granice ponašanja. Svi su načini bili izraz uvjerenja. Kao što su u tradicionalnom ličkom životu s preciznošću iskonske etike bila razmeđena ponašanja iz kategorije raskalašenosti i kategorije nevine, ako i ne sasvim nemušte, ljubavne igre (u »ciganjenju«, čijanju perja, kumušanju, na različitim prelima i starinskim sijelima, svuda gdje su prilike da se iskazuju sve nijanse ljubavne sklonosti, do granice bluda), tako su i u ličkim jedinicama osjećaji pretakani u ponašanje po mjeri krajnje jasno iskazivanog moralnog kodeksa narodnooslobodilačkog pokreta, kodeksa na kojeg politički komesari i vodni delegati nisu ni morali drugačije od ostalih, podsjećati. Djevojke su u jedinicama borbama bile sestre. »Sele moja«, »seko«, »sestro« - govorili su borci partizankama, a one su - čudesno u svakom smislu izdržljive - vrlo često prve u iskazivanju borbenog junaštva (jedan od pouzdanih svjedoka je dr Alfred Štajner, šef divizijskog saniteta:... U povlačenju pod borbom jedan puškomitraljezac padne ranjen i nije mogao dalje. Odmah se začuo glas komandanta bataljona: »Traži se dobrovoljac za ranjenog puškomitraljeca! Mnogo se glasova javilo, ali je bilo već kasno, jer je bolničarka Seka već trčala niz strminu, spretno se sklanjajući za veće kamenje, i ubrzo je bila uz ranjenika. Nemci su to opazili i još jače zapucali. Za čas je Seka natovarila ranjenika i potrčala nekoliko metara uz strminu do povoljnog zaklona. Tu je ranjenika spustila, stavila mu zavoj na ranjenu nogu i poletela brzo do puškomitraljeza, koji je tamo ostao. Nastala je zaglušna buka od raznih oružja. U takvoj situaciji naši spontano ponovo započnu napad i odbiju neprijatelja, a bolničarka Seka sretno izvuče i puškomitraljez...),⁸⁴⁵⁾ kao što su zatim prve u »kukunješću« ili »anćici«; one su pralje i krpilje, urednici zidnih ili džepnih novina, bolničarke i bombaši, vazdan nježne tkalje najljudskijeg tkiva u čovjeku i među ljudima. . . »Ja mu rane zavijam u ruže, pa ga pitam: kako ti je, druže... « Kao i u ličkom selu, ljubavni odnos je bio mjera bračne veze. Registriraj se, druže! Ali to, dakako, ne znači da nije bilo duboko proživljenih ljubavnih sklonosti. Ta otkud bi, inače, nastalo toliko istinski trajnih brakova partizanki i partizana! Pamte živi i svjedoče izvještaji: dovoljno je bilo da se netko drsko, makar i naoko drsko, obrecne na drugaricu borca, pa da već istog trena bude tema rasprave. Djevojke u jedinicama 1. brigade bile su istinski voljene. Pazilo se da se njima dade najljepši komad zaplijenjene odjeće, da ime se dodijele najljepše, ali i najkomotnije cipele, kožna torbica, kakva marama ili svilena maramica... Ako i jesu u svemu bile ravnopravne, partizanke su, ipak, žene; i na fotosima se vidi da su uljepšanije, skladnije odjevene, uvijek uredne. I partijska rukovodstva su ocjenjivala da je u 1. brigadi, kao i u čitavoj 6. diviziji, »odnos drugova i drugarica općenito dobar«, no ni tu nije moglo proći bez kritike, jer rečeno je - i bez navođenja imena - da je »bilo izuzetnih slučajeva kod pojedinaca da su smatrali drugarice manje vrijedne, tj. da one nisu u stanju izvršiti zadatak vojnika kao i muškarac«, ali je »ovo

⁸⁴⁵⁾ Dr. Alfred Štajner, Uloga saniteta, Zb. *Sesta proleterska divizija*, 646

pogrešno mišljenje političkim objašnjavanjem, može se reći, otklonjeno«. I to su svi problemi iskazani u odnosima partizana i partizanki, kojih je u vrijeme dolaska divizije u Bosnu »po brigadama približno 50«. Inače, »od formiranja divizije nije bilo hrđavih nemoralnih pojava«.⁸⁴⁶

Pravilo »snadi se, druškane« (jasno: snadi se u okviru partizanskih načina, normi i relacija) vrijedilo je u svim situacijama, bilo da je riječ o bitki, o podjeli plijena (jedno je vrijeme štab bataljona »Marko Orešković« bio vezan tajnom i - govorili su: »tajno trajnom« - zakletvom da se ne može pozivati na odgovornost zbog »ljubavnog izleta«, ako se »dotične« žene ne potuže, ali to se nije odnosilo na partizanke, niti je moglo biti kažnjavanja zbog zadržavanja nekih lijepih sitnica iz plijena), ili o snabdijevanju hranom. Dakako, trebalo se snalaziti i u novim sredinama, naročito u područjima gdje narodnooslobodilački pokret još nije imao jačeg uticaja ni žilavijeg korijenja. Ali, i tu je bilo presudno da se ne prelazi granica partizanskih načina. »Snadi se, druškane«, nije značilo da se može potajno nešto uzeti ili, sačuvaj bože, oteti, da se silom može volja nametati. O snalaženju u nepoznatim krajevima pisano je i u džepnim novinama, a opisan je i prepričavan je, kasne jeseni 1943. godine, primjer privlačkog sabunara, sviklog da s morske dubine vadi pješak, Mate Grbića, koji će godinu dana kasnije biti pohvaljen pred strojem »Marka Oreškovića« za uspješno hvatanje živog jezika na tek uspostavljenom sremskom frontu. Odmah poslije dolaska u Bosnu, na stalno podsticanje vodnog delegata i komesara čete kako »svaki borac treba da se usidri u narodu«, Mate je odlučio da u katoličku sredinu vlašićkog sela prodre preko seoskog svećenika. Samo je komandiru čete rekao što namjerava. Komandir ga nije oneraspoložio, ali mu nije obećao pohvalu: snadi se, učini kako valja i bit će sve u redu, inače... Vitki, visoki, lijepi Mate, već je tada imao svoju vezu u selu, jednu od otreptijih djevojaka, koja nije znala, ili nije htjela s dovoljno spretnosti skriti svoju sklonost prema bivšem sabunaru. Dogovorili su se da ga odvede do župnika. Taj stari čuvar vjere, tradicijski opterećen i vojskama nesklon, pogotovo vojsci za koju je, kako je on čuo, ključna karakteristika bilo nezabožstvo, pa čak i protubožstvo, partizana je očekivao s vidljivim nespokojem, da bi se već kod susreta zbunio. Mate je, naime s dužnom pažnjom prišao župniku, nije mu, istina, ruku cjelivao, ali je unio u odnos način vjernika:

- Faljen Isus, velečasni.

A velečasni, odavno u godinama, koje iziskivaju rešpekt, rastao još u turskim vremenima, nalik onim sumnjičavim fratrima iz Andrićevih zapisa o gučegorskom samostanu, župnik iz aneksionih vremena, kinjen različitim vojskama i terorima, zabezeknuo se pred Matinim načinom, jedva da promuca: »Navike, sinko«. Mate župniku neće reći da narodnooslobodilački pokret i vjerska uvjerenja nisu u raskoraku, neće mu ponoviti kazivano na skojevskim sastancima, niti će mu nabrajati imena katoličkih ili pravoslavnih popova i imama u partizanskim redovima Ali, govorio mu je jezikom vjernika, u privlačkoj ikavici, govorio mu je - kao da sve to čini samo da izmijeni misli, da upozna običaje travničkog kraja (»Velečasni, da li i ovdje vršite blagosove kao kod nas: daje

^^ Ž b. NOR, IV/20,47

li župnik blagosov i ljudima, i stoci, i kući... «), da upozna - mnogo godina kasnije će reći da je baš tako rekao - »»dušu ovog siromašnog i u siromaštvu poštenog svita«. Dugo su razgovarali, stari župnik i mladi partizan. A narednog dana, u župnikovom prisustvu, kulturna ekipa »Marka Oreškovića« je davala priredbu u tome selu. Došao je župnik, i došlo je sve selo. Na misi, u nedelju, župnik je govorio sklon da ponovi neke misli Mate Dalmatinca. Selo je, poslije priredbe i mise, iznijelo zatajene namirnice. Pokazalo se da i u onom kraju djevojke znadu »kukunješče« i da im »ančica« nije strana. Župnik je izabran u tad osnovani seoski NOO, a u portalu katoličke crkve izvještene su zidne novine što su ih složile seoske omladinke, uz pomoć partizana Mate i njegovih drugova. Tako se snašao Mate Dalmatinac, inače i u prvoj i u 2. brigadi poznat po pjesmi, što on ne shvaća, ni onda ni sad, kao hvalu, jer, veli:

Lako ti je među Ličanima biti najbolji pjevač!

No, ako i nisu vrsni pjevači, Ličani pjevaju s mnogo volje, i kad god je za to prilika.

Pjesma je pratila 1. brigadu na njenom putu do 1. proleterskog korpusa, a nije prestajala ni kasnije, u selima sjeverno od Bugojna. U tim selima brigada se deset dana pripremala za predstojeće borbe, a kulturne ekipe su jednog dana dale priredbu u Bugojnu.

Sela sjeverno od Bugojna su napuštena ujutro 28. novembra. Zasiptani hladnom kišom, magluštinom zagrnuti, 1139 boraca naoružani, osim pušaka, sa 67 mitraljeza, 12 lakih minobacača, 3 teška minobacača, 2 protuoklopne puške i pt-topom 47 mm,⁸⁴⁷⁾ krenuli su blatnom i skliskom stazom uz korito uvijek studene Vitine, prijevojem između 1085 metara visoke Rudine i 200 metara višeg Kalina, da bi, poslije kratkog, objednog, zastoja, u čudesnoj, sirovoj prirodi oko Vruće vode, na zapadnom podnožju Vojvodine glave, prosljedili u smjeru sjeveroistoka, uvijek uz neke vode i izvore, kojih su prepune one planine Travnika s juga, ne samo Vilenica. Kiša se neprekidno cijedila i iz oblaka i iz magluštine, zemlja se lijepila za obuću, koraci su bili sve teži. Ipak, kolone su se po štopskom vremenskom planu pred noć spustile u dolinu Rijeke, koja s drugom, istoimenom rijekom, spajajući se kod Rankovića, čini Lašvinu pritoku Grovnicu, i na cestu Travnik - Gornji Vakuf, u selo Božoviće.

Nijemci i ustaše u travničkom garnizonu su već 29. novembra utvrdili prisustvo Ličana. Druga i Treća brigada, sa štabom 6. divizije, već su 28. novembra bile raspoređene na položajima oko Travnika: Druga, da pod zapovjedništvom štaba 1. proleterske divizije sudjeluje u napadu na Travnik (napadao je, zapravo, samo njen 4. bataljon), a Treća da zatvara prilaze Travniku od Zenice i Lašve. Prva brigada je dobila zadatak da sa jednim bataljonom - i to će biti »Matija Gubec« - pojača položaje 3. brigade u rejonu franjevačkog samostana Guča Gora i sela Brajkovića, na čukama oko sporednih puteva od Zenice prema Travniku, a jednim (»Pekiša Vuksan«) drži cestu i šumsku željezničku prugu od Travnika prema Gornjem Vakufu, na jug od Travnika, sa jednim (»Marko Orešković«) u noći 29. i 30. novembra napada željezničku

stanicu Bila i most na Lašvi kod Han-Bile, a sa jednim (»Božidar Adžija«) prati štab divizije i ostaje pod neposrednom komandom toga štaba u selu Kruščica, na ušću Kruščice u Lašvu.

Magla je bila posvuda pala. Kiša i blato; snijeg se još u zraku pretvara u kišu, a kad padne, odmah je blato. Vлага, studena i teška, kao teška i bolesno-iscrpljujuća atmosfera, vlaga iz zemlje i neba, i posvuda vode, mutna se vrela prelivaju, potoci bujaju, kao da bi sve to da se u travničkoj uskodolini, nad kojom se dižu brda kao rascijepljena cestom, u ataru sela Ranković s osloncem na brda Hum (k. 749) i Kuk (930). Lijevo od »Pekiše Vuksana« bio je raspoređen 4. bataljon »Krbava« Treće ličke brigade. Neprijatelj se odjednom našao u zaleđu »Pekiše Vuksana« probivši se iz Doca, zapravo iz južnog predgrađa Travnika, preko Slimena i Bučica. U petodecembarskom izvještaju će biti kazano da je »neprijatelj uspio da dođe na leđa« četama »Pekiše Vuksana« tako »što je prodro kroz položaje bataljona 'Krbava' (neprimjetno iskoristivši maglu), te napao štab bataljona 'Krbava'... «⁸⁴⁸) Neprijatelj je oko 11 sati počeo da se pomalja iz magluštine, jedva vidljiv, zapažen tek po pucnjavi, kad je u Lazinama napao na štab »Krbave«; ranjeni su komesar bataljona, te komesar i zamjenik komesara čete koja se zatekla uz štab. Ustaše su istovremeno s leđa napale i dio »Pekiše Vuksana« kod sela Rastovci, 2 kilometra zapadnije od Lazina. Tu su se izvanredno snašli komandir i komesar 3. čete Mile Pjevač i Simo Baškot Šime. Oni su brzo pomjerali dva voda i tim manevrom, udarajući s boka, uz istovremenu frontalnu obranu, omogućili 2. i 4. četi da zaposjednu nove položaje odakle su prešle u dobro organiziran protunapad kojeg su vodili komandant Đuro Radovanac i komesar Janko Dimić Popić. Tako je »Pekiša Vuksan« bez sopstvenih gubitaka pred podne 29. novembra »neprijatelja ponovo bacio u njegove polazne baze« i »zauzeo svoje stare položaje«.⁸⁴⁹

Uveče toga dana povjesnog 29. novembra, baš kad je, kako će to biti kazano u ustaškom izvještaju, »počeo veliki napad na Travnik jakim bacačkom i topničkom vatrom iz zapadne i sjeverozapadne postave«,⁸⁵⁰ upravo kada su u jajačkom domu kulture, u jedino osvjetljenom mjestu zatamnjenog grada, počeli da se prikupljaju vijećnici i gosti Drugog zasjedanja AVNOJ-a prema divizijskom planu, razrađenom u štabu brigade, u borbu je morao ući bataljon »Marko Orešković«: očekivano je da u 23 sata 29. novembra zaposjedne most na Lašvi kod Han-Bile i da osvoji željezničku stanicu Bila 8 kilometara jugoistočno od Travnika. Kretanje po nepoznatom terenu, bez osiguranih vodiča, a i bez sekcijских karata, otežavalo je pokret u kiši kroz veliko blato. Jedinica nije dana prilika da se izvrši temeljito izviđanje i upoznavanje terena, neprijateljskog rasporeda i utvrđenja. Štab »Marka Oreškovića« nije, krenuvši u napad, bio obaviješten ni o prelazima preko Lašve, pa će - u neznanju o mostovima - u mrkloj, kišnoj susnježičnoj, planinski hladnoj noći izgubiti u nepotrebnom pješaćenju 6 sati. Naime, Jovo Bursać i Miloš Vujnović su, slijedeći precizna uputstva pretpostavljenih,

⁸⁴⁸) Isto, 95

⁸⁴⁹) Isto

⁸⁵⁰) Isto, 759

izveli čete na 500 - 800 metara ispred neprijatelja, ali kad je trebalo preći Lašvu i zaposjesti polazne položaje za napad, ustanovljeno je da je most kod Divljaka razoren. Moralo se natrag niz desnu obalu mutne Lašve, u smjeru jugoistoka, sve do mosta kod Han-Kumpanije, a potom, gazeći sve vrijeme kroz blato puteljcima nad lijevom Brinom do Han-Bile. Zbog tog suvišnog, opterećujućeg marša bataljon je - bit će utvrđeno u analizi akcije - »izgubio previše u vremenu, tj. morao je prevaliti oko 14 kilometara puta, te je to razlog da je stigao u jutro 5 sati iako je napad bio predviđen u 23 sata«⁸⁵¹ Očekivano je da hanbilski most i željezničku stanicu ne drži više od 100 neprijateljskih vojnika. Računajući s tim, Jovo Bursać je dvije čete rasporedio sa sjeverne, a jednu s južne obale Lašve. Jednu četu je zadržao u rezervi. Imao je na raspolaganju teški bacač i protuoklopni top kalibra 47 mm; njih je zadržao na južnoj obali. Napad je u Bili očekivan i spremno dočekan. Od 5 do 7 sati krtijaši su s jedva primjetnim rezultatima ponavljali napade. Obrana je polako popuštala, no prije nego što je skršena, iz Travnika je dohuktao blindirani vlak sa teškim bacačem i mitraljezima, koji su tukli sa jakom vatrom uobrućeni položaj naših snaga.⁸⁵² Ustaški izvještaj kaže da je vođena borba prsa u prsa pri čemu je »raspršena čitava jedna brigada uz krvave gubitke«. Istovremeno je iz Travnika ustaška haubica tukla bacač i protuoklopni top 1. brigade na sjeveroistočnoj ivici šume Kalvarija. Štab brigade će kasnije prigovoriti »komandi Prateće čete što je plasirala svoja teška oružja na ivicu šume uočljivu repenu točku neprijatelja, koju je on odmah tukao sa unaprijed izračunatim elementima i na taj način onemogućio efikasnost našeg teškog oružja i nanijela mu gubitke«.⁸⁵³ U 7.30 sati ustaše i domobrani sa hanbilske mosta i iz željezničke stanice Bila su se ukrkali u oklopni vlak, koji je odjurio prema Travniku. Novi kurir štaba 1. brigade, sedamnaestogodišnji Vladislav Šupak Važne, koji je krajem oktobra u diviziju došao iz Gorskog kotara, noseći naređenja kapetana Milana Dimića Jovi Bursaću, naletio je na nagaznu minu, koju su Nijemci postavili radi sprečavanja prilaza željezničkoj stanici i Travniku. Kasnije će reći da se, mada ranjen, nije udaljio od brigade: »Naše lečenje u ratu bilo je brzo i efikasno. Na mladima i zdravima ljudima rane su brzo zarašćavale. Već posle nekoliko dana bio sam zdrav. Nisam osećao nikakve posljedice ranjavanja«.⁸⁵⁴ Na istom mjestu je ranjen i zamjenik komesara 1. čete Petar Tankosić, a poginula je bolničarka Bosa (prezime nije zapisano, ni zapamćeno).

Četvrti bataljon »Matija Gubec« se u borbe oko Travnika uključio 1. decembra. I toga dana je bilo mnogo magle i vlage, ružno vrijeme, vrlo hladno. »Gupčeve« čete su bile na jugoistočnim obroncima Vlašića, iznad Lašve, na sporednom putu prema Zenici, 7 kilometara sjevernije od željezničke stanice Bila, malo istočnije od gučogorskog franjevačkog samostana. Komandant »Gupca«, kapetan Đuro Drobac, dio bataljona držao je u zasjedi uz put u šumi Ovnak. Ujutro 1. decembra u tu zasjedu je upala jača ustaška patrola - pedesetak pušaka i 2 puškomitraljeza.

85) Isto, 98

852) Isto, 95

853) Isto, 98

854) Vladislav Šupak, veza u 1. brigadi 6. divizije, Zb. *Veze u NOB-u*, ratna sjećanja 1941-1945, knj. 3, Beograd 1981, 443

»Kada se je neprijateljska patrola približila našoj zasjedi, koja je otvarala jaku vatru iz pušaka i puškomitraljeza, a pošto je bila velika magla i neprijatelj iznenađen od naše strane, isti je pobjegao u pravcu Zenice«⁸⁵⁶ Za to vrijeme veći dio »Matije Gupca« je držao položaje kod Han Kumpanije i rušio most na Lašvi kod željezničke stanice Vitez.⁸⁵⁶

»Božidar Adžija« je bio u operativnoj rezervi štaba divizije do 1. decembra kad je u najvećoj žurbi upućen na isturene položaje prema Busovači, gdje su se pomalo počeli kolebati obrambeni redovi borbama iznurene 9. krajiške brigade. Obavješten o tome da su se neprijateljske motorizirane jedinice probile sarajevskim drumom prema Travniku, štab divizije je naredio komandantu bataljona Branku Rađenoviću da, »ako treba, onda i trkom«, izvede bataljon na raskrscopicu Kaonik, ispred željezničke stanice Busovača, »na položaj desno od raskrsnice Zenica - Sarajevo«, gdje je prethodno poslana i 3. lička brigada. No, žurba pješaka nije prestigla oprezni hod njemačke motorizacije. Onemogućen u zaposjedanju dobivenih položaja, »Božidar Adžija« je u 14 sati pokušao da neprijateljsku motorizaciju i pješadiju, razvijenu u streljački stroj, zaustavi ispred mosta, kojeg je upravo rušilo minersko odjeljenje 2. bataljona 3. ličke brigade. Uto su njemački tenkovi probrektali kroz Kaonik i izbili pred most na Lašvi. Sjeverno od ceste i pruge tada je bio 2. bataljon 3. brigade a južno, na Granici i Bukvama prema Busovači, »Božidar Adžija«. Štab brigade će biti obavješten da je bataljon, »koji je zauzeo prve dominantne položaje i sa istih branio most na reci Lašvi kojega je ranije zapalila III brigada«, bio odbačen »uz pomoć jake artiljerije«. Oba bataljona, i 2. Treće i 3. Prve brigade, neprijatelj je potisnuo prema Travniku »u samu večer i uspio da popravi most i pređe preko istoga«.⁸⁵⁷ Štab 3. brigade izvještava da je »oko 16 časova dobilo naređenje Štaba divizije da se snage ove brigade, koje su se nalazile na sjevernoj strani ceste Travnik - Busovača, prebace na južnu stranu, tj. Krušćica - Ravna - Rasno«. Povlačenje 2. bataljona 3. brigade i 3. bataljona 1. brigade »izvršeno je u redu i na vrijeme«.⁸⁵⁸

Jedinice 1. i 3. brigade raspoređene na putevima od Zenice, Lašve i Sarajeva prema Travniku bile su razvučene na velikom prostoru, pa stoga nejake da bi dejstvovala uspješno. Tako je »Božidar Adžija« - povezujući sa svoje četiri čete lijevo krilo 2. bataljona 3. ličke brigade i krajnje desno krilo, zapravo isturene izvidnice nekih jedinica 10. krajiške divizije - rasut po brdima s tolikom udaljenosti, da i najbrži kuriri nisu stizali od krila do krila ni za šest sati kurirskog hoda. Jasno, i štab brigade je shvaćao da se tako »velika širina ovog fronta« s disperziranim bataljonskim snagama »nije mogla dobro kontrolisati«.⁸⁵⁹ U takvim prilikama na bojištu, neprijatelj se bez većih napora provukao između dijelova 9. krajiške brigade, koja je 2. decembra bila u Kupresu, i »Božidara Adžije«, da bi 2. decembra - primjećen tek onda kad je progovorilo oružje najisturenijih dijelova kolone u nastupanju - izbio u zaleđe rasporeda razvučenog bataljona »Matija Gubec«. Đuro Drobac je

Zb. NOR, IV/20,95

⁸⁵⁶ » Isto, 96

⁸⁵⁷ » Isto

⁸⁵⁸ » Isto

⁸⁵⁹ » Isto

četama odobrio da se povlače, mada - reći će »pošto je bila gusta magla« - nije stigao utvrditi stvarnu snagu protivnika na svom sektoru. Tek »po žestini vatre« nagađano je »da je neprijatelj napao sa jačim snagama«.⁸⁶⁰

Sjeverozapadnije od rasporeda »zaskočenog« 4. bataljona 1. brigade, oko 8 sati 2. decembra neprijatelj - »oko dvije bojne kombinovane od Nijemaca, ustaša, ustaške milicije i legionara«, ⁸⁶¹) zapravo: 2. bataljon 369. legionarske divizije i satnija 3. konjičkog sklopa Zagrebačke pukovnije - napao je položaje »Pekiše Vuksana«. Ujutro toga, maglenog dana Đuro Radovanac i Janko Dimić su svoje čete rasporedili na ras-košno prostranom prostoru jugoistočno od Travnika u smjeru jugozapad - sjeveroistok, od Rankovića do Huma (749) i Grada (649) koji u onom kraju zovu i Draženovo brdo. Stazama od lijevog do desnog krila valja preći desetak kilometara kaljavog, blatnog, istrzanog, uzlazno - silaznog puta. Na jednom dijelu tih položaja, bliže Travniku, bili su i dijelovi 2. ličke brigade - bataljoni »Ognjen Priča« i »Mićo Radaković«, na koje je napad uslijedio »oko 10 sati ujutro«: »neprijatelj od Travnika, jačine dvije bojne, krenuo je prema Bučićima i Gradu (kota 649). Grad je držao II bataljon 'Pekiša Vuksan' I brigade i neprijatelj ga je uspio izbaciti sa kote. II bataljon 'Ognjen Priča', koji se nalazio u Bučićima, djelovao je bočno na neprijatelja i nakon petosatne borbe izvršio je juriš na neprijatelja i uspio ga je odbaciti sa Grada i neprijatelj je odsutpao pod zaštitom magle u Travnik«.⁸⁶² Ustaše, Nijemci, domobranski konjanici i travnička, tek djelimično uniformirana ustaška milicija, po bojniku Klobučariću »poduhvatna sat Zagrebačke pukovnije sastavljena pretežno od ljudstva III konjičkog sklopa«, ⁸⁶³) krenula je iz Travnika u 6. 30 sati da bi izvela »poduhvat zajedno sa 11/369 G. R« /to jest s 2. bataljonom legionarskog 369. puka) nastupajući »pravcem: Dolac - Grahovnik - Slimena - Nević Polje - Grad«.⁸⁶⁴ »Podhvatna sat« i »III/369.G.R« su uklinjavanje u raspored jedinica 1. ličke brigade najavili »žestokom artiljerijskom i minobacačkom vatrom«.⁸⁶⁵ Štab 1. brigade je u petodecembarskoj analizi utvrdio da je artiljerija iz Travnika najpre tukla položaje na Humu, a potom selo Baliće, gdje je bila 1. četa »Pekiše Vuksana«. O položajima na Gradu štab 1. brigade u petodecembarskom izveštaju ne govori, dok zapovjedništvo Zagrebačke konjaničke pukovnije tvrdi da je »podhvatna sat na brdu Grad (649) naišla na neprijateljski manji otpor, kojeg je nakon kratkog okršaja potisnula u južnom pravcu«, pri čemu je napad lijevog ustaško-njemačkog krila »štitiio oklopni vlak iz Travnika, koji je ujedno osiguravao radnu partiju koja je popravljala prugu i nekoliko propusta do velikog porušenog mosta kod Bile«.⁸⁶⁶ Štab brigade je dva dana poslije borbe pisao da je protivnik »koncentracijom vatre teških mitraljeza i bacača mina prisilio 3. četu na povlačenje«. Umješno, koliko je to bilo moguće na nepoznatom terenu i u magli, vođena od učestalo hvaljenih Mile Pjevača i Sime

860) Isto

861) Isto

862) Isto, 76

863) Isto, IV/21, 665

864) Isto

865) Isto, IV/20, 96

866) Isto, IV/21, 666

Baškota, Treća četa »Pekiše Vuksana« pružala je otpor samo onoliko koliko je trebalo da se borci povuku bez gubitaka »pod zaštitom automatskog oružja«, da bi se utvrdila na novim položajima jugoistočno od kote 749, gdje je uspostavila vezu s bataljonom »Ognjen Priča«. Koncentriravši sve vodove »na novim položajima brda Hum, jugoistočno od kote 749«, Pjevčeva i Baškotova četa je »izvršila protunapad na neprijatelja, koji je ponovo odbačen u Travnik, a naše snage zauzele prvobitne položaje. Ova je borba trajala od 8 do 14 sati«. ⁸⁶⁷ U izvještaju se ne spominje izuzetno snalažljivo i ne manje hrabro manevriranje 1. čete pod komandom Miloša Todorovića i Đure Ljuštine; ima samo podatak o podvigu 1. voda te čete, prijedlog štabu divizije »da se borci, kao i starješine ovoga voda, pohvale« stoga što je taj vod pod komandom Mile Čalića i Danice Plećaš »u toku ove borbe najviše uništio neprijatelja« i što je »dva puta jurišao na neprijatelja i oba ga puta natjerao u panični bijeg«. U bojnoj realizaciji Zagrebačke konjičke pukovnije nema, dakako, podatka o tom »paničnom bijegu«, samo: »Podhvatna sat vratila se na svoj postav u 17.00 sati.« ⁸⁶⁸

Borbe 1. brigade oko Travnika od 29. novembra do 2. decembra karakteristične su po obostranim napadima i protunapadima, po iznenađenjima i po umješnosti neprijatelja da se privlači i provlači i tamo gdje su bile raspoređene partizanske jedinice. Snage 1. proleterskog korpusa nisu zauzele Travnik, ali su ga blokirale i - to je bio osnovni cilj - osigurale mir na prilazima Jajcu, gdje je zasjedao jedinstveni parlament revolucije i upravo održavala svoje prve sjednice tek uspostavljena revolucionarna vlada nove jugoslavenske federacije. Štab 1. brigade, koja je po zadatku bila više u obrambenom, nego u napadnom rasporedu, nije potcenjivao obavljeni posao svojih jedinica, mada je ocjenjivao da su mogle »pokazati i bolje rezultate«. No, bit će, također, kazano i za 1. brigadu posebno i za čitavu 6. diviziju da je »u potpunosti izvršila svoj prvi borbeni zadatak u sastavu Prvog proleterskog korpusa«. ⁸⁶⁹ Ocjenjujući napore i rezultate, volju i mogućnosti, valja imati na umu da je brigada manevrirala na potpuno nepoznatom terenu, vazdan bez pouzdanih vodiča, s malo karata, koje su rijetki znali čitati, da je svuda gazila veliko blato, da je njen pokret i iščekivanje vavijek pratila kiša i gusta magla. U analizi izvršenoj na sastancima štabova četa, bataljona i brigade utvrđeno je da »u dovoljnoj mjeri nisu izvršene pripreme«, mada se brigadu moglo i prije 28. novembra izvesti na travničke položaje, jer odmor poslije tjedna provedenog u bugojanskim selima nije neophodan. Ostaje nejasno - što će biti kazano i u analizama štaba 1. brigade - zašto je 1. brigada »kasno stigla na položaje« južno i jugoistočno od Travnika, odnosno zašto su toliko »kasno dobili naređenje« da naprosto »nije bilo moguće da se izvrši temeljito izviđanje i upoznavanje terena, neprijateljevog rasporeda i utvrđenja«. ⁸⁷⁰

Mnogo godina kasnije, komesar brigade Bogde Vujnović će reći kako su mu »u sjećanju ostali: blato, žilavo i teško, raskvašena i ljep-

š i) Isto, IV/20, 96

⁸⁶⁸ Isto, IV/21, 666

⁸⁶⁹ Todor Radošević, n. d. 222

⁸⁷⁰ Zb. NOR, IV/20, 97-98

ljiva, poput crne smole, žitka zemlja, ogromne razdaljine, slabe veze ne zbog slabih vezista, nego zbog tih razdaljina, kuriri jedva da su stizali prenostiti naređenja i izveštaje. Ne treba pri tome potcenjivati naše komandante i komesare. Znali su što je horizontala, akvidistancija, kota ... Netko je pri tome bolje, neko tvrđe osjećao' kartu, netko je izošćenije video reljef i bolje cijenio'prostor kao vrijeme'... Zasigurno, manjkavo je bilo znanje iz geografije... Osim svega toga, nama je trebalo vremena da se naviknemo na konfiguraciju kakva je oko Travnika».

Milan Dimić, po ocjeni divizijskog komiteta Partije, »pokazao se dobar i sposoban komandant« ali »pomalo prespor« u reakcijama. Komandanti bataljona 1. brigade su ostavili utisak da su »sposobni da rukovode svojim jedinicama«.⁸⁷

U prvim borbama oko Travnika iz 1. brigade je 8 boraca poginulo, 15 ih je bilo ranjeno, a dvoje je nestalo.⁸⁷²¹

⁸⁷ » Isto, 45-46

⁸⁷²¹ Pojedinačni spisak poginulih nije pronađen. Zna se međutim da su u travničkoj zoni, poginuli: zamjenik komandira čete u 3. bataljonu Petar Rastović Pejo, politički delegat voda Petar Lulić, desetar Dušan Drča, Zlatan Pavkov, Milan Mandić, Milan Bokern, Vajo Nećak, Rade Čurčić i bolničarka Bosa. U raznim poslijeratnim spiskovima kao »poginuli kod Travnika« navedeni su i ovi: Dane Dubajić, za kojeg se kaže da je bio zamjenik komandira čete, Milan Gubješić, Raco Radenović, Milan Vejin, Vlado Pilipović, Slavko Sašić, Milan Bokan, Dane Baškot, Josip Iskra, Dejanović Cepin, Dušan Jelača, Petar Bobić, Petar Počuča, Jovan Rastović, Petar Cvjetičanin, Mičo Čurčić, Petar Trkulja i D Mitar Gostović. U sjećanjima boraca kao »nestali« pamte se Marijan Randić i bolničarka 1. čete 3. bataljona Borka Bulj. U jednom izvještaju Zagrebačke konjičke pukovnije kaže se da su zarobili dvojicu Talijana kod Han-Bile, no o tome nema nikakvog podatka u dokumentima 1. brigade. (Zb. NOR, IV/20, 45-46; 97; 759 i AVII, 797, 14-8/3)

Travnički decembar 1943. godine

(3. decembar 1943 - 6. januar 1944)

Trećeg dana u decembru 1943. godine štab divizije je počeo pomjerati jedinice sa dotadašnjih položaja. Više nije bilo neophodno bdjeti nad istočnim prilazima Travniku od Zenice i Sarajeva: napadi 1. proleterske divizije su prethodnog dana obustavljeni i nije prijetila opasnost da bi njemačko-domobranske jedinice, probivši se do Travnika, mogle udariti u nebranjena leđa nekih proleterskih brigada. No, ako i jest prestala opasnost od udara s leđa, nije se odustalo od djelomične blokade Travnika, posebno s južne i zapadne strane, prema prostranom slobodnom teritoriju. Od 3. decembra 3. lička je zatvarala južne izlaze iz Travnika, prema Gornjem Vakufu, kamo je privučena s pravca Travnik - Busovača, gdje su još jedan dan zadržani samo neki dijelovi 1. ličke brigade. Pravac Travnik - Busovača 3. decembra je konačno prepušten neprijatelju. Dijelovi snaga travničkog garnizona uspostavljaju kod Bile vezu s 1. bataljonom 369. puka 369. »vražje« divizije i 92. motoriziranim grenadirskim pukom.⁸⁷³

U borbenim jedinicama, komandama i službama 6. divizije 3. decembra 1943. godine bila su 2853 borca, 568 podoficira i 311 oficira; sektor: Busovača - Bare - Han-Kumpanija. Zbog toga što je »vrijeme vrlo maglovito« u povremenim sudarima jedinica 1. brigade s neprijateljem« nije moglo biti uspješne vatre« i to je njemačka pješadija, slijedeći tenkove, obilato iskoristila. Neke jedinice 92. motoriziranog grenadirskog puka su, skrivene maglom, ušle u raspored 3. bataljona 1. brigade. Toga dana taj bataljon bio je u divizijskoj rezervi, pod neposrednom komandom štaba divizije. Vijest o obustavljanju napada na Travnik umanjila je budnost »Božidara Adžije«. Njegove »patrole, koje su išle za hvatanje veze sa IX brigadom X divizije«, bile su zaskočene; ni štab bataljona, niti te patrole nisu osjetile neprijatelja, koji je »zašao s desnog boka III bataljonu I brigade... i tom prilikom je dvoje zarobljeno, 3 mrtva i 3 ranjena«.⁸⁷⁴ Poslije toga štab 6. divizije je s prikupljenim četama »Božidara Adžije« krenuo iz Kruščice u smjeru jugozapad, da bi se smjestio 12 kilometara južno od Travnika u planinskom selu Zaselja. I glavnini 1. brigade, je naređeno da se pomjeri u smjeru pomjeranja štaba divizije, tako da će štab brigade 3. i 4. decembra narediti 1, 2. i 4. bataljonu da zaposjednu položaje između Travnika i Kasapovića (ustaški izvještaj: »4. prosinca: U 19.40 sati tuklo je travničko topništvo selo Kasapovići, 7 kilometara jugozapadno od Travnika, gdje se prema potvrđenim podacima nalaze veće skupine odmetnika«)⁸⁷⁵

⁸⁷³> Zb. NOR, IV/21,666

⁸⁷⁴> AVII, 797, 14-8/3

⁸⁷⁵> Zb. NOR, IV/21,666

Đakovića, Pulca i Bijelog Bučja (neki pišu Bjelobučje). To su planinska, vilenička sela jugozapadno od Travnika, nekoliko kilometara južnije od Turbeta. Bataljonima 1. brigade je naređeno da »prekopavaju cestu Turbe - Donji Vakuf i da utvrđuju položaje«.⁸⁷⁶

Petodnevne borbe, a još više stalno manevriranje po teško prohodnom terenu, stalno bdenje u blatu, u vlazi, u magluštinama, izmorilo je sve jedinice 6. divizije. I štab je zaključio 4. decembra da »su snage 6. divizije dosta umorne«, ali ne kaže da su ih iznurile borbe, već stalni pokreti boraca, koji su »bili bos«.⁸⁷⁷

Šesta divizija je nove položaje južno, jugozapadno i zapadno od Travnika zaposjela umanjena, u odnosu na sastav od 28. novembra, za 14 boraca. Imala je 2812 pušaka, 221 puškomitraljez, 36 mitraljeza, 31 minobacač, 10 teških bacača, 4 protuoklopne puške, 1 protuoklopni mitraljez, jedan protuoklopni top i 2 brdska topa. S takvim boračkim sastavom i naoružanjem ući će u teške zimske operacije.

Vođena na ogromnom prostoru, nova njemačko-kvislinška ofanziva počela je 4. decembra 1943. godine. Nijemci su u te operacije uključili svojih 15 divizija. Ofanziva je u decembru 1943. i januaru 1944. godine izvedena kao splet od 13 borbenih operacija. Feldmaršal barun Maximilian Weichs je pet tjedana prije prve od serije operacija, 1. novembra 1943, obavijestio Hitlera da će u decembru »protiv Tita povesti borbu u velikom stilu, angažirajući sve raspoložive rezerve«. Mogao je - računajući samo na njemačke trupe, mada je on računao i na bugarske i na mađarske okupatorske divizije kao i kvislinge Nedića, Dražine »vojvode« i Pavelića - angažirati više od 300.000 vojnika. Ukupno je tada u Jugoslaviji bilo u različitim vojnim formacijama 450.000 okupatorskih i 350.000 izdajničkih vojnika.

Tito je »u dnevnoj zapovijesti« 10. decembra pisao da »njemačko-fašistički okupatori... na nekim sektorima naše oslobođene teritorije 14 dana vode ofanzivu«. Borcima, komandirima i političkim komesarima Tito je objašnjavao potrebu »da se još jedanput pokaže čitavom svijetu da je naša NOV Jugoslavije nepobjediva i da je ona dostojna povjerenja«.⁸⁷⁸

Pet dana prije ove maršalove zapovijesti, 5. decembra 1943. godine, 1. brigada je, po bataljonima, raspoređena u Đakovićima, Pulcu, Bijelom Bučju i Kasapovićima. Štab brigada je bio u Bijelom Bučju, 4 kilometra južno od Turbeta. Brigada je zatvarala cestu i sve prolaze prema Donjem Vakufu i Bugojnu. Druga brigada je tada svoje bataljone rasporedila na komunikacijama prema Jajcu, a 3. između Travnika i Gornjeg Vakufa, djelimično i prema Busovači. Na tim položajima su brigade zadržane do 11. decembra, kad će u većim razmjerama njemačka ofanziva udariti i na zapadnu Bosnu.

Na položajima jugozapadno od Travnika, 6. divizija je od 4. do 11. decembra izgubila četiri borca, a 1. brigada nije imala gubitaka, dapače: 9. decembra u 1. brigadu »jedan drug dezertter se vratio i jedna druga-rica stigla«.⁸⁷⁹ Položaji Šeste divizije su najčešće tučeni artiljerijom iz

⁸⁷⁶> AVII, 797, 14-9/3

⁸⁷⁷> Isto

⁸⁷⁸> J. B. Tito, n. d. 18,38

⁸⁷⁹1 AVII, 797, 14-10/2

Travnika. Povremeno su nadlijetali položaje i neprijateljski avioni. Tako je njemačka avijacija položaje 1. i 2. brigade bombardirala 6. decembra, a »nije bila aktivna, ali se pokazivala« i 7. i 8. decembra. Žrtava od avijacije nije bilo.⁸⁸⁰⁾ Avioni koji su se pojavljivali visoko nad položajima jedinica 6. divizije dolijetali su prvenstveno zbog podrške blokiranom travničkom garnizonu; komandant garnizona, na primjer, 8. decembra javlja da je »zrakoplov odbacivao streljivo za ovu pukovnju«.⁸⁸¹⁾

Zbog početka nove ofanzive, onda kad je u sve jedinice stigla Titova desetodecembarska »dnevna zapovijest«, glavnina 6. divizije je pomjerena od Travnika preko Bugojna za Kupres. Tada je, naime, 1. proleterski korpus dobio zadatak da zaustavi nadiranje snažnih neprijateljskih jedinica, koje su potiskivale dijelove 8. dalmatinskog korpusa. Ključne borbe će biti vođene kod Livna i Šujice.

Prva brigada je privremeno bila pod komandom štaba 1. proleterske divizije, kojom su u ono vrijeme komandovali Vaso Jovanović i Vlado Šćekić. Brigada je dobila zadatak da zatvara pravce Travnik - Jajce i Travnik - Donji Vakuf. Dan prije nego će štab 6. divizije s 2. brigadom i prištabskim jedinicama krenuti prema Bugojnu i Kupresu, a 3. brigada prikuplja svoje snage da bi krenula prema Jajcu i Mrkonjić-Gradu, štab 1. proleterskog korpusa je - podstaknut »dnevnom zapovijesti« Vrhovnog komandanta - upozorio 1. i 6. diviziju da su »jake neprijateljske snage, potpomognute tenkovima i motorizacijom, započele ofanzivne operacije od Une do Lima, a također i na teritoriji Dalmacije«.⁸⁸²⁾

Vrhovni štab je štabu 1. proleterskog korpusa naredio da ne okuplja na jednom sektoru krupne formacije i da se jedinice ne upuštaju u teške frontalne borbe. Slijedeći uputstvo Vrhovnog štaba, Koča Popović i Mijalko Todorović su od potčinjenih jedinica tražili da ne zbijaju »veće snage na uske prostore«, odnosno da se drže »taktike pokreta i manevrisanja kombinovanih sa brzim i energičnim ofanzivnim akcijama na neprijateljske komunikacije, kolone, posade itd.«⁸⁸³⁾ Inzistirano je na stalnoj ofanzivnosti jedinica, koje su bile raspoređene po dubini napadnute slobodne teritorije. Prema planu štaba 1. proleterskog korpusa, svaka je brigada, zasebno ili u grupi brigada, raspoređena na »određeni širi sektor na kome će dejstvovati i manevrisati« tako što će »na pogodnim mestima i u povoljnim prilikama davati jači otpor ili vršiti jače napade«. Širi sektor na kome će dejstvovati i manevrisati 1. brigade bio je pravac Travnik - Donji Vakuf.⁸⁸⁴⁾ Brigada je imala zadatak da na tom pravcu onemogući prodor neprijatelja na slobodni teritorij, »s time da će, u slučaju da neprijatelj nastupa jako nadmoćnim snagama, brzo se izvući iz borbe i zabaciti se u pozadinu neprijatelja«, pri čemu će »obrazovati i diverzantske grupe sa posebnim diverzantskim zadacima«. Te grupe su morale »biti pokretne i stalno aktivne«.⁸⁸⁵⁾

Do 17. decembra jedinice 1. brigade nisu imale značajnijih okršaja. Mjestimično su vođene sporadične, usputne, obostrano neplanirane

880) Isto

881) Zb. NOR, IV/20, 669

882) Isto, 155

883) Isto, 157

884) Isto, 169

885) Isto, 157

čarke. Bataljoni 1. brigade su bili na izlazu od Turbeta prema Donjem Vakufu (jugozapad) i prema Jajcu, kamo vode dvije planinske ceste, južnija izvornim dijelom Vlaške, pa preko Hamandžića, Dubrava i Krezluka, a sjevernija preko Delilovca, Gostilja, Kruščice i Kariča (sjeveroistočni ulaz u Jajce). U bojnoj relaciji 6. divizije je onog dana, kad je zametnuta žešća borba na izlazu iz Travnika, 17. decembra, zapisano da je vrijeme hladno i oblačno, a brigada da je i dalje pod komandom štaba 1. proleterske divizije. Podatak o borbi je sažet: »vodila borbu sa neprijateljem koji je bio ispao iz Travnika« i uopćeno da je »imala mrtvih i više ranjenih«.⁸⁸⁶

Uoči sedamnaestodecembarske borbe, bataljoni 1. brigade su bili raspoređeni:

- na sjeverozapadnim padinama Vilenice, između Kicelja (visinska kota 1235) i seoceta Zlokići, 3 kilometra jugozapadno od Travnika (»Matija Gubec«);

- između Zlokića i Miškića-Brda, na po puta Travnik - Turbe (»Marko Orešković«);

- Božidar Adžija je u noći 17. i 18. decembra iz Đakovića poslan na izvidanje južnih izlaza iz Travnika, jer je bilo javljeno da se neprijatelj »pokazao na prostoru Duboko-Rastovo i Jagodići«;⁸⁸⁷

- »Pekiša Vuksan« je bio u brigadnoj rezervi u Pulcu.

Štab brigade je bio kilometar jugozapadnije od Turbeta, u Bačvi-cama.

»Prilikom držanja ovih položaja«, pisao je 19. decembra komandant brigade kapetan Milan Dimić, »jedinice su se dosta dobro utvrdile i održavale vezu između jedinica«.⁸⁸⁸ S četom pratećih oruđa (6 oruđa), inžinjerskim vodom i četama za vezu tada su bataljoni 1. brigade na travničkim položajima imali »oko 1100 vojnika«.⁸⁸⁹ Sjeverno od rasporeda 1. brigade, na južnim padinama Vlašića, položaje je držala 13. proleterska brigada »Rade Končar«.

Njemačko-ustaški topovi i bacači su u noći 17. i 18. decembra žestokom vatrom pokušali olakšati prodor svoje pješadije kroz zapadne izlaze iz Travnika. Grmilo je od kasnih sati 17. decembra. Vatra je pojačana »naročito posle pola noći«.⁸⁹⁰ Neprijateljska pješadija je prema položajima 1. brigade krenula više sati poslije početka artiljerijske pripreme. Tek u 8 sati 18. decembra se streljački stroj pojavio ispred Miškića Brda, Kraljevice, Vidoševića, Viskovića i Zlokića na ustalasanom, brdovitom terenu sjeverozapadne Vilenice. Druga neprijateljska kolona je nastupala sjeverno od ceste Travnik - Turbe, prema Radića - Brdu, u smjeru rasporeda 13. proleterske brigade. Ustaško-njemačka komanda iz Travnika je imala namjeru »neprijatelja iz bližih sela zapadno od Travnika protjerati i zadati mu gubitke«.⁸⁹¹ Osim bataljona legionara 369. divizije, Zagrebačka konjička pukovnija je »odredila u ovaj pothvat jedan kombinirani sklop sastava: 1 stožerni ščet, 2 streljačke sati, vod strojica, 2 teška bacača«. Prugom prema Turbetu iz Travnika je

⁸⁸⁶> AVII, 797, 14-11/2

⁸⁸⁷> Zb. NOR, IV/20, 375

⁸⁸⁸> Isto

⁸⁸⁹> Isto

⁸⁹⁰> Isto

⁸⁹¹> Isto, IV/21,671

»upućen 1 podhvatni vod«, a »oklopnom vlaku je bilo naređeno napredovanje dok stanje željezničke pruge dozvoljava«. Zapovjedništvo Zagrebačke konjičke pukovnije će kasnije izvijestiti da je »lievokrilni sat« onaj koji će prvi zametnuti borbu s jedinicama 1. brigade u 8.15 sati »imala jak dodir sa neprijateljem na koti 772«, ispred Vidoševića i Viškovića, i da je u 9.10 sati zaposjela Viškoviće.⁸⁹²⁾

Dok su jedinice »Marko Oreškovića« i »Matije Gupca« svom žestinom »odbijale neprijateljske juriše«, jedna ustaško-domobranska bojna je iskoristila odsustvo 3. bataljona »Božidar Adžija« iz Đakovića i, vođena od dvojice seljaka, koji su se prethodnog dana prokrali iz Zlokića u Travnik, puteljcima preko Vukova ušla u Đakoviće, da bi odatle, krećući se u smjeru sjevera, zagnuta gustom maglom, na Vučjim jamama i padinama Kicelja izbila u zaleđe 4. čete 4. bataljona »Matija Gubeck«. Komandir čete, iskusni Miloš Đaković, upravo je mlade vojnike obučavao u rukovanju mitraljezima, a komesar čete Stevo Dragišić je s 1. vodom održavao vojno-politički čas.

Dvadesetogodišnji mitraljezac Srđan Poznić iz Škara, tih mladić i skroman, i ovoga se puta pokazao preduzimljiv. U 9 sati neprijateljska kolona je izbila pred stražara mitraljeske čete, koji je uspio opaliti nekoliko metaka. Neprijatelj se munjevito sručio u selo Glumci opkolivši 4. četu. Došlo je do ogorčene borbe. Teški mitraljez Srđana Poznića je prvi tukao neprijateljsku kolonu. Da se Poznić nije snašao i da komesar čete Stevo Dragišić nije u magnovenju izvukao 1. vod prema koti 722 i Prihićima, 4. četa 4. bataljona bi doživjela katastrofalan poraz. Dragišić je odmah poslao po pomoć u Zlokiće šesnaestogodišnjeg kurira Nikolu Majetića, koji će preživjeti sve ratne nedaće, a kad se u junu 1945. godine pojavi u rodnom Prozoru, kod Otočca, grupa ustaša, koji su se krili na Velebitu, uhvatit će ga i peći nabijenog na ražnj. Spretan i hitronog taj dječak tragične sudbine, 18. decembra je brzo stigao u Zlokiće, gdje mu je rečeno da je komandant Drobac, ocjenjujući po žestini borbe tešku situaciju 4. čete, »hitno ubacio jednu četu iz rezerve da natkrili neprijatelja i da ga tuče sa sjeverozapadne strane u Glumcima«. Istovremeno je i Jovo Bursać ubacio u borbu prema Glumcima dijelove 1. bataljona.

Dok se u zaleđu rasporeda 4. bataljona borba rasplamsavala, na lijevom krilu, nad desnom obalom Lašve, na Miškića-brdu tri puta je bila u protujurišu 2. četa 4. bataljona. Na Miškića-brdu, na koje je neprijatelj napadao od ranog jutra, s komandirskom Jandrom Zunićem i komesarom Simom Baukom bio je i zamjenik komandanta bataljona, uvijek smireni, blagotvorni Mirko Dubajić. U protujurišima 2. čete ranjena su 3 borca. Kad je ranjen vodnik Dušan Bokan, Milka Glumac, snažna djevojka, koja je bila i bombaš i bolničarka, uletjela je među ustaše, bacila na njih dvije bombe i izvukla vodnika. U narednom protujurišu izvukla je ispred ustaškog streljačkog stroja Josu Primorca. Zbog toga što je - kako je to kazano u izvještaju štaba brigade - »2-ga četa IV bataljona sa zamjenikom komandanta 3 puta vršila protujuriš na Miškića-brdo i izbacivala neprijatelja sa istoga« ta će četa od štaba divizije biti proglašena najboljom četom (za decembar 1943) u čitavoj diviziji.

⁸⁹²⁾ IstO

Ustaška bojna, napadnuta u Glumcima od djelova 1. i 4. bataljona i grupe mitraljezaca 4. čete 4. bataljona, dva je sata odolijevala napadima. Provukla se tek u podne »Dijelovi IV i I bataljona nastavili su energično gonjenje neprijatelja, koji je pretrpio osjetljive gubitke«. ⁸⁹³ I 1. brigada je imala velike gubitke, čak 8 mrtvih. Štab 4. bataljona je bio zasut takvom vatrom da se pukim čudom spasio. Rafal je po prstima zakačio komesara Božu Pavičića i kurira Premuža, a kuriru Groznadiću je izrešetao šinjel.

U analizama o osamnaestodecembarskoj borbi u štabu brigade će biti kazano da je neprijatelj poremetio plan dobro razrađene obrane i lukavo proturenom viješću o tome kako se neprijatelj pojavio južno od Travnika, kamo je upućen bataljon »Božidar Adžija«, ostavivši nezaposjednut rajon sela Đakovići, i »pomoću vodiča i jake špijunaže, iskoristivši maglu«. Također je u tim analizama i u izvještaju štabu 6. divizije kazano kako je »neprijatelj zaista postigao iznenađenje, zabacivši cijelu jednu bojnu u našu pozadinu«. Pohvaljen je čitav 4. bataljon, a posebno komandant kapetan Đuro Drobac, »koji se je u najkritičnijem momentu sa jednom četom bacio neprijatelju u leđa i bok i primorao neprijatelja na odstupanje koje je ličilo i na bjekstvo«. ⁸⁹⁴ Komesar brigade je poslije borbe postrojio tu četu i pohvalio sve borce, a za komandira Branka Pokrajca Jabana i komesara Đuru Lavrnjića je rekao kako su »sa svojim borcima osvijetlali obraz bataljonu i brigadi«.

Poginuli su: iz 1. bataljona Mane Medić, a iz 4. bataljona Ilija Cvjetćanin, politički delegat voda, Miloš Perić, desetar, te borci Mile Krpan, Perica Sovilj, Dane Božić, Ivo Glavan (u Privlači za razliku od ostalih imenjaka zvan Ivica Maloga Luke) i Ljuba Magaš, zapamćena po duhovitosti i pjevanju, ali i po tome kako je na položaju poslije borbe nađena zaklana. Osim komesara 4. bataljona Bože Pavičića, od kojeg je dužnost preuzeo Đuro Ljuština (njega je u 1. četi 2. bataljona zamijenio Stevo Uzelac, prekomandovan iz 3. brigade), ranjeni su Mile Zorić, Janko Grozdanić, Stipe Premuž i Dušan Bokan iz »Gupca«, te Šime Vukić iz »Oreškovića«.

Uoči odlaska brigade s travničkih položaja, 22. decembra, ustaše su ponovo prodrle u raspored 1. brigade »Dijelovi Zagrebačke konjičke pukovnije i 2. bataljona 369. puka 369. »vražje« divizije su nadirali zapadno od Travnika u smjeru Zlokići - Vidošević, prema selu Viskovići. Iz oklopnog vlaka tučeno je selo Kokošari i Miškića-brdo.

Borba je 22. decembra vođena na istim bojištima kao i 18. decembra, između Kicelja i Miškića-brda. Sudar je izbio u 6.30 sati. I ovog puta napadu neprijateljeve pješadije je prethodila snažna artiljerijska i minobacačka priprema. Neprijatelj je pod zaštitom guste magle uspio da se približi predstražarskim položajima 3. bataljona, gdje je sačekan jakom puškomitraljeskom i pušcanom vatrom. Neprijatelj je bio brojno jači. Imao je znatno više automatskog oružja i minobacača. Artiljerijom je dobro uzorao položaje 1. brigade prije nego što će pješadija krenuti u napad, pa nije čudno - iako se ovoga puta ne može govoriti o iznenađenju - što su domobransko-legionarske trupe pod zapovjedništvom

⁸⁹³ Isto, IV/20,374

⁸⁹⁴ Isto, 376

njemačkih oficira u prvom naletu zaposjele predstražarske položaje »Božidara Adžije«, na južnom izlazu iz Travnika, jugozapadno od Dolca, preko Vileničinih staza.

Najžilaviji napadi neprijatelja bili su usmjereni na desno krilo 1. brigade prema Vilenici, »gdje je bio odbacivan više puta i na koje krilo nije mogao prodrijeti nikako, već je sa jednim klinom, tj. manjim snagama, izbio na kotu Kicelj.«⁸⁹⁵ Glavne snage iz Travnika su napadale na položaje »Pekiše Vuksana« i »Marka Oreškovića« između brda označenog brojem 772 (Visković-Vidoševići) i Miškića-brda. Klin neprijateljskog napada, koji je, zaobišavši obrambene položaje »Božidara Adžije« izbio na 1235 metara visoki Kicelj, ugrozio je raspored 1. i 2. bataljona No, nije bilo panike. Višestruko izražavane sposobnosti Milana Dimića, nesuspregnuta hrabrost njegovog zamjenika Dragana Rakića i promišljena smionost operativca Miloša Čankovića, kao i komandantske sposobnosti Jove Bursaća i Đure Radovanca, dolaze do punog izražaja. Brzo su povezali sve redove, na pogodnim pravcima koncentrisali snage i potom s mnogo poleta izveli žestok »protivnapad na neprijatelja koji je bio bačen sa naših predstražarskih položaja I i II bataljona i sa glavnog položaja III bataljona«, tako da je neprijatelj »u paničnom bijegu odstupao prema Travniku praćen sa vatrom i pokretom naših snaga«. U ovom jutarnjem sudaru 22. decembra poginuo je jedan, a ranjeno je pet boraca. Presudan obračun je bio na položajima 2. bataljona, i to između Šipovika i Viskovića, na koti 772. Na tom tek mjestimično posumljenom brdu vod Dušana Ivančevića i najmlađeg političkog delegata u brigadi Miće Čušića sina trepčanskog rudara i majke rođene u SAD, - 3. vod 3. čete 2. bataljona - u silovitom zaletu ušao je u neprijateljski raspored i, po ocjeni štaba brigade, »neprijatelju nanio osjetljive gubitke na koti 772«. Pohvaljen je čitav vod, a posebno - bez spominjanja imena - komandir i politički delegat voda. I Ivančić i Čušić su bili, reći će kasnije Đuro Radovanac, »ponos Drugog bataljona«. Kratko vrijeme poslije te borbe Dušan Ivančić je preuzeo dužnost zamjenika komandira čete (dotadašnji zamjenik, Milan Bjelobaba, pobjegao je u Liku), a šesnaestogodišnji Čušić će u zimskim operacijama biti toliko iscrpljen da će ga morati iz Drvara poslati na oporavak u zavičaj. Osim njih dvojice i njihovog voda, štab brigade je 22. decembra pohvalio i dvojicu komandira vodova »Božidara Adžije«: Stevo Levnaić (3. vod 3. čete) se »hrabro držao na koti Kicelj i manevrisao za vrijeme borbe, te također (kao i Ivančićev vod) nanio neprijatelju osjetljive gubitke«, a osim toga »štitio je iznošenje ranjenih drugova«; Petar Zorić je »pokazao svoju hrabrost« tako »što je u najvećoj neprijateljskoj vatri i njegovom (neprijateljevom) nastupanju uspio izvući ranjenog druga, kao i oružje koje se nalazilo kod njega i kod jednog mrtvog druga«.⁸⁹⁶

Krntijaši se sjećaju da se na obroncima Kicelja istakao »jedan Privlačanin, Danko«, koji je »za šiju uhvatio neprijateljskog vojnika«. Vjerovatno je riječ o više puta pohvaljenom Danku Suriću.

Za ličke brigade se obično govorilo da su elitne borbene jedinice; srbijanski komunist inž Dragoslav Mutapović, koji je rukovodio i u

««Š» Isto, 469
896) I s t o

proleterskim i u krajiškim brigadama, kad je preuzeo dužnost komesara 6. divizije uočio je da je »vojničkija: imala je više vojničkog duha i discipline od jedinica u kojima sam dotle ratovao«. Upravo u toj diviziji je, piše »postao vojnik više nego ranije, jer takva je bila sredina, takav sam morao postati, jer drugačije u njoj ne bih mogao opstati«. ⁸⁹⁷ Ali, io ne znači da je u kulturno-prosvjetnim akcijama 6. divizija i njena 1. brigada zaostajala. Aktivnost je bila mnogostruka i višesmjerna. Bora-veći u travničkim selima, gdje narod još nije bio masovno uključen u narodnooslobodilački pokret, naročito je intenzivno razvijan kulturni i propagadni rad. Dotadašnji »lički program« glumačko-recitatorskih grupa i bataljonskih korova u Bosni je prilagođavan tradiciji, kulturi i naravi tamošnjeg muslimansko-hrvatskog življa. U izvještajima o toj aktivnosti naglašavani su uspjesi diletantske grupe 1. bataljona koja je na svojim priredbama u Turbetu okupljala staro i mlado. ⁸⁹⁸

U partijsko-skojevskom i, općenito, političkom radu dominirale su teme vezane za Drugo zasjedanje AVNOJ-a i njegove povjesne odluke. Saznanje o savezničkom priznanju NOV, kao jedine oružane antifašističke sile u Jugoslaviji, bilo je izuzetan poticaj za prikupljanje energije u daljim naporima.

Novi politički komesar divizije, srbijanski predratni komunist, koji je među bosanskim prvoborcima proveo godinu dana, inženjer Dragoslav Mutapović Mutap, čovjek visokih moralnih normi i bogatog obrazovanja, jednako i mudar i hrabar, po čemu je brzo postao mio Ličani-ma, primio je dužnost 12. decembra, kad je u diviziju došao i novi politodjel divizije (Mato Radulović je bio rukovodilac polit-odjela, Uroš Bajić zadužen za političko-partijski rad. Ljubica Purić - kultura i prosvjeta, Jovan Barović - omladina, Branko Vučinić - »pomoć ostalim dru-govima«). Mutapović će kasnije pisati da je odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a u decembru 1943. godine »trebalo razraditi ne samo za borce nego i za veći deo rukovodećeg kadra. Jednostavno, trebalo ih je pre-vesti, ako se tako može reći, na običan jezik borca, da bi ih razumeli i da bi postale njihova neotuđiva svojina«. ⁸⁹⁹

Za živ i raznovrstan kulturno-zabavni i prosvjetni rad brinuli su kulturno-prosvjetni odbori bataljona i propagandni odsjek divizije. »Ličani su, inače, među jedinicama u onom kraju bili poznati kao ljudi sa iz-raženim smislom za organiziranje zabavnog života«. ⁹⁰⁰ Rukovodilac di-vizijskog politodjela Mato Radulović piše kako ga je »oduševljavao smi-sao boraca da brzo sastave prigodnu pjesmu o Titu, Partiji, svojoj Lici, svojim pobjedama«, a piše i o tome da ih je »slušao kako s pjesmom podnose teške rane«. ⁹⁰¹

Na položajima jugozapadno i zapadno od Travnika 1. brigadu su smijenile jedinice 1. proleterske divizije 23. i 24. decembra. Ujutro 24. ; decembra svi dijelovi 1. brigade su bili u Turbetu. Kolone su u 8 sati

⁸⁹⁷> Dragoslav Mutapović, U 6. diviziji postao sam više vojnik, Zb. *Sesta proleterska divizija*, 519

⁸⁹⁸) Aleksa Ivanović, Fragmenti o partijsko-političkom radu, Zb. *Sesta proleterska divizija*, 522

⁸⁹⁹> Dragoslav Mutapović, n. d.

⁹⁰⁰1 Mato Radulović, n. d.

⁹⁰¹> Isto

krenule u smjeru jugozapada praćene ledenom kišom. Prešavši Komar, brigada je u 18 sati stigla u Donji Vakuf, gdje je i prenoćila. Ujutro 25. decembra stigla je u Bugojno.

Brigada je u Bugojnu i okolnim selima zadržana kao korpusna rezerva,⁹⁰²⁷ odnosno »kao rezerva za pravac Kupres - Travnik«.⁹⁰³¹ Jedinice su ponovo u prilici da se srede i odmore, da se borci očiste od ušiju i ošišaju, da operu i okrpaju veš i odjeću, da se češće u kolo uhvate i da učestalije i više uče.⁹⁰⁴¹

Krajem decembra 1943. godine u sastavu 1. brigade značajnih promjena nije bilo, osim što su posljednjeg dana te godine »dva druga oficira otišla u novu 35. ličku diviziju za komandante bataljona, 3 za komandire četa, a jedan za komesara«.⁹⁰⁴¹ Za starješine u 35. ličkoj diviziji (»Tri'es'peta, jabuko i grožđe, čuvaj Liku dok Šesta ne dođe«) osim šestorice oficira 1. brigade, dio kadra su dale i 2. i 3. brigada 6. divizije.

Na staru godinu 30. decembra 1943, iz Bugojna je malom partizanskom željezničkom kompozicijom otpremljen i kompletan bataljon »Pe-kiša Vuksan«: bio je zadužen za bolničku zaštitnicu u Jajcu. Ostali bataljoni su Bugojno napustili tek 7. januara 1944. godine.

*«> **Zb. NOR, IV/22, 191**

⁹⁰³¹ Ayil, 797,14-14/2

⁹⁰⁴¹ Miloš Čanković, *Dnevnik 1942-1945*, neobjavljeni rukopis, original u Muzeju revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije 4333.III.303/3 (dalje:MRJ, 433.III.303/3)

™> AVII, 797, 14-14/2

Borbe u kojima je zaslužena pohvala Vrhovnog komandanta

(7. januar - 31. januar 1944)

Posljednji dana 1943. godine, dok se glavnina 1. brigade odmarala (uz svestranu obuku) u selima kod Bugojna, a njen Drugi bataljon bio na osiguranju Jajca, Peti bosanski korpus s dvije brigade Prvog proleterskog korpusa je ušao u dvodnevne borbe za Banja Luku. No, budući da su neprijatelju stigla pojačanja - snage prethodno planirane za operacije protiv jedinica NOVJ zapadno od rijeke Bosne - bitka za Banja Luku je uveče 2. januara obustavljena. Grenadirski pukovi, 901. oklopni i 92. motorizirani, koji su slavonskom prugom prevezeni iz istočne Bosne, te 1. brdska i 373. legionarska divizija s brojnim kvislinškim jedinicama, i ustaškim i četničkim, nastupaju iz Banja Luke u smjeru jugozapada, juga i jugoistoka.

Kad je počela ta njemačka operacija, Vrhovni štab je donio plan o skorom povlačenju iz Jajca. Vrhovni komandant s najbližim saradnicima i operativnim odjeljenjem VŠ, kao i članovi cingio-američke vojne misije, povukli bi se u teško pristupačnu planinsku zonu jugozapadno od Mrkonjić-Grada, kod željezničke stanice srnetičke uskotračne pruge Potoci. O povlačenju u Potoke odlučeno je uveče 6. januara. Tada je 1. 3. i 4. bataljonu 1. ličke brigade naređeno da se na najbrži način prebace na položaje sjeverno od Mrkonjića i da pojačaju naše snage, koje su zatvarale puteve od Banja Luke prema Mrkonjić-Gradu i Jajcu. Tamo je, najbliže Mrkonjić-Gradu, poslije napada na Banju Luku, raspoređena 3. lička brigada, kojoj je bilo naređeno »da spriječi eventualni prodor neprijatelja (od Banje Luke) u pravcu Medna - Mlinište, i da aktivno djeluje na neprijateljskoj komunikaciji Mrkonjić - Čađavica«.⁹⁰⁶¹ Na položajima sjeveroistočno od drumca Mrkonjić-Grad - Čađavica, bila je i 3. krajiška, a prema Sitnici i dolini Sane 13. krajiške brigada.

U noći 6. i 7. januara, u 2 sata, u štab 1. proleterskog korpusa u Jajcu su pozvani komandant i politički komesar bataljona »Pekiša Vukšan« Đuro Radovanac i Janko Dimić Pop: komandant korpusa Koča Popović im je naredio da se sa svim dijelovima bataljona odmah ukrcaju u kamione kako bi prije jutra zaposjeli položaje u rajonu raskrsnice puteva Mrkonjić-Grad - Čađavica i Mrkonjić-Grad - Mlinište - Glamoč (Rogolje i Debela međa). Istovremeno, iza ponoći, naređenje za pokret je preneseno i ostalim bataljonima 1. brigade u Bugojnu, tako da su svi u cik zore ukrcani u vagone uskotračne pruge. Četvrti bataljon, komesar i operativni oficir brigade su se zadržali u Bugojnu, kako bi sačekali i na daljem putu osiguravali divizijsku bolnicu.

Poslije 2. bataljona prema neprijatelju, koji je nastupao od Banje Luke, komandant brigade Milan Dimić je poveo 3. bataljon. Prvi bata-

Zb. NOR, IV/21,162

ljon, bez čete koja je otišla kao osiguranje Vrhovnog štaba prema Šipovu, najduže se zadržao u Jajcu, sa štabom divizije i zamjenicima komandanta i komesara brigade. Komandanta divizije je Koča Popović u Jajcu obavijestio - što piše Đoko Jovanić - »da se pred našom (Trećom) brigadom nalazi 3. krajiška proleterska i još neke krajiške jedinice«. Kad je štab divizije s tri čete krntijaša krenuo iz Jajca prema Jezero, gdje će se odvojiti od krntijaša (štab je išao pravcem Jezero - Šipovo, a 1. bataljon pravcem Jezero - Mrkonjić-Grad), njemački 92. motorizirani puk je već bio prošao kroz raspored krajiških jedinica i u Podbrdu, na položajima između raskrsnice puteva za Mliništa i Mrkonjić prema Čadavici, došao je u borbeni doticaj s 2. bataljonom »Pekiša Vuksan«.⁹⁰⁷ Komesar 3. brigade Milan Basta je zapamtio da je neprijatelj »poslije kraće borbe zbacio 2. bataljon I brigade s komunikacije« i da je »oko 12 časova« 8. januara izbio u Mrkonjić-Grad. Takvi podaci su uneseni i u operacijski dnevnik štaba divizije. Međutim, mnogi borci, a posebno komesar 2. bataljona Janko Dimić Pop, pamte da su okršaji s najisturenijim dijelovima njemačkog motoriziranog puka zametnuti već 7. januara. Uvijek oprezan, Đuro Radovanac je - što pamte i on i Janko Dimić - s položaja Podbrdo poslao izviđačku patrolu, ali ta se patrola nije vratila.⁹⁰⁸ Borba u rajonu Podbrda se rasplamsala popodne 7. januara. Osim izvidničke grupe, 2. bataljon je izgubio još dva borca.

Uveče 7. januara položaja kod raskrsnice 2. bataljon je prepustio dijelovima 3. krajiške brigade. To povlačenje 2. bataljona u štabu divizije neće biti shvaćeno kao nešto nužno, baš kao što neće biti razumijevanja ni za povlačenje (8. januara) s položaja na Rogoljama, gdje je 2. bataljon imao dvojicu poginulih i desetak ranjenih. »Mi smo se dva dana kako smo znali i umijeli, a umjeli smo i znali smo, nosili s jakim neprijateljem, i popustili smo kad bi i tvrdi od nas popustili« - tvrdio je kasnije komandant 2. bataljona Đuro Radovanac.

Kad je čelo njemačkog 92. motoriziranog puka ulazilo u Mrkonjić 3. bataljon »Božidar Adžija« je već bio zaposjeo dominantne položaje na Oruglom brdu nad Mrkonjićem. Baš tad je uspostavljena telefonska veza između Jezera i Mrkonjić-Grada, ali se u kratkom razgovoru malo saznalo o situaciji. U svakom slučaju, u štabu divizije su procijenili da tri čete krntijaša treba da zaposjednu položaje nad cestom u rajonu Jezera.⁹⁰⁹

⁹⁰⁷) Milan Basta, Divizija u VI ofanzivi, Zb. *Sesta proleterska divizija*, 224-242

⁹⁰⁸) Izjava Janka Dimića, Beograd 17. decembra 1965; autorska zbirka

⁹⁰⁹) Zamjenik komesara brigade Simo Mrda će o tome u aprilu 1944. pisati opširan izvještaj: »... Doznao sam od komandanta divizije druga Đoke Jovanića i politkoma druga Mutapa da je neprijatelj - Nijemci - krenuo od Banja Luke prema Mrkonjić-Gradu. Ja sam htio pošto-poto da se sastanem sa komandantom i komesarom I brigade, koji su se nalazili negdje oko Mrkonjić-Grada sa dva bataljona I brigade (Bogde Vujnović je bio na drugom sektoru - op. J.P.). Na moje namjere da idem u brigadu, tj., komandantu i komesaru, rekao mi je komandant divizije drug Đoko da nije zgodno da idem cestom i da Nijemci prodiru sa tenkovima, te da mogu pasti u nepriliku. Ja sam po tome odlučio da ne idem gore (za Mrkonjić), već da ostanem sa 1. bataljonom 'Marko Orešković', gdje se nalazio zamjenik komandanta brigade. Ispred mosta kod Jezera na cesti nalazio se telefon inžinjerijske čete VI divizije, gdje je bio i komesar divizije, i otišao sam do tog telefona da se razgovorim sa komandantom brigade i komesarom I brigade. Tu sam razgovarao ukratko sa komandantom brigade drugom Milanom Dimićem i rekao sam mu da sam stigao sa 1. bataljonom u Jezero, gdje ćemo zauzeti položaj oko ceste po naređenju štaba divizije. Ko-

Telefonska veza Mrkonjić-Jezero je presječena u trenu kad njemačka motorizacija ulazi u Mrkonjić-Grad, a vješto vođene grupe skijaša, za-
gmutih bijelim plahtama, izbijaju u zaleđe rasporeda »Božidara Adžije«. 0 zbijanjima na Oraglom brdu imamo samo redak zapisa u dnevniku
skojevskog sekretara 3. bataljona Velje Damjanovića: »Borba. Odstupa-
mo za Šibovo«. U politodjelu divizije će steći dojam da su i »Pekiša
Vuksan«, a zatim i »Božidar Adžija« 8. januara »napuštali položaje ne
primajući borbu s neprijateljem, bez odobrenja Štaba brigade.⁹¹⁰ Među-
tim, s 3. bataljonom je bio komandant brigade i nije logično vjerovati
da su Branko Rađenović, Gojko Milekić, Nikica Kleut i Nikica Grković
bez dogovora s njim donijeli odluku da se bataljon, ugrožen izbijanjem
skijaša u zaleđe svog rasporeda, povuče u planinske predjele jugozapad-
no od Mrkonjić-Grada, u rejonu sela Šibovo.

Nezaustavljeni u Mrkonjić-Gradu, njemački tenkovi su produžili
prema Jezeru i Jajcu. Skijaška odeljenja su nastupala zasnježenim pla-
ninskim predjelima s obje strane ceste.

Bilo je vedro, pomalo vjetrovito.

Njemačka avijacija je čitavog dana aktivna.

»Nama nitko nije dao do znanja da idemo direktno u susret nje-
mačkoj motorizaciji« - tvrdi Jovo Bursać. Također je, kaže, »kasnije
čuo« da se (između Mrđe i Rakića) govorilo o zauzimanju položaja nad
cestom, ali ništa od toga nije preneseno štabu 1. bataljona. Bataljon je,
s grupom konjanika na čelu kolone, marširao komotno, lišen pomisli
o mogućoj opasnosti. Zbog toga će, u kasnijim analizama, biti kritiko-
van zamjenik komandanta brigade, ali će i za štab bataljona biti rečeno
kako je popodne 8. januara bio »aljka u pogledu postavljanja barikada
na cesti«.⁹¹¹

Kad je čelo kolone »Marka Oreškovića« izbilo na Jošavkin most iz-
među Čirovca i Dumezlija u rajonu razbacanog planinskog sela Majdan,
zamjenik komesara bataljona Jovo Marčetić je opazio tenkove. Brekta-
nje se nije ranije čulo zbog toga što su stalno nadlijetali avioni. Bataljon
je bio strahovito iznenađen; bit će kazano »zbog nebudnosti štabova«, ⁹¹²
Na skojevskim sastancima u svim bataljonima će biti rečeno da se »kod
1. bataljona vodila ogorčena borba oko zastave«. ⁹¹³ Da li su prisutni
rukovodioci pokazali i u onoj teškoj situaciji najpotpuniju pribranost
1 »izdali naređenje usmeno da bataljon skreće lijevo u šumu«, kako

marsdant I brigade mi je jedino rekao sa posljednjom rečenicom da su Nijemci sa
prednjim dijelovima motorizacije prišli pred sami Mrkonjić-Grad i da ulaze u grad.
Poslije toga nisam mogao dobiti vezu sa komandantom i komesarom I brigade. U
tom momentu stigao je zamjenik komandanta drug Dragan Rakić sa 1. bataljonom
od Jajca do Jezera. Rakiću je Mrda - piše Mrda rekao da je »dobio usmeno nare-
đenje od komandanta divizije za posjedanje položaja sa bataljonom na kotama kod
samog Jezera i naročito zatvaranje puta koji vodi od Jajca preko Jezera lijevo« za
Šipovo, kamo se zaputio štab divizije. (AVII, Mrdino pismo aprila 1944. divizijskom
komitetu, stari reg. br. 6539)

⁹¹⁰) Dokumenti centralnih organa KPJ, *NOR i revolucija 1941-1945*, knj. 15, 271

⁹¹¹) " Dragoslav Mutapović Mutap, Komesarovi zapisi, neobjavljeni rukopis dnevnčkih bi-
lježaka, prepis str. 9, original kod Mutapovića (dalje: Mutapović)

⁹¹²) Dokumenti centralnih organa, knj. 15, 271

⁹¹³) Veljko Dimić, ratne dnevničke bilješke

to tvrdi Simo Mrda, ili su se borci snalazili kako su znali i umjeli, nije utvrđivano. Tko god je stigao počeo je bježati kroz snijeg uz padine Lisine, zapadno od ceste. U operacijskom dnevniku štaba divizije podatak o tome je krajnje sažet: »Bataljoni I brigade vodili borbu i imali su 17 mrtvih, nestalih i zarobljenih«. Prema Milošu Čankoviću, 1. bataljon je imao 8 poginulih i 6 ranjenih,⁹¹⁴⁾ nestale, to jest zarobljene, Čanković u svom dnevniku ne spominje.⁹¹⁵⁾ Sigurno je da je bio zarobljen zamjenik komesara brigade, sekretar KPJ u diviziji, Simo Mrda.⁹¹⁶⁾ Da li je još netko zarobljen, ne zna se, no ako se to dogodilo - nitko osim Mrde nije zamijenjen.

Katastrofa je, ipak, izbjegnuta. Nikad se ranije ni jedna jedinica 1. brigade nije našla u tako teškoj, gotovo bezizlaznoj situaciji. Zahvaljujući mnogostrukim sposobnostima krontijaša, pri čemu je posebno do izražaja došla njihova prisebnost, njemački tenkisti i smučari nisu 1. bataljonu nanijeli veće gubitke. Iako se bataljon našao na direktnom udaru tenkova, istovremeno s obje strane ceste okružen skijašima - automatičarima, borci su tako snalažljivo reagirali da ih je samo 14 izbačeno iz stroja, najviše iz 3. čete, koja je u koloni nastupala između 2. i 4. mitraljeske. Borac 2. čete Nikola Obradović pamti da je »napred, ispred svih« išao »atletski razvijeni zastavničar Dragan Brkljač« i da su opazili tenkove kad su prolazili mimo neke dvije zgrade. Nijemci su iz tenkova osuli žestoku vatru po koloni. »Ne vidjeh kad pade veliki Dragutin

MRJ, 433.III.3/303

⁹¹⁵⁾ Utvrđeno je - mada ni ovo nije definitivno da su 8. januara između Mrkonjić-Grada i Jajca, uglavnom kod Jezera, poginuli: barjaktar 1. bataljona Dragan Brklja, zamjenik komesara 3. čete Stevo Bokan, vodnici Dušan Bokan i Rade SvUar, dvojica Talijana Renato Debono i Franco Barboni, te Ilija Mirković, Andrija Jakšić, Dušan Bokan, Jovo Batinica, braća Luka i Dane Petrović, Milan Žeželj, Frane Ljubičić, Đuro Đilas, Dane Zorić i Dmitar Petković.

⁹¹⁶⁾ Izdajući »naređenje usmeno da bataljon skreće ulijevo u šumu«, i Mrda, i zamjenik komandanta brigade Dragan Rakić, i obavještajni oficir brigade Nikola Đurđević, uzmiču - kako to piše Mrda - »kroz neku dragu na lijevu stranu ceste« prema zaseoku Kovačevac. S nekog brežuljka osmatraju neprijatelja »koji je prolazio cestom i već je počeo da tuče iz topova i bacača i mitraljeskom vatrom po šumi, kuda je bataljon odstupao uz brdo«. Poslije 15 minuta Mrda je, piše, »predložio drugovima da treba ići gore« uz Lisinu, ali Rakić i Đurđević »nisu na to ništa odgovorili«, već su Mrdu ostavili, a sami se - tvrdi Mrda - izgubili u šumi. Mrda mada predlaže da se odstupa, začudo ostaje »na toj koti da osmotrim neprijatelja«. A i umorio se, kaže, »jer je velika strana (strmina) kuda sam se kretao i snijeg preko 60 cm, a i inače noge me vrlo slabo služe, proširenje vena na desnoj naročito, i reumatizam«. U tom dijelu svjedočenja Mrda je nejasan. Najprije kaže da su i Rakić i Đurđević prije njega otišli uz Lisinu, a zatim piše da su sva trojica bili zajedno kad su 50 metara dalje primijetili njemačke skijaše: »Dragan Rakić je prvi skočio i najbržim trčanjem odlećeo uz brdo, zatim je istog momenta drug Nikola Đurđević također najvećom brzinom odlećeo pokraj njega. Ja sam znao da ne mogu brzo trčati od bolesti na noge i fleke na plućima i računao sam da mi je pravac kojeg su oni uzeli i previše dugačak, te da će me neprijatelj uspjati dostignuti, jer je bio veliki snijeg i brisat prostor. Odmah sam u 3-4 sekunde odbacio od sebe materijal, kojeg samo nosio u torbici... računajući ako me neprijatelj rani ili ubije da ne nađe ništa od materijala, zatim sam skrenuo poludesno i uočio najpovoljniji teren, tj. brijeg i šumicu... Trkom sam letio dosta dugo uz brdo preko strane (strmine), a neprijatelj je pucao... Računao sam u sebi da sam prešao glavnu opasnost, pošto sam prešao glavni brisani prostor, a već je preda mnom stajala šumica hrastova sa sitnogoricom«, ali u tom trku Mrda je »upao među neprijatelja jakog 50-100 vojnika« tada »već toliko zamoren bježeći uz "brdo po snijegu da tako reći nisam vidio od znoja na očima ko je ni što je. Odjednom su skočila trojica njemačkih vojnika i šćepali me za ruke, te su me odmah prevalili na snijeg. Ja sam tek tad vidio da su Nijemci... « Da je, kaže »blagovremeno uvidio neprijatelja« bio bi se »svakako ubio sa pištoljem«.

Brkljač, ali spazih kako kraj mene pogibe komandir moga voda Rade Svilar⁹¹⁷, sjeća se Nikola Obradović. »Vatra posvuda oko nas. Treća četa se zbila oko ona dva kućerka, a mi uz brdo. Ranilo u noge našeg kurira Stevu Rašua, pa se uvukao pod lišnjak. Vidim ga. Dobro je, mislim, spasit ćemo našeg Stevu. A 3. četa u paklu. Ne možeš ljudima pomoći! A na Stevu mislim, volio sam ga, moram mu nekako pomoći. Izderala mi se obuća, a snijeg, baš gadno. Netko mi dade cipele. Ni sad ne shvaćam: otkud tu cipele! Sreća, pomislim, mogu sad niz brdo, po Stevu, do lišnjaka. Netko pojuri za mnom. Nademo pod lišnjakom Stevu i jednog druga iz 3. čete, spasimo ljude. .. «

S brda se, prema cesti, po ranjenike, spustio i zamjenik komesara bataljona Jovo Marčetić. Očito, on je onaj koji je - po Obradovićevom sjećanju - poletio za njim prema stogu granja s lišćem pripremljenim za koze. Po ranjene drugove su se bili vratili i Sijani - Dragan i Božo. Oni su izvukli Stevu Bujića, jednog od najmlađih u bataljonu: »Mališa je imao veliku ranu i bio je nepokretan. Dragan Šijan je nekako uspio da ga dovuče do jednog mlina i da ga tu sakrije⁹¹⁸«.

Dvije činjenice su - uz opću tugu zbog poginulih - potresno djelovale na čitavu brigadu: zarobljavanje partijskog sekretara brigade i divizije i gubitak bataljonske zastave. O zastavničaru Brkljaču i toj zastavi Ilija Radaković piše:

»U godinama uoči rata, najviši momak zрманjske opštine bio je Dragan, sin Joje Brkljača... S visinom od preko dva metra, bio je zastavničar... Ta mu je zastava uručena 1942. iz ruku njegovog ratnog druga Danje Bogunovića. Narod Like i Okružni komitet KPH za Liku poklonili su je tada najboljem ličkom partizanskom bataljonu u trenutku kad su ga borbeni zadaci povelili dalje od Like... Duplo je izatkana, s jedne strane sa srpskom, a s druge sa hrvatskom trobojkom, sa crvenim zvijezdama na svakoj strani i izvezenim slovima: krontijašima - narod i Okružni komitet Like⁹¹⁹«.

Brigadu je posebno potresao gubitak partijskog sekretara brigade i divizije Sime Mrđe. Mjesec dana su slane patrole da traže njegovo tijelo na padinama Lisine, a u divizijskom listu »Uvijek naprijed« objavljn je potresni članak Đoke Jovanića o pogibiji Sime Mrđe⁹²⁰.

⁹¹⁷ »Kao da je slutio smrt, govorio je o njoj ujutro 8. januara«, priča Nikola Obradović ' za svog vodnika Svilara: »Imali smo u četi Miču Čopića, našeg Brajinu. Malo stariji, pa nam mio. Znali smo se s njim i našaliti, a on to volio, velika šaljivčina. Veli njemu onog jutra Rade Svilar, čuj što sam sanjao. Brajina kao i uvijek: 'De' reci de, što to majko moja'? Rade veli da mu je u san došla cura, lijepa i nepoznata, pa ga svega ljubi. Majko moja, veli Brajina, pričuvaj se danas, mogla bi biti mrka kapa... «

⁹¹⁸ Dušan Janković, n. d. 87

⁹¹⁹ Ilija Radaković, Labusova dolina i Vrpolje, Zb. *Kotar Gračac u NOR 1941-1945*, 630
⁹²⁰ O tome da je Simo Mrda zarobljen u Vrhovnom štabu se saznalo sredinom februara. Tito je odmah poslao depešu Glavnom štabu Hrvatske s uputstvom: »Tražite ga u razmjenju iz Banja Luke«. Razmjena je izvršena u aprilu. Mrda je postavljen za komesara 35. divizije. Tada je Dane Čuić Centralnom komitetu KPJ u vezi s tim poslao u ime divizijskog komiteta pismo: »... Nije se smjelo dogoditi da padne živ neprijatelju u ruke. Svi drugovi koji su sa njim Jajedno bili odlično su se držali, nisu dozvolili da neprijatelju živi padnu u ruke. ... Partijskoj organizaciji naše divizije ukaljao je čast i ugled... « (Dokumenti centralnih organa KPJ NOR i revolucija 1941-1945, knj. 17 str. 26). Simo Mrda je na to odgovorio da je »blagovremeno uvidio neprijatelja« da bi se »svakako ubio sa pištoljem«. Istovremeno kritikuje Dragana Rakića i Durdevića jer nisu, kao što im savjetovao informativni oficir brigade Geco Končar (Končar je

Bataljon se, odstupajući u grupama uz Lisinu, prikupljao u rajonu planinskog sela Tankovac. Iz tog sela, komandant 1. bataljona je u štab divizije, kojeg je trebalo tražiti »negdje uz cestu prema Šipovu«, poslao svog miljenika, kurira Zdravka Lončara. Više kroz cjelac nego prtinom, dječak je nekako izbauljao na cestu Jezero - Šipovo i prtinom, koju je popodne 8. januara utabao štab divizije s prištapskim jedinicama, stigao u Duljce, 7 kilometara južno od Jezera, gdje je zatekao štab divizije. Već je bilo predjutro 9. januara. Iscrpljeni kurir je najsazetije obavijestio komandanta i komesara divizije o borbi s tenkovima i o tome da je »po svoj prilici poginuo drug zamjenik komesara«.

Komandant divizije je zadržao umornog kurira da predahne u divizijskom štabu. Dječak je tako čvrsto usnuo da uz svu viku ljudi i tujanj oružja i tenkova nije čuo da su neočekivano u Duljce prodrli Nijemci. Tek kad ga probude, shvatit će u kakvoj su teškoj situaciji.

U Duljcima je bila i kirurška ekipa 6. divizije. Prethodne večeri i svu noć je bila - kao što piše šef ekipe dr Ernest Kremzir - zabavljena ranjenicima: »Nismo imali vremena da predahnemo čak ni toliko da povučemo koji dim tako željenog duvana«. Glavni kirurg je obradio »oko 20 težih ranjenika«. Pred zoru »rešio sam da evakuišem sve ranjenike. Utovarili smo ih na volujske zaprege i otpremili u divizijsku bolnicu. ... Kad smo opremili posljednjeg ranjenika, izišao sam na sneg i jutarnje sunce da čujem novosti u komandi divizije. Udahnulo sam punim grudima čist vazduh i nešto oslušnuh: na stotinak metara čuo sam buku tenkova. Dok su drugovi Mutap (Dragoslav Mutapović), Srđan (Brujić), dr Štajner (Alfred), koji je dan ranije slomio ruku, pa mu je bila u gipsu, i moja ekipa užurbano izlazili i hvatali zaklone, neprijatelj je vatrom sa bliskog odstojanja pretvorio u ruševinu onu kućicu u kojoj smo do tad vršili operativne zahvate. Povlačili smo se organizovano, rekao bih za onu situaciju i pribrano, kad neko reče: eno raniše komandira čete. Pogledah: stvarno nemoćno leži čovek. Povratih se do njega: pogodilo ga zrno u glavu i paralizovalo mu čitavu levu stranu tela. Ceo dan ga je moja ekipa nosila (menjali smo se, sve dvoje po dvoje), braneći od neprijatelja i sebe i njega i priželjkujući trenutak i mesto da mu pomognemo... Postavili smo ga na sećiju, u polusedećem stavu, dve bolničarke su ga držale, a ja sam mu čekićem otvorio lubanju i izvadio zrno. Dok smo mi poslovali oko ranjenika, domaćica je, mislim da je bila Mađarica, pripremila paprikaš, a dr Štajner, onda načelnik saniteta divizije, svirao je sa jednom rukom na harmoniku, nastojeći, valjda, da ovaj - čak i za psihički i fizički najjače - težak trenutak učini što lakšim i sebi i drugima. I za pravo čudo ranjenik je preživeo...⁹²¹ Onda, prilikom operacije u selu Bešnjev, ni Kremzir ni Štajner nisu verovali da će ranjeni komandir čete preboljeti, a činjenica da je ostao u životu

tako rekao Mrdi poslije razmjene), protunapadom omogućili izvlačenje partijskom sekretaru. Umjesto da organiziraju protuakciju, kako je predlagao Geco Končar, Rakić i Đurđević su - piše Mrda - »panično produžili bježanje više od jednog kilometra, a onda je drug Geco Končar rekao da ostade sekretar partijske organizacije i da moraju učiniti sve, tj. spustiti se niže i otvoriti vatru na neprijatelja na što oni nisu uopšte pristali, već su produžili dalje«.

¹¹ Dr Ernest Kremzir, Uprkos pravilima ratne hirurgije, Zb. *Šesta proleterska divizija*, 654

ponukala je dr Alfreda Štajnera da kasnije kaže kako to »zvuci senzacionalno, ali tako je uistinu i bilo«.⁹²²⁾

Kurir Lončar, povlačeći se iz Duljaca - on sam kaže: »Bježao sam kao zec!« - nije imao snage da preskoči neki zid. Srećom pred njim se našao komandant divizije. Dok je Jovanić preskakao zid, dječak mu se objesio za čizme i tako se s njim prebacio u zaklon.

Iz Duljaca, štab divizije se premjestio - povlačeći se preko duljačke kose - u Bešnjevo.

Sve to vrijeme, 8,9. i 10. januara jedinice 1. brigade vodile su borbe protiv četnika, ustaša i 92. motoriziranog grenadirskog puka. Borbe su, 9. januara vođene i na pravcu Jezero - Duljci (1. bataljon) i južno od ceste Čadavica - Mrkonjić-Grad (2. bataljon). Treći i Četvrti bataljon su bili izvan okršaja; 3. u pokretu od Šipova, s planine Lisine, dolinom Mladačke rijeke prema seocetu Poljane, a 4. prema cesti za Mliništa. Toga dana, 10. januara, 1. bataljon je, na položajima prema Jezeru, imao manje okršaje, 2. je bio raspoređen u rajonu Šipova, u Pljevi, a 3. je u pokretu prema Duljcima. Četvrti bataljon je, 10. januara iznenađen napadom njemačkih tenkova. Bilo je 12 mrtvih i nestalih.

U Potkraju, desetak kilometara zapadno od Šipova, prema Mliništim, 10. januara su počeli krajnje samokritični sastanci u štabu 6. divizije, a bit će - na različitim nivoima i u različitim okolnostima - nastavljani gotovo sve do proljeća. Osnovna tema: stanje u 1. brigadi, odgovornost za iznenađenja i gubitke 1. i 4. bataljona, odgovornost komandanta 2. bataljona za propuštanje Nijemaca kod Rogolja...

Komandant 1. brigade kapetan Milan Dimić, za kojeg je štab divizije uoči njegovog dolaska u brigadu pisao da je »hrabar, disciplinovan, odan«, da ima »vojničko manje dobro« i da je »politički priličan«, po karakteru »pomalo zatvoren, inače borbi hladnokrvan i inicijativan«, (poslije dvomjesečnog komandovanja brigadom partijsko rukovodstvo je ocjenjivalo da se »u dosadašnjem rukovođenju sa jedinicom pokazao dobar i sposoban«)⁹²³⁾ u januaru je najoštrije kritikovan, a u februaru »povučen na raspolaganje« u štab divizije. Za »pojedine članove štaba«, bez imenovanja, rečeno je da su se »pokazali neodlučni, mlitavi i neinicijativni«.⁹²⁴⁾

Novi čovjek u brigadi od sredine januara, zamjenik komesara brigade Časlav Božović, stari komunist iz velike i ugledne crnogorske komunističke porodice, kojemu će odmah nakon dolaska u brigadu biti povjerena i dužnost sekretara divizijskog komiteta, što odlučujući u CK KPJ neće prihvatiti, s autoritetom svoje funkcije ocjenjivao je da »partijske jedinice I brigade nijesu mogle uočiti da zbog slabog starješinskog kadra, zbog vojničkih neuspjeha, pada moral i borbenost bataljona«, pa je predlagao, što će uglavnom biti i provedeno, »smjenjivanje izvjesnog broja starješina«. Božović je u prvom redu tražio smjenjivanje komandnog kadra u »Božidaru Adžiji« (komandant je bio Branko Rađenović, a komesar Gojko Milekić Mali) i »Matiji Gupcu« (Đuro Drobac i, od 18.

⁹²¹⁾ Dr Alfred Štajner, n. d. 649

⁹²²⁾ Zb. KOR, IV/20,45

⁹²⁴⁾ Isto, IX/5,221

decembra, kad je bio ranjen Božo Pavičić, Đuro Ljuština), mada će u januaru biti smijenjen samo komandant 2. bataljona Đuro Radovanac, koji je kategorično odbijao svaku kritiku na postupke 2. bataljona na položajima sjeverozapadno od Mrkonjić-Grada 7. i 8. januara. To što će kasnije i u štabu brigade i u štabu divizije biti prihvaćeno Radovančevo uvjeravanje o ispravnim borbenim postupcima »Pekiše Vuksana« neće izmijeniti odluku o povlačenju Đure Radovanca iz 2. bataljona na raspolaganje u štab brigade.

U oštirini ponavljanih kritika, baš u dane kad 1. brigada, i čitava 6. lička divizija, postižu danonoćne pobjede, kad se ide, uz silna žrtvovanja i beskrajni samoprijegor, iz uspjeha u uspjeh, što će za 1. brigadu s divizijskom cjelinom osigurati najlaskaviju pohvalu Vrhovnog komandanta, nije samo za rukovodioce 1. brigade, nego i za sve rukovodioce u diviziji, rečeno da im je »politički nivo na nedovoljnoj visini«.⁹²⁵ No, bit će tražena samo smjenjivanja u 1. brigadi, i to prvenstveno »smjenjivanje samog komandanta brigade«, navodno »zbog vojničkih neuspjeha«.⁹²⁶

Prva brigada nije imala ni jedne neuspjele akcije pod komandom Milana Dimića. Sve to vrijeme nižu se uspjesi, i pohvale nisu rijetkost. Pa i komandanti bataljona - i kritikovani Đuro Radovanac, Branko Rađenović i Đuro Drobac, i nekritikovani Jovo Bursać - postižu mnoge uspjehe, a bilo je i pohvala od štaba divizije. A zbog gubitka u osmojanuarskim borbama s Nijemcima, teško da bi im se - uzimajući u obzir njihova dotadašnja iskustva u borbama s Nijemcima i nepoznavanje onog terena - išta moglo prigovoriti. Valja imati na umu da je ono bilo vrijeme karakteristično po tome što greške nisu praštane, ili uglavnom, nisu praštane, i za neki propust, mada objektivno objašnjiv i ljudski opravdan, partijsko rukovodstvo je bilo u stanju izricati najrigoroznije ocjene.

Da su propusti bili duboko proživljavani, da je neuspjeh podsticao, a ne smanjivao moral i volju, vidi se i po tome da, uz sve navedene kritike, divizijski komitet ocjenjuje da je u 1. brigadi »većina boraca prožeta željom da u sledećim akcijama popravi ono što je učinjeno«,⁹²⁷ a sekretar divizijskog komiteta, uz svu kritiku, ipak, smatra da je 1. brigada na najboljem putu da dosegne najveće priznanje Vrhovnog štaba - »da bude zaista zaslužna proleterskog imena«.⁹²⁸

U 2. bataljonu dužnost komandanta povjerena je Jandri Žuniću, prijeratnom podoficiru iz Donjeg Lapca. Taj dvadesetdvogodišnjak je do tada bio komandir 2. čete u »Matiji Gupcu«. Komesar 2. bataljona Pop Dimić će za njega reći da je »po dinamici, brzom rezoniranju i sposobnosti da svaku stvar stavi na pravo mjesto« bio »izuzetna ličnost«, odnosno da mu »u diviziji nema premca«.

Umjesto Žunića, za komandira 2. čete »Matija Gubec« postavljen je Milan Basta, onda devetnaestogodišnjak, prvoborac iz Lipovog Polja.

IV/20,45
⁹²⁶) Isto, IX/5.35
⁹²⁷) Isto, 362
⁹²⁸) Isto, 223

Sve to je rješavano »u borbenom hodu«, u predasima između bitaka, nekad na položajima. Jandre Žunić je, na primjer, komandu 2. bataljona preuzeo u trenu kad je bataljon već bio raspoređen za napad na njemačku kolonu kod Berića, desetak kilometara sjeverno od Mliništa.

Njemačka ofanziva još nije bila jenjala.

Komanda 2. oklopne armije je od svojih divizija u Bosanskoj krajini tražila da se što prije uspostavi saobraćaj od Mrkonjić-Grada na jug preko Mliništa i Glamoča prema Livnu i moru.

Vrhovni komandant, odnedavno maršal Jugoslavije, Tito je onih dana, od jutra 9. januara, bio na rezervnom komandnom mjestu Vrhovnog štaba kod željezničke stanice Potoci, kamo je stigao od željezničke stanice Pliva malom kompozicijom uskotračnog vlaka. Operativni dio Vrhovnog štaba s Titom i anglo-američkom vojnom misijom smjestio se u barakama na istočnim padinama Klekovače, 1200 metara zapadnije od stanice Potoci. Tu će mu danima, sve do noći 27. i 28. januara, prva obrambena linija biti položaji 1. ličke brigade i 3. ličke brigade. Prateći razvoj situacije, Tito je s Potoka u 11.15 sati 13. januara poslao depešu štabu 1. proleterskog korpusa:

»Hitno zatvorite pravac Mlinište dovlačenjem snaga Šeste ličke divizije... Prikupite (njene) snage na sektoru Jasenovi Potoci - Mlinište«. ⁹²⁹

Štabu 6. divizije je naređenje preneseno već u podne 13. januara. U rano popodne toga dana štab divizije je iz sela Dakići, gdje je bio od 11. januara, krenuo za Jasenove Potoke, naredivši prethodno 1. brigadi da odmah »sa linije Potkraj - Sokolac - Draganić krene na liniju Lipovac - Popovići - Glavica - Jasenovi Potoci«, da bi, »u slučaju prodora neprijatelja kroz položaje III brigade«, koja je upravo vodila žestoke borbe sjeverno od Mliništa, rajon Carovac - Grabež - Gradina - Marcete, onemogućila neprijatelju pokret preko Mliništa prema Glamoču. ⁹³⁰⁾

Tito je, procjenjujući prilike i odnose na bojištu, onih dana na Potocima pisao da »šesta neprijateljska ofanziva, koju je neprijatelj otpočeo od Sandžaka do Karlovca, sve više slabi« i da Nijemci još »vode ofanzivne operacije samo u zapadnoj Bosni i Lici«. ⁹³¹ Tada je bila u jeku njemačka operacija »Naptuhen«: 1. brdska divizija, 369. legionarska divizija i 7. SS-divizija probijaju se prema Livanjskom i Duvanjskom polju, a 92. motorizirani grenadirski puk preko položaja 1. i 3. ličke brigade probija se manjim dijelom snaga od Šipova, a većim dijelom snaga od Mrkonjić-Grada preko Mliništa prema Glamoču. Tim prodorom su bile ugrožene »baze« pripremljene za prijem savezničke pomoći na Mliništima i na Glamočkom polju. Radi osiguranja tih baza, trebalo je spriječiti prodor njemačkih snaga i preko Janja i Pljeve i preko Mliništa. Zbog toga Tito 14. januara naređuje štabu 1. proleterskog korpusa:

»Razbiti Nijemce, ugrožavaju nam baze za prijem sprema«. ⁹³²¹

J. B. Tito, n. d. 18,178

⁹³⁰> AVII, 797,14-19/2

» J. B. Tito, n. d. 18,178

⁹³²> Isto, 132

Popodne 14. januara Titovo naređenje je preneseno i 1. i 3. brigadi 6. divizije. Te dvije brigade su, zapravo, već bile angažirane izvršavajući Titovo prethodno naređenje u vezi sa zatvaranjem svih pravaca prema Glamočkom polju. Na tim položajima će Ličani zaslužiti Titovo izuzetno priznanje »za naročito junaštvo pokazano u borbi protiv njemačkih divizija«.^{93b)}

Iz sela sa sjeverozapadnog ruba Pljeve, brigada je 13. januara poslana u rajon sela i željezničke stanice Mliništa na uskotračnoj pruzi Jajce - Drvar, koja je u svoj dužini bila osposobljena za saobraćaj još 1942, u Bihačkoj republici. Bataljoni 1. brigade su imali zadatak da iz svojih smještajnih baza u selima Lipovac, Jasenovi Potoci, Popovići i Rankovići neprestano napadaju njemačko-kvislinške kolone onemogućavajući im prodor u Glamočko polje. U bojnoj relaciji tih dana je najčešće pisano kako je ishrana slaba, ili dosta slaba, a smještaj »nije najbolji, jer sve su jedinice na položaju« u dubokom snijegu. Vrijeme: magla, pomalo sniježi, hladna kiša, duva sjevernjak.

Neprijatelj je ujutro 14. januara s artiljerijom počeo tući položaj 1. i 3. brigade na Gradini. Cesta je bila razrušena pa Nijemci ne upotrebljavaju motorizaciju, ali je u napadu oko dvije hiljade pješadinaca. Ocjenivši da su jedinice 3. brigade u teškoj situaciji, štab divizije - objašnjava Đoko Jovanić »ubacuje jedan bataljon 1. brigade ka Grabežu s ciljem da zaštiti desni bok te brigade. Borbe su vođene čitav dan i neprijatelj je bio zadržan i prikovan za komunikaciju«.⁹³⁴⁾ U noći 14. i 15. januara neprijatelj je popravio cestu, pa od Mrkonjić-Grada dovlači nova pojačanja sa oko 200 motornih vozila. Ta kolona je zaustavljena napadima 3. brigade i jednog bataljona 1. brigade.

Procjenivši da se cestom preko Mliništa za Glamoč ni tenkovi, ni kamioni, a ni pješadija ne mogu probiti, uza sve veliko angažiranje četnika i domišljatim manevrima skijaških grupa 92. motoriziranog grenadirskog puka, poslije oštih borbi vođenih 14. i 15. januara, njemačka komanda je intervenirala slanjem 98. puka 1. brdske divizije s Kupreškog polja preko Janja i Draganić-Podova. Snažni udar s boka, 1. i 3. brigada nisu mogle odbiti. Tada je štab divizije 3. brigadu rasporedio zapadno od komunikacije Mrkonjić-Grad - Mliništa - Glamoč, na liniji Pecka - Medna, a 1. brigadu u Potocima (1. bataljon), u rajonu stanice Ovčara (3. bataljon) i između Jasenovih Potoka i Mliništa (4. bataljon). Štab brigade i 2. bataljon, koji je zadržan u rezervi, bili su nekoliko kilometara sjevernije od Ovčare, u seocetu Mihajilčići.

Raspoređena na položajima oko Vrhovnog štaba, 1. brigada je svakodnevno u okršajima s neprijateljem. Borbe vođene na komunikaciji i oko komunikacije izvijugane između visova od 1486 metara (Đula glava) i Gradine (tt. 918) bile su različitog intenziteta. Uglavnom u zasjedama, bataljoni 1. brigade su imali mnogo manje gubitaka nego neprijatelj napadan na cesti. Tako su 1. i 4. bataljon 16. januara imali samo jednog ranjenog, a ne zna se koliko su bili ukupni gubici neprijatelja, ali se zna da je zarobljeno 16 ruskih legionara.⁹³⁵⁾ Narednog dana,

⁹³³⁾ Zbornik *Sesta proleterska divizija »Nikola Tesla«*, 258

⁹³⁴⁾ Đuro Jovanović, n. d. 586

⁹³⁵⁾ AVII, 797, 14-19/2

17. januara, neprijatelj je ponovo napadnut između Jasenovih potoka i ceste. Poginuo je 1 borac iz 4. bataljona. Prvi i 2. bataljon su vrlo uspješnu akciju izveli 18. januara napadajući njemačku motorizaciju na snijegom prekrivenoj cesti kod Mliništa.

Nijemci se jesu, zahvaljujući bočnom udaru dijelova 1. brdske divizije, probili do Glamoča, ali saobraćaj cestom Mrkonjić-Grad - Glamoč ni jednog trena za Nijemce nije bio siguran. Iz tog podatka se vidi da su jedinice 6. divizije, posebno 1. brigada, poslije prvih januarskih sudara s tenkistima 92. mehaniziranog grenadirskog puka, dosegle taktiku najoptimalnijeg suprostavljanja neprijatelju, koji je bio superioran u operi i jači na komunikacijama, ali izvan komunikacija nije mogao ništa učiniti. Uzaludno su alpinisti išli u svakodnevne akcije prema Jasenovim Potocima, Peckoj, Lipovcu i Mednoj. Koju stotinu metara južnije od Lipovca, na padinama Plećina, tri čete »Marka Oreškovića« su 18. januara - po računu štaba 1. brigade - ubile oko 50 njemačkih vojnika. Broj je, po svoj prilici, uvećan, ali to ne umanjuje blistavu pobjedu krtijaša. Dok su se čete krtijaša obračunavale sa skijaškim grupama, izvan ceste, 2. bataljon »Pekiša Vuksan« je napao njemačku motorizaciju na cesti ispod Smrčeve kose, gdje su zapaljena 3 kamiona.⁹³⁶

Hladnog i maglovitog 19. januara ponovljeni su podvizi 1. i 2. bataljona. Poslije tih borbi štab divizije je pisao da u 1. brigadi »moral nije slab«,⁹³⁷ i ako već danima »zbog vođenja borbe nije bilo mogućnosti za odmor«,⁹³⁸ Moral je, uz sav umor i glad, uz svu studen, i pored »silne golotinje i bosotinje vascijelog sastava«, bio veoma visok. Raspoloženje za borbu golemo. U takvom raspoloženju tri bataljona su 19. januara izvela napad na njemačku kolonu automobila i tenkova kod seoceta Protić, 18 km sjeverno od željezničke stanice Mliništa. Istovremeno s napadom bataljona 1. brigade i Nijemci su krenuli u napad. Tenkovi su na velikoj okuci između Protića i Belića presekli streljački stroj 1. bataljona. No, tada je »Pekiša Vuksan«, koji je držao položaje s istočne strane ceste na 918 metara visokoj Gradini, pokazao sve svoje sposobnosti. Tenkovi su zaustavljeni, a povlačenje 1. bataljona, koji je po drugi put u roku od dva tjedna imao teške gubitke (od 13 poginulih 8 su krtijaši), osigurano. Dramatične borbe su vođene i 20. januara. Čanković piše:

»Sv. Jovan. Brigada držala položaj i vodila borbu. I, II i IV bataljon napadali kolonu kod Berića, a III (bataljon) držao položaj prema Mliništu. Poginulo 7 drugova i ranjeno oko 10.«⁹³⁹

Toga dana čete 2. bataljona »Pekiša Vuksan« prvi put u borbi vodio je Jandre Žunić. Zajedno s njim i Jankom Dimićem Popom, u streljačkom stroju 1. čete, kojom je komandovao Miloš Todorčić, 20. januara je u borbu ušao i oficir pri štabu brigade, nastavnik na oficirskom kursu, Banijac Dušan Rudić, poručnik, do rata učitelj u Pavlovcu, društven i duhovit, rijetko vršan kozer i dobar pjevač. Obično zaokupljen štapskim i »profesorskim« poslovima, u štabu divizije je za njega u prijedlogu za oficirske činove, septembra 1943, pisano kako »u borbi još nije ispro-

⁹³⁶> Isto

⁹³⁷ Mutapović, 11-17

⁹³⁸> AVII, 796, 14-19

⁹³⁹> MRJ, 433. III. 3/303

ban«, iako je bio partizan od ustanka. Zbog toga se u rajonu Mliništa, kad nije bilo kurseva, ni vojne ili političke obuke, stalno javljao u dobrovoljce. Komandant divizije je za nj pisao da je »karaktera čvrstog«, da je »odan NOB-i«, na vojnom kursu »dobar nastavnik«, s mnogo »volje za rad«.⁹⁴⁰¹ Operativni oficir brigade Miloš Čanković, koji je u svoj dnevnik rijetko unosio lična imena, uveče 20. januara zapisuje: »Poginuo Rudić Dušan, poručnik. Pokopan u selu Pecka, kod stana Gajić Vase«.

Borba toga dana bila je izuzetno žestoka.

Nijemci su dio snaga, u tenkovima, zadržali na cesti, a alpince, na skijama, izvukli su na okolna brda, tako da će mjestimično položaji 1. brigade biti natkriljeni. Borba je vođena uglavnom po četama, koje su s mnogo umještosti, ulažući maksimum napora, odlučno manevrirale. No 1. četa 2. bataljona i 2. četa 1. bataljona svaka mogućnost manevra je bila onemogućena. Na kosi Zamaglica, iznad Ciganskih klanaca, podno 903 metra visoke Berića-glavice i jata Berića-kuća, 1. četa 2. bataljona je jurišem išla na proboj iz obruča. U tom jurišu je poginuo poručnik Rudić. Blizu njega pao je i smrtno pogođen kurir Bogdan Počuča iz Divosela. Jurišem se iz obruča probijala i 2. četa »Marka Oreškovića«. U tom probaju, zapravo: držeći zaštitnicu prilikom probaja 2. čete, poginuo je devetnaestogodišnji Mane Javorina za kojeg su i izuzetno hrabri Bogdan Bolta i Rade Krajnović tvrdili u džepnim novinama da je »najbolji borac u bataljonu«. Nije bio bogzna što naoko. Suvonjav, u sebe uvučen, reklo bi se: jedva vuče svoj puškomitraljez. A od puškomitraljeza se nije rastajao. »Gdje postaviš Manu Javorinu iz Studenaca, nije mrdalo«, pisalo je u džepnim novinama »Marka Oreškovića«. Obično bi 2. četa na najteže položaje raspoređivala mršavog Manu Javorinu, visokog Nikolu Obradovića i još višeg, dvometraša, komandira 2. voda 2. čete, Dušana Pilju: tri šarca u tri silovita momka. No, 20. januara kroz obruč su se probili samo Pilja i Obradović; Dušan Pilja ranjen. A Mane Javorina je poginuo. Zapravo, bio je teško ranjen. Kad se četa probila, on je sakrio svog šarca, pa se nekako dovukao do osamljene kuće: u toj kući je opisao mjesto gdje je ostao sakriven njegov puškomitraljez. Tu su ga njegovi drugovi našli.

Poslije borbe vođene kod Berića, jedinice 1. brigade nisu imale okršaje na cesti Glamoč - Mliništa - Mrkonjić-Grad. Iscrpivši snage, zamoren i stalnim napadom jedinica NOVJ, a i nevremenom, neprijatelj se poslije 20. januara povlači u utvrđene garnizone. Pet dana je 1. brigada bdjela oko ceste očekujući nove njemačke kolone, ali kako neprijatelja nije bilo, 25. januara su se bataljoni pustili prema Pljevi, u sela Potkraj - Sokolac - Draganić Podovi.

U iščekivanju neprijatelja izvršene su analize svih akcija izvedenih od izlaska iz Bugojna. U tim akcijama, od 8. do 22. januara, gubici su bili veliki: 34 mrtva, 27 ranjenih, 14 zarobljenih, 3 dezertara. Ukupno izbačeno iz stroja: 81, prekomandovano: 21.⁹⁴¹⁾

AVII, 796, 31-22/4

⁹⁴¹⁾ U januaru, poslije sudara 1. bataljona s tenkovima, u rajonima Sipova i Mliništa, poginuli su ili od rana umrli: Milan Paripović, Đuro Milošević, Đuro Počuča, Vuka Priča, Đuro Mirković, Dane Delić, Ivica Glavan, Dane Baškot, Mirko Baškot, Milan Batinić, Jovo Bulj, Mane Javorina, Ivan Vlaše, Milan Eror, Dušan Rastović, Dragan Rodić, Dušan Rudić, Gojko Novaković, Rade Čurčić, Rade Baškot, Bogde Matić, Sava Milićević, Mane Adžić, Petar Bokan, Milan Vein, Milan Cvjetičanin i Branko Končar.

Sudeći po pismu Đoke Jovanića Glavnom štabu Hrvatske 10. februara 1944, brigade 6. divizije tada nisu imale niti po 1000 boraca. Najviše odsutnih je bilo u Lici: ukupno više od 300.⁹⁴²⁾ U divizijskoj bolnici, kojom je u ono vrijeme rukovodio dr Josip Dojč, ugledni neuropsihijatar, početkom februara bilo je 118 boraca - 9 na nosilima, 25 sposobnih za jahanje i 84 koji su mogli da se sami kreću. Osim toga u bolnici 1. brigade početkom februara je bilo 15 bolesnih i 3 ranjena. U bolnici je tih dana umro Stanislav Francetić, a dr Isidor Papo je u dva navrata, 24. januara u Crljivici i 25. januara u Drvaru, operirao Đuru Vukšu, koji je kod Mliništa teško ranjen 19. januara. Sanitet 1. brigade je u odnosu na prethodnu godinu sve osposobljeniji za brigu o ranjenicima. U decembru su pri Sanitetskom odjeljenju Vrhovnog štaba završili s još 45 drugova viši sanitetski kurs referenti saniteta 1. i 4. bataljona 1. brigade Stevo Marić i Dušan Pećanac.⁹⁴³⁾

U analitičkoj ocjeni komandanta 6. divizije za bojeve u januaru se kaže da su »u mnogo čemu specifični«, da su to »bili bojevi na komunikacijama i za komunikacije«, i da je u tim bojevima neprijatelj »primijenio nov način dejstva: sa motoriziranim kolonama, u kojima je obavezno bilo tenkova, brzo se probijao komunikacijama, u dubinu. U tim motoriziranim kolonama bili su dobro izvežbani skijaši, koji su se iskrcavali kad su naišli na otpor i natkriljavali jedinice koje su organizirale taj otpor. Pored motoriziranih kolona nastupale su i planinske jedinice, čiji je cilj bio da ovladaju planinskim masivima i da tamo uništavaju naša skladišta, baze i sva naselja.

Uslovi u kojima je dejstvovala 6. divizija bili su vrlo teški: zima, visok snijeg, slaba naseljenost, siromašan, nepoznat i opustošen kraj na kom se osjećao jak četnički uticaj. Trebalo je to sve savladati pored nadmoćnijeg neprijatelja, u čemu su jedinice Divizije ispoljile veliku upornost. Na taj način neprijatelju su naneseni veći gubici, pored dosta velikih vlastitih gubitaka. Međutim, neprijateljski gubici su bili tri do četiri puta veći od vlastitih. Istovremeno neprijatelj je primoravan da mijenja planove i dejstva i da dijelove 1. brdske divizije od Kupresa pomjera k Mliništima, što je olakšalo situaciju 10. diviziji kod Kupresa i 9. diviziji kod Livna. Za ocjenu borbenih dejstava Divizije u ovom vremenu najznačajnija je zahvalnost Vrhovnog komandanta. Ona je imala vrlo veliko moralno značenje, jer je dala snažan podstrek za nova preguća« ocjenjuje Đoko Jovanić.

Početkom 1944. godine vojno i političko rukovodstvo u 6. diviziji, baš kao i rukovodstva u brigadama, često će ustvrditi kako »smo došli na novi teren na kome se nismo odmah snašli«, i kako »naši komandiri i komandanti nisu imali iskustva pravog vojničkog u ratovanju«, ili kako »naši borci nisu poštivali disciplinu u ratovanju«, ili kako »naši borci nisu poštivali disciplinu vatre, ali sve te ocjene više treba pripisati potrebi samokritike, nego razložnim kritikama. Rezultati bojeva pokazuju da se divizija dosta brzo privikla na novi teren, i da su borci poštivali prilike na bojištu, i da su znali na vatru odgovoriti vatrom, i da

MRJ, 433, III. 3/303
⁹⁴³⁾ Zb. NOR, IV/22, 192

su komandiri i komandanti pokazali upravo pravo vojničko iskustvo, što će priznati svi oni koji su bili očevici držanja, ponašanja i borbi 6. divizije u Bosni decembra 1943. i januara 1944. godine. I sam Vrhovni komandant je to priznao potpisavši uoči odlaska s Potoka u Drvar priznanje:

»Izjavljujem svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima i politkomesarima 6. ličke divizije, 1. divizije VII i IX brigade 10. divizije za naročito junaštvo pokazano u borbi protiv njemačkih divizija na odsjeku fronta Mrkonjić-Grad - Travnik - Prozor. U tim bojevima vi ste pokazali da je naša NOV nepobjediva i da su propali njemački planovi o ponovnom porobljavanju Bosanske krajine. Slava borcima, komandirima i političkim komesarima koji su u ovoj borbi dali svoje živote za slobodu i sretniju budućnost naših naroda«.



Ilija Radaković govori na mitingu u Dalmaciji 1943. godine

Štabovi bataljona 1. brigade uoči beogradske operacije





Đuro Zorić, Milka Vrzić i Vlado Pejić (stoje); sjedi Mičo Čopić



Stevo Glumac i Branko Leskovic

Stevo Tankosić, Janko Svilar, Stevo Glumac, Mile Kolak, Damjan Zorić i Milan Dosen (slijeva na desno)





Caslav Boiović



Milica Graovac



Nada Eror-Canković

Đuro Potkonjak Đurika (lijevi) i Đuro Ljubojević Ljutica



Dušan Čubriilo Duja





Milan Pilipović, Milan Basta, Miloš Potkonjak, Đuro Ljuština, Bogde Vujnović Vrdačev, Bozo Pavičić, Đuro Drobac, Miloš Todorčić i Lašo Vujnović (stoje); čuče: Svetozar Stefanović, Ivan Asanović, Miloš Čanković, Luka Čačić, Milan Trešnjčić i Mladen Šikić. Kod Valjeva 19. septembra 1944.

*Politički delegat voda Milica
i sestra joj Mara Rašeta*



Mihajlo Perčević



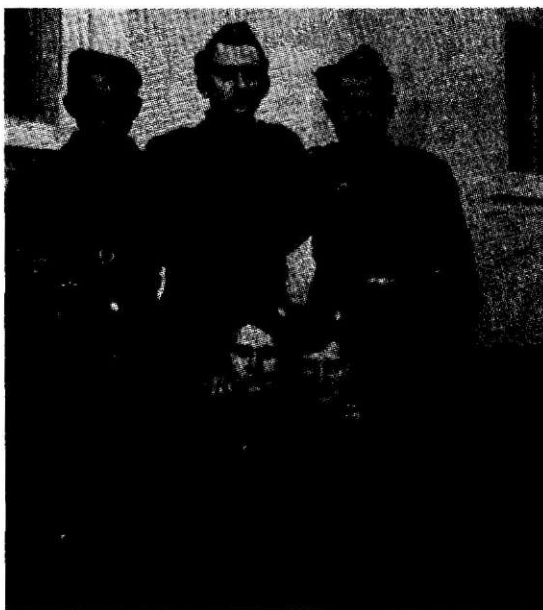
*Josip Kekina, Miroslav
Valjan, Zivorad Vićentijević
i nepoznati borac (stoje);
sjede: Gojko Njegovan
i Pero Rađenović*



*Stevo Dragišić
i Đoko Jovanić Mali
(slijeva na desno)*



*Dragan Đorđević, Veljko Joković
i Gojko Banjeglav (stoje);
čuče: Marica Drobac i Miki Mala*





Milan Zorić sa bolničarkama



Milan Prasarić i Milan Basta

Zdravko Lončar, koji je u trinaestoj godini otišao u partizane



*Mirko Medić, Dane Medić
i Mate Grbić (slijeva na desno)*



Između Drvara i Une

(februar - mart 1944)

Januar 1944. godine je završio čistog neba, ali s neokopnjelim snijegom, i februar je tako počeo u vedri utorak, sa suncem. A zatim će zaredati vjetrovi, susnježice i kiše, pa vjetrovi i snijegovi. Zajužit će tek 29. februara. Onoga je februara u zonama kretanja 1. brigade* sunca, u oblačnim procjepima, bilo 10 dana. Kišilo je, uglavnom redovno s burom, bez kiše, bez sunca i snijega, tri dana. Godina je bila prestupna, februar produžen za peti utorak. U taj prestupni februar je 1. brigada ušla uvećana za oko 130 boraca iz prekomorskih brigada. Bili su to uglavnom Hrvati i Slovenci iz krajeva koje su do rata držali Talijani, i internirani Crnogorci - dijelovi 1. i 2. prekomorske brigade. Prva grupa prekomoraca u 6. diviziju je došla 1. februara (295 boraca sa 260 pušaka i 4 puškomitraljeza) 80 ih je došlo 25. februara, a 15. marta još 16. Od njih 391, iz 6. divizije je 10 Crnogoraca otišlo 27. februara u crnogorske jedinice.

Prva grupa prekomoraca je 1. brigadu zatekla u selima Potkraj, Sokolac i Draganić, gdje je brigada, ne upuštajući se u veće borbene akcije, zatvarala prilaze slobodnoj teritoriji od okupiranog Jajca, povezana s 3. ličkom brigadom, koja je ponovo oslobodila Mrkonjić-Grad. U jedinice 1. proleterskog korpusa tada je raspoređeno oko 1700 Prekomoraca.⁹⁴⁴⁾

Osim prekomoraca, onog februara, a zatim i u martu, u jedinice 6. divizije u tri navrata su se svrstavale i ličke omladinke: 60 ih je došlo 21. februara, 19. marta 38, a zatim 21. marta još 60. Uoči martovske popune u brigadama i drugim jedinicama 6. divizije bilo je 285 žena. Znatno broj ih je do tada već poginuo. Krajem marta 1943. u 6. diviziji je bilo 320 žena, 35 više nego 15. marta 1944, ili: 95 više nego 20. februara 1944. S trećom »ženskom popunom« iz Like, 21. marta 1944. godine, 6. divizija je imala 383 žena. Jedna trećina ih je od toga broja u 1. brigadi.

U februaru su u diviziju dolazili i pojedinačno dobrovoljci iz Like, (njih desetak), a došla je i grupa od 17 bjegunaca iz domobranstva (18. februara). Sve učestalije su prebjegavali u diviziju i bivši crvenoarmijci koji su se 1942. u zarobljeništvu priključili njemačkim snagama. Ukupno je od kraja novembra 1943. do sredine marta 1944. došlo 578 boraca, među njima i 3 apotekara. U 1. brigadu prvi apotekar je došao 28. januara, bila je to korčulanska partizanka Marinka Arnerić. Za nju Marin Cetinić, organizator ustanka na Korčuli, tvrdi da je »najlepše što je Korčula mogla dati«. Kad ne bi bilo gubitaka i drugih oblika osipanja, divizija bi 21. marta 1944. godine imala više od 4330 boraca, podoficira,

⁹⁴⁴⁾ Albert Klun, *Prekomorci u narodnooslobodilni vojni*, Kopar 1976, 40.

oficira i komesara. Na žalost, put 6. divizije je bio označen grobovima. A kako je to bila kadrovska divizija, bilo je i kadrovskog osipanja. Divizija je 21. marta imala ukupno 368 i borca (2793 vojnika, 698 podoficira i 191 oficira).

Glavnina 6. divizije je kraj zime i početak proljeća provela u drvarskom kraju, povremeno na borbenim izletima u istočnoj Lici i sjevernoj Dalmaciji. Tada je i Vrhovni štab u Drvaru, gdje je maršal Jugoslavije Josip Broz Tito stigao, napustivši barake kod željezničke stanice Potoci, u zoru 28. januara. Prije odlaska u Drvar, Vrhovni komandant je upravo 1. i 2. brigadi 6. divizije povjerio zadatak da, odmarajući se u široj prostoriji privremenog »glavnog grada«, ujedno bdiju i nad sigurnošću centralnih rukovodstava narodnooslobodilačkog pokreta i NOVJ. O pokretu 1. brigade za Drvar odlučeno je prije 28. januara, ali je brigadi naređenje preneseno tek 1. februara. Pokret je počeo 2. februara. Toga dana je iz divizijske bolnice, koja je vlakom od Potoka prevezena u Drvar, 19 boraca poslano u Liku, da bi odatle bili upućeni na liječenje u južnu Italiju (to su prvi borci 6. divizije u savezničkim bolnicama).

Dok su se od 26. do 31. januara bataljoni odmarali i pripremali za pokret, u selima njihovog razmještaja, u Potkraju, Sokolcu, Draganiću i Gerzovu, u planinskim selima na južnim padinama Lisine i sjevernim obroncima Vitoroga, tamo gdje je četnikovanje Uroša Drenovića ostavilo dosta traga, a bilo je još i ne baš sasvim razbijenih četničkih grupa, kulturna ekipa 6. divizije, uz značajnu pomoć bataljonskih dramskih amatera i kulturno-prosvjetnih odbora, priređuje vanredno uspješne priredbe.

U Drvar šu 1. i 3. bataljon prispjeli sa štabom divizije, u 7 sati 5. februara, a 2. i 4. bataljon tada su tek bili na maršu od Draganića i Gerzova prema Vrbljanima i željezničkim stanicama Potoci i Ovčara. Kompletne brigade je doputovala u Drvar malim partizanskim vlakom do večeri 6. februara. Dva bataljona su smještena u Šipovljanima, a dva u Trnjaku i Trninić-Brijegu. Tu se brigada od 7. do 11. februara »odmarala i sređivala«, da bi 9. februara iz svojih redova izdvojila krajnje iznurene i onemoćale - bilo ih je iz 1. i 2. brigade 25 - koji će biti poslani u Liku, na oporavak i rad u pozadini, na poslovima priličnim njihovoj fizičkoj sposobnosti.

Dva su razloga za razmještaj brigade u drvarskom kraju: prvenstveno, osiguranje Drvara, gdje su u ono vrijeme bile sve centralne institucije narodnooslobodilačkog pokreta s maršalom Jugoslavije Josipom Brozom Titom na čelu, a osim toga - što je zaista bilo potrebno - da se jedinice »odmore i srede«. Dakako, kao[^] uvijek, vrijeme »odmaranja i sređivanja« nije isključivalo manje ili krupnije diverzije u neprijateljskom rasporedu. A uoči proljeća 1944. godine takvih akcija je bilo naročito mnogo. Tada su u bataljonima formirane udarne i izviđačke grupe, koje su učestalo prodirale na okupirani teritorij, sačekivale njemačke grupe i uništavale ih, ili su postavljale zasjede i onemogućavale njemački saobraćaj na komunikaciji Bihać - Lapac - Srb - Knin. Svi dijelovi brigade su prikupljeni u okolini Drvara do večeri 6. februara, a već 8. februara su »upućene u akciju diverzantske grupe prema Lici«.

U operacijskom dnevniku štaba 6. divizije piše da su te grupe vodili obavještajni oficiri.

Naročito uspješna je bila udarna grupa Rade Đape. Politički delegat te grupe bio je Dane Medić. Obojica su iz Doljana. I borci njihove udarne grupe su uglavnom rasli na lijevoj obali Une; dobro su znali onaj kraj. Ponajčešće su u toj udarnoj grupi bili Rade Jeličić, Jovo Obradović, bombaš Maričić, Stojan Trtica, Božo Bokan...

S Đapinom udarnom grupom 8. februara je u akciju krenuo i obavještajni oficir 1. brigade Nikola Đurđević. Lukavi Đurđević, sklon da se svom rodnom Drvaru predstavi nekim podvigom, nije znao da mu je to posljednja akcija s borcima 1. brigade. Tek što stigne natrag u Drvar, bit će s Perom Oreščaninom, Nikolom Mazinjaninom, Momčilom Cvjetićaninom, Đurom Obradovićem, Jovom Čuićem, Jovom Ožegovićem, Jovom Popovićem, Dokom Rapajićem i sa još nekoliko boraca upućen na školovanje u SSSR, kamo će stići tek u jesen, dugo zadržavani na putu preko Italije, Afrike i Perzije.

Đapina grupa izabrala je selo Osredke za zasjedu. Rečeno im je da Nijemci, i zbog pljačke, i zbog izviđanja, učestalo dolaze u selo. »Smjestili smo se kod crkve, u popov stan, jer je ovo bilo najpogodnije mjesto za zasjedu«, piše komandir udarne grupe Rade Đapa.⁹⁴⁵ Dolazak njemačke patrole je najavio neki seljak: »Švabe idu kroz Klanac, oteše mi konja!« Kad je njemačka kolona ušla u selo, stala je dosta daleko od popovog stana. Iz kolone se izdvojio podoficir (po Đapinom zapisu oficir) s četvoricom vojnika. Jedan od tih je nasumce ispalio kratak rafal iz automata, na što je mitraljezac udarne grupe Rade Jeličić, jedini od Đapinih udarnika koji neće dočekati pobjedu, povukao obarač svog puškomitraljeza. Ispalio je samo jedan metak, jer se drugi zaglavio. Zatim je pucao Đapa. Nije pogodio u cilj, ali je oficir ispustio automat i dao se u bijeg. Rade Jeličić i njegov pomoćnik Stojan Trtica su za to vrijeme otklonili kvar na mitraljezu.

Đapa je odjurio do automata, zgrabio ga i vratio se u zaklon. Uto, eto njemačkog podoficira natrag. I ovoga puta prati ga nekoliko vojnika. On visoko digao ruku s bijelom maramicom. Krupnosti Đapa, šutljiv i silovit karakter, od onih koji mnogo ne prezaju, ako su se već opredijelili, iskočio je iz popovog stana kroz prozor. Kasnije će reći da je pomišljao na zamku, ali ponašao se kao da ide po sigurne zarobljenike. Obavještajac Đurđević, svikao da bude sumnjičav i onda kad nema uočljivih razloga za veliki oprez, kaže momcima da uzmu Švabe na nišan. Đapa je dugim koracima išao u susret Nijemcima. Činilo se da mu podoficir pruža ruku, a - uistinu - to se on mašio automata, koji je prethodno uzeo od nekog svog vojnika. No, ni Đapa nije bio naivan, mada se činilo da naivno ulazi u stupicu. Prije nego što je podoficir išta učinio, Đapa je u njega pucao. Zapucaše tada i Nijemci i partizani. Kolona koja je bila zastala na ulazu u selo, nije ni pokušala da pomogne svojoj grupi pred popovim stanom. Iz njemačke grupe koja je pokušala bijelom maramicom obmanuti udarnu grupu »Marka Oreškovića« poginula su tri vojnika i podoficir. Rade Đapa je lakše ranjen. Uveče, iz kolone

⁹⁴⁵) Rade Đapa, Udarne grupa u akciji, zbornik sjećanja, Prve iskre, *Doljani u NOB*, Zagreb 1961, 303.

koja je bez mnogo reda napustila selo, iskrala su se tri Rusa i s oružjem se predala udarnoj grupi.⁹⁴⁶¹

Iz sela u neposrednoj okolini Drvara, Šipovljani, Trninić Brijeg i Trnjak, brigada je po vrlo ružnom vremenu, 11. februara, poslana prema Grahovu, kako bi pojačala položaje ispred pet bataljona njemačke 1. brdske divizije, koji su sa dvije četničke brigade takozvanog 1. bosanskog korpusa izvršile napad s linije Otrić - Knin - Vrlika u namjeri da se preko Bosanskog Grahova (glavnina) i Tiškovca (manje snage) probiju u Drvar. Bataljoni 1. brigade su na jugu od Drvara zaposjeli položaje u zoni sela Resanovci i Zebe, nekoliko kilometara sjeverno od Grahova, a na zapadu na dominantnim položajima nad desnom obalom Une kod Ličkih i Bosanskih Osredaka, gdje će do okršaja učestalije dolaziti poslije 15. februara, kad se pukovi 1. brdske divizije iz Dalmacije počnu pomjerati prema Bihaću, na putu za Slavoniju. Na zapadnim prilazima Drvaru tada je bila raspoređena i 2. brigada 6. divizije. Dva engleska oficira, koji su 13. februara obišli položaje 1. brigade, vrativši se u Drvar, s mnogo su hvale - i s uočljivim pretjerivanjem - pričali kako su dva bataljona Ličana suzbili 2000 neprijateljskih vojnika u sudaru kod Bosanskog Grahova.⁹⁴⁷¹

U februaru i martu nije bilo, mjereno s prethodnim razdobljima, mnogo marševa, manevara i bojeva, ali je brigada u ovom pretproljetnom vremenu - uglavnom po udarnim grupama ili četama, rijeđe u bataljonskim cjelinama, a samo jednom u punom sastavu - neprestano na položajima, u izviđanjima, na zadacima »uznemiravanja neprijatelja u prolazu«, u manjim prepadima, u zasjedama...⁹⁴⁸⁾ Na inicijativu skojevskog rukovodstva,⁹⁴⁹⁾ a i po direktivi divizijskog i brigadnog vojno-političkog rukovodstva, u brigadama su osnovane (ili će biti osnovane kad to prilike budu nalagale) udarne grupe, zvane i »heroj grupe«,⁹⁵⁰⁾ koje su išle u akcije u znaku takmičenja za već najavljeni Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije.⁹⁵¹⁾

Kao brigadna cjelina, bataljoni će od dolaska u drvarski kraj pa do kraja marta nastupati samo jednom, a inače - kao što je to kazano i u izvještaju skojevskog komiteta 1. brigade - »brigada drži veliki prostor, pa su bataljoni daleko jedan od drugog na položaju«.⁹⁵²⁾

Izvještavajući ličko partijsko rukovodstvo o tome kako »smo prošli kroz napore marševe od Like za Bosnu i kroz samu Bosnu« - divizijski komitet piše: »U svim tim poteškoćama naši borci držali su se sjajno i tako podigli ugled naše Like na dostojnu visinu«.⁹⁵³⁾

Čak ni danomice loša prehrana nije poremetila dobro raspoloženje, ili ga barem nije poremetila tako da bi borbeni moral bio potisnut. Od dolaska u Drvar, odnosno na položaje Resanovci - Drvar i Srb -

[^] AVII, 797, 32-1/2.

^{M7} Isti, 14-25/2.

^{***} Zb. NOR, IX/5, 789.

⁹⁴⁹ Po onovremenoj ocjeni divizijskog partijskog komiteta, SKOJ je u diviziji bio tako organiziran i tako je djelovao da skojevsko »rukovodstvo 1. brigade odskače od ostalih«. (Zb. NOR, IX/5, 789).

⁹⁵⁰ AVII, 797, 32-1/2.

⁹⁵¹ Zb. NOR, IX/5, 789.

⁹⁵² Isti, 739.

⁹⁵³ AVII, 797, 1-4.

Osredci - Trubar - Drvar do 3. marta borci ni jednom nisu imali priliku da se najedu. Iz dana u dan prehrana je »vrlo slaba« i »dosta slaba«, odnosno »nije dovoljna« i »nije dobra«.⁹⁵⁴ Poslije jedne intervencije iz Vrhovnog štaba, borci su 3. marta dobili pristojan obrok, 4. marta već je bio nešto slabiji, a onda - kao i svih februarских dana - neprestano je unošeno u bojnu relaciju: »Ishrana vrlo slaba!«. Načelnik intendantskog odsjeka Vrhovnog štaba Mitar Vujović je 25. februara pisao štabu 5. krajiškog korpusa o tome kako borci 6. divizije gladuju, pa je čak, »radi poboljšanja ishrane 6. i 9. divizije«, naredio da se osigura »sledeća tablica sledovanja

 Hljeba: sedamsto pedeset grama,
 Mesa: tri stotine grama,
 Pasulja: sto pedeset grama ili
 Brašna: isto kao pasulja,
 Krompira: četiri stotine grama,
 Masti: dvadeset grama.
 Soli: petnaest grama«.⁹⁵⁵

No, uzaludne su bile tablice sledovanja i pritisci na intendante, uzaludno je iz Vrhovnog štaba pisano da se skreće »najozbiljnija pažnja načelnicima intendantura korpusa da obavezno osiguraju propisane količine hrane«, uzaludno im je ponavljano »da će lično biti odgovorni... ako se borbena sposobnost jedinica umanju slabom ishranom«. Krajevi u kojima su s kraja zime i u proljeće 1944. godine bili bataljoni 1. brigade 6. divizije bili su toliko puta paljeni i pljačkani da se više od onog naroda nije moglo ama baš ništa dobiti. I partijski komitet 6. divizije je, javljajući CK KPJ o gladi, pisao: »Nalazimo se na terenu koji je iscrpljen i ne možemo se pomoći«.⁹⁵⁶ Još u novembru, kad su divizijske kolone prvi put prolazile kroz ovaj kraj, na putu u sastav 1. proleterskog korpusa, često se u koloni čulo: »Slabo zapijete komušu, neće biti novake«.⁹⁵⁷

Vrhovni štab je nastojao organizirati dobavu hrane iz bogatijih zona slobodne teritorije, pa je 15. marta, »zbog ljute nestašice hrane u Bosni«, tražio od Glavnog štaba Hrvatske »da se organizuje prebacivanje hrane sa sektora VI korpusa (Slavonija) preko Save na Motajicu«.⁹⁵⁸ Na žalost, u proljeće 1944. iz Slavonije je bilo nemoguće prevesti hranu u Bosnu zbog prisustva jakih njemačkih snaga duž pruge i ceste Zagreb - Beograd. I ono što su borci dobivali, mada i malo po količini i slabo po kakvoći, bilo je nabavljano uz velike teškoće, tako da je u Vrhovnom štabu partizanskim intendantima razložno davana visoka ocjena, jer samo »dobra volja, partizanska energija i privrženost borbi« omogućuju »da je kadar ove vojne struke kako-tako rešavao i otpravljao svakodnevnne poslove«.⁹⁵⁹

Zahvaljujući snalažljivim intendantima, u aprilu će ishrana boraca 1. brigade biti nešto bolja, tako da su toga mjeseca objedi »slabi« i »vrlo

⁹⁵⁴ Isto, 14-34-2.

⁹⁵⁵ Zb. NOR, 11/12, 163.

⁹⁵⁶ Zb. NOR, IX/5, 799.

⁹⁵⁷ Todor Radošević. Od Perušića do Bugojna, *Šesta divizija*, 46.

⁹⁵⁸ Zb. NOR, 11/12, 163.

⁹⁵⁹ Isto, 451.

slabi« 16 dana, 2 dana su »dobri«, a 12 dana »prilični«. ⁹⁶⁰ I Centralnom komitetu je u aprilu pisano da je »ishrana vrlo slaba« i da je »fizička kondicija boraca popustila«. ⁹⁶¹

Poslije žestokog sudara s Nijemcima i četnicima 11. februara, do 1. marta većih okršaja nije bilo. U akcijama su samo udarne grupe, češće kao desetine, nego kao vodovi ili čete, mada su prepadi na neprijatelja vršeni i u četnom sastavu, kao na primjer 16. februara, kad je četa Nikole Pavkovića napala Nijemce u Kunovcu. Nije bilo dana a da štabovi bataljona nisu slali »manje grupe u napad na neprijatelja i hvatanje bandita«. ⁹⁶² U tim akcijama brigada nije imala gubitaka.

Veća borba je vođena u noći 29. februara i 1. marta. Jandre Žunić i Janko Dimić su te noći s 2. bataljonom izveli vrlo uspješnu akciju u Kunovcu. Istakla se četa Miloša Todorića i Petra Maljkovića. Štabu brigade je javljeno da je poginulo 15 Nijemaca, a ranjene nitko nije brojao. Bataljon se vratio s četiri zarobljena Nijemca, ali i sa četvoricom mrtvih i šestoricom ranjenih boraca. Već sutradan od ranjenika je jedan umro.

Druga veća borba u martu vođena je u sjevernoj Dalmaciji. Bila je to akcija »Božidara Adžije« i »Matije Gupca«, koje je zamjenik komandanta Dragan Rakić 12. marta poveo u borbu protiv četnika u rajonu Plavno - Bender - Oton. Bila je to prava trka za četnicima, koji su tek ponegdje pružali sporadičan otpor. »Gonjenje se zaustavilo zbog velike zime i snijega«. ⁹⁶³ U Otonu je oko 120 četnika pokušalo da pruži organizirani otpor, ali su razjureni ostavivši u selu tridesetoricu poginulih. Tu je jedan od četnika zarobljen. Iz 3. bataljona je poginuo jedan borac, a iz 4. jedan je ranjen.

I dijelovi 1. bataljona su 13. marta bili u borbi: četa Đoke Jovanića Malog Đoke je na putu iz Mazina kod Zaklopca naletjela na grupu Nijemaca i četnika. Nijemci nisu uspjeli da s bojišta izvuku 9 poginulih. Krntijaši su u tom sudaru izgubili jednog od najpopularnijih Dalmatinaca u brigadi, Danka Surića.

Treći i 4. bataljon su se vratili iz Dalmacije 14. marta, a već 17. marta je kompletna brigada upućena u pravcu Bender - Prljevo - Pribudić. Četoici su i ovoga puta bježali bez znatnijeg otpora, ali su odsudnu bitku dali u Otonu 18. marta. Tu je brigada imala 6 ranjenih. Borbe s četnicima su vođene i tokom dva naredna dana, a 21. marta brigada se sudarila s Nijemcima. Štabu divizije je javljeno da neprijatelj »ima 150 mrtvih i ranjenih«, a da je brigada imala 3 mrtva i 12 ranjenih. O zarobljenima su sačuvani različiti podaci. Uglavnom, bilo je zarobljenih i Nijemaca i četnika. Novi komandant 3. bataljona, Miloš Čanković, u svoj dnevnik je unio podatak da se samo njegov bataljon kod Radljeva sukobio s 300 Nijemaca i da je u tom sukobu »neprijatelj imao dosta gubitaka«. Komesar brigade Bogde Vujnović je posebno zapamtio jednog Nijemca koji je zarobljen na Kiti iznad Bendera.

Dr Lavoslav Kraus koji je od 27. februara rukovodio sanitetom 1. brigade, ⁹⁶⁴ razgovarao je na njemačkom sa zarobljenikom. Vujnović o

⁹⁶⁰ AVII, 797, 14-34/2.

⁹⁶¹ Zb. NOR, IX/5, 791.

⁹⁶² AVII, 797, 14-32/2.

⁹⁶³ Jure Brmbolić, Proglašenje divizije proleterskom, veliko priznanje Maršala Tita, zb. *Sesta proleterska divizija*, 265.

⁹⁶⁴ Mladen Šikić je postavljen za šefa internog odjeljenja divizijske bolnice.

tome: »Pozivali smo ga da stupi u partizane, da nađe za sebe izlaz iz mučne situacije u kojoj se nalazi njegova zemlja, koja naprosto mora izgubiti rat. On je odgovorio da Njemačka zaista može izgubiti ovaj rat, ali da rat ne može izgubiti Hitler, da će se on već nekako snaći i iz svega izići kao pobjednik. O ovom fanatizmu smo razmišljali i borcima objašnjavali, na primjeru ovog zarobljenika, da kraj rata nije blizu, da će se Nijemci boriti fanatizirano i sve dok njihova oružana sila ne bude do temelja razorena... «

Bogde Vujnović, također, ima zapisan podatak da je na Kiti smrtno ranjen komandir jednog voda Stojan Jović, uvijek primjeren u pitanjima karaktera i borbenosti, naočito i uvijek detaljno uočljiv, od onih koje pamte borci i starješine. Vujnović o tome: »Njegovom smrću, kao i svakom drugom prilikom kada odlaze uzorni borci, njegova je jedinica, bataljon i cijela brigada, ostala umanjena za jednog požrtvovanog i savjesnog borca«.

Poslije borbe s Nijemcima, brigada se 22. marta vratila u rajon Resanovci - Trubar - Osredci - Cvjetnić. Tada se, naime, saznalo da Nijemci pripremaju zračni desant na Drvar, pa je diviziju trebalo rasporediti oko glavnog grada slobodne teritorije. Komandant 6. proleterske divizije je 21. ili 23. marta u Vrhovnom štabu obaviješten o mogućem desantu. Dok je Jovanić razgovarao s načelnikom Vrhovnog štaba Arsom Jovanovićem, ušao je i Tito: »Raportirao sam mu zašto sam došao, a drugovi su objasnili kakav su mi dali zadatak. Tito me je zapitao koju sam brigadu odredio za Drvar, na što sam odgovorio: 'Drugu, družu Maršale.' Potom mi je drug Tito govorio kako treba tući desante još dok su u zraku, zatim brzo i energično napadati čim se spuste i ne dozvoliti da se srede. Čim sam se vratio u Štab naredio sam da se Druga brigada iz rajona Trubara prebaci u Drvar, s tim da dva bataljona sačekaju na položajima dok ih ne smijeni 1. brigada«.⁹⁶⁵

Izvjeshni podaci o borbama 1. brigade U tom razdoblju izneseni su u prvooaprilskom izvještaju sekretara skojevskog komiteta brigade Danje Skendžića:

»Učešće SKOJ-a u vojničkom sektoru postavljeno je na bazi takmičenja. Disciplina, kako se konstatovalo na savjetovanju, najbolja je u III bataljonu naše brigade, a borbenost kod I bataljona naše brigade. Ovog puta su se omladinci takmičili pred II kongres (USAOJ-a) tko će više ubiti neprijateljskih vojnika. Tako je naš III bataljon u toku ovog pretkongresnog takmičenja ubio 27 neprijateljskih vojnika, 5 zarobljeno, 3 puške, 100 metaka, 2 uniforme, 2 čebeta i druga sprema, dok II bataljon je ubio 50, 40 ranio i uništio 2 kamiona, razrušen jedan most kojim je neprijatelj saobraćao. Također, skojevci prateće čete okupili su omladinu po pitanju sklapanja i rasklapanja bacača, tako da se uspelo rasklopiti bacač u roku od 8 sekundi, rasklopiti i sklopiti, natovariti i rastovariti za jedan minut. Još se uvijek preko SKOJ-a radi na tom usavršavanju rukovanja oružjem novih drugova«.⁹⁶⁶

U bojnoj relaciji 1. brigade (rekonstrukcija zbivanja, pisano 1945. godine) spomenuta je i jedna borba (o kojoj nema podatka u ratnoj divizijskoj bojnoj relaciji): napad na Nijemce 28. februara. U cik zore toga

⁹⁶⁵ Đoko Jovanić, n.d. 596.

⁹⁶⁶ Zb. NOR, IX/5, 740.

dana »Matija Gubec« je postavio zasjedu pored velike, oštre i za zamku pogodne okuke na cesti Donji Lapac - Bihać između Kruga i Nebljusa, na zapadnim padinama 733 metara visokog Popovića-vrha, Đuro Drobac, žestoko kritikovan zbog navodnog nesnalaženja u borbama vođenim početkom januara, ovoga je puta »Matiju Gupca«, odvođeći ga 55 kilometara dalje od privremene baze u Osredcima, uveo u pohvalu štaba divizije. Padala je krupna, hladna kiša, duvao sjevernjak. Ružan dan, i zamoran poslije dugog marša. Tek što su borci polijekali, svaki iza prirodnog zaklona, u 6 sati od Donjeg Lapca je, na putu za Bihać, naišla motorizirana kolona dijelova 1. brdske divizije: osobna kola ispred 18 kamiona, od kojih su 4 vukla prikolice. Kad je čitava kolona ušla u zasjedu, otvorena je mitraljeska i puščana vatra po kamionima. Neki borci su bacali bombe, od Nijemaca otete ubojite hand-granate s dugim drvenim drškama. Kamioni s čela kolone su pobjegli. Limuzina je rafalima izrešetana i zapaljena. Na začelje kolone, kamione s prikolicama, izvršen je juriš. Kamioni s prikolicama su zaplijenjeni, ali kako ih se nije moglo izvući, kao ni benzin kojeg su prevozili, jer je javljeno da od Lapca nadolazi nova, znatno veća njemačka motorizirana kolona, svi su s teretom zapaljeni.

Dok je »Matija Gubec« kod Popovića-vrha palio kamione i prikolice, 8 kilometara južnije, također na cesti D. Lapac - Bihać, u zoni Lapčkih Korita, na serpentinama bezimene kote 673, u zasjedi je njemačku motorizaciju sačekivao »Pekiša Vuksan«. Po dogovoru s »Gupcem«, prva grupa je bila propuštena i »Gupcu« prepuštena, a druga grupa je bila kolona duga 7 kilometara: čelo te kolone je ulazilo u Korita kad je začelje napuštalo Donji Lapac. Komandant bataljona je naredio komandirima četa da strpljivo čekaju i da organizirano, odjednom, na dogovoreni znak, napadnu začelje kolone - posljednjih šest kamiona. U napadu se posebno istakla četa pod komandom Muse Dejanovića i Steve Uzelca. Njih dvojica su »bili veoma uporni u borbi« i »prvi su jurišali na neprijateljske kolone ispred svoje čete«.

Računalo se, s uočljivim pretjerivanjem, da je 28. februara između Donjeg Lapca i Kruga ubijeno i ranjeno oko 150 njemačkih vojnika. »Pekiša Vuksan« i »Matija Gubec« su imali 6 poginulih (1 je umro na putu za bolnicu) i 4 ranjena. Zarobljena su 3 Rusa i 3 Nijemca.

Na žalost, akcije udarnih grupa nisu, ili uglavnom nisu, unesene u sačuvane izvještaje. Tako o njima znamo uglavnom iz poslijeratnih opisa i po krhotinama sjećanja u kojima i ne pokušavamo tražiti precizne podatke o licima, vremenu i geografiji.

Valja imati na umu da su jedinice 6. divizije prvih mjeseci borbi u Bosni, i oko Travnika, i na drumu Mrkonjić-Grad - Glamoč i u drvarskom području, kao što to onih dana piše »za divizijski komitet« Nikola Pejnović, bile »bez vidljivijeg plijena kako bismo naše borce snabdjeli sa potrebnim odjevnim stvarima, a naročito u vunanim predmetima kao što su čarape, rukavice i maje«, dok »u Bosni bjesni ciča zima te su tako naši borci izvrnuti nepovoljnim vremenskim nepogodama«.⁹⁶⁷

U takvim »nepovoljnim vremenskim nepogodama« udarne grupe su svakodnevno ulazile u rajone njemačkog razmještaja. Već spominjana grupa Rade Đape imala je zapažen uspjeh na pola puta između Srba

i Donjeg Lapca, kad je postavila zasjedu »u toku noći na samoj okuci puta na Dabinoj strani«. Te noći udarnu grupu 1. bataljona je od Lapca, raspoređena prema Doljanima, štitila 1. četa »Marka Oreškovića«. Noć je bila bez snijega, s mnogo oštire bure. Bilo je teško čekati tri sata iza zidova, na takvoj hladnoći. U osvit, naišla je njemačka kolona; išla je od Brotnje prema Doljanima. »Prolazi pored samog zida, skoro na dohvatu cijevi našeg oružja. Prebrojili smo ih. Ima ih ukupno 30. Kočijaš bezbrižno pjevuši tjerajući konje, dok se ostali kreću odostrag. Ranije smo se dogovorili da prvo upotrijebimo bombe. Kad se kolona izdužila upravo na širini našeg položaja, poletjele su naše bombe, a zatim rafali iz ostalog oružja. Nemoguće je opisati paniku koja je nastala među preživjelim neprijateljskim vojnicima... Zarobili smo 11 neprijateljskih vojnika, a prebrajali 18 mrtvih. Samo komandir voda uspio je pobjeći natrag prema Brotnji...⁹⁶⁸⁾

Napadajući iz zasjeda, s mnogo umješnosti i lukavosti, pri čemu je, dakako, presudna bila odlučnost, udarne grupe su ulazile u okršaje i s većim neprijateljskim kolonama. Jednu takvu kolonu »heroj grupa« 1. brigade je sačekala na Vrtlinama iza zida 20 metara nad cestom. Na čelu kamionske kolone sporo je išao putnički automobil. Kad je već stotinjak metara prošao zasjedu, auto se zaustavio. Izlazi oficir, uzima dogled, osmatra. Puškomitraljezac na šarcu, Rade Jovičić, kratkim rafalom »oborio je njemačkog oficira u kanal pored ceste, dok se automobil ubrzo našao u plamenu. Ovo kao da je bio signal za ostale. Bombe su poletjele na kamione koji su išli ispred nas pokriveni ceradama. Dešavalo se da se bombe zadrže na samim ceradama koje su se nekoliko sekundi kasnije raspadale od eksplozije. Napadnut iznenada iz neposredne blizine, neprijatelj se nije mogao snaći... « Ipak, u zasjedi se dugo nije smjelo ostati. »Ostavljajući kaos na cesti«, udarna grupa se spretno povukla osmatrajući iz daljine kako na Vrtlinama gore kamioni.

Kao i minule jeseni na cesti Lapac - Gračac, tako i uoči proljeća i početkom proljeća 1944. godine na cesti Bihać - Knin, Nijemci ni u jednom trenutku nisu bili sigurni putnici. Zbog učestalih napada, u situaciji kad im je ta komunikacija bila od životne važnosti, morali su u garnizonima duž ceste držati velike snage. Napadajući ih, najčešće iz zasjeda, u brzo izvedenim prepadima, od 8. februara do kraja marta 1. brigada je - u odnosu na ukupni rezultat i na neprijateljeve gubitke - imala malo izbačenih iz stroja: 10 poginulih i 26 ranjenih.

U štabu brigade, kao i u štabovima bataljona i u komandama četa, za to vrijeme dolazi do znatnih kadrovskih promjena. Od 19. februara komandant brigade je dotadašnji komandant Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade major Milan Antončić Velebit, Hrvat rodом iz Gospića, prijeratni podoficir i komunist, iz grupe prvih kraljevačkih partizana. Časlavu Božoviću je u januaru povjerena odgovorna dužnost zamjenika komesara brigade. Komesar brigade Bogde Vujnović je zdušno zastupao stav da bi za zamjenika komesara trebalo postaviti nekog od komesara ili zamjenika komesara bataljona,⁹⁶⁹⁾ ali je prevagnulo mišlje-

Rade-Đapa, n.d. 305.

Mutapović je zapisao njegovu izjavu: »Mislim da bi trebalo da dode drug Nikica Grković, odlučan i energičan, disciplinovan. Završio kurs pri CK Hrvatske. Teoretske spremne nema bogzna kakve. U borbi od prvog dana. Zamjenik komesara bataljona duže od jedne godine«.

nje da se »dovede dobrog druga sa strane«. Časlav Božović je 7. marta sa zamjenikom komesara 1. bataljona Jovo Marčetićem i komesarima 2. i 3. brigade, Brankom Damjanovićem i Milanom Bastom, te s članom politodjela divizije Jovanom Jovom Barovićem upućen u Drvar na viši partijski kurs CK KPJ. Toga dana je u diviziju došao jedan drugi Božović, potpukovnik Božo, koji je preuzeo dužnost načelnika štaba 6. divizije. Dotadašnji načelnik, Miloš Uzelac, 24. februara je u pratnji šestorice Ličana otišao u Dalmaciju da bi preuzeo dužnost komandanta 20. divizije. I Božo Božović će uskoro biti poslan u Dalmaciju, na Vis: već 20. marta postavljen je naredjenjem Vrhovnog komandanta za komandanta 26. divizije, a komandant 2. ličke proleterske brigade major Dušan Dotlić je preuzeo dužnost načelnika štaba 6. proleterske divizije; njega je 27. marta na dužnosti komandanta 2. ličke brigade naslijedio Dragan Rakić, dotad zamjenik komandanta 1. brigade, kojeg će divizijski komitet - uza sve kritike kazane u januaru - ocijeniti »kao dobrog vojnika, upornog, smjelog i inicijativnog«. Umjesto Milana Baste, koji će poslije višeg partijskog kursa, 2. aprila, primiti dužnost rukovodioca politodjela 20. divizije, u martu je za komesara 3. ličke proleterske brigade postavljen dotadašnji komesar »Božidara Adžije« Gojko Milekić Mali, izraziti primjer izrastanja borca 1. brigade: u nepune dvije godine on je od borca do vodnog delegata i dalje do političkog komesara brigade izrastao toliko da će partijski komitet divizije poslije njegovog dolaska u 3. brigadu kazati da se odmah »dobro snašao« i da »može da zadovolji«. ⁹⁷⁰

Osim komandanta brigade i zamjenika komandanta, Milana Dimića i Dragana Rakića, iz štaba brigade je otišao i operativni oficir Miloš Čanković, kojemu je »nedinamična štapska služba nagrizzala nerve«. Kad je komandant 3. bataljona, poslije učestalih kritika (sve uglavnom zbog postupka »Božidara Adžije« na Oruglom brdu 8. januara), povučen u štab brigade, Miloš Čanković je uspio uvjeriti i novog komandanta Velebita i ostale odlučujuće drugove da je najbolje rješenje njegova prekomanda u 3. bataljon.

U 1. bataljonu komandant je i dalje Jovo Bursać, ali on će ubrzo, kad se u štabu brigade uspostavi dužnost načelnika štaba, preuzeti tu dužnost, a u 1. bataljon će za komandanta doći iz 2. brigade Milan Tankosić. Komesar bataljona je Miloš Vujnović Lašo. Zamjenik komandanta je bio Branko Vukelić, a zamjenik komesara Jovo Marčetić.

Komandant 2. bataljona je od 19. januara Jandre Žunić, a komesar je Janko Dimić Pop. Zamjenik komandanta Bogde Potkonjak do januara, a od januara Branko Vitas. Zamjenik komesara: Danja Trbulin. Operativni oficir bataljona je bio učitelj Ivan Muhvić, a obavještajni oficir Mile Lemaić, kojeg će ubrzo zamijeniti Mile Potkonjak.

U 3. bataljonu su u drvarskom razdoblju najodgovornije dužnosti preuzeli Miloš Čanković (komandant) i Đuro Ljuština (komesar, od tada v. d. komesara u 4. bataljonu). Njihovi su zamjenici Nikica Kleut, pa Đuro Jovanić Mali Đoko i Nikica Grković, pa Dane Skendžić.

Đuro Drobac je i dalje komandant 4. bataljona, a komesar Božo Pavičić se vratio iz divizijske bolnice i preuzeo svoju staru dužnost od Đure Ljuštine. Njihovi zamjenici su stari: Mirko Dubajić i Božo Šijan.

⁹⁷⁰ Zb. NOR, IX/5, 791.

Najveće priznanje: proletersko zvanje

(19. mart 1944)

Poslije osnivanja Šeste (ličke) narodnooslobodilačke udarne divizije, najznačajniji dokument njenog života potpisan je 20. marta 1944. godine. Vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije maršal Jugoslavije Tito toga je dana potpisao jedinstveni »ukaz«:

»S obzirom na osobitu upornost i udarnu sposobnost u borbi protiv okupatora i svih neprijatelja naroda, Vrhovni štab N.O.V. i P.O.J. riješio je da se VI. Ličkoj diviziji I. Korpusa dade naziv:

VI. Proleterska divizija 'Nikola Tesla'«. ^{971f}

Istog dana politički komesar 1. proleterskog korpusa Mijalko Todorović i komandant 1. proleterskog korpusa general-lajtnant Koča A. Popović pišu »štabu VI proleterske divizije 'Nikole Tesle':

»Vama i svima borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima vaše divizije čestitamo novo proletersko zvanje. Proleterske jedinice su najstarije jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske. One su svojim herojskim bojevima, nečuvanim naporima i političkim radom stekle ljubav i divljenje našeg naroda i naše vojske, one su najslavniji deo slavom ovenčane narodne armije Jugoslavije.

Ovim ukazom Vrhovni Štab je odao priznanje i potvrdu da ste dosadašnjim borbama i radom pokazali neizmernu vernost svome narodu i neutoljivu mržnju prema okupatoru i svima neprijateljima slobode i narodnih prava: da ste dokazali da nećete žaliti svoje živote dok svome narodu ne izvojete konačnu slobodu.

Međutim ulazak u legendarnu proletersku porodicu obavezuje vas da još upornije i odlučnije tučete neprijatelja, na još poletniji vaspitni i politički rad, da postanete primer jedinica NOV. Mi smo uvereni da ćete vi svojim radom opravdati to priznanje Vrhovnog štaba.

Mi se zajedno sa vama radujemo i ponosimo što je vaša divizija kao jedinica našeg Korpusa dobila tako visoko priznanje«.

Istovremeno su Koča Popović i Mijalko Todorović obavijestili sve jedinice 1. proleterskog korpusa o Titovom ukazu; štabovima brigada 1. proleterske divizije su savetovali kako bi »dobro bilo da im (Ličanima) uputite čestitke«. ^{972f}

Ne zna se da li je Tito, zatraživši da u¹ Bosnu dođe »najbolja divizija u Hrvatskoj«, ^{973f} već u jesen 1943. godine smatrao da »najbolja divizija u Hrvatskoj«, Šesta lička, uglavnom seljačka i omladinska po sastavu, tek s ponekim komunistom koji je organiziran prije rata, i s nešto više prijeratnih skojevaca, treba dobiti i zvanje proleterske jedinice. U sva-

^{971g} Almanah o trogodišnjici divizije, Zagreb 1945, 50.

⁹⁷² Zb. NOR. IV/23, 393.

^{m1f} Almanah 6. divizije, 56.

kom slučaju, borci i starješine Šeste divizije s tim računaju: od ulaska u sastav 1. proleterskog korpusa nadaju se da će i sami u skoro vrijeme dobiti najdraži partizanski amblem, znak proleterstva - petokraku sa srpom i čekićem. Pa i rukovodstvo divizije, vojno i partijsko, neprestano, od dolaska u Bosnu, podstiče borce na takmičenje, na uspjehe, što bi osigurali pravo na najčasnije zvanje. U pismu sekretarima bataljonskih biroa, zamjenik političkog komesara 1. brigade Časlav Božović je na završetku posljednje operacije šeste okupatorske kvislinške ofanzive naglašavao:

»Učinimo sve da naša brigada bude zaista zaslužna proleterskog imena«.⁹⁷⁴

Izrastanje divizije do najvišeg stupnja borbene i političke zrelosti i dodeljivanje proleterskog zvanja bilo je, dinamično, s bezbroj teških prepreka najrazličitijih vrsta i karaktera. U narodnooslobodilačkom ratu lakše se osvajalo svako drugo zvanje i lakše je bilo dobiti svaku drugu pohvalu. Najteže osvojiv orden bio je proleterski naziv jedinice. Tito je krajem februara 1942. u Foči pisao da proleterske brigade, kao »jemstvo za uspješnu borbu protiv okupatora i njegovih domaćih slugu, za uspješnu borbu protiv nacionalnog porobljavanja i ekonomskog ugnjetavanja«, »jesu vojne udarne formacije naroda Jugoslavije pod rukovodstvom Komunističke partije čiji su borci iskovani u redovima naših herojskih partizanskih odreda u procesu borbe protiv okupatora i njegovih slugu«.⁹⁷⁵ Koliko je bilo teško doseći proleterstvo, svjedoči i činjenica da su samo dvije divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije - 1. i 2. - u osnivanju proglašene proleterskim, a samo je jedna za sve vrijeme narodnooslobodilačkog rata proglašena - sa svim svojim jedinicama - proleterskom, i to je bila 6. lička. NOV Jugoslavije je, dakle, imala samo tri proleterske divizije i 20 proleterskih brigada: 5 ih je u osnivanju proglašeno proleterskim, za vrijeme rata 9 udarnih brigada je dobilo proleterski naziv, a 6 je ratnih brigada proglašeno proleterskim poslije rata. Većina njih su dobile najveća priznanja i najviše ordenja, a samo one koje su sudjelovale u borbama na Sutjesci maja i juna 1943. kao i sve tri ličke brigade, odlikovane su i Ordenom narodnog heroja.

Kad je komandantu divizije Đoki Jovaniću i političkom komesaru divizije Dragoslavu Mutapoviću Mutapu kazano da je 6. divizija ukazom Vrhovnog štaba proglašena proleterskom, uza sva nadanja da će se to dogoditi, ipak su bili zadivljujuće iznenađeni. Sam Đoko Jovanić o tome svjedoči: kako su on i Mutap 19. marta pozvani u Vrhovni štab i kako su ih primili Tito i Aleksandar Ranković Marko: »Pošto smo nas dvojica sjeli, drug Tito je rekao otprilike ovo: 'Vrhovni štab je odlučio da vašoj Diviziji dodijeli proletersko zvanje. Ovo zvanje se dodjeljuje, kao što vam je poznato, samo našim najboljim jedinicama: najboljim po borbenosti, disciplini i vojničkom držanju i najboljima po političkoj svijesti, jedinicama koje ne samo da znaju ciljeve naše borbe, nego su spremne da i u najtežoj situaciji sačuvaju ponosno ime proletera, borca za slobodu i za ljepši život. Vaša Divizija pokazala je još u Hrvatskoj visoku borbenost i političku svijest. Pratio sam njen put od formiranja. Znam

⁹⁷⁴> Zb. NOR, IX/5, 223.

⁹⁷⁵> J. B. Tito, n.d. 9, 55,

kako se držala u četvrtoj ofanzivi u borbama po Lici. Diviziju takvih kvaliteta mi smo tražili od Glavnog štaba Hrvatske. Ovdje ste imali teške borbe kod Šujice, Banje Luke, i Mrkonjića. Držali ste dobro i dostojno proletera. Uz proletersko ime dajemo joj i naziv 'Nikola Tesla'. Nikola Tesla je bio ne samo veliki naučnik, nego i veliki patriota. Volio je svoju zemlju i svoj narod, i to ovakvu zemlju kakvu mi stvaramo. Nedavno je umro. Mi mu se odužujemo za njegov rad za dobro čovječanstva i za ljubav prema svojoj zemlji. Ne treba ni da govorim da ime proletera ne znači samo i priznanje. Ono prije svega obavezuje. Obavezuje vas, starješine, i sve borce na nove i još veće podvige. Pred nama su još veliki zadaci. Mnoge smo već izvršili, ali su mnogi još pred nama. Očekujem od vas, i to prenesite svima borcima, da ćete dostojno nositi naziv proleterske divizije'. Politički komesar i ja bili smo iznenađeni i nismo odmah u početku znali šta da kažemo. Rekli smo da je to za nas velika čast, priznanje i odgovornost; da će to borci prihvatiti s radošću i oduševljenjem; da nećemo iznevjeriti, već da će nas to priznanje stimulirati za još veće zalaganje. Nakon toga drug Tito je rekao da nam je pripremio nešto crvenih zvijezda sa srpom i čekićem, a za ostale da se sami snađemo...⁹⁷⁶⁾

Da divizija uz proleterski naslov dobije i ime »Nikola Tesla«, vjerovatno su utjecali američki komandosi našeg porijekla, koji su početkom 1944. godine dospjeli na Vis. Vrhovnom štabu su o tome 2. marta s Visa pisali sekretar Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Vicko Krstulović i delegat CK KPJ u Dalmaciji Svetislav Stefanović Čeča:

»Ovdje se nalazi Nikola Mirković, profesor ekonomije iz Požarevca, sada oficir američke vojske. S njim smo razgovarali. Pored ostalog, on kaže da je Nikola Tesla bio od prvog dana ustanka, pa sve do smrti na strani NOB. Bio je pokrovitelj Prvog srpskog antifašističkog kongresa, održanog jula 1942. godine u Detroitu. Ogromne su simpatije naših iseljenika za NOB. Od 30 listova koji izlaze na našem jeziku, 25 su za NOB. Spremni su da pruže veliku materijalnu pomoć. On (Nikola Mirković) kaže da bi se politički mnogo dobilo među iseljenicima, naročito bi se tukla srpska reakcija, kad bismo jednoj našoj brigadi i ratnom brodu dali ime »Nikola Tesla«, dobro bi bilo da bude lička. Prigodom svečanog predavanja imena i zastave, ako je to moguće, da istoj prisustvuje maršal Tito. Imalo bi veliki politički značaj kada bi se sve to snimilo i poslalo preko naših ljudi u Ameriku. Naši ljudi, sada komandosi u američkoj vojsci, stignuvši na Vis, poslali su našim iseljenicima u Ameriku jedan sanduk zemlje sa natpisom: Slobodna Jugoslavija. Kada su došli na Vis, ljubili su prvo kamenje na koje su naišli.«⁹⁷⁷⁾

Za Ličane, i za sve borce jedine divizije koja je nakon osnivanja proglašena proleterskom; u izvještajima onog vremena se ne daju - ako je riječ o razini njihove proleterske svijesti - laskave ocjene. Prosječno opće obrazovanje, a posebno marksističko obrazovanje, bilo je uglavnom na razini bukvara i početnica. Ono je bilo vrijeme kad su nepismeni seljaci, tek naučeni da ispišu cjelovit alfabet, odmah upućivani u čitanje zamršenih linija izohipsa i izobata, ili su iz tečaja opismenjavanja

⁹⁷⁶⁾ Doka Jovanić, n.d. 588/589.

⁹⁷⁷⁾ Zb. NOR, 11/12, 189.

neposredno slani na početne kurseve ulaženja u nauk o prelaženju iz pretpovjesnog u povjesno. Poučavani, što im je bilo i u tradiciji, da su im preci namrli, izim junaštva i slobodarstva, i ljudskost u odnosima s drugim ljudima, samoljublje u kojem nije dopušteno nipodništavanje drugih, ali ni zavist, uz saznanje što će često naglašavati - da je narodno-slobodilački pokret »organski nastavak najboljih djela i nastojanja svih naših naroda, i mnogih naših pokolenja«,⁹⁷⁸ Ličani su na putu do proleterstva činili i više nego što je bilo realno očekivati, ne toliko u odnosu na borbene podvige, koliko na istinske podvige u sagledavanju suštine, u umjeću da se politički i ideološki shvati ono njihovo vrijeme, kao period u revolucionarnom totalitetu. Jesu partijski sekretari, dokazujući time i svoju bespoštednu uzvišenu samokritičnost, visoku partijnost i snagu da sebe i druge sagledaju kroz uvećanje nedostataka, pisali kako se »lako može zapaziti da je politički nivo naših rukovodećih drugova na nedovoljnoj visini«⁹⁷⁹ i da se »nije posvetila dovoljna pažnja podizanju niže starješinskog kadra«,⁹⁸⁰ čak su i partijske jedinice kritikovane, kao, eto, »nijesu mogle uočiti da zbog slabog starijškog kadra pada moral i borbenost«,⁹⁸¹ ali isto tako su bili sigurni da je u svakoj prilici »divizija sposobna izvršiti povereni joj zadatak«⁹⁸² i da »nezdravih pojava, koje bi zabrinjavale, u Partiji nema«.⁹⁸³

Bila je to divizija seljaka (uoči polaska u Bosnu, u proleterski korpus: 82,3 posto boraca i rukovodilaca 6. divizije bili su seljaci; u 1. brigadi 75,7 posto)⁹⁸⁴ i njeni su rukovodioci bili »većinom mladi, seljački elementi«, ljudi »koje je na površinu izbacila NOB«⁹⁸⁵ (78,7 posto sastava komandnog kadra novembra 1943. godine u diviziji bili su seljaci, a u 1. brigadi 73,3 posto).⁹⁸⁶ U čitavoj diviziji bilo je samo 9,4 posto radnika i obrtnika; u 1. brigadi - 19 posto. U 1. brigadi u komandnom sastavu bilo je 49 radnika i zanatlija (ukupno je brigada imala 304 rukovodioca), a u 2. i 3. brigadi zajedno tek 42. Da nisu pravodobno »shvatili važnost i značaj intenzivnog uzdizanja i osposobljavanja«,⁹⁸⁷ pripadnici 6. ličke divizije ne bi doživjeli jedinstveno priznanje Vrhovnog štaba, odnosno Centralnog komiteta KPJ. Bit će, ipak, da su - kolikogod slični borcima ostalih jedinica NOV, koje su, baš kao i 6. divizija, uglavnom bile seljačkog i omladinskog sastava - činili i više i spretnije od drugih, da su ulagali više i u sebe i u efikasnost cjelovitog borbenog napora. U proteklih 17 mjeseci postojanja, divizija je uistinu bila i učionica, i majstorska radionica, i dramska grupa, i pjesnička družina, i pjevački kor, i štamparija, i redakcija, a ne samo sve osposobljenija borbeno jedinica.

Prvi vojni kurs u diviziji održan je u decembru 1942. godine, a kasnije su, poslije četvrte ofanzive, uslijedili još bolje pripremljeni i vojni

⁹⁷⁸ Isto, 523.

⁹⁷⁹ Zb. NOR, IX/5, 35.

⁹⁸⁰ Isto, 222.

⁹⁸¹ Isto, 261.

⁹⁸² Isto, 790.

⁹⁸³ Isto, 788.

⁹⁸⁴ AVII, 796, 41-3.

⁹⁸⁵ Zb. NOR, IX/5, 787.

⁹⁸⁶ AVII, 796, 41-3,

⁹⁸⁷ Zb. NOR, IX/5, 787.

i politički kursevi. Politodjel 1. brigade je uoči odlaska iz brigade u Dalmaciju, dakle uoči odlaska divizije iz Like, izvještavao da su »niži vojnički kadar - desetari i vodnici« upravo »putem kurseva« (mada nije bio beznačajan »svakodnevni rad sa njima«) vrlo brzo »osposobljeni u rukovođenju svojim jedinicama«. Do odlaska divizije u Bosnu, pri štabu 1. brigade održani su i kursevi za više vojne rukovodioce, to jest za rukovodioce bataljonskog ranga. Štab 1. brigade je organizirao takvih šest kurseva.⁹⁸⁸⁾ U Lici su, sve do polaska divizije u Bosnu, kontinuirano djelovali i tečajevi za rukovodioce kulturno-prosvetnog rada. »Od tih kurseva najuspjeliji je bio pri štabu I brigade, koji je vodio Bogde Vlajisavljević. Krajem 1943. godine pri štabu divizije osnovan je sličan kurs pod rukovodstvom Stevana Tišme. Na njemu su držana raznovrsna predavanja, kako iz oblasti amaterskih djelatnosti, tako i iz oblasti nauke«.⁹⁸⁹⁾

Intenzitet obuke, bilo da je riječ o osnovnom i općem obrazovanju, o kulturno-prosvjetnom angažiranju, ili o vojnim i političkim znanjima, nije ulaskom divizije u 1. proleterski korpus umanjen. Pa i u kontinuiranom takmičenju za najbolju jedinicu (govoreno je i pisano da su to takmičenja za »uzor četu«, »uzor bataljon«)⁹⁹⁰⁾ nisu, u ocjenjivanju konačnog rezultata, uzimani u obzir samo uspjesi na bojnopolju, nego i cjelovit život jedinica (broj održanih konferencija i sadržaj tih konferencija, broj konferencija s narodom, broj i kvalitet kulturno-zabavnih priredbi, uspjesi u opismenjavanju, broj i kvalitet džepnih listova...) U martu su najboljim jedinicama u korpusu za nagradu predani sovjetski automati.⁹⁹¹⁾ U martovskom takmičenju, što se vidi i iz izvještaja brigadnog komiteta SKOJ-a, u »kulturno-prosvjetnom sektoru« najuspješniji je - među korovima, kakve su imali svi bataljoni 1. brigade - kor »Matije Gupca«. U martu su amaterske dramske grupe dale 8 priredbi, i to »sa spremljenim novim komadima«: »Pekiša Vuksan« je dao jednu priredbu, »Božidar Adžija« 2, Prateća četa 2, a četa za vezu 3, »dok ostali bataljoni nisu (davali priredbe) radi toga što su bili u pokretu«.⁹⁹²⁾ U martu »naučeno je čitati i pisati 21 drugova, među njima velik broj omladine, tako da je u I i IV bataljonu potpuno likvidirana nepismenost. Također su u svim bataljonima na inicijativu SKOJ-a zasnovane čitalačke grupe i otpočele sa radom. U III bataljonu održan je po dva puta čas usmenih novina, i to zajedno sa pozadinom, također je u svakom bataljonu po jedno prosvjetno predavanje o geografiji. U posljednje vrijeme preko SKOJ-a uspjeli smo pokrenuti dopisništvo, tako da je na inicijativu SKOJ-a u I bataljonu iz borbe napisano 4 članka, iz II bataljona 4, a iz III 9 dopisa, koje smo poslali za divizijski list 'Uvijek naprijed'«.

Zahvaljujući skojevskom angažiranju, što je bilo posebna vrijednost u takmičenju, »veza sa pozadinom se održava redovno«, pri čemu su »sve skojevske grupe iz naših bataljona povezane sa skojevim grupama u pozadini«, što je osiguravalo i uspješnije političko djelovanje u

⁹⁸⁸⁾ Aieksa Ivanović, Fragmenti o partijsko-političkom radu, zb. *Šesta proleterska divizija*,

⁹⁸⁹⁾ Isto, 518.

⁹⁹⁰⁾ Zb. NOR, IV/23, 413.

⁹⁹¹⁾ Isto, 416.

⁹⁹²⁾ Isto, IX/5, 741.

narodu i stvaralo mogućnost »da se organiziraju drugarske večeri«. U martovskom takmičenju najviše je uspjeha imao »Božidar Adžija«.

Uoči proglašenja divizije proleterskom, u svim njenim jedinicama je organizirano takmičenje u čast najavljenog Drugog kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. U tom takmičenju »uzor bataljon« je bio »Marko Orešković«, a u disciplini najbolji bataljon je bio »Božidar Adžija«.

»Uzor bataljon« 1. brigade je dobivao »prelazni pehar«. Ali to, zapravo, nije bio nikakav pehar: tako je nazivan dar, bilo da je to puška, automat, ili kakva knjiga. U martu je, na primjer, kao »prelazni pehar« »uzor bataljonu«, darovana knjiga »Zlato« Jacka Londona. Najbolji bataljon u 6. proleterskoj diviziji u martu je bio 1. bataljon 1. brigade, kojemu je dodijeljena zastavica štaba divizije.

Štab 1. proleterskog korpusa je u ocjeni takmičenja pisao kako su sve jedinice »stavljene na probu« i kako su se sve, mada su »imale različite zadatke po težini i karakteru«, ipak »mogle ispoljiti i ispoljile su svoju ubojnost, otpornu moć, veštinu manevrisanja, organizacionu čvrstinu, političku i kulturnu aktivnost, i pravilno i aktivno funkcionisanje pomoćnih službi: saniteta, intendanture i dr.«⁹⁹³ Od jedinica 6. divizije u periodu takmičenja u šestoj ofanzivi najuspješnija je bila 3. brigada: »najviše okršaja, najviše uspjeha, podnijela je najveći napor«. »No na nekim poljima I i II brigada bile su bolje. Rad saniteta I brigade bio je najbolji u diviziji. Čim se pojavio pjegavac u brigadi, bio je lokaliziran zahvaljujući marljivom radu saniteta«.⁹⁹⁴

Jednako za borbenost i moralnu čvrstinu, baš kao i za ideološko-političko uzdizanje, ključno pitanje je bilo vezano sa jedinstvom, ideološkom obrazovanošću i akcionom osposobljenošću partije i SKOJ-a. Tu nije bilo starih komunista s robijaških »univerziteta«, u 1. brigadi nije bilo ni španskih boraca, a bilo je tek dvadesetak intelektualaca.⁹⁹⁵ Ipak, vjernost Partiji i ciljevima revolucije iskazivana je bez zadržke, silovito i neprestano, u svim domenima života i aktivnosti. Oduševljenje, poticano nepomučenom vjerom u perspektive borbe i žrtvovanja za budućnost, uspješno je nadomještalo malo znanje i nešto ozbiljnije iskustvo. Teorijsko obrazovanje bilo je niske razine, brošurirano. Popularizirani su sažeto prenešeni radovi Marxa, Engelsa, Lenjina i Staljina, produbljenje upoznavanje marksističke znanosti ostavljano je za kasnija razdoblja. Ali, to ne znači da se na nekim partijskim tečajevima nije listalo »Porijeklo porodice«, »Anti-Düring« i teorija rente. Ali, mnogo je prisutnija bila dnevno-propagandna literatura, razne partizanske brošure i članci iz novina.

Komesar divizije Dragoslav Mutapović je 1. januara 1944. godine komesarima brigada, bataljona i samostalnih jedinica 6. divizije poslao plan tema koje je valjalo pojedinačno i zajednički izučiti, sa shvatanjem da od toga izučavanja zavisi rad u vojsci, uspješnost političkog djelovanja, posebno »sjutra kada priliv u našu vojsku bude mnogo veći«. Zadatak je teme, prema uputstvu komesara divizije, bilo neophodno izučiti,

*»> Zb. NOR, IV/23, 413.

994) Almanah o trogodišnjici divizije, 49.

»5) AVII, 796, 41-3.

da bi se budućnost mogla približiti i objasniti, da bi se za tu budućnost moglo pripremiti »ne samo nas, nego i narodne mase, gdje se nalazimo«. Nepripremljeni, upozoravao je Mutapović, »nećemo moći stati na čelo masa, povesti ih u borbu, rukovoditi«. Naglašavajući da »ovaj naš plan« tek »ima za cilj davanje izvjesnog određenog smjera i cilja našem radu«, upozorio je da njegov program »ne smije sputati inicijativu, nego poslužiti kao kostur koji će se dopunjavati aktuelnim temama iz daljeg razvoja borbe«. »Za uzdizanje političkih rukovodilaca prvenstveno, a zatim i samih boraca«, dano je 10 tema, što ovdje - upravo zbog potpunijeg ilustriranja obrazovnih mogućnosti i političkih dosega - prenosi-mo cjelovito:

»I) - 'Oktobarska revolucija' (pomoćne teme: 'Prvi imperijalistički rat i Versajski mir', 'Oktobarska revolucija')

Komentari: Cilj pomoćnih tema je da omogući pravilno i potpuno razrađivanje glavne teme. One u stvari i sačinjavaju glavnu temu.

II) - 'Fašizam' (pomoćne teme: 1. 'Kapitalističke zemlje do pojave fašizma', 2. 'Fašizam u Italiji i Njemačkoj')

Komentar: U pomoćnoj temi 'Kapitalističke zemlje do pojave fašizma' treba iznijeti stanje u tim zemljama, politiku tih zemalja, ekonomske krize i slično.

III) - 'Dvadeset i dvije godine Versajske Jugoslavije' (pomoćne teme: 1. 'Spoljna i unutarnja politika Jugoslavije', 2. 'Borba KPJ')

Komentar: U temi 'Borba KPJ' podrazumeva se čitav tok i razvitak borbe koju je vodila Komunistička partija za vrijeme vladavine svih reakcionarnih režima bivše Jugoslavije.

IV) - 'Oslobodilački rat' (pomoćne teme: 1. 'Drugi imperijalistički rat do napada na SSSR', 2. 'Stvaranje demokratskog bloka' i 3. 'Drugi front')

V) - 'Rukovodeća uloga SSSR-a u Narodnooslobodilačkom ratu' (pomoćne teme: 1. 'Atlantska povelja', 2. 'Moskovska konferencija', 3. 'Teheranska konferencija')

VI) - 'Narodnooslobodilačka borba i uloga KPJ' (pomoćne teme: KPJ kao organizator i rukovodilac NO Borbe', 2. 'Razvoj Narodnooslobodilačke borbe', 3. 'Neprijatelji Narodnooslobodilačke borbe')

Komentar: U temi 'Neprijatelji Narodnooslobodilačke borbe' obuhvatiće se o ustašama, izdajničkoj ulozi Draže Mihailovića i Jugoslovenske vlade u Londonu, Nedića, Pećanca i ostalih neprijatelja naših naroda).

VII) - 'Stvaranje i razvitak Narodnooslobodilačke vojske' (pomoćne teme: 'Borba Narodnooslobodilačke vojske' 2. 'Unutarnji međunarodni značaj Narodnooslobodilačke vojske')

Komentar: U temi 'Borba Narodnooslobodilačke vojske' obuhvatiće se: Sve neprijateljske ofanzive, uloga i drugo.

VIII) - 'Narodna vlast' (pomoćne teme: 1. 'Narodnooslobodilački odbori', 2. »AVNOJ«, 3. 'Nacionalni komitet')

Komentar: Ove teme treba odmah i temeljito proraditi da bi naši politički radnici i borci bili sa istim detaljno upoznati, te da bi mogli raditi sa narodnooslobodilačkim odborima i u narodu.

IX) - 'SSSR' (pomoćne teme: 'Uređenje zemlje socijalizma', 2. 'Crvena Armija', 'Život i rad u SSSR-u' i niz drugih tema iz ovoga ciklusa)

X) - 'Nova Jugoslavija' (pomoćne teme: 'Nacionalno pitanje Jugoslavije', 2. 'Bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije', 3. »Federativna demokratska Jugoslavija«).⁹⁹⁶¹

Građa, navedena u Mutapovićevom »Planu tema«, bila je sadržana u »Historiji SKP (b)«, čiji je prevod štampan u tehnici CK KPH na Bijelim Potocima, u »Biltenu Vrhovnog štaba« u Proleteru broj 14, 15, i 16, u »Nedjeljnom pregledu« Vrhovnog štaba, u »Borbi« i u drugim listovima (izučavana je »Žena danas« i »Omladinska borba«, a »Naprijed« i »Vjesnik« su rijeđe stizali iz udaljene Like). Ta štiva su u ono vrijeme bila izuzetno cijenjena, ljubomorno čuvana i često prepisivana.

Do 19. marta, do proleterstva, bile su u 1. brigadi, kao i u ostalim jedinicama 6. divizije, »prorađene 4 teme«.⁹⁹⁷¹ Novi sekretar divizijskog komiteta KPJ Dane Cuić Centralnom komitetu KPJ je pisao da je realiziranje plana organizirano »tako da se prvenstveno tema obradi sa biroom, odredi se drug koji će držati referat pred članovima, a u tom međuvremenu sve partijske ćelije proučavaju materijal koji je u vezi sa temom. Težimo da referat držimo pred svim članovima u bataljonu kad je god moguće, poslije se postavljaju pitanja, razvije diskusija, koja je plodna i živa. Plan mnogo koristi. Drugovi postaju stabilniji, i sa uvjerenjem prilaze stvarima. Nedostatak je što nemamo dovoljno materijala, a nemamo ni papira da ga umnožimo«.⁹⁹⁸¹

Komunista je u 1. brigadi u 6. diviziji bilo sve više, mada su i Časlav Božović u januaru i Dane Cuić u aprilu pisali da se »u pogledu prijema novog članstva« u KPJ »primjećuje izvjesno sektašenje, ljudi se ne gledaju u svom razvoju, nego sa izvjesnim predubjeđenjem ostavljaju se sebi, bez da im se dovoljno ukazuje na nedostatke«,⁹⁹⁹¹ odnosno da »se zapazilo da partijski rukovodioci, počev od nas. Komiteta, pa do rukovodioca u četi, prilaze ljudima sa izvjesnom bojažljivošću, nemaju dovoljno kuraže da ih smjelo uzdižu i da ih uzimaju onakve kakvi i jesu«, pa se čak kritički i ocjenjivalo »da su se komunisti zatvorili u same sebe«, »da su slabo djelovali na ostale drugove u njihovim jedinicama« i da »nisu shvaćali važnost omasovljenja partijske organizacije«.¹⁰⁰⁰¹ Ako se uzme u obzir broj članova partije, broj kandidata i članova Saveza komunističke omladine, ipak, uza sve takozvano sektašenje, vidi se da ih je bilo prilično - pola divizije. U diviziji, naime, u dane kad je postala proleterska, bilo je 1154 člana KPJ, 808 članova Saveza komunističke omladine i 133 kandidata za prijem u KPJ.¹⁰⁰¹¹ Prema tim podacima, ako se ne uzmu u obzir veliki gubici u decembru, januaru, februaru i martu, u Partiju je od dolaska divizije u Bosnu primljeno 425 boraca, a skopjevska organizacija se smanjila za 102 člana. Prema izvještajima

⁹⁹⁶¹ « Zb. NOR, IX/5, 36 i 39.

⁹⁹⁷¹ Isto, 789.

⁹⁹⁸¹ Isto.

⁹⁹⁹¹ Isto, 221.

¹⁰⁰⁰¹ Isto, 789.

¹⁰⁰¹¹ Isto, 786.

divizijskih komiteta od 3. decembra 1943, 9. februara i 12. aprila 1944. godine stanje je bilo ovako:

	3. XII	9. II	12. IV
članova KPJ	729	842	1154
kandidata	131	156	133
članova SKOJ-a	900	?	808

U izvještaju od 9. februara 1944. nema podataka o broju organiziranih komunističkih omladinaca. Postoji samo podatak u zapisima Dragoslava Mutapovića (sastanak divizijskog komiteta 27. februara) da je »SKOJ u I brigadi dobar« i da je rukovodilac SKOJ-a u brigadi - bio je to Danja Skendžić - »dobar, vredan«, ali da mu »Partija ne daje dovoljnu pomoć«.

dosta podataka:

- 9. februara 1944. bilo je 283 člana Partije i 59 kandidata;
- 27. februara bilo je 288 članova i 55 kandidata. Uz izvještaj ocjena: »Od prošlog sastanka divizijskog komiteta, poradi zadataka koji su pred nju postavljeni, partijska organizacija bila je neobično aktivna«.
- 4. aprila: 296 članova, 34 kandidata, 251 član SKOJ-a (na licu) i 37 privremeno odsutnih. U martu je Partija otvorila vrata šire nego i u jednom periodu ranije: u KPJ su primljena 43 nova člana, u kandidate su primljena trinaestorica, a u SKOJ 48. Toga je mjeseca, među 17 poginulih boraca, palo 9 članova Partije i 6 skojevaca, a 23 člana Partije su prekomandirana iz brigade. »Stanje zadovoljava« - ocjenjuje komandant. »Partijska organizacija III bataljona odskače, a u II najslabija je«.¹⁰⁰²⁾

Iz izvještaja divizijskog komiteta od 4. aprila, vidi se da samo 96 omladinaca u 1. brigadi nije bilo organizirano. Sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a Dane Skendžić je 1. aprila pokrajinskom komitetu SKOJ za Bosnu i Hercegovinu pisao kako »ovaj broj neobuhvaćene omladine većinom sačinjavaju novi drugovi, koji još nisu učestvovali u većim borbama«.¹⁰⁰³⁾

O tome koliko je poginulo članova Partije i koliko ih je prekomandirano iz divizije od 3. decembra 1943. do aprila 1944. godine nema preciznih podataka. Takvi podaci postoje za razdoblje od 9. februara do 12. aprila 1943: iz svih jedinica 6. divizije za tih šezdeset i nekoliko dana poginulo je 15 članova KPJ, jedan kandidat i 13 skojevaca, a prekomandirano 71 član KP, 2 kandidata i 57 skojevaca.¹⁰⁰⁴⁾ Najbrojnija organizacija KPJ u diviziji bila je partijska organizacija 1. brigade: 9. februara 33 člana partije i 19 kandidata više nego u 2. brigadi, odnosno 60 članova i 17 kandidata više nego u 3. brigadi, a u odnosu na sve ostale jedinice i štab 6. divizije imala je više 197 članova i 44 kandidata.¹⁰⁰⁵⁾

¹⁰⁰²⁾ Isto

¹⁰⁰³⁾ Isto, 788.

¹⁰⁰⁴⁾ Isto

¹⁰⁰⁵⁾ Isto, 361.

Učeni da se lišavaju oholosti, ali i da ne laskaju, da ni u jednoj prilici ne očekuju posebne koristi za sebe lično, a sirovi još kao mlada i nedotaknuta šuma, teški po toj sirovosti i autentični, zamućene i guste uzavrele krvi, vjerujući da nema slučajnosti i da se može u povijest ulaziti samo bez ljage određujući sudbinu po mjeri osobnog saznanja, većina ovih mladih ljudi »sa malo iskustva u radu, sa niskim nivoom partijskog saznanja«, idealizirali su život i romantičarski sanjarili, gotovo u buni, o budućnosti. U svojoj sirovosti ratnih relacija, vjerovali su da upravo oni šire prostore ljudskosti, slobode, ljepote i bratstva među ljudima. Uza sav njihov »niski nivo partijskog znanja«, duboko su uvjereni da na ruševinama mraka, da na totalnom slomu fašistoidnih, šovinističkih, klerikalno zatupljenih, nehumano izdajničkih stanja, pojava i odnosa grade novo. Bili su blizu saznanja, ako ne i zaokupljeni tom spoznajom, da upravo kroz njih prolazi nova povjesna brazda, drugačija od svih prethodnih oranja. Ni jedna žrtva toj mladosti nije bila suvišna ako je bila ulog u to novo stvaranje. Lično - život i interes, bilo je porinuto gotovo do nipodaštavanja. Život je bio za buduće, uz shvatanje da će njima budućnost dati priznanje da su otvorili »prolaz iz pretpovijesti u povijest«.

U toj spoznaji budućnosti, koja je imala određenja i iz patrijahalne čestitosti gorštačkog shvatanja ljudskog i uzajamnog pravednog i demokratskog, ali i iz brošuriranog nauka Marxa, Engelsa, Lenjina i naših partijskih tumačenja, uvijek s pozivanjem na ime Josifa Visarionoviča, i onda kad to uistinu nije imalo nikakve veze s djelom i djelovanjem Džugašvilija, išli su opijeni svojom superiornom sviješću o snazi zbraćenog zajedništva. Išli su pjevajući o trajnosti te snage (»Naš život kratak postao je velik«). Išli su kao san nikad prije snivan, grlati u pjesmi »mrtvi žive u nama«. Pjevaju i kad im je najteže, pjevaju kad ginu, pjevaju lišavajući se svijesti da posrću, uvijek kadri da previde surove opasnosti. Bili su u svim relacijama sjedinjeni, i to je uvećavalo svakoga od njih posebno. Sad već pjevaju drugačije od prvog pjevanja o svom proleterstvu:

Ide Šesta i titovke heri,
sad svi znadu da smo proleter.

Borbe u Unskoj dolini

(*april - 24. maj 1944*)

April je bio vedar, sunčan mjesec, vrlo rijetko vjetrovit, samo je posljednjeg u mjesecu bilo i bure, i kiše, i snijega, mjestimično u vijavici. U trideset aprilskih dana 1. brigada je imala 15 borbenih okršaja: 12 mrtvih boraca, 11 nestalih, 39 ranjenih.¹⁰⁰⁶ Prva je borba vođena 3. aprila, protiv četnika, u Krčkom Brdu.

Naredna borba je pripremana nekoliko dana i bit će to najmasovniji istovremeni napad na njemačko-ustaška i četnička uporišta duž komunikacije Knin - Lapac - Bihać. Napad je pripremao i u akciji jedinica rukovodio štab 6. divizije. Zapravo, akcija je izvođena u sklopu zamisli Vrhovnog štaba da se izvede organiziran napad dijelovima 1. proleterskog, 4. udarnog i 8. dalmatinskog korpusa na neprijatelja duž komunikacija Bihać - Knin. Od Glavnog štaba Hrvatske je zatraženo da izvrši »pritisak prema Bihaću od Banije«, a od štaba 8. korpusa da prikupe 19. diviziju »na sektoru Bruvno - Mazin«, kako bi odatle, »zajedno sa 6. ličkom«, napala »komunikaciju i uporišta na sektoru« Srb - Lapac.¹⁰⁰⁷

Aktivnost 19. divizije neće 8. aprila i narednih dana doći do izražaja na cesti Srb - Lapac, jer se divizija uplela u višednevne borbe protiv četnika u sjevernoj Dalmaciji, tako da je u napad na dijelove 373. legionarske divizije duž komunikacije Srb - Lapac upućena samo 6. divizija s 1. i 2. ličkom proleterskom brigadom. Druga brigada je tih dana, prepustivši svoje položaje 3. aprila 3. ličkoj brigadi, bila na zapadnoj strani Une, u selima Bujanj, Mišljenovac, Štrpci i Kestenovac. Prva je do noći 6. i 7. aprila u Trubaru, Osredcima i Cvjetniću. Do jutra 8. aprila 1. brigada je pregazila Unu i u bataljonskim kolonama prepješačila oko 20 kilometara, da bi se u Ajderovcu i Dabašnici pripremala za napad predviđen za noć 8. i 9. aprila.

Obavještajci i udarne grupe, uz pomoć mnogih djevojaka i žena ovoga kraja (muškaraca u onim selima u proljeće 1944. godine i nije bilo, ako to nisu bili vojnici) prikupili su dosta podataka o neprijateljskim snagama i njihovom rasporedu. Pokazat će se da su sva ta obavještenja tek djelimično tačna. Nijemcima je cesta u dolini Une prema Dalmaciji bila od izuzetne važnosti i svaka dionica te komunikacije je čuvana razmjerno vrlo jakim snagama. U zoni pripremljenog napada glavnine 6. proleterske divizije cestu je osiguravao - zajedno s domobranima i četnicima - 2. bataljon legionarske 373. divizije »Tigar«. Štab toga bataljona je bio u Donjoj Suvaji, u popovom stanu.

¹⁰⁰⁶ Avil, 797, 14-31.

¹⁰⁰⁷> Zb. NOR, 11/12, 446.

Komunikacija je napadnuta u razmaku od 20 kilometara, od Dobrosela na sjeveru do Donje Suvaje na jugu. Po podacima prikupljenim u štabu divizije, što će se pokazati tek kao djelimično tačno, jer su snage bile jače od prikazanih, u Dobroselu je bilo 95 legionara, u Doljanima oko 100 legionara i Nijemaca, u Brotnji 26 četnika, na Međeđaku 55 legionara i 42 četnika, a u Suvaji 60 Nijemaca, 70 legionara i 71 četnik. U najbližim većim garnizonima - u Donjem Lapcu i Srbu - bilo je 700 Nijemaca i 300 četnika.¹⁰⁰⁸

Prva brigada je u predstojeću borbu ulazila s pet bataljona. Peti je bataljon osnovan 6. aprila. U tom bataljonu su bili prebjezi - uglavnom bivši crvenoarmijci, koje je 1942. godine izdaja njihovog komandanta Vlasova, generala Staljinovog i Hitlerovog, odvela u Wehrmacht. U 1. brigadi najprije je - 28. marta - osnovana posebna četa, koja je pojačana grupom zarobljenih i prebjeglih 4. aprila, prerasta 6. aprila u 5. ruski bataljon. Za komandanta toga bataljona je postavljen Mirko Dubajić, a za političkog komesara Pero Rađenović, koji je - sudeći po tome kako je iz boračkih redova izrastao do čelnog čovjeka u bataljonu, pa smijenjen ponavljao isti proces - imao specifične sposobnosti. Dubajić i Rađenović su kratko ostali u 5. bataljonu: Dubajiću će biti povjerena dužnost komandanta u 2. bataljonu »Pekiša Vuksan«, a Rađenović je stjecajem nesretnih okolnosti teško ranjen u oko. Dubajića je zamijenio jedan od najspособnijih komandira četa u brigadi, Branko Pokrajac Jaban, a Rađenovića zamjenjuje Milan Trešnjić. Zamjenik komandanta je bio jedan od sovjetskih oficira, Pjotr Ukrajinac, po svoj prilici Petar Bandoijev. Zamjenik komesara je bio Dragan Grubor.

Osim što je imala i 5. bataljon, za akciju na Suvaju i Međeđak brigada je dobila brdski top 75 mm i protukolski top 3. brigade. Dobili su 6. aprila zadatak da - počinjući napad u 22 sata 8. aprila - moraju »likvidirati neprijateljska uporišta: Brotnja, Međeđak i Suvaju, osiguravajući se prema Srbu na unskom mostu, koji poruše«. Druga je brigada, ojačana inženjerskom četom, napadala Dobroselo i Doljane. Manji dijelovi Treće brigade su napadali Srb »radi vezivanja (neprijateljskih) snaga«, a glavnina te brigade je bila »rezerva Vrhovnog štaba na prostoru Peći - Drvar - Trubar«.¹⁰⁰⁹

Štabovi 1. brigade i 6. divizije su bili u Donjem Zaklopcu, u planinskoj prodolini, zapadno od ceste Srb - Lapac, između Brotnje i Suvaje, podno Lipovače. Bataljonima 1. brigade je uoči boja hranu pripremio narod Neteke, Suvaje i Zaklopca; »ishrana ljudi i stoke je bila prilična«.¹⁰¹⁰

Milan Antončić Velebit, prihvaćen u brigadi kao da je iz nje izrastao, od onih koji su autoritet zasnivali na umjeću da vodi, a još više na redovno iskazivanoj osobnoj hrabrosti, što mu svi pretpostavljeni nisu upisivali u pozitivu, iako je u brigadi bio već više od šest tjedana, prvi put je rukovodio borbom u rodnoj Lici. Popodne 8. aprila je s komandantima bataljona išao na komandantsko izviđanje. Bataljone pod komandom Jove Bursaća i Laše Vujnovića (»Marko Orešković«) i Jandre

¹⁰⁰⁸ AVII, 797, 1-1/1.

¹⁰⁰⁹ Isto.

¹⁰¹⁰ Isto, 14-48/2.

Žunića i Janka Dimića («Pekiša Vuksan») Velebit je usmjerio na Donju Suvaju, rodno selo komandanta divizije Đoke Jovanića. Krntijaši napadaju s jugozapada, a «Pekiša Vuksan» sa sjeverozapada.

Bataljoni »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« su imali zadatak da razbiju neprijateljske položaje uz cestu i da zaposjednu Veliki Međedak. »Matija Gubec«, ojačan s 2 teška bacača i brdskim topom nastupa sa sjevera, kroz Brotnju, lijepo seoce postrojeno s obe strane ceste Srb - Lapac, na padinama Međedaka: razbija četnike u Brotnji, zatvara prilaze od Donjeg Lapca i u pravcu sjeveroistoka, napada na Međedak. »Božidar Adžija« nastupa od Lisine, Međedaku s jugozapada. Klin napada je usmjeren na bunkere izgrađene na 639 metara visokom Međedaku, koji dominira nad prostorom između Une i ceste, Suvaje i Brotnje.

Peti ruski bataljon je podijeljen u dvije grupe. Komandant 1. čete Milan Filipović i njegov zamjenik, nekad crvenoarmijski kapetan, Nikolaj Obuzarov, Ukrajinac s Krima, sa svojom su četom pomagali divizijskoj inženjeriji da minira mostove i razara cestu od Neteka prema Suvaji, a glavnina bataljona je raspoređena u zasjedama na komunikaciji Lapac - Srb.

Noć je bila vedra, mjesečina raskošna, vidljivost velika.

U 23 sata, 8. aprila krntijaši su podišli 568 metara visokom Bujinom vrhu. Pred prvim utvrđenjem na tom pravcu gusto je ispletana bodljikava žica. Dok je prepreka savladana, četnici utvrđeni u obližnjem dućanu su naslutili opasnost i otvorili žestoku vatru. Dobro razvijene, čete 1. bataljona slamaju otpor i postupno ulaze u rastegnuto selo. Istovremeno se u neprijateljski obrambeni raspored uklinuo i »Pekiša Vuksan«. U taj mah su minobacači Prateće čete zasuli zgrade pošte i škole. Škola je planula. Tu je poginuo komandant njemačkog garnizona. Umjesto da »Pekiša Vuksan« i »Marko Orešković« tada izvrše pojačani pritisak i sto je bilo realno - slome i posljednje tačke otpora u Suvaji, bataljoni se nisu povezali ni međusobno ni sa štabom brigade, i komandanti bataljona se opredjeljuju za povlačenje. To je Nijemcima i četnicima omogućilo da srede svoje redove i pređu u kontranapad prema Gornjoj Suvaji i Ajderovcu, gdje se »vodila borba skoro cijelog dana«.¹⁰¹¹

»Matija Gubec« je prvi dio zadatka izvršio vrlo brzo. Četnici su se sklonili čim su naslutili opasnost. No, nije uspostavljena veza s »Božidarom Adžijom«, pa će se i tu ponoviti - u tragičnijem obliku - ono što se događalo s 1. i 2. bataljonom u Suvaji. Prema planu napada, 3. i 4. bataljon su morali na Međedak napasti istovremeno, a samo je 4. bataljon pravovremeno izišao na polazne položaje. Treći bataljon »Božidar Adžija« je s velikim zakašnjenjem izlazio na polazne položaje. Popodne i uveče 8. aprila to nije mogao učiniti »uslijed artiljerijske vatre, koja je tukla za vrijeme dana, pa se (bataljon) morao u toku noći prebacivati (do polaznih položaja)«.¹⁰¹² »Božidar Adžija« je, naime, prešavši Unu u noći 7. i 8. aprila, poslije napornog marša, logorovao u predjelu Lisine, kod Gornje Suvaje, a kad je krenuo prema Međedaku, našao se na udaru njemačke artiljerije. Tri borca su ranjena. A i bez artiljerije,

¹⁰¹¹ Zb. NOR, IV/24, 173.
¹⁰¹² Avn, 797, 32-3.

put je - zapisao je onog dana komandant bataljona Miloš Čanković - bio »naporan i težak«. Čanković također u svom dnevniku piše da je »napad otpočeo u 2.30 sata sa 2,5 pješadijske čete pomagane sa 2 teška bacača i jednim topom kalibra 75 mm«.¹⁰¹³⁾

Kad je bataljon »Božidar Adžija« izišao pred neprijateljske položaje napad je na Mededaku obnovio i »Matija Gubec«. Juriši su izvedeni silovito na oba pravca, i čete su se vrlo brzo probile u prvu liniju rovova. Nijemci, legionari i grupa pridruženih im četnika su bačeni s predstražarskog na glavni položaj, gdje je pružen grčevit otpor. Iz Čankovićevog dnevnika se vidi da je samo »Božidar Adžija« u prvom jurišu zauzeo 16 bunkera.¹⁰¹⁴⁾ U jurišu je u 3.15 sati ranjen komandant Čanković, ali nije dopustio da ga izvuku iz streljačkog stroja. Sat poslije ranjavanja Čankovića artiljerijska granata je udarila posred štaba bataljona i tu gine jedan od najcjenjenijih ljudi u diviziji, zamjenik političkog komesara Nikica Grković. Uopšte, gubici su bili vrlo veliki. Došlo je do zabune i krivih proračuna, pa je položaje »Božidara Adžije« tukla i artiljerija 6. divizije.

Podaci iz dnevnika komandanta 3. bataljona Miloša Čankovića odnose se samo na njegov bataljon:

»U borbama je poginulo 2 podoficira, 2 zamjenika komesara čete, Grković Nikica (zamjenik komesara bataljona), 2 delegata i 2 borca. Ranjeni: 1 oficir, 7 podoficira, 1 komandir čete, 2 zamjenika komandira čete, 2 delegata i 5 boraca. Nestalo i zarobljeno: 1 delegat i 6 boraca. Ukupno izbačeno iz stroja: 33«.

Posebno teško su doživljeni gubici od divizijske artiljerije, koja je kobnom zabunom veći dio granata ispaljenih one noći na Mededak usmjerila na položaje »Božidara Adžije«. Obavještajni oficir divizije Srđan Brujić će kasnije posebno uporno inzistirati da se utvrdi »kako je došlo do toga da top tuče u naše«.¹⁰¹⁵⁾ A Lazo Radaković je u analizama

¹⁰¹³⁾ MRJ, 333, 111/30.

¹⁰¹⁴⁾ Mirko Lasković, komesar 3. čete 3. bataljona, tvrdi da se samo 3. četa 3. bataljona »Božidar Adžija« uspjela probiti kroz bodljikavu žicu, dok su se »sve druge jedinice prije posljednjeg juriša povukle, a da o tome nisu obavijestile komandu 3. čete. Kasnije je utvrđeno da su se povukle, i to dosta nesređeno, uslijed dejstva artiljerijske vatre i da su imale dosta gubitaka. Ovakvo neočekivano povlačenje naših jedinica, omogućilo je neprijatelju da iz više pravaca koncentrira jače snage na 3. četu, koja je bila u žestokom okršaju za posljednje uporište na Mededaku. Da smo imali ikakvu podršku, uspjeli bismo slomiti grčeviti otpor neprijatelja, koji se sklanjao u posljednje bunke. Jako su se čuli jauci i zapomaganja neprijateljevih ranjenika. Svi naši borci i sve starije hrabro jurišaju. To je utvrđeno i na četnoj konferenciji poslije boja. Nije se osjetilo odsustvo komandira čete Save Radenovića, koji je teško ranjen u podilaženju žičanoj prepreci. Tada su bila ranjena i 2 borca. No, napadan samo s našeg pravca, neprijatelj se postepeno sređuje i pojačava otpor. Osjetivši da smo ostali samo na Mededaku, dao sam borcu do mene znak da se povlačimo. Nisam glasno izdavao naredbu o povlačenju, da neprijatelju ne otkrijem naše namjere. Pod borbom, organizirano, bez imalo panike počeli smo se povlačiti kupeći pri tome ranjene i poginule. Iako je neprijatelj pritisak stalno pojavljao, ipak smo - istina, s osjetnim gubicima - izvukli sve ranjene i poginule drugove. Imali smo dvojicu poginulih. Jedan od njih je bio delegat voda Tomo Devčić. Osim već spomenutih ranjenika na početku boja, na Mededaku ih je iz naše čete ranjeno još 7, a u savladavanju žičanih prepreka 4 - ukupno iz čete 14 ranjenih. Sve što smo učinili bilo je moguće učiniti zahvaljujući visokom borbenom moralu i disciplini, a posebno su za sve zaslužni vodnik Žorić i desetar Petar Štrbac«. (Pismo Mirka Laskovića, autorska zbirka).

¹⁰¹⁵⁾ D. Mutapović, n.d. 39.

na sastancima štaba divizije razložno utvrdio da je sva teška oruđa trebalo privući položajima, koncentrirati ih »na jedno ili najviše dva mjesta i tako likvidirati bandu«.

Poslije povlačenja s Međeđaka, na putu kroz Brotnju, dijelovi 1. čete 3. bataljona i grupa boraca koji su izvlačili ranjenike, uletjeli su u četničku zasjedu. Ima u zapisima Dragoslava Mutapovića podatak da su u Brotnji »vodni delegat i vodnik, kao sprovodnici ranjenika, pretresli kuće, a ranjenici ostali na cesti. Oba ranjena od četnika«. Bila je to krajnje naivna potjera za četnicima. Mnogo smionosti, a malo proračuna. Mladost puna žara smanjila je opreznost. Delegat voda i vodnik su, kao i dijelovi 1. čete, »pretresali kuće«, ne bi li našli sakrivene četnike, a četnici su to iskoristili i napali ranjenike. Tada je teško ranjena i osamnaestogodišnja Anđa Bobić, politički delegat voda. Vitku crnku, koja je ostavljala dojam lakoranjive žene, a uistinu je bila kadra da izdrži i najteže napore, izvukli su, izvršivši juriš među četnike, komesar čete Dušan Kalinić i skojevski sekretar 3. bataljona Veljko Dimić, koji je kasnije zapisao kako je »doživio najtužniji dan u ratu«. »Veljko je, naime, volio Anđu onom prvom, u ratnim uslovima neiskazivanom ljubavi. To se osjećalo po držanju njih oboje, po stidljivim osmjesima, po pogledima koji su uvijek tražili jedno drugo. Više od samog Veljka, a možda i više od Anđe, tu je ljubav uočavao njihov stariji drug, komesar Kalinić. Teško ranjena Anđa nije unesena u izvještaj o poginulima,¹⁰¹⁶ umrla je na liječenju u južnoj Italiji.

One vedre noći 8. i 9. aprila najstrašniju sudbinu je doživio zamjenik komesara jedne od »Adžijinih« četa Ilija Zorić. Zarobljen je u grupi ranjenika u Brotnji. Četnici su ga živog natakli na ražanj i pekli ga igrajući suludo kolo oko njega.

Nekoliko dana poslije bojeva u Gornjoj Suvaji i na Međeđaku, počela je »istraga« o greškama. »Svi pamtimo da je o ovoj akciji vođeno mnogo žustrih diskusija, bilo je mnogo ispitivanja i analiza«, piše Mirko Lasković. Ima u tom njegovom, za ovo naše istraživanje napisanom, tekstu i podatak o tome kako je bio pozvan u štab brigade, »gdje su bili prisutni i neki drugovi iz politodjela divizije«. On im je »detaljno iznio situaciju«, a »posebno sam govorio o hrabrosti i visokom moralu 3. čete za vrijeme borbe na Međeđaku, o uspješnom izvlačenju ranjenika... Jedan od drugova (silno uzbuđen, nisam zapamtio tko je to bio) mi je, nakon preispitivanja, rekao da je držanje 3. čete bilo dobro i da smo učinili sve što se najviše učiniti moglo u onim prilikama«.

Komesar divizije Dragoslav Mutapović je 13. aprila održao sastanak sa komesarima i zamjenicima komesara bataljona 1. brigade. Dakako, bili su prisutni i Bogde Vujnović i Časlav Božović. Iz Mutapovićevih zapisa se vidi da je govoreno o tome kako je »III bataljon nastradao na Međeđaku«, da su komandir voda i delegat voda, sprovodeći ranjenike, nedopustivo ostavili nosila na cesti, dok su »pretresali kuće« tražeći četnike. Rješavano je i o popuni rukovodećeg kadra.

¹⁰¹⁶) prema nepotpunim podacima, poginuli su: delegat voda Luka Bukovac, zamjenik komesara čete Ilija Zorić, zamjenik komesara 3. bataljona Nikica Grković.

Na sastanku štapske partijske jedinice, 15. aprila, Mutapović zapisuje:

»Zadatak nismo izvršili. (Naime, ni 2. brigada nije u noći 8. i 9. aprila učinila ono što je od nje u zapovijesti štaba divizije zatraženo.) Potcenjivanje zadatka, i neupornost. Štab divizije nije pomogao štabove brigada. Kasno stigla njegova zapovest i veza preko radio stanice. Stradanje ranjenika III bataljona. Brže dopremanje ranjenika previjalištima i hirurškoj ekipi.

Lazo (Radaković): zadatak prevelik...

Srđan (Brujić): ni štab divizije nije dovoljno procenio situaciju. Nemogućnost napadanja na ista uporišta. Pronaći kod neprijatelja najslabiju tačku, grupisati snage i likvidirati ga. Vršiti zasede i prepade... «

Ono što je govorio 15. aprila 1944. Srđan Brujić moglo bi se i danas reći: uspjesi bi bili neuporedivo veći da su samo postavljane zasjede i da su na cesti tučene manje njemačke grupe, odnosno »repovi« velikih kolona. Neuporedivo su više uspjeha imale udarne grupe ili čete u akcijama, nego brigada, a pogotovo grupa brigada. Naprosto nije bilo snaga da se sasvim presiječe komunikacija u dolini Une. Ona je za njemačke jedinice bila od životne važnosti i, dakako, nije moglo biti ni govora o njenom napuštanju. Jasno je da u takvim relacijama ni 1. ni 2. brigada nisu mogle - čak i da su osvojile položaje na koje su napadale u noći 8. i 9. aprila - zatvoriti cestu za njemački saobraćaj. Major Lazo Radaković je zaista razložno tvrdio na sastancima u štabu divizije da je zadatak, planiran za 8. i 9. april, »prevelik«.

Na neprijatelja je i u noći 9. i 10. aprila napad ponovljen, ali - javljeno je preko štaba korpusa Vrhovnom štabu - ni ovoga puta »nije uspio, jer je neprijatelj napadao s leđa«. Neprijatelju je najprije u ponoć od »Donjeg Lapca došlo 5 tenkova«, a zatim jače »pojačanje iz Bihaća«. ¹⁰¹⁷ S prispjelim ojačanjem, od Bihaća i Knina, 2. legionarski bataljon 384. puka, s četnicima, izveo je napad na dijelove 1. brigade na Stražbenici. »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« su se, u borbi povukli prema Zaklopcu i Brezovcu, zapadno od ceste, a »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« su cijeloga dana vodili borbe s njemačkom motorizacijom na cesti sjeverno od Suvaje. 111. aprila borbe ne prestaju između Suvaje i Doljana. Uza sva nastojanja, Nijemcima nije uspjelo da uspostave saobraćaj tom dionicom ceste. Tek 12. aprila, probivši se prethodno kroz raspored 2. brigade, 5 njemačkih tenkova i pješadija izbili su sa sjevera u Suvaju, a zatim - poslije trosatne borbe s manjim dijelovima 1. brigade, i u Srb. Stražbenica je ponovo zaposjednuta od »Oreškovića« i »Pekiše Vuksana«. Odatle je 13. aprila izveden napad »na bandu koja je prolazila za Brotnju i Srb«. ¹⁰¹⁸

Druga brigada je u noći 13. i 14. aprila, pomjerena dvadesetak kilometara na sjever u sela Kalati i Buševići, a samo jedan bataljon je ostao u seocetu Babin Kraj, jugozapadno od Dobrosela. I 1. brigada se pomjera sve više na sjever. U tom pomjeranju neprestano su postavljane zasjede neprijateljskim kolonama. Neprijatelj je najuspješnije tučen u tjesnacu Dabina strana, kilometar-dva sjevernije od Brotnje. U 14 sati

ion) Zb. NOR, IV/24, 173.
1018) AVH, 797, 14-48/2.

13. aprila tu je, u zasjedu 1. i 4. bataljona, ušla kolona od 120 kamiona. Istoga trena je otvorena jaka koncentrična vafra na čelo kolone. U izvještaju je objašnjeno da »zemljište nije dozvoljavalo da se izvrši juriš«, pa je »veći dio kolone ipak uspio da pobjegne, tek je ostalo 30 kamiona, koji su bili slični tenkovima iz kojih je bila otvarana vatra stalno na naše položaje... « Prema procjenama Jove Bursaća, Đure Dropca i Miloša Čankovića, neprijatelj je imao 30 mrtvih i oko 80 ranjenih. Jedinice 1. brigade nisu imale gubitaka.¹⁰¹⁹¹

Petak 14. aprila 1944. godine je bio vedar, s mnogo sunca nad izvornim tokom Une. To za 1. brigadu nije bilo dobro. Njene položaje oko Suvaje bombardiralo je i mitraljiralo 12 njemačkih štuca. Od eksplozije avionske bombe poginula su 2 borca. U borbama od 8. do 15. aprila 1. brigada je imala 7 mrtvih i 34 ranjena borca.¹⁰²⁰¹

U noći 15. i 16. aprila 1. bataljon je napao četnike i grupu legionara u Brotnju. Ostali bataljoni su bili u maršu prema položajima 2. brigade uz cestu Gornji Lapac - Kulen-Vakuf, odakle se 2. brigada prebacila prema Nebljusima, na sektor Kestenovac - Strpci, bliže cesti Lapac - Bihać.

Tek što su borci malo predahnuli, više iznureni konstantnim gladovanjem, nego bojevima i pohodima, povazdan u zaklonima zbog štuca koje su kružile nad onim krajem, tri bataljona krenula su uveče 17. aprila u napad na Nijemce u Mamcu, podno Gologuza (5 kilometara sjeverno od Donjeg Lapca) i na Vršku, kod Kruga, nad sjevernim izlazom iz Lapačkih Korita. Bio je to težak okršaj, s mnogo gubitaka. Tri borca su nestala, 1 je poginuo, a 15 ih je ranjeno.¹⁰²¹ Štab njemačkog 15. brdskog korpusa obavještava da su 4 km severozapadno od Kulen-Vakufa u borbi »sa slabijom bandom koja je u bjekstvu, 2 su zarobljena«.¹⁰²²¹

S položaja uz cestu Lapac - Bihać 2. brigada je 18. aprila povučena na položaje oko Drvara, jer je 3. lička proleterska brigada s drvarskog osiguranja hitno prebačena na položaje koje je prethodno držala 1. brigada (Resanovci - Trubar - Osredci - Cvjetnić), a 1. brigada je raspoređena duž lijeve obale Une (Bubanj - Buševići - Kestenovac), sa zadatkom »da štiti ova sela i da postavlja zasjede na cesti Drenovača - Lapac - Srb«.¹⁰²³¹ Dva dana kasnije i bataljoni 1. brigade se pomjeraju bliže Drvaru, jer se saznalo da neprijatelj priprema napad na Vrhovni štab. Zapravo, komanda 15. brdskog korpusa je, poslije borbi između Srba i Nebljusa, operacija »Aprilschauer«, pripremila operaciju »Mühlenturm« isključivo protiv 1. ličke proleterske brigade. Prva je držala položaje na liniji Lipa - Buševići - Boboljusi - Veliki i Mali Cvjetnić. Kad su snage »jurišnog bataljona« i 2. bataljona 384. legionarskog puka¹⁰²⁴¹ krenule u napad prema Martin Brodu, u borbu se uključio samo Ruski bataljon. Bila je to najveća borba toga bataljona. Vrhovni štab je o tome pisao 25. aprila u izvještaju za Radio-stanicu »Nova Jugoslavija«:

«7^32-3/2.

¹⁰²⁰> Isto, 14-41 i 14-42/2.

¹⁰²¹> Isto.

¹⁰²²> Zb. NOR, XII/4, 210.

¹⁰²³) A V n ? 9 7 J4_4J j2.

¹⁰²⁴> Zb. NOR, XII/4, 210.

»Između Bihaća i Knina, na odseku fronta Kulen-Vakuf - Martin brod - Srb vode se žestoke borbe. Naši borci uništili jedan tenk i nekoliko teretnih automobila«. ¹⁰²⁵

U bojnoj relaciji 6. divizije 23. aprila je o tome zapisana samo jedna uopćena rečenica: »V bataljon vodio borbu sa Švabama, koji su pošli prema Martin Brodu«.

Neprijatelj je svoje jedinice dovezio u 37 kamiona i 5 tenkova. Artiljerija je iz Kulen-Vakufa tukla Stjenjane, a iz Doljana Martin Brod i Očijevo, otkud se 24. aprila Ruski bataljon povlačio prema glavini brigade, tako da su »jurišni bataljon« i 2. bataljon 384. puka, vodeći sve »žešće borbe na sektoru od Martin Broda do Kulen-Vakufa s dva tenka prodrli u Martin Brod«. ¹⁰²⁶ Komesar Milan Trešnjić, piše da »Nikada u proteklom ratu« nije »doživio težu i bezizlazniju situaciju«, kao tad, nad Martin Brodom, kad je bataljon napadnut sa dvije strane, pa ne možeš da se povučesh. U izuzetnoj teškoj situaciji snašao se, za sve poslove daroviti, po Trešnjiću, »retko dobar i neustrašiv ratnik« Branko Pokrajac Jaban:

- Na neprijatelja! - uzviknuo je tako glasno da ga je čuo ceo bataljon. - Prsa u prsa! - komandovao je.

A zatim:

- Povlačenje po kosi ulevo!

»Skokčili smo. Jaban je dograbio jedan puškomitraljez i razvukao. Tukli smo nemilosrdno. Miris baruta prožimao je magluštinu. Svuda su sevale iskre iz kamenja u koje su udarali meci.

Kako smo se izvukli ja ne znam. Ali ceo bataljon je uspeo da izbjie na kanjon Unca i tako dođe Nemcima bočno. Poginuo nam je samo jedan borac. Tada smo izvršili juriš dračom i kamenjarom na put koji vodi prema reci. Neprijatelj se razbežao... « ¹⁰²⁷

Dok su »ruske« čete bile svoju prvu veliku bitku nad Unom, glavnina brigade je bdjela na položajima u Velikom i Malom Cvjetiću, Boboljuscima i Lipama. Istovremeno su dvije udarne grupe 1. bataljona u zaleđu neprijateljevog rasporeda, na cesti sjeverno od Srba, postavile uspješne zasjede njemačkim kolonama. Jedna četa 1. bataljona pratila je političkog sekretara CK KPH Andriju Hebranga i komandanta Glavnog štaba Hrvatske Ivana Gošnjaka iz Drvara prema Topuskom, poslije sad već povjesne konferencije kod Tita, kad je Hebrang oštro kritikovan zbog nacionalističkih postupaka. Četa koja je pratila Gošnjaka i Hebranga je prilikom prelaska ceste pravodobno uočila njemačku kolonu, postavila je zasjedu i - zaslužila pohvalu Glavnog štaba zato što je »likvidirala kolonu legionara, samo se jedan uspio izvući«.

Udarne grupe 1. bataljona jedna pod komandom komandira 2. čete Dragana Šijana Perinova, a druga pod komandom komandira 1. čete Rade Krajnovića, zarobile su 23. aprila 18 neprijateljskih vojnika i velik plijen (čak 6 šaraca). U prvoj akciji »naročito se istakao drug komandir Dragan Šijan i vodnik drug Rade Đapa«, a u drugoj »naročito se pokazao komandir drug Rade Krajnović, vodnik Nine Prijić, puškomitralje-

¹⁰²⁵ Isto, 11/12, 860.

¹⁰²⁶ Isto, iv/24, 526.

¹⁰²⁷ Milan Trešnjić, Okršaj u magli, zb. *Sesta proleterska divizija*, 276-277.

zac Bogdan Bolta i drug vodnik Boško Ožegović, kao i drug delegat Luka Opačić«. U svim tim akcijama ranjen je samo jedan krtijaš, ozlijeđen nožem u borbi prsa o prsa

Noć kasnije u akciji kod Dabine strane bila je udarna grupa 3. bataljona. S tom grupom su bili i novi komandir 3. čete Mile Pjevač i novi zamjenik političkog komesara bataljona Danja Skendžić. U toj akciji je neprijatelj na cesti ostavio 17 vojnika i kamion opreme.¹⁰²⁸

Napadom na 5. ruski bataljon kod Martin Broda 23. aprila počeli su višednevni učestali napadi neprijatelja na desnu obalu Une. Vrhovni štab će ocijeniti da se radi o novoj ofanzivi. »Slobodna Jugoslavija« je 29. aprila javila da su Nijemci »na odseku Bihać - Knin« pokušali »da se probiju pomoću tenkova na oslobođenju teritoriju« i da su »svi ti njihovi pokušaji odbijeni«. Nasrćući na sela s ruba slobodne teritorije, duž željezničke pruge, odnosno trase Bihać - Knin, Nijemci »pale sva sela, vrše pljačku, a stanovnike gone u koncentracione logore i ubijaju«.¹⁰²⁹

Dijelovi 1. brigade su tim napadima odolijevali 26. 27. i 28. aprila u rajonu Ličkih i Bosanskih Osredaka. U tim borbama naročito je bio uspješan bataljon »Pekiša Vuksan«, koji je, uz vlastite gubitke od 2 mrtva i 1 ranjenog, 26. aprila bočno napao njemačke snage, koje su se već bile probile do dominantnih kota u Osredcima, i nanio im gubitke od 40 mrtvih, od kojih Nijemci nisu jedanaestoricu ni izvukli s bojišta.¹⁰³⁰

Udarne grupe su za to vrijeme bile aktivne u neprijateljevoj pozadini. U dva navrata su dva kompletna bataljona u akcijama. Da bi se oslobodio tog učestalog pritiska na cesti Lapac - Srb, neprijatelj je ponovo 3. maja prikupio jedinice i udario na Martin Brod. Akcijom je rukovodio komandant 373. »tigara« - divizije Karl Herman Aldrian, koji je vjerovao da će jedan njegov bataljon uspjeti razbiti partizanske položaje kod Martin-Broda, mada je bio obaviješten da su ti položaji »poznati kao snažno zaposjednuti od strane neprijatelja«.¹⁰³¹ Prethodnica bataljona »tigrovaca« - dvadesetak vojnika s trojicom podoficira - sačekana je u zasjedi na sjevernom izlazu iz klanca Dabina strana, pod Gradinom. U akciji je bila četa Rade Krajnovića i Josipa Bešića, koji je još u oktobru 1943. zamijenio ranjenog Božu Došena. Osamnaest njemačkih vojnika je ostalo na bojištu; prema izvještaju štaba brigade: samo su dvojica, i oni ranjeni, uspjeli pobjeći. Nitko nije zarobljen. Ranjenici koji nisu mogli bježati »onako ranjeni su pod sebe bacali bombe«.¹⁰³²

U 7 sati 3. maja u borbu se uključilo 130 vojnika koji su stigli iz Brotnje, a zatim i tenk. Njega je pratio streljački stroj legionara dovedenih kamionima iz Doljana. Krtijaši su se tada počeli, uz otpor, povlačiti prema Martin-Brodu. Jedna grupa Nijemaca je na blagim padinama Gradine, ispred vrela i potočića Kukalj, s boka napala krtijale. Došlo je do kratkog, ali žestokog okršaja prsa o prsa. U tom sudaru se zatekao i kuvar Milutin Paulić. Neka šaljivčina ga uvredila: »Em ti je hrana očajna, em si kukavica!« Na to je Milutin munjevito odjurio u

¹⁰²⁸ TÄ VII, 797, 14-44/2.

¹⁰²⁹ Zb. NOR, II/12, 871.

¹⁰³⁰ AVII, 797, 14-45/2.

¹⁰³¹ J Zb. NOR, XII/4, 347.

¹⁰³² AVII, 797, 32-1/2.

borbu. Njemu su izbili oko, a on je dvojicu zadavio. U borbi prsa o prsa osim kuvara Paulića ranjen je i Neđeljko Đokić.

Štab brigade je pohvalio kompletnu 1. četu 1. bataljona, ocjenjujući da »se pokazala naročito uporna u borbi«. Poimenično su pohvaljeni Makica Stojanović i Nina Prijić (»prvi ispali sa bombama na cestu«), delegat Luka Opačić (»ubio dvojicu njemačkih vojnika iz puškomitraljeza«) i - dakako - kuvar Milutin Paulić. Za Paulića je rečeno da se »sa nožem obračunavao sa dvojicom Nijemaca, te je uz pomoć komesara čete (Josip Bešić) ubio obadvojicu iako je bio teže ranjen od neprijateljskih vojnika koji su ga tukli puškama«. Prethodno uvrijeđeni kuvar je - i to je rečeno u pohvalnoj ocjeni - »iako ranjen (iskopanog oka), ispao sam na cestu i svojim puškomitraljezom ubio 4 neprijateljska vojnika«.¹⁰³³⁾

Narednog dana, 4. maja, štab 384. puka je prikupio sve raspoložive snage od Bihaća do Lapca i Srba i izvršio napad na položaje 1. brigade kod Martin Broda. Napad je bio uporan i žilavo vođen, naročito iz smjera sjeverozapada, od Doljanskog Bubnja. Antončić je dinamično reagirao i brzo uveo u borbu »Matiju Gupca«, »Marka Oreškovića« i Ruski Bataljon. Borba je vođena čitavog dana. Neprijatelj je uspio preći Unu i zaposjesti nekoliko kuća nad desnom obalom, ispred manastira Rmanj, ali je našim snažnim protujurišem bačen nazad preko Une. Zajedno s Nijemcima, na lijevu obalu Une pobjegla su i 4 Rusa iz 5. bataljona. U tim oštrim borbama »neprijatelj je imao priličan broj mrtvih i ranjenih. Na našoj strani 8 mrtvih, 10 ranjenih i 2 nestala«. Sutradan se brojno stanje brigade opet smanjilo - još 2 Rusa su pobjegla Nijemcima; četvorica su prebjegla 10. maja.¹⁰³⁴⁾

»Božidar Adžija« zajedno s 3. bataljonom 2. ličke brigade i dva bataljona 3. brigade od štaba divizije dobivaju zadatak da »u toku noći 12/13. maja o.g. pređu Unu na prostoru Martin-Brod - Rajnovci« i da se postave na prostoru Štrbci - Mišljenovac - Bubanj«. Bataljonima je dana prilika da se »na pomenutom sektoru ishranjivaju« i da što učestalije napadaju neprijatelja na komunikaciji Bihać - Srb.¹⁰³⁵⁾

Ujutro 12. maja bataljonu »Božidar Adžija« je naređeno da »još svečera« uputi »jedno odjeljenje na lijevu obalu Une u pravcu kote Bilo za osiguranje prelaza. Postarati se i pripremiti prelaz preko Une. Po prelasku III bataljona II brigade prebaciti se kod Selišta i krenuti u pravcu Bubnja i smjestiti se kod Medića u Velikom Bubnju«.¹⁰³⁶⁾ Dejstvujući na komunikaciji Bihać - Lapac, 3. bataljon je sa svojim udarnim grupama izveo nekoliko uspješnih akcija. A čitav bataljon je bio u prilici da se istakne 19. maja, štiteći prelaz ranjenika iz Kestenovca za Bosanski Petrovac. To su bili teški ranjenici, koji su morali napustiti partizanske bolnice u Srednjoj Gori kod Udbine zbog njemačke operacije »Morgestern«. Osiguravajući prelaz ranjeničke kolone preko ceste, »Božidar Adžija« je uključen u borbu kod Štrbaca, gdje je naišla njemačka kolona od oko 200 vojnika. Borba je trajala oko 8 sati. Đuro Ljuština, komesar

¹⁰³³⁾ Ist ~

¹⁰³⁴⁾ Isto, 797, 14-47/2.

¹⁰³⁵⁾ Zb. NOR, IV/25, 195.

¹⁰³⁶⁾ Isto, 196.

bataljona, kasnije će s elementima za neshvatanja konstatirati kako je »čudno da smo imali samo jednog mrtvog i dvojicu ranjenih, a sve oko nas je bilo u ognju«.

Na bihaćkoj cesti 3. bataljon je i 20. i 23. maja postavljao zasjede, pri čemu je posljednja zasjeda bila naročito uspješna (na cesti je ostalo 16 mrtvih legionara). Poslije toga kuriri Nikola Kosanović, Petar Majković i Rato Jurac su štabu brigade donijeli naređenje da se brigada vrati u Bosnu. Udarne grupe 4. bataljona su na cesti između Dobrosela i Dobljana 21. maja postavile mine. Kad je naišla kolona od 7 tenkova, eksplozije su jednog od tih tenkova uništile, a jednog oštetile.

Od 17. maja brigada je bila bez 5. ruskog bataljona. Ocijenjeno je da će »ruski drugovi« biti bolje iskorišteni ako ih se rasporedi po ostalim bataljonima. Osim toga, bili su učestali slučajevi bježanja; u maju su čak deseterica pobjegla Nijemcima.

U aprilu i maju poginulo je 20 boraca 1. brigade, a trinaestorica su nestala; 39 boraca je ranjeno u aprilu, a 12 u maju. Najviše je gubitaka bilo od mina i artiljerije.

Štab divizije je samokritički ocjenjivao da aprilsko-majske borbe »osim nekih izuzetaka nisu bile uspješne«, prvenstveno stoga »što se neprijatelj cestom vrlo oprezno kretao, a još više zbog toga što je uz sebe, iako mali broj, imao domaće četnike. Pored toga, akcije su slabo pripremane i vođene na širokom frontu bez jasnog težišta«. O neprijatelju se znalo malo, obavještajna služba je bila neuka, veza nije dobro funkcionirala, što se posebno negativno odrazilo na veće akcije. Gotovo redovno jedinice su kasnile. »Kod boraca i rukovodilaca vladao je veliki strah od nagaznih mina, kao i od tenkova«.¹⁰³⁷

Za to razdoblje karakteristično je i neprestano angažiranje brigade - više političko, nego vojničko - u borbi protiv četnika, koji su, zaštićeni njemačkim prisustvom, u lapačkoj i srbskoj dolini bili uzeli maha. Vuka Vekić, predstavnik Lapca na 3. okružnoj konferenciji Antifašističkog fronta Like, govorila je i o tome:

»... Živimo pod terorom četnika, no svejedno naše žene nose u koševima sijeno, hranu za vojsku i peku kruh sa petokrakom zvijezdom i srpom i čekićem, a mnoge napišu na kruh: Smrt fašizmu - Sloboda narodu... «¹⁰³⁸

Samo u martu 1944. lapačke žene su organizirale deset posjeta jedinicama 6. proletherske divizije donoseći 1218 kilograma razne hrane, 40 pari čarapa, 5 pari veša. Prikupile su i oko 2000 kilograma stočne hrane za vojničke konje.¹⁰³⁹ U selima pod četničkim terorom živjelo se očajno, a u onima na rubu slobodne teritorije svaki tren su postavljali klopke i za aktiviste narodnooslobodilačkog pokreta i za borce, koji su dolazili u posjet roditeljima. O jednom tragičnom odlasku u rodno selo 1945. godine je »izvještaj« napisao Dragan Grubor, koji je - razriješen dužnosti u rasformiranom 5. ruskom bataljonu, čekao da primi dužnost zamjenika političkog komesara 4. čete 1. bataljona - 18. maja posjetio

¹⁰³⁷) Đoko Jovanić, n.d. 593.

¹⁰³⁸> *Žene Hrvatske u NOB*, knj. 1, Zagreb 1955, 8.

¹⁰³⁹> Isto.

rodni Tiškovac. U selu je zatekao svoje komšije, referenta saniteta 1. bataljona Stevana Marića Čeju i Nikolu Marića, koji se oporavljao s nogom u gipsu. Četnici su obaviješteni o njima, opkolili su ih i napali. S njima su bili i sedamnaestogodišnji predsjednik mjesnog NOO Mile Marić i brat Dragana Grubora, Dane. Iz stiješnjenog obruča probio se i spasio samo Dragan Grubor.

Četnici su bili žilav neprijatelj. Lukavo su izbjegavali borbe protiv partizanskih jedinica, ali su neprestano vrebali u zasjedama. U više navrata se pokušalo prodrijeti u njihove organizacije po selima u dolini Une, ali je bilo malo uspjeha.¹⁰⁴⁰¹ »

U proljetnom periodu 1944. godine sanitet 1. brigade je ponovo proglašen najboljim u diviziji. To je u više navrata naglašavano, a naročito se o tome opširno govorilo na konferenciji divizijskog vojno-političkog i sanitetskog rukovodstva 30. aprila.¹⁰⁴⁰

¹⁰⁴⁰) Sedamnaestogodišnji Stanko Torbica, mršav i sitan klapac, od 9. aprila rukovodilac SKOJ-a u 4. bataljonu, pokušao je preko nekih starijih žena i četničkih rođakinja da prodre u četničku organizaciju u ondašnjoj općini Veliki Cvjetnić. Oko toga se anđirao i zamjenik komesara 3. bataljona Danja Skendžić. Otkrili su nekoliko četničkih doušnika. (AVII, 10/1-9).

¹⁰⁴¹¹) Komesar divizije je na konferenciji zapisao da je tada u ambulanti 1. brigade bilo 48 ranjenika (1 nepokretan) i 12 bolesnika (»To su stari i iscrpljeni ljudi«). U prethodnih pet mjeseci kroz brigadnu ambulantu »prošlo je 112 ranjenika, 2 umrla« i »264 bolesnika, 1 umro«. Brigadni sanitet u selima unske doline organizirao je dvije zdravstvene konferencije za narod, a među 92 partizanke na četiri sanitetska kursa pri štabu brigade bile su i 4 seoske djevojke. U proteklih pet mjeseci 2 bolničarke su unesene u spisak nestalih, 2 su ranjene, a 2 su samovoljno otišle u Liku. Kritikujući više sanitet 2. i 3. brigade nego 1. brigade, šef divizijske kirurške ekipe dr Ernest Kremzir je rekao da se brigadni saniteti »nastoje što pre osloboditi ranjenika, ne daju se injekcije gas-gangrene, tetanusa i druge, ne daju se odgovarajući drugovi za sprovodnike«. Kremzirova ekipa je od borbi za Travnik do 30. aprila operirala 164 ranjenika. Krajem aprila je »zdravstveno stanje bolesnika vrlo slabo zbog radi slabe ishrane«. U divizijskoj bolnici bila su 143 ranjena i bolesna. Na tridesetoaprilskoj konferenciji je utvrđeno: od 1. januara divizija je imala 770 bolesnih i ranjenih, 369 internih, 99 zaraženih, 308 kirurških zahvata. Od operiranih 8 ih je umrlo. Među 133 oboljelih od tifusa ni jedan nije bio iz 1. brigade. Kroz sve bolnice iz 6. divizije je od 1. januara do 30. aprila prošlo 2258 bolesnika, od toga 37 umrlo. U jedinice se direktno vratilo 55,2 posto. (Mutapović, 57-58).

Drvarska operacija i pripreme za veliki marš

(25. maj -17. jul 1944)

Maj 1944. godine se za 1. ličku proletersku brigadu završio u razbijanju desantnih njemačkih snaga u Drvaru i u obračunima s pješadijskim i moto-mehaniziranim grupama, koje su, u operaciji »Rösselsprung«, s lijeve obale Une, iz Like, i iz Bihaća prodirale prema Drvaru. Uoči desanta, poslije kojeg će nastati ona uvijek pjevana pjesma o borbi »kod Drvara« kad je »Šesta lička spasila Maršala«, bataljoni 1. brigade su bili »na liniji Mali Cvjetnić - Veliki Cvjetnić - Očigrije - Kulen-Vakuf. Jedinice su se »odmarale, sređivale, izvidale neprijatelja i utvrđivale«. ¹⁰⁴² Zadatak: onemogućiti prodor prema Drvaru s pravca Lapac - Doljani - Martinbrod i dolinom Unca, a i od Kulen-Vakufa. »Božidar Adžija« se upravo bio s položaja kod Lapca vratio u sastav brigade. Komandant divizije Đoko Jovanić je, naime, procijenio po vijestima o pokretu neprijateljskih trupa, da Nijemci pripremaju ofanzivu, pa je 23. maja naredio Milanu Šijanšu da sve jedinice 3. brigade privuče u Trubar, u drugi divizijski ešelon, i da se 1. i 2. brigada utvrde na desnoj obali Une (2. brigada južnije od 1, u Dolovima, Dugom Polju i Osredcima, gdje je bila i Brdska baterija 6. divizije). Pukovnika Doku Jovanića i sve rukovodioce 6. divizije su uznemirile vijesti o prikupljanju njemačkih snaga u Srbu, Lapcu i Bihaću.

U Srbu i Lapcu su koncentrirane snage 373. pješadijske divizije, i to glavnina 384. puka pod komandom pukovnika Willama, po kojem će ta borbena grupa u operaciji dobiti ime i biti usmjerena na položaje 2. ličke proleterske brigade. Glavnina Izviđačkog bataljona 373. divizije, koja će, kao borbena grupa »Lapac«, imati zadatak da - vršeći pritisak pravcem Doljani-Martinbrod - veže snage 1. ličke proleterske brigade. U Bihaću se prikupljao Ličanima već dobro poznati 92. motorizirani grenadirski puk, ovoga puta ojačan inženjerskim bataljonom 1. kozačke divizije i pukovskom grupom domobranskog 2. lovačkog zdruga. Budući da je neprijatelj užurbano koncentrirao svoje snage i u zoni borbenih aktivnosti 5. bosanskog korpusa, komandant tog korpusa, general-major Slavko Rodić i pukovnik Đoko Jovanić su ujutro 23. maja u telefonskom razgovoru utvrdili jednak nivo borbenosti. Jovanić je tada naredio grupi bataljona 3. i 1. brigade da se povuče s lijeve obale Une. ¹⁰⁴³

Već tada su 1. puk »Brandenburg«, dvije borbene grupe 373. divizije, 92. motorizirani grenadirski puk s domobranskim i kozačkim pojačanjima, tri borbene grupe 7.SS-divizije, 105. SS-korpusni izviđački bataljon (ukupno: oko 16.000 vojnika) primili zapovijest da, »zalažući

¹⁰⁴²> AVII, 797, 14-52/2.

¹⁰⁴³> Đoko Jovanić, n.d. 597.

se do posljednjeg daha vojnika i konja¹⁰⁴⁴⁾ udare u 5 sati 25. maja prema Drvaru, odnosno na Drvar, gdje će ojačani 500. SS padobransko-lovački bataljon (485 padobranaca i 340 jedriličara) u 35 transportnih ju-52 aviona pripremljenih da polete s aerodroma kod Ečke u Banatu, i u 40 ju-87, koji će poletjeti od Cerklja i Lučkog, izvršiti desant poslije snažnog zračnog bombardiranja, što će početi u 6.35 sati.¹⁰⁴⁵⁾

Tito je bio osnovni cilj operacije »Rösselsprung«. Operativno odjeljenje Vrhovne komande njemačkih oružanih snaga je 10. maja obavijestilo komandanta Jugoistoka baruna von Weichsa da je njegov plan za operaciju prihvaćen, da se Himler složio s angažiranjem njegovih SS-trupa i da Führer »pridaje odlučujući značaj pokušaju da se operacijom Titov glavni štab opkoli i po mogućnosti razbije«. Esesovski kapetan Rybka, komandant 500. SS padobransko-lovačkog bataljona, svojim ljudima, mahom kažnjenicima, kojima je uspjeh u Drvaru bio šansa da se iskupe, dao je do znanja da će cjelovitom operacijom rukovoditi komanda 15. brdskog armijskog korpusa, a da će se njegov bataljon »spustiti ranim jutarnjim časovima u Drvar, centar crvenog rukovodstva« i da će tamo »munjevitim udarom ukloniti, naročito, Titov glavni štab, kao i ostale crvene više štabove i savezničke, odnosno rusku vojnu misiju«, pri čemu je »Titov glavni štab težište napada svih dijelova 500. SS padobransko-lovačkog bataljona«.

Bio je četvrtak; nad Drvarom vedro i sunčano.

Štab 6. divizije je bio u Kamenici, 3 kilometra zapadno od Drvara. Đoko Jovanić kaže da ih je »probudilo strahovito bombardiranje« i da su prema obližnjoj šumici »pojurili onako poluobučeni«, ali su se odmah vratili: komandantu divizije je postalo jasno da je to desant na Vrhovni štab, pa trči u svoj štab i telefonira komandantu 3. brigade Milanu Sijanu da odmah s brigadom krene u Drvar. I dok se u Drvaru razgorjeva borba protiv padobranaca, komandant divizije je - sam to piše - pravio »stotine kombinacija o položaju Vrhovnog štaba. Samo na momente dolaze mu najcrnje misli. Na licima svojih suradnika vidim nekakav leden, tuđ i nepoznat izraz. A onda osjećam svim bićem kako je nemoguće da je to kraj naše borbe. ... Primam i prvu ceduljicu od Vrhovnog štaba. Kurir sav kaljav i moker, probio se preko Unca u 8 sati: 'Sve snage odmah, neodložno na Drvar!' Naređenje kratko i jasno. Ubrzo zabrujaše i glasovi: 'Ide Treća'... Političkog komesara (Dragoslava Mutapovića) i načelnika štaba (Dušana Dotlića) ostavljam da rukovode borbom prema Srbu, a ja, Lazo (Radaković), politodjel i sve ljudstvo pri štabu, osim telefonista, krećemo prema Drvaru. U tom momentu stiže i druga ceduljica od Vrhovnog štaba: 'Na starom sam mjestu. Preduzmite što je potrebno. Tito'... «¹⁰⁴⁶⁾

Za to vrijeme se u najvećoj žestini razgorjevaju borbe na svim prilazima Drvaru. Najbliži neprijateljski garnizoni su na lijevoj obali Une i otud prijeti najveća opasnost. Ako njemačka 373. divizija presiječe položaje 1. i 2. proleterske brigade 6. divizije i prodre u Drvar, sudbina Vrhovnog štaba u Drvaru, bez obzira što će se dogoditi s desantnim

1044) »unter Einsatz des letzten Hanch von Mann und Pferd!«

1045) Slavko Odić, *Desant na Drvar maja 1944*, Beograd 1981.

1046) Đoko Jovanić, n.d. 599/600.

snagama, bila bi zapečaćena. Da se to ne dogodi, zasluga će pripasti - mada je o tome u obilnoj literaturi o drvarskoj operaciji malo pisano - jedinicama 6. divizije na desnoj obali Une, i to više 2. nego 1. brigadi, jer će se glavnina neprijateljskog napora iscrpiti upravo na položajima 2. brigade. Početkom juna, kad se njemačke komande počnu međusobno neuvjerljivo uvjeravati kako su i desantne snage i snage 373. divizije izvršile zadatak, general Aldrian će u opširnom izvještaju pisati o zadacima i uspjesima jedinica koje su prodirale preko Une. Tu su bile dvije borbene grupe 373. divizije: Bobrena grupa »Willam« sa nešto više od 1500 vojnika i Bobrena grupa »Lapac« sa 218 vojnika. Grupa Lapac je imala zadatak da na sebe privuče pažnju 1. proleterske brigade 6. divizije. Ta bobrena grupa, »po mogućnosti jačine bataljona« morala je 25. maja da se »u 05.00 časova od Lapca uputi preko Kulen-Vakufa na Vrtoče« i da »prodorom u pravcu sjeverozapada otpozadi otvori put Bihać - Vrtoče«. ¹⁰⁴⁷⁾ Neposredno pred početak operacije »Rösselsprung« komandant njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa je plan nastupanja Bobrene grupe »Lapac« izmijenio procijenivši da su snage prikupljene u rajonu Srb - Lapac (Bobrena grupa »Willam«) slabe za prodor preko Une za Drvar. Tada je riješeno da Bobrena grupa Lapac bude svojevrsni mamac 1. ličkoj brigadi. Naređeno joj je, naime, da »od Doljana prema Martin-Brodu izvrši kratak prodor radi rasterećivanja i vezivanja snaga, kako bi mogla brzo da pojača Bobrenu grupu Willam za odlučujući prodor preko planinskog grebena jugozapadno od Trubara«, ¹⁰⁴⁸⁾ kroz položaje 2. ličke brigade.

Napad pješadije 373. divizije počeo je u 5 sati 25. maja. Bobrena grupa »Willam« je nastupala preko Suvaje, Neteke i Gradine, te preko Kupirova, Kunovca i Bogutovca. Svježe njemačke snage, dobro opremljene, s dosta vodiča iz Đujićevih jedinica, nastupale su s izvanrednom silovitošću, odlučne da prije mraka prodru u Drvar. Bilo im je jasno da će njihovo zakašnjenje biti kobno za sudbinu operacije »Rösselsprung«: ne probiti se za dana, značilo je pustiti glavninu desantnih snaga da ne izvrši osnovni zadatak i da iskrvari u Drvaru. Upravo to će se i dogoditi. Tek u 15.30 čelo Bobrene grupe »Willam« je u bespoštednim obračunima doseglo Dolove i Trubar, a pred Drvarom će se pojaviti tek sutradan ujutro, kad se i posljednja jedinica 6. divizije počne povlačiti iz Drvara, gdje će ujutro 26. maja svako daljnje zadržavanje postati suvišno.

U teškim borbama nad desnom obalom Une, grupe Willam i Lapac su zadržane presudna 24 sata.

Prije nego što će biti obaviješten o napadu tih grupa, štab divizije je po avionima koji su nalijetali od Bosanskog Petrovca zaključio da je počeo od februara najavljivani njemački desant. Štab brigade je bio nad lijevom obalom Unca, podno 1114 metra visoke Sjenice, u Boboljuskama, 18 kilometara sjeverozapadno od Drvara, a 9 kilometara sjeverozapadno od Martin-Broda, gdje će dijelovi 1. brigade ući u borbu. Komandant Velebit je izjurio iz štaba, još u košulji. U taj mah počele su Drvar zasipati bombe, teške i do 500 kilograma. Bilo je 6.30 sati.

¹⁰⁴⁷⁾ Zb. NOR, XII/4, 345.

¹⁰⁴⁸⁾ Isto, 347.

Iz štaba 4. bataljona, koji je držao položaje prema Dobroselu i Doljanima od prethodnog dana, javljaju da se neprijateljska kolona pomalja prema Martin-Brodu. Iz štaba 2. bataljona, koji je južnije od 4. bataljona, u rajon Osredaka, u doticaju s 2. ličkom brigadom, javljaju da je 2. brigada napadnuta još u 5 sati. Pred Martin-Brodom se pojavila Borbena grupa »Lapac«. Nije došlo do veće borbe. Borbena grupa »Lapac« je bila samo izazov, vezivanje snaga NOV, da ne bi pojačavale pravac Osredci - Trubar, kuda se njemačke jedinice probijaju prema Drvaru. No, tu varku nitko u štabovima 6. divizije nije uočio 25. maja. Dva bataljona 1. brigade će čitav dan ostati na tim položajima, naređenjem primorani da »po svaku cijenu« moraju spriječiti neprijatelju prodor preko Martin-Broda u dolinu Unca.

Kad su se jedrilice Borbene grupe »Panter« počele spuštati u Drvar, odnosno kad se nad Drvarom vedro nebo zamračilo od silnih padobrana, prije nego što će telefonske veze štaba divizije i štaba 1. brigade biti pokidane, Đoko Jovanić je naredio Milanu Antončiću Velebitu da »Pekišu Vuksana« i »Božidara Adžiju« zadrži na njihovim dotadašnjim položajima (vjerovalo se da se Nijemci tek prikupljaju pred Martin-Brodom i da će, poslije jutarnjeg čarkanja, uslijediti tokom dana napad i tim pravcem prema Drvaru), a da druga dva bataljona »izdvoje u divizijsku rezervu u rajon Hrnjadi, kako bi, ako zatreba, bili bliže Drvaru, a kao rezerva mogli bi poslužiti i 2. brigadi«.¹⁰⁴⁹ Komandant brigade je bataljonima prenio telefonski naređenje, a pored toga je do Mirka Dubajića, u štab 2. bataljona, poslao kurira Mitra Vujnovića, a k Milošu Čankoviću je u Stjenjane odjahao Stevan Ribar. Komandanti 1. i 4. bataljona, Milan Tankosić i Đuro Drobac, lično su primili naređenje u štabu brigade. Već oko 11 sati »Marko Orešković« i »Matija Gubec« su se prikupili kod željezničke stanice Hrnjadi, odakle prugom do sjeverozapadnog ulaska željezničke pruge u Drvar ima 15 kilometara, a do štaba divizije, u Kamenici, stazom preko sjevernih kosa Bobare, ima 6 do 7 kilometara.

Tek u rano popodne od Velebita je iz štaba divizije zatraženo da »jedan bataljon iz divizijske rezerve« odmah pošalje u Drvar, gdje je tada već očekivan obračun s padobrancima u rajonu Šobića-groblja. Ostale snage 1. brigade tokom dana neće biti pomjerane. Čak i kad komandant 2. brigade, povukavši se sa štabom brigade na Bobaru, bez veze s nekim svojim jedinicama, zatraži pomoć od štaba 1. brigade, prema ugroženim položajima 2. brigade u rajon Trubara neće biti poslan ni 4. bataljon, a neće na najugroženiji pravac biti rokirani ni 2. bataljon, mada se već popodne 25. maja moglo uočiti da se neprijatelj iz Martin-Broda pomjerio na južni pravac prodora, pojačavajući Borbenu grupu »Willam« ispred 2. brigade. Velebitu je bilo precizno naređeno da postupa prema planu štaba divizije, a štab divizije, čitavog dana u borbеним okršajima, nije našao potrebnim da rezervu iz Hrnjadi šalje prema Trubaru. Velebit će kasnije reći da bi bio pomjerio »Pekišu Vuksana« na jug, prema Trubaru, ali to je bilo riskantno, jer mu je Mirko Dubajić u rano popodne 25. maja javio da su od Begluka padinama Vučjaka, prema njegovim položajima, krenuli četnici.

¹⁰⁴⁹< Đoko Jovanić, n.d. 603.

Drvar je za to vrijeme pretvoren u pakao. Snage obrane, zatečene u gradu i oko grada, do 10 sati su potisnute iz svih obrambenih čvorišta osim iz zgrade skojevskog rukovodstva, gdje su izginuli članovi Okružnog i Kotarskog komiteta Saveza komunističke omladine. Dok se vodila krvava borba na prilazima Pećini, gdje je bio Maršal s grupom članova Vrhovnog štaba i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, 3. brigada je prevalila teški put od 15 do 20 kilometara da bi oko podne počela čistiti grad od padobranaca. Nešto prije nego što će u 11.50 biti spušten drugi val padobranaca, maršal Tito je napustio pećinu zaputivši se iznad Unca i željezničke srnetičke pruge prema Potocima.

S Vrhovnim štabom iz Drvara se izvlače uglavnom i svi članovi savezničkih vojnih misija. Jedna grupa, novinar Stojan Pribičević i još nekoliko anglo-amerikanaca, zarobljena je od esesovskih jedriličara, ali će ih već uveče odrobiti u rajonu Šobića-groblja jedinice 3. ličke brigade i 1. bataljona 1. ličke brigade. Britanski major Randolph Churchill, specijalni izaslanik velekbritanskog premijera, s trojicom pratilaca i radio-stanicom iz napadnutog Drvara pobjegao je prema Kamenici i dalje, u smjeru sjeverozapada, prema Boboljuscima. Popodne 25. maja na tu grupu je naletjela izvidnica 1. brigade. Desetar Inženjerske čete Stevan Novaković je u prvi mah više bio sklon da neobičnu četvorku s tri natovarena konja proglasi njemačkim oficirima nego ratnim saveznicima. Zabunu je riješio komesar inženjeraca Radica Popović, koji je Churchilla i njegove pratiocice, među kojima je bio i radio-telegrafist, odveo u Boboljuske i predao ih »na dalju brigu« komesaru brigade Bogdi Vujnoviću. Uveče 25. maja, ili narednog dana, major Churchill je uspostavio radio-vezu i sa anglo-američkom misijom, koja se povlačila prema Mliništima s Vrhovnim komandantom, i s britanskom komandom u Bariju, koja će - čini se upravo na njegovo inzistiranje - 27. maja poslati u dva navrata bombardere da tuku neprijateljske snage u Drvaru. Major Churchill i njegovi pratioci, po naređenju primljenom radio-depešom iz Vrhovnog štaba, u pratnji grupe boraca 1. brigade, odlaze iz Boboljusaka prema Velikom Tičevu, da bi odatle, s pomoćnog partizanskog aerodroma, početkom jula odletjeli savezničkim avionom za Bari.

Oko 16 sati 25. maja Milan Tankosić i Miloš Vujnović Lašo su se s Kamenice počeli, trčeći na čelu svojih četa, spuštati u Drvar. Tankosić je tu znao svaku kuću: godinama je prije rata organizirao i rukovodio drvarskim radnicima uključenim u napredne sindikalne organizacije. Kurir štaba divizije je Tankosića obavijestio da se odmah poveže s komandantom 3. brigade Milanom Sijanom, koji je do tada, u krvavom razračunu, uspješno sabijao i esesovske padobrance i jedriličare na Šobića-groblju, u rajonu Glavice, koja je - dominantna nad okolnim prostorom - teško osvojiva.

U prvi sumrak 25. maja jedinicama raspoređenim oko Šobića-groblja priključio se i 1. bataljon 1. brigade. Tako su se tu, u blokadi sve iscrpljenijeg neprijatelja, zatekla četiri bataljona 3. ličke proleterske brigade, jedan bataljon 3. dalmatinske brigade, koji se probio od Bosanskog Grahova, i 1. bataljon 1. ličke proleterske brigade. Baš kad je vršio pripreme za noćni napad, komandant 6. proleterske divizije Đoko Jovanić je pozvan da dođe više Mandića-mosta:

»Zovu me članovi Vrhovnog štaba. Više mosta nalazim načelnika Vrhovnog štaba Arsu Jovanovića i Ivana Rukavinu, mog bivšeg komandanta iz Hrvatske, sada u Vrhovnom štabu. Oni leže i posmatraju šta se događa u Drvaru. 'Slabo se tuku ovi tvoji Ličani', rekoše mi smijući se. Kažem što smo poduzeli da bismo uništili Nijemce. 'Ne treba', odgovoriše, a zatim nastaviše: Učinili ste svoje. Vrhovni komandant je naredio da se napad prekine. Nijemci su se probili iz Bihaća i mogu još noćas doći u Drvar. Ne bi bilo dobro da nas jutro zatekne u dolini. Glavno je da je Vrhovni štab van opasnosti. Dadoše mi zadatak da sa Divizijom ostanem na istoj prostoriji dok ne dobijem drugo naređenje, vjerovatno od Štaba 1. proleterskog korpusa«.¹⁰⁵⁰

Prije nego što će pukovnik Jovanić narediti bataljonima da se povuku izvršeno je nekoliko napada na Šobića-groblje. »Marko Orešković« je napadao južno od Mandić-mosta, lijevom bokom vezan s Drugim, a desnim s Trećim bataljonom 3. ličke proleterske brigade. Neprijatelj, sabijen na Glavici, u 20 sati je od pet junkersa snabdijeven municijom. Esesovci su neprestano, ispaljujući rakete, osvijetljavali prilaze svojim položajima. Dobro naoružani, s mnogo automatskog oružja, uspješno su odolijevali jurišima ličkih proletera. Najsnažniji napad je izveden u 23 sata; napadalo je šest bataljona uz koncentričnu vatru minobacača. Nijemci su imali velike gubitke, delegat vođa Gojko Pandžić je čak zarobio jednu zastavu, ali utvrđeni položaji Šobića-groblja nisu pali. Drugi veliki napad je uslijedio u 2 sata 26. maja. Nijemci su ginuli, ali nisu popuštali. Bilo im se teško privući i zasuti ih bombama; rakete bi otkrile svakog bombaša. U jednom trenutku, kad nastupi zatišje, Rus Nikolaj, bivši sovjetski oficir i bivši zamjenik komandira 2. čete Ruskog bataljona, počeo je - nagovoren od komandanta bataljona Milana Tankosića - dozivati esesovce: »Ergebt euch! Wir Werden eure Lebn ersparen. ... «

Odgovorili su rafalima.

Nikolaj ponovo viče: »Budale švapske, predajte se!« A uzaludno viče ako se očekuje da će se Nijemci zaista predati. No, to njegovo larmanje skreće njemačku pažnju na nj, tako da to koristi dio čete Nikole Pavkovića: bombaši se puzeći šunjaju prema groblju. Istovremeno su, puzeći, krenuli i bombaši 1. čete; njih vodi Bruvanjčanin, dvadesetogodišnji Rade Krajnović Krajina. No, uza sav oprez ispoljen u podvlačenju groblju, otkriveni su i žestokom vatrom primorani da odstupe. Ipak, jedan bombaš se nije povukao. Bio je to glasoviti, s junaštva i domišljatosti, Bogdan Bolta iz Kijani. Za njega se pričalo kako je, poslije četničkog puča i zločinačkog ubojstva Biće Kesića, svakog dva puta provjeravao, pa čak i rođenu majku, kojoj je, pušten da se dan-dva odmori i presvuče kod kuće, glumio umornog partizana kojemu je »svega dosta i predosta, pa bi najbolje bilo preći četnicima«, na što majka počne bugariti: nemoj sine, ne ocrni obraz. Taj oprezni, mada nadasve hrabri momak jedini je uspio da se došulja sve do njemačkih položaja. Dane Medić, delegat vođa, sjeća se da se Bolta iz akcije vratio vukući živog njemačkog podoficira. Njegov podvig će nešto kasnije ponoviti i Dušan Pilja, koji će, tek kad se vrati među svoje, primijetiti da za sobom vuče mrtvog Nijemca.

¹⁰⁵⁰⁾ Ista

U borbi za Šobića-groblje istakao se i kurir 1. bataljona šesnaestogodišnji Stevo Tankosić, koji je »puzeći svu noć od čete do čete pod snopovima zrna, skakao kao srdać i prenosio naređenja i izvještaje«.¹⁰⁵¹

Posljednji napad na padobrance utvrđene na Šobića-glavici, odnosno u Šobića-groblju, izveden je u 3.30 sati 26. maja. Jedan od onih koji su poslani s padobrancima da bi izvještavali Gebelsovu propagandu, novinar iz SS-sastava, napisat će kako je »nemilosrdna plima brojnih napada... napravila od noći pakao«.¹⁰⁵²

U 4 sata svi napadi su obustavljeni.

Drvar, u kojem više nije bilo ničega što bi trebalo štititi, razoren i okrvavljen, prepušten je Nijemcima, koji prodiru sa sudbinskim zakašnjenjem i sa zapada i sa sjevera.

»Marko Orešković« se pomjera u Boboljuske, gdje se još zadržao i štab brigade, prethodne večeri u 19 sati bombardiran od štuka. Od jedne bombe poginula je šefica telefonske centrale Milka Cvjetićanin i 1 Rus, a ranjeni su Radica Popović i Đuro Lavrnjić, koji je desetak dana ranije primio tek uvedenu dužnost oficira OZN-e 1. brigade.

O gubicima 1. brigade u borbama na prilazima Drvaru i u Drvaru 25. maja ima različitih podataka. Štabu divizije je javljeno da su poginula samo dva borca u borbi za Šobića glavicu. Taj podatak je i u operacijskom dnevniku štaba divizije. Druga i 3. brigada su imale 47 poginulih. Sve jedinice 6. divizije imaju 73 ranjena borca. Iz 1. brigade 1 borac je nestao, a 4 su ranjena. U operacijskom dnevniku nema podataka o poginulim borcima 6. divizije, koji su bili na kursevima ili u oficirskoj školi, u kojoj su se zatekli i načelnik štaba 1. brigade Jovo Bursać, i komandant bataljona Jandrija Žunić, pa Božo Čopić i Branko Vukelić Bato... Zamjenik komandanta oficirskog bataljona bio je bivši komandant 1. brigade Milan Dimić. Sekretar SKOJ-a 1. bataljona Mika Veinović, koja je dužnost primila od Pere Tankosića, bila je na skojevskom kursu; poginula je štiteći prilaz Pećini kod Mandića-kuće. Među kursistima (telegrafsko-telefonski i medicinski) poginule su i tri sestre Đapa iz Nebljusa, Smilja, Dara i Ljilja. U spisku poginulih 25. maja upisana su četiri borca 1. bataljona: Milan Medić, Dušan Pavković, Rade Prodanović i Viktor Zaželić.

Narednih dana 1. brigada je imala borbe mnogo teže od onih što su vođene na njenim položajima 25. maja. Dok se Vrhovni štab, sve vrijeme u neposrednom doticaju s neprijateljem, u pratnji 1. proleterske divizije i štaba 1. proleterskog korpusa, povlači prema Kupresu, odakle će Tito s najbližim saradnicima sovjetskim avionom odletjeti za Bari, a onda engleskim brodom otploviti za Vis, 1. brigada je, s ostalim snagama 6. divizije, zadržana u široj prostoriji Drvara, uglavnom sa zadatkom da zatvara puteve od Petrovca prema Drvaru.

Borbi je bilo vazdan, i marševa, i besanih noći, ali sve to - kao napor i teškoća - zanemarljivo je u odnosu na glad, koja je mjesecima ubijala u ljudima svaku volju, pa i same ljude. Samo je čudesni moral, vjera nošena nadahnućem, proletera održavao borbenost. Iz dana u dan - kao što u operacijskom dnevniku piše - tek »malo mesa i vode«,

¹⁰⁵¹) Dušan Janković, *Ličani na Zuleševici*, Beograd 1981, 97.
¹⁰⁵²) Vladimir Dedijer, *Dnevnik III*, 362.

čak »malo mesa i neslana voda«. Obećavana saveznička pomoć nikako da stigne. Uzaludno su jedinice na Hrnjadima pa We po osam vatri raspoređenih u obliku slova Z. Saveznički avioni su povremeno dolazili i bombardirali (češće mitraljirali) Drvar, ali pakete s hranom nisu spuštali na ugovorena mjesta. Od iscrpljenosti i gladi mnogi su izbačeni iz borbenog stroja. Dvadesetak boraca je poslano na oporavak, u Liku. Štabu 1. proleterskog korpusa je 28. maja javljeno da su u 1. brigadi bila »noćas i danas tri smrtna slučaja od gladi i iznemoglosti«.¹⁰⁵³ Veljko Dimić, komesar čete u »Božidaru Adžiji«, pamti kako su on i delegat voda Marija Cvitković, inače uvijek prisebna, nadasve hrabra, ali i promišljena djevojka, »ostali naprosto zaprepašteni« zatekavši jednog od svojih boraca, mornara iz Sušaka, Milana Lučića, kako se, pokušavajući utoliti glad busenjem ugušio. Od iscrpljenosti su umrli i Talijan Debono i skojevka Ljubica Čuk.

Doktor Rodžers, britanski liječnik, koji se onih dana nalazio uz štab 1. brigade zajedno s grupom partizanskih liječnika i medicinaru koji su kod njega u klekovačkoj bolnici bili na kursu (među njima je bio i bivši šef saniteta brigade Mladen Šikić i buduća šefica saniteta 6. divizije Danica Abramović) i s generalom Savom Orovićem, s mnogo ljudskog razumijevanja i saboračke sućuti govorio je o naporima, iscrpljenosti i umiranju boraca na padinama Klekovače. U dva navrata taj se britanski oficir i liječnik zatekao u okruženju s jedinicama 1. brigade. Uporno je, podržavajući u tome komandanta divizije, u depešama zahtijevao da saveznički avioni bace jedinicama 6. proleterske divizije hranu.

Manevrirajući duž komunikacije između visova Klekovače, Lunjevače i Osječenice, sjeverno od Drvara, i između Une i Drvara, 1. brigada je sa svim svojim jedinicama, ili po dijelovima, svakog dana s kraja maja bila u borbama. Poslije četiri mjeseca ponovo je zaustavljala kolone 92. motoriziranog puka, čijem je komandantu, kao i svim ostalim komandantima 15. brdskog armijskog korpusa, naređeno da »bezobzirno angažira starješine i vojnike«. Osim što je u zasjedama sačekivala kolone 92. motoriziranog puka na cesti južno od Oštrelja, 1. brigada je imala zadatak da iz ugroženih bolnica na Klekovači izvuče sve ranjenike. Opterećena tim ranjenicima, brigada se u šumama istočno od Crljivice našla u obroču. Komandant brigade Milan Antončić Velebit je zapamtio da su Nijemci (jednom pukovskom grupom) nadirali iz Petrovca preko Oštrelja, a drugom grupom od Ribnika preko Srnetice i Klekovače.

Brigada je pokušala da se izvuče manevrirajući prema Drvaru, ali Nijemci su se pojavili i s te strane. »Odjednom su izbili pred nas. Ivan Muhvić mi zajapuren dotrči: »Englezi, grupa koja se zatekla s nama, hoće da se predaju' - sjeća se Velebit. »Kako da ih pustim da se predaju, svi ćemo nastradati. Naredim vodniku Brajini da s vodom prateće čete čuva Engleze. I da ih razoružaju, ako treba«. Nijemci nisu imali uvida u situaciju; nastupali su nasumce. Velebit je komandantima bataljona naredio da se s jedinicama pritaje, sklonjeni u pošumljenim vrtačama, da konjima vežu gubice, da se, ako ustreba, povlače - naiđu li Nijemci - u zaklonjenije vrtače, ali da ne pucaju. Zna Velebit da će

¹⁰⁵³) Avil, 797, 15-2/2.

Nijemci pročešljati samo dio šume, pa će njihove kolone zaviti prema cesti. Tako je i bilo. A kad je predveče 28. maja začelje njemačkih grupa krenulo cestom prema Drvaru, glavnina brigade im se sručila na leđa i uništila pet bornih kola.

U noći 28. i 29. maja bataljon »Božidar Adžija« je otpratio bolnicu preko ceste, a ostali bataljoni su se rasporedili u zasjedama. Kod Cr-Ijivice, podno 1294 metra visokog Vrančevog vrha, zapaljeno je 9 njemačkih kamiona s 5 prikolica. Po ne baš skromnoj procjeni štaba brigade, poginulo je 50 Nijemaca. Tri Nijemca su zarobljena. Naredne noći su napadom iz zasjede uništena 3 blindirana automobila.¹⁰⁵⁴

Dijelovi 1. brigade su i u noći 31. maja i 1. juna ponovo u zasjedi. Nije se računalo da će se njemačka komanda dosjetiti zlu i - očekujući da se ponove napadi od prethodnih noći - preći u protunapad. U operacijskom dnevniku štaba divizije 1. juna je zapisano: »I brigada sa tri bataljona se nalazila na liniji Otaševac - Rečkovac - Oštrelj. Ambulanta i intendantura u Zaglavici. Toga dana IV bataljon je postavio zasjedu neprijatelju, ai nije uspio, jer ga je neprijatelj zaobišao. U toku poći brigada se prebacila na liniju Zaglavica - Bujanj - Bastasi. U toj akciji IV bataljon je imao 6 mrtvih, 7 ranjenih, 10 nestalih«. To su bili gubici 1. brigade veći nego u svim borbama drvarske operacije. Štab 4. bataljona je i ovoga puta, kao i 18. decembra kod Travnika i 9. januara kod Šipova iznenađen, ali teško da bismo mu to iznenađenje mogli spočitati kao veću grešku. Prije bi grešku - u smislu previda mogućnosti da neprijatelj izide s ceste u šumu i zaobilaskom kroz gustiš Vrančevog vrha, s četnicima u prethodnici, s leđa napadne zasjedu 4. bataljona, raspoređenu na padinama 1241 metar visokog Kamenitog vrha i pedesetak metara višeg Vrančevog vrha - valjalo pripisati štabu brigade, koji je inzistirao na neprestanim zasjedama a nije osigurao zaleđa.

Nijemci su izveli lukav manevar, ne bez podsticaja s četničke strane. Predveče 31. maja kolona automobila, bez pratnje oklopnih kola, naoko lak plijen, upućena je iz Oštrelja da bi se zaustavila kilometar-dva južnije od zasjede, koja je bila raspoređena sa zapadne strane ceste. Na krajnjem lijevom krilu, na brežuljku, bio je štab bataljona, a južnije, s razmakom od oko 450 metara od krila do krila, bile su redom raspoređene 3, 1, pa 2. četa »Matije Gupca«. Oko 200 grenadira i dvadesetak četnika su zaobišli štab i u streljačkom stroju krenuli u zaleđe 3. i 1. čete.

Oprezni Đuro Drobac je u osvit dana osjetio opasnost, jer su kamioni odavno morali ući u zasjedu. Poslao je kurira Paju Bursaća da izvidi zaleđe i upozori komandira Đuru Lemića. Više puzeći nego hodom (tako je tražio Drobac), mali Pajina je vješto prolazio kroz šumu, a onda se zabezaknuo: vidio je partizanku Milicu Pavlović kako stoji kao prikovana uz bukvu i jedva uočljivo mu daje znak rukom. Kurir je u taj mah primijetio trojicu Nijemaca uz grm desno od Milice. Ostale Nijemce nije vidio, ali je shvatio da su tu i da svakog časa mogu s leđa napasti 3. četu. S razmaka od desetak metara Pajina je iz automata pucao po trojici Nijemaca. Dvojicu je pokosio. Treći se zaletio prema kuriru. U sudaru, kurir 4. bataljona je ostao bez automata, ranjen u desno

¹⁰⁵⁴> Isto, 14-52.

rame. Đuro Lemić je Bursačevim rafalom upozoren na prisustvo neprijatelja. Koliko se moglo, vješto raspoređuje četu za otpor iz zaleđa, ali i Nijemci su već napadali, tako da su u prvom naletu uhvatili nekoliko boraca. Kurira Bursaća je spasio komandant Drobac probivši se do njega s grupom stražara.

U borbu su se uključile i čete Milana Baste i Ilije Popovića. Mitraljezac Ivica, jedan od prekomoraca, kasnije u džepnim novinama opisan bez spominjanja prezimena, sačekao je njemački streljački stroj zalegao na šarac, kao da je mrtav. Kad su ga Nijemci prešli, ustremivši se prema 2. četi, Ivica je po njima počeo kositi kratkim rafalima, štedljiv na municiji. Druga četa je tada izvršila protujuriš. Došlo je do borbe prsa u prsa. Jedan visoki Nijemac je u tom sudaru ranio Mariju Bauk Seku. Izvukao ju je komandir čete Milan Basta. Jednog ranjenika je izvlačila Olga Selić, referent saniteta, ali je i sama tom prilikom ranjena. Nju su, kao i prije nego što je borba počela Milicu Pavlović, Nijemci zarobili i živu je s grupom boraca zapalili u barakama šumskih radnika na Lunjevači.

Početkom juna Nijemci se povlače u garnizone. Drvarska operacija se bliži kraju. Jedinice 1. brigade više nisu bile u prilici da iz zasjeda tuku njemačke kolone, jer su pokreti njemačkih snaga uglavnom obustavljeni. Do 6. juna jedinice 1. brigade, ulazeći u akcije kao udarne grupe, napadale su Nijemce i u dolini Une, kontrolirajući pravce od Osredaka, Cvjetnića i Martin-Broda, i u Kamenici, a jedna udarna grupa je ušla i u Drvar, gdje je zarobila jednog njemačkog vojnika. Od 6. do 10. juna Nijemci su svakog dana vršili ispade iz Drvara, 6. juna prema Bastasima, a 8, 9. i 10. juna preko Pasjaka prema Otaševcu. Borbe vođene 6. juna, oko Šobotove glave, u Kamenici i Bastasima, te 10. juna na prilazima Otaševcu bile su naročito oštre. »Pekiša Vuksan«, bez jedne čete koja je bila osiguranje bolnice u Klekovači, i »Božidar Adžija« su 6. juna u dvanaestosatnoj borbi razbili neprijateljsku kolonu od dviju četa. Treća četa »Božidara Adžije« se prva pod Šobotovom glavom sudarila s Nijemcima, i tada je ranjen komesar čete Đaković s dvojicom boraca. Prvi i Četvrti bataljon su se iskazali 10. juna, kad ih je neprijatelj, napadajući »i od Drvara i od Petrovca, bio zaobručio, ali su se bataljoni na veće izvukli prema Zaglavici« izgubivši dva borca; 12 je bilo ranjenih.¹⁰⁵⁵

To su bile posljednje borbe 1. brigade u drvarskoj operaciji, u kojoj Hitler - da ponovimo Titove riječi - »nije mogao postići nikakav naročiti rezultat«. Trideset godina poslije sloma operacije »Rösselsprung«, Tito će za vazdušni desant reći da je bio »očajnički akt osvete i pokušaja likvidiranja glavnih vođa ustanka«, što će propasti »brzom intervencijom 6. ličke divizije i Oficirske škole Vrhovnog štaba«.¹⁰⁵⁶ U toj operaciji bilo je angažirano 16.000 njemačkih vojnika s nešto ustaškomobranskih i četničkih jedinica. Prema njemačkim podacima, oni su u drvarskoj operaciji imali 343 poginula, 881 ranjenog i 135 nestalih. Prva proleterska divizija je imala 124 poginula, 193 ranjena i 17 nestalih. Jedinice 5. bosanskog korpusa: 35 poginulih, 144 ranjena, 8 nestalih. Osmi korpus: 32 poginula, 54 ranjena, 15 nestalih. Šesta divizija je imala

¹⁰⁵⁵) i_{st-0}> 14-56/2.

¹⁰⁵⁶) „Borba«, 31, maj 1974.

86 poginulih, 88 ranjenih i 45 nestalih. Nijemci su imali 56 mrtvih, 402 ranjena i 50 nestalih više nego jedinice NOVJ.¹⁰⁵⁷¹

Prije nego što su se Nijemci sasvim povukli u utvrđene garnizone, 6. proleterska divizija se počela - uz svakodnevne borbe - pripremati za svoj najveći marš. O tome je štab divizije obaviješten radiogramom štaba 1. korpusa 30. maja, kad je zatraženo da se jedinice ne rasturaju. Učestala naređenja u vezi sa maršom, na istok počela su stizati 5. juna, kad je štab korpusa zatražio od štaba divizije da »nam se što pre pridružite« i da, stoga, »u datom pravcu« treba razviti izviđačku i obavještajnu aktivnost.¹⁰⁵⁸¹ Krenuti »u datom pravcu«, značilo je krenuti »kod Milorada« (Mijatovića, komandanta 10. divizije, koja je onih dana držala položaje između Kupreškog i Glamočkog polja).

U štabu 1. korpusa su razložno vjerovali »da neprijatelj dešifruje naše telegrame«, - pa naznačavajući 5. juna pravac kretanja (štab korpusa je išao s 1. proleterskom divizijom) - Koča Popović i Mijalko Todorović javljaju: »Prelazimo cestu blizu onog mesta gdje je poginuo Dugalić iz Mutapove brigade«, jer su sigurni da će se komesar 6. divizije sjetiti komandanta 3. bataljona 2. proleterske brigade (Mutap je 1942. bio komesar 3. bataljona te brigade) Dušana Dugalića i da će znati da je Dugalić poginuo 14. jula 1942. u Oborcima kod Donjeg Vakufa. Štab 1. proleterskog korpusa je po Titovom naređenju¹⁰⁵⁹¹ od 6. divizije zahtijevao da krene za 1. proleterskom divizijom.

Štab 1. korpusa je dao na volju Đoki Jovaniću da sam odredi »vreme polaska, etape i marš-rutu, prema tome gde se bude nalazio neprijatelj, sa kolikim snagama i koliko aktivan«. Štab 1. proleterskog korpusa je »radi brzine pokreta« preporučio »kretanje u više kolona i izbjegavanje borbe protiv iole jakih neprijateljskih snaga ili garnizona«. ¹⁰⁶⁰¹ Jedinice 1. divizije, angažirane i kao osiguranja bolnice na Klekovači, gdje je bilo 150 ranjenika,¹⁰⁶¹¹ i u Otaševcu na planini Lunjevači, gdje je bilo oko 200 ranjenika (»Njihova ishrana, kao i ishrana I brigade, predstavlja za nas ozbiljan problem«, pisao je štab 6. divizije štabu korpusa),¹⁰⁶²¹ mada su položaje prepustili 39. krajiškoj diviziji. Svi teški ranjenici su ostali kod 39. divizije, ili su prebačeni u Liku, a sanitetu 6. divizije su priključeni samo pokretni ranjenici.¹⁰⁶³¹ S Klekovače i Lu-

¹⁰⁵⁷> Slavko Odić, n.d. 186.

¹⁰⁵⁸> Zb. NOR, IV/26, 437.

¹⁰⁵⁹> Isto, 11/13, 244.

¹⁰⁶⁰> Isto, IV/26, 437.

¹⁰⁶¹> Isto, 176.

¹⁰⁶²> AVII, 797, 15-2/2.

¹⁰⁶³) Upravnik bolnice 6. proleterske divizije dr Josip Dojč u »polugodišnjem izvještaju bolnice« (januar-jun 1944) piše da je bolnica »kroz prošlo polugodište proživjela mnogo teških časova i situacija«, među ostalim »dvije neprijateljske ofanzive, neprijateljski napad na Drvar, bombardovanje neprijateljske avijacije, tegobe evakuacije, dugi i naporni pokreti«. Uza sve to, »svatko je do kraja izvršio dužnost na koju je bio postavljen«. Od 1. januara do 30. juna u bolnici je liječeno 504 ranjenika i 765 bolesnika; »od toga 700 vratili smo u jedinice kao izliječene, na daljnje liječenje i u drugu bolnicu premješten je 351, u inostranstvo su upućena 133 druga, ostalo na putu 11, upućeni u pozadinu kao invalidi i nesposobni za vojnu dužnost 31, a umrlo je u bolnici 13 drugova«. U bolnici je organiziran politički i kulturno-prosvjetni rad, a stalno su izdavane džepne novine. Iznoseći brojne pohvale boraca (»u njima se najbolje ogleda naš rad«), dr Dojč komentira: »Odvažno i sigurno, puni elana poleta, ići će oni u borbu, kada su uvjereni da ih u bolnici očekuje požrtvovana njega bol-

njevače su sve tri kirurške ekipe krenule na put s lakšim ranjenicima. Uz to štabu divizije je savjetovano:

»Nastojte izmanevrisati očekivani napad i izbeći teške borbe.«¹⁰⁶⁴⁾

Kad je primljeno to naredenje, divizijska bolnica je bila u pokretu od Otaševca prema Buševiću. Do kraja dana 5. juna priključeni su im i svi drugi pokretni ranjenici iz klekovačke i lunjevačke bolnice. Tada je 78 teških ranjenika 6. divizije poslano na liječenje u Liku, odnosno iz Like u savezničke bolnice u južnoj Italiji.¹⁰⁶⁵⁾ Međutim, nisu otišli svi teži ranjenici. Gotovo svi koji su se držali na nogama inzistirali su da ostanu. Stoja Šainović iz Šainovca je dobro znala s koliko tuge ranjenici napuštaju svoju jedinicu: uz nju su oni, i kad je najteže, najsigurniji. Kaže Stoja: »One na nosilima smo ispraćali, a pokretne, njih nekoliko, ja sam jednostavno izvukla iz bolesničke kolone. Velim svakome od njih: samo muči i idi za mnom... Znam da sam tako iz bolesničke kolone izvukla i malog Pajinu Bursaća, kojemu je bilo smrskano jedno rame. Ubrzo, rana je zarasla, kao što se to uvijek dešava s mladim ljudima. ... «.

Osim 78 teških ranjenika 6. divizije koji su iz Krajine poslani u Liku nekoliko njih je zadržano s teškim ranjenicima ostalih jedinica 1. proleterskog korpusa u dobro zaštićenoj bolnici na Klekovači. S njima je do 13. juna ostala i četa boraca bataljona »Pekiša Vuksan«. Kad su krenuli s Klekovače bili su toliko iscrpljeni da su se jedva držali na nogama. U strahu od daljeg iscrpljivanja i gladovanja, s pogledom na onda još blisku Liku, iz te čete je 13. juna »dezertiralo 10 drugova, među njima 2 oficira«.¹⁰⁶⁶⁾

Ešelon od 78 teških ranjenika uspio je preći cestu Bihać - Petrovac i Unu tek 14. juna. Budući da je 6. divizija u 17 sati 11. juna krenula prema Glamoču,¹⁰⁶⁷⁾ preko Tičeva, njen ešelon teških ranjenika prema Lici je pratio Bihaćki bataljon Drvarsko-petrovačkog partizanskog odreda. Štiteći ranjeničku kolonu, taj bataljon je »vodio borbu sa neprijateljem u Duhovskom ... Borba je trajala 1 sat i 30 minuta... Bolesnici su se uspjeli prebaciti (preko ceste prema Lici) i naši su se zatim povukli«.¹⁰⁶⁸⁾

Koliko je tada, drugog tjedna u junu 1944. godine, bilo boraca u Prvoj (ličkoj) proleterskoj brigadi, pouzdano se ne zna. Moglo bi se tek utvrditi približno brojno stanje. Kad je brigada stigla na drvarsko područje, početkom februara, imala je više od 1000 boraca. Tokom februara, marta, aprila, maja i juna, prije nego što kolone krenu prema tičevskim visovima, znamo - što je uneseno u bojnu relaciju štaba 6. divizije - da je poginulo 40 boraca, da su 22 nestala, 3 umrla u bolnici i da je 41 borac dezertirao. Isto tako zna se da je znatan broj prekomandiran, ili u druge jedinice 6. divizije, ili su poslani u novoosnovane jedinice u

ničarki, njega kakvu im ne bi pružila ni rođena sestra, i da će naići na ljubav, kakvu samo majka može da pruži, u bolnici 6. proleterske divizije«. (Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR jugoslovenskih naroda, knj. 1, 447).

>0«) Zb. NOR, IV/26, 438,

1065) Avn, 797, 14-55/2.

1066) I s t o

1067) I s t o

1068) Zb. NOR, IV/26, 315,

Lici. Bilo ih je i među onima koji su poslani na liječenje u Liku ili u južnu Italiju. Desetak ih je, s obavještajcem Nikolom Đurđevićem, upućeno iz Drvara preko Italije, Afrike i Bliskog istoka na pilotsko školovanje u SSSR. Zapisano je da ih je devetnaest na liječenje poslano 2. februara, 25. marta 30 i 78 početkom juna. Ranjenih je od 1. februara do 10. juna bilo 118; vjerovatno se ni jedan dio njih nije vratio u 1. brigadu. Sve u svemu, iz brigade je od 1. februara do 10. juna otpisano najmanje 200 boraca i stajješina. Ali, bilo je i prinove: tri grupe Ličanki su došle u diviziju (više od 40 u brigadu), tri grupe prekomoraca (samo iz prve grupe je u 1. brigadu raspoređeno 130 Prekomoraca), prebjezi iz ruskih kvislinških jedinica, prebjezi iz domobrana i četnika, desetak dobrovoljaca... Sudeći prema dostupnim podacima, u koloni 1. brigade i u bolničkom ešelonu je uveče 12. juna iz Zaglavice krenulo manje od 1000 boraca.

U svakom slučaju, štab 6. proleterske divizije je razložno smatrao da je »neophodno popuniti diviziju«, jer su - bit će objavljeno 1. jula štabu 1. proleterskog korpusa - »u većini bataljona čete ispod 30 ljudi«. Tada je štab 1. proleterskog korpusa predložio da se proleterske divizije, i 1. i 6, popune dobrovoljcima iz sabirnih logora NOVJ u južnoj Italiji. Prijedlog će biti ponovljen i 8. jula, kad je komesar 1. korpusa Mijalko Todorović Plavi, uvjeravajući koliko je »popuna nužna i Prvoj i Šestoj«, izvijestio Vrhovni štab da »čete u obe divizije broje po 15-30 boraca«, da »puškomitraljeze nose i drugarice«, pa »ako ne dođe popuna, moraćemo predati (drugim jedinicama) deo automatskog oružja«. Iz Vrhovnog štaba je u odgovoru na pitanje popunjavanja proleterskih divizija 9. jula savjetovano:

»Za sada popuna iz Italije ne dolazi u obzir. Razvijte akciju za novu mobilizaciju«.¹⁰⁶⁹⁾

No, u zoni rasporeda 6. proleterske divizije, između mrkonjićgradskih sela, iz kojih su svi zreli muškarci bili ili u krajiškim partizanskim jedinicama ili su se krili s četničkim grupama, i Livna, naprosto nije bilo moguće mobilizirati nikoga. A ni iz Like više nije bilo popune.

Pokret 3576 boraca i starješina 6. divizije je, rekosmo, počeo uveče 11. juna. Prvi ešelon je na marš krenuo u 17 sati 11. juna: na čelu 3. brigade, štab divizije i divizijska bolnica, za njima 2. brigada. Prva brigada je - u posljednjem ešelonu - u jednoj etapi prevalila put s obale Unca do Tičeva: u noći 12. i 13. juna i do 16 sati 13. juna brigada je prešla gotovo 40 kilometara. Noć 13. i 14. juna je provela na Tičevu, da bi narednog dana pregazila istočna brda Vijenca i Šator-planinu i smjestila se u glamočkim selima Rore i Popovići, pod Šatorom, na sjevernom i zapadnom rubu Glamočkog polja, i na krajnjim jugoistočnim padinama Lunjevače u Stekerovcima. U tim selima i u Vaganu i Halapiću 1. brigada je ostala do 23. juna.

U Popovićima je 1. brigada osiguravala divizijsku bolnicu, a u Čoslijama, kod Halapića, 3 kilometra sjeverozapadnije od Glamoča, tamo gdje je u oktobru 1943. poginuo Ivo Ribar Lola, osiguravala je partizanski aerodrom. U junu je taj aerodrom intenzivno osposobljavan, tako da

¹⁰⁶⁹⁾ Isto, 11/13, 391.

je početkom jula mogao primiti savezničke avione; prvi od njih će sletjeti 14. juna. »Naše jedinice zatvaraju sve pravce ka aerodromu«, pisao je štab divizije 6. jula,¹⁰⁷⁰ a deset dana kasnije, kad taj zadatak bude povjeren jedinicama 5. i 8. korpusa NOV, komandant 39. divizije pukovnik Vojo Todorović (Lerer) svoje potčinjene će upozoriti kako je »obezbeđenje Glamočkog aerodroma za nas od velike važnosti«. Vrhovni komandant je zahtijevao da »glamočki aerodrom mora stalno biti obezbijeđen za prijem aviona«.¹⁰⁷¹ Zbog toga što »nam je aerodrom potreban«, Tito se slaže da - neovisno o želji da 6. divizija što prije krene za Srbiju - divizija drži osiguranje aerodroma sve dok jedinice 5. i 8. korpusa ne uzmognu da je smjene. Osiguravajući aerodrom na glamočkom polju, 1. brigada je uglavnom zatvarala pravce koji vode od Jajca i Mrkonjić-Grada prema Glamoču.

Dok su jedinice 1. brigade vodile borbe protiv četnika na glamočkom sjeveru i sjeveroistoku, a 2. i 3. brigada bile angažirane na pravcima Šujica i Livno, u junu i julu 1944. godine, više se nije umiralo od gladi. Češće anglo-američki, a rjeđe sovjetski avioni su - polijećući sa talijanskih aerodroma, ali i s Visa - bacali hranu i opremu. Iz operacijskog dnevnika 6. divizije vidi se da je pomoć dovožena avionima 15, 16, 20, 25, 27. i 29. juna, te 4, 6. i 8. jula. U vezi sa sovjetskom pomoći, Tito je šefu vojne misije NOVJ kod Stavke, tj. sovjetske vrhovne komande, generalu Velimiru Terziću 28. juna poručio:

»Avioni treba da bacaju materijal prvenstveno tamo gdje smo mi odredili. Potrebno je hitno bacati materijal za Šestu diviziju na Glamoču...«¹⁰⁷²

Sudeći prema operacijskom dnevniku štaba 6. proleterske divizije, sovjetski avioni su dovozili pomoć i hranu samo 8. jula. Toga dana Milan Dimić je u štapskom dnevniku zapisao: »Četiri saveznička - ruska aviona bacali hranu i materijal«. Na prethodno ugovorenom mjestu i sovjetske i anglo-američke avione, koji su dolijetali učestaliije, borci su čekali potpaljujući vatru prema utančenom rasporedu.

Paketi (municija, lijekovi, oprema ili hrana) redovno su predavani intendanturama, ali u nekoliko navrata se dogodilo i ono o čemu već dugo u jedinicama 6. divizije nije bilo potrebno da se govori (»Narodni vojnik ne pljačka!«): nestalo je nekoliko paketa. To se dogodilo i 16. juna. Baš toga dana lički proletari su kod Rora iz oborenog savezničkog aviona spasili devetoricu avijatičara. Dio 4. čete 1. bataljona je na Rudinama od savezničkih paketa prisvojio nešto hrane. S grupom tih boraca je bio i komesar čete dvadesetdvogodišnji Dušan Jelača Ducko. Komandir čete Branko Marčetić bio je u divizijskoj bolnici. Zamjenik komesara čete Dragan Grubor bio je na sastanku partijskih sekretara četa. Nekoliko boraca iz 4. čete, čini se ne bez znanja komesara Jelače, bit će optuženo - pored prisvajanja savezničkog paketa - i za klanje ovce, pri čemu se vjerovalo da je ovca oteta od seljaka. Kasnije će biti utvrđeno da su borci ovcu dobili na dar u selu Popovići. Na odgovornost je 26. juna pozvan i komesar čete Jelača. U štabu se, čini se zbog

1070) isto, IV/27, 99.

1071) Isto, 11/13, 451.

1072) isto, 373.

toga slučaja, zatekla i Mitra Mitrović, koju je - zajedno s Grozdanom Bijelić i Stanetom Kavčičem - u politodjel 6. divizije poslao Aleksandar Ranković u dane povlačenja Vrhovnog štaba iz Drvara. Ducko Jelača nije znao, ili nije htio odgovoriti, na mnoga pitanja. Na njegovo slijezanje ramenima i šutljivu trpnju, Mitra Mitrović je srdžbom kakvu samo žene znadu ispoljavati, ako i nisu pomišljale da tu srdžbu ostvare, sklonije prijetnjama nego izvršenju, siktala:

- Za takve greške mi streljamo!

To se moglo reći, a da ne bude posljedica, svakom komesaru u 6. diviziji, ali ne i Ducku Jelači, koji je od skojevskih dana iz gospičke preparandije nosio teret izopćenog, odbačenog, teško povrijeđenog čovjeka kojeg su drugovi njegovog uvjerenja svrstali u trockiste stoga što je na sastanku skojevske grupe izjavio da ne shvaća (i da ne prihvaća) ono što će kasnije biti nazvano staljinskim čistkama. Samo oni koji su ga iz tog gospičkog vremena znah shvatiti će da je za to što će Ducko posljednji hitac iz svog pištolja ispaliti u svoju sljepoočnicu, prijetnja Mitre Mitrović bila samo povod, a uzrok je, svakako, u odnosu Partije prema njemu i njega prema Partiji. Plemenitiji, ako ne i bolji od okoline, Duško Jelača je u godinama, kad većina čita pustolovine i ljubavne romane, zore dočekivao zadubljen u teška marksistička štiva, nesklon brošurama i popularnim skraćenjima. U 1. bataljonu se malo tko mogao znanjem i umjećem da produbljuje misao izjednačiti s učiteljem Jelačom. Ali, on je imao nesreću da još za vremena školovanja svaku pomisao razlaže, da saborcima iskaže sumnje i ideje, da tvrdoglavo ustraje u stavu svoga uvjerenja, neovisno o izvještavanju većine. Tako mu se i moglo dogoditi da ga isključe iz Saveza komunističke omladine prije nego što je dobio učiteljsku diplomu gospičke preparandije, a kako je Partija sektašila, posebno prema onima za kojima su se već jednom zatvorila skojevska ili partijska vrata, došlo je do »slučaja Jelača«. Isključen 1940. iz SKOJ-a s grupom kojoj su dane trockističke karakteristike, taj »trockizam« će ih pratiti i kasnije, neovisno o tome što su 1941. krenuli onim putem kojim su išli samo progresivni i smjeli. Zapamćen je kao čovjek kod kojeg su uspjesi, kao i neuspjesi, brojni nesporednosti i najraznolikije dileme tekli mimo zbiljskog života, a sam je znao reći da je njegov život prosanjan, kao da je život samo ono što postoji. Sta je sve tkalo i tko je sve ispijao tkivo toga netipičnog života, kako se taj život ukrštao s drugim životima i kako im se uklanjao, jak za drugačiju, za sopstveniju, osobniju političku misao, a nejak da ustraje u toj različitosti, nije odgovoreno, ali sasvim je sigurno da su njegove misli bile ophrvane strahovima i da se, izdvojen predratnom kaznom i zauvijek odvojen jazom između organizacije i frakcionera, povlačio u se i izvlačio iz sredine. Uporno uvjeren da je njegovo da nepriznato služi, da savršeno ali nepohvaljivo izvršava, da se dobrovoljno iskoristi u tuđoj funkciji i da u pobjedi nestane. Već onda je za Partiju bilo karakteristično da se jednom odbačeni ponovo teško primaju. Drugi, manjeg ideološkog znanja i manje partijnosti, primani su često lakše čak i kad se u primanju sektašilo. Bivši »slučajevi«, bilo da su isključivani kao trockisti ili kao prirepaši, neovisno o tome koliko su svoje stavove korigirali, teško su uključivani u Organizaciju.

Od 1939. odvojen od skojevske organizacije, »stranac« za Partiju koja mu je, u ratu, povjeravala razne zadatke, pa i dužnosti, ali dugo, do 1943. nije bila sposobna ni odlučna da ga ponovo u sebe uključi, da njegovo nedvosmisleno opredjeljenje i uvjerenje prihvati iskrenošću koja je njemu bila svojstvena, Ducko Jelača je često izazivao smrt u jurišima. Ali smrt je probirljiva, neće kad hoćeš. »Proleter, ne bojte se rana, nema smrti do sudnjega dana«. On je sam tražio smrt, samo ne zato što je on žurio da ode iz života, već stoga što se plašio živjeti žigosan i što je očekivao da će mu, kad odsluži, ponovo pripisati stare trockističke kategorije izvođeci ga na stub srama.

U noći 17. i 18. aprila govorio je o tome svome mlađem kolegi iz gospičke preparandije, Milanu Pavičiću, par dana prije Pavičićevog odlaska iz baterije za političkog komesara 2. bataljona 2. brigade. Bili su na položajima između Une i Nebljusa, iščekujući napad 2. brigade i »Marka Oreškovića«. Komesari Jelača i Pavičić svu noć kišnu; svi na položajima kišnu. Zahladnilo odjednom, dunula bura s kišom. Stisnut uz mršavog Pavičića, mladića oštrem misli, ostarjele - ako je starost mjera umnosti - pameti i pitome duše, u kojoj nije bilo razumijevanja samo za izdaju i nepartijnost, Ducko Jelača se odjednom rastvorio. Napukline, vodom natočene, odjednom su otkrile ranjiva mjesta u naoko bešćutnom karakteru komesara »Oreškovićeve« čete. Možda je, otkrivajući se Milanu Pavičiću, s više ili manje svijesti o mogućnosti da ta ispovijest bude prenesena odlučujućima, imao na umu da komesar baterije 6. divizije zna sve o hajci i kažnjavanju gospičkih trockista, i da se, kad su se, prvi put u ratu, sreli kasne jeseni 1942, nije bilo da ga pred svima zagrli i bratski poljubi, i što je pokazivao istinsko razumijevanje, puno brižne suosjećajnosti, za Duckovu priču o gospičkim ustašama, njihovim znancima iz škole, koji su ga mučili i izvodili na strijeljanje, pa mu pucali oko glave, ne odajući mu da još nisu odlučni da ga i ubiju. Kao i svi ljudi koji dugo premišljaju spremajući ispovijest, uočljivo nespretni u načinu, kad je progovorio bilo je to drugačije od svih promišljenih varijanti. Bilo je kazano upravo ono što je htio učiniti, uviti i tek najaviti u slutnjama:

- Kad pobijedimo, vi ćete nas obijedene trockiste strijeljati! - i Milan Pavičić uzaludno izliva ljutnu i na takvu pomisao, ali kasnije će, kad ushtjedne da objasni i Jelaču i barem neke postupke prema Jelači, krležijanski ustvrditi kako je »neopisivost svega što smo doživjeli očita«. Ducko Jelača je jedini nosio traumu svog »trockizma«. Drugi mu to nisu spočitavali, nisu se ni sjećali, ako i jesu bili svjedoci. U njegovoj partijskoj karakteristici s jeseni 1943. godine je rečeno da jeste »bio sumnjiv, ali je to opravdao«, kao »vredan, pošten i disciplinovan« borac, »odan NOB-i«. ¹⁰⁷³⁾ Začudo, čak i kad je primljen u Partiju, i kad je kratko vrijeme rukovodio partijskom organizacijom čete, on je - što je gotovo precizno rekao Pavičiću - vjerovao da je Partija sve to njegovo odano služenje prihvatila samo kao trenutno rješenje.

Ducko Jelača nije sahranjen s počastima; možda bi netko mogao pomisliti da mu je oprošteno.

¹⁰⁷³⁾ AVII, 796, 31-24/4.

Da bi se iskazala puna odlučnost u nepoštednom istrebljenju »svake pljačkaške pojave«, dan poslije Duckovog samoubistva pred streljački stroj je izveden hrabar borac Dušan Opalić. On je bio iz grupe opetužene za klanje ovce.

Istovremeno se sličan prestup dogodio i u 1. četi 4. bataljona. Komesar te čete, Rade Svilar, pobjegao je u Liku i tamo se priključio nekoj jedinici NOV. Komandir čete Ilija Popović je smijenjen zbog nebudnosti. Za komandira 1. čete 4. bataljona postavljen je Mile Filipović, koji je poslije rasformiranja 5. ruskog bataljona bio pri štabu brigade, neraspoređen.

Tamo gdje su sahranjeni Jelača i Opalić, na izlasku iz raspukline između Lunjevače i Šatora, u Rorama, 1. bataljon je ostao i poslije 24. juna, a ostali dijelovi 1. brigade su smijenili 3. brigadu u Dubravama, Prijanima i Pribelji, na južnim padinama Jastrebnjaka, stalno u čarkama s četnicima, koji su se rasuti u grupice krili u šumama istočno od ceste Glamoč - Mliništa. Odatle će bataljoni, povremeno, biti raspoređivani na osiguranje divizijske bolnice i glamočkog aerodroma, a učestalo će odlaziti u akcije protiv četnika na Mliništa, u Gerzovo, Podgoriju i druga sela i šume između Mrkonjić-Grada, Pljeve i Glamoča. Početkom jula »Pekiša Vuksan« je bio pod komandom štaba 2. ličke proleterske brigade, koja je uveče 2. jula u 22 sata izvršila neuspjeli napad na Livno u kojem je bilo oko 1000 Nijemaca i domobrana. »Nijesmo ga zauzeli«, pisao je 6. jula štab 6. divizije, »zbog toga što je neprijatelj u samo veče dobio pojačanje, što je dobio pojačanje i u toku same borbe kod Šujice, te se napad i nije izvodio uporno i energično«. ¹⁰⁷⁴ Za vrijeme napada na Livno dva bataljona 1. brigade su zatvarala pravac Mliništa-Glamoč, a jedan je bio u rezervi štaba divizije. ¹⁰⁷⁵

Naređenje za pokret na istok je već bilo pripremljeno. I ovoga puta su teški ranjenici i svi nepokretni borci izdvojeni: 20 ranjenika na nosilima, 61 konjanik i 135 bolesnika iz bolnice 6. proleterske divizije su prije pokreta poslani u Dalmaciju, da bi s Visa brodovima odvezeni na liječenje u Italiju. ¹⁰⁷⁶ Vrhovni komandant je 16. jula od štaba 6. divizije tražio da sve teške ranjenike ostavi kod 5. krajiškog korpusa, ili da ih evakuira avionima u Italiju. Štab divizije je štabu 1. proleterskog korpusa u depeši javio da će u noći 17. i 18. jula biti evakuirano 180 teških ranjenika, ali to nisu bili borci 6. već 1. proleterske i 10. krajiške divizije. ¹⁰⁷⁷ Izdvajanjem teških ranjenika i najtežih bolesnika iz jedinica 6. divizije, pokret ličkim proleterima preko Bosne bio je uveliko olakšan, ali pri tome valja imati na umu da je s divizijom na marš krenuo »priličan broj drugova izmorenih i iscrpljenih«. ¹⁰⁷⁸

Sve do prvih dana u julu u jedinicama se nije ništa govorilo o pokretu za Srbiju, a onda je Vrhovni komandant 3. jula obavijestio štab 1. proleterskog korpusa da »Šesta divizija ostaje u Prvom korpusu« i da »treba doći za vama«, pa je od štaba korpusa Jražio da taj pokret koliko

¹⁰⁷⁴> Zb. NOR, IV/27, 98.

¹⁰⁷⁵> Isto, 25.

¹⁰⁷⁶> Đorđe Orlović, n.d. 277.

¹⁰⁷⁷> Zb. NOR, 11/13, 462.

¹⁰⁷⁸> Isto, IV/27, 328.

god je moguće ubrza. Po Titovom planu, 1. proleterski korpus sa svoje obje divizije »bi se prikupio, odmorio i snabdio materijalom« u istočnoj Bosni, uglavnom »na sektoru Foče«.¹⁰⁷⁹ U vezi s tim 6. jula je štabu 6. divizije naredio:

»Prikupite snage i pripremite se za pokret. Treba da uđete u sastav svog korpusa. Pitanje je pravca pokreta da li za I divizijom ili preko centralne Bosne. Promislite i vi, pa dajte predlog«.¹⁰⁸⁰

Ići »za I divizijom«, značilo bi preći Vitorog, spustiti se u Gornji Vakuf, uspeti se zatim na planinu Bitovnju, a odatle proslijediti pravcem Kalinovik - Foča - Čajniče. Sreten Žujović Crni, koji je u istočnu Bosnu stigao sa štabom 1. proleterskog korpusa, da bi se potpuno priključio generalu Peku Dapčeviću, koji je komandovao Operativnom grupom divizija pripremljenih za prodor u Srbiju, predlagao je »da Đoko vrši pokret preko Gacka« i da »usput, uz sadejstvo Hercegovaca«, oslobodi Gacko. Taj predlog je podržao i general Dapčević. Tito se nije složio. On je 17. jula u depeši Žujoviću i Dapčeviću objasnio da »Đoko ne može učestvovati u nikakvoj borbi u Hercegovini«, jer su njegovi borci isuviše iscrpljeni i treba im odmor i dobra hrana«.¹⁰⁸¹

Prema planu Vrhovnog štaba, položaje 6. divizije trebale su preuzeti jedinice 5. i 8. korpusa. No, baš kad je pripremljena smjena, 17. jula, dijelovi 7. SS i 118. lovačke divizije su na prostoru Livno - Glamoč - Kupres ušle u operaciju »Blitzlich«. Drugoj i Trećoj brigadi 6. divizije će trebati dva dana da se »odlijepe« od neprijatelja, koji će ubrzo, poslije povlačenja 6. divizije s livanjsko-glamočkog prostora, ući i u Glamoč. Druga lička proleterska brigada je uspješno odolijevala svim njemačkim napadima sve dok se - kao što je to tražio štab divizije - bataljoni 1. brigade nisu, štiteći bolnicu, izvukli s ugroženog teritorija pomičući se prema Kupreškom polju.

¹⁰⁷⁹ Isto, 11/13, 358.

¹⁰⁸⁰ isto, 452.

¹⁰⁸¹ Isto, 474.



*Kuriri Božan, Zdravko Lončar
i Vazme Šupak (slijeva na desno)*



*Gojko i Stevo Korica
(snimljeno uoči rata)*

*Đuro Rađenović i Zivko Medić Žiža (čuče); stoje: Jovo Marčetić, Miloš
Vujnović Lašo, Petar Stanić, Mane Stojanović, Janko Svilar, Petar Zdjelar,
Branko Kričković, Vlado Vein i Dane Medić (snimio Dragan Grubor 29.
augusta 1944)*





*Rade Đapa, Dušan Ivančević i
Stevo Glumac*

*Mičo
Čušić*

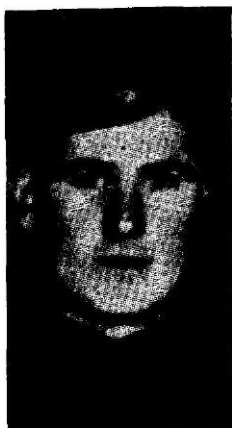


*Milan
Antončić
Velebit*



Dobanovci, 24. oktobra 1944. Oproštaj sa Milanom Antončićem Velebitom





Đuro Bokan



Štab »Gupčevog« bataljona na Zelengori 16. augusta 1944.

Nikola Kovačević, Radica Popović i Milan Kovačević (slijeva na desno)





Objed u Štabu brigade u Beogradu, decembra 1944.

Živko Medić, Gojko Damjanović, Dragan Grubor, Laso Vujnović i Stevo Glumac (slijeva na desno)





Rukovodstvo saniteta 1. ličke proleterske brigade

Lazo Radaković i D Mitar Zaklan 9. marta 1945.





Mladen Šikić



Mika Glumac



Milan Dubajić Mićo

Gojko Damjanović, Branko Vukelić Bato, Laso Vujnović, Dragan Grubor, Dara Đapa, Stojan Trtica i Milena Marković (stoje); čuče kuriri Vazma Šupak, Kresović, Radojčić i Milovanović





*Mika Vuksan, Soka Mandić,
Soka Pećanac i kurir Miso Prijić
(slijeva na desno)*



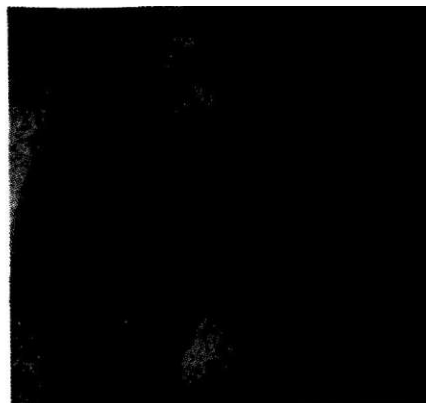
*Nikola Popović s dvojicom kurira
i Smiljom Prijić*

*Markica Vojnović, Đoko Vukmirović, Milan Šašić i Mićo Jelača
(slijeva na desno)*





*Milan Dosen, Vinko Randić
i Dušan Korica*



Milijan Živanović i Vences Mornar



*Jelka,
bolničarka
I. bataljona*



*Miloš Počuča, Bosa Lemajić, Đuro
Tankosić, Petar Teslić, Danica
Petrović i Ilija Isailović*

Milena Marković i Milka Rodić



Marš za Srbiju

(18. jul - 2. septembar 1944)

Štab 6. proleterske divizije s pratećom četom i 1. lička proleterska brigada s divizijskom bolnicom krenuli su prema Srbiji 18. jula 1944: štab divizije iz Čoslija, a tri bataljona 1. brigade iz Gerzova, Mliništa i Glavica. Bataljon »Božidar Adžija« je iz Bjeljevine na marš pošao u noći 18. i 19. jula. Druga i Treća brigada su se tek tad uspjele odvojiti od neprijatelja i krenuti prema Kupresu. Čitava divizija se na sjevernom dijelu Kupreškog polja prikupila do jutra 20. jula, kad je - svrstana u dvije kolone - nastavila pokret u smjeru sjeveroistoka pravcem Doganovci - Vrbas - Grdovo - Brvanci. »Pokret je vršen ceo dan i noć«. ¹⁰⁸²¹ Od Kupreškog polja do Vrbasa vijugavim stazama izlomljenog planinskog terena pređeno je gotovo 40 kilometara. Vrbas je pregažen u noći 20. i 21. jula malo sjevernije od Doganovaca. Kuvar 1. bataljona Kenjalo i jedan Talijan su negdje na tom putu izostali, iscrpljeni, a 20 nepokretnih bolesnika je ostavljeno u Šipragama u bolnici 11. divizije.

Neprijatelj je izbjegavan.

Kolona je u tišini, vazdan oprezna, prešla put Jajce - Donji Vakuf 15 kilometara sjeverozapadnije od Donjeg Vakufa, zaputivši se uz vlašićke strmine. Kratko se zadržavala u Grdovu, a prenoćila je u Brvancima, gdje je ujutro 21. jula doživjela napad njemačkih aviona. Dva borca su ranjena. Stazama preko Dnolučke planine i Vlašića, od željezničke stanice Doljanovci s Vrbasa, do Koričana, prevaljeno je oko 50 kilometara. U šumama Ždrijelje i Krik (nadmorska visina oko 1200 metara) sačekana je druga kolona - 2. i 3. brigada - koja je zaostajala za jednodnevni marš. Dok se divizija prikupljala u rajonu Vitovlje - Koričani - Petrovo polje - Panića polje, neprijatelj je otkrio njen pokret. Ujutro 23. jula počinju neprijateljski napadi. Do Kruševa Brda brigada je marširala pod borbom.

Od rajona Koričani - Petrovo polje do Bosne, pravcem Kruševo Brdo - Novakovići - Vučja planina - Oborište - Javorje - Šerići, pređeno je oko 80 kilometara teškog puta, uz stalno uspinjanje i silaženje.

Zapovijest za izlazak na Bosnu sjeverno od Orahovice, a južno od Javornika, izdana je u Kruševu Brdu 25. jula, kad su prikupljeni podaci o neprijatelju u onom dijelu Bosnine doline. Od Vlašićkog odreda i terenskih radnika o Nijemcima se nije ništa saznalo, a dobiveni su podaci o kvislinškim jedinicama. Četničkih grupa je bilo na desnoj obali. Za muslimansku miliciju u Doglodima je javljeno kako »neće da se bori protiv nas, već može poslužiti za vodiče«, dok je u Golubnji i Željez-

¹⁰⁸²¹~MTir797, 14-66/2.

nom Polju »hrvatska milicija neprijateljski raspoložena prema nama«. ¹⁰⁸³ Prva brigada je na hirovitu rijeku i komunikacije u njenoj dolini upućena s divizijskom inženjerijom i intendaturom. Određeno je da se rijeku forsira u noći 27. i 28. jula, ¹⁰⁸⁴ i to 2 kilometra južnije od Nemile, ispred sjevernog ulaza u kasnije izgrađeni vrandučki tunel, na ušću potoka Loznik pod kotom 554. Istočno od Bosne brigada je morala da se provuče uskim stazama preko Čolana i Kraljevine u Bijeje Vode, da bi 29. jula stigla u Pepelare, gdje se prikupljaju svi dijelovi divizije.

Brigada je postupila prema naređenju: na čelu divizijske kolone 1. brigada se 27. jula zadržavala - da ne otkrije neprijatelju svoje prisustvo i namjere - u rajonu Ravna bukva (k. 1345) - Serići - Velja (k. 1113), da bi uveče, otkrivena i napadnuta od neprijatelja, počela da se spušta na Bosnu s vodičima iz redova »muslimanske milicije«, koja se »jedino bori protiv četnika, naoružala je tu miliciju 1. proleTERSka divizija, a sljedovanje prima od Švaba«. ¹⁰⁸⁵ Iz dnevnika Miloša Čankovića se vidi da je 3. bataljon 27. jula »izvršio pokret pravcem Tomića Glava te prešao rijeku Bosnu između dva blindirana vlaka«, odnosno da je »prije prelaza likvidirao jednu kotu na kojoj su ubijena dva neprijateljska vojnika i zarobljeno dosta opreme«. Također piše da je put bio »dosta naporan«, a vrijeme lijepo, da je bataljon na rijeku izbio u 18 sati i da je na tom putu 1 borac nestao. ¹⁰⁸⁶ Mladen Šikić, koji je ponovo poslije drvarske operacije preuzeo dužnost referenta saniteta 1. brigade, u svom dnevniku piše da je brigada na Bosnu krenula u 14 sati 27. jula i da je u naredna tri sata jedva prešla »2 kilometra nizbrdno, kroz šumu«. Do 19 sati neprijatelja se nije primjećivalo, a onda je došlo do kratke borbe u kojoj je jedan borac teško ranjen. Oko ponoći, kad je kolona brigadnog saniteta bila kojih 500 metara dalje od rijeke, »začuje se ponovo paljba. Idemo i dalje. Začuje se fijuk lokomotive. Pređemo preko ceste i spustimo se u Bosnu, u vodu do pasa. Zatim prelazimo prugu, pa uspinjanje. Konji su počeli padati pod teškimžtovarima. Kad je začelje brigade prelazilo preko rijeke, naiđu Nijemci i započne pucnjava. Situacija gusta. Kolona u brzom maršu uspinje se uz brdo, brzo će svanutu...« ¹⁰⁸⁷

Onog dana kad je u Kruševom Brdu izdano naređenje za pohod ličkih proleTERSkih brigada preko Bosne kod Nemile i Vranduka - 25. jula - vrhovni komandant Jugoistoka, Von Weichs, potpisao je direktivu za operaciju »Rübezahl«, kojom je trebalo zaustaviti divizije 1. i 2. korpusa

W83) zb. NOR, IV/27, 461.

¹⁰⁸⁴ Komentatori dokumenata Vrhovnog štaba i CK KPJ daju uz dva dokumenta različite podatke o vremenu forsiranja Bosne. U komentaru Titove depeše 6. diviziji od 18. jula piše da je »desna kolona (pomoćna), koju su sačinjavali 1. brigada i deo prištapskih jedinica, razbila i proterala neprijateljske delove s okolnih visova, spustila se na reku i prešla je kod sela Koprivna do jutra 28. jula, a potom izbila u selo Gladoviće«. (Zb. NOR, 11/13, 488). U komentaru Titove depeše Đuri Pucaru od 19. jula piše kako »komanda nemačke 2. oklopne armije nije uspela da spreči prebacivanje 6. ličke divizije na desnu obalu reke Bosne noću 26/27. i 27/28. jula«. (Zb. NOR, 11/13, 494). U operacijskom dnevniku štaba 6. divizije piše da je 1. brigada »izvršila prelaz Bosne između 26-27. VII«. (AVII, 797, 14-69/2).

¹⁰⁸⁵ Dnevničke bilješke generala Veljka Dimića, original kod njega.

¹⁰⁸⁶ MRJ, 433, III, 3/303.

¹⁰⁸⁷ Mladen Šikić, Ratni dnevnik, original kod njega.

(Weichs je rekao: »crvene snage«) u prodoru za Srbiju, Dakako, sve neprijateljske vojske, zatečene ili prikupljene na pravcima nastupanja 6. divizije (i ostalih snaga usmjerenih preko Bosne, Drine i Lima na istok), sve će učiniti da je zaustave.

Pokret 6. divizije je u stopu praćen i svakodnevno u neprijateljskim komandama se znalo dokle su stigli lički proleter. Bez podataka o kojoj je jedinici riječ, pročelnik operativnog odjela glavnog stožera domobranstva glavnostožerni pukovnik Dragutin Helbrich je 25. jula u »izvješ-taju Ia broj 207/44« spomenuo sudar na Vlašiću, kod Koričana, ali kako je »jedna partizanska divizija« i pored otpora »uspjela preći cestu Jaj-ce-Turbe u smjeru sjeveroistok¹⁰⁸⁸, zaposjednuti su zaprečni postavi na odsjeku Nemila (15 km s. z. Zenice) - Zenica, dok druge podhvatne snage progone neprijatelja¹⁰⁸⁹. »Izvješće« od 26. jula kaže: »U podhvat u području Petrova Polja (s. i. Jajca) borbena skupina iz Turbeta stigla je južno od Koričana (22 km i. Jajca), dok je druga podhvatna skupina do-stigla postav 15 km i. Jajca¹⁰⁹⁰. Ili, 29. jula: »Neprijatelj ugrožava Vran-duk¹⁰⁹¹. Dan kasnije će glavnostožerni ured biti obaviješten da se »u području Nemile i Vranduka (12 i 15 km ». Zenice) vode teške borbe s neprijateljem«, ali kako su u tim »težkim borbama« domobrani i ustaše primjerno tučeni, umjesto podatka o gubicima, kazano je da »po-jedinosti nisu javljene¹⁰⁹². U jednom od »izvješća« je i podatak o pre-lasku svih snaga 6. i 11. divizije preko Bosne i o njihovom spajanju s jedinicama 16. vojvođanske divizije na desnoj obali Bosne:

»Dielovi dviju partizanskih 'divizija' uspjeti su između Žepča i Be-gova Hana (11 km j.j.z. Zepče) prijeći r. Bosnu sa zapadne na istočnu stranu i spojiti se s jednom partizanskom 'divizijom' južno od Zavidovića. Neprijateljski gubitci su veliki, ali još nisu poznati. Ima gubitaka i na našoj strani¹⁰⁹³.

U ono vrijeme njemačke komande su vrlo ažurno dobivale dekrir-tirane radiogramе štabova NOV. Njemačka radio-izviđačka služba od septembra 1943. godine je prisluškivala sve radio-veze među jedinicama i komandama NOV. Nijemcima je bilo poznato da Tito planira prodor u Srbiju. Da bi spriječili Šestu i Jedanaestu diviziju da pređu u istočnu Bosnu, na putu za Srbiju, štab 2. oklopne armije je organizirao opera-ciju »Feuerwehr« »u cilju razbijanja neprijateljskih snaga koje se nalaze u pokretu u pravcu istoka između željezničke linije Brod - Maglaj i Vr-bas, sa II kozačkom brigadom, 13. ss-ojačanim pukom (bez III bataljo-na), III bataljonom 14. SS-puka i delovima 3. i 4. hrvatske brdske bri-gade¹⁰⁹⁴.

U dolini Bosne, prema podacima partizanske obavještajne službe, »na sektoru Zenica-Žepče i duž željezničke pruge«, nije bilo »većih nep-rijateljskih snaga¹⁰⁹⁵. Takvo je bilo obavještenje štaba 16. divizije. Slič-no je saznanje i štaba 6. divizije: »Na pruži Zenica - Zepče nema jačih

¹⁰⁸⁸ Zb. NOR, XII, 446 i IV/27, 680.

¹⁰⁸⁹ Isto, IV/27, 682.

¹⁰⁹⁰ Isto, 694,

¹⁰⁹¹ Isto, 697.

¹⁰⁹² Isto, 699.

¹⁰⁹³ Isto, XII/4, 899.

¹⁰⁹⁴ Isto, IV/27, 505.

neprijateljskih snaga.¹⁰⁹⁵⁾ Zapravo, neprijateljske snage u dolini Bosne su bile mnogo veće od očekivanja. Samo 1. brigada će imati sreću da se na Bosnu spusti uoči početka »gašenja požara«, to jest uoči njemačke operacije »Feuerwehr«, prije nego što su cestu i prugu Zenica - Doboj zaposjeli esesovci, kvislinški kozaci i domobrani. To, dakako, ne znači da na lijevoj obali, kod Vranduka, nije i do 28. jula bilo Nijemaca i domobrana. Izviđači, s vodičima iz Dogleda i Orahovice, privukli su se sve do obale, utvrđujući najpouzdanije prilaze kompletnoj brigadi, koja je predanila u šeričkim šumama, desetak kilometara zapadno od Bosne kod Vranduka. U prethodnici je nastupao »Božidar Adžija«. Napad na neprijatelja počeo je bombaškom akcijom na vrhu 1073 metra visoke Zeletve, a zatim na Lozniku i Ljubatovu. Jedinice su se brže spustile niz šumovite strmine na cestu, koja vijuga uz lijevu obalu, nego što su otkrili plićake pogodne za prelaz. »Borci ispituju dubinu reke držeći se za konopce«. ¹⁰⁹⁶⁾ U toku prelaza, prije ponoći, od Zenice je naletio oklopni vlak. Manevrirajući u zoni Zlogledišta, tukao je po Bosni između Vranduka i Nemile i po stranicama Visače, kud su se, prešavši rijeku, izvlačili bataljoni 1. brigade. Do svanuća, a svanjivalo je rano, već u 4 sata, svi dijelovi 1. brigade su bili na strmim stazama desne obale, na teškom putu zapadnih brda Ravan-planine.

Druga i Treća brigada su kasnije krenule i tek su u zoru 27. jula stigle nadomak lijeve obale. Baš tad su esesovci i kozaci udarili i od Vranduka, s juga, i od Begovog Hana, sa sjevera, ugrožavajući glavninu 6. divizije. Težinu napada dijelova 7. SS divizije i 2. kozačke brigade primila je 3. lička brigada, koja je omogućila prolaz 2. brigadi i štabu divizije, ali je pri tome dio brigade (tri čete 3. bataljona) ostao na lijevoj obali. Tu su ostali i komandant brigade Lazo Radaković i komesar Gojko Milekić. Šestoj diviziji će se priključiti tek 24. septembra.

Najviša partizanska komanda u istočnoj Bosni, štab 3. korpusa, po naredjenju Vrhovnog štaba, brinuo je o prelasku 11. divizije preko rijeke Bosne, a o dolasku 6. divizije uopće nije obaviješten. No, dogodilo se tako da su vojvođanske jedinice najprije prihvatile 6. diviziju između Nemile i Begovog Hana. Prva brigada je u doticaj s Vojvođanima došla u Bijelim Vodama 28. jula, a dva dana kasnije štab 12. korpusa je 16. diviziji naredio da »sa sadanje prostorije, povezujući se sa jedinicama VI divizije, organizujemo prihvrat XI divizije«. ¹⁰⁹⁷⁾

Dosta iscrpljena, 1. brigada se čitavog dana 28. jula odmarala u Bijelim Vodama, gdje je stigao i štab 1. brigade 16. divizije. Narednog dana trebalo je proslijediti prema Pepelarima, dvadesetak kilometara istočnije od doline Bosne, ali kolona 1. brigade je bila primorana da iz pokreta uđe u borbu protiv dijelova 7. SS divizije. Borba se zametnula u području šume Vranića, nadmorska visina 1017 metara, između Bijeke Vode i Pepelara, na Hotanj-planini. U borbu je uključeno osam vojvođanskih i ličkih bataljona. Prema izvještaju štaba 1. vojvođanske brigade, vidi se da je »neprijatelj bio fortifikacijski dobro utvrđen, brojačno prilično jak i žilavo se borio, a sami prilazi gde se on nalazio geografski

¹⁰⁹⁵⁾ Isto, 461.

¹⁰⁹⁶⁾ Milan Šijan, *Treća lička proleterska brigada*, Beograd 1969, 317.

¹⁰⁹⁷⁾ Zb. NOR, IV/27, 531.

su nepovoljni».¹⁰⁹⁸ Prva vojvođanska i 1. lička su prvi napad na utvrđenog neprijatelja izvršile u li sati. I taj i nekoliko narednih napada esesovci odbijaju. Mladen Šikić je uveče toga dana zapisao kako se »ovakva uporna borba rijetko vida. Čim zastane paljba čuje se s njihove strane harmonika i radio - muzika. Zavaravanje! Naš bataljon ima preko 20 ranjenika. Selimo ambulantu iz naselja u šumu. Tu razapinjemo šator i primamo ranjenike. Sa ceste sa zapada Nijemci tuku artiljerijom. I na jugozapadu (prema Bijelim Vodama) žestoka borba. Kritično».¹⁰⁹⁹ Čitave noći se nastavlja borba, i sutradan, 30. juna, kad je samo 3. bataljon 1. brigade imao 5 ranjenih boraca.¹¹⁰⁰

Dalji pokret na istok ovisio je o uspjehu 1. brigade.

Ujutro 30. juna čete su se, kao i prethodnog dana, u nekoliko navrata ustremljivale na utvrđene Nijemce, koje su podržavali četnici iz Bijelih Voda. S juga i jugozapada od Pepelara, od Rude glave (k. 886), preko šume zvane Kapa, do strmog visa Vranića, povezano je nastupao streljački stroj Ličana i Vojvođana. U izvještaju o borbama 7. SS-divizije piše da je i 29. i 30. jula »preduzeto gonjenje« partizanskih dijelova koji su »prodrli u prostor jugozapadno od Žepča u pravcu jugoistoka preko r. Bosne».¹¹⁰¹ Štab 6. divizije, koji je pored položaja 1. brigade prošao s 2. brigadom i divizijskom bolnicom (predani su joj i ranjenici 1. brigade), pohvalio je upornost i izdržljivost bataljona 1. brigade, ističući »Matiju Gupca« i posebno novog zamjenika komesara u tome bataljonu, Paju Novakovića Pajinu, koji je prethodnog dana primio dužnost od oboljelog Bože Sijana.

Pred podne 30. jula napadi 1. brigade su pojačani divizijskim brdskim topovima i minobacačima, pod komandom nekadašnjeg Pekišinog vodnika Đure Pjevača. Tek tad su utvrđeni položaji 7. SS - divizije probijeni. Odstupajući dolinom Pepelarske rijeke prema Begovom Hanu, esesovci nisu stigli ponijeti dobar dio svoje opreme i municije. U borbama od 27. do 30. jula poginulo je 7 boraca 1. brigade.

Poslije boja za Pepelare, 31. jula, kao ni 1. augusta, jedinice 6. divizije nisu imale kontakta s neprijateljem. Po tmurnom, kišnom vremenu, u planinskoj magluštini, nastavljen je marš uporedo s brigadama 16. vojvođanske divizije. Po dogovoru majora Marka Peričina Kamenjara, komandanta 16. divizije, i Milana Antončića Velebita, jedan bataljon 1. ličke brigade je s bataljonom Sremaca isturen prema dolini Ribnice. Tamo su se pojavile neke jedinice 13. SS-divizije, koja je od 36. vojvođanske divizije bila potisnuta na zapad od doline Krivaje.¹¹⁰²

Glavnina 1. brigade je popodne 31. jula, po velikom pljusku, stigla do Ponora. Tamo je samo nekoliko bajti nasred ovećeg proplanka. Tijesno je, ali jedinice imaju kakav-takav krov nad glavom. U tom rajonu, između Kraševca i Brinića, oko 15 kilometara sjeveroistočno od Zenice, ostaje se do jutra 2. augusta, kad je uslijedio marš na istok južnim obroncima Ravan-planine, sjeverno od Vareša. Zaputivši se u 7.30 sati

1098) isto> iv/28, 110.

1099) Mladen Šikić, n.d.

1100) MRJ, 4333, III. 303/3.

1101) Zb. NOR, XII/4, 901.

1102) A VII, 26, 2/10.

2. augusta pravcem Tribija - Vijaka - Krčevine, kolona je u nekoliko navrata nakratko zastajkivala, da bi pravo na odmor dobila tek poslije 22 sata marša, u Krčevinama. U Krčevinama ostaje do jutra 4. augusta. Za vrijeme marša po vedrom danu neprestano su dežurali iskusni osmatrači neba, a po bataljonima je bila organizirana protuavionska obrana. Od Ponora do Krčevina i izvora Mlinice, u jednoj je etapi marša pređeno oko 60 kilometara.¹¹⁰³

Prije nego što će kolone 6. divizije krenuti iz rajona Babišnice prema Krčevinama, štab 12. vojvođanskog korpusa je zatražio od Vrhovnog štaba odobrenje da »korpus pođe zajedno sa VI divizijom njenim pravcem«. U štabu korpusa je ocijenjeno da je uzaludno daljnje iščekivanje 11. divizije, odnosno da »nema uslova da sa našim korpusom i ovdašnjim jedinicama III korpusa izvršimo ranije postavljeni zadatak«, pa je predloženo da se na istok korpus probije s Ličanima u uvjerenju da će time »omogućiti VI diviziji da izvrši svoj zadatak«. ¹¹⁰⁴ Prihvativši taj prijedlog, Tito je tražio da »pokret treba da bude čim brži«. Zbog toga što 11. divizija nije bila prešla Bosnu, naredio je da se povede istraga, a štabu 6. divizije je naredio da marš nastavlja »sa XII korpusom u pravcu koji ste dobili«. ¹¹⁰⁵

Sve vrijeme marša divizija je nastojala da izbjegne sudare s neprijateljem, ali to je najčešće bilo neizvodivo. »Neprijatelj nas je stalno sačekivao i pratio od komunikacije do komunikacije«, pisat će štab 6. divizije štabu 29. hercegovačke divizije. ¹¹⁰⁶ Na maršu 4. augusta kolonu 1. brigade je tukla neprijateljska artiljerija. ¹¹⁰⁷ Zbog toga je od Vrhovnog štaba zatraženo da inzistira na pomoći savezničke avijacije koja bi »trebala da spreči dejstvo artiljerije i onemogući pokrete (njemačkih trupa) cestama«. ¹¹⁰⁸

Iz Krčevina je kolona krenula u zoru 4. augusta. Pravac Očevlje - Moguše - Baraći - Kruševo; put od 30 kilometara, po Šikiću, »po relativno boljem terenu, koji je sve ravniji«. Prije nego što su kolone izišle na nešto ravniji teren, prema zapisima Jove Bursaća i Damjana Zorića, »vođena je borba danju i noću, što je usporilo marš, kao i vrleti neprohodne Konjuh planine k. 1328«.

U Kruševu se brigada zadržala 5. augusta. Čitavog dana su održavani sastanci i savjetovanja; »bile su četne i bataljonske konferencije: analiziramo pokret« po Veljku Dimiću.

Ujutro 5. augusta, i ovoga puta tučena njemačkom artiljerijom, brigada je krenula na put pravcem Dugandžići - Mandurići - Knežina, jugozapadnim obroncima Slemenske planine; put dug oko 25 kilometara. U besputnoj zoni Knežine i Vrabaca, to jest u rajonu šume Palež, 17 kilometara sjeverno od najbližeg prilaza cesti Sarajevo - Sokolac - Han Pijesak - Vlasenica, brigadnu kolonu su prvi put napale brojnije četničke snage, koje su bile pod komandom štaba 13. SS »handžar« divizije.

1103) Maršutu su rekonstruirali Jovo Bursać i Damjan Zorić, prema zapisima Jove Bursaća, ostali izvori su navedeni.

"<*> Zb. NOR, IV/28, 507; AVII, 26, 2/10.

nos) Zb. NOR, 11/13, 627.

no«) Isto, IV/28, 315.

no?) MRJ, 4333. III 303/3.

"08) Zb. NOR, IV/28, 509.

Jedinice 1. brigade ovim napadom nisu iznenađene. Sve vrijeme marša bile su oprezne. Raznih »milicija« i četnika je bilo posvuda i stalno je nalagana puna pažnja. Četnici su posebno bili opasni za one koji bi izostali iza kolona. Na četnički napad na desnoj obali Dobrače bataljoni 1. brigade su odgovorili protunapadima. Četnici su razjureni. Zatim je uslijedio napad ustaša kod Vrabaca, 10 kilometara sjeverno od Sokolca. I taj napad je odbijen bez gubitaka u jedinicama 1. brigade.¹¹⁰⁹⁾

Tek što su ustaški napadi odbijeni, na stazi pored obale Bioštica, prethodnici 1. brigade, grupi boraca čete za vezu, priključio se neki tridesetogodišnjak, koji se predstavio kao Sarajlija, tehnički crtač, komunist, primoran da zbog provale napusti najvećom brzinom sarajevsku ilegalu. Jovo Dumić je s mnogo povjerljivosti primio Sarajliju i iskreno će se začuditi kad njegovu povjerljivost komesar brigade protumači kao »manjak potrebnog opreza«. Komesarova sumnjičavost se pokazala opravdanom. Već 6. augusta štab brigade je od terenske obavještajne službe saznao da je »ilegalac« ustaški špijun. Oficir Ozne u brigadi, nasljednik ranjenog Lavrnića, okretni i snalažljivi Milan Trešnjić, s mnogo umješnosti ispitivao je Sarajliju i tako utvrdio da su podaci terenskih obavještajaca tačni, odnosno da je »ilegalac Tabaković« legionarski poručnik, odavno u službi Gestapoa.

U noći 5. i 6. augusta kolone 6. divizije i 12. vojvođanskog korpusa su bile na prilazima cesti Sarajevo - Zvornik, na ulazu u »jednu od najtežih maršruta«¹¹⁰⁾ gdje će je njemačko-kvislinške snage danonoćno sačekivati i u stopu pratiti prema planu operacije »Hackfleisch«. U toj operaciji Nijemci su - »s ciljem vezivanja (12. korpusa i 6. divizije) te time i njihovog sprečavanja da pređu Drinu«¹¹¹⁾ - angažirali 13. SS - »handžar« - diviziju, dijelove 7. SS-divizije »Princ Eugen«, četnike u istoj Bosni, 1. ustaški stajaci zdrug i 8. posadni zdrug. Domobransko-ustaškim snagama je naređeno da između Sokolca i Han-Pijeska »sa 7. SS i 13. SS divizijom spriječe prelaz 6, 16. i 36. divizije prema Srbiji i Crnoj Gori«.¹¹²⁾

U zonu gustog rasporeda njemačke pješadije i tenkova (štab 12. korpusa će procijeniti da je na sokolačkoj cesti ujutro 6. augusta bilo više od 5000 vojnika s jakom artiljerijom)¹¹³⁾ sve jedinice su silazile u koloni po jedan. Drugačije se niz Slemensku planinu nije moglo. Kolone Ličana i Vojvođana napadnute su na izlazu iz Preljubovića - na cesti, između šume Gajevi i seoca Skorlin i Zavrzi. Prema jednom njemačkom izvještaju, prvi se u borbu uključio 7. SS izviđački bataljon, koji je »razbio jake delove 6. crvene divizije«.¹¹⁴⁾ Ustaška komanda će izvijestiti da su njihovi zdrugovi »zajedno sa SS postrojbama« na cesti kod Preljubovića »nanijeli neprijatelju gubitaka od 300 - 400 mrtvih«.¹¹⁵⁾ Šesta divizija nije ni razbijena, niti je pretrpjela veće gubitke. Klin 6. divizije, s 1. brigadom na čelu, kod Košutice na cesti Sokolac - Han-Pijesak, raz-

¹¹⁰⁹⁾ Isto, IV/30, 827.

¹¹⁰⁾ Milan Sijan, n.d. 322.

¹¹¹⁾ Zb. NOR, XII/4, 450 i 909/910.

¹¹²⁾ Isto, IV/130, 830.

¹¹³⁾ Isto, IV/28, 508.

¹¹⁴⁾ Isto, XII/4, 909.

¹¹⁵⁾ Isto, IV/30, 830.

bio je položaje njemačke pješadije i tenkova i osigurao prebacivanje svim divizijskim dijelovima uz kose 1318 metara visokog Kopita, prema Sijercima i Dolovima, gdje će se jedinice odmarati do 7. augusta.

Vrhovni štab je obaviješten da je 6. proleterska divizija »pod bor-bom prešla cestu Han-Pijesak - Sokolac«, odnosno: »Neprijatelj jačim snagama stalno navaljuje na njih (na 6. diviziju) i XII korpus«. To je Titu javljeno iz štaba 1. proleterskog korpusa. Direktna veza štaba di-vizije s Visom bila je izgubljena. Na vijest o proboju divizije na Glasinac, u Dolove i Sijerce, Tito je preko štaba 1. proleterskog korpusa ujutro 8. augusta odredio: »Šesta treba da ide u ranije određenom pravcu. Pra-vac nije promijenjen«. ¹¹¹⁶ Divizija nije ni skretala sa prethodno utvrđe-nog pravca, koji ju je vodio prema Drini i sjeverozapadnom Sandžaku. Odmorena onoliko koliko je bilo neophodno da izdura na narednoj marš-ruti, divizija je i ovoga puta s 1. brigadom na čelu (kasnije će biti kazano da je za to nastupanje ispred divizije »najzaslužniji« komandant Milan Antončić, koji je znao puteve prethodno pređene s 1. proleter-škom brigadom) prosljedila iz Dolova na jug pravcem Konosprevci - Šenkovići - Crni vrh. Kolona je na cestu Sarajevo - Podromanija - Ro-gatica izbila kod seoceta Obrtići, ispod hiljadumetarske Babe, na kojoj su bile neke četničke grupe. Na cesti su bili njemački tenkovi. I ovdje je borba bila kratka, ali izuzetno žestoka. Ranjenički ešelon je opet po-većan. Kad je minula ponoć u noći 7. i 8. augusta, posljednji dijelovi 6. proleterske divizije su se počeli uspinjati s rogatičke ceste uz Rudine. Tada je čelo kolone, bataljon »Adžija«, već bilo na ulazu u Gornju Vin-ču, nad lijevom obalom Prače. Čitave noći su vođene borbe, na cesti protiv Nijemaca, a izvan ceste protiv četnika, koji su naročito osiono napadali u rajonu Ponora.

Od noći 5. i 6. augusta, do jutra 8. augusta, gotovo neprestano u borbama, sve vrijeme na kiši, brigada je prešla nešto više od 55 kilo-metara.

Na maršu od Gornje Vinče prema razvalini Pavlovac na Prači na čelu kolone je bio bataljon »Marko Orešković«.

Nad uskim i dubokim koritom modre romanijske rijeke, uz koju vi-jugaju cesta i uskotračna pruga, bili su raspoređeni dijelovi 8. domob-ranskog posadnog zdruga, utvrđeni u razvalini Pavlovac i nizu bunkera. U osvit dana počinje borba za Pavlovac i bunkere. Školovani artiljerac Milan Antončić Velebit je ovdje obavio dva posla: komandant Velebit je najprije rasporedio snage za napad, a artiljerac Velebit je potom izveo brdsku bateriju topova pred razvalinu Pavlovac, da bi odatle s nekoliko preciznih pogodaka, poslije vrlo kratkog urakljivanja cilja, uzdrmao utvrđene tačke sjevernih prilaza Prači. Poslije toga je uslijedio napad »Marka Oreškovića«, a ujedno i napad ostalih bataljona na bunkere.

Dva sata kasnije (prema ustaškom izvještaju: u 8 sati i 45 minuta), čitava 1. brigada je bila na cesti i željezničkoj pruzi. U taj mah je od Pala neletio vlak uskotračne pruge, takozvani »čiro«, pun ustaša i do-mobrana. Žestinu prvog napada na sebe je primio »Marko Orešković«.

¹¹¹⁶ Isto, 11/13, 647.

Komandant toga bataljona, stari sindikalist Milan Tankosić, tom prilikom je teško ranjen. Situacija je bila teška. Vodu Dane Medića je naređeno da po svaku cijenu izvuče ranjenog komandanta bataljona, kojeg je odmah zamijenio Jandre Žunić, do tada - poslije povlačenja Oficirske škole iz Drvara - neraspoređen. Vlak s ustašama je bio primoran da uzmakne prema Renovici, gdje će uletjeti u zasjedu dijelova 12. korpusa i biti uništen. Župsko oružničko zapovjedništvo u Sarajevu je desetak dana poslije tih borbi na pruži Prača-Rogatica pisalo da je »skupina komunista od oko 6000 naoružanih osoba« prešlo »iz kotara Vlaseničkog preko Romanije« i da je između Prače i Renovice na četiri mjesta razorena pruga, pri čemu je »opljačkan jedan njemački transport ratnog tvoriva« i »zarobljen oklopni vlak i posada, osim zapovjednika oklopnog vlaka koji se spasio«.¹¹⁷

S pruge, dijelovi 1. brigade su izveli napad na neprijatelja u Prači. Za to vrijeme su od Rogatice stigli njemački tenkovi. Prvoj brigadi je naređeno da Praču drži u blokadi dok čitava divizija ne pređe rijeku i ne krene uz padine Jahorine preko Komrana. Sve do večeri 8. augusta vođene su borbe na desnoj obali Prače, na željezničkoj pruži i oko mjesta Prača. Uveče je uslijedio pokret uz Jahorinu. »Put je bio vrlo naporan. Noć mračna«.¹¹⁸ Prva brigada je osigurala prolaz glavnini divizije, a onda krenula na njenom začelju, da bi se zaustavila desetak kilometara južnije od Prače, u rajonu sela Orahovica i Bare, na jugoistočnim i jugozapadnim padinama 1359 metara visoke Krnje Jele. Bila je to treća noć bez sna. Ipak, u ova jahorinska sela divizija je ulazila u stroju, s pjesmom, dok su jače izvidnice 1. brigade bdjele na bočnim osiguranjima. Mile Ciganović će kasnije zapisati kako je tamo na puteljcima Krnje Jele, »među veličanstvenim planinama, kojih vrhovi paraju nebo«, lička »monotona otegnuta zavičajna pjesma iz desetina mladenačkih grla odjekivala i gubila se prema planinskim vrhovima«. Kaže da su s »pritajenom tugom u srcu slušali pjesmu, koja je u nama budila sjećanja na rodni kraj, na toplo, napušteno ognjište«.¹¹⁹ Čak i sam Dragan Šijan Brovinger je, sjećaju se, na maršu preko Krnje Jele pjevao drugačije od svog načina, s mnogo manje siline i derta, s mnogo sjete i neprikrivene tuge:

Aoj, Liko, ravnija od Srema,
sve zidine, nigdje kuće nema...

Pjevalo se, zbog morala, osobnog i općeg, ali i zbog ugleda pred narodom koji još nije vidio ličke proletere. »Ide Šesta i titovke heri... « Pjevalo se da se prikrije koliko je snaga iscrpljena, da se ni sebi ni protivniku ne otkrije ono što će baš toga dana general Lekić javiti maršalu Jugoslavije: »Slaba ishrana i umor prete izbacivanjem iz stroja glavnine snaga«.¹²⁰ Već nekoliko dana, od 4. augusta, nije bilo »ništa moguće nabaviti za hranu«.¹²¹ Zalihe koje su intendanti 6. divizije pripremili u glamačkom polju, uza svu škrtost u dijeljenju, bile su potrošene. Intendant

¹¹⁷ Isto, IV/28, 509.

¹¹⁸ MRJ, 4333. III. 330/3.

¹¹⁹ Mile Ciganović, Busija u krvi, Zb. *Šesta proleterska divizija*, 353.

¹²⁰ Zb. NOR, IV/28, 509.

¹²¹ Milan Đumić, Razvoj pozadinskih jedinica, Zb. *Šesta proleterska divizija*, 641.

Milan Đumić piše da je posle prodora u kalinovička sela »snabdijevanje jedinica postalo izvanredno teško zbog stalnih napada neprijatelja«. I borci su se snašli: na prelazu preko jednog od kanjona »sa čela kolone je, od čovjeka do čovjeka, pošlo naređenje 'Veži volove!', a do začelja se to pretvorilo u 'Kolji volove!'. Tako je naš mesar Mićo Jelača počeo da ih kolje, a neprijatelj nas napada sa svih strana».¹¹²²⁾

Glad je rasla, a još više su razrastali, i kao mora diviziju pritiskivali, problemi s ranjenicima. Bilo ih je sve više, i bilo im je sve teže. Mnoge se moralo nositi, a to je silno umanjivalo borbenu sposobnost jedinica. Ipak, ni jedan ranjenik 6. proleterske divizije nije ostavljen na dugom putu od Glamoča.

Ranjenički ešelon je znatno povećan ujutro 9. augusta. Vođena je višesatna vrlo teška borba, teška posebno za bataljone 1. brigade, koji su i ovoga puta bili na položajima osiguranja. Diviziju zatečenu na odmoru u rajonu Orahovica-Bare rano izjutra su napali SS-bataljoni, koji su prodirali i od Prače, sa sjevera, i od Goražda, s istoka.

Iz izvještaja štabova 7. SS i 13. SS-divizije vidi se da su bili temeljito obaviješteni o svakom manevru 12. korpusa. Znali su da je 12. korpus do jutra 9. augusta prodro »svojim prednjim dijelovima do Jabuke, 16. kilometara sjeverozapadno od Foče».¹¹²³⁾ Komandant snaga uključenih u operaciju »Hackfleisch« SS-Brigadeführer Otto Kumm je snage 7. i 13. SS-divizije, kao i sve pridodane ustaško-domobranske formacije, a i četnike, mada o tom neće biti podataka u izvještajima, podijelio u dvije grupe: »Jedna od njih je bila ona koja je već iz doline Prače napala 6. ličku proletersku diviziju i imala zadatak da nju i 12. korpus stalno napada u leđa. Prispjela je iz Rogatice i glavninom napala iz doline Prače, a dijelom snaga obuhvatno preko brda Komunt. Drsko prodirući, ova borbena grupa je bila ugrozila bolnicu 6. ličke divizije u selu Donjim Barama, ali ju je 6. lička proleterska divizija odlučnim protivnapadima odbacila nazad...

Oto Kum je svakodnevno dobijao od svojih pretpostavljenih informacije 'iz sigurnih izvora' (dekriptovanjem radiograma štabova NOVJ) o tačnom rasporedu i namerama jedinica 12. korpusa i 6. ličke proleterske divizije. Saznavši da su se one orijentisale da Drinu pređu kod Ustikoline, Kum je hitno uputio svoju drugu borbenu grupu (2. bataljon 13. SS - brdskog i 3. bataljon 14. SS brdskog dobrovoljačkog puka, divizijski Mešoviti bataljon, delove domobranskog 8. posadnog zdruga i Fočansku četničku brigadu) s nalogom da pretekne 12. korpus NOVJ, zaposedne sve mostove i prelaze na reci Drini od Ustikoline do Foče i organizuje položaje na levoj obali Drine, od sela Kremin Do do sela Pivni Do, a po dubini da posedne brdo Tjemnik (k. 1021) dok su četnici dobili zadatak da u istoj zoni posednu desnu obalu Drine. Čim je posela položaje, borbena grupa je osula snažniju artiljerijsku vatru po rejonima razmještaja jedinica 12. korpusa NOVJ. Videći da Nemci čvrsto drže rejon Ustikoline, štab 12. korpusa je noću 9/10. augusta pomerio sve tri divizije još južnije - na prostor između sela Jabuke i sela Kratin».¹¹²⁴⁾

¹¹²²⁾ IstO.

¹¹²³⁾ Zb. NOR, XII/4, 920.

¹¹²⁴⁾ Komentar u Zb. NOR, II/13, 674.

Poslije žestokog sudara, 5. SS brdski armijski korpus će biti obaviješten da su »spriječeni mnogobrojni pokušaji prodora neprijatelja u pravcu istoka, pri čemu je izbrojeno 118 mrtvih kod neprijatelja«.^{1,25)}

U borbama vođenim 9. augusta, 1. lička proleterska brigada je u nekoliko silovitih protivjuriša zaustavila Izviđački bataljon 7. SS-divizije i 1. bataljon 13. SS-puka na koti 1267 (Cernice) između sela Datelji i Komarni, na Crnom vrhu (tt. 1408) i na Krnjoj Jeli. Na pošumljenim padinama Crnog vrha bili su dijelovi 3. bataljona »Božidar Adžija«. Borba je vođena iz neposredne blizine. Četa Dragana Sijana Brovingera i Mirka Laskovića odbila je dva napada, a kad su komandir i komesar procijenili da napad esesovaca malaksava, povelili su četu u protunapad. »U tom nastupanju«, piše Mirko Lasković, »nalijećemo na pritajenog Švabu sa šarcem: sa daljine od 5 do 10 metara iza jedne stoljetne bukve ispaljuje smrtonosni rafal. Pada pokošena Dušanka Radaković. Videći to, borci voda Jove Zavišića, koji se isticao hrabrošću i iskustvom, hitro su se ustremili na Švabu... « Njemački streljački stroj se sudio i ponovo izvršio napad. Brovingerova četa se morala povući, ali je izvukla mrtvu Dušanku Radaković. »Pod dejstvom neprestanih neprijateljskih napada i žestoke vatre, neprekidno u borbi, sahranjujemo voljenog borca i divnu drugaricu Dušanku. Njen grob pažljivo maskiramo lišćem u grmlju... «

Neprijatelj se uspio u nekoliko mjesta ukliniti u razvučeni raspored 1. brigade. Jedna grupa esesovaca se našla čak kod komandnog mjesta štaba brigade. Komandant Milan Antončić je »sa kuririma zarobio nekoliko sremskih Švaba«.¹¹²⁶⁾

Esesovske jedinice, koje su nadirale od Goražda preko 1154 metra visokog Komuta i dolinom Čemerice, zaustavila je 3. lička brigada.

Nijemci su čitavog dana ispoljavali vrašku odlučnost. Povremeno tučeni u silovitim sudarima, brzo su sređivali svoje redove i obnavljali napade. »Bilo je mnogo mrtvih«¹¹²⁷⁾ zapisuje toga dana Mladen Šikić.

Sve dok se štab divizije, s prištapskim dijelovima, 2. brigada i bolnica nisu izvukli s ugroženog terena marširajući prema Bogovićima, 1. brigada je održala posjednute položaje. Treća je, sa svoja tri bataljona, snalažljivo manevrirala, primorana da s položaja na položaj uzmiče. Kasno uveče, obje su se brigade »odlijepile« od nasrtljivih esesovskih bataljona i krenule za 2. brigadom i bolnicom u rajon sela Bogovići-Kolakovići.

Odljepivši se od nasrtljivih esesovskih jedinica tek uveče 9. augusta, 1. brigada se divizijskoj cjelini priključila u Donjim Bogovićima, 15 kilometara jugozapadno od mjesta gdje je pređena Prača, na južnim padinama Jahorine. Na tom maršu Nijemci su čelu brigadne kolone postavili vrlo lukavu zasjedu. Na jednom raskršću isturena izvidnica, grupa s vodnikom Đurom Damjanovićem iz čete za vezu našla je na drvetu ispisanu obavijest: »Druga brigada otišla desno«. Nitko ne pomišlja na varku. Kilometar dalje brigadu je sačekala esesovska zasjeda. U žesto-

¹¹²⁵⁾ Zb. NOR, XII/4, 921.

¹¹²⁶⁾ Veljko Dimić, n.d.

¹¹²⁷⁾ Mladen Šikić, n.d.; MRJ, 4333. III. 330/3.

kom okršaju Đuro Damjanović je nestao, a vezist Đuro Pjevač i grupa boraca čete Pajice Pavkovića zarobila je jednog banatskog Nijemca.

Poslije tog sudara s Nijemcima, uspostavljena je veza sa štabom divizije. Brigada se brzo pomjerila prema cesti Goražde - Foča. Ali, tada su već svi prilazi toj cesti bili čvrsto zatvoreni. Ličke brigade su s južnih obronaka Jahorine krenule - kao što je tražio štab korpusa u noći 9. i 10. augusta - još dalje u smjeru jugozapada, između Jabuke i Kratina. Šesta divizija je u 4 sata 10. augusta izvršila pokret od Bogovića preko Jabuke na prostoriju Kolunsko brdo - Rudina - Kolun, 15 kilometara jugozapadno od Donjih Bogovića i isto toliko sjeverno od ceste Kalinovic - Foča. Štabovi 6. divizije i 12. korpusa su, analizirajući situaciju, odustali od namjeravanog pokreta prema Ustikolini: ujutro 10. augusta opredjeljuju se za prelazak preko Drine u rajonu Foče. Nije bilo pouzdanih podataka o rasporedu neprijateljskih snaga, čak se računalo (»prema jednim podacima«) da je neprijatelj »izvesnim delovima zaposeo cestu Foča - Miljevina«, ali moralo se udariti »preko ceste ispod Miljevine na sektor južno od ove ceste«.¹¹²⁸⁾

Prva brigada je 10. augusta, sve vrijeme napadana, pri čemu je njemačka artiljerija bila strahovito opasna, izvela pokret južno od Begovića prema Ukšićima, preko Jabuke do kote 1147. Od jedne granate koja je pogodila posred kolone 1. bataljona, 12 boraca je izbačeno iz stroja. Poginuo je komesar 2. čete Nikica Lukić, zрманjski pečalbar, koji je na raznim radilištima diljem Jugoslavije uočavao sve oblike nepravdi i tražio put do pravde. Poginuo je i mitraljezac Jokić, Dalmatinac. Jedna desetina 1. bataljona se odvojila od brigade i više je nisu ni stigli; priključili su se hercegovačkim jedinicama. U rano popodne 10. augusta, kad je kolona sišla u korito nekog djelomično presušenog potoka, pa krenula uz strminu, napali su je četnici, a onda je ponovo udarila artiljerija. »Čitav sat Švabe su neumorno tukle ovaj sektor iz brdskih topova i haubica sa oko 40 do 50 granata. Ostalo je mrtvih boraca i dosta ranjenih«, zapisuje uveče toga dana Mladen Šikić. Poginuo je jedan od najcjenjenijih u brigadi, operativni oficir Milan Pribić.

Noć 10. i 11. augusta brigada je u Zorojevićima.

Na sastanku štabova 12. korpusa i 6. divizije dogovoreno je da obje grupacije, korpusna i divizijska, udare na neprijatelja raspoređenog na cesti Foča - Miljevina istovremeno, 11. augusta. Prema tom planu, 16. divizija je nastupala kao lijeva kolona, najbliže Foči, 36. divizija u centru rasporeda, a 6. divizija, u desnoj koloni, morala je cestu preći južno od sela Poljica, na velikim zavojima na brdu Stolovi, na po puta Foča - Kalinovic.¹¹²⁹⁾

U noći 11. i 12. augusta ni jedna jedinica nije mogla da se probije preko ceste Kalinovic - Miljevina - Foča. »Vodimo stalnu borbu na prelazu na Miljevinu«, javljeno je Vrhovnom štabu. Zatim: »Neprijatelj sa jakim snagama koncentrisao na liniji Foča - Kalinovic i spriječio prelaz naših jedinica preko ceste«. Prethodno, 9. augusta, Lekić je Vrhovnom štabu predlagao »da izvjesne snage Prve divizije izvrše pritisak na Foču, radi olakšanja našeg prelaska«. A 11. augusta tražio je »hitno bombar-

¹¹²⁸⁾ Zb. NOR, V/28, 510.

¹¹²⁹⁾ Isto, 227.

diranje sektora Foča - Kalinovik« i »sarađnju lovaca na komunikaciji Goražde - Kalinovik - Sarajevo« kako bi bila onemogućena njemačka artiljerija i spriječeni pokreti trupa komunikacijom Foča - Kalinovik, pa bi se »prebacivanje izvršilo bez nekih poteškoća«. Vrhovni štab je prihvatio oba prijedloga, samo on nije upravljao savezničkom avijacijom, pa od nje nije ni bilo očekivane pomoći, a 1. diviziji, koja je dejstvovala u zahvatu komunikacije Prijepolje - Pljevlja, naređeno je da dio snaga usmjeri prema Foči. Iz 1. korpusa su u vezi s tim naređenjem u 13.30 sati 12. augusta obavijestili štab 6. divizije: »Uputili smo dva bataljona da 13-og noću zauzmu Foču i obezbede mostobran na Drini vama i Lekiću.«¹¹³⁰⁾ Stjecajem nepovoljnih okolnosti, ni bataljoni Prve proleterske neće stići 13. augusta do Foče.

Dvanaesti korpus, opterećen »velikim brojem teških ranjenika i nošila«, iznuren i nesposoban za pokret »bez minimalnog predaha i prehrane ljudstva, probio se »po cijenu velikih gubitaka« uveče 11. augusta preko Borje u Zelengoru, da bi u Vrbnici čekao da saveznički avioni bace hranu i da bataljoni 1. proleterske divizije napadnu Foču »u cilju stvaranja mostobrana za naš prelazak«, ali nije bilo mogućnosti da se snage iz Sandžaka probiju na Drinu i da tu prihvate umorne trupe 6, 16. i 36. divizije.

Prema cesti s koje je sve vrijeme odjekivala strašna grmljavina jedinice 1. brigade su se zaputile pravcem Jabuka - Mrežice u 5 sati 11. augusta. Napad na položaje duž ceste je uslijedio uveče. Referent saniteta Mladen Šikić piše da »takvu vatru«, kakvom je brigada sačekana na cesti kod Miljevine, »takvu užasnu paljbu nisam doživio«. U ambulantnoj koloni trojica su ranjena, jedan je od rana umro. »Ne znam gdje mi je glava. Idem stalno pognut, prejaka je vatra«. Šesta divizija teško odustaje. Neprestano se ponavljaju napadi. U nekoliko navrata dolazi do borbi prsa u prsa; zarobljen je jedan esesovac.

Iza ponoći odlučeno je da se napadi na cestu obustave. Štab divizije se opredijelio za zaobilazni manevar. Šikić: »Već tri dana marširamo i dan i noć prebacujemo se i uvijek vodimo nasilno nametnutu borbu. Jednom dnevno jedemo. Kolona se vraća, a kraj kolone leže borci, zaspi ili na kraju svojih snaga, pa čak i mrtvi. Sve tumara, sve spava«.

Umjesto da Drinu forsiraju u rajonu Foče, kao što je planirano, i kao što se po velike cijene u ljudskim životima pokušalo učiniti, jedinice 6. divizije su primorane da pokret nastave preko krajnje nepovoljnih područja, bespućima Treskavice, Lelije, Zelengore, Volujaka...

Poslije neuspjelog napada na neprijatelja utvrđenog na cesti Kalinovik-Foča, 6. divizija se odvojila od 12. korpusa, da bi 12. augusta krenula u sve neprohodnije zone, prema Krbljinama, preko Mrežica i Mušica. Ali, ni taj dio marša nije prošao bez borbi. Najprije su ujutro 12. augusta lički proleter i imali žestok obračun s 1. bataljonom 13. SS brdskog puka, koji je prethodnog dana izbio u Dobro polje, a zatim su se sudarili s četnicima Romanijskog korpusa. Do noći 12. i 13. augusta raspršene četničke jedinice su se prikupile i, ovoga puta i smišljenije i odlučnije vođene, odoljele napadima 1. brigade, kojoj - na čelu divi-

1130) Avil, 372, 33/52-1.

zijske kolone - nije pošlo za rukom da se u prvom pokušaju na pravcu Krbljine - Šivolji - Borija probije s treskavičkog bespuća prema Leliji i Zelengori, gdje će - kako to Lekić Titu javlja 14. augusta - 12. korpus uzaludno čekati dva dana.

Na onom prostoru, pritisnutom neprijateljskim snagama, situacija je sve teža. Sporo se ide s ranjenicima na nosilima. Nema hrane. Nema sekcija, nema vodiča, nema podataka o neprijatelju. Citava divizija je 13. augusta predanila na Treskavici u rajonu Gvozno polje istočno od dvijehiljademetarskih vrhunaca, na visoravni od 1387 metara. Od Jabuke dotle, pokušavajući u dva navrata da se Drine domogne prodorom preko ceste Kalinovik - Foča, 6. divizija je od 10. do 13. augusta prepješala oko 100 kilometara ponajčešće, pogotovo 12. augusta, kad se odvojila od pravca Trnovo - Kalinovik, na prostoru bez ikakvih staza. S Gvoznog polja 13. augusta su na jug, prema Kalinoviku i cesti Kalinovik - Nevesinje, slane probrane oficirske patrole, koje su izviđale i zemljište i neprijatelja, da bi se pribrali barem neki podaci, neophodni za izbor naredne marš-rute. Uveče 13. augusta na savjetovanju sa štabovima brigada, poslije analize izvještaja oficirskih patrola, štab divizije se opredijelio za pohod prema Zelengori u dvije kolone. Prva brigada je ovoga puta u glavnoj koloni, sa Trećom brigadom, bolnicom i štabom divizije; pravac: greben Treskavice - od kote 1424 na zapad preko Malih vrata (1876) - pa u smjeru jugozapada do Lukavice (1754) i onda na jug, niz šume izlomljene Treskavice preko sela Čestljevo i Hotovlje do Obalja na nevesinjskoj cesti, i dalje, ovoga puta u smjeru jugoistoka, uz strmu Leliju, čiji visovi dopiru do 2032 metara nadmorske visine. Drugoj brigadi je bio namijenjen kraći pravac, bliže Kalinoviku: i da obmane neprijatelja o kretanju glavnine (jer je s glavninom bolnica) i radi osiguranja glavnine od Kalinovika. Obje kolone su 14. augusta imale više usputnih okršaja, na Treskavici s četnicima, a na nevesinjsko-kalinovičkom drumu s manjim njemačkim snagama. Obje kolone su cestu prešle kod Obalja. Glavnina je zanoćila u rajonu Slatina bara, a 2. brigada u Marčinkovom vrelu.

Glavna kolona je 14. augusta od grebena Treskavice preko strme Lelije do Slatine bare prešla 60 kilometara. Bio je to nevjerovatno težak put, mučan posebno za ranjenike. Toga vrelog augustovskog dana mnogi su vidjeli komandanta divizije kakvog ga nikad prije i nikad kasnije nisu vidjeli: zaspao je na sedlu i pao s konja.¹¹³⁰ Šikić piše da su borci bili na kraju izdržljivosti, a da su konji padali i ugibali.

U zoru 15. augusta, prije nego što su i pristigli svi dijelovi divizije, sa Slatine bare, od razrušene žandarmerijske stanice Zelengora, od Čengića-bara i Marčinkova vrela pokret je nastavljen prema visovima mrkle Zelengore. Prvi cilj je bilo Ružin-polje, od Slatine bare oko 20 kilometara. Na tom »polju« u zoni Ljubin grob, umorni borci su uzaludno očekivali prethodno najavljene savezničke avione s hranom i municijom. Hrane već danima nije bilo, ako se ne računa bukova kora ili razne trave ljutih korijena, a i municije je ponestalo. Za topove uopće više nije bilo granata. Čitave su noći paljene vatre, kao što je dogovoreno,

¹¹³¹> Milan Đumić, n.d. 641.

ali aviona nije bilo. Pokret je nastavljen u zoru i kolona se nije zaustavljala do kasno uveče 15. augusta, kad je čelo stiglo - sve vrijeme na putevima kroz bespuće, gdje su kosturi svjedočili o probojima jedinica Operativne grupe divizija juna 1943. godine - preko 1997 metara visokog Orlovca i Lučkih koliba, dolinom Hrčave do Krekova nad spaljenim Tjentištem. Od Ružin-polja do Krekova 16 kilometara, a činilo se iznurenoj koloni, koja je povremeno i lutala, da je 15. augusta prevalila mnogo puta duži put; u Čankovićevom dnevniku je podatak da je put, »naporan i težak«, bio »dug 35 kilometara«. Umor je načio i najsilovitije energije. Snažni, čak gorostasni momci, svikli i obikli na teškoće, rasli gotovo uvijek na rubu gladi, preko Zelengore su jedva išli. Kod Lučkih koliba je zakopan dio mitraljeza i puškomitraljeza, i sva divizijska artiljerija,¹¹³² za njih nije bilo municije, niti tovarnih grla da ih nose.

Kolone na Zelengori su sve vrijeme pohoda bile, nekad iz neposredne blizine, nekad jače, a nekad slabije napadane od neprijatelja, koji je u stopu pratio 6. diviziju. Posebno je žestoka borba na Orlovcu i na Ružin-polju protiv esesovskog bataljona, koji se probio od Obalja.

Više zbog iznurenosti, nego zbog neprijateljskih napada na maršu preko Zelengore, kolone 6. divizije nisu bile povezane. Mnogi borci su izostali i zauvijek ostali. Kasnije će nastati pjesma ličkih djevojaka:

Zelengoro, jezero postala,
ti si naše jabuke obrala,
obrala ih mlade i zelene,
zacrnila i cure i žene.

Ranije, a ni kasnije, nije za jedinice 6. divizije bilo napornijeg hoda. Ona mrkla plećata planina lijepog imena, Zelengora, po drugi put je u razmaku od 14 meseci po svim stazama, uz bistre planinske izvore, na plasama i čairima, po prevojima i udolinama, obilježena mrtvima. Što se išlo bliže Sutjesci, smrt je bila sve nadmoćnija, zacarila nad izlomljenim kolonama. Začelja tih tek djelomično povezanih kolona pritiskivale su jedinice 118. njemačke divizije, a na pravodobno zaposjednutim položajima u dolini Sutjeske čekale su jedinice 7. SS brdske dobrovoljačke divizije. Esesovski general Otto Kumm je obavijestio komandu 2. oklopne armije da je »preduzeto gonjenje sa preticanjem paralelno sa 7. izviđačkim bataljonom i 2. bataljonom 13. pješadijskog puka« i da je Prvi bataljon 13. pješadijskog puka - prešavši za »6. divizijom bandi put Kalinovnik - Ulog u pravcu juga« - »krenuo u paralelno gonjenje za preticanjem.¹¹³³

Teret njemačkog pritiska od Kalinovika primili su bataljoni 3. brigade, a 1. i 2. brigada s ranjenicima na leđima su savladavale Zelengoru u maršu od Lučkih koliba preko Krekova prema Tjentištu i rijeci o kojoj su ispevane najtužnije pjesme partizanskog rata. U silovitoj žestini borba se razgorila kad su lički proleter i izbili šumskim puteljima u pusto, zapaljeno Tjentište, na izduženoj zaravni s lijeve obale Sutjeske. Na Sutjesci, zatvarajući prelaze u smjeru jugoistoka, bio se između

U32) Artiljerija i automatsko oružje 6. divizije, što je 15. augusta 1944. zakopano pod kontrolom Steve Pjevača kod Lučkih koliba, 1953. je otkopano (i ovoga puta pod kontrolom Steve Pjevača) i prevezeno u beogradski Vojni muzej.
Zb. NOR, XII/4, 924.

Mrkalja i južnog izlaza s Tjentišta utvrdio 3. bataljon 13. SS-puka. I prvi i drugi napad na Sutjesku je odbijen. Komandant divizije pukovnik Đoko Jovanić je tada okupio i komandante 1. i 2. brigade i komandante svih bataljona tih brigada: mora se proći, zbog ranjenika! Natrag se nije moglo, a ni htjelo. No, računalo se da je zaleđe s 3. brigadom pouzdano i da se 7. izviđački i 2. bataljon 13. SS-puka neće probiti. No, ranjiv je bio lijevi bok kolona 1. i 2. brigade. Tek što su se razgorjele borbe u dolini Sutjeske, iskrsla je opasnost s lijevog boka: sa sjevera je, od Popovog Mosta i Čureva, silovito nasrnuo ojačani 1. bataljon 13. SS-puka.

Komandant divizije u pokretu organizira kratko savjetovanje sa štabovima 1. i 2. brigade. I Milan Antončić i Dragan Rakić su za Jovanićev prijedlog: odustati od prethodne zamisli da se, prodorom preko Sutjeske, izvrši uspon uz strmo Vučevo radi priključivanja jedinicama 12. korpusa. Jedino pravo rješenje je bilo da se izvede manevr u smjeru jugoistoka, kroz slabije zaposjednute prostore, prema Ravnom borju. Prihvaćen je Velebitov prijedlog da se na jednom mjestu koncentriraju sva automatska oružja i da taj klin prvi krene u prodor preko rijeke. Prihvatajući Velebitov prijedlog, komandant divizije Đoko Jovanić odlučuje da će lično povesti špicu napada.

Slijedeći klin napada, automatičare, jedinice 1. i 2. brigade su silovito uletjele u njemački raspored. Na lijevom krilu, prema Košuru, otkud u valovima nasrću čete esesovaca, uporno sve napade odbija umorna zaštitnica, u kojoj je jedan bataljon 2. brigade i 3. bataljon 1. brigade. Zaštitnicom komanduje Dragan Rakić. On je, kao i Miloš Čanković, poglegao iza kamena s protutenkovskom puškom. Uporno pucaju. U brigadnom listu će kasnije biti napisano da su ispalili 73 metka i da su danima bili priglupi. Cete pod Rakićevom komandom su napustile položaje tek kad je špica napada prenesena na drugu obalu Sutjeske, a ranjenički ešelon bio na sigurnom. Grupa boraca »Pekiše Vuksana« s komesarom čete Stevom Uzelcom, koji je u januaru prekomandiran iz 3. ličke brigade, izvukla je iz najugroženije zone desetak nepokretnih ranjenika. Mjesec dana kasnije taj će podatak biti spominjan prilikom prekomande Uzelca, kad će mu biti povjerena dužnost komesara brigade u srbijanskim jedinicama.

Gubici su obostrano veliki. Sutjeskom je ponovo potekla krv, a po njenim obalama su ostali leševi, istina mnogo ih je bilo manje nego u junu 1943.

Gotovo da nije bilo borca koji se nije istakao u proboju sutješkog obruča. Đoko Jovanić će kasnije ustvrditi kako su »na Sutjesci mnogi, za koje se to i nije znalo, pokazali da su istinski junaci«.

Zbog gustog rasporeda njemačkih jedinica, koje su se uklinile između dviju prvih i 3. ličke brigade, Treća brigada je bila primorana da odustane od pokreta za čelom divizijske kolone: od Ružin-polja se pod njemačkim pritiskom pomjerila prema južnom izlazu sa Zelengore, na stazu za Gornje i Donje Bare.^{u34)}

U Vrhovnom štabu nisu znali šta se sve zbiva na Zelengori i u ka-
njonu Sutjeske, ali da je Tito razložno slutio dramu 12. korpusa i 6. pro-

liS) Isto, IV/28, 512.

leterske divizije, vidi se po tome što je nalagao štabu 1. proleterskog korpusa da omogući Ličanima i Vojvođanima da predahnu.¹¹³⁵ i da se oslobode teških ranjenika koje treba »evakuirati bilo u Italiju, bilo u bolnicu II korpusa«.¹¹³⁶ No, pokazat će se da su jedinice II korpusa i 1. proleterske divizije mogle malo pomoći Ličanima i Vojvođanima, jer su i same bile napadnute sa svih strana. Štab 1. proleterskog korpusa i 1. proleterska divizija su bili u takvoj situaciji da dalje nisu - kako je to tražio Vrhovni štab - mogli čekati ličke proletere između Pljevalja i Tare. Mijalko Todorović je u depeši obavijestio Vrhovnog komandanta da moraju ići »na proboj ka (zoni Priboj - Rudo, bez obzira na Lekića i Doku«).¹¹³⁷

Neprijatelj je sve moguće poduzimao da zaustavi prodor korpusa NOVJ u Srbiju. Koliko god je za strateška rješenja narodnooslobodilačkog pokreta bilo sudbinsko pitanje ovladavanja Srbijom i razbijanja četnika Draže Mihailovića, toliko je i za vrhovnu komandu Jugoistoka bilo presudno držanje Srbije zbog izvlačenja Grupe armija E, koja je još bila na jugu Balkana.

Kad se 1. proleterska divizija pomjera u smjeru sjeveroistoka, »bez obzira na Lekića i Doku«, konačno poslije desetak dana radiotelegrafista štaba 6. divizije Simo Narandžić uspostavlja vezu s Vrhovnim štabom. Tada su iz Vrhovnog štaba štab 6. divizije obavijestili da je »Lekić u pokretu preko Vučeva za Pivu«, da »vodi borbu« i da njegove divizije »neprijatelj stalno prati«. Štabu 6. divizije je savjetovano da »brzim pokretom« izmanevrira neprijatelja, koji je operacijama »Hackfeisek« i »Ribecal« pokušao da u istočnoj Bosni, sjevernoj Crnoj Gori, istočnoj Hercegovini i Sandžaku razbije 1. 2. i 12. korpus NOV i onemogući im prodor u Srbiju. Operacija »Ribecal« je počela 12. augusta. Angažiranim snagama je komandovao SS-obergruppenführer Artur Fleps, komandant 5. SS brdskog armijskog korpusa. Tito je štabu 6. divizije savjetovao da izbjegava sudare: »Imajte u vidu da je vaš osnovni zadatak pokret ka sjeveroistoku«.¹¹³⁸

I te kako sklon da izmanevrira neprijatelja »brzim pokretom« i da mu se što prije s umornim i gladnim brigadama i ranjenicima »zabaci u pozadinu«, ujutro 16. augusta pukovnik Jovanić nije mogao ništa slično učiniti: imao je samo jedno rješenje: da i sam iziđe u prvi borbeni stroj i povede juriš na Sutjesku. Za juriš je određena 2. brigada, ali i gotovo svi mitraljesci 1. brigade, koja je imala dva zadatka:

a) dijelom snaga štiti lijevi bok sprečavajući prodor esesovskog bataljona od Čureva i Popovog mosta;

b) nosi i štiti ranjenike.

Bilo je neophodno razbiti neprijatelja koji se bio utvrdio na istočnoj obali Sutjeske, jer nije bilo drugog izlaza. U silovitom jurišu od 16

¹¹³⁵ Tito je pisao da štabovi 1. i 2. korpusa ličko-vojvođanske »jedinice obavezno moraju odmoriti, snabdjeti materijalom i nahraniti«. Štab 6. divizije nije imao direktnu radio-vezu s Visom. General Lekić je 15. 8. obavijestio Vrhovni štab da su »neprekidne borbe, marševi i gladovanja« 12. korpus i 6. diviziju doveli »u težak položaj«. Iz te depeše se vidi da su jedinice, koje »već drugi dan ne jedu ništa« samo 15. 8. izgubile 100 boraca od kojih je 7 umrlo od gladi. (Zb. NOR, IV/28, 512)

¹¹³⁶ Zb. NOR, 11/13, 709.

¹¹³⁷ Isto, 716.

¹¹³⁸ Isto, XII/4, 712.

sati 16. augusta neprijatelj je odbačen i izmučene jedinice 1. i 2. brigade s ranjenicima se probijaju s Tjentišta kroz uski kanjon između Zelenogore nad lijevom i Maglića i Volujaka nad desnom obalom Sutjeske, prema Suhoj, da bi kod 730 metara visokog Nikšana skrenule ulijevo uz surovi Volujak prema Crnom Potoku i Izgorima, gdje će se glavnini divizije priključiti i 3. brigada. Đoko Jovanić je kasnije u više navrata pisao i govorio o pohodu preko Bosne, kad »Nijemci neprestano sačekuju na utvrđenim položajima, ili napadaju s leđa, redovno obaviješteni o pravcu našeg pokreta«. Kaže da su se posebno utvrdili kod Tjentišta: »Nije ih, doduše, bilo mnogo, ali bukvalno smo morali da uništimo svakog Nijemca. Gotovo smo preko leševa išli dalje«. ¹¹³⁹⁾ Razbijajući Nijemce u dolini Sutjeske, 1. i 2. lička brigada su - to će nekoliko dana kasnije pisati štabu 29. hercegovačke divizije načelnik štaba Dušan Dotlić - »zarobile nešto spremne i oružja«. ¹¹⁴⁰⁾ Za neprijateljske snage koje su u stopu pratile i u svakoj pogodnijoj prilici s leđa napadale iscrpljene ešelone 6. divizije, posebno poslije prelaska komunikacije Kalinovik - Nevesinje, major Dotlić je pisao da su bile jače od 1200 vojnika.

Krajnje iznurene kolone 6. divizije imale su 17. augusta kraći odmor u selu Izgorima. Duže su se zadržale, i bolje odmorile, u Stabnu, 18. augusta.

Izbivši u noći 17. i 18. augusta u Stabno na Leberšniku, pod stjenjem 2017 metara visokog Suvogora, štab 6. divizije je ponovo, poslije 5 dana, uspostavio vezu sa štabom 12. korpusa. Prethodno je uspostavljena veza i s jedinicama 29. hercegovačke divizije, kojoj je predano »oko 40 iznemoglih boraca kojima je potrebna ljekarska njega«. ¹¹⁴¹⁾ Pomocnik načelnika štaba 10. hercegovačke divizije, major Drago Đukanović, popodne 18. augusta poslao je iz Crkvice u Stabno kurire s porukom štaba 2. korpusa: uputstvo 6. diviziji da »dejstvuje u leđa neprijatelju koji pokušava napasti Lekića«, jer je Lekićev korpus »premoren stigao na Pivu gonjen u stopu«. ¹¹⁴²⁾

Priključivši se 12. korpusu na vrletima Pivske župe, 1. brigada je raspoređena u selo Brljevo, 2. u Pišće, a 3. sa štabom divizije u Plužine. Od Tjentišta uz uski kanjon Sutjeske preko Suhe i Nikšana, a zatim preko Izgora do Pivske župe, 6. proleterska divizija je prešla pedesetak teških kilometara. Činilo se, da je, u Pivskoj župi, gdje se divizija priključuje 12. korpusu, stanje mnogo bolje (»Situacija ovdje nije tako teška«, uvjerljivo je tvrdio štab 12. korpusa) i da će jedinice 12. korpusa i 6. divizije »na sektoru Piva-Golija« moći da se »odmore, nahrane i srede«. ¹¹⁴³⁾ Predah i odmor bili su neophodni. Lekić je čak tvrdio, izvještavajući Vrhovni štab, da su jedinice »u takvom stanju da ni manji pokret ne možemo izvršiti«, prije nego što se jedinice odmore i nahrane. ¹¹⁴⁴⁾ Situaciju su gotovo do tragičnosti otežavali brojni ranjenici. Koliko ih je u 6. diviziji ostalo poslije 18. augusta, kad je »oko 40 iznemoglih boraca« predano bolnici 11. hercegovačke brigade, nema pouzdanog

us«) Boško Gvozdenović, *Govore oslobodioci Beograda*, Politika 3. 10. 84.

1140) *zb. NOR*, IV/28, 447.

1141) Isto.

1142) isto, 306.

1143) Isto, 513.

1144) Isto, 516.

podatka. Zna se da je 12. korpus imao oko 600 ranjenika.¹¹⁴⁵ Ukupno će za evakuaciju avionima u južnu Italiju biti prikupljeno 1059 ranjenika,¹¹⁴⁶ ali među njima je bio samo manji dio boraca 6. proleterske divizije.¹¹⁴⁷ Do prodora 12. korpusa i 6. divizije preko Vučeva u Crnu Goru, ranjenici 2. korpusa NOVJ su evakuirani s aerodroma Negobude. Taj aerodrom je 20. augusta zaposjela njemačka 1. brdska divizija, potisnuvši 3. crnogorsku diviziju prema Boanu.

Budući da na slobodnoj teritoriji Crne Gore i Hercegovine nije bilo ni jednog uređenog letilišta, užurbano je za slijetanje i uzlijetanje pripremano planinsko polje blizu Brezne kod Šavnika. Aerodrom kod Brezne je 21. augusta mogao primiti prve savezničke avione. Komandant 2. korpusa Radovan Vukanović je inzistirao da avioni dođu što prije, da dođu odmah, 21. augusta, »jer slijedećeg dana Baza može biti ugrožena«. Nijemci su, naime, svojim esesovskim, brdskim i lovačkim jedinicama i s dijelovima 24. pješadijske bugarske divizije nadirali i preko Boana (tu je bila 3. divizija NOV) i preko Pive, potiskujući 6. diviziju i 12. korpus. 6. divizija je u Pivskoj župi zaposjela dotadašnje položaje 12. korpusa. Prva brigada je najprije zatvarala put u Pivsku dolinu na položajima kod Bioča, a zatim se pomjerila prema Plužinama. Kad su avioni slijetali kod Brezna, 6. divizija se pomjerila na zapadne padine Durmitora, gdje je cijelog dana vodila izuzetno naporene borbe držeći položaje na liniji Barni Do - Božur. Jedinice angažirane u operaciji »Ribecal« su toga dana - prema nesamokritičnoj proceni komande SS brdsko-armijskog korpusa - u sjevernoj Crnoj Gori »neprijatelja razbile i njegove planove da prodre u Srbiju osujetile«; zaista, za neko je vrijeme samo odgođen prelaz 12. korpusu. Njemačka komanda je smatrala da se »može računati da se Crna Gora nalazi u našim rukama«. Komandant snaga operacije »Ribecal« je 23. augusta pisao kako je protivnik »zbijen našim napadom između Tare i Pive na prostoru južno, jugozapadno i zapadno od Durmitora« i da, posebno, »zapadno od Durmitora pruža pred desnim krilom Borbene grupe 'Kumm' južno od Borije i pred levim krilom Borbene grupe 'Aisgruber' na Komarnici (severozapadno od Šavnika) žestok otpor«.¹¹

Uoči evakuacije ranjenika, onoga dana kad je privremeno letjelište bilo uređeno za slijetanje transportera, Tito je štabu 6. divizije dao »odrešene ruke za pokret za Vašom«, tj. za 1. proleterskom divizijom, kojom je komandovao Vaso Jovanović. U istoj depeši je naredio da se reorganizira dotadašnji politodjel 6. proleterske divizije: Jovan Božović, koji je privremeno rukovodio politodjelom, budući da je Mato Radulović vršio dužnost komesara 3. brigade, i Judita Alargić su pozvani na Vis, pa će i odletjeti s ranjenicima iz Brezne. Ljubica Purić, zadužena za omladinska pitanja, upućena je u Oblasni komitet KPJ za Sandžak, a u politodjelu su zadržani Mato Radulović, Milena Planojević, Jovan Barović Jore, Bajo Đuranović i Milorad Drenjanin.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁵ Isto, II/13, 739.

¹¹⁴⁶ Avioni namijenjeni za prevoz ranjenika aterirali su na polje kod Brezne 22. augusta. Savezničkih 36 transportera pratilo je 50 lovaca. Slijećući u nekoliko navrata, transporteri su evakuirali u južnotalijanske bolnice 1059 ranjenika.

^{1,471} Zb. NOR 11/13, 752.

¹¹⁴⁸¹ Isto, XII/4, 935.

¹¹⁴⁹¹ Isto, 11/13, 794.

Poslije evakuacije ranjenika trebalo je što prije napustiti zonu Pive. Kasno uveče 22. augusta brigadama je naređeno da se »odljepljuju« od nasrtljivog neprijatelja i da se povlače na lijevu obalu Pive kod Pivskog manastira. S odobrenjem Vrhovnog štaba da sami izaberu pravac i način prodora prema Zlatiboru, za 1. proleterskom divizijom, štab 6. proleterske divizije je bio u dilemi: kojim pravcem dalje. Bilo se teško opredijeliti, jer je prostor između Tare i Pive bio zaposjednut od jakih snaga tzv. Borbene grupe »Kumm«. Moglo se povlačiti u Hercegovinu, kao što je to učinio 12. korpus, ali to je - prema procjeni štaba - udaljavalo od cilja. Štab se opredijelio za neočekivano rješenje: da brigade izvuče s ugroženog područja brzim manevrom niz Pivu. To njemačka komanda nije očekivala i SS-general Otto Kumm neće ni primijetiti da se kompletna »6. banditska divizija«, sad lako pokretljiva, bez ranjenika, mada gladna, rokirala u pozadinu njemačkog rasporeda usmjerenog prema Zabljaku.

Šesta divizija se iz Pivinog kanjona uspela, prešavši prethodno na desnu brinu, tek kod Mratinja, 13 kilometara južnije od Šćepan Polja i Pivinog sastava s Tarom. Gotovo potpuno okomita obala je uz velike napore svladavana sporo, ali iscrpljene jedinice su ipak išle u se sigurne. Ljudi su puzili, gmizalo se, padalo se i ponovo puzilo, i konačno uspelo se, bez gubitaka, izići na plato Pivske planine; do večeri 24. augusta sve brigade 6. divizije su prispjele u rajon Barnog Dola. U tri prethodna dana divizija je prešla pedesetak kilometara. Odmaralo se samo nekoliko sati. Već u ponoć marš je nastavljen vrletnom Pivskom planinom prema Gornjem Polju i Tari. Marširalo se u tri kolone. Treća brigada je, sa ovećim zbjegom, grupom sandžачkih rukovodilaca i lokalnim partizanskim bataljonom nastupala u desnoj, a 1. brigada u lijevoj koloni: Barni do-Kolo (kota 1454) - G. i D. Polje-Božurov Do-Đemaska Luka. Težak put, izlomljeno zemljište, strahovito zamornih 25 kilometara puta.

Vrhovni komandant je svakodnevno obaviještavan o pokretu 6. divizije. Poslije 17. augusta nije bilo nikakvih problema s radio-stanicom 6. divizije. A dobijena je nova šifra, pa Nijemci nisu odmah znali sadržaje partizanskih depeša. U 15 sati 25. augusta Tito je štabu 1. proleterskog korpusa javio da će te večeri »Đoko biti u selu Crkvice«, jer je sve poduzeo »da se preko Tare i Sandžaka probije ka vama«, to jest na Zlatibor. Od štaba 1. proleterskog korpusa Tito je tražio da se umornoj 6. proleterskoj diviziji pruži »pomoć pri prelazu Lima«.⁵⁰⁾ Uvjeren da pomoć neće izostati, Tito je o tome obavijestio i štab 6. divizije. Inače, štabu 6. divizije i dalje je dano na volju da izabere pravac kretanja, pa čak nije izričito zahtijevano probijanje na Zlatibor, jer su i Vrhovni komandant i ostali drugovi na Visu imali dosta podataka o dramatičnim okolnostima u kojima se našla divizija. Otud, umesto naređenja o brzom pokretu za 1. proleterskom divizijom, koja je bila »na sektoru Zlatibora, savjet: »Poželjno je da se s njom (s 1. divizijom) brzo spojite.«⁵¹⁾

Tek u osvit 25. augusta 6. divizija se sudarila s neprijateljem. Dije-
lovi Borbene grupe »Kumm« nasrnuli su na desnu kolonu, to jest na 3. brigadu. Nešto kasnije, na prilazima Gornjem Polju, napadnute su i kolone 1. i 2. brigade. Razvijene iz pokreta u streljački stroj, obje su bri-

⁵⁰⁾ Isto, 824.

⁵¹⁾ Isto, 829.

gade, svaka na pravcu svoga nastupanja brzo razbile neprijatelja i nezadrživo nastavile pokret prema Tari. Naročito se istakla 4. četa 3. bataljona pod komandom Steve Damjanovića i Nikole Puače.

Kolona 1. brigade je na Taru sišla predveče 25. augusta, da bi je prešla između stjenovitog Varda i seoceta Đemaska Luka. Tu je ova čudesna rijeka i brza i duboka. A mosta nije bilo, ni gaza. Prelazilo se pomoću konopca, koji su zategnuli, prešavši na desnu obalu, najsposobniji plivači, na vode navikli, mahom primorci, a onda čvrsto vezani lanac tjelesa... Poneko je prešao grčevito stežući konjski rep. Bilo je i tragičnih i grotesknih scena. Desetak boraca je brza rijeka zauvijek odnijela.

Jutro 26. augusta je sve jedinice 6. divizije zateklo na desnoj obali Tare. »Đoko preko Pive prešao Taru«, depešom Vrhovnog štaba obaviješten je 26. augusta štab 2. korpusa.¹¹⁵²¹ Jedinicama je dana prilika da se nekoliko sati odmora u Uništima, Vjernovićima i Velenici, a popodne su pomjerene u rajon Suho Polje - Radonjići, gdje su i prenoćile.

Marš je nastavljen ujutro 27. augusta.

Toga dana je Tito upozorio štab 1. korpusa da ne iscrpljuje snage »beskorisnim napadanjem jako utvrđenih mjesta«. Tražio je da 1. divizija manevrira na Zlatiboru »dok ne dođe i VI divizija, koja je već u Sandžaku«.

Štab 6. divizije se opredijelio za pravac Čelebić - Petine - Nange - Mrčevo - prelaz preko Čehotine kod Badovine - Boljanić (prelaz drum Pljevlja - Čajniče) - Zaostro. Prešavši od Tare preko Sandžaka u smjeru sjeveroistoka 43 kilometra, 1. brigada je 27. augusta zanočila u Zaglavici, zaseoku sela Zaostro, a pokret dalje prema Srbiji izvršen je poslije odmora 29. augusta. Glavnina divizije se 27. i 28. augusta zadržavala na sjeveroistočnim obroncima Velike Ljubišnje, u selu Nange. Znamo to po naredjenju Vrhovnog štaba štabu Baze NOVJ u Bariju od 27. augusta:

»Noćas za VI diviziju treba baciti hranu i mauzer municiju u selo Nange, 10 kilometara sjeverozapadno od sela Boljanići. Koordinate 19.06 od Grinviča, a širina 43,25«.¹¹⁵³¹

Najprije se 1. brigada, 28. augusta, a zatim i čitava divizija, 29. augusta, u selima Zaostro, Sočice i Bukovik, na planini Gradini, povezala s jedinicama 37. sandžačke divizije. Osiguravana dijelovima 37. divizije, kod sela Kalafalovići 6. divizija je uveče 30. augusta prešla Lim. Posljednju noć augusta i početak septembra 1944. godine divizija je provela u selu Dobroselica, između Malog Rzava i šuma 1147 metara visoke Borove glave. Drugog dana u septembru divizija je prispjela na Zlatibor u rajon Kraljeve vode - Rudine - Alin potok, 80 kilometara sjeverozapadno od sela Zaostro.

Veliki marš je za 1. ličku proletersku brigadu završen četrdeset sedmog dana. Na tom putu od glamočkog kraja (noć 18. i 19. jula) do Zlatibora (2. septembra) 1. brigada je prešla više od 800 kilometara. Ne zna se pouzdano koliko je boraca bilo na početku marša i koliko ih je u koloni 1. brigade stiglo na Zlatibor. Prema nekim podacima, kompletna divizija je Lim prešla tek s oko 2000 boraca,¹¹⁵⁴¹ ali uvjerljiviji je podatak

¹¹⁵²¹ Isto, 842.

¹¹⁵³¹ Isto, 847.

¹¹⁵⁴¹ *Beogradska operacija*, urednik Rade Slamović, VII 1954, Beograd.

o 2500 boraca. Prema jednom drugom izvoru, izgleda da je divizija od Glamoča do Srbije izgubila oko 30 posto svog boračkog sastava.¹¹⁵⁵ Posebno su vrijedni podaci iz jednog sačuvanog izvještaja 2. ličke proleterske brigade: u tom izvještaju se kaže da je brigada krenula na marš sa 933 borca, a na Pivskoj planini, 20. augusta, bilo ih je samo 797.¹¹⁵⁶ Brigada je smanjena za 136 boraca:

- Nestalih na putu, iznemoglih ili zalutalih - 51
- poginulih 18
- umrlih - 8
- ostavljenih u bolnici 11. divizije - 30
- dezertiralo - 16
- ostavljenih u Vlašičkom odredu - 8
- ostavljenih kod narodnooslob. odbora - 1
- ostavljenih na brigu 10 diviziji - 3 (iz čitave divizije oko 40)
- prekomandovanih - 1

U tom izvještaju nisu navedeni podaci o otpremljenima u Italiju, a zna se da je iz svih brigada odvezeno avionima 22. augusta više od 200 teških ranjenika. Nema ni podataka o gubicima poslije 20. augusta.

Prva brigada je uoči polaska s Glamočkog polja imala više boraca od 2. brigade, a na maršu dužem od 800 kilometara gubici su - što svjedoči komandant brigade Milan Antončić, a zapisuje dr Mladen Šikić - bili manji nego u 2. i 3. brigadi.¹¹⁵⁷ Mnogi pamte da je brigada izišla na Zlatibor sa oko 800 boraca u četiri bataljona, četi za vezu, pratećoj četi i izviđačkoj četi.

Vrhovni komandant je 7. septembra Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« poslao depešu u kojoj je pohvalio i 12. korpus i, posebno, 6. proletersku diviziju:

»Za primjerno junaštvo i izdržljivost izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, podoficirima, oficirima i političkim komesarima VI proleterske divizije 'Nikola Tesla', na čelu sa komandantom pukovnikom Dokom Jovanićem.

U višemjesečnim teškim bojevima i u sjajnom vojničkom pohodu od Drvara do Srbije, u neprekidnim teškim bojevima, naročito u Crnoj Gori, sinovi naše kršne Like dokazali su da su dostojni slavnih tradicija svojih predaka«.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁵> Milan Sijan, n. d. 338.

¹¹⁵⁶> Zb. NOR, IV/28, 322.

¹¹⁵⁷) Treći bataljon je imao najmanje gubitaka: poginula je samo 1 partizanka, 8 boraca je ranjeno, a 1 je nestao (MRJ, 4333. III. 303/3). Istraživanjem, utvrdili smo da je poginulo više od 10 Talijana (imena nisu zapamćena). Osim toga, na maršu ginu: Nikola Čiča, Mica Narandžić, Jure Sop, Božo Stetić, Josip Valić, Dane Vašarević, Đuro Vuksan, Milka Đukić, Đurad Grbić, Milka Grbić, Marko Žakula, Dušan Ilić, Rade Ivančević, Mile Janjatović, Dušan Jelača, mitraljezac Jokić, Ilija Jovanić, Rafael Juretić Nikica Lukić, Ankica Lukić, Milan Lukić, Stevo Levajić, Đurko Lekić, Đuro Damjanović, Mile Dragaš, Mane Smolić, Svetozar Svilar, Đuro Krtinić, Milan Pribić, Stevo Bokan, Stevo Platiša, Pave Marković, Miloš Divjak, Josip Rak, Luka Krtinić, Ante Čargonja, Ilija Skendžić, Mičo Stojanović, Luigi Sogonde, Duka Medić, Đuro Medić, Božo Pejić, Miloš Kmezić, Dušan Kalinić, Josip Klunić, Vajo Božićković, Nada Božić, Pero Zorić, Mica Narandžić, Dušan Pavković, Petar Peinović, Nikola Pejnović, Luka Petrić, Stanko Petrić, Gojko Polovina, Dakan Pokrajac, Vlado Potkonjak, Dušan Puvalić, Đoko Radenović, Dušanka Radaković, Marko Radenović, Dane Rašeta, Joso Rubčić, Trivun Medić, Alberto Ostoni. Antončić tvrdi da je »Prva u maršu prošla mnogo bolje od 2. i 3. brigade; naši su gubici znatno manji«.

¹¹⁵⁸> Zb. NOR, II/1, 439.

Prodor kroz zapadnu Srbiju

(2. septembar - 16. septembar 1944)

Prodorom 6. proleterske divizije, a potom i 12. korpusa u zapadnu Srbiju, omogućeno je formiranje snažne armijske grupe NOVJ, koja će odmah ući u ofanzivu za oslobođenje zapadne Srbije, a potom i u borbu za Beograd. Čim se uključila u sastav svoga korpusa, 6. divizija je dobila zadatak da sa Zlatibora izvrši pokret prema Arilju, Čačku i Užičkoj Požegi. Narednih dana osnovni neprijatelj protiv kojeg će voditi borbe bit će Mihailovićeve četnici, Ljotićevi dobrovoljci, Nedićeve straže - Srpska i Granična, Ruski zaštitni korpus, mada je u Užicu, Ivanjici, Arilju i Čačku bilo i Nijemaca.

Brzi pokret 1. brigade sa Zlatibora uslijedio je zbog četničke ofanzive u prostoru sjeverno od linije Užice - Ovčar Banja, gdje je Draža prikupio, izvršivši i prisilnu mobilizaciju, oko 10.000 četnika. Četničke snage, posebno Račićeva Četvrta grupa jurišnih korpusa, početkom septembra su, »radi daljeg uništenja crvenih na prostoru Srbije«, ¹¹⁵⁹ kad - po Mihailoviću - počinje borba »odlučujuća za Jugoslaviju i za ceo Balkan, jer od naše pobeđe ili poraza i od brzine rada zavisi da li će naše tie zauzeti Anglo-amerikanci ili Sovjeti«, ¹¹⁶⁰ nasrtale u dvije kolone (podržavane i od Nijemaca i od Nedićevaca) prema Užičkoj Požegi. Na pravcu Čačak - Požega, prema Ovčarsko-kablarskoj klisuri, koju će pokušati zatvoriti 1. brigada sa svojih sedam-osam stotina boraca, bilo je oko 3000 četnika.

Brigada je u usiljenom maršu prevalila oko 30 kilometara, da bi do jutra 4. septembra, kad dolazi do borbe, zaposjela 722 metra visoki Brajevac i sela Jelen Do i Tabanović nad lijevom obalom Zapadne Morave, između Ovčarsko-kablarske klisure i Požege. Prvi je u borbu protiv četnika uveden bataljon »Božidar Adžija«, a zatim ostale snage 1. brigade i dva bataljona 2. brigade. Oštrina borbe bila je izuzetna. Važnost Požege ispravno su procenjivale obje strane. Kad je Vrhovni komandant obaviješten o snagama NOVJ u tom rajonu, intervenirao je preko štaba 1. proleterskog korpusa: »Doko treba da pojača svoje snage prema Čačku i spriječi neprijateljsko prodiranje ka Požegi«.

Borba oko Jelen Dola i Tabanovića vođena je čitavog dana. Zona kod ušća Papratiške reke i Vrnačanske reke u Moravu do podne je četiri puta prelazila iz ruke u ruku, a kad 1. brigada odatle bude odbačena, to će se dogoditi i kod Srednjeg Dobrinja i duž puta Ježevica - Međar. Zanimljivo je da su proleter, mada primorani da uzmiču pred brojčano nadmoćnim četničkim snagama, u dva navrata zarobili veće grupe četnika. To se najprije dogodilo na dijelu položaja koje je držao

U59) Petar Višnjić, *Operacije za oslobođenje Srbije*, Beograd 1972, 134.

1160) Isto

1161) » Zb. NOR, 11/14, 53

»Božidar Adžija«. Najprije su četnici izvršili snažan prodor u te položaje i pocijepali bataljon, tako da se komandant bataljona s kurirom našao u pozadini neprijateljskog rasporeda. Četa Milana Božickovića i Bože Hinića se prva sredila i izvršila silovit protujuriš. Ko zna po koji put na čelu jurišnog stroja su se našli rudar Božo Hinić i zamjenik komandira Mile Kolak Boja. U stopu ih je pratio vod Branka Zagorca. Došlo je do žestokog obračuna. Komesar Hinić i vodnik Zagorac su poginuli. Nedaleko od njih je pao i fotoreporter 3. bataljona Lauro Berzoli. Milan Božicković je s 2. vodom omogućio komandantu bataljona da se izvuče. Pri tome su zarobili više od 70 četnika. Još više četnika, gotovo 200, zarobljeno je na sektoru 2. i 4. bataljona, gdje se zatekao komandant brigade Milan Antončić. I na tom sektoru četnici su u prvom naletu razbili položaje naših bataljona, ali su brzo izvršeni protunapadi. Zapamćeno je kako je mitraljezac Mile Čulina najprije ostao bez mitraljeza, a onda ga sam osvojio. Našavši se u zaleđu čelne grupe četnika, mitraljezac Čulina im je presjekao odstupnicu. Od zarobljenih četnika komandant Antončić je saznao da je komandant te grupe podoficir bivše kraljevske vojske Slovenac Martin Leskovšek. Bio je to Antončićev stari znanac, kolega. Počeo ga je po imenu iz sveg glasa dozivati. Čim se Leskovšek uvjerio da ga zove njegov znanac, Milan Antončić, izvjesio je bijelu zastavu...

Četnici su imali izuzetno velike gubitke, ali su i dalje nasrtali. Nije bilo čuke za koju se nije moralo boriti barem u dva kontranapada. Iznad ušća Suvodola u Zapadnu Moravu, na zašumljenim kosama jelen-dolskim, »Marko Orešković« je dugo odolijevao, a kad su se lijevokrilne jedinice pomjerile u smjeru jugozapada, prema Požegi, i 1. bataljon postupno odstupa. Prebacujući se na novi položaj, poginuo je desetar Mićo Ožegović, jedan od najmlađih krtijaša, godište 1929. Božo Ožegović, komandir voda, u dva navrata vodi vod u protujuriš, da bi izvukao mladog desetara. Dječaka je na ramenima iznio komesar čete za vezu, naoko trampavi, ali uvijek pribrani Slavko Plećaš, koji se zatekao u borbenom rasporedu s krtijašima. Na žalost, petnaestogodišnjem desetaru se više nije moglo pomoći. Drugi Ožegović, Božo, i drugi Plećaš, Nikola, s nadimkom Pobre, tada su izvršili bombaški protunapad na četnike. Ušli su u četnički raspored i bacili bombe, a pri tome ni jedan od njih nije ranjen. Ojađeni Božo Ožegović je poslije bratovljeve smrti naprosto samoubilački ulijetao u vatru, tako da je u jednom takvom jurišu, prilikom borbi za Valjevo, i poginuo. Osim desetara Ožegovića, kod Papratiške reke poginulo je još nekoliko krtijaša. Zapamćeno je kako je mitraljezac Ante Radman, jedan od onih prekomoraca koji su vrlo brzo stekli među Ličanima ugled po svom herojstvu, zajedno s pomoćnikom Gligorijem Obzurovom, koji je bio crvenoarmijski i njemački podoficir, držeći odstupnicu 2. četi, odbio dva četnička napada, a kad su krtijaši, sređenih redova, ponovo izbili na Papratišku reku, našli su ih uz mitraljez mrtve.

Na položajima 4. bataljona 5. septembra je poginuo jedan od onih za koje će u izvještaju biti kazano »poginuli smrću heroja«: zamjenik komandanta 4. bataljona, Branko Pokrajac Jaban. Ušao je u rat gotovo nepismen, ali je nadahnućem i upornošću nadrastao neobrazovanje. Njega

su slali s dužnosti na dužnost, iz jednog u drugi bataljon, davali su mu da vodi bataljon, a onda ga raspoređivali za zamjenika komandanta. On nikad nije gestom ni riječju pokazao da se ne slaže. »Ja sam tu da se borim. Nije važno na kojem sam mjestu«.

Sudar s četnicima na sjevernim prilazima Užičkoj Požegi bio je si-lovit, težak i za već dobro proriježene redove 1. brigade strahovito za-moran. Ljude je zbunjivala ogromna masa koja se kao ljesa valjala pre-ma položajima bataljona 1. brigade. U nekoliko navrata odbacivani pre-ma padinama Ovčara i Kablara, ponovo su se - podnapiti, raspsovani, od oficira praćeni — nabacivali na ličke proletere. Uveče 5. septembra 1. brigada i dva bataljona 2. ličke brigade su primorani da se poslije dvodnevnih borbi povuku južno od Užičke Požege. Kad je Vrhovni ko-mandant obaviješten o tome, u depeši je ukorio štab 1. proleterskog korpusa: nije koncentrirao i na jednom mjestu postavio snage 6. divi-zije, već je dopustio da budu tučene »razbacane i rasturene«.¹¹⁶² Četnici su u noći 5. i 6. septembra ušli u Požegu, a sutradan pokušavaju da pro-dru preko Užica prema Drini koju tad prelazi 12. vojvođanski korpus sjeverno od Višegrada. Dok Vojvođani zaposjedaju desnu obalu Drine, ujutro 6. septembra, 6. proleterska divizija krvari na južnim i jugozapad-nim izlazima iz Požege. U borbu je uključena i 2. brigada. Tri bataljona 3. brigade su između Đetinje i Moravice, rajon sela Gorobilje. Druga bri-gada je na cesti Požega-Užice, između Visibabe i Rasna. Prva je zapadno od te ceste, do sela Radovci.

Četnici od 6 do 20 sati 6. septembra neprestano obnavljaju napade na položaje 1. brigade. U borbu se uključuju i dijelovi njemačkog 5. po-licijskog puka. Ipak, ni na jednom pravcu bataljoni ličkih brigada nisu popustili, ali je kao i prethodnog dana bilo dosta poginulih i ranjenih. Samo iz 3. bataljona poginulo je 5, a ranjena su 4 borca.¹¹⁶³

Uveče 6. septembra štab 1. proleterskog korpusa je, analizirajući prikupljene podatke, shvatio da je neprijatelj nakanio po svaku cijenu odbaciti obje proleterske divizije s prostora Požega - Užice i sa Zlati-bora preko Unca u Sandžak. Kako je glavnina četničkih snaga angaži-rana kod Požege, štab 1. proleterskog korpusa se opredijelio za brze manevre glavnine 6. divizije radi prenošenja težišta operacija na lijevo krilo korpusnog rasporeda, zapadno od ceste Užice - Kosjerić. I dalje se planira prodor na sjever, ovoga puta iz doline Đetinje prema Maljenu i Suvoboru. Prva i Treća brigada 6. divizije su zbog toga kasno uveče 6. septembra izvučene s položaja jugoistočno od Požege, da bi, zaobila-zeći okupirano Užice, s jugozapada, ušle u ofanzivno nastupanje na li-jevom krilu 1. proleterskog korpusa. Samo je 2. brigada još dva dana zadržana na položajima južno od Požege. Prije uključjenja u nove borbe, brigade su ostavile sve teže ranjenike na Braneškom polju kod Čajetine. Ranjenici su odatle 8. septembra evakuirani savezničkim avionima u Italiju.

¹¹⁶² ^ n š t o

¹¹⁶³ MRJ, 4333.III.303/30; u borbama kod kablarsko-ovčarske klisure i Užičke Požege po-ginuli su (što je utvrđeno): Ante Magaš, Dušan Orlović, Uroš Platiša, Branko Pokra-jać, Gušto Mohoračić, Branko Zagorac, Rade Ivančević, Božo Hinić, Nikola Gligori-jev, Dane Lazić, Božo Janjetović, Spiro Samatović, Dane Sorić, Đoko Uzelac, Đuro Krtinić, Božo Sijan, Mile Čulina, Petar Kosovac, Lauro Berzoli, Andreo Simonetti, Griša Torbukov i Valerij Gerasimov.

Dok je 1. brigada bila u maršu preko slaboputnog teritorija između Uzica i Bajine Bašte, prema Jelovoj gori, 7. septembra, glavnina četničkih snaga se prikupila sjeverno i sjeverozapadno od Užica pripremajući se za napad s linije Jelova gora - Bajina Bašta. Na tom planinskom prostoru Draža Mihailović je okupio 4. grupu jurišnih korpusa, pet brigada Cersko-majevičke grupe korpusa i Zlatiborski korpus: oko 10.000 pušaka.

Prva proleterska divizija je već bila prešla drum Užice-Bajina Bašta i 7. septembra raspoređena je na južnim padinama Jelove gore i u selima Draksin-Dub. Lijevo krilo se povezalo s najisturenijim dijelovima 12. korpusa. Prva i Treća brigada 6. divizije predveče 7. septembra prelaze put i prugu Užice-Višegrad, da bi u cik zore 8. septembra na putu Užice-Bajina Bašta zaposjele rajon Kadinjače, 13 kilometara sjeverozapadno od Užica. Tek što su bataljoni 1. 13. brigade zauzeli kadinjačke položaje na jugozapadnim prilazima Jelovoj gori, jedinice 1. proleterskog korpusa je napalo 10000 četnika. Od Užica i Karana u pravcu sjeverozapada napadala je 4. grupa jurišnih korpusa, koje su u sedmosatnom krvavom boju tukli dijelovi 1. proleterske divizije raspoređeni na liniji Jasikovac-Jovančevići i u rajonu 1003 metra visokog Đokovog kamena i Kondera. Tu su u 15 sati 8. septembra u borbu uključeni i dijelovi 6. divizije. Usljedio je silovit protunapad i četnici su uzmakli, mada su starješine iza uskomešanog streljačkog stroja pištoljima prijetili i pucnjima u leđa »hrabrili« svoje »jurišnike«.

Četnici se tako raspu, a onda se ponovo prikupe, pa dok njihovi oficiri, goneći ih s leđa neprestano pucaju i podstiču juriš, a muzika trešti, kreću u napad. Jelova gora je postala strahovito razbojište. Čini se da četnička komanda neprestano ubacuje u borbu svježe snage. Proleter ih pribrano sačekuju, štedljivo, zbog malo municije, zasiplju njihov streljački stroj plotunima, a tek što se taj stroj poljulja zbog neodlučnosti, zagrmí »ura« i čete 1. brigade su u kontrajurišu. U jednom takvom zaletu u četnički raspored Smilja Lajić, sekretar SKOJ-a 1. bataljona, komandir voda Rudi i mali kurir Krtinić bili su odsječeni od bataljona. Rudi se snašao i pobjegao, vjerovatno i stoga što je pažnja četnika bila više usmjerena na ljupku, u onaj mah goropadnu, Smilju Lajić, koju su sa svih strana opkolili. Unakažena od mučenja, dva dana kasnije će biti strijeljana pred kavanom u centru Valjeva. Kasnije će Valjevci proleterima pričati o njenom prkosnom držanju pred neprijateljem.

U protujurišima 1. brigade redovno su zarobljavane veće ili manje grupe četnika. Jednu grupu četnika su zarobili kuvari Gajo Novaković, Ilija Petrović i Dušan Oreľ, kojima će to biti preporuka za prijem u Partiju. Konjovodac Miloš Dragišić je uhvatio jednog od četnika, ali on je uporno tvrdio da njega niko nije zarobio, nego da je on naprosto pobjegao. Bio je to Momir Sekulić, jedini od svih zarobljenika s Jelove gore koji će zatražiti da ga proleter i zadrži u svojim redovima.

Zbog žestine četničkih napada i zbog dojma da na Jelovu goru neprekidno pristižu svježe snage Draže Mihailovića, na sastanku štabova 1. i 6. divizije u noći 8. i 9. septembra razmatrana je čak i mogućnost »da se naše snage privremeno povuku prema Sandžaku«. ¹¹⁶⁴ No, samouvje-

1164) Milan Antončić, *Borbe u Srbiji do beogradske operacije*, Zb. *Sesta divizija*, 372/373.

renje će biti jače od dojma o četničkoj snazi. Štabovi obiju divizija su zauzeli stav da su njihove brigade kadre razbiti četničke korpuse; smatrali su da odmah na čitavom frontu treba preći u protunapad, kako bi se što prije domogli bila Maljena, uslova za ofanzivu i prema Valjevu, na sjever, i prema Mionici i Ljigu, na sjeveroistok. Prva lička proleterska i 1. proleterska brigada su, prema planu donesenom na savjetovanju u noći 8. i 9. septembra, svrstane u lijevu kolonu. Nastupaju pravcem Jelovik-Varde-Kosjerić.

Rješavajući napad jedinica 1. proleterskog korpusa počeo je u 5 sati 9. septembra.

Jurišne brigade četničke »elite« su od prvog sudara u jutro 9. septembra do kasne večeri tako tučene da se više nikad neće pfibrati.¹¹⁶⁵¹

Ličke proleterske brigade i brigade 1. proleterske divizije su u silovitom naletu izbile na liniju Granica-Kosjerić-Dubnica. Sad je bilo moguće nezaustavljivo nadirati prema Suvoboru i Maljenu, to jest prema Valjevu i dolini Kolubare.

Na padinama Povlena, na proplanku s kojeg se lijepo vide Mravinci, prethodnica bataljona »Božidar Adžija« je naišla na devetoricu Valjevčana, koji su 30. augusta pobjegli iz zatvora. Bili su to borci Valjevskog partizanskog odreda, koji je razbijen u proljeće 1942. godine. Bez mnogo ispitivanja, ali s mnogo znatiželje, primio ih je komandant Velebit. Brigadi su predstavljeni kao »srpski prvoborci«. Među njima je bio i jedan od skojevaca iz valjevske gimnazije, Mikica Pelivanović, koji će mjesec dana kasnije, u oslobođenom Beogradu, preuzeti dužnost skojevskog sekretara u »Božidaru Adžiji«.

Dok 1. divizija ima pred sobom direktni pravac za planine Maljen i Suvobor, 6. divizija kreće u obuhvatni manevar od Kosjerića na sjever, preko planinskih područja Bukovi i Gojčevica i preko zapadnih padina Maljena, prema Valjevu, da bi, udarajući u bočni raspored neprijatelja na Maljenu, i iz pozadine, omogućila brzo zaposjedanje bila Maljen-Suvobor.

Borbe su vođene cijelog dana 10. septembra.

Četnici ne bježe bez ikakvog otpora. Ima žrtava. Ali, do 18 sati 6. divizija je, nanoseći glavni udar pravcem Ražana-Divčibare, uglavnom na pravcu druma Kosjerić-Valjevo, prevalila dvadesetak kilometara i ovladala položajima na liniji Bukovi (20 kilometara južno od Valjeva) - Divčibare. Prva divizija je na liniji Ljutice-Divnića-Polje-Crni vrh (kota 1098). U drugoj fazi napada valjalo je ovladati i Maljenom i Ravnom Gorom, gdje je stolovala četnička vrhovna komanda.

¹¹⁶⁵¹ Borivoje Karapandžić, jedan od Ljotićevih ljudi prebjeglih u Ameriku, kasnije će pisati:

»Partizani ne samo da su razbili četnički obruč i nagnali ih u begstvo, već su im zadali toliki strah, da se 9. septembra 1944. godine odigrala ovakva slika u Valjevu: četnici su u buljucima, potpuno dezorganizovano, bez ikakve discipline i kontrole starešina, panično bežali valjevsko-šabačkim putem u pravcu Koceljeva, gde im je, za slučaj neuspjeha, bilo određeno zborna mesto; a u samom gradu su se zadržavali samo toliko, koliko je bilo potrebno da obriju brade i podšišaju kose, a pošto toliko bsrbernica nije bilo u Valjevu, to su se u grupama na ulicama šišali i brijali«. (Petar Višnjić, n.d. 139)

Prva divizija napada frontalno u zoni Maljen-Suvobor. Šesta divizija i dalje izvodi obuhvatni udar: usmjerena je od Bukova, s ceste Kosjerić-Valjevo, u smjeru sjeveroistoka, prema Brežđu (15 kilometara jugoistočno od Valjeva): zaposjeda zonu u pozadini neprijateljevih snaga koje imaju zadatak da brane greben Maljen-Suvobor. Prva divizija je 11. septembra zaposjela liniju Brajići-Suvobor-Struganik. A lički proleter su prevalili, sve vrijeme u borbi protiv vrlo brojnog, ali uspaničenog neprijatelja izgubljenog morala, 25 kilometara; uveče 11. septembra već su nadomak Mionice. U tom pohodu najuspješnija je bila 3. lička brigada, koja je, jureći niz obronke Maljena prema Briježu, naletjela na kolonu četničke vrhovne komande. Tu su bili i Draža Mihailović, i njegov Nacionalni komitet, i američka misija pukovnika Me Dowella. Goneći Dražu, kojemu su oteli komoru i arhivu, bataljoni 3. brigade su, slomivši manji otpor, uletjeli u Mionicu. Dražu je u Divcima, na desnoj obali Kolubare, prihvatio Srpski dobrovoljački korpus.

Prva i Druga brigada 6. proleterske divizije su nastupale pravcem Bukovi - Prijezdić. Organiziranog otpora, pa čak i ozbiljnije iskazane volje za otporom, bilo je malo, ali kad bi se na povoljnijim položajima prikupili ostaci rasutih četničkih ili ljotićevskih jedinica, dolazilo je do kratkih i žestokih sudara. S večeri 11. septembra prve dvije ličke brigade su zaposjele liniju Bukovac - Bačevci. Već se moglo vidjeti i Valjevo, u dolini, na pet rijeka.

Najžešća borba je vođena na 891 metar visokom Bačevačkom vrhu, iznad sela Bačevci. Taj vis, 12 kilometara zračne linije na jug od Valjeva, 1. lička proleterska brigada je po zlu zapamtila: tu je poginuo »najhrabriji u brigadi«, vodnik i mitraljezac Bogdan Bolta. On se gotovo pune dvije godine nije rastajao od »šarca«, zaplijenjenog u borbi na cesti sjeverno od Dvora na Uni, kod Debeljače. Bio je prvi iz Prve koji će biti još za vrijeme rata proglašen narodnim herojem. Bilo je u njemu ljepote bajanih ličnosti iz povijesnih i nepovijesnih legendi. U njegovoj sirovini, silovitoj a osjećajnoj, sve je zapravo bilo pitomo i plemenito. To je ona teško doseziva finoća neukih, ali ne i primitivnih naravi. Otplakao je smrt svakog svog saborca, ali više se bojao da drugi ne uoče njegovu preosjetljivost, nego da juriša u kišu kuršuma. Krio je suze pred drugovima, i povrijedio bi se kad bi mu ih netko spomenuo, pa bi krio oči:

- Trunje, majčicu mu slađanu!

Bilo je vedro, sunčano predveče, kad je streljački stroj krenuo uz strme njive i košaničke osoje Bačevačkog vrha. Lijevo od stroja - Čuvik (kota 818), a desno - Visinjak (tt. 861). Pri vrhu četnici zalegli koristeći pouzdane prirodne zaklone. Otpor je uporan, grčovit. Jandre Žunić je upozorio komandire četa: »Uludo da se ne gine, a brdo moramo osvojiti«. Iskusno se čete prebacuju preko zaravanaka. Četnici, očito, imaju dosta municije: neprestano pucaju. U prebacivanju do polaznih položaja za juriš, smrtno je ranjen devetnaestogodišnji Đuro Škundrić iz Ličke Kaldrme.¹¹⁶⁶ Bolta klekao pored njega, uzeo mu glavu u svoje jake

1166) Na prilazima Valjevu su tada poginuli, osim Škundrića: Mile Jakšić, Angelino Zetti, Vako Krga, Bosa Obradović Petra Aničina, Joka Nedić, Božo Orlović, Mićo Ožegović, Milan Pribić.

ruke, miluje ga majčinski, uzaludno ga dozivlje, a kad su ga preuzeli bolničari, Bolta škripi zubima:

- Đuro, brale, osvetit ćemo te!

Suze zamaglile oči vodniku Bolti, kojega smrt prati od ustanka, a on se ipak na nju nikako nije mogao svići. Nije se bojao za se; plašio se za drugove.

Kad su komandiri dali znak za juriš na vrh Bačevačkog vrha, u gusti četnički raspored, čitav je bataljon čuo kako Bolta, dižući visoko u desnoj ruci »šarac«, klikće:

- Ajde, dićaci, da svetimo Đuru!

Nekoliko mjeseci kasnije taj Boitin juriš u sunčano večerje 11. septembra 1944. godine bit će opisan u divizijskom almanahu:

»... Žestina borbe slabi i nestankom noći sasvim prestaje. Naši su probili neprijateljsku odbranu i neprijatelj beži glavom bez obzira. Borci se prikupljaju, ali među njima nema vodnika Bolte, nije se vratio, a neće se ni vratiti: jer, ove je noći zadnji put jurišao. Smrtno ranjen od izdajničkog metka, izdahnuo je na tlu bratske Srbije, gde je došao preživši hiljade kilometara.

Nema više među nama borca i puškomitraljesca Bolte. Ali su ostali njegovi herojski podvizi, podvizi sa Gračaca, Šlunja, Gline, Zuleševice, Drvara i sa bezbrojnih poprišta borbi iz Bosne i Crne Gore».¹¹⁶⁷

I ovo je o njemu tada zapisano:

»Nikad se nije odvajao od mitraljeza ili puškomitraljeza, nazivajući ga 'majkice moja'. Rafali iz njegovog puškomitraljeza značili su za neprijatelja uvek smrt. Na maršu za Srbiju, u borbama, čuje se pjesma iz usta Bolte. Pjesme su mu odraz borbe. Prema ranjenim drugovima pun je nežnosti, iznosi ih sa položaja, i nosi bolnička nosila, dok mu je na drugom ramenu 'šarac'«.¹¹⁶⁸

Uoči 13. septembra, kad je 6. proleterska divizija u dosta brzom naletu zaposjela položaje oko 7 kilometara jugoistočno od Valjeva, definiran je plan za napad na Valjevo, jer - po uvjerenju štaba 1. proleterskog korpusa - »postoje vrlo povoljne mogućnosti za likvidaciju Valjeva«. Ujutro 13. septembra već su sve jedinice 1. i 6. divizije primile narednje »da se prikupe za napad na Valjevo«.¹¹⁶⁹

U Valjevu je bilo više od 4000 neprijateljskih vojnika: dva bataljona njemačkog 5. policijskog puka, dva ojačana bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa, dijelovi Srpske državne straže i četnički Valjevski korpus. Sjeverno od Valjeva, na prostoru Lazarevac-Ub-Obrenovac, bile su neke jedinice divizije »Brandenburg«. Nijemci su bili i u Lajkovcu, kao i u Mačvi. Čitavo ono područje između Kolubare i Drine bilo je zaposjednuto od Borbene grupe »Jungenfeld«. Uz te jedinice, »usled zaoštavanja situacije u srednjoj i zapadnoj Srbiji« - vidi se iz njemačkog izveštaja - »Grupa armija 'F' je stavila na raspolaganje 14. SS puk 7. SS brdske divizije«, ali se »njegovo nastupanje od Uba prema Valjevu odužilo«.¹¹⁷⁰

1167) NN, Narodni heroj Bogdan Bolta, almanah *Sesta proleterska divizija*, Zagreb 1945, 117.

¹¹⁶⁸> Isto, 118.

¹¹⁶⁹> Zb. NOR, 1/12, 72.

¹¹⁷⁰> Isto, XII/4, 686.

Štab 1. proleterskog korpusa, kao i štabovi 1. i 6. divizije, računali su s brzim prodorom u Valjevo. Bio je to uslov da se predupredi intervencija njemačkih jedinica izvan valjevskog rajona. Mada su štabovi obiju proleterskih divizija, kao i štab 1. proleterskog korpusa, procjenjivali na bazi »više prikupljenih podataka«, pokazalo se da su svi ti podaci bili tek djelomično tačni. Jer, da se znalo da u Valjevu ima više od 4000 neprijateljskih vojnika različitih uniformi i da se znalo da su u susjedstvu (Lazarevac, Ub, Obrenovac i Lajkovac) dijelovi divizije »Brandenburg« (1. bataljon 1. puka), zrakoplovna alarmna četa s vodom tenkova, neki samostalni bataljoni pješadije i 202. oklopni bataljon, ne bi jedinicama pripremanim za napad bilo rečeno da su »neprijateljske snage na tom sektoru male«. ¹¹⁷¹⁾ I onih koji su bili utvrđeni u Valjevu i onih koji će im pohitati u pomoć bilo je toliko da će plan štaba 1, proleterskog korpusa biti tokom bitke nužno mijenjan.

Komanda specijalne Borbene grupe »Jungenfeld« je, cijeneći situaciju i po snagama obrane i po valjevskim utvrđenjima, vjerovala da je čvrstina obrane Valjeva osigurala barem obranu garnizona. Njemački bataljoni 5. policijskog puka i jedinice Srpske državne straže su utvrđeni na Krušiku, u starojugoslovenskim kasarnama. Te kasarne su bile prava tvrđava, ključni i dominantni rajon obrane sjevernog dijela grada i ulaza u grad od Beograda i Šapca. Baš kao i kasarne na Krušiku, tako su i neke zgrade u centru Valjeva pretvorene u čvrsta otporna čvorišta. Jedinice vojne policije, Feldpolizei, bile su u dobro utvrđenoj zgradi okružnog suda, a pomoćna policija poretka, Schuzpolizei, bila je u kući dr Miloša Pantića. Kreiskommandantura je bila u zgradi sreskog suda. Nedićeve jedinice (dijelovi dopunske komande Srpskog dobrovoljačkog korpusa, štab 1. puka, 3. bataljon toga puka i 3. bataljon 3. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, te dijelovi Srpske državne straže) i četnički Valjevski korpus su se utvrdili na južnim ulazima u grad, između rijeka Jablanice i Kolubare, i u rajonu Pivare. U gradu su nedićevci i četnici bili utvrđeni u oficirskom domu, hotelu »Brankovina« i bivšoj artiljerijskoj kasarni.

Za napad, jedinice 1. proleterskog korpusa su se prikupljale 13. i 14. septembra. Dvije brigade 1. divizije (1. i 3) do 20 sati 14. septembra izići će na liniju Divlje polje-Grabovica, a 1. i 2. brigada 6. divizije su se razmjestile na jugu Valjeva: 1. brigada ojačana baterijom brdskih topova 65 mm u zahvatu puta Kosjerić-Valjevo, između Parloga (k. 261) na desnom i potoka Gradca na lijevom krilu, a 2. brigada na njenom lijevom krilu, između Gradca i puta Ječmište-Valjevo. Treća brigada 6. proleterske divizije usmjerena je na još neoslobođeno selo Divce, desetak kilometara sjeveroistočno od Valjeva, na sjevernoj obali Kolubare, gdje će ostati i kao straža na prilazima Valjevu od Slovca i Lajkovca, i kao rezerva.

Prije pokreta na polazne položaje, odakle je u 5 sati 14. septembra artiljerija morala najaviti početak boja za Valjevo, svi borci su primili jednodnevni obrok suhe hrane i po dva borbena kompleta municije. Bataljoni 1. brigade su položaje oko južnog i jugoistočnog prilaza gradu

Isto, 1/12, 72.

zaposjeli u noći 13. i 14. septembra. Do 5 sati je sve bilo pripremljeno za napad. A kad je trebalo dati znak za početak, štab korpusa je napad odgodio za 20 sati, budući da sve jedinice 1. proleterske divizije nisu do 5 sati uspjele da iziđu na polazne položaje.

Neprijatelj u Valjevu je napad očekivao.

Prilazeći polaznim položajima, bataljoni 1. brigade su sve vrijeme u manjim čarkama. Vanjski prilazi su savladani od 18 do 20 sati.

Brigada je napadala s tri bataljona; »Pekiša Vuksan« je zadržan u rezervi. Na lijevom krilu rasporeda 1. brigade napadala su dva bataljona 2. ličke brigade.

Organizirani napad je na svim sektorima uslijedio - baš kako to naređuje štab 1. proleterskog korpusa, koji je upravo s Visa radiogramom obaviješten da s 12. korpusom i Operativnom grupom divizija ulazi u Armijsku grupu pod komandom Peka Dapčevića i Mijalka Todorovića - u 20 sati. Između 18 i 20 sati, »kao bujica naleteli su Ličani na spoljna utvrđenja Valjeva i slomili ih kao da su od stakla«,¹¹⁷²⁾ zapisuje onih dana Nikica Pejnović, nesklon, kao i drugi Ličani, da naglašava snagu, upornost i odlučnost neprijateljevog otpora.

U prva četiri sata borbe 2. lička brigada je ovladala predgrađem Popare, a 1. brigada - prodirući s juga, između Popara i Kolubare, oslobodila je Degurić i Bujačić. U špici napada nastupao je 1. bataljon 1. brigade; oprezno, ali s mnogo uočljive odlučnosti, ide užičkom džadom tučen s Gajina bočnom pješadijskom vatrom i iz protutenkovskih topova. Dumdum-metak je pogodio prvog u koloni, komandira 1. čete, uz Boltu najčešće pohvaljivanog borca 1. brigade, Radu Krajnovića Krajinu. Rana je strašna. Metak je eksplodirao u ustima, slomio je vilicu, pokidao jezik. Dane Petrović, koji je u grupi s Krajinom i došao u »Marka Oreškovića«, iznosi teško ranjenog komandira prema previjalištu, i pjeva - barem on želi ostaviti dojam da pjeva - mada svi čuju njegove mukle jecaje. Jandro Žunić naređuje svom zamjeniku Branku Vukeliću da preuzme komandu 1. čete, koja će s novim komandirom izvesti smion manevr i vrlo brzo izići u pozadinu neprijateljskih položaja na Gajinama. Gajine su na juriš zauzete. Komandant tog sektora, njemački kapetan, zarobljen je i poslan u štab brigade.

Na samom početku borbe za Valjevo, dok je još nastupala cestom uz potok Gradac, 2. četa krtijaša je ostala bez komesara Bože Došena, koj se strovalio u duboki kanjon male rijeke. Ostao je živ, ali prelomljene noge. Nešto kasnije i 3. četa je ostala bez jednog od dvojice s čela: poginuo je komandir Božo Ožegović. Kako se borba razgorijeva, sve više je ranjenih i poginulih, ali istovremeno sve više je onih koji se udarnim grupama i četama 1. brigade pridružuju odlučni da i sami sve dadu za oslobodenje svoga grada. Većina njih će se sutra naći u stroju 1. brigade, ali dosta je i onih koji su poginuli jurišajući zajedno s Ličanima.

Meka noć, kao izgargašana vuna, i topla, s puno oblaka i mraka, nad Valjevom je blještala od preobilja vatre, koja je sijala smrt. Juriši su uporni; utvrđena obrana grčevita, naročito ispred mostova na Kolu-

1172) Niki_{ca} Pejnović, Valjevo je slobodno, Zb. *Sesta proleterska divizija* 396,

bari, gde su bili izgrađeni bunker. Iz bunkera i utvrđenih zgrada ljo-
tićevci, četnici i njemački SS policajci pružaju uporan otpor »brišući
prilaze mostovima ubitačnim mitraljeskim snopovima, koji ne dozvolja-
vaju našim jedinicama prebacivanje na drugu (lijevu) obalu Koluba-
re«. ¹¹⁷³ Kod mosta u centru grada utvrdili se Švabe i četnici. Tu su bile
kante s benzinom; vjerovatno za paljenje mosta, ako dođe do povlače-
nja. Poslije jednog juriša »Gupčevih« četa, taj benzin je zapaljen. Plamen
je zahvatio i dvojicu SS-policajaca i jednog četnika. Poletjeli su niz lijevu
obalu kao tri strašne buktinje. U taj mah je juriš ponovljen. Iz »Gup-
čevog« bataljona je tada poginuo Mičo Bursać, čovjek s najdužim sta-
žom zamjenika komesara 1. čete (od proljeća 1943), drugi (po starosti)
od četiri sina Dušana Bursaća iz Kaldrme, koji su bili borci 1. brigade.
Mila karaktera i plemenite duše, uvijek u svemu doreciv i jasan, Mičo
Bursać je imao ogroman autoritet među saborcima, jednako u »Marku
Oreškoviću«, odakle je kao borac ponikao, kao i u »Matiji Gupcu«, gde
se razvijao kao partijski rukovodilac. Ispred mosta na Kolubari, pored
Miće Bursaća, poginuo je i sekretar skojevske organizacije u »Matiji
Gupcu« Janko Krajnović, kojeg će u skojevskom rukovodstvu zamjeniti
Milica Balać Basta. U novom jurišu poginuli su mitraljezac Dragan Do-
šen i jedan od najposobnijih strijelaca na džon-bulu, zapamćen samo
po nadimku - Rođo.

Komandanti 1. i 2. brigade, Milan Antončić Velebit i Dragan Rakić,
momci zreliji od prosjeka svojih boraca, iskusni u životu i ratovanju, po
shvatanju njihovih boraca obojica lišeni straha ili bar spretni u prikri-
vanju svakog oblika strašljivosti, izišli su među najisturenije dijelove
svojih jedinica. Obojici je jasno da će prelaze preko mostova i vatrom
iz oružja osvijetljenih čistina ispred mostova platiti velikim gubicima. I
Velebit i Rakić šalju kurire u štab susjedne brigade: obojica istovreme-
no predlažu sastanak, a potom žure da se sretnu na po puta. To i nije
sastanak, nego žustri dogovor. Pozvani su i komandanti bataljona »Mar-
ko Orešković« i »Stojan Matić«, Jandrija Žunić i Ilija Palija. Komandanti
brigada i bataljona su bili saglasni da je neposredni napad na mostove
surov izazov. Ima boljih rješenja. Prema ključnom čvorištu obrane na
desnoj obali, ispred najutvrđenijeg bunkera, bit će privučen top 75 mm
i više mitraljeza. S takvim pojačanjem razložno je očekivati da će »Ma-
tija Gubec« i »Božidar Adžija« razoriti betonsko utvrđenje. Zbog poja-
čanog napada na tom sektoru, neprijatelj nije ni zamjetio da su Jandre
Žunić i Ilija Palija izvukli svoje čete iz grada i, zaobilazeći utvrđenu
zonu Kolubare, prelaze rijeku na istočnom, odnosno na zapadnom ula-
zu u grad. Jandrija Žunić će, čim »Marko Orešković« pređe na lijevu
obalu, napasti neprijatelja u rajonu tvornice »Vistad« i u artiljerijskim
kasarnama, a Palija će se s četama »Stojana Matica« povezati s 1. pro-
leterskom brigadom 1. divizije, koja je nadirala sa sjevera, niz potok
Brestić, preko Boričevca, i nastupati niz lijevu obalu Kolubare čisteći
predgrađe Brđani.

Manevar krilnih bataljona je izveden u ponoć.

Bunker ispred mosta na Kolubari uništen je topom 47 mm. Zapli-
jenjena su dva protivtenkovska topa.

¹¹⁷³> Milan Antončić, n.d. 377.

Do druge ure 15. septembra neprijatelj je potisnut iz »Vistada«, artiljerijskih kasarni i iz Brdana. Otpor na mostovima je slomljen. Nekoliko minuta poslije 2 sata 15. septembra 1. i 2. brigada 6. proleterske divizije su ovladale i lijevom obalom Kolubare. Njemačke i kvislinške jedinice su sabijene u utvrđene zgrade Hipotekarne banke, Okružnog suda, Sreskog suda, Oficirskog doma, Hotela »Brankovina« i u kasarnu 5. puka u sjevernoj četvrti Valjeva. Prema tim utvrđenim čvorištima otpora ponajčešće proletere vode Valjevčani. Sve ih je više na ulicama; i ne boje se da ih jutro slobode neće zateći među živima, ili barem ne odaju da na strah misle. Valjevci su, pisat će kasnije Milan Antončić Velebit, »odlični vodiči, koji poznaju svaki prikriveni prilaz. Mnogi se ne zadovoljavaju da budu samo vodiči, već se laćaju oružja i jurišaju s našim borcima. Treći nude borcu jelom i pićem, jer je, kako sami kažu, 'konačno došao i naš dan'; 'Sad može i da se pogine', govore četvrti«.¹¹⁷⁴

Do 8 sati 15. septembra, poslije četrnaest sati borbe, osvojene su obje zgrade suda i Hipotekarna banka. Još osvojiti treba Hotel »Brankovinu« i Oficirski dom.

U borbi za Oficirski dom izmiješali su se borci 1. bataljona 1. ličke brigade i iz nekih dijelova 1. proleterske divizije s kojima je došao i operativac štaba 1. divizije. U borbi za to izuzetno jako utvrđeno čvorište posebne pohvale je zavrijedila četa Dane Košića i Branka Kričkovića, koja je uzastopnim jurišima, u bombaškim akcijama, slomila otpor u velikom bunkeru na ulazu u Oficirski dom. Prije juriša taj bunker je Stanko Bulj tukao iz »džon-bula«. U jurišu je zamjenik komandanta »Marka Oreškovića« Branko Vukelić ranjen u nogu; bilo mu je to peto ranjavanje. Ranjen je i Rus Nikolaj, izuzetno hrabar. Komandiri Branko Marčetić, Dane Košić i Nikola Pavković organiziraju novi juriš. Branko Kričković, jedinač u majke, u borbi na Šobajića-groblju u Drvaru naoružan ruskim automatom bez kundaka, izletio je s tim svojim automatom pred jurišni stroj i munjevito pretrčao ulicu, da bi trenutak kasnije već bio na ulazu u zgradu. Sabijen na prvom katu, neprijatelj je, poslije nekoliko Kričkovićevih poziva, najavio predaju. Odbacujući oružje, silaze jedan po jedan, a ima i Nijemaca, i četnika, i Nedićevih oficira... U oficirskom domu je zatečeno 15 mrtvih, a 45 neprijateljskih vojnika je zarobljeno. U spisku pohvaljenih bila su dva imena: desetar Marko Kuprešanin i Živko Medić. Medić je u borbi za Valjevo prvi put jurišao kao sekretar skojevske organizacije u bataljonu, a desetar Kuprešanin je opravdavao povjerenje svojih drugova, koji su mu dan prije napada opostili što je u jednoj kući uzeo komad suvog mesa.

Poslije pada Oficirskog doma, 1. brigadi 6. divizije je naređeno da jedan bataljon ostavi u opsadi hotela »Brankovina«, a s glavninom brigade i s 2. ličkom brigadom da se priključi 1. proleterskoj i 3. krajiškoj u napadu na kasarne na Krušiku. Te su kasarne bile od ostalog dijela grada odijeljene i bodljikavom žicom i minskim poljima. Taj utvrđeni rajon u sjevernom dijelu grada, dominantan posebno nad cestama Beograd-Valjevo i Šabac-Valjevo, otkud su nastupale jedinice 1. proleterske divizije, bio je najtvrdje žarište obrane.

¹¹⁷⁴> Isto'

Hotel »Brankovina« u centru grada, i kasarne na sjeveru grada, dva posljednja utvrđenja neprijatelja u Valjevu, napadnuta su u 17 sati. Iscrpljeni branioči valjevskog hotela su ovoga puta brzo savladani, ali neprijatelj u krušičkim kasarnama nije popuštao, mada su proleterske juriše podržavala dva aviona 1. eskadrile NOVJ s Visa. Bataljoni 1. brigade »Marko Orešković« i »Matija Gubec« - napadali su s juga i jugoistoka, između 1. divizije, na desnom, i 2. ličke brigade na lijevom krilu. I zaplijenjeni protuoklopni topovi su u akciji. Milan Antončić po neprijatelju tuče iz protutenvkovskih topova. No, otpor ne jenjava. Neprijatelj se opredijelio: izginuti ili izdržati! Borba je trajala duže od 40 sati i neprijatelj bi izgubio volju da se opire da mu sve to vrijeme nije najavljivana pomoć, koja će zaista i uslijediti.

U predahu između dva žestoka sudara, s neprijateljske strane su se iskrala dva mladića, koji su se - što će par dana kasnije istraga utvrditi - nesretnim stjecajem okolnosti, bez lične volje, našli u kvislinškim redovima. Bili su to Aksentije Vasić i Milan Radojčić, jedan radnik, drugi gimnazijalac. Raspoređeni su u »Pekišin« bataljon. Već uveče u 19.30 sati su i oni krenuli u napad na neprijatelja utvrđenog u »Petom puku«. U tim napadima naročito se istakla 2. četa 3. bataljona. Zvali su je - zbog udarne snage i probojnosti - »blindirana četa«. Od proljeća komandir je bio čovjek za kojeg će 16. oktobra biti napisano da je »pao smrću heroja« - Mile Pjevač Jejin. Poginuo je ispred konjušnica, gdje je zarobljeno dvadesetak neprijateljskih vojnika i 150 konja.¹¹⁷⁵ Jedna četa 3. krajiške brigade se gotovo domogla skladišta municije, koje su Nijemci u posljednji tren zapalili. Ipak, kasarne 5. pješadijskog puka ni ovoga puta nisu pale. Nisu pale ni u 20 sati, kad su proleter i po posljednji put 15. septembra izveli koncentrične juriše. Njemačkoj komandi u kasarni na Krušiku je bilo javljeno da su u pomoć poslani njemačke motorizirane jedinice iz Lajkovca i Mačve, a isto tako i nedićevskočetničke jedinice, kao i dijelovi Ruskog zaštitnog korpusa od Zvornika i Šapca.

Glavna komanda Jugoistoka je poduzela više mjera da bi iz opkoljenih kasarni na Krušiku izvukla svoje jedinice. Naređeno je da se u najkraćem roku na slobodni teritorij oko Valjeva izvede protunapad od Beograda (sa sjevera) i Užica (s juga). Pukovniku Jungenfeldu, koji je do tada imao na raspolaganju 5. SS policijski motorizirani puk, 2. puk Ruskog zaštitnog korpusa, dva divizion a artiljerije, neke jedinice pionira, dva puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i neke jedinice Srpskih straža, državne i granične, poslana je pomoć: iz Beograda 1. bataljon 1. puka divizije »Brandenburg«, 202. tenkovski bataljon i dvije zrakoplovne čete, a iz Užica 14. brdski lovački puk 7. SS divizije »Princ Eugen«. Jedinice upućene od Beograda svom žestinom su se 16. septembra sručile na 3. ličku i dijelove 1. divizije na prilazima Valjevu. Najteže borbe su vođene sjeveroistočno od Valjeva, na položajima 13. proleterske i 3. ličke proleterske brigade. Tu su se borbe zametnule 15. septembra. Bataljon »Brandenburg«, 202. tenkovski bataljon, bataljon 5. SS motoriziranog policijskog puka i dvije čete zrakoplovaca probijaju položaje

končarevac kod Markove Crkve i 3. ličke brigade kod Divaca, da bi predveče 16. septembra ušli u Valjevo i spojili se s iznurenim branio-cima krušičkih kasarni. Njemačke SS jedinice, koje su nastupale s juga, zaustavile su brigade 37. divizije.

Gotovo potpuno oslobođeno, Valjevo je kasno uveče 16. septembra ponovo prepušteno okupatoru. Štab 1. proleterskog korpusa je 1. ličkom proleterskoj, 1. proleterskoj i 3. krajiškoj brigadi naredio da se izvuku s položaja oko Krušika na desnu obalu Kolubare, u širi rajon grada. U neposrednoj blokadi zadržane su manje jedinice.

Ujutro 17. septembra, obaviješten o borbama u Valjevu i na prilazi-ma Valjevu, Vrhovni komandant je prigovorio Peku Dapčeviću zbog zadržavanja u suvišnim borbama u dolini Zapadne Morave (»Nisam vam dao taj zadatak«): »Kao komandant grupe divizija nije vas smio an-gažovati taj sporedni cilj. Morali ste izaći sjeverno i objединiti sve snage. Imali ste izbiti na gredu Suvobor-Rudnik i vašim dejstvom omogućiti držanje zauzetog Valjeva, čišćenje Zapadne Srbije, stvaranje uporišta u njoj i postepeno ostvariti nadiranje ka Šumadiji. Ovim postupkom uve-liko ste otežali naš krupni plan... «¹¹⁷⁶⁾

Ako i nije zadržano poslije prodora proletera, Valjevo je ipak po-tpuno oslobođeno 18. septembra, ovog puta bez borbe. Komandant nje-mačkih trupa u Srbiji general Hans Gustav Felber je prihvatio prijedlog pukovnika Jungenfelda, koji je, probivši se uveče 17. septembra u Va-ljevo, tražio odobrenje da se sa svim snagama što prije izvuče iz ugro-ženog grada.

Neprijatelj je u Valjevu imao ogromne gubitke. Samo jedinice 5. SS puka su do 17. septembra u Valjevu imale - prema njemačkim podaci-ma - 60 mrtvih i 120 ranjenih. Sudeći po tom podatku, uvjerljivo je tv-rđenje štaba 6. proleterske divizije da je neprijatelj (Nijemci i kvislinzi) u Valjevu imao 914 mrtvih i ranjenih. Jedinice 6. divizije su zarobile 309 neprijateljskih oficira i vojnika. Plijen je bio vanredno bogat.¹¹⁷⁷⁾

Šesta divizija je u borbi za Valjevo imala 33 poginula i 75 ranjenih boraca.¹¹⁷⁸⁾

¹¹⁷⁶⁾ Zb. NOR, 11/14, 126.

¹¹⁷⁷⁾ AVII 799 3/4

¹¹⁷⁸⁾ utvrđeno je da su u borbi za Valjevo i na prilazima Valjevu od 11. do 18. septembra 1944. poginuli iz 1. brigade: Bogdan Qolta, Dane Žegarac, Bosiljka Obradović, Luka Opačić, Janko Marković, Božo Orlović, Boško Ožegović, Fabijan Pataran, Milan Pje-vač, Mile Jejin, Milan Pribić, Angelino Zetti, Smilja Obradović, Soka Medić, Dragan Došen iz Divosela, Draga Došen iz Srba, Mičo Bursać, Božo Lončar, Smilja Lajić, Mile Jakšić, Josip Krajica, Janko Krajnović, Vako Krga, Đuro Škundrić, Luka Šolaja, Dušan Radović, Gianolino Ceherini.



Gojko Paripović (dječak), Trivun Paripović, Pikar Mali, Branko Brakus, Mile Krajnović, Momir Pejić, Đuro Pjevač, Periša Maljković, Bogoljub Radojčić, Stevan Popović i (posljednji zdesna čuči) Nikola Sigurnjak (slijeva na desno)

Ilija Bosanac, Pero Zorić, Pero Majstorović i Dane Milić (sjedi)



Vaso Novaković i Mane Klačnja





Aksentije Vasić



Pero Paripović, Milka Kokotović i Đuro Jović

Kuriri čete za vezu: Mara Rašeta, Savo Jotić, Stevan Ribar, Rajko Simeunović, Pajo Bursać, Đokica Popović, Ivica Babić, Pero Vein, Gojko Paripović, Ante Topalović, Dragan Milovanović, Milan Vurdelja i Tomislav Petrović





Radojka Sudzaković, Danka Petrović, Milka Tomas, Koka Čitluk, Slavko Plečaš i Nikola Majetić



Komandant divizije general Đoko Jovanić kontrolira naoružanje boraca 1. brigade u Maloj Vašici na sremskom frontu



Milan Nećak

Đuro Tankosić i Petar Zorić



Mihajlo Tatalović



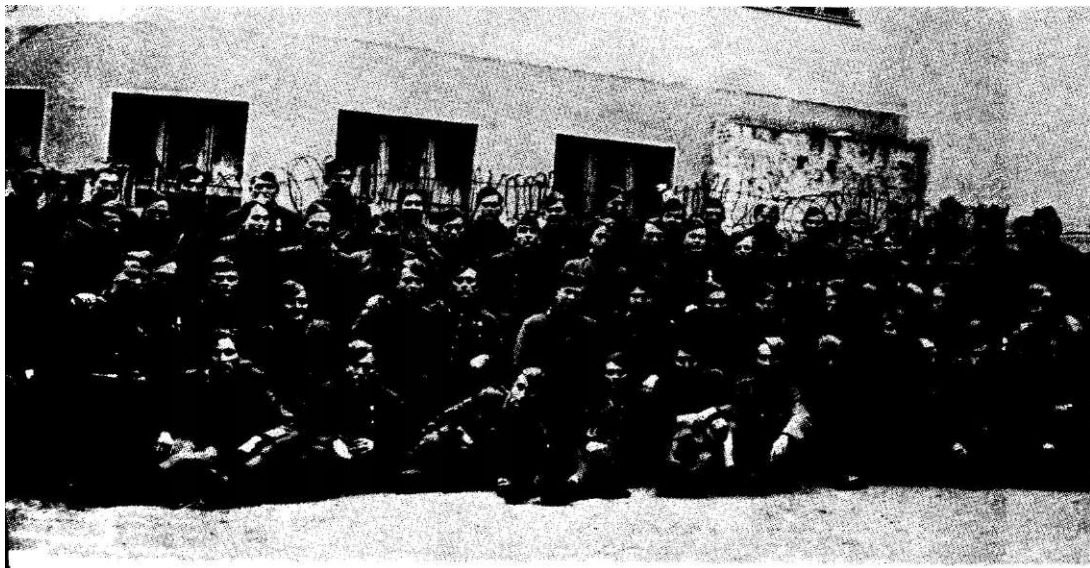
Miki Jerković i Soka Kričković



Partijski kurs 6. proleterske divizije u Beogradu decembra 1944.

Na Fruškoj gori 3. novembra 1944, slijeva: Pajina Novaković, Miloš Čanković, Bozo Pavičić, Nikola Pavković, Đuro Drobac i Mirko Dubajić (sutra dan poginuo)







*Izviđačka grupa vodnika Jose Premuta poslije povratka sa zadatka
iza neprijateljskih linija na sremskom frontu*

Drugi bataljon prelazi savski most predveče 31. decembra 1944.





Bude Štetić i Goša Jokić



*Nada Vračarić i Maca Kangrga
s brigadnim higijeničarem Mićom*

*Svakodnevna slika sremskofrontovskog života ispred zemunice pokrivene
kukuruzovinom*





Popović

*Komesari, pomoćnici komesara i skojevski sekretari bataljona 1. brigade
uoči proboja sretnskog fronta*



Brigada u beogradskoj operaciji

(20. septembar - 20. oktobar 1944)

Poslije oslobođenja Valjeva, u gradu je zadržana samo 2. brigada, da bi »se kupala, razušavala, sređivala jedinice i vršila prijem novopridošlih boraca«.¹⁷⁹ Prva je gonila Nijemce prema Ubu do Klanice, između Divaca i Glavca, da bi se 20. septembra pomjerila Valjevu na sjever, u selo Kličevac. Pomjerajući se dalje na sjever, 1. brigada je 23. septembra zaposjela položaje u rajonu Koceljeva, da bi zatvarala puteve od Pabca prema Valjevu. U Jabuci, Koceljevu, Bobiji, u Subotici i okolnim manjim selima, tridesetak kilometara sjeverno od Valjeva, brigada je ostala do 28. septembra, kad je pomjerena na Cer, odnosno na cestu Krupanj-Šabac, u rajon sela Rumska-Metlić.

Šesta divizija je pomjerena prema Ceru na zahtjev Vrhovnog komandanta, koji je 26. septembra tražio da »jedna solidna i čvrsta jedinica, kao što je VI lička«, pomogne 12. korpusu »na pravcu Šabac-Cer«, jer »tek na taj način Lekić će moći odahnuti i reorganizovati korpus«. Kad je već 1. brigada bila na Ceru, 27. septembra, komandant 1. armijske grupe Peko Dapčević je obavijestio Vrhovni štab da će se »hitno intervenisati sa Šestom divizijom prema Ceru, u cilju razbijanja neprijatelja, ovladavanja Cerom i dejstvovanja prema Savi«.¹⁸⁰

Dan kasnije će 1. brigada krenuti iz Valjeva preko Koceljeva za Gradjeviće na Ceru, a Treća iz Miličinice za Tekeriš »u cilju pročišćavanja četničkih bandi na Ceru«.¹⁸⁰ Četnici ni na jednom mjestu nisu pružili otpor. Brzo su nestajali i da iza njih nisu ostajali zločini (kod Jabučja bataljon »Matija Gubec« je zatekao silovane i na smrt premlaćene majku i kćerku, a uz drum od Subotice prema Ceru »P. Vuksan« je s vješala skinuo i pokopao 4 žene, 3 muškarca i troje djece) činilo bi se da ih i nema. S Cera se 1. brigada pomjerila u smjeru sjeveroistoka prema Vladimircima, 12 kilometara južno od Šapca. Dejstvujući u sastavu divizije, brigada je prodirala prema Mačvi i dolini Save »u cilju razbijanja četničko-nedićevske vlasti, i iznenađivanja manjih njemačkih kolona i mobilizacije ljudstva«.^{182>}

Od 20. do 30. septembra Šesta divizija je »prosječno dnevno primala 45-50 novih boraca«. Prema podacima štaba 1. proleterskog korpusa od 21. septembra, »u vremenu od ulaska u Srbiju naše jedinice su popunjene hiljadama novih boraca, tako da su izvjesne jedinice porasle za 60 do 80 procenata«.¹⁸³ Kad je 6. divizija stigla na Cer, u njene je brigade iz Darosave, gdje je bilo prikupljeno oko 2500 dobrovoljaca - prema nekim svjedočenjima - stiglo 650 mladića. Dvojica od onih koji

^{1,80>} Isto, 28, 4-3/1.

^{U82>} Isto, 797, 1-1/3

^{U82>} Isto, 1-2/3.

^{U83>} Zb. NOR, 1/12, 243

ulaze u 6. diviziju, skojevci Milutin Milenković i Vojin Nikolić, kasnije će pisati da su to uglavnom bili beogradski omladinci, »koji su pod teškim pritiskom okupatora, četnika i raznih drugih izdajnika bili izgubili organizacione skojevske veze«.¹¹⁸⁴⁾

Komesar 6. proleterske divizije Dragoslav Mutapović, onih dana više angažiran pozadinskim pitanjima, organiziranjem narodne vlasti i društveno-političkih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta nego vojnim operacijama, 26. septembra zapisuje: u diviziju stigla 562 dobrovoljca. U 1. brigadu raspoređena su 242, u 2. - 120, a u 3. brigadu 200.

Dvjesto četrdeset dvojica srbijanskih omladinaca, koji se 26. septembra uključuju u jedinice 1. brigade, imali su primjer u stotinama valjevskih mladića. Poslije valjevskog gimnazijalca, Mikice Pelivanovića koji je imao prvoborački staž, u brigadu su se uključili neki radnici iz »Vistada«. Trojica braće Markičevića, Dušan, Dragan i Miša, sami su zarobili puške. Najmlađi od braće, gimnazijalac Miloš, zvan Miša, godište 1929, bio je tek nešto viši od karabine, ali već u prvoj borbi je pokazao izuzetnu domišljatost i zavidnu hrabrost, što će posebno doći do izražaja u novembru u fruškogorskim lovovima na »žive jezike«.

Među onima koji vatreno krštenje doživljavaju u borbi za Valjevo bio je i Dušan Janković, koji će kasnije postati čuveni vojni novinar. U zapisu o 1. ličkoj proleterskoj brigadi, zapravo u zapisu o dobrovoljcima iz Srbije i, posebno, iz Valjeva, piše kako su »agitatori« - komesar čete Mirko Lasković i prethodne noći prvi put u borbi kaljeni Dragan Markičević - ispred kaverne »Sunce«, pred kojom je nekoliko dana ranije izvjerški ubijena Smilja Lajić, pozivali valjevske mladiće da se uključe u 1. brigadu. Valjevski dobrovoljci su prikupljani u zgradi poljoprivredne škole. Do tad čete nisu imale više od 60 boraca, a novopostavljeni desetar Stevo Rastović Brko je u Valjevu u svojoj desetini odjednom imao čak 13 mladića. Rastović je probrao sve golobrade dječake - nijedan nije bio stariji od šesnaest godina.¹¹⁸⁵⁾

Nema sumnje, s početka je među starim i novim borcima bilo razlike, ali ne u volji, ne u moralu, nego samo u iskustvu. Ubrzo će se pokazati da su Srbijanci nevjerovatnom brzinom savladali sva boračka umijeća.

Među dobrovoljcima ponekad su dolazila i po dva, i po tri brata, nekad brat sa sestrom, u desetak slučajeva po dvije sestre. Osim trojice Markičevića, u vrijeme borbe za Valjevo u proleterske jedinice su se uključila i tri člana najslavnije porodice valjevskog regiona, potomci Alekse Nenadovića, jednog od posjećenih knezova iz turskih vremena i njegovog sina prote Mateje, prvog Karađorđevog emisara kod austrijskih i ruskih dostojanstvenika. Student Aleksa Nenadović Cakan i njegov brat iz gimnazije, Jaša Nenadović, koji će četiri mjeseca kasnije biti zbog bolesti poslan na pozadinski rad u Beograd, zadržani su u »Božidaru Adžiji«, a njihova sestra je raspoređena u neku krajišku brigadu.

U prvi mah problema je bilo s onima mlađim od 16 godina: primiti ih ili ne primiti. Problem nije bio identičan ličkom slučaju, gdje je svatko tko je mogao nositi pušku bio u nekoj jedinici. U Valjevu su dječaci pravo na osvajanje proleterskog imena stekli zahvaljujući Slobodanu

¹¹⁸⁴⁾ Milutin Milenković i Vojin Nikolić, Srbijanci u 6. proleterskoj, Zb. *Sesta divizija* 434.
¹¹⁸⁵⁾ Dušan Janković, n.d. 135

Milivojeviću, gimnazijalcu, petnaestogodišnjaku, koji je za vrijeme borbi u Valjevu zadivio Ličane svojom prodornom snalažljivošću. Pucao je kao stari borci. Kad je Mirko Lasković bez diskusije upisao u spisak dobrovoljaca malog Milivojevića, javili su se i njegovi vršnjaci. Presudili su Velebit i Bogde Vujnović: dopušteno je i malodobnima da budu u proleterkim jedinicama. Do 23. septembra iz Valjeva i drugih mjesta Podgorine prijavilo se oko 1200 dobrovoljaca.¹¹⁸⁶ »Sa njima se, kad jedinice nisu u pokretu ili na drugim zadacima, intenzivno izvodi vojnostručna i politička nastava, protkana našim bogatim ratnim iskustvom.«¹¹⁸⁷

Štabovi su onih dana učestalo upozoravali da bi moglo »velikim prilivom novoga ljudstva« doći do slabljenja i discipline i čvrstine »vojne organizacije«, pa je zahtijevano da »odmah treba preduzeti sve mere za učvršćivanje discipline kod novih boraca, i to ne samo organizaciono, već i vaspitno.«¹¹⁸⁸ Što su jedinice bile bliže Beogradu, to je i dobrovoljaca bilo više. Istina, poslije razbijanja četničkih formacija i prvog negativnog iskustva s pozivom da se razoružani četnici, od Dražine organizacije uglavnom prisilno mobilizirani, uključe kao dobrovoljci u jedinice NOVJ, štab 1. proleterškog korpusa je vjerovao kako »vrlo malo ima izgleda da se jedinice osetnije pripreme« do prodora u beogradsku zonu, ali će početkom oktobra utvrditi da je »broj nenaoružanih ravan broju naružanih«, odnosno: »Imamo nenaoružanih skoro deset hiljada.«¹¹⁸⁹

Zbog dvoje dobrovoljaca, koji su se svrstali u redove 1. ličke proleterške brigade, komandant armijske grupe Peko Dapčević je 23. odnosno 25. septembra, pisao vrhovnom komandantu maršalu Titu. Radilo se o sinu i kćeri Draže Mihailovića. Najprije njegova kćer, a zatim i sin, dolaze u brigadu. Dražina kćer, Gordana Mihailović, bila je organizirana u komunističkoj omladini. Njen brat Dušan je više bio sklon sestrinim, nego očevim idejama Peko Dapčević je bio u Ljigu kad su ga Đoko Jovanić i Dragoslav Mutapović obavijestili o Gordani i Dušku Mihailoviću. O Dušku Mihailoviću Dapčević Tita obavještava 23. septembra 1944:

»U našu vojsku stupio sin Draže Mihailovića. Nije zločinac. Daće izjavu o Draži kao izdajniku. Da li da ga primimo?«

Obavještenje o Gordani Mihailović, koja je već bila borac u 1. ličkoj proleterškoj brigadi, uslijedilo je 25. septembra:

»Kćer Draže Mihailovića izbjegla od četnika i pristupila u našu vojsku. Navodno član SKOJ-a.«¹¹⁹⁰

Oboje su do oslobođenja Beograda zadržani u 1. brigadi, a potom su dobili druge dužnosti.

Ne samo po velikom broju dobrovoljaca, nego i po bezbroj drugih elemenata, postalo je očito - što onih dana piše i komesar divizije Mutapović - da se »sa padom Valjeva« sve »stalno popravljja u našu korist«.¹¹⁹¹

Šesta divizija je stalno jačala. Mada se ginulo, boraca je u svim brigadama sve više. Iz izvještaja štaba korpusa vidimo da je divizija 5. oktobra imala 3000 boraca, a 9. oktobra - 5600, s tim što se tada u diviziju uključila i jedna kompletna brigada sa svojih 850 boraca. U tri stare bri-

¹¹⁸⁶> A VII, 372, 2/31-2.

¹¹⁸⁷) Milan Antončić, n.d. 379.

¹¹⁸⁸> Zb. NOR, 1/13, 268

¹¹⁸⁹> A VII, 327, 2-46/2

¹¹⁹⁰> Isto, 372, 2/2

^{1,91}> D. Mutapović, n.d. 61

gade dolazi 1770 dobrovoljaca.¹¹⁹² **Prva** brigada je uoči bitke za Beograd, mjesec dana poslije njenih prvih borbi za oslobođenje zapadne Srbije, imala više boraca nego ikad ranije: gotovo 1500.

Aleksandar Ranković i Arso Jovanović, koji su, dok je Tito bio u SSSR-u, a potom u Rumuniji, rukovodili, na Visu, Vrhovnim štabom, tražili su od jedinica u Srbiji da dobrovoljce i mobilizirane mladiće svrstavaju u nove brigade i divizije. Vrhovni komandant, vrativši se 28. septembra iz Moskve u Krajovu, nije taj stav prihvatio. Štabu 1. korpusa je naredio da izvršava isključivo njegova uputstva, a Rankoviću je 3. oktobra pisao: »Neka Arso (Jovanović) obustavi svako dalje formiranje novih divizija i neka se stare (divizije) popunjavaju bar na 10.000.«¹¹⁹³ Od generala Peka Dapčevića i Sretena Zujovića, koji je bio u štabu 1. armijske grupe, tražio je da ne formiraju »Šumadijsku diviziju«, već da popune postojeće jedinice, i to »najhitnije, a najkasnije do 8. oktobra, jer vas čeka krupan zadatak, kojeg ćete izvršiti zajedno sa Crvenom armijom.«¹¹⁹⁴ Preciznije uputstvo je maršal Jugoslavije štabu Armijske grupe poslao 6. oktobra:

»Diviziju (šumadijsku) ne stvarajte, već cijele šumadijske brigade uključite u vašu VI ličku i V krajišku i jednu vojvođansku diviziju.«¹¹⁹⁵

Dva dana potom u 6. diviziju je uključena Kosmajaska brigada. Znatn dio njenog komandnog sastava popunjen je podoficirima i oficirima 1. brigade. Time počinje veliki odliv komandnog kadra. Kad je 1. brigada s Pocerine krenula prema Kosmaju, radi predstojeće beogradske operacije, koja je do 6. oktobra angažirala snage armijske grupe NOVJ sa 29.680 boraca, mnogo češće od ličke razliježe se otegnuta pjesma mladića valjevskog, šabačkog, kosjerićkog i ljiškog kraja, pjesma Podgorine, Azbukovice, Tamnave i Pocerine, a posebno pjesma Kolubaraca:

Kolubaro, tija vodo, ti ostaješ, a ja odo',
ti ostaješ - ja odlazim, dok fašizam ne pogazim...

Pokret kolona prema Beogradu pratile su kiše, hladne, i ponajčešće s istočnjakom. Do 8. oktobra jedinice 1. brigade su s Pocerine stigle u Vreoce, gdje se brigadi priključuje više od 500 novih boraca,¹¹⁹⁶ tako da će se 1. brigada u borbu za Beograd uključiti sa gotovo 2000 boraca.

Pred položaje spoljne obrane Beograda, dvadesetak kilometara južnije od utvrđene linije Železnik - Resnik, u rajon Sokolovo - Beljina, brigada je stigla 10. oktobra. Povazdan je u kratkim okršajima s neprijateljem, koji je »uglavnom bio defanzivan.«¹¹⁹⁷ U Guncatima i Nenadovcu uveče 13. oktobra brigada je primila naređenje »da u zajednici sa ostalim snagama našeg korpusa, trupama Crvene armije i dijelovima XII korpusa oslobodi Beograd«.

Prva brigada 6. divizije, kao divizijska rezerva i osiguranje divizijske bolnice, nastupala je pravcem Guncati - Nenadovac - Rušan - Kijevo - Kneževac - Topčider; zdesna joj je 2. lička brigada, a slijeva jedinice 12. korpusa.¹¹⁹⁸ Uveče 14. oktobra, kad počinje neposredni udar na Beograd, 1. brigada je stigla u Resnik, gdje su se njene jedinice, kao i

¹¹⁹²) A VII, 797, 14-83/2.

u*)» zb. NOR, 11/14, 199

¹¹⁹⁴) Isto, 214

li«) Isto> 222

¹¹⁹⁶) A VII, 797, 2-2/3

¹¹⁹⁷) Zb. NOR, 1/13, 356

¹¹⁹⁸) Isto, 352

jedinice 3. brigade, koja je nastupala ispred 1. brigade, sastale s jedinicom Crvene armije. U Rušnju je bataljonima 1. brigade preneseno novo naređenje štaba divizije: »Sve naše jedinice imaju uložiti krajnje napore da se grad oslobodi u toku dana i noći 14/15. ovog mjeseca«. ¹²⁰¹ Takav je, najme, bio plan komandanata savezničkih snaga. ¹²⁰⁰¹ Generali Dapčević i Ždanov vjerovatno ne bi računali s tako brzom pobjedom da su znali prave snage neprijatelja, i u Beogradu i na putevima prema Beogradu s istoka, gdje se zadržala korpusna grupacija Waltera Stettnera, koji će se pokušati probiti s oko 30.000 vojnika. U štabu armijske grupe NOVJ vjerovalo se da je kod branilaca Beograda »brojno stanje smanjeno, a moral vrlo slab«, ¹²⁰² a pokazat će se da je u obrani Beograda bilo više od 30.000 vojnika s oko 400 raznih artiljerijskih oruđa i minobacača, 70 tenkova i oklopnih kola. Uz te snage, pod komandom Willia Schneckenburgera, Beograd su branile i kvislinške snage. Do početka napada za Beograd »identifikacija neprijateljevih jedinica i organizacija obrane nije uopšte izvršena«. ¹²⁰²

Sve će to uvećati gubitke Dapčevićevih divizija, od kojih je Vrhovni komandant 10. oktobra zatražio da »prve uđu u Beograd«, jer je smatrao da je to »politički važno«. ¹²⁰³ S divizijama naše armijske grupe nastupalo je 17.000 vojnika 4. gardijskog mehaniziranog korpusa Crvene armije, sa 160 tenkova, 21 samohodnim artiljerijskim oruđem, 366 topova i minobacača, 1038 motornih vozila... Napad su podržavale i razne streljačke jedinice CA, te dijelovi Dunavske riječne flotile i 9. avio-korpusa Crvene armije. ¹²⁰⁴

Jedinice armijske grupe NOVJ su u Beograd prodirale sistemom »klinova« u četiri grupe. »Osim što smo u četrnaestooktobarskoj zapovijesti odredili pravce napada svih naših divizija« - kaže Peko Dapčević - »u zapovijest smo unijeli i nešto svečanog teksta: 'Mi danas izvršavamo istorijsku zadaću u ovom ratu time što glavni grad otadžbine oslobađamo od njemačko-fašističkog ropstva i nedićevsko-četničke izdaje i vraćamo ga svome narodu i otadžbini'...« ¹²⁰⁵

Raspoređena između 12. korpusa na lijevom krilu i 1. proleterske divizije na desnom krilu, 6. proleterskoj diviziji je naređeno da nastupa »opštim pravcem: cestom i željezničkom prugom Topčider - Topčiderski venac - Vojna bolnica - Kraljice Natalije ulica - Knez Mihailova ulica - Kalemegdan - Gornji Grad (tvrđava)«. ¹²⁰⁶ Uz naređenje, po sjećanju Milana Antončića, »dobili smo planove Beograda, tako da smo prilikom dobivanja zadataka znali kojom se ulicom krećemo i koju još treba da osvojimo, a i crtali smo, za naše starješine, skice ulica i prilaza objektima napada«. ¹²⁰⁷

" » Ū ito, 385

¹²⁰⁰) Isto, 364-368

¹²⁰¹) Isto, 365

¹²⁰²) Đoko Jovanić, Neka operativno-taktička iskustva iz Beogradske operacije, zb. *Beogradska operacija*, VINC, Beograd, 1985, 1 78.

¹²⁰³ Zb. NOR, 11/14, 263.

¹²⁰⁴) Jovo Popović, Beogradska operacija, intervju s Pekom Dapčevićem, »Arena« od 20. 9. do 30. 10. 1964; isti autor, *Oslobođenje Beograda*, kazivanja Peka Dapčevića, »Alfa«, Zagreb, 1976; Savo Drljević, Beogradska operacija - najveći domet snaga i umijeća Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, zb. *Beogradska operacija*, 38-39.

¹²⁰⁵) Jovo Popović, n.d. 83.

¹²⁰⁶) Zb. NOR, 1/13, 366.

¹²⁰⁷) Milan Antončić Velebit, Neka iskustva iz napada na veliki grad, zb. *Beogradska operacija*, VINC, Beograd 1985, 191.

Postupajući prema zapovijesti štaba 1. proleterskog korpusa, koji je ujedno bio i štab 1. armijske grupe NOVJ, štab 6. divizije je svojim jedinicama naredio:

»1) II brigada, brdski divizion: napada neprijatelja pravcem: cestom i željezničkom prugom Topčider - Topčiderski venac - Vojna bolnica - Kraljice Natalije ulica - Knez Mihailova ulica - Kalemegdan - Gornji grad - Tvrdava. Desno od ove linije je Prva divizija, a lijevo Treća brigada.

Zona širenja desno: Igralište BSK-a (kluba) - Gučevska ulica - Kralja Milana ulica - Uzun-Mirkova ulica.

Desno održavati čvrstu vezu sa jedinicama I divizije i motomehanizovanim jedinicama Crvene armije, a lijevo sa našom III brigadom.

2) III brigada, inženjerska četa: Napada neprijatelja naporedo sa II brigadom.

Zona širenja desno do II brigade, a lijevo Bulevar vojvode Putnika - Miloša Velikog ulica - Bosanska ulica - Pop-Lukina ulica - Donji Grad (Pobjednik).

Desno održavati vezu sa II brigadom, a lijevo sa jedinicama XII korpusa.

3) I brigada: Kao divizijska rezerva smjestiće se na prostor Resnika.

4) Kosmajaska brigada: Smjestiće se na prostor Kijeva i služiti kao rezerva.

5) Štab II i III brigade biće u tijesnoj vezi sa artiljerijom Crvene armije, koja je na njihovom sektoru radi potpomaganja.

6) Divizijska bolnica biće u s. Resniku.

7) Po oslobođenju Beograda I brigada smjestiće se u Rakovicu, II brigada u Jajince, III brigada u Resnik, Kosmajaska brigada u Kijevo. Štab divizije u Rakovici.

8) Za vrijeme borbe Štab divizije kretaće se pozadi II brigade¹²⁰⁸.

Sve vrijeme nastupanja prema Beogradu i u dane prodiranja kroz Beograd, kao prethodnica 6. divizije nastupao je specijalni Izviđački odred, formiran 9. oktobra. Uključivanje tih izviđačkih odreda u beogradsku operaciju štabu armijske grupe je savjetovao Vrhovni komandant: »Šaljite hitno brza izviđačka odjeljenja naprijed...«¹²⁰⁹ U Izviđački odred 6. divizije svrstane su sve izviđačke čete, kakve su u brigadama formirane krajem augusta. Za komandanta Izviđačkog odreda postavljen je obavještajac 1. brigade Janko Dimić Pop. Prvi sudar s Nijemcima Odred je imao ispred Resnika, 11. oktobra (zarobljeno 10 Nijemaca), a narednih dana je prikupljao dragocjene podatke o neprijateljevom rasporedu na pravcu nastupanja 6. divizije,¹²¹⁰ koja je u prvom ešelonu imala 2. i 3. brigadu, a u drugom ešelonu Kosmajsku i 1. brigadu.¹²¹¹

U jedinicama 1. brigade popodne 14. oktobra raspoloženje je bilo slabo, mada je štab divizije obaviješten o »visokom moralu svih boraca«. Borci su bili neraspoloženi zbog toga što je 1. brigada prvog dana borbe za Beograd zadržana u divizijskoj rezervi. Kod komandanta divi-

10⁸) Zb. NOR, 1/13, 385-386.

¹²⁰⁹) Isto, 11/14, 263

¹²¹⁰) A VII, 797, 3-4/3

¹²¹¹) Isto.

zije neki su zbog toga protestirali, a sedamnaestogodišnji kurir »Matije Gupca« Stipe Šimatović je iz svega glasa plakao kad je vidio kako pored 1. brigade prolaze crvenoarmejci, uvjeren - kao što će kasnije govoriti - da će »oni utren oka osloboditi Beograd, a mi nećemo barut omirisati«.

Drugog dana borbe za Beograd, 15. oktobra, oko podne 1. brigadi je naređeno da krene u napad pravcem Rakovica - Topčider - Senjak sa zadatkom da razbije njemačke grupacije utvrđene na Čukarici i Mostaru. Oko 18 sati brigada je, nastupajući po bataljonima, napala topčidersku željezničku stanicu, čukaričko groblje, hipodrom, šećeranu i rajon između Dedinja i Senjaka, ispred Gospodarske mehane. Štab divizije je od brigade tražio da »presječe vezu između Beograda i Čukarice i da izbije na Senjak«. Na Čukarici su se prethodno borile neke sovjetske jedinice. Gdje god je nastupala 1. brigada, »sadejstvo sa jedinicama Crvene armije ostvarivano je spontano na nivou nižih taktičkih jedinica«. ¹²¹² Ispred škole na Čukarici dijelovi 1. brigade su zatekli čitav vod zaklanih crvenoarmejaca; iscrpljene, Nijemci su ih iznenadili. Kasnije je »sovjetska komanda pored leševa crvenoarmejaca provela mnoge svoje jedinice da borci vide taj zločin.« ¹²¹³

Borbe na Čukarici su bile izuzetno žestoke. Da jedinice, manevrirajući po nepoznatim četvrtima, ne bi upale u njemačke zasjede, brinuli su Beograđani. Četu »Matije Gupca« je od njemačke zasjede spasio Simo Kordić, koji je istrčao pred oslobodiocima na ulazu u Ulicu kralja Petra, gdje je bila zasjeda. Borbe su bez zastoja vođene čitave noći i narednog dana, 16. oktobra. U ta dva dana, 15. i 16. oktobra, čitava 6. divizija je imala 87 mrtvih i 242 ranjena borca. Prva brigada je najveće gubitke imala kod čukaričke šećerane, ali i u nekim miniranim zgradama u blizini pravoslavne crkve i čukaričke gimnazije. Borci su se htjeli pokazati pred savezničkom vojskom, pa su u nekoliko uzaludnih juriša uludo ginuli. Tek kad su privučeni sovjetski topovi, »neprijatelj je protjeran iz pravoslavne crkve i iz tri zgrade koje su bile utvrđene«. ¹²¹⁴

U šećeranu se nikako nije uspijevalo prodrijeti. Prvi nalet dijelova »Matije Gupca« zaustavili su mitraljeski rafali, a snajperist s krova šećerane je naročito ubojito gađao. Tog snajperistu je uočio Nikola Kokotović, koji je nekoliko dana ranije primio četu od Đure Lemića, jer je Đuro bio prekomandovan u Kosmajsku brigadu. Kad je Kokotović pokušao da, istrčivši na čistinu ispred tvornice šećera, puca na snajperistu, on ga je preduhitrio i jednim hicem ubio. Jedan od oficira štaba »Matija Gubec«, Radica Popović, tada je oborio snajperistu. Kokotovića su svi u brigadi žalili. Izuzetno cijenjen zbog odlučnosti i domišljatosti, taj plavokosi mladić zapamćen je i po pjesmi. Zamijenio ga je Ilija Popović. Kad su Popović i Milan Basta organizirali novi napad na tvornicu šećera, Nijemci su »ispred svojih rovova natjerali žene, djecu i starce i preko njihovih glava otvorili vatru na naše borce onemogućavajući nam da pod snažnom vatrom jurišamo«. ¹²¹⁵ Kroz njemački obrambeni ras-

¹²¹² Savo Drljević, n.d. 44

¹²¹³ Lazo Radaković, Divizija u Beogradskoj operaciji, zb. *Sesta proleterska divizija*, 410.

¹²¹⁴ Zb. NOR, 1/14, 277.

¹²¹⁵ Lazo Radaković, n.d. 408.

pored probila se samo desetina Ivana Šepeta. Puškomitraljeseci Matija Pavlović i Dušan Matić su omogućili svojim drugovima da uđu u magacin čukaričke šećerane.

Štab brigade se bio smjestio na Senjaku u zgradi švedske ambasade. Tu je, pamti komandant Velebit, popodne 16. oktobra, od njemačke artiljerije poginuo ambasadorov sin. Kad se štab pomjerio prema centru grada, sekretar štaba Dane Dasović je u ambasadi ostavio sanduk s brigadnom arhivom.

Njemački otpor je bio grčevit. Branili su Beograd strahovitom upornosti, pothranjivani vjerom u prodor 30.000 vojnika Stettnerove grupacije s istoka. U složenim uvjetima uličnih borbi, najčešće bez ikakvog znanja o snazi i rasporedu neprijatelja na pravcu svog nastupanja, bataljoni 1. brigade, baš kao i sve jedinice armijske grupe NOVJ uključene u bitku za Beograd, dosta dobro se snalaze. Posvuda se ispoljavala samoinicijativa, pojedinačna i kolektivna, ali i aktivna saradnja Beograđana, koji »su nam se priključivali i pri ulasku u grad, i naročito tokom uličnih borbi... vodili su nas i pokazivali nam gdje se neprijatelj nalazi«.¹²¹⁶¹

U operacijskom dnevniku divizije za 16. oktobar je navedeno da je »nastavljena teška borba u pravcu ministarstava, željezničke stanice i na Čukarici«, gdje su ponavljani juriši »zauzimajući kuću po kuću, bunker po bunker«.¹²¹⁷¹ U žestini tih sudara, borbe je nadahnjivala neobična jeka sovjetskih reaktivnih bacača, takozvanih »kaćuša«: kad one pucaju, zapisao je na Čukarici 17. oktobra komesar 16. divizije Paško Romac, »dobiva se utisak kao da je u vazduhu neko krdo divljih svinja, a tamo gdje raketa pada stvara se užasan oganj«.¹²¹⁸¹ Iza najisturenijih položaja 1. brigade na Čukarici i Senjaku, »konji su se od ovih raketa toliko uplašili da su se razbjegli po okolnim ulicama i borci su ih jedva nekako uhvatili i smirili«.¹²¹⁹¹

Prva brigada je iz borbi u rajonu Čukarica - Senjak - Mostar izvučena 18. oktobra (položaje preuzimaju jedinice 12. korpusa), da bi se barem malo odmorila na Topčiderskom brdu. Ali, kako na istočnim prilazima gradu dolazi do teških sudara sa Stettnerovom korpusnom grupacijom, znatne snage armijske grupe NOVJ su izvučene iz Beograda, pa je 1. brigada uvedena u borbe na položajima koje je do tada držala 3. lička brigada.

Sa 8. crnogorskom na desnom krilu i 22. kosmajskom na lijevom krilu, brigadi je naređeno da nastupa ulicama kraljeva Aleksandra i Milana: »Po likvidiranju palate 'Albanije' i hotela 'Moskva' prodiranje u pravcu zemunskog mosta«. Iz sačuvane zapovijesti¹²²⁰¹ vidi se da je u prethodnici bio 1. bataljon, koji je nastupao od Topčiderskog venca preko Bulevara Slavija, i Deligradske ulice na Beogradsku i Krunsku. I 4. bataljon je uključen »u prvi borbeni red«, sa zadatkom da zatvara Aleksandrovu ulicu i da potom likvidira neprijateljska uporišta u »Moskvi« i palati »Albanija«. Drugi i 3. bataljon (bez svoje 2. čete) ulaze »u drugi borbeni red«, s tim da u 3 sata 18. oktobra nastupaju do ugla Krunske

¹²¹⁶> Milan Antončić, n.d. 190

¹²¹⁷) AVII, 797, 3-4/3

¹²¹⁸> Zb. NOR, 1/14, 133

¹²¹⁹> Lazo Radaković, n.d. 410

¹²²⁰) Original je sačuvao dr Mladen Šikić; AVII taj dokument nema

i Studeničke (2. bataljon), odnosno do ugla Krunske i Prote Mateje (3. bataljon). Također je naređeno da se komore svih bataljona prikupe u Rakovici pod komandom intendanta 3. bataljona Ivana Jarmeka. U Rakovici je i kuhinja za sve dijelove brigade.

U nastupanju kroz Beograd štab brigade je sa štabovima 1. i 4. bataljona održavao telefonsku vezu, a sa štabovima 2. i 3. bataljona bio je povezan patrolama i kuririma.

Dok se 1. brigada po dijelovima probija prema centru Beograda, 18. oktobra, u rajonu Avala - Vrčin dolazi do žestokog obračuna s grupacijom generala Stettnera. Ta korpusna grupacija, podijeljena u tri ešelona, potpuno je razbijena. Njen komandant je poginuo, a ostaci tučenih snaga se pokušavaju probiti prema Obrenovcu. Sjeveroistočno od Vreoca i Velikih Crljeni ostatke borbene grupe Wittmann je sačekala 2. četa »Božidara Adžije«. Ta četa je bila u osiguranju tamošnje termocentrale. Njen komandir Stevo Damjanović, gorštak s Cemernice, nekad često spominjan u pohvalama zbog bombaških akcija, u dva navrata je vodio četu u protunapad, da bi suzbio uporne Nijemce. U drugom napadu je poginuo. Njegovi borci su zalegli lijevo i desno od mrtvog komandira i odatle se ni koraka nisu pomakli.

U centru grada najteže je bilo savladati neprijatelja u Hipotekarnoj banci, zbog dvokatnog bunkera ispred zgrade, na današnjem Trgu Marksa i Engelsa, u zgradi »Ježa«, te u »Moskvi« i »Albaniji«. Na prilazima tim utvrđenim čvorištima miješale su se jedinice 1. brigade s Kosmajskim četama i četama 8. crnogorske, te s dijelovima sovjetskog mehaniziranog korpusa. Dvadeset godina poslije borbe za Beograd, komandant sovjetskih snaga u beogradskoj operaciji, general Ždanov, izjavio je kako su »vojnici Crvene armije bili istinski oduševljeni hrabrošću partizana i na prilazima gradu i, posebno, u borbama za najuži centar«. ¹²²¹ Upravo zbog tog oduševljenja, crvenoarmejska komanda je poslije prodora čete Nikole Pavkovića u hotel »Moskvu« intervenirala i tražila da borci odmah iziđu, kako u obračunu s Nijemcima u hotelu ne bi izginuli. ¹²²² Za to vrijeme četa Pajice Pavkovića je krvarila pokušavajući da se probije u zgradu »Ježa«. Direktni napadi nisu uspjeli. Desetina Stojana Trtice se tada podvukla susjednoj zgradi, ušla u podrum i - osvajajući stepenicu po stepenicu - izašla na prvi kat, odakle je probila zid i prodrla u zgradu »Ježa«. U tom polaganom osvajanju »Ježeve« zgrade istakli su se novi puškomitraljezac Milan Ružić, koji je »od sprata do sprata prednjačio u svojoj grupi«, i Milica Rakić, koja je tren bila strijelac, tren bombaš, a tren nježna bolničarka. ¹²²³

Kod Hipotekarne banke krvarile su čete »Matije Gupca«. Jedna grupa »Gupčevih« boraca je u taj rajon stigla još u noći 16. i 17. oktobra. Tu grupu je vodio nekadašnji beogradski šegrt Radica Popović. Pred Hipotekarnom bankom im se priključio Milan Kovačević, kućepazitelj kuće broj 2 u Vlajkovićevoj ulici, brat krtijaša Nikole Kovačevića. Odatle je Radica Popović s dijelom bataljona pod komandom Đure Dropca i zamjenika komesara Pajine Novakovića izišao pred »Albaniju«,

¹²²¹) J. Popović, n.d. 72

¹²²² > A VII, 798, 3-5/3

¹²²³) Dušan Janković, n.d. 144

a na dvokatni bunker ispred Hipotekarne banke juriše nastavlja četa Milana Baste, koji je u posljednjem okršaju, kad se dvadesetak Nijemaca iz bunkera predalo, bio teško ranjen.

U centru grada posljednji su se predali Nijemci utvrđeni u palati »Albanija«. U zgradu su prvi ušli borci 3. čete »Matije Gupca«. Vodili su ih njihov novi komandir Ilija Popović i njegov zamjenik Mićo Damjanović. Lijevo od ulaza avionska bomba je otvorila ulaz u podrum palate. Borci su kroz tu rupu ušli u zgradu, da bi odmah zatvorili vodo-vod. Pustili su Nijemce da shvate kako će ih žeđ dotući, a onda su ih počeli dozivati da se predaju. Poslije tri sata počeli su silaziti mašući bijelim maramicama. Tu je oko 15 sati 19. oktobra zarobljeno 160 Nijemaca. Teške, nepokretne ranjenike su ostavili na prvom katu. Na krovu »Albanije«, ispred puškarnica, nađeno je šest šaraca i teški bacač. Uokolo su bili naslagani džakovi s pijeskom.¹²²⁴

Poslije zauzimanja centralnog dijela Terazija, 1. lička brigada je nastavila prodiranje u pravcu zemunskog mosta. Usput je zauzela zgradu uprave grada, takozvanu »Glavnjaču«, koja je pred zoru zapaljena. Baš tad je s Dedinja iz štaba 1. proleterskog korpusa Titu javljeno da su proleterske i udarne divizije »istorijsku zapovijest izvršili« i da su borci »spremni za juriš na Zemun«. Tito je odgovorio pohvalom, »za vanredno junaštvo i upornost«, borcima svih divizija Armijske grupe NOVJ.

Iz operacijskog dnevnika 6. divizije vidi se da je divizija 14, 15, 16. i 17. oktobra imala 171 poginulog, 466 ranjenih i 76 nestalih. Nema podataka u operacijskom dnevniku o gubicima 18. i 19. oktobra. U jednom izvještaju navodi se podatak o svega 78 poginulih iz 6. divizije, 330 ranjenih i 61 nestali.¹²²⁵ Štab divizije izvještava da je divizija od 14. do 20. oktobra imala: 183 poginula, 515 ranjenih i 76 nestalih.¹²²⁶ U sačuvanom izvještaju štaba 3. ličke brigade navodi se podatak o 28 mrtvih, 144 ranjena i 26 nestalih iz te brigade.¹²²⁷ Druga je brigada »imala velike gubitke od oko 60 mrtvih i oko 100 ranjenih«.¹²²⁸ Za Kosmajsku brigadu i 1. brigadu posebnih podataka nema, osim što referent saniteta Mladen Šikić »na osnovu osobnih bilježaka«, procjenjuje da je 1. brigada imala »više od 200 izbačenih iz stroja«.¹²²⁹

¹²²⁴ Kasnije je prodor u »Albaniju« pripisan jedinicama 8. crnogorske brigade, međutim, iz operacijskog dnevnika 1. proleterskog korpusa se vidi da su se za »Moskvu«, »Jež« i »Albaniju« borile jedinice 6. divizije, dok »1. divizija zajedno s Crvenom armijom uspeva da zauzme nekoliko zgrada na Terazijama i izbija u Ulicu braće Jugovića i u Ulicu Rige od Fere«. (Zb. NOR, 1/4, 135) Na »Albaniji« je ujutro 20. oktobra izvešana pobjednička zastava, i izvjesio ju je barjaktar 8. crnogorske brigade Mladen Petrović iz Nepričave, pa je možda i stoga često pisano kako je 8. crnogorska zauzela »Albaniju«.

¹²²⁵ Zb. NOR, 1/14, 135

¹²²⁶ A VII, 797, 3-3

¹²²⁷ Zb. NOR, 1/14, 280

¹²²⁸ Đorđe Orlović, n.d. 309

¹²²⁹ Zna se da su u beogradskoj operaciji poginuli: Jandre Žunić, Jovo Baškot, Branko Bruić, Nikola Cvijanović, Boško Andrić, Stevo Mileusnić, Tihomir Mitrović, Dušan Pavković, Mićo Pavković, Gvozden Petrović, Stevo yekić, Nikola Kokotović, Martin Kranjčević, Vladislav Uvković, Dragan Čopić, Jovan Čopić, Milan Delić, Pajo Dubajić, Petar Maljković, Nikolaj Plamov, Angelo Andreotti, Luigi Pralino, Peko Miljković, Aleksandar Marković, Vojislav Pantelić, Stevan Damjanović, Mile Bogdanović, Milan Vlaisavljević, Milorad Radivojević i Milan Radojčić.

Prvo razdoblje sremskog fronta

(20. oktobar - 27. novembar 1944)

Prva brigada je prva jedinica armijske grupe NOVJ, koja je radi uspostavljanja mostobrana na lijevoj obali Save, ispred Bežanije i Zemuna - prešla Savu. Posljednjeg dana bitke za Beograd, 20. oktobra (dan je bio oblačan, povremeno s kišom), Šestoj diviziji je naređeno da s tri brigade (dvije iz divizijskog sastava i 13. proleterskom, koja je privremeno bila pod komandom štaba 6. divizije) pređe Savu preko zemunskog mosta, dva kilometra južnije od ušća. U operacijskom dnevniku 1. proleterskog korpusa piše daje »u 11 časova Beograd oslobođen«, odnosno da su »jedinice 6. divizije očistile ispred sebe u Beogradu sva neprijateljska uporišta«, da bi se potom »dve brigade (1. lička proleterska i 13. proleterska) prebacile preko Savskog mosta u Srem pod vrlo jakim artiljerijskom vatrom«.^{1230*} Načelnik štaba 1. korpusa Savo Drljević piše da je prelazak počeo »uz snažnu artiljerijsku i avio-podršku«, već »oko 8 sati«.¹²³⁰ Komandant 1. brigade Milan Antončić Velebit piše da je brigada »u rano jutro 20. oktobra« izbila pred most, da su njegov štab »između 6 i 7 sati« obišli generali Dapčević i Ždanov, i da su njemu, Velebitu, i komandantu 1. staljingradskog puka dali »zadatak da što prije i što brže idemo preko mosta«.¹²³²⁾ To Velebitovo »što prije« nije uslijedilo prije podne, a vjerovatno ni u rano popodne. Njegov zamjenik (preuzeo je dužnost 14. oktobra) Miloš Čanković 20. oktobra piše da je brigada »u 17 sati prelazila most«.¹²³³⁾ Zamjenik komesara 4. bataljona Pajina Novaković procjenjuje da njegov bataljon »nije do 17 sati došao do mosta«.

Prije nego što će krenuti preko zemunskog mosta, bataljoni 1. brigade su se prikupljali u spletu ulica između Brankove i željezničke stanice, uglavnom u Ličkoj, Kameničkoj, Principovoj, Železničkoj i oko Ekonomskog fakulteta. Štapska osmatračnica je bila na stepeništu kojim se silazilo na most. Odatle su Velebit i sovjetski potpukovnik osmatrali njemačke položaje na lijevoj obali. Najbliži osmatračnici bili su krntijaši. Oko 6 sati nad tim dijelom Beograda nisko su zakružila dva »meseršmita«. Bačene su četiri bombe. Eksplozije su snažno potresle mali trg s parkom između Karadorđeve i Železničke ulice, gdje su se prikupljale čete 1. bataljona. Komandant bataljona Jandre Žunić je upravo komandirima četa Nikoli Pavkoviću, Pajici Pavkoviću, Radi Đapi i Dani Uzelcu prenosio uputstva kako će prije ostalih jedinica izići na most i, kad ga pređu, udariti ulijevo, prema aerodromu i Bežanijskoj

^{1230>} ZbT'NÖR, 1/14, 136

^{1231>} Savo Drljević, n.d. 48

^{1232>} Milan Antončić, n.d. 191

^{1233>} Zb. NOR, 1/8, 504

kosi. Od svih prisutnih bio je pogođen samo komandant bataljona. Komesar Laso šalje svog brata, kurira Mišu Vujnovića da odmah obavijesti komandanta o nesreći, a Nada Eror i kuriri Milan Tankosić i Mićo Obradović nose teško ranjenog Žunića do brigadnog previjališta. No, Mladen Šikić ranjeniku nije mogao pomoći; u dnevnik zapisuje: »Mozak je povređen...«. Uz taj podatak o Žuniću, Šikić piše: »Štuke bombardiraju, a i artiljerijska vatra je jaka. Po više puta vode se artiljerijski dvoboji, a i *kaćuše* su u dejstvu«.

Pokretu preko mosta je prethodilo ispitivanje da li je most miniran. Taj posao su obavili inženjerci s desetarom Stevom Novakovićem. U štabu brigade su bili iznenađeni viješću da je most »miniran i dosta spretno razminiran«. Tek kasnije će se saznati da je to učinio s mnogo hrabrosti i patriotizma stari učitelj Milan Zorić. Dok su inženjerci ispitivali most, s lijeve obale je zaplovio čamac s grupom njemačkih automatičara. Komandir izviđača Miloš Počuča s dvojicom novajlija, koji su u beogradskim borbama savladali najosnovnije vještine vojevanja, Momčilom Praizovićem i Živanom Zlatanovićem, zatekao se u taj mah na mostu. Vješto su bacili bombe i tako potopili njemački čamac, što će Počući osigurati Orden za hrabrost a mladim izviđačima Medalje za hrabrost.¹²³⁵

Između 16 i 17 sati 1. bataljon, pod komandom Nikole Pavkovića, koji je četu predao Nini Prijiću, krenuo je lijevom stranom zemunskog mosta. Desnu su stranu držali crvenoarmejci, a odmah iza njih, pretičući grupu po grupu, natisnuo se dugonogi Milan Žeželj i za Žeželjem čitava njegova 13. proleterska brigada »Rade Končar«. Nijemci u prvi mah nisu reagirali. Antončić kaže da su po svoj prilici čekali da grune eksplozija i da se konstrukcija mosta s onima na mostu sruči u Savu. U tom iščekivanju¹²³⁵ bdjeli su »ščućureni iza jednog nasipa iskopanog u visini današnje benzinske pumpe ispred zgrade dmštvenw)olitičkih organizacija«. Tek kad je prvi val proletera i crvenoarmejadrprešao na lijevu obalu Save, Nijemci su otvorili žestoku paljbu, a potom su u dva navrata jurišem pokušali da oslobodioce vrata na beogradsku obalu Save. Da nisu Nijemci računali da će most biti razoren, vjerovatno bi pomnije čuvali lijevu obalu. Tako su se našli u čudu pritisnuti silovitim naletom prednjih dijelova 6. proleterske divizije i 73. divizije Crvene armije, koje su - utvrdivši se oko 16 sati na uskom mostobranu - nastavile prodor u tri kolone:

- lijevo krilo - 1. lička brigada u prvom i 22. kosmajska u drugom ešalonu - nastupa prema Bežaniji;
- desno krilo, 13. proleterska brigada, širi mostobran prema u šć u Save u Dunav, a potom nastupa uz desnu obalu Dunava na Zemun;
- u sredini, između jedinica pod komandom štaba 6. divizije, nastupaju dva sovjetska gardijska streljačka puka.¹²³⁶

Zb. NOR, 1/8, 504

1235) Vodnik u »Gupcu«, Đuro Damjanović, je na Starom sajmu u jednom uređenom zemljanom podzidu našao upaljač u najispravnijem stanju, a pored upaljača, kojim je, očito, trebalo aktivirati mine u mostu, što nije uspjelo budući da je kabl pravodobno presječen, bila su mrtva dva njemačka vojnika i jedan oficir.

1236) zb. NOR, 1/8, 523

Njemačka artiljerija je neprestano tukla savski most i desnu obalu. U dva navrata su nalijetali i njemački avioni, ali ih je brzo razjurila nadmoćna sovjetska avijacija. Mnogi proleter i nisu dospjeli do lijeve obale. Ali, bilo je i sretnih: tako je nasred mosta ispred komandira čete Dragana Sijana Brovingera pala topovska granata, probila je most i strovalila se u rijeku, a nije eksplodirala.

Koliko god je bila ubojita, artiljerija nije mogla zaustaviti nalet jedinica 6. divizije. Veća opasnost je bila od njemačkih tenkova, koji su prema Starom sajmištu hitali iz Batajnice. »Marko Orešković« je s dva »zisova« topa tenkove čekao između mosta i Starog sajmišta. Dva prva »tigra« su pogodeni prvim hicima. Ostali su nepokretni u blatu. Tenkiste su u bijegu zaustavili rafali krntijaških automata. Tako su tenkovi Oklopno-grenadirskog jurišnog divizion 2. oklopne armije zaustavljeni, ali uski mostobran uspostavljen na lijevoj obali u rajonu Sajmišta sporo se širio prema Bežaniji (lijevo krilo) i prema Zemunu (desno krilo). »Neprijatelj je vrlo uporan«, javljao je štab 6. divizije: »Bori se do zadnjeg metka«. ¹²³⁷⁾ Na pravcu nastupanja 1. brigade na svaki juriš, ili gotovo na svaki juriš, Nijemci su odgovarali kontrajurišima, odlučni da do kraja istraju. Nastupajući prema Bežanijskoj kosi, 1. proleterska i 22. kosmajška brigada 6. proleterske divizije su imale 30 mrtvih i 96 ranjenih. ¹²³⁸⁾ Štabu 1. proleterskog korpusa je javljeno: »Danas je nekoliko puta neprijatelj vršio kontranapade na naše lijevo krilo«. ¹²³⁹⁾

Kad je začelje 1. brigade krenulo preko mosta, bilo je odbijeno nekoliko njemačkih pješadijskih i tenkovskih kontranapada.

Most je - zapisuje poslije prelaska na lijevu obalu Mladen Šikić - »sav pun lešina njemačkih vojnika. Crvenoarmejci prelaze s kamionima koji vuku teške topove. Naši partizanski mali konji, još iz Bosne, sa samarima propinju se i miješaju sa kamionima. Nastaje gužva i jurnjava. Na sredini mosta velika rupa od bombe u promjeru od 3 metra, zaobilazimo je uz rub mosta. Ovo je stravično! Konji se zapliću o blatobrane velikih kamiona, posrću i padaju sa teretom. Galama i vika naših boraca i Rusa. Sve to juri preko mosta da što prije pređe ovaj Rubikon. Lešine mrtvih Švaba (a i naših boraca, koji još nisu izvučeni) kvače se o kotače kola i kamiona, koji ih nose sa sobom. Mrskaju se kosti poginulih pod gusjenicama sovjetskih tenkova. Pravi šturm preko mosta. Čim smo prešli preko mosta, odmah skrećemo lijevo uz obalu nasuprot Ade Ciganlije. U tom momentu započinje njemačka artiljerija paklensku vatru po mostu. Tko se tada našao na mostu, odletio je u zrak«.

Napadi u noći 20. i 21. oktobra prema Bežanijskoj kosi nisu obustavljeni. Štab brigade je sa sanitetom - kao što to zapisuje referent saniteta Mladen Šikić - veći dio noći proveo na obali pored nasukanog šlepa. Ujutro: pravac Bežanija! »Smjestio sam kiruršku ekipu u maloj kućici ispred položaja do 1 kilometar. Oko nas su ruski topovi«, zapisuje Šikić.

Komandant divizije je razložno ocijenio da će prodor u Zemun biti 1 brži i uspješniji zaobilaznim manevrom, preko Bežanije, nego nastu-

¹²³⁷⁾ Isto

¹²³⁸⁾ Isto, 1/14, 136

¹²³⁹⁾ Isto, 1/8, 523

panjem od Sajmišta i Ušća, uz desnu obalu Dunava. Zbog toga je u noći 20. i 21. oktobra naredio da se sa 22. kosmajskom brigadom »pojača napad na lijevom krilu sa težnjom obuhvata Zemuna«.¹²⁴⁰

Borbe su bile sve žešće.

Vrhovni komandant, još neobavješten o tome kako 6. proleterska divizija vodi odlučujuće borbe za mostobran na lijevoj obali Save i za Zemun, odnosno kako uz ogromne gubitke otvara vrata Srema, 21. oktobra je zatražio od štaba armijske grupe NOVJ da kompletnu diviziju Ličana zadrži u Beogradu. Još u martu je komandantu Jovaniću govorio kako želi izvršiti smotru divizije, koja je jedina u ratu poslije osnivanja proglašena proleterskom. Razložno je smatrao da se smotra može izvršiti u Beogradu. Umjesto 6. proleterske, Tito je bio odredio da »XXI, XI i XXXVI divizija treba da djeluju u pravcu Zemuna«.¹²⁴¹ No, maršal će prihvatiti objašnjenje komandanta armijske grupe generala Peke Dapčevića: prodor u Zemun i Srem ovisio je o 6. proleterskoj diviziji.

Njemački položaji su u zoni Bežanija - Zemun bili utvrđeni i dubinski raspoređeni«, a držalo ih je - što štabu korpusa javlja pukovnik Đoko Jovanić - »po procjeni Rusa, više od tri puka«. Štab 6. divizije je računao »da se kod Zemuna nalazi 750-ti puk 118-te divizije, koji je prije tri dana došao od Stare Pazove« i da se »na prostorijski Bežanije nalaze dijelovi 117-te divizije«. Po zarobljenicima, odnosno po onom što su izjavljivali, u štabu su zaključili »da se kod Zemuna nalaze oko dva puka«. Sad znamo da se na Bežanijskoj kosi nalazila Borbena grupa fon Trodta, koji je komandovao jednim od bataljona 893. puka 264. pješačijske divizije. Osim Trodovog bataljona, u Borbenoj grupi bila je i baterija 505. SS artiljerijskog divizion 5. SS brdskog armijskog korpusa i više četa drugih divizija. Poslije prvih pokušaja da odbace 1. brigadu od Bežanijske kose, njemački položaji su pojačavani, jer je iz više komande zahtijevana odsudna obrana sve dok se sa Čukarice, preko Ade Ciganlije, ne povuku ostaci 5. SS policijskog puka pod komandom Waltera Zimmermanna.

»Nijemci«, javio je Đoko Jovanić štabu armijske grupe u rano popodne 21. oktobra, »drže položaj od raskrsnice ceste i pruge, oko 1,5 kilometar južno od željezničke stanice Zemun, pa iznad aerodroma, kote zapadno od s. Bežanije do Surčina... Mi smo forsirali napad na lijevom krilu (1. lička proleterska brigada) sa težnjom obuhvata Zemuna. Vodili smo oštre borbe kod Bežanije i zauzeli selo, sem crkve i škole, gdje se još drži jedna manja grupa. Zauzeli smo kose neposredno uz naseljeni dio sela, dok glavne kote - 103, 107 itd. - nismo zauzeli. Na desnom krilu Rusi (i s njima 13. proleterska brigada 1. divizije) su bili doprli do blizu željezničke stanice i probili se sjeverno od aerodroma, ali su se povukli, uslijed jake bacačke i mitraljeske vatre...«.¹²⁴²

Prije nego što je prodrla u Bežaniju, 1. brigada je imala izuzetno žestok obračun s ojačanim 5. SS policijskim pukom, koji se odjednom, za štab brigade neočekivano, pojavio u njenom zaleđu, prebacujući se gumenim čamcima i skelama od Ade Ciganlije. U žestokom okršaju

¹²⁴⁰) IstO

¹²⁴¹) Tito u Vricu, Vršac 1984, 136

¹²⁴²) Zb. NOR, 8/1, 523

Nijemci su pretrpjeli ogromne gubitke, tako da je od oko 1500 vojnika svega 800 uspjelo da se probije do Borbene grupe von Trodt. No, u tom okršaju i u jurišima do prvih popodnevnih sati 21. oktobra i 1. brigada je imala ogromne gubitke. U već citiranom izvještaju štaba divizije rečeno je da se »po gubicima I Brigade, koja je napadala na Bežaniju«, lako dade uočiti »kako su borbe oštre«: 15 mrtvih i 68 ranjenih. Dio ranjenih boraca nije napuštao borbeni raspored. U noći 21. i 22. oktobra o tome piše načelnik saniteta brigade Mladen Šikić:

»Dolaze prvi ranjenici. Mobiliziram kola! Kirurg Ivan radi punom parom. Imamo dva otvaranja trbuha, ali oba ranjenika podlegnu. Radili smo čitav dan i čitavu noć na 22. oktobar. Bilo je 50 ranjenika (a stvarno ih je bilo, samo do 13 sati, 68!) i oko 20 poginulih boraca... «.

U jurišima prema brežuljku na karti 1 : 50000 označenom kao kota 107 posebno je 2. bataljon »Pekiša Vuksan« pretrpio velike gubitke. I o tome imamo ondašnji zapis Mladena Šikića:

»Komesar II bataljona, drug Ćopić, biva smrtno ranjen, ali se ne može izvući sa položaja radi jake vatre. Moj referent saniteta drugarica Nada Eror pokušava dvaput da ga izvuče i oba puta bude ranjena u ruku i u nogu. Kad je vidio komesar da se ne može izvući i da će pasti u ruke Švabama, izvuče pištolj i ubije se. Neka je vječna slava drugu komesaru Ćopiću!«

Osim Jove Ćopića, od starješina 1. brigade 21. oktobra je, između Ade Ciganlije i Bežanijske kose, poginuo i zamjenik komandira jedne od »Oreškovićevih« četa visoki, nadasve snalažljivi Dušan Pilja, do tada u više navrata ranjavan, s velikim ožiljkom od metka na lijevom obrazu. Pilja je poginuo na mjestu gdje se bataljon spajao s desnim krilom »Božidara Adžije«. Smrtno pogođenog Pilju izvukla je, vodeći dio 3. čete »Božidara Adžije« u tri navrata u juriš, zamjenica političkog komesara (komesar je Veljo Dimić malo prije toga ranjen), po junaštvu i ljepoti u svoj brigadi poznata Marija Cvitković. I kad dođe, kao što se to 21. oktobra dešavalo u nekoliko navrata, do obračuna prsa u prsa, Marija Cvitković će umjeti da se obračunava na najbolji način.

Uz mnogo žrtava brigada je izvršila zadatak.

Uveče 21. oktobra Vrhovni štab je obaviješten:

»U toku današnjeg dana VI proleterska divizija u sadejstvu sa jedinicama Crvene armije ovladala je Bežanijskom kosom«. ¹²⁴³

Štab divizije je u noći 21. i 22. oktobra uputio »između Bežanije i Ade, gdje ima nešto neprijateljskih snaga, cijelu I brigadu sa zadatkom obuhvata neprijatelja od Surčina«, a 22. kosmajska je dobila zadatak da prodire »od Bežanije u pravcu zapada«. ¹²⁴⁴

Do jutra 22. oktobra 1. brigada je, s dijelovima 22. kosmajske i bataljonom crvenoarmijaca, potpuno ovladala Bežanijskom kosom i selom Bežanija, a onda je, bez prilike da se odmori, odmah krenula u Zemun, koji je oslobodila s 13. proleterskom brigadom i dva sovjetska puka.

Iz Zemuna brigada je, ovoga puta bez ikakve borbe, izvršila pokret do Dobanovaca, gdje je zadržana i 23. oktobra. S brigadom se 24. oktobra poslije 8 mjeseci i 5 dana rastao Milan Antončić Velebit.

¹²⁴³> Isto, 1/14, 136

¹²⁴⁴> Isto, 1/8, 523

U Dobanovcima se 1. brigada pripremala za napad na Staru i Novu Pazovu. U 11.30 sati 25. oktobra pukovnik Đoko Jovanić je javio štabu korpusa da su »naše i vojvođanske jedinice ušle noćas bez borbe u Staru Pazovu«. ¹²⁴⁵ Tek tada je, na ponovljenu intervenciju Vrhovnog komandanta, štab 1. proleterskog korpusa odlučio da se kompletna 6. proleterska divizija vrati u Beograd, gdje je do tada bila samo njena 3. brigada. Očito, i štab korpusa je, kao i maršal Jugoslavije, smatrao da lički proletari trebaju da predahnu i da se 27. oktobra nađu na smotri na Banjici pred vrhovnim komandantom. Prva, 2. i 22. Kosmajaska brigada su iz Stare Pazove, Indije i Golubinaca krenule prema Beogradu 25. oktobra, upravo kad su divizije 12. korpusa ušle u teške višednevne borbe za Rumu i Sremsku Mitrovicu. Popodne 25. oktobra, kad su u štabu 1. proleterskog korpusa primljeni izvještaji 12. korpusa o izuzetno teškim borbama na kanalu Jarčini i pred Rumom i Sremskom Mitrovicom, štabu 6. divizije je naređeno da obustavi pokret za Beograd i odmah krene s glavninom snaga, bez 3. brigade, kojoj je namijenjeno učešće na banjickoj smotri, prema Sremskoj Mitrovici.

Po naređenju štaba njemačke 2. oklopne armije, Srem je 14. oktobra proglašen »borbenom zonom«, a folksdojčerima je po Hitlerovom naređenju organizirano povlačenje u Njemačku.

Njemačka komanda je od jedinica u Sremu zahtijevala odsudne borbe. Srem je, na spoju rasporeda Grupe armija »Jug«, koja je branila Mađarsku, i Grupe armija »E«, koja se izvlačila preko Bosne s balkanskog juga, bio za Nijemce od presudnog značaja. Ako bi se povukli iz Srema i otvorili savski pravac prema Brodu i Zagrebu, bilo bi onemogućeno izvlačenje Grupe armija »E«, a armije »Juga« bi bile napadnute s južnog boka, od Drave na sjever. Krajem oktobra 1944. u Sremu je bilo oko 30.000 njemačkih vojnika i desetak hiljada domobrana i ustaša, Nedićevih, Ljotićevih i bjeloruskih izdajnika.

Prvu liniju obrane držale su jedinice general-lajtnanta Karla Bethera, koji je 24. oktobra naredio svojim trupama da se »do granica ljudske izdržljivosti« zadrže na utvrđenoj obrambenoj liniji Vrdnik - Irig - potok Jelence - Ruma - potok Kudoš - Jarak. Baš tad su divizije 12. korpusa, nastupajući od Obrenovca, izbile na kanal Jarčinu i potok Medeš. Izbijanjem tih snaga pred uporišta u Irigu, Putincima, Dubincima i Jarku, 24. oktobra, uspostavljen je sremski front.

Od Dobanovaca na zapad, 1. ličku proletersku brigadu je vodio kapetan Miloš Čanković, sa starim političkim komesarom Bogdom Vujnovićem i načelnikom štaba kapetanom Jovom Bursaćem.

Poslije odlaska Milana Antončića Velebita počinje sve učestalije osipanje starih kadrova, tako da će do kraja novembarske ofanzive u Sremu u brigadi ostati tek svaki peti borac iz starog sastava. Najveća grupa rukovodilaca je otišla iz Rume posljednjeg dana u oktobru. Jedan dio je raspoređen u Korpus narodne obrane (načelnik štaba brigade Jovo Bursać i još 30 boraca, među kojima je, dakako, bio i kurir Zdravko Lončar, bez kojeg Bursać »nije mogao«), nekoliko drugova su raspoređeni pri Vrhovnom štabu, a veća grupa u Odeljenje za zaštitu naroda.

¹²⁴⁵ Isto, 541

Iz 1. bataljona odlaze i politički komesar Miloš Vujnović Lašo i zamjenik političkog komesara Jovo Vujnović. Prekomandiran je i politički komesar 4. bataljona Božo Pavičić.

U štabu brigade je od 1. novembra, osim novog vršioca dužnosti komandanta Miloša Čankovića, i novi načelnik štaba: dotadašnji komandant 4. bataljona Đuro Drobac.

Štab 1. bataljona je potpuno nov. Iz bolnice je stigao Branko Vučelić Bato. On preuzima dužnost komandanta. Zamjenik je Rade Krajnović Krajina. Politički komesar je Damjan Zorić, jedan od šestorice braće Zorića koji su bili u 1. brigadi. Zamjenik političkog komesara je dotadašnji zamjenik komesara 4. čete Dragan Grubor.

U 2. bataljonu je od 22. oktobra, poslije pogibije Jove Čopića, politički komesar Bude Štetić, visok momak i malo pogrbljen, kao da mu visina smeta, teška i nezgrapna koraka, zapamćen po ozbiljnosti, partijnosti, temeljitosti i stišanom karakteru, u kojem je uvijek bilo razumijevanja za sve što je ljude tišilo.

Štab 3. bataljona nije mijenjan, osim što je, umjesto prekomandovanog Danje Skendžića, za pomoćnika komesara postavljen Milan Došen.

Četvrti bataljon ima novog komandanta - Dropca je zamijenio Nikola Pavković, do tada v.d. komandanta 1. bataljona, i novog komesara - umjesto Pavičića politički komesar je jedan od najsposobnijih komesara četa u tome bataljonu, iz grupe prekomoraca, Ivica Jasenko.

Ne znamo pouzdano koliko brigada tada ima boraca. Ne zna se koliko je članova Partije i organiziranih komunističkih omladinaca. Svi podaci takve naravi su izgubljeni u zagubljenoj dokumentaciji. Divizije su tada imale od 5000 do 8000 boraca, ali su stalno popunjavane tako da je »uključiti i rasporediti tako velik broj novih boraca i istovremeno izvoditi borbena dejstva bio izuzetno složen posao, koji je zahtijevao angažovanje cjelokupnog starješinskog kadra i partijske organizacije«.¹²⁴⁶

Posljednji tjedan u oktobru bio je vrlo hladan, s učestalim studenim kišama. Panonija raskvašena, putevi teški, neprijatelj uporan.

Brigade 6. divizije su se dosta sporo pomicale prema prednjim linijama fronta. Divizija je popodne 25. oktobra ponovo podređena štabu 12. korpusa i, kao korpusna rezerva, kreće prema Rumi, koja je oslobođena poslije izuzetno žestokih borbi ujutro 27. oktobra. Prva brigada je prema centralnom Sremu nastupala pravcem Nova pa Stara Pazova - Golubinci - Dobrinci - Ruma. Predveče, 25. oktobra, 1. brigada je, kao prvi ešelon 6. divizije, stigla u Rumu, gdje je primila naređenje da s ostalim brigadama 6. divizije »prodire pravcem Ruma - Veliki Radinci - Calma i da preseče komunikaciju Mitrovica - Šid na prostoru Kuzmin - Martinci, desetak kilometara zapadno od Sremske Mitrovice. Očekivalo se, naime, da će 11. divizija u noći 27. i 28. oktobra osloboditi Sremsku Mitrovicu, gdje, poslije pada Rume - u neobaviještenosti o stvarnoj snazi neprijatelja - nije očekivan snažniji otpor. Štab 12. korpusa je bilo vrlo nestrpljiv i u tom nestrpljenju umanjeno razborit. Želio je što prije isjeći njemačke obrambene linije i osloboditi Srem. Jedinice, danima bez odmora, iz pokreta su ubacivane u borbe. Sve

¹²⁴⁶) Gojko Damjanović, Aktivnost SKOJ-a i omladine, Zb. *Šesta proleterska divizija*, 554.

brigade 11, 16. i 36. divizije su onih hladnih oktobarskih dana imale goleme gubitke.

Zbog zastoja pred Sremskom Mitrovicom, 28. oktobra je štab 1. proleterskog korpusa formirao od 6. i 21. divizije Operativnu grupu divizija pod komandom Đoke Jovanića i Nikice Pejnovića. No, ono što je očekivano od 6. i 21. divizije bilo je nerealno. U ono vrijeme se u štabovima armijske grupe, to jest u štabovima 1. proleterskog i 12. vojvođanskog korpusa, nije ni slutilo da na prvim linijama i u dubini područja, gdje će biti uspostavljen višemjesečni sremski front, ima više od 30.000 Nijemaca, s vrlo jakim kvislinškim formacijama. O držanju toga fronta ovisilo je izvlačenje armija generala Aleksandera Lohra, kojemu je Hitler tek 3. oktobra odobrio da se izvlači iz Grčke.

Budući da su presijecanjem moravsko-beogradskog pravca Nijemcima onemogućeni putevi na sjever, glavni komandant Jugoistoka feldmaršal Weichs i komandant Grupe armija »E« general-pukovnik Lohr su se morali opredijeliti za jedino mogući pravac povlačenja: preko Kosova i dolinom Ibra, odnosno dolinom Zapadne Morave na Užice i Višegrad. Brz prodor armijske grupe NOVJ od Beograda prema Rumi i Sremskoj Mitrovici izazvao je veliko uznemirenje u njemačkim komandama i štabovima. Grupa armija »E« se izvlačila s oko 310.000 vojnika. Svi bi oni pali u zarobljeništvo ili bi bili tučeni na putevima prema Bosni i u Bosni da im je razbijena bočna zaštitnica u Sremu.

Druga oklopna armija morala je dati sve svoje rapoložive snage za utvrđivanje sedam obrambenih linija u Sremu. Te linije su, redane od istoka prema zapadu, dobile nazive boja: braon linija, zelena, žuta, crna, crvena, nibelunška, pa opet zelena. Hitler je lično intervenirao zatraživši od načelnika operativnog štaba Vrhovne komande Wehrmachta generala Alfreda Jodla da »Titove boljševičke bande«, koje su već bile prosjekle dvije prve obrambene linije, braon i zelenu, moraju biti zadržane na narednim linijama onoliko dugo koliko će Lohru biti potrebno da se s armijama iz Grčke i Albanije povuče kroz Bosnu. Jodl je komandi Jugoistoka prenio naređenje vođe Trećeg njemačkog Rajha zatraživši da otpor na žutoj i crnoj liniji mora biti izuzetno žilav, to jest da se »odbrambeni položaj na liniji Martinci - Erdevik - Vizić - Ilok mora braniti po svaku cenu«.¹²⁴⁷⁾

U skladu s Hitlerovim instrukcijama, feldmaršal Weichs je »naglasio da je od ogromnog strategijskog značaja grčevito držanje 30 km duž obale. Zbog toga su te položaje s osloncem na Dunav tako uporno branili, jer je to jedino i obezbeđivalo izvlačenje Grupe armija E«.¹²⁴⁸⁾ Sve snage su svrstavane pod jednu komandu. Armijska grupa »Srbija«, pod komandom generala Felbera, tučena i u beogradskoj operaciji i u Sremu, između Beograda i Sremske Mitrovice, stavljena je 27. oktobra pod komandu 68. armijskog korpusa (komandant general avijacije Helmut Felmy), koji je držao sremske i drinske položaje.

^{m i)} Ljubivoje Pajović, Dušan Ulezac i Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944-1945*, Beograd 1979, str. 48.

¹²⁴⁸⁾ Antun Miletić, Nemački komandanti i komande o strategijskom položaju na jugoslovenskom ratištu u vreme formiranja armija. *Za pobjedu i slobodu*, knj. 4, Armije u strategijskoj koncepciji NOR i revolucije, str. 52

Kad Felmy preuzme komandu na sremskom frontu, komandant Grupe armija »E« general Lohr će upozoriti:

»Držanje sremskog fronta za uspeh u operacijama Grupe armija ima odlučujući značaj. Svako rasuđivanje potčinjenih starešina i jedinica koje se protivi ovakvom shvatanju i ovom zadatku treba sprečavati«.¹²⁴⁹

Na položajima sremskog fronta će se pokazati da je njemački vojnik, i u povlačenju, ostao vraški uporan, i da se, i u najtežim prilikama, čak i kad jasno uočava bezizlaznost svoga položaja, bori sve dok ne dobije naređenje da se povlači.

Kad su se snage armijske grupe NOVJ uklinile i u treću sremsku obrambenu liniju, to jest kad su presjekle žutu liniju, poslije oslobođenja Sremske Mitrovice, Vrhovni štab je naredio pregrupiranje snaga. Tri brigade 6. divizije i priključena im 3. vojvođanska brigada dobile su zadatak da, dejstvujući iz rajona Stara Bingula (Đipša) - Vizić, presijeku utvrđenu liniju duž komunikacije Ilok - Erdevik - Šid.

Pregrupiranje snaga NOVJ na sremskom frontu zateklo je 1. ličku proletersku brigadu u rajonu Radinaca. Odatle kolone 3. novembra kreću u smjeru sjeverozapada, preko Mandelosa i Ležimira. Uveče je toga dana počeo dobro organizirani napad snaga pod komandom štaba 6. divizije na takozvanu crnu obrambenu liniju (Ilok - Ljuba - Erdevik). Iscrpljena poslije marša na putu od 30 kilometara, 1. brigada je uveče 3. novembra zadržana u rezervi. Nijemci, utvrđeni u rajonu Vizić, s osloncem na Prdipolje, Jabučje i Progon (fruškogorska brda od 250 do 260 metara nadmorske visine), u Đipši, Binguli, Starom Divošu i Calmi, branili su se baš kao što je traženo od najviše komande: »po svaku cijenu!« Tek mjestimično su snage 6. divizije, redovno u borbama prsa u prsa, potisnule neprijatelja. Do jutra 4. novembra, kad je u borbu uključena i 1. brigada, sa zadatkom da nastupa prema Erdeviku i Binguli, prednje linije 6. proleterske divizije su zaustavljene nekoliko kilometara ispred Iloka, na položajima Plandište i Liščak i iznad Vizića na Prdipolju.

Izveštaji o tim borbama nisu sačuvani, tek škrti operacijski dnevniци daju naslutiti težinu sudara. Nešto je više podataka u dnevniku Miloša Čankovića, koji je 4. novembra zapisao:

»Borba sa neprijateljem na sektoru Ilok - Erdevik. Borba je bila jaka. Neprijatelj je imao velike gubitke. Na našoj strani 7 mrtvih i 20 ranjenih... Vrijeme kišovito«.

Put na zapad vodio je preko gustih minskih polja, ponajčešće preko minskih klopki u kukuruzištima ili grmlju. Prva brigada prvi put mora cijeliti ašovčić koliko i pušku, i prvi put ulazi u rovovski rat, gdje neće sasvim nestati prilika za domišljate akcije pojedinca ili grupe, ali gdje je mudrost ukopavanja ravna partizanskoj mudrosti manevrisanja. Kasnije će Đoko Jovanić - reći kako stari borci 6. divizije, čak ni oni poput njega koji su rasli u Vojvodini, na borbu u ravnici »nisu bili naviknuti, pa stoga čitava divizija u Sremu trpi ogromne gubitke«. Dogodilo se nešto neobično: mladi borci, tek stigli u jedinice 6. divizije, kao dobro-

¹²⁴⁹) zbornik dokumenata o sremskom frontu, Centar visokih vojnih škola KoV JNA Beograd 1985, 69

voljci ili u ešelonima mobiliziranih, pokazali su se osposobljenijima od iskusnih ratnika. Đoko Jovanić će reći: »Ti novi drugovi, Srbijanci, bili su za ratovanje u Sremu pogodniji od Ličana: disciplinirani i krajnje odgovorni, umjeli su da se ukopaju, da puze i da se privlače neprijateljskim položajima iznenađujući ga tamo gdje je iznenađenje bilo najmanje očekivano. Upravo zbog toga nismo imali problema s mladim borcima iz Srbije. Kao i stari proleter, i oni su pomogli da zastave Šeste divizije budu toliko čiste i uzorne... ».¹²⁵⁰⁾

Uvodeći brigade u ofanzivu, komandant divizije pukovnik Đoko Jovanić je savjetovao da se »treba čuvati frontalnih juriša koji bi donijeli velike gubitke«. Činilo se da će, kao i dosad, manevar biti snažno sredstvo proletera, pa je Jovanić - u očekivanju da se »neprijateljska obrana pokaže moćnom« - već 3. novembra smatrao da će njegove brigade rješene »tražiti u manevru preko Fruške gore«.¹²⁵¹⁾ Poslije prvih noćnih sudara, ujutro 4. novembra, nije bilo teško uočiti da se neprijateljska obrana pokazala moćnom.

U 1. brigadi najteže se ofanziva osvetila 2. bataljonu »Pekiša Vukšan«. U magleno, hladno i kišno predjutro štab toga bataljona se bio zastavio na rubu Matore šume i krčevine Šarkat, dva kilometra sjeveroistočnije od Erdevika, nad obalom potoka Moharač. Slavka Glavan, štapska kuvarica, na brzinu je pripremila topli obrok. Vatra se razgorjela. Nikola Dejanović Muta, jedan od komandira četa, ujedno i vršilac dužnosti zamjenika komandanta, u odsustvu Miloša Todorčića, koji je bio na vojno-političkom kursu u Valjevu, upravo se vratio s položaja, kad su Nijemci, vjerovatno po vatri, otkrili štapsko mjesto i počeli iz topova i minobacača tući rub Matore šume i krčevine Šarkat. Jedna od prvih granata je pala kraj vatre oko koje se okupila grupa članova štaba »Pekiše Vuksana«. Komesar bataljona, dvadesetdvogodišnji Bude Štetić, koji je tek dvanaest dana bio s Mirkom Dubajićem na čelu bataljona, odmah je poginuo. I Muta Dejanović je odmah poginuo. Kuvarica Slavka Glavan je bila u komi iz koje nikad neće izaći. Iso Panjević, odnedavno podoficir, jedan od onih koji su držani uz štab zbog snalažljivosti, a i iz uvjerenja da će - kao jedan od starijih - u toj poziciji biti manje izložen naporima, teško je ranjen; sav u krvi, nalazi snage da tješi pripadnike borbe: »Proleter, ne bojte se rana, nema smrti do sudnjega dana«. Ne pjeva Iso, krklja. Usta su mu puna krvi. Umire otvorenih očiju. Kraj njega je u nesvijesti, teško ranjena, Jelena Momčilović, koja je poslije Nede Mileusnić bila referent saniteta 2. bataljona. (Ona kaže da neprijatelj nije položaj štaba otkrio po vatri, nego po baterijskoj lampi, koju je palio i gasio komandant Dubajić). Čanković je zapisao da je poginulo sedam boraca, a dvadeset ih je ranjeno. »Mrtvi sahranjeni u Fruškoj gori, sjeverno od Bingule«.

Komandant 2. bataljona Mirko Dubajić, čovjek jake koncentracije, vazdan budne pažnje, jednako vršan i na komesarskim i na komandantskim dužnostima, smrtno je ranjen. Stoja Šainović pružila je prvu, minimalnu medicinsku pomoć ranjenom komandantu, a onda ga zajedno s Olgom Ležaić i dvojicom štapskih stražara na nosilima ponijela prema

¹²⁵⁰⁾ f>oko Jovanić, intervju u »Vjesniku u srijedu«, 16. 4. 1975.

¹²⁵¹⁾ Zb NOR, 1/10, 39

kirurškoj ekipi. Kasnije će Stoja Šainović reći da su, i Olga, i štapski stražari, i kurir Nedeljko Divjak, zajedno s njom, pjevali »da drug Mirko, osvijesti li se, ne čuje kako plaćemo: tako mi udri u pjesmu, a on umire«.

Zaustavljene, brigade su pokušale tražiti rješenje »u manevru preko Fruške gore«. Brigade 6. divizije su prema novom planu napadale pravcem Vizić - Ljuba - Kukujevci - Šid. Lijevo od proleterskih brigada 6. divizije nastupale su brigade 21. srpske divizije (Laćarak - Martinci Kuzmin) i 36. vojvođanske divizije (Mandelos - Calma - Bingula - Erdevik - Kukujevci). Raspoređena na lijevom krilu 2. ličke brigade, Prva je nastupala šumskim putem Vizić - Erdevik. Napadajući 5. novembra na utvrđenja njemačkih obrambenih linija, 1. lička proleterska brigada (po sastavu, odavno tek djelomično lička, ali sve upornije tako nazivana od novih boraca) imala je 4 poginula i 23 ranjena. Narednog dana, probijajući se s 22. kosmajskom brigadom zapadno od Matore šume, brigada je imala 4 poginula i 2 ranjena.

Borbe su bile teške, teže nego što bi se to dalo prosuditi po gubicima. Poslije svakog napada 1. brigade, uporni neprijatelj je »pješadijom i tenkovima vršio protivnapade«.¹²⁵²

Sjeverni krak »crvene« i južni krak »crne« linije (Stari Divoš - Calma - Mandeloški potok - Generalski kanal - Sava) jedinice 1. i 12. korpusa NOVJ nisu u prvim danima novembarske ofanzive nikako mogle probiti, ni frontalnim udarima, ni obuhvatnim manevrima.

Objašnjavajući razloge što »naš prodor na komunikaciji Ljuba - Ilok, poslije više napada, nije uspio«, načelnik štaba 6. proleterske divizije major Dušan Dotlić je štabu Grupe divizija pisao: »Neprijatelj je dobro utvrđen, minirao sve ispred položaja, upotrebljava tenkove i ima dosta jake snage«.¹²⁵³

Čim se, ako je suditi po tom objašnjenju, da viši štabovi nisu računali ni na gusta minska polja, ni na tenkove, pa čak ni na to da neprijatelj u Sremu »ima dosta jake snage«. Kao da bogato iskustvo u dotadašnjim borbama nije pokazalo da se ne smije računati samo sa sopstvenom voljom i planom, kao da neprijatelj nema volje, plana i snage da se odupre. I u Sremu se išlo, kao do tada bez jake artiljerijske i tenkovske podrške, pa i bez avijacije, a sama partizanska pješadija nije mogla probiti utvrđene položaje.

Ni Šesta proleterska divizija, koja je u prvih osam dana novembarske ofanzive imala 77 boraca izbačenih iz stroja (uglavnom od nagaznih mina), nije mogla bez još većih gubitaka, i »bez jake podrške artiljerijske i minobacačke vatre probiti se kroz neprijateljsku obranu«.¹²⁵⁴ Iscrpljene jedinice, frontalno sačekivane i redovno protunapadima vraćane na polazne položaje, uglavnom lišene mogućnosti da zaskoče neprijatelja manevarskim ubacivanjem u pozadinu njegovog rasporeda, ostale su ispred crne i crvene linije. Neuspjela ofanziva se nepovoljno odrazila na raspoloženje boraca armijske grupe NOVJ, pri čemu, svakako, treba uzimati u obzir da ogromna, čak natpolovična većina sastava nije

¹²⁵² Isto, 178

¹²⁵³ Isto, 93

¹²⁵⁴ Isto

prethodno prošla ni kroz borbe, niti je imala priliku da dobije osnovna borbena uputstva. To će se jasno uočiti 7. novembra kad neprijatelj pređe u jednodnevnu protuofanzivnu akciju.

Nijemci su, ulazeći u tu akciju, uzimali u obzir i iscrpljenost snaga 1. i 12. korpusa, i dan kada prelaze u protuakciju - 7. novembar: razložno računaju da će partizani biti zaokupljeni manifestacijama pripremljenim za dvadeset sedmu godišnjicu Oktobarske revolucije. Nerazložno iznenađene, gotovo sve jedinice iz prve borbene linije su ustuknule. Tako se dogodilo da Nijemci ponovo zauzmu Mandelos. Jedna od rijetkih jedinica koja nije bila iznenađena, i nije dopustila Nijemcima da je potisnu s dosegnutih položaja, bila je 1. lička proleterska brigada.

Od 8. novembra u štabovima armijske grupe NOVJ više su zaokupljeni obranom sopstvenih položaja (jedinicama 6. divizije je toga dana naređeno »da ne dozvole neprijatelju prodor na našem sektoru i bočno dejstvovanje na liniji Stari Divoš - Bingula«¹²⁵⁵⁾) nego nastavljanjem prodora u neprijateljev raspored, mada u štabu 6. divizije neprestano računaju sa sopstvenom ofanzivom, pa u tom smislu savjetuju štabovima brigada da organiziraju napade »ujutro ili pred samo jutro« u vjeri da će »neprijateljski vojnici, koji su za vrijeme noći u rovovima, biti pred jutro nesposobni za borbu«.¹²⁵⁶⁾

Odbivši sedmonovembarske napade, 1. brigada je raspoređena između 22. kosmajске, na desnom krilu, i 3. ličke proleterske, na lijevom krilu; po planu štaba Grupe divizija, »posjeda i brani dio položaja od Poljane (to je kota 130 nad potokom Moharač, 2500 metara sjeverozapadno od Erdevika) pa ulijevo, gdje će se vezati sa III-om brigadom. U slučaju da neprijatelj pokuša daljni prodor od Mandelosa ka Radincima (brigada će) glavninom svojih snaga nadirati u pravcu BinguJe«.¹²⁵⁷⁾

Raspoređena duž potoka Moharač, prema Šorkatu, uz dio drumu Vizići - Erdevik, 1. brigada je pouzdano držala položaje, vazdan pripremljena za obranu, a ujedno danonoćno zaokupljena ofanzivnim namjerama, tako da svi njeni dijelovi traže procjepe u njemačkom rasporedu šaljući izviđačka odjeljenja i udarne grupe »lovaca na žive jezike«. Te grupe i odjeljenja su u novembru imale više uspjeha nego kasnije, kad se sremski front ustali zapadno od Sida. Dešavalo se da takve grupe prodiru i po 100 kilometara u dubinu neprijateljevog rasporeda. Od tih uistinu herojskih podviga neće biti neke naročite koristi, ni uporedivo spram veličine napora i žrtve, ali onda se vjerovalo da će svaki zarobljeni neprijateljski vojnik, a posebno podoficir ili oficir, otkriti njemački raspored i snage. U akcijama su se jednako iskazivali i stari lički proletari i mladi Srbijanci.

U tim izviđačkim akcijama posebno su se isticale dvije partizanke: bolničarka Milka Kokotović, koja se redovno dobrovoljno javljala, neovisno o tome tko je bio u grupi, i delegat jednog voda u 1. bataljonu Danica Butorac, koja je u šesnaestoj godini došla u partizane. Damjan Zorić i Dragan Grubor su je u više navrata zaustavljali, čak su je opominjali, pozivali se na partijnost, ali kad bi Danica Butorac nešto

¹²⁵⁵⁾ Isto.^O

¹²⁵⁶⁾ Ljubivoje Pajović i dr, n.d. 68

¹²⁵⁷⁾ zb. NOR, 1/10, 91

odlučila, teško bi je bilo zaustaviti. Nekom prilikom Danica Butorac se odvojila od grupe desetak kilometara jugozapadno od Vinkovaca. Bilo je javljeno da je »nestala, po svoj prilici zarobljena, ili ubijena«, a kad se devetog dana vratila, javila se u štab bataljona vodeći vezanog njemačkog podoficira.

Zidar iz Lukova Šugarja Vlado Smojver, koji je u brigadu stigao s prekomorcima, i po naravi mu slični Nikola Plećaš iz Smiljana (»Čuj ti mene« zvali su ga drugovi, jer mu je to bila uzrečica) u dva navrata su upadali u njemačke bunkere i uspješno likvidirali čitavu posadu. Po sličnim pothvatima su zapamćeni i Đuro i Savo Dubajić, vodnici u »Marku Oreškoviću«. U 3. bataljonu, uz stare, prokušane izviđače i bombe, koje su u akcijama predvodili komandiri i komesari poput neuzgavljenog Steve Dragišića ili Luke Čačića, Pajice Pavkovića ili Stjepana Šimatovića, Rade Ljubibratovića ili love Obradovića Jovonje, u novembru se po uspjesima i lukavim zamkama pročula grupa delegata voda Mikice Pelivanovića. Mikica, s mlađim od braće Markičević, Mišom, i dvojica Nenadovića, Aleksa i Jašo, kod Iloka su uhvatili dva Nijemca i oba doveli. Ova grupa je još prije oslobođenja Beograda dobila kao odlikovanje zvijezde sa srpom i čekićem.

Na Fruškoj gori se događalo gotovo svakog dana da poneki mladić, koji još šiljatu šubaru nije zamijenio titovkom, osvoji pravo na petokraku sa srpom i čekićem. Dodjeljivanje takvih zvijezda tada je unošeno u dokumente u rubrici o odlikovanjima. Prvi su odlikovani petokrakom sa srpom i čekićem iz 1. bataljona Nikola Nikolić, Slavko Nikolić, Dimitrije Đindinović i Ratko Bajić. Oni su, kao i Pelivanovićeva grupa i Živojin Nenadović, kojeg će slaviti i brigadni list »Djelo Krntijek«, pravo na proleterski znak na kapi osvojili hvatanjem živih njemačkih vojnika, takozvanih »živih jezika«.

Takmičarski duh je i na Fruškoj gori razgorijevan kao i u prethodnim razdobljima. Naročito je u novembru bilo interesa za takmičenje među bataljonima: čija će udarna ili izviđačka grupa prodrijeti najdalje u dubinu neprijateljskog rasporeda.

Prvi je bio pobjednik bataljon »Pekiša Vuksan«. Udarne trojke toga bataljona, sve novi borci, Kolubarci Predrag Jocić i Miloš Đorđević i Lala Čedo Milovanov, probili su se najdublje u njemački raspored i iznenadili grupu artiljeraca pored topova. U kratkom okršaju dva Nijemca su poginula, a dva su zarobljena. Kasnije, mnogi će pokušati da taj podvig ponove, ali do »živog jezika« je bilo veoma teško doći: i Nijemci su se izvijestili, pa se s njima nije lako izlazilo na kraj. Gotovo svaki prodor udarne grupe u neprijateljsku pozadinu plaćan je dragocjenim životima. Među 16 poginulih i 28 ranjenih u vrijeme držanja položaja kod Matore šume, od 24. do noći 27. i 28. novembra, većina ih je nastradala u pokušaju da dovuče »živi jezik«.

To je vrijeme velikih mrzlina. Jedinice su danima bez krova nad glavom. Srem ih je darežljivo primio, ali tamo gdje su raspoređene jedinice 6. divizije sremačka darežljivost nije pomagala. Bilo je tako hladno da je Đoko Jovanić, dva dana prije nego što će pasti prvi snijeg, 12. novembra pisao da - zbog toga što su borci »na otvorenom polju, bez

krova nad glavom« - »kod XXI divizije ima slučajeva umiranja od studeni«, a »kod VI divizije je još gore«.¹²⁵⁸⁾

Na desnom krilu snaga 1. proleterskog i 12. vojvođanskog korpusa, u rajonu Erdevik - Ljuba - Ilok, vodeći neprekidne, mada različite po dinamici i veličini, borbe, 1. brigada je zadržana četrnaest dana, od noći 3. i 4. novembra do 17. novembra.

Prva četiri dana ofanzive neprijatelj se uglavnom uspješno branio da bi 7. novembra na cijelom frontu izveo kratki protuudar, a onda je, neprestano tučen, u rano jutro 9. novembra počeo da se povlači na zapad. Tek što su to predstraže i izviđači javili, jedinice 6. proleterske i 21. srpske divizije »su odmah pošle u gonjenje neprijatelja, koji je tenkovima štitio svoju odstupnicu«.¹²⁵⁹⁾ Goneći neprijatelja u stopu, jedinice 6. i 21. divizije su zaposjele Čalmu, Divoš i Bingulu.

Izbijajući pred Erdevik, 1. brigada je 9. novembra imala 1 ranjenog. Narednog dana ranjena su dvojica, oba od bacačke mine.¹²⁶⁰⁾ Svih tih dana najteži gubici su bili ili od nagaznih mina, ili od njemačke artiljerije. Ujutro 15. novembra artiljerija je zasula položaje 4. bataljona »Matija Gubec«. Od silnog pritiska srce komandira čete Ilije Popovića je naprosto prepuklo i on je, bez i najmanje rane na tijelu, umro u sekundi. Nedaleko od njega od krhotina granate poginula je bolničarka Milica Narančić, jedna od prvih partizanki iz ustaničkog VrePCA.

Od izlaska na Frušku goru, to jest od noći 3. i 4. novembra, pa do 18. novembra, kad je 1. brigada izvučena s prve borbene linije, radi odmora i popune, iz njenih su jedinica poginula 23 borca, a 56 ih je bilo ranjeno. U drugoj rundi novembarskih borbi, od 23. do 27. novembra, kad brigada ponovo iziđe u prvu borbenu liniju, iz njenog sastava će poginuti još 16 boraca, a 28 će ih biti ranjeno. Bilo je i nesretnih slučajeva, kao uvijek. Izuzetno hrabra djevojka, puškomitraljezac, Milica Divjak, koja svoj mitraljez nikad, ni na najnapornijim marševima, nije prepuštala drugima, kadra da izdrži neuporedivo više nego što je to odavalo njeno krhko tijelo, u jutro 15. novembra, dok su uokolo odjekivale eksplozije topovskih granata, ispustila je iz ruke francusku defanzivnu bombu. To se dogodilo na način koji nikad neće moći objasniti. Stotine bombi je i prethodno imala u rukama. Kad je bomba pala, djevojka je bolno ajmeknula. Tu je bila čitava komanda 3. čete i nekoliko kurira. Zamjenik komandira čete, dvadesetosmogođišnji Rade Jelača, najstariji među njima, i najiskusniji, mudar i hrabar čovjek, spasio ih je sve na jedini mogući način: da žrtvuje sebe. Valjda u istom trenutku kad je Milici Divjak iz ruke ispala bomba i kad joj se oteo krik strašnog zaprepaštenja, u kojem je bilo opomene, straha i bola, Jelača se bacio na bombu. Bio je istog trenutka mrtav. Od prisutnih, teže je ranjen samo zamjenik komesara 3. čete Vlado Mlakar.

U tom razdoblju, prije nego što će 1. brigada biti s prve linije sremskog fronta povučena na odmor u Ležimir, Operativna grupa divizija je rasformirana, štab 1. proleterskog korpusa je preuzeo neposrednu komandu nad 6, 11. i 21. divizijom, a 12. korpus je uključen u sastav

¹²⁵⁸⁾ Isto, 126

¹²⁵⁹⁾ Isto

¹²⁶⁰⁾ Isto, 182

jedinica Glavnog štaba Vojvodine pod komandom Koste Nada. Sesta divizija je raspoređena od Neština preko Vizića do Stare Bingule. Tu su počela mukotrpna kaljenja i privikavanja na surove uslove rovovskog ratovanja, gdje su se borci - kao što je to kazano u jednom od izvještaja - »snašli i privikli na novi tip borbe«. Još nedostaje pionirski alat, ali borci »ipak uspijevaju da na svakom zauzetom koraku iskopavaju rove za stojeći stav«.¹²⁶¹⁾

Sredinom novembra front u Sremu se bio ustalio na liniji Dunav (istočno od Iloka) - Vizić - Matora šuma - šuma i pustara Lice - Mali Barkut, između Bingule i Erdevika - Ciganska međa - Flamijin Dvor - Međaš - Kamarište - Izvorac - Sava. Na toj liniji su s obe strane fronta iskopani rovovi, u novembru gotovo redovno puni vode, koja je ponegdje dosegla i do struka. Već smo rekli: u tim rovovima se umiralo i od neprijateljskog oružja, ali i od mrzlina.

Prva proleterska brigada Šeste divizije je dane odmora - od 18. do 22. novembra - provela u Ležimiru, na Fruškoj gori, kod izvora Mandeloškog potoka. Tu je izvršena najveća novembarska popuna brigade. Novi borci su, u prisustvu komandanta divizije Đoke Jovanića, 22. novembra položili zakletvu.

Poslije tih novembarskih popuna, i poslije prekomandi, kad na nove dužnosti odlazi neuporedivo više boraca, nego što ih je izbačeno iz stroja u borbama, 1. brigada je imala - prema svjedočenju Dmitra Zaklana, koji će baš tada preuzeti komandu nad brigadom - između 2500 i 2800 boraca.¹²⁶²⁾ No, uvjerljiviji su podaci iz dvadesetpetonovembarskog izvještaja štaba divizije:¹²⁶³⁾ tada četiri brigade 6. proleterske divizije, štab i prištapske jedinice u svom borbenom sastavu imaju 4587 boraca (od toga 232 drugarice) i u komorama i intendanturama 977 boraca (88 drugarica). U divizijskoj bolnici je bilo 213 muškaraca i 145 žena. Ako čitava divizija ima 25. novembra tek 5922 borca, onda njena 1. brigada, mada po brojnom stanju najveća, ipak teško može imati 2500 boraca. Koliko ih je bilo organiziranih u Komunističkoj partiji i Savezu komunističke omladine može se samo krajnje uopšteno određivati.¹²⁶⁴⁾

Rukovodilac partijske organizacije u 1. brigadi, Časlav Božović, bio je poslije deset mjeseci provedenih među Ličanima prekomandovan, a za sekretara, odnosno za pomoćnika komesara (umjesto zamjenika uvedena je onih dana dužnost pomoćnika komesara) došao je 1. novembra 1944. godine dvadesetpetogodišnji metalac Milan Grubić. Taj čovjek pri-

¹²⁶¹⁾ Ljubivoje Pajović i dr. n.d. 81

¹²⁶²⁾ Dmitar Zaklan, Od zemunskog mosta do proboja Sremskog fronta, Zb. *Šesta divizija*, 419

¹²⁶³⁾ A VII, 15, 2/3, 2/8-3

¹²⁶⁴⁾ Dragan Grubar je u malom notesu 8. novembra 1944. na sastanku pomoćnika komesara 1. čete napisao da u 1. bataljonu na licu mjesta ima 46 članova Partije, 30 odsutnih. Tri dana kasnije je zapisao na sastanku partijske ćelije radnog voda 1. bataljona: »Pitanje nošenja hrane; pitanje omasovljenja. Za predlog za Partiju 1) Petrović Ilija 2) Orelj Dušan. Za kandidate 1) Dragišić Miloš - 2) Pajić Jovo - 3) Vlade Peić. U četi: 10 (članova KPJ) po spisku«. Nije jasno na koju se četu odnose navedeni podaci. Iako je to zapisano uz iznesene podatke o radnom vodu, ne odnose se na taj vod, jer tek slijedi podatak: »Radni vod - po spisku 9, na licu 7, rashod 2, uzeta (u prekomandi) 2, kandidata 4«. U zapisu od 13. novembra (sastanak bataljonskog biroa) unesen je podatak o 47 članova KPJ u 1. bataljonu (i 10 »u rashodu«). Skokjevac je tada u bataljonu bilo 36.

brane naravi, tvrd i čvrst, odmjerene riječi, od onih koji više nastoje da učine nego da te frazom poučavaju, uvijek precizan i realan u procjenama stanja i relacija, krajnje partijan, rođen je u Lici, ali je odrastao šegrtujući i kalfujući kod vodoinstalaterskih i građevinsko-limarskih majstora, da bi u svojoj osamnaestoj već bio u podružnici ursovih metalaca, kojima je u Zagrebu rukovodio Rade Končar. Do dolaska u 1. brigadu Grubić je bio komesar bataljona »Mirko Štulić« u 3. ličkoj proleterskoj brigadi.

Komesar brigade Bogde Vujnović, koji je brigadu vodio kao njen partijski rukovodilac (od sredine januara 1943. do kraja septembra 1943) i kao komesar 22 mjeseca, bio je tri tjedna poslije Božovića, 23. novembra, pozvan u Vrhovni štab da bi primio novu odgovornu dužnost. Tada su se u štabovima divizije i 1. proleterskog korpusa opredjelili za dvojicu ovih ljudi na čelu brigade. Obojica će doći izvan brigade, mada je novi komandant, Dmitar Zaklan¹²⁶⁵⁾ bio prethodno u brigadi i komandant bataljona i operativni oficir štaba brigade. Miloš Canković, koji je kao komandant brigadu vodio od 24. oktobra do 27. novembra, zadržan je u brigadi kao zamjenik komandanta, što je bio i od 14. do 24. oktobra. Zamjenu će Miloš shvatiti kao dobro rješenje; u dnevnik upisuje: »Dmitar odličan komandant. Mi se u svemu slažemo«.¹²⁶⁶⁾

Za političkog komesara brigade 25. novembra postavljen je Jovica Grković, koji je prvog dana borbe za Beograd ušao u dvadeset šestu godinu života. U čitavoj 6. diviziji bio je s najdužim stažom komesara čete, u 2. brigadi. Još u proljeće 1944. predlagan je za komesara 3. brigade.

Grković je u 1. brigadu došao u Rumi, kad se brigada vraćala u Beograd. Tamo je tada bio štab 1. proleterskog korpusa u kojem je Grković, poslije oslobođenja Valjeva, bio zamjenik načelnika personalnog odjeljenja korpusa.

Brigada je na sremskom frontu zadržana do 27. novembra. Još je toga dana, kao što to tada zapisuje Miloš Canković, po kišnom vremenu »vodila borbu na sektoru Ilok - Erdevik«, da bi u noći 27. i 28. novembra položaje prepustila upravo prispjeloj 8. brigadi 1. proleterske divizije, koja je, s novim naoružanjem, popunjena i odmorena, stigla iz Beograda.

Od uspostavljanja sremskog fronta, u borbama od Savskog mosta do Rume, te od Rume do Radinaca i na sjevernom odsjeku fronta (Ilinči - Erdevik), 1. proleterska brigada 6. proleterske divizije je imala 267 izbačenih iz stroja; od toga - 65 poginulih.

1265) Zaklan je kao komandant 3. ličke brigade bio teško ranjen krajem augusta 1944. a poslije liječenja, kao rekonvalescent, obavljao je poslove operativca u štabu divizije.
1266) MRJ, 4333. III. 303/3

Predah, reorganizacija, obuka

(1. decembar - 31. decembar)

U petak 1. decembra po susnježici 1. brigada je stigla oko 16 sati u Beograd i smjestila se u Studentskom domu, školi kralja Petra i nekim stambenim kućama u Vojvođanskoj i Prizenskoj ulici. Narednih dana borci su živjeli drugačije od svojih navika, civilnih - predratnih i partizanskih. Malo ih je bilo među njima koji su i vidjeli tako veliki grad prije rata. Upravo stoga se na sastancima mnogo govori o svijesti, gradskim relacijama, disciplini i ponašanju u izmijenjenim uvjetima i prilikama. Tada su »svim štabovima i jedinicama 1. proleterskog korpusa postavljeni izuzetno složeni i važni zadaci: obuka novih boraca, reorganizacija jedinica i njihovo preoružavanje«.¹²⁶⁷⁾

U stalnom upoznavanju sa savremenim oružjem, u egzerciru i taktičkim vježbama, ali i učionicama, na priredbama i kursevima, u brigadi se dinamično izmjenjuje vojna nastava s političkom nastavom. Uče neprestano stara i mlada vojska. Novembarske borbe u Sremu bile su za stare borce novo iskustvo, a ujedno i skupo plaćeno upozorenje kako treba mnogo učiti i vježbati, da bi se superiorno ovladalo umijećem frontalnog ratovanja, maksimalnog korišćenja streljačkog naoružanja, ukopavanja, izviđanja, veze, sadejstva, uz podršku artiljerije, konjice, tenkova i avijacije. Da bi umješnost i znanje davali pravi smisao i razločnost hrabrosti, da bi se hrabrost ispoljavala na smisleniji način, oplemenjena domišljatošću i svestranim iskorištavanjem tehnike, opreme, sadejstva i prostora, moralo se mnogo učiti, jer samo tako se moglo izbjeći ono što je bilo karakteristično za prvu fazu sremskog fronta, kad »novo ljudstvo stupa odmah u najžešće frontalne borbe, nemajući vremena da se povremeno privikava i stiče vojničko iskustvo«.¹²⁶⁸⁾

Izmijenjenog sastava, po ljudstvu, organizaciji i opremi, 1. lička brigada »stvarana odozdo, iz naroda u samom procesu borbe«, kao i sve stare partizanske jedinice - kao što Tito u decembru 1944. napisa - »stvarana na dobrovoljnoj bazi«, izrazito velikog morala i svjesne discipline, izrasle iz »visoke svijesti dobrovoljaca, rodoljuba, uvijek spremnih da izvrše svaki i najteži zadatak, da se žrtvuju i podnesu najveće teškoće i stradanja«, s popunom, kad »dolazi veliki broj novih ljudi, ne dobrovoljaca nego mobilisanih, nepriviknutih disciplini i stradanju«, bila je primorana da se u najboljem smislu više poveljnicima. Tito je tada obrazložio kako »pređašnji duh familijarnosti u jedinicama postaje štetan, slabi udarnu silu vojske i postaje opasan«, pa je zahtijevao da »odnos između starješina i boraca, odnos nižih i viših starješina, mora biti strogo vojnički, a potčinjanje odozdo prema gore, oslovljavanje po činu, a

¹²⁶⁷⁾ Savo Drljević, n.d. 100

¹²⁶⁸⁾ J. B. Tito, *Vojna djela*, knj. I, 539

ne po imenu i prezimenu«. Vojska, s tek dijelom onih koji su u borbu ušli dobrovoljno, morala je imati »najstrožu disciplinu, a u isto vrijeme i drugarstvo«.¹²⁶⁹⁾

Novomobilizirani su u brigadu stizali sve vrijeme dok se brigada zadržavala u Beogradu, a najviše ih je primljeno do 7. decembra - čak 2293. No, bilo je i odljeva. Odmah nakon dolaska s Fruške gore, izdvojena su 33 bivša crvenoarmejca, ostatak nekadašnjeg Ruskog bataljona. To je učinjeno po zahtjevu sovjetske komande. Začudo, u brigadi su se neki zadržali, kao Mihailo Zazuljin i Aleksej Petrović Zinakov. Od novomobiliziranih, poslije kraće obuke, 12. decembra ih je 500 poslano štabu korpusa u Rumu. Radi prekomande na nove dužnosti štab divizije je iz brigade povukao više od 100 starih boraca.

U decembru brigada po treći put ima pet bataljona; 7. decembra je u njen sastav uključen u Beogradu formirani makedonski bataljon »Jane Sandanski«. Od osnivanja brigade - njen deveti po redu bataljon. Formirali su ga beogradski Makedonci na inicijativu njihovog Narodnooslobodilačkog fronta koji je djelovao u glavnom gradu. Osnivački sastanak je održan u »Domot na Makedoncite«, koji je u kraljevini, s neprihvatanja makedonske nacije, nazivan domom Južnosrbijanaca. Kad je bataljon uključen u 6. diviziju, u njemu su uglavnom bili samo dobrovoljci - njih 566.¹²⁷⁰⁾

Dva tjedna kasnije 23. decembra, u bataljon će biti uključeno oko 200 mobiliziranih Makedonaca, Albanaca i Roma iz Beograda i okolice.

Pred gimnazijom, u današnjoj ulici Proleterskih brigada, 7. decembra makedonski bataljon je dočekao komesar divizije Nikica Pejnović. Govorio je borcima, između ostalog i o tome kako »formiranje makedonskog bataljona znači još jednu potvrdu jačanja bratstva i jedinstva naroda i nacionalnih manjina Jugoslavije«. Oni iz stroja kasnije će pisati kako su »bili ponosni što će zajedno s prekaljenim borcima ove naše divizije sudjelovati, u borbama«. Kažu da su ih Ličani, »primili sa svojom, za Ličane karakterističnom širinom, ljubavi i toplinom«.¹²⁷¹⁾

Komandna mjesta su povjerena iskusnima. Komandant je prvoborac Dušan Majstorović, do tada zamjenik komandanta bataljona u 2. ličkoj brigadi, a komesar stari krtijaš Stevo Dragišić, jedan od usovnijih u brigadi, ali vrlo sposoban i hrabar. Bataljon nije imao zamjenika komandanta, a pomoćnik komesara je bio Salih Osmanbegović, koji je već drugog tjedna u decembru »organizirao sistematski rad s potencijalnim kandidatima Partije, tako da će kroz mjesec-dva dana u bataljonu biti 30 do 40 novih članova Partije«. Savez komunističke omladine »omasovljavao se još brže«, jer se radilo po sistemu: »svaki organizirani mladi komunist radi s trojicom neorganiziranih«.¹²⁷²⁾

Bataljon je imao samo tri streljačke čete, prateći vod, intendanturu i sanitet. Iskusni partizani Stevo Žorić, Mile Lončar i Milan Medić su

•M9) fetu

¹²⁷⁰⁾ A VII, 797, 8-2/3

¹²⁷¹⁾ Lambe Mihalovski, Branko Petrovski, Gligor Andonovski, Vlado Smilevski i Nikola Kastratović, »Jane Sandanski«, *makedonski bataljon vo sastavot na 1-ta proleterska brigada na 6-ta lička proleterska divizija*, tekst i dokumentacija, bez naznake godine izdanja, 5

¹²⁷²⁾ Isto, 6

postavljeni za komandire, a za komesara je od starijih boraca postavljen samo Jovo Blanuša, dok su u 1. i 3. četu na dužnost komesara došli valjevski dobrovoljac student Raja Vasiljevac i beogradski maturant Stevan Zrakić.

U Beogradu od 1. do 31. decembra, 1. brigada je, kao i ostale jedinice 6. proleterske divizije, na najbolji način pripremana za predstojeće surove dane sremskog fronta. Što su borci sve radili i činili, čime su se sve zanimali, vidi se iz brigadnog operacijskog dnevnika:

- časovi o disciplini i ophođenju vojnika, analiza nedostataka u ponašanju u gradu;

- pješački egzercir;

- opis novog, uglavnom sovjetskog, naoružanja;

- čitanje i objašnjavanje članaka iz »Borbe« ili »Politike« i drugih političkih tekstova;

- posjeti kinematografima;

- čitanje karata;

- upotreba kompasa;

- stražarska služba, dužnost i patrola;

- ulične borbe;

- opis mina i otkrivanje minskih polja, odnosno sakrivenih mina u kukuružištima ili po grmlju;

- tekovine narodnooslobodilačkog rata;

- obuka u nišanjenju;

- korištenje prirodnih i vještačkih zaklona;

- borba protivoklopnih kola i tenkova;

- rovovske borbe;

- priredbe (bataljonske korske i diletantske grupe su ih uglavnom davale u bivšem sokolskom domu) i posjeti kazalištu (uveče 20. decembra mnogi borci 1. brigade su u kazalištu prvi put iz neposredne blizine vidjeli Maršala Jugoslavije).

Političko-prosvjetni odsjek, kojim je rukovodio poručnik Ivan Muhvić, uz pomoć komesara i pomoćnika komesara, u decembru organizira više sekcija:

- za političku propagandu;

- za kulturno-prosvjetno obrazovanje iz povijesti, geografije, ekonomskih i društvenih nauka, opće vojne teorije i jezika; analfabetski tečaj; umjetnička djelatnost (glumačke, pjevačke i recitatorske grupe, muzički orkestar, književna sekcija, priredbe i različite izložbe, biblioteka);

- za štampu (ratni izvjestitelj u brigadi je bio dvadesetdvogodišnji učitelj Brajko Jovanović, a kad on pogine, 6. aprila 1945. godine, dužnost dopisnika će biti povjerena svršenoj gimnazijalki Danici Ivanović, koja će poginuti na Zagrebačkoj gori 10. maja 1945);

- za fotografiju i film.

Davno uspostavljeni kulturno-prosvjetni odbori u svim bataljonima i četama su popunjeni, a u nekim četama i potpuno izmijenjeni. Tim odborima su neposredno rukovodili politički komesari bataljona, odnosno četa.

Od decembra 1944. godine 1. brigada ima komandni štab¹²⁷³⁾ sa svim savremenim službama i osiguranje, pet streljačkih bataljona, sanitet, intendanturu, četu za vezu, izviđačku četvu, protivavionsku (ujedno i protivtenkovsku) četvu i inženjersku četvu. Više nije bilo politodjela, ni u diviziji, ni u brigadi. Dotadašnja funkcija zamjenika komesara pretvorena je u pomoćnika komesara, koji i dalje rukovodi partijskom organizacijom. U štabovima su ojačani operativni i obavještajni organi, organi za organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove, te razne službe. To je vrijeme kad popunjena, reorganizirana i savremeno naoružana brigada postaje savremena viša taktička združena jedinica s jedinicama podrške, za borbeno, inženjersko i pozadinsko osiguranje, komandovanje, vezu i sanitet.

Reorganizacija je obavljena paralelno s popunom i intenzivno provedenom vojno-političkom obukom. Tada je umjesto stare prateće čete, koju je brigada imala od rasformiranja 5. mitraljeskog bataljona, sredina maja 1943, formirana četa protukolskih i protuavionskih oruđa, što će kasnije, kad njemačka avijacija izgubi premoć u nebu, poslužiti više za zemaljske ciljeve. Komandir te čete je bio iskusni prvoborac iz Komičkih Poljica Ilija Mirković, čovjek velikih organizatorskih sposobnosti, uporan i hrabar borac. Komesar je bio Stanko Bulj, jedan od onih koji su u brigadi gotovo dvije godine bili politički delegati vodova, 1942. čuveni bombaš u grupi Rade Krajine i Bogdana Bolte. Partijskom organizacijom čete je rukovodio Bude Banjanin.

Izviđačka četa, formirana krajem augusta, popunjena je i posebno dobro naoružana. Prvi komandir te čete Miloš Počuča je prekomandovan u Oznu, pa je u novembru za komandira postavljen stariji vodnik Đukan Rodić, kojeg će u februaru zamijeniti Ilija Janković. Komesar je bio Jovo Đumić, a potom (od 10. februara 1945) Aksentije Vesić. Zamjenik komesara je sve vrijeme bio isti - Stanko Torbica.

Pored brigadne Izviđačke čete, svi bataljoni su od 14. decembra imali svoje izviđačke vodove od po tridesetak boraca.

Za predstojeće operacije i tromjesečne pozicione rovovske borbe od posebnog značaja je bilo osavremenjivanje inženjerskih jedinica. Takve čete su formirane pri svim brigadama 6. divizije. Dobivena je savremena oprema i odgovarajuće naoružanje. Jedan od najsposobnijih boraca u nekadašnjem inženjerskom vodu 1. brigade iz 1943. godine, Danilo Lujčić iz Gračaca, vodnik u decembru 1944. godine, postao je prvi komandir inženjerske čete. Komesar je bio jedan od privlačkih sabunara (pjeskara) - Rafajlo Jurac, do tada - kurir. Kad Jurac ode na

¹²⁷³⁾ Komandant Dmtar Zaklan, komesar Jovica Grković, zamjenik komandanta Miloš Čanković, pomoćnik komesara Milan Grubić, načelnik štaba Đuro Drobac, komandant pozadine Jovo Lemaić. Obavještajni oficir Janko Dimić, a potom Vladislav Miljković; pomoćnik Đorde Mijić. Opunomoćenik OZN-e: Milan Trešnjic, pa Milan Nećak; pomoćnik Aleksandar Tošić. Šef političko-prosvjetnog odsjeka Ivan Muhvić. Komesar štapske čete Danica Plečaš. Referent za vezu Todor Popović, pomoćnik Vaso Novaković. Referent saniteta Dušan Pećanac, zamjenik Jovan Mileusnić. Šef odsjeka za organizaciju i popunu Milan Mrda. Načelnik artiljerije Milan Krajnović. Šef naoružanja artiljerijskog odsjeka Maniša Sijan. Adutant komandanta brigade Petar Bokan. Rukovodilac omladine u brigadi Gojko Damjanović, a potom Lela Mandić. Ratni dopisnici: Brajko Jovanović i Danica Ivanović. Predavač na vojno-političkom kursu Stevan Itnjić. Bibliotekar Marta Petrović Milenković. Topograf Milorad Marinković. Crtači karata Milorad Pavlović i Branko Aleksić.

politički kurs, dužnost komesara će preuzeti jedan od prekomoraca, Verko Paser. Partijskom organizacijom u četi je rukovodio Branko Kuprešanin.

Prethodno, u novembru, u vrijeme uspostavljanja sremskog fronta, počele su - da bi u Beogradu u decembru bile završene - naročito velike promjene u organizaciji brigadnog i divizijskog saniteta. Poslije oslobođenja Valjeva i Beograda bilo je dosta medicinskog osoblja, pa je Sanitetski odsjek Vrhovnog štaba mogao - nastojeći da u svemu podržava vojnosanitetsku organizaciju Crvene armije - organizirati sanitet u I. proleterskom korpusu na najsavremeniji način. Reorganizaciji saniteta¹²⁷⁴ u 6. proleterskoj diviziji prethodilo je imenovanje novog šefa saniteta u diviziji: ta dužnost je, onda kad brigade krenu iz Rume prema Iloku, povjerena kapetanu Danici Rosić (kasnije udana Abramović), koja je 1941. otišla u partizane s tek završena dva semestra medicine. Štabu 6. proleterske divizije Danica Rosić se priključila u Ležimiru. Ona u sanitetu 6. proleterske divizije prikuplja mnoge ugledne beogradске liječnike. Od svih njih neke je, po izričitom naređenju šefa saniteta pri Vrhovnom štabu Gojka Nikoliša, morala poslati natrag u Beograd, kao što je bio slučaj s neurokirurgom prof, dr Slobodanom Kostićem. U decembru je bilo toliko liječnika, da je uspostavljeno šest kirurških ekipa.

Po sovjetskom uzoru, 15. novembra je formiran Medicinski sanitetski bataljon, takozvani Medsanbat 45. Komandant toga bataljona bio je »stari« divizijski kirurg dr Ernest Kremzir, a politički komesar Pajo Zorić, dotad borac 1. brigade. Načelnik štaba je bio poručnik Dane Koruga, a zamjenik komandanta poručnik Dušan Bajić, koji je bio i zamjenik referenta i referent saniteta u 1. brigadi 1943. godine. Komandir medicinske čete bio je poručnik Jure Vašarević, a komandiri vodova Đorđe Cvejić (Prijemno-trijažni vod) i dr Dragan Damić (operaciono-previjališni vod s liječnicima: kirurg dr Nikola Kovačević, ginekolog - kirurg dr Petar Milojević. Komandir bolničkog voda je bio dr Milan Radojković, koji će u januaru biti prekomandovan u sanitet 1. ličke proleterske brigade. U tom su vodu bila još tri liječnika: dr Milan Janković, dr Dragoljub Miletić i dr Bogdan Petrović. U sanitetskom vodu komandir je bio epidemiolog Života Đurđević, a šef laboratorije dr Petar Putilin. U apotekarskom vodu bili su farmaceuti Vlado Matković, Vojmir Bankart i Milorad Spasić. Bolnicom lakih ranjenika je upravljao major dr Josip Dojč. Komesar te bolnice je bila poručnik Ćevica Dotlić. U Medsanbatu 45 bilo je 185 liječnika i bolničara. Mnogi ranjenici su ostali u životu zahvaljujući upravo tome bataljonu, i to - da iznesemo ocjenu dr Ernesta Kremzira - nisu preživjeli zahvaljujući »samo nama liječnicima, već prije svega našim divnim instrumentarkama, kakve su bile poručnik Maša Vejnović ili zastavnik Mara Dukić, kasnije udana za komesara 2. brigade Milana Pavičića, koje smo mogli uporediti, u njihovu korist, s najobrazovanijim instrumentarkama čuvenih svjetskih klinika. Takve su bile i Elza Gaup, Rosa Tubić, Soka Pavlović i, dakako, glavna instrumentarka Đurđina Čavić. Bez njih ništa ne bih učinio, kao ni bez

¹²⁷⁴) O organizaciji saniteta u 6. proleterskoj diviziji, vidi: Dane Koruga, Rad Medsanbata 45, *Hronike o radu sanitetske službe u NOR 1941-1945*, Beograd 1966, 717

mojih dviju divnih narkotizerki, koje su imale čin poručnika. Dese Obradović i Koke Maričić... ».

Kad načelnik saniteta NOVJ Gojko Nikoliš obide 1. brigadu zajedno s dr Černozubovom i pukovnikom Kazanskim 23. novembra, za sanitet će reći da je »izvršno organiziran« i da »djeluje kako naši borci i za služuju«. U dnevniku Mladena Šikića čitamo o tome zapis od 23. novembra 1944: »Sam general Nikoliš pregledava svakog vojnika. Traži se čistoća, a on traži i uši... Sve je dobro prošlo... ».

Student medicine Mladen Šikić je od generala Nikoliša i pukovnika Černozubova dobio visoku ocjenu, poslije čega je uslijedila njegova prekomanda. Kad je Šikić otišao, brigadni i divizijski sanitet su imali dovoljno liječnika opće prakse i specijalista. Ali, rukovođenje sanitetom brigade nije povjereno ni jednom od njih, već starom ličkom partizanu poručniku Dušanu Pećancu, koji je, među prvima u brigadi, dobio Orden za hrabrost, kao što je Mladen Šikić bio u prvoj grupi boraca 6. divizije koji su dobili Partizansku zvijezdu III reda.

Sastav brigade je temeljito izmijenjen. I prije dolaska u Srbiju, zapravo od osnivanja, 1. brigada se razlikovala od sličnih formacija po tome što nije bila sastavljena od boraca iz jednog užeg regiona, mada bi se i za nju moglo reći - kao što to piše jedan od komesara 1. brigade Nikica Pejnović - da je, baš kao »svi delovi i institucije oružanih snaga u svim oblicima organizovanja i na svim stepenima razvoja« bila »po karakteru istovremeno« kao i sve te druge jedinice »lokalne, regionalne, nacionalne (republičke) i jugoslovenske narodnooslobodilačke i revolucionarne snage i borbeni sastavi«. ¹²⁷⁵ Čak i kad su se Baniinci i Kordunaši sa svojim bataljonskim sastavima izdvojili, stvarajući jezgru novih brigada, u brigadi je bilo boraca iz svih krajeva Hrvatske, mada je lički element sve vrijeme presudan, čak i onda kad se u brigadu uključe Dalmatinci iz zadarske regije, ili Gorani, Primorci i Istrani, a potom i nekoliko stotina boraca iz raznih krajeva, koje je prethodno situacija bila svrstala u prekomorske brigade. Tek od dolaska u Srbiju, a naročito poslije oslobođenja Valjeva i čitave Podgorine, kad brigada udari preko Cera i Pocerine, pa preko Kosmaja za Beograd, naziv »lička« će biti sve snažnije naglašavan, a sastav sve manje po porijeklu lički. U Beogradu će brigada po broju u odnosu na situaciju od početka septembra 1944. godine biti upetostručena.

Ako se brigada krajem novembra vratila iz Srema s blizu 2000 boraca, onda je - sudimo po podacima o prilivu, što je u decembru uneseno u operacijski dnevnik - za ponovni odlazak u sremske roveve bilo pripremljeno oko 4000 ljudi. Taj broj odgovara i podacima iz pojedinačnog spiska štaba, prištapskih jedinica i bataljona »Marko Orešković«, »Pekiša Vuksan« i »Božidar Adžija«. Na žalost, u tim spiskovima nema velikog broja boraca bataljona »Matija Gubec« i »Jane Sandanski«, koji su rasformirani sredinom marta 1945. U sačuvanim pojedinačnim spiskovima ¹²⁷⁶ zabilježeno je 3329 imena. ¹²⁷⁷ Budući da je lako uočiti da

¹²⁷⁵) General-pukovnik Nikola Pejnović, Vojno organizovanje u NOR-u, zb. *Za pobjedu i slobodu*, knj. 4, Beograd 1986, 772

¹²⁷⁶) iv MNID-ASS, pojedinačni spiskovi boraca 6. proleterske divizije

¹²⁷⁷) Stab, štapske službe i štapsko osiguranje - 84 borca; intendantura - 150; sanitet - 107; protivavionska četa - 31; inženjerska četa - 65; izviđačka četa - 111; četa za vezu - 137; 1. bataljon »Marko Orešković« - 964; 2. bataljon »Pekiša Vuksan« - 746; 3. bataljon »Božidar Adžija« - 934.

tu nisu uneseni borci (barem ne većina) 4. i 5. bataljona, onda je brigada u decembru imala najmanje 4000 boraca. U zapisima ondašnjeg partijskog sekretara divizije govori se o 16.000 boraca u čitavoj diviziji decembra 1944. Divizija je »po broju, naoružanju, a donekle i po opremi bila približno opremljena u prosjeku kao divizije u drugom svjetskom ratu, samo što su borci mnogo oskudjevali u odeći, obući i raznoj drugoj opremi, koju naša razorena i mlada industrija u novooslobođenim krajevima još nije mogla u dovoljnim količinama proizvesti, a ratnim plenom nije se mogla snabdevati tako velika masa vojske«.^{1278,}

Ličani više nisu dominirali, pa čak ni svi koji su s Ličanima stigli u Srbiju. Od boraca koji su se uključili u brigadu prije drvarske operacije, odnosno prije polaska na veliki marš preko Bosne, u »Marku Oreškoviću« je u decembru 1944. godine bilo takvih samo 68, a od onih koji su u stroju krontijaša ušli u 1. brigadu jula 1942. godine - samo 40. U 2. bataljonu »Pekiša Vuksan«: krajem 1944. od 741 borca u bataljonu samo njih 54 su bili u brigadi prije prelaska Lima. Treći bataljon »Božidar Adžija«: 29 boraca, koji su bili u brigadi od decembra 1942, a 59 njih koji su s brigadom premarširali Bosnu. Od 686 pripadnika prištapskih jedinica i štapskog satava, 71 je bio u brigadi 1942, a njih 112 do dolaska u Srbiju.

Razlika između najstarijeg i najmlađeg iznosila je 47 godina. U godini pobjede najstariji u brigadi bio je Niko Radulović (kćerka ga je u Beogradu dovela u partizane), a najmlađi Rajko Simeunović imao je na kraju 1944. godine, tad već s tromjesečnim stažom borca 1. brigade, 11 godina. Obojica su bili borci čete za vezu. Kad je mali Simeunović demobiliziran »po naređenju štaba II armije br. 255 od 27. V. 1945« u karakteristikci mu je napisano: »Dobar, disciplinovan, vredan, poslušan, pouzdan, hrabar. Ima uslova za dalje razvijanje«.^{1279,}

Uoči završnih operacija za oslobođenje domovine, u januaru 1945. godine, 1. lička proleterska brigada (tad već tek oko 5 posto lička po boračkom sastavu) je u prosjeku imala 23 godine. U vrijeme narodnooslobodilačkog ustanka samo 965 boraca je imalo više od 20 godina, što znači da je tek oko 29 posto boraca 1. brigade služilo vojni rok.

1278) Dane Čuić, Divizija u pripremi i probou sremškog fronta, Zb. *Sesta proleterska divizija*, Zagreb 1964, 461

1279) Arhiv sanitetske službe JNA (IVMNID-ASS) spisak 1. ličke proleterske brigade, četa za vezu



Milan Škorić, Miloš Počuča, Jovan Đumić i Slobodan Valjevac

Mica Mirić, Goša Jokić i Nada Cvijanović





*Nada Cvijanović, Marinka Arnerić, Mica Mirić i Stoja Šainović (stoje):
Jelka, Anka i Danica Butorac (sjede)*

Ilija Savatović (lijevi)

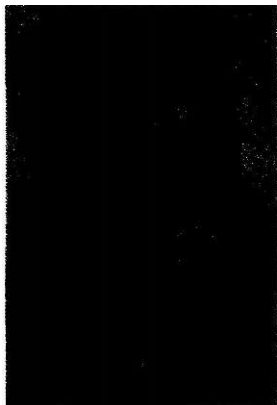


Ljubica Bursać i Zdravko Lončar



*Ivica
Jasenکو*





Milica Balać



Srećko Milković



Milan Trešnjić

U Dobanovcima 27. oktobra 1944. Grupa boraca 2. čete 4. bataljona. Čuče (slijeva): Aksentije Vesić, Radica Popović, Ilija Čanak; stoje: Miloje Petrić, Živko Novaković, Nikola Dmitrašinović, Miliša Balać, Senka Potkonjak, Dinko Ivičić, Mika Glumac, Stevan Kokotović i Milan Basarić





*Dragan Šijan Perinov (u sredini)
u Beogradu 29. decembra 1944.*



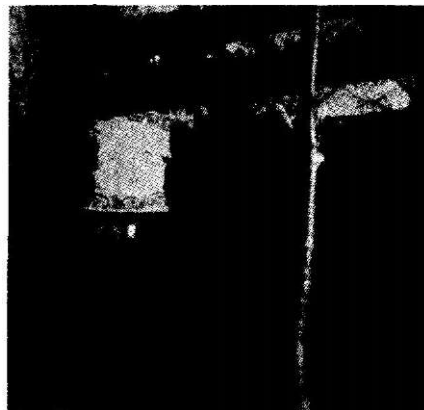
*Salih Osmanović, Milan Grubić
i Lambe Mihajlovski*

Oficiri i podoficiri bataljona »Pekiša Vuksan« decembra 1944. u Beogradu





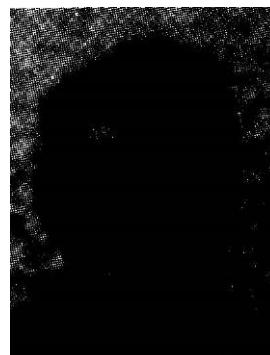
Slavoluk nad tranšejom, sremski front



Doko Jovanić govori na divizijskom mitingu 22. februara 1945.



*Janez Obid, Boja Bursać
i Ivan Garšak*



*Rade
Đapa*

Streljačka obuka u Maloj Vašici marta 1945.

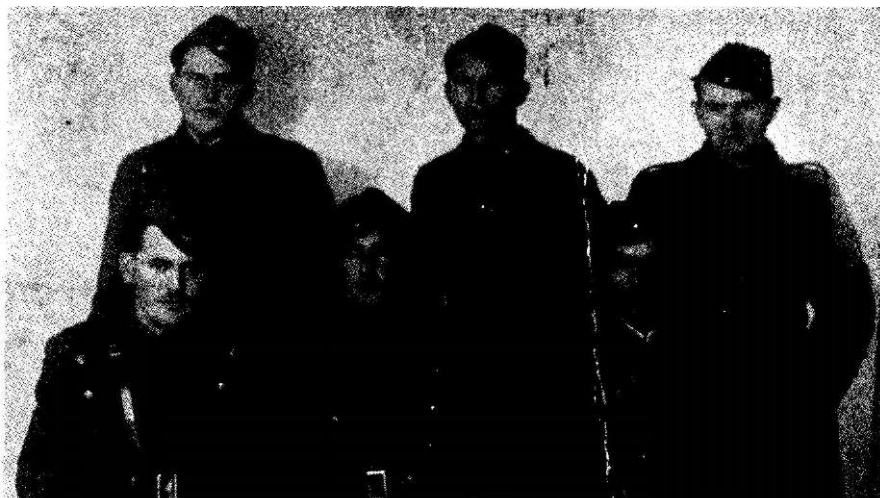




Rade Dubaić, Dane Jelača i Mičo Jelača

*Mala Bingula 11. novembra 1944. Stoje: Dane Medić, **Ziza** Medić, Gojko Damjanović, Đuro Đapa, Miloš Vojnović, Pajica Pavković, Stojan Trtica; sjede: Mičo Obradović, Filip Bokan, Stevo Tankosić i Stevo Glumac*





*Sreten Ostrolučanin, Rada Ljubobratović i Stipe Šimatović (stoje);
sjede Jovo Zavišić, Đuro Jovanić i Mile Desnica*

Ispraćaj Bogde Vujnovića na Fruškoj gori 24. novembra 1944.





Uoči polaganja zakletve na Fruskoj gori 11. novembra 1944.

Grupa polaznika divizijskog partijskog kursa u beogradskoj III muškoj gimnaziji decembra 1944.





*Nikica Pejnović ispred stroja »Bojidara Adžije« kojemu je predao
»zastavicu najboljeg bataljona u diviziji« na sremskom frontu. Vide se:
Stevo Dragišić, Đoko Jovanić Mali i Miloš Čanković*

*Damjan Zorić, Dragan Grubor i Josip Bešić (sjede); Rade Krajnović, Nina
Prijić, Nikola Plećaš i Živko Medić*





*Mičo Rajčević, Rudi Kokolj, trojica Bursaća i Stevo Novaković stoje;
Obren Stojiljković, Veljo Dimić, Borisav Stajčić i Petar Sarjanović kleče*

*Gojko Damjanović, Milan Grubić, DMITAR Zaklan, Ivan Muhvić, Petar
Bokan i Todor Popović stoje; Ilija Vojinović, Brajko Jovanović i Đokica
Popović kleče*



Devedeset dana u rovovima Srema

(4. januar - 4. april 1945)

U 1945. godinu 1. proleterska brigada 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« ulazi marširajući iz Beograda prema sremskom frontu. Upravo je bio učinjen »veličanstven čin«, kako to Nikica Pejnović kaže za odluku o formiranju prvih triju armija, čin »po istorijskom i strategijskom značenju gotovo ravan onome koji je učinjen otpočinjanjem oružanih narodnih ustanaka na tlu porobljene i raskomadane Jugoslavije«, kad smo »nekima mogli izgledati kao bespomoćni i usamljeni avanturisti«, da bi smo u vrijeme formiranja armija »držali strategijski deo jedinstvenog evropskog fronta zajedno sa saveznicima«. ¹²⁸⁰ Naređenje za pokret iz Beograda »za Zemun, odakle brigada treba da krene vozom za Rumu, a potom da produži za selo Lovaš«, primljeno je u 16.30 sati 31. decembra. ¹²⁸¹ Osim intendanture i bojne komore svi dijelovi brigade su prenoćili u Zemun, da bi sutradan u teretnim vagonima otputovali u Rumu. Zbog nedostatka vagona 4. bataljon je iz Zemuna krenuo kasnije. Osim toga, »nekoliko drugova izostalo je; nisu se momentalno nalazili u jedinici i nisu znali za pokret. Isto tako i nekoliko slabića je dezertiralo«. ¹²⁸²

Od Rume preko Sremske Mitrovice i Martinaca do Kuzmina (»pokret je dobro tekao i jedino bilo je poteškoća sa bosim drugovima«) i sutradan od Kuzmina do Šida (»teškoća je bilo u prevoznim sredstvima«) ¹²⁸³ išlo se uglavnom pješice, ali je za dio brigade bilo i kamiona.

Baš u to vrijeme, kad 1. brigada maršira prema Šidu i sremskim rovovima, koji su se, poslije decembarske ofanzive 1. proleterskog korpusa, u cikcak-liniji protezali od Dunava do Save istočno od njemačkog fronta koji je bio utvrđen na liniji Sotin - Grabova - Berak - Orolik - Otok - željezničkom prugom na jug do Brčkog (takozvana »zelen« obrambena linija, posljednja utvrđena obrana u Sremu, s malom dubinom, što će njemačka komanda ispravljati u dvije januarske protuofanzive), njemački 34. armijski korpus je sa 7. SS i 11. vazduhoplovno-poljskom divizijom prešao u snažnu protuofanzivu s ciljem da otkloni opasnost za željezničku prugu Brčko - Vinkovci. Njemačka pješadija, podržana tenkovima i samohodnim oruđima, prešla je u napad u 4.30 sati 3. januara, dva sata prije nego što će kolone 1. brigade krenuti iz Martinaca i Kuzmina, odnosno iz Rume (4. bataljon) prema Šidu. Na udaru je bila 21. srpska divizija, koja nije uspjela pružiti organiziran otpor esesovcima i tenkovima.

¹²⁸⁰) A VII, 800, 12-/10

¹²⁸¹) I s t o

¹²⁸²> Isto, 12-4/10

¹²⁸³> Isto, 798, 15-1/3

Zbog toga je zadatak 6. proleterske divizije izmijenjen, što će u štabu 1. brigade, prije nego što će štab divizije biti upućen u izmijenjene prilike na frontu, prenijeti načelnik armijskog štaba pukovnik Savo Dr-ljević. On je čelni ešelon 1. brigade sačekao ispred Šida 3. januara poslije podne i naredio Dmitru Zaklanu, kao što to Zaklan i zapisuje, »da posedne i utvrdi zapadni deo Šida i da brigada predstavlja rezervu armije - u slučaju da neprijatelj produži s napadom od sela Nijemaca, preko Ilinaca ka Šidu«. ¹²⁸⁴ Potom je uslijedilo i pisano naređenje 6. diviziji od koje je štab 1. armije, još potpisivan kao korpusni štab, zahtijevao da što prije smijem jedinice 21. divizije, to jest da se »postavi na prostoriju: istočni dio sela Nijemaca, selo Podgrađe, selo Apševci, Lipovac, selo Ilinci i selo Mala Vašica«. Na tim položajima valjalo je užurbano »izgraditi odbrambenu liniju«, koja ide »lijevom obalom rijeke Bosuta od tačke južno od sela Đeletovci (lijevo krilo I proleterske divizije) i dalje zapadno od sela Lipovca. Na okuci rijeke Bosuta južno od sela Nijemci* organizovati i učvrstiti mostobran i time omogućiti smještaj potrebnih snaga u selu Podgrađe. Biti spreman za slučaj potreba da se most kod sela Podgrađa sruši i time onemogućiti prelaz neprijateljske motorizacije«. ¹²⁸⁵

Položaje koje je 1. brigada zaposjela 4. i držala do 11. januara (Lipovac - Apševac na ušću Spreče) udaljeni su 15-20 kilometara od Šida u smjeru jugoistoka. Za vrijeme trodnevnog marša iz Beograda do tih položaja iz 1. brigade su »dezertirala 22 borca, dok su neki pohvatani i povraćeni u jedinicu«. ¹²⁸⁶ Za jednog dezertera se znade da je prebjegao u neprijateljske redove. U brigadi je, naime, baš kao i u svim jedinicama 1. armije NOVJ, bilo sve više »boraca nejednakih političkih, ideoloških, klasnih i drugih uvjerenja, nejednako motivisanih da se bore za Jugoslaviju kakvu je projektovao i stvarao njen oslobodilački i revolucionarni pokret s Komunističkom partijom Jugoslavije na čelu«. ¹²⁸⁷ Neki od tih iz šarene mase politički nedefiniranih, ili antikomunistički opterećenih mladića, svrstali su se u brigadu tek uoči pokreta iz Beograda i na njih se uopće još nije stiglo politički djelovati. Sekretar divizijskog komiteta Partije Dane Čuić piše da je »jedan deo vojnika bio problematične prošlosti i nazora«, da su »neki služili u raznim neprijateljskim formacijama, bilo dobrovoljno ili mobilisani, s raznim tuđim uticajima i shvatanjima«. Ipak »upornim radom, objašnjavanjem, predavanjima, a posebno i iznad svega ličnim primerom uspelo se ove mlade ljude vezati za ideje narodnooslobodilačke borbe. Oni su osetili u likovima naših starijih boraca i starešina drugove, saborce čiji su postupci zračili pravednošću i drugarstvom. Brzo su nestajale granice između starijih i mladih boraca«. ¹²⁸⁸

Politički rad, koji je - kao što je to traženo u direktivnom pismu CK KPJ od 14. januara 1945. godine - nužno obuhvatao »sve osnovne probleme narodnooslobodilačke borbe«, provoden je istovremeno s

¹²⁸⁴ > Dmtar Zaklan, n. d. 420

¹²⁸⁵ > b N O R 1/18, 163

¹²⁸⁶ > A VII, 798, 15-1/3

¹²⁸⁷ > Dušan Pejnović, Neka obeležja partijsko-političkog rada u vrijeme formiranja armija, zbornik *Za pobjedu i slobodu* tom 4, VINC, Beograd 1986, 547

¹²⁸⁸ > Dane Čuić, n. d. 462

borbenim akcijama. Čovjek je ostao osnovno mjerilo revolucije, kao i do tada. U novi se život nije moglo bez novoga čovjeka: to je podsticajni stav u svim nastojanjima starih boraca, komunista i skojevaca.

Od 4. do 11. januara, dok je 1. brigada držala front na Bosutu i Spačvi u prvoj liniji armijskog rasporeda, neprijatelj je - piše Dmitar Zaklan - »u nekoliko navrata pokušao da prođe kroz naše položaje i da nas istisne iz okuke Bosuta. U tome nije uspeo«. ¹²⁸⁹⁾

I prvi i drugi položaj bio je razvijen u punom rovovskom sistemu; čitava je zaposjednuta zona izrovana i ispresijecana rovovima, saobraćajnicama i skloništima. Svi rovovi su do februara prekriveni građom i zemljom, a u njima plehnate peći »bunkeruše« ili »dobošare«. Intenzivan je sistem osmatranja, organiziran na svim nivoima, od odjeljenja do brigade. Uređene su niše za municiju. U skloništima je moglo biti čitavo odjeljenje, do 8 boraca. Zima je bila strahovito oštra, s temperaturama ponajčešće oko 15 do 20 stepeni ispod ništice. U januaru iz svih jedinica 6. divizije promrzlo je čak 415 boraca, znatno više nego u ostalim divizijama 1. armije; ¹²⁹⁰⁾ u brigadama 6. divizije je »dosta vojnika u opancima i seljačkim gunjevima«, što svjedoči Dane Čuić, navodeći kako je »naročito bilo neizdrživo posle jakih padavina kada su se u rovovima pojavljivale podzemne vode«.

Nijemci su se - ispred položaja 6. proleterske divizije - ukopali duž željezničke pruge Brčko - Vinkovci, s jakim garnizonima u Otoku i Komletincima. Mjestimično su ti položaji od predstražarskih mjesta 1. brigade tek stotinak metara. Te predstražarske položaje (prema Čuićevom svjedočenju negdje su bili ciglih 50 metara dalje od neprijatelja), najisturenije prema njemačkim rovovima i bunkerima, uređivali su za sebe svi bataljoni, a u izgradnji glavnih položaja pomagala je i inženjerija. »Rovovi se kopaju pojedinačni i grupni kao i mitraljeska gnijezda sa traverzama za stojeći, klečeći i ležeći stav, prema tome kako gdje podvodnost zemljišta dozvoljava«. Tamo gdje je bilo pogodno, kopane su i opremane frontovske zemunice. Jedinice su izgradile neprimjetne, uglavnom dobro kamuflirane osmatračnice, a obavještenja su prikupljana od sopstvenih »izviđačkih odjeljenja koja idu preko pruge u neprijateljsku pozadinu«, ali i »od partizanskog Diljskog odreda, koji na ovom sektoru, Bosutske šume, poznaje teren«. ¹²⁹⁰⁾

Brigada na položajima od 14. do 11. januara nije imala većih okršaja (tek povremeno su izviđačka odjeljenja imala manje sudare), a nije bilo ni gubitaka. Ipak, brojno stanje je smanjivano i 6. januara, kad je 275 boraca prekomandirano u 21. diviziju, ¹²⁹²⁾ i u nekoliko narednih dana, kad su manje grupe prekomandirane ili u prištapske jedinice divizije, ili u neke druge jedinice. Dva dana poslije odlaska 275 boraca u 21. srpsku diviziju otišlo je dosta starješina. S 1. ličkom proleterskom se rastao jedan od njenih najuglednijih boraca, načelnik štaba brigade, Đuro Drobac. Privremeno mu je povjerena načelnička dužnost u Kosmajskoj brigadi 6. divizije, a uskoro će preuzeti dužnost komandanta 21. srpske brigade. Prva je sve do marta bez načelnika štaba.

¹²⁸⁹⁾ AVII, 800, 12-5/10

¹²⁹⁰⁾ Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR, kni. 7, 43

¹²⁹¹⁾ Dmitar Zaklan, n. d. 421; AVU, 798, 1-2

¹²⁹²⁾ Isto

Sredinom januara iz brigade odlazi Đuro Ljuština, izuzetno sposoban rukovodilac, jednako omiljen u »Pekiši Vuksanu«, gdje se kalio, kao i »Gupcu« i »Adžiji«, gdje je bio komesar bataljona. Njemu je povjerena dužnost komesara Kosmajске brigade, u kojoj su već bili mnogi borci 1. brigade. Osim starih boraca, prekomandirani su i novi, tek obučeni - koliko je to bilo moguće u onako malo vremena - za rovovski rat. Najviše problema je izazvalo naređenje za prekomandu svih starih bolničarki iz brigade. Objašnjavano je da se ti iskusni bolnički kadrovi »nadoknađuju drugovima, koji prolaze kroz kurseve«.¹²⁹³¹

Razmak između položaja neprestano je prelažen. O tome kako je to činjeno nema detaljnih izvještaja, ali po podatku - iz dana u dan ponavljanom u operacijskom dnevniku - da je »bila živa izviđačka aktivnost« dade se naslutiti što je sve poduzimano da bi se manje ili veće grupe probile do neprijateljevog rasporeda, nekad da samo poremete mir u njegovim rovovima, drugi put da se kroz taj raspored probiju duboko u pozadinu, nekad radi hvatanja »živog jezika«.

Po jednom od rukovodilaca obavještajne službe u 1. brigadi i u 6. proleterskoj diviziji, Luki Martinoviću, podatak iz operacijskog dnevnika »na frontu izviđačka aktivnost« znači: »uporno nastojanje da se dođe do što potpunijih podataka o rasporedu neprijatelja, njegovoj jačini, naoružanju, minskim poljima, sistemu utvrđivanja, sistemu izviđanja, osmatranja i obaveštavanja i mnogo šta još. Ovo znači uznemiravati neprijatelja, ne dati mu mira, ne dati mu da se odmori, sredi, stvoriti psihičku nesigurnost, nepoverenje u svoje snage i mogućnosti i mnogo više od toga. Ovo znači: velike psihičke i fizičke napore, ranjene, mrtve, nestale...«¹²⁹⁴¹

Luka Martinović takođe piše da se, zahvaljujući izviđačkoj aktivnosti i hvatanju »živih jezika«, znalo sve što je trebalo znati o neprijatelju. No, prikupljeni podaci, često životima plaćeni, davali su tek djelimičnu sliku neprijatelja, mada su nekad - kao u slučaju utvrđivanja rasporeda dijela snaga 41. tvrđavske divizije - podaci bili dosta tačni. To je otkrila jedna izviđačka grupa: 7 boraca s radio stanicom. Ta grupa je, piše Martinović, utvrdivši prethodno da se štab 41. tvrđavske divizije nalazi u selu Nijemci, postavila zasjedu između Komletinaca i Otoka. Tu je sačekan i ranjen neki neprijateljski oficir koji se vozio u seljačkim saonicama. Izviđači 1. brigade su pokušali »da ga kroz bosutske šume prenesu ranjenog, ali pošto je izgubio mnogo krvi, umro je na putu. Izviđači su nam dostavili torbu sa službenim spisima i njegove lične stvari. Utvrdili smo da se radi o majoru iz 41. tvrđavske divizije, a po dokumentima koja je imao u torbi, otkrili smo jačinu, sastav i raspored čitave te neprijateljske divizije«.¹²⁹⁵¹

Jedna od prvih januarskih akcija organizirana je dva dana nakon izlaska 1. brigade u prvu borbenu liniju. Toga dana je komandant 1. bataljona Branko Vukelić »išao na zadatak sa dve čete da obezbedi levo krilo IV-te i II-ge Brigade, koje su nadirale prema Komletincima i da napadne neprijateljsku posadu Spačva na pruži Brčko - Otok«.¹²⁹⁶¹

¹²⁹³> Zb. Saniteta, knj. 7, 41

>29») Luka Martinović, Obavještajci i izviđači na djelu, Zb. VI proleterska divizija, 607

12M) Isto

1296) A VII, 800. 12-6/10

Naročito uspeha nije bilo, ali komandiri i borci su poučeni: nema željenih rezultata bez pomnih priprema i bez neprimjetnog privlačenja - govorilo se: podilaženje - do neprijateljskih rovova. Posebno je trebalo misliti na prirodu: jedno je kad zastudeni, pa sve zamrzne, a drugo je i drugačije je, kao što je bilo 6. januara, kad unekoliko otopli, pa se led utanjuje i puca. Baš to je - pucanje leda - otkrilo »Oreškovićeve« čete, kad su, prevalivši 13 kilometara, u 16 sati napali Nijemce na Spačvi. Utvrđeno je da je neprijatelj »duž pruge Brčko - Vinkovci sagradio bunkere na svakih 600 metara« i da na pruži kod stanice Spačva, u rajonu šumareve kuće »neprijatelj ima posadu od oko 600 vojnika koji patroliraju prugom i nasipom u pravcu reke Spačve i u pravcu s. Bošnjaci«.¹²⁹⁷

Ono što bi se s osmatračnica i u akcijama izviđačkih grupa ustvrdilo prostim osmatranjem često je bilo tek uočavanje nekih pokreta neprijateljskih snaga, a rijetko puno saznanje o neprijatelju na tom sektoru. Tako su, primjerice, izviđačke grupe 8. januara, probivši se daleko iza neprijateljske prve frontovske linije, sve do Soljana, došle u borbeni doticaj s Nijemcima (»Gubitaka nije bilo«), pri čemu su utvrdili da je »kod neprijatelja izvršena smena u selu Vrbanji, u Soljanima i Drenovcu«, odnosno da su snage 7. SS »Princ Eugen« divizije »otišle u pravcu Bosne, a na njihovo mesto došli su belogardejci i domaći Nemci«.¹²⁹⁸ A 7. SS-divizija je tada pripremana za novu njemačku ofanzivu u Sremu, sa zadatkom da se uključi u borbu kroz položaje 117. lovačke divizije nadirući u raspored 5. udarne divizije u rajonu Sotin (pravac Tovarnik - Ilinci). Nije bilo ni govora o povlačenju, odnosno o pomjeranju 7. SS divizije preko Save u Bosnu. Osim toga, i po aktivnosti njemačkih snaga, koje su u nekoliko navrata pokušale da pređu Bosut i potisnu 6. proletersku diviziju na istok, prema Šidu, moglo se uočiti da neprijatelj grupira snage, a ne da ih odvodi sa sremskog fronta.

Prva brigada je u prvoj borbenoj liniji zadržana do 11. januara, kad su je smijenili bataljoni 22. kosmajске brigade, koju su ovog puta u borbeni raspored uveli Đuro Drobac i Đuro Ljuština. Prva je tada »izvršila pokret na odmaranje i utvrđivanje položaja« desetak kilometara zapadno od Šida, kud se protezala glavna linija obrane 1. armije (zapadno od Lipovca, Tovarnika i Ilinaca do Bosuta).

Borbenog doticaja s neprijateljem nije bilo. Svoje položaje je do 17. januara napuštao samo 2. bataljon, koji je sadejstvovao 14. januara 2. ličkoj brigadi u napadu na neprijatelja kod Komletinaca, sa zadatkom da se nađu i izvuku topovi ostavljeni 3. januara od 21. divizije. Nije bilo uspjeha; štab armije je obaviješten »da na tom prostoru nema nikakve artiljerije«.¹²⁹⁹

Na položajima između Gradine na Bosutu i Tovarnika brigadu je 17. januara, zatekla druga januarska kontraofanziva - operacija »Winterge Witter«, što znači - kad bi se šifre prevodile - »zimski oluja«.

Prethodnog dana sremski front obišao je Vrhovni komandant. Na južnom krilu, na položajima 6. divizije, maršal nije bio. Poslije neko-

¹²⁹⁷ Zb. NOR, 1/18,34
¹²⁹⁸ AVII, 800, 12-6/10

¹²⁹⁹ Zb. NOR, 1/18,61

liko mekših dana ponovo je zahladnjelo. Ponovo su sremske rijeke i močvare pod čvrstom korom leda. Na predstražarskim položajima bili su samo dežurni bataljoni. Glavnina snaga bila je u selima iza položaja. Front u Sremu su držale četiri divizije 1. armije: 5. udarna krajiška divizija na desnom krilu, 1. proleterska divizija u centru fronta, 6. proleterska divizija na južnom krilu (u rezervi 1. brigada, Ilinci - Tovarnik) i 11. krajiška divizija na drugom armijskom obrambenom položaju. Obaviještenost o neprijatelju i njegovim planovima svodila se na podatke saznavane od zarobljenih vojnika i oficira iz prve borbene linije. Za hvatanje »živih jezika« ulagano je mnogo hrabrosti i - u odnosu na rezultate - previše žrtava. Obavještenja su bila takva da je štab armije mogao računati, a i računao je na njemačku ofanzivu, ali će se pokazati da sjeverni i centralni dijelovi fronta, gdje je, kao što je i očekivano, izvršen glavni udar, nisu mogli zaustaviti neprijatelja.

Njemački 34. armijski korpus sa tri snažne divizije (7. SS, 41. tvrđavska i 117. lovačka) i sa raznim kvislinškim jedinicama, među kojima je bilo i nedićevsko-ljotićevskih četa, i ustaša i domobrana, i bijelih ruskih emigranata i izdajničkih kozaka, usmjerio je svoj glavni napad od Dunava (rajon Sotina) prema Tovarniku, koji je u centru bivše njemačke »nibelunške« obrambene linije. Komandanta 5. divizije NOVJ general-majora Milutina Moraču Tito je 16. januara upozorio, govoreći o osjetljivosti pravca Dunav - Lovaš - Tovarnik: »Taj teren je vrlo opasan. Čuvajte se iznenađenja. Nijemci mogu krenuti tamo«. ¹³⁰⁰ Devet dana prije nego što će Nijemci izvršiti kontraofanzivu, 8. januara, komandant 5. divizije Milutin Morača je upozoravao štabove brigada: »Ima dosta vjerovatnoće da neprijatelj preduzme jaču ofanzivu na našem frontu«. ¹³⁰¹

Dogodilo se ono što je i očekivano. Baš kao što je Tito upozorio, njemački napad je u 4.30 sati 17. januara počeo od Dunava preko Lovaša prema Tovarniku. Prva je na udaru bila 5. divizija. Gotovo sve jedinice su vodile borbu prsa u prsa. U obrambene borbe je uvedena i 1. proleterska divizija. Najupornija od tri njemačke divizije uključene u Wintergewitter 7. SS uklinila se vrlo duboko u ranjivi raspored 1. i 5. divizije, kojima je priskočila u pomoć 11. krajiška divizija.

Šesta proleterska divizija, na južnom sektoru fronta, pripremljena za obranu, ostala je izvan borbi. Po naređenju štaba armije, glavnina divizije je zauzela ešelonirani raspored, tako da su njene četiri brigade bile jedna iza druge, kako bi spriječile mogući njemački prodor na istok između Bosuta i željezničke pruge - Beograd - Zagreb. Prvoj brigadi je u 12 sati 17. januara naređeno da »posjedne i pravi položaj ispred Šida (zapadno od Šida) u pravcu Tovarnika odakle je neprijatelj nastupao«. ¹³®

Borbe na položajima ispred 1. ličke proleterske brigade postajale su sve dramatičnije. Pokušaji štaba 1. armije NOVJ da manevriranjem i ubacivanjem svježih snaga zaustavi protivnika nisu izmijenili stanje na

¹³⁰⁰ Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, Neposredni uticaj maršala Tita na tok operacija na sremskom frontu, *Vojnoistorijski glasnik*, 2-3, 1977, 219

¹³⁰¹ OD Zb. NOR, 1/18.33

¹³⁰² AVII, 798, 15-4/3

položajima. U 17.30 sati esesovci su prodrli i u Tovarnik, kojeg je branilo 5 brigada 1, 5. i 11. divizije. Tovarnik je pao u 19 sati. Tako su Nijemci presjekli odstupnicu Prvoj jugoslavenskoj brigadi, koja je u Srem došla iz SSSR-a, 4. krajiškoj brigadi i glavnini 1. proleterske divizije. Budući da je uočena opasnost od mogućnosti da neprijatelj odsiječe i 6. proletersku diviziju, štab armije joj je naredio da se povuče u rajon Sida i da zaposjedne nove položaje.

Lička se divizija, naime, kao i 1. proleterska, »našla u klinu, koji je stvoren ovom situacijom i to se« - reći će kasnije u pomno rađenom izvještaju potpukovnik dr Vojo Đukanović, načelnik sanitetskog odjeljenja 1. armije - »naročito odrazilo na težak položaj MSB-a (medicinskog bataljona) I divizije, koji se u momentu prodora neprijatelja u Tovarnik nalazio u Tovarniku. MSB I divizije je strateški bio najlošije postavljen i pomjeren u toku 17. I iz Ilače u Tovarnik. U toku 17. I MSB ove divizije imao je oko 450 ranjenika, od toga je u samom Tovarniku primljeno oko 200 (dok je istog dana iz Ilače evakuirano oko 250). Od 200 primljenih ranjenika u Tovarniku ovaj MSB uspio je evakuirati oko 150, dok je 35 ranjenika i 3 drugarice palo u ruke neprijatelju, koji je pred samo veće upao sa tenkovima u Tovarnik«.¹³⁰³

Tragična sudbina ranjenika 1. proleterske divizije potresno je djelovala. Kasno uveče 17. januara, kad je vijest o toj tragediji doprla do redova 1. ličke proleterske brigade, u svim njenim dijelovima govoreno je o »vapijućoj osveti«. Iz bataljona je dolazila inicijativa da se izvrši brzi pokret prema Tovarniku, ali štab armije - s uvidom u cjelinu položaja - razložno naređuje u 22 sata 17. januara da se čitava 6. divizija još više pomjeri na zapad, kako bi zaposjela povoljnije položaje. Prvoj ličkoj proleterskoj brigadi je naređeno da se sa svojih pet bataljona ukopava nekoliko kilometara jugoistočnije od Šida, između ceste Sid - Gibarac i željezničke pruge Sid - Sremska Mitrovica, te s južne strane pruge u rajonu Čizovci, nešto sjevernije od Adaševaca.

Kao i prvog dana njemačke kontraofanzive, 1. brigada je i 18. januara izvan borbenog doticaja s neprijateljem. Utvrđivala se na položajima dugim - između desnog krila kod salaša Branjevina, na po puta od Šida do Gibarca, i lijevog krila na kanalu ispred Mihajlovca - 6 kilometara. Od Nijemaca su prvu brigadu odjeljivali dijelovi 1. proleterske divizije i 5. kozaračka brigada 11. divizije. S neprijateljem su borbeni dodir imale samo bataljonske izviđačke patrole. U jednoj od tih patrola poginuo je pred Šidom osamnaestogodišnji Slobodan Vukić, borac 1. čete »Božidar Adžije«. Štab brigade se nalazio u Gibarcu. »Ishrana prilična, smještaj u rovovima. Vedro i hladno«.¹³⁰⁴

Nijemci su 18. januara klin svoga napada usmjerili prema Šidu. Položaje 1. proleterske, 3. krajiške i 8. crnogorske brigade Nijemci su probili tenkovima i pješadijom. U Šidu je borba vođena za svaku kuću. Koliko je ta borba bila žestoka vidi se i po tome što je 1. proleterska divizija imala 1638 izbačenih iz stroja.

Tada su već u borbu uvedene i tri brigade 6. proleterske divizije - 2, 3. i 22. kosmajska. Pod snažnim pritiskom njemačke 41. tvrđavske

¹³⁰³> Sanitetski zbornik 7,35

¹³⁰⁴> AVII, 798, 2-6/3

divizije te brigade postupno napuštaju Ilince, Malu Vašicu i Adaševce. Prema osamnaestojanuarskom planu štaba 1. armije, 6. divizija je bila obavezna da, raspoređena na liniji Gibarac - kanal istočno od Adaševaca do Bosuta, zatvori pravac Šid - Sremska Mitrovica.

U zaustavljanju njemačkog ofenzivnog naleta, 6. proleterska divizija je ključni posao obavila 19. januara. Prva brigada presudni boj je dobila na utrini Krčevina, kilometar-dva istočno od Šida, prema Gibarcu.

Prije boja položaj 1. brigade je obišao politički komesar 6. proleterske divizije Nikola Pejnović. Dmitar Zaklan pamti da je mladi komesar prenio »naređenje komande divizije: - Ni koraka nazad!« U tek djelomično objavljivanim komesarskim zapisima, Nikica Pejnović je 24. januara opisao i devetnaestojanuarske događaje:

»Nijemci su izvršili snažan protivudar, zauzeli Tovarnik i ušli u Šid. Tito je naredio, da se zbog opće situacije više ne smije odstupati. To nam saopćava (Mijalko Todorović) Plavi, komesar Armije. Divizija je krenula u protivnapad...^{B05)}

Zaleгла između Gibarca i Šida, brigada se brzo i temeljito ukopavala. Uporno se ponavlja: to su rovovi iz kojih nema odstupanja. Komandant i komesar brigade, njihovi zamjenici, štabovi bataljona, svi su među borbama. Inače prema ocjeni štaba brigade, »položaj, koji je bio organizovan za obranu bio je slab u taktičkom i topografskom smislu, jer je zemljište bilo ravno, a neorano, bez kultura, te je obema stranama omogućavalo dobru preglednost i efikasnu vatru«.¹³⁰⁶⁾ Ilija Mirković i Stanko Bulj su sa svojih četrdesetak artiljeraca u prvu borbenu liniju izvukli flakove, protukolske topove i mitraljeze s kojima se jednako uspješno moglo tući zračne, kao i zemaljske ciljeve. Branko Brakus i Milan Krajnović su proveli telefonsku vezu od štaba brigade, u Gibarcu, do komandnog mjesta.

Osnovni teret napada pao je na 1. i 3. bataljon.

U drugoj liniji su 2. i 5. bataljon, također ukopani.

Očekuje se borba protiv tenkova. Desetari i vodnici sve vrijeme soko borce: tenk, sačekan u rovu, ništa ne može. Svima je prethodnih dana, još prije ofanzive, u praktičnim vježbama, po naređenju štaba armije,¹³⁰⁷⁾ objašnjavano »razbijanje straha i nesigurnosti kada se pojave neprijateljski tenkovi u borbi«.

Zatražena je i pomoć avijacije, koja je izvanredno obavila posao, kao i artiljerija 6. divizije.

Neprijateljski streljački stroj je nastupao s dosta sigurnosti, uz tenkove. Bati Vukeliću i Đoki Jovaniću Malom je s komandnog mjesta naredeno da puste neprijatelja na razmak od pedesetak metara. Jednom od 27 protutenkovskih pušaka, koliko ih je imala 6. divizija, bit će dan znak za vatru.

Jedinice na desnom krilu 1. brigade, znatno više iscrpljene u prethodnim dvodnevni borbama, nisu se dobro ukopale i nisu otpile napadu njemačke pješadije i tenkova. Počele su uzmicati, i to ih je skupo koštalo. Da bi se ponovo domogle svojih rovova i da bi uzele učešća

1305) jsićica Pejnović, sin buntovne Kolubare (iz ratnog dnevnika), Zb. VI divizija, 456

1306) A VII, 799, 8-1/6

1307) zb. NOR, 1/18,33

u napadu prema Šidu, izgubile su više desetaka boraca. Kad je Zaklanu javljeno da je »ogolilo desno krilo«, zatražena je angažiranija avijacija. Brzo je uslijedila. Uto se i pred položajima 1. i 3. bataljona vatra rasp-lamsala. Nekoliko tenkova su protukolci pogodili i onesposobili. Jedan tenk je zapaljen. Ali, Nijemci i dalje dovlače svježe snage i napadaju. Zamjenik komandanta artiljerije u 1. brigadi, poručnik Dojčin Borojević, nešto prije 12 sati obavijestio je Zaklana da stiže artiljerija 6. divizije. Ilija Palija je na gibaračke položaje izveo sva oruđa svoje artiljerijske brigade. Kasnije će štabu divizije biti javljeno da je »artiljerijska brigada uz sadejstvo pješadije 1. brigade i avijacije odbila tri napada sa pravca Sida«.¹³⁰⁸

Kad je planulo nekoliko tenkova, a njemačka pješadija - tri puta odbijena iz rovova 1. i 3. bataljona - počela pokazivati prve znakove nesigurnosti u nastupanju, s komandnog mjesta brigade je dan znak za nastupanje, »tako da je naša 1. pješadijska brigada došla u blizinu željezničke stanice Šid«.¹³⁰⁹

Tri puta sačekivan »na cijev našeg oružja«, neprijatelj je i po četvrti put sačekkan plotunima oko 13 sati 19. januara, a onda su rovovi napušteni. Borci su poiskakali iz rovova kad su im Nijemci došli na blizinu od tridesetak metara. Odmah se zametnula žestoka borba prsa u prsa. U tom sudaru zarobljeno je 46 neprijateljskih vojnika i oficira.¹³¹⁰ Zamjenik komandanta »Marka Oreškovića«, Pajica Pavković, zarobio je njemačkog kapetana. Komesar 1. bataljona Damjan Zorić piše da je u tom jurišu »brzina bila takva da ni pušku nisi stizao napuniti«: u surovom obračunu »odlučivao je nož, kundak, ašovčić i fizička snaga«. Komesar pamti Stanoja Stanojevića iz podgorinske Pričave, s izvora Kolubare, kako se uhvatio u koštac s nekim snažnim Nijemcem, koji se, ostavši bez municije, branio šarcem kao kakvom toljagom:

»Vidi Stanoje da će ga Nijemac oboriti, pa viknu svog druga Miloja: - Miloje pomoz, ubi me Švaba! Miloje skoči i opali iz puške u oba, Nijemac pade, ali i Miloja malo zakači.

- Jesi li vidio kako ga udesih i oteh mu šarac, reče Stanoje.

- Vidio sam. Samo da ne bi mene, dade ti njemu i svoj karabin i glavu, odgovori Miloje«.¹³¹¹

Nepuna dva tjedna poslije tog boja poginuli su i Miloje i Stanoje: Stanoje je umro, teško ranjen 2. februara, u Adaševcima, a Miloje Velinarić je poginuo u Ilincima 5. februara. A 19. januara 1945. godine, odbijajući prodor dijelova 34. armijskog korpusa na istok od Šida, 1. brigada je imala 63 izbačena iz stroja: 9 poginulih, 47 ranjenih, 7 kon-tuzovanih.

Borba za Šid bila je teška i, cijenjena po broju izbačenih iz stroja, vrlo skupa. Brigada je imala 93 izbačena iz stroja; čak 19 poginulih. Najviše gubitaka, ali i najviše uspjeha, u napadu na Šid, iz kojeg se neprijatelj - prema operacijskom dnevniku brigade - »dao u bijeg u 23 sata«, imao je 4. bataljon »Matija Gubec«. Nastupao je između ceste i

BOSTAVII, 798, 2-14/3
¹³⁰⁹ Isto, 3-2

Bio) Isto

¹³¹¹ Damjan Zorić, Hvalio se Stanoje, Zb. Šesta proleterska divizija 457

željezničke pruge. Trebalo je preći čistinu koja je ubojito tučena. Ceta Ilije Čanka i Velje Dimića je dva puta odbijena. U trećem napadu je uzela učešće i 2. četa s komandrom Dušanom Vojvodićem, koji će od štaba brigade biti pohvaljen, jer je »svojim postupkom i uspjehom omogućio bataljonu da uđe u Šid«.

Na zapadnom izlazu iz Šida, prema Ilincima i Tovarniku, već iznurene čete 3. i 4. bataljona su smijenjene unekoliko odmorenim snagama 1. i 2. bataljona. U pokušaju da odsijeku jednu njemačku grupu i da je zarobe, 1. i 2. bataljon su imali 5 poginulih i 51 ranjenog. Od 15. i 25. januara brigada je imala 37 poginulih i 211 ranjenih.¹³¹²

Od izlaska iz gibaračkih rovova, 1. brigada je u napadu, tako da će je opća ofanziva čitave 1. armije NOVJ, koja počinje 22. januara, već zateći u jurišnom rasporedu. Ujutro 20. januara napadi 1. brigade prema Šidu su pojačani, ali ni tad ni naredne noći jedinice nisu našle načina da se uklone u neprijateljevu obranu. U 16 sati 21. januara štab divizije je inzistirao na »odlučujućem napadu na Šid«. Izvršavajući to naređenje, štab brigade je u napad poslao »Božidara Adžiju« i »Matiju Gupca«, ojačane baterijom brdskih topova. Treći bataljon »Božidar Adžija« je napadao s utrina Korovi i Barmač, Šidu s jugozapada, a »Matija Gubec« je nadirao od jugoistoka. Osim tih bataljona 1. brigade, u napad su uključeni i dijelovi 11. krajiške divizije (raspoređene sa sjevera Šida) i 2. lička proleterska brigada, Šidu s juga.

Šid su branili dijelovi 7. SS divizije i neke kvislinške jedinice.

Ujutro 22. januara položaje ispred Ilinaca i Tovarnika dijelovi 1. brigade su prepustili 3. ličkoj brigadi. Oko 10 sati toga dana sve jedinice 1. brigade su prikupljene u Šidu. Štab divizije je pohvalio čitavu brigadu, ističući »Marka Oreškovića« za držanje i borbenost u zaustavljanju neprijatelja, a »Matiju Gupca« za smioni prodor u Šid. Brigada će za uspjeh u tim borbama dobiti i odlikovanje.

Kao divizijska rezerva, glavnina 1. brigade je zadržana u Šidu i Ma-
loj Vašici do ponoći 24. i 25. januara. Dio zadatka u nastavljenoj ofanzivi snaga 1. armije dobio je samo 1. bataljon, koji je sadejstvovao 2. ličkoj brigadi u neuspjelom napadu na Ilince.

1312) Prema sačuvanom izvještaju referenta saniteta poručnika Dušana Pećanca, vidi se da su od 19. do 25. januara poginuli: Prvi bataljon: komandiri vodova Miodrae Drnarević, Stevo Živanov, Andrija Sloser, desetar Borivoje Stefanović, borci Slobodan Jević, Radisav Kačarević, Dobrosav Vasiljević, Miomir Jelić, Dragoljub Ignjatović, Svetislav Biberčić, Ivan Južnjić, Feliks Traven, Ljubomir Panić i Veselin Pantelić. Drugi bataljon: poginuo je komesar čete Mirko Francetić, stari komunist i ratnik, iz grupe prvih gospićkih Hrvata koji su izišli na slobodnu teritoriju i priključili se bataljonu »Pekiša Vuksan«. Treći bataljon: politički delegati: Đuro Diklić, Dragiša Preradović, komandir voda Marijan Lukežić, desetari Ivko Terzić, Jordan Milanović, Slobodan Ičić, Tihomir Milinković, Stojan Marković i Slobodan Vukić, te borci Ivan Benković, Milorad Božović, Zlatomir Mitrašinić. Četvrti bataljon: Blagoje Mitrović, Živorad Borisavljević, Milan Nedeljković, Ilija Jovanović, Miloje Dudić, Života Jovanović, Branko Stevanović, Miladin Bogosavljević i Dimitrije Dimitrijević. Izvidačka četa: Milan Nedeljković. Prema operacijskom dnevniku od 17. januara do 25. januara, brigada je imala 207 ranjenih. A u sačuvanom popisu ranjenih navedeno je 211 imena. Među ranjenima su bili i komesar čete u 4. bataljonu Aksentije Vesić i zamjenici komandira četa potporučnici Stevo Medić, Janko Draganić te komandiri vodova ili politički delegati: Marko Kuprešanin, Boško Stupar, Ratko Novaković, Milan Kuružović, Geno Pavlica, Dragan Čopić, Bogoljub Petrović, Stevan Stanišić, Slavoljub Savić, Sava Budisavljević, Stevo Rodić i Mikica Pelinović.

»Neprijatelj se brani po svaku cenu, prelazeći u protunapad«, javljao je štab 1. armije Vrhovnom štabu. U jednom izvještaju generala Dapčevića se kaže da »neprijatelj daje skoro očajnički otpor«. To se uzima kao objašnjenje da »i pored upornosti nismo mogli probiti neprijateljsku liniju«. Zbog toga štab armije odlučuje da se na sremskom frontu pređe u obranu, tako da će »tri divizije biti u prvoj liniji, a tri divizije na prihvatnoj liniji«. Snaga za produžavanje napada nije bilo. Gubici su bili veliki, mada je 6. divizija, zatečena njemačkim napadom na sporednom pravcu, imala neuporedivo manje gubitke od ostalih divizija 1. armije. Čitava armija je od 1. januara do 1. februara imala 1572 poginulih, 5832 ranjena i 1434 promrzla. Šesta divizija: 173 poginula, 1125 ranjenih, 415 promrzlih.¹³¹³ Prva lička proleterska brigada je u januarskim borbama, do izlaska u rovove pred Ilincima, 25. januara, imala 43 poginula, 207 ranjenih i 12 kontuzovanih. U borbama oko Šida L brigada je nanijela znatne gubitke neprijatelju, no pouzdan je samo podatak o zarobljenima - 54.

Za velike gubitke 1. armije (samo od 17. do 24. januara 8433 izbačena iz stroja¹³¹⁴) naveden je kao »vrlo važan uzrok« podatak o nenaviklosti naših rukovodilaca i boraca za vođenje frontalnog rata, pogotovo o obrani na ravnom zemljištu. Uporno se u analizama navodi kako najčešće (razmjerno) ginu oni najiskusniji, stari borci, nastojeći da »služe primerorn svojim mlađim drugovima«.¹³¹⁵

Sve nedaće nisu poremetile dobro raspoloženje na frontu, osim što se, budući da je »veći deo boraca sa slabom obučom i odećom, usled zime, oseća neka tromost kod boraca«; ipak su »i moral i disciplina na priličnoj visini«.¹³¹⁶

Poslije 25. januara front u Sremu je ustaljen na liniji Mohovo (20 kilometara istočno od Vukovara) - Lovaš - Tovarnik - Ilinci - Apševci. Zadatak 6. divizije na tom frontu određen je zapoviješću štaba armije 24. januara:

»VI proleterska divizija zatvaraće pravce od Tovarnika i Njemaca, obezbjeđujući se od pravca Bosutskih šuma, i organizovati čvrstu odbranu na sektoru: pola kilometara sjeverno od željezničke pruge, ispred Tovarnika, Male Vašice i Gradine do Bosuta. Pod svojom kontrolom držati i selo Batrovci. Za razmeštaf svojih jedinica koristiti sela: Mala Vašica, Naklo, Adaševci, južni dio Šida i Gibarac. Konjička brigada ostaće i dalje pod komandom 6. divizije«.¹³¹⁷

Šesta je divizija zaposjela oko 70 kvadratnih kilometara sremske ravnice, s osloncem na bosutske šume. Neprekidno se vreba i strpljivo čeka. Svaki vidljivi pokret je zaustavljen silovitom vatrom s neprijateljskih utvrđenih položaja. Naročito su morali biti oprezni borci u dobro kamufliranim izviđačkim gnijezdima i snajperisti, koji su prvi put od osnivanja brigade u tako velikom broju organizirani i upotrebljavani. »Obično se događalo da je žrtvu trebalo čekati i po nekoliko dana, a da se ni jednog momenta ne otkrije sopstveno prisustvo ili položaj«.¹³¹⁸

¹³¹³ Sanitetski zbornik 7, 43

¹³¹⁴ Isto

¹³¹⁵ Zb. NOR, 1/10, 559

¹³¹⁶ A VII, 798, 4-3 i 5-3

¹³¹⁷ Zb. NOR, 1/18, 103

¹³¹⁸ Dane Čuić, n. d. 450

Zona koju je zaposjela 6. proleTERSka divizija imala je oko 70 kilometara rovova i saobraćajnica. Između tih položaja i neprijatelja bila su gusta minska polja. Sav međuprostor je bio pod obostranom preciznom, unakrsnom i planskom vatrom mitraljeza, pušaka i minobacača. Osim minskih polja, Nijemci su ispred svojih rovova imali i više redova gusto pletene bodljikave žice. Snaga i raspored neprijatelja u ono je vrijeme nepoznanica za komande i štabove NOVJ. Pa čak ni poslije izuzetno smionih prodora u neprijateljski raspored i poslije mnoštva prikupljenih podataka, stvarno stanje će ostati tek djelomično otkriveno.

Krajem januara na frontu između Dunava i Save zavladao je relativno zatišje. Bilo je to samo prividno mirovanje snaga suprotstavljenih u utvrđenim frontovima. Smrt je neprestano vrebala s obe strane srem-skih rovova. Gotovo da nema dana bez mrtvih ili ranjenih u rovovima, mitraljeskim gnijezdima na osmatračnicama, ili u zemunicama 1. brigade. Miloš Čanković piše da je 26. januara ranjeno 6 boraca, 27. januara 5, 29. januara 4, 31. januara 1 poginuo, a 2 ranjena... Ginulo se od njemačkih snajperista koji su povazdan vrebali, od artiljerije i, najčešće, od nagaznih mina. Od 25. januara, kad ofanzivne akcije prestaju s obje strane fronta, do 18. februara, kad je 1. brigada iz rovova ispred Ilinaca krenula u izuzetno zapaženu akciju prema Savi i Županji, imala je 108 ranjenih i 19 poginulih boraca.

U tom razdoblju došlo je do znatnih kadrovskih promjena i u 1. i u ostalim brigadama 6. proleTERSke divizije, uglavnom zbog stalnog odliva rukovodećeg sastava. Brigada je od 14. februara bila bez zamjenika komandanta. Miloš Čanković je, naime umjesto ranjenog Radosava Maričića Kaplara preuzeo dužnost komandanta 22. kosmajske brigade. Od oslobođenja Valjeva do početka februara 1945. godine je bilo prekomandovano čak 520 članova Partije,¹³¹⁹ starih boraca 6. divizije.

Brigada je zadržana u prvoj frontovskoj borbenoj liniji sve do 14. februara, kad će njene umorne i prozeble bataljone, povučene na predah u Adaševce, običi i izvršiti smotru komesar Prve armije Mijalko Todorović. Sve vrijeme bdjenja u prvoj borbenoj liniji, bataljoni 1. brigade su neprestano slali u neprijateljski raspored i pozadinu fronta svoja izviđačka odjeljenja, češće da bi prikupili podatke o neprijatelju i uhvatili nekog vojnika ili oficira, od kojih se moglo nešto saznati o neprijateljskim snagama, ali i radi remećenja njemačko-kvislinških položaja. Dešavalo se da u takve akcije odlaze i četne cjeline.

Značajnije akcije izvedene su posljednje januarske noći i u tri navrata od 1. do 5. februara. Posljednje noći januara 1945. godine u akciji je bio 3. bataljon »Božidar Adžija«. Pokušao je da razbije neprijateljeve položaje na južnim prilazima Ilinaca. Borba je vođena od 22 sata 31. januara do jutro 1. februara, ali neprijatelja se nije moglo potisnuti iz šest bunkera »izgrađenih od dosta tvrde građe od zemlje i drveta«. Iz tih šest bunkera, »međusobno spojenih sa saobraćajnicama«, Nijemci su pružili grčevit otpor. »Božidar Adžija« je imao četvoricu ranjenih. Pred zorom, kad je komandant Đoko Jovanić Mali naredio povlačenje, jedan od ranjenika je »bio ostao pod bunkerima te su ga naknadno pod zaštitom vatre izvlačili«.¹³²⁰

¹³¹⁹> Gojko Damjanović, Aktivnost SKOJ-a i omladine, Zb. *Sesta proleTERSka divizija*, 556
¹³²⁰> Isto, 800, 2-10

Ujutro 31. januara, uoči akcije »Božidara Adžije«, petnaest boraca Izviđačke čete je pod komandom poručnika Marka Vojinovića upućeno preko zaleđenih močvara bosutskih šuma »sa zadatkom da uhvate živog neprijateljskog vojnika«. Izviđači su se s te akcije vratili poslije 80 dramatičnih sati, 3. februara, vodeći sa sobom četiri njemačka vojnika, koje su zarobili u Lipovcu.¹³²¹⁾ Za tu akciju su odlikovani Nikola Kajetić, Jan-ko Draganić, Josip Premuž, Radiša Raković, Nikola Čepić, Karlo Pred-ovan, Mihailo Tatalović i Frane Šarić.

U noći 1. i 2. februara izvedene su dvije akcije »u cilju hvatanja ži-vog neprijateljskog vojnika i demonstrativnog napada«. Na lijevom krilu frontovskog rasporeda 1. brigade napadale su četiri čete 5. bataljona, a na desnom krilu napad je organizirao Dušan Majstorović s četama 5. makedonskog bataljona. U rajonu napada 4. bataljona »Matija Gubec«, na kanalu kod Sremčevog salaša, neprijatelj je napustio rovove ostavivši na položaju četvoricu mrtvih, što se Nijemcima rijetko dešavalo, i dosta oružja i opreme. Kad se »Matija Gubec« povukao, u istom pravcu na-pad je izvršila grupa boraca 3. bataljona »Božidar Adžija«; zagrnuti bi-jelim plahtama spretno su se privukli do neprijatelja, da bi »sa bom-bama upali u rovove težeći da uhvate bar ranjenog neprijateljskog voj-nika«. No, zatekli su samo nekoliko mrtvih, a bilo je i oružja. Mijo Oreš-ković, jedan od prvih koji su dobili medalju hrabrosti, uhvatio je Nijem-ca za čizme, i čizme je zadržao, ali je izuveni Nijemac pobjegao.¹³²²⁾

Bataljon »Jane Sandanski« je napad izveo sjeverno od kapele Sv. Ilije, između te kapele i kote 85, na rovove ispred sjeveroistočnog i is-točnog ulaza u Ilince. U analizi štaba brigade sutradan će biti kazano da se »V bataljon u svojoj prvoj akciji dosta dobro držao«: podišavši njemačkim rovovima neprimjetno, borci Makedonskog bataljona su na-pad najavili vatrom iz minobacača, da bi poslije prvih eksplozija sve tri čete, predvođene Stevom Zorićem, Milom Lončarom i Milanom Medi-ćem, silovito »jurnule sa ručnim bombama, te upale u prednje nepri-jateljske položaje i zauzele 5 pokrivenih bunkera«. Vratili su se bez »ži-vog jezika«, sa osmoricom ranjenih boraca. Sutradan je jedan od tih ra-njenika umro u bolnici.¹³²³⁾

Naredne noći Milan Medić i Stevan Zrakić su s pedesetak boraca 3. čete 5. bataljona »Jane Sandanski« ponovo u akciji, ovog puta zapad-no od poljane Kondrašica, na salašu ispred svetoiljinjke kapele, gdje je bilo nekoliko njemačkih bunkera. Čim su se Makedonci oglasili pr-vim pucnjevima, Nijemci su pobjegli prema svojim glavnim položajima na kanalu ispred Ilinaca. Istovremeno je napad na Nijemce izveo i vod Vukašina Batinice (1. četa »Božidara Adžije«); »uspio je da dođe do nje-mačkih rovova, ubio je jednog neprijateljskog vojnika, skinuo ga (svu-kao mu uniformu) i zaplijenio njegovu pušku«. ¹³²⁴⁾ U toj akciji vod »Bo-židara Adžije« imao je četvoricu ranjenih.

Pred jutro 3. februara ojačani vod Martina Milinovića i Mile Kan-kasa (2. bataljon) napada Nijemce u rajonu kapele Sv. Ilija. Nijemci su

¹³²¹⁾ Isto, 3-10

¹³²²⁾ Isto, 798, 11-2

¹³²³⁾ Isto, 800, 3-10

^{1324*)} Isto.

se već bili izvijestili. Ovog puta nisu se dali smesti. »Pekišin« vod se iz akcije vratio noseći poginule Bogdana Tubića, Branka Trbojevića, Ivana Matkojevića, i sa osam ranjenih.¹³²⁵

Na položajima u rajonu Gradina - Ilinci 1. brigada je najžešće i najzamašnije borbe vodila 5. februara. Tada će brigada dobiti pohvale od štaba 1. armije.¹³²⁶ Napad su oko ponoći izveli 1. i 4. bataljon. Do 4.30 sata su zauzeli sve njemačke predstražarske položaje kod Ilinaca. U rovovima jugoistočnog ulaza u Ilince, na koti 82 i u utvrđenim kućama kod kote 83, Nijemci su ostavili 15 poginulih vojnika. Ali, i proleter i imaju gubitaka. Teren je za nastupanje »vrlo nepogodan, brisan a pored toga bila je i manja količina nagaznih mina«.¹³²⁷ Uspješno je demontirano 45 mina. Preko dana jedinice su se zadržale na dosegnutim položajima. Napadi su poslije artiljerijske pripreme nastavljeni u 20 sati. Zahvaljujući izvanrednom sadejstvu minobacača[^] »pješadija se bez velikih gubitaka podvukla do samih neprijateljskih rovova pred selom i IV bataljon je uspio sam bombama da na lijevom odsjeku zauzme rovove«. Potom je uslijedio napad na centar njemačkog obrambenog pojasa. »Više puta smo ponavljali upade u rovove, ali kod I bataljona tek oko 4 časa ujutro uspjeli su upasti u rovove i pobiti neprijateljske vojnike«. Poslije 22 sata »osjetilo se mrtvilo i teško se išlo napred, borci su bili mokri, blatnjava, ozebli, a neprijatelj je privukao i topove bliže Ilincima na cesti Ilinci-Nijemci te je tukao naše položaje«.¹³²⁸ U 4.15 sati 6. februara 1. i 4. bataljon 1. brigade su bili primorani da se povuku iz djelomično osvojenih Ilinaca. Odstupnicu je držao jedan od rijetkih koji su već imali dva Ordena za hrabrost, Branko Kričković. Ponašao se kao da njega neprijateljsko zrno ili geler ne mogu pogoditi. Kraj njega ginu Feliks Travan i Svetislav Biberčić. Primjetio je da je na čošku jedne zgrade pao Dragomir Milivojević, ranjen. Poletio je da ga izvuče. U taj mah obojicu su zasuli mitraljeski rafali i najomiljeniji komesar čete 1. bataljona Branko Kričković, mladić djevojačke čednosti i snažne volje, jedinac u majke, gine na jugoistočnom izlazu iz Ilinaca. Dušan Milojević i Relja Milošević su ga izvukli i pri tome su obojica ranjeni.

U borbi za Ilince od noći 4. i 5. februara do jutra 6. februara dva bataljona 1. brigade su imala 14 mrtvih (dvojica od njih su umrla prilikom kirurške intervencije), 3 kontuzovana i 53 ranjena borca.

Narednih dana, do povlačenja 1. brigade na odmor u Adaševce, na položajima zapadno od Šida, od Gradine na Bosutu do Ilinaca, dolazilo je do učestalih okršaja manjih razmjera. To razdoblje karakteristično je po akcijama nasilnog izviđanja, što je tražilo Obavještajno odjeljenje štaba 1. armije. Jedna od specijalnosti tih nasilnih akcija bio je »lov na živi jezik«. O takvim akcijama već onda su ispredane, obavještajno-izviđačke legende. U džepnim listovima 1. brigade 1945. godine nalazimo više zapisa o takvim akcijama, a od imena najčešće je spominjan »obavještajac Tine«. Njega kao izuzetan slučaj opisuje i njegov saborac Dušan Janković: »O njemu se zna samo toliko: da je Beograđanin, student i

¹³²⁵ Isto, 4-10
¹³²⁶ Zb. NoR, 1/18,317
¹³²⁷ A VII, 800, 5-10
¹³²⁸ Isto

junak«. Pokušali smo - listajući sve spiskove - odgonetnuti tko je Tine, ali nismo uspjeli.¹³²⁹ Janković, koji tog studenta pamti sa sremskog fronta, piše kako mu je »Dmitar Zaklan poveravao specijalne zadatke«, vjerovatno i stoga što je »Tine dobro govorio nemački«. Akcije je izvodio s grupom probranih, koji su redovno morali biti dobrovoljci: »U stilu komandosa, vešto menjajući odeću, ulazili su čak i u Vinkovce pune neprijateljskih vojnika. Otuda je čak doveo jednog nemačkog poručnika, pa i ustaškog zastavnika, zakićenog ružmarinom, jer zastavnik se toga dana ženio«. Po sjećanju Dušana Jankovića, Nijemci su u februaru otkrili bazu obavještajca Tine kod sela Cerna, između Županje i Vinkovaca, na važnoj komunikaciji koja će u aprilskoj ofanzivi 1. armije biti cilj 6. proleterske divizije. Janković tvrdi da su se »iz okruženja probila samo dva borca; drugi su zajedno s Tinom ostali zauvek u bazi«.

O takvim aktivnostima dokumenata je malo. Gotovo da ih i nema. Osim operacijskog dnevnika brigade, ostalo je u arhivama tek dvadesetak dokumenata o životu i dejstvima brigade na sremskom frontu. Nema ni partijske, ni skojevske dokumentacije. Iz ono malo sačuvanih dokumenata dade se uočiti osnovno u životu i djelovanju brigade. Jedan od takvih dokumenata pisan je 13. februara: pomoćnik politkomesara Milan Grubić, koji je u to vrijeme obavljao i poslove komesara brigade, budući da je Jovica Grković na partijskom kursu CK KPJ, i komandant Dmitar Zaklan, obavještavajući štab divizije, slikaju prosječni ratni dan na sremskofrontovskim položajima 1. brigade:

»Na našim položajima nema značajnih promjena. Jedna patrola V bataljona sukobila se sa neprijateljskom patrolom te su uspjeli ubiti jednog neprijateljskog vojnika, zarobiti jednu pušku i sanduk municije. Kasnije poslije podne primjećena je jedna grupa neprijateljskih vojnika oko rovova. Oko 20 vojnika. Na to je naš V bataljon otvorio vatru iz bacača i pogodio tačno u bunkere, gdje je zapaljen jedan bunker i prema izvještajima izviđača i štaba bataljona neprijatelj je imao oko 12 mrtvih i ranjenih vojnika. Na to je neprijatelj otvorio vatru iz 2 topa, koji su zapadno od Ilinaca, i iz bacača, koji se nalaze sjeverno od crkve. I u topovskim granatama bacali su na naše položaje letke borbama naše divizije. Vjerovatno to da oni bacaju ove letke da bi nas obmanuli da se tamo i sada nalaze Nijemci. Poduzeli smo mjere da izvučemo nekoliko od mrtvih njihovih vojnika, te ćemo po ispravama ustanoviti kakva se vojska tamo nalazi... Na našoj strani danas bio je 1 borac lakše ranjen. Prilaže se slika 1 neprijateljskog vojnika koji je prošle noći skinjen (ubijen) od snajperiste 5. bataljona...«¹³³⁰

Leci, spomenuti u ovom izvještaju, bili su povod za jednu akciju 4. bataljona. Leci su bili sadržaja kao i u vrijeme njemačke ratne nadmoći: pozivi na predaju, uz opasku: »Ovaj letak vam služi kao propusnica. Kada se približite našim predstražama vičite u znak raspoznavanja: Kamerad, Evropa, Evropa!« Milan Kolak Boja, komandir čete u »Božidaru Adžiji« (nešto ranije bio se vratio iz bolnice, dugo liječen poslije teš-

^{1.291} Ana Milićević Manojlović, borac NOR iz Beograda, misli da je obavještajac Tine njen brat Predrag Manojlović Dragan, iskusan beogradski ilegalac. Njoj je pri kraju rata javljeno da je njen brat »poginuo na obavještajnom zadatku«.

¹³³⁰ AVII Isto 5_10

kog ranjavanja za vrijeme bitke za Valjevo), »došao je na neobičnu ideju. Iste večeri se jača jurišna grupa Treće čete, koju je predvodio komandir, prikrala neprijateljevim rovovima ispred Ilinaca. Nečujno je kroz snijeg prokopala približnicu i nešto poslije noći izvršila juriš uz povike: kamerad, Evropa, Evropa! Posle tog Bojinog utuka na nemački psihološki udar, na Prvu brigadu nije više bačen ni jedan letak«. ¹³³¹⁾

Zapamćene su i akcije Dragoslava Jovanovića Draže, kojeg su proleter i 1. brigade prvi put vidjeli kod Valjeva s kokardom na šajkači. Poslije borbe kod Šida primljen je u SKOJ i postao desetar. »Borci Jovanovićeve desetine bili su naoružani automatima, a desetar šarcem. Njihova 'specijalnost' su bili istureni rovovi i bunker. U neko doba noći, ili pred zoru, prikrali bi se neprijateljevim položajima i uskakali u vatrena gnijezda. Samo za mjesec dana je ta desetina uništila tri bunkera. U jednom okršaju desetar Jovanović je teško ranjen. Dok su ga njegovi drugovi iznosili na nosilima, on je pjevao koliko ga je grlo nosilo«. ¹³³²⁾

Prodori u neprijateljski raspored su uvijek bili značajni. Podataka o neprijatelju je bilo samo toliko koliko se moglo utvrditi izviđanjem ili od »živih jezika«. To se vidi iz citiranog trinaestofebruarskog izvještaja. I tad kao i prethodnih ratnih godina, obavještenja prikupljena u službama i štabovima NOV nisu uvijek bila tako siromašna da se po njima ne bi, uz pravilnu analizu, upoređivanja, s mišlju na moguće dezinformacije, ne bi mogli donijeti približno tačni podaci. Na žalost, podaci su samo zbrajani i doslovno uzimani tako da su svi oni izvještaji obavještajnih grupa ostali nedostadni za cjelovitije sagledavanje neprijateljevog rasporeda, moći i nakana.

Akcije su i po broju i po snazi intenzificirane, naročito od 12. do 19. februara, kad je 1. armija na sremskom frontu ulagala silne napore da bi olakšala posao 3. armiji, koja se dijelom snaga (12. korpus) sa slobodnog virovitičkog teritorija morala povlačiti u Mađarsku, a dijelom snaga (6. slavonski i 10. zagrebački korpus) vodila krvave borbe po Slavoniji, i 2. armiji koja je imala grčevite sudare u istočnoj Bosni.

Dok je 1. brigada u Adaševcima, na odmoru (14. februara), splet pohvala izrekao joj je u govoru poslije smotre komesar 1. armije Mijalko Todorović. Sutradan je Štab brigade obaviješten da je brigadi dano u zadatak da proдре kroz bosutske šume prema Vrbanji i komunikaciji Brčko - Vinkovci. Ujutro 18. februara na zadatak su, s komandantom Dmitrom Zaklanom i zamjenikom komesara Milanom Grubićem (Jovica Grković je bio na partijskom kursu), krenuli 2. 3. i 4. bataljon, inženjerijska četa, vod izviđača, vod vezista i sanitetska četa. Naređeno im je da napadnu neprijatelja u Strošincima, Soljanima, Drenovcima i Račincima, ispred pruge Vrbanja - Brčko. Glavnina brigade je ojačana konjičkim divizionom.

Krećući se pravcem Adaševci - Morović - Grk (sad Višnjićevo) - Sremska Rača - Jamena, trebalo je preći oko 50 kilometara.

Računalo se da u Strošincima, 5 kilometara sjeverno od Jamene, gdje su se prikupile sve jedinice pripremajući se za napad, nema više

¹³³¹⁾ Dušan Janković, n. d. 16
¹³³²⁾ Isto, 160

od 150 vojnika. Računica je bila kriva. U Strošincima je 18. februara bilo »više od 350 njemačkih vojnika sa raznim oružjem i oruđem«.¹³³³¹

Odmah poslije pristizanja u Jamenu, bataljoni su upućeni na zadatak. Prvi je svoje čete pokrenuo komandant 2. bataljona Miloš Todorčić. On je s komesarom Simom Baškotom na čelu kolone. Prema Drenovcima su rasporedili jednu čet, konjički eskadron (pridodat bataljonu) poslali su da zatvori komunikaciju prema Soljanima, a s ostalim snagama su izveli manevar preko Kučina šume, zauzimajući polazne položaje jugozapadno od Strošinaca. S istoka i sjeveroistoka napadale su čete »Božidara Adžije«. »Matija Gubec« je dijelom snaga angažirao neprijatelja u Račincima, a dijelom snaga je osiguravao izvlačenje ranjenika

Znak za opći napad morao je dati Miloš Todorčić. No, prvi je u doticaj s neprijateljem došao »Božidar Adžija«: slabi vodiči (slabi stoga što nisu znali neprijateljev raspored) s prethodnicom su naleteli na neprijatelja tamo gdje ga nisu očekivali. Tek što su čuli jeku borbe, Todorčić i Baškot su ispalili zaredom po tri crvene rakete: znak da sve čete odmah napadaju.

Daleko od rovova 1. armije NOVJ, prividno zaštićeni teško prohodnim bosutskim šumama, Nijemci u Strošincima nisu bili pripremljeni za borbu. Prije osvita su tučeni: ili su poginuli (»ubijeno je 75 neprijateljskih vojnika preko kojih su naši borci pregazili, među njima 2 njemačka podoficira«), ili su zarobljeni (»zarobljeno je 37 neprijateljskih vojnika«).

Prepustivši četama »Pekiše Vuksana« da okončaju borbu u Strošincima i otpreme zarobljenike, DMITAR ZAKLAN je ĐOKI JOVANIĆU Malom naredio da sa 3. bataljonom, vodom izviđača i konjičkim eskadronom udari na Soljane. Baš tad je soljanski garnizon ojačan: osim što se tamo skrasio dio strošinačkog njemačkog garnizona, iz Vrbanje je prispjela satnija ustaša. Prethodno su se u Soljanima nalazili dijelovi neke bjelokozačke jedinice, oko 200 vojnika. Bez mnogo znanja o neprijatelju u Soljanima, ĐOKO JOVANIĆ Mali je odlučno uveo svoje ojačane čete u borbu. U prvom naletu »Adžijine« čete su pregazile utvrđene položaje na istočnom i sjeveroistočnom ulazu u selo, a onda su se upustile u borbu u selu, gdje su Nijemci, Kozaci i ustaše pružali grčevit otpor, posebno u centralnom dijelu sela, oko crkve. Do 16,30 sati oslobođeno je gotovo čitavo selo. Neprijateljeve jedinice bile su sabijene u nekoliko kuća uz cestu prema Vrbanji. Tu su se i održali, jer im je u 16,30 stiglo u pomoć oko 200 ustaša sa tri bacača i jednim topom. Nešto kasnije, kad je iz Vrbanje u galopu dojurila i neka kozačka konjička jedinica, u štabu brigade i u štabu 3. bataljona su shvatili da bi dalje nastojanje na ostajanju u Soljanima bilo pogubno. Krivicu će primiti konjički eskadron, »koji je obezbjeđivao selo sjeverno od šume«: nije na određenim položajima sačekao očekivanog neprijatelja, već je - ponesen borbom - »zavio prema putu Soljani - Vrbanja u cilju gonjenja neprijatelja«.^{1334>}

Prodor neprijateljske konjice u Soljane bio je vrlo brz. Naivnost osiguranja se osvetila. Na udaru su se našli ranjenici, prikupljeni kod crkve u centru sela. Tu je došlo do ogorčene borbe. Štab divizije je kas-

1»3> A VII, 800, 12-28/10
isto, 7-10

nije obaviješten da je borba trajala sve dok i posljednji ranjenik nije izvučen. Čitav bataljon se iz Soljana »povukao prilično organizirano zahvaljujući upornosti štaba bataljona i komandama četa«. U obrani ranjenika bataljon je u Soljanima imao 6 mrtvih i više od 20 ranjenih.

Za to vrijeme na položajima četa »Matije Gupca«, i prema Račinima i prema Jameni, vođene su manje borbe. Neprijatelj je iz Račinaca pokušavao da se u grupama probije u zaleđe »Pekiše Vuksana«, ali je svuda sačekan i odbačen.

Borbe su vođene do jutra 20. januara.

Između 4 i 5 sati jedinice su se povukle prema Jameni.

U dvodnevnom borbama 1. brigada je imala 12 mrtvih, 27 ranjenih i 1 nestalog (Stevo Đurić iz Kumana). U spisku poginulih je bio delegat voda Miloš Milosavljević. Međutim, u jednom od dokumenata vojnog saniteta za njega je zapisano: »Uhvaćen od strane neprijatelja. Ranjen. Spasio se. Javio se iz zagrebačke bolnice svojoj jedinici 11. VI 1945.«¹³³⁵ U Soljanima i Strošincima su poginuli Miloš Dimitrijević, Slavko Dimitrijević, Momčilo Đekić, Vladimir Grbić, Svetožar Kovačević, Prodan Novaković, Branislav Radičević, Ratko Stupljenin, Muharem Kovačević, Miodrag Todorović, Milan Gržina i obavještajni oficir 3. bataljona Mile Obradović. Brigada je od 25. januara do 21. februara imala gotovo 200 izbačenih iz stroja. U 3. bataljonu kod Male Vašice jedna je četa ostala istog dana bez komesara i pomoćnika komesara: komesar Dane Sekis teško je ranjen u obe noge (minobacač), a partijski sekretar Tomo Devčić je ostao bez očiju (nagazna mina). Teško je ranjen i komesar čete Nikola Rapajić. Pomoćnik komesara čete u 2. bataljonu, Đuro Vojinović, ranjen je u glavu, desnu ruku i obe noge, a zamjenici komandira Vladimir Smojver i Milan Basarić su ranjeni u stomak. Komandir čete Dane Sokolić teško je ranjen u borbi za Ilince...

Brigada je do 26. februara zadržana na odmoru (što znači: svestrana, uporna, gotovo danonoćno vojna i politička obuka), da bi tada, smjenjujući 2. ličku brigadu, zaposjela rovovske položaje prednje linije fronta na lijevoj obali Bosuta, između Ilinaca i Batrovca. Na tim položajima su bataljoni 1. brigade ostali 17 dana, do sumraka 15. marta. U tom razdoblju i 6. proleterska divizija i njene brigade, po ugledu na formaciju Crvene armije, reorganiziraju se u trojne formacije. Dva bataljona 1. brigade su rasformirana; borci su raspoređeni po ostalim bataljonima i brigadnim pratećim jedinicama i službama. Peti makedonski bataljon »Jane Sandanski« rasformiran je 12, a četvrti »Matija Gubec« 16. marta. Od brigada 6. divizije rasformirana je najmlađa - 22. kosmajska; dva njena bataljona su 9. marta svrstana u 21. diviziju, a dva su zadržana u 6. proleterskoj.

Posljednji komandant Kosmajске brigade, Miloš Čanković, vratio se u 1. ličku za komandanta. Podatak o njegovom dolasku sačuvan je u onovremenom zapisu Veljka Dimića, koji je vršio dužnost pomoćnika komesara 2. bataljona: kako je major Čanković, »zadivljujuće ohol u hod«, utegnut i uredan »kao mladoženja«, »aristokratski nedotičiv«, modrih hladnih očiju, kroz rovove i tranšeje prividno srdit, a uistinu

Isto, 9,2-23

sretan što je ponovo u Prvoj. Ta njegova vezanost uz brigadu u kojoj je bio i operativac, i komandant bataljona, i zamjenik komandanta, i komandant, vidi se po dnevniku vođenom i u vrijeme odsustvovanja iz brigade, od 15. februara do 10. marta, dok komanduje Kosmajskom: Čanković i tada, iz dana u dan, bilježi sve o 1. brigadi, kao što je bilježio u prethodnom razdoblju: i gdje je raspoređena, i kakve je, odnosno gdje je vodila akcije, i koje su, i kakve kadrovske promjene, i koliki su gubici. ...

Dmitar Zaklan, za kojeg je Nikica Pejnović znao reći da je po komandantskoj promišljenosti i smionosti u odlučivanju osvojio u brigadi i čitavoj 6. proleterskoj diviziji autoritet i poštovanje, iz brigade je otišao na školovanje u SSSR 10. marta.

Sažimanje brigade u tri bataljona¹³³⁶¹ uvjetovalo je značajne kadrovske promjene. U štabu su tri nova čovjeka: vratio se Miloš Čanković, sad kao komandant, Mirko Medić Cukić je iz Kosmajске došao za načelnika štaba brigade, a Lela Mandić, po godinama jedna od mlađih, a po ratničkom stažu jedna od nastarijih u brigadi, preuzela je skojevsko sekretarsko mjesto umjesto Gojka Damjanovića, koji je postao sekretar SKOJ-a u diviziji. Cjelovit spisak komandnog kadra ne postoji, ali se od desetine do štaba brigade dade - po pojedinačnim spiskovima, - rekonstruirati barem veći dio komandnog kadra u posljednjoj fazi rata.¹³³⁷¹

1336) partijska i skojevska organizacija su se prema tome zadatku odnosile kao prema gotovom činu, kao prema stavu iza kojeg stoji Generalštab, ali se ne bi moglo reći da su komunisti i skojevci i drugi stariji borci laka srca prihvatili to što se njihovim jedinicama uskraćivala mogućnost da svoje ratničke vrijednosti, kao kompaktni borbeni kolektivi, iskažu i u završnici rata.

1337) prvj bataljon »Marko Orešković«: u martu je umjesto Branka Vukelića, koji preuzima dužnost načelnika operativnog odsjeka brigade, za komandanta došao Nikola Pavković; politički komesar je do 20. aprila Damjan Zorić, a potom Mirko Lasković; zamjenici komandanta: Rade Krajnović Krajina, pa Nikica Pavković, onda opet Krajina; pomoćnici komesara: Dragan Grubor, u drugoj polovici januara i februaru Mirko Lasković, zatim ponovo Dragan Grubor. Obavještajni oficir Stojan Trtica. Intendant Ilija Petrović, zamjenik Ivan Srzentić. Referent saniteta Nedeljko Mileusnić. Sekreter SKOJ-a Slavoljub Srećković. »Rukovaoc naoružanja« Nikola Brkić. Komandiri četa (bez redoslijeda): Nina Prijić, Đuro Zorić, Košta Narančić, Josip Župan, Sava Budisavljević, Rade Đapa, Dane Źelac, Milan Stanković. Komesari četa: Branko Kričković, Ivan Balen, Dušan Rašuo, Dane Medić, Rafailo Juretić, Đuro Radenović, Stevan Zrakić, Petar Prijić, Miodrag Pavlović. Zamjenici komandira i pomoćnici komesara četa: Stevo Glumac, Mirko Medić, Gojko i Ilija Obradović, Vlado Smojver, Đuro Dubajić, Filip Bokan, Milan Ribar, Vlado Vein, Nikola Plećaš, Janko Svilar, Mane Stojanović i Relja Vasić. Vodnici, delegati vodova, desetari, komandiri izviđačkih odjeljenja: Petar Popović, Stojan Poučević, Nenad Čosić, Miodrag Drndarević, Rade Mudrić, Milan Rogić, Tomo Radman, Stevo Zivanov, Milan Srdić, Aleksandar Milanović, Ratko Novaković, Rudi Krajcer, Nikola Trišić, Stevo Stojčević, Mirko Medić, Đuro Došen, Sindel Fubak, Mile Ugarković, Vladimir Miljović, Vojislav Šujdević, Prodan Šujdević, Stevo Serdar, Jovan Sovilj, Vlado Vein (Nikolin), Ivan Nedoklan, Milan Zarić, Petar Prijić, Sefer Macanović, Mile Malbaša, Simo Malbaša, Janko Janjević, Sime Gazić, Cvitko Turković, Zdravko Pavlović, Mićo Čopić, Vlado Pejić (šef kuhinje), Dušan Bosić, Mićo Prijić, Stevan Belić, Savo Kovačević, Jovan Lazarević, Dimitrije Nikolaiević, Krsto Andonović, Svetislav Biberčić, Jovan Marković, Goga Šaleski, Živko Petković, Stojan Grujić, Milan Mandić, Branko Mandić, Miloje Petrić, Aleksandar Nastić, Dušan Paripović, Ljubo Manestar, Đuro Čopić, Nikola Dubajić, Branko Samardžić, Đuro Jovičić, Ljubo Kikić i vodnik-kurir Stevo Tankosić.

Drugi bataljon »Pekiša Vuksan«: komandant poručnik Miloš Todorić, komesar Simo Baškot Šimo. Zamjenik komandanta poručnik Mile Filipović. Pomoćnici komesara: do sredine marta Đuro Vojnović, zatim Pajina Novaković i (uoči ofanzive do borbi na Ilovi) Veljko Dimić. Referent saniteta: Venko Jovović, zamjenik Jelka Momčilović. Intendant: Bude Basta, zamjenik Josip Križan. Rukovaoc bojne opreme: Dušan Zorić. Komandiri četa: Marko Vojinović Markica, Gojko Njegovan, Svetožar Stefano-

vić, Rade Kljajić, Miloš Cvjetičanin, Nikola Mandić, Ivan Asanović, Miloš Potkonjak i Martin Milinković Crni. Komesari četa: Mirko Francetić, Petar Radenović, Dane Sokolić, Milan Mandić, Petar Dmitrašinović, Stevan Popović, Dragan Đorđević, Rade Potrebić. Zamjenici, odnosno pomoćnici: Milanko Kljajić, Dušan Pavković, Momčilo Marković, Ektor Frank (ili Frank Hektor), Martin Prpić, Mičo Jelača i Živko Medić. Komandiri vodova, delegati vodova i desetari: Ivan Sepat, Ilija Popović, Matija Pavlović, Toško Đukanović, Branko Mioković, Svetozar Milanović, Živorad Poljarac, Josko Kikina, Nikola Pilato, Nikola Obradović, Milan Kojić, Milan Igić, Petar Bogunović, Đuro Gajić, Vojislav Vuković, Hasan Čolić, Uroš Karanović, Straliinja Vasiljević, Jeremija Vukosavljević, Nikola Glumičić, Marinko Nikolić, Veselin Nikić, Branislav Petrović, Strajin Petrović, Živko Todić, Milorad Tešović, Milovan Grujičić, Radomir Vasić, Velimir Milinković, Dragoslav Jovanović, Miloš Đorđević, Geno Pavlica, Mile Munjas, Stevo Rodić, Ante Ladišić, Živorad Pivić, Dane Cvjetičanin, Todor Banjac, Milivoje Stepanović, Milomir Pejić, Vojin Vein, Vlade Pavlović, Gavriilo Nenadović, Ante Novak, Milovan Bojić, Stanoje Petrović, Franc Hudin, Savo Balać, Miloje Tacić, Martin Milinović, Mile Kanhasa, Božo Zorić, Mirko Karađa, Mile Marčelja, Stevo Čortan (barjaktar), Tode Ivošević, Fatesko Aćimović, Miloš Nikolić, Milenko Žvotić, Bogosav Jovičić, Rudolf Vuk, Filip Babović, Nikola Kastratović, Boško Gavrić, Obrad Radosavljević, Mihajlo Aleksić, Radivoje Lazarević, Dragoljub Lazić, Božo Precovan i Milisav Jovanović.

Treći bataljon »Božidar Adžija«; komandant je do proboja fronta kapetan Đoko Jovanić, a od 15. aprila do pobjede Mirko Starčević, Jovo Zavišić, koji je jedno vrijeme i v. d. komandanta. Posljednjih tjedana bataljonom je komandovao Starčević. Komesar je bio kapetan Stevo Dragišić, a pomoćnik poručnik Milan Došen. Stariji vodnik Mile Đapa, a zamjenik Soka Pokrajac; Intendant: Simo Bauk, a zamjenik Đorđe Ladević. Rukovodilac SKOJ-a: Aleksa Nenadović Cakan. Komandiri: Mile Desnica, Rade Ljubibratović, Mile Kolak, Jovo Zavišić, Vukašin Batinica, Mile Jakšić, Dane Milojević, Aleksa Nenadović, Dragan Rakičević. Komesari četa: Sreten Ostrolušćanin, Nikola Rapajić, Dane Sekis, Raja Nedeljković, Vukašin Debokin. Zamjenici komandira: Mile Jakšić, Vinko Randić, Jovan Božović, Nikola Popović. Pomoćnici komesara: Stipe Šimatović, Tomo Devčić, Vukašin Dadokin, Nikola Sigurnjak. Komandiri vodova, delegati vodova i desetari: Jovan Stanislavljević, Branko Lazić, Marijan Lukežić, Đorđe Trajković, Mile Babac, Jovo Obradović Jovonja, Mikica Pelivanović, Milan Miljuš, Miodrag Sredojević, Vukašin Batinica, Dušan Rašula, Đuro Đukić, Milan Narančić, Đuro Diklić, Vajo Ivanišević, Jovan Stojisavljević, Dragan Markičević, Branko Gajović, Petar Štrbo, Petar Zarić (ili Zorić), Đuro Žigić, D Mitar Jerković, Mile Damjanović, Živko Lukić, Nikola Popović, Ilija Filipovski, Branko Petrović, Aleksandar Sekulić, Dobroslav Jelić, Rade Đorđević, Rudolf Kokanj, Mihajlo Arnjaš, Obrad Vrmeda, Dragiša Preradović, Ante Nikšić, Nikola Javorina, Aleksa Tomašević, Petar Radivojević, Stipe Parić, Milovan Popović, Radivoje Radovanović, David Čebić, Milutin Stanković, Bogdan Brkljač, Dragiša Petrović, Vladimir Makar, Dane Damjanović, Milan Petrović, Dušan Pavić, Gojko Babić, Branko Lazić, Tijosav Čitaković, Petar Sarjanović, Milorad Jeremić, Radenko Kovačević, Aleksandar Krsmanović, Aleksandar Manić, Dimitrije Mladenović, Tihomir Novaković, Jordan Milovanović, Đuro Đekić, D Mitar Jerković, Ilija Dubaić, Miloš Jakovljević, Dragoslav Đorđević, Milovan Lazić, Josip Františković, Josip Cvitoš, Milija Milutinović, Petar Crnčević.

Četa za vezu: komandir stariji vodnik Branko Brakus, politički komesar Milan Krajnović. Zamjenik komandira stariji vodnik Đoko Počuča. Pomoćnik komesara: potporučnik Andrija Bursać. Ekonom: vodnik Miroslav Valjan. Komandiri vodova, delegati, desetari: Radosav Lučić, Đuro Bokan, Veljko Kosanović, Đuro Pjevač, Josip Anić, Bogoljub Radojčić, Simo Radenović, Dušan Narandžić, Stevan Ribar, Važne Supak, Mileva Marković, Anka Prpić.

Inžinjerska četa: komandir vodnik Danilo Lujić. Komesar Rafajlo Jurac, pa Verko Baser. Pomoćnik komesara: Branko Kuprešanin. Komandiri vodova, delegati, desetari: Dragan Stepanović, Dušan Desnica, Sime Vidić, Radivoje Popović, Dragan Desnica, Božidar Lazarević, Živorad Đukić, Vojin Radović, Živorad Vičentijević, Borisav Savić, Mihajlo Popović.

Izviđačka četa: komandir poručnik Ilija Janković; komesar poručnik Aksentije Vesić (zamijenio Jovu Đumića, koji je prekomandovan u izviđačku četu pri stabu divizije). Zamjenik komandira: potporučnik Marko Vojninović. Iz prve formacije komande čete ostao je samo pomoćnik komesara potporučnik Stanko Torbica. Komandiri vodova, delegati, desetari, vode izviđačkih odjeljenja: Jaga Mrkšić, Janko Draganić, Petar Škorić, Josko Premuž, Marko Nikolić, Karlo Predovan, Života Dovančević, Mihailo Tatalović, Vaso Šijan, Danica Petrović, Frane Šarić, Dane Cvijanović, Mile Vujić, Milorad Jakovljević, Jovo Sladaković (ekonom čete), Čedomir Marković (rukovaoc ubojne opreme), Dragan Kalinić.

Protivavionska četa: komandir Ilija Mirković, komesar Stanko Bulj. Vodnik Ilija

Poslije reorganiziranja brigade u tri, umjesto pet bataljona, krajem marta, u brigadi je formirana specijalna jedinica - udarna četa u kojoj su svi borci bili naoružani automatskim oružjem. U odnosu na naoružanje i osposobljenost automatičara, za četvu su bili predviđeni posebni borbeni zadaci. Četa je od rukovodilaca imala samo komandira. Do početka ofanzive komandir je bio Stevo Glumac, a od 6. aprila automatičare je vodio Slavko Plećaš, koji je više primjerom, nego naredjenjem pokazivao kako se borbeni zadaci obavljaju.

U martu, dok su bataljoni smjenjivani na položajima u prvoj borbenoj liniji, između Gradine na Bosutu i Kandrašice kod Ilinaca pozadinski dijelovi 1. brigade, pomalo opterećujuće glomazni, premješteni su iz Adaševaca u Šid, gdje će i ostati sve do proboja sremskog fronta.

Zamašnih borbi nije bilo; uglavnom: sudari patrola, okršaji na predstražarskim mjestima ili u akcijama hvatanja »živog jezika«... Gubici su bili posljedica stalne artiljerijske paljbe s njemačkih položaja ili od nagaznih mina. Za sve to vrijeme, poslije borbe u Strošincima i Soljanima, od 20. februara do 15. marta, kad je 1. brigada iz rovova prednje linije povučena na odmor u Adaševce, poginulo je 11, a ranjeno je 9 boraca. U noći 5. i 6. marta, kad je neprijatelj, poslije snažne artiljerijske i minobacačke pripreme, napao položaje »Pekiše Vuksana« i jedne čete »Jane Sandanskog«, između Sremčevog salaša i Gradine, 1 borac je nestao, jedini koji je u čitavoj 1. armiji NOVJ, koja je 1. marta dobila ime Jugoslavenska armija, nestao tokom marta. Prema sačuvanoj dokumentaciji, posljednji je u rajonu aktivnosti 1. proleterske brigade 6. divizije uoči proboja sremskog fronta poginuo u šumi kraj Bosuta pored Batrovaca Krsta Aksentije Jovanović iz Brajkovića kod Kosjerića.¹³³⁸¹ Tada su bila učestala izviđanja prema Bosutskim šumama radi predstojeće ofanzive. Hvatajući »živi jezik«, izviđačka grupa 1. bataljona je 31. marta postavila zasjedu na komunikaciji Batrovci - Lipovac, »gdje je sačekala grupu neprijateljskih vojnika u jačini od 30 vojnika. Istu grupu naša zasjeda pustila je na blisko odstojanje i otvorila na njih žestoku vatru«, ali »nije mogla doći do neprijateljskih vojnika mrtvih i ranjenih, pošto je zasjeda bila na vrlo bliskom odstojanju od sela Batrovaca...^{1339>}

Desnica; vođe odjeljenja: Dobrivoje Ilić, Dušan Plavša.

Intendantura: komandir čete poručnik Janrija Prijić, pomoćnik komesara Đorđe Vukmanović, komesar čete poručnik Milan Potrebić; Pomoćnik intendanta brigade: potporučnik Dragoljub Nešić, pomoćnik intendanta u pogledu ishrane potporučnik Stevo Grbić, Jovan Ratković. Član intendature stariji vodnik Petar Pajić. Rukovodioci u intendanturi: Mane Rašuo, Ilija Kalinić, Stevo Novaković, Rade Trkulja, Petar Stanić, Pero Bursać (Jandrijin), Gojko Ilić, Radovan Jakšić, Mato Grbić, Pajo Pavković (Ilijin), Milan Kenjalo, Nikola Kantar, Jovo Tojagić.

Sanitet: referent saniteta je poslije odlaska studenta medicine Mladena Sikića bio poručnik Dušan Pećanac. Komesar čete poručnik Zorka Počuča. Do 17. marta zamjenik referenta saniteta bila je poručnik Soka Korica, koja je tada otišla na školovanje u SSSR. Upravnik previjališta: potporučnik Mile Pilipović. Intendant previjališta: zastavnik Milan Narandžić. Politički delegat partijski rukovodilac: stariji vodnik Milka Kokotović. Vodnici, desetari: Božo Baić, Nada Eror, Petar Varićak, Danica Stanić, Zoran Antonović, Petar Štokić, Milovan Šujdović, Milan Milenković, Mihajlo Negić, Ilija Vojinović, Milka Zagorac, Milka Grahovac, Anda Obradović, Jeka Obradović, apotekar Bogdan Marković, Mićo Mileusnić (zamjenik referenta saniteta u brigadi).

¹³³⁸⁾ A VII, 800, 9-10
¹³³⁹⁾ Isto, 8-10.

Ponajčešće, i onda kad bi neprijateljski vojnici bili zarobljeni (češće nađeni mrtvi na bojištu) »kod ubijenih nisu nađene nikakve vojničke isprave, niti kakva privatna pisma«.¹³⁴⁰⁾

Na sremskom je frontu, poslije dviju januarskih njemačkih kontraofanziva, od 24. januara do 18. marta obostrano izvedeno 200 napadnih akcija. U tim akcijama Nijemci su - po podacima štaba 1. armije - imali 2.650 mrtvih i ranjenih. Pouzdan je podatak: 44 Nijemca su zarobljena. A jedinice 1. armije su za tih sedam tjedana imale 241 poginulog, 839 ranjenih, 1 koji je prebjegao neprijatelju i 1 nestalog. No, ako se računaju gubici od 1. januara, onda su jedinice 1. armije izgubile više od Nijemaca na sremskom frontu: u januaru, februaru i martu 1. armija je u Sremu imala čak 2152 poginula (u januaru 1941), 6543 ranjena (u januaru 5848) i 2541 nestalog (u glavnom u januaru).¹³⁴¹⁾ Po, uglavnom aproksimativnoj računici štabova bataljona 1. brigade, što uzimamo s izvjesnim rezervama, mada su u nekim akcijama, kao što se dogodilo u Strošincima ili prilikom prodora u Ilince, poginuli neprijateljski vojnici viđeni i prebrojeni, a dosta često je u tim izvještajima naglašavano kako su »podaci o neprijateljevim gubicima nepoznati«, od 4. januara do 4. aprila neprijatelju su naneseni gubici od 345 poginulih, 509 ranjenih i 50 zarobljenih. A brigada je za to vrijeme, za 90 studenih rovovskih i izviđačkih dana imala 99 poginulih, 365 ranjenih i 2 nestala. U prvoj fazi borbe za Srem i u Sremu, od jutra 20. oktobra do kraja novembra i u tromjesečnim borbama 1945. godine, 1. brigada je ukupno imala 164 poginulih, 567 ranjenih i 2 nestala.¹³⁴²⁾

Devedeset sremskih rovovskih dana bili su u istoj mjeri vrijeme borbe i vrijeme osnovnog općeg, vojnog i političkog obrazovanja. U svakom pogledu živjelo se dinamično, krajnje intenzivno. I skojevska i partijska organizacija su angažirane u svim aktivnostima: od pripreme boraca za borbu, do školovanja, obrazovanja kulturnog života, sportskih priredbi, bliske saradnje s narodom, takmičenja među jedinicama i pojedincima. ... Na žalost, ne znamo ni u ovom periodu koliko je partijska organizacija 1. brigade imala članova. Ne znamo ni skojevsko članstvo, osim da je u čitavoj diviziji »na kraju rata bilo oko 3700 skojevaca - u ono vrijeme više nego u dvije druge divizije armije u čiji je sastav ušla divizija«. ¹³⁴³⁾ Uz te podatke, nekadašnji sekretar skojevske organizacije 1. brigade, posljednji ratni omladinski rukovodilac 6. proleterske divizije,

¹³⁴⁰⁾ Isto

¹³⁴¹⁾ Gubici Prve armije, zb. *Za pobjedu i slobodu*, knj. 9, VINC, Beograd 1986, 211-214

¹³⁴²⁾ To su podaci iz operacijskog dnevnika 1. brigade. Mi smo, u višegodišnjem prikupljanju podataka o poginulim borcima 1. brigade, utvrdili da je od 20. oktobra do kraja novembra, te od početka januara do 5. aprila 1945. godine poginulo 400 boraca. Vjerovatno su neka imena pisana u varijantama (Milun kao Milan, Radoslav kao Radislav, i si). U operacijskom dnevniku nema podataka o broju ranjenika koji su umrli. Po podacima sanitetske službe od ranjenika na sremskom frontu umrlo ih je 4,3 posto.

¹³⁴³⁾ Iz jednog od tri sačuvana notesa pomoćnika komesara 1. bataljona Dragana Grubora možemo saznati nekoliko podataka, na primjer: 15. januara 1945. godine 1. četa 1. bataljona je i po spisku i na licu 17 skojevaca, 2. četa 18,3. četa 19, a 4. četa - 10. U radnom vodu 1. bataljona (uglavnom stariji borci) bila su 3 skojevca. Nekoliko dana kasnije 1. bataljon je imao po spisku 71 skojevca, na licu 62, u bolnici 4 i u prekomani 5. Očito, do šidske bitke najveći broj novih boraca još je bio izvan organizacije mladih komunista.

Gojko Damjanović navodi: »Samo u proboju sremskog fronta ranjeno je preko 1200, a poginulo preko 700 skojevaca iz divizije«. ¹³⁴⁴

Zbog toga što su stotine hrabrih ostajali izvan Partije i SKOJ-a intervenirao je 14. januara CK KPJ zahtijevajući da »partijske organizacije u vojsci, rukovodeći se potrebom obezbeđenja vojno-političkog rukovodstva, moraju najodlučnije likvidirati sektaštvo, u pogledu primanja novih članova u Partiju«. CK KPJ je upozoravao kako »ima slučajeva da se čak i stari borci, koji su već odavno pokazali odanost našoj borbi i Partiji, nalaze još uvijek van Partije«. Zatraženo je da se ima na umu »da se na frontu najbrže i najbolje provjerava odanost stvari naroda i Partije, da na frontu svakog dana sazrijevaju desetine novih boraca za Partiju, da je vojna organizacija najpogodnija za vaspitanje novih članova Partije«. Kad su stari, bezbroj puta prokušani dobrovoljci tako teško primani u KPJ, kako li je tek bilo mladićima koji su krajem 1944. i početkom 1945. mobilizirani! No, to uvijek nije slučaj. Ponekad se vrlo brzo uočavalo dozrijevanje mobiliziranih. O jednom takvom slučaju piše Gojko Damjanović:

»O brzini kojom su uz prekaljene borce proletere izrastali i mladi borci slikovito govori primjer Gavra Dimitrijevića, zarobljenog od jedinica I brigade krajem septembra kod Vladimiraca. On je ranije pripadao Nedićevoj srpskoj straži i s pravom su skojevci poklanjali veliku pažnju njegovom političkom izgrađivanju. Krajem godine je, istaknuvši se u svakoj borbi sa svojim puškomitraljezom, postao desetar i član SKOJ-a. Na Sremskom frontu, između sela Mala Vašica i Ilinci, uništio je sam teški bunker, izgubivši pritom i život. Naime, neprijatelj je iz toga bunkera, otvarajući žestoku vatru iz mitraljeza i tromblona, dvije noći odbijao napade jedinica koje su ga tukle čak i topovima od 76 milimetara. Gavro je, suočen sa takvom situacijom, približio bunkeru svoje odjeljenje tako da su se mogle upotrebiti ručne bombe, uzeo svoj puškomitraljez i torbicu punu protivtenkovskih bombi i pod zaštitom vatre podvukao se pod bunker; sručio bombe u njega. Teško ranjen uspio je da ubaci među Nijemce i posljednju bombu. Tada je stiglo i njegovo odjeljenje i zauzelo bunker, dok je ispred kupole ležao mrtav desetar«. ¹³⁴⁵

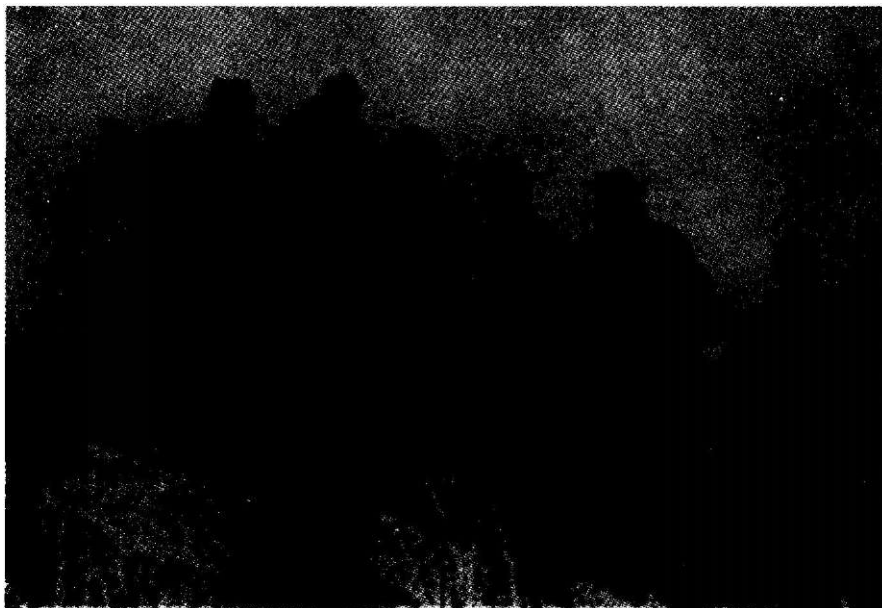
¹³⁴⁴) Milivoj Pajović i dr, n. d. 222

¹³⁴⁵) Gojko Damjanović, n. d. 557



Na isturenom položaju sremskog fronta januara 1945.

*Mile Kolak Boja i Mirko Lasković s komandirima vodova izviđaju položaje
ispred Šida 18. januara 1945.*





Izvidnica u bosutskim vodama

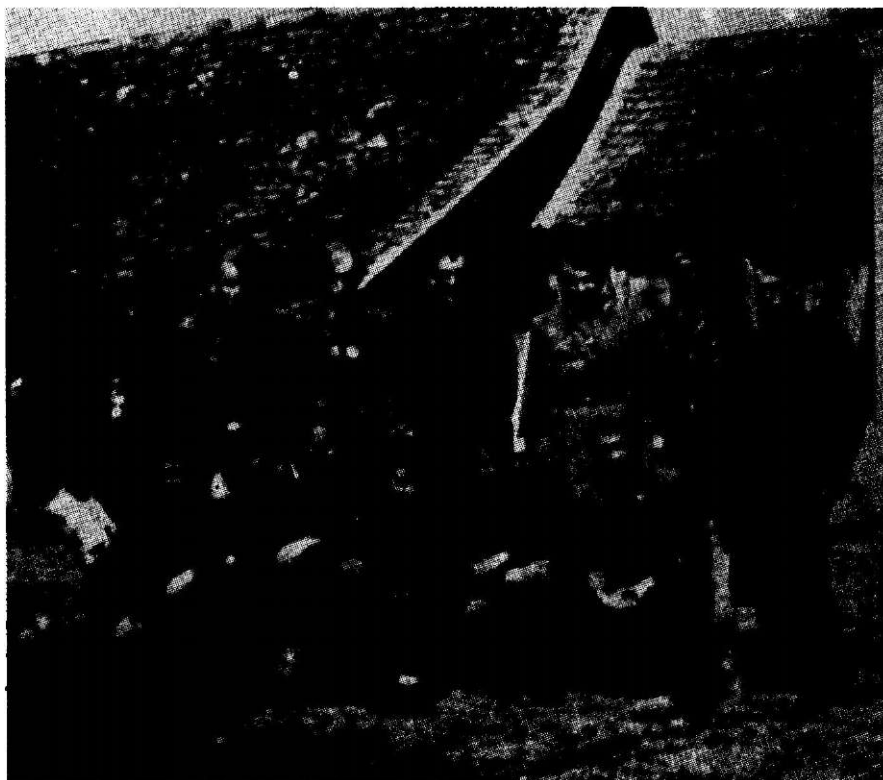
Kolo poslije zakletve novih boraca na sremskom frontu





Mitraljesko gnijezdo kod Šida

Štab 1. brigade marta 1945. na sremskom frontu





U sremskim rovovima, pripreme za proslavu »omladinske nedjelje«

*Đuro Rađenović, Jovo Marčetić, Laso Vujnović, Stanko Bulj, Milan Stanić,
Vlado Vein, Janko Svilar, Marko Kuprešanin, Branko Kričković, Stevan
Sinožić i Dane Medić*



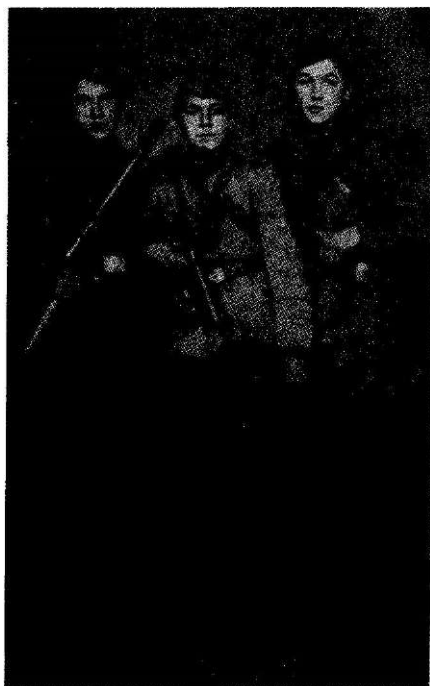


*Rovovi sremskog fronta s parolama ispisanim kukuruznim zmjem;
u prvom planu Josip Bešić*



Đuro Bursać s grupom artiljeraca svoje baterije kod Šida 19. januara 1945.

Bursaći Mićo, Rajo i Milan



Iso Dimić

*Đuro Radovanac, Milan Dimić
i Deni Vujnović*





Dimitrije Nikolajević



Ante Škibolo



Bozo Simanić

Mičo Pjevač



Branko Brakus



Vladimir Stanojević



U rovovima sremskog fronta





*Radica Popović, Stojan Trtica,
Miloš Počuča i Đuro Tankosić*

*Miloš Todorović, Miloš Potkonjak
i Milan Mandić s kurirom
Ivicom Babićem (čuči)*



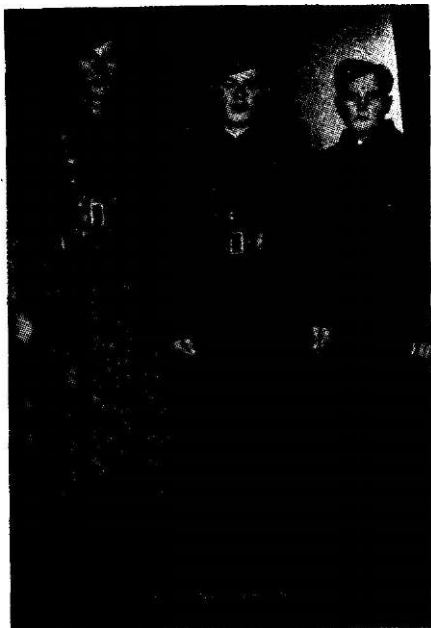
*Miloš Čanković, Milan Grubić
i Mirko Dubajić*



*Ljuba Plećaš
na sremskom
frontu*



Stevo Pjevač



*Rade Kljajić, Nikola Mandić
i Frane Šarić*



*Pajina Novaković i Veljo Dimić na
prilazima Zagrebu 8. maja 1945*

*Posljednji ratni položaj na Zagrebačkoj gori, osmatraju Milan Došen,
Mirko Medić Cukić i Jovica Grković*



Ofanziva pobjede

(4. april - 15. maj 1945)

U oči aprilske ofanzive, koja će dovesti do pobjede narodnooslobodilačkog pokreta i definitivnog sloma okupatorskih i svih kolaboracionističkih snaga u Jugoslaviji, bilo je lijepo vrijeme: danomice sve toplije. Posljednja kiša - uistinu, bila je to susnežica - prije ofanzive padala je 23. januara. Čak ni oblaka nad Sremom nije bilo od 7. februara. A onda, kad su 6. proleTERSka ili. udarna divizija s Konjičkom brigadom 1. armije JA krenule u prvu fazu naćinjanja utvrđenog fronta koji je ime dobio po svojoj centralnoj zoni, to jest po Sremu, zaredala je obilata kiša, studena i silno napasna; nije prestajala šest dana zaredom, od pokreta iz Adaševaca 4. aprila do 10. aprila 1945. godine.

Pripremana za ofanzivu od januara, 1. armija Narodnoslobodilaćke vojske Jugoslavije, odnosno - od 1. marta Jugoslavenske armije, u ofanzivu je ušla sa tri divizijske grupe: jedna je nastupala u centralnoj zoni Srema, sa zadatkom da probija najutvrđeniji sektor fronta i s planom da se posljednja ukljući u ofanzivu, druga je nastupala kroz bosutske moćvarne šume ulazeći u ofanzivu, osam dana prije nego što će doći do udara u centralnoj zoni fronta, a treća je nastupala, ukljućujući se u borbu prije drugih snaga JA, preko Semberije i Brćkog, sa zadatkom da iz Bosne forsira Savu.

Bilo je zamišljeno, što će se i ostvariti, da »bosanska grupa« divizija 1. armije krene preko Save u isto vrijeme kad preko Drave i (manjim dijelom snaga) preko Dunava iz Baranje i Baćke udare divizije 3. armije JA. Razložno je oćekivano da će krilni manevar primorati neprijatelja da oslabi svoje poloćaje u najutvrđenijoj, centralnoj zoni fronta koji je povezan od Miholjca niz Dravu do njenog ušća, pa niz Dunav, do Mohova, a onda preko Srema u visini Tovarnika preko bosutskih šuma do Save, te od Save na jug kroz Bosnu.

SremSKU zonu tog povezanog fronta držao je 34. armijski korpus s tri njemaćke divizije (22,41 i 117), s 3. i 12. ustaško-domobranskom divizijom, 963. tvrđavskom brigadom i nekoliko borbenih grupa Vehrmaćhta, i 1. pukom Ruskog zaštitnog korpusa. Ukupno njemaćko-kvislinške snage na sremskom frontu, koji je, osim Srema, obuhvatao i bosansku Posavinu i Semberiju, imaju u aprilu 1945. godine oko 100.000 vojnika, sa više od 700 topova, veliki broj teškog i lakog naorućanja i preko 700 vućnih i transportnih vozila.

Najutvrđenija linija obrane išla je od Mohova do Lipovca u širini od oko 30 kilometara. Ta linija obrane je imala dva fortifikacijski utvrćena poloćaja; tu su bile linije nazvane »nibelunška« i »zelenaa. U planiranju završne ofanzive JA bilo je zamišljeno da treba »izbeći fron-

talni napad svim snagama kroz jako utvrđenu i miniranu sremsku zonu, te grupisati glavne snage na slabije zaštićenim bokovima naprijateljske obrane, odakle će se napad razvijati mnogo povoljnije».¹³⁴⁶ Prema tom planu, 3. armija pod komandom Koste Nađa je morala dio njemačko-kvislinških snaga privući na sebe nastupajući prema Osijeku, a grupa divizija 1. armije prodorom s juga, od Brčkog, preko Save i uz Savu prema Županji preko bosutskih šuma. »Krilne grupacije imale su dva osnovna zadatka: prvo, da svojim dejstvom olakšaju frontalni proboj utvrđene zone i tako omogućće snagama u probodu da uđu što prije u operativnu dubinu i pređu u gonjenje neprijatelja i drugo, ako iz bilo kojih razloga Nijemci ne budu savladani u utvrđenoj zoni, krilne grupacije trebalo bi da se spoje duboko u pozadini utvrđene srijemske zone i, na taj način, potpuno okruže neprijateljeve snage, napadnu ih s leđa i pristupe uništenju, uz istovremeno nastupanje i širenje zone sigurnosti u pravcu Našica, Đakova i Slavenskog Broda».¹³⁴⁷ U takvom planu 6. proleterska divizija, zajedno s 11. udarnom divizijom i Konjičkom brigadom, nad kojima je, »radi boljeg usklađenja operacija i jedinstvene komande«, komanda povjerena general-majoru Đoki Jovaniću,¹³⁴⁸ ima zadatak da - prodirući kroz najneprohodniju zonu Srema, preko močvara bosutskih šuma, pravcem Morović - Lipovac - Strošinci - Vrbanja - Županja, osigura mostobran na sjevernoj obali Save, nasuprot Brčkom, kako bi omogućila jedinicama »bosanske grupe« divizija 1. armije (5. krajiška, 17. istočno-bosanska i 2. udarna divizija) da brzo, odmah posle oslobođenja Brčkog, forsiraju Savu. General-lajtnant Peko Dapčević, koji je u ofanzivu pod neposrednom komandom poveo »bosansku grupu« divizija, očekivao je od »bosutske grupe« divizija »da stvori povoljniji položaj našoj Armiji za dalje i šire operacije«.¹³⁴⁹ U očekivanju da će »bosutska grupa« sadejstvovati 2.5 i 17. diviziji u zauzimanju Brčkog, odnosno da će »po likvidaciji neprijateljskog garnizona Brčkog razviti dalje ofanzivne operacije prema Vinkovcima i Županji«, ¹³⁵⁰ 1. ličkoj proleterskoj brigadi je namijenjen zadatak da »napadne i ovlada s. Batrovci i s. Lipovac, s tim da pomenuta sela zadrži u svojim rukama radi daljih ofanzivnih operacija«.¹³⁵¹

Mada je dugo pripreman, plan akcije 1. brigade je izrađen tek poslije pokreta brigade prema polaznim položajima, 4. aprila. Štab divizije je tako odredio zatraživši od štaba brigade da svoje namjere obrazloži do podne 4. aprila.¹³⁵² Brigada je ojačana divizionom minobacača 120 mm.¹³⁵³

Bosutska zona, kroz koju je u aprilskoj ofanzivi nastupala 6. proleterska divizija, ima oko 900 kvadratnih kilometara. Sava je na jugu, Bosut i Spačva na sjeveru zone; zapadni izlaz određuje linija Otok -

¹³⁴⁶ h direktive generalštaba JA od 9. aprila 1945.

¹³⁴⁷ Milutin Morača, Operacije Prve i Treće armije u završnoj ofanzivi oslobođenja Jugoslavije, zb. *Za pobjedu i slobodu*, knj. 9, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, Beograd 1976, str. 128/129

¹³⁴⁸ Zb. NOR, XI/1, 156

¹³⁴⁹ Zb. NOR, XI/1, 156

¹³⁵⁰ A VII, 798, 9-4/1

¹³⁵¹ Zb. NOR, IX/1, 121

¹³⁵² MRJ, 433, III, 303/3

¹³⁵³ A VII, 798, 9-3/1

Županja. U proteklih devedeset dana pažnja i izviđačkih grupa i kompletnih jedinica 6. divizije bila je usmjerena prema ovoj zoni ispresjecanoj bezbrojem iječica, s mnogo močvara, kanala, podzemnih voda i bara. Voda i šume, to je bosutska zona. Kretanje u kišnim periodima, a tako je bio poslije 4. aprila, izuzetno je otežano. Puteva s tvrdom podlogom gotovo i nema, osim na pravcu Brčko - Posavski Podgajci - Županja - Vinkovci. U pravcu nastupanja 1. brigade vode tri slaba šumska drumova: savski nasip je jedan od tih puteva (Sremska Rača - Jemena - Račinovci) drugi put vodi od Morovića prema Strošincima i Drenovcima, a treći, takođe od Morovića, dolinom Studve na Soljane i Vrbanju. Zemljište izuzetno teško za napad, a idealno za obranu, čak i onda kad je odnos snaga napada prema snagama obrane bio neuporedivo povoljniji za napad.

Prva brigada je iz Adaševaca prema polaznim položajima krenula u 8 sati 4. aprila, poslije smotre. Put dug dvadesetak kilometara bio je »težak zbog vode i močvara«.¹³⁵⁴ Koliko je tačno boraca u tri bataljona i pratećim jedinicama 1. brigade 4. aprila ne znamo pouzdano, ali ako je suditi po naoružanju 6. proleterske divizije¹³⁵⁵, bilo ih je oko 3000.

Polazne položaje bataljoni su zaposjeli u 20 sati 4. aprila »Marko Orešković« napada Lipovac, »Božidar Adžija« Batrovce, a »Pekiša Vuksan« je s dvije čete u brigadnoj rezervi, a s jednom četom napada kudjeljaru između Lipovca i Batrovaca. Bataljoni su međusobno povezani telefonskim linijama, ali će i pored toga kuriri imati mnogo teškog posla.¹³⁵⁶

Napad na Lipovac i Batrovce podržavala je artiljerijska brigada 6. proleterske divizije.¹³⁵⁷ Komandant te brigade, od novembra 1942. do sredine februara 1943. komandant 2. bataljona »Pekiša Vuksan«, Ilija Palija¹³⁵⁸, i pomoćnik komesara Dako Barać izišli su na polazne položaje zajedno s Milošem Čankovićem, Milanom Grubićem i Mirkom Medicem Cukićem. Njih su, kao i borce koje su vodili u završnu ofanzivu narodnooslobodilačkog rata, vezale bezbrojne niti prisnog drugarstva koje potire sve razlike i svako nerazumijevanje. Kaljeni u istim jedinicama i borbama, bili su svikli da ništa od uočenog ne prečute, da ni jednu situaciju podložnu kritici ne previde, da ni jedan odnos, ako nije bio po mjeri morala revolucionarnog shvatanja, ne otrpe, ali u oštirini njihove kritičke analize, nikad nije bilo zadnje primisli, nikad sumnje u čovjeka. Vjerovatno otud trajnost takvih prijateljstava.

O neprijatelju, uza svu neprestanu aktivnost izviđača i naporno zalaganje obavještajaca, čak i uz uvjerenje pretpostavljenih štabova da imaju relevantne informacije, nije se mnogo znalo. Štab armije, a po

¹³⁵⁴> Isto, (9-1/1

¹³⁵⁵ sve jedinice 6. proleterske divizije su uoči ofanzive imale 7258 pušaka razne proizvodnje (najviše karabina kalibra 7,62), 128 snajperskih i 2 tromblonske puške, 2488 poluautomatskih pušaka i strojica, 878 raznih pištolja, 630 puškomitraljeza i 60 mitraljeza i 86 protivtenkovskih pušaka i 1 protivtenkovski bacač, 157 raznih bacača, 12 protivavionskih mitraljeza i 10 protivavionskih topova, 19 topova i 3 haubice. (Zb. NOR, XI/1, 85).

¹³⁵⁶ AVII, 800, 12-50/10

¹³⁵⁷> Zb. NOR, XI/1, 278

¹³⁵⁸ Za nj je baš onog aprila pisano da je »široka srca, vedra duha, uvek nasmejan i raspoložen« i da je »i u najtežim trenucima ulijevao samopouzdanje«. (Šesta proleterska divizija 468, 457)

njegovim instrukcijama i štab divizije, vjeruje da se neprijatelj počeo izvlačiti iz sremskih rovova, da su položaji branjeni sa sve manjim snagama i da je »neprijatelj oslabio i u artiljeriji«. Štab divizije - uzdajući se u podatke štaba armije - obavještava 1. ličku proletersku brigadu da je neprijatelj »izvukao sa svog lijevog krila 117. njemačku diviziju».^{U59)}

0 neprijatelju na pravcu planiranog prodora 1. brigade aproksimativno je rečeno da se »sastoji od Nijemaca, ustaša i bjelogardejaca».¹³⁶⁰⁵ Tako 1 u Lipovcu i u Batrovcima. Neprijatelj je bio znatno jači od pretpostavki o njemu. Između Spačve i Save, u rajonu dejstva »bosutske grupe« divizija, do 5. aprila je bilo nešto više od 4000 njemačkih i kvislinških vojnika, a između 5. i 7. aprila u taj rajon štab 34. armijskog korpusa dovlači još dva grenadirski puka ojačana artiljerijom i jedan fizilirski bataljon. U selu Lipovcu, na desnoj obali Bosuta i kod ušća Spačve, štitajući prilaze i Lipovcu i Apševcu, na položajima koje je 1. brigada bila zaposjela 4. januara, a napustila u vrijeme druge njemačke januarske ofanzive, bili su dijelovi 41. pješadijske tvrđavske divizije, i to njen Njemačko-arapski bataljon. Sjevernokavkaski bataljon 41. divizije, ojačan četom 1230. puka i artiljerijom, držao je položaje u Batrovcima, oslonjen na obje obale Bosuta. Od ustaško-domobranskih jedinica između Spačve i Save bili su dijelovi 3. i 12. divizije. Takođe, na tim položajima su i dijelovi Ruskog zaštitnog korpusa. Uoči ofanzive, saznalo se da su ti položaji branjeni artiljerijom, ali nije se precizno znalo da samo u Lipovcu drži 2 brdska topa, jedan protukolski top i dvije baterije teških minobacača. Osim toga, ispred svih položaja bila su gusta minska polja, a ispred lipovačkih rovova bile su i prepreke od bodljikave žice.

»Marko Orešković« je u napadu na Lipovac krvario kao u svojim najtežim borbama. Komandant 1. bataljona snažni Nikola Pavković, vodio je bataljon uzorito vješto. Jednako u njega kao i u komesara Damjana Zorića, koji je s mnogo darovitosti opisivao ljude i bojeve, borci su imali najveće povjerenje. Obojica su, Pavković i Zorić, kao i njihovi najbližiji saradnici, uoči pokreta razložno računali na velike gubitke. Ulazeći u lipovačke močvarne šume, komesar Zorić je - reći će kasnije - »naprosto fizički osjećao prisustvo smrti«. Ne bi pouzdano mogao objasniti razlog, ali je silno slutio da će poginuti baš oni koje je svakako želio zaštititi. Jedan od tih je bio osamnaestogodišnji vodnik Pajo Bursać komesarov komšija iz Ličke Kaldrme. Nad odrom Pajinog brata Miće, u Valjevu, dao je obećanje: »Barem ćemo Pajinu sačuvati, sigurno ćemo ga sačuvati«! Možda stoga, u strahu za Pajinu, sve vrijeme u mrklom mraku traži mladića i nastoji da ga zadrži uza se.

Ide se sporo. Teško je kroz močvare. Ljudi su potpuno mokri, ne samo zbog provala oblaka, nego i zbog močvarnog zemljišta.

Noć 4. i 5. aprila je spojila Damjana Zorića, Slavka Plečaća, komandira čete automatičara, i kurirskog komandira Pajinu Bursaća. Kroz mutnu vodu bauljaju jedan uz drugog, na samom čelu bataljona. Još je, računaju, dosta vremena do vremena dogovorenog za početak napada. No, akcija nije išla po planu. Na različite načine postavljene,

B59) A VII, 798, 9-1/
¹³⁶⁰⁵) Isto, 800, 12-51/10

njemačke nagazne mine su alarmirale Nijemce, bjelogardejce i ustaše. Odjednom je došlo do serije eksplozija. Trenutak kasnije zaštekali su mitraljezi iz neprijateljskih rovova. U stroju 1. bataljona prvi je pogođen vodnik Pajina Bursać. »Kugla mu se zadržala u ranjenoj ruci. Komesar Damjan Zorić bolno stenje, kao da je njega pogodilo. Prihvatio je onemoćalog komandira kurira, zubima i prstima mu čupa metak iz rane...¹³⁶¹ Student Đorđe Bađekić (vjerovatno: Bađekovski), Makedonac iz okoline Gostivara, mladić s osjećajem za suptilni humor, s baritonom opernog pjevača, također je priskočio u pomoć teško ranjenom Pajini, no njega je zaustavio njemački rafal. Ostao je na mjestu mrtav.

Tako se borba počela razgorijevati u ponoć, u noći 4. i 5. aprila prema zapisu Miloša Čankovića. Prema operacijskom dnevniku štaba 6. proleterske divizije, borba je počela u 3 sata 5. aprila.

Istovremeno se u borbu uključuju i čete 3. bataljona »Božidar Adžija«. Iz časa u čas sudar je dobivao na intenzitetu. U operacijski dnevnik brigade je unesen podatak da je 5. aprila »izvršeno niz jakih napada na neprijatelja ali su svi napadi bili odbijeni«.¹³⁶²

Po močvarama i šumskim gustišima, na minskim poljima i ispred rovova oko Batrovaca i Lipovca, 5. aprila poginula su 32 borca 1. brigade. Uglavnom, svi su izvučeni s bojišta i sahranjeni u Moroviću. Ranjenih je bilo izuzetno mnogo - čak 148! Sanitet je imao posla kao nikad do tada. Dok su odjekivale posvuda postavljene mine i artiljerija »snažnom vatrom neprestano tukla«,¹³⁶³ bolničari i nosioci ranjenika su ulijetali u vatru i činili ponekad naprosto nepojmljive podvige spašavajući ranjene drugove. Prethodno je u sve bolje organiziranom sanitetu divizije i brigade dogovoreno da se ranjenici »evakuišu smerom Kukujevcu - Sremska Mitrovica i to na taj način što će se svi ranjenici upućivati u prijemno-otpremnu stanicu Kukujevcu«.¹³⁶⁴

Načelnik saniteta 6. divizije kapetan Danica Rosić pamti da je »prvih dana ofanzive sve funkcionisalo na najbolji način, a posle je bilo mnogo gubitaka i u sanitetu... «

Tada je svaki vod imao svog bolničara, a nije bilo bolničara koji nije završio osnovnu obuku sanitetskog usmjerenja. Osim bolničara, svaki vod je imao po dva borca odabrana za nošenje ranjenika. Cete su imale po četvoricu nosilaca ranjenika, a bataljonsko previjalište - osam. Danica Rosić je uoči ofanzive obavijestila armijsko sanitetsko rukovodstvo da svaki bataljon u 6. proleterskoj diviziji ima referenta saniteta, zamjenika referenta, higijeničara, po tri previjačice u previjalištu, a »pored ovih postoje još i dva odgovorna druga kao vođe patrola. U bataljonu tako postavljen sanitet sačinjava sanitetski vod sa svojim vodnikom«.

Sav brigadni sanitet je bio svrstan u sanitetsku četvu. »Svaka brigada ima dobro organizovano brigadno previjalište«, sa 60 ljudi. »Svako brigadno previjalište ima svog lekara«, a »brigadni sanitet ima referenta

¹³⁶¹) viasta Švarcmajer, Ljudi i legando, »Arena« br. 200, str. 5

¹³⁶²) z b NOR, XI, 1, 278

¹³⁶³) I s t o

¹³⁶⁴) Zbornik dokumenata i podataka sanitetske službe u narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, knj. 7, Beograd 1967, str. 56

saniteta, higijeničara i apotekara, zamenika referenta saniteta i zamenika apotekara», U brigadi uoči ofanzive »nema ni jednog vodnog ni čet-nog bolničara koji nije prošao kroz bolnički kurs. Sve drugarice previjačice u bataljonskim i brigadnim previjalištima, kao i u ambulanti i bolnici lakih ranjenika, završile su niži ili srednji sanitetski kurs«.^{1365>}

Da nije bilo tako dobro organiziranog saniteta i da se svaki pripadnik te službe nije maksimalno zalagao, gubici bi i 5. aprila i svih narednih dana ofanzive bili neuporedivo veći.

Od početka 5. aprila juriši ne prestaju. U dva navrata presijecana je ispred Lipovca bodljikava žica. Vod Svetolika Mihailovića koji će tu poginuti 7. aprila bio se čak domogao prednjih linija lipovačkih rovova, ali ipak očekivanog uspjeha nije bilo. Napadi su nastavljeni i padom mraka. Miloš Čanković zapisuje da je »jaka i žestoka borba trajala cijelu noć«. Štab brigade je ocjenio da uspjeha nije bilo »iz razloga što je neprijatelj bio jako utvrđen bunkerima, ispred kojih su velika minska polja, bodljikava žica, a uz to brisanost terena velika«.¹³⁶⁶

Ni poslije 24 sata žestina boja nije smanjena. Borba je, bit će javljeno štabu divizije, i 6. aprila »vođena preko čitavog dana«, a bila je »žestoka naročito kod Batrovaca«, ¹³⁶⁷ gdje je napadao 3. bataljon »Božidar Adžija«, ojačan 5. aprila vodom političkih delegata vodova, koji su upravo bili završili politički kurs pri štabu divizije.

Drugog dana ofanzive iz 1. brigade je, više na položajima ispred Batrovaca nego ispred Lipovca, poginulo 36 boraca. Ranjenih je 114¹³⁶⁸. Nešto zapadnije, u rajonu Vrbanje, tada se u ofanzivu uključila kompletna 6. proleterska divizija; 6. aprila imala je 244 izbačena iz stroja (62 mrtva).

»Oko 17 sati« 6. aprila, piše u dnevniku komandant 1. brigade Miloš Čanković, »ranjen je komandant III bataljona Jovanić Đoko. Istog dana ranjen je major Ilija Palija (umro je istog dana). Oko 18 sati zauzeti Batrovci. Zarobljeno 80 neprijateljskih vojnika i 15 šaraca i ostale spreme. Na našoj strani veliki gubici... «

Boj za Batrovce je uspješno okončan.

Ulazak u robove oslonjene na obale Bosuta i Spačve skupo je plaćen. Ali bez Batrovaca dalje se nije moglo. Prolaz kroz utvrđenu zonu je otvorila grupa bombaša koje je vodio zamjenik komandira čete Nikola Popović, bravar iz Bosanske Gradiške, koji se brigadi priključio na njenom maršu za Srbiju, vrativši se s liječenja iz Italije. Osim zastavnika Nikole Popovića, u grupi bombaša je bio i zastavnik Nikola Javorina, rođen u porodici solunskog dobrovoljca u Banatskom Karadorđevu. Poginuli su jedan pored drugog. Zahvaljujući njihovom podvigu, u Batrovce se »probio i uklinio se u mesto vod kojim je komandovao Jovo Obradović zvan Jovonja. Pod zaštitom artiljerijske i minobacačke vatre primakao se do utvrđenih zgrada, obasuo ih ručnim bombama, a onda izvršio juriš i stvorio prodor u koji su docnije ubačene i ostale jedinice. Posebno su se istakli hrabrim držanjem u borbi politički delegati, koji

"ššTTsto, 230-235

¹³⁶⁶) A VII, 800, 12-51/10

7) zb, NOR, XI/1, 278

¹³⁶⁸) A VII, 800, 12-51/10

su bili slušaoci političkog kursa pri štabu 6. divizije u Šidu... Pet ih je poginulo u borbi za Batrovce. Bili su to sve članovi Partije, mladići sa puno poleta i idealizma».¹³⁶⁹

U probou u utvrđene Batrovce, uz zastavnike Popovića i Javorinu i petoricu delegata vodova, poginuo je Jovan Stanisavljević, mehaničar iz Popine, komandir voda. Misleći da je komandir voda tek ranjen i da bi ga mogao spasiti, na čistinu, gdje je ležao već mrtav Stanisavljević, zaletio se jedan od mladih Makedonaca, Đorđe Andrejević (vjerovatno Andrejevski). Pao je rafalom sasječen dva metra ispred Stanisavljevića. Trenutak kasnije tu je poginuo i četni bolničar Radovan Matić. Tada je s čitavim vodom u juriš krenuo vodnik Franc Košak, ali i on gine. Ispred bunkera na jugoistočnom ulazu u Batrovce ostali su, jedan uz drugog, sjedinjeni u smrti, kao što su po tom jedinstvu bili snažni i u životu, Ličanin, Srbijanac, Makedonac i Slovenac...¹³⁷⁰

Za prodor u Batrovce nemalu zaslugu imaju i artiljerci. Neposrednim gađanjem uspjeli su da precizno tuku najopasnije vatrene tačke obrane. Inženjerska četa 1. brigade i divizijski inženjerski bataljon, koji je po četvrtoaprilskom naređenju štaba divizije dobio »zadatak da vrši prebacivanje snaga I brigade preko r. Bosut, da vrši evakuaciju ranjenika I brigade preko r. Bosut, da daje jedan vod obaveštajnom oficiru divizije kapetanu (Luki) Martinoviću radi raščišćavanja prosjeka koji su zakrčeni siječenjem stabala;«¹³⁷⁰ raščistili su, koliko god se to moglo, minska polja i zone s bodljikavom žicom.

Prvi bataljon nije u borbi za Lipovac ulagao manje napora i boračkog umijeća, ali nije uspio ući u njemačke rovove. Nisu sačuvani izvještaji o posebno istaknutim, ali ako je suditi po dubini prodora u neprijateljski raspored, najviše su učinile bombaške grupe pod komandom komandira voda Svetolika Mihailovića i delegata voda Đure Ušljebrke, te desetine Jozefa Putnika i Antona Kostnika. U jednom od tih juriša vodnik Mihailović je poginuo. Poginuo je i desetar Putnik, a Đuro Ušljebrka, Dalmatinac odrastao u Beogradu, gdje je dosegao ugled vrhunskog sportiste, i Anton Kostnik teško su ranjeni.

U Lipovcu, odnosno ispred Lipovca, »neprijatelj se jako utvrdio i branio položaj« tako »uporno i žestoko«, zapisao je u dnevniku Miloš Čanković, da se mnogo nije dalo učiniti, iako je - to je podatak iz operacijskog dnevnika - »u toku dana izvršeno više napada«.

Drugog dana boja za Lipovac, ispred gusto pletene bodljikave žice i na minskim poljima oko Lipovca, ginuli su i borci 2. bataljona »Pekiša Vuksan«. Miloš Čanković i Simo Baškot izvanredno organiziraju napad. Sve snage su izvedene iz rezerve. Napade će u noći 6. i 7. aprila pojačati i 3. bataljon, koji je prethodno pomogao inženjercima da očiste minska polja oko Batrovaca. Borba je nastavljena i tokom dana 7. aprila. Iz borbenog stroja 1. brigade toga dana su izbačena 93 borca. Ispred lipovačkih rovova i bunkera toga dana ih gine 31. Poginuo je i jedan od najsposobnijih komandira četa, Nina Prijić. Njega i njegovu sestru Soku, bolničarku u 1. bataljonu, svi su znali po ljepoti i dobroći. Mrtvog

¹³⁶⁹ Dane Ćuić, n.d. 468
¹³⁷⁰ AVII, 800. 12-51/10
¹³⁷¹ Zb. NOR, X/1,279

komandira Ninu Prijića je iz okršaja na rukama iznio zamjenik komandanta bataljona kapetan Rade Krajnović Krajina. Kapetanov lijevi obraz je imao duboku brazgotinu od rane zadobijene u boju za Valjevo. Zapamćen je kako 7. aprila jeca bez suza i kako, kad je Kostić Narančiću naređivao da umjesto Nine Prijića preuzme komandu čete snagom kri-ka kaže:

- Čuvaj se, brale. Svi ćete mi izginuti...

Ostale snage 6. divizije toga su dana vodile teške borbe u rajonu Vrbanje. Čitava divizija ima 73 poginula i 222 ranjena.¹³⁷² Prodor kroz bosutsku zonu zahtijevao je ogromne napore i žrtve. Pokazalo se da je neprijatelj u bosutskim utvrđenim zonama neuporedivo uporniji i otporniji od očekivanog, da je dovoljno i odlučan da se brani i jak da volju provede tako da - neovisno o veličini sopstvenih gubitaka - istraje na tim položajima sve dok i posljednji vojnik 34. armijskog korpusa ne bude izvučen s ugroženih položaja na desnoj obali Save kod Brčkog. U takvoj situaciji štab 6. proleterske divizije, neprestano od štaba armije potican da sa 6. i 11. divizijom i Konjičkom brigadom razbije utvrđenu liniju između Vrbanje i Save, odlučio je da dijelovi 22. divizije blokiraju neprijatelja u Lipovcu, a 1. proleterska brigada 6. divizije da se - kao izuzetno prodorna jedinica - priključi glavnini snaga »bosutske grupe« u borbi za Vrbanju.

Do izvlačenja s položaja oko Lipovca i do pokreta prema komunikaciji Brčko - Županja - Vinkovci, što će uslijediti poslije ponovljenog zahtjeva general - lajtnanta Peka Dapčevića da »Đoko osmog rano pređe u energičan napad«, 1. lička proleterska brigada je imala 423 izbačena iz borbenog stroja: 99 poginulih i 324 ranjena, od kojih će, kao što to potvrđuju statistike, njih 4 posto umrijeti od rana.¹³⁷³

Smanjeni ukupno za 423 borca, bataljoni 1. brigade su lipovačke položaje napustili u 4 sata 8. aprila. Marš na zapad će trajati neprestano šest sati, sve do močvarne bosutske šume Busevine, par kilometara sjeveroistočnije od Soljana. Tek što su kolone prispjele u tu mračnu i vlažnu šumu, vezisti su već uspostavili kontakt sa štabom divizije, koji je zahtijevao da se - u sadejstvu s 2. ličkom proleterskom brigadom - izvede napad na Vrbanju.

Vrbanju je najprije, 6. aprila, napala i osvojila 3. lička proleterska brigada pod komandom Ljubomira Medića Brzice i Gojka Milekića. No, neprijateljske snage nisu ni po koju cijenu mogle ostati bez Vrbanje, jer bi tako bile zasigurno izgubljene njemačke jedinice koje se izvlače iz Bosne pravcem Brčko - Vrbanja - Vinkovci. Dobro upravljane i racionalno raspoređivane, odlučne da na presudnim bojištima vode odsudne borbe, njemačke jedinice su vrlo brzo pojačavale one sektore fronta gdje je to bilo nejneophodnije. Sa znanjem o sadržaju radio-poruka jedinica 1. armije JA, znali su gdje će uslijediti najjači napad. Kad su lički proletari 6. aprila prodrli u Vrbanju, uslijedila su brojna pojačanja. Na taj sektor je bačen ojačani 16. puk njemačke 22. divizije.

S Čerkezima i ustašama Nijemci su izvršili napad na Vrbanju iz nekoliko pravaca. Poslije pet uzastopno izvršenih juriša, u 9 sati 7. aprila, Nijemci su ponovo ušli u Vrbanju, gdje je toga jutra 3. brigada imala

¹³⁷²) Zb. NOR, XI/1,280

¹³⁷³) Isto, 194

¹³⁷⁴) Sanitetski zbornik 7, 360

42 poginula i 160 ranjenih. Neprijatelj je - javio je 7. aprila general-major Morača general-lajtnantu Dapčeviću, koji, začudo, nije imao neposrednu radio-vezu sa štabom »bosutske grupe« - »na čitavom Đokinom sektoru vršio protivnapade i organizovao front ispred svih sela« na liniji Sava - Đurići - Drenovci - Vrbanja.¹³⁷⁵⁾

Prije nego što će se 1. lička brigada uključiti u borbe za Vrbanju 8. aprila, u tom su rajonu ostale jedinice 6. proleterske divizije imale ogromne gubitke; čak 56 poginulih. U tim obostrano upornim sudarima pri čemu je juriš redovno odbijan kontrajurišom, uz česte borbe prsa u prsa, komandant 3. brigade Ljubomir Medić Brzica je poginuo, a u Lici popularni Dragan Rakić bio je ranjen. Komesar 3. brigade Gojko Milekić i pomoćnik komesara artiljerijske brigade Dako Barać (onda devetnaestogodišnjak) takođe su ranjeni.

Do uključenja 1. brigade u borbe za Vrbanju, komanda njemačkog 34. armijskog korpusa je uspjela prevesti ostatak svojih snaga s južne obale Save. Koncentrišući jake snage na sjevernoj obali, neprijatelj je uspješno zaustavio prodor »bosutske grupe« divizija 1. armije JA. Da su tri divizije »bosanske grupe« smogle snaga i da su našle načina da na »repu« 34. armijskog korpusa pređu Savu odmah poslije oslobođenja Brčkog, situacija bi se i u bosutoj zoni i na čitavom sremskom frontu, znatno izmijenila. No, »bosanska grupa« divizija 1. armije tek je morala prikupljati plovna sredstva i organizirati prelazak Save.

Štab 6. proleterske divizije je 8. aprila naredio 1. brigadi da »vrši pripreme i koncentraciju snaga za novi napad« na Vrbanju, a u 4 sata 9. aprila, ponovljeno podstican od štaba armije da »energično napadne na Vrbanju i Soljane«, ¹³⁷⁶⁾ general Jovanić je telefonski naredio da sve dijelove 1. brigade uključi u borbu za Vrbanju po planu koji je utanačen u štabu divizije popodne 8. aprila.

Brigadi je trebalo manje od dva sata da se, razvijena u borbeni porredak, uključi u borbe. Jedinice su bile upozorene j- zahvaljujući informaciji štaba divizije - da je neprijatelj u Vrbanji »vrlo jak i žilav u odb-ranik«, da je osion, žestok i da »često ide u protivnapade«. Preciznog podatka o neprijatelju u Vrbanji, zbog toga što su manji dijelovi stalno pristizali od Save i Županje, ni štab 6. proleterske divizije nije znao, ali se moglo uočiti da »neprijatelj dovlači pješadijske snage i 5 tenkova«. ¹³⁷⁷⁾ Nikola Pavković, obično mudar da odšuti neprijatne istine, ova-ga puta se oporo nasmijao: »Izmjerit ćemo mi njegovu snagu i sasvim sigurno javiti štabu koliko je švapski gad jak!«

Komandant brigade i komandanti bataljona su iz Busevine pojahali ispred bataljonskih kolona. Čete 3. bataljona prvi put je, u ulozi koman-danta bataljona zbog tog što je Đoko Jovanić ranjen, vodio Jovo Zavišić, koji je od 7. marta bio zamjenik komandanta »Božidara Adžije«. Taj ba-taljon su uvijek vodili sposobni i hrabri ljudi, kakvi su - zaredom - bili Stipe Ugarković, D Mitar Zaklan, Vlade Ciganović, Branko Radenović Gešić, Miloš Čanković, Đoko Jovanić i, od 9. aprila 1945, Jovo Zavišić. S ostalim komandantima bataljona i Milošem Čankovićem poručnik

¹³⁷⁵⁾ Zb. NOR, XII/1, 195

¹³⁷⁶⁾ Isto, 196

¹³⁷⁷⁾ Isto, 197

Zavišić je prvi put izvršio komandantsko izviđanje 9. aprila. Na koti 85 komandanti su utanačili detalje plana napada:

Prvi bataljon je dobio sjeverozapadni pravac; osim što u tom smjeru napada Vrbanju, treba da, kilometar sjevernije od sela, presiječe put prema Lipovcu;

Treći bataljon, oslonjen na lijevo krilo krntijaša, nastupa od sjeveroistoka utvrđene položaje između pitomih brežuljaka na karti označenih kao kote 82 i 84;

Drugi bataljon je zadržan uz štab brigade, u rezervi, u šumi sjeverno od kote 81.

Komandanti su još bili na koti 85, kad je iz štaba divizije kurir donio prijepis radiograma komandanta 1. armije general-lajtnanta Peka Dapčevića, koji je preko Milutina Morače tražio:

»Đoko mora svakako očistiti Gunju i Vrbanju da bi nam omogućio prelaz preko Save«.¹³⁷⁸⁾

Uz taj tekst general-major Jovanić je dopisao samo jednu rečenicu: »Druže Miloše, moramo uzeti Vrbanju!«

Razvijajući se iz pokreta u borbeni poredak, bataljoni »Marko Orešković« i »Božidar Adžija« su u 9 sati sa sjeverozapada i sjeveroistoka napali Vrbanju. S druge strane sela u borbu se uključila 2. lička proleterska brigada. Obe brigade su uložile izuzetan napor, nisu žalile znoja ni krvi, ali u Vrbanju se još 9. aprila nije moglo prodrijeti. Da bi se u tome uspjelo, trebalo je mnogo više artiljerije i granata.

Ta obrambena zona, na zapadnim izlazima iz močvarnih bosutskih šuma, između Spačve i Save, bila je do 5. aprila zaposjednuta od 3. i 12. ustaško-domobranske divizije i dva bataljona Ruskog zaštitnog korpusa (računa se da je bilo oko 4000 vojnika). Između 5. i 7. aprila, kad je počela ofanziva 6. divizije, u vrbanski sektor su iz Bosne preko Save dovedene jedinice 22. i 41. tvrđavske divizije: tada je 47. puk pojačao obranu Gunje, 16. puk obranu Vrbanje, a 65. puk obranu Drenovaca. U Vrbanji je bio 41. fizilirski bataljon, a u susjedstvu, na frontu prema Savi, tri bataljona Ruskog zaštitnog korpusa. Obranom Vrbanje komandovao je štab 22. njemačke divizije, koja je - tučena u prethodnim borbama - u aprilu 1945. godine imala tek 6000 vojnika.

Ujutro 9. aprila, uočivši manevre 1. brigade, komandant njemačke 22. divizije je glavninu vrbanskih snaga zadržao u bunkerima i rovovima, ispred kojih su bila gusto načičkana minska polja, a dio 16. puka i 41. fizilirskog bataljona izvukao je iz opkoljenog mjesta u šumu Boljkovo, kilometar i pol sjeverno od Vrbanje: tim lukavim manevrom ugrozio je krila i bokove »Marka Oreškovića«. Komandant »Oreškovića« Nikola Pavković je njemački manevr uočio tek kad su Nijemci već bili raspoređeni u Boljkovu. Došlo je do bliskog sudara. Tu je, savladavši dvojicu Nijemaca, Orden hrabrosti zaslužio Radivoje Ilić. Trećeg njemačkog vojnika Radivoje je zarobio, ali kad je htio da se sa zarobljenikom povuče, uletio je u grupu Nijemaca i poginuo.

U borbu se pred podne uključio i 2. bataljon »Pekiša Vuksan«. Napada u pravcu boljkovske šume i nešto sjevernije od Boljkovca, prema Landekića - stanu. Čitav štab 2. bataljona je u prvoj borbenoj liniji. Ko-

¹³⁷⁸⁾ Isto, 128

mandant Todorić naučio da juriša na čelu čete. Kasnije će biti ukoren zbog »suvišnog junačenja«. Šimo Baškot, komesar bataljona, u dva navrata je bio primoran da se bori prsa u prsa. Rukovodilac Partije u 2. bataljonu Veljo Dimić otrgao je kapetanske oznake nekog Nijemca, a sam je dobio kundakom po glavi. Zamjenik komandanta Milan Filipović bio je najuspješniji: on je zarobio njemačkog podoficira. Ipak, Boljkovo nije zauzeto. Nijemci su se zadržali na zaposjednutim položajima, kadri pri tome da često na juriše odgovaraju protujurišima. Slično je bilo i na istočnom i jugoistočnom pravcu, gdje su napadali bataljoni 2. ličke proleterske brigade.

U rano popodne 9. aprila, štabu divizije je javljeno da »napad nije uspio, jer je neprijatelj bio razvučen po salašima i šumama, odakle je manevrisao i vršio kontranapade, a predteren preko koga je vršen napad je brisan«.

U borbi za Vrbanju, 9. aprila, 1. brigada je imala 12 poginulih, 49 ranjenih i 2 kontuzovana. Citava divizija je toga dana imala 189 izbačenih iz stroja (41 poginuo).

Narednog dana, 10. aprila, 1. brigada je ponovo angažirana u borbama za Vrbanju. Toga dana komandant armije, u nervoznom iščekivanju da mu se s 5. i 17. divizijom omogući prelaz na sjevernu lijevu obalu Save u dva navrata depešama traži od načelnika štaba 1. armije: »Doko mora likvidirati Vrbanju i Gunju u cilju osiguranja našeg prelaza«. Morača je uveče odgovorio: »Napadali smo selo Vrbanju i Đuriće i nismo uspjeli. Neprijatelj se ogorčeno brani. Našima nedostaje artiljerijska municija, 10. uveče napadamo Vrbanju i sektor Đurića, ali nismo sigurni u puni uspjeh«. Vjerovatno nije previše očekivao zbog toga što je komandant »bosutske grupe« divizija smatrao »da će on, pri sadašnjoj jačini neprijateljskih snaga na sektoru Gunja - Vrbanja, teško ovladati pomenutim sektorom«, jer »neprijatelj je na pravcu (nastupanja) VI i XI divizije stvorio front i ogorčeno se bori za svaki salaš«.

U napadima na neprijateljske položaje u Vrbanji i oko Vrbanje 10. aprila samo je nešto više uspjeha imala jedna četa »Pekiše Vuksana«, koja je vodila borbu kod Landekića - stana. S mnogo domišljatosti vođena od Markice Vojinovića i Petra Rađenovića.¹³⁷⁹ Ta je četa neprimjetno podišla neprijatelju, a onda se iznenada sručila na isturene položaje dijelova 41. fizilirskog bataljona. Vojinovićeva i Rađenovićeva četa je u tom silovitom napadu imala petoricu ranjenih,¹³⁸⁰ a neprijatelju su »naneseni osjetni gubici«.¹³⁸¹

Popodne 10. aprila 1. brigadi je naređeno da obustavi daljnje napade na Vrbanju. Štab divizije joj je namijenio zadatak da uveče napadne Nijemce i ustaše u Drenovcima: 6 kilometara južno od Vrbanje, i toliko sjeverno od Gunje.

Toga dana komandant 1. armije Peko Dapčević je 5. i 17. diviziji naredio da od Brčkog forsiraju Savu i pređu na sjevernu obalu. Budući da je već 7. aprila ostao bez mostobrana kod Brčkog, komandant nje-

¹³⁷⁹) Jo nije peto Rađenović koji je 1944. bio komesar Ruskog bataljona.

¹³⁸⁰) u operacijskom dnevniku se ti podaci ne nalaze, ali je to zabilježeno u Cankovićevom dnevniku.

¹³⁸¹) AVII, 800, 12-56/10

mačkog 34. armijskog korpusa je odobrio razaranje mosta na Savi kod Brčkog. To je onemogućilo »bosanskoj grupi« divizija 1. armije da u dinamičnom tempu nastavi gonjenje neprijatelja. Tako se dogodilo da je »bosutska grupa« divizija primila na sebe i one neprijateljske snage koje su se povukle pred »bosanskom grupom«, pa ni uz onako velike žrtve nije više dana uspijevala da presiječe obrambenu liniju Vinkovci - Sava u rajonu Vrbanje. Neprijatelj se uporno držao sve do 10. aprila. A kad je u štabu 34. armijskog korpusa postalo jasno da je »bosanska grupa«, poslije trodnevnog čekanja, konačno prikupila plovna sredstva i da će konačno krenuti preko Save, naredio je dijelovima svoga korpusa da - ako je moguće neprimjetno - napuste dotadašnje položaje, odnosno da se povuku iz Đurića, Gunje i Drenovaca, a potom i iz Vrbanje.

Namjera štaba 34. armijskog korpusa je u potpunosti uspjela. Ni 11. ni 6. divizija nisu uočile njemačko-ustaško izvlačenje. Dok se jedinice »bosutske grupe« pripremaju da izvedu odlučujući udarac i da se, po svaku cijenu ukline u njemački raspored, neprijatelj je zameo trag i nestao. Kad 1. lička proleterska brigada, poslije opreznog podilaženja utvrđenim položajima, u 23 sata 10. aprila izbiye pred Drenovce, izvidnice će tek utvrditi da »neprijatelja u Drenovcima nema«. Čak četiri sata ranije Nijemci su se povukli. S tom mogućnosti, čini se, nitko u štabovima »bosutske grupe« nije računao. Da je to očekivao i da je održavan neprestano kontakt s neprijateljem, moglo ga se sačekivati u povlačenju i tući iz zasjeda.

Povlačeći se iz sela s lijeve obale Save i iz Drenovaca, neprijatelj još nije pokazivao namjeru da želi sasvim napustiti Vrbanju. Dapače, ostavljao je dojam - privlačeći u taj rajon sve jedinice iz Gunje i Drenovaca - da duž željezničke pruge kod Vrbanje, na izuzetno utvrđenim položajima, želi pružiti odsudni otpor. Očekujući takav otpor, »bosutska grupa« je dobila zadatak da svim snagama udari prema Vrbanci i preko Vrbanje na zapad. Istovremeno se i »bosanska grupa« morala prebaciti na lijevu, sjevernu obalu Save, a 3. armija preko Drave i Dunava u Slavoniju. Proboj centralne sremske zone očekivan je u noći 11. i 12. aprila. U takvom planu, 1. lička proleterska brigada je 11. aprila dobila zadatak da se pomjeri prema željezničkoj stanici Vrbanja, a popodne 11. aprila naređeno joj je da tu stanicu »napadom svih svojih snaga svakako osvoji«.

Kad je 1. brigada krenula prema željezničkoj stanici Vrbanja, Savu je prešla 5. udarna krajiška divizija sa svim svojim dijelovima. U rajonu Drenovca povezale su se dvije krajiške divizije - 5. i 11. Odmah iza 5. divizije Savu su počele forsirati i jedinice 17. istočnobosanske divizije.

Prva brigada se 11. aprila pet sati pripremala za napad na željezničku stanicu Vrbanja. Napad je počeo u 19 sati. Prvi borbeni raspored je dobio »Pekiša Vuksan«. »Orešković« i »Adžija« su u drugom redu napada. Štab brigade je jednu četu krtijaša zadržao u rezervi, a ostale snage toga bataljona su usmjerene prema Posavskim Podgajcima, od Vrbanje na jugozapad, na rubu šumskih gustiša Sočna i Radiševo.

»Pekiša Vuksan« je usmjeren na jugoistočne prilaze željezničke stanice Vrbanja. Čete su u jednom silovitom naletu prešle predstražarske položaje, da bi se - razvijene u streljački stroj - našle na strahovito tučenoj vjetrometini. Miloš Todorić i Simo Baškot Simo, dva iskusna lička ratnika, obično kadri da nađu procjep u neprijateljevom rasporedu, ovoga puta su već u prvom jurišu shvatili da pred njima procjepa nema. Sve što se dalo učiniti, moralo se učiniti silom. Zato tri puta zaredom vode čete u juriš. Prvi put neprijatelj je ostao u bunkerima i rovovima, a na drugi i treći juriš »Pekišinih« četa Nijemci su odgovorili kontrajurišima. Dvojica nerazdvojnih, partijski rukovodilac čete i komesar čete, potporučnici Martin Prpić, Hrvat iz Bužima, i šest godina mlađi Rade Potrebić, učenik, Srbin iz Počitelja, prilikoma drugog njemačkog kontrajuriša su sačekali Nijemce i sudarili se prsa u prsa. U tom žestokom okršaju ranjeni su i Prpić i Potrebić.

Napade »Pekiše Vuksana« su poslije 20 sati pojačavale čete »Božidara Adžije«. Neprijatelj je odolio svim napadima. Tako je bilo i na pravcu nastupanja »Marka Oreškovića«. Čete pod komandom Koste Narančića, Đure Zorića i Josipa Župana, s komesarima (odnosno v. d. komesara) Ivanom Balenom, Rafajlom Juretićem i Vladom Veinom uspjele su potisnuti Nijemce s položaja istočno od kanala što dijeli oranice i livade podgajačke od močvarnih šuma, kroz koje je prosječena željeznička pruga Vinkovci - Vrbanja - Brčko, ali ni poslije nekoliko napada nisu uspjele da se prebace preko kanala.

Napadan neprestano od 19 sati 11. aprila do jutra 12. aprila, neprijatelj u rajonu Vrbanje nije mogao ništa učiniti za svoje snage u centralnoj sremskoj zoni iako u noći 11. i 12. aprila iz Vrbanje nije ustuknuo. Štab brigade će u izvještaju štaba divizije reći da je »neprijatelj veoma uporan« iz dva razloga: a) »što mu je to uporište od velike važnosti za izvlačenje snaga iz sela Vrbanja«, b) što je to ključno čvorište »na glavnoj liniji neprijatelja koju uporno brani« utvrđen »u mnogo bunkera ispred kojih su minska polja«.

I na pravcu napada 2. i 3. bataljona, i na pravcu napada 1. bataljona, »prilaz neprijatelju je sav kroz šum«. To je rajon bezimnih kota 87,83 i 84. Utvrđena, rovovima prekopana i bunkerima ojačana linija od Vučesne bare do Sarajčeva stana. Tu je uveče 11. aprila poginulo 5 boraca, a 24 su ranjena. Nekoliko kilometara istočnije odatle, u selu Vrbanja, 2. i 3. brigada 6. divizije, ojačane Artiljerijskom brigadom, imale su čak 712 izbačenih iz stroja (21 je poginuo).

Pred jutro 12. aprila komandant divizije je od štaba 1. brigade tražio da se napadi nastave. Na položaje 1. brigade je do podne stigao i komandant armije general-lajtnant Peko Dapčević, koji, je, prešavši s 5. i 17. divizijom Savu, preuzeo neposrednu komandu i nad »bosutskom grupom«. Obaviješten o uspješnom prodoru grupe divizija pod komandom Milutina Morače u centralnoj sremskoj zoni i o forsiranju Drave i Dunava od jedinica 3. armije, general Dapčević je »bosanskoj« i »bosutskoj« grupi naredio da uporno nastave prodiranje pravcima Gunja - Županja i Gunja - Vinkovci.

Pred silinom napada 1. brigade neprijatelj se 12. aprila povukao iz željezničke stanice Vrbanja. Daljnje zadržavanje u rajonu Vrbanje Nijem-

cima je postalo izlišno, čim se Moračina grupa divizija uspjela u jednom naletu probiti čak oko 30 kilometara na zapad prema Vukovaru i Vinkovcima. Ne odvajajući se od neprijatelja, bataljoni 1. brigade su 12. aprila dosta brzo slamali posljednje otpore zaštitničkih dijelova na željezničkoj pruzi Vinkovci - Vrbanja, pa preko Sočne nastavili prodor prema Županji, sa zadatkom da oslobodi Bošnjake, selo na lijevoj obali Save, 18 kilometara sjeverozapadno od željezničke stanice Vrbanja.

Prvog dana opće ofanzive 1. i 3. armije JA, 12. aprila, u prvom ešelonu 1. brigade nastupao je 3. bataljon »Božidar Adžija«. Između kota 83 i 84, gdje je očekivan snažniji otpor, Nijemci su bili ostavili samo manje odstupnice. Jovo Zavišić, svikao da s vodom ili četom nastupa u streljačkom stroju, i ovoga puta je s čelnom grupom krenuo prema Bošnjacima. Upravo je bio stigao novi komandant bataljona, Mirko Starčević, koji će narednih dvadesetak dana imati priliku da smišljenim i odlučnim komandovanjem stekne veliki autoritet među svim borcima i starješinama »Božidara Adžije«. Između kota 83 i 84 Zavišić je na čelu klina munjevito projurio, pri čemu je bataljon imao 3 poginula i 22 ranjena.

Tako je završena prva faza pobjedonosne ofanzive.

U proteklih osam dana borbi, u kojima je brigada bila gotovo bez predaha, kao i ostale snage »bosutske grupe« divizija 1. armije, ispred Batrovaca, Lipovca i Vrbanje, poginulo je 140 boraca 1. ličke proleterske brigade; ranjenih je i kontuzovanih bilo 450. Čitava divizija je imala 326 poginulih, 1034 ranjena i 9 nestalih. Od ranjenih, umrlo ih je narednih dana 19.

Sekretar divizijskog komiteta KPJ, Dane Ćuić, u analizi »bosutske operacije«, odnosno u analizi borbi 6. proleterske divizije od 4. do 12. aprila 1945. kaže:

»a) Divizija je upotrebljena u takvoj zoni i na delu zemljišta gde nisu mogli doći do punog izražaja njeni borbeni i moralni kvaliteti. Zemljište u zoni napada sa svojim nepovoljnim karakteristikama za napadače ograničavalo je zamah operacije, lišavalo primene celishodnijeg manevra i dubljih obuhvata sa krupnijim jedinicama. Slabi putevi, rđavo vreme i blatnjav teren smanjivali su brzinu dejstva, silinu udara i potpunu podršku i sadejstvo. Naša artiljerija i brigadni minobacač teško su se kretali, pa se dešavalo da pravovremeno ne stignu i ne podrže jedinicu.

b) Divizija je usled objektivnih teškoća upotrebljavana u borbi po delovima. Osnovni uzrok za neuspeh u Vrbanji leži u tome što glavne snage nisu na vreme koncentrisane i upotrebljene na najvažnijem mestu...

c) Naša izviđačko-obaveštajna služba bila je nedovoljno razvijena i bez celishodnijeg oslonca na ovom terenu. Baš zbog toga izviđačke grupe, koje smo upućivali u bosutsku zonu, nisu se mogle dugo održati i neprijatelj ih je brzo otkrivao. Podaci s kojima smo raspolagali bili su nesigurni i nepotpuni...

d) I pored istaknutih nepogodnosti i teškoća, sve naše jedinice pokazale su visoku borbenu vrednost. Pokreti pri grupisanju i manevar snaga izvođeni su takvom brzinom da su premašivali uobičajene norme. ... Sadejstvo u okviru jedinica bilo je dobro i više nismo vršili juriše

sa velikim jedinicama i talasima, nego se uklinjavali i probijali odbranu, a potom u stvorene breše ubacivali ostale snage. Komande i jedinice su pokazale veliku upornost i inicijativu u izvršenju zadataka. Naročito je ispoljena umešnost i upornost u borbi I brigade pri zauzimanju Batrovaca... «

U onim okolnostima, sudar onakvih snaga nije jedinicama »bosutske grupe« mogao dati bolji ishod. Zadatak da se probije vrbansku utvrđena zona i stvori mostobran za »bosansku grupu« divizija izvršen je u onom roku u kojem se »bosanska« grupa mogla prevesti preko Save. Sve jedinice »bosanske grupe« su, prešavši Savu sjeverno od Brčkog, imale kontakt isključivo sa snagama »bosutske grupe«: neprijatelja nije bilo. To je dokaz da je zadatak u potpunosti izvršen.

S izlaskom iz bosutskih šuma zaredali su vedri dani. Pokreti su bili neuporedivo lakši nego između Bosuta i Save.

Poslije proboja vrbanske utvrđene zone, uveče 12. aprila, 1. brigada je izbila pred Županju i zaustavila se 3 kilometra istočnije, da bi prenoćila u Bošnjacima, gdje nisu zatečene nikakve neprijateljske snage. Tu se brigada odmarala do 13 sati 13. aprila, kad joj je naređeno da odmah krene na sjever i zajedno s 2. ličkom proleterskom brigadom napadne Gradište, 7 kilometara sjevernije od Županje. U akciju je uključena i 3. lička brigada, »sa zadatkom da osigura lijevo krilo II brigade«.

Napad na Gradište izveden je iz pokreta.

Tokom noći i jutro 13. aprila neprijatelj se pribrao, sredio je svoje redove i žilavom upornošću, osmjelivši se i za protunapade, sačekao 6. diviziju. Proleterima se osvetila samouvjerenost. Brzi pohod 12. aprila neopravdano je u njima stvorio dojam da kroz Slavoniju neće biti teško prodirati. Otpor organiziran u Gradištu morao ih je otrezniti, i borbe i sve štabove, do štaba armije, ali i dalje će biti mnogo više zanosnog poleta, nego trezvene, proračunate i racionalne upornosti.

U prvi napad popodne 13. aprila 1. brigada je ušla samo sa svojim 1. bataljonom i jednom četom »Pekiše Vuksana«, pod komandom Gojka Njegovana i Petra Radenovića. Glavnina brigade je, kao rezerva, još bila na maršu, kad su uslijedili prvi neuspjeli juriši na Gradište. Napad je ponovljen, s mnogo žestine i srdžbe, zbog popodnevnog neuspjeha i nepotrebnih gubitaka, u 20 sati. Ovog puta »napad je uspio i« - uneseno je u operacijski dnevnik brigade - »neprijatelj je u paničnom bjegstvu napustio uporište i odstupio u pravcu s. Cerne (3 kilometra sjeverozapadno od Gradišta). U 21. 30 časova pristupili smo detaljnom pretresanju uporišta... «

I dok su čete bile u »detaljnom pretresanju uporišta«, odnosno na odmaranju, tri sata poslije zauzimanja Gradišta, odjednom se usred mjesta stvorila njemačka kolona. U toj grupi bilo je oko 150 vojnika. Bili su naoružani »automatima i granatama od 600 grama«. To su bili ostaci jednog njemačkog bataljona, koji se povlačio iz Otoka. Kasnije će se razjasniti da je neprijatelj u Gradištu na svaki način nastojao da se održi dok mu se ne pridruži taj prethodno razbijeni bataljon iz Otoka. O tom bataljonu se u štabovima 6. proleterske divizije nije baš ništa znalo. U samouvjerenosti, zbog dinamičnog nastupanja, obavještajna služba nije uspijevala da prati kretanje neprijatelja i neprijatelj je najčeš-

će izbjegavao zarobljavanje, a u dva navrata - najprije u Gradištu, a zatim kod Sv. Petke sjeverno od Slavonskog Broda - neprijatelj će se naći u borbenom rasporedu dijelova 6. divizije. Naletjevši u 23 sata 13. aprila u Gradište, kolona od 150 njemačkih vojnika »upala je u mjesto i napala naš II bataljon sa jugozapadne strane sela energično, odlučna da se probije koristeći zgrade i dvorišta i da iza leđa napadne naš I bataljon, koji je osiguravao sjevernu stranu mjesta u pravcu s. Cerana«. U analizi štab brigade će utvrditi »da je na odsjeku I bataljona bila velika i teška borba sa neprijateljem, kome je nakon jednočasovne borbe uspjelo da se probije iako uz velike gubitke. Uništenje neprijateljske kolone nije nam uspjelo u potpunosti, pošto se neprijatelj poslužio lukavstvom i zajedno s našim kolonama ušao u samo selo i koristeći to dala mu se mogućnost da nam nanese gubitke«.

Od 150 Nijemaca, koji su pred ponoć izbili u Gradište, puno partizanskih snaga, samo 24 su poginula. A jedinice 1. brigade su u napadu na Gradište i u sudaru s neprijateljskom kolonom u Gradištu imale 19 izbačenih iz borbenog stroja; u napadu na selo poginuli su Rade Đorđević iz Kosjerića i Milan Petrović iz Zalogovca.

U sudaru sa 150 Nijemaca iz Otoka u Gradištu ginu komandir i komesar 2. čete 1. bataljona, Đuro Zorić i Rafajlo Juretić. O njima dvojici ima više zapisa, a posebno su ih opširno opisali komesar i pomoćnik komesara 1. bataljona. Dragan Grubor i Damjan Zorić. U jednom od tih zapisa o Đuri Zoriću, koji je zapamćen kao vitak momak modrih očiju i žute kovrčave kose, spor da kaže, a brz da učini, kaže se kako je »njemačko tane presjeklo mladi život i ljubav kakvu se samo može sanjati«. Baš poslije proboja kroz bosutske šume on i bolničarka Milka Vrzić, koju je zavolio još u Lici, kad ga je izvukla teško ranjenog s bojišta, otkrili su jedno drugom koliko se vole. Krili su to od drugih, a svi su jasno vidjeli kako je ljubav nesuzdrživo buknula. Komesar bataljona i pomoćnik komesara, njegovi drugovi iz djetinjstva, kasno uveče 13. aprila u Gradištu dogovorili su se s njim i s komesarom Rafailom Juretićem da će »za koji dan kad se stigne u Zagreb organizirati svadbu, pa da slavi čitav bataljon!« Kumstvo je osigurano za Rafa Juretića, komesara čete, od prosjeka boraca nešto starijeg čovjeka, iskusnog u svakom pogledu, starog mornarčinu, koji se najeo kruva sa sedam kora, a ipak je u srcu ostao djetinje osjetljiv i osjećajan. No, jutro 14. aprila nisu dočekali ni komandir ni komesar 2. čete 1. bataljona. S njima se, u ime boraca, oprostio zamjenik komandanta bataljona Rade Krajnović. Taj mladić o kojem se pričalo s beskrajnim poštovanjem, naoko tvrdi i nesmiljen karakter, plakao je i jecao dok je govorio o skupo plaćenju slobodi, a onda je, brišući suze, duboko uzdahnuo:

- Kako da se vratim u Liku bez vas?

Vodnicima Nikoli Dopuđi iz Čojluka i Nikoli Sijanu iz Debelog Brda, koji su teško ranjeni u Gradištu,¹³⁸² isto je to rekao gotovo molio, kao da od njih zavisi:

- Vratite nam se!

¹³⁸²⁾ u noći 13. i 14. aprila uz vodnike Dopudu i Sijana u bolnicu su otpremljeni i borci Milan Mladenović, Ljubiša Todorović Milisav Zarković, Velimir Milošević, Dragoslav Obradović, Milan Milošević, Dobrivoje Aleksić, Nikola Nikolić, Boro Dihiljan, Jovo Svilar, Dragoljub Dimitrijević, Živojin Đorđević i sedamnaestogodišnji Velimir Novaković.

Iznurena pokretima, brigada je 14. aprila prešla samo desetak kilometara do Šiškovaca. Nije bilo nikakvog kontakta s neprijateljem. Ali već narednog dana 15. aprila, uslijedit će i dugi, naporni marš, i uporne, krvave, obostrano žilavo vođene borbe. U te borbe 1. brigada se uključila desetak kilometara jugozapadnije od Đakova kamo je stigla, zaobilazeći Đakovo sa sjevera u velikom polukrugu, nastupnim maršem preko Starih Mikanovaca, Viškovaca i Selca.

Do tako dugog, izuzetno napornog marša i do nepredviđeno brzog uključivanja 1. brigade u borbe u rajonu Đakova, došlo je zbog toga što borbe, započete za Đakovo 14. aprila, nisu ni približno imale ishod nalik očekivanjima štaba 1. armije. »Na osnovu relativno lakog i brzog proboja srijemske utvrđene zone i oslobođenja Vinkovaca« - piše ondašnji načelnik štaba 1. armije Milutin Morača - »Štab 1. armije je zaključio da je veći dio neprijateljevih snaga na Srijemskom frontu uništen i da preostale snage 34. korpusa neće moći pružiti ozbiljniji otpor sve do Slavonskog Broda, što je dovelo do operativnog iznenađenja i gubljenja vremena u tempu dejstva. To je, uglavnom, razlog, da Štab 1. armije nije odmah iskoristio brešu u neprijateljevom rasporedu sjeverno od Đakova, stvorenu prodorom jedinica sa fronta i 6. korpusa iz pozadine, već je težište napada usmjerio pravcem Đakovo - Slavonski Brod«.

I ovoga je puta znanje o neprijateljevim snagama, planovima i rasporedu svedeno na neprovjerene i nedovoljno preispitane podatke. Računalo se samo na sopstvenu volju. K tome treba dodati činjenicu da 1. armija nije imala prevoznih sredstava, pa je onda jasno da je sav teret ofanzive u kojoj dolazi do naglih obrta, na koje se nije računalo, morao podnijeti borac. Otud potreba za učestalim marš-manevrima, što je do iznemoglosti iscrpljivalo snagu. Ne samo - kao što to analizira u referatu o sanitetu 1. armije u ofanzivi pomoćnik načelnika potpukovnik dr Jovo Bijelić u julu 1945. godine - »naročito teški, raskvašeni, neprohodni šumski seoski drumovi, močvaran i neprohodan teren, naročito na sektoru 11. i 6. divizije«, i ne samo »iscrpljenost boraca usled dugotrajnog rata, a naročito iscrpljenost u ovoj ofanzivi sa brzim danonoćnim marševima, kratkim odmorima i kratkim snom, neurednom i nedovoljnom ishranom u pokretu«, nego i dodatni naponi nastali u nužnosti da se neprestano mijenjaju planovi upravo zbog malog znanja o neprijatelju, umanjivali su borbenu snagu svih jedinica. Pri tome valja imati na umu da je i u proljeće 1945. godine odjeća i obuća 6. proleterske divizije, baš kao i čitave 1. armije JA, »bila dosta loša«, tako da čak »30 posto boraca nisu uopšte imali ličnog rublja, 50 posto boraca imalo je samo jedan par veša«. Osim tih podataka, u armijskom sanitetu je utvrđeno da »70 posto boraca nije imalo šinjela niti kakvog ogrtača«, a »10 posto boraca nije imalo nikakve obuće, 60 posto je imalo nepodesnu obuću, iscepanu i lošu«, dok je »30 posto boraca bilo bez čarapa i obojaka«.

Uza sve to, moral je visok.

Sve vrijeme marša odjekuje pjesma, srbijanska, primorska i lička. Jekne i romska violina, starinsko ćemane. Bilo je i harmonika. Pjesme je kod proletera bilo vazdan, neovisno o naporima. A nema dvojbe da je 15. april sa novomprimljenim obavezama brigade zahtijevao mnogo napora. Najprije: valjalo je u dinamičnom pokretu preći nešto više od

četrdeset kilometara, a onda, iz pokreta, ući u izuzetno žestoke okršaje. Nijemci su, naime, odmah poslije povlačenja sa sremskih položaja i poslije napuštanja Vukovara, Županje, Vinkovaca i Osijeka, na prethodno uređenim položajima uspostavili novi front, što štab armije nije očekivao. Vrhovna komanda Jugoistoka je, očito, računala s mogućnošću da armije JA probiju sremsku utvrđenu zonu, pa je pravovremeno - da bi osigurala vrijeme neophodno jedinicama u Bosni da se izvuku ili preko Slavenskog Broda ili preko Banje Luke - naredila da se utvrdi obrambena linija od Valpova na Dravi do Jaruge na Savi, s centralnim utvrđenjem u rajonu Đakova. Kad su divizije 3. armije neočekivano brzo slomile njemački otpor na lijevoj obali Drave i zaposjele i Valpovo i Osijek, general-pukovnik Alexander Lohr je naredio da se južni front ustali na utvrđenim položajima, a sjeverni da se pomjeri do pravca Gornji Miholjac - Našice - Đakovo. Na tridesetak kilometara južnog sektora novog njemačkog fronta (Đakovo - Budrovci - Striživojna - Jaruga) sredinom aprila bile su dvije njemačke i jedna ustaško-domobranska divizija s dosta raznih samostalnih bataljona. Od tih snaga Lohr je zahtijevao »odsudne borbe dok trupe 21. armijskog korpusa u povlačenju dolinom Bosne ne dosegnu Slavonski Brod«. Zbog takvog plana vrhovne komande Jugoistok Đakovo je branjeno izuzetnom žestinom. Jedinice 21. divizije JA su na svim pravcima nastupanja odbačene. Štab armije u takvoj situaciji odlučuje da se u borbu za Đakovo uključi jedna od najelitnijih divizija JA, 6. proleterska.

Prva proleterska brigada 6. divizije je ujutro 15. aprila već bila krenula na svoj kratkoetačni marš od Šiškovaca do Vodinaca, kad je štabu 6. divizije javljeno da »neprijatelj vrši protivnapade iz Đakova«¹⁸³ i da se Prvu brigadu odmah uputi »u nastupnom maršu pravcem Stari Mikanovci - Miškovci u pravcu s. Selce i da na isto izvrši napad«.¹⁸⁴ Umjesto prethodno planiranih desetak kilometara brigada je 15. aprila morala preći više od 40 kilometara, da bi popodne izbila pred utvrđena Selca,¹⁸⁵ pet-šest kilometara zapadno od Đakova, gdje su već drugi dan krvarile dvije brigade 21. divizije.

¹⁸³ Žk~NČ)R, XI/1,381

¹⁸⁴ A VII, 800, 12-58/10

¹⁸⁵ Q učešću 1. ličke proleterske brigade u borbi za Selca popodne i uveče 15. aprila nije jednostavno donijeti konačan sud. Da 1. brigada u tim borbama uopće nije sudjelovala dade se zaključiti prema podacima iz operacijskog dnevnika brigade (»Do borbe nije došlo pošto su izvjesni dijelovi XXI divizije ovladali Selcima«), a tako piše i redaktor-komentator objavljenih dokumenata 1. armije. Međutim, Selca 15. aprila uopšte nisu osvojena: u to mjesto 4. i 5. brigade 21. divizije prodiru, djelomično potpomognute snagama 1. ličke proleterske brigade, tek 16. aprila (Isto, 461). Štabu 6. divizije je iz štaba 1. brigade javljeno da brigada ulazi bez borbe u Selca i uz to: »U selu Selca dobili smo usmenu zapovest da krenemo u selo Piškorevci i selo Perkovci Novi i da tim neprijateljskim uporištima ovladamo... « (Isto, 502) To da je brigada ušla u Selca kad to selo još nije bilo oslobođeno moguće je objasniti time što je štab 1. brigade bio u zaseoku na istočnim prilazima Selcima, gdje je zatekao dijelove 4. srpske brigade. Tu je primljeno naređenje da brigada produci prema jugu i da se uklini u neprijateljev raspored na glavnoj komunikaciji Đakovo - Vrpolje. No, već tad su se dijelovi 1. brigade bili uključili u borbu za Selca, što je nesumnjivo, jer su te večeri upravo u napadima na to selo ranjeni Živko Milosavljević, Ljubisav Popović, Aleksandar Terzić, Vitomir Zarić, Milorad Milivojević, Stanislav Petković, Miodrag Matić, Radomir Mihajlović, Slavko Radojčić, Dobrosav Jelić (delegat voda), Mihajlo Pajić, Branko Rakić i Dragoljub Cvetković, svi iz 3. bataljona »Božidar Adžija«. (IVMNID-ASS k. 45) Komesar 3. bataljona Stevo Dragišić pamti da su »dio bataljona ostavili kod tih Selaca a mi smo, Starčević, Zavišić i ja i novi komandant nastavili dalje«.

Glavnina brigade je uvedena u borbu iz pokreta: 1. bataljon i dijelovi 3. bataljona su napadali na neprijatelja u Piškurevcima a 2. bataljon na Perkovce Nove. Poslije jedanaestodnevnih pokreta i neprestanih devetodnevnih bojeva, prepješačivši u jednom dahu četrdeset kilometara, brigada zaista nije mogla mnogo učiniti. Umor je naćeo pomno graćenu, svim oblicima politićkog djelovanja uporno iniciranu odlućnost. Moglo se učiniti mnogo manje od onog što se htjelo, pogotovo stoga što je »neprijatelj ispred sama ta dva uporišta bio dobro utvrćen i raspolagao s nadmoćnim snagama, koje su mu služile kao boćno osiguranje neprijatelja koji se povlačio iz garnizona Ćakova. Borba je bila žestoka i neprijatelj je vršio više kontranapada na naše snage«.¹³⁸⁶⁾

Na blagim kosinama južno od šume Prebiline, uz cestu što od Ćakova preko Piškorevaca vodi za Slavonski Broć, 15. aprila je poginulo 13 boraca 1. lićke proleterske brigade; ranjen je 41 borac.

Snažan otpor neprijatelja, i u Ćakovu i na pravcu glavnog udara (Striživojna - Slavonski Broć), primorao je štab 1. armije da mijenja planove. Prva brigada 6. proleterske divizije je izvućena s ćakovaćkog sektora i usiljenim maršem poslana na sjeverne prilaze Slavonskom Broću. Štab armije je, naime, težište napada prenio na pravac sjeverno od Dilj-planine radi obuhvata obrane Slavonskog Broća i sa sjeverozapada i sa sjevera. Klin tog desnokrilnog obuhvata napada bila je 1. lićka proleterska brigada, koja je u 2 sata 16. aprila upućena prema diljskom selu Ćjedina Rijeka, 24 kilometra sjeverno od Slavonskog Broća, da bi odatle - približavajući se Broću kroz gustu obranu oko diljskih komunikacija - izvršila napad na neprijatelja utvrćenog u Gornjem i Donjem Slatniku i u Zđencima.

Do 20 sati 16. aprila, kad su jedinice 1. brigade zametnule prve okršaje na Dilj-planini, prevaljeno je - povremeno u borbi, naroćito u prvoj etapi marša, u rajonu Ćakova, gdje su dijelovi 1. brigade, uglavnom bataljon »Adžija«, pomagali 5. brigadi 21. divizije da razbije njemaćki raspored kod Ivan Dvora, između Ćakova i Selca - nešto više od 50 kilometara teškog puta.

Oba Slatnika, s istoćne strane broćske ceste, i Zđenci, sa zapadne strane te ceste, napadnuti su od jedinica 1. lićke brigade u 20 sati. Zapravo borbe su voćene na brćima iznad tih sela, žestoke naroćito dućz bila Ćiprovac i iznad Drenićkog dola, gdje su otprije bili jako utvrćeni i dobro urećeni njemaćki i ustaćki poloćzaji. Sjeverne prilaze Broću poslije 15. aprila 1945. drćzali su dijelovi legionarske 369. »vraćje« divizije, koja je upravo prispjela iz Bosne, da bi, ojaćavši broćske poloćzaje na tom sektoru, zaustavila dijelove 1. armije JA omogućavajući glavnini 21. armijskog korpusa povlaćenje na zapad.

Na Ciperevcu, uveće 16. aprila, prvi je u borbu ukljućen bataljon »Marko Orešković«. Zatim su borbu prihvatili i ostali bataljoni, onako kako su stizali. U vrlo žestokoj borbi su obostrano gubici bili vrlo veliki; 1. brigada je imala 13 mrtvih i 27 ranjenih. Napad 1. brigade »nije uspio, jer je neprijatelj raspolagao nadmoćnijim snagama«.^{1 M} Ostale jedinice 6. divizije su za to vrijeme bile bitku za Ćakovo, uz gubitke od 54 mrtva,

"86» AVII, 800, 12-54/10

¹³⁸⁷⁾ Isto, 58/10

233 ranjena, 2 kontuzovana i 2 nestala. A kad je Đakovo oslobođeno, 17. aprila, kompletna 6. divizija je krenula tragom svoje 1. brigade u borbu za Slavonski Brod.

Začete u žestokim okršajima 16. aprila, borbe na Dilj-planini su bile sve ogorčenije. Prije nego što će 6. proleterska ovladati Đakovom, ujutro 17. aprila, štabu divizije je s Dilj-planine, iz štaba 1. brigade, javljeno da je vođena »žestoka i oštra borba« i da je »neprijatelj odbačen sa njegovih položaja«.¹³⁸⁸ Nije bilo prilike da se jedinicama dade i najmanji predah. Bitka za sjeverni prilaz Brodu, započeta u 20 sati 16. aprila, neće ni za tren prestati do prvih sati 20. aprila.

Drugog dana borbi na Dilj-planini, zapravo na pitomim kosama nad obalama Dilj potoka, na Ciprovcu i na padinama Juijeg brda, 1. brigada se našla u jednoj od težih situacija svog dugog ratnog puta. Toga dana je poginulo čak 50 boraca, a ranjenih je bilo 70. Posebno su žestoki sudari bili nad velikom okukom diljske ceste, na koti 407 i oko te kote. Tu je u špici napada, sa zadatkom da se probije u Slatnik, nastupala 2. četa »Marka Oreškovića«. Poslije pogibije Đure Zorića, četa je bila bez komandira. Komesara Juretića zamijenio je »stari« komesar 4. čete Dane Medić, koji se u brigadu, s političkog kursa u Gibarcu, gdje je bio od sredine marta, vratio 14. aprila. Mediću je naređeno da »brzim prodorom između bunkera« upadne u Slatnik. Činilo se da će se Medić s 2. četom brzo probiti, jer je već u prvom naletu presjekao veliku okuku pod samim visom kote 407. No, tad je - naslutivši opasnost - neprijateljska artiljerija toliko snažno zasula tu zonu da se naprosto nije moglo naprijed. Za mladog komesara uzmak vlastite čete je bio ravan izdaji. Poziva, viče, prijeti, traži:

- Juriš, za mnom! - ali ga malo boraca prati.

Pored komesara pada teško ranjen puškomitraljezac Vladimir Crnkić. Medić uzima njegovog šarca; vičan je tom oružju, mjesecima ga je nosio, uvjeren, kao i drugi mitraljesci, da je to najbolji puškomitraljez upotrebljavan u drugom svjetskom ratu. Komesara je pratio komandir voda, Makedonac Petar Popovski iz Kičeva, kaljen u ELAS-u. Medić je našao dobar zaklon, pa odatle puca, a Popovski mu dodaje redenike s mecima. Kad se počelo razdanjivati, njemački strijelac je pogodio Makedonca u glavu. Trenutak kasnije puščano zrno je probilo komesarsku torbicu Dane Medića i udarilo mu u lijevi kuk. No, njegov šarac i dalje tuče. Komesara je pogodilo još jedno tane, ovoga puta u desno stopalo. U taj mah Nijemci su izveli protunapad. Ležeći uz šarca bez municije, komesar čete Dane Medić pruža otpor iz pištolja. Jasno vidi Nijemce, daleko su tridesetak metara. Tek tada se 2. četa »Marka Oreškovića« počinje sređivati i po dijelovima uključivati u borbu. Jedan od mladih boraca, puškomitraljezac Momčilo Jovičić, prvi je priskočio u pomoć komesaru čete. Kratkim rafalima kosi po Nijemcima, koji odustaju od nakane da uhvate ranjenog Medića, do kojeg se, vješta da nađe prolaz kroz kišu kuršuma, probija Milka Vitas i pruža mu prvu pomoć. Zdesna, tad je na njemački streljački stroj udarila jedna od »Pekišinih četa«, s komandrom Milošem Cvjetićaninom i komesarom Milošom Potkonja-

¹³⁸⁸) Zb. NOR, XI/1,503

kom. S lijeve strane, prodor do njemačkih bunkera izvela je jedna »Adžijina« četa. Zamjenik komandira, sušački hotelijer, potporučnik Vinko Randić, koji će devet dana kasnije poginuti na Ilovi, zauzeo je s grupom bombaša dva bunkera i zarobio četvoricu njemačkih vojnika. U toj bombaškoj grupi kao »primjer hrabrosti« istakao se Milomir Gatilović, koji je u brigadi bio tek dva mjeseca, mobiliziran 18. februara.

Neprijatelj je žilavom upornošću sve do mraka odbijao napade 1. brigade, kadar da u više navrata odgovori protunapadima. Tek uveče su čete »Pekiše Vuksana« i »Marka Oreškovića« ušle u Gornji i Donji Slatnik, a »Božidar Adžija« je ovladao Zdencima.

Zagrnut mrklom noći, neprijatelj, u stopu gonjen, zaustavio se 1500 - 2000 metara, južnije, na povoljnim položajima iznad zamućene Glogovice i sela Glogovica (Gradac i Visoka padina) i na Pribudovcu (k. 1272) u rajonu sela Podcrkavlje.

Citava 6. proleterska divizija je 18. aprila silovito pritisnula neprijatelja na sjevernim i sjeverozapadnim položajima iznad Slavonskog Broda. Prva brigada, kao i u prethodnim borbama, nastupa pravcem sjever-jug. Njen zadatak je da iz Glogovice preko Visoke gradine prođe na Knježicu i okolna brda sjeverno od magistrale Beograd-Zagreb. Desno od 1. brigade, preko Zdenca, Vidovog brda i zapadnih padina Visoke gradine, usmjerena na brodsko predgrađe Varoš, nastupala je 2. lička brigada. Lijevo od 1. brigade, preko Oriovčića (9 kilometara sjeveroistočno od Broda), nastupala je 3. lička brigada.

U zoru 18. aprila prva se u borbu upustila prethodnica 1. brigade, koja je zaposjela kotu 201 iznad Glogovice, otvarajući tako prelaz glavini brigade uz sjeveroistočne i sjeverne kose Visoke gradine. U prethodnici je na kotu 201 izbio 3. bataljon »Božidar Adžija«. Udarivši s kote 201, »Adžija« se nije dao odvojiti od neprijatelja: nadirući na leđima dijelova 369. divizije zaposjeo je Knježicu. Špicu napada je činila 1. četa. Komandir čete Stevo Glumac, mađa tek nešto duže od dva tjedna u »Adžiji«, već se bio srodio s novom sredinom. Borbe brzo zbližuju ljude. Komesar čete, student tehnike Sreten Ostrolušćanin, jedan od onih koje je kalila beogradska komunistička ilegala, brzo je postao autoritet i kod starih boraca i kod mobiliziranih. Njegovo veliko obrazovanje ga nije izdvajalo od boraca, među kojima su mnogi tek u sremskim rovovima naučili abecedu, već mu je pomagalo da ih shvati, da im se približi i da ih uspješnije vodi. Uzlijećući na kotu 201 iznad Glogovice, na domak rodnih Okučana, komesar Ostrolušćanin je smrtno ranjen. Bolničarka Ljuba Krljić, žena muške smionosti, često i bombaš i mitraljezac pokušava da ga spasi. Prevlja mu ranjenu glavu i plače. Pomoćnik komesara, Nikola Sigurnjak, trenutak je zastao uz Ostrolušćanina, a onda se njegov kosinjski snažni bas razlegao kao grmljavina:

-Juriš, osvetićemo komesara!

I on je pao desetak metara dalje. Pored njega je poginuo bolničar Tihomir Aćić.

Na kotu 201 prva je izbila desetina Milorada Jeremića koji je tu i poginuo. U šumi iznad Glogovice, podno vrha kote 201, uz komesara Ostrolušćanina, partijskog sekretara 1. čete Sigurnjaka i desetara Jere-

mića, sahranjeni su i borci Grozden Gavrilović, Karlo Krapec, Branko Lazić, Vladan Todorčić i Tihomir Ačić.

Na koti 201 zarobljeno je 8 njemačkih vojnika.

Popodne 18. aprila, oko 16 sati, pribivši se poslije jutarnjeg povlačenja, neprijatelj je na čitavom frontu 1. brigade izvršio snažan kontranapad. Major Čanković je štabu divizije javio da je brigada »u teškoj i žilavoj borbi« odoljela silini napada, da je mjestimično dolazilo do borbi prsa u prsa, i da su, u jednom takvom okršaju, zarobljena dva neprijateljska vojnika.

Tek što je odbijen popodnevni kontrajuriš dijelova 369. »vražje« divizije, u napad je ponovo krenula 1. lička proleterska brigada. Osnovni udar je usmjeren na Pribudovac. Nešto iza 18 sati proleterci su slomili otpor na Pribudovcu, južno od Podcrkavlja. Izlomljenim šumovitim područjem neprijatelj je uveče 18. aprila gonjen 2 kilometra do Koševca i Sadova Ivakovih, a s prvim mrakom ovladala je i tim rajonom, izbivši tada 4 kilometra sjeverno od Slavanskog Broda. U tom prodoru, izvlačeći teško ranjenog Dušana Gajića, osamnaestogodišnjeg mladića iz trsteničkih Caira, poginula je dvadesetjednogodišnja bolničarka Koviljka Rodić, pitoma i stišana djevojka s Une, koja je redovno ulijetala u najžešće okršaje, uvijek više brižna za druge nego za se.

Ranjenici su toga dana otpremani u Sovski Dol, gdje se ujutro smjestio divizijski medicinsko-sanitetski bataljon 6. divizije.¹³⁸⁹⁾

Četvrtog dana borbi na brodskom sektoru, nadirući uporno na istom pravcu, Šesta divizija je - javljeno je Generalštabu iz štaba 1. armije - »zauzela Zdenca, Oriovčić i Glogovicu« i »sa dvije brigade«, to jest s 1. i 2. brigadom, »nadire južno od Giogovice«. Također će toga dana biti javljeno Generalštabu, baš kad detaljna obavještenja zatraži Vrhovni komandant, ujedno i predsjednik Privremene vlade nove Jugoslavije, koji se toga dana vratio iz Sovjetskog Saveza, da su »prednje jedinice« 6. proleterske divizije u žestokim sudarima »ovladale kotom 266 sjeverno od sela Varoš«, slamaajući »ogorčen otpor«. U tom nadiranju kroz spoljnu obranu Slavanskog Broda zadatak 1. brigade je bio kao i 18. aprila: s ostalim snagama 6. divizije napadati »na pravcu s. Rastušje - Tomica - Podvinje - Varoš« i, »po zauzimanju ove prostorije, otpočeti odlučan napad na Brod sa sjeverne i sjeverozapadne strane«.¹³⁹⁰⁾ U noći 18. i 19. aprila na kratkom savjetovanju u štabu divizije, komandantu

¹³⁸⁹⁾ »Smještaj je vrlo rdav«, obaviješten je sanitet 1. armije. Uz to, armijskom sanitetskom odjeljenju je, također, javljeno:

»Smjestili smo samo (pod krov) operacionu salu, a ostalo sve napolju, pošto je sve zauzela vojska i uopšte se ne možemo smjestiti. Jutros je bio kod nas drug Peko Dapčević, pa nas je popio ko rosu, zašto što se nije odmah otpočelo sa radom i radi smještaja. Vojska neće da napušta zgrade... Ranjenici su ostali u selu Strošincima, još nisu evakuisani, zato što nisu došli brodovi u Jamenu. Ranjenike koje smo imali u selu Soljanima, koji su bili za transport sve smo evakuisali sem 16 ranjenika, koji su netransportabilni, kod njih smo ostavili potreban broj stručnog osoblja i osiguranje 10 ljudi sa oružjem, pa vas molimo da iste ranjenike vi preuzmete, zato što smo mi već pocijepani na tri dijela, i iz tih razloga što smo pocijepani (medicinsko-sanitetski) bataljon ne može uopšte pravilno da funkcioniše. Kamion koji je doveo sanitetski materijal zaustavili smo ga iz razloga da ga iskoristimo da preveze ranjenike od nas za armijsku prihvaticu«. (Zb. Saniteta, knj. 7, 139)

¹³⁹⁰⁾ Zb. NOR, XI/1, 368

1. brigade Milošu Čankoviću je rečeno da, u opštem prodoru prema Brodu, pokuša ovladati dijelom glavne ceste Zagreb - Beograd 3 kilometra sjevernije od Slavanskog Broda i paralelnim drumom od Podvinja preko diljskih vinograda za zapad prema Sibirju.

U prethodnici je 19. aprila bila 3. četa »Marka Oreškovića«, Sekretari partijske organizacije i SKOJ-a u četi potporučnik Vlado Vein i stariji vodnik Dušan Belić su prije pokreta održali kratke sastanke sa svojim ćelijama. Od početka ofanzive iz čete je ranjeno ili je poginulo 28 skojevaca. U zoru 19. aprila još ih je u 3. četi samo 20. Ne zna se koliko je bilo članova Partije. Nije bilo ni komandira, ni zamjenika komandira da četu povede prema Brodu; poručnik Rade Đapa je bio kontuzovan, a stariji vodnik Mirko Medić ranjen. Bio je ranjen i komesar čete Sava Budisavljević. Tako se dogodilo da je čet u napadu vodio pomoćnik komesara, partijski sekretar 3. čete, potporučnik Vlado Vein; bio je to onaj Vein koji je kod Bruvna, septembra 1943, zarobio prvog Nijemca, 19. aprila 1945. već s dva Ordena za hrabrost. Vodove 3. čete su onog prohladnog aprilskog jutra vodili Jovan Sovilj sa Stevom Karabanom, Milan Zorić sa Milenom Paićem i Stevo Stanić sa Milanom Rogićem. Ispratio ih je komandant bataljona Nikola Pavković. Tiho kaže Veinu: »Drži se, prikane, u tebe sam siguran!« Vein je, prateći u stopu vodiča, kojeg su dobili preko mjesnog narodnooslobodilačkog odbora, krenuo hodom odlučna i, ujedno, vazdan oprezna čovjeka. Mrak ih zagrnjuje dok se spuštaju kroz šumu k cesti. Odjednom, zovu u stilu »prenesi dalje« sa začelja Veina, Jovan Sovilj, čovjek srastao s prirodom, od onih koji razaznaju šum svake zvjerke, a kamo li ne bi razaznali šum čovjeka, šapće:

- Kanda je banda iza nas!

Zaista, u zaleđu 3. čete 1. bataljona, pojavila se grupa od oko 120 njemačkih vojnika. Čini se da su i oni bili iznenađeni pojavom partizana u zoni koju su, po njihovom mišljenju, još čvrsto držale njemačke jedinice. Vod Jovana Sovilja je dobio zadatak da ih odbaci s pravca pokreta 3. čete. Nema se vremena za postavljanje zasjede. Sovilj okreće vod i vodi ga u juriš primoravajući njemačku kolonu da skrene ulijevo. Sovilja su u tom sudaru okrnula tri metka, obješen mu komad lijevog uha, niz bradu se sporo sliva krv, a on ništa od svega toga ne primjećuje; nije bez razloga u prvoj diobi odlikovanja dobio Orden za hrabrost. Dara Isailović, rano sazrela i u nevremenu stasala sedamnaestogodišnjakinja, bolničarka u Soviljevom vodu, u roku od petnaestak minuta otpremila je u previjalište Radomira Vićentijevića, Milisava Sušića, Životu Tidorovića, Stojaria Mitrovića i nekoliko novijih u 1. bataljonu, bivših boraca »Jane Sandanskog«, Ćirila Konjevića, Dimitrija Đorđevića, Mirka Petajevića, Trajka Petrovića... Prema prethodno dobro razrađenom planu, ranjene borce iz prvih borbenih linija »izvlačili su nosioci ranjenika iz vodova, četa i bataljona. Bataljonsko previjalište vršilo je evakuaciju do brigadnog previjališta, po potrebi potpomognuto iz brigadnog previjališta. »Za vrijeme borbi za Slavonski Brod, »evakuacija iz brigadnog previjališta vršena je kamionima u hitnim slučajevima, a kolima (s konjskom zapregom) za lakše slučajeve« do Ruševa, gdje je bila

divizijska bolnica, odakle je sve što je bilo neophodno prevezeno kamionima¹³⁹¹, u armijsku bolnicu u Đakovu.¹³⁹²

U osvit 19. aprila, dok je vod Jovana Sovilja ulijetao u njemačku kolonu, s desnog boka 3. čete »Marka Oreškovića« pojavile su se ustaše, privučene borbom. Dio čete, s pomoćnikom političkog komesara, bio je, pojavom ustaša, prikovan za uski prostor iza neke djelomično razorene kuće nad cestom. Tu se zametnula žestoka borba. Odbijena su tri ustaška juriša. Čistina između ceste i kuće je bila prekrivena leševima. Uto je počela nadirati i glavnina 1. bataljona. Najbliže se Veinovoj grupi našao pomoćnik komesara 1. čete Nikola Plećaš, za kojeg Dragan Grubor piše da je »čovjek na svoju ruku, reklo bi se: lud od hrabrosti«; bio je među rijetkima koji su preživjeli pokolj u Smiljanu 1941. godine, kad su ustaše ubile njegove roditelje, dva brata i dvije sestre. Čim je 19. aprila uočio krajnje tešku situaciju dijela 3. čete, iz hoda je, ne čekajući da se prikupe svi vodovi 1. čete, poveo u juriš one koji su se zatekli uz njega. Ustaše su brzo uzmakle. Vein i Plećaš su u trku za njima izbili na cestu, gdje se nešto kasnije pojavio i načelnik štaba brigade kapetan Mirko Mediš Cukić, koji je imao zadatak da s dijelovima 1. bataljona osigura dosegnute položaje. Već se bilo razdanilo. Njemačka artiljerija je počela tući stvarajući na padinama Dilj-planine pravi pakao. Pola sata kasnije artiljerija se stišala, a onda se pojavio gusti streljački stroj neke njemačke jedinice. Dugo Nijemci idu ne pucajući. Samo grmi: »Vorwetz, hura, hura!« Iza streljačkog stroja naredali se oficiri i podoficiri, neki s pištoljima, neki s automatima. Bili su gotovo na rukohvatu kad je zagrmilo i iz streljačkog stroja i s položaja 1. i 3. čete »Mirko Orešković«. Kapetan Mirko Cukić inzistira:

- Nema povlačenja!

Od čovjeka do čovjeka preneseno je naređenje, ali lijevo krilo 3. čete je popustilo. Vein je to odmah uočio. Spretno se prebacuje do lijevog krila. Borce sokoli njegovo prisustvo. Izveden je kontrajuriš. Nijemci su ustuknuli, no nanovo su se organizirali i pritisli. Tada je ranjen pomoćnik komesara 3. čete Vlado Vein. Marija Lasković, jedna od najsposobnijih bolničarki, često unošena u spiskove pohvaljenih, kao što će biti slučaj i poslije borbi za Slavonski Brod, kad će je zapasti Medalja za hrabrost, lasičji vješto je dopuzala do ranjenog Veina i pružila mu prvu pomoć. Rana nije bila opasna, ali Marija se bojala da se ne ugnoji. Traži od potporučnika da se odmah, s grupom ranjenika, povuče. Vein se neda, boli ga, a Nijemci nadolaze. Ode li, četa će popustiti. Ostao je, odbijajući, još dva juriša. Čini mu se da će poludjeti od onog »vorwetz, hura, hura«. Tada je niz šumu nadrla 2. četa sa komesarom Damjanom Zorićem i pomoćnikom komesara bataljona Draganom Gruborom. Vodovi Milana Rogića i Stojana Rončevića izvršili su odlučan kontrana-pad. Činilo se da je naprosto nemoguće odoljeti silini takvog napada. Istovremeno ustaju i 1. i 3. četa sa svojih okrvavljenih položaja. »Zalomi,

1391) Mi_ač_en gikić, koji je bio najduži period referent saniteta 1. brigade, u ofanzivi referent saniteta 11. divizije, 1. maja 1945. godine je pisao - objašnjavajući razloge što je evakuacija ranjenika njegove divizije »bila ispod svake kritike« - »da bi evakuacija ranjenika bila vrlo otežana i na najboljim komunikacijama radi skoro nikakvog broja transportnih sredstava, a o kvalitetu da i ne govorimo«. (Zb. saniteta, knj. 7, 282)

1392) > Sanitetski zbornik 7, 237-238.

lijevo krilo!«, ori, i ono krtijaško:»Nagari!« Zaboravljajući na ponavljano upozorenje o mjestu starješina u bojevima, komesar Zorić istrčao pred borbe i u toj jurnjavi naprosto i ne stiže da puca Zakačilo ga je njemačko tane. Posrnuo je, ali ne pada. Htio bi da i dalje juriša, no sustižu ga Dušanka Biga, novi referent saniteta u bataljonu: vidi da komesar krvari, da mu lice naglo blijedi... Previla je Zorića i odmah ga otpremila s bojišta. Tako je 1. bataljon napustio Damjan Zorić, za kojeg je ratovanje završeno 19. aprila. Već popodne toga dana njegovo mjesto je preuzeo Mirko Lasković.

S grupom ranjenika u kojoj je bio Damjan Zorić u Ruševo je otpremljen i potporučnik Vlado Vein, kojemu je već počela oticati ranjena glava. Ukoren je i od pretpostavljenih i od liječnika, a on se dobroćudno, zacakljenih modrih očiju, samo smije:

- Moraju stari povući, mladi su još neiskusni...

Čitavog dana su vršeni juriši i kontrajuriši. Tek što bi utihlo njemačko »vorwertz«, zagrmjela bi artiljerija. Jedna granata je eksplodirala kraj komandnog mjesta 2. bataljona. Komandant Todorčić je bačen visoko u zrak, ali se snalažljivo dočekao na noge. Vodnik Ante Ladišić, koji je upravo primio naređenje, i štapska bolničarka, sedamnaestogodišnja beogradska skojevka Evica Jovanović, ranjeni su.

Pred podne na komandno mjesto 1. brigade, od koje je u mnogome zavisilo kad će Slavonski Brod biti oslobođen, stigli su komandant i komesar divizije Đoko Jovanić i Nikica Pejnović, s načelnikom divizijskog štaba Lazom Radakovićem. Dok je rukovodstvo brigade i divizije u žustroj diskusiji raspravljalo - s rešpektom u odnosu na komandni položaj i čin što je kod Ličana, neovisno o prisnosti i nivou prijateljske međuovisnosti, uvijek bilo jasno izraženo - u traženju najboljih rješenja, vodnik Stevo Tankosić je priveo sredovječnog čovjeka u lugarskoj uniformi. Osumnjičeni je zatečen u grmlju, blizu komandnog mjesta: virka kroz grmlje, kao da izviđa. Luka Martinović i Milan Nećak su vrlo brzo, čak nevjerovatno brzo saznali od lugara da su ga Nijemci primorali da ih provede kroz šumu.

- Kakvi Nijemci, bogamu - grmi Martinović, a u to: Nijemci su već bili na nekih stotinak metara pred komandnim mjestom u rajonu Svete Petke. Čanković će kasnije reći:

»Jasno ih vidimo. Rukom da ih dohvatiš. Jedan uperio pušku u me. Ne stižem ni da se za pištolj mašim. Pogodi me. Planu sve oko nas. Tuku po nama, ali tučemo i mi, ako i jesmo izranjavani. Pokraj mene pada Miloš Čuruvija. Naprosto mu prebi nogu. Lazu Radakovića rafal ošinu preko leđa. A Đoko neranjiv. Komanduje, više nešto, dozivlje, no ništa mu. No, svi za život možemo zahvaliti jednom našem mitraljescu. Čudo od hrabrosti! Zalegao uz 'maksima' pa bije li - bije, evala mu. Kasnije je ispred njega izbrojeno 18 pokošanih Švaba. Na nesreću, i naš mitraljezac je poginuo... «

Mitraljezac, koji je starim »maksimom« zaustavio njemački juriš na komandno mjesto štabova 6. divizije i 1. brigade, zvao se Vitomir Filipović. Njegovim roditeljima u Lopatnju, srez podgorski, kapetan Mirko Lasković je 20. aprila u pismu javio da je »poginuo smrću heroja« i da je »sahranjen na brdu ispred Sl. Broda«.

Kad je raščišćena situacija na Svetoj Petki, sve jedinice 1. brigade su krenule u odlučujući napad na Slavonski Brod. U nekoliko narednih sati borbe su uspješno privedene kraju. U tom pobjedonosnom jurišu na njemačke položaje sjeveroistočno od Broda, poginula su čak trojica pomoćnika političkih komesara četa: dvojica iz »stare garde«, radnik Stipe Šimatović iz Sinca i seljak Janko Svilar iz Turjanskog, te Relja Vasić, koji je došao u brigadu s oktobarskim dobrovoljcima 1944. godine. Poginuli su vodeći svoje čete preko Podvinja, koje je zaposjednuto u 18 sati. Šest sati kasnije, poslije prvog sata 20. aprila, štabu divizije je javljeno da je brigada ušla u Slavonski Brod »pošto je neprijatelj napustio grad«. ¹³⁹³»

U dva posljednja dana u izuzetno žestokim borbama na sjevernim prilazima Slavonskom Brodu jedinice 1. brigade su prema podacima iz operacijskog dnevnika, imale 23 poginula, ¹³⁹⁴ 122 ranjena i 12 kontuzovanih. Od 16. do 20. aprila poginulo je 110 boraca, ranjenih je bilo 219 i 12 kontuzovanih. Od noći 4. i 5. aprila do oslobođenja Broda iz 1. brigade poginulo je 265 boraca, 724 su ranjena, a 14 ih je kontuzovano. Ipak, brojno stanje brigade nije mnogo smanjivano, jer je neprestano vršena popuna novomobiliziranim borcima.

Od Broda do Zagreba, u četiri naredna tjedna pokreta i borbi, umjesto Miloša Čankovića, koji je teško ranjen u nogu, što mu neće omogućiti da iz bolnice, krećući se neprestano za jedinicama s ranjenim Lazom Radakovićem prati zbivanja na bojištima, brigadu su vodili politički komesar major Jovica Grković i načelnik štaba kapetan Mirko Medić Cukić. U štapskom timu i dotad je i poslije toga značajan posao obavljao pomoćnik komesara brigade, metalac Milan Grubić. Uvijek pribran, kadar da pronikne u čovjekovu dušu, kadar da shvati i ono što mu borci nisu govorili, uvijek u žiži zbivanja, kapetan Grubić je bio od onih masovika s kojima se Partija istinski ponosila. Zahvaljujući ljudskoj bliskosti i »timskom radu« ove trojke, odsustvo majora Čankovića se nije ozbiljnije odrazilo na uspjehe 1. brigade. U zapisu o borbenom putu brigade i ranjavanju komandanta Miloša Čankovića Jovica Grković kaže da mu je to ranjavanje »posebno teško palo, jer smo zajedno vodili brigadu u ovim posljednjim okršajima na putu bliskog konačnog oslobođenja. I dobro smo se slagali. Teško je komandantu kad mu neprijatelj iz stroja izbacila komesara, a meni se tada činilo da je još teže komesaru bez komandanta«. ¹³⁹⁵»

A VII, 800, 12-58/10

¹³⁹⁴) Jz poimeničnih spiskova poginulih vidi se da su na padinama Dilj-planine, tamo gdje stogodišnje šume prepuštaju mjesto vinogradima, ostali grobovi 46 boraca; uz već 11 spomenutih, poginuli su: Radisav Milovanović, Momčilo Ljubić, Miodrag Mihailović, Milomir Rolić, Miodrag Jeremić, Cedimir Dinić, Milomir Satolović, Vasilije Bužarević, Slobodan Vukić, Slobodan Krsmanović, Sreten Jankićević, Ljubiša Đurić, Borivoj Bogdanović, Božidar Bogdanović, Sreten Tomić, Josip Premežnik, Milija Tođić, Nikola Đorđević, Vladan Ilić, Ljubo Kitić, Miodrag Babović, Miodrag Ranković, Milivoj Marković, Petar Popović, Jovan Đorđević, Dragiša Simčić, Života Stanojević, Slobodan Đorđević, Paun Ranković, Radovan Stakić, Milomir Gatalović, Radivoj Sekulić, Branko Lazić, Velisav Marković, Vladan Todorović, Grozdana Gavrilović. (IV-MNID-ASS, 43,9-1/2

¹³⁹⁵) Jovica Grković, Slavonijom prema Zagrebu, Zb. *Sesta proleterska divizija*, 485.

»Poslije oslobođenja Slavenskog Broda i Slavonske Požege, štab 1. armije iskoristio je slobodnu teritoriju 10. zagrebačkog i 6. slavonskog korpusa 3. armije i od 22. do 25. aprila prebacio u širi rajon Pakraca 5, 6, 42. i 48. diviziju, a na pravcu Brod - Nova Gradiška zadržao je 1. i 21. diviziju... Pokret divizija ka Pakracu bio je spor, jer je postojala samo jedna bolja komunikacija...¹³⁹⁶⁾

Prva lička brigada je nastupala u divizijskom sastavu pravcem Slavonski Brod - Slavonska Požega - Pakrac. U doticaj s neprijateljem dolazi poslije 130 kilometara puta na utvrđenoj liniji Drava - Bilo-gora - Ilova - Jasenovac - Una. Na Ilovu, zapravo na komunikaciju Veliki Zdenci - Garešnica, 1. brigada je stigla 25. aprila (selo Uljanik), a u borbe se uključila 26. aprila kod sela Palešnik.

U borbe na Ilovi i 6. divizija i ostale snage 1. armije ulaze bez priprema, jer je štab 1. armije, ni približno tačno informiran o rasporedu i planovima neprijatelja, računao da se neprijatelj užurbano povlači prema Zagrebu. Očekivalo se da će grupa divizija 1. armije u jednom nalletu preći Ilovu. Vidi se to iz zapovijesti štaba armije od 24. aprila:

»... VI divizija, 25. ovoga mjeseca u 4 časa izjutra sa sadašnje prostorije izvršice pokret pravcem: Uljanik - Garešnica, tako da 25. o.m. do 22 časa stigne na prostoriju Popovac - s. G. Garešnica, gdje će prenoćiti 26. ovog mjeseca i produžiti sa pokretom pravcem: s. Samarica - Grabovnica i istog dana do 20 časova stići na prostoriju: Čazma - Cerina - Prokljувani, gde se i postaviti«. ^{13,7)} Pokret do Ilove je bio uglavnom lak. Brigada je nastupala u prvom divizijskom ešelonu pravcem Pakrac - Gornje Obrežje - Kapetanovo polje - Goveđe polje - Popovac - Gornja Garešnica.

Do dolaska 1. armije JA, do 25. aprila, neprijatelj je bio uspostavio jak front na Ilovi. Isključno od Grubišnog Polja do Tomašice bila je 369. legionarska divizija s 1. ustaško-domobranskom divizijom, od Tomašice do Velikog Vukovja bile su 7. i 9. ustaško-domobranske divizije. Od Marinog Sela do Janje Like bila je 181. njemačka pješadijska divizija. Od Bujovca do Novog Grabovca: 3. ustaško-domobranska divizija. Od Planice do rijeke Veliki strug bila je 41. njemačka pješadijska divizija, a odatle, na jug do Jasenovca 963. tvrđavska brigada. Sve su te snage pod komandom štaba njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa, kao i 7. SS divizija, koja je prikupljena istočno od Kutine, 5. ustaško-domobranska divizija istočno od Bjelovara; 8. i 17. ustaško-domobranske divizije bile su u korpusnoj rezervi.

Umjesto brzog forsiranja Ilove i odlučnog nadiranja prema Zagrebu, što se očekivalo u štabu 1. armije, došlo je do teških borbi s obustrano velikim gubicima. Tek poslije upornog otpora, kad 1. lička brigada uspije da se uklini u raspored 910. grenadirskog bataljona i kod poginulog komandanta toga bataljona nađe zapovijesti pretpostavljenih, postat će jasno - što štab armije javlja generalštabu - »da neprijatelj teži da osujeti pod svaku cijenu naše izbijanje na liniju Čazme i odsjecanje u pravcu Ivanić-Grada«. ¹³⁹⁸⁾

¹³⁹⁶⁾ Milutin Morača, n. d. 155.

¹³⁹⁷⁾ Zb. NOR, XI/1,497.

¹³⁹⁸⁾ Isto, 5/2.

Prva brigada je u borbeni doticaj s neprijateljem na ilovskom frontu došla između Palešnika i Ilovine pritoke Tomašice, na koti 133. Na svaki napad, legionari, Nijemci i ustaše su odgovarali protunapadima. Neprijatelj je obilato koristio artiljeriju, a 1. brigada nije, jer nije bilo municije. Snagu neprijateljevih napada najosjetnije je pretrpio bataljon »Božidar Adžija«, koji je bio raspoređen na pravcu najžešćeg kontr napada. Komandiri »Adžijinih« četa Stevo Glumac, Rade Ljubibratović, Mile Kolak Boja i Dane Milojević čvrsto su držali svoje čete, dobro su otpjeli prvi napad neprijatelja, a onda krenuli u juriš. U tom sudaru ranjen je komandir Ljubibratović. Zamijenjuje ga Mile Jakšić. Jedan od najpopularnijih Primoraca u brigadi, nekad sušački hotelijer, poručnik Vinko Randić, zamjenik komandira čete, smrtno je ranjen. Komandant bataljona Mirko Starčević i komesar Stevo Dragišić pohvalit će za naročito isticanje petnaestogodišnjake Dragoljuba Miloševića i Aleksandra Nenadovića, koji su se brigadi priključili uoči borbe za Valjevo. Obično su se držali jedan drugoga. Prilikom njemačkog juriša mali Nenadović je smrtno ranjen. Nešto viši od njega, štrkljast i jogunast, Dragoljub Milošević ga okrvavljenog grli, moli ga da ustane, plače nad njim i neće da odstupi. Tu je i on ranjen. Iznijela ga je Dara Končar. Poletjela je po dječake zajedno sa Radomirom Zdravkovićem i Jordanom Radojčićem. Njih dvojica su u tom letu zauvijek zaustavljeni. Bolničarke Jaga Obradović i Ljuba Krljić su pomogle Dari da izvuče sve ranjenike, među kojima su bili i jedan od prvih koje se priključio brigadi u borbi za Valjevo, Branko Gojković, u aprilu već politički delegat voda, Petar Radivojević, također od septembra u brigadi, pa Blagoje Ilić, Radisav Stanojković, Aleksandar Vasiljević, Vukašin Mladenović..

Za to vrijeme 2. lička brigada je ovladala Tomašicom i udarila na Zdenčac.

Borbe za Palešnik se nastavljaju čitavog 26. aprila i produžuju se tokom noći 26. i 27. aprila. Uzaludno, kao i na pravcu nastupanja 2. ličke brigade. Ujutro 27. aprila 3. lička brigada je povučena od Garešnice u Sokolovac. Napadi na Zdenčac i Palešnik se obnavljaju; uzaludno čak i kad napad pojačaju bataljoni 3. ličke brigade.

Takav otpor je bio na svim sektorima.

Na desnu obalu Ilove su prodrli samo klinovi 5. udarne i 6. ličke divizije. Ostale snage 1. armije su zadržane na lijevoj obali Ilove. Nijemci su bili odlučni da po svaku cijenu ostanu na Ilovi dok se ne stvore uvjeti da se glavnina armije Jugoistoka povuče preko Karlovca i Zagreba prema Austriji. Kad je pritisak 6. divizije na desnoj obali postao krajnje opasan, komanda 21. armijskog korpusa se opredjeljuje za snažan bočni protuudar sa 7. SS divizijom pravcima Antunovac - Uljanik - Blagorodovac - Kreštelovac i Hrastovac - Imsovc. Brzi prodor esesovaca omogućavaju 369. legionarska i 1. ustaško-domobranska divizija koje frontalnim napadima vežu snage 5. krajiške udarne divizije i 6. ličke proletherske divizije. Makedonsku 48. diviziju je s boka napala 9. ustaško-domobranska divizija s nekim njemačkim jedinicama. Sedma SS divizija se neočekivano našla u rasporedu 42. makedonske divizije; dvije brigade te divizije su uz velike gubitke napustile Antunovac, Blagoro-

dovac i Uljanik. Oko podne 27. aprila, kad 7. SS divizija izbija i u Kreštelovac, pozadina 48. 6. i 5. divizije je krajnje ugrožena. Štab 1. armije naređuje da se i 5. i 6. divizija povuku na lijevu obalu Ilove.

To je opća slika stanja.

Kilometar južnije od položaja »Pekiše Vuksana«, esesovci su potisnuli 2. ličku proletersku brigadu, i naglo izbili u Tomašicu. »Zajahali« su na leđa 2. bataljona, koji je veštim manevrom izbjegavao veće gubitke, a istovremeno su doveli u najveću opasnost štab brigade: »Nijemci su«, piše Jovica Grković, »iskoristili jednu našu neopreznost. Naime, štab brigade je bio smješten u najsevernijem delu Tomašice i odatle su često odlazili i dolazili kuriri. Nemci su to verovatno primetili i zaključili da se tu nalazi neka komanda. Odjednom plotunima, verovatno iz nekoliko baterija, zasuli su kuću u kojoj se nalazio štab brigade. Vatra je bila iznenadna i dosta precizna. Granate su padale i na 20 m daleko od ove kuće. Sasipala su se stakla, kroz vazduh leteli komadi polomljenih ograda. Vatreli nalet trajao je nekoliko minuta, i to tako žestoko da se niko nije smeo pomaknuti. Posle prekida neprijateljske artiljerijske vatre sagledavaju se posledice. Svega dvojica drugova, iz čete koja se nedaleko nalazila u brigadnoj rezervi, bili su lakše ranjeni. Pokidane su žičane veze i nekoliko kuća oštećeno... Uvek vedar, i u najtežim situacijama hrabar i hladnokrvan, načelnik Štaba, Mirko Medić Cukić, daje kao nekakav zaključak: 'Ajde jadan, ne pogađa svaka'. A mali kurir Đokica (Popović, iz Lapca, godište 1930), zbog svoje snalažljivosti i hrabrosti omiljen u čitavoj brigadi, dodaje: 'Udri, udri, Švabo, ali nećeš još dugo. Doći ćemo mi i tamo'. Za nas je ovo bila još jedna pouka: neprijatelja ne treba nikad potcjenjivati... «¹³⁹⁹

Baš tad uočena je opasnost sa strane s koje nitko nije Nijemce očekivao: udarili su iz zaleđa. Njemački 910. tvrđavski grenadirski bataljon brzim prodorom kroz položaje 2. ličke brigade izbija pred komandno mjesto 1. brigade. Već su, piše Jovica Grković, »rafali njemačkih mitraljeza zasipali samo komandno mjesto«. Uz štab brigade se, osim ranjenika čitave divizije, nalazila samo jedna četa »Pekiše Vuksana«; komandir je bio Marko Vojnović, a komesar Petar Rađenović. Komandir Vojnović, zvan Markica, bio je nizak momak, pouzdana narav, mio boricima, cijenjen od starješina. Čim je od Mirka Medića Cukića i Jovice Grkovića dobio naređenje da »zbog ranjenika što prije odbaci Švabe«, komandir Markica je »na njemu svojstven način komandovao: 'Prvi vod desno, drugi levo, a treći za mnom. Niko ne sme pucati dok ne dođu na cev. Dobro se prikrivajte, dok nas ne opaze. Brzo, drugovi, sada će nam sve platiti. 'Za njegove borce ovo je bilo sasvim dovoljno. Nemci su se uskoro sreli sa Markičinom četom oči u oči. Poletele su bombe i zaštekali automati proletera. 'Juriš, hvataj žive, ura!... prolomilo se iza seoskih kuća. Prvi redovi Nemaca su prosto sasečeni, a ostali su se pokolebali, ali samo za čas, dok Markica nije krenuo sa svojim proleterima napred. Nemci su počeli da beže. I tako je opasnost ubrzo otklonjena... «¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁹> Jovica Grković, n. d. 488.
¹⁴⁰⁰> *Sanitetski zbornik* 7, 199.

Tek što su odbijeni Nijemci od štaba brigade, javljeno je da su dijelovi njemačkih divizija izbili pred Kreštelovac; nadiru od Banove Jaruge preko Antunovca

Sve jedinice 1. brigade su čitavog dana u borbi. Sve vrijeme redaju se napadi i kontranapadi. »Jedan jak protivnapad neprijatelja«, kad je izgledalo da će proleteru popustiti, »uz pomoć jake bacačke vatre uspio je da odbije naš III bataljon«. To je podatak iz operacijskog dnevnika brigade. Najdramatičnije je bilo između kote 133 i Bajevića jarka. Dok je »Božidar Adžija« zaista herojski odolijevao žestokom napadu esesovaca, Mirko Medić Cukić je brzo rokirao glavninu 1. i 2. bataljona i s njom došao u pomoć »Adžijinim« četama. Na čelo jurišnih strojeva izlaze najiskusniji. Nema uzmicanja!»Neprijatelj mora biti odbačen!« - naređuje Cukić. Podsjetio je komandant bataljona i komandire na podatak, koji redovno djeluje najpoticajnije:

- Ugroženi su ranjenici!

Sudar je, predveče 27. aprila, bio strahovit.

Nijemci su odbačeni 500 metara južnije od ceste.

»Sa svih strana su nam Nemci i ustaše«, javlja iz opkoljene Tomašice referent saniteta 6. divizije Danica Rosić:»Nemci su nas zaobišli i zašli nam za leđa«. Sanitetski bataljon je ostao odsječen u Dežanovcima, a u Tomašici su bile s ranjenicima dvije kirurške ekipe. Načelniku armijskog saniteta je 28. aprila javljeno da je u Tomašici prikupljeno »386 ranjenika iz jučerašnje borbe«, i da je »evakuacija ranjenika nemoguća dok se obruč ne probije«. ¹⁴⁰¹ Ipak »i pored toga što smo imali velik broj netransportabilnih ranjenika... ni jedan ranjenik nije pao neprijatelju u ruke, svi su na vrijeme izvučeni«. ¹⁴⁰²

Najznačajniju ulogu u odbijanju dijelova 910. grenadirskog bataljona iz Tomašice imao je 2. bataljon »Pekiša Vuksan« i posebno, četa tog bataljona pod komandom Marka Vojinovića Markice i Petra Rađenovića. U sudaru je poginuo komandant njemačkog bataljona. »Pekiša Vuksan« je imao dosta ranjenih. Među ostalima bio je ranjen i komesar čete Petar Rađenović.

»Bije se krvav boj«, javlja 27. aprila šef saniteta 6. divizije. U drugoj depeši:»Cijela divizija je u borbi. »Dva dana kasnije:»Naša divizija već treći dan u neprekidnoj borbi.« ¹⁴⁰³

Popodne 27. aprila, u razmicanju tijesnog obruča oko Tomašice, angažirali su se čak i pokretni ranjenici. Tada su u streljački stroj izašli i Jovica Grković, i Milan Grubić, i Mirko Medić Cukić. S komandantima i komesarima bataljona obilaze borbe. Ljudi su umorni, ali svi su samouvjereni; izdržaće se. U 20 sati napad na neprijatelja je ponovljen. »Marko Orešković« napada na utvrđenu liniju duž ceste, »Pekiša Vuksan« je špicu napada usmjerio na Palešnik, a »Božidar Adžija« je ovoga puta u drugoj borbenoj liniji, na Ravnicama, kilometar sjevernije od Tomašice.

Sva silina napada 1. brigade slomila se na garešničkoj cesti i zavravnima ispred palešničkih rovova. Budući da nije bilo snage da se

¹⁴⁰¹> Sanitetski zbornik 7, 199.

¹⁴⁰²> Isto, 198.

¹⁴⁰³> Isto, 205.

popodnevni juriš - kad je neprijatelj pomaknut - nastavi, vjerovatno je trebalo s narednim napadom počekati dok jedinice barem malo ne počinu. Podsticani stalnim intervencijama iz štaba divizije, major Grković i kapetan Cukić i Grbić nisu mogli čekati. Pa i borci su tražili da se s napadom nastavi. Šesnaest skojevaca 2. čete »Marko Orešković« (do tad su u ofanzivi 33 bila izbačena iz borbenog stroja) poslali su pismo ranjenicima. Potpisan je sekretar skojevske organizacije u četi Radoslav Vuković. Obećali su ranjenicima da će ih po svaku cijenu zaštititi. Pa ako napad izveden u 20 sati 27. aprila i nije uspio, barem su Nijemci tako sabijeni u rovove da više i ne pomišljaju na nove prodore.

Štab brigade će u svojim analizama utvrditi dva razloga za neuspjeh u napadu na njemačke položaje duž garešničke ceste i ispred Palešnika: teren izuzetno težak za podilaženje (brisan prostor) i »što je neprijatelj bio veoma uporan«.

Prva brigada je u trodnevnim borbama imala 17 poginulih i 61 ranjenog. Trećeg dana borbi, 28. aprila, najveće gubitke je imao 1. bataljon »Marko Orešković«. Zaredom ginu: Dragutin Đorđić iz Lopatske, Prodan Marković iz šabačke Krivaje, Milosav Drašković i Miladin Todorović iz Male Sugubine, Miodrag Simić iz Trlića, Slobodan Nikolić iz Sokola.

U rano popodne, kad se njemački streljački stroj, zaslijepljen, kao jato osa, silovito ustremio na položaje 1. brigade, zamjenik komandanta 1. bataljona Rade Krajnović Krajina je gestom, jer glasa se nije moglo čuti, komandantu Pavkoviću predložio kontra-juriš. U isti mah su ustala obojica. U kanonadi oružja i oruđa zagrmjelo je:

- Nagari, zalomi lijevo krilo, žive hvataj!

Nagari! - krenuli su krtijaši za četvoricom svojih kapetana Nikolom Pavkovićem, Mirkom Laskovcem, Radom Krajnovićem i Draganom Gruborom.

U tome letu streljačkog stroja krtijaša, kad je došlo do hvatanja za guše i kad su Nijemci morali da uzmiču, poginuo je po godinama najmlađi od četvorice kapetana 1. bataljona, Rade Krajnović Krajina, čovjek za kojeg su, poslije Bogdana Bolte, pretpostavljeni najčešće pisali »istakao se herojstvom«, junak svih bojeva 1. bataljona, od Gline, kad je pri put bio u borbenom rasporedu najstarijeg bataljona partizana u Hrvatskoj. Heroj Krajina, miljenik 1. brigade i 6. divizije! Od dolaska iz bolnice, krajem januara, bio je opsjednut mišlju da će svi njegovi stari drugovi izginuti, i da će se sam, crna obraza, vratiti u Liku. Kako će stati pred matere, sestre i supruge najboljih ljudi Like? Znao je po sto puta ponoviti pitanja, a onda je, šaljući krtijaše u zonu smrti, svakog od njih naprosto molio:

- Ne gini uludo!

Na sebe je najmanje mislio, kao da će njega, zauvijek obilježenog, s velikom brazgotinom na licu od valjevske rane, svako novo tane zaobići. Sasvim ozbiljno je govorio: »Mene kuršum neće. Jednom me nagrdio, pa sad mogu biti miran!« - govorio je Krajina, ali eto i po drugi put ga pogodi, i ovoga puta smrtno.

Kod Palešnika borbe su 28. aprila vođene do 16 sati. Od ranog jutra, u nastavku neprekidnog čarkanja, »bilo je više napada sa strane

neprijatelja, ali su uvijek sa naše strane bili odbijeni uz velike gubitke po neprijatelja».¹⁴⁰⁴¹

U 16 sati iz štaba divizije je 1. brigadi naređeno da se rasporedi na lijevoj obali Ilove, jugozapadno od Tomašice, da bi sva tri bataljona bila upućena 5 kilometara u smjeru sjeverozapada, u Omsovce. U noć 29. aprila brigada je odatle upućena u napad na Kreštelovac. Zbog slabih veza, nije se znalo da su jednice 5. krajiške udarne divizije već zauzele Kreštelovac. Budući da su bataljoni bili razvijeni za borbu, štab brigade je u Kreštelovcu odlučio - na konzultirajući se sa štabom divizije - da se napada Sokolovac, kilometar zapadnije. Komesar brigade, njegov pomoćnik i načelnik štaba su vjerovali da time olakšavaju borbene aktivnosti 2. i 3. brigade 6. divizije. Tek što se divizija primakla Sokolovcu, neprijatelj je uzmakao, zauzimajući za obranu povoljnije položaje. Samo manje zaštitnice su bataljonima 1. brigade pružile otpor.

U dva naredna dana, 29. i 30. aprila - dok se sve snage 1. armije pripremaju za bolje organizirani prodor preko Ilove - brigada je imala samo manje okršaje; u borbeni doticaj dolaze, uglavnom, izviđačka odjeljenja. Svi poginuli su tada otpremljeni u Pakrac, gdje je organiziran svečan pogreb. Na položajima se održavaju sastanci. Obavljaju se užurbane pripreme za proslavu međunarodnog praznika rada. U vezi s tom proslavom, na konferenciji štabova bataljona sa štabom brigade, rečeno je - pamti partijski rukovodilac »Pekiše Vuksana« Pajina Novaković - da se 1. maj slavi u takmičarskom duhu, prije svega »kako sa što manje žrtava, uz najveći samoprijegor, izvršiti zadatke završne ofanzive«. Posebni sastanci su održavani sa novim borcima. Više od stotinu novih boraca je ujutro 1. maja polagalo zakletvu. U 14 sati 1. maja sva je brigada bila na prvomajskom mitingu a u 17 sati je preko Tomašice ponovo krenula u prvu borbenu liniju: s dva bataljona (1. i 3.) napada Zdenčac, 5 kilometara sjeverozapadno od Tomašice, a 2. bataljon je u rezervi.

Neprijatelj se iz Zdenčaca povukao u smjeru sjeverozapada, prema Pašijanu. U stopu ga je do zaravni Krljanuša pratio 1. bataljon. Tu, oko 500 metara istočno od Pašijana, u jutro 2. maja, zametnuli su se teški okršaji. Nijemci su u tri navrata pokušali da odbace krtijaše. Tokom dana u borbe se uključio i 3. bataljon »Božidar Adžija«. Uveče su 1. i 3. bataljon pokušali da razbiju njemačke položaje. Istovremeno su u akciji i 2. i 3. brigada: 2. iz Palešnika napada njemačke položaje između Palešnika i Pašijanskog gaja, 3. između pilane i šume Brestovac.

Prvom bataljonu 1. brigade je naređeno da preko pašijanskog polja proдре u Pašijan. Druga četa 1. bataljona (komandir Josip Župan, komesar Petar Prijić, treći komesar te čete od početka ofanzive) dobila je zadatak da prođire na čelu, s tim što će »sa jednim vodom osigurati se sjeverno prema šumi Palešnik to jest likvidirati mitraljez što vas tuče bočno«. Tek što je kurir Gojko Paripović, onda petnaestogodišnjak s iskustvom starog borca, poletio prema 2. četi, četa je već samoinicijativno uletjela u šumu Palešnik. U tom jurišu na rubu zaravanka, ispred šumskog gustiša, pao je smrtno pogođen komesar 2. čete Petar Prijić. Uz njega je poginuo i desetar Miodrag Simić.

i⁴«) Zb. NOR, XI/1, 5/2.

Napadi na Pašijan su nastavljeni čitave noći 2. i 3. maja. Na svaki napad, neprijatelj je proletere »sačekao sa jakom vatrom« i »vršio mentalni kontranapad, pri čemu dolazi do teške borbe prsa u prsa«. ¹⁴⁰⁵⁾ Pred zoru su juriši proletera malaksali, a onda su zaredali kontranapadi: u 8, 9 i 9.30 sati Nijemci su izlazili iz rovova i ulijetali u borbeni raspored bataljona 1. brigade. Kad je odbijen i treći napad iz Pašijana, u 10 sati 3. maja, iz štaba divizije je javljeno da je sazrelo vrijeme za definitivno razbijanje njemačkih položaja duž Ilove. U štabu divizije je komesaru brigade majoru Jovici Grkoviću predložen plan pokreta. Desno od položaja 1. brigade nastupa glavnina 6. proleterske divizije. Zadatak 1. brigade: stalno pritiskivati neprijatelja u rajonu Pašijana, kako bi se stekao dojam da je Pašijan osnovni cilj, pa da neprijatelj na tom sektoru koncentrira što više snaga, olakšavajući prodor 2. i 3. ličkoj brigadi.

Štab divizije je od 1. brigade očekivao »stalan i jak pritisak prema Pašijanu«, ali dogodilo se ono što nije očekivano. Umjesto da u rajonu Pašijana privlači nove snage, neprijatelj je uzmakao. »Naš pritisak bio je tako jak« - izvještava štab brigade - »da se pretvorio u opšti napad na neprijatelja, tako da smo sa svim svojim snagama krenuli u pravcu Pašijana, dok smo sa jednim bataljonom napali šumu Brestovac«. ¹⁴⁰⁶⁾ Nijemci su, zapravo, pomjerali front na zapad prema planu vrhovne komande Jugoistoka. Otpor pružaju samo zaštitnička odjeljenja. Osmoricu Nijemaca iz jednog takvog odjeljenja zarobila je četa Mile Kolaka Boje.

Bataljoni »Marko Orešković« i »Božidar Adžija« su nastupali u smjeru juga, da bi pomogli 3. brigadi u borbi za Garešnicu, a štab brigade s »Pekišom Vuksanom« i ostalim dijelovima brigade je nastavio pokret na zapad, prema selu Popovcu, koji je oslobodila 2. lička brigada.

U sudarima s neprijateljem u šumama Pašijanski gaj i Brestovac, 1. brigada je imala 6 mrtvih i 18 ranjenih: 15 novih, borbama nevičnih, boraca je nestalo (razbježali su se, ali će u brigadu stići do narednog jutra). ¹⁴⁰⁷⁾

Oko 18 sati 3. maja 3. brigada je u završnom okršaju potpomognuta od dva bataljona 1. brigade, oslobodila Garešnicu, a onda su sve snage 6. divizije iz Garešnice krenule u smjeru sjeverozapada za selo Popovac. Sat poslije ponoći, poslije kratkog predaha 1. i 3. bataljona, kompletna 1. brigada je krenula za selo Miloševac, to jest prema Čazmi, preko Gornje Garešnice i Samarice. Na jedanaestom kilometru puta, ispred Sa-

¹⁴⁰⁵⁾ Isto.

¹⁴⁰⁶⁾ Isto.

¹⁴⁰⁷⁾ Na Ilovi između Garešnice i Velikih Zdenača, ginu: Dobrivoje Maksimović, Tomo Marčetić, Branko Marić, Predan Marković, Živadin Milenković, Zdravko Milošević, Srba Milutinović, Dobrivoje Savić, Miodrag Simović, Aleksandar Sirovljević, Slavko Stadić, Dragoljub Adamović, Jovan Cvetković, Ratko Bajić, Milorad Božović, Novica Božović, Vladimir Pantelić, Petar i Radiša Petrović, Spase Vladislavliević, Radosav Egerić, Slavko Gligorić, Ljubinko Kuzeljev, Kamenko Đorđević, Rajko Đukanović, Radomir Zdravković, Spasoje Leontijević, Selimir Tanasijević, Andrija Trifunović, Radosav Radovanović, Vinko Randić, Blagoje Radulović, Dragoslav Radilović, Petar Zdjelar, Nikola Jovanović, Rade Krajnović Krajina, Jordan Radojčević, Radosav Radosavljević, Aleksandar Nenadović, Slobodan Nikolić, Cvitko Turković, Nastas Ćirić, Bogdan Micković, Petar Prijić i Miloje Petrić.

mance, na riječici Velika Sredska, prethodnicu brigade - bataljon »Pekiša Vuksan« i Izviđačku četu - u zasjedi je sačekalo nešto više od 100 Nijemaca. Četa Gojka Njegovana i izviđači Ilije Jankovića naprosto su* silovitim napadom rastjerali zasjedu.

Brigada je 4. maja u 10 sati stala u Grabovnici, 33 kilometra sjeverozapadno od Garešnice, 3 kilometra zapadno od Čazme, tek tu obavještena da je neprijatelj još u Čazmi.

Kako su brigade 6. divizije, slijedeći Prvu, pristizale u Grabovnicu, tako su se uključivale u borbu za Čazmu. Prva brigada napada istočni ulaz u grad, uz zadatak da dijelom snaga presiječe prilaze od Bjelovara. 0 neprijatelju se znalo samo toliko da je iz sastava ustaško-domobranskih divizija. Tek kasnije će biti utvrđeno da je u Čazmi 4. maja bila 7. Pavelićeva divizija desnim krilom oslonjena na njemačku 41. diviziju, a lijevim krilom na legionarsku 369. diviziju, koja se uz velike gubitke jedva domogla desne obale Čazme.

Prema planu štaba 1. brigade u napadu određenom za 13 sati morali su sudjelovati 2. i 3. bataljon: 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, lijevim krilom oslonjen na brežuljak Čazmi s jugoistoka (kota 144), a desnim krilom siječe cestu za Bjelovar (sjeveroistočni ulaz u Čazmu), imao je zadatak da prodre u grad; 3. bataljon »Božidar Adžija« je svojim lijevim krilom pojačavao desno krilo »Pekiše Vuksana« kod kote 112, uz potok Bukovinu, a desnim krilom je zahvatio šumu Jazavšine, uz bjelovarsku cestu, Miloševcima na sjeveru, a Dragancu s juga. Zadatak 3. bataljona: odbaciti neprijatelja s ceste, zaposjesti Draganac, zatvoriti prilaze od Bjelovara.

Bataljon »Marko Orešković«, kao drugi borbeni red, zadržan je u Miloševcima, 2 kilometra sjeveroistočno od Čazme.

Kao što je i očekivano, borbe su počele, poslije prethodnog čarkanja, u 13 sati. Naredni sati će biti strahovito teški. Čazma je uzela 1. proleterskoj brigadi 6. divizije težak danak u krvi, jednako onim jedinicama koje su vodile ulične borbe, kao i onim koje su krvarile na prilazima grada.

U 15 sati »Pekišine« čete s komandirima Gojkom Njegovanom, Milanom Mandićem, Milošem Cvjetićaninom i Milošem Potkonjakom i komesarima Petrom Rađenovićem, Danom Sokolićem, Radom Potrebićem i Petrom Dmitrašinovićem slomile su najistureniju liniju gradske obrane na istočnom ulazu u Čazmu i upustile se u žestoke ulične borbe. Komandant Miloš Todorić će obavijestiti štab brigade da se posebno istakao (pri tome je kazano da je teško reći tko se nije istakao!) šesnaestogodišnji Milorad Marković, koji se uoči završne ofanzive u bataljon vratio s bolničkog kursa. Tri puta je ulijetao u najžešću vatru da bi izvukao ranjene Milorada Aksentića, Krstivoja Lazića i Radenka Đurkovića. Kad je pokušao da izvuče Tihomira Filipovića i Živojina Kolnarevića, i sam je pao pored njih, teško ranjen. Izvukla ga je četna bolničarka Olga Ležaić s dvojicom nosilaca ranjenika.

Neprijatelj je branio Čazmu vješto i uporno. To su bili ostaci ustaških jedinica, prokušani u zločinu, odlučni da se bore do posljednjeg trena. Tu više nije bilo domobrana obično ornih za predaju. Takav

»neprijatelj uspijeva da izmanevariše osiguranje II bataljona i da (u samom gradu) udari s leđa na što je naš II bataljon odgovorio jurišom jedne čete, koja se nalazila u rezervi«.¹⁴⁰⁸

Na bjelovarskoj cesti, tamo gdje je »Božidar Adžija« djelovao, »neprijatelj je bio veoma uporan«, tako da uz svu »upornost štaba i rukovodilaca III bataljona, uprkos požrtvovanja boraca, koji su si postavili u zadatak da po svaku cijenu izvrše zadatak«, nije se moglo učiniti ono što je bilo u planu. Sve nastojanje 3. bataljona »ostalo je bezuspješno«. Umjesto da pod pritiskom »Adžijinih«, četa odstupi, »neprijatelj na sektoru III bataljona vrši česte i veoma jake kontranapade, sa težnjom da odbaci naše snage sa komunikacije i obezbjedi povlačenje svojih snaga iz Bjelovara«.¹⁴⁰⁹

O ishodu borbe za Čazmu ovisila je i sudbina neprijateljevih snaga koje su se, pred naletom divizija Koste Nađa, povlačile iz Bjelovara. Bjelovarski garnizon je računao da će se povući preko Miloševaca i Čazme. Uveče, kad su dijelovi 3. armije prodirali u Bjelovar, njemački 370. puk, ostaci borbene grupe Henke i dijelovi ustaško-domobranske 5. divizije su se pojavili na sjevero-istočnim prilazima Čazme. Uočivši raspored »Božidara Adžije« duž istočne strane bjelovarske ceste, između kote 112 nad Bukovinom i šume Jazavšina, ustaše, legionari i Nijemci su u smionom i jednako toliko domišljatom manevru zaobišli te položaje i s boka i iz zaleđa napali jedinice 1. brigade. »Božidar Adžija« je doveden u izuzetno tešku situaciju. Neka odjeljenja su bila odsječena. Nastavila su borbu u okruženju.¹⁴¹⁰

Komesar i pomoćnik komesara, Jovica Grković i Milan Grubić, zašli su u bataljon, obilazeći ga ujutro 5. maja, u vrlo teškom stanju. Čete su već bile izvučene iz poluokruženja, ali još u situaciji da su - kao što će biti javljeno štabu divizije - »juriši vršeni uzastopno«. Jovica Grković piše¹⁴¹¹ da su on i njegov pomoćnik stigli na položaje 3. bataljona u osvit dana. Na više mjesta vođena je borba prsa u prsa. »Bilo je čak i hvatanja za vratove«, piše kako mu je jedan od boraca pričao o obračunu našeg desetara s Nijemcem: »Rvu se oni i prevrću, a ja oblećem oko njih. Ne smem pucati, a ne mogu, naprosto ne stižem da Švabu udarim kundakom. Gadno, Švabo nadjačava. Tada uhvatim priliku, pa ga bajuntom...«. Taj borac, kojemu Grković ne spomenu ime u zapisu o krvavom sudaru kod Miloševca, zvao se Strahinja Kazimirović. Bio je to visok, štrkljast gimnazijalac, s brigadom od beogradske operacije. On je bajunetu zario u plečku krupnog Nijemca, dok se taj Nijemac rvao s desetarom Milom Petrovićem, kojeg su borci zapamtili kao Milu Smederevca. U jednom kontrajurišu ujutro 5. maja desetar Smederevac je poginuo, a njegov drug Kazimirović je lakše ranjen.

Njemačko-ustaške jedinice, koje su odstupale iz Bjelovara, najprije su se probile kroz raspored 3. bataljona, a onda su odbacile i ostale dijelove brigade i 6. divizije i ušle u Čazmu. U mjestu je došlo do borbe, koja nije bila manje žestoka od one vođene na sjeveru Čazme. Koman-

¹⁴⁰⁸ > A VII, 800, 12-67/10.

¹⁴⁰⁹) I s t o

¹⁴¹⁰ u rajonu Miloševca, uveče i u noći 4. aprila nestalo je osamnaest boraca, među njima Slavko Mitić, Bogoljub Mitić, Dragoljub Cvetković, Aleksandar Popović, Dušan Petrović i Mihailo Milovanović, kojima je to bila prva borba.

¹⁴¹¹ » Jovica Grković, n.d. 492.

du nad snagama u Čazmi (tu je bila 2. brigada i dijelovi 1. brigade) objedinjavao je Dragan Rakić. »Kao i obično u najkritičnijim momentima«, piše o njemu Jovica Grković, »i ovde je Dragan obilazio i bodrio svoje borce i rukovodioce. Prezirući neprijatelja i njegovu snagu, ne sklanjajući se ispred opasnosti, uvek je našao za svakoga borca reči koje ohrabruju. Svi su ga dobro poznavali i znali njegove osobine. 'Što hoće, junače, ta žgadija!' - uzviknuo bi on često, pa dodao:

- Kilometar im neba, smrvicemo mi njih!«¹⁴¹²⁾

Dijelovi 1. i 2. brigade se i nisu povukli iz Čazme, nego su, sve vrijeme prolaska njemačko-ustaških snaga kroz naselje, pružali otpor iz zgrada.

Od Bjelovara ujutro 5. maja uglavnom nadiru ostaci ustaško-domobranskih divizija. Duž Česme, između Kabala i Čazme, prihvataju ih dijelovi 369. legionarske divizije. Sredene čete 3. bataljona 1. brigade su čitavo jutro napadale neprijateljske kolone. Jovica Grković pamti kako je četa Rade Ljubibratovića zarobila grupu domobrana s minobacačem. Istog trena domobrani su počeli tući po ustaško-domobranskoj koloni.

»Božidar Adžija« napada i uzmiče, ovisno o snazi kontranapada. Položaji toga bataljona su do podne 5. maja ojačani četama 1. bataljona. Drugi bataljon se i dalje bori u gradu. Druga četa »Marka Oreškovića« je s dijelom jedne čete 3. bataljona na cesti kod crkve zarobila više od 50 domobrana, ali prije nego što se povuku bili su napadnuti s dviju strana. U silovitom naletu na neprijateljsku kolonu, nekompletne dvije čete proletera su probile domobransko-ustaški streljački stroj, ali su u tom naletu izgubile desetak boraca; među ostalima poginuli su komesar 2. čete 1. bataljona Miodrag Pavlović (od početka ofanzive četa po četvrti put ostaje bez komesara) i najstariji zamjenik komandira u čitavoj diviziji, Crnogorac iz Bara, Jovan Božović. Jovanović Relja, lijep osamnaestogodišnjak, miljenik 1. voda 2. čete, uoči 1. maja primljen u SKOJ, i kurir 3. bataljona Desimir Miljković, puškomitraljezima su držali odstupnicu svojim drugovima. Zauvijek su ostali na svojim položajima.

Dijelovi 1. bataljona i 3. bataljon su do 6 sati 5. maja ovladali bjelovarskom cestom između Jazavšine i Draganca. Pola sata kasnije ušlo se i u Vagovinu, 5 kilometara u smjeru sjeveroistoka od Čazme. Tek tad su definitivno sjeverni ulazi u Čazmu zatvoreni. Ostaci domobransko-ustaških snaga su odbačeni s ceste, pa se povlače u grupama preko Česme na zapad.

Ujutro 5. maja dijelovi 1. brigade i 2. brigada, pod komandom Dragana Rakića i Milana Pavičića, ovladavaju Čazmom.

Do 11 sati 5. maja na prilazima Čazmi i u Čazmi borbe su završene. Duž ceste od Bjelovara, od Vagovine do Čazme, ostali su leševi njemačkih, legionarskih i domobranskih vojnika. Ali, i 1. brigada ima ogromne gubitke: u dvodnevnom borbama za Čazmu, više u Miloševcima nego u Čazmi, imala je 50 mrtvih i 74 poginula. Uz to čak 32 nestala od kojih su se - koliko se znade - samo dvojica kasnije javili svojim jedinicama, kad su izliječili rane, student Emil Popović i zemljoradnik Andrija Erleg.¹⁴¹³⁾

¹⁴¹²⁾ IstO
¹⁴¹³⁾ A VII, 800, 12-67/10.

Pred podne 5. maja, odmah poslije završene borbe, sve jedinice 1. brigade su nastavile pokret na zapad goneći razbijenog neprijatelja Pravcem Cerina - Mostari - Poljana, preko kanala Glogovnica, brigada je prevedila 25 kilometara. Prenočila je 4 kilometra istočnije od Vrbovca, u Poljani, gdje će primiti naređenje štaba 6. divizije da što prije izbije u Suhodol, kod Donje Zeline, dvadesetak kilometara zapadno od Poljane.¹⁴¹⁴ No, tek što je kolona krenula iz Poljane, ujutro 6. maja brigada je zaustavljena na obali Luke, kod Ciglane, i na željezničkoj pruži Vrbovec - Dugo Selo. Tek sutradan nastavlja pokret u smjeru sjeverozapada: Luka - Dulepska - Samoborci - Mlaka - Sveta Helena - Donja Zelina - Suhodol.

U prethodnici nastupa 1. bataljon; na čelu 1. četa. Na čelu »čela«, u izvidnici, išla je grupa krtijaša s komesarom Ivanom Balenom, uvijek nasmijanim, a neobično pametnim mladićem, koji je u brigadu došao iz Primorja u svojoj šesnaestoj godini. U mnogim borbama se istakao i hrabrošću i snalažljivošću. Nije bilo lako postati komesar u proletherskoj jedinici. Ali, ujutro 6. maja čini se da komesar čete krtijaša zastavnik Balen i njegova izviđačka grupa nisu bili previše oprezni. Kod Samoboraca, desetak kilometara istočnije od Donje Zeline, ušli su u zasjedu ostataka 7. ustaško-domobranske divizije. Od prvog hica ustaške zasjede smrtno je pogođen komesar Balen. Najprije 1. četa, a zatim i čitav bataljon brzo se razvijaju u borbeni poredak. Neprijatelj je brzo odstupio zauzevši novi položaj kod Mlake. Ovog puta nije bilo iznenađenja. Štab brigade je cestom na neprijatelja usmjerio 1. bataljon, a 3. bataljon je izveo manevar da bi, izbivši rubom šume Mokrice kraj sela Dropčevci, s boka napao neprijateljski raspored.

Ustaše se izvlače ostavljajući svoje mrtve i nekoliko ranjenih, koje nisu stigli pokupiti.

U Donjoj Zelini brigada je 7. maja čula najradosniju vijest: Njemačka bezuvjetno kapitulira! Sve radio-stanice javljaju o sporazumu potpisanom u Remsu. Iz štaba divizije je štabu 1. brigade preneseno naređenje Peka Dapčevića da »na pravcu nastupanja prihvati kapitulaciju neprijateljskih snaga«. Očekivalo se da će neprijatelj odmah početi da odlaže oružje, iako je javljeno da neprijateljstva definitivno prestaju u noći 8. i 9. maja. »Komandantu njemačkih snaga na području Hrvatske i svim komandantima njemačkih jedinica u Hrvatskoj« general-lajtnant Peko Dapčević je, »po naređenju Vrhovnog Komandanta Jugoslovenske armije« uputio 7. maja zahtjev:

»Danas je admiral Denic, vrhovni komandant njemačke vojske, izdao zapovijest svim njemačkim jedinicama da se bezuslovno predaju i obustave borbu na svim frontovima.

Prema tome zahtijevamo od Vas da naredite svim Vašim jedinicama da obustave dalji otpor, da ostanu u mjestima gdje se nalaze i da Vaše starješine sačuvaju u potpunom redu svu ratnu spremu i kasarne, koje će primiti oficiri delegirani od ovoga štaba.

Odredbama bezuslovne kapitulacije, potpisanim od strane saveznika, prema Vama i Vašim trupama biće postupljeno.

¹⁴¹⁴> Isto, 9, 23-2.

Rok za predaju Vas i Vaših trupa 8. maja do 9.00 sati po srednjeevropskom vremenu.

Znak sa obustavljanje otpora i polaganje oružja daće Vaše jedinice isticanjem bijelih zastava i slanjem delegata u mjestima gdje će Vam odrediti štabovi naših isturenih jedinica... «.¹⁴¹⁵⁾

No, neprijatelj nije pokazivao nikakve znakove kapitulacije. Povlačio se vrlo organizirano i pružao otpor na svim pravcima povlačenja, samo ako je imao ikakvu šansu za otpor. Na pravcu nastupanja 6. proleterske divizije nisu vođeni nikakvi pregovori. S neprijateljem se i dalje »razgovaralo« isključivo preko nišana i mušice.

Šestoj diviziji je 7. maja naredeno »da oslobodi glavni grad Federalne Hrvatske i da nastavi gonjenje neprijatelja prema austrijskoj granici«. ¹⁴¹⁶⁾ Po planu štaba 1. armije 6. proleterska divizija »napada pravcem s. Goranec - s. Jalševac - s. Gornji Bukovec - s. Remete - Mirogoj - Jelačičev trg - Ilica«. Prva brigada je od Zeline do Zagreba nastupala preko Čučejia i Markuševca, putem dugim oko 50 kilometara. Pokret je izveden u dvije kolone: u lijevoj je, održavajući vezu s 3. ličkom proleterskom brigadom, nastupao bataljon »Pekiša Vuksan«, a u desnoj su nastupale ostale jedinice, slijedeći prethodnicu »Božidara Adžije«.

Borbi od Donje Zeline do Zagreba nije bilo, ali je sve vrijeme - kao što se vidi iz bojne relacije štaba 1. brigade - »u samom pokretu dolazilo do manjih sukoba«, češće s ustaško-domobranskim, nego s njemačkim zaštitnim jedinicama. Sve te grupe »je prethodnica (1. brigade) uspjela da likvidira«.

Na putu od Zeline, na obroncima Medvednice i u Markuševcu, 1. brigadi se predalo 418 neprijateljskih vojnika. Ali, mnogi su i dalje pružali otpor. Na putu od Donje Zeline do Zagreba 1. brigada je 8. maja imala 4 mrtva i 24 ranjena borca.

U noći 8. i 9. maja, kad je Zagreb već bio potpuno slobodan (bitka za Zagreb je riješena na prilazima gradu), 1. brigada je bila na sjeveroistočnom ulazu u grad, u Remetama, iznad Mirogoja. Poslije nekoliko okršaja s dijelovima 41. njemačke divizije i ustaško-domobranskim grupama, koje su se neorganizirano izvlačile preko Zagrebačke gore, brigada se preko Šestina i Tuškanca spustila u centar Zagreba, na Ilicu i Jelačić-plac. Još u toku noći pokret je nastavljen Ilicom prema Crnomercu i Podsusedu.

Ujutro 9. maja pokret na zapad je obustavljen, jer se saznalo da se znatna neprijateljska grupacija pokušava probiti preko Medvednice u Zagorje i Štajersku na putu za Austriju. Zbog toga je u 10 sati 9. maja 1. brigadi naredeno »da likvidira ostatke neprijatelja u podnožju šume Medvednice«, gdje se »neprijatelj i pored svog bezizlaznog položaja uporno brani«. ¹⁴¹⁷⁾

Prvi bataljon je dobio zadatak da neprijatelja potuče (ili primora na predaju) u Remetama; Drugi bataljon je usmjeren na Fučkov Jarak, u dolini Medveščaka; Treći bataljon je imao pred sobom neprijatelja u Gračanima i gračanskom 273 metra visokom Bregu.

¹⁴¹⁵⁾ Zb. NOR, XI/1, 687.

¹⁴¹⁶⁾ Isto, 623.

¹⁴¹⁷⁾ AVII, 800, 12-77/10.

Svi pozivi neprijatelju na obroncima Zagrebačke gore da se preda i svrsta u zarobljeničke kolone gubili su se u plotunima. O tome u bojnoj relaciji je kazano:

»... Dok se neprijatelj nalazio u neposrednoj blizini naših snaga na njega je stalno sipana vatra. U 19 sati primili smo telefonsko naređenje, koje sme isto tako prenijeli nižim štabovima, za napad na neprijatelja koji se nalazio ispred odseka iste brigade, a u sastavu ostalih delova naše divizije. S napadom smo otpočeli odmah, ali se neprijatelj i pored svoje bezizlazne situacije uporno brani«.

Do kasne večeri 9. maja njemačke i ustaške jedinice su na južnim i jugoistočnim padinama Medvednice, u rajonu Remete - Fučkov Jarak - Gračani imali više od 400 mrtvih i ranjenih. Gubici, sve strašniji, nisu primorali komandu da izvjesi bijele barjake. Od 232 zarobljena uveče 9. maja ni jedan nije zarobljen bez otpora, tako da je 1. brigada imala 8 mrtvih i 27 ranjenih. Narednog dana, 10. maja, gubici 1. brigade su povećani: čak 14 mrtvih. Ranjenih je bilo nešto manje nego 9. maja: 21. Izginula je čitava grupa stražara, koji su, s nedovoljno opreza, čuvali zarobljenike. U noći im se prikrala grupa ustaša i sve ih pobila.

Štabu 6. proleterske divizije je javljeno da se u napadu na neprijatelja, koji se, uz žestok, ali ne i dobro organiziran otpor, izvlačio u smjeru sjeverozapada preko Medvednice, »naročito istakao naš II bataljon koji se nalazio na čelu kolone i omogućio ostalim jedinicama likvidaciju neprijatelja u potpunosti«.¹⁴¹⁸

Iz Ksaverske 41. ugao Mlinarice, gdje je od 9. maja bio štab 1. ličke proleterske brigade, uveče 10. maja štabu divizije je telefonski prenesen izvještaj:

»Neprijatelj je zaustavljen i savladan, a tu mu je i sva komora i materijal. Pri tome nanešeni su mu veliki gubici u ljudstvu i materijalu«.

Na obronku Zagrebačke gore, kod najsjevernijih šestinskih kuća, poginuo je, vodeći streljački stroj svoje čete, poručnik Miloš Potkonjak: od osnivanja »Pekiše Vuksana« prošao je kroz sve borbe koje je taj bataljon vodio, da bi pao u posljednjem okršaju s neprijateljem.

Sve jedinice 6. proleterske divizije su 10. maja u borbama kod Zagreba, zapravo po sjevernim rajonima Zagreba, imale 42 poginula, 157 ranjenih i 32 nestala.¹⁴¹⁹ To su najstrašniji dokazi da za 6. proletersku diviziju rat nije završen 9. maja.

Od 1. brigade je 10. maja traženo da »što prije očisti Zagrebačku goru i Medvednik od ustaških bandi (njemačka 41. divizija je slomljena!)«, odnosno da treba »pretresti i očistiti dio šume Medvednik do pravca Gračani - Kraljevac - Medvedgrad - Sv. Jakov - Gornja Bistara«.¹⁴²⁰

U 14 sati 11. maja bataljoni 1. brigade su usmjereni preko Medvednice prema Hrvatskom zagorju. Nastupaju preko Medvedgrada i Sv.

¹⁴¹⁸ IstO

¹⁴¹⁹ Na padinama Zagrebačke gore od 8. do 13. maja ginu: Zdravko Ašković, Mane Stanić, Andreo Verdini, Božidar Stanković, Milivoje Stanković, Ivica Medumurac (umro od rana), Svetislav Pantelić, Danica Ivanović, Miloš Potkonjak, Jožef Vorju, Savo Grozdanović, Miodrag Katunac, Aleksandar Krstić, Vitomir Đorđević, David Čebić, Radosav Blagojević, Zivko Nešić, Milorad Nedeljković, Selimi r. Tanasijević i Ilija Kosovac.

¹⁴²⁰ AVN, 798, 13-1/3.

Jakova prema Gornjoj Bistri. Drevni Medvedgrad, onda još unekoliko ušćuvan, dvorac još po zidinama, na nadmorskoj visini od 857 metara, bio je mjesto prvog predaha u gonjenju ustaških grupica. Sakrstija Jakovljeva je na visini od 869 metara, podno Sljemena. U Gornju Bistru su se 1. i 2. bataljon, čisteći šume, spustili preko sjeverozapadnih padina Medvednice, kroz Bistransku goru. Treći bataljon je za to vrijeme čistio šume nestupajući nešto istočnije preko Brestovca (k. 846) i Sljemena (tt. 1035), te preko kota 873 i 400, da bi se glavnini brigade priključio u Gornjoj Bistri. Većih borbi nije bilo, tek nekoliko manjih okršaja. Zarobljeno je više njemačkih i ustaških grupa, koje nisu uvijek pružala otpor. Gubitaka nije bilo, ali je u bolnici umro - dva dana ranije ranjen - sedamnaestogodišnji Aleksandar Krstić.

Dvanaestog dana u maju, kad su snage 3. armije JA počele na sjevernoj granici prema Austriji, u dolini Drave, zatvarati obruč oko još nerazoružanih ostataka Grupe armija Jugoistok, Pavelićeve vojske i ostataka crnogorskih četnika, 1. lička proleterska brigada se prikupila u sjevernim četvrtima Zagreba, na rubu Medvednice. Tada su štab brigade i 1. bataljon »Marko Orešković« smješteni u kući broj 2 na Ksaverskoj cesti, 2. bataljon u Šestinskom Kraljevcu, a 3. u Šestinama. Borbi nije bilo. U 18 sati jedan bataljon je odvojen za pripremanu paradu, koja je održana 13. maja od 10 do 12 sati. Najbolja četa na paradi, 2. četa 1. bataljona »Marko Orešković«, upućena je u sastav Pratećeg bataljona 1. armije.

Tri dana poslije veličanstvene parade dijelova 1. armije u Zagrebu, dan poslije posljednjeg organiziranog otpora neprijateljskih snaga u Jugoslaviji, 16. maja, komandant 6. proleterske divizije general-major Đoko Jovanić i politički komesar divizije potpukovnik Nikica Pejnović su izvršili smotru 1. proleterske brigade 6. proleterske divizije »Nikola Tesla«. Od smotre u Adaševcima, koju su izvršili ujutro 4. aprila, protekla su 42 dana. Cini se, kratko vrijeme, tek šest tjedana. Ali, mjereno ljudskim životima, koji su krvlju obilježili put od Batrovaca i Lipovca do Zagrebačke gore - mnogo. O tome je postrojenoj brigadi kratko govorio general Jovanić: palim borcima koji su »svojim životima, kao i svi naši najbolji drugovi, pali na trogodišnjem ratnom putu Brigade, osigurali veličanstvene uspjehe i historijski ulazak u vrijeme narodne slobode i stvaralaštva«. ¹⁴²¹®

U borbama od noći 4. i 5. aprila do posljednjih gubitaka na obroncima Zagrebačke gore 10. maja, 1. lička proleterska brigada je imala 338 poginulih, 959 ranjenih, 14 kontuzovanih i 47 nestalih. Po sanitetskim podacima od teže ranjenih umrlo ih je 38. Divizija je u završnoj ofanzivi imala 798 poginulih, 2676 ranjenih i 122 nestala borca. Prva armija JA, koja je u ofanzivu ušla sa 120.000 boraca (računajući i aprilske popune) imala je ukupno 35407 izbačenih iz stroja: 7433 poginulih, 24554 ranjena i 3420 nestalih. ¹⁴²¹ Od 22126 ranjenih koji su prošli kroz bolnice umrlo ih je 943 ili 4,26 posto. ¹⁴²²

i«¹» MRJ, 4333.III.303/3.

¹⁴²²> AVII, 800, 12-1/10 do 12-79/10; IVMNID - ASS, k. 43, 44 i 45 (podaci o Prvoj ličkoj brigadi); Anka Petrović, Gubici u ljudstvu u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, zb. *Za pobjedu i slobodu*, knj. 9, 209.

Spisak boraca Prve proleterske brigade »Marko Orešković Krntija«

U višegodišnjem istraživanju autor je s članovima Beogradske sekcije 1. ličke proleterske brigade i s grupom boraca iz Zagreba prikupio 10.148 imena boraca, koji su se borili u jednom od devet bataljona, koliko ih je brigada imala od jula 1942. do pobjede. Autor je, koristeći sve relevantne izvore, prevashodno Arhiv Vojnoistorijskog instituta i Arhiv Instituta za vojnomedicinske naučne informacije i dokumentaciju, pri čemu su mu osobito mnogo pomagali Nikola Slavica, potpukovnik Jovo Kovačević, potpukovnik Dragiša Karaulić i potpukovnik Sofija Jelisavčić, unio u ovu monografiju sve važne podatke o sastavu, djelovanju, vojnom i političkom organiziranju i obrazovanju brigade, a ipak ne može pouzdano reći koliko je ukupno boraca bilo u brigadi tokom rata, koliko ih je tačno poginulo, koji su poginuli u brigadi, a koji, poslije prekomandi, u drugim jedinicama NOVJ. Tako i ovaj spisak sa 10.148 imena nije definitivni, ali je dobra osnova da kustosi Doma 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« na Plitvicama u bliskom periodu - računajući na pomoć mnogih koji u tome mogu biti od koristi - sastave popis koji će biti potpuniji, posebno u odnosu na poginule.

Brigada je u svom sastavu, u različitim periodima, imala ukupno 9 bataljona, da bi rat završila sa tri bataljona i savremenim pratećim jedinicama. U njenim jedinicama nikad nije bilo manje od 650 boraca, a najviše ih je bilo oko 4.100. Iz njenog sastava odjednom su, 2. decembra 1942. godine, otkomandirana dva kompletna bataljona - 3. kordunaški i 4. banijski, koji su poslužili kao jezgra za formiranje novih brigada na Kordunu i Baniji. Osim toga, velik odljev boraca je bio u aprilu 1943. godine (za sjevernodalmatinske jedinice i Karlovački odred), u septembru 1943. godine (za goranske i istarske jedinice), te početkom novembra 1943. godine (za novoformirane ličke jedinice). U Srbiji je u jesen 1944. godine stari sastav brigade prekomandovan za komandni kadar novoformiranih srbijanskih jedinica, tako da je u brigadi ostalo tek oko 150 »starih« boraca.

Od bataljona 1. ličke proleterske brigade najkraći period je u njenom sastavu djelovao 5. ruski bataljon (april - maj 1944). Borci toga bataljona su poslije rasformiranja, 17. maja 1944. godine, raspoređeni po ostalim bataljonima brigade i u 3. ličku proletersku brigadu. Prethodno je, gotovo pola godine, u sastavu brigade bio zasebni 5. mitraljeski bataljon (decembar 1942 - maj 1943). Od decembra 1944. do sredine marta 1945. brigada je ponovo imala Peti bataljon - ovoga puta bio je to makedonski bataljon »Jane Sandanski«. Poslije rasformiranja toga bataljona, kao i poslije rasformiranja 5. mitraljeskog, borci su raspoređeni

po ostalim bataljonima. Istovremeno s 5. makedonskim bataljonom, rasformiran je i stari 4. bataljon »Matija Gubec«.

Na krvavo teškom i isto toliko slavnom putu po Kordunu, Lici, Gorskom kotaru, Baniji, zatim do Knina, Kariobaga i Senja, pa na zapad preko Bosne, Hercegovine i Crne Gore do Srbije, preko Beograda, Šrema i Slavonije do Zagreba, prevalivši više od 13.000 kilometara, u brigadu su, osim Ličana, Kordunaša i Banijaca (prvi sastav), dolazili Dalmatinci iz zadarskog područja, Gorani, Primorci i Istrani, zatim borci dviju prvih prekomorskih brigada, bivši crvenoarmejci koji su se 1942. godine s Vlasovljevom armijom svrstali u Wehrmacht, te Srbijanci (ponajviše ih je bilo iz općina Valjevo, Kosjerić, Mionica, Kruševac, Varvarin, Vrnjačka Banja, Ljubovija, Niš, Gadžin Han i beogradsko područje) i Makedonci, koji su se zatekli u Beogradu.

Brigada je sve vrijeme bila sjeme i sijač bratstva i jedinstva. O tome svjedoče brojni podaci iz knjige.

Kao najstarija brigada formirana u Hrvatskoj, sa najstarijim bataljonima Like, Korduna i Banije, bila je to tipična kadrovska jedinica. U svojim je redovima odgojila starješine za mnoge jedinice formirane od Istre do Kosova, posebno za sjevernodalmatinske, primorsko-goranske, istarske i srbijanske brigade. Iz jednog kadrovskeg pregleda*) vidi se da je 12 boraca 1. ličke proleterske brigade komandovalo divizijama NOVJ, a osim toga brigada je dala 21 komandanta i 20 komesara brigada. Od boraca 1. brigade njih 26 su odlikovani Ordenom narodnog heroja, a njih 42 su dobili čin generala ili admirala. U trenu kad ova knjiga ulazi u štampu, u proljeće 1987. godine, od pet posljednjih aktivnih generala koji su nosioci »Spomenice 1941«, trojica su bili starješine u 1. brigadi: admiral flote Branko Mamula i general-potpukovnici Zdravko Lončar i Mićo Čušić.

Iz monografije se, prema navedenim izvorima, vidi da je o životu i borbama 1. brigade sačuvano dosta dokumenata. Najmanje ih je o periodu januar - septembar 1944, te iz završne faze rata.

Nije sačuvan ni jedan cjelovit spisak, ni za jedan period. No, sačuvana je u Arhivu sanitetske službe JNA knjiga pojedinačnih spiskova 1, 2. i 3. bataljona, štaba i prištapskih jedinica s kraja 1944. ili s početka 1945. godine. No tu nema 4. bataljona »Matija Gubec«, ni 5. bataljona »Jane Sandanski«.

Prema sačuvanim dokumentima, bilo da je riječ o četnim, bataljonskim, brigadnim ili divizijskim izvještajima o borbama, ili o operacijskim dnevnicima brigade i divizije, 1. brigada je do ulaska u sastav 1. proleterskog korpusa (kao 1. brigada 1. operativne zone Hrvatske, odnosno kao 1. brigada Hrvatske i 1. brigada 6. ličke NOU divizije) imala 244 poginula. U vrijeme bdjenja nad Jajcem, gdje je održavano Drugo zasjedanje AVNOJ-a, i u zimskim i proljetnim operacijama 1944. godine, poginulo je 199 boraca. Podaci za gubitke od 27. jula do 11. septembra 1944. nisu sačuvani, a i ono što imamo o borbama u zapadnoj Srbiji i Beogradu nije potpuno. No, sa sigurnošću bi se moglo reći da je brigada, do uključivanja prvih grupa Srbijanaca u njene bataljone, od 4. do 8. septembra 1944. imala oko 50 poginulih, a dva puta toliko do 20. oktobra. Od prelaska Savskog mosta, popodne 20. oktobra, kad počinju

i Nikola Pejnović, Formiranje i borbeni put 6. proleterske divizije »Nikola Tesla«, Lika u prošlosti i sadašnjosti, Karlovac 1973, 324.

borbe za Zemun i Srem, do decembarskog odmora poginulo je i od rana umrlo 75 boraca, a od 4. januara do 4. aprila 119 boraca. U probju fronta, od 5. do 14. aprila, poginula su ili od rana umrla 163 borca. Od 14. aprila do posljednjih borbi na Zagrebačkoj gori 13. maja poginulo ih je i od rana umrlo 279. Među poginule su uračunati i oni koji su u operacijskim dnevnicima vođeni kao »nestali«. Ako aproksimativno računamo da je poslije drvarske operacije do 4. septembra 1944. godine poginulo najmanje 100 boraca, onda bi - prema podacima iz dokumenata - proizašlo da je brigada od formiranja do pobjede imala oko 1.350 poginulih. No, na žalost, poginulo ih je više. Dokumenti ne donose precizne podatke o gubicima. Na primjer, u izvještaju o borbama za Pazarište, krajem septembra 1942. godine, navodi se daje 1. brigada imala samo 1 ranjenog (prelom noge). A, zapravo, trojica su poginula. U borbama za Dvor na Uni izvještaj govori o 14 poginulih, a zna se - poimenično - da su poginula 24 borca. U borbama oko Gospića, krajem septembra i početkom oktobra 1943. godine, poginulo je - prema izvještajima - 11 boraca, a utvrđeno je poimenično 35 poginulih. Posebno su neprecizni podaci o gubicima u operaciji »Weiss«. U završnoj fazi rata, od 20. oktobra 1944. do 13. maja 1945. godine, prema operacijskim dnevnicima brigade i divizije, poginulo je (i nestalo) 636 boraca. Tu su - uzimajući u obzir računicu sanitetske službe o broju umrlih od rana (4,26 posto od ranjenih) - uračunati i umrli. Prema poimeničnom spisku, u kojem vjerovatno nisu svi poginuli, ali se neka imena po svoj prilici ponavljaju, od 20. oktobra do 13. maja poginulo je, od rana umrlo i nestalo 773.

Ukupno, prema našem spisku, koji - naglašavamo - nije definitivni, u borbama tokom 35 mjeseci borbenog djelovanja, brigada je imala 2.204 poginula. Tu su uračunati i oni koji su poginuli poslije prekomande iz brigade.

Prema našem spisku, među 10.148 boraca, brigada je imala 370 žena; poginulo ih je 57, nestale su 2, a 7 ih je umrlo.

Ovaj spisak, rađen posljednjih pet godina, jeste definitivno uobličio autor monografije, ali najveći posao je obavila grupa istraživača, kojom je rukovodio *Petar Ljuština Kurir Pero*. U toj grupi su, osim njega, radili *Miloš Počuća*, *Pajo Bursać Kurir Pajina* i *Stanko Torbica*, te *Mica Mirić* udana *Dragosavljević* i *Luka Bogić*. Posebno se oko formiranja spiska brinuo predsjednik komisije za tradicije sekcije 1. brigade *Dane Medić*. O 3. kordunaškom bataljonu najviše podataka je prikupio *Milić Napijalo*, a općinski SUBNOR Petrinja poslao je djelomičan spisak Petrinjana koji su bili borci 1. brigade.

Osim spomenute radne grupe Pere Ljuštine, za formiranje ovog spiska su zaslužni: Veljo Dimić, Danja Skendžić, Milan Pavičić, Stevo Glumac, Pajina Novaković, Milan Božićković, Branko Bjegović, Mirko Lasković, Stevo Pjevač, Đuro Pjevač, Dušan Čubrilo Duja, Mile Počuća, Đuro Čelić, Mikica Pelivanović, Stanko Bulj, Mićo Dubajić, Božo Simanić, Mile Cvijanović, Milan Maljković, Božo Baškot, Petar Ljuština Pera, Milan Bakić, Branko Trkulja, Bogdan Gaćeša, Mile Bogdan, Dane Rajčević, Pajica i Nikola Pavković, Vujo Dejanović, Slavko Mihić, Milan Miljković, Milan Korica, Mika Graovac i Dane Lastavica, autor vrlo vrijednog rada o bataljonu »Matija Gubec« do ulaska u brigadu. Poseban napor u sređivanju spiska uložile su Mira Glišović Ljuština, Dušanka Ljuština i Mirjana Žigić.

A

- ABAZUROV Nikolaj, 1912, Baku, SSSR, 5. ruski bataljon.
- ABDIJEVIĆ Arelana Avzija, 1913, Papradište, Kičevo, kuvar, u NOB od 23. 12. 1944.
- ABRAMOVIĆ Milorada Petar, 29. 12. 1924, Belotić, Bogatić, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, četa za vezu.
- AĆIMOVIĆ Vasilijev Fatesko, 15. 4. 1925, Beograd, trgovački pomoćnik, u NOB od 23. 12. 1944, v.d. delegata voda.
- AĆIMOVIĆ Stevana Milivoje, 1926, Veliki Crljeni, Lazarevac, 3. bataljon.
- AĆIMOVIĆ Dragomira Živojin, 18. 11. 1925, D. Badanja, Loznica, đak, u NOB od 9. 12. 1944.
- AĆIMOVIĆ Dragomirov Živojin, 18. 10. 1925, Donja Badanja, Loznica, keiner, borac od 2. 12. 1944.
- AĆIN Radina Ivan, poginuo na sremskom frontu.
- ADAMIĆ Santo, 1905, Sušak, 3. četa, 1. bataljon.
- ADAMOV RUŽIĆ Dane Manda, 24. 9. 1925, Komić, T. Korenica, četa za vezu.
- ADAMOVIĆ Čedomira Dobrivoje, 23. 7. 1925, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- ADAMOVIĆ Svetozara Dragoljub, 15. 3. 1923, Potočac, Paraćin, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 26. 4. 1945 kod Zdenčaca.
- ADAMOVIĆ Živorada Dragutin, 9. 1. 1924, Oglađenovac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- ADAMOVIĆ Gligorija Krsto, 1. 9. 1916, Valandovo, finac, u NOB od 1944, desetar.
- ADŽIĆ Mile Dušan, 18. 1. 1924, G. Miholjac, zemljoradnik, u NOB od 1943, v.d. vodnika.
- ADŽIĆ Jovo, iz Smoljanca, T. Korenica, u NOB od 1941. prvi zamjenik komandira čete za vezu.
- ADŽIĆ Mane, 1924, Smoljanac, T. Korenica, u NOB od 1941. desetar, četa za vezu.
- ADŽIĆ Mane, četa za vezu, ranjen od ručne bombe kod Travnika, umro 3. januara 1944. u bolnici u Bugojnu.
- ADŽIĆ Ninka Milutin, 29. 1. 1925, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.
- ADŽIĆ Stevan, 1920, intendantura.
- ADŽIĆ Stevo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
- ADŽIĆ Simeunov Tihomir, 27. 3. 1920, Sitarice, Valjevo, krojač, borac od 3. 12. 1944, poginuo 7. 4. 1945. kod Batrovaca.
- ADŽIJA Miloša Mile, 1920, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- AJDUKOVIĆ Rade Simeon, 1925, 4. bataljon.
- AJT Mirko, 1927, četa za vezu.
- AKSENTIĆ Milanov Milorad, 21. 8. 1922, Pambukovica, Ub, 2. bataljon

AKSENTIĆ Mihajlov Milorad, 1. 1. 1923, Pambukovica, Ub, zemljoradnik, u NOB od 24. 9. 1944, bolničar.

ARSENTIJEVIĆ Milovan, 1922, 1. četa, 1. bataljon.

AKSENTIJEVIĆ Jovana Milovan, 15. 2. 1922, Brangovići, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

AKSENTIJEVIĆ Aleksandra Miodrag, 1920, Virovac, Mionica, 1. bataljon.

AKSENTIJEVIĆ Zorko, 1926, u spisku ranjenih februara 1945.

AKSIĆ Davida Branko, 4. 2. 1922, Kumanovo, maturant, u NOB od 29. 12. 1944, I. bataljon.

ALABIĆ Radoša Dragomir, 1927, M. Sugubina, Trstenik.

ALBANOVIĆ GRUJIĆIĆ Nikolina Mara, 15. 2. 1926, Mlakva, Gospić, u NOB od 15. 5. 1942, 4. bataljon, bolničarka, vodnik.

ALEKSANDROV Aleksandar, 1913, Moskva, prebjegao iz njemačkih jedinica februara 1944, 1. četa, 1. bataljon.

ALEKSIĆ Radomira Aleksandar, 1926, Goč, Vrnjačka Banja, komandir voda, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945 u Podcrkavlju.

ALEKSIĆ Vladimirov Aleksandar, 6. 8. 1926, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

ALEKSIĆ Bogoljub, 1921, 3. četa, 3. bataljon.

ALEKSIĆ Živojinov Branko, poginuo na sremskom frontu.

ALEKSIĆ Damjan, 6. 5. 1915, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944.

ALEKSIĆ Aleksin Dimitrije, Višni, Struga, 15. 1. 1918, zemljoradnik, borac od 8. 1. 1945.

ALEKSIĆ Simin Dmitar, 1923, Gorić, Otočac, 4. bataljon, mitraljezac, poginuo kod Oštrelja 1. 6. 1944.

ALEKSIĆ Dragoljub, 1921, 3. četa, 3. bataljon.

ALEKSIĆ Dragoljub, 1921, Toljevac, Varvarin, 3. bataljon.

ALEKSIĆ Stojanov Mihajlo, 13. 1. 1921, Veselinovac, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944, desetar.

ALEKSIĆ Mile, 1926, Otočac, 3. četa, 3. bataljon.

ALEKSIĆ Milorad, 1924, 1. četa, 1. bataljon.

ALEKSIĆ M. Milorad, 1924, 2. bataljon.

ALEKSIĆ Vitomira Milorad, 1924, Veselinovac, Valjevo, u NOB od jeseni 1944, 4. bataljon.

ALEKSIĆ Vitomira Milorad, 12. 3. 1924, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ALEKSIĆ Đure Miloš, 7. 10. 1927, Gorići, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 5. II. 1942, 3. bataljon.

ALEKSIĆ Đure Miloš, 22. 12. 1948, Čovići, Otočac, četa za vezu, ranjen 17. 10. 1944. u Beogradu.

ALEKSIĆ Radomira Miroljub, 16. 10. 1923, Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, 3. bataljon, nestao 18. 4. 1945. kod Gornjeg Slatnika.

ALEKSIĆ Mladen, 1924, 3. četa, 1. bataljon.

ALEKSIĆ Dušana Mladen, 4. 10. 1919, Ostružnica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

ALEKSIĆ Obren, 1922, 5. četa, 3. bataljon.

ALEKSIĆ Svetislavov Obren, 18. 7. 1922, Rebelj, Valjevo, abiturjent, borac od 6. 12. 1944.

ALEKSIĆ Svetozarov Velimir, poginuo na sremskom frontu.

ALEKSIĆ Aksentija Veselin, 1921, Jasenica, Valjevo, 1. bataljon.

ALEKSIĆ Živan, u NOB od oktobra 1944, mladi vodnik, 4. bataljon.

ALEKSIĆ Živana Živka, 1921, Ripanj, Beograd, domaćica, u NOB od 16. 9. 1944. bolničarka.

ALEKSIĆ Stanislava Života, 25. 12. 1920, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ALFIREV Mate Matek, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

ALIGIĆ Z. Milijana, 2. bataljon, poginula 7. 4. 1945. kod Batrovaca.

ALIMPIĆ Ćedomira Milutin, 1922, Nakučani, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1944.

ALIMPIĆ Adama Slobodan, 16. 12. 1915, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ANASTASIJEVIĆ Matije Blagoje, 17. 3. 1920, Kruševo, keiner, u NOB od 1944, poginuo na sremskom frontu.

ANČIĆ Dobroslavov Adam, 3. 12. 1924, Mušići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

ANČIĆ V. Milija, 2. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Batrovaca.

ANČIĆ Velimirov Milijan, 10. 3. 1926, Mušići, Kosjerić.

ANDONOVIC M. Blagoje, potporučnik, 2. bataljon.

ANDONOVIC (ANDONOSKI) Gligorije (Gligor), 18. 8. 1920, Lipušta, Brod, student, u NOB od 3. 11. 1944, četni starješina.

ANDONOVIC Micka Grigor, 18. 7. 1932, Brod (Makedonija), đak, u NOB od oktobra 1944.

ANDONOVIC Gligora Krsta, 1. 9. 1916, Pirava, Valandovo, u NOB od 23. 12. 1944, desetar, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945, kod G. Slatnika.

ANDONOVIC Trajkov Lazar, 7. 12. 1919, Bogomila, Titov Veles, pekar, u NOB od 25. 12. 1944.

ANDREJAN Domica, 1923, u NOB od 1944, 4. bataljon.

ANDREJEVIC Jevremov Blagoje, 2. 9. 1924, Igroš, Aleksandrovac, stolar, u NOB od 26. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.

ANDREJEVIC Jovana Đorđe, 1923, Gostivar, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

ANDREJEVIC Jakov Obrad, 3. 4. 1922, Mavrovo, Gostivar, keiner, u NOB od 23. 12. 1944.

ANDREJIC Blagoje, 2. četa, 4. bataljon.

ANDRIĆ Dragicev Boško, 1923, Draginje, Koceljevo, u NOB od septembra 1944. poginuo 17. 10. 1944. u Beogradu.

ANDRIĆ Svetislava Branko, 3. 6. 1913, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.

ANDRIĆ Gvozdenov Milinko, 8. 1. 1924, Osladić, Valjevo, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

ANDRIĆ Milisava Ratomir, 1924, Rupeljevo, Požega, u spisku umrlih od rana.

ANDRIĆ Milosava Ratomir, 9. U. 1925, Požega, Novi Pazar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ANDRIĆ Milorada Zdravko, 15. 11. 1922, Radljevo, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944.

ANDRIJAŠIĆ Ivana Jakov, 1910, iz Istre, 1. četa, 3. bataljon.

ANDRIJEVIĆ Radula Jela, 10. 5. 1908, Jeleno, Opatija, domaćica, u NOB od 1944, 1. bataljon, kuvarica.

ANDRIK Janov Jan, 8. 4. 1909, Stara Pazova, zanatlija, u NOB od 1. 11. 1944.

ANDRIK Janov Miša, 25. 2. 1913, Stara Pazova, radnik, u NOB od 1. 10. 1944, poginuo na sremskom frontu.

ANĐELIKOVIĆ Mihajlov Aleksandar, 10. 8. 1928, Barajevo, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

ANĐELIKOVIĆ Dragoslavov Dobrivoje, 15. 5. 1924, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

ANĐELKOVIĆ Mihajlov Aleksandar, 15. 5. 1928, Barajevo, zemljoradnik, borac od 4. 11. 1944.

ANĐELKOVIĆ Miloša Aleksandar, 1. 1. 1921, Rađevštica, Trstenik, podoficir, u NOB od 9. 12. 1944.

ANĐELKOVIĆ L. Branko, 1926, Brčevo, Struga, 1. četa, 2. bataljon.

ANĐELKOVIĆ Jovan, 1918, protivtenkovska četa.

ANĐELKOVIĆ Milan, u spisku pohvaljenih februara 1945.

ANĐELKOVIĆ Vukoja Miloš, 3. 5. 1924, Božurevac, Trstenik.

ANĐELKOVIĆ Alekse Milutin, 1916, Jagnjevo, Vladimirci, 1. bataljon.

ANĐELKOVIĆ Svetozara Milutin, 7. 2. 1919, Đurinac, Svrljig, u NOB od 1. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

ANĐELKOVIĆ Ostoje Petar, 10. 11. 1926, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ANĐELKOVIĆ Predrag, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

ANĐELKOVIĆ Stojadin, 1923, 3. četa, 1. bataljon.

ANĐELKOVIĆ Vladimira Vitomir, 1. 5. 1922, Cerovo, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ANĐELI Roberto, 1921, Italijan, u NOB od 1943, 2. četa 1. bataljon.

ANĐELOVIĆ Živadin, 1. četa, 4. bataljon.

ANĐELOVIĆ Živadin, 1927, 2. četa, 4. bataljon.

ANIČIĆ Velimirov Milijem, 1926, 3. četa, 2. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

ANIĆ Ivana Josip, 5. 2. 1925, Krasno, Sv. Juraj, Senj, šuster, u NOB od 6. 6. 1943, zastavnik, delegat voda, četa za vezu.

ANIĆ Mirko, 1918, Vojnić, 2. četa, 1. bataljon.
 ANIGANIĆ Dragičev Svetožar, 14. 4. 1910, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, u NOB od 21. 9. 1944.
 ANTAL Dani, 3. 12. 1922, Ivanovo, Pančevo, 4. bataljon.
 ANTIĆ Emil, iz Selca, Senj, španski borac, u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 ANTIĆ Milorad, 19. 12. 1920, Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ANTIĆ Stevana Miljko, 24. 8. 1925, Počakovina, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon.
 ANTIĆ Dragutinov Najden, 14. 6. 1922, Malošište, Doljevac, užar, u NOB od 6. 12. 1944.
 ANTIĆ Janka Nikola, 4. 4. 1924, G. Omašnica, Trstenik, 4. bataljon.
 ANTIĆ Sava, vođa odjeljenja izviđačke čete.
 ANTIĆ Aleksandrov Vladislav, 21. 2. 1915, Opae, Kumanovo, učitelj, u NOB od 23. 12. 1944.
 ANTIĆ Stanimirov Vladislav, 5. 5. 1922, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 ANTIĆ Vojislav, 3. bataljon, u spisku bolesnih 12. 12. 1944.
 ANTONČIĆ Matin Milan Velebit, 2. 12. 1918, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, komandant brigade od 19. februara do 24. oktobra 1944, major, narodni heroj.
 ANTONIĆ Dragutin, 2. bataljon, poginuo 21. 2. 1945. kod Adaševaca.
 ANTONIĆ Ljubomirova Sonja, 30. 3. 1907, Gračanica, činovnica, u NOB od 16. 9. 1944, sekretar brigadnog vojnog suda.
 ANTONIĆ Milosava Živko, 5. 5. 1925, Novaci, Ub, stolar, u NOB od 1944.
 ANTONIJEVIĆ Spasoja Branslav, 1931, Valjevo, 1. bataljon.
 ANTONIJEVIĆ Spasojev Branko, Valjevo, 9. 3. 1929, šegrt, borac, 20. 9. 1944.
 ANTONIJEVIĆ Dragiča Čedomir, 3. 4. 1920, Planinica, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, 3. bataljon.
 ANTONIJEVIĆ Milovanov Milija, 12. 1. 1920, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 7. 10. 1944.
 ANTONIJEVIĆ Novice Predrag, Ropočevo, Sopot, željezničar, borac od 15. 10. 1944.
 ANTONIJEVIĆ Živorad, 1926, Ropočevo, Sopot, 3. bataljon.
 ANTONOVIĆ Dragoljuba Zoran, 1. 9. 1925, Kraljevo, đak, u NOB od 15. 11. 1944, stariji vođnik-komandir voda.
 ANTONOV Krešo, u prvom sastavu 1. bataljona.
 ANZULOVIĆ Boris, 1918, Novigrad, Zadar, student, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo u Dalmaciji 1944.
 ANZULOVIĆ Ivan, 4. četa, 4. bataljon.
 AMETOVIĆ Jumera Smail, 6. 10. 1916, Niš, mesar, u NOB od 1944.
 APOSTOLOVIĆ M. Slobodan, 1915, 3. bataljon, vođnik.
 ARALICA Steve Dane, iz Škara, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon.
 ARALICA Mile Dušan, 1916, Škare, Otočac, poginuo 1943. kod Gospića.

ARALICA Milana Ilija, 1925, Škare, Otočac, 3. bataljon, poginuo kod Metka 1944.

ARALICA Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona.

ARANĐELOVIĆ Milutina Vojo, 1926, Ličje, Gadžin Han, u NOB od 5. 12. 1944, 3. četa, 2. bataljon.

ARBANAS Jure Josip Joja, 20. 2. 1915, Kaluđerovac, Gospić, radnik. Hrvat, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete, 4. bataljon, poginuo 25. januara 1943. kod Bruvna.

ARBUTINA Petrov Stevan, Čađavica, Donji Miholjac, 7. 10. 1924, zemljoradnik, borac od 4. 10. 1944.

ARIPOVIĆ Petar, desetar.

ARKUŠA Nikolaj, 1915, Stanica, Medljasta, SSSR, 5. ruski bataljon.

ARNERIĆ (ud. Romano) Marinka, 1924, Korčula, đak, od januara 1944. apotekar brigade.

ARNJAŠ Mihajlov Mihajlo, 14. 11. 1918, Zemun, mehaničar, u NOB od 1. 11. 1944, vodnik, 3. bataljon.

ARSENIĆ Mihaila Milorad, 1922, Pambukovica, Ub, 2. bataljon, poručnik.

ARSENIJEVIĆ Vladimira Arsen, 19. 4. 1927, Grocka, đak, u NOB od 19. 9. 1944.

ARSENIJEVIĆ Aleksandra Budimir, 1925, Skobalj, Lajkovac, 4. bataljon.

ARSENIJEVIĆ S. Ljubinka, 15. 9. 1928, Beograd, domaćica, u NOB od 8. 12. 1944, bolničarka.

ARSENIJEVIĆ Radosava Rastko, 1922, Seča Reka, Kosjerić, 3. bataljon.

ARSENIJEVIĆ Novakov Žarko, 9. 7. 1926, Galovići, Kosjerić, kovač, borac od 2. 12. 1944.

ARSENOVIĆ Vitomirov Radosav, 21. 7. 1910, Bukor, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, kuvar.

ARSENOVIĆ Save Svetozar (Svetomir) 3. 7. 1922, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na sremskom frontu.

ARSENOVIĆ Vitomirov Vidoje, 6. 11. 1914, Bukor, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

ARSIĆ Đorđe, 1925, Đurinac, Svrlijig, 2. bataljon.

ARSIĆ Milanov Milosav, 1924, Golubovac, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, borac od 20. 11. 1944.

ARSIĆ Dobrosava Miloš, 10. 3. 1924, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944, sanitetska četa.

ARSIĆ M. Milovan, 1924, 3. bataljon.

ARSIĆ Mihaila Sreten, 15. 5. 1916, Rebelj, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ARSIĆ T. Vladimir, 1926, 2. bataljon.

ARTEUEVIĆ Božin Trivun, 1. 2. 1911, Ulog, Kalinovik, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.

ARZANJEVIĆ Svetozar, 1. bataljon.

ASANOVIĆ Vasin Ivan, 17. 10. 1919, D. Kokoti, Titograd (Podgorica), zemljoradnik, u NOB od 12. 4. 1943, poručnik, komesar čete.

ASANOVIĆ Asana Ramadan, 1919, Vučitrn, 2. četa, 1. bataljon.
 ASIĆ Dane Josip Jozo, Lički Novi, Gospić, 4. bataljon, 1942. desetar.
 ASKOVIĆ Pavia Jovan, 1922, Vladimirci, 1. bataljon.
 AŠIKOVIĆ Branko, 1926, 3. četa, 2. bataljon.
 AŠKOVIĆ Dobrosavov Branko, 12. 6. 1921, Cučuge, Ub, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944.
 AŠKOVIĆ Pavlov Jovo, poginuo na sremskom frontu.
 AŠKOVIĆ Miloradov Mileta, 14. 10. 1921, Čučuge, Ub, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.
 AŠKOVIĆ Radomira Zdravko, 1923, Oglađenovac, Valjevo, u NOB od 1944, poginuo 10. 5. 1945. kod Zagreba.
 AŠKOVIĆ Radomira Zdravko, 13. 8. 1925, Vlašić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ATANACKOVIĆ Svetislavov Milan, 2. 4. 1915, Novaci, Ub, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 ATANASIJEVIĆ Slobodan, 1924, Maškare, Varvarin, 1. bataljon.
 ATANASKOVIĆ Vojislava Božidar, 1. 3. 1923, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.
 ATANASKOVIĆ Vojislava Dragomir, 1921, Stragari Trstenik, zemljoradnik, poginuo 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.
 ATANASKOVIĆ Božidar Tanasije, 12. 11. 1926, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ATIĆ Svetozarov Čedomir, 24. 7. 1920, Ključ, Mionica, kolar, u NOB od 9. 10. 1944.
 ATIĆ V. Čedomir, 1925, 2. četa, 2. bataljon.
 AVRAMOVIĆ Stanislavov Milan, 26. 10. 1923, Zalogovac, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.
 AVRAMOVIĆ Stanislavov Milan, 26. 10. 1924, Zalogovac, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.
 AVRAMOVIĆ Radisavov Milorad, Zalogovac, Varvarin, 2. 2. 1926, radnik, borac od 3. 12. 1944.
 AVRAMOVIĆ Vlada, desetar, 1. bataljon, u spisku ranjenih kod Vrbovca 7. maja 1945.
 AVRAMOVIĆ V. Živorad, 1920, Popučke, Valjevo, 1. bataljon.
 AURILOV Zaharov Auril, 1911, Grekojski, Kavkaz, 5. ruski bataljon.
 AVSEC Srećko, 12. 6. 1926, Brkini, Koper, u 1. brigadi od 20. 2. 1943, mitraljezac, desetar.

B

BABAC Dušanov Mile, 12. 7. 1924, Tribanje, Benkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1943, delegat voda, ranjen 5. 4. 1945. kod Batrovaca.
 BABAC VRZIĆ Milka, 15. 10. 1922, Vrzići, Senj, 1. bataljon.
 BABIĆ Branislava Dragoljub, 23. 3. 1912, Babinja, Brankovina, Valjevo, radnik, u NOB od 1. 11. 1944.

BABIĆ Đuro, Petrinja, 4. banijski bataljon.

BABIĆ Petrov Gojko, 22. 10. 1921, Zapolje, Dabar, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1942, desetar.

BABIĆ Ibrahima Ibro, 25. 4. 1917, Prijedor, 2. bataljon.

BABIĆ Ivan, 1928, Sv. Juraj, Senj, 3. četa, 2. bataljon.

BABIĆ Ivan, 1916, radnik, Hrvat, u NOB od 19. 5. 1942, 4. banijski bataljon, desetar.

BABIĆ Josipa Ivica, 4. 5. 1929, Volarice, Sv. Juraj, Senj, zemljoradnik, u NOB od 7. 3. 1943.

BABIĆ Jovan, 1929, Crna Vlast, Otočac, 1. četa, 2. bataljon.

BABIĆ M. Milan, 1921, Ključ, Mionica, 4. bataljon.

BABIĆ Mile, iz Dabra, Otočac, 3. bataljon, zamjenik komesara čete.

BABIĆ M. Milinko, 1920, Vračević, Lajkovac, 1. bataljon.

BABIĆ Pajo, iz Tiškovca, u spisku ranjenih 21. 2. 1943, na Zuleševici.

BABIĆ Milorada Petar, 12. 11. 1924, M. Ivanča, Sopot, u NOB od 23. 12. 1944, 1. bataljon,

BABIĆ Trivunov Petar, 1. 11. 1919, Lički Tiškovac, u prvom sastavu 1. bataljona, januara 1943. politički instruktor štaba divizije u 1. brigadi, narodni heroj.

BABIĆ Rade, 30. 5. 1914, Mazin, Gračac, žandarm, borac od 18. 10. 1944.

BABIĆ Živko, 1915, 4. četa, 2. bataljon.

BABIĆ Mihajlov Živko, 5. 5. 1926, Vrtiglav, D. Topolica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.

BABOVAC Živoradov Ljubomir, 6. 9. 1922, Grabovica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

BABOVIĆ Milivojev Filip, 10. 10. 1923, Niš, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, 3. bataljon, desetar.

BABOVIĆ Bogoljuba Miodrag, 17. 11. 1921, Grabovac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944, 1. bataljon, desetar, poginuo 18. 4. 1945, kod G. Slatnika.

BABRIERI Mario, 1914, Pagaruša, Skolje, 1. četa, 4. bataljon.

BABŠAN Nikolaj, 1924, Zagatinskoja, SSSR, 5. ruski bataljon.

BACANOVIĆ Milanov Srećko, 20. 11. 1926, učenik, u NOB od septembra 1944.

BACANOVIĆ Mihailov Sreten, 2. 2. 1925, Plav, dak, u NOB od 15. 10. 1944, 1. bataljon.

BAČIĆ Stevano v Anton, 3. 5. 1915, Subotica, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944.

BACANIN Živka Rafailo, 15. 9. 1927, Novo Selo, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BACUN Ivan, 1921, intelektualac, Hrvat, u NOB od 20. 3. 1942, 4. banijski bataljon, komesar čete.

BADEKIĆ Koste Đorđe, 5. 1. 1913, Kunovo, Gostivar, student, u NOB od 23. 8. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

BAIĆ Marka Vlade, 1920, Vrhovine, poginuo 1944.

BAIĆ Dragan, u spisku ranjenih.

BAJEVIĆ Ramiz, iz Ramića, Banja Luka.

BAJIĆ Save Božo, 1907, Gornji Lapac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, stariji vodnik, evakuator previjališta.

BAJIĆ Dušan, iz Gajina, D. Lapac, 3. bataljon, poginuo 1. 5. 1943. na Baškim Oštarijama, sahranjen u Divoselu.

BAJIĆ Milivoja Dragan, 1918, Tušilović, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

BAJIĆ Radomirov Dragutin, 5. 7. 1923, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca.

BAJIĆ Dušan, u NOB od 16. 4. 1942, pomoćnik referenta saniteta brigade.

BAJIĆ Jovana Dušan, 1912, Radonja, Vojnić, u NOB od 10. 8. 1941, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942, na Jezeranama.

BAJIĆ Milkin Milan, 15. 3. 1929, Gornji Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1943. kod Lovinca.

BAJIĆ Bogosava Miloje, 5. 2. 1925, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

BAJIĆ Radomirov Milovan, 15. 7. 1921, Karanovac, Varvarin, opančar, u NOB od 4. 12. 1944, desetar.

BAJIĆ Nikola, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.

BAJIĆ Lazara Radoje, 19. 2. 1921, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BAJIĆ Svetozara Ratko 2. 2. 1924, Medveđa, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944, 1. bataljon, poginuo 27. 4. 1945. kod Palešnika.

BAJIĆ Mile Sava, 1920, Gajine, D. Lapac, seljak, u NOB od januara 1943, 1. bataljon, poginuo u Brušanima 29. aprila 1943.

BAJIĆ Dragutinov Slavko, Karanovac, Temnić, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

BAJIĆ Vladimir, u spisku ranjanih.

BAJIĆ Živka Živorad, 2. 9. 1916, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BAJNOVIĆ Miloša Borivoje, 10. 3. 1922, Čajetina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

BAJRAMOVIĆ Ramiz, 1. četa, 4. bataljon.

BAJRAMOVIĆ Ramiz, 1910, 1. četa, 2. bataljon.

BAJSKI Ljubin Mitar, 1. 5. 1921, Belegiš, Stara Pazova, berberin, u NOB od 1. 11. 1944.

BAKIĆ Mile, iz Rudopolja, Otočac, 3. bataljon.

BAKIĆ Maksimov Mile, 29. 3. 1923, Ostrvica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

BAKIJEVIĆ Lažima Rizo, 20. 9. 1917, Tetovo, radnik, u NOB od 1944.

BAKIN Vladimir, 1925, Zagreb, kulturna ekipa brigade.

BALAĆ Ilija, iz Dobrosela, u spisku ranjenih na Mazinskoj planini 21. 2. 1943.

BALAĆ Jovica, komandir mitraljeskog odjeljenja u 5. mitraljeskom bataljonu.

BALAC Ilijin Lazo, 1919, Kruge, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda.

BALAC (udana BASTA) Danina Milica, 25. 8. 1925, Ličko Petrovo Selo, T. Kolenica, bankarska službenica, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete, sekretar SKOJ-a u 4. bataljonu.

BALAC Nikola, u prvom spisku 1. bataljona.

BALAC Stevin Savo, 21. 1. 1914, Kruge, Donji Lapac, financ, u NOB od 27. 12. 1944, desetar.

BALAŠ Petra Žiko, u prvom sastavu 1. bataljona.

BALEN Ivan, 1927, Jablanac, Senj, 4. četa, 3. bataljon.

BALEN Milin Ivan, 18. 7. 1927, Stinica, Senj, u NOB od 6. 4. 1943, 1. bataljon, komesar čete, zastavnik, poginuo 7. 5. 1945. kod Vrbovca.

BALENOVIĆ Adamov Dane, 8. 9. 1921, Perušić, đak, Hrvat, u NOB od 1941, 1942. godine, komesar bataljona »Matija Gubec«.

BALENOVIĆ Mate, 1918, Pazarište, Perušić, 4. četa, 3. bataljon.

BALIĆ Antun, 2. bataljon, u spisku otpremljenih na liječenje 7. 6. 1944.

BAN Stankov Ivan, 1912, Grobnik, Rijeka, 1. bataljon.

BAN Ivana Luka, 1917, Podhum, Rijeka, 3. četa, 3. bataljon.

BAN Stanka Mate, 6. 7. 1909, Čavle, Rijeka, 4. bataljon.

BAN Stankov Mate, 9. 10. 1909, Ilovik, Mali Lošinj, kuvar, u NOB od 9. 9. 1943, kuvar u intendanturi.

BANAGOVIĆ Jezdimir, 1912, 2. bataljon.

BANDA Đuro, 1924, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BANDIN Mihajlo, 1931, sanitet.

BANDORJEV Petar (Pjotr), 1909, Devuat, Naranče, SSSR, intendantura.

BANIĆ Marko, 1912, 3. bataljon.

BANIĆ Milija, 3. četa.

BANIĆ Stevo, u prvom sastavu 1. bataljona.

BANINA Tomin Ante, 6. 4. 1915, Veli Iž, u prvom sastavu 1. bataljona, komesar čete, narodni heroj.

BANKOVIĆ Slobodan, 2. četa, 3. bataljon.

BANOVIĆ Mladen, 1922, Prijedor, Bosna.

BANOVIĆ Ljubisav, 22. 10. 1926, Banjani, Ub, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

BANOVIĆ Živana Vladimir, 24. 1. 1915, Kalinovac, Ub, trgovac, u NOB od oktobra 1944.

BANJAC Davida Dane, 1904, radnik, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo novembra 1944. na sremskom frontu.

BANJAC Milutin, 1925, 2. četa, 1. bataljon.

BANJAC Miloša Milutin, 9. 6. 1925, Našice, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944.

BANJAC Savin Todor, 25. 3. 1920, Novi Kneževac, Bor, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944, zastavnik, delegat voda.

BANJANIN Branko, iz Gorića, Otočac, 3. bataljon, poginuo 18. 8. 1943.

BANJANIN Bude, 1926, protivtenkovska baterija.

BANJANIN Jovana Bude, 15. 7. 1924, Jošan, T. Korenica, delegat voda u 4. bataljonu.

BANJANIN Ivan, zemljoradnik, u NOB od 15. 3. 1943, intendant bataljona.

BANJANIN Novak, 3. bataljon, intendantura.

BANJANIN Nikole Nemanja, 8. 3. 1913, Jošan, T. Korenica, 4. bataljon.

BANJANIN Rade, iz Jošana, Titova Korenica, komandir baterije bacača, 4. bataljon.

BANJEGLAV Nikolin Gojko Tigar, 7. 3. 1922, Mogorić, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komesar čete, 2. bataljon.

BARAC Luke Dane Daniša, 1920, Mekinjar, T. Korenica, u NOB od 1941, 1. bataljon.

BARAC Nikole Petar, 1907, Šalamunić, T. Korenica, radnik, u NOB od početka 1942, ekonom čete, 2. bataljon.

BARANOVIĆ Jakov, u 1. sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

BARANOVIĆ Marinko, u prvom sastavu 1. bataljona.

BARBIRC Pietra Mario, 1919, Mirandale, Modena, 4. bataljon.

BARIĆ Ljubomira Radisav, 9. 3. 1922, Obrenovac, mesar, u NOB od 1944.

BARJAMOVIĆ Ramo, u spisku nestalih boraca.

BARUVŠIĆ Dobroslovov Jezdimir, 27. 12. 1925, Bukor, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

BASARA Đure Božo, 28. 5. 1923, Rudopolje, 3. bataljon, poginuo februara 1943. na Zuleševici.

BASARIĆ Dmtar, 1916, Barlete, žandar, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo aprila 1943. kod Popine.

BASARIĆ Mane Dmtar, 1924, Barlete, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

BASARIĆ Milina Jovanka, 1927, Barlete, Gospić, domaćica, u NOB od 12. 6. 1944, kuvarica.

BASARIĆ Jovo, 1919, zemljoradnik, u NOB od 2. 8. 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942. bio vodnik.

BASARIĆ Nikole Jovo, 1924, Barlete, Gospić, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

BASARIĆ Milan, 4. bataljon, komandir bacačkog odjeljenja, poginuo na srem-skom frontu.

BASARIĆ Milan, 1922, Vrebac, Gospić, zamenik komandira čete, 4. bataljon.

BASARIĆ Marka Milan, 1922, Barlete, u NOB-u od 1941, pomoćnik komesara čete, poginuo kod Ilinaca 5. 2. 1945, 1. bataljon.

BASARIĆ Janka Mile, 1904, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, teško ranjen krajem januara, poginuo u Centralnoj bolnici na Sutjesci 1943.

BASARIĆ Nikola, 1920, Barlete, 2. bataljon, poginuo kod Ličke Jasenice 22. 7. 1942.

BASARIĆ Nikole Nikola, 1917, Barlete, u NOB-u od 1941, 2. bataljon, desetar.

BASARIĆ Pajo, 1944, kurir u štabu 1. bataljona.

BASARIĆ Nikolina Pera, 12. 6. 1927, Barlete, Gospić, domaćica, u NOB od 12. 6. 1944, kuvarica.

BASARIĆ Markova Smilja, 1925, Barlete, Gospić, domaćica, u NOB od 12. 6. 1944, kuvarica.

BASIĆ Mile, iz Počitelja, 4. bataljon, u spisku nestalih 1944.

BASTA Nikolin Bude, 5. 3. 1906, Srednja Gora, Titova Korenica, zemljoradnik, u NOB od 8. 2. 1942, intendant bataljona.

BASTA Petrov Bude, 1. 5. 1922, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 18. 3. 1943. kod Lovinca.

BASTA Savin Milan, 9. 2. 1924, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, zamjenik komandanta 4. bataljona.

BASTA Milan, 1920, Kurjak, u prvom sastavu 1. bataljona rukovodilac SKOJ-a i prvi obavještajni oficir.

BASTA Mile, 1922, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo na kapelskoj pruži 1942.

BASTA Tomo, 1901, Srednja Gora, Titova Korenica, 2. četa 2. bataljon.

BASTEKIĆ Kostin Đorđe, 5. 1. 1913, Junovo, Gostivar, diplomirani filozof, u NOB od 23. 12. 1944, 5. makedonski bataljon.

BAŠIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona.

BAŠIĆ Milan, radiotelegrafist, četa za vezu.

BAŠIĆ Milan, 1919, zemljoradnik, 4. banijski bataljon.

BAŠIĆ Mirko, u prvom sastavu 1. bataljona.

BAŠIĆ Rajko, 1925, Bukovac, Gospić, 4. bataljon, u spisku ranjenih kod Raduča 27. 12. 1942.

BAŠIĆ Rudi, u prvom sastavu 1. bataljona.

BAŠKOT Božo, 1922, Srb, Donji Lapac, 1. četa, 1. bataljon.

BAŠKOT Dane, 1. bataljon, vodnik.

BAŠKOT Nikolin Dane, 1912, Zaklopac, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, desetar, poginuo januara 1944. kod Gerzova.

BAŠKOT Đuro, 1898, Doljani, Donji Lapac, 4. bataljon.

BAŠKOT Nikolin Jovo, 1919, Zaklopac, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, izviđačka grupa, poginuo 18. oktobra 1944. u Beogradu.

BAŠKOT Nikolin Milan Kozlov, 1909, Zaklopac, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, vodnik u 5. mitraljeskom bataljonu, zamjenik komandira 4. čete 1. bataljona od maja 1943, poginuo (35. divizija).

BAŠKOT Nikolin Mirko, 1924, Zaklopac, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, delegat voda, poginuo januara 1944. kod Gerzova.

BAŠKOT Nikolin Rade, 1913, Zaklopac, Donji Lapac, 1. bataljon, poginuo januara 1944. kod Gerzova.

BAŠKOT Simo, 1923, Srb, Donji Lapac, u NOB od 31. 10. 1941, 1. bataljon, komandir čete u 4. bataljonu.

BAŠKOT Đurđev Simo Simo, 17. 3. 1921, Brotinja, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon, kapetan, komesar 2. bataljona (novembar 1944 - maj 1945).

BAŠTIĆ Stevanov Života, 1921, Osečenica, Mionica, 2. bataljon.

BATINICA Stojanov Božo, 1924, Srb, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poručnik.

BATINICA Jovin Dane, 1911, Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen, umro u Turjanskom 15. 6. 1943.

BATINICA Jovanov Dane, 1911, Gornji Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 1. bataljon, poginuo kod Brušana 29. 9. 1943.

BATINICA Dušan, 10. 9. 1921, Kunovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, od proljeća 1943, komandir 3. čete.

BATINICA Dušan, u spisku 249 poginulih krntijaša.

BATINICA Đuro, u prvom sastavu 1. bataljona 29. 11. 1941.

BATINICA Ilija, u prvom sastavu 1. bataljona, 1942. komandir voda.

BATINICA Danin Jovo, 1926, Subotica, đak, u NOB od 1943, 1. bataljon, poginuo kod Jezera 8. 1. 1944.

BATINICA Simin Jovo, 1915, Kunovac, Donji Lapac, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, poginuo u Deringaju 21. 1. 1943.

BATINICA Danin Milan, 1923, Kunovac, Donji Lapac, u NOB od aprila 1942, 1. bataljon, komandir odjeljenja, teško ranjen 11. 2. 1943, umro.

BATINICA Milan, zamjenik komandira čete, u spisku 249 poginulih krntijaša.

BATINICA Ilijin Milan, 1913, Kunovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

BATINICA Miloš, iz Srba, u spisku ranjenih na Zuleševici 22. 2. 1943.

BATINICA Ilijin Miloš, 1901, Gornji Srb, zemljoradnik, u NOB od početka 1943, poginuo u Nadurljaju decembra 1943.

BATINICA Stojan, 1898, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

BATINICA Veljko, iz Srba, 1. bataljon, u spisku ranjenih 22. 2. 1943. na Zuleševici.

BATINICA Radovanov Vukašin, 1929, u NOB od 1943, 3. bataljon.

BATINICA Radin Vukašin, 27. 2. 1924, Kunovac, Donji Lapac, u NOB od 1942, 3. bataljon, komandir voda.

BATINICA Bracina Zorka, 1922, Gornji Srb, Donji Lapac, u NOB od 1942, poginula 1943. kod Metka.

BATINICA Danina Zorka, 1923, Gornji Srb, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, bolničarka, smrtno ranjena kod Veljuna 30. 10. 1942.

BATINIĆ Petrov Dane, 1916, Ploča, Gračac, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir voda u 2. četi, poginuo u Sadilovcu 30. 6. 1942.

BATINIĆ Dušan, 1924, Podum, Otočac, 4. bataljon, 2. četa.

BATINIĆ (udana PARIPOVIĆ) Manda, 4. bataljon.

BATINIĆ Petrov Milan, 1925, Podum, Otočac, poginuo sredinom januara 1944. na Mliništima.

BAUK Dragica, 1. bataljon.

BAUK Obradov Gojko, 1924, Tiškovac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

BAUK Luka, 1917, Rijeka, 3. bataljon, 3. četa.

BAUK Luka, 1924, Tiškovac, Donji Lapac, četa za vezu.

BAUK Pajo, 1921, desetar, u spisku 249 poginulih krtijaša.

BAUK Mile Pajo, 1916, Lička Kaldrma, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. u Vaganu.

BAUK Mile Pajo, 1920, Lička Kaldrma, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Tiškovca jeseni 1942.

BAUK Simo, 1916, komandir 2. čete, 4. bataljon.

BAUK Milin Simo, 1923, G. Tiškovac, u NOB-u od 27. 7. 1941, 1. i 4. bataljon, od ljeta 1943. komesar čete.

BAUK Milin Simo, Tiškovac, Drvar, 15. 9. 1923, zemljoradnik, u prvom sastavu 1. bataljona zamjenik intendanta.

BAUK Vlade, u spisku ranjenih kod Slunja 7. 11. 1942.

BAUK Mile Stevo, 1924, Trskovac, Peć, 3. četa, 4. bataljon.

BABIĆ Blagojev Nikola, 27. 2. 1924, Vujinovača, Valjevo, u NOB od 2. 12. 1944, 3. bataljon.

BABIĆ Radomira Sreten, 10. 5. 1916, Rebelj, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

BEGO Šime Cimprić, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

BEGOVIĆ Dušana Drago, 16. 3. 1909, Podgorica (Titograd), mehaničar, u NOB od 7. 9. 1944.

BEJIĆ Ateka Ramiz, 1926, Svirče, T. Mitrovica, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

BEJIĆ Atena Ramiz, 1916, Svirče, T. Mitrovica, zemljoradnik, 1. bataljon.

BELANOVIĆ Mate, vodnik.

BELELEKA Ivan, 1909, Karlovac, 3. četa, 1. bataljon.

BELIĆ Dušan, u proljeće 1945. sekretar SKOJ-a u 3. četi 1. bataljona.

BELIĆ Marka Dušan, 13. 9. 1921, Batrovci, Šid, stolar, u NOB od 1944.

BELIĆ Svetozara Milojko, 19. 7. 1918, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

BELIĆ Dragomira Slavko, 7. 1. 1913, Vladimirci, podoficir, u NOB od 1944, stariji vodnik.

BELIĆ Velibor, 1922, 1. bataljon.

BELINA Jožin Joža, 19. 2. 1923, radnik, u NOB od 8. 12. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

BELINGER Markov Franc, 7. 11. 1916, Murska Sobota, trgovački pomoćnik, borac od 8. 12. 1943.

BELŠAK Matijaša Franc, 7. 1. 1922, Savci, Ptuj, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BELUŠEVIĆ Dragana Ilija, 1914, Bratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BELUŠEVIĆ Zdravkov Milorad, 25. 11. 1925, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

BELUŠEVIĆ Mihajlov Milovan, 15. 8. 1926, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

BELUŠIĆ Dragoljubov Milorad, 20. 9. 1926, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

BELUŠIĆ Zdravkov Negovan, 7. 6. 1922, Krčmar, Mionica, u NOB od 2. 12. 1944, 3. bataljon, 1. četa.

BELJAKOVIĆ M. Radisav, 1918, 2. četa, 3. bataljon.

BELJANOVIĆ Milanov Radosav, 10. 8. 1919, Mladenovac, stolar, u NOB od 1944, 2. bataljon.

BENKOVIĆ Ivanov Ivan, 1923, Ugljar, Orašje, Brčko, radnik, u NOB od 25. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 20. 1. 1945. kod Šida.

BERGAMO Dragutinov Nikica, u prvom sastavu 1. bataljona.

BERGER Mirko Marko, u prvom sastavu 1. bataljona.

BEROVIĆ Joso, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

BEROVIĆ Mladen, u prvom sastavu 1. bataljona.

BEŠIĆ Antin Josip, 6. 10. 1920, Mušaluk, Gospić, pekar, borac od 1941, 1. bataljon, 1943-1944. komesar čete.

BEŠIR Nikolin Marko Markan, 1919, Kruži, Donji Lapac, 2. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. u Beogradu.

BEŠIR Jovin Petar, 1912, Capačuša, Donji Lapac, u NOB od 1941, 2. bataljon, vodnik.

BEŠKET M. Stevo, iz Bunića, Titova Korenica, poginuo 4. 8. 1943. kod budačkog mosta (Gospić).

BEZBRADICA Krsto, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

BIANIĆ Milovan, 1. četa, 2. bataljon.

BIBERČIĆ Svetislav, iz Belog Polja, Valjevo, 4. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, zakopan u Maloj Vašici.

BIBERČIĆ Todora Svetislav, 1. 10. 1923, Belo Polje, Valjevo, u NOB od 6. 10. 1944, desetar, 1. bataljon, poginuo 23. 1. 1945, kod Ilinaca.

BIBO Ivana Josip, 23. 6. 1921, Banatski Despotovac, Zrenjanin, u NOB od 2. 3. 1945, 1. bataljon, radni vod.

BIĆANIN Dragoja Branislav, 11. 9. 1924, Omašnica, Trstenik, kovač, u NOB od 1944.

BIĆANIN Dragoja Branislav, 11. 11. 1927, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

BIĆANIN Miodraga Miladin, 21. 11. 1922, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik.

BIĆANIN Miloša Milomir, 26. 8. 1926, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BIDIJA Mare Mate, 13. 10. 1922, Vir, Zadar, 3. bataljon.

BIGA Dušanka, referent saniteta, 1. bataljon.

BIGA Danin Bogdan, 1914, Donji Babin Potok, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.

BIGA Danin Branko, 1918, Donji Babin Potok, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.

BIJELIĆ Danilo, 1905, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIJELIĆ Rade Dragan, 1923, (ili 1924), Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 11. 4. 1943. (8. div.).

BIJELIĆ Rade Dušan, 1920, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIJELIĆ Ignjatija Đuro, 1924, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 13. 7. 1943. (8. divizija).

BIJELIĆ Rade Maksim, 1918, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIJELIĆ Ignjatija Mile, 1917, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIJELIĆ Ignjatija Stanko, 1918, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIJELIĆ Marka Vaso, 1922, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 26. 11. 1943. (8. divizija).

BILIĆ Petrov Božidar, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca.

BILIĆ Božo, 19. 2. 1922, Bačka Topola, zemljoradnik, u NOB od 17. 10. 1944, desetar.

BILIĆ Branko, 1910, 1. četa, 3. bataljon.

BILJAN Jozica, 1927, Mušaluk, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u Klapavicama januara 1943.

BIMBAŠIĆ Milutina Živorad, 15. 7. 1923, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BINIĆ Milana Branko, 4. 8. 1919, Golubovac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, 3. bataljon.

BIRAUS Jakova Jakov, 1. 12. 1925, Žirovica, Radovnica, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944.

BISTRIČIĆ Ivana Dujam, 1900, Pag, prateća četa.

BISKUP Aleksandar, Rijeka, 3. bataljon, poginuo 14. 10. 1943, sahranjen u Rudopolju, Gračac.

BIŽIĆ Milenin Branko, 7. 3. 1919, Golubac, Trstenik, zemljoradnik, borac 5. 12. 1944.

BIŽIĆ Mihajla Janko, 1904, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIŽIĆ Rade Mile, 1925, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BIŽIĆ Nikole Slavko, 12. 2. 1923, Babijak, Budinci, krznar, u NOB od 3. 9. 1944.

BJEGOVIĆ Steveljin Branko, 21. 9. 1927, Divoselo, Gospić, đak, u NOB od 15. 5. 1942, kurir, 2. bataljon.

BJEGOVIĆ Stevanov Dragan, iz Divosela, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

BJEGOVIĆ Đurin Dušan Vatrogasac, 1922, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, puškomitraljezac, 2. bataljon, poginuo kod Udbine 1942.

BJEGOVIĆ Save Iso, 1909, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941, komandir čete, poginuo 1944.

BJEGOVIĆ Nikola Kovač, iz Divosela, Gospić, zamjenik komandira čete, 2. bataljon, poginuo u Pađenima 4. aprila 1943.

BJEGOVIĆ Marka Nikola Kovač, iz Divosela, Gospić, u NOB od 1941, v.d. komandira čete, 2. bataljon, poginuo 26. novembra 1942. kod Dvora na Uni.

BJEGOVIĆ Petar, Divoselo, Gospić, 2. bataljon.

BJELAJAC Branko, 2. četa, komandir voda, 4. banijski bataljon, pohvaljen za borbu u Slunju 7. 11. 1942.
 BJELAJAC Ilija, 1920, zemljoradnik, 4. banijski bataljon, desetar.
 BJELAJAC Đure Milena, 1922, Podum, Otočac, 3. bataljon, četna bolničarka.
 BJELANOVIĆ Miloš, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 BJELICA Tome Stevan, 12. 8. 1912, Petrovac, Bar, šofer, u NOB od 3. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.
 BJELIĆ Đuro, u prvom sastavu 1. bataljona.
 BJELIĆ Milošev Maksim, 6. 6. 1926, Valjevo, đak, borac od 15. 9. 1944.
 BJELIVUK Jovana Stevan, 1918, Gornja Bruovača, Vojnić, 3. bataljon.
 BJELOBABA Danin Milan Žaco, 1918, Raduč, Gospić, žandarm, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 13. augusta 1942. kod Krišpolja.
 BJELOBABA Milan, 1915, žandarm, u NOB od 1941, 2. bataljon, zamjenik komandira čete, vratio se u Liku početkom 1944.
 BJELOBABA Rade Petar Ljudo, 1923, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1944, 2. bataljon.
 BJELOBABA Stevo, 1919, Raduč, Gospić, 3. četa, 2. bataljon.
 BJELOBABA Rade Stevo, 1920, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komandir čete, 2. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Aleksandrov Aleksa, 4. 2. 1922, Bujačić, Valjevo, radnik, borac od 25. 10. 1944.
 BLAGOJEVIĆ Mile Božo, 1912, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Svetozara Branislav, 6. 11. 1921, Reovci, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 BLAGOJEVIĆ Miladina Dragiša, 1927, Potočac, Paraćin, u NOB od 3. 10. 1944, 1. četa, 1. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Jovana Janko, 1900, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Blagojev Ljubomir, 6. 4. 1926, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 10. 1944.
 BLAGOJEVIĆ Đ. Krsta, 25. 9. 1923, Veliko Selo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1944.
 BLAGOJEVIĆ Miloša Milan, 1924, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Milisav, 1924, 2. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Milivoj, 1926, Baljevac, 4. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Ilije Milivoje, 1920, Barajevo, 1. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Ljubomira Milisav, 23. 12. 1920, Kuci, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 BLAGOJEVIĆ B. Miroslav, 2. 5. 1922, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, 2. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ S. Radoje, 1927, Barajevo, u NOB od jeseni 1944, 3. bataljon.
 BLAGOJEVIĆ Svetozara Radosav, 22. 8. 1927, Barajevo, u NOB od 14. 12. 1944, 3. bataljon, nestao 9. 5. 1945, u Markuševcu (Zagreb).
 BLAGOJEVIĆ Joviše Svetozar, 15. 4. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1944, poginuo 7. 4. 1945. kod Lipovca.

BLANIĆ Milan, 1. bataljon.

BLANUŠA Dušanov Marko, 1919, Gubavčevo Polje, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo septembra 1944. (19. divizija).

BLANUŠA Durin Mile, 17. 10. 1922, Kruži, Donji Lapac, 1. bataljon.

BLANUŠA Svetozara Momir, 8. 8. 1918. Dobanovci, 4. bataljon.

BLAŽEVIĆ Ante Ata, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1945.

BLAŽEVIĆ Mihailov Ignjatije, 16. 4. 1925, Brezova Glava, Tušilović, Vojnić, trgovački pomoćnik, 3. kordunaški bataljon.

BLAŽEVIĆ Ivanov Jure Krcun, iz Smiljana, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

BLAŽEVIĆ Nikola, iz Smiljana, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo na Papuči kod Metka decembra 1942.

BLAŽEVIĆ Stanojev Obrad, 9. 7. 1926, Bresnica, Čačak, zidar, u NOB od 23. 12. 1944.

BLAŽEVIĆ Slava, medicinska sestra, u prvom sastavu 1. bataljona prvi referent saniteta.

BLAŽIĆ Velimira Dobrica, 6. 12. 1922, Maškare, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

BLAŽIĆ Radomira Miloš, 4. 6. 1923, Bratunac, Srebrenica, student, u NOB od jeseni 1944.

BLAŽIĆ Toplica, 1922, Maškare, Varvarin, 1. bataljon.

BLAŽINA Rakalo, poginuo na sremskom frontu.

BLAŽOVIĆ Obren, 1. bataljon.

BOBAC Mile, politkomesar 1. čete, 3. bataljon.

BOBIĆ Milana Anda, 1925, Mlakava, Gospić, domaćica, u NOB od aprila 1942, 3. bataljon, politički delegat voda, teško ranjena 9. 4. 1944. na Mededaku, umrla na liječenju u Italiji.

BOBIĆ Božo, iz Starog Sela, Otočac, u spisku teže ranjenih 1943.

BOBIĆ Petrov Bude, 24. 12. 1925, Brdo Bobino, Mlakva, Gospić, u NOB od 1941, 4. bataljon, desetar.

BOBIĆ Savin Savetin Dane Pilot, 1919, Počitelj, Gospić, podoficir, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

BOBIĆ Stankova Desa, 1926, Dabar, Otočac, domaćica, u NOB od 1942, delegat voda.

BOBIĆ Kojo, iz Dabra, poginuo 29. 1. 1943. na Mazinskoj previji.

BOBIĆ Dušanov Košta, 1922, Dabar, Otočac, 3. bataljon, desetar, poginuo 18. 8. 1943. kod Perušića.

BOBIĆ Jovo, 4. bataljon, naredbom štaba divizije 17. 7. 1943. poslan na puškarski kurs.

BOBIĆ Milin Mane, 1910, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

BOBIĆ Trivunov Milan, 13. 1. 1912, Rijeka, potporučnik BJV, u NOB od 1941, zamjenik komandanta brigade (decembar 1942), poginuo kao komandant Osječke brigade u Baranji januara 1945.

BOBIĆ Mile, iz Dabra, Otočac, zamjenik komesara čete, ranjen 29. 4. 1943. kod Gospića.

BOBIĆ Vajin Mile Šoša, 14. 9. 1908, Mlakva, Gospić, stolar, u NOB od 1941, 4. bataljon.

BOBIĆ Milin Naum, 2. 6. 1911, Mlakva, Perušić, u NOB od 15. 4. 1942, 4. bataljon.

BOBIĆ Stankov Petar, 1923, Dabar, Otočac, poginuo kod Travnika decembra 1943.

BOBIĆ Lukin Vajo, 13. 12. 1919, Mlakva, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 4. bataljon.

BOBINAC Joso, iz Sinca, 3. bataljon.

BOBINAC T. Marko, iz Sinca, 3. bataljon, poginuo kod Lovinca 18. 3. 1943.

BOBINAC Mile, od 1943. kurir u 2. bataljonu.

BOBINAC S. Mile Kozara, iz Sinca, 3. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. kod Otona.

BOBINAC Ivanov Slavko, iz Sinca, 3. bataljon, poginuo 8. 4. 1944. na Međedaku.

BOBOVAC Živoradov Ljubiša (Ljubomir), 1923, Jasenica, Valjevo, u NOB od septembra 1944, 2. bataljon.

BOBOVAC Aleksin Milan, 1925, Jasenica, Valjevo, u NOB od septembra 1944, 3. bataljon.

BOBOVAC Aleksin Miloš, 15. 10. 1926, Jasenica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

BOBOVAC Jovanov Zlatomir, 1924, Bobova, Valjevo, u NOB od septembra 1944, vodnik, poginuo na Bežanijskoj kosi 21. 10. 1944.

BOČEKIĆ Đorđe, poginuo na sremskom frontu.

BOĆAN Milorad, 1925, Spas, Debar, u NOB od decembra 1944, 5. makedonski, pa 1. bataljon.

BOĆAN Živkov Milorad, 26. 12. 1925, Umka, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

BOĆANIN Živkov Rafailo, 1927, Novo Selo, Vrnjačka Banja, u NOB od jeseni 1944, 1. bataljon, mlađi vodnik - komandir voda.

BOĐAN Živkov Milorad, 1925, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od jeseni 1944.

BOGDAN Maksimov Jovo, 1924, Ostrvica, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, u jednom nepotpunom spisku poginulih.

BOGDAN (udana ČUIĆ) Maksimova Milka, 6. 1. 1921, Ostrvica, Gospić, u NOB od marta 1944, 2. četa, 2. bataljon.

BOGDAN Gavrina Mara, 1927, Ostrvica, Gospić, u NOB od marta 1944, iz unske doline vraćena kući.

BOGDANOVIĆ Dušanov Blagoje, 18. 5. 1922, Veliki Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

BOGDANOVIĆ Živoradov Borivoje, 5. 10. 1926, Vrtiglav, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1944, 2. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

BOGDANOVIĆ Vojinov Božidar, Vrtiglav, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

BOGDANOVIĆ Žarka Branislav, 12. 4. 1927, Kovin, u NOB od 1944.

BOGDANOVIĆ Branko, 1924, Crna Vlast, Otočac, 2. četa 3. bataljon, umro i sahranjen u Vrbljanima 15. 1. 1944.

BOGDANOVIĆ Savin Dragoljub, 10. 5. 1911, Banovo Polje, Šabac, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

BOGDANOVIĆ Mile Dušan, 1922, Crna Vlast, Otočac, poginuo augusta 1943. kod Perušića.

BOGDANOVIĆ Stanka Dušan, iz Crne Vlasti, Otočac, u NOB od 1941, komandir čete.

BOGDANOVIĆ Laze Duka, 1919, Brotnja, D. Lapac, seljanka, Srpkinja, u NOB od januara 1943, bolničarka 1. bataljona, ranjena, u Italiji umrla 1944.

BOGDANOVIĆ Vlajka Ivan, 1. 5. 1925, od Mionice, zemljoradnik, u NOB od 1944, 2. četa, 4. bataljon.

BOGDANOVIĆ Bogdana Jeremija, 11. 5. 1923, Mavrovo, Gostivar, učenik, u NOB od 31. 12. 1944.

BOGDANOVIĆ Jovo, 1924, Vrebac, podoficir, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir čete, poginuo 24. juna 1942. kod Ličke Jasenice.

BOGDANOVIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

BOGDANOVIĆ Dane Mile, 1906, Crna Vlast, Otočac, poginuo aprila 1943. kod Pađena.

BOGDANOVIĆ Mile, 1921, Crna Vlast, Otočac, 1. bataljon, poginuo 1942. u Letincu, sahranjen u Škarama.

BOGDANOVIĆ Mile, 1923, Vrhovine, Otočac, u NOB od 1942, desetar, 3. bataljon, poginuo 18. 10. 1944, kod Crljena.

BOGDANOVIĆ B. Miodrag, 16. 3. 1925, Paune, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, borac.

BOGDANOVIĆ Prvoslava Miodrag, 1. 3. 1925, Paune, Valjevo, 2. bataljon.

BOGDANOVIĆ M. Momčilo, 11. 6. 1921, Popadić, G. Toplica, 3. bataljon.

BOGDANOVIĆ Vojislava Radivoj, 16. 7. 1920, Višnjica, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BOGDANOVIĆ Stevo, 3. bataljon, puškomitraljezac, poginuo u dolini Une u proljeće 1944.

BOGIĆ Milošev Luka Proleter, 20. 11. 1920, Smiljan, Gospić, đak, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

BOGIĆ Milina Ljubica, 1923, Smiljan, u NOB od 1942, telefonistkinja u štabu brigade.

BOGIĆ Radomira Mihajlo, iz Kosjerića, zemljoradnik, u NOB od 20. 11. 1944, poginuo 5. 4. 1945. u Lipovcu.

BOGIĆEVIĆ Mićan, 1908, radnik, u NOB od 1941, 4. banijski bataljon, komandir voda.

BOGO.TEVIĆ Aleksa, 1920, 1. četa, 3. bataljon.

BOGOJEVIĆ Milivojeva Miroslava, 23. 6. 1927, Beograd, učenica, u NOB od 17. 12. 1944, prištapska četa.

BOGOSAVLJEVIĆ Dragutina Aleksandar, 20. 6. 1914, Osladić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

BOGOSAVLJEVIĆ Miladin, iz Čabulje, Petrovac, 3. bataljon, poginuo 19. 1. 1945, sahranjen kod ciglane kraj Šida.

BOGOSAVLJEVIĆ Borislava Sreten, 10. 11. 1917, Osladić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

BOGUNOVIĆ Petra Petrišin Dane, 1921, Nadvrelo, Gračac, borac od 1941, 1. bataljon, prvi barjaktar 1. bataljona, prekomandovan u Dalmaciju 1943.

BOGUNOVIĆ Đuro, iz Brotnje, D. Lapac, ranjen kod Gospića 28. 4. 1943.

BOGUNOVIĆ Mile Đurad Đuro, 2. 7. 1905, Doljani, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 22. 10. 1944, na Bežanijskoj Kosi.

BOGUNOVIĆ Nikolin Ilija, 1921, Nebljusi, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Gračaca januara 1943.

BOGUNOVIĆ Petrov Jovan, 21. 1. 1905, Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

BOGUNOVIĆ Jovo, u spisku 249 poginulih krtijaša.

BOGUNOVIĆ Petrov Perišin Jovo, 1919, Nadvrelo, Gračac, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen na Mazinskoj planini kao komandir čete, u aprilu 1943. prekomandovan u Dalmaciju.

BOGUNOVIĆ Petra Jovo, 20. 1. 1905, Brotnja, D. Lapac, 1. bataljon.

BOGUNOVIĆ Nikola, iz Zrmanje, Gračac, 1. bataljon, u spisku ranjenih kod Rađuča 26. 12. 1942.

BOGUNOVIĆ Petar, 1924, 1. četa, 2. bataljon.

BOGUNOVIĆ Nikolin Petar, 20. 5. 1923, Prljevo, Gračac, 2. bataljon, zastavnik, delegat voda.

BOGUNOVIĆ Nikolin Petar, 15. 5. 1924, Zrmanja, Gračac, stolar, u NOB od 9. 10. 1944, desetar.

BOGUNOVIĆ Petra Rade, 1920, Kaldrema, 2. bataljon, poginuo februara 1943. na Zuleševici, sahranjen u Suvaji.

BOGUNOVIĆ Petra Rade, 1920, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od januara 1943, 1. bataljon, umro od tifusa u Brotnji 19. 3. 1943.

BOGUNOVIĆ Rade Simo, 1903, Kaldrema, 1. bataljon, umro od tifusa 1943, sahranjen u Suvaji.

BOGUNOVIĆ Tode Simo, 1905, Zalužani, 3. bataljon, poginuo februara 1943. na Mazinskoj planini, sahranjen u Osredcima.

BOGUNOVIĆ Todora Simo, 1903, Brotnja, Srb, seljak, Srbin. U NOB od 23. 1. 1943, 1. bataljon, umro od tifusa u Brotnji 7. 3. 1943.

BOGUNOVIĆ Bože Soka, 12. 12. 1923, Studenci, Perušić, 2. bataljon, bolničarka.

BODLOVIĆ Nikola, iz Sinca, u NOB od 1941, 3. bataljon.

BOIĆ Slavko, 1926, 1. bataljon.

BOJANEC Pavle, 1921, Blace, Tetovo, 4. bataljon.

BOJANIĆ Vladan, iz Belotića, student, u NOB od 1941, član politodjela brigade.

BOJČENOVIĆ Miloje, 1925, 3. četa, 2. bataljon.

BOJERIĆ Ramiz, od Banje Luke, 4. bataljon.

BOJIĆ D. Dragutin, poginuo na sremskom frontu.

BOJIĆ Radomira Dragutin, 2. bataljon, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca.

BOJIĆ Ljubomir, 1926, 3. bataljon.

BOJIĆ Miloje, 1925, 3. četa, 1. bataljon.

BOJIĆ R. Milovan, 1921, 2. četa, 2. bataljon.

BOJIĆ TUBIĆ Mile Rosa, 15. 1. 1927, Revenik, Bosanski Petrovac, sanitet.

BOJIĆ Dragina Slavko, 1926, Karanovac, 2. bataljon, 4. četa, poginuo 10. 4. 1945.

BOJIĆ Vladimir, 1924, Đurinac, 2. bataljon.

BOJIĆ Vladimir, 12. 4. 1926, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BOJIĆ Borivoje Živojin, 10. 3. 1927, Velika Moštanica, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944, 2. četa, 3. bataljon, otpušten 14. 2. 1945. zbog privremene nesposobnosti.

BOJIĆ Ž. Živojin, 2. četa, 1. bataljon.

BOJNOVIĆ Borivoje, 1922, sanitet.

BOKADA Stevo, od 4. 8. 1943, zamjenik komesara 3. čete, 1. bataljon.

BOKAN Jandrije Bogdan Božo, 1911, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u proljeće 1944. kod Drvara.

BOKAN Boško, spisak 419 poginulih krtijaša.

BOKAN Lazin Božo, 7. 1. 1926, Osredci, u NOB od 1942, 1. bataljon, bombaš u udarnoj grupi, ranjen kod Valjeva 11. 9. 1943.

BOKAN Dane, 2. četa, 3. bataljon, komandir 2. voda.

BOKAN Dušan, 1. bataljon, 26. 5. 1943. na Vratniku teško ranjen (ostao bez noge).

BOKAN Dušan, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen kod Jezerana 16. 4. 1942.

BOKAN Dušan, 1906, Dugopolje, u NOB od 1944, 1. bataljon.

BOKAN Dušan, lapački kotar, u NOB od 16. aprila 1942, 1. bataljon.

BOKAN Dane Dušan, 1912, G. Srb, lučki radnik, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon, poginuo kod Mrkonjić Grada januara 1944.

BOKAN Jovana Dušan, 1909, Osredci, Srb, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, na Mazinskoj previji 26. 1. 1943, teško ranjen, umro februara 1943. u Osredcima.

BOKAN Jovanov Dušan, 1920, Osredci, u NOB od 1941, 1. bataljon.

BOKAN Jovandeke Dušan, desetar, 1. bataljon, teško ranjen na Zuleševici, umro februara 1943.

BOKAN Milana Dušan, 1919, Osredci, 1. bataljon, poginuo februara 1943. na Zuleševici, sahranjen u Drvaru.

BOKAN Mile Dušan, 1921, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, u spisku nestalih 1942. godine.

BOKAN Nikice Dušan, 1911, Osredci, D. Lapac, 2. četa, 4. bataljon, u spisku ranjenih 18. 12. 1943. kod Travnika (umro od rana).

BOKAN Duško, u spisku 249 poginulih krtijaša.

BOKAN Ilije Đuro, 30. 4. 1924, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1942, desetar, četa veze.

BOKAN Milana Đuro, 1915, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, komesar čete, 1. bataljon.

BOKAN Filip iz Osredaka, u NOB od 1941, čuveni mitraljezac u 1. bataljonu, desetar u 2. četi 3. bataljona.

BOKAN Jovo, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

BOKAN Nikole Jovo, 1919, Osredci, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Žute Lokve 18. 5. 1943.

BOKAN Nikole Jovo, 1919, Osredci, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. u Ličkoj Jasenici.

BOKAN Marko, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

BOKAN Milan, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

BOKAN Jovana Jovandeke Milan, 1915, Osredci, u NOB od 1941, 1. bataljon, vodnik, poginuo kod Popine u proljeće 1943.

BOKAN Nikole Milan, 1909, Osredci, radnik, Srbin, u NOB od 1941, komandir voda, 3. bataljon, poginuo kod Travnika 2. 12. 1943 (ostao na položaju Bare).

BOKAN Jovana Petar, 1. bataljon, poginuo kod Gospića 1943.

BOKAN Jovana Petar, 1924, Osredci, Srb, seljak, Srbin, u NOB od augusta 1942, 1. bataljon, poginuo kod Krupe u sj. Dalmaciji aprila 1943.

BOKAN Jovana Petar, 1923, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo 2. 12. 1943, kod Travnika.

BOKAN Jove Petar, 1923, Lički Osredci, 2. bataljon, poginuo i sahranjen aprila 1943. kod Pađena.

BOKAN Milin Petar, 16. 6. 1900, Osredci, žandarmerijski narednik, u NOB od 27. 7. 1941, potporučnik, 1945. ađutant u štabu brigade.

BOKAN Nikole Filip, 15. 11. 1920, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, stariji vodnik, zamjenik komandira čete.

BOKAN Vasin Rade, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

BOKAN Vasin Rade, 1919, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1941, poginuo 1941.

BOKAN Savo, iz Osredaka, Donji Lapac, u NOB od 3. 3. 1942, komesar 3. čete, 1. bataljon, poginuo 8. 1. 1944. kod Jezera.

BOKAN Markov Stevo, 1922, Osredci, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik komandira čete, poginuo na Krnjoj jeli 9. 8. 1944.

BOKAN Milin Žarko, 1922, Osredci, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, ranjen na Vratniku 26. 5. 1943, ustaše ga ubile u otočackoj bolnici 13. 9. 1943.

BOKIJEVIĆ Riza, 1917, 1. bataljon, 1. četa.

BOLTA Stevanov Bogda, 1923, Kijani, Gračac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, poginuo 11. 9. 1944. na Bakočevačkom vrhu kod Valjeva, narodni heroj.

BOMBAŠIĆ Živorad, 1. bataljon, u spisku umrlih u ratu.

BOMBIN Jovanov Mihailo, 16. 3. 1928, Beograd, automehaničar, u NOB od 19. 10. 1944.

BORČIĆ Milin Milišin Nikola, 27. 11. 1920, Mlakva, Gospić, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo 28. 9. 1942.

BORIĆ M. Antun Tona, 1917, Kamenica, Otočac, radnik, u NOB od 1941, 3. bataljon, zamjenik komesara 5. mitraljeskog i 2. bataljona, poginuo 1944. kao komesar Karlovačkog odreda.

BORIĆ DELIĆ Mihajla Stanka, 1923, Otočac, u NOB od 15. 3. 1942, 1. bataljon, bolničarka.

BORIĆ Nikolin Janko, 1921, Gornji Babin Potok, Otočac, poginuo kod Gospića 1943.

BORIĆ Stojanov Miloš, 1910, Donji Babin Potok, Otočac, poginuo kod Gospića 1943.

BORISAVLJEVIĆ Aleksandrov Živorad, iz Beograda, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945.

BORJAN Vlado, četa za vezu.

BORLOVIĆ Frane Dane, 1913, Otočac, 4. četa, 4. bataljon.

BOROJEVIĆ Milanov Dojčin, 25. 12. 1911, Prijedor, geometar, u NOB od 28. 10. 1944, poručnik, načelnik artiljerije.

BOROVČANIN Jankov Miladin, 25. 4. 1900, Glasinac, Rogatica, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1944.

BOSEKIĆ Koste Đorđe, iz Kumova, Gostivar, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

BOSIĆ Koste Dušan, 10. 2. 1908, Komić, Udbina, zemljoradnik, u NOB od 1942, stariji vodnik.

BOŠKOVIĆ Vljaka Dragiša, 14. 1. 1924, Brežje, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, 3. bataljon.

BOŠKOVIĆ Nenada Jordan, 1922, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

BOŠKOVIĆ Milan, inženjerijska četa.

BOŠKOVIĆ Čedomira Milan, 10. 6. 1920. Umka, berberin, u NOB od 1944.

BOŠKOVIĆ Čedomira Milan, 1921, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944, u spisku poginulih.

BOŠKOVIĆ Milivoj, 1921, protivtenkovska četa.

BOŠKOVIĆ Milivoje, 1925, Lajkovac, Brežje, Mionica, u NOB od 1944, 3. bataljon.

BOŠKOVIĆ Velimirov Milivoje, 10. 3. 1924, Lajkovac, Mionica, šofer, u NOB od 2. 12. 1944.

BOŠKOVIĆ Radovana Milosav, 1. 3. 1909, Kovačevac, Mladenovac, mesar, u NOB od 1944.

BOŠKOVIĆ Milutinov Radosav, 6. 6. 1921, Vrelo, Ub, zemljoradnik, borac od 6. 10. 1944.

BOŠKOVIĆ Simeuna Ratko, 1922, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

BOŠKOVIĆ Svetozarov Spasoje, 16. 2. 1913, Valjevo, bravar, u NOB od 15. 9. 1944.

BOŠKOVIĆ Aleksandrov Vladeta, 12. 9. 1926, Bunovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

BOŠKOVIĆ Zdravko, 1. bataljon, u spisku boraca umrlih u toku NOB.

BOŠKOVIĆ Bogoljuba Zlatibor, 9. 10. 1926, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BOŠKOVIĆ Živorad, iz Pauna, Valjevo, 3. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. na Nikotinom polju, sahranjen na groblju u Rumi.

BOŠKOVIĆ Života, u spisku nestalih u toku NOB.

BOŠNJAKOVIĆ Milivoja Marko, 8. 12. 1926, Ripanj, Beograd, artiljerija.

BOTIĆ Rade Svetozar, 5. 6. 1920. Tržić, Primišlje, Slunj, šuster, u NOB od 6. 12. 1944.

BOTIĆ Živorad, poginuo na sremskom frontu.

BOULOVIĆ Lazara Jovan, 15. 2. 1908, Bar, činovnik, u NOB od 11. 9. 1944, zamjenik komandira čete, poginuo 5. 5. 1945. u Miloševcima.

BOŽIČKOVIĆ Nikole Danica, 1926, Škare, u NOB od 1941, bolničarka, 3. bataljon.

BOŽIČKOVIĆ Mile Đuro, 1917, Škare, Otočac, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon, poginuo 4. aprila 1943. u Pađenima.

BOŽIČKOVIĆ Đure Milan, 1919, Staro Selo, Otočac, u 1. brigadi od maja 1943, 3. bataljon, poručnik, zamjenik komandanta bataljona od 14. 10. 1944. do 7. marta 1945.

BOŽIČKOVIĆ Perin Mile, 25. 6. 1919, Staro Selo, Otočac, žandarmerijski podoficir, borac od 12. 6. 1943.

BOŽIČKOVIĆ Petar, zemljoradnik, u NOB od 11. 10. 1942, obavještajni oficir bataljona.

BOŽIČKOVIĆ Milin Stevo, 1916, Škare, Otočac, poginuo 18. 8. 1943. kod Perušića.

BOŽIČKOVIĆ Stojan, 1907, Staro Selo, Otočac, 1. četa, 3. bataljon, poginuo 1944. u Bosni.

BOŽIČKOVIĆ Nikole Vajo, 1923, Škare, poginuo na Sutjesci 16. 8. 1944.

BOŽIĆ Obrena Borivoje, 1924, Loznica, Valjevo, prateća četa.

BOŽIĆ Božidar, 1922, Rozić, Užice, 4. bataljon.

BOŽIĆ Miloradov Božidar, 1923, Seča Reka, Kosjerić, teško ranjen, umro 30. 2. 1945. u Smederevu.

BOŽIĆ Vladimira Branko, 1926, Loznica, Valjevo, prateća četa.

BOŽIĆ Vladimira Branko, 1927, Loznica, zemljoradnik, telegrafist.

BOŽIĆ Obrenov Dobrivoje, 22. 4. 1922, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

BOŽIĆ Obrena Dobrivoje, 1924, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

BOŽIĆ Obrada Dobrivoje, 1926, Loznica, zemljoradnik, 3. bataljon.

BOŽIĆ Marinkov Dobrosav, 13. 8. 1922, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

BOŽIĆ Nikole Đorđe, 17. 2. 1915, Beograd, elektro-tehničar, u NOB od 13. 11. 1944.

BOŽIĆ Janka Dragan Čiči, 1913, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIDAR Glišo, iz Vojnića, 1917, zemljoradnik, komandir čete, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Marka Glišo, 1916, Budačka Rijeka, Karlovac, komandir čete, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Petra Marko, 19. 10. 1912, Orahovica, Žepče, zemljoradnik, u NOB od 1943.

BOŽIĆ Sretenov Miladin, 2. 5. 1925, G. Oraovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944.

BOŽIĆ Mihajla Mićo, 1913, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ V. Miladin, 1923, 1. četa, 2. bataljon.

BOŽIĆ Đure Mile, 1924, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Milutin, 1924, Loznica, vodnik.

BOŽIĆ Miloša Mile, 1926, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Branka Mirko, 12. 9. 1925, Beograd, telegrafista, u NOB od 16. 10. 1944.

BOŽIĆ Andrijin Milorad, poginuo na sremskom frontu.

BOŽIĆ Janka Milovan, 1923, Budačka Rijeka, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Milorada Miodrag, 25. 5. 1926, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BOŽIĆ Pane Nada, 1920, Turjanski, Otočac, poginula na Zelengori 15. 8. 1944.

BOŽIĆ Ilije Nikola, 1920, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Stanka Nikola, 1926, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Stanka Nikola, 1920, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BOŽIĆ Petronijev Radiša, 21. 5. 1925, Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

BOŽIĆ Živka Radoslav, 1921, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

BOŽIĆ Rajko, 1925, Perušić, 4. bataljon.

BOŽIĆ Sreten, 4. bataljon*»

BOŽIĆ Andrije Stanimir, 30. 4. 1920, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

BOŽIĆ Dragoljuba Svetolik, 25. 1. 1922, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, 2. četa, 1. bataljon.

BOŽIĆ Radosava Živorad, 1922, Seča Reka, Kosjerić, poginuo 15. 3. 1945. kod Batrovaca.

BOŽIKOV Spire Stipe, 1923, Tijesno, Šibenik, 3. četa, 1. bataljon.

BOŽINOVIĆ Mihajlova Bosa, 20. 8. 1927, Sedlara, Kruševac, zanatska škola, u NOB od 10. 12. 1944, prištapska četa.

BOŽINOVIĆ Petar, 1924, 2. četa, 5. makedonski bataljon.

BOŽINOVIĆ Predrag, 1924, Njß, 4. bataljon.

BOŽINOVIĆ Milivojev Stanoje, 22. 4. 1925, Pajkovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

BOŽOVIĆ Riste Časlav, 15. 10. 1915, Stijene, Titograd, apsolvent arhitekture, u NOB od 1941, zamjenik komesara brigade od 15. 1. do 24. 10. 1944.

BOŽOVIĆ Dragoje, 1. 2. 1925, Planinka, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944, 2. bataljon.

BOŽOVIĆ Janka Dragoje, 3. bataljon.

BOŽOVIĆ Negovana Dragoje, 1925, Mionica, 3. bataljon.

BOŽOVIĆ Goran, 3. četa, 3. bataljon.

BOŽOVIĆ Rodoljubov Gvozden, 10. 8. 1928, Planinica, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

BOŽOVIĆ Lazara Jovan, 15. 2. 1908, Bar, činovnik, u NOB od 11. 9. 1944, zamjenik komandira čete, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

BOŽOVIĆ Dragoljubov Joviša, 7. 3. 1925, Planinica, Mionica, u NOB od 1944, 3. bataljon.

BOŽOVIĆ Milomira Milorad, 28. 8. 1923, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, poginuo 21. 1. 1945. kod Šida.

BOŽOVIĆ Milomira Milorad, 1924, Brežde, Mionica, 3. bataljon, poginuo 24. 5. 1945.

BOŽOVIĆ Dragoljuba Novica, 14. 1. 1923, Planinica, Valjevo, u NOB od 8. 10. 1944, 3. bataljon, nestao između Pališnika i Tomašice krajem aprila 1945.

BOŽOVIĆ Ivana Svetozar, 12. 10. 1921, Brežde, 1. bataljon.

BOŽUKO Stipo, 3. četa, 1. bataljon.

BRADAŠIĆ Ivanov Ante, Kućište, Orebić, Korčula, đak, borac od 6. 11. 1944.

BRADIĆ Živana Jordan, 11. 2. 1923, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRAJAN Vlado, radiotelegrafisi u NOB od decembra 1944.

BRAJKOVIĆ Tomica, iz Ličkog Lešća, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon, desetar-mitraljezac, poginuo 15. 4. 1943. u Svetom Roku, sahranjen u Gračacu.

BRAKUS Stevana Branko, 10. 3. 1922, Zalužnica, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 15. 2. 1942, stariji vodnik, komandir čete.

BRAKUS Branko, četa za vezu.

BRAKUS Đuro, u ratnom spisku poginulih.

BRANKOVIĆ Rade, poginuo na sremskom frontu.

BRANKOVIĆ Miloradov Zdravko, 1923, Draginje, Koceljevo, u NOB od 1944.

BRANKOVIĆ Svetozara Ivan, 1926, Miličnica.

BRANKOVIĆ Branislava Momčilo, 8. 7. 1914, Grabovo, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRANKOVIĆ Cvijin Rade, 1926, u NOB od 8. 10. 1944, kurir, poginuo 12. 4. 1944. kod Vrbanje.

BRANKOVIĆ Ratomir, 1916, Beograd, radni vod, 1. bataljon.

BRANKOVIĆ M. Zivan, 1926, 1. bataljon.

BRANKOVIĆ J. Živojin, 14. 2. 1921, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1944.

BRAŠIĆ Viadana Miodrag, 10. 3. 1922, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon, desetar.

BRATIĆ Milan, 1923, 1. četa, 1. bataljon.

BRATIĆ Dreve Milan, 19. 10. 1923, Fojnica, Nevesinje, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRATUŠ Fran, 4. bataljon, u spisku oboljelih 12. 12. 1944.

BRATUŠ Ivan, 4. bataljon.

BRČIĆ Tome Milo, 1919, Veli Iž, u NOB od 1941, komesar čete.

BRDAR Franjo, iz Sušaka, u ratnom spisku teže ranjenih boraca.

BRDARIĆ Bogosava Milomir, 1920, Pepeljevac, Lajkovac, sanitet.

BRDARIĆ Marinka Miodrag, poginuo na sremskom frontu.

BRDIĆ Vasilija Ljubinko, 1924, Cairi, Trstenik, 2. bataljon, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

BRĐAN Milorad, 1918, Osečenica, 1. bataljon.

BREBERINA Miloš, iz Vojnića, 3. kordunaški bataljon, delegat voda.

BREKA Mane, u prvom sastavu 1. bataljona.

BRETKOVIĆ Branko, desetar, 1. četa, 3. bataljon.

BREZAČNIK Joža, 1923, 3. četa, 1. bataljon.

BREZOČNIK Edvarda Jožef, 13. 3. 1923, Sv. Lorenc, Maribor, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRINJAK Pavia Gnjatija, 1919, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo na Lađevcu 13. 11. 1942, sahranjen na koti 402.

BRINJAK Dragića Ilija, 1921, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 5. 12. 1942. (8. divizija).

BRINJAK Pavlov Mile, 1921, Kuplensko, 3. kordunaški bataljon.

BRINJAK Rade, 3. kordunaški bataljon, ranjen u Lađevcu 11. 11. 1942.

BRJANEC Pavle, 1. četa, 4. bataljon.

BRKIĆ Radovana Dušan, 1921, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

BRKIĆ Spiridona Dušan, 6. 11. 1926, Ratkovac, Markova Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRKIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona.

BRKIĆ Pavia Milan, 1924, Ratkovac, Markova Crkva, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

BRKIĆ Petra Milan, 1924, Kunovac, Srb, D. Lapac, seljak, u NOB od aprila 1942, 1. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni 27. novembra 1942.

BRKIĆ Spiridona Milivoj, 8. 8. 1924, Rakovac, Markova Crkva, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRKIĆ Spiridona Milivoje, 20. 10. 1923, Ratkovac, Slovac, Lajkovac, 1. bataljon.

BRKIĆ V. Miloje, 1924, 3. četa, 2. bataljon.

BRKIĆ Milana Nikola, 5. 2. 1907, Zrmanja, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1942, mlađi vodnik.

BRKIĆ Miloša Petar, 1923, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BRKIĆ Luke Rade, 1918, Kunovac, D. Lapac, seljak, u NOB od aprila 1942, 1. bataljon, ubili ga četnici u Kunovcu 1943.

BRKIĆ Steve Rade, 1917, Kunovac, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici 11. 2. 1943.

BRKIĆ Vujice Radomir, 6. 10. 1921, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

BRKIĆ Vasin Radovan, 28. 3. 1923, Ratkovac, Markova Crkva, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

BRKIĆ Stefanov Živko, Barajevo, 15. 2. 1921, zemljoradnik, borac od 15. 12. 1944.

BRLJKAČ Đurinov Bogdan, Tomingaj, Gračac, 8. 7. 1920, vodnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, desetar, pohvaljivan više puta 1942.

BRKLJAČ Jovanov Dragan, 3. 1. 1920, Velika Popina, Gračac, zemljoradnik - sezonski radnik, borac od 1941, barjaktar 1. bataljona, poginuo 8. 1. 1944. kod jezera, Jajce.

BRKLJAČ Miladina Jovan, 1922, Popina, Gračac, 1. bataljon, poginuo 20. 10. 1942.

BRKLJAČ Nikola, 1916, 1. četa, 4. bataljon.

BRMBOLIĆ Pavlov Jure, 17. 3. 1918, Gospić, student šumarstva, u NOB od 1941, zamjenik komesara 2. bataljona (april-jul 1943).

BRKOVIĆ M. Pavle, 29. 6. 1914, Podgorica, činovnik, u NOB od 11. 2. 1945, sanitet.

BRODOŠIĆ Ante, prištapske jedinice.

BRONZOVIĆ Nikole Joso, 20. 5. 1920, Prvan Selo, Perušić, zemljoradnik, Hrvat, u NOB od 1941, komesar 2. čete, 4. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. kod Krupe.

BROZOVIĆ Stevo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

BRUCLIH Slavkov Andrija, 5. 11. 1914, Beograd, šofer, u NOB od 23. 12. 1944.

BRUIĆ Dane Branko, 1916, Crna Vlast, Otočac, poginuo u Beogradu 16. oktobra 1944.

BRUJEŠIĆ Dure Branko, 24. 8. 1925, Srb, D. Lapac, 4. bataljon.

BRUJIĆ Mile Dane, 15. 9. 1919, Sv. Marko, Gospić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, zarobljen 25. 12. 1942. kod Metka, ustaše ga ubile u Gospiću.

BRUJIĆ M. Dušan, 1916, Perušić, u NOB od 15. 8. 1944, komandir voda.

BRUJIĆ Jovana Obrad, 7. 8. 1920, Studenci, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, puškomitraljezac, 4. bataljon, teško ranjen 13. 9. 1942. i ubrzo umro.

BRUJIĆ Dane Srdan, 27. 11. 1914, Gornji Kosinj, Perušić, student prava, organizator ustanka, politički komesar brigade od 2. 12. 1942. do 12. 2. 1943.

BRUJIĆ Jovana Todor, 24. 9. 1922, Studenci, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 17. 5. 1942, stariji vodnik, 4. bataljon.

BRUKIĆ Velimir, 1922, 2. četa, 2. bataljon.

BRZAKOVIĆ Nikolin Nenad, 15. 8. 1924, Beograd, maturant, u NOB od 14. 10. 1944.

BRZAKOVIĆ Nikolin Predrag, 14. 8. 1924, Beograd, radnik, u NOB od 15. 11. 1944.

BRZOMIĆ Živko, iz Čavla, Sušak, u ratnom spisku teških ranjenika.

BUBALO Nikole Bogde, 26. 2. 1926, Capaćuša, Donji Lapac, zemljoradnik, u prvom sastavu 1. bataljona, ranjen kod Zalužnice 21. 8. 1942.

BUBALO Mile Luka, 1921, Nebljusi, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Jezeranima 1942.

BUBALO Nikola Niko, u spisku 249 poginulih boraca, 1. bataljon.

BUBALO Đure Rade, 1914, Arapov Dol, Korenica, podoficir, borac od 1941, zamjenik komandanta brigade od 2. 1. do 16. 3. 1943, poginuo 16. 3. 1943, u Svetom Roku.

BUBALO Savin Rade, 5. 5. 1924, Trebinje, bravar, u NOB od 18. 9. 1944, prištapska četa.

BUBANJ Jovanov Joso, 1924, Lički Novi, đak učiteljske škole, u NOB od 1941, 2. bataljon, delegat voda u 3. četi.

BUBICA Augustin, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

BUČAN Rade, 1912, Podselo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

BUBICA Vladan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

BUCALO Nikole Đurađ Dujan, 1918, Tiškovac, u NOB od 1942, 4. bataljon, vratio se iz Bosne u 19. diviziju.

BRUČIĆ Dušan, 1929, Srb, D. Lapac, kurir, 2. bataljon.

BUDIJA Ante, 1922, Vir, Zadar, 1. četa, 3. bataljon.

BUDIMIR Dušan, u prvom sastavu 1. bataljona.

BUDIMIR Milisav, u prvom sastavu 1. bataljona.

BUDIMIROV Vukašin, 1920, Staro Selo, 4. bataljon, poginuo na Pazarištu, sahranjen u Kruščici.

BUDISAVLJEVIĆ Milana Đorđe, 1923, Pećani, Korenica, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo 1944. u Korenici.

BUDISAVLJEVIĆ Milan, 1909, 4. bataljon, zastavnik.

BUDISAVLJEVIĆ Sava, u proljeće 1944. desetar, 1. bataljon.

BUDISAVLJEVIĆ Spase Sava, 7. 1. 1924, Pećani, Korenica, u NOB od 1944, 4. bataljon, vodnik.

BUDISAVLJEVIĆ Spasoja Savo, 12. 1. 1922, Pećani, Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1942, stariji vodnik, komandir čete.

BUDROVAC Đorđa Svetožar, 22. 3. 1925, Obrež, Zemun, učenik, u NOB od jeseni 1944.

BUGARČIĆ Živan, 1923, Kneževac, 2. bataljon.

BUGARČIĆ Svetomirov Živan, 7. 3. 1919, Kneževac, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

BUGARSKI Mirko, 14. 10. 1922, Jazak, Irig, radnik, u NOB od 1944.

BUHA Aleksandar, 1920, 1. četa, 4. bataljon.

BUJIĆ Dane Drago, 1917, Neteka, D. Lapac, u NOB od 1941, komandir čete, 1. bataljon.

BUJIĆ Ilija, 1922, Srb, D. Lapac, desetar, 1. bataljon.

BUJIĆ Stevana Jelka, 23. 7. 1924, Žednik, Subotica, u NOB od 1941, skojevski rukovodilac, poginula na Mazinskoj planini februara 1943. godine.

BUJIĆ Stevana Nikola, 1926, Žednik, Subotica, u NOB od 1941, delegat voda i sekretar SKOJ-a u 1. bataljonu, poginuo u Pađenima 4. 4. 1943.

BUKARICA Petra Ilija, 1922, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

BUKOVAC Luka, iz Klenovca, Gospić, 1. četa, 3. bataljon, delegat voda, poginuo na Međedaku kod Srba 9. 4. 1944, ostao na položaju.

BUKVA Ilija, 3. kordunaški bataljon.
 BUKVA Milana Mihajlo Mišo, 1919, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 BUKVA Stanka Nikola, 1916, 3. kordunaški bataljon.
 BULAT Pavia Jovica, 1918, Podgorje, Vrgin Most, u NOB od 1941, obavještajni oficir 3. kordunaškog bataljona.
 BULAT Žiki, u prvom sastavu 1. bataljona.
 BULJ Borka, iz Bruvna, Gračac, bolničarka, 3. bataljon, nestala 2. 12. 1943. kod Travnika.
 BULJ Dane Jovo, 1923, Bruvno, u NOB od 1941, 4. bataljon, teško ranjen, umro 12. 1. 1944. u Donjoj Pecki.
 BULJ Jovo, 2. četa, 2. bataljon, ranjen u stomak u Kunovcu 1. marta 1944, umro istog dana, sahranjen u Trninić Brijegu.
 BULJ Lazin Stanko, 14. 2. 1922. Bruvno, zemljoradnik, u NOB od 1941, komesar protivavionske čete.
 BULJEŠEVIĆ Vasilija Miloš, 10. 2. 1910, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 BULJIN Perin Dušan, 20. 12. 1900, Vranjevo, Novi Bečej, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944.
 BUMA Dragosava Milorad, 3. 3. 1921, Arandelovac, u NOB od 16. 9. 1944.
 BUMBER Josip Vaska, u prvom sastavu 1. bataljona.
 BUNIĆ K. Pajo, 1926, 1. bataljon, vodnik.
 BUNJEVČEVIĆ Petra Pavao, 1925, Slavsko Polje, Vrgin Most, 3. kordunaški bataljon, zarobljen na Melnicama 5. 7. 1942, ubijen mučenjem u Slunju.
 BURGIJA Stevin Miloš, 1922, Kupirovo, 1. bataljon, poginuo i sahranjen aprila 1944. na Čigriji.
 BURIC Radosav, 6. 10. 1919, Pambukovica, Ub, u NOB od 1944.
 BURNIĆ Ivanov Mirko, 5. 2. 1919, Solin. Split, mehaničar, u brigadi od 1. 11. 1944.
 BURNJAJA Stevanov Milan, 1924, Kupirovo, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, poginuo u Martin Brodu krajem aprila 1944.
 BUROVAC Svetozar, 1925, 3. četa, 1. bataljon.
 BURSAC Stevin Andrija, 8. 1. 1922, Dugopolje, Donji Lapac, automehaničar, u NOB od 15. 7. 1942, potporučnik, pomoćnik komesara čete.
 BURSAC Jandrina Boja, 1924, Lička Kaldrma, Donji Lapac, domaćica, u NOB od 1941, vodnik.
 BURSAC Milina Boja, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC Milina Boja, iz Zavlake, Donji Lapac.
 BURSAC Jandrin Bogdan, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC Dušanova Boja, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC Savina Boja, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC Mladenov Božo, iz Zavlake, Donji Lapac.
 BURSAC Dušanov David, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC Jovanova Danica, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Dušanova Dara, iz Ličke Kaldrme, Donji Lapac.

BURSAĆ Petrova Dragica, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Dušanova Dara, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Vasilijev Dragan Dragija, 1914, Dugopolje, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo kod Drvara 26. 5. 1944.

BURSAĆ Mladenov Dušan, 1929, Kaldrma, u NOB od 1943, 3. četa, 4. bataljon, kurir.

BURSAĆ Lukin Dušan, 1928, Kaldrma, u NOB od 1944, uoči pokreta za Srbiju vratio se u 19. diviziju.

BURSAĆ Dušanov Dušan, iz Ličke Kaldrme, Donji Lapac.

BURSAĆ Petrov Dušan, 1921, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, prvi mitraljezac na »bredi«, komandir voda, 1. bataljon, poginuo kod Rijeke 1945 (19. divizija).

BURSAĆ Tomin Dušan, iz Ličke Kaldrme, Donji Lapac.

BURSAĆ Jandrin Đuro, 1917, Lička Kaldrma, Donji Lapac, rudar, u NOB od 1941, komandir baterije, poručnik.

BURSAĆ Milin Đuro, 1907, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

BURSAĆ Jovin Ilija, 1924, Lička Kaldrma, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, poručnik, komandir čete.

BURSAĆ Radin Ilija Šešlija, 1914, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, vodnik.

BURSAĆ Maksimov Jovo, 20. 7. 1912, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, prvi načelnik štaba brigade od aprila 1944. do 1. novembra 1944.

BURSAĆ Trišin Jovo, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Milanov Luka Kovačev, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1942.

BURSAĆ rođena JERKOVIĆ Dmitrova Ljubica, 29. 9. 1925, Divoselo, u NOB od 1942, četa za vezu, delegat voda, radiotelegrafist štaba brigade, ranjena kod Ležimira novembra 1944.

BURSAĆ Stevanov Maksim, iz Kaldrme.

BURSAĆ Trifuna Triše Mane, 1924, Lička Kaldrma, Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, kurir u štabu bataljona, poginuo na Metlači kod Perušića 30. 9. 1942.

BURSAĆ Dušanov Mićo, 1921, Lička Kaldrma, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete u 4. bataljonu, poginuo u Valjevu 15. 9. 1944.

BURSAĆ Dušanov Mićo, 1922, Lička Kaldrma, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete.

BURSAĆ Radin Mićo Radekin, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1942, 1. bataljon.

BURSAĆ Milin Mićo, 1924, Tiškovac, Donji Lapac, u NOB od 1942, 4. bataljon, vratio se iz Bosne u 19. diviziju.

BURSAĆ Petrov Peričin Mićo, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941, 1. bataljon.

BURSAĆ Jovin Cerinov Milan, 15. 12. 1928, Lička Kaldrma, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 16. 3. 1944, 2. bataljon, vodnik.

BURSAĆ Milan, politički delegat voda, 4. bataljon, poginuo na Trebačniku 4. 4. 1943.

BURSAĆ Milin Milan, iz Zavlake, 1. bataljon.

BURSAĆ Petrov Milan, 11. 11. 1925, Lička Kaldrma, Lapac, u NOB od 1942, 1, pa 4. bataljon.

BURSAĆ Simin Milan, 1927, Lička Kaldrma, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na kursu^politdelegata vodova u Drvaru 25. 5. 1944.

BURSAĆ Stevanov Milan, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Tišmin Mile, 1924, Lička Kaldrma, seljak, u NOB'od 1941, poginuo u zapadnoj Lici 1942.

BURSAĆ Milorad, u spisku 249 poginulih krtijaša.

BURSAĆ Jovanov Milorad, 1911, Lička Kaldrma, seljak, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na Mazinskoj previji 26. 1. 1943.

BURSAĆ Jovanov Mirko, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941.

BURSAĆ Tomin Miroljub, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Savin Mladen, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

BURSAĆ J. Mladen, 1912, Lička Kaldrma, 4. bataljon, poginuo februara 1943. na Mazinskoj planini, sahranjen u Srbu.

BURSAĆ Maksimov Momčilo, iz Ličke Kaldrme, Donji Lapac.

BURSAĆ Momo, u spisku 249 poginulih krtijaša.

BURSAĆ Kuzmanov Nikola Ninčina, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Milanov Nikola, Iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Milošev Nikola, iz Ličke Kaldrme.

BURSAĆ Savin Nikola, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941.

BURSAĆ Simin Nikola, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941, 3. bataljon, komandir voda, poginuo krajem 1943. (19. divizija).

BURSAĆ Tomin Nikola, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo krajem 1943. kod Obrovca (19. divizija).

BURSAĆ Milin Obrad, iz Zavlake Donji Lapac, u NOB od 1941, vodnik.

BURSAĆ Dušanov Pajo Pajina Drugi Kurir, 15. 4. 1926, Lička Kaldrma, Donji Lapac, učenik, u NOB od 1942, 4, pa 1. bataljon, komandir voda, stariji vodnik.

BURSAĆ Jandrin Petar Pero, 5. 3. 1920, Lička Kaldrma, Donji Lapac, obućar, u NOB od 28. 2. 1942, mlađi vodnik.

BURSAĆ Pero, u spisku 249 poginulih krtijaša.

BURSAĆ Danin Pero, 1925, Gornji Tiškovac seljak, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na Fruškoj gori sredinom novembra 1944.

BURSAĆ Dušanov Petar Pero, 1918, Lička Kaldrma, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, delegat voda, 1, pa 5. mitraljeski bataljon, promrzao na Mazinskoj previji krajem januara 1943.

BURSAĆ Milanov Petar Kovačev, 1924, Lička Kaldrma, 1. bataljon, vodnik, u spisku nestalih 21. 10. 1943, zamijenjen 1945.

BURSAĆ Petrov Petar Pero Kovačev, 1908, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, intendant 1. bataljona, u spisku teže ranjanih, potporučnik.

BURSAC' Tomin Petar, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941, 1. bataljon.
 BURSAC' Jovanov Sako, iz Ličke Kaldrme, u spisku ranjanih.
 BURSAC' Jovanova Sava Krecina, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC' Lazin Sava Šeširi, iz Ličke Kaldrme, 4. bataljon.
 BURSAC' Sava, iz Srba, u spisku ranjenih kod Gospića 28. aprila 1943.
 BURSAC' Petrov Sava, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC' Maksimov Simo, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC' Simo, u spisku 249 poginulih krtijaša.
 BURSAC' Stevanova Soka, iz Ličke Kaldrme, u spisku pohvaljenih 1943.
 BURSAC' Petrova Smilja, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941.
 BURSAC' Milanova Stana, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941.
 BURSAC' Petrov Stevan Steviša, iz Ličke Kaldrme.
 BURSAC' Stevanov Stevo Stecin, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1941, vodnik, u spisku teže ranjanih.
 BURSAC' Danin Stevo, 1922, Tiškovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, vodnik, u spisku ranjanih.
 BURSAC' Jovin Stevo, 1928, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.
 BURSAC' Trišin Stevo, 1928, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1943, 3. četa, 4. bataljon.
 BURSAC' Milin Svetko, 1924, Lička Kaldrma, seljak, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.
 BURSAC' Mičin Svetko, iz Ličke Kaldrme, u NOB od 1942, u spisku ranjanih.
 BURSAC' Dušanov Tomo, 1924, Lička Kaldrma, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon.
 BURSAC' Stevanov Trivun Trišo, iz Ličke Kaldrme, u spisku ranjanih.
 BURSAC' Đurin Vlade, iz Ličke Kaldrme, u spisku ranjanih.
 BURSAC' Jovanov Vlade, 1913, Dugopolje, Donji Lapac, u NOB od početka 1943, 1. bataljon, desetar.
 BURŠIĆ Matin Josip, 24. 10. 1924, Sv. Ivan Palametra, u brigadi od 1. 12. 1944, 1. bataljon.
 BUTERIN Luke Ivica, 1926, Novigrad, Zadar, 2. bataljon.
 BUTORAC Martina Danica, 8. 3. 1927, Perušić, domaćica, u NOB od 1943.
 BUTORAC Gaspara Edo, 1925, Rijeka, 4. četa, 1. bataljon.
 BUTORAC Milka, četa za vezu.
 BUVAČ Stevo, 1904, Lička Kaldrma, Donji Lapac, 3. četa, 2. bataljon.
 BUŽAREVIĆ Lazara Vasilije, 1926, Galičnik, automehaničar, u NOB od 23. 12. 1944, bolničar, poginuo 19. 4. 1945. kod Glogovca.

C

- CAZI Josip, u prvom sastavu 1. bataljona, partijski rukovodilac.
- CAPAR I. Velimir, 1924, u spisku ranjavanih.
- CAR Stanko, 1926, Trst, 3. četa 1. bataljona.
- CAREVIĆ Draganov Mićo, 1914, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- CAREVIĆ Milin Milić, 1920, Džaperovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- CAREVIĆ Milin Petar, 1919, Džaperovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 15. 10. 1944. kod Žažine (8. divizija).
- ČEKIĆ Vladimirov Dragoljub, 1924, 4. četa, 2. bataljon.
- ČEKIĆ Videnov Dragan, 20. 9. 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.
- ČEKIĆ Radivoje, 1926, 4. četa, 3. bataljon.
- ČEKIĆ Borivojev Radivoje, 1925, 1. četa, 1. bataljon.
- ČEKIĆ T. Radivoje, 1922, 2. bataljon, u spisku bolesnih 1945. godine.
- ČEKIĆ Svetislav, 1922, 1. četa 3. bataljona.
- CIGANOVIĆ Lazarov Aleksandar Aco, 26. 7. 1925, Banja Luka, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon, obavještajni oficir.
- CIGANOVIĆ Aco, 1917, Srb, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir čete.
- CIGANOVIĆ Anđa, iz Barleta, Gospić, u NOB od 1942, politički delegat voda.
- CIGANOVIĆ Milin Dušan, 1912, Srb, Donji Lapac, u NOB od januara 1943, poginuo kod Kunovca aprila 1944.
- CIGANOVIĆ Nikolin Nikola, 1904, Srb, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.
- CIGANOVIĆ Radojica, u jednom ratnom spisku dijela 1. bataljona.
- CIGANOVIĆ Vasin Petar, 1. 10. 1920, Srb, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen umro u trnovačkoj bolnici 1943.
- CIGANOVIĆ Vasilijev Pero, 1922, Srb, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Glini 22. 10. 1942.
- CIGANOVIĆ Svetozar, 4. augusta 1943. postavljen za komandira inženjerijskog voda.
- CIGANOVIĆ Milanov Vaso, 1922, Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, teško ranjen kod Plaškog 1942, umro u bjelopotočkoj bolnici 1943.
- CIGANOVIĆ Vlade, 1916, žandarm, u NOB od 1941, komandant 3. bataljona (maj - septembar 1943).
- CINABER (ili CIHABER) Josipov Vilim (ili Filip) 17. 3. 1927, Zemun, strugar, u NOB od 1. 11. 1944, poginuo u Vrbani 12. 4. 1945.
- COHA STUDEN Mane Jelka, 1922, Ličko Petrovo Selo, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, vodnik, četa za vezu.
- CRNČEVIĆ Špirin Petar, 10. 5. 1919, Biočić, Drniš, trgovački pomoćnik, u NOB od 20. 10. 1944, vodnik, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

CRNKIĆ Tanasija Vladimir, 1920, V. Selo, Beograd, protivavionska četa, u spisku ranjenih 19. 4. 1945, kod Sl. Broda.

CRNKOVIĆ Ninka Branko, 1920, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

CRNKOVIĆ Rade Dušan, 1922, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

CRNKOVIC Pavia Janko, 1912, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, teško ranjen 15. 12. 1942, nestao u koloni Centralne bolnice u Bosni 1943.

CRNKOVIĆ Dušana Nikola, 1921, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

CRNOBRNJA Jove Dane, 1921, Kik, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1941, barjaktar, 2. bataljona, teže ranjen 29. 4. 1943.

CRNOBRNJA Stojana Dušan, 1923, Donja Pastuša, Petrinja, 4. banijski bataljon, umro u Suvoj Perni 20. 10. 1942. od perforacije slijepog crijeva.

CRNOJEVIĆ Dragan, 1915, trgovac, u NOB od jula 1942, 10. 10. 1942. komandir rezervne čete.

CRNOJEVIĆ Dragan, 1914, trgovac, u NOB od 28. 5. 1942. banijski bataljon, desetar.

CRNOKRAK Jovin Dane, iz Ploče, Gračac, u NOB od 1941, 2. bataljon, 1943. barjaktar »Pekiše Vuksana«.

CRNOJEVIĆ Milan, 1912, seljak, u NOB od 2. 3. 1942, 4. banijski bataljon, komandir voda.

CUKROV Zvone, u prvom sastavu 1. bataljona.

CURAVIĆ Ante, u prvom sastavu 1. bataljona.

CURAVIĆ Svetin, u prvom sastavu 1. bataljona.

CVEIĆ Laze Jaša, 24. 8. 1887, Lačarak, Sremska Mitrovica, činovnik, u NOB od 2. 10. 1944, pisar intendature.

CVEJAN Jovanov Gvozdenac, 21. 3. 1921, Mujdžići, Jajce, šofer, u NOB od 30. 9. 1944.

CVERKOVIĆ Jovan, 1. bataljon.

CVETAN Ilijin Nikola, 3. 11. 1902, Kupirovo, Donji Lapac, radnik, u NOB od 11. 7. 1943.

CVETANOVIĆ Aleksejev Jelenko, 7. 1. 1923, Šebet, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

CVETKOVIĆ Mladenov Jovan, poginuo na sremskom frontu.

CVETANOVIĆ Milan, 1925, Lozanovo, Kriva Palanka, 1. bataljon.

CVETANOVIĆ Milovan, 1923, 1. četa, 1. bataljon.

CVETANOVIĆ Milovan, 1925, Lozanovo, Kriva Palanka.

CVETANOVIĆ Branislava Stojan, 10. 11. 1926, Malčište, Skoplje, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

CVETIĆANIN Petra Dušan, 5. 5. 1924, Dabar, Otočac, 2. bataljon.

CVETIĆANIN Petrov Miloš, 10. 11. 1917, Smoljanac, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 11. 11. 1941, stariji vodnik, komandir čete.

CVETKOVIĆ Ilija, 4. bataljon, komesar 3. čete od 15. do 26. 4. 1944, kad je zarobljen i ubijen od Nijemaca.

CVETKOVIĆ Velimira Borisav, 5. 12. 1921, Banjevac, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 1944, 4. četa, 1. bataljon.

CVETKOVIC S. Cvetko, 1922, 2. bataljon.

CVETKOVIĆ Krstonijev Dragoljub, 25. 3. 1925, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 11. 1944, 3. bataljon.

CVETKOVIĆ Stojanov Dragoljub, 1. 5. 1927, Jelašnica, Niš, u NOB od 1. 5. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

CVETKOVIC Petka Ilija, 1. 8. 1926, Lalinac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

CVETKOVIĆ Jelenko, 1921, protivavionska četa.

CVETKOVIĆ Miladina Jovan, 1926, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 26. 4. 1945. kod Tomašice.

CVETKOVIĆ Mladena Jovan, iz Omašnice, Trstenik, 1. bataljon, 17. 11. 1944, ranjen u Sremu, umro u bolnici 29. 6. 1945.

CVETKOVIĆ Jovanov Kostadin, 28. 5. 1928, Jasenovik, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

CVETKOVIĆ Laze Krsta, 1907.

CVETKOVIC Milan, Blazinova, Topola.

CVETKOVIC Milan, 1921, Obrež, Varvarin, 2. bataljon.

CVETKOVIĆ B. Miloš, 1924, 1. bataljon.

CVETKOVIĆ Blagoja Miloš, 15. 1. 1921, Niš, kovač, u NOB od 1944.

CVETKOVIĆ Milosava Milovan, 4. 1. 1923, Blaževo, Brus, zemljoradnik, u NOB od 1944.

CVETKOVIĆ Miodrag Rajko, 14. 11. 1926, Ostrovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

CVETKOVIĆ Tome Stevan, 12. 7. 1928, Stepanovićevo, Novi Sad, đak, u NOB od 9. 10. 1944.

CVETKOVIĆ Tomin Stevo, Stepanovićevo, Novi Sad, 12. 12. 1923, radnik borac od 10. 10. 1944.

CVETKOVIĆ Stojadin, 1922, G. Vlase, Gadžin Han, 2. bataljon.

CVETKOVIĆ Stojadin, 28. 6. 1925, Beograd, strugar, u NOB od 4. 12. 1944.

CVETKOVIĆ Najdan Svetislav, 10. 10. 1926, Donja Studena, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

CVETKOVIĆ Tihomirov Živko, 6. 5. 1927, Guncati, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

CVETKOVIC POTREBIĆ Ilijina Anka, 1923, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od 11. 4. 1944, 2. bataljon, četna bolničarka.

CVIJANOVIĆ Budin Aleksa, 22. 9. 1924, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, poginuo krajem januara 1943. kod Klapavica.

CVIJANOVIĆ Lukin Aleksa Aćim, 26. 2. 1922, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Jovin Dane, 8. 8. 1915, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Jovanov Dane, 19. 8. 1918, Mlakva, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, komandir izviđačkog odjeljenja, u spisku ranjenih u Zagrebu 9. 5. 1945.

CVIJANOVIĆ Milin Dane Đukelin, 21. 2. 1915, Mlakva, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, komandir 2. čete, ranjen 27. 12. 1942, poginuo u ešelonu Centralne bolnice Vrhovnog štaba na Sutjesci 13. juna 1943.

CVIJANOVIĆ Dušan, 1944. u februaru u spisku dijela članova KPJ u 1. bataljonu.

CVIJANOVIĆ Jandrin Dušan, 29. 1. 1922, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Jankov Duro Tuta, 1918, Vojišnica, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, ranjen kod Slunja 4. 7. 1942, nestao u koloni Centralne bolnice u operaciji »Schwarz«.

CVIJANOVIĆ Đuro, 3. bataljon, komandir voda.

CVIJANOVIĆ Grujo, 3. bataljon, u jednom spisku pohvaljenih.

CVIJANOVIĆ Milanova Kata, 15. 11. 1923, Kosinj, Gospić, u NOB od 10. 8. 1941, 2. bataljon.

CVIJANOVIĆ Milovanova Kata, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Jovin Lazo, 10. 5. 1920, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Jandrina Marija, 10. 4. 1926, Poljan, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 4. 4. 1943, kod Žegara.

CVIJANOVIĆ Trivin Luka, 3. 2. 1907, Poljan, Gospić, radnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Milošev Milan, 1912, Slavsko Polje, Vrginmost, šumski radnik, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon.

CVIJANOVIĆ Milan, iz Perušića, 4. bataljon, u spisku ranjenih na Mazinskoj planini 21. 4. 1943.

CVIJANOVIĆ Petrov Mile, 10. 2. 1924, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Vujina Milica, 1924, Mlakva, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, 4. bataljon.

CVIJANOVIĆ Božin Milić, 1919, Brezova Glava, Karlovac, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon.

CVIJANOVIĆ Markova Nada, u NOB od 3. 3. 1943, bolničarka, brigadni sanitet.

CVIJANOVIĆ Milanov Nikola, 15. 10. 1922, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo na Čukarici 15. 10. 1944.

CVIJANOVIĆ Budin Simo Šiko, 28. 8. 1920, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u ešelonu Centralne bolnice 13. juna 1943.

CVIJANOVIĆ Milićev Simo, 1912, Slavsko Polje, Vrginmost, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon.

CVIJANOVIĆ Stevin Branko, 1926, Brezov Gaj, Karlovac, 3. kordunaški bataljon, poginuo septembra 1942. kod Dabra.

CVIJETKOVIĆ Milan, u spisku komandnog kadra (vodnik) 5. mitraljeskog bataljona.

CVITAŠ Josip, 30. 6. 1924, Bosanci, Duga Resa, u NOB od 4. 3. 1943, 4. bataljon, komandir voda.

CVITAS Franjin Josip, 7. 12. 1924, Duga Resa, šofer, u NOB od 22. 12. 1944, 3. bataljon, desetar.

CVITKO VIĆ (udana POTKONJAK) Marija, 1924, Kompolje, Otočac, u NOB od 1942, 4. bataljon, zamjenik komesara 3. čete.

CVITKOVIĆ Milanov Mile, iz Ličkog Lešća, Otočac, desetar, u spisku ranjenih 1943.

CVJETIĆANIN Dmitra Branko, 1922, Smoljanac, T. Korenica, poslije ranjavanja umro 1943. na Petrovoj gori.

CVJETIĆANIN Nikole Dane, 28. 4. 1923, Udbina, đak, u NOB od 1. 11. 1944, pisar.

CVJETIĆANIN Dane Dmitar, 11. 12. 1904, Visuć, Udbina, zemljoradnik, u NOB od 8. 6. 1942, vodnik.

CVJETIĆANIN Milan, u 5. mitraljeskom bataljonu zamjenik komandira, ranjen kod Travnika, umro na liječenju u Italiji.

CVJETIĆANIN Nikole Mirko, 1923, Oraovac, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1943, 1. bataljon, ranjen, nestao u koloni ranjenika na Zelengori juna 1943.

CVJETIĆANIN Mirko, komandir 2. čete 2. bataljona, poginuo 4. 11. 1944. na Fruškoj gori.

CVJETIĆANIN Mile Nikola, 1925, Visuć, Udbina, poginuo 1943. u Otočcu.

CVJETIĆANIN Nikole Petar Perica, 1921, Oraovac, D. Lapac, šuster organizator ustanka, v.d. komesara 1. bataljona (april 1943), teško ranjen 26. 5. 1943. na Vratniku, umro u otočачkoj bolnici.

CVJETIĆANIN Davidov Dane, 16. 4. 1925, Visuć, Udbina, zemljoradnik, u NOB od 10. 3. 1942, stariji vodnik.

CVJETIĆANIN Danica, 2. četa, 2. bataljon.

CVJETIĆANIN Dane Dmitar, 1904, Visuć, Udbina, u NOB od 1941, 1. bataljon.

CVJETIĆANIN Bože Dragica, 1925, Visuć, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginula u ljeto 1943. kod Pazarišta, sahranjena u Malom Polju, Perušić.

CVJETIĆANIN Ilije Petar, 1900, Visuć, 4. bataljon, poginuo decembra 1943. kod Travnika.

COJETKOVIĆ Nebojša, 1. bataljon.

CUKIĆ Života, 1923, u NOB od jeseni 1944, 2. četa, 3. bataljon.

C

ĆABRIĆ Božidarov Borisav, 7. 3. 1924, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

ĆABRIĆ Milutinov Dragiša, 1921, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944. 1. četa, 2. bataljon.

ČAČIĆ Velimira Sreten, 22. 1. 1914, Vlasotince, stolar, u NOB od 1944, 1. četa, 1. bataljon.

ČAČIĆ Luka, Bužim, Gospić, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete, 3. bataljon.

ČAČIĆ Franina Vera, 31. 1. 1928, Jadovno, Gospić, učenica, u NOB od 10. 4. 1943.

ČADEŽ Jože Martin, 1914, Solkan, Nova Gorica, 1. četa, 1. bataljon.
 CAJETINAC tedomira Miroslav, 18. 1. 1925, Trstenik, zemljoradnik.
 ČAJIĆ Vladislava Branislav, 15. 6. 1925, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 CAJIĆ Bogosava Vitomir, 4. 1. 1914, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ČAKALO Ivan, 4. četa, 1. bataljon.
 ČAKIĆ Nenad, 1926, Vinča, Beograd, 1. bataljon.
 ČAKIĆ Sreten, 1914, Vlasotince, 1. bataljon.
 ČALEK Josipov Otokar, 1919, 1. bataljon.
 ČALIĆ Milan, vodnik.
 ČALIĆ Z. Radivoje, 1924, 1. bataljon, 1. četa.
 ČANAK Ilija, u NOB od 1941, u spiskovima se spominje kao komandir voda i komandir čete u 4. bataljonu.
 ČANAK Savin Lazo, 1919, Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik komandira čete, poginuo kod Pribudića 15. 4. 1943.
 ČANAK Momčilova Milka, iz Široke Kule, 4. bataljon, bolničarka 2. čete.
 ČANAK Manin Milan Mičo Skojaba, 1924, Široka Kula, u NOB od 1941.
 ČANAK J. Nikola, 1923, Široka Kula, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1942. kod Kule.
 ČANDE (ČANDOR) Tomašov Leopold, 8. 11. 1918, od Celja, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
 ČANKOVIĆ Ilija, 4. bataljon, zamjenik komandira čete, u spisku ranjenih na Senjaku 16. 10. 1944.
 ČANKOVIĆ Ilijin Ilija, 4. 1. 1928, Mogorić, Gospić, prateća četa.
 ČANKOVIĆ Marko, šuster, iz Slavonije, 1941. iz Zagreba došao u Liku, zamjenik komesara brigade od 15. 11. 1942. do kraja januara 1943, poginuo u Dalmaciji oktobra 1943. (politodjel 19. divizije).
 ČANKOVIĆ Radin Miloš, 20. 2. 1914, Srednja Gora, Titova Korenica, policajac, u NOB od 27. 7. 1941, major, komandant brigade od 10. 3. 1945.
 ČANKOVIĆ Eror Ilijina Nada, 1924, Babin Potok, Otočak, u NOB od 1942, stariji vodnik, higijeničarka.
 ČARAPANOVIĆ Trajko, 18. 3. 1928, Galičnik, Gostivar, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.
 ČARGONJA Martina Andrija, 5. 12. 1924, Grobnik, Rijeka, švajser, u NOB od 8. 8. 1943, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.
 ČARGONJA Petra Anđelko, 1911, Pašac, Rijeka, 3. četa, 1. bataljon, u spisku boraca koji su 16. 5. 1944. poslani na liječenje u Italiju.
 ČARGONJA Josipa Antun, 1924, Pašac, Rijeka, poginuo 16. 8. 1944. na Zelengori.
 ČARGONJA Ivana Dušan, 1907, Čavle, Rijeka, zanatlija, u NOB od 16. 9. 1943, 1. bataljon.
 ČARGONJA Josip, 1905, Pašac, Rijeka, 4. četa, 4. bataljon.
 ČARGONJA Benjamina Josip, 1921, Pašac, Rijeka, stariji vodnik, 1. bataljon.

ČAVAL Drago, iz Hrvatskog primorja, 4. bataljon, smrztio se na Čemernici u noći 9. i 10. 11. 1943.

ČARGONJA Danielov Josip, 1906, Pašac, Rijeka.

ČARTAN Markov Stevo, 3. 5. 1906, Debelo Brdo, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1942, barjaktar u bataljonu.

ČEBIĆ Nikole David, 4. 8. 1917, Uskovic, činovnik, u NOB od 8. 10. 1944, poginuo 8. 5. 1945, u Gračanima, Zagreb.

ČEBIĆ Boškov Đorđe, iz Leskovice, Valjevo, u NOB od 20. 10. 1944, artiljerijski divizion.

ČAVIĆ Stanko, 2. četa, 3. kordunaški bataljon, ranjen kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.

ČEBUL Valentina Valentin, 24. 6. 1924, Trzin, Domžale, automehaničar, borac od 18. 10. 1944.

ČEDIĆ Boška Đorđe, 1920, s. Leskovac, Lazarevac, artiljerijska baterija.

ČEDIĆ Luka, 16. 8. 1925, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 2. 9. 1944.

ČEHERINI Đanolino, iz Kastelfrankove, Reko, Italija, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 15. 9. 1944. u Valjevu, sahranjen u predgrađu Valjeva.

ČEIMOTIĆ Sotir, 1926, 1. bataljon.

ČEKI Đovanov Dani, 14. 4. 1915, Firenca, pekar, u NOB od 10. 6. 1944.

ČEKIĆ Nikole Đorđe, 1. 2. 1917, Titov Vrbas, narednik sanitetske službe, u NOB od 15. 9. 1944, higijeničar.

ČEKO Lovrin Franjo, 24. 2. 1918, Otok, Sinj, 4. bataljon, komandir prateće čete.

ČEKRLIĆ Zdravka Vladimir, 23. 7. 1917, Kraljevo, 1. bataljon.

ČELEBIĆ Osmana Ibro, 15. 12. 1920, Golubović, Velika Kladuša, zidar, u NOB od 1943.

ČELIČANIN Momčilov Dobrivoj, 1925, Selište, Trstenik, radnik, u NOB od 3. 12. 1944.

ČELIČANIN Živojina Radivoje, 15. 10. 1921, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944. 2. bataljon.

ČELIKOVIĆ Dragoljub, mlađi vodnik, 4. bataljon.

ČELIKOVIĆ Dragoljub, 1926, 1. četa, 4. bataljon.

ČELIKOVIĆ P. Dušan, 2. 2. 1926, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 17. 11. 1944.

ČELIKOVIĆ Vasilija Radiša, 1925, 2. četa, 3. bataljon.

ČELIKOVIĆ Vasilije, 1926, 3. četa, 4. bataljon.

ČELIKOVIĆ Radićev Vasilije, 1925, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 17. 11. 1944, 4. bataljon.

ČELIKOVIĆ Velimir, 1925, Kosjerić, 4. bataljon.

ČENDER Leopold, 1918, 1. četa, 1. bataljon.

ČENLER Josipa Sigavar, 3. 5. 1919, Zavidović, Žepče, student, u NOB od 1944, pisar u štabu.

ČEPERKOVIĆ Stojadina Savo, 1924, Rsavci, Vrnjačka Banja, u NOB od jeseni 1944, vodnik.

ČEPERKOVIĆ Sava, 30. 10. 1925, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.

ČEPIĆ Josin Nikola, 28. 11. 1925, Vir, Zadar, mornar, u NOB od 13. 9. 1943, izviđačka četa, ranjen 19. 4. 1945.

CEREKOVIĆ Stevana Risto, 1899, Mostar, službenik, u NOB od 1943, teško ranjen 18. 10. 1944. u Beogradu.

ČERIMOVIĆ Ljubomir, mlađi vodnik, 4. bataljon.

CERNE Francov Jože, 15. 3. 1924, Zagorje, Laško, radnik, u NOB od 25. 12. 1944.

ČERTAN Nikola.

ČETNIK Dušan, 24. 5. 1920, Cetina, Knin, zemljoradnik, u NOB od 24. 10. 1944.

ČIČA Miletin Mile, 1924, Dabašnica, Donji Lapac, u NOB od početka 1942, 3. bataljon, poginuo februara 1943. na Dabinoj strani.

ČIČA Filipov Mirko, 1918, Dabašnica, 1. bataljon, poginuo 29. 4. 1943. kod Gospića.

ČIČA Pilipov Nikola, 1922, Dabašnica, Donji Lapac, 2. bataljon, nestao augusta 1944. u Bosni.

ČIČA Radin Perica, 1921, Grab, Gračac, činovnik, u NOB od 1941. godine, 1. bataljon, kapetan, poginuo na sremskom frontu 11. 1. 1945.

ČIČA Petar, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.

ČIČA Stanko, 1915, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1941, 3. kordunaški bataljon, desetar.

ČIGRAN Ištvan, u spisku nestalih.

ČIKLOVAN Zvonkov Đorđe, 17. 1. 1927, Pančevo, đak, u NOB od 1. 9. 1944.

ČIRIĆ Milenkova Krstina, 1921, Šušnjar, Lazarevac, u NOB od jeseni 1944, 3. bataljon.

ČIRKOVIĆ Savo, 2. bataljon.

ČIRKOVIĆ Savatije, 1922, u NOB od 1944, 1. četa, 1. bataljon.

ČITAKOVIĆ Tioslav, 1921, u NOB od novembra 1944, 4. bataljon, 2. četa.

ČITAKOVIĆ Tomislav, 1921, Valjevo, u NOB od 25. 9. 1944, desetar, 3. bataljon.

ČOLIĆ Eminov Asan, 12. 5. 1922, Rajševa, Teslić, bravar, u NOB od 5. 8. 1942, desetar, poginuo na sremskom frontu.

ČOLIĆ Isaila Milivoje, 1923, Popović, Sopot, 1. bataljon.

ČOLIĆ Nenad, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

ČOLIĆ Radivoje, 1920, 1. četa, 1. bataljon.

ČOLIĆ Tihomira Radivoj, 16. 1. 1924, Tupanci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944.

ČOLIĆ Tiomira Radivoje, 1926, Tupanci, Valjevo, 1. bataljon.

ČOMIĆ Đorđa Spiridon, 23. 9. 1915, Trstenik, činovnik, u NOB od 16. 10. 1944, prištapska jedinica.

ČORAK Filipa Filip, 2. 11. 1925, Karlobag, Gospić, đak, u NOB od početka 1942, delegat voda, 2. bataljon.

ČORAK Luka, 2. bataljon, pohvaljen za akciju napada na Talijane 2. 2. 1943.

ČORAK Lazo, vodnik, 1. bataljon.

ČORIĆ Ljubiša, 1927, V. Drenova, Trstenik, 2. bataljon.
 ČORTAN Cedo, vodnik, 3. četa, 2. bataljon.
 ČORBAN Nikola, u spisku ranjenih kod Slunja 7. 11. 1942.
 ČORTAN Jove Dušan, 1923, Debelo Brdo, T. Korenica.
 ČOVIČ Mile Ilija, 1922, Kukumanovača, Gospić, poginuo kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.
 ČOVIČ Bogdana Mara, 1924, Počitelj, Gospić, u NOB od 1943, 1. bataljon.
 ČOVIČ Nenad, 1926, Vladimir«, 1. bataljon.
 ČOVIČ Mile Rade, 1920, Kuzmanvača, komandir voda, poginuo 25. 5. 1944. u Drvaru kao vodnik Prateće čete VŠ.
 ČREŠNJAR Franca Jožef, 27. 1. 1918, Sopotnica, Škofja Loka, u NOB-u od 1943. mlađi vodnik.
 ČUBRILO Milin Dušan Duja Baraba, 1915, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, jun-septembar 1943. komandant 4. bataljona.
 ČUBRILO Lukin Dušan Lipač, 1902, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. četa, 2. bataljon.
 ČUBRILO Isin Đurađ Đuro, 1923, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.
 ČUBRILO Milin Geno, 1912, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1943, 2. bataljon, poginuo na sremskom frontu.
 ČUBRILO Dušana Milan, 3. 8. 1924, Bruvno, u NOB od 1941, zamjenik kome-sara čete, 4. bataljon, 1. 6. 1944. poslan na liječenje u Liku.
 ČUBRILO Danin Mile, iz Raduča, u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 ČUBRILO Milka, iz Kamenice, Bihać, 4. bataljon, poginula 29. 4. 1943. kod Gospića, sahranjena u Klisu - Divoselo.
 ČUBRILO Lukin Mirko Mornar, 1922, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.
 ČUBRILO Milin Mirko Žicar, 22. 12. 1918. Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.
 ČUBRILO Dmitra Vlade, 1922, Bruvno, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon komandir voda, poginuo februara 1943. na Brezovcu kod Mazina.
 ČUBRILOVIĆ Alekse Jordan, 10. 2. 1920, Popuške, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 28. 8. 1944.
 ČUBRILOVIĆ Zdravko, 1923, 1. bataljon.
 ČUBRINOVIĆ Mihaila Zdravko, 15. 7. 1925, Popučke, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ČUBROVIĆ Draga, 1922, 3. četa, 1. bataljon.
 ČUČKOVIĆ Mišo, 1917, seljak, u NOB od 3. 1. 1942, 4. banijski bataljon, desetar.
 ČUBROVIĆ Zvonko, 3. četa, 1. bataljon.
 ČUDIĆ S. Đuro, Vlaška, Mladenovac, 1906, 4. četa, 2. bataljon.
 CUDIĆ Jovana Ilija, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginuo 9. aprila 1944. kod Donjeg Lapca.

ČUDIĆ Ise Marija, 1921, Vrhovine, Otočac, referent saniteta, 1. bataljon.
 ČUDIĆ Milka, 1. bataljon, bolničarka.
 ČUDIĆ Steve Sava, 1916, Crna Vlast, Otočac, poginuo januara 1943. kod Gračaca.
 ČUDIĆ Joviše Soka, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginula na Vratniku krajem maja 1943.
 ČUDIĆ Jockana Draga, 1927, Gornji Babin Potok, Otočac, poginula 1943. kod Gospića.
 ČUDIĆ Bude Savo, 1925, Gornji Babin Potok, Otočac, poginuo 1943. kod Gospića.
 ČULIĆ Radisav, 2. bataljon.
 ČULIĆ Radisav, 1924, protivtenkovska četa.
 ČULINA Mile, 1923, 3. četa, 4. bataljon, desetar, pohvaljen za borbu kod Užičke Požege 5. septembra 1944.
 ČULUMOVIĆ Ante Mile, 1925, Perušić, komesar čete, 4. bataljon.
 ČULJIĆ Milanov Dušan, 24. 8. 1924, V. Drenova, Trstenik, pekar, u NOB od 5. 12. 1944.
 ČULJIĆ Milojev Radisav, 11. 9. 1924, V. Drenova, Trstenik, krojač, u NOB od 5. 12. 1944.
 ČUS Franjo, 1921, Buje, u NOB od 1943, 3. četa, 3. bataljon.
 ČUTURILO Bogdan, 1924, Dabar, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon.
 ČUTURILO Ilije Janko, 6. 9. 1904, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 21. 5. 1943.
 ČUTURILO Mile, od Otočca, u jesen 1943. komesar čete, 3. bataljon,
 ČUTURILO Vujadina Mile, Sveti Nikola, 1920, Ploča, Gračac, u NOB od 1941, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

C

ČAĆE Bene, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.
 ČALIĆ Dušan Božo, 1924, Kupirovo, Srb, seljak, u NOB od 1. 1. 1943, poginuo maja 1945, (9. divizija).
 ČALIĆ Miće Dragan, 1924, Kupirovo, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Plavnu 15. 4. 1943.
 ČALIĆ Nikolin Đuro Planinac, iz Ploče, Gračac, u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 ČALIĆ Ilija, iz Mogorića, 2. bataljon.
 ČALIĆ Nikole Mile, 5. 5. 1922, Omsica, Gračac, u NOB od 1941, 4. četa, 1. bataljon, komandir voda.
 ČAPIĆ Velimirov Aleksandar, 28. 1. 1918, Vlasotince, student, u NOB od 23. 12. 1944.
 ČATIĆ Dragan, 1922, 1. četa 4. bataljon.
 ČEBIĆ ili ČEDIĆ Nikole David, 4. 8. 1917, Leskovica, Valjevo, činovnik, u NOB od 17. 9. 1944, pisar u štabu bataljona, poginuo 9. 5. 1945. kod Gračana, Zagreb.

ĆEBIĆ Mile, vodnik.
 ĆEBULJ Valentina Valentin, 24. 11. 1924, Trzin, Domžale, automehaničar, u NOB od 18. 10. 1944, desetar, poginuo 14. 4. 1945. kod Gradišta.
 ĆELIĆ Savin Đuro, 30. 4. 1924, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 25. 5. 1942. 3. bataljon, komandir voda.
 ĆELIĆ Dejanović Nikole Marica, 5. 3. 1923, Raduč, Gospić, u NOB od 10. 2. 1943. 1. bataljon, zamjenik referenta saniteta, potporučnik.
 ĆELIĆ Nikole Marija, 1928, Raduč, Gospić.
 ĆELIĆ Savin Milan, 1920, Raduč, Gospić, radnik, u NOB od 1941, delegat voda, 2. bataljon, poginuo 22. jula 1942. kod Ličke Jasenice.
 ĆELIĆ Đure Sava, 1913 (ili 1915), Raduč, Gospić, u NOB od 1941, mitraljezac, 2. bataljon.
 ĆEPIRILO France, u prvom sastavu 1. bataljon.
 ĆERANOVIĆ Velimirov Ljubomir, 12. 7. 1923, Beograd, radnik, u NOB od 3. 12. 1944.
 ĆERIMOV Ljubomir, 1923, 2. četa, 4. bataljon.
 ĆIHABER (Cihaber ili Crnober) Filip, u spisku poginulih kod Vrbanjasava 12. 4. 1945.
 ĆILAK Petar, 1921, 1. bataljon.
 ĆIRIĆ Milenka Krstina, 1921, Šušnjar, Lazarevac, 3. bataljon.
 ĆIRIĆ Vidosava Nastas, 1920, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, poginuo 27. 4. 1945. kod Tomašice.
 ĆIRIĆ Žike Radivoj, 12. 7. 1926, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ĆIRIĆ Živorada Radivoje, 9. 7. 1927, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.
 ĆIRIĆ Stanoje, 2. četa, 3. bataljon.
 ĆIRKOVIĆ Dragutina Savo, 27. 1. 1922, Pepeljevac, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ĆIROVIĆ Milivoja Dragiša, 8. 10. 1925, Planinica, Mionica, intendantura.
 ĆIROVIĆ Milića Milivoje, 20. 10. 1920. Brežde, 3. bataljon.
 ĆIROVIĆ Milićev Milivoje, 12. 3. 1920. Planinica, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.
 ĆIROVIĆ Milošev Radovan, 15. 2. 1923. (ili 1913), Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, četa automatičara.
 ĆISIĆ Milivoje, 1920, radni vod, 3. bataljon.
 ĆISIĆ Milomir, 3. bataljon.
 ĆOPIĆ Pištin Boško, 11. 12. 1911, Donji Lapac, zemljoradnik, borac od 20. 8. 1942, 3. bataljon, radni vod.
 ĆOPIĆ Boško, 3. bataljon, komandir 1. čete u ljeto 1944.
 ĆOPIĆ Božo, Poško Dajanov, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1941, komesar, pa komandir 4. čete, 1. bataljon, u proljeće 1944. obaveštajni oficir 1. bataljona.

ĆOPIĆ Đure Dane, 1919, G. Suvaja, D. Lapac, 2. četa, 1. bataljon, nestao augusta 1944. u maršu za Srbiju.

ĆOPIĆ Dragan, mlađi vodnik - mitraljezac, 4. bataljon.

ĆOPIĆ Dragan, u spisku 249 poginulih krtijaša, desetar.

ĆOPIĆ Petra Dragan, 1922, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1. 1. 1942, 4. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

ĆOPIĆ Petka Dragan, 15. 1. 1922, Suvaja, Donji Lapac, u NOB od 10. 10. 1942, vodnik, 1. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Lipovca.

ĆOPIĆ Petra Dragan, 1924, Gornja Suvaja, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 16. 10. 1944. u Beogradu, gdje je i sahranjen.

ĆOPIĆ Jakova Đuro, 1920, Gornja Suvaja, D. Lapac, seljak. Srbin, u NOB od 1941, poginuo 1945. (35. divizija).

ĆOPIĆ Miloša Đuro, 30. 12. 1917, Brezovac, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, vodnik.

ĆOPIĆ Petra Ilija, 28. 1. 1928, Suvaja, Donji Lapac, mitraljeska četa, 2. bataljon.

ĆOPIĆ Gaje Jovan, D. Suvaja, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 17. 10. 1945. u Beogradu.

ĆOPIĆ Damjana Jovan Jovo, 1922, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo 21. 10. 1944. na Bežanijskoj Kosi, komesar 2. bataljona.

ĆOPIĆ Petra Jovan, 1918, G. Suvaja, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon.

ĆOPIĆ Jovo, u NOB od 4. 4. 1942, komesar čete.

ĆOPIĆ Pilipa Luka, 1922, D. Suvaja, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, kao komandir odjeljenja 1. bataljona, poginuo kod Glamoča jula 1944.

ĆOPIĆ Mićo, Drain, 1909, u NOB od 1941, 1. bataljon, novembra 1944. delegat radnog voda.

ĆOPIĆ Jovana Mićo, 1909, G. Suvaja, D. Lapac, u NOB od aprila 1942, 2. bataljon.

ĆOPIĆ Miće Mira, 1923, Suvaja, D. Lapac, 2. četa, 1. bataljon.

ĆOPIĆ Jovana Mirko, 1924, G. Suvaja, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 31. 10. 1942. u Veljunu.

ĆOPIĆ Bože Petar Pećir Ibožin, 1912, Lisina, D. Lapac, borac od 1942, 1. četa, 1. bataljon, poginuo 26. 12. 1942. kod Raduča, sahranjen u Ploči.

ĆOPIĆ Draganov Petar, 1922, Suvaja, Lapac, 4. bataljon, 1. četa, poginuo novembra 1944. na Fruškoj gori.

ĆOPIĆ Miloša Petar, 1914, G. Suvaja, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na položaju Velika Popina-Gračac 18. 12. 1942.

ĆOPIĆ Rade Petar, 1912, G. Suvaja, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, komandir I. bataljon, poginuo januara 1943. kod Gračaca.

ĆOPIĆ Ilije Rade, 1924, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ĆOPIĆ Petra Rade, 1907, Gornja Suvaja, D. Lapac, borac od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942. na Čemernici, sahranjen u Suvaji.

ĆORDA Stevana Đuro, 1917, Krivaja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ĆORDA Stanka Janko, 1923, Krivaja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ĆORDA Stanka Jovan, 1925, Krivaja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 26. II. 1943. kod Lapca (8. divizija).

ĆORDA Dragića Mihajlo, 1921, Krivaja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ĆORDA Nikole Miloš, 1909, Krivaja, Vojnić, komandir čete, 3. kordunaški bataljon.

ĆORDA Ninka Nikola, 1920, Krivaja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ĆOSIĆ Jovan, 3. kordunaški bataljon.

ĆOSIĆ Rade Mile, 1920, Brdo, Vojnić, u NOB od 16. 3. 1942, poginuo 11. 10. 1942. kod Slunja.

ĆOSIĆ Dragutinov Milomir, 5. 12. 1927, V. Drenova, Trstenik, berberin, u NOB od 5. 11. 1944.

ĆOSIĆ Lazara Nenad, 10. 12. 1926, Vladimirci, stolar, u NOB od 1944, vodnik.

ĆOSIĆ Nenad, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

ĆOSIĆ Ninoje, vodnik, 1. četa, 1. bataljon.

ĆOSIĆ Vasilija Radivoje, 1921, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

ĆOSIĆ Radoja Radovan, 1925, Suvodanje, Valjevo, 2. bataljon, stariji vodnik.

ĆOSIĆ Radoja Radan, 27. 12. 1926, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, bolničar.

ĆOSIĆ Dušanov Vukadin, 17. 1. 1920, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, desetar.

ĆOSIĆ Vukoman, 1927, 2. četa, 2. bataljon.

ĆUIĆ Markov Dušan, 25. 12. 1925, Vrhovine, Otočac, učenik ugostiteljske škole, u NOB od 19. 10. 1944.

ĆUIĆ Jovo, u spisku upućenih na avijatičarsko školovanje u SSSR.

ĆUIĆ Mile Nikola, 1920, Korenica, 1. bataljon, delegat voda.

ĆUIĆ Miloša Stevo, 1924, Ćuić Krčevina, Titova Korenica, radnik, u NOB od 1941, komandir čete.

ĆUK Bogdan, u prvom sastavu 1. bataljona.

ĆUK Marka Ilija, 1919, Srb, Donji Lapac, đak, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir čete.

ĆUK Nikolin Ilija, 6. 7. 1922, Otrić, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen u Zuleševici februara 1943.

ĆUK Nikole Jovan Jovica, 1917, Mala Popina, željezničar, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Klokočevici juna 1942.

ĆUK Nikole Ljubica, 1918, Mala Popina, seljanka, u NOB od 1942, 3. bataljon, od iscrpljenosti umrla 28. maja 1944.

ĆUK Mile Nikola Milan, 1924, Gornja Ruišta, Gračac, u NOB od početka 1942, poginuo kod Plavna krajem maja 1942.

ĆUK Mihajlo, u prvom sastavu 1. bataljona.

ĆUK Nikole Nemanja, 1920, Otrić, Gračac, stolar, u NOB od 1944, prištapska četa, komandir voda.

ĆUK Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona.

ĆUK Sava, u prvom sastavu 1. bataljona.

ĆUK Danjin Stevan, 1918, Otrić, Gračac, policajac, 1. bataljon.

ĆULIBRK Vasin Dušan, 16. 6. 1923, Glavice, Bosanska Krupa, u NOB od maja 1942, 1. bataljon, mitraljeski vod.

ĆULIMOVIĆ Tome Dane, 3. 10. 1914, Prvansélo, Perušić, zemljoradnik, Hrvat, u NOB od 1942, 4. bataljon, vodnik.

ĆULIMOVIĆ Mioković Milina Milka, 1924, Gračac, domaćica, u NOB od 1942. četa za vezu.

ĆULUMOVIĆ Vojislavov Ivan, 26. 7. 1923, Stragari, Trsteftik, u NOB od 17. 11. 1944, 1. bataljon.

ĆUPURDIJA Pavlov Danilo Dačo, 16. 10. 1914, Frkašić, Titova Korenica, trgovački pomoćnik, u NOB od 1941, obavještajni oficir brigade (jul-oktobar 1943).

ĆUPURDIJA Dane, iz Kika, Gračac, u spisku boraca koji su napustili brigadu u leto 1943.

ĆUPURDIJA Stojanov Stojan, 2. 7. 1912, Bjelajci, Bosanska Dubica, tehničar, u NOB od 1. 11. 1944.

ĆURČIĆ Milin Mičo, 1913, Podum, Otočac, poginuo kod Travnika decembra 1943.

ĆURČIĆ Petrov Nikola, 1923, Turjanski, Otočac, poginuo aprila 1943. u Dalmaciji.

ĆURČIĆ Milanov Rade, 1914, Podum, Otočac, poginuo u rajonu Mliništa januara 1944.

ĆURČIĆ Todor, iz Komića, Titova Korenica, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ĆURČIĆ Repac Panina Dušanka, 1923, Zaklopača, Titova Korenica, u NOB od 1942. četa za vezu.

ĆURKOVIĆ Miladin, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

ĆURUVIJA Dane, iz Kika, Gračac, 1. bataljon.

ĆUS Josipov Jozef, 1925, Novaki, Pazin, 4. četa, 3. bataljon.

ĆUŠIĆ Milan Mičo, 27. 10. 1928, Debelo Brdo, Titova Korenica, u NOB od 1941, 1943. politički delegat vođa u 3. četi 2. bataljona.

ĆUŠIĆ Radin Simo, 10. 5. 1918, Pećani, Titova Korenica, u NOB od 1941, puškomitraljezac.

D

DABIĆ Dragan, 1922, seljak, u NOB od 10. 1. 1942, 4. banijski bataljon, obavještajni oficir.

DABOVIĆ Božidarov Dragiša, 8. 1. 1930, Radovanje, Velika Plana, šegrt, u NOB od 9. 12. 1944.

ĐAČIĆ Miladin, 19. 6. 1919, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

ĐAČIĆ Vladimira Miladin, 13. 4. 1919, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik.

ĐAČIĆ Trivunov Života, 9. 12. 1921, Božidarevac, Umka, stolar, u NOB od 13. 10. 1944.

DAKIĆ Gliše Milan, 1912, Klipino Brdo, umro u bolnici na Petrovoj gori 27. 7. 1942.

DAKIĆ Petrov Mile, 1914, Klipino Brdo, Karlovac, 3. kordunaški bataljon, poginuo 6. 1. 1943. (8. divizija).

DAKIĆ Markov Milisav, 13. 9. 1913, Klipino Brdo, Vojnić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 3. kordunaška brigada, komandant bataljona, poginuo 21. 3. 1943, kod Vrhovina, narodni heroj.

DAKIĆ Marka Simo, 1923, Klipino Brdo, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

DAKOVIĆ Koste Živan, 8. 10. 1922, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DALOVIĆ Dimitrija Nikola, 13. 3. 1924, Struga, šuster, u NOB od 1. 11. 1944.

DALJAČEVIĆ Života, 1919, četa automatičara.

DAMJANOVIĆ Rankov Aleksander, 15. 4. 1927, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 11. 1944.

DAMJANOVIĆ Gvozdenov Borivoj 17. 11. 1919, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 27. 11. 1944.

DAMJANOVIĆ Borivoje, borac, 1. četa, 1. bataljon.

DAMJANOVIĆ Trifuna Borivoje, 22. 3. 1920, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 14. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

DAMJANOVIĆ Miće Boško, 1920, Kunovac, Srb, seljak, Srbin, u NOB od jula 1942, istakao se u borbi za Gračac 14. 1. 1943. teško ranjen, umro u bolnici VŠ na Mliništima početkom marta 1943.

DAMJANOVIĆ Jovin Branko, 1923, Ajderovac, student, u NOB od 1941, komesar 3. bataljona.

DAMJANOVIĆ Jovana Branko, Kurir, 1922, Kunovac, Srb, seljak. Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Škarama 22. avgusta 1942.

DAMJANOVIĆ Dako 1927, intendant 3. bataljona.

DAMJANOVIĆ Petra Dako, 1926, Ajderovac, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941.

DAMJANOVIĆ Vujin Dako, 1922, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1943. kod Udbine.

DAMJANOVIĆ Dane, desetar, 1. bataljon.

DAMJANOVIĆ Danilo, iz Osredaka, D. Lapac, mitraljezac, 3. bataljon, poginuo 21. 10. 1943, sahranjen u Rudopaju.

DAMJANOVIĆ Đure Danilo Danić, 22. 11. 1915, Kunovac, D. Lapac, policajac, u NOB od 1941, 1942. komandant 1. bataljona, 1943. operativni oficir brigade, narodni heroj.

DAMJANOVIĆ Đure Danilo, 1925, Osredci, Srb, 2. bataljon, poginuo 1942.

DAMJANOVIĆ Petrov Dane, 15. 3. 1923, Orovac, D. Lapac, desetar.

DAMJANOVIĆ Luke David Dako, 1922, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od aprila 1942, desetar u 1. bataljonu, poginuo u Raduču 25. 12. 1942.

DAMJANOVIĆ Dobrivoje, 1923, 2. četa, 5. bataljon.

DAMJANOVIĆ Dobrivoje, 4. bataljon.

DAMJANOVIĆ Milana Dragan, 1915, Kunovac, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1. 1. 1943, 3. bataljon, poginuo u Vrepcu 13. 8. 1943.

DAMJANOVIĆ Drago, u spisku odlikovanih.

DAMJANOVIĆ Mićo, 1. bataljon, u spisku ranjenih 22. 2. 1943, na Zuleševici.

DAMJANOVIĆ Nikole Dragiša, 10. 3. 1919, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DAMJANOVIĆ Dušan, u prvom sastavu 1. bataljona.

DAMJANOVIĆ D. Dušan, 1927, četa automatičara.

DAMJANOVIĆ Janka Đuro, 1921, G. Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, vodnik u četi za vezu, nestao u zoni Pive augusta 1944.

DAMJANOVIĆ Đuro, 1925, Srb, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča.

DAMJANOVIĆ Jordana Đuro, 1922, G. Srb, 2. bataljon. nestao 1944, u Bosni.

DAMJANOVIĆ Stevana Đuro, 1920, Kunovac, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

DAMJANOVIĆ Jovin Gojko, 5. 8. 1925, Ajderovac, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 9. 7. 1942, rukovodilac omladine u brigadi.

DAMJANOVIĆ Mile Ilija, 1923, Ajderovac, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen na Glini, umro 23. oktobra 1942, sahranjen u Klasničju.

DAMJANOVIĆ Mile Ilija, 1922, u Ajderovcu, Srb, poginuo i sahranjen u proljeće 1943, na Vrištima.

DAMJANOVIĆ Đure Ljubo, 1922, Kunovac, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen na Zuleševici 21. 2. 1943.

DAMJANOVIĆ Jove Mićo, 1922, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od aprila 1942, delegat voda u 1. bataljonu, ranjenog ubili ustaše u Otočcu, septembra 1943.

DAMJANOVIĆ Milan Mićo, u prvom sastavu 1. bataljona.

DAMJANOVIĆ Jove Mićo, 1923, Gornji Srb, 2. bataljon, poginuo maja 1943, kod Žute Lokve.

DAMJANOVIĆ Milan, 1918, Srb, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942.

DASKOVIĆ Bogoljuba Milan, 11. 3. 1925, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DAMJANOVIĆ Rađana Milan, iz Paležnice, Valjevo, desetar, 3. bataljon.

DAMJANOVIĆ Petra Mile, 6. 12. 1912, Neteka, D. Lapac, 3. bataljon.

DAMJANOVIĆ Petra Mile, 10. U. 1912, Neteka, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, vodnik, poginuo 18. 11. 1942.

DAMJANOVIĆ Gvozdenov Milivoje, 1924, Kosjerić, u NOB od 27. 11. 1944, 3. bataljon.

DAMJANOVIĆ Gvozdenov Milivoje, 26. 6. 1926, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

DAMJANOVIĆ Rađana Milovan, 1922, Paležnica, desetar, 3. bataljon, u spisku ranjenih 16. 4. 1945.

DAMJANOVIĆ Ostoje Miodrag, 1921, Prijezdić, Valjevo, 2. bataljon, vodnik.

DAMJANOVIĆ Radin Momčilo, 7. 9. 1915, Kunovac, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik komesara 1. čete, teško ranjen kod Gračaca 15. 1. 1943.

DAMJANOVIĆ Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

DAMJANOVIĆ Nikola, 4. četa, 3. bataljon.

DAMJANOVIĆ Nikola, 1926, Barajevo, Beograd, u NOB od 1944, 3. bataljon.

DAMJANOVIĆ Nikola, 1927, 4. četa, 3. bataljon.

DAMJANOVIĆ Nikole Nikola, 1922, Kunovac, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo i sahranjen u Kunovcu.

DAMJANOVIĆ P. Nikola, 1914, Srb, Donji Lapac, u NOB od 10. 4. 1942, komandir voda, 1. bataljon.

DAMJANOVIĆ Petra Nikola, 1921, Srb, Donji Lapac, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon.

DAMJANOVIĆ Petrov Nikola, 10. 12. 1926, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

DAMJANOVIĆ Rapain Petar, 10. 9. 1924, Dračić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.

DAMJANOVIĆ Blagojeva Radmila, 9. 3. 1923, Beograd, domaćica, u NOB od 15. 10. 1944, bolničarka voda.

DAMJANOVIĆ Rankov Rajko, 10. 3. 1925, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

DAMJANOVIĆ Savo, 1912, Ajderovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, u spisku ranjenih kod Raduča 26. 12. 1942.

DAMJANOVIĆ Danin Simo, 2. 2. 1920, Ajderovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir čete, poručnik.

DAMJANOVIĆ Petrov Stevan, 1919, Ajderovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 3. bataljon, komandir čete, poginuo 18. 10. 1944, u Vreocima.

DAMJANOVIĆ Stevo, iz Srba, u NOB od 22. 5. 1942, 1. bataljon, u maju 1943. zamjenik komandira čete.

DAMJANOVIĆ Ilijin Stevo, 1926, Ajderovac, Donji Lapac, 3. bataljon, poginuo u proljeće 1943. kod Pribudića.

DAMJANOVIĆ Uglješa, u prvom sastavu 1. bataljona.

DAMJANOVIĆ Vojislav, 1920, 3. bataljon, 1. četa.

DAMJANOVIĆ Živko, 1914, četa za vezu.

DAMJANOVIĆ Mićin Vojislav, 1923, Milićinica, Valjevo, 1. bataljon.

DAMJANOVIĆ Timirov Vojislav, 10. 1. 1918, Osečina, u NOB od jeseni 1944, desetar.

DANILOVIĆ Vojislavov Blagoje, 25. 5. 1921, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

DANILOVIĆ Žika, 1922, 1. bataljon, vodnik.

DASKOVIĆ Milisavov Slavoljub, 13. 1. 1921, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DASOVIĆ Dane, daktilograf u štabu 1. bataljona.

DASOVIĆ Stipin Nikola Kranjac, 3. 11. 1922, Prvan Selo, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

DAVIDOVIĆ Milovanov Borivoje, 14. 1. 1924, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

DAVIDOVIĆ Ilija, 1. četa, 1. bataljon.

DAVIDOVIĆ Milovanov Ilija, 2. 8. 1926, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944, 3. bataljon.

DAVIDOVIĆ Aleksandrov Milovan, 16. 9. 1914, Klašnić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

DAVIDOVIĆ Rade, 1925, 1. bataljon.
 DAVIDOVIĆ S. Rade, Medveđa, Trstenik.
 DAVIDOVIĆ Save Rade, 3. 8. 1925, Beograd, berberin, u NOB od 1944.
 DAVIDOVIĆ V. Rade, 1925, 1. četa, 1. bataljon.
 DAVIDOVIĆ Vladimirov Veselin, 25. 6. 1926. Barajevo, borac od 14. 12. 1944.
 DAVNAČEVIĆ Boška Milan, 1919, Železnik, Beograd, u NOB od jeseni 1944, Izviđačka četa.
 DAVNAČEVIĆ Jovana Života, 1920, Železnik, Beograd, u NOB od 1944, Izviđačka četa.
 DAVOJAN Mihail, 1915, Obalci, Kavkaz.
 DAUTOVIĆ Stevana Đuro, 1907, Bruvno, Gračac, 1. bataljon, poginuo 1944.
 DAUTOVIĆ Dušan, 3. četa, 4. bataljon, desetar.
 DAUTOVIĆ Miloš, 1922, Rudopolje, Bruvnat, u NOB od 1941, zamjenik komandira čete za vezu u ljeto 1943, u spisku teških ranjenika u jesen 1943.
 DAUTOVIĆ Mile Stevo, 1921, Rudopolje, Bruvno, seljak, Srbin, u NOB od oktobra 1942, 3. bataljon, nestao kao ranjenik u Centralnoj bolnici na Sutjesci 1943.
 DEBIĆ O. Stanko, 1909, borac, 2. četa, 3. bataljon.
 DEBONO Renato, 1. bataljon.
 DEĆMAN Stevan, 1902, Celje, 2. četa 3. bataljon.
 DEDAKIN Lazarev Vukašin, 14. 10. 1927, Beograd, učenik, u NOB od 8. 9. 1944, potporučnik, pomoćnik političkog komesara čete, 3. bataljon.
 DEINOVIĆ Mladen, Tuk, Korenica, vodnik, lakše ranjen 16. 9. 1943.
 DEJANOVIĆ Dako, 1927, 3. bataljon.
 DEJANOVIĆ Marka Dane, 1915, Raduč, Gospić, radnik, u NOB od 1941, delegat voda, 2. bataljon.
 DEJANOVIĆ Markov Dragan Muso, 1920, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda 2. bataljona, teško ranjen u 4. ofanzivi, nestao u koloni ranjenika Centralne bolnice u Bosni 1943.
 DEJANOVIĆ Dane Jovo, 1925, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1943, delegat voda u 2. bataljonu.
 DEJANOVIĆ Ilijin Marko Jila, iz Raduča, u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 DEJANOVIĆ Nikolin Marko, iz Raduča, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo u Metku 1942.
 DEJANOVIĆ Ćelić Nikole Marica, 5. 5. 1923, Raduč, Gospić, domaćica, u NOB od 10. 2. 1943, pomoćnik referenta saniteta bataljona.
 DEJANOVIĆ Jovin Milan, 1921, Raduč, Gospić, komandir 1. čete, 3. bataljon, poginuo 9. 4. 1944, na Međedaku kod Srba.
 DEJANOVIĆ Markov Milan, iz Raduča, u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 DEJANOVIĆ Rade Milić, 1904, Sjeničak, Karlovac, tišljar, politički komesar 3. kordunaškog bataljona.
 DEJANOVIĆ Milan Petrinja, 4. banijski bataljon.
 DEJANOVIĆ Nikica, komandir čete od 8. 11. 1943.

DEJANOVIĆ Markov Nikola Muta (Muso), 1922, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, zamjenik komandanta, poginuo 4. novembra 1944. na Fruškoj gori.

DEJANOVIĆ Markov Petar, Čujo, 1918, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo decembra 1943. kod Travnika.

DEJANOVIĆ Stevo Čepo, 1915, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir voda, poginuo oktobra 1943. na Kamenskom.

DEJIĆ Đorđa Milorad, 15. 2. 1925, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944. intendantura.

DEJIĆ Petrov Živojin, 15. 3. 1922, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

DEKŠIREC L. Đorđe, 1919, 3. četa 2. bataljon.

DELAČ Josipa Stanko, 5. 7. 1915, Ravna Gora, Vrbovsko, limar, u NOB od 1944, kuvar.

DELIĆ Jove Dane, 1913, Gornji Babin Potok, Otočac, poginuo januara 1944. kod Mliništa.

DELIĆ Petra Dane, 1924, Koritišta, D. Lapac, 1. bataljon.

DELIĆ Lukina Marica, 25. 4. 1927, Šinjac, Podravska Slatina, domaćica, u NOB od 18. 12. 1944, kuvarica.

DELIĆ Bude Milan, 1921, poginuo u borbi za Beograd, 16. 10. 1944.

DELIĆ Rade, u prvom sastavu 1. bataljona.

DELIĆ Slavko, 1. bataljon, u spisku od 23. 10. predložen za komandira voda.

DELIĆ Stanko, 3. bataljon.

DEMOVIĆ Osman, u spisku nestalih boraca 1. brigade.

DEMŠAR Meteuša Petar, 1919, Laze, Postojna, zemljoradnik, 3. bataljon.

DERLING N. Franc, 7. 2. 1923, Škofja Loka, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DERLING Franjo, 1921, 1. četa, 1. bataljon.

DERMANOVIĆ Markov Ivan, Rajevo Selo, Županja, 3. bataljon, poginuo 15. 11. 1944, Stara Bingula, sahranjen u Staroj Binguli.

DERMIĆ Franjo, 1921, 1. četa 1. bataljon.

DERTO Nikola, 1. bataljon.

DERVIŠEVIĆ Jašara Zijadin, 25. 5. 1920, Niš, taljigaš, u NOB od 1944.

DESANČIĆ Dragutinov Milorad, Obrenovac, kovač i potkivač, borac od 2. 12. 1944.

DESNICA Branko, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 22. avgusta 1942. u borbi za Zalužnicu.

DESNICA Uroša Branko, 1914, Srb, D. Lapac, krojač, u NOB od 1941, komesar brigade (februar-jun 1943), teško ranjen u Smiljanu 26. 6. 1943.

DESNICA Đorđa Dragan, 1920, inženjerijska četa.

DESNICA Đure Dragan, 4. 3. 1926, Srb, D. Lapac, u NOB od proljeća 1942, 1. bataljon.

DESNICA Đure Dragan, 15. 6. 1926, Srb, D. Lapac, zemljoradnik u NOB od 10. 10. 1942, desetar.

DESNICA Dušan, 1. četa, 1. bataljon.

DESNICA Jove Dušan, 19. 3. 1919, Kunovac, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1941, vodnik - komandir voda, inženjerijska četa.

DESNICA Milin Ilija, 8. 8. 1927, Kunovac, D. Lapac, kurir.

DESNICA M. Ilija, 27. 8. 1927, Kunovac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1943, vodnik u PA četi, ranjen 14. 4. 1945. u Gradištu.

DESNICA Petra Jovan, 1926, Srb, D. Lapac, 1. bataljon.

DESNICA Nikole Mičo, 1919, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od aprila 1942, umro od tifusa u Srbu 1942.

DESNICA Milan, 3. bataljon, komandir čete.

DESNICA Mile, zemljoradnik, u NOB-u od 1941, 1943. komandir čete, 1. bataljon.

DESNICA Jovana Mile, 1910, Kurjak, Udbina, u NOB od 1943, 3. bataljon.

DESNICA Nikole Mile, 1914, Srb, D. Lapac, 3. bataljon.

DESNICA Nikolin Mile, 10. 9. 1904, Kunovac, Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, u brigadi od 17. 1. 1943, potporučnik, komandir čete.

DESNICA Đorđe Mirko, 1923, četa za vezu.

DESNICA Đurđa Mirko, 20. 12. 1923, Srb, D. Lapac, kurir.

DESNICA Đure Mirko, 1923, Donji Lapac, u NOB od maja 1942, 1. bataljon, kurir.

DESNICA Đure Mirko, 5. 11. 1923, Podurljaj, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1942, 1. bataljon.

DESNICA Vida Momčilo, 1926, Kunovac, Donji Lapac, seljak, Srbin, u NOB od aprila 1942, umro od tifusa u Trnavcu 1943.

DESNICA Mile Nikola, 1922, Kunovac, D. Lapac, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon.

DESNICA Uroša Nikola, 1922, G. Srb, seljak, u NOB od aprila 1942, 1. bataljon, poginuo kod Gline 1942.

DESNICA Uroša Nikola, 1923, Gornji Srb, 2. bataljon, poginuo i sahranjen 1943 kod Frkašića.

DESNICA Nino, desetar, 1. bataljon.

DESNICA Đurđa Petar, 1894, G. Srb, seljak, u NOB od marta 1942, teško ranjen, umro 4. 7. 1944.

DESNICA Dane Rade, 1910, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od februara 1942, 1. bataljon, poginuo kao komandir čete u 19. diviziji kod Zrmanje, novembra 1943.

DESNICA Dane Rade, 1910, Gornji Srb, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1944. na Prevlji.

DESNICA Jovana Stevan, 1921, Kunovac, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon.

DESNICA Đure Stevo, 1919, Kunovac, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, komandir voda, 1. bataljon.

DESNICA PEKANAC Jove Smilja, 20. 1. 1924, Zlopolje, Bihać, u NOB od 1941, 1. bataljon, bolničarka.

DESPOTOVIC Čedomirov Milan, Slatina, radnik, borac od 3. 12. 1944.

DESPOTOVIC Milovana Radoslav, 19. 9. 1926, Kalinovac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DESPOTOVIC Riste Uroš, 25. 3. 1926, Zaglavak, Bajina Bašta, trgovački pomoćnik, u NOB od 9. 10. 1944.

DEŠIĆ Milan, 1922, Brušani, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 2. bataljon, poginuo na Plitvicama juna 1942. godine.

DEVČIC Ivan, Krasno, Otočac.

DEVČIĆ Stipe, iz Ličkog Ušća, u NOB od 1941, 4. bataljon.

DEVČIĆ Tomo, Krasno, Sv. Juraj, Senj, delegat u 2. četi, 3. bataljon, poginuo 9. 4. 1944. na Međedaku, Srb.

DEVIĆ Miroslav, poginuo na sremskom frontu.

DEVČIĆ Ivanov Tomo, 8. 10. 1926, Krasno, Senj, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, zamjenik komesara čete, teško ranjen (ostao bez očiju) februara 1945. kod Male Vašice.

DEŽALEK Ivanov Jakob, 16. 8. 1920, Laško, Celje, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

DIHILJAN Brankov Boro, 1926, Dobanovci, Zemun, u spisku ranjenih 13. 4. 1945.

DIKLIĆ Markov Dane, 1895 (ili 1897) Škare, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon, komandir čete.

DIKLIĆ Jovanov Dimitrije, u spisku poginulih kod Adaševaca februara 1945.

DIKLIĆ Arsin Đuro, 11. 12. 1924, Orovac, Otočac, radnik, u NOB od 4. 5. 1943, 3. bataljon, zastavnik - politički delegat voda, poginuo kod Šida 21. 1. 1945.

DIKLIĆ Stevin Đuro, 1922, Staro Selo, Otočac, u NOB od 1942, 3. bataljon, 2. četa.

DIKLIĆ Mane, 13. 1. 1904, od Otočca, poginuo 17. 7. 1944. u Šeganovcu.

DIKLIĆ Milin Mane, 1903, Komić, Udbina, u NOB od 1943, poginuo na Fruškoj gori sredinom novembra 1944.

DIKOLIĆ Dimitrije, Kruševo, u brigadi od decembra 1944.

DIKOVIĆ Dimitrije, 1921, 5. makedonski bataljon, poginuo 2. 2. 1945. kod Adaševaca.

DIMIĆ (ili DIMIEVSKI) Milanov Aleksandar, 12. 8. 1919, Kruševo, činovnik, u NOB od 4. 4. 1944, 5. makedonski bataljon.

DIMIĆ Aco, 1924, Kruševo, đak, u NOB od decembra 1944, 5. makedonski bataljon.

DIMIĆ Đuro, u prvom sastavu 1. bataljona.

DIMIĆ Cedomir, 1919, 2. četa, 3. bataljon.

DIMIĆ Dušan, 1920, Ostrvica, Gospić, intendatura.

DIMIĆ Maksimov Iso, 10. 11. 1924, Ostrvica, Gospić, u NOB od 2. 10. 1944, kočijaš u izviđačkoj četi.

DIMIĆ Jovana Janko Pop, 1920, Ostrvica, Gospić, student bogoslovije, u NOB od 1941, komesar 2. bataljona, obavještajni oficir brigade (septembar-oktobar 1944).

DIMIĆ Milin Lazo, Bačka Topola, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944.

DIMIĆ Stanka Ljubomir, 12. 11. 1919, Srneći Dol, Niš, zemljoradnik, u NOB od 21. 11. 1944, poginuo 4. 5. 1945, kod Miloševaca.

DIMIĆ Todorov Marko, 1916, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941, komandir inženjerske čete.

DIMIĆ Tanasijin Milan, 5. 3. 1913, Ostrvica, Gospić, podoficir, u NOB od 2. 8. 1941, komandant brigade (28. 9. 1943-19. 2. 1944).

DIMIĆ Ilije Milka, 1924, Ostrvica, Gospić, bolničarka.

DIMIĆ Jovana Obrad, 23. 3. 1920, Prljevo, Zrmanja, Gračac, 1. bataljon.

DIMIĆ Pero, u prvom sastavu 1. bataljona intendant.

DIMIĆ Radenko, 1923, 2. četa, 1. bataljon.

DIMIĆ Radovan, 1923, Pričevići, 3. bataljon.

DIMIĆ Ljubin Radomir, 28. 5. 1922, Beograd, đak, u NOB od 3. 12. 1944.

DIMIĆ Milojkov Svetolik, 6. 5. 1914, V. Selo, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

DIMIĆ Tihomir, borac, 3. četa, 1. bataljon.

DIMIĆ Tihomir, 1926, Mirijevo, Beograd, 4. bataljon.

DIMIĆ Todora Veljko, 10. 8. 1926, Divoselo, Gospić, đak, u NOB od 28. 4. 1942, poručnik - zamjenik političkog komesara 2. bataljona.

DIMITRIĆ Čedomira Slavko, 1925, Bobovik, Šabac, 1. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Božidar, 4. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Bogomira Branislav, 1925, četa za vezu.

DIMITRIJEVIĆ Bogomira Branislav, 22. 7. 1927, Trstenik, đak, u NOB od 9. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Životija Dimitrije, 1925, Božurovac, Trstenik, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod šidske ciglane.

DIMITRIJEVIĆ Riste Dragan, 1927, Mionica, zemljoradnik, 1. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Mihajlov Dragić, 23. 4. 1917, Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Dragoljub, 1927, Cairi, Trstenik, u spisku ranjenih 14. 4. 1945.

DIMITRIJEVIĆ A. Dragutin, 1926, previjalište.

DIMITRIJEVIĆ Arandelov Dragutin, 22. 3. 1906, Porodin, Žitkovac, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, sanitetska četa.

DIMITRIJEVIĆ Gavro, u NOB od kraja septembra 1944, poginuo kod Ilinaca.

DIMITRIJEVIĆ N. Košta, 1917, protivtenkovska baterija.

DIMITRIJEVIĆ Stanislava Ljubiša, 1921, Kusadak, u spisku ranjenih 16. 4. 1945.

DIMITRIJEVIĆ Vladimirov Milan, 15. 10. 1927, Konatice, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Veselinov Miloš, 8. 9. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944, poginuo u Soljanima, 20. 2. 1945.

DIMITRIJEVIĆ Milorada Novak, 1920, Miličinci, Valjevo, intendantura.

DIMITRIJEVIĆ Milorada Novak, 7. 6. 1920, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 12. 10. 1944. borac.

DIMITRIJEVIĆ Radisav, 1927, previjalište.

DIMITRIJEVIĆ Alekse Radovan, 5. 10. 1914, Miličnica, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Danila Radovan, 6. 3. 1923, M. Sugulina, Trstenik, zemljoradnik.

DIMITRIJEVIĆ Danila Radovan, 15. 3. 1923, M. Stublina, u NOB od 15. 11. 1944, prateći vod 1. bataljona.

DIMITRIJEVIĆ Mitrov Slavko, 12. 8. 1926, Kosjerić, radnik, 3. bataljon, poginuo 20. 2. 1945, kod Soljana.

DIMITRIJEVIĆ Pavia Srboljub, 1925, Beograd, kurir u štabu 3. bataljona, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

DIMITRIJEVIĆ Savin Vaso, 1. 10. 1924, Belovce, Makedonija, pekar, borac od 23. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Vasilije, 1921, 2. četa, 3. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Vasilije, 1924, 2. četa, 4. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Dragomirov Velimir, 4. 9. 1926, Donji Krčin, Temnić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Mitra Velimir, 1924, Galovići, Kosjerić, poginuo 4. 3. 1945. u Šarengradu, Srem.

DIMITRIJEVIĆ Vlasta, 1. bataljon.

DIVNIĆ Ž. Vukadin, 1925, sanitet.

DIMITRIJEVIĆ Ivana Žarko, 6. 8. 1929, Zvečka, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944, kurir.

DIMITRIJEVIĆ Živko 27. 7. 1910, Gornji Mušić, u NOB od 16. 9. 1944.

DIMITRIJEVIĆ Mladenov Živko, 30. 1. 1922, Berovo, učenik, borac od 23. 12. 1944.

DIMITRIJEVIĆ M. Živko, 1926, protivavionska baterija.

DIMITRIJEVIĆ Živorad, 1926, 2. četa, 1. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Sofijin Živorad, 1925, Toplica, u NOB od 4. 12. 1944, 1. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Zarijev Živorad, 5. 3. 1925, Mionica, u NOB od septembra 1944, 2. bataljon.

DIMITRIJEVIĆ Mirkov Životije, 21. 3. 1921, Trstenik, električar, u NOB od 16. 10. 1944.

DINIĆ Obradov Čedomir, 1919, Rujnik, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 19. 4. 1945. kod Glogovice.

DINIĆ Vlajkov Ratko, 1915, 2. četa, 2. bataljon.

DINIĆ Vojislavov Ljubomir, 11. 10. 1929, Beograd, učenik, u NOB od oktobra 1944.

DINIĆ Tihomir, 1925, Mirijevo, Beograd, u NOB od jeseni 1944, 4. bataljon.

DIVJAK Milica, iz Turjanskog, u NOB od 1942, 3. bataljon, puškomitraljezac i bombaš, teško ranjena na Fruškoj gori novembra 1944.

DIVJAK Đujin Miloš, 1910, Turjanski, poginuo augusta 1944. na Pivi.

DIVJAK Danin Nedeljko, 8. 11. 1926, Turjanski, Otočac, u NOB od 1942, 2. bataljon, kurir.

DIVJAK Simin Nikola, 1910, Turjanski, Otočac, poginuo 18. augusta 1943. kod Perušića.

DIVINIĆ Živoradov Radenko, 20. 10. 1923, Pričević, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944.

DMITROVIĆ Krsto, 4. bataljon.

DMITROVIĆ Mojsijev Milutin, 1900, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

DMITRAŠINOVIĆ Stevanov Petar, 15. 11. 1919, Bunić, Titova Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1941, poručnik, komesar čete.

DMITROVIĆ Milana Mile, 1920, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. banijski bataljon, komandir čete, poginuo u Veljnu 31. 10. 1942.

DMITROVIĆ Rade, 1916, Bojna, zemljoradnik, 4. banijski bataljon, poginuo u Krišpolju 12. 8. 1942.

DOANEŠEV Đerđerlovo, iz Tbilisija, SSSR, 4. četa, 1. bataljon.

DOBLANOVIĆ Mate Ivo, 1907, Smoljanci, Pula, 2. četa, 1. bataljon.

DOBRIJEVIĆ Marka Ilija, 1900, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

DOBRIJEVIĆ Petra Petar, 7. 7. 1927, Oton, Knin, đak, u NOB od 1. 10. 1944, 2. četa, 4. bataljon.

DOBRIJEVIĆ Dmitra Rade, 1924, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon.

DOBRILOVIĆ Radivoj

DOBROSAVLJEVIĆ Mihajla Jovan, 1917, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

DODIG Ivan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

DODIĆ Miladinov Vladimir, 10. 11. 1927, Donje Jabukovo. Vladičin Han, u NOB od 10. 9. 1944, u spisku oboljelih 1945.

DOKIĆ Ninka Milić, 1920, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

DOKIĆ Petra Simo, 1905, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 20. 10. 1944, kod Drežnika (8. divizija).

DOBRENOVIĆ Antanasa Danilo, 1925, Dukat, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

DOBROSAVLJEVIĆ Pribislavov Milivoje, 7. 1. 1924, Dučić, Mionica, trgovački pomoćnik, u NOB od 5. 12. 1944, 2. bataljon.

DODIĆ Alekse Dragomir, poginuo na sremskom frontu.

DODIĆ Meice Dragoljub, 1922, Milutinovac, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 26. 2. 1945, kod Donje Glinice.

DODIĆ Miladina Vladimir, 1919, D. Jabukovo, 3. četa, 1. bataljon.

DODIĆ Miladića Vladimir, 10. 11. 1927, Donje Jabukovo, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944, 2. četa, 1. bataljon.

DODIKOVIĆ Pavin Stojan, 15. 12. 1918, Lađevac, Okučani, Nova Gradiška, maturant, u NOB od 15. 9. 1944, bataljonski pisar.

DOJKOVIĆ Radivoja Miloš, 6. 10. 1917, Prizren, zemljoradnik, u NOB od 8. 11. 1944, poginuo 5. 5. 1945, kod Miloševaca.

DOKIĆ Miloša Đukan, 1921, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

DORMANOVIĆ Dušana Nikola, 10. 3. 1925, Srpske Moravice, đak, u NOB od 15. 10. 1944.

DOKMANOVIĆ Mirka Nikola, 10. 9. 1921, Srpske Moravice, mesar, u NOB od 9. 9. 1942.

DOLAŠ Aleksandra Milan, 15. 3. 1911, Brod, Vareš, Visoko, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

DOLIĆ Ivan, izviđačka četa.

DOLIĆ Miodraga Životije, 1923, Varvarin, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

DOLINAC Meteuša Petar, 1919, G. Laze, zemljoradnik, 3. bataljon.

DOLJACIĆ Boška Milan, 26. 10. 1918, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.

DOLJANČEVIĆ Jovana Života, 15. 1. 1920, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944, komandir odeljenja, izviđačka četa.

DOMAZET Zorica Nikole Štaka, 1925, Mekinjar, Udbina, domaćica, u NOB od 1942, četa za vezu.

DOMAZET Mile Stevo, 10. 8. 1920, Donji Hrastovac, Sisak, radnik, u NOB od 10. 12. 1941, zamjenik komesara čete, 4. banijski bataljon.

DOMŠAR Mateašev Metar, 2. 7. 1919, Laze, Crkno, Gorica, zemljoradnik, borac od 29. 12. 1944.

DONDIĆ Č. Miodrag, protivtenkovska četa.

DONIJIĆ Đuro, 1926, Doljani, 1. bataljon.

DOMIN Aleksej, 1910, Udai, Odesa, četa ručnih bacača.

DOPUĐA Petra Nikola, 1923, Čojluk, T. Korenica, u spisku ranjenih 13. 4. 1945.

DOPUĐA Savo Savica, u spisku poginulih kod Slavkove.

DORADOVIĆ Stankov Mićo, 14. 11. 1930, Donjani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1944, kurir.

DOŠEGOVIĆ Luke Đuro, 12. 2. 1923, Sibir, SI. Brod, elektrošvajser, u NOB od 3. 11. 1944.

DOŠEN Petra Božo, 1914, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, u brigadi od 17. 1. 1943, 1. bataljon, komesar čete, poručnik, teško ranjen 14. 9. 1944.

DOŠEN Gavre Branko, 1914, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, stariji vodnik.

DOŠEN Dragan, 1922, Divoselo, Gospić, delegat voda, 4. bataljon, poginuo i sahranjen 15. 9. 1944. u Valjevu.

DOŠEN Danin Dragan, 1926, Doljani, D. Lapac, 4. bataljon, puškomitraljezac (sve vrijeme rata nosio mitraljez), poginuo u Valjevu 15. 9. 1944.

DOŠEN Gavre Đuro, 1925, Doljani, D. Lapac u NOB od 10. 3. 1943, 1. bataljon, umro od rana pri proboju sremskog fronta.

DOŠEN Petra Jovo, 1919, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo 1942. kod Srba.

DOŠEN Rade Jovo, 1913, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo kod Benderà krajem maja 1942, kao vodnik u 1. bataljonu.

DOŠEN Radin Lazo, 1900, Doljani, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1942.

DOŠEN Milan, 1923, Ribnik, Gospić, 3. četa, 3. bataljon.

DOŠEN Milan, 1924, Doljani, D. Lapac, 2. četa, 1. bataljon.

DOŠEN Dane Milan, 31. 8. 1924, Doljani, D. Lapac, komesar čete, 4. bataljon.

DOŠEN Danin Milan, 24. 4. 1923, Ribnik, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, poručnik, od novembra 1944. pomoćnik komesara 3. bataljona.

DOŠEN Petra Mirko, 1928, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 26. 5. 1944. kod Drvara.

DOVANČEVIĆ Jovanov Života, 15. 1. 1920, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, izviđačka četa, vođa odjeljenja.

DOZET Dane, u NOB od 12. 9. 1942, zamjenik komesara čete.

DOZET Stevin Dane, 1907, Bunić, Titova Korenica, u NOB od 1941, 2. bataljon, zamjenik komesara čete, poginuo 1944. u Bosni.

DOZET Nikolin Gojko, 1924, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

DRAGAN Ilijin Blane, prebjegao iz rumunske vojske 28. 11. 1944.

DRAGAN N. Ilija, 14. 12. 1924, Krečunel, Erdelj, mlinar, u brigadi od 20. 11. 1944, 1. bataljon.

DRAGANIĆ Janko, 1910.

DRAGANIĆ Jovin Janko, 13. 12. 1918, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda u izviđačkoj četi, ranjen 6. 4. 1945.

DRAGAŠ Ilija, 1924, 3. bataljon, 1. četa.

DRAGAŠ Janko, desetar.

DRAGAŠ Ilijašinov Jovan Joco, iz Divosela, 2. bataljon.

DRAGAŠ Nikolin Mile, 1925, Široka Kula, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 17. 8. 1944. na Sutjesci.

DRAGIČEVIĆ Svetolikov Dragiša, 30. 10. 1921, Mionica, 3. bataljon.

DRAGIČEVIĆ Velisavov Dragoljub, 14. 2. 1925, Ratkovac, Mionica, abadžija, u NOB od 15. 9. 1944.

DRAGIČEVIĆ Stevana Mladen, 6. 10. 1927, Ostružnica, Umka, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DRAGIČEVIĆ Ž. Živko, 1912, 3. bataljon.

DRAGIĆ Miloša Simo, 1908, Manjerović Selo, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

DRAGIČEVIĆ Velisava Dragoljub, 26. 6. 1923, Ratkovac, Lajkovac, u NOB od 1944, 3. bataljon.

DRAGIŠIĆ Đure Dujan, 1917, Tiškovac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Gračaca januara 1943.

DRAGIŠIĆ Vasilija Ilija, 1923, Pribudić, seljak, Srbin, u NOB od početka 1942, 1. bataljon, kurir, poginuo krajem 1943. kod Kistanja (19. divizija).

DRAGIŠIĆ Tome Mihailo, 1923, Pribudić, u NOB od januara 1942, poginuo 5. 2. 1944 (19. divizija).

DRAGIŠIĆ Rade Jovo, 1921, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. na Kaldmi.

DRAGIŠIĆ Nikole Milan, 1925, pekar, u NOB od januara 1942. 1. bataljon, poginuo 6. 2. 1944 (19. divizija).

DRAGIŠIĆ Vase Miloš, 15. 1. 1909, Pribudić, Zrmanja, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1942, kuvar.

DRAGIŠIĆ Jandrije Milenko Milan, 1922, radnik, poginuo u Ruištima 1942.

DRAGIŠIĆ Miloš, u spisku kandidata za prijem u KPJ 23. 10. 1944 (radni vod, 1. bataljon).

DRAGIŠIĆ Simin Stevo, 9. 1. 1923, Pribudić, Zrmanja, Gračac, u NOB od 1941, radnik, kapetan, komesar 5. Makedonskog i - od 25. januara 1945 - 3. bataljona.

DRAGOJLOVIĆ Milan, 4. četa, 4. bataljon.

DRAGOJLOVIĆ Milan, 14. 4. 1924, Valjevo, maturant, u NOB od 14. 9. 1944, borac.

DRAGOJLOVIĆ Dušana Milan, 2. 9. 1925, Arandelovac, 2. bataljon.

DRAGOSAVAC Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

DRAGOSLAVLJEVIĆ MIRIĆ Stojana Mica, 1925, Mirić.

DRAGOVIĆ Dragičev Milorad, 10. 5. 1910, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.

DRAGUTIN Ilijina Marica, Livno, 9. 8. 1912, krojač, u NOB od 21. 1. 1944.

DRAKULIĆ Ilija, 1924, Korenica, 3. četa, 2. bataljon.

DRAKULIĆ Jandre Ljuban, 1924, Okić, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

DRAKULIĆ Mirko, 1. bataljon, u spisku primljenih u KPJ 1944.

DRAKULIĆ Sime Mirko, 1923, Kokirevo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

DRAŠKOVIĆ Miloša Dušan, poginuo na sremskom frontu.

DRAŠKOVIĆ Momčila Milosav, 1924, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon, poginuo 28. 4. 1945 u Tomaševcu.

DRAŠKOVIĆ Momira Milosav, 17. 3. 1923, Mala Sugubina, Trstenik, u NOB od 17. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 27. 4. 1945. kod Hercegovca.

DRAŠKOVIĆ Rade, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.

DRAŽIĆ Mane Dragica, 1925, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od aprila 1942, četna bolničarka, 1. bataljon.

DRĆA Dušan, iz Brotnje, Donji Lapac, desetar u 3. bataljonu, poginuo 2. 12. 1943. na Barama, Travnik, ostao na položaju.

DRĆA Gojko, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.

DRĆA Luka, sekretar SKOJ-a, 1. bataljon.

DRĆA Đujana Luka, 1921, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Jezeranima 1942.

DRĆA Sime Luka, 1923, Brotnja, 1. bataljon, poginuo u Jezeranima 1942.

DRĆA Marko, 1. bataljon.

DRĆA Bože Milan, 3. 3. 1921, Brotnja, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, zastavnik.

DRĆA Mirko, seljak, u NOB od 3. 3. 1942, 1. bataljon, 1943. zamjenik komesara čete.

DRĆA Mile Savo, 1906, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, ranjen 14. 2. 1943, umro od rana na Kamenskom.

DREZGIĆ Mihailo, od 4. 1. 1943. komandir 1. voda čete za vezu.

DRLJAN GOGIĆ Ilijina Milanka, 1921, Pećani, T. Korenica, u NOB od 1942, kuvarica, intendantura.

DRNAS DEVČIĆ Nikole Franciska, 29. 7. 1924, Krasno, Senj, u NOB od 1942, 2. bataljon.

DRNDAREVIĆ Obrada Miodrag, Rupljevo, Raška, vodnik, 1. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod Gibarca.

DROBAC Jove Đuro, 1920, Gračac, podoficir, u NOB od 27. 7. 1941, od septembra 1943. komandant 4. bataljona, te načelnik štaba brigade (1. 11. 1944. do 7. 1. 1945).

DROBAC Mane, 1914, Srb, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942.

DROBAC (udana BAŠKOT) Rade Marija, 7. 4. 1924, Brotnja, Srb, D. Lapac, domaćica, u NOB od 4. 4. 1944, četa za vezu.

DROBNJAK Vladimira Milivoj, 12. 12. 1926, Rušanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944, četa za vezu.

DROBNJAK Danislava Radislav, 15. 7. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, četa za vezu, ranjen 19. 4. 1945.

DROBNJAK Milutina Života, 20. 12. 1925, Rušanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944.

DRONJAK Dušan Cić, u prvom spisku 1. bataljona, poginuo 1945.

DRPA Srećko, kordunaški bataljon, ranjen kod Lađevca 11. 11. 1942.

DUBAJIĆ Sime Božo, 1913, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, komandir odjeljenja u 1. bataljonu, poginuo u Korenici 1943.

DUBAJIĆ Braco, delegat, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Đurana Braco, 1917, 1. bataljon, poginuo kod Kupresa 1944.

DUBAJIĆ Dušanov Dane, 1918, Zalužje, 1. bataljon, u Bosni poginuo 1944.

DUBAJIĆ Đujana Dane, 1917, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, zamjenik komandira čete, 1. bataljon, poginuo kod Travnika decembra 1943.

DUBAJIĆ Nikole Dragan, 1922, Brotnja, Srb, Radnik, u NOB od 1942, delegat voda, 4. bataljon, zarobljen kao ranjenik u Centralnoj bolnici i ubijen na Zelengori juna 1943.

DUBAJIĆ Dušan 1922, Srb, 1. bataljon, desetar, u spisku ranjenih kod Raduča, 26. 12. 1942.

DUBAJIĆ Đuro, vodnik.

DUBAJIĆ Đurđa Đuro, 14. 4. 1905, Brotnja, D. Lapac, zemljoradnik, prištapske jedinice.

DUBAJIĆ Spasenija Đuro, 1922, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 15. 5. 1942, komandir čete, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Spasoja Đuro, 5. 7. 1922, Zavlaka, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, potporučnik, zamjenik komandira čete.

DUBAJIĆ Milana Gojko, 1927, Neteka, Srb, seljak. Srbin, 1. bataljon, poginuo na Benderu, Dalmacija, marta 1943.

DUBAJIĆ Ilija, 15. 7. 1927, Brotnja, D. Lapac, 4. bataljon.

DUBAJIĆ Luke Ilija, 1925, D. Suvaja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1944. u Popini.

DUBAJIĆ Milin Ilija, 3. 12. 1922, Zalužje, Srb, Lapac, zemljoradnik, borac od 11. 8. 1942.

DUBAJIĆ Svetozara Ilija, 1928, Lapac, 4. bataljon.

DUBAJIĆ Petra Jovan, 1925, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo kod D. Lapca 1943.

DUBAJIĆ Jovo, u prvom sastavu 1. bataljona.

DUBAJIĆ Mićo, komesar čete, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Luke Mićo, 1914, D. Suvaja, Srb, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Beogradu 17. oktobra 1944.

DUBAJIĆ Petra Mićo, 1924, Srb, D. Lapac, 1. bataljon, poručnik, komesar čete.

DUBAJIĆ Dure Milan, 1920, D. Suvaja, Srb, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Smiljana 26. 6. 1943.

DUBAJIĆ Mile Milan, 1920, Neteka, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Petra Milan, 20. 3. 1921, D. Suvaja, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, komesar čete, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Spasenija Milan, 1909, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, intendant 1. bataljona, poginuo kod Drvara 8. 5. 1944.

DUBAJIĆ Spase Mile, rođen 1907, Lisina, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo 1943. kod Ajderovca.

DUBAJIĆ Mileta, rođen 1909, Zalužje, D. Lapac, u NOB od 10. 3. 1943, intendant, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Spase Mileta, 1921, Zalužje, Srb, 1. bataljon, u spisku nestalih 1944. u Bosni.

DUBAJIĆ Jovana Milica, 1920, Brotnja, Srb, seljanka, Srpkinja, u NOB od 1942, bolničarka u 1. bataljonu, umrla od tifusa u Brotnji 1944.

DUBAJIĆ Miće Milka, 10. 4. 1922, Počitelj, Gospić, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Spase Miloš, 1908, Lisina, D. Lapac, u NOB od 1941, 2. bataljon, teško ranjen umro 1942. u Trnavcu.

DUBAJIĆ Jove Mirko 1914, Brotnja, Srb, radnik, u NOB od 1941, komandant 2. bataljona, poginuo 4. 11. 1944. na Fruškoj gori.

DUBAJIĆ Koje Nikola, 15. 5. 1923, D. Suvaja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, mlađi vodnik, 1. bataljon, poginuo na sremskom frontu novembra 1944.

DUBAJIĆ Dane Pajo, 1915, Neteka, Srb, radnik, 1. bataljon, poginuo 26. decembra 1942. u Raduču, sahranjen u Ploči.

DUBAJIĆ Dane Pajo, rođen 1911, D. Suvaja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo u Raduču 26. 12. 1942. godine.

DUBAJIĆ Mile Pajo, 1920, 2. bataljon, poginuo 18. oktobra 1944. u Beogradu, gdje je i sahranjen.

DUBAJIĆ Pajo, 1901, poginuo 1943. kao borac 19. divizije.

DUBAJIĆ Nikole Pajo, rođen 1901, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Benderà marta 1943.

DUBAJIĆ Spasenija Petar, 1919, Zaklopac, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, komandir čete, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Petar, 1919, Zaklopača, Srb, D. Lapac, 1. bataljon.

DUBAJIĆ Rade, 1915, 2. bataljon, poručnik.

DUBAJIĆ Nikole Rade, 1925, u NOB od 1943, 1945. sekretar SKOJ-a u 4. bataljonu.

DUBAJIĆ Nikolin Rade, 10. 3. 1920, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 10. 3. 1944.

DUBAJIĆ Simo, u prvom sastavu 1. bataljona.

DUBAJIĆ Vida Sava, 21. 5. 1921, Meteka, Srb, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1943. kod Ervenika.

DUBRAVČIĆ D. Franjom iz Sinca, Otočac, poginuo u Sremu februara 1945.

DUBAJIĆ Sime Simo, 1919, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 3. bataljon, poginuo na Plješevici 1942.

DUDA Stevana Miloš, 1910, Vojnić, delegat voda, 3. kordnaški bataljon, delegat voda.

DUCIĆ Miloje, borac iz Goštilje, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod ciglane kraj Šida.

DUDIĆ Miloje, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

DUDULOVIĆ Riste Ivan, 9. 9. 1927, Struga, elektromehaničar, u NOB od 1944.

DUGANDŽIJA Save Stevo, 1912, Škare, Otočac, u NOB od 1941, ekonom 3. bataljona, poginuo 26. 6. 1943. kod Perušića.

DUGONJIĆ Živorada Života, 16. 4. 1915, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

DUGONJIĆ Marka Nikola, 1923, Loznica, Valjevo, poginuo 17. 2. 1945.

DUGONJIĆ Marka Nikola, 1925, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

DUGONJIĆ Živka Vladan, 23. 2. 1923, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

DUGONJIĆ Živka Vladan, 1924, Loznica, Valjevo, intendantura.

DUGONJIĆ Živorada Vojin, 22. 4. 1924, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

DUHOVIĆ Dimitrije, 1921, Kruševo, 5. bataljon, poginuo i sahranjen 2. 2. 1945. kod Adaševaca.

DUJIĆ Petrić Dane Milica, 6. 7. 1925, Studenci, 4. bataljon.

DUIĆ Andrijin Ivan, Divljak, iz Smiljana, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

DUKIĆ Anka, 1924, Gračac, 2. bataljon.

DUKIĆ Todora Bogdan, 1917, Deringaj, Gračac, podoficir, Srbin, u NOB od 1941, komandant 2. bataljona, poginuo 18. marta 1943. u Miletić Gaju kod Svetog Roka.

DUKIĆ Dane Dragan, 1909, Neteka, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.

DUKIĆ Dane Dušan, 1919, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

DUKIĆ Đure Dude Dušan, 1925, Srb, radnik, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.

DUKIĆ Đurđa Đuro, 1903, G. Suvaja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.

DUKIĆ Ilije Đuro, 16. 10. 1900, Kurjak, 1. bataljon, poginuo 16. 9. 1943. kod Srba.

DUKIĆ Milin Jovo Tenk, iz Ploča u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 DUKIĆ Đuđe Nikola, 1919, D. Suvaja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kao obavještajni oficir u 19. diviziji kod Obrovca 1943.
 DUKIĆ Mile Nikola, 1914, Ploča, Gračac, seljak, u NOB od 7. 9. 1941, komandir čete, 4. bataljon, poginuo 7. 2. 1943. na Zuleševici.
 DUKIĆ Milin Petar, 1913, Ploča, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo 19. 12. 1944. (ličko područje).
 DUKOVIĆ Dimitrije, 1921, Kruševo, 5. bataljon.
 DULIĆ Miloje, poginuo na sremskom frontu.
 DUNAT Niko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 DUNDOVIĆ Mirko Milat, u prvom sastavu 1. bataljona.
 DUNIĆ Milorad, 1925, Kosjerić, 2. bataljon.
 DUNIĆ Milorad, 1925, Kosjerić, 3. bataljon.
 DUNIĆ Novkov Niko, 1. 3. 1925, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.
 DUNJIĆ Velisava Mileta, 17. 12. 1925, Kosjerić, bačvar, borac od 2. 12. 1944.
 DUNJIĆ Velisava Mileta, 1926, Kosjerić, 3. bataljon.
 DUNJIĆ Ilije Milivoje, 13. 5. 1926, Trstenik zemljoradnik, u NOB od 1944.
 DUNJIĆ N. Milomir, 1925, Kosjerić, u NOB od 1944, 3. bataljon.
 DUNJIĆ Novakov Ninko, 1925, Kosjerić, poginuo 7. 4. 1945. kod Lipovca.
 DUVNJAK Ante Jerko, 29. 9. 1923, Vrlika, Sinj, radnik, u brigadi od početka 1944, 1. bataljon.
 DUVNJAK Ante Petar, 28. 7. 1911, Vrlika, Sinj, radnik, u brigadi od početka 1944.

DŽ

DŽAJA Ante Paško, 2. 4. 1922, Strizivojna, Đakovo, 1. bataljon.
 DŽAMIĆ V. Stjepan, 1926, 2. četa, 3. bataljon.
 DŽEFEROVIĆ Malićev Borisavf 10. 8. 1927, G. Vrežina, Niš, kovač, u NOB od 10. 11. 1944.
 DŽEKIĆ Siniša, 8. 8. 1923, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.
 DŽODAN Petra Dragan, 1924, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 6. 5. 1945. (8. divizija).
 DŽODAN Jankov Mišo, 1925, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, opkoljen od Nijemaca, sam se ubio 22. 6. 1944. (8. divizija).
 DŽUNIŠIĆ Vidoje, 1914, 1. četa, 3. bataljon.

Đ

ĐACA Ante Paško, 1922, Mlatovo, Knin, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1943, 1. bataljon.
 ĐAKOVIĆ Buja, iz Nalučana, Šabac, u NOB od 25. 9. 1944.

f%V>

ĐAKOVIĆ Jankov Dane, iz Mogorišta, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

ĐAKOVIĆ Dragoljub, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

ĐAKOVIĆ Lazin Milan Miloš, 25. 12. 1914, Mogorić, Gospić, žandarmerijski podnarednik, u NOB od 1941, komandir čete u 2, 5. i 4. bataljonu.

ĐAKOVIĆ Mile, 1. bataljon, u spisku od 249 poginulih boraca 1. bataljona.

ĐAKOVIĆ Davida Mile, 25. 7. 1908, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, kuvar, smrtno ranjen u proboju sremskog fronta, umro 12. 4. 1945.

ĐAKOVIĆ Jankov Rade Moco, 1915, Mogorić, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon.

ĐAKOVIĆ Davidov Stevo, 1906, (ili 1907), Doljani, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo na Trebišniku 4. aprila 1943.

ĐAKOVIĆ V. Svetozar, 1925, kurir u 3. bataljonu.

ĐAKOVIĆ Ranislava Živan, 11. 10. 1922, s. Leskovac, Valjevo, u NOB od 4. 12. 1944. 1. bataljon.

ĐAPA Mišo, 1944. kurir u štabu 1. bataljona.

ĐAPA Rade, 1922, intendant u 1. bataljonu.

ĐAPA Petra Rade, 4. 7. 1922, Doljani, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, poručnik, komandir čete 1. bataljona.

ĐAPA (rođena KONČAR) Đurina Dara, 1921, Vrhovine, Otočac, domaćica, u NOB od 1942, referent saniteta bataljona.

ĐEĐELOVO Ivanov Drauš, 1918, Tbilisi, SSSR, 5. ruski bataljon.

ĐEKIĆ Savin Đuro, 6. 3. 1924, Raduč, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 2. 5. 1942, vođa odjeljenja.

ĐEKIĆ Ilija, 1916, Vrace, Gračac, 4. četa, 3. bataljon.

ĐEKIĆ Radoš, 2. četa, 4. bataljon.

ĐEKIĆ Siniša, 1923, 3. četa, 3. bataljon.

ĐEKIĆ Živanov Sreten, 10. 6. 1910, Krivaja, Sabac, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944.

ĐEKOVIĆ Radovanka, 1919, 4. četa, 4. bataljon.

ĐELETIĆ Ivana Josip, 1907, Matulje, Rijeka, 1. bataljon.

ĐELMAN Živka Borivoje, 10. 3. 1914, Tvrdojevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

ĐENADIĆ Miodraga Dušan, 1920, Tarkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

ĐERMANOVIĆ Slobodan, 1923, inženjerijska četa.

ĐERMANOVIĆ Milana Slobodan, 23. 7. 1923, Tvrdojevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

ĐIKOVIĆ Dragojlo, 3. bataljon, u spisku poginulih 6. 4. 1945. kod Batrovaca, gdje je i sahranjen.

ĐILAS Koste Koje Dušan, 1926, (ili 1924) Krčko Brdo, Srb, seljak, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.

ĐILAS Petra Dušan, Begluci, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, poginuo 22. oktobra 1942. u napadu na Glinu.

ĐILAS Kostin Kojin Đuro, 1921, Krčko Brdo, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir minobacačkog voda, poginuo 8. 1. 1944. kod Jezera.

ĐILAS Đuro, 10. 10. 1928, Krčko Brdo, Donji Lapac, u 1. bataljonu u proljeće 1944, ranjen na Popini sredinom maja 1944.

ĐILAS Draganov Đuro, 1928, Srb, Donji Lapac, 2. bataljon.

ĐILAS Lako, u spisku ranjenih kod Slunja 7. 11. 1942.

ĐILAS Lazar Lazo, 1912, Srb, Donji Lapac, 3. bataljon.

ĐILAS Milan, 1920, Srb, Donji Lapac, 1. bataljon, 1 četa, desetar.

ĐILAS Kostin Milan, 1920, Begluci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, ranjen maja 1944, prevezen u Italiju na liječenje.

ĐILAS Nikola, 4. bataljon, 2. četa, desetar.

ĐILAS Petrov Rade, 1921, Begluci, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na kapelskoj pruzi 1942.

ĐILAS Stanko, u spisku poginulih Krtijaša.

ĐILAS Jovin Stevo, 1910 (ili 1912) Bosanski Begluci, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942. u Jezeranima.

ĐILAS Mile Stevo, 1921, Begluci, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon, poginuo juna 1944.

ĐILAS Mile Stevo, 1924, Begluci, Srb, radnik, u NOB od 1942, 1. bataljon, ubili ga četnici u Krčkom Brdu u proljeće.

ĐIMĐILOVIĆ Nikolin Dimitrije, 26. 8. 1922, Stari Bar, Bar, radnik, u NOB od 1944.

ĐOKIĆ Aleksandar, 1924, Vreoci, 2. četa, 3. bataljon.

ĐOKIĆ Aleksandar, 1928, 1. četa 2. bataljon.

ĐOKIĆ Radivoja Branislav, 1927, Popšica, Svrlijig, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

ĐOKIĆ Dragutin, 1921, D. Krčin, Varvarin, 3. bataljon.

ĐOKIĆ Dragičev Dragutin, 1925, Donji Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944, poginuo 15. 2. 1945. kod Ilinaca.

ĐOKIĆ Mile, od 11. 3. 1944. vodnik 1. voda u 4. četi, 1. bataljon.

ĐOKIĆ Svetožara Jakov, 15. 2. 1923, Hum, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1944.

ĐOKIĆ Alekse Milisav, 1923, V. Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944, poginuo februara 1945.

ĐOKIĆ Ljubomir, 1924, Beograd, sanitet.

ĐOKIĆ Živojina Momčilo, 1926, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, poginuo 20. 2. 1945. kod Soljana.

ĐOKIĆ Radoš, 1921, 2. četa, 4. bataljon.

ĐOKIĆ Stevanov Svetislav, 9. 10. 1926, G. Mušić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 29. 10. 1944.

ĐOKOVIĆ Milanov Dragoljub, 15. 7. 1924, G. Lajkovac, radnik, borac od 5. 9. 1944.

ĐOKOVIĆ Dragutin, iz Temnića, 3. bataljon.

ĐOKOVIĆ Lj. Radojka, 1919, 1. bataljon.

DON IVANOV Aleksej, 1910, Senjerka, Moskva, 1. bataljon.

ĐONOVIĆ Ljubisavova Radovanka, 20. 9. 1914, Kosovica, Ivanjica, domaćica, u NOB od 7. 12. 1944, kuvarica, 4. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Božidarov Aleksandar, 20. 3. 1927, Karanovac, abadžija, u NOB od 4. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Save Aleksandar, 26. 6. 1924, Donji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Živka Aleksandar, 1923, Slovac, Lajkovac, 4. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Živka Aleksandar, 10. 2. 1923, Valjevo, stolar, u NOB od 1944, desetar.
 ĐORĐEVIĆ Blagoje, 1925, 1. četa 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Cvetkov Blagoje, 6. 4. 1925, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Lazara Borivoje, 25. 6. 1918, Tetovo, radnik, u NOB od 22. 11. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.
 ĐORĐEVIĆ Stojanov Božidar, 12. 1. 1920, Vrtlop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Živojinov Božidar, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Branislav, 1922, 3. četa, 4. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Kostin Branislav, 16. 8. 1922, Bogdanje, Trstenik, zemljoradnik, borac od 15. 11. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Budimir, 1920, 2. četa, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Radoja Budimir, 4. 6. 1920, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ĐORĐEVIĆ Milanov Čedomir, 25. 3. 1925, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, prištapska četa.
 ĐORĐEVIĆ Dimitrije, 1912, 3. četa, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Gligorija Dimitrije, 17. 10. 1917, G. Vlase, Gadžin Han, u NOB od 13. 11. 1944, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Gligorija Dimitrije, 27. 10. 1919, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, 3. četa, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Mihaila Dimitrije, 3. 6. 1923, Kruševo, trgovački pomoćnik, u NOB od 13. 10. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Mihaila Dimitrije, 3. 7. 1925, Kruševo, đak, u NOB od 23. 12. 1944, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Milanov Dragan, 1923, Ub, 3. bataljon, poginuo kod Slavenskog Broda, 19. aprila 1945.
 ĐORĐEVIĆ Milanov Drago, 16. 9. 1923, Valjevo, potkivač, u NOB od 19. 9. 1944, prištapska četa.
 ĐORĐEVIĆ Teodorov Dragan, 28. 12. 1920, Kragujevac, đak, u NOB od 15. 9. 1944, 2. bataljon, poručnik, pomoćnik komesara čete.
 ĐORĐEVIĆ Milisavov Dragiša, 15. 10. 1920, Karanovac, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Dobrivoja Dragoljub, 6. 6. 1927, V. Drenovac, Trstenik, đak, u NOB od 28. 11. 1944.

ĐORĐEVIĆ Radisava Dragoslav, 1925, Slovac, Valjevo, krojač, u NOB od 9. 10. 1944, 1. bataljon, desetar, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.
 ĐORĐEVIĆ Stanoja Dragoslav, 1918, Ostrušanj, Osečina, 3. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Dragutin, 1926, 1. četa, 4. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Ljubisava Dragutin, 15. 11. 1923, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na Sremskom frontu.
 ĐORĐEVIĆ Đorđe, 1917, 2. četa, 5. makedonski bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Jovan, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Vase Jovan, 24. 8. 1924, Ub, u NOB od 1. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod Gornjeg Slatnika.
 ĐORĐEVIĆ Dragutina Kamenko, 23. 1. 1914, Majdan, Gornji Milanovac, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1945, poginuo osam dana kasnije kod V. Zdenaca.
 ĐORĐEVIĆ Petra Košta, 15. 3. 1923, D. Belice, Kičevo, 5. makedonski bataljon, poginuo 1. 2. 1945. kod Male Vašice, pokopan kod crkve.
 ĐORĐEVIĆ Lazar, 15. 4. 1920, Orovica, Ljubovija, stolar, u NOB od 16. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ S. Miladin, 1920, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Milan, žandarm, u NOB od 6. 8. 1942, komandir čete.
 ĐORĐEVIĆ Milentije, 1. četa, 3. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Nikole Mileta, 20. 4. 1927, Sovljak, Ub, svirač, u NOB od 1944.
 ĐORĐEVIĆ Pavia Milija, 2. 2. 1927, Žarkovo, Beograd, dreer, u NOB od 3. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Obrada Milisav, 10. 9. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 28. 11. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Miloradov Milivoje, 17. 8. 1923, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Milutina Milorad, 8. 11. 1926 (ili 1927), Draževac, Obrenovac, u NOB od 15. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.
 ĐORĐEVIĆ Stanojev Milorad, 6. 5. 1925, Dvorska, Krupanj, u NOB od 10. 11. 1944, četa za vezu.
 ĐORĐEVIĆ Živojina Miloš, 25. 6. 1912, Čačak, električar, u NOB od 14. 9. 1944, desetar.
 ĐORĐEVIĆ Miodrag, 1. bataljon, u spisku umrlih u toku NOB.
 ĐORĐEVIĆ Miodrag, 1924, 1. četa, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Milorada Miodrag, 18. 9. 1927, Konatice, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ĐORĐEVIĆ Milorada Miodrag, 11. 8. 1924, Guncate, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na Sremskom frontu.
 ĐORĐEVIĆ Luke Miroslav, 1923, Plužac, Osečina, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Lukin Miroslav, 3. 7. 1924, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Dobrivoja Mitar, 8. 11. 1927, Vinča, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, 2. bataljon.

ĐORĐEVIĆ Mladen, 1922, 3. četa, 4. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Mladen, 1923, Kosjerić, 4. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Nikola, iz Orovice, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 24. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945. u Slatniku.
 ĐORĐEVIĆ Nikola, 1919, 5. četa, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Krstin Rade, 15. 12. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova, sahranjen u šumarku kod Selaca.
 ĐORĐEVIĆ Krstin Radisav, Kosjerić, 1920, zemljoradnik, borac od 29. 11. 1944, mladi vodnik.
 ĐORĐEVIĆ Svetozara Radisav, 1927, Ružić, Vladičin Han, zemljoradnik, protiv-tenkovska baterija.
 ĐORĐEVIĆ Stanojev Radoslav, 5. 7. 1921, Dedina, Kruševac, potkivač, borac od 3. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Sime Serafin, 13. 5. 1926, Ljuljaci, Knić, đak, u NOB od 30. 11. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Sava, 1920, 3. četa, 2. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Dragutina Slavko, poginuo na sremskom frontu.
 ĐORĐEVIĆ Slobodan, u spisku među 249 poginulih boraca 1. bataljona.
 ĐORĐEVIĆ Slobodan, 1915, Ripanj, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Slobodan, 1926, Kruševac, u NOB od 10. 8. 1944, kurir, poginuo 16. 4. 1945. u Slatniku.
 ĐORĐEVIĆ Slobodan, 1918, 3. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Slobodan, 1921, Dublje, Trstenik, 1. četa, 1. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Boška Slobodan, 11. 3. 1921, Ljubinić, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.
 ĐORĐEVIĆ Stevanov Slobodan, 21. 6. 1917, Kosovska (Titova) Mitrovica, student, u NOB od 16. 10. 1944. prištapska četa.
 ĐORĐEVIĆ Ž. Slobodan, Maškare, Varvarin, desetar.
 ĐORĐEVIĆ Živadina Slobodan, 18. 11. 1926, Močvare, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1944, kurir, poginuo na sremskom frontu.
 ĐORĐEVIĆ Svetislavov Stamen, 1923, Šebet, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 16. 12. 1944, 4. četa, 3. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Dragutinov Stanomir, 10. 2. 1920, Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Stanimir, 1924, 3. bataljon.
 ĐORĐEVIĆ Trpka Stevča, U. 5. 1921, Tenovo, Tetovo, poslastičar, u NOB od 23. 12. 1944, kuvar.
 ĐORĐEVIĆ Videnov Toma, 1920, Gornje Blace, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Milanov Trifun, 1925, Gornje Blace, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 ĐORĐEVIĆ Save Vaso, 21.6. 1924, D. Dušnik, Gadžin Han, mašinbravar, u NOB od 6. 12. 1944, protivavionska četa.

ĐORĐEVIĆ Veličko, 1922, inženjerijska četa.

ĐORĐEVIĆ Mihajla Veličko, 14. 4. 1922, Gabrovac, Niš, kožar, u NOB od 6. 12. 1944.

ĐORĐEVIĆ Vidoje, 1923, 4. četa, 4. bataljon.

ĐORĐEVIĆ Miluna Vitomir, 6. 12. 1916, Jošanička Banja, Raška, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, poginuo 10. 5. 1945. kod Mirogoja, Zagreb.

ĐORĐEVIĆ Nedeljkov Voja, 1921, Brankovina, Valjevo, 2. bataljon.

ĐORĐEVIĆ Vojin, 3. četa, 4. bataljon.

ĐORĐEVIĆ Nedeljkov Vojin, 10. 7. 1926, Brankovina, Valjevo, pekar, u NOB od 16. 9. 1944.

ĐORĐEVIĆ Živan, 1924, 3. četa, 3. bataljon.

ĐORĐEVIĆ Cvetka Živan, 25. 5. 1920, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ĐORĐEVIĆ Pavlov Živan, 2. 9. 1924, Rutevac, Aleksinac, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944, 3. četa, 3. bataljon.

ĐORĐEVIĆ Pavlov Živan, 9. 9. 1924, Žarkovo, Beograd, automehaničar, borac od 25. 1. 1943.

ĐORĐEVIĆ Živojin, 1923, Galibabinac, Svrlijig, 1. bataljon, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

ĐORĐEVIĆ Stojana Živojin, 3. 1. 1921, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ĐORĐEVIĆ Života, 1920, Svojnovo, Paraćin, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

ĐORĐIĆ Božidar, izviđačka četa.

ĐORĐIĆ Ljubisava Božidar, 25. 4. 1918, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

ĐORĐ Ljubisava Dragutin, 15. 11. 1923, Lopatanj, Osečina, u NOB od 2. 12. 1944, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.

ĐORĐIĆ Č. Miodrag, 1927, protivtenkovska baterija.

ĐORĐIĆ Cvetkov Nikola, 24. 4. 1925, D. Orevice, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 24. 9. 1944.

ĐORĐIĆ Đordev Vaso, 6. 5. 1926, Orevice, Ljubovija, radnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ĐORGANOVIĆ Todorov Košta, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

ĐORIĆ Milanov Borivoje, 25. 5. 1922, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

ĐORIĆ Milošev Borivoje, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

ĐORIĆ Trifuna Dragomir, 1927, V. Drenova, Trstenik, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

ĐORIĆ Ljubiša, 1927, 2. četa, 2. bataljon.

ĐORIĆ Đorđa Miloš, 1921, Beograd, elektrovarioc, u NOB od 1944, 4. bataljon, pisar u štabu.

ĐUJIĆ Kokotović Dane Milka, 3. 10. 1924, Krš, Gospić, u NOB od 1942.

ĐUDIĆ Milorada Sava, 1923, Zemun, đak, operativni odsjek brigade.

ĐUKANOVIĆ Boško, 1. četa, 2. bataljon.
 ĐUKANOVIĆ Dušanov Boško, 13. 6. 1922, Sabac, u NOB od 15. 9. 1944.
 ĐUKANOVIĆ Branislav, 1926, Kraljevo, u NOB od 10. 10. 1944.
 ĐUKANOVIĆ Cvetko, 1917, 3. četa, 4. bataljon.
 ĐUKANOVIĆ Milošev Lazar, 15. 10. 1909, Zajača, Loznica, zemljoradnik, borac od 17. 9. 1944.
 ĐUKANOVIĆ Živka Rajko, rođen 12. 4. 1912, Krivaja, Šabac, u NOB od 23. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 28. 4. 1945. kod Hercegovaca.
 ĐUKIĆ J. Branislav, 1. 4. 1913, Popadić, Mionica, 2. bataljon.
 ĐUKIĆ Dušan, 1912, Kurjak, Udbina, u NOB od 1942, 1. bataljon 1 brigade.
 ĐUKIĆ Ilije Đuro, 1910, Kurjak, Udbina, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo aprila 1943. kod Plavna.
 ĐUKIĆ landre, u prvom sastavu 1. bataljona.
 ĐUKIĆ Jovan Jovica, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 ĐUKIĆ Đure Jovo, 1924, Dnopolje, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.
 ĐUKIĆ Miladin, 1925, 1. četa, 2. bataljon.
 ĐUKIĆ N. Miladin, 22. 11. 1925, Sovač, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.
 ĐUKIĆ Milan, obaveštajni oficir 4. bataljona do 4. 8. 1943.
 ĐUKIĆ Milan Mile Grba, 1912, radnik, u NOB od 8. 8. 1941, od septembra 1942. komesar 4. banijskog bataljona.
 ĐUKIĆ Vuje Mile, 1910, Kurjak, T. Korenica, u NOB od 1941, odjeljenje bezbjednosti.
 ĐUKIĆ Mileta, 1922, 1. četa, 1. bataljon.
 ĐUKIĆ Živojina Mileta, 23. 4. 1922, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ĐUKIĆ Đure Milka, 1924, Srednja Gora, Udbina, domaćica, u NOB od 1942, 3. bataljon, poginula 1944.
 ĐUKIĆ Milosava Milomir, 1920, Ratkovac, Lajkovac, brigadna artiljerija.
 ĐUKIĆ Dragoljuba Milovan, 1921, Jasenica, Valjevo, 4. bataljon, vodnik.
 ĐUKIĆ Radoljuba Milovan, 1921, Jasenica, Valjevo, prateća četa.
 ĐUKIĆ Živojina Momčilo, 5. 1. 1926, Vel. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, poginuo 20. 2. 1945. kod Soljana.
 ĐUKIĆ Dane Nikola, 1924, Gornja Suvaja, Srb, 1. bataljon, poginuo augusta 1943. kod Široke Kule, gdje je i sahranjen.
 ĐUKIĆ Srboljub, 10. 12. 1925, Klanica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.
 ĐUKIĆ Radojice Srboljub, 1925, Klanica, Valjevo, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.
 ĐUKIĆ R. Trifun, 1911, 3. bataljon.
 ĐUKIĆ Petrov Vojmir, poginuo na sremskom frontu.
 ĐUKIĆ Živorad, 1921, inženjerijska četa.

ĐUKIĆ Živorad, 1929, Radobić, Mionica, inženjerska četa.

ĐUKIĆ Radomira Živorad, 1920, Radobić, Mionica, inženjerska četa.

ĐUKIĆ Radomira Živorad, 6. 11. 1921, Radobić, Mionica, kovač, u NOB od 8. 10. 1944, desetar.

ĐUKOVIĆ Mile, kurir štaba 1. bataljona.

ĐULAKOVIĆ Svetomirov Dobrivoj, 9. 3. 1922, V. Drenova, Trstenik, stolar, borac od 6. 12. 1944.

ĐULAKOVIĆ Svetolikov Dobrivoje, 1921, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

ĐULAKOVIĆ Ljubisava Vladimir, 1927, 3. četa, 3. bataljon.

ĐULIĆIĆ Vidoje, desetar, 1. četa, 3. bataljon.

ĐULIĆ Dragoslav, 1924, 1. četa, 1. bataljon.

ĐULIĆ M. Dragoslav, iz Beograda.

ĐULUMOVIĆ Vojislava Ivan, 26. 7. 1924, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ĐULUMOVIĆ Mladenov Vidoje, 16. 2. 1913, Valjevo, bravar, borac od 18. 9. 1944.

ĐUMIĆ Jošo, u prvom sastavu 1. bataljona.

ĐUMIĆ Nikolin Jovo, 1923, G. Srb, seljak, u NOB od 1941, komesar čete, 1. bataljon, poginuo u Sremu novembra 1944.

ĐUMIĆ Jovo, prvi politički komesar izviđačke čete do 10. 2. 1945.

ĐUMIĆ Milan, 26. 3. 1913, Gornji Srb, D. Lapac, radnik, u NOB od 27. 7. 1941, prvi obavještajni oficir brigade 1942, od juna 1943. intendant brigade.

ĐUMIĆ Mišo, 1929, Gornji Srb, kurir u 4. četi, 1. bataljon, poginuo kod Lačarka novembra 1944.

ĐUMIĆ Jakova Vojislav, 20. 5. 1921, M. Dubovik, Bosanska Krupa, 1. bataljon.

ĐUNISIĆ Vidoje, 1913, Valjevo, u NOB od 1944, 3. bataljon.

ĐURAKOVIĆ Milovana Dragojlo, 1923, Tobolac, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

ĐURĐEVIĆ V. Aleksandar, 1924, Ključ, Mionica, 1. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Đurin Branko, 1. 10. 1921, Glavičice, Bijeljina.

ĐURĐEVIĆ Milutinov Dragi, 15. 12. 1915, Zalogovac, Varvarin, borac od 3. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ Dragić, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Savin Dragiša, 6. 11. 1921, Pajkovac, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ Dragoljub, 1922, 1. četa, 3. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Dragoljub, 1922, Krčin, Varvarin, 4. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Viadana Dragoljub, 1927, Donji Krčin, Varvarin, đak, u NOB od novembra 1944.

ĐURĐEVIĆ Vladimirov Dragoljub, 3. 5. 1925, Krčin, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ Dragoslav, 1918, Ostružanj, Osečina, u NOB od 1944, 3. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Stanoja Dragoslav, 1918, Ostružanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944, 3. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Stanoja Dragoslav, 1921, Lajkovac, zemljoradnik, komanda pozadine.

ĐURĐEVIĆ Vitomira Ivan, 2. 12. 1926, Orahovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ Vitomirov Ivan, 1925, Godečevo, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ Miladin, 1925, 1. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Milana Milenko, 15. 7. 1925 (ili 1926), Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

ĐURĐEVIĆ Milosav, 1916, radni vod, 2. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Miloradov Milosav, 17. 11. 1916, V. Moštanica, Beograd, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ Milutin, 1925, Vladimirci, 1. pa 2. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Miodrag, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 6. 2. 1945. kod Adaševaca.

ĐURĐEVIĆ Jovana Nikola, 9. 11. 1922, Drvar, službenik, u NOB od 27. 7. 1941, obavještajni oficir brigade, kapetan.

ĐURĐEVIĆ Milivoja Predrag, 1921, Skobalj, Lajkovac, 4. četa, 4. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Predrag, 1921, 1. četa, 4. bataljon.

ĐUROVIĆ Ranisavov Radenko, 23. 9. 1926, Mratišići, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

ĐURĐEVIĆ S. Radomir, 10. 3. 1919, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

ĐURĐEVIĆ Živojina Rajko, 15. 8. 1920, M. Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ĐURĐEVIĆ Živojina Rajko, 20. 9. 1924, Skobalj, Lajkovac, 4. četa, 4. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Temeljko, 1917, 2. četa, 2. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Živadin, 1921, 1. četa, 3. bataljon.

ĐURĐEVIĆ Vladimirov Životije, 25. 6. 1921, Donji Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

ĐURICA Radin Berislav, 4. 7. 1928, Šibenik, brijlač, borac od 17. 10. 1944.

ĐURIČIĆ Pero, 1921, Sinj, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942.

ĐURIĆ Dušana Aleksandar, 1924, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

ĐURIĆ Dušana Aleksandar, 9. 11. 1927, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 4. bataljon.

ĐURIĆ Anđelko, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

ĐURIĆ Đurin Anđelko, 1. 1. 1925, Konjic, rudar, u NOR od 15. 10. 1944, kurir.

ĐURIĆ Svetozara Borivoje, izviđačka četa, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

ĐURIĆ Milutina Borivoje, 22. 2. 1920, Ostroica, Niš, trgovački pomoćnik, u NOB od 6. 12. 1944, intendantura.

ĐURIĆ Božidarov Dobrivoj, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.

ĐURIĆ Dragan, 1. bataljon.

ĐURIĆ Dragoslav, 1. bataljon.

ĐURIĆ Dragoslav, 3. četa, 3. bataljon.

ĐURIĆ Dragoslav, 5. 3. 1925, Klanica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944,

ĐURIĆ Pavia Dušan, 1921, Radonja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ĐURIĆ Kostadinka, 1925, pri štabu 1. bataljona.

ĐURIĆ Milana Ljubiša, 26. 7. 1923, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatina.

ĐURIĆ Milana Mihajlo, 1922, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.

ĐURIĆ Miodraga Mijuško, 19. 10. 1926, G. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

ĐURIĆ Milana Milan, poginuo na sremskom frontu.

ĐURIĆ Milića Mile, 1924, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 31. 12. 1944. (8. divizija).

ĐURIĆ Milija, 1920, 1. bataljon.

ĐURIĆ Miloš, 1926, Bošnjane, Varvarin, 4. bataljon.

ĐURIĆ Miloš Lašo, iz Ključara, Vojnić, delegat voda, 3. kordunaški bataljon.

ĐURIĆ Marka Miloš Lašo, 1909, Radonja, Vojnić, trgovački pomoćnik, komandir voda, 3. kordunaški bataljon.

ĐURIĆ Miloš, 1928, kurir, 4. bataljon.

ĐURIĆ Aleksandrova Olga, Grocka, 12. 3. 1927, domaćica.

ĐURIĆ M. Radomir, 17. 12. 1919, Beograd, trgovački pomoćnik, u NOB od 17. 3. 1945.

ĐURIĆ Radovan, poginuo kod Ilinaca 19. februara 1945.

ĐURIĆ Aleksandrov Radovan, iz Virovca, Markova Crkva, Mionica, 3. bataljon, , poginuo 5. 11. 1944, Stara Bingula.

ĐURIĆ Dragutina Radovan, iz Virovaca, Mionica, 2. bataljon, poginuo 26. 1. 1945. kod Male Vašice.

ĐURIĆ Marijanov Raško, 10. 11. 1920, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, 4. bataljon.

ĐURIĆ Čedomira Slavoljub, 3. 10. 1924, Beograd, đak, u NOB od 1944.

ĐURIĆ Stevo, 1926, četa automatičara.

ĐURIĆ Adamov Stevo, 25. 8. 1926, Jabukovac, Petrinja, učenik trgovačke škole borac od 6. 12. 1944.

ĐURIĆ Novka Stevo, 16. 2. 1920, Kumane, N. Bečej, u NOB od 2. 12. 1944, desetar, 3. bataljon, nestao 19. 2. 1945. u Soljanima.

ĐURIĆ Krstivoja Stojan, 1920, Makovište, Kosjerić, vodnik, 2. bataljon,

ĐURIĆ Krstivojev Stojan, 23. 9. 1920, Makovište, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

ĐURIĆ Živkov Veselin, 22. 11. 1914, Kumane, Novi Bečej, zemljoradnik, borac 27. 12. 1944.

ĐURKOVIĆ Dragojlo, 1923, 2. četa, 3. bataljon.

ĐURKOVIĆ Milovanov Dragojlo, 1922, Tobolac, Trstenik, zemljoradnik, borac od 20. 11. 1944, poginuo na sremskom frontu.

ĐUROVIĆ Živka Aleksandar, poginuo na sremskom frontu.

ĐUROVIĆ Milutin, kurir u 2. bataljonu.

ĐUROVIĆ Milutin, 17. 11. 1925, đak, u NOB od 20. 9. 1944.

ĐUROVIĆ R. Radenko, 1926, 3. bataljon.

ĐUROVIĆ Radiša, 10. 10. 1921, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

ĐUROVIĆ Radivoje, 1927, Ribnica, 3. bataljon.

ĐUROVIĆ Aleksandra Radovan, 1921, Valjevo, 3. bataljon.

ĐUROVIĆ Milivoja Radun, 10. 9. 1921, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 30. 11. 1944.

ĐUROVIĆ Milana Slavoljub, Mratišići, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 23. 1. 1945.

ĐUROVIĆ Milanov Slobodan, 4. 4. 1923, Mratišići, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

ĐUSKOVIĆ T. Dragojlo, 1923, 2. četa, 3. bataljon.

E

EGERIĆ Milisavljev Radosav, 11. 1. 1927 (ili 1924), Ridevštica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1944, 3. bataljon, poginuo 27. 4. 1945. kod Tomašice.

EGERIĆ Milojev Radovan, 1924, Ridevštica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 19. 1. 1945. kod Sida.

EGIĆ Dane, 1901, Komić, Titova Korenica, u NOB od 1941, 1. bataljon.

EKMENĐIĆ MIHAJLOVIĆ Olga, 13. 11. 1929, Beograd, učenica, u NOB od 15. 10. 1944, 4. bataljon, bolničarka.

EKMEZIĆ Ljubomir, 3. četa, 1. bataljon.

EKTOR (HEKTOR) Marijanov Frank, Zadar, zanatlija, u NOB od 1943, 2. bataljon, zastavnik, pomoćnik komesara čete.

ELETA Mihailov Nedeljko, 14. 4. 1910, Sarajevo, podoficir, u NOB od 19. 10. 1944, pisar kod načelnika artiljerije.

ELETA Milin Petar, 15. 12. 1903, Beći, Borovac, Rogatica, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944, 4. četa, 2. bataljon.

EMINOVIĆ Zenela Simo, 10. 5. 1916, Debar, radnik, u NOB od jeseni 1944.

ENCOV Čedomir, poginuo na sremskom frontu.

ERAK Marija, bolničarka.

ERCEG Pavlov Andrija, 3. 10. 1917, Sremska Kamenica, Novi Sad, u NOB od 10. 4. 1945, 3. bataljon, u spisku ranjenih.

ERCEG Vasilijev Dušan, 1919, Dabašnica, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, oficir u štabu, poginuo na Snježniku 1945. godine (35. divizija).

ERCEG Luke Filip, 1926, Dabašnica, V. Lapac, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo u Dobroselu 1944. (19. divizija).

ERCEG Milivoj, 1927, 2. četa 4. bataljon.

ERČEVIĆ Stanimira Aleksandar, 1920, Mrčići, Kosjerić, u NOB od 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

ERČEVIĆ Dragojla Radivoje, 25. 2. 1925, Mrčići, Kosjerić, u NOB od 1944, 1. bataljon.

ERČEVIĆ Čedomira Radomir, 21. 10. 1922, Mrčići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ERČEVIĆ Mihaila Radomir, 21. 1. 1923, Mrčići, Kosjerić, 2. četa, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod SI. Broda.

ERDELJI I. Janoš, 1925, 2. četa, 3. bataljon.

EREGA Mile Đuro Đukan, 18. 4. 1898, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1. 7. 1942, 4. bataljon.

EREGA Dane Obrad, 30. 5. 1913, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, komandir voda, 4. bataljon.

EREGA Dane Vujo, 6. 3. 1911, Poljan, Gospić, u NOB od 1942, zamjenik komandira čete, 4. bataljon, potporučnik.

EREMIĆ Dušanov Čedomir, 21. 3. 1923, Stari Vrbas, student, u NOB od 30. 12. 1944, 4. bataljon.

EREMIĆ Vase Marko, 1925, Krivaja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

EREMIĆ Petra Mihajlo, 1924, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

EREMIĆ Milića Mile, 1913, Krivaja Vojnić, trgovački pomoćnik, 3. kordunaški bataljon.

EREMIĆ Stanka Mile, 1906, Krivaja, Vojnić, ekonom čete, 3. kordunaški bataljon.

EREMIĆ Mile Nikola, 1924, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

EREMIĆ Mihajla Petar, 1902, Vojišnica, Vojnić, 3. bataljon.

EREMIĆ Mihajla Stanko, 1919, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 27. 1. 1943. (8. divizija).

ERIC Miloš, desetar.

EROR Dušan, desetar.

EROR Petra Genzo, 1897, Valjevo, poginuo 20. 11. 1944. na sremskom frontu.

EROR Ivan, 3. četa, 2. bataljon.

EROR Danin Ljubo, 1923, Donji Babin Potok, poginuo aprila 1943. u Dalmaciji.

EROR Milan, 3. četa, 4. bataljon, umro 12. 11. 1944, sahranjen u zaseoku Lipa, Jasenovi Potoci, Mrkonjić Grad.

EROR Tode Milan, 1910, Bunić, T. Korenica, komandir voda, 2. bataljon, poginuo januara 1944. kod Mrkonjić Grada.

EROR Vaje Milka, 1923, Vrhovine, Otočac, domaćica, u NOB od 1942, referent saniteta u bataljonu.

EROR (udana ČANKOVIĆ) Nikole Nada, 1924, Babin Potok, Otočac, domaćica, u NOB od 6. 5. 1942. higijeničarka, stariji vodnik.

EROR Obrad.

EROR Stevo, u prvom sastavu 1. bataljona.

ERUVIĆ Aleksandar, 1920, 2. četa, 1. bataljon.

ETEMOVIĆ Fetaka Azas, 14. 6. 1913, Debar, čistač obuće, u NOB od novembra 1944.

F

FABIJAN Viktora Vladimir, 1917, Borut, Pazin, 4. četa, 4. bataljon.

FANTULIN Šime, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

FERAGO F. Franjo, 1918, 1. četa, 1. bataljon.

FIĆA Drago, 1914, protivtenkovska četa.

FIĆA Dragutin, 1916, Sušak, 1. bataljon.

FIĆUR Drago, pohvaljen kao pomoćnik puškomitraljesca septembra 1944.

FILIPI Mile, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

FILIPIĆ Emil, u prvom sastavu 1. bataljona.

FILIPOVIĆ Franca Franc, 26. 2. 1923, Ljutomer, radnik, u NOB od 1944.

FILIPOVIĆ Đ. Aleksandar, 1924, 2. četa, 2. bataljon.

FILIPOVIĆ P. Borko, 1. 1. 1926, Trnjane, Leskovac, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.

FILIPOVIĆ Milovanov Branislav, 15. 4. 1922, Strmovno, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

FILIPOVIĆ Bude Branko, 1918, Begluci, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo januara 1943. kod Gračaca, komandir voda u 1. bataljonu.

FILIPOVIĆ Mihajla Dragan, 5. 5. 1927, Rivševna, Užice, pekar, u NOB od 13. 9. 1944.

FILIPOVIĆ Grujo Grujica, komandir 2. voda, 3. četa, 1. bataljon, poginuo 26. 12. 1942, Raduč.

FILIPOVIĆ Verosavov Ivan, 7. 7. 1927, Užice, radnik, u NOB od 16. 11. 1944.

FILIPOVIĆ Janko, zamjenik komandira čete, 1. bataljon.

FILIPOVIĆ P. Jordan, 1920, 3. četa, 2. bataljon.

FILIPOVIĆ Petra Jovo, 1915, Martin Brod, Drvar, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1943. kod Kulen Vakufa.

FILIPOVIĆ Njegovana Marinko, 2. 7. 1925, Sanković, Mionica, trgovački pomoćnik, u NOB od 8. 10. 1944.

FILIPOVIĆ Karla Marko, 1925, Johovica, Bosanska Gradiška, ratar, 3. bataljon.

FILIPOVIĆ Cvetkov Milan, 21. 12. 1919, Strma Gora, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

FILIPOVIĆ Svetomira Milan, 1919, Strma Gora, Valjevo, u NOB od oktobra 1944, 2. bataljon.

FILIPOVIĆ Dušana Mile, 10. 3. 1920. Kestenovac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, poručnik, zamjenik komandanta 2. bataljona (od 10. novembra 1944).

FILIPOVIĆ S. Milivoje, 1925, zemljoradnik, 1. četa, 3. bataljon.

FILIPOVIĆ Spasojev Milivoje, 15. 2. 1925, Barajevo, radnik, borac od 14. 10. 1944.

FILIPOVIĆ Aleksandrov Milomir, 1924, Loznica, vodnik, 4. bataljon.

FILIPOVIĆ Nenada Milomir, 1925, Klanica, Valjevo, poginuo 5. 11. 1944. u Sreću.

FILIPOVIĆ Karla Mirko, 1925, Jasenik, Bjelovar, ratar, 3. bataljon.

FILIPOVIĆ Pavle, 28. 2. 1917, Zdunje, Gostivar, u NOB od 23. 12. 1944.

FILIPOVIĆ Petra Rade, 1909, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon.

FILIPOVIĆ Risto, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

FILIPOVIĆ Ananijin Risto, 16. 4. 1926, Tetovo, pekar, borac od 23. 11. 1944, 3. četa, 3. bataljon.

FILIPOVIĆ Silvio, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

FILIPOVIĆ Petkov Svetislav, 5. 5. 1927, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

FILIPOVIĆ Tihomir, 1914, 3. četa, 2. bataljon.

FILIPOVIĆ Ranisavov Tihomir, 15. 7. 1914, Jajčić, Ljig, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

FILIPOVIĆ Miladina Vitomir, 27. 11. 1920, Lopatanj, Osečina, u NOB od 1. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

FILIPOVIĆ Vlade, desetar.

FILIPOVIĆ Tihomira Vlastimir, 1925, Stubica, Lazarevac, 2. bataljon.

FILIPOVIĆ Živko, 1920, 3. četa, 3. bataljon.

FILIPOVIĆ Filipa Živko, 30. 1. 1920, Tetovo, činovnik, u NOB od 23. 11. 1944, poginuo 16. 4. 1945, kod Đakova.

FILIPOVSKI Filipov Ilija, 14. 7. 1922, Tetovo, đak, borac od 23. 11. 1944.

FLAŠA Ivan, desetar, 1. bataljon.

FRANCETIĆ Luja, u NOB od 1941, zamjenik političkog komesara čete.

FRANCETIĆ Ivanov Mirko, 1925, Lički Novi, Gospić, komesar čete, poručnik, 2. bataljon, poginuo kod Šida 25. 6. 1945. sahranjen u Maloj Vašici.

FRANČIĆ Božo, 4. bataljon.

FRANIĆ Roko Barba, u prvom sastavu 1. bataljona.

FRANK Marijana Hektor, 1926, Rijeka, komesar čete, 2. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

FRANK Hektor, 1925, 2. četa, 1. bataljon.

FRANTIŠKOVIĆ Ivanov Josip, 30. 5. 1914, Subotica, elektromonter, borac od 24. 12. 1944, desetar.

FRIGANOVIĆ Mile, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1945.

FRLAN Stanko, desetar, 4. četa, 2. bataljon.

FUBAK Leopolda Sindel, 16. 12. 1924, Sušak, zemljoradnik, u NOB od 1943, 1. bataljon, mlađi vodnik.

FUČEK Ladisava Randel, 1924, Pašac, Rijeka, radnik, 1. bataljon.

FUČAK Anđel, 1920. (ili 1924), Dobro Selo, 1. bataljon.

FUČAK Anđelo, 1924, Ličko Lešće, 1. bataljon.

FUČAK Fabrijana Angela, 1926, Rijeka, 3. četa, 1. bataljon.

FUČAK Anton, 1. bataljon.

FUČAK Anton, u spisku nestalih u toku NOB.

FUČAK Bože Anton, 1913, Pašac, Rijeka, 4. bataljon.

FUČAK Drago, 1. bataljon.

FUČAK Filip, 1. bataljon.

FUČAK Kuzmana Josip, 1910, Sušak, radnik, u NOB od 1943. kuvar.

FUČAK Kuzme Josip, 19. 3. 1911, Pašac, Rijeka, 1. bataljon, vodnik.

FUČAK Fabijana Rude, 1922, Pašac, Rijeka, 3. četa, 1. bataljon, stariji vodnik.

FURLAN Stanko, 4. četa, 2. bataljon.

G

GABELIĆ B. Obrad, 1922, intendatura.

GAČIĆ Mirko, 1924, Beograd, 3. bataljon.

GAČIĆ Žiće Marko, 26. 8. 1926, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

GAČIĆ Milutin, 1912, Ostružanj, Osečina, 2. bataljon.

GAČIĆ Nikolin Vasilije, 29. 9. 1925, Beograd, đak, u NOB od 5. 12. 1944.

GAČIĆ Vukašin, 1908, 3. četa, 1. bataljon.

GAČIĆ Vukašin, 1921, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

GAČIĆ DRLJAN Ilije Milka, 1921, Pećani, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, četa za vezu.

GAČEŠA Mile Bogdan, 1918, Udbina, Karlovac, u NOB od 1941, referent saniteta, 3. kordunaški bataljon.

GAŠEĆA Glišo, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GAČEŠA Marka Ilija, 1902, Podvelebit, radnik, u NOB od oktobra 1942, 1. bataljon, poginuo 20. 6. 1943, kod Prozora, Otočac.

GAŠEĆA Milan, desetar.

GAČEŠA Marka Mile, 1920, Gaćeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GAČEŠA Miloša Mićo, 1917, Gaćeša Selo, u NOB od 1941, komandir čete, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942. kod Jezerana.

GAČEŠA Mirko Solja, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GAČEŠA Dmitra Mirko, 1914, Gaćeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GAČEŠA Mirko, 1906, desetar, 3. bataljon.

GAČEŠA Nile Nikola, 1922, Gaćeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, ranjen kod Ladevca 11. 11. 1942.

GAČEŠA Dušana Ninko, 1918, Gačeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GAČEŠA Miloša Vaso, 1904, Gačeša Selo, Vojnić, rudar, 3. bataljon.

GAĐEVAC Milutin, 1. 2. 1924, Prijezdić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944, 2. bataljon.

GAJČIĆ Vukašin, 1. 5. 1910, Svileuva, Koceljevo, radnik, u NOB od 1944.

GAJDEK Mato, 1920, radnik. Hrvat, u NOB od 1. 6. 1942, 4. banijski bataljon, komandir voda.

GAJEVIĆ Svetozara Milan (Miloš), 9. 6. 1919, Brežđe, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

GAJIĆ Radisavov Božidar, Slanci, Beograd, 1914, zemljoradnik, borac od 27. 11. 1944.

GAJIĆ Vljaka Branislav, 1925, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

GAJIĆ Đure Đuro, 5. 6. 1925. (ili 1926) Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 6. 5. 1942, komandir voda, 2. bataljon.

GAJIĆ Nikolin Lazo, u NOB od 1941, komandir 2. čete, 1. bataljon, pohvaljen 29. 8. 1943.

GAJIĆ Ljubomir, 1920, 3. četa, 1. bataljon.

GAJIĆ Samoila Mile Mornar, 1920, Ploča, Gračac, u NOB od 1941, poginuo 27. 11. 1942.

GAJIĆ DUŠANOV Milivoje, 1926, Cairi, Trstenik, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

GAJIĆ Milanov Milivoj, 15. 3. 1923, Mionica, zemljoradnik, borac od 6. 10. 1944.

GAJIĆ Velisava Miloje, 15. 2. 1919, Divci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944.

GAJIĆ Vojislava Milorad, 25. 8. 1924, Janković, Tamnava, zemljoradnik, u NOB od 1944.

GAJIĆ Nikolin Nikola, Princip, 1911, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

GAJIĆ Jakova Zdravko, 7. 8. 1925, Jalovik, Vladimirci, u NOB od augusta 1944.

GAJIĆ Živorada Prodajn, 1924, Skobalj, Lajkovac, 4. bataljon.

GAJIĆ Mihaila Radovan, 3. 3. 1924, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 11. 1944, četa za vezu.

GAJIĆ Mijaila Radovan, 1923, Paune, Valjevo.

GAJIĆ Žanov Rajko, 28. 7. 1920, Paune, Valjevo, radnik, borac od 10. 10. 1944.

GAJIĆ Boškov Stojan, 15. 9. 1925, Markova Crkva, Lajkovac, borac od 5. 10. 1944.

GAJIĆ Dragoljuba Vinka, 5. 3. 1926, Valjevo, domaćica, u NOB od 16. 9. 1944, bolničarka.

GAJIĆ Jovana Zdravko, 12. 5. 1925, Jalovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

GAJIĆ Živorad, kurir, izviđačka četa.

GAJIĆ Ilije Živorad, 1927, Tubravić, Valjevo, sanitet.

GAJIĆ Mike Živorad, 7. 7. 1928. Rebelj, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

GAJOVIĆ Miladinova Branka, 21. 5. 1921, Cerčagovci, srez ljubički, domaćica, u NOB od 16. 10. 1944, politički delegat.

GAKIĆ Vukašin, 2. četa, 1. bataljon.

GALASKOVIĆ Gojko, 1920, 4. četa, 1. bataljon.

GALENOVIĆ Milanov Rade, 16. 3. 1905, Dragočaj, Banja Luka, radnik, u NOB od 15. 9. 1944, četni pisar.

GALIĆ Marko, 1926, četa automatičara.

GALIĆ M. Milivoje, 1903, 3. četa, 3. bataljon.

GALIĆ Jakova Zdravko, 7. 8. 1925, Jalovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

GALOVIĆ Andrija, 1909, Mošćenica, Opatija, 1. bataljon.

GALOVIĆ Anton, 3. četa, 2. bataljon, 16. 5. 1944. poslan na liječenje u Italiju.

GALOVIĆ Ante, 1. četa, 4. bataljon, poslan 7. 6. 1944, na liječenje u Liku.

GRANŠEK Ivana Ivan, 15. 1. 1921, Dravograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

GARDAŠANIĆ Ivan, glazbenik.

GARIĆ Petra Radomir, 7. 11. 1923, Belo Polje, Vladičin Han, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944. 3. četa, 1. bataljon, desetar.

GARŠEK Franca Josip, 16. 12. 1921, Celje, predradnik, u NOB od 1944.

GASER Primoža Verko, 26. 12. 1906, Jesenice, činovnik, u NOB od 9. 9. 1944, zastavnik, v.d. komesar čete.

GAŠALOVIĆ Miomir, 16. 3. 1917, Beograd, činovnik uprave državnog monopola, borac od 10. 3. 1944.

GAŠIĆ Dragomir, 1917, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Batrovaca, pokopan u pravoslavnom groblju.

GAŠIĆ Dušana Dragomir, 1927, Selište, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon, umro poslije ranjavanja 5. 4. 1945. u Bačincima.

GAŠIĆ Dušanov Ljubomir, Selište, Trstenik, 1927, radnik, borac od 3. 12. 1944.

GAŠIĆ Simonov Ljubiša, poginuo na sremskom frontu.

GAŠIĆ Vukašin, 2. četa, 1. bataljon.

GATALOVIĆ Branka Milomir, 6. 3. 1907, Beograd, činovnik, u brigadi od 10. 3. 1945, vodnik, poginuo 18. 4. 1945. kod Zdenaca.

GAVANKIĆ Petar, 1. bataljon.

GAVARIĆ Milutinov Božidar Boško, 21. 1. 1922, Deguriće, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

GAVRIĆ Boško, 1921, Jasenica, Valjevo, u NOB od 9. 10. 1944, 2. četa, 4. bataljon, desetar.

GAVRIĆ Zivko, 1925, Mesarci, Vladimirci, 2. bataljon.

GAVRIĐOVIĆ 1. Dušan, 2. četa, 3. bataljon, u spisku bolesnih 1945.

GAVRILOV Gabriel, 1911, Odesa, 4. četa, 1. bataljon.

GAVRILOVIĆ Milorada Borivoje, 16. 4. 1927, Zablaće, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944.

GAVRILOVIĆ Živojina Božidar, 13. 8. 1909, Čačak, mornarički vodnik, u NOB od 9. 12. 1944, 1. bataljon.

GAVRILOVIĆ Dušanov Čedomir, 13. U. 1923, Koceljevo, u NOB od 10. 10. 1944.

GAVRILOVIĆ Ž. Dragiša, 28. 3. 1925, Ratkovac, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

GAVRILOVIĆ Dragutin, 1925, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

GAVRILOVIĆ Dušan, 1925, Lajkovac, 3. bataljon.

GAVRILOVIĆ Životijev Dušan, 8. 4. 1925, Pajkovič, D. Krčin, Varvarin, borac od 3. 12. 1944.

GAVRILOVIĆ Gojka Grozden, 5. 12. 1926, Delići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945, kod Glogovca.

GAVRILOVIĆ Milana Košta, poginuo na sremskom frontu.

GAVRILOVIĆ Derin Lazar, 6. 4. 1918, Polog, Bitoli, kafedžija, u NOB od 23. 12. 1944.

GAVRILOVIĆ Marinko, 1. četa, 5. makedonski bataljon.

GAVRILOVIĆ Miodraga Miloje, 1928, Čelije, Lajkovac, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

GAVRILOVIĆ Miodraga Milorad, 1924, Čelije, Lajkovac, 2. bataljon.

GAVRILOVIĆ Mihajlov Milun, 22. 5. 1922, Galovići, Kosjerić, muzičar, borac od 2. 12. 1944.

GAVRILOVIĆ Ranko, 2. četa, 2. bataljon.

GAVRILOVIĆ Janka Ratko, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

GAVRILOVIĆ Janka Ratko, 1. 2. 1921. Brežde, Mionica, 1. bataljon.

GAVRILOVIĆ DIMIĆ Nace Ljuba, 1925, Ostrvica, Gospić.

GAZIĆ Nikole Šime, 5. 1. 1909. Novigrad, Zadar, radnik, u NOB od 1943, mladi vodnik.

GAZIVODA Milov Đorđe, 6. 5. 1922, Crnojevića Rijeka, Cetinje, učenik, u NOB od 18. 9. 1944.

GENETIR Dane, 1. bataljon.

GERŠETA Pajin Dušan, 12. 6. 1923, Titel, mesar, u NOB od 10. 12. 1944.

GILIĆ Stanojev Milašin, 18. 1. 1926. (ili 1924), D. Krčin, Varvarin, kovač, u NOB od 4. 12. 1944, 4. bataljon, 4. četa, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

GIZDARČIĆ Luke Dinko, 1923, Trogir, 2. četa, 1. bataljon.

GLAVAN Stipe Ivan Ivica, 1924, Privlaka, Zadar, u NOB od ljeta 1943, puško-mitraljezac, 2. bataljon, poginuo 28. juna 1944. na Mliništima.

GLAVAN Josipa Slavka, 1922, Privlaka, Zadar, u NOB od početka septembra 1943, kuvarica, 2. bataljon, poginula 4. novembra 1944. na Fruškoj gori.

GLAVANJIĆ Mirkov Tomislav, 12. 5. 1925, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

GLAVAŠ Danilova Vera, 1925, Popučke, Valjevo, 3. bataljon, bolničarka.

GLIGIĆ Lazara Slavko, 21. 7. 1908, Bratunac, u NOB od 25. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo u okršaju s grupom križara 24. 5. 1945. kod Jasikovca, Gospić.

ACA

GLIGORIĆ Milojev Nenad, 14. 3. 1924, Ljubovija, seoski sluga, u NOB od 14. 9. 1944, stariji vodnik.

GLIGORIĆ Slavko, izviđačka četa, poginuo i sahranjen 28. 4. 1945. kod Ivanovog Polja (Daruvor).

GLIGORIĆ Živojina Slavko, 31. 8. 1924, Crnoljevo, Uroševac, zemljoradnik, u NOB od 20. 8. 1944.

GLIGORIĆ Obradović Petra Smilja, 1925, Divoselo, đak, u NOB od juna 1942, 2. bataljon.

GLIGORIJEV Nikolaj, iz Staljingrada, SSSR, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 4. 9. 1944, na Papratištu kod Užičke Požege.

GLIGORIJEVIĆ Milojev Antanas, 29. 7. 1920, G. Vlase, Grkinje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

GLIGORIJEVIĆ Borivoje, 1922. (ili 1926), Varvarin, u NOB od novembra 1944, 1. četa, 1. bataljon.

GLIGORIJEVIĆ Vladimira Borivoje, 14. 9. 1922, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

GLIGORIJEVIĆ Borisavov Dragoljub, 17. 3. 1925, D. Krčin, Varvarin, borac od 3. 12. 1944.

GLIGORIJEVIĆ Borisava Ljubomir, 1921, Pajkovac, 3. bataljon, poginuo 20. 1. 1945.

GLIGORIJEVIĆ Jovana Ljubomir, 28. 10. 1924, Sanković, Mionica, u NOB od 2. 10. 1944, v.d. desetara, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

GLIGORIJEVIĆ Milenković Milija, 6. 5. 1924, Pajkovac, Varvarin, u NOB od 3. 12. 1944.

GLIGORIJEVIĆ Gajin Milivoje, 1922, 1. četa, 4. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

GLIGORIJEVIĆ Đorđa Milorad, 23. 1. 1923, Brajkovići, Kosjerić, trgovački pomoćnik, u NOB od 3. 12. 1944.

GLIGORIJEVIĆ Stanko, 1923, Popović, Varvarin, 4. bataljon.

GLIGORIJEVIĆ Stanko, 1925, Izbenica, Varvarin, 1. bataljon.

GLIGORIJEVIĆ Stanko, 1928, 1. četa, 4. bataljon.

GLIGORIJEVIĆ Petrov Vladimir, 27. 4. 1922, Gornje Vlase, Gadžin Han, kovač, borac od 6. 12. 1944.

GLIGORIJEVIĆ Vojislava Živorad, 17. 8. 1922, Suvodanje, Valjevo, zemljoradnik u NOB od 1944.

GLINIŠEV (GLIŠEV) Ivanov Petar, 9. 12. 1915, Zgornja Kungota, Maribor, zemljoradnik, u NOB od 6. 9. 1943, 1. četa, 2. bataljon.

GLIŠIĆ N. Dragoslav, 25. 4. 1921. Obrež, Varvarin, u NOB od 17. 11. 1944, vođa odjeljenja.

GLIŠIĆ Tihomira Gojko, 3. 5. 1922, Bobovik, Vladimirci, u NOB od 3. 10. 1944.

GLIŠIĆ Ivana Krstivoje, 1922, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.

GLIŠIĆ Ranka Lazar, 1921, Klanica, Valjevo, 2. bataljon.

GLIŠIĆ Rankov Lazar, 19. 4. 1919, Divci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

GLIŠIĆ Marka Marica, 12. 11. 1926, Krčedin, Indija, domaćica, u NOB od 8. 9. 1944.

GLIŠIĆ P. Milorad, 1922, 4. četa, 1. bataljon.

GLIŠIĆ Petra Milorad, 18. 10. 1922, Klanica, Valjevo, prištapska četa.

GLIŠIĆ Prvislavov Obren, 15. 9. 1921, Klanica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

GLIŠIĆ Spasoja Radisav, 1921, G. Grabovci, Valjevo, 2. bataljon.

GLIŠIĆ Branislava Živorad, 7. 11. 1924, Klanica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

GLOGINJA Ise Milica, 15. 1. 1922, Počitelj, Gospić, u NOB od 1942, sanitet.

GLUMAC Sime Aleksa, 16. 3. 1905, Lipovo Polje, Perušić, Gospić, radnik, u NOB od 1944, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo 1942.

GLUMAC Dragan, 1923, Medak, zemljoradnik, u NOB od 1941, 3. bataljon, poginuo u Krišpolju 12. 8. 1942, sahranjen u Tuževiću.

GLUMAC Mile Dragan, 1924, Vrelo, G. Korenica, u NOB od 1942, poginuo januara 1943, u ešelonu Centralne bolnice na Sutjesci.

GLUMAC Petra Dragan, 4. 6. 1942, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon poginuo u jesen 1942.

GLUMAC Peričin Dušan Švraka, 1922, Raduč, Gospić, đak, u NOB od 1941, u spisku poginulih boraca 2. bataljona.

GLUMAC Milanka Janko, 1925, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 2. bataljon, poginuo 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

GLUMAC Mile Lazo, 3. 2. 1921, Lipovo Polje, Perušić, zanatlija, u NOB od 1941, 4. bataljon, delegat voda.

GLUMAC Miće Marko, 1918, Ivanković Selo, Karlovac, 3. bataljon, poginuo 12. 8. 1942. u Jezeranima.

GLUMAC Mika, iz Lipovog Polja, u NOB od 1942, 4. bataljon, sanitet.

GLUMAC Petra Mile Bjeličić, 23. 11. 1919, Lipovo Polje, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir čete 4. bataljon, poginuo 28. 1. 1943. kod Klavica.

GLUMAC Petra Mile Mićkin, 6. 5. 1923, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo kod Kosinja u jesen 1942.

GLUMAC Milana Nikola, 1917, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

GLUMAC Milanka Nikola, iz Kruškovca, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

GLUMAC Petra Nikola, 10. 10. 1908, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

GLUMAC Proke Slavko, 15. 12. 1921, Vrelo, T. Korenica, poštanski službenik, u NOB od 2. 8. 1941, komesar 2. bataljona, februar - jun 1942.

GLUMAC Mile Stevo, 7. 8. 1923, Lipovo Polje, Perušić, radnik, Srbin, u NOB od 1941, poručnik, komandir čete, 3. bataljon.

GLUMIČIĆ Nikole Đuro Bićin, 1925, Mlahva, Perušić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1942.

GLUMIČIĆ Đuro, 1911, Perušić, 4. bataljon.

GLUMIČIĆ Vuje Mane Maniša, 5. 9. 1903, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

GLUMIČIĆ, bolničarka iz Studenaca, poginula na Zuleševici 12. 2. 1943.

GLUMIČIĆ Steve Milutin, 1926, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, u NOB od augusta 1942, stariji vodnik, u 4. bataljonu.

GLUMIČIĆ Nikola, 1911, Studenci, Gospić, u spisku ranjenih 28. 12. 1942. kod Raduča.

GLUMIČIĆ Nikola, 1919, Klenovac, vodnik, 2. bataljon.

GLUMIČIĆ Nikola, 1921, Perušić, 2. četa, 2. bataljon.

GLUMIČIĆ Steve Nikola, 20. 7. 1925, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, poginuo novembra 1942. kod Kozjana.

GLUMIČIĆ Voje Nikola, 2. 12. 1928, Klenovac, Gospić, u NOB od maja 1943, 2. bataljon, komandir voda.

GLUMIČIĆ Ž. Nikola, 6. 1. 1919, Klenovac, Perušić, kafedžija, u NOB od 15. 10. 1944, desetar.

GLUSAC Dušana Vojislav, 1922, Jajce, 1. bataljon.

GNJATOVIĆ Đuro, desetar.

GNJATOVIĆ Petrov Marko, 1910, Gnjatovići, Lovinac, Gračac, policajac, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon, poginuo 5. juna 1942. kod Plitvičkih jezera.

GNJATOVIĆ Nikole Nikola Bure, 1922, Lovinac, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo jula 1943, kod Ličkog Osika.

GOČIN Simo, zamjenik komandira, 3. bataljon.

GOĐEVAC Milutin, 1924, Prijezdić, Valjevo, 2. bataljon, 1. brigada.

GOGIĆ Mihajlov Milovan, 4. 10. 1925, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

GOJIĆ Ljubomir, 1927, 2. četa, 3. bataljon.

GOJIĆ Rajko, 1920, 2. četa, 3. bataljon.

GOJIĆ Živorada Prodan, 1924, Skobalj, Lajkovac, 2. četa, 2. bataljon.

GOJKOVIĆ Veličkov Milan, 29. 10. 1921, D. Toplica, Mionica, šuster, u NOB od 21. 9. 1924.

GOLEŠ Josipov Blaž, 1925, Rogoznica, Šibenik, 2. četa, 2. bataljon.

GOLOSKOKOVIĆ Milana Gojko, 25. 3. 1920, Zlatarić, Valjevo, kovač, u NOB od septembra 1944.

GOLUBOVIĆ Blagoje, 1922, D. Dušnik, Gadžin Han, u NOB od novembra 1944. 3. bataljon.

GOLUBOVIĆ Blagoje, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

GOLUBOVIĆ Dragutinov Blagoje, 29. 2. 1922, Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

GOLUBOVIĆ Jezdimirov Borivoje, 10. 10. 1924, Markovac, Markova Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

GOLUBOVIĆ Dobrosavljev Lazar, 7. 3. 1920, Virovac, Mionica, 1. bataljon.

GOLUBOVIĆ Jankov Stojan, 14. 10. 1919, Vlaška, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944, 1. bataljon.

GOLUBOVIĆ Milijin Veselin, 1927, Prekonoga, Svrlijig, u spisku ranjenih 19. 4. 1944. kod Slavonskog Broda.

GOLJANCEVIĆ Milan, iz Železnika, u NOB od jeseni 1944, izviđačka četa.

GOMIRAC Stojan, iz Rudopolja, Otočac, 3. bataljon, desetar.

GORIŠEK Josip, 1910, Rijeka, 2. četa, 4. bataljon.

GORIĆ Stojan, 1. bataljon.

GORŠEK Josip, 1921, Celje, 1. bataljon, u spisku ranjenih 19. 1. 1945. kod Šida.

GORUNOVIĆ Milivojev Ratko, 10. 7. 1914, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944, 3. bataljon.

GOSTOVIĆ Stevanov Dmitar, 1908, Gostovo Polje, Otočac, poginuo kod Travnika decembra 1944.

GOSTOVIĆ MEDIĆ Danina Slavka, 15. 5. 1924, Zaklopac, Donji Lapac, 1. bataljon.

GOSTOVIĆ Petrov Živko, 1925, Gostovo Polje, Otočac, 3. bataljon, poginuo 19. 2. 1945. kod Strošinaca.

GOVORČIN Vilmo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

GRADANOVIĆ Kostin Zlatomir, 28. 8. 1924, Kruševo, u NOB od 23. 12. 1944, 5. makedonski bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

GRAHOVAC Ivan, iz Sinca, Otočac, 4. bataljon, 1942. bio instruktor za vojnu obuku.

GRAHOVAC Ljubica, 6. 4. 1926, Stolac, Gacko, radnica, u NOB od 1944, bolničarka.

GRAHOVAC Mate, iz Sinca, 3. bataljon.

GRAHOVAC Miće Stevo, 1915, Trnovac, T. Korenica, 2. bataljon, poginuo 1943. kod Gospića.

GRAHOVAC Staniše Stojan, 1922, 1. bataljon, T. Korenica, zastavnik, u komandi čete.

GRAOVAC Nikolin Đuro, Zlatonja, iz Vreпча, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne četec«.

GRAOVAC Đurđev Jovan, 7. 10. 1910, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 21. 11. 1944.

GRAOVAC Tanasije Mika, 14. 10. 1926, Medak, Gospić, domaćica, u NOB od 25. 4. 1943, bolničarka.

GRAOVAC Tanasije Milica, 1926, Pavlovac, Gospić, domaćica, u NOB od početka 1942, vodnik, referent saniteta, 2. bataljon.

GRAOVAC Janjin Miloš Staljin, 1921, Vreпча, Gospić, đak, u NOB od 1941, zamjenik komesara, 2. bataljon, poginuo 27. januara 1943. kod Bruvna.

GRAOVAC Živka, 1914, Mladenovac, radni vod, 3. bataljon.

GRAOVAC Dragutinov Živko, 19. 3. 1914, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 23. 4. 1944.

GRBIĆ Šimin Ante, Tonči, 1919, Privlaka, Zadar, mornar, u NOB od septembra 1943, 4. bataljon, poginuo 29. maja 1944. kod Oštrelja.

GRBIĆ Bego, 1945, desetar u 3. bataljonu.

GRBIĆ Nikole Dušan, 5. 8. 1920, Kneževac, Beograd, strugar, u NOB od 1944, 1. bataljon.

GRBIĆ M. Đurađ, 1919, Osredci, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, nestao na putu za Srbiju augusta 1944.

GRBIĆ Ilija, u spisku 249 poginulih krtijaša.

GRBIĆ Ilija, u NOB od 27. 7. 1941, u ljeto 1943. zamjenik komandira 3. čete, 3. bataljon.

GRBIĆ Mile Dane, 1923, Crna Vlast, poginuo aprila 1943, u Dalmaciji.

GRBIĆ Mile (Mićin) Ilija, 1917, Medak, Gospić, mesar, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

GRBIĆ Stevana Ilija, 1924, Osredci, Srb, seljak, Srbin, u NOB od jula 1942, 1. bataljon, nestao na Zuleševici februara 1943.

GRBIĆ Jovo, u spisku 249 poginulih krtijaša.

GRBIĆ Save Jovo, 1909, Osredci D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, puškomitraljezac, 1. bataljon.

GRBIĆ Stevana Jovo, 1. bataljon, poginuo sredinom novembra 1944. na srem-skom frontu.

GRBIĆ Sime Marijan, 1922, Privlaka, Zadar, u NOB od 1943, 4. bataljon, mladi vodnik.

GRBIĆ Jure Mate, 25. 2. 1922, Privlaka, Zadar, mornar-sabunar, u NOB od 15. 6. 1942, 4. bataljon, zastavnik, intendant bataljona.

GRBIĆ M. Mate, 1922, 1. bataljon.

GRBIĆ Mićo, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.

GRBIĆ Milan, vodnik, 1. bataljon.

GRBIĆ Milan, delegat voda, 3. četa, 1. bataljon.

GRBIĆ Danin Milan, 1922, Crna Vlast, Vrhovine, poginuo januara 1943. kod Gračaca.

GRBIĆ Milan, 1926, Vrhovine, Otočac, 4. četa, 3. bataljon.

GRBIĆ Đurđa Milan, 1914, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, stariji vodnik, 1. bataljon.

GRBIĆ Mane Milan, 22. 10. 1921, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon.

GRBIĆ Mile (Miće) Milan, 1915, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

GRBIĆ Mile, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

GRBIĆ Đurđa Mile, 1901, Osredci, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od augusta 1942, 1. bataljon, ranjen, umro je 27. novembra 1942. u Golubovcu kod Dvora na Uni.

GRBIĆ Stevana Mile, 1909, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon, poginuo kod Perušića u ljeto 1943.

GRBIĆ Steve Mile, 1913, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1943. kod Brušana.

GRBIĆ Stevana Milka, 1922, Crna Vlast, Otočac, 3. bataljon, poginula na Zelen-gori 15. 8. 1944.

GRBIĆ Milka, 1. bataljon, pomoćnik mitraljesca.

GRBIĆ Mirko, 1922, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon, desetar, u spisku ranjenih na Zuleševici 22. 2. 1943.

GRBIĆ Ante Niko, 1912, Privlaka, Zadar, u NOB od septembra 1943, 4. bataljon, mlađi vodnik.

GRBIĆ Petar, 1919, Srb, D. Lapac, protivtenkovska četa.

GRBIĆ Steve Petar, 1919, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, komandir čete, 1. bataljon.

GRBIĆ Milanov Rade, u spisku 249 poginulih krtijaša, desetar.

GRBIĆ Bojkin Rade, 1. bataljon, poginuo 26. novembra 1942. kod Dvora na Uni.

GRBIĆ Milana Rade, 1920. (1922), Lički Osredci, D. Lapac, u NOB od augusta 1942, 1. bataljon, poginuo 27. 11. 1942. u Divuši, sahranjen u Rujevcu.

GRBIĆ Miče Simo, 1909, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon.

GRBIĆ Krste Spasoje, 9. 6. 1924, Urovica, Negotin, radnik, u NOB od 1944.

GRBIĆ Danin Stevo, 1923, Črna Vlast, Otočac, poginuo januara 1943. kod Gračaca.

GRBIĆ Miče Stevo, 1912, Osredci, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, mitraljezac, 1. bataljon.

GRBIĆ Miče Stevo, 16. 10. 1912, Vrhovine, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 15. 1. 1943, potporučnik, pomoćnik intendanta brigade.

GRBIĆ Peje Stevo, 1923, Crna Vlast, Otočac, poginuo januara 1943. kod Gračaca.

GRBIĆ Stevana Vladimir, 5. 3. 1912, Osredci, D. Lapac, urar, u NOB od 19. 10. 1944, 3. bataljon, desetar, poginuo kod Soljana 19. 2. 1945.

GRDANOVIĆ (GRDANOVSKI) Koste Zlatomir, 28. 8. 1924, Kruševo, berberin, u NOB od 23. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

GREDELJ Nikolin Stevan, 1926, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 15. 10. 1942.

GREJŠEK (GRENŠEK) Ivan, 1921, 1. četa, 5. makedonski bataljon, pa 3. četa, 1. bataljon.

GRHEŠ Miha iz Sušaka, mitraljeska četa.

GRIJAKOVIĆ Pavia Vladimir, Mlakovac, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

GRINŠEK Petar, 1915, 1. četa, 2. bataljon.

GRIVIĆ Đuro, 1912, seljak, u NOB od 12. 2. 1942, 4. banijski bataljon, komandir voda.

GRIŽINIĆ Josip, 4. bataljon.

GRKOVIĆ Đure Dušan, 14. 4. 1925, Plaški, Ogulin, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, dezinfikator.

GRKOVIĆ Božin Jovica, 5. 10. 1919, Srednja Gora, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1941, major, posljednji ratni politički komesar brigade (od 27. 11. 1944).

GRLIĆ (ili GRBIĆ) Ivana Joso, 1920, Vir, Zadar, u NOB od 1943, 1. četa, 3. bataljon.

GRLJKOVIĆ Ivana Ivana, 8. 7. 1916, Risika, Krk, krojač, u NOB od 1. 12. 1943, brigadna krojačica.

GRMIĆ Stanojev Dušan, 8. 8. 1921, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

GROSINA (ili GRŽINA) Antunov Milan, 24. 11. 1924, G. Zemci, Jablanac, Senj, zemljoradnik, borac od 26. 12. 1944.

GROZDANIĆ Đoko, 1942, magacioner brigadnog skladišta u Korenici.

GROZDANIĆ Isaka Đuro, 1. 10. 1926, Ponor, Otočac, 4. bataljon.

GROZDANIĆ Pavlov Jovica, 1920, Dobroselo, D. Lapac, dak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 25. 12. 1942. kod Raduča, sahranjen u Ploči.

GROZDANIĆ Obren, 1. četa, 3. bataljon.

GROZDANIĆ L. Sava, 1924, 4. četa, 1. bataljon.

GROZDANIĆ Vojo, iz Turjanskog, Otočac, desetar, ranjen 16. 9. 1943.

GROZDANOVIĆ P. Obrad, 1924, Sopotnica, Gadžin Han, u NOB od 1944, 3. bataljon.

GROZDANOVIĆ Todorov Obrad, 24. 10. 1925, D. Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

GROZDANOVIĆ Stanče Petronije, 7. 8. 1925, Veliki Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.

GROZDANOVIĆ Vukadinov Petronije, 6. 12. 1917, V. Vrtop, Gadžin Han, stolar, borac od 14. 12. 1944, bataljonski higijeničar.

GROZDANOVIĆ Luke Sava, 1924, Koprivnica, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944, teško ranjen kod Zagreba, umro u maju 1945.

GROZDANOVIĆ Lukin Sima, 15. 11. 1904, Koprivnica, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

GROZDANOVIĆ Petronijev Vukadin, 6. 12. 1917, V. Vrtop, Gadžin Han, stolar, u NOB od 14. 11. 1944, bolničar.

GROZDANOVIĆ Tihomirov Milentije, 9. 3. 1925, Donji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

GRUBAČ Ise Dušan, 1927, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1943, delegat voda, 2. bataljon.

GRUBIĆ Savin Milan, 22. 11. 1919, Vrebac, Gospić, metalski radnik, u NOB od 25. 11. 1942, kapetan, pomoćnik komesara brigade, od 24. 10. 1944. do pobjede.

GRUBIĆ Ise Sava, 3. 8. 1898, Vrebac, Medak, Gospić, policajac, u NOB od 16. 12. 1944.

GRUBIĆ Steve, na sremskom frontu vojnosudski istražitelj.

GRUBIŠIĆ Branko, iz Kupirova, D. Lapac, 1. bataljon, delegat voda.

GRUBIŠIĆ Mile Dušan, 1922, Kupirovo, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo 1942. u Jezeranima.

GRUBIŠIĆ Đuro, 1926, 4. bataljon, kurir u štabu.

GRUBIŠIĆ Đurđa Jovan, 1918, V. Popina, dak, u NOB od 27. 7. 1941, komesar 4. bataljona (28. 1. - 16. 4. 1943), pa obavještajni oficir u brigadi, poginuo 26. juna 1943. kod Perušića.

GRUBJEŠIĆ Đure Milan, 1925, Kupirovo, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Bosni decembra 1943.

GRUBJEŠIĆ Đure Stevo, 1921, Kupirovo, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Mazinu krajem januara 1943.

GRUBOR Dane Dragan, 21. 11. 1921, Tiškovac, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, pomoćnik komesara 1. bataljona, kapetan.

GRUBOR Radin Jovo, 1918, Brloška, Dubrava, poginuo kod Travnika krajem 1943.

GRUBOR Nikica, u prvom sastavu 1. bataljona.

GRUBOR Vlado, u prvom sastavu 1. bataljona.

GRUJIČIĆ Brankov Aleksandar, 17. 8. 1923, Beograd, bravar, u NOB od 13. 2. 1944.

GRUJIČIĆ Nikole Bogdan, 1925, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od maja 1942, 4. bataljon.

GRUJIČIĆ Petra Bogde Petretin, 1. 3. 1924, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 16. 6. 1943.

GRUJIČIĆ Jove Bojka, 6. 4. 1924, Mlakva, Perušić, domaćica, Srpkinja, u NOB od aprila 1942, 4. bataljon.

GRUJIČIĆ Petra Đorđe Petretin, 18. 3. 1919, u SAD, u NOB od 1941, 4. bataljon, komandir čete, ranjen februara 1943, na Mazinskoj planini, poginuo u Centralnoj bolnici na Zelengori juna 1943.

GRUJIČIĆ Mane Ilija, 17. 4. 1926, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 5. 5. 1942, stariji vodnik, 4. bataljon.

GRUJIČIĆ Živanov Ivan, 2. 7. 1920, Miličinica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1944.

GRUJIČIĆ Jovana Ljubinka, 17. 8. 1926, Smederevo, radnica, u NOB od 1944, bolničarka.

GRUJIČIĆ Damjana Mane, 1924, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, u NOB od januara 1942, 4. bataljon, ranjen na Mazinskoj planini, nestao u koloni ranjenika u Bosni proljeća 1943.

GRUJIČIĆ Nikole Mara, 1926, Mlakva, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, 4. bataljon.

GRUJIČIĆ Dmitra Mileta, 21. 2. 1901, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo 1944. kod Vrepca (pozadinski radnik).

GRUJIČIĆ Milica, 1921, Mlakva, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, 4. bataljon.

GRUJIČIĆ Dragomira Milorad, 1919, Đurđevac, Mionica, 1. bataljon.

GRUJIČIĆ Milana Milorad, 19. 8. 1919, Đurđevac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

GRUJIČIĆ Milana Miloš, 26. 8. 1919, Đurđevac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

GRUJIČIĆ Milovan, 25. 9. 1924, Đurđevac, Mionica, đak, u NOB od 7. 10. 1944, zastavnik, delegat voda.

GRUJIČIĆ Miroslav, 8. 12. 1923, Radobić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

GRUJIČIĆ Radomira Miroslav, 15. 2. 1923, Radobić, Mionica, 1. bataljon.

GRUJIČIĆ Đure Nikola Jucin, 10. 11. 1922, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, delegat voda, poginuo 1942, kod Kosinja.

GRUJIČIĆ Petra Pejo Pejcan, 7. 4. 1914, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, 4. bataljon, ranjen kod Marina, poginuo u koloni Centralne bolnice na Zelengori juna 1943.

GRUJIČIĆ Dmitra Petar, 21. 9. 1904, Mlakva, Perušić, žandarm. Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon.

GRUJIĆ Albinović Mara, 15. 2. 1925, Kosinj, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka, 3. bataljon.

GRUJIĆ Aleksandar, 1923, Beograd, 4. pa, 1. bataljon.

GRUJIĆ Milutinov Dušan, 21. 9. 1923, Počakovina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

GRUJIĆ Vasilja Jandrija, 4. 12. 1908, Srb, Donji Lapac, podoficir, u NOB od 11. 8. 1942, poručnik, komandir čete.

GRUJIĆ Jovanka, 1920, u spisku članova brigadne kulturne ekipe.

GRUJIĆ Stojanova Jovanka, Požarevac, 24. 5. 1926, radnica, u NOB od 13. 12. 1944, bolničarka.

GRUJIĆ Milića Milić, Ćićo, 1915, Brdo, Vojnić, u NOB od 19. 9. 1941, 3. kordunaški bataljon, poginuo 14. 11. 1942, kod Slunja, sahranjen u Zbjegu.

GRUJIĆ Nikola, 1. četa, 2. bataljon, delegat voda.

GRUJIĆ Slobodan, 2. četa, 3. bataljon.

GRUJIĆ Stojan, u spisku 249 poginulih krtijaša, desetar.

GRUJIĆ Stojan, 1919, 1. četa, 2. bataljon.

GRUJIĆ Dušana Stojan, 1919, Idoš, Kikinda, šofer.

GRUJIĆ (GRUJOVSKI) Dušana Stojan, 5. 8. 1919, Gostivar, u NOB od 15. 1. 1945, poginuo 9. 4. 1945. kod Vrbanje, desetar, 1. bataljon.

GRUJOVSKI Borivoja Zaga, 11. 11. 1927, Mavrovo, Gostivar, učenica, u NOB od 23. 12. 1944.

GRŠETA (ili GRŽETA) Dušan, 1923, 3. četa, 2. bataljon.

GRŽENTIĆ Šimin Ivan, 1919, Vinjerac, Zadar, u NOB od 1943, intendant 1. bataljon.

GULAN Petar, četa za vezu.

GRŽINA Antona Milan, 24. 11. 1924, Jablanac, Senj, zemljoradnik, u NOB od 26. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. "kod Batrovaca.

GRŽINČIĆ Josip, 4. bataljon, 7. 6. 1944. upućen na liječenje u Liku.

GUTERINA Aleksandar Cigo, u prvom sastavu 1. bataljona.

GUDOVIĆ Veselina Radivoje, 1924, Lukavac, Valjevo, poginuo 17. 11. 1944. kod Velikih Radinaca.

GUŠAN Vlado, poginuo na sremskom frontu.

GUŠIĆ Josipa Dragić, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GVOZDENAC Cvijan, 1923, 2. četa, 2. bataljon.

GVOZDENOVIĆ Jovana Dušan, 1911, Radonja, Vojnić, u NOB od 1941, bolničar, 3. bataljon, poginuo 12. 8. 1942, u Jezeranima.

GVOZDENOVIĆ Đure Marko, 1920, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GVOZDENOVIĆ Miloša Nikola, 1904, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GVOZDENOVIĆ Stanka Pavao, 1916, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 9. 12. 1942 (8. divizija).

GVOZDENOVIĆ Sime Rade, 1923, Brdo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

GVOZDIĆ Ilija, operativni oficir brigade (mart-maj 1943).

GVOZDINEC J. Cvijan, 1923, 2. četa, 2. bataljon.

H

- HAJDIN JOVANA Dragan, 1913, Vojišnica, Vojnić, kovač, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDIN Đuro, 1914, zemljoradnik, u NOB od januara 1942, komandir voda, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDIN Nikole Đuro, 1919, Hajdini, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 21. 1. 1943; (8. divizija).
- HAJDIN Josifa Josif Joco, 1916, Vojišnica, Vojnić, podoficir, u NOB od oktobra 1941, operativni oficir, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 11. 1942. kod Kamenskog mosta.
- HAJDIN Jovo, 1912, seljak, u NOB od jula 1941, delegat voda, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDIN Mile Jovo, 1921, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDIN Miloša Milić, 1920, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 13. 7. 1944. (8. divizija).
- HAJDIN Petra Milić, 1920, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDIN Mile Miloš, 1917, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 2. 5. 1943. (8. divizija).
- HAJDIN Mile Miloš, 1918, Hajdini, Vojnić, 3. bataljon, ranjen 31. 7. 1942. kod Žute Lokve, nestao u koloni Centralne bolnice juna 1943.
- HAJDIN Nikole Miloš, 1914, Hajdini, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDIN Petra Miloš Miso, 1922, Hajdini, Vojnić, postolar, 3. kordunaški bataljon.
- HAJDUKOVIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
- HAJDUKOVIĆ Ilije Zdravko, 1924, Prokibe, Otočac, poginuo kod Bruvna, oktobra 1943.
- HAJT Matije Mirko, 1. 12. 1927, Zemun, automehaničar, u NOB od 3. 11. 1944.
- HALILOVIĆ Branko, 12. 11. 1925, Pakrac, činovnik, u NOB od 18. 11. 1944.
- HEĆIMOVIĆ Martin, iz Perušića, u spisku ranjenih 28. 12. 1942.
- HEĆIMOVIĆ Martina Nikola Bracija, 3. 11. 1920, Perušić, radnik, u NOB od 1941, komesar 2. čete u 4. bataljonu, poginuo 26. 2. 1944. kod Slunja, narodni heroj.
- HEĆIMOVIĆ Stipe, 1918, Perušić, 4. bataljon, vodnik, u spisku ranjenih, 28. 12. 1942.
- HEJTIĆ Milorada Janko, 1922, Raduša, Ub, zemljoradnik, 2. bataljon.
- HEKTOR (ili EKTOR) Frank, iz Zadra, politički komesar čete, u 2. bataljonu.
- HELD Lazo, u prvom sastavu 1. bataljona.
- HERTAR Jerko, 2. bataljon.
- HINIĆ Petrov Božo, 1915, Debelo Brdo, Titova Korenica, rudar, u NOB od 1941, 3. bataljon, komesar čete, poginuo kod Užičke Požege 5. 9. 1944.
- HINIĆ Đurin Dušan, Zalužnica, poginuo 1943. kod Gospića.
- HINIĆ Mile Gojko, Turjanski, Otočac, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.
- HINIĆ Jovo, u prvom sastavu 1. bataljona.

HINIĆ Mladen, 11. 9. 1926, Lovinac, Gračac, gimnazijalac, u NOB od 21. 10. 1944, 1. bataljon.

HINIĆ Vuje Stevan, 1923, Turjanski, Otočac, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.

HINIĆ Stevo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

HINIĆ Pave Vajo, 1923, Turjanski, Otočac, poginuo 1943. kod Perušića.

HLADNIK Rolf, 1914, u NOB od kraja 1943, 2. četa, 3. bataljon.

HLADNIK Franca Rok, 14. 7. 1916, Tržič, krojač, u NOB od 15. 10. 1944, 2. bataljon.

HOHŠTETNER Vojko, u NOB od 1941, zamjenik komandanta brigade od kraja oktobra do 2. 12. 1942, poginuo 1944. godine.

HOJIĆ Pribislav, 4. bataljon.

HOJT Matijin Mirko, 1. 12. 1927, Zemun, mehaničar, u NOB od oktobra 1944, četa za vezu.

HOJT Petar, 1927, Zemun, u NOB od oktobra 1944.

HOTIĆ Anton, muzičar.

HOTIĆ Josip, muzičar.

HORVATOVIĆ Josipov Mate, 1914, Mušaluk, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. kod Žegara.

HOTIĆ Meho, 1908, 1. četa, 4. bataljon.

HRASTIĆ Tobija, 1909, Pazin, 1. četa, 4. bataljon, ranjen 10. 1. 1944. kod Šipova.

HRELJA Branko, 1925, Rijeka, 4. četa, 3. bataljon.

HRISTIĆ Dragomirov Milivoj, 15. 8. 1926, Barakevo, kovač, u NOB od 11. 12. 1944, 2. bataljon.

HRKIĆ Jovo, 1911, radnik, u NOB od 13. 4. 1942, u oktobru 1942. desetar u 4. banijskom bataljonu.

HRKIĆ Stevo, 1920, zanatlija, u NOB od 20. 3. 1942, u oktobru 1942. desetar u 4. banijskom bataljonu.

HRNJAK Vlade, 1926, Plitvice, 2. bataljon.

HRUŠKAR Cvijeta, oktobra 1942. bolničarka u 3. četi 2. bataljona.

HRVIĆ Ibrahimov Hasib, 1909, Piskavica, Gračanica, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

HRVIĆ Smail Smajo, u spisku vođa izviđačkih odjeljenja (1945).

HRŽENJAK Andrijin Juraj Duka, 13. 10. 1917, Zimić, Karlovac, pravnik, u NOB od 1941, prvi zamjenik komesara 2. bataljona (do 8. 8. 1942).

HUDIN Francov Franc, 13. 6. 1919, Šalovci, Murska Sobota, zemljoradnik, u NOB od 20. 6. 1944, desetar.

I

ICIĆ Svetomira Slobodan, iz Vakupa, Aleksinac, 3. bataljon, poginuo 20. 1. 1945. kod Šida, sahranjen s lijeve strane pruge Gibarac - Šid.

IGIĆ Milanov Milan, 15. 8. 1922, Lok, Titel, krojač, u NOB od 2. 10. 1944, zastavnik, delegat voda.

IGNJATOVIĆ Đure Božidar, 15. 11. 1923, Dobri Do, Pirot, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944, vodnik, četa za vezu.

IGNJATOVIĆ Blagoja Dragoljub, 1923, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon, poginuo 18. 1. 1945. kod Šida.

IGNJATOVIĆ Obradov Dragoljub, 15. 11. 1921, Jagnjilo, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 19. 12. 1944.

IGNJATOVIĆ R. Ljubivoje, 12. 6. 1926. (ili 1927) Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, protuoklopna četa.

IGNJATOVIĆ Milan, 5. 7. 1924, Dokmir, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

IGNJATOVIĆ Milisav, 2. bataljon.

IGNJATOVIĆ R. Milivoje, 19. 7. 1927, Strmna Gora, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

IGNJATOVIĆ Rafaila Miloje, 1925, Strmna Gora, Valjevo, u NOB od 20. 9. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

IGNJATOVIĆ D. Milorad, 1926, Ljutice, Koceljevo, u NOB od 10. 10. 1944, poginuo na Savi 20. 10. 1944.

IGNJATOVIĆ Spasojev Milovan, 22. 9. 1922, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

IGNJATOVIĆ Radoje, 1924, Jagnjilo, Mladenovac, 2. bataljon.

IGNJATOVIĆ Tihomirov Radoje, 5. 5. 1925, Jagnjilo, Mladenovac, đak, u NOB od 19. 12. 1944.

IGNJATOVIĆ Vitomir, 1927, protivtenkovska četa.

IGNJATOVIĆ Velimirov Stevan, 15. 8. 1923, Višesava, Bajina Bašta, učenik učiteljske škole, u NOB od 16. 9. 1944, predavač na kursovima pri štabu brigade.

IHAROSKI Ivan, borac 4. bataljon.

IKOMAR Janko, u spisku nestalih boraca.

IKONIĆ Slavka Milija, 15. 2. 1921, Vrhovine, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

IKONIĆ Slavko, 1922, 3. četa, 1. bataljon.

IKOROŠKI Ivan, 1914, 1. četa 4. bataljon.

ILČIĆ Vojislava Milan, poginuo na sremskom frontu.

ILIĆ Save Arsenije, 1927, Drenovac, Vranje, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

ILIĆ Stojana Arsenije, 6. 2. 1927, Drenovac, Vranje, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

ILIĆ Dmitra Blagoje, 1924, Čagrovac, Gadžin han, u NOB od 4. 11. 1944, poginuo aprila 1945.

ILIĆ Đure Blagoje, 1920, Brajkovići, Kosjerić, zemljoradnik, mlađi vodnik, 3. bataljon.

ILIĆ Josipov Borivoje, u spisku ranjenih na sremskom frontu.

ILIĆ M. Danilo, 1921, 2. bataljon.

ILIĆ Ž. Dobrivoje, 15. 11. 1919, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, vođa izviđačkog odjeljenja.

ILIĆ Lazarev Dragoljub, 5. 10. 1925, Markovište, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

ILIĆ Vukosava Dragoljub, 16. 2. 1927, Mionica, đak, borac od 16. 9. 1944, četa za vezu.

ILIĆ Vukosava Dragoljub, 1917, Valjevo, u NOB od 1944, 1. bataljon.

ILIĆ Dušan, iz Mogorića, 2. bataljon.

ILIĆ Miloja Dušan, 4. 4. 1924, Ljutice, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Miloša Dušan, 1911, D. Suvaja, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, komandir čete u 1. bataljonu, poginuo 17. augusta 1944. na Sutjesci.

ILIĆ Mile Đuro, rođen 1919.

ILIĆ Nikole Gojko, 13. 3. 1926, Beograd, đak, u NOB od 11. 9. 1944, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

ILIĆ Nikole Gojko, 1926, od Beograda, zemljoradnik, u NOB od 11. 11. 1944. desetar.

ILIĆ Danila Ilija, 6. 7. 1926, Trlić, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Markov Ilija, 1923, Orovac, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo 1942. u Lapcu, sahranjen u Orovcu.

ILIĆ Genadija Konstantin, 24. 1. 1925, Beograd, činovnik, u NOB od 1944.

ILIĆ V. Krsto, 15. 7. 1924, Tetovo, kovač, u NOB od 6. 12. 1944, protivavionska četa.

ILIĆ Ljubisav, 1927, 2. četa, 1. bataljon.

ILIĆ R. Ljubomir, G. Lajkovac, Mionica.

ILIĆ Bisin Mateja, 12. 10. 1922, Melničani, Debar, đak, u NOB od 23. 12. 1944, 5. bataljon, pa 3. bataljon.

ILIĆ Mihajlo, 10. 11. 1925, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

ILIĆ Miladin, 1919, Braković, Kosjerić, 1. bataljon.

ILIĆ Dušana Miladin, 26. 5. 1919, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Milan, 1923, Jasenovac, Knez Selo, Niš, u NOB od 1944, 3. bataljon.

ILIĆ Rade Milan, 1926, Marin, Gračac, u NOB od 1. 3. 1943, nestao 4. 4. 1943. na Tubišniku iznad Žegara.

ILIĆ D. Milan, 1923, protivtenkovska četa.

ILIĆ Spasoja Milašin, 1927, (1926), D. Krčin, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944. 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

ILIĆ Radosava Milinko, poginuo na sremskom frontu.

ILIĆ Milisav, 1925, Osečenica, Mionica, inženjerska četa.

ILIĆ Jevrema Milisav, 9. 7. 1927, D. Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ILIĆ M. Milisav, 1923, Baljkovac, Kragujevac, zemljoradnik, 2. bataljon.

ILIĆ Milovanov Milisav, 21. 6. 1923, Beljina, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

ILIĆ Slobodanov Milivoj, 30. 10. 1925, Resnica, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 26. 9. 1944.

ILIĆ Markov Milivoje, 17. 12. 1922. Galovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

ILIĆ Radomira Milivoje, 6. 1. 1922, Guncati, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Rajkov Milivoje, 10. 2. 1910, Metlić, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944.

ILIĆ Slobodana Milivoje, 1924, Koceljevo.

ILIĆ Dimitrija Milorad, 21. 9. 1921, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Milosav, 1922, Salakovac, Malo Crnice, sanitet.

ILIĆ Bogosava Milosav, 1. 12. 1920, Orahovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1944.

ILIĆ Bogosava Milosav, 1922, Savković, Ljubovija, 2. bataljon.

ILIĆ Dimitrija Milovan, 1921, Stepoevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

ILIĆ Mladen, 1919, 1. četa, 3. bataljon.

ILIĆ Mladen, 1922, Jastrebac, Vlasotince, student, 4. bataljon.

ILIĆ Mladen, kuvar, 4. bataljon.

ILIĆ Mladen, 1922, Jastrebac, Vlasotince, kurir, 4. bataljon.

ILIĆ Jove Nikola, iz Mogorića, Gospić, u NOB od 1941, delegat voda, 2. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.

ILIĆ Stanoja Paun, 2. 11. 1927, Umka, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Dragutina Radenko, 19. 4. 1929, Han Pijesak, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

ILIĆ Milorada Radiša, 2. 8. 1921, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Milošev Radivoje, poginuo kod Vrbanje 12. 4. 1945.

ILIĆ Milana Radivoje, 14. 2. 1920, Ripanj, Beograd, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, ranjen 10. 4. 1945, prenešen u Ripanj, gde je umro.

ILIĆ Radoje, 1917, 2. četa, 1. bataljon.

ILIĆ Svetislavov Radoje, 1919, Potočac, Paraćin, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon.

ILIĆ Svetolika Radoje, 17. 9. 1917, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Radomir, 1922, izviđačka četa.

ILIĆ Radomir, 1926, Barajevo, 2. bataljon.

ILIĆ Jovanov Radomir, 15. 4. 1923, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

ILIĆ Stanojev Radomir, 6. 7. 1925, Umka, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ILIĆ Miloradov Radovan, 1. 4. 1924, M. Borak, Lajkovac, trgovački pomoćnik, borac od 9. 10. 1944.

ILIĆ Milorada Radiša, 1921, M. Borak, Lajkovac, 1. bataljon.

ILIĆ Slobodan, iz Vakupa, Aleksinac, desetar, 3. bataljon, poginuo i sahranjen kod Sida 19. 1. 1945.

ILIĆ Veličkov Srboljub, 30. 9. 1914, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

ILIĆ S. Stanko, 1927, 3. bataljon.
 ILIĆ Stevo, vodnik, 1. bataljon.
 ILIĆ Vojislava Svetozar, 1. 5. 1920, Barajevo, mesar, u NOB od 8. 10. 1944.
 ILIĆ Svetolikov Vasilije, 7. 4. 1920, D. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 ILIĆ Milinkov Vlada, 10. 12. 1926, Maljević, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 23. 10. 1944.
 ILIĆ Pilipa Vladimir, 15. 8. 1922, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ILIĆ Vojislav, 1926, 1. četa, 3. bataljon.
 ILIĆ Milojev Vojislav, 5. 6. 1920, Barajevo, radnik, borac od 16. 10. 1944.
 ILIĆ Dragoljuba Živojin, 15. 2. 1922, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.
 ILIĆ Živorad, 1921, četa za vezu.
 ILIĆ Dragića Živorad, 28. 12. 1921, Zavlaka, Krupanj, trgovački pomoćnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 ILINIĆ Stevan, poginuo na sremskom frontu.
 ILJAZOVIĆ Iljaza Faik, 1915, Tetovo, čistač obuće, u NOB od 1944.
 IMAMOVIĆ Ilija (ili Ilijas), 1910, Bjeljina, 1. bataljon.
 IMAMOVIĆ Mustafe Iljaz, 10. 5. 1921, Bjeljina, zanatlija, u NOB od 1944.
 INJAZOVIĆ Franka, 1. bataljon.
 ISAILOVIĆ Aleksandra Dara, 28. 3. 1927, Beograd, domaćica, u NOB od 1944, bolničarka.
 ISAILOVIĆ Ilija, 1922, izviđačka četa.
 ISAILOVIĆ Blagoja Ilija, 13. 8. 1925, (ili 1926), Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 12. 9. 1944.
 ISAILOVIĆ Svetozara Milica, 25. 3. 1925, Obrenovac, krojačica, u NOB od 14. 12. 1944, bolničarka.
 ISAILOVIĆ Radoja Miloš, 5. 2. 1922, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, 2. bataljon.
 ISAILOVIĆ Žarko, 1921, izviđačka četa.
 ISAILOVIĆ Žarko, 4. bataljon, poginuo i sahranjen 12. 2. 1945. kod Adaševaca.
 ISAILOVIĆ Žarko, 1921, Kalinovac, Ub, 4. bataljon.
 ISAILOVIĆ B. Ilija, iz Železnika, 1. četa, 1. bataljon, poginuo u proljeće 1945.
 ISAJLOVIĆ Milan, 2. četa, 1. bataljon.
 ISAJLOVIĆ Miloš, 1922, Ripanj, Beograd, 1. bataljon.
 ISAJLOVIĆ Žarko, 1921, Savinovac, Ub, 4. bataljon.
 ISAKOVIĆ G. Svetolik, 1916, 3. bataljon.
 ISAKOVIĆ Stolin Svetolik, 22. 10. 1915, Zubovce, Gostivar, gostioničar, borac od 23. 12. 1944.
 ISKRA Josipa Ivan, 1924, Studena, Rijeka, 4. bataljon, poginuo kod Travnika decembra 1943.

ISMAILOVIĆ Hilmo, 1912, 3. četa, 4. bataljon.

ISPAŠTEK Đuro, 3. četa, 4. bataljon.

IVACIĆ Antina Blaženka, 19. 12. 1925, Goražde, domaćica, u NOB od 15. 9. 1944, prištapska četa.

IVANAC Franca Franc, 11. 5. 1921, Buče, Šmarje pri Jelšak, tesar, borac od 18. 10. 1944.

IVANČEVIĆ Milorada Aleksandar, 1. 1. 1931, Beograd, radnik, u NOB od 1944, kurir.

IVANČEVIĆ Dane, iz Zalužnice, Otočac, desetar, ranjen 16. 9. 1943.

IVANČEVIĆ Dušan, iz Turjanskog, Otočac, 2. bataljon, poginuo kod Pađena, 4. 4. 1943.

IVANČEVIĆ Stankov Dušan, 1923, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941. komandir čete.

IVANČEVIĆ Đuro, 2. bataljon, umro (srčani udar) u vrijeme borbe za Bilaj 16. 9. 1943.

IVANČEVIĆ Nikole Jovo Jelen, 1920, Počitelj, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, od 28. 1. 1943. komandir čete u 2. bataljonu.

IVANČEVIĆ Milan, iz Zalužnice, Otočac, poginuo 4. 8. 1943, sahranjen u Perušiću.

IVANČEVIĆ Milan, 1910, 4. četa, 3. bataljon.

IVANČEVIĆ Ilijin Milan Mićo, 1920, Počitelj, Gospić, đak, u NOB od 1941, delegat voda u 2. bataljonu.

IVANČEVIĆ Vaje Milan, 14. 7. 1910, Vrhovine, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 27. 12. 1944.

IVANČEVIĆ Vaje Milan, 1912, Turjanski, Otočac, poginuo u Sremu 1945.

IVANČEVIĆ V. Mile, 1910, sanitet.

IVANČEVIĆ Momčila Milka, 1927, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, vodnik-bolničarka, 2. bataljon.

IVANČEVIĆ Danin Rade, 1922, Turjanski, Otočac, poginuo na Krnjoj jeli 9. 8. 1944.

IVANČEVIĆ Rade, iz Rudopolja, Otočac, vodnik, 3. bataljon, poginuo 5. 9. 1944. u Papratištu, kod Užičke Požege.

IVANČIĆ Stjepan, u prvom sastavu 1. bataljona.

IVANIŠEVIĆ Bude, iz Bjelopolja, Korenica, desetar u 3. četi, 3. bataljon, poginuo 9. 4. 1944, na Međedaku, Srb, ostao na položaju.

IVANIŠEVIĆ Steve Đuro, 1914, Vedašić, Korenica, 2. bataljon, poginuo 1944. u Srbu.

IVANIŠEVIĆ Isin Maćo, Bjelopolje, Korenica, 15. 2. 1902, zemljoradnik.

IVANIŠEVIĆ Mane, iz Rudopolja, Otočac, 1. bataljon, vodnik.

IVANIŠEVIĆ Milan, Vrhovine, Otočac, 3. bataljon, poginuo 18. 8. 1943, sahranjen u Perušiću.

IVANIŠEVIĆ Ilije Mišo, 1921, Dugi Dol, Otočac.

IVANČEVIĆ Tomin Momčilo, Boljševik, 1900, Počitelj, Gospić, u NOB od januara 1942, 2. bataljon.

AAA

IVANISEVIC Milin Vojo, 15. 3. 1925, Rudopolje, Vrhovine Otočac, zemljoradnik, delegat voda, 27. 10. 1943.

IVANKOVIĆ Branko, 2. bataljon.

IVANKOVIĆ Mate, četa za vezu.

IVANKOVIĆ Miodrag, 1924, 4. četa, 4. bataljon.

IVANKOVIĆ Mato, radiotelegrafist.

IVANKOVIĆ Milića Petar, 1916, Ivankovo Selo, 3. kordunaški bataljon.

IVANOVIĆ Bogosav, 1914, 4. četa, 1. bataljon.

IVANOVIĆ Bogdan, 1914, 4. bataljon.

IVANOVIĆ Dragutina Božidar, 14. 12. 1915, Stapar, postolar, u NOB od 1944.

IVANOVIĆ Petrov Božidar, 14. 2. 1929, Beograd, đak, borac od 15. 10. 1944.

IVANOVIĆ Božidarova Danica, 18. 3. 1924, Bijeljina, Abiturjent, u brigadi od 1. 1. 1945, dopisnik, poginula 10. maja 1945. kod Zagreba.

IVANOVIĆ Dragoslav, u spisku poginulih na sremskom frontu.

IVANOVIĆ Danila Gajo, 1918, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

IVANOVIĆ Milisava Luka, 1. 8. 1914, Ljutice, Požega, zemljoradnik, u NOB od 1944.

IVANOVIĆ Miloradov Ljubivoje, 18. 5. 1930, Beljina, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

IVANOVIĆ Janka Marica, 10. 5. 1921, Grahovo, 3. bataljon.

IVANOVIĆ Rade Marko, 1924, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 13. 7. 1943 (8. divizija).

IVANOVIĆ Milića Mile, 1922, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

IVANOVIĆ Dragana Miloš, 1920, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 21. 1. 1943. (8. divizija).

IVANOVIĆ Vasilija Miloš, 1910, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

IVANOVIĆ Miodrag, prateća četa, 3. bataljon.

IVANOVIĆ Čedomirov Miodrag, 5. 8. 1919, Barajevo, kovač, borac od 14. 12. 1944.

IVANOVIĆ Marka Mirko, 1920, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 22. 7. 1944. (8. divizija).

IVANOVIĆ Momčilo, poginuo na sremskom frontu.

IVANOVIĆ Marka Rade, 1904, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

IVANOVIĆ Marka Rade, 1920, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 26. 11. 1943. (8. divizija).

IVANOVIĆ Gliše Radivoje, 1924, Mali Mokri Lug, Beograd, u NOB od 12. 12. 1944, 1. bataljon.

IVANOVIĆ Lukin Radovan, 6. 11. 1918, Jagnjilo, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 24. 10. 1944.

IVANOVIĆ Ljubomirov Ranko, 23. 11. 1914, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

IVANOVIĆ Radomira Slavko, 7. 4. 1924, Beograd, đak, u NOB od 1944, 4. bataljon.

\

- IVANOVIĆ Milana Slobodan, 19. 8. 1914, Gola Glava, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, četa za vezu.
- IVANOVIĆ Srećko, 9. 12. 1921, Beograd, u NOB od 4. 10. 1944.
- IVANOVIĆ Mihajlov Stojan, 7. 8. 1921, Ljutice, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 24. 11. 1944, 3. četa, 3. bataljon.
- IVANOVIĆ Milana Vladan, 22. 4. 1922, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- IVANOVIĆ Vojislav, u spisku boraca koji su umrli u toku rata.
- IVANOVIĆ Živko, 1920, Lojanica, Vladimirci, radni vod, 4. bataljon.
- IVANOVIĆ Ljubomirov Živojin, 7. 1. 1920, Karanovac, Varvarin, stolar, u NOB od 3. 12. 1944.
- IVANOVIĆ Radoslava Živojin, 17. 12. 1916, Beograd, šofer-mehaničar, u NOB od 1944.
- IVAS Ante Fici, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
- IVČIĆ Dinko, iz Šibenika, 4. bataljon, delegat voda.
- IVČIĆ Stojana Mile, 8. 1. 1910, Ličko Petrovo Selo, šofer, u NOB od 3. 11. 1944.
- IVELIĆ Mile, 1910, 4. bataljon, pa četa za vezu.
- IVČIĆ Svetozarov Gavro, 1.11. 1912, Topolje, Ivanić Grad, mehaničar, borac od 6. 11. 1944.
- IVIĆ (IVIČIĆ) Jadre Dinko, 14. 12. 1923, Novigrad, Zadar, 4. bataljon, delegat voda.
- IVIĆ Ivica, 1. bataljon.
- IVKOV Jecin Radivoj, 7. 8. 1921, Stapar, Apatin, zemljoradnik, u NOB od 30. 10. 1944.
- IVKOVIĆ Dragoslav, 1. četa, 3. bataljon.
- IVKOVIĆ Dušan, komandir voda, 3. bataljon.
- IVKOVIĆ Save Dušan, 1902, Donja Trebinja, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.
- IVKOVIĆ Živomira Vojin, 1918, Rubribreza, Lajkovac.
- IVOŠEVIĆ Stevana Đuro, 1921, Brdo Selo, Vojnić, komandir voda, 3. kordunaški bataljon.
- IVOŠEVIĆ Miloša Milanko, 1909, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
- IVOŠEVIĆ Miloša Miloš, 1922, Ivošević Selo, Karlovac, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942. u Jezeranima.
- IVOŠEVIĆ Radin Tode, 1922, Drežnica, Ogulin, činovnički pripravnik, u NOB od 25. 5. 1942, 2. bataljon, vodnik.

J

- JACHA Dane Mićo, 1926, Donji Babin Potok, Otočac, vodnik, 3. bataljon, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.
- JACETIĆ Branko, 24. 11. 1921, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.
- JACIMOVIĆ Vladimir, 1925, 1. četa, 1. bataljon.

JACIMOVIĆ Ljubomira Vladimir, 15. 12. 1925, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JAGODIĆ S. Milan, 10. 8. 1920, Koprivna, Prijepolje, u NOB od oktobra 1944, komanda pozadine.

JAGODIĆ Stanka Milan, 10. 8. 1913, Vilić Selo, Slavonska Požega, zanatlija, u NOB od 20. 10. 1944.

JAGODIĆ Strahinje Miodrag, poginuo na sremskom frontu.

JAGODIĆ Milovana Radenko, 15. 8. 1924, Tvrdovevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

JAJEVIĆ Alihov Elmaz, 17. 1. 1923, Gostivar, poslastičar, u NOB od 23. 12. 1944. poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JAJIĆ Petra Nikola, 1920, Tolić, Korenica, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen, umro 1943. u Končarevu Kraju.

JAKIČEVIĆ Radisav, 1923, 1. četa, 1. bataljon.

JAKIĆ Nedeljko, 1922, Kaštel Lukšić, Split, 1. četa, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Aksentije, 2. bataljon, u spisku ranjanih.

JAKOVLJEVIĆ Aksentije, 1928, 1. četa, 4. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Aleksandar, 4. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Mihaila Borivoje, 15. 10. 1906, Ivančiči, Gacko, šnajder, u NOB od 23. 10. 1944.

JAKOVLJEVIĆ Petra Dragoslav, 15. 10. 1925, Stepovevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

JAKOVLJEVIĆ Svetoslava Mihajlo, 25. 7. 1925, Popučke, Valjevo, đak, u NOB od 8. 10. 1944.

JAKOVLJEVIĆ Milan, 1926, Maskare, Varvarin, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Milan, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Milivoja Milan, 22. 5. 1926, Maskare, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JAKOVLJEVIĆ Z. Milan, Maskare, Varvarin.

JAKOVLJEVIĆ Milisav, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Dragoljuba Milisav, 15. 2. 1926, Stepovevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

JAKOVLJEVIĆ Milivoj, 2. četa, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Milivoje, 1927, 2. četa, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ R. Milivoje, 1924, Stepovevac, Lazarevac.

JAKOVLJEVIĆ Rad. Miloje, 1926, Stepovevac, u NOB od 1944.

JAKOVLJEVIĆ Sretenov Milorad, 1922, vodnik, izviđačka četa, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

JAKOVLJEVIĆ Milorad, 6. 6. 1923, Virovac, Markova Crkva, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, vođa izviđačkog odjeljenja, ranjen novembra 1944.

JAKOVLJEVIĆ Radosava Milorad, 1922, Virovac, Mionica, zemljoradnik, izviđačka četa.

JAKOVLJEVIĆ Živanov Milorad, 10. 10. 1911, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

JAKOVLJEVIĆ Dragoslava Milosav, 1926, u NOB od 1944.

JARIĆ Miloš, 1907, 4, četa, 1. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Vidakov Miloš, 15. 3. 1922, Zavlaka, Krupanj, zemljoradnik, desetar, u NOB od 16. 9. 1944.

JAKOVLJEVIĆ Sretena Miodrag, 8. 4. 1927, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944. 2. bataljon, poginuo 14. 3. 1945. kod Male Vašice.

JAKOVLJEVIĆ Pantelijin Predrag, 14. 6. 1911, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

JAKOVLJEVIĆ Milivoja Radisav, 28. 2. 1922, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JAKOVLJEVIĆ Jakova Savo, 1925, Cikote, Kosjerič, 3. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Dragića Slobodan, 1924, Popučke, Valjevo, 4. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Mencibana Slobodan, 1924, Popučke, Valjevo, 4. bataljon.

JAKOVLJEVIĆ Vladimir, 1916, Valjevo, sanitet.

JAKOPIĆ L. Josip, Štrmac, iz Svete Nedelje, Samobor, 4. bataljon, u spisku nestalih.

JAKIĆ Jove Aleksa, 1918, Glogovo, Gračac, 3. bataljon, vodnik, komandir voda.

JAKŠIĆ Vase Andrija, 1924, od Gračaca, radnik, Srbin, stupio u NOB jula 1942. 1. bataljon, poginuo kod Jajca januara 1944.

JAKŠIĆ Jelka, sekretar SKOJ-a u 2. bataljonu 1943.

JAKŠIĆ Jure, iz Sinca, 3. bataljon, u spisku poginulih.

JAKŠIĆ Luka, iz Glogovca, Gračac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Dobrljina na Baniji.

JAKŠIĆ Luka, 1921, Bobari, Nova Gradiška, 1. bataljon, poginuo na Sincu, sahranjen u Smiljanu.

JAKŠIĆ Luka, iz Glogova, Gračac, poginuo i sahranjen 3. 10. 1944, u Toplici.

JAKŠIĆ Milan, 1924, Glogovo, Gračac, 2. četa, 3. bataljon.

JAKŠIĆ Mile, Gračac, vodnik u četi, 3. bataljon, poginuo 14. 9. 1944. na položaju Bujačići, srez Valjevo, sahranjen u Bujačićima.

JAKŠIĆ Radin Mile, 1924, Glogovo, Gračac, u NOB od 11. 2. 1942, od jeseni 1944. komandir 4. čete, 3. bataljon, poginuo sredinom novembra 1944. na Fruškoj gori.

JAKŠIĆ Predrag, poginuo na sremskom frontu.

JAKŠIĆ Gavрила Radivoje, 7. 10. 1919, Srpske Moravice, Ogulin, 3. bataljon.

JAKŠIĆ Gaje Radovan, 15. 10. 1920, Srpske Moravice, podoficir., u NOB od 10. 9. 1944, vodnik.

JAKŠIĆ Lj. Radovan, 1920, 2. četa, 3. bataljon.

JANČULOVIĆ Đorđa Ljubiša, iz Čelija, Gadžin Han, poginuo 23. 1. 1945. kod Adaševaca.

JANEVIĆ Jovanov Dimitrije, 10. 10. 1924, Belovište, Tetovo, pekar, borac od 23. 12. 1944.

JANIČIJEVIĆ Živanov Dragoljub, 2. 6. 1920, V. Moštanica, opančar, borac od 14. 12. 1944.

JANIČIJEVIĆ Miloša Milan, 1926, Cairi, Trstenik, 3. bataljon

JANIĆ Kostin Bogdan Šmit, 15. 4. 1922, Čitluk, Gospić, u NOB od 25. 5. 1942, 2. bataljon, kurir, u septembru 1943. poslan u Istru.

JANIĆ Miloradov Dragan, 3. 8. 1926, Kosjerić, radnik, borac od 3. 12. 1944.

JANIĆ Đure Stanko, 9. 3. 1927, Uševce, Vranje, u NOB od 22. 11. 1944, 3. bataljon, u spisku ranjenih.

JANIČIJEVIĆ Ljubisava Dobrivoje, 14. 9. 1921, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JANIČIJEVIĆ Pavia Ćirilo, Kičevo, 14. 5. 1910, radnik, u NOB od 1944.

JANIČIJEVIĆ Miloša Milan, 1926, Cairi, Trstenik, u spisku ranjenih 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

JANKIČEVIĆ Sreten, 20. 4. 1920, Popučke, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1944.

JANKIČEVIĆ Janka Čedomir, poginuo na sremskom frontu.

JANKIČEVIĆ Nikodina Radisav, 1924, Popučke, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon.

JANKIČEVIĆ Nikodina Radosav, 20. 4. 1923, Popučke, Valjevo, mašinbravar, u NOB od septembra 1944.

JANKIČEVIĆ Nikodija Sreten, 1923, Popučke, Valjevo, u NOB od 20. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945, u Slatniku.

JANKOVIĆ Aleksa, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

JANKOVIĆ ALEKSANDAR, 1. bataljon.

JANKOVIĆ Đorđa Aleksandar, 8. 11. 1926, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944,

JANKOVIĆ Milorada Branislav, 25. 2. 1924, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JANKOVIĆ R. Branislav, sanitet, u spisku bolesnih 1945.

JANKOVIĆ Randela Branko, 1921, Taskovići, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

JANKOVIĆ M. Cvetko, 1912, 2. četa, 2. bataljon.

JANKOVIĆ Janka Čedomir, 4. 3. 1926, Golubac, zemljoradnik, u NOB od 1944,

JANKOVIĆ Dimitrije, 3. 5. 1925, Matijevac, Niš, poginuo od ustaša na Velebitu, sahranjen 16. 6. 1945. u Gospiću.

JANKOVIĆ Aleksandra Dragan, 1925, G. Grabovci, Valjevo, poginuo 1945. u Sre-mu.

JANKOVIĆ Dragiša, 1910, Vinča, Beograd, 2. četa, 4. bataljon.

JANKOVIĆ Dragiša, 1919, Vinča, Beograd, 1. bataljon.

JANKOVIĆ Milanov Dušan, 23. 2. 1927, Slavonski Brod, učenik srednje tehničke škole, borac od 18. 9. 1944.

JANKOVIĆ Dragutinov Ilija, 1923, Donji Dušnik, Gadžin Han, borac od 6. 12. 1944.

JANKOVIĆ Jove Ilija, 7. 1. 1922, Mogorić, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1941, poručnik, od 10. 2. 1945. komandir izviđačke čete.

JANKOVIĆ Vitomira Marinko, 1919, Godečevo, Kosjerić, bolničar, 2. bataljon, ranjen 12. 4. 1945.

JANKOVIĆ Milorada Milan, 7. 4. 1922, Bobova, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JANKOVIĆ Milan, 1926, Žarkovo, četa automatičara.

JANKOVIĆ Milana Milivoje, 11. 9. 1926, Oglađenovac, Valjevo, zemljoradnik, 1. bataljon.

JANKOVIĆ Pavlov Milovan, 5. 4. 1926, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

JANKOVIĆ Milun, 1926, u NOB od oktobra 1944, 1. bataljon.

JANKOVIĆ Dragoljuba Milutin, 15. 7. 1922, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

JANKOVIĆ Mihaila Miljko, 14. 11. 1918, Trbušnica, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

JANKOVIĆ Dragutina Miodrag, 1919, Lukovo, Svrlijig, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

JANKOVIĆ J. Miodrag, inženjerska četa, poginuo 6. 4. 1945, pokopan u Bačincima.

JANKOVIĆ Vlajka Miodrag, 15. 10. 1923, D. Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, protivavionska četa.

JANKOVIĆ Momčilo, 1927, Karlovac, 2. bataljon.

JANKOVIĆ Dragoljuba Nikola, 1924, Tolić, Mionica, 4. bataljon.

JANKOVIĆ Sretena Predrag, 1923, Lukavac, Valjevo, poginuo 9. 11. 1944, na Fruškoj gori.

JANKOVIĆ Aćimov Radivoje, 16. 2. 1922, Vujanovača, Valjevo, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

JANKOVIĆ Radivoje, 3. bataljon, 12. 12. 1944. poslan na operaciju hernie.

JANKOVIĆ Česlava Radmilo, 1926, Godljevo, Kosjerić, 4. bataljon, umro od rana 1945. u Gospiću.

JANKOVIĆ Radomir, izviđačka četa, poginuo 12. 4. 1945. kod Strošinaca, pokopan kod crkve.

JANKOVIĆ V. Radomir, 1. 11. 1926, Bunar, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.

JANKOVIĆ Milivojev Ranko, poginuo na sremskom frontu.

JANKOVIĆ Vojislavov Ratko, 10. 8. 1919, Osečina, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944, 3. bataljon.

JANKOVIĆ Svetislav, u NOB od jeseni 1944, četa za vezu.

JANKOVIĆ Veselina Svetomir, 1926, Svrlijig, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

JANKOVIĆ Milanov Vojislav, 5. 12. 1921, Oglađenovac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, bolničar.

JANKOVIĆ Zlatomir, 1918, 2. četa, 3. bataljon.

JANKOVIĆ Milutinov Zlatomir, 7. 10. 1918, Suvodanje, Valjevo, tkaoc, borac od 3. 12. 1944.

JANKOVIĆ Milorada Živan, 1922, Bobova, Valjevo, 2. četa, 1. bataljon.

JANKOVIĆ Živojin, 1922, 2. četa, 1. bataljon.

JANKOVIĆ Živojin, 1924, Bobova, Valjevo.

JANKOVIĆ Živorad, 1918, Bobova, srez podgorski, 3. bataljon.

JANKOVIĆ Života, 1918, Bobova, Valjevo,

JANKOVIĆ Svetozarov Života, 12. 2. 1924, Kamenica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 5. 11. 1944.

JANKOVIĆ Radoslava Životije, 5. 5. 1927, Božurevac, Trstenik, zemljoradnik.

JANJANIN Dure Ignjatije, 1913, Mlička, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon, komandir voda.

JANJEVIĆ Rade Janko, 15. 9. 1914, Danilovgrad, zemljoradnik, u NOB od 1943, zastavnik - delegat.

JANJANIN Milan, 1915, seljak, u NOB od 2. 3. 1942, 4. bataljon, komandir voda.

JANJATOVIĆ Vojin Mile, 1910, Srpsko polje, poginuo na Pivskoj planini augusta 1944.

JANJIĆ Bogdan, iz Divosela, 2. bataljon, kurir, ranjen 28. 4. 1943.

JANJATOVIĆ Simin Božo, 1919, Srpsko Polje, Otočac, poginuo kod Užičke Požege, 4. 9. 1944.

JANJIĆ Krste Bogde, 1922, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komandir voda u 2. bataljonu.

JANJIĆ M. Dragan, rođen 1926, 3. bataljon.

JANJIĆ Miloradov Dragan, 3. 8. 1926, Galovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

JANJIĆ Koste Dušan, 1923, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

JANANOVIĆ Miloradov Dragovan, poginuo na sremskom frontu.

JANJIĆ Milojko, 1921, intendantura.

JARČAR Novo, 1. bataljon, u spisku komandnog kadra 1944.

JARIĆ Pavia Miloš, 27. 2. 1926, Javornik, opančar, u NOB od 1941.

JARIĆ Rade, u prvom sastavu 1. bataljona.

JARIĆ Sanja, 1943, u četi za vezu.

JARMEĆ A. Ivan, potporučnik, 3. bataljon.

JARMEK Ivan, 3. bataljon, u vrijeme beogradske operacije intendant bataljona.

JASENKO Ivica, 18. 5. 1912, Nova Rača, Bjelovar, Hrvat, radnik, u NOB od 1943, komesar 4. bataljona.

JATAKOVIĆ Milan, 1916, 4. četa, 1. bataljon.

JATAKOVIĆ (LATAKOVIĆ) Svetislava Miloš, 20. 4. 1916, Tvrdojevac, Ub, krojač, u NOB od 1944, kuvar.

JATAKOVIĆ Jovana Vladimir, poginuo na sremskom frontu.

JAVORINA Jove Anka, 1925, Studenci, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, kuvarica, 4. bataljon, poginula 10. augusta 1943. kod Ličkog Osika.

JAVORINA Milana Dane Pačić, iz Studenaca, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, vodnik, komandir čete.

JAVORINA Mane Sundelov, 4. bataljon, pohvaljen 31. 1. 1943.

JAVQRINA Mane, desetar, 1. bataljon.

JAVORINA Jovo Mane, 5. 4. 1921, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 20. 1. 1944. kod Mliništa.

JAVORINA Mile, 1925, Studenci, Perušić, 1. četa, 4. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942, kod Raduča.

JAVORINA Jove Mile Papica, 12. 2. 1922, Studenci, Perušić, radnik, u NOB od 1941, komesar čete, 4. bataljon, poginuo 1944, u Pazarištu.

JAVORINA Jove Mile Sudel. 1.11. 1923, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

JAVORINA Milana Mile Barabica, 7. 3. 1913, Studenci, Perušić, žandarm, u NOB od 1941, poručnik, obavještajni oficir 4. bataljona.

JAVORINA Mojsija Mile, 21. 2. 1915, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

JAVORINA Đure Nikola, 1903, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. u Kosinju.

JAVORINA Mane Nikola, 23. 12. 1923, Banatsko Karadordevo, bravar, u NOB od 17. 9. 1944, zastavnik-delegat, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JAVORINA Stevana Petar, 1923, Studenci, Perušić, četa za vezu.

JAVORINA Vlasisavljević Savka, iz Metka, Gospić, domaćica, u NOB od 1941, kuvarica u 4. bataljonu.

JAVORINA Petrov Vojin, 7. 5. 1905, Studenci, Perušić, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon.

JAVORŠEK Pavel, 1914, 4. bataljon.

JEČMENICA Miloš, 1923, Ub, kurir, 3. bataljon.

JEDINIĆ Dragutina Živan, 21. 10. 1920, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEFREMOVIĆ Krstin Aleksandar, 19. 8. 1915, Požarane, Gostivar, željezničar, borac od 23. 12. 1944.

JEFTIĆ Sretenov Aleksandar, 7. 1. 1927, D. Krčin, Temnić, kovač, borac od 5. 12. 1944, 3. bataljon.

JEFTIĆ Bogoljub, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

JEFTIĆ Nikole Borivoj, 1929, Valjevo, vodnik, 3. bataljon.

JEFTIĆ Borivoje, Valjevo, 1923, u NOB od 1944, 3. bataljon.

JEFTIĆ Nikolin Borivoje, 4. 9. 1923, Valjevo, stolar, borac od 16. 9. 1944.

JEFTIĆ Budimir, 1923, 4. četa, 1. bataljon.

JEFTIĆ Stevanov Budimir, 1929, Badovinci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944, 4. bataljon.

JEFTIĆ Ivana Dobrivoje, 1923, Lajkovac, Mionica, 3. bataljon.

JEFTIĆ Borisavov Dragutin, 8. 10. 1925, Zalogovac, Temnić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

JEFTIĆ Rajka Đorđe, 14. 6. 1914, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEFTIĆ Ilija, 1926, Rumska, Šabac, 2. bataljon.

JEFTIĆ Adamov Ilija, 25. 8. 1926, Rumska, Šabac, trgovački pomoćnik, u NOB od 29. 9. 1944.

JEFTIĆ Bogoljuba Mihajlo, 10. 5. 1928, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944.

JEFTIĆ Arkadije Miladin, 23. 7. 1922, Mesarci, Vladimirci, 3. bataljon.

JEFTIĆ Ljubiše Milenko, 25. 7. 1923, Ključ, Mionica, 1. bataljon, u spisku poginulih 1945.

JEFTIĆ Ljubivoja Milivoje, 28. 12. 1921, Mionica, 1. bataljon.

JEFTIĆ Ivanov Milorad, poginuo na sremskom frontu.

JEFTIĆ Miodrag, 1926, četa za vezu.

JEFTIĆ Ljubomira Miodrag, 5. 3. 1926, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 26. 11. 1944.

JEFTIĆ Radivoja Obrad, 22. 6. 1920, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 28. 8. 1944, inženjerska četa.

JEFTIĆ Radojica, 1923, Koceljevo, izviđačka četa.

JEFTIĆ Radomir, rođen 28. 6. 1923, Balgojevica, Kosjerić, 4. bataljon, poginuo 1. 2. 1945, kod Male Vašice, pokopan kod crkve.

JEFTIĆ Živojinov Radovan, 1924, Badovinci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

JEFTIĆ Slavko, 1920, Potočac, Paraćin, 4. bataljon.

JEFTIĆ Mladena Slobodan, 1925, Bogovađa, Lajkovac, 3. bataljon.

JEFTIĆ Radomira Slobodan, 10. 11. 1925, Pričević, Valjevo, u NOB od 19. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945.

JEFTIĆ Vladan, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

JEFTIĆ V. Vladan, 1926, borac, 3. četa, 2. bataljon.

JEFTIĆ Veselinov Vladan, 10. 7. 1926, Bogovađa, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1944, četni bolničar.

JEFTIĆ Vladimir, desetar, 2. četa, 4. bataljon.

JEFTIĆ Živan, 1922, četa za vezu.

JEFTIĆ Ljubomira Živan, 17. 7. 1920, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 26. 11. 1944.

JEFTIMIJE Flora, 12. 9. 1920, Bukurešt, prebjegao iz rumunske vojske 28. 11. 1944, u 1. brigadi od 25. 12. 1944.

JEFTOVIĆ Milenko, 1. četa, 4. bataljon.

JEFTOVIĆ I. Milenko, 1926, borac, 2. bataljon.

JEFTOVIĆ Jefte Milenko, 1926, Rosići, Kosjerić, 2. bataljon.

JEFTOVIĆ Milovan, 1926, Rosići, Kosjerić, 3. bataljon.

JEFTOVIĆ Miodrag, 1924, 1. četa, 4. bataljon.

JEFTOVIĆ Miodrag, 1924, Gospić, izviđačka četa.

JEFTOVIĆ Ivankov Obrad, 12. 10. 1922, Stojići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

JEKIĆ Borko, 1919, 1. četa, 2. bataljon.

JEKIĆ Slavko, 1920, Potočac, Varvarin, 4. bataljon.

JELAČA Đure Dane, 10. 10. 1912, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1941, 4. bataljon, sekretar štaba.

JELAČA Đure Dana, 1919, Suvaja, D. Lapac, trgovački pomoćnik, u NOB od 27. 7. 1941, 4. bataljon, štapski pisar.

JELAČA Dušan Ducko Šnjura, 1922, Suvaja, učitelj, borac od 1941, 1. bataljon, komesar 4. čete, izvršio samoubistvo 26. 6. 1944. kod Glamoča.

JELAČA Miloša Dušan, 1923, D. Suvaja, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, delegat voda, poginuo kod Travnika početkom decembra 1943.

JELAČA Miloša Dušan, 1925, Lička Kaldrema, 1. bataljon, poginuo augusta 1944. u Hercegovini.

JELAČA Jovana Đuro, 1922, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 15. 5. 1942, 1. bataljon.

JELAČA Luja, u spisku odlikovanih ordenom za hrabrost.

JELAČA Dane Maša, 1924, Zaklopac, D. Lapac, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka, 1. bataljon, poginula jula 1944. kod Pecke.

JELAČA Đure Mićo, 16. 2. 1920, Suvaja, D. Lapac, trgovački pomoćnik, u NOB od 3. 3. 1942, potporučnik, pomoćnik komesara čete.

JELAČA Tome Mićo, 27. 9. 1919, Lički Novi, Gospić, radnik, u brigadi od 4. 6. 1942, 2. četa, 2. bataljon.

JELAČA Milan, komandir čete, 1. bataljon.

JELAČA Đure Milan, 29. 2. 1920, Suvaja, D. Lapac, 2. bataljon.

JELAČA Dane Milka, 1925, Kosinj, Perušić, 2. bataljon, četna bolničarka.

JELAČA Nikolin Rade, iz Kijana, Gračac, vodnik, zamjenik komandira čete, 3. bataljon, poginuo nesretnim slučajem 15. 11. 1944, Stara Bingula, sahranjen u Staroj Binguli.

JELAČIĆ Mirko, 1922. (1923), Virovci, 3. bataljon.

JELAČIĆ Dragoslav Mirko, 17. 10. 1923, Vrcari, srez Kolubarski, zemljoradnik, borac od 7. 10. 1944.

JELAČIĆ R. Mirko, 1927, 2. četa, 3. bataljon.

JELAČIĆ Mladena Vera, 6. 8. 1927, Burgaš, Ub, u NOB od 12. 10. 1944. bolničarka.

JELEČANIN Antona Josip, 15. 11. 1914, Vaganac, T. Korenica, službenik, u NOB od 20. 5. 1942, komandir voda, 3. bataljon.

JELEK Jozef Franc, 23. 1. 1917, Šentandreja, Slovenj Gradec, zemljoradnik, u NOB od 12. 10. 1944.

JELIČIĆ Dušan, 1915, 3. četa, 3. bataljon.

JELIČIĆ Ilije Rade, 1922, Doljani, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen marta 1944, na Debinoj strani, umro u koreničkoj bolnici.

JELIČIĆ Rade, 1921, Doljani, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1944. u Doljanima.

JELIĆ Budimir, 1920, 4. četa, 1. bataljon.

JELIĆ Ivana Dobrivoje, 15. 9. 1923, Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

JELIĆ Savin Dobosav, 28. 5. 1929, Azanja, Smederevska Palanka, đak, u NOB od 1. 11. 1944, delegat voda.

JELIĆ Dobroslav, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

JELIĆ Živoradov Matija, u spisku poginulih kod Lipovca 5. 4. 1945.

JELIĆ Milivoja Milan, 15. 5. 1925, Brežice, Mionica, 1. bataljon.

JELIĆ Milana Milivoj, 6. 6. 1924, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JELIĆ Milivoje, 1925, 1. četa, 1. bataljon.

JELIĆ Stojadina Milomir, 14. 1. 1920, G. Lajkovac, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

JELIĆ Stojana Miljko, 8. 7. 1924, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JELIĆ Mitar, 1923, vodnik, 1. četa, 1. bataljon.

JELIĆ Đurana Mitar, 26. 6. 1925, G. Lajkovac, Brežde, Mionica, u NOB od 1944.

JELIĆ Momčilo, vodnik, 1. bataljon.

JELIĆ Živorada Momčilo, 21. 11. 1919, G. Lajkovac, Brežde, u NOB od 10. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

JELIĆ Stojadina Momir, iz Brežda, Lajkovac, 1. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod Gibarca.

JELIĆ Živorada Raić, 21. 11. 1919, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JELIĆ Dobroljuba Radoljub, 1924, G. Lajkovac, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo na zemunskom mostu 20. 10. 1944.

JELISAVLJEVIĆ Radovana Miodrag, 1924, Mionica, 1. bataljon.

JELISIJEVIĆ Milana Milutin, 8. 4. 1924, G. Lajkovac, srez kolubarski, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

JELISIJEVIĆ Miodrag, 1925, 1. četa, 1. bataljon.

JELISIJEVIĆ Jovana Miodrag, iz Brežda, Mionica.

JELISIJEVIĆ Radovana Miodrag, 24. 6. 1924, Gornji Lajkovac, Brežde, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JELOVAC Ivana Matilda, 1925, Split, 3. četa, 4. bataljon.

JELOVAC Ilije Stojan, 1922, Crna Vlast, poginuo aprila 1943. kod Padana.

JELOVAC Milan, 1920, Crna Vlast, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 12. 8. 1942, između Krišpolja i Letinjaca, sahranjen u Škarama.

JELOVČIĆ Niko Mikac, u 1. bataljonu, poginuo 1942.

JERBIĆ Mate, iz Sinca, 3. bataljon, poginuo.

JERDINIĆ J. Stojan, 1926, 1. bataljon.

JEREMIĆ P. Dobrivoje, 1924, 1. četa, 4. bataljon, u spisku bolesnih 1945.

JEREMIĆ Milorada Dobrivoje, 1924, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.

JEREMIĆ Svetislavov Dragoljub, 29. 6. 1926, Valjevo, strojobravar, borac od 18. 9. 1944, pomoćnik komesara 4. čete, 3. bataljon.

JEREMIĆ Stojanov Mijuško, Kamenjača, Trstenik, u NOB od 5. 12. 1944.

JEREMIĆ Aleksandrov Miloje, 1. 7. 1922, Ratkovac, M. Crkva, Mionica, u NOB od 7. 10. 1944, kurir.

JEREMIĆ Radoja Milorad, 27. 7. 1918, Velika Moštanica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944, desetar, poginuo 19. 4. 1945. kod Glogovice.

JEREMIĆ Mirča, 15. 8. 1922, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

JEREMIĆ Miloša Nikola, poginuo na sremskom frontu.

JEREMIĆ Pantelija, 1922, protutenkovska četa.

JEREMIĆ Ilijin Predrag, 8. 2. 1921, Velika Moštanica, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944, naveden u spisku poginulih 1945. godine.

JEREMIĆ Stojanov Rade, 18. 3. 1921, Paune, Valjevo, radnik, borac od 1. 10. 1944.

JEREMIĆ Blagojev Radmilo, 1925, Nemenikuće, Sopot, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

JEREMIĆ Milojev Radomir, 23. 2. 1921, Markovac, V. Orašje, mehaničar, u NOB od 10. 8. 1944. poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JEREMIĆ Dušana Radovan, 25. 12. 1925, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

JEREMIĆ Svetomir, 1920, 3. četa, 3. bataljon.

JEREMIĆ Stevanov Svetomir, 22. 6. 1920, Velika Moštanica, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

JEREMIĆ Svetislavov Vitomir, 15. 8. 1921, Maovi, Šabac, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

JEREMIĆ Živko, 1926, 4. četa, 3. bataljon.

JEREMIĆ Petrov Živko, iz Konatice, Obrenovac, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

JEREMIĆ Živorad, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

JEREMIĆ Živorad, 1920, 3. četa, 1. bataljon.

JEREMIĆ Živorad, 1 četa, 1. bataljon, u spisku bolesnih aprila 1944.

JEREMIĆ Živorad, 1920, Prekonoga, Svrlijig, 1. bataljon.

JEREMIĆ Markov Živorad, 10. 2. 1925, Konatice, Obrenovac, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

JEREMIĆ Vojislavov Živorad, 4. 4. 1925, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944.

JEREMIĆ Vojislava Živorad, 1926, kurir.

JEREMIĆ Života, 1. bataljon.

JEREMIĆ Gojko, uveden u spisak nestalih u toku NOB.

JEREMIĆ Predrag, poginuo na sremskom frontu.

JEREMIĆ Cvetka Gradimir, 10. 8. 1918, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEREMIĆ Predrag, 3. bataljon, teško ranjen, umro u bolnici 24. 4. 1945. u Ruševu, pokopan kod katoličke crkve.

JERGOVIĆ Jure, iz Lešća, u NOB od 1941, 3. bataljon, juna 1943. raspoređen u odred »Plavi Jadran«.

JERINIĆ Mihaila Radomir, 17. 8. 1915, Paune, Valjevo, opančar, u NOB od 1944, kuvar.

JERENIĆ Dragojlov Vladan, 26. 8. 1926, Vržiglav, D. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.

JERKIN Ante, u prvom sastavu 1. bataljona.

JERINIĆ Dragutinov Vladan, 18. 8. 1925, Vrtiglav, Mionica, u NOB od oktobra 1944, 2. bataljon.

JERKOVIĆ Milin Dmitar, 18. 3. 1915, Divoselo, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 8. 8. 1942, delegat voda.

JERKOVIĆ Mašterina Ljubica, iz Divosela, četa za vezu.

JERKOVIĆ Baburičina Mila, iz Divosela, četa za vezu, poginula 25. 5. 1944. u Drvaru (radiotelegrafski kurs).

JERKOVIĆ Milan Baburica, 1923, Divoselo, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 30. 6. 1942. u Sadilovcu.

JERKOVIĆ Milka Miki, iz Divosela, četa za vezu, ranjena u Jelendolu 9. 9. 1944.

JERKOVIĆ Nikola, 1914, četa za vezu.

JERKOVIĆ Jovana Nikola, 15. 2. 1914, Divoselo, Gospić, trgovac, u NOB od 25. 9. 1944.

JERKOVIĆ Stevana Petar, iz Divosela, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo 1942. u Metku.

JERKOVIĆ Nikole Savka, 1925, Divoselo, Gospić, 2. bataljon.

JERKOVIĆ Zlatomir, 2. četa, 3. bataljon.

JERNEJ B. Paji, 2. bataljon, umro od rana 24. 4. 1945, u Ruševu, pokopan kod crkve.

JEROSIMIĆ Živojina Milivoje, 1925, Popučke, Valjevo, u NOB od septembra 1944, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

JEROTIĆ Blagoja Draguljub, 1925, Skuplje, Vladimirci, 1. bataljon.

JEROTIĆ Mladen, 1924, 3. četa, 3. bataljon.

JEROTIĆ Andrin Mladen, 3. 3. 1924, Skuplje, Vladimirci, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

JEROTIĆ Vladimir, 1923, 2. četa, 4. bataljon.

JEROTIĆ Života, 1921, četa automatičara.

JEROTIĆ Ilijin Života, 10. 3. 1921, Skupljen, Vladimirci, zemljoradnik, borac od 3. 11. 1944.

JEROVŠEK Pavle, 1914, Stražnica, Celje, 4. pa 2. bataljon.

JEŠIĆ Branislava Dragan, 18. 3. 1922, Osečenica, u NOB od 17. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.

JEŠIĆ Dragiša, 1922, 2. četa, 3. bataljon.

JEŠIĆ Dobrivoja Dragiša, 15. 4. 1922, Planinica, Mionica, radnik, borac od 10. 10. 1944.

JEŠIĆ Stamenka Milivoje, 1. 9. 1925, Brežde, Mionica, 3. bataljon.

JEŠIĆ Stamenkov Milivoje, 30. 8. 1929, Paune, Valjevo, radnik, borac od 8. 10. 1944.

^JJEŠIĆ Milivoje, 1926, 2. četa, 3. bataljon.

JEŠIĆ Radiša, 9. 10. 1925, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

JEŠIĆ Joviše Radiša, 1. 6. 1925, Brežde, 3. bataljon.

JEŠIĆ Živorad, 15. 6. 1922, Galovići, Kosjerić, u NOB od jeseni 1944, 2. bataljon.

JEŠIĆ Stanimira Živorad, 1921, Galovići, Kosjerić, 3. bataljon.

JEVDOKIMOV Aleksandar, 1916, Moskva, 5. ruski bataljon.

JEVDENOVIC Dragomira Jezdimir, 15. 6. 1915, Barič, Obrenovac, berberin, u NOB od 1. 12. 1944.

JEVDENOVIC Radojice Miodrag, 1. 5. 1915, Barič, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

JEVIGIĆ V. Negovan, 15. 10. 1919, Belić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

JEVRAMOVIC Miladinov Mirča, 15. 8. 1922, Zalogovac, Temnić, u NOB od 3. 12. 1944.

JEVREMOVIC Vitomira Borisav, 28. 8. 1927, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, 4. bataljon.

JEVREMOVIC Dragiša, 1925, 2. četa, 4. bataljon.

JEVREMOVIC Mirko, 1927, 3. četa, 3. bataljon.

JEVREMOVIC Miloja Stojadin, 27. 1. 1918, Zalogovac, Temnić, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1944.

JEVROSIMIC Milivoje, u spisku poginulih kod Lipovca 5. 4. 1945.

JEVRIĆ Milana (ili Milisana) Mijuško, 10. 5. 1921, Potočac, Temnić, u NOB od 3. 12. 1944. 4. četa, 1. bataljon.

JEVTIĆ Živojinov Bogoljub, 5. 3. 1926, Stanina Reka, Valjevo, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

JEVTIĆ Radomira Budimir, 16. 4. 1923, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEVTIĆ Dobrivoja Dragiša, 1922, Planinica, Mionica, 3. bataljon.

JEVTIĆ Ilija, 1920, 2. četa, 2. bataljon.

JEVTIĆ Ljubišin Milivoje, 3. 1. 1923, Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

JEVTIĆ Milanov Milorad, 1920, Makovište, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

JEVTOVIC Milutina Miloš, 27. 9. 1924, Drenovci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEVTOVIC Bogoljuba Milovan, 18. 2. 1926, Rosić, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

JEVTOVIC Stanimira Miodrag, 1924, Ražana, Kosjerić, postolar, u NOB od 1944.

JEVTIĆ Radomira Slobodan, 10. 2. 1925, Tupanci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEVTIĆ Radisava Života, 10. 12. 1925, Maškare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JEZDIMIROVIC Velimirov Milomir, iz Mokre Gore, Titovo Užice, 3. bataljon, poginuo 5. 11. 1944. kod Stare Bingule.

JEZDOVIĆ Aleksandar. 1922, Rosići, Kosjerić, 3. bataljon.

JEZDOVIĆ Milenkov Aleksandar, 23. 3. 1923, Rosići, Kosjerić, krojač, u NOB od 5. 12. 1944, 2. bataljon.

JEZDOVIĆ Milosava Aleksandar, 1923, Rosići, Kosjerić, 4. bataljon.

JEZDOVIĆ Milenkov Mileta, 1922, Bjeloperica, Kosjerić, 2. bataljon.

JOCIĆ Dobrosavljev Borko, 1922, Gornja Studenica, Niš, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

JOCIĆ Lazarov Jovo, 1924, Svrljig, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

JOCIĆ Savin Jovan, 3. 5. 1927, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

JOCIĆ Svetislavljev Obrad, 7. 4. 1927, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

JOCIĆ Trifunov Slavko, 25. 1. 1921, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

JOCIĆ Radomir, 1927, Suvi Do, Niš, 3. bataljon.

JOCIĆ Vladimirov Zivojin, 4. 6. 1924, Ostrvica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

JOKIĆ, Dalmatinac, mitraljezac, 1. bataljon, poginuo na Zelengori 16. 8. 1944.

JOKIĆ Božidar Boško, 1919, Obrovac, podoficir, u NOB od 1941, prvi komesar čete za vezu, prekomandovan u Dalmaciju 16. 4. 1944.

JOKIĆ Mihajlov Dragoljub, 23. 1. 1923, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, intendantura.

JOKIĆ Dušan Duka, 1919, Zrmanja, u NOB od 1942, poginuo 20. 10. 1943. (19. divizija).

JOKIĆ Goša, 4. bataljon, od novembra 1943. zamjenik referenta saniteta.

JOKIĆ Stevana Ilija, 1912, Prljevo, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete, poginuo 27. 7. 1944.

JOKIĆ Dušana Ljubisav, 20. 5. 1921, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, 4. bataljon.

JOKIĆ Jovana Miloš, 17. 12. 1923, Prljevo, Gračac, u NOB od 21. 3. 1943, 1. bataljon.

JOKIĆ Nedeljko, 1. četa, 1. bataljon u spisku pohvaljenih kao vođa »heroj grupe« za hvatanje »živih jezika« novembra 1944.

JOKIĆ Slavko, 1920, 3. četa, 4. bataljon.

JOKIĆ Srboljub, 2. četa, 1. bataljon.

JOKIĆ Nedeljka Zdravko, 1921, Pološnica, Kosjerić, inženjerska četa.

JOKIĆ Svetislava Živorad, 1921, (ili 1920), Loznica, Valjevo, komanda pozadine.

JOKIĆ V. Živorad, 1922, intendantura.

JOKOVIĆ Miroslava Veljko, 6. 10. 1920, Vela Luka, Korčula, 2. 11. 1943. brigadni higijeničar, ranjen 19. 4. 1945.

JOKSIMOVIĆ Dušanov Dragan, 15. 8. 1926, Družetić, Kamenica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944, izviđačka četa, ranjen 15. 11. 1944.

JOKSIMOVIĆ Borisavov Ilija, 6. 8. 1921, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944.

JOKSIMOVIĆ Ugrinov Milan, 15. 12. 1925, Gostivar, gostioničar, u NOB od 23. 12. 1944.
 JORDANIK K. Dragan, bolničar, ambulanta, 1. brigade.
 JORDANOVIĆ M. Nikola, 1910, 3. bataljon.
 JOŠIĆ Rade, 1. bataljon.
 JOSIFOVIĆ Aleksandrov Dinko, 8. 5. 1925 (ili 1923), Kičevo, pekar, borac od 23. 12. 1944.
 JOSIFOVIĆ Aleksandra Hinko, 1923, Kičevo, zemljoradnik, 3. bataljon.
 JOSIPOVIĆ Milorad, 1. četa, 3. bataljon.
 JOSIPOVIĆ Milorad, 1926, Kosjerić, 4. bataljon, radni vod.
 JOSIPOVIĆ Milorad, 1925, bolnički vod.
 JOSIPOVIĆ Milorad, 1. četa, 1. bataljon.
 JOSIPOVIĆ Milorad, 1926, Brajkovac, 3. bataljon.
 JOSIPOVIĆ Radosava Milorad, 1926, Brajkovići, Kosjerić, vodnik, 4. bataljon.
 JOSIPOVIĆ Radosavov Milorad, 25. 1. 1926, Brajković, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1944.
 JOSIPOVIĆ Dobrosava Stojan, 19. 1. 1925, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 19. 11. 1944.
 JOTIĆ Savin Milan, 16. 3. 1919, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944.
 JOTIĆ Živan Sava, 1928, intendantura.
 JOTIĆ Savo, 1927, četa za vezu.
 JOTIĆ Živojina Savo, 17. 10. 1928, Bajmok, Sombor, dak, u NOB od 5. 12. 1944.
 JOVANČEVIĆ Petra Jovo, 25. 1. 1924, Krupa, Obrovac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.
 JOVANČIĆ Aleksandar, 1923, G. Vlase, Gadžin Han, 1. bataljon.
 JOVANČIĆ Atanas, u spisku poginulih kod Batrovaca 6. 4. 1945.
 JOVANČIĆ Stojadinov Anastas, 20. 7. 1924, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 JOVANČIĆ Trajka Čedomir, 1927, G. Vlase, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.
 JOVANČIĆ Aleksandra Dragiša, 25. 3. 1924, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.
 JOVANČIĆ Aleksandrov Dragiša, 25. 3. 1924, G. Lajkovac, Mionica, radnik, borac od 7. 10. 1944.
 JOVANČIĆ Trajkov Čedomir, 20. 8. 1927, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 JOVANČIĆ Jovo, 1927, Srb, D. Lapac, 1. četa, 1. bataljon.
 JOVANČIĆ Krsta, u spisku poginulih kod Batrovaca 5. 4. 1945.
 JOVANČIĆ Svetolika Milan, 5. 1. 1922, Brežde, Mionica, u NOB od 8. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.
 JOVANČIĆ Svetolikov Milan, 5. 1. 1922, Lajkovac, radnik, borac od 8. 9. 1944.
 JOVANČIĆ V. Milan, 1920, sanitet.
 JOVANČIĆ Nikola, 1919, Niš, 1. četa, 1. bataljon.

JOVANIĆ Živka Nikola, 16. 9. 1919, Taskovići, Gadžin Han, stolar, u NOB od 14. 11. 1944.

JOVANIĆ Mitra Prvoslav, 5. 3. 1914, Banjani, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANIĆ Josifa Sreten, 20. 12. 1926, Gor. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JOVANIĆ Stankov Vitomir, 12. 4. 1927, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JOVANIĆ Jovana Dragan, 1920, G. Lisina, Srb, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 27. 12. 1942, u Raduču, sahranjen u Ploči.

JOVANIĆ Stevana Dragan, 1923, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, borac i komandir voda, 1. bataljon.

JOVANIĆ Milana Dragan, 1920, Donja Suvaja, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete, poginuo kod Gospića, Oštra 28. 4. 1943.

JOVANIĆ Đurđev Đoko Đuro Mali, 1.1. 1919, Brotnja, Donji Lapac, u NOB od 1941, komandant 3. bataljona od 14. 10. 1944, ranjen 6. 4. 1945, kapetan.

JOVANIĆ Milanov Đuro, 6. 5. 1925, u Bačkoj (roditelji iz Neteke) učenik, u NOB od 1941, 1. bataljon, delegat voda, poginuo 1. 9. 1942. u Dabru.

JOVANIĆ Milanov Đoko, 1917, Suvaja, u prvom sastavu komandant 1. bataljona, narodni heroj.

JOVANIĆ Milanov Đuro, 1925, Neteke, Donji Lapac, u NOB od 1941, ranjen, umro 1942. godine, sahranjen u Frkašiću.

JOVANIĆ Davidov Ilija, 1908, Suvaja, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na srbskom klancu 1943.

JOVANIĆ Markov Ilija, 1926, Suvaja, Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo nesretnim slučajem na Zelengori 15. 8. 1944.

JOVANIĆ Svetolikov Milan, 1922, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JOVANIĆ Nikola, 1919, Okosnica, Niš, 1. bataljon.

JOVANIĆ M. Nikola, 1928, Niš, četa za vezu.

JOVANOVIĆ Milojev Aco, 16. 3. 1925, Koceljevo, trgovački pomoćnik, u NOB od 28. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Živkov Aksentije, poginuo na sremskom frontu.

JOVANOVIĆ Aleksandar, 1923, Gornje Vlase, Gadžin Han, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Aleksandar, 1923, 4. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Aleksandar, 1925, izviđačka četa.

JOVANOVIĆ Živote Aleksandar, 24. 10. 1923, Radobić, Mionica, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Živorada Aleksandar, 23. 10. 1923, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944. desetar.

JOVANOVIĆ Aleksandra Blagoje, 26. 3. 1927, Banja, Trstenik, učenik, u NOB od 11. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Đure Bogoljub, 1909, Ub, radnik, u NOB od 1944, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

JOVANOVIĆ Jankov Bogoljub, 13. 11. 1925, Slovac, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.

JOVANOVIĆ Jovanov Borislav, 6. 4. 1925, M. Ivanca, Sopot, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JOVANOVIĆ Borivoj, 1925, 2. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Dragomirov Borivoje, 10. 1. 1925, Družetić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Đ. Borivoje, 1925, 2. četa, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Radivoja Borivoje, 15. 8. 1919, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Borko, 1918, Pralič, četa automatičara.

JOVANOVIĆ Stevana Borko, 5. 3. 1918, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Bogoslava Boško, poginuo na sremskom frontu.

JOVANOVIĆ Dragoljuba Božidar, 7. 5. 1926, Planica, Trstenik, zemljoradnik.

JOVANOVIĆ Mitin Brajko, 6. 10. 1922, Nikiforovo, Gostivar, učitelj, u NOB od 23. 12. 1944. dopisnik, poginuo 5. 4. 1945. kod Btrinovaca.

JOVANOVIĆ Dragomira Branislav, 1926, Valjevo, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

JOVANOVIĆ Milošev Branko, u spisku poginulih kod Vrbanje, 12. 4. 1945.

JOVANOVIĆ Jevrema Branislav, 14. 6. 1911, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Branko, 10. 5. 1921, Maličište, Niš, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Vučkov Branko, 20. 5. 1926, Đukanovo, zemljoradnik, u NOB od 21. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Budimir, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ V. Budimir, 1916, protivtenkovska četa.

JOVANOVIĆ Simin Danilo, 1924, G. Krčin, Varvarin, seljak, 1. bataljon, poginuo 17. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

JOVANOVIĆ Vojislava Dobrosav, 5. 11. 1923, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Dragan, 1921, 1. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Dragiša, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Božidara Dragiša, 19. 2. 1927, Ripanj, Beograd, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 3. 2. 1945. kod Ilinaca.

JOVANOVIĆ Čedomirov Dragoje, 25. 12. 1909, Mratišić, Krčmar, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Dragomirov Dragoljub, 7. 3. 1923, Venčani, borac od 8. 10. 1944.

JOVANOVIĆ M. Dragoljub, 1920, vodnik, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Milanov Dragoljub, 9. 11. 1921, Veliki Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, 1. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Milorada Dragoljub, 15. 8. 1920, Stepojevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Vladislava Dragoljub, 15. 9. 1926, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Radonje Dragomir, u spisku poginulih kod Vrbanje 10. 4. 1945.

JOVANOVIĆ Dobrivoja Dragomir, 3. 12. 1927, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Đorđa Dragomir, 2. 5. 1921, Niš, trgovački pomoćnik, u NOB od 11. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Pavlov Dragomir, Morenovo, temnić, u NOB od 20. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945. u G. Slatniku.

JOVANOVIĆ Dragoslav, 1919, Barajevo, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Brankov Dragoslav, 15. 12. 1919, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944, desetar.

JOVANOVIĆ Dragomira Draža, 1923, 3. četa, 3. bataljon, vodnik.

JOVANOVIĆ Božin Duša, 11. 12. 1912, Petrovo Selo, Nova Gradiška, berberin, borac od 15. 10. 1944. 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Dragomira Dušan, 3. bataljon, vodnik.

JOVANOVIĆ Milosavov Dušan, 19. 7. 1919, Strnova, Bogovađa, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Milorada Dušan, 18. 11. 1920, Slovac, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

JOVANOVIĆ Radovana Đorđe, 17. 4. 1923, Dobruša, Đurakovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Vukašina Đorđe, 10. 10. 1919, Marina Kutina, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Evica, 7. 1. 1927, Beograd, učenica, u NOB od 20. 10. 1944, bolničarka u štabu 3. bataljona.

JOVANOVIĆ Markov Gvozden, 1. 7. 1927, Brajkovac, srez Kolubarski, đak, u NOB od 7. 10. 1944.

JOVANOVIĆ D. Ilija, iz Kosjerića, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945. sahranjen kod ciglane kraj Šida.

JOVANOVIĆ Svetolika Ivan, 27. 1. 1921, Golubac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

JOVANOVIĆ Jordanov Jelenko, 1922, D. Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Vojka Joviša, 15. 3. 1919, Tolić, Mionica, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Aksentija Krsta, 7. 12. 1923, Brajković, Kosjerić u NOB od 2. 12. 1944, 2. bataljon, poginuo 31. 3. 1945. kod Batrovaca.

JOVANOVIĆ Stanka Krsta, 9. 9. 1924, Golubac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, 3. četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Stojadinov Krstomir, 15. 2. 1922, Pajkovac, Varvarin, borac od 3. 12. 1944, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Bogoljuba Ljubiša, 10. 3. 1920, Karanovac, Temnić, zemljoradnik, u NOB od 22. 12. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Bogoljubov Ljubiša, 15. 3. 1920, Karanovac, D. Krčin, zemljoradnik, u NOB od 23. 1. 1945, poginuo 7. 4. 1945. u Lipovcu.

JOVANOVIĆ Milijana Ljubiša, 12. 9. **1918**, Barajevo, zemljoradnik, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Milijanov Ljubiša, 24. 3. 1924, Barajevo, trgovac, borac od 1. 12. 1944. protivtenkovska četa.

JOVANOVIĆ Raka Ljubivoje, 8. 3. 1925, Brežđe, Mionica, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Jančićev Ljubo, 12. 10. 1907, Pinosava, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

JOVANOVIĆ Aleksandra Ljubomir, 6. 1. 1927, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Milanov Marinko, 28. 9. 1919, Mratić, Krčmar, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Astanasijev Marko, 25. 9. 1917, Tetovo, pekar, borac od 23. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Milivoja Miladin, 24. 9. 1926, Lastva, Trebinje, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Milan, poginuo na sremskom frontu.

JOVANOVIĆ Milan, 1916, 2. četa, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Milan, 1916, Pančevo, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Milan, 1925, 1. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Milan, 2. četa, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Boška Milan, 1923, Tolić, Mionica, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Božin Milan, 25. 4. 1919, Karanovac, Temnić, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Pavlov Milan, 17. 9. 1925, Kneževac, Beograd, strugar-metalac, u NOB od 23. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Vidoja Milan, 8. 7. 1920, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Mile, desetar, 1. četa, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Jekić Gojka Milena, 17. 12. 1928, D. Petrovac, Ruma, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Mojsila Milenko, 26. 8. 1926, Kosjerić, opančar, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Jordanov Milentije, 1922, Donji Dušnik, Zaplanjski, zemljoradnik, borac od 16. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Nemanjin Milija, 15. 12. 1923, Brajkovac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Dragomira Milisav, 1919, Ličje, Gadžin Han, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

JOVANOVIĆ Radisavov Milisav, 26. 1. 1923, Barajevo, srez Posavski, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, desetar.

JOVANOVIĆ Radojka Milivoj, 15. 9. 1927, Stepovevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Ranislav Milivoje, 4. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

JOVANOVIĆ Miloje, 1925, 3. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Miloje, 1925, 3. četa, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Bogoljuba Miloje, 1924, Mratišić, Valjevo, 2. bataljon, komandir odelenja.

JOVANOVIĆ Bogoljubov Miloje, 9. 8. 1925, Mratišić, Krčmar, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Marka Milojko, 23. 5. 1911, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

JOVANOVIĆ Milorada Miloljub, 1924, Mionica, Kosjerić, zemljoradnik, četa automatičara.

JOVANOVIĆ Milorada Mile, 1. 5. 1926, Mionica, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Milorad 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Vladislava Milorad, 2. 11. 1925, Mionica, Kosjerić, ranjen 10. 3. 1945, umro od rana u Kraljevici maja 1945.

JOVANOVIĆ Milun, 3. četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Dobrosava Milutin, 16. 6. 1911, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Radojčin Milutin, 11. 4. 1926, Mratići, Krčmar, postolar, u NOB od 14. 11. 1944/

JOVANOVIĆ Miodrag, 1923, intendatura.

JOVANOVIĆ Radivoja Miodrag, 8. 6. 1925, Višnjica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 26. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Trifuna Miodrag, 12. 1. 1920, Zukve, Koceljevo, u NOB od 1. 10. 1944, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Anastasov Mirko, 25. 9. 1917, Tenovo, Tetovo, pekar, borac od 27. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Momčilo, 1922, 3. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Dušanov Momčilo, 5. 3. 1922, Zanovac, Teslić, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Perin Momir, 22. 5. 1926, Mionica, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Nikola, 2. bataljon, poginuo 3. 5. 1945. kod Pašjana.

JOVANOVIĆ Dimitrija Nikola, 15. 10. 1920, V. Mokri Lug, radnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Milana Nikola, 10. 9. 1928, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 18. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Trifuna Nikola, 7. 5. 1923, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Jovana Petar, 13. 3. 1922, Prilep, šuster, u NOB od 23. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Radomira Predrag, 1926, Valjevo, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Rade, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Aleksin Radisav, 27. 10. 1924, Vrčin, Grocka, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Milovanov Radisav, 27. 10. 1925, Pajkovac, Temnić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Radivoje, 1921, 2. četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Blagojev Radivoje 12. 6. 1922, Kaletinac, Niš, keiner, u NOB od 14. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Gliša Radivoje, 10. 4. 1921, V. Mokri Lug, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Radomir, 1924, 1. četa, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Veličkov Radosav, 19. 6. 1923 (ili 1920), Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

JOVANOVIĆ Milanov Radisav, 1924, Pajkovac, Varvarin, 2. bataljon, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

JOVANOVIĆ Miloša Radovan, 12. 5. 1914, Žabari, Kruševac, pinter, u NOB od novembra 1944, kuvar.

JOVANOVIĆ Ranko, 1914, 3. četa, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Čedomira Relja, 28. 11. 1926, Sakulja, Lazarevac, u NOB od 5. 2. 1945, 1. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

JOVANOVIĆ Nikole Sava, 21. 1. 1924, Hum, Niš, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Pavlov Savo, 21. 4. 1924, Baždarevac, Resavski, zemljoradnik, borac od 15. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Slavko, 1926, Livadica, (Podujevo) 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Slobodan, 1925, 3. četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Spasoje, 1925, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Lazara Spasoje, 5. 2. 1925, V. Mokri Lug, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Svetomira Srboljub, 4. 5. 1914, Ub, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1944.

JOVANOVIĆ Sreten, 1921, 2. četa, 2. bataljon.

JOVANOVIĆ Josifa Sreten, 1925, G. Vlase, Gadžin Han, u NOB od 6. 12. 1944, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JOVANOVIĆ Stanoja Sreten. 9. 1. 1921, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od septembra 1944.

JOVANOVIĆ Strahinje Sreten, 1924, Brajkovići, Kosjerić, borac, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Strailov Sreten, 18. 10. 1924, Brajkovići, Kosjerić, radnik, borac od 21. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Milošev Stanimir, 17. 9. 1923, Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Jakova Stevan, 23. 7. 1926, Rogačevo, Tetovo, poslastičar, u NOB od novembra 1944.

JOVANOVIĆ Mihaila Stevan, 2. 8. 1917, Vladimirci, vodnik - svirač, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Miodragov Stojan, 26. 2. 1920, Zalogovac, Temnić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Budimira Stojče, 27. 7. 1915, Mavrovo, Gostivar, keiser, u NOB od 23. 12. 1944, prištapske jedinice.

JOVANOVIĆ Svetislav, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Sida.

JOVANOVIĆ Nikole Svetislav, 25. 9. 1920, Brajkovac, Trstenik, zemljoradnik.

JOVANOVIĆ Nikole Svetislav, 11. 9. 1922, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Simeuna Svetislav, 9. 10. 1926, Donja Studena, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Vlade Svetolik, 1927, V. Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. U. 1944.

JOVANOVIĆ Zdravka Svetolik, 15. 9. 1926, Mionica, zemljoradnik, 2. četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Zdravka Svetolik, 1925, Sanković, Valjevo, četa automatičara.

JOVANOVIĆ Milanov Todosije, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

JOVANOVIĆ Vojislavov Uroš, 10. 12. 1927, Umka, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944. 4. četa, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Dragutina Velimir, 19. 8. 1919, Tolić, Valjevo, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Milisavov Velimir, 15. 12. 1924, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Stanislavov Velisav, 18. 2. 1927, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Radisava Veselin, 18. 8. 1925, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Bogosavov Vidoje, 15. 6. 1923, Prekonova, Svrlijig, stolar, borac od 1. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Jevrema Vidosav, 13. 2. 1911, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

JOVANOVIĆ Nikole Vitomir, 1925, Umčari, Grocka, 2 četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ Vladimir, 3. četa, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Vladimir, 1927, 1. četa, 1. bataljon.

JOVANOVIĆ J. Vladimir, Ostružnica, Beograd.

JOVANOVIĆ Jovana Vladimir, 31. 1. 1927, Ostružnica, Beograd, đak, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Milutinov Vladimir, 22. 11. 1927, Božidarevac, Umka, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Vučka Vlastimir, 12. 12. 1925, Mionica, Krčmar, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

JOVANOVIĆ Jove Vojka, 1919, Tolić, Mionica, 4. bataljon.

JOVANOVIĆ Žarko, 1899, 1. četa, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Trifuna Žarko, 20. 7. 1899, Beograd, stolar, u NOB od 16. 9. 1944, 1. četa, 3. bataljon.

JOVANOVIĆ Živan, 1924.

JOVANOVIĆ Aleksandrov Živan, 27. 10. 1926, Ljutice, Temnić, kovač, borac od 27. 9. 1944.

JOVANOVIĆ Dragoljubov Živan, 15. 4. 1927, V. Moštanica, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Ljubisava Živan, 3. 1. 1924, Guncete, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Živko, 1. 9. 1920, Barajevo, izviđačka četa, nestao za vrijeme borbi kod Strošinaca, 19. 2. 1945.

JOVANOVIĆ Ljubisava Živko, 7. 6. 1921, Guncete, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Stojadinov Živomir, 12. 4. 1919, Pajkovac, D. Krčin, Temnić, radnik, borac od 3. 12. 1944.

JOVANOVIĆ Đorđa Živorad, 12. 10. 1921, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Milivoja Živorad, 12. 10. 1926, Boljevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Radisavov Živorad, 5. 5. 1927, Božidarevac, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.

JOVANOVIĆ Tihomira Živorad, 14. 5. 1924, Gunceti, Bačevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVANOVIĆ Života, iz Beograda, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod ciglane kraj Šida.

JOVAŠČIĆ Brankov Milutin, 7. 5. 1923, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

JOVČEVIĆ Jovana Vitomir, 10. 10. 1925, Struga, zidar i tesar, u NOB od 1944, kurir.

JOVČIĆ Vojislava Mihailo, 1923, Kaona, Vladimirci, 1. bataljon.

JOVČIĆ Trifuna Momčilo, 8. 4. 1926, Draginje, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVIČIĆ Najdanov Aleksandar, 6. 1. 1923, G. Braca, Niš, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

JOVIČIĆ Stojadina Atanas, G. Vlase, Gadžin Han, u NOB od 2. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

JOVIČIĆ Dragomirov Bogosav, 17. 4. 1916, Potočac, Temnić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, desetar, poginuo 7. 4. 1945. u Lipovcu.

JOVIČIĆ Miloradov Boško, 15. 2. 1922, Božidarevac, Umka, zemljoradnik, u NOB od 13. 10. 1944, desetar.

JOVIČIĆ Branko, 1. četa, 1. bataljon.

JOVIČIĆ Branko, 1920, 1. četa, 4. bataljon.

JOVIČIĆ Pavia Branko, 25. 2. 1922, Karanovac, potkivač, u NOB od 1944, 1. bataljon.

JOVIČIĆ Dragoslav, 1920, radni vod, 4. bataljon.

JOVIČIĆ Dragoslav, 1923, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, intendatura.

JOVIČIĆ Čedomira Dragoslav, 28. 7. 1920, Nakučani, Šabac.

JOVIČIĆ Milošev Đuro, 15. 6. 1926, Banijski Drenovac, Glina, obučar, u NOB od 27. 9. 1944, vodnik, 4. bataljon.

JOVIČIĆ Jova, 17. 5. 1924, Bogovađa, Mionica, stolar, u NOB od 30. 10. 1944.

JOVIČIĆ Mitra Jovan, Bogovađa, Mionica, poginuo 20. 4. 1945. kod Glogovca, gdje je i pokopan.

JOVIČIĆ Milivoja Ljubivoj, 8. 12. 1924, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVIČIĆ Aleksandrov Milorad, 14. 6. 1926, M. Popović, Svetozarevo, strugar, u NOB od 6. 12. 1944.

JOVIČIĆ Dragoljuba Milorad, 13. 8. 1925, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVIČIĆ V. Milorad, 1913, 1. četa, 2. bataljon.

JOVIČIĆ Trivuna Momčilo, 10. 7. 1926, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVIĆ B. Bogdan, 1921, 1. bataljon.

JOVIĆ Borisava Bogdan, 3. 1. 1921, Lopatanj, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

JOVIĆ Milanov Bogomir, 8. 8. 1925, Tolasovac, Bela Crkva, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

JOVIĆ T. Borko, 14. 10. 1919, Popadić, G. Toplica, u NOB od 9. 10. 1944, 4. bataljon.

JOVIĆ Mijatov Branko, 1910, Čitluk, Gospić, žandarm, u NOB od 1942, 2. bataljon.

JOVIĆ Jankov Dane, 11. 12. 1913, Divoselo, žandarmerijski podnarednik, u NOB od 3. 8. 1941, prvi komandir 3. čete 2. bataljona.

JOVIĆ Savin Dobrivoje, 2. 3. 1913, Popadić, Mionica, bojadžija, u NOB od 3. 10. 1944, desetar.

JOVIĆ V. Dobrivoje, 1913, 1. četa, 2. bataljon.

JOVIĆ Đuro, 1926, 2. četa, 1. bataljon.

JOVIĆ Janja, oktobra 1943. na kulturno-prosvjetnom kursu »osposobljena za rukovodioca mješovitog kora, recitatorskog i diletantskog rada u bataljonu«.

JOVIĆ Brankova Janja, 1923 (ili 1924), Čitluk, Gospić, domaćica, u NOB od 1943, 2. bataljon.

JOVIĆ (udana Počuča) Janja, četa za vezu.

JOVIĆ Jovan, četa za vezu.

JOVIĆ Milin Milkanov Mičo, 25. 10. 1913, Čitluk, Gospić, elektrostrojarski inženjer, u NOB od 2. 8. 1941, prvi zamjenik, a potom (septembar - oktobar 1942) komandant 2. bataljona.

JOVIĆ Nedeljkov Mihajlo, 15. 12. 1916, Valjevo, u NOB od 1. 12. 1944, 2. četa, 3. bataljon, bolničar.

JOVIĆ Mile, 1. četa, 4. bataljon.

JOVIĆ Radenka Obren, 1924, Popadić, Mionica, 1. bataljon.

JOVIĆ Đ. Rodoljub, 26. 6. 1924, Popadić, Mionica, 4. bataljon.

JOVIĆ Isin Stojan, komandir voda, iz Doljana, Otočac, poginuo 21. marta 1944. na Kiti u sjevernoj Dalmaciji.

JOVIĆ Stojan, desetar, poginuo 8. novembra 1943.

JOVIĆ Jovanović Gojka Milena, 17. 12. 1928, Beograd, radnica, u NOB od 20. 10. 1944, bolničarka, protivoklopna četa.

JUČEK A. Julius, 1914, bravar, 1. bataljon.

JUGOVIĆ R. Miloš, 1921, 3. četa, 2. bataljon.

JUGOVIĆ Ranisavov Miloš, 25. 12. 1926, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

JUGOVIĆ Ivanov Miodrag, 17. 11. 1926, Božurevac, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

JUHAZ K. Franjo, 1922, 1. bataljon.

JUJETIĆ (JURETIĆ) Remud, 1911, Sušak, 4. četa, 1. bataljon.

JUKAS (JUHAS) Franjo, 1. bataljon, u spisku umrlih u toku NOB.

JURAC Šime Rafajlo, 1. 11. 1920, Zadar, mornar, u NOB od 1. 10. 1943. poručnik, komesar inženjerijske čete.

JURAJ Nikolin Tihomir, 3. 1. 1925, Tijesno, Šibenik, mornar, u NOB od 11. 9. 1943, izviđačka četa, ranjen kod Iloka.

JURCIĆ Ana, u NOB od 1943, 2. bataljon.

JURETIĆ Ferdinand, borac od 8. 9. 1944.

JURETIĆ Antona Rafailo, 1917, Martinovo, Rijeka, u NOB od 1. 9. 1943, komesar čete u 1. bataljonu, poginuo 4. 4. 1945, u Gradištu.

JURETIĆ Ignjaca Rafael, 1924, D. Jelenje, Rijeka, 2. bataljon, poginuo 23. augusta 1944. kod Olova.

JURIČIĆ Ana, bolničarka, 2. bataljon.

JURIĆ Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona 1941.

JURIŠIĆ Radovanov Gliša, 2. 8. 1924, Orid, srez Šabac, u NOB od 20. 9. 1944, predsjednik kulturno-prosvjetnog odbora.

JURIŠIĆ Josip, 1918, Perušić, 4. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942.

JUROKOVIĆ Marko, 1915, Šibenik, 3. četa, 1. bataljon, 16. 5. 1944. poslan na liječenje u Italiju.

JURKOVIĆ Marko, 2. četa, 2. bataljon.

JURDAN Josip, 1918, Sušak, 1. četa, 3. bataljon.

JURDANA Josip, iz Jurdana, Rijeka, 1. četa, 3. bataljon, poginuo 9. 4. 1944, Bededak - Srb, ostao na položaju.

JURIN Blaž, u prvom sastavu 1. bataljona.

JUŠEK Antin Jukica, 4. 9. 1914, Karlovac, bravar, u NOB od septembra 1943. desetar, 4. četa, 1. bataljon.

JUŠIĆ Ivana Martin, 11. 11. 1906, Spinčiči, Rijeka, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943.

JUŽAREVIĆ Blagojev Vladimir, 8. 6. 1921, Peć, aktivni podnarednik, borac od 15. 10. 1944.

JUŽNIĆ Jožefa IVAN, 11. 12. 1913, Savska Las, Kočevlje, u NOB od 1. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo kod Ilinaca 23. 1. 1945. sahranjen u Maloj Vašici.

K

KACIĆ Milorada Dobrivoje, 1916, Mijalkovac, Trstenik, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon.

KAČAREVIĆ Dragomira Dušan, 23. 4. 1917, Vitanovac, Kraljevo, u NOB od 4. 8. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

KAČAREVIĆ Dragiše Radisav, 1927 (ili 1926), V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

KADIJEVIĆ Milana Milan, 23. 10. 1910, Banjani, Ub, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

KAJIŠ Đuro, 1916, Sitnica, Ključ, u NOB od 1941, 4. banijski bataljon, ranjen i umro u Pavlović Selu, 12. 8. 1942.

KALAJDŽIĆ Radojice Stanimir, 4. 7. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, izviđačka četa.

KALAJDŽIĆ Stanimirov Živko, iz Ripnja, izviđačka četa.

KALANJ Mile Petar, 10. 12. 1901, Udbina, finansijski kontrolor, u NOB od 1944, pisar.

KALCIN Ivo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1944.

KALINIĆ Jovov Dmtar, Obijaj, Raduč, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KALINIĆ Dragan, 1923, Raduč, vodnik, izviđačka četa.

KALINIĆ Đure Dragan, 1919, Srb, D. Lapac, u prvom sastavu 1. bataljona.

KALINIĆ Marka Dragan, 10. 10. 1922, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 10. 2. 1941, vodnik, komandir voda.

KALINIĆ Dušan, žandarm, u NOB od 1941, u brigadi od 8. 2. 1943, komesar čete, 4. bataljon.

KALINIĆ Milana Dušan, 1922, G. Srb, D. Lapac, seljak. Srb, u NOB od marta 1942, komandir voda, 1. bataljon, poginuo 1944. na maršu kroz Bosnu.

KALINIĆ Milana Dušan, 1929, Gornji Srb, D. Lapac, poginuo 26. maja 1943. na Vratniku.

KALINIĆ Mane Ilija, 15. 2. 1923 (ili 1922), Raduč, Gospić, pekar, u NOB od 15. 3. 1942, zastavnik, delegat voda.

KALINIĆ Jovina Jaga, 1925, Raduč, Gospić, u NOB od početka 1942, radnik, kulturna ekipa brigade.

KALINIĆ Petrov Milan, iz Raduča, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KALINIĆ Jankov Pavle, 1913, Raduč, Gospić, žandarm, u NOB od 1941, ranjen 1943. kod Brušana, od rana umro iste godine na Bijelim potocima.

KALINIĆ Tomice Pavao, iz Raduča, Gospić.

KALINIĆ Ilije Petar, 10. 10. 1918, Kik, Gračac, u NOB od početka 1942, 4. bataljon.

KALMOŠ Petrova Elizabeta, 29. 10. 1920, Knjaževac, domaćica, u NOB od 15. 10. 1944.

KAMBER Božo, u prvom sastavu 1. bataljona.

KAMBER Miloš, iz Crnog Potoka, Plitvice, T. Korenica, 3. bataljon.

KAMEČNIK Nikole Vera, 4. 2. 1922, Zavidovići, domaćica, u NOB od 15. 9. 1944, bolničarka.

KAMENKO Petar, 1902, Škare, Otočac, 4. četa, 2. bataljon.

KAMENKO Petar, 1918, Lipovo Polje, Perušić.

KANGRGA Đurin Ljubomir Ljuban, 1. 3. 1923, Otočac, zemljoradnik, u NOB od aprila 1942, 2. četa, 3. bataljon, ranjen 19. 8. 1943.

KANGRGA Stevana Dane, 25. 10. 1904, Škare, Otočac, radnik, u NOB od 1944.

KANGRGA Naranča Maca, zamjenik referenta saniteta.

KANGRGA Milka, delegat voda, 1. četa, 5. mitraljeski bataljon.

KANKAZA Markov Mile, 4. 2. 1912, Boriševo, Zadar, radnik, u NOB od 11. 9. 1943, zastavnik, delegat voda.

KANTAR Milošev David, 25. 12. 1918, Dobroselo, D. Lapac, u prvom sastavu 1. bataljona 1941, do 10. 10. 1942. komandir voda.

KANTAR Petra Đuro, 1921, Dobroselo, Doljani, 4. bataljon, poslije ranjavanja umro i sahranjen u Podlapači.

KANTAR Gavre Jovo, 1925, Dobroselo, D. Lapac, 1. bataljon.

KANTAR Nikola, 1921, Dobroselo, D. Lapac, sanitet.

KANTAR Milana Nikola, 19. 8. 1897, Crna Vlast, Vrhovine, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1943, mlađi vodnik, 2. bataljon.

KANITO Bilan, u prvom sastavu 1. bataljona.

KAPETANOVIC Gavrila Gojko (ili Rajko) 10. 10. 1920, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

KARADŽA Mirko, 1915, Livno, 4. četa, 2. bataljon.

KARAKEVIĆ Radisav, poginuo kod Inica februara 1945.

KARAN Damjana Dušan, 1919, Jurga, Vojnić, desetar, 3. kordunaški bataljon.

KARAN Pavia Mile, 1923, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KARAN Milića Nikola, 1922, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KARAN Damjana Stanko, 1914, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KARAN Steve Stevan Stevo, 1923, Jurga, Vojnić, pisar u 3. kordunaškom bataljonu.

KARANOVIĆ Stojana Milan, 5. 5. 1927, Vranjska, Bosanska Krupa, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

KARANOVIĆ Milan, 1920, 1. bataljon.

KARANOVIĆ Stipin Uroš, 2. 5. 1925, Bosanski Doljani, Bihać, automehaničar, komandir voda, 4. bataljon.

KARAPANDŽA Đuro, 1917, zemljoradnik, zamjenik komandanta 4. banijskog bataljona.

KARAŠ Milutin, 1910, Svojić, Duga Resa, trgovac, u NOB od 1941, prvi zamjenik komandanta brigade (septembar-oktobar 1942), poginuo marta 1945. kao načelnik štaba 34. divizije.

KARDOVAN Đorđe, 1923, 1. bataljon.

KARDULOVIC Lazarov Anastas (ili Atanas), 3. 5. 1926, Mavrovo, Gostivar, učenik, u NOB od 23. 12. 1944, 5. makedonski, pa 2. bataljon.

KARIĆ Jove Mile, 4. 1. 1910, Vrbanja, Banja Luka, zemljoradnik.

KARLOVČANIN Milića Branko, 23. 11. 1925, Slavonski Brod, automehaničar, u NOB od 1. 12. 1944.

KAROBA Živka Stevan, 15. 8. 1922, Novi Sad, mašinbravar, u NOB od 30. 10. 1944.

KARTALIJA Rade Marko, 1921, Kartalija Selo, Vojnić, 3. bataljon, poginuo 26. U. 1942. kod Dvora na Uni.

KARTALIJA Miloša Milan, 1920, Kartalija Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KARTALIJA Miloša Milan, 1925, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942. u Jezeranima.

KARTALIJA Nikole Mile, 1922, Kartalija Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, nestao u koloni Centralne bolnice u Bosni 1943.

KARTALIJA Miloša Milić, 1914, Kartalija Selo, Vojnić, desetar, 3. kordunaški bataljon, poginuo 26. 11. 1943. (8. divizija).

KARTALIJA Tome Nikola, 1920, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KARTALIJA Stanka Milan, 1914, Kartalija Selo, 3. kordunaški bataljon, ranjen 6. 1. 1943, umro u bolnici na Bijelim potocima (8. divizija).

KARTALIJA Marka Veljko, 1917, Kartalija Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KAŠTRATOVIĆ Milosavov Nikola, 26. 8. 1926, Skoplje, đak, u NOB od 12. 9. 1944, 5. makedonski i 1. bataljon, desetar.

KAŠAK Francov Franc, poginuo kod Lipovca 6. 4. 1945.

KAŠPAR Nikola, u spisku poginulih na sremskom frontu.

KATANIĆ Božidarov Miodrag, 17. 6. 1926, Beograd, đak, u NOB od jeseni 1944.

KATIĆ I. Antun, 1921, 2. četa, 1. bataljon.

KATIĆ Dujo, iz Smiljana, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete za vezu (januar - jun 1943).

KATIĆ Stojkov Ljubo, 1922, Velika Ilova, Prnjavor, u NOB od 10. 8. 1944, 1. bataljon, poginuo kod Gornjeg Slatnika 18. 4. 1945.

KATNIK Igdrakov Ašpet, 28. 5. 1921, Dravograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KATUNAC Todorov Miodrag, 22. 2. 1921, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, 3. bataljon, poginuo 9. 5. 1945. u Gračanima kod Zagreba.

KAZIMIROVIĆ Dušanov Strahinja, 13. 11. 1925, Ljubinja, đak, u NOB od 26. 11. 1944, 4. četa, 4. bataljon.

KAZIMOVSKI Franjin Aleksandar, 15. 1. 1919, Poljska, keramičar, u NOB od 19. 10. 1944.

KECMAN Nikolin Jovo, 7. 5. 1906, Begluci, Donji Lapac, u NOB od 1941, puškomitraljezac, 1. bataljon.

KECMAN Pero, 1910, Dobro Selo, Kostajnica, 4. banijski bataljon, poginuo u Ramljanima 16. 9. 1942.

KEČA Petrov Rade, 1919, Suvaja, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Velikoj Popini augusta 1943.

KEKIĆ Krstivojev Siniša, 9. 5. 1923, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

KEKINA Josip, u spisku komandira vodova (1945), 2. bataljon.

KEKUŠ Nikola, od Petrinje, 4. banijski bataljon.

KEKUŠ Nikolida (Nikola), od Petrinje, 4. banijski bataljon.

KENK Valentinov Stanko, 1913, Trst, industrijski radnik u Karlovcu, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo na Bogdanici 26. 12. 1942, sahranjen u Ploči.

KENTAR Milin David, 1918, Dobro Selo, Donji Lapac, poslastičar, u NOB od 1941.

KENTARIĆ Kostin Danilo, 10. 4. 1915, Rudopolje, Otočac, metalski radnik, u NOB od 1941, pomoćnik komesara čete, 3. bataljon.

KENJALO, kuvar 1. bataljona, vratio se u Liku s Vrbasa 21. 7. 1944

KENJALO Jovan, od Lapca, u NOB od 1941, pohvaljen za borbu na Bukovom vrhu 15. 1. 1943. teško ranjen krajem januara 1943.

KENJALO Mićo, 1899, Capačuša, Donji Lapac, u NOB od 1941, intendantura brigade.

KENJALO Kostin Kojin Milan, 10. 7. 1908, Nebljusi, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 9. 2. 1942.

KENJALO Lazin Stevan, 1924, Capačuša, Donji Lapac, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KENJEVIĆ Jordanov Ćirilo, 1923, Prilep, piljar, u NOB od jeseni 1944, 5. bataljon, pa PA četa.

KIKINI Josip, 1927, 1. bataljon, 3. četa.

KIRIJAS Ristin Nikola, 25. 12. 1917, Bitolj, činovnik, u NOB od 11. 12. 1944.

KIŠ J. Đurađ, 1924, 2. bataljon.

KIŠ Petrov Imre, 20. 5. 1920, Novi Itebej, Žitište, mlinar, u NOB od 15. 3. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

KITANOVIĆ Nikolin Luka, 1925, Gornje Vlake, Gadžin Han, u NOB od 6. 12. 1944.

KITANOVIĆ Gligorijev Petronije, poginuo kod Vrbanje 12. 4. 1945.

KITAROVIĆ Dušan Babo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

KITIĆ J. Dragoslav, 1928, 2. bataljon, 3. četa, desetar.

KITIĆ Stojkov Ljubo, 10. 7. 1922, Velika Ilova, Prnjavor, u NOB od 10. 8. 1944, 1. bataljon, komandir voda, poginuo 18. 4. 1945. kod Slatnika.

KLABAS Karlo, u spisku nestalih na sremskom frontu.

KLAŠNJA Jovin Nikola, 1924, Frkašić, u NOB od 1942, 3. bataljon, desetar, poginuo kod Bruvna 21. 10. 1943.

KLAŠNJA Nikola, 1925, 1. bataljon, poginuo 1943. kod .Gospića.

KLEUT Stevanov Milan Karan, 1920, Medak, Gospić, seljak, u NOB od aprila 1942, ranjen 30. 6. 1942. u Sadilovcu, nestao u ešalonu Centreline bolnice u Bosni 1943.

KLEUT Milin Nikica, 1919, Medak, zemljoradnik, u NOB od 1941, 3. bataljon, zamjenik komandanta.

KLEUT Milin Perica, 24. 12. 1913, Medak, u prvom sastavu »Jurišne čete«, komandir.

KLIČKOVIĆ Mara, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, kuvarica.

KLIČKOVIĆ Mile, 1910, Štipan, pekar, u NOB od 23. 7. 1941, 3. kordunaški bataljon, obavještajni oficir, poginuo 29. 9. 1943. kod Vukmanića (8. divizija).

KLINAC Sulje Mehmed, 1930, Studenac, Foča, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944.

KLIPA Mile Marko, 1910, Gaćeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KLIPA Teodora Nikola, 1923, Gaćeša Selo, poginuo 12. 8. 1942, Jezerane

KLOBUČAR (udana LJUBIJEVIĆ) Antuna Jelka, 1924, Donji Kosin, Gospić, u NOB od februara 1943, 2. četa, 3. bataljon.

KLUNIĆ (ili KLUMIĆ) Josip, 1922, Ližnjan, Pula, sekretar SKOJ-a, 4. četa, 4. bataljon, poginuo augusta 1944. na putu za Srbiju.

KLJAJIĆ Jovan, Petrinja, 4. banijski bataljon.

KLJAJIĆ Andrije Andrija, 1908, Dnopolje, D. Lapac, u NOB od 1941, intendant 1. bataljona.

KLJAJIĆ Steve Bosa, 1927, Kurjak, T. Korenica, bolničarka.

KLJAJIĆ Ilija, iz Komića, u NOB od 1941, 1. bataljon.

KLJAJIĆ Dane Mate, 31. 3. 1925, Ličko Lešće, Otočac, kurir štaba brigade.

KLJAJIĆ Ilijin Milan, 15. 11. 1921, Ploča, Gračac, radnik, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon, poručnik.

KLJAJIĆ Mile, u spisku komandira voda 5. mitraljeskog bataljona.

KLJAJIĆ Ilijin Milenko, 21. 1. 1921, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 2. 2. 1942, stariji vodnik, zamjenik komandira čete.

KLJAJIĆ Nikića, iz Komića, u NOB od 1941, 1. bataljon, u spisku poginulih.

KLJAJIĆ Petra Nikola, 1925, Kurjak, T. Korenica, u NOB od 1941, delegat voda, poginuo 1942. u Podlapači.

KMEZIĆ Dušan, desetar.

KMEZIĆ Nikolin Milan, 11. 11. 1904, Rudopolje, Otočac, zemljoradnik, borac od 5. 5. 1943.

KMEZIĆ Milana Miloš, 25. 4. 1924, Dugi Dol, Otočac, u NOB od maja 1942, komandir voda, 3. bataljon.

KMEZIĆ Mime Miloš, 1910, Dugi Dol, Otočac, u NOB od juna 1943, 1. četa, 3. bataljon, pohvaljen za izuzetan podvig u noći 5. i 6. 9. 1943. poginuo augusta 1944. na putu za Srbiju.

KMEZIĆ Radin Petar, 26. 10. 1925, Dugi Dol, Otočac, pekar, u NOB od 28. 11. 1944.

KMEZIĆ Rade, 1912, Rudopolje, Otočac, mitraljeska četa.

KNEZIĆ Petar, 1. četa, 4. bataljon.

KNEŽEVIĆ Marka Božo, 1922, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Branko, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

KNEŽEVIĆ Jovanov Cvetko, 3. 8. 1914, Bobova, Valjevo, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

KNEŽEVIĆ Dušan, 1924, Mutilić, T. Korenica.

KNEŽEVIĆ Dušan, radnik, u NOB od 15. 2. 1942, obavještajni oficir bataljona.

KNEŽEVIĆ Milića Dušan, 1919, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Rade Đuro, 1915, Plitvički Ljeskovac, T. Korenica.

KNEŽEVIĆ Đure Gojko, 1925, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Mane, 1919, V. Vrtoča, Gadžin Han, 2. bataljon.

KNEŽEVIĆ Pavlov Mane, 7. 9. 1919, Rapain Dol, Brinje, monter, borac od 15. 10. 1944, bolničar.

KNEŽEVIĆ Branka Mile, 1922, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Jovana Mile, 1922, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Marka Miloš, 1907, Vojišnica, Vojnić, 3. bataljon.

KNEŽEVIĆ Milića Mirko, 1914, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Mirko, v.d. komesara čete, 1. bataljon.

KNEŽEVIĆ Rade Mirko, 1924, Begluci, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, delegat voda, 4. bataljon, nestao 4. 4. 1943. kod Žegara.

KNEŽEVIĆ Niko, 1. bataljon.

KNEŽEVIĆ Rade Nikola, 1922, Begluci, zemljoradnik, 1. bataljon, poginuo na Klokočevici, juna 1942.

KNEŽEVIĆ Luke Nikola, 1921, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942.

KNEŽEVIĆ Milića Stanko, 1923, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KNEŽEVIĆ Đure Vladimir, 1921, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KOC Franca Jože, 4. 10. 1909, Vejtojbja, Gorica, mesar, u NOB od 9. 9. 1943, iz-vidačka četa.

KOCEREVIĆ Radisav, 1926, 4. četa, 1. bataljon.

KOCIĆ Krstandinov Borivoje, 28. 2. 1925, Vrtište, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

KOČIĆ Marka Spasoje, 5. 5. 1921, Kaluderica, Beograd, stolar, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Aleksandra Toma, 10. 7. 1916, Tetovo, bakalir, u NOB od 1944.

KOČIJEŠVILI Vasilijev Data, 1902, Naholovska, Kavzak, 5. ruski bataljon.

KOGOJ Bela, 1. bataljon.

KOJAK Josip, 1919, Istra, 3. četa, 2. bataljon.

KOJČIN Miloša Milan, 1919, Vodotoč, Otočac, poginuo na Fruškoj gori novem-
bra 1944.

KOJEVIĆ Živka Mirko, 6. 5. 1915, Barič, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

KOJIĆ Miloradov Milan, 1925, Selište, Trstenik, 1. bataljon, poginuo kod Lipov-
ca 6. 4. 1945.

KOJIĆ Milutin, 1924, 1. četa, 2. bataljon.

KOJIĆ Dimitrija Milan, 17. 2. 1923, Kozjak, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944, desetar.

KOJIĆ Petar, 1920, 3. četa, 3. bataljon.

KOKAJ Bela, 4. četa, 1. bataljon.

KOKALJ (ili Kohanj) Anrejev Rudolf, 1. 2. 1914, Begunje na Gorenjskom, Ra-
dovljica, šofer, u NOB od 12. 8. 1944, vodnik.

KOKANJ Antona Ivan, 5. 9. 1921, Kranj, sedlar-tapetar, u NOB od 1943.

KOKLIJA Ibri Bela, 31. 1. 1912, Bistra, Ravne na Koroškem, zanatlija, u NOB
od 1944.

KOKOTOVIĆ Obrada Anka, 6. 10. 1922, Polja, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, kuvarica, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Bogdan, iz Kosinja, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, ranjen 26. 1. 1943.

KOKOTOVIĆ Ilije Dane Dancel, 4. 5. 1912, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Mile Dane, 20. 10. 1902, Poljan, Perušić, trgovac, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942, u Kosinju.

KOKOTOVIĆ Obrada Ilija, 24. 1. 1925, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Vidojev Ilija, desetar.

KOKOTOVIĆ Save Mane, 30. 10. 1913, Poljan, Perušić, radnik, u NOB od 1942, delegat voda, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Jove Mića, 31. 11. 1922, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Obrada Mihajlo, Miloš, 14. 9. 1920, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Tode Miladin Lađa, 26. 8. 1922, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, stariji vodnik, komandir voda, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Tode Mile Milaka, 10. 1. 1924, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 11. 2. 1943, na Mazinskoj planini.

KOKOTOVIĆ (udana ČUIĆ) Dane Milka, 15. 3. 1924, Krš, Kosinj, Perušić, domaćica, u NOB od 7. 5. 1942, vodnik, delegat voda.

KOKOTOVIĆ Milka Žižina, 4. bataljon, bolničarka.

KOKOTOVIĆ Mile Nikola Parmak, 1. 9. 1923, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir čete, poginuo u Beogradu 15. oktobra 1944.

KOKOTOVIĆ Mićin Obrad, 18. 12. 1924, Gunjevac, Ub, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

KOKOTOVIĆ Bude Petar, 26. 6. 1918, Lipovo Polje, Perušić, radnik, u NOB od 1941, delegat voda, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Petra Stanko, 17. 5. 1906, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Dane Stevan, Žiža, 3. 2. 1925, Krš, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, potporučnik, komandir čete.

KOKOTOVIĆ Mile Stevan Parmak, 20. 6. 1926, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

KOKOTOVIĆ Mile Svetozar Parmak, 14. 2. 1919, Poljan, Perušić, radnik, u NOB od 1941, prvi zamjenik komandanta 4. bataljona, poginuo 13. 9. 1942. kod Kosinja.

KOKOTOVIĆ Steve Todor, Tode Čavin, 9. 6. 1906, Poljan, Gospić, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo 15. 9. 1944. kod Kaluđerovca.

KOLAK Dane, iz Lešća, teško ranjen, umro.

KOLAK Božin Mile Boja, 18. 7. 1920, Lešće, Otočac, radnik, borac od 6. 8. 1941, 3. bataljon, poručnik, komandir čete.

KOLAREVIĆ Dragiše Radisav, 10. 10. 1926, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOLENČEVIĆ Ćedomira Života, 17. 1. 1923, Leskovac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOLICIJA Ivanov Ivan, 29. 8. 1923, Doboj, postolar, borac od 10. 10. 1944.

KOLMAREVIĆ Mirkov Miodrag, 16. 5. 1926, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.

KOLMAREVIĆ Ilijin Živojin, 25. 1. 1924, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.

KOMADINA Milovana Miloš, 22. 12. 1922, D. Budački, Karlovac, sajdzija, u NOB od 11. 9. 1944.

KOMADINIĆ Petrov Nikola, 7. 4. 1915, Vrginmost, trgovački pomoćnik, u NOB od 24. 12. 1944.

KOMANDINOVIĆ Marinko, 1. bataljon.

KONTIĆ Pavlov Jovan, 6. 9. 1914, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 27. 9. 1944.

KONJETIĆ Ametanov Mirko, 6. 5. 1905, Dubrave, Bosanska Gradiška, borac od 25. 12. 1944.

KONJEVIĆ Ćiril, 4. četa, 1. bataljon.

KONJEVIĆ Jordana Ćirilo, 15. 8. 1923, Prilep, sitni trgovac, u NOB od 23. 12. 1944, protivtenkovska četa.

KORAĆ Tadije Jovo, 1912, Gornji Vojnić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KONJEVIĆ Vuje Bage Nikola Vrana, iz Raduča, u prvom sastavu »jurišne čete«, poginuo 1942. kod Podlapače.

KONJEVIĆ D. Sava, bolničarka, 2. bataljon.

KONJEVIĆ Dimitrija Soka, 1926, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 6. 4. 1943, bolničarka.

KORAĆ Mihailo, iz Visuća, 2. bataljon.

KORAĆ Milan, 1914, radni vod, 3. bataljon.

KORAĆ Vojislavov Milan, 25. 6. 1914, Valjevo, postolar, u NOB od 19. 9. 1944.

KORAĆ Stevana Milka, 1923, Visuć, Udbina, domaćica, u NOB od 1942, 1. bataljon.

KORČIĆ Franjo, u spisku nestalih u toku NOB.

KORDIĆ Save Bogdan, 21. 1. 1922, Rudopolje, Otočac, 1. bataljon.

KORDIĆ Dane Branko Ćulinov, 11. 2. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, ranjen, nestao u Centralnoj bolnici na Sutjesci 1943.

KORDIĆ Danin Dušan, 22. 2. 1912, Krš, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon.

KORDIĆ Vaje Petar, 1916, Rudopolje, Otočac, poginuo 15. 8. 1944. na Zelengori.

KORDOVAN Đorđe, 1924, u spisku ranjenih.

KORENKORSKI Đorđa Stevo, 14. 3. 1921, Kičevo, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944.

KORICA Save Bosiljka Bosa, 1920, Mogorić, Gospić, domaćica, u NOB od aprila 1942, četna bolničarka, 1. četa, 3. bataljon.

KORICA Stojanov Dušan Pobro, rođen 3. 11. 1919, Mogorić, Gospić, radnik, u NOB od 1941, komesar čete, 2. bataljon.

KORICA Stojanov Gojko, 1921, Mogorić, u NOB od 3. 8. 1941, radnik, 2. bataljon, u spisku komandnog kadra 10. 10. 1942. poginuo 4. 8. 1943. kod buđačkog mosta (Gospić).

KORICA Jovo, iz Dugog polja, 2. bataljon, u spisku ranjenih 21. 2. 1943. na Zalušnici.

KORICA Savin Mile Bekrija, 1914, Mogorić, Gospić, radnik, u NOB od 1941, desetar, 2. bataljon, teško ranjen u Mogoriću 1942.

KORICA Savina Soka, 15. 11. 1924, Mogorić, Gospić, domaćica, u NOB od 23. 4. 1942, poručnik, zamjenik referenta brigadnog saniteta.

KORICA Mile Stevo Lola, 1916, Mogorić, Gospić, radnik, u NOB od 1941, puškomitraljezac, 2. bataljon, poginuo 5. juna 1942. kod Plitvičkih jezera, narodni heroj.

KORON Ištvan, 1924, 1. bataljon.

KOROĐA Ivanov Mirko, 20. 2. 1915, Dobro, Livno, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1943, mlađi vodnik.

KORUGA Đure Dane, 1910, Ponor, Titova Korenica, policajac, u NOR od 1941, 3. bataljon.

KORUGA Milka, u NOB od 1941, 5. mitraljeski bataljon, januara 1943. v.d. komandira čete.

KOSANOVIĆ Mile Boljševik, u prvom sastavu 1. bataljona.

KOSANIĆ Milosava Milutin, 1921, Popović, Sopot, 1. bataljon.

KOSANOVIĆ Nikola, četa za vezu, u spisku pohvaljenih maja 1944.

KOSANOVIĆ Božidarov Veljko, 14. 2. 1927, Visiće, Udbina, đak, u NOB od 19. 10. 1944, delegat voda.

KOŠIĆ Petrov Dane, 25. 5. 1915, Suvaja, Donji Lapac, u NOB od 1941, obavještajni oficir brigade.

KOŠIĆ Milićev D Mitar, 1915, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KOŠIĆ Ljubisavov Pavle, 10. 10. 1930, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, komanda pozadine.

KOSOVAC Radin Branko, 1917, Škalić, Otočac, poginuo juna 1943. iznad Graba na Velebitu.

KOSOVAC Petrov Ilija, 1914, Ivakuša, Otočac, poginuo 9. 5. 1945. pod Sljemenom, Zagreb.

KOSOVAC Petrov Petar, 1914, Ivakuša, Otočac, poginuo kod Užičke Požege 4. 9. 1944.

KOSOVAC Radin Trivun, 1912, Škalić, Otočac, poginuo 1943. kod Otočca.

KOSOVIC Antin Jure, 10. 4. 1923, Lički Novi, Gospić, 1. bataljon.

KOSOVIC Pajo, iz Ličkog Novog, Gospić, 2. bataljon.

KOST Goželj, 1909, Gorica, 3. bataljon, 3. četa.

KOSTADINOVIĆ Dragoljubov Borivoje, 5. 9. 1923, Velika Moštanica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944.

KOSTADINOVIĆ Mladenov Risto, 1922, Gornje Vlase, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944, 2. bataljon, 3. četa.

KOSTADINOVIĆ Sreten, 1927, Nemenikuće, Sopot, 2. bataljon.

KOSTIĆ Živorada Bogoljub, poginuo na sremskom frontu.
 KOSTIĆ Blagoja Branko, 1925, V. Vitop, Gadžin Han, mitraljeska četa.
 KOSTIĆ Jove Branko, 1924, Brdo, Vojnić, u NOB od 19. 9. 1941, 3. kordunaški bataljon, umro 12. 6. 1943. od tifusa.
 KOSTIĆ Savin Branko, V. Drenova, Trstenik, borac od 6. 12. 1944.
 KOSTIĆ Jovana Dragoslav, 1925, M. Ivanča, Grocka, desetar, 2. bataljon.
 KOSTIĆ Ignjat, 22. 2. 1915, Mavrovi Anovi, Gostivar, u NOB od 23. 12. 1944.
 KOSTIĆ J. Krsto, 1907, 5. četa, 3. bataljon.
 KOSTIĆ S. Levder, 1918, 3. četa, 3. bataljon.
 KOSTIĆ Ljubomir, 1922, V. Drenova, Trstenik, radni vod, 3. bataljon.
 KOSTIĆ Milivojev Ljubomir, 22. 12. 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.
 KOSTIĆ Meho, 1. četa, 4. bataljon.
 KOSTIĆ Miladin, 3. bataljon.
 KOSTIĆ Miladin, 1925, 4. četa, 2. bataljon.
 KOSTIĆ Svetislavov Milutin, 17. 7. 1914, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.
 KOSTIĆ V. Milutin, 1913, 4. četa, 3. bataljon.
 KOSTIĆ Miodrag, 3. četa, 4. bataljon.
 KOSTIĆ Živojina Mladen, 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, poginuo krajem januara 1945. u Ilincima.
 KOSTIĆ B. Momčilo, 1921, 1. četa, 3. bataljon.
 KOSTIĆ Nedeljko, 1. četa, 4. bataljon.
 KOSTIĆ Miloja Savo, 15. 2. 1924, Gornje Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944.
 KOSTIĆ Đ. Stanko, 1924, 3. bataljon.
 KOSTIĆ Milutina Svetozar, 29. 8. 1923, Ličje, Gadžin Han, u NOB od 1944.
 KOSTIĆ Milutina Vojislav, 15. 10. 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.
 KOSTOVIĆ Milovanov Milorad, 25. 9. 1925, Nedeljice, Loznica, u NOB od 14. 11. 1944.
 KOSTNIK Izidora Anton, 1921, Dravograd, u NOB od 25. 12. 1944, desetar, 1. bataljon.
 KOŠAK Franca Franc, 23. 5. 1923, Dramlje, Šentjur pri Celju, limar, u NOB od 25. 12. 1944, (došao iz SSSR), vodnik, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.
 KOŠAREVIĆ Dušanov Radoje, 17. 1. 1926, V. Drenova, Trstenik, đak, borac od 5. 12. 1944.
 KOŠEC Vinko, 2. četa, 2. bataljon.
 KOŠEC Franceka Vinko, 29. 6. 1920, Drešinja Vas, Zalec, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944, 3. bataljon.
 KOTARAC Teofilo, 1924, Valjevo, 1. bataljon.
 KOTLJAJIĆ CVIJANOVIĆ Marka Nada, 29. 9. 1926, Niš, 1. bataljon.
 KOTNIK Anton, 1921, 2. četa, 1. bataljon.

KOTRULJA Mladen, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

KOTUR Miladin, 1921, Grabovac, Slunj, zemljoradnik, poginuo 12. 8. 1942. u Krišpolju, sahranjen u Vodoteču.

KOTUR Nikolin Milan, Crveni Bok, Kostajnica, borac od 8. 11. 1944.

KOVAČ Rade Iso, 1905, Š. Kula, Gospić, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon, poginuo 1943. kod D. Lapca.

KOVAČ Ivan, 1. bataljon.

KOVAČ Milan, četa za vezu.

KOVAČEV Aleksandra Petar, 22. 7. 1922, Murter, Šibenik, 1. bataljon.

KOVAČEV JERKOVIĆ Nikole Savka Seka, 1925, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941, higijeničarka, 2. bataljon.

KOVAČEVIĆ Aleksandar, 15. 10. 1926, G. Lajkovac, Mionica, mašinbravar, u NOB od 13. 10. 1944.

KOVAČEVIĆ Radovana Aleksandar, 15. 10. 1925, D. Lajkovac, zanatlija, u NOB od 1944, kurir.

KOVAČEVIĆ Marinov Anđelko, 1922, Žrnovnica, Split, 2. bataljon.

KOVAČEVIĆ Ljude Ante Antić, 1924, Smiljan, đak, u NOB od juna 1942, 2. bataljon.

KOVAČEVIĆ Milin Ante, iz Smiljana, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo kod Bruvna januara 1943.

KOVAČEVIĆ Boško, 1924, G. Lajkovac, Mionica, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Vasilija Boško, 18. 12. 1922, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Vuka Boško, 10. 4. 1921, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

KOVAČEVIĆ Vuka Boško, 1925, Mionica, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Dragiša, 1922, Lajkovac, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Njegovana Dragiša, 15. 10. 1922, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Ljubisava Dragojlo, 15. 6. 1923, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Dušan, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

KOVAČEVIĆ Dragomira Dušan, 27. 6. 1917, Vitanovac, Kraljevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Dušan, poginuo kod Lipovca 6. 4. 1945.

KOVAČEVIĆ Milošev Mile, 1909, Kuplensko, Vojnić, rudar - mehaničar, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, delegat 3. voda, teško ranjen kod Prohiha 1. 8. 1942, umro u Vojniću.

KOVAČEVIĆ A. Franjo, 1926, Roždanik, Novska, u NOB od 1945, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Vuka Milić, 18. 10. 1924, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Milošev Milivoje, 10. 12. 1927, Obrež, Varvarin, zemljoradnik, borac od 10. 12. 1944.

KOVAČEVIĆ Muharem, poginuo na sremskom frontu.

KOVAČEVIĆ Negovan, 12. 3. 1923, G. Lajkovac, Mionica, 2. četa, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Nikola, s Kamenskog, Lapac, borac od 27. 1. 1943.

KOVAČEVIĆ Đukanov Nikola, 19. 12. 1913, Vodenica, Bosanski Petrovac, radnik, u NOB od 7. 8. 1944.

KOVAČEVIĆ Simin Nikola, Baja, iz Pakraca, pobjegao s Jadovna augusta 1941, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KOVAČEVIĆ Nikole Radenko, 1919, Višegrad, mašinbravar, u NOB od 18. 9. 1944, vodnik, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

KOVAČEVIĆ Vladislava Radivoje, 20. 7. 1921, G. Lajkovac, Mionica, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Đure Savo, 9. 12. 1928, Begluci, D. Lapac, u NOB od 14. 9. 1942, 1. bataljon, delegat voda, 21. 3. 1945. poslan na školovanje u SSSR.

KOVAČEVIĆ Siniša, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Andrije Siniša, 1921, G. Lajkovac, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 23. 1. 1945. kod Ilinaca.

KOVAČEVIĆ Stanimir, 1925, četa za vezu.

KOVAČEVIĆ Sretena Stanimir, 22. 7. 1922, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 22. 8. 1944, pomoćnik veterinara.

KOVAČEVIĆ Sretena Stanimir, 1925, Subotica, Koceljevo, 3. bataljon.

KOVAČEVIĆ Svetolik, 1916, 2. četa, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Marka Svetolik, 20. 1. 1924, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944. 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Marka Svetolik, 27. 1. 1927, Jelović, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Adama Svetozar, 1919, Planinica, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944. nosioc ranjenika, 3. bataljon, poginuo 20. 2. 1945. kod Soljana.

KOVAČEVIĆ Velisav, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

KOVAČEVIĆ Veselin, iz Kosjerića, 4. bataljon, poginuo 6. 2. 1945. kod Male Vašice.

KOVAČEVIĆ Vida, iz Donjeg Babinog Potoka, Otočac, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka.

KOVAČEVIĆ Zora Crnogorka, iz Grahova, medicinska sestra, u NOB od 1941, prva bolničarka 2. bataljona, poginula u Centralnoj bolnici 1943.

KOVAČEVIĆ Živko, 2. četa, 1. bataljon.

KOVAČEVIĆ Marka Živko, 10. 6. 1920, Gornji Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOVAČEVIĆ Mirka Živorad, 1920, Brežde, 1. bataljon.

KOVAČIĆ Tome Nikola, 1916, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KOVAČIĆ Nikola Paja, poginuo 1945, u Slavoniji.

KOVAČIĆ Stevana Stana, 1907, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KOVINOVIĆ Ljubisava Boško, 15. 7. 1927, Umka, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KOZAMARA Krste Ljubomir, 14. 3. 1921, Drvar, intendantski oficir, u NOB od 31. 10. 1944, pisar u štabu.

KOZAREVIĆ Nikole Košta, 24. 5. 1926, Kruševo, u NOB od 23. 12. 1944, 5. makedonski bataljon, pa vod pt. topova 3. bataljon.

KOZELJEV Ljubinko, 3. bataljon, poginuo i sahranjen 3. 5. 1945. kod Pašijana.

KOZIKOVSKI Franjin Aleksandar, 1917, iz Poljske, keramičar, 2. četa, 2. bataljon.

KOZLINA Milana Milan, 1921, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KOZLINA Radovana Života, 6. 12. 1921, Klenak, Ruma, brijač, u NOB od 16. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945, kod Lipovca.

KRAGULJAC Milana Dane, 1. 7. 1926, Plaški, Ogulin, krojač, u NOB od 1944.

KRAJČIĆ RODIĆ Rade Bosa, 1923, Plitvice, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, četa za vezu.

KRAJČER Josipa Rudi, 8. 4. 1927, Pula, zemljoradnik, u NOB od 1943, 4. bataljon, mlađi vodnik, v.d. desetara.

KRAJCA Josip, u NOB od 1943, 1. bataljon, poginuo 12. 9. 1944, kod Valjeva.

KRAJNOVIĆ Stevana DMITAR, 8. 11. 1908. (ili 1910), Čitluk, Gospić, žandarm, narednik, u NOB od 6. 8. 1941, poručnik, načelnik artiljerije u brigadi.

KRAJNOVIĆ Stevana DMITAR Mito, 1915, Čitluk, Gospić, žandarm, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Mile Dragan, 5. 9. 1922, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Drago, 1922, inženjerijska četa.

KRAJNOVIĆ Drago, 1927, Čitluk, Gospić, intendantura.

KRAJNOVIĆ Tornin Dušan, 1918, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Petra Pepe Đuro, 1920, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, teško ranjen, umro u bolnici u Srednjoj Gori.

KRAJNOVIĆ Ilije Janko Braca, 1924, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, sekretar SKOJ-a, poginuo 15. septembra 1944. u Valjevu.

KRAJNOVIĆ Marka Janja, udana Hrženjak, 1915, Čitluk, Gospić, medicinska sestra, u NOB od 1941, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Mile Ilija, 1923, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, 2. bataljon, poginuo 27. novembra 1942, kod Dvora na Uni.

KRAJNOVIĆ Jovana Milan, 6. 9. 1924, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 7. 5. 1942. komesar čete.

KRAJNOVIĆ Mile, 1924, Divoselo, u NOB od 1941, delegat voda, četa za vezu.

KRAJNOVIĆ Mile Ljubičin, iz Divosela, u NOB od 1941, 2. bataljon, zamjenik komandira čete, poginuo u Valjevu 15. 9. 1944.

KRAJNOVIĆ Jove Mile, 1925, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komesar čete, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Mitar, 1908, Čitluk, 3. četa, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Mile Nikola, iz Bruvna, Gračac, poginuo 1943. kod Zrmanje.

KRAJNOVIĆ Paje Nikola, 1921, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

KRAJNOVIĆ Stevanov Rade Krajina, 8. 3. 1924, Bruvno, zemljoradnik, u NOB od 1941, zamjenik komandanta 1. bataljona (od 10. 2. 1945), poginuo 28. 4. 1945. na Ilovi.

KRAJNOVIĆ 1 ajin Sava, 1924, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, delegat voda, 2. bataljon.

KRALJIĆ Mate, iz Sinca, u NOB od 1941, 3. bataljon.

KRALJIĆ Stipe, iz Sinca, u NOB od 1941, 3. bataljon.

KRANJC Ivan, 1920, 4. bataljon, pa PA četa.

KRANJČEVIĆ Joso, iz Lešća, Osik, 3. bataljon, u spisku ranjenih 4. 4. 1943.

KRANJČEVIĆ Jurin Martin, 1926, Lešće, Otočac, 2. četa, 2. bataljon, poginuo u Beogradu 19. 10. 1944.

KRAPEC Blaža Karlo, 1916, Dežno pri Maholah, Slovenska Bistrica, konobar, u NOB od 25. 12. 1944, poginuo kod Glogovca 19. 4. 1944.

KRAPIĆ Blagojev Marko, 1925, Veliki Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.

KRAPLJANOV Ante, u prvom spisku I. bataljona.

KRASIN dr Lavoslav, referent saniteta brigade februar - jun 1944.

KRASOJEVIĆ Mihajlov Đuro, 15. 8. 1928, Brezovac, Slunj, u NOB od 15. 8. 1943, četa za vezu.

KRČAREVIĆ Milorad, u spisku nestalih boraca.

KREČA Đuro, 1918, u NOB od 1941, poginuo 1944. (19. divizija).

KREK Stevo, u spisku grupe članova Partije februara 1944, 1. bataljon.

KRESIĆ Ilija, iz Kneževca, u NOB od oktobra 1944, izviđačka četa.

KRESOJEVIĆ Branko, iz Vojnića, delegat voda, 3. kordunaški bataljon.

KRESOJEVIĆ Mihajla Đuro, 1928, Brezovica, Rakovica, Slunj, u NOB od 24. 3. 1944. četa za ve/u.

KRESOJEVIĆ Nikole Đuro, 1926, Krnjak, Karlovac, đak, 3. kordunaški bataljon.

KRESOJEVIĆ Stevana Jovan Joja, 1906, Vojišnica, Vojnić, zemljoradnik, delegat voda, 3. kordunaški bataljon.

KRESOJEVIĆ Sime Marko, 1912, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KRESOJEVIĆ Miloša Simo, 1916, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942. u Jezeranima.

KRESOJEVIĆ Ignjatija Svetozar, 1922, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KREČA Stanko, 1920, Momčilović Kosa, Glina, u NOB od 1941, prvi komesar 4. banijskog bataljona.

KREZIĆ Vojina Ilija, Kneževac, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.

KRGA Duje Vaso Vako, 1905, Homoljac, T. Korenica, u NOB od 1941, 1. četa, 3. bataljon, poginuo 14. 9. 1944. u Bujačićima, Valjevo.

KRIČKOVIĆ Milana Branko, 5. 3. 1923, Čitluk, Gospić, đak, u NOB od 7. 11. 1941, komesar čete, poručnik 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.

KRIČKOVIĆ Novaković Mane Gojko, 1920, Pavlovac, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon, poginuo na sremskom frontu 1945.

KRIČKOVIĆ Spekotina Milka, 1920, Čitluk, Gospić, domaćica, u NOB od početka 1942, 2. bataljon.

KRIČKOVIĆ Dušana Soka, 12. 12. 1928, Čitluk, Gospić, domaćica, u NOB od 27. 7. 1944.

KRIJIĆ Đure Ljuba, 14. 6. 1924, Bihać, 1. bataljon.

KRIVČEVIĆ Aleksandra Dušan, 12. 5. 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

KRIVOKUĆA Dane, iz Uticnje, Karlovac, 3. kordunački bataljon, u NOB od oktobra 1942.

KRIVČEVIĆ Aleksandra Dušan, 12. 5. 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

KRIVOKUĆA Josipa Đuro, 1922, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo na Lađevcu, 11. 11. 1942, sahranjen u Zbjegu.

KRIVOKUĆA Janka Josip, 1911, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KRIVOKUĆA Mile Mihajlo, 1920, Gornja Trebinja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

KRIVOKUĆA Sime Milka, 1925, Manjerović Selo, Karlovac, kuvarica pri štabu 3. bataljona.

KRIVOKUĆA Rade Nikola, 1920, Mededak, Vojnić, poginuo 13. 11. 1942, u borbi na Slunju, sahranjen u Zbjegu.

KRILIĆ Đure Ljuba, 14. 6. 1922, Lipa, Bihać, domaćica, u NOB od 15. 2. 1943, bolničarka, 3. bataljon.

KRNETA Boja, glavna kuvarica u 4. bataljonu.

KRNETA Milina Bojana, 4. 2. 1922, Doljani, D. Lapac, domaćica, u NOB od 12. 5. 1944, bolničarka.

KRNETA Laze Ilija, 1915, Doljani, D. Lapac, 2. bataljon, poginuo i sahranjen 1943. kod Kistanja.

KRNETA Dane Milan, 1920, Doljani, Donji Lapac, 2. bataljon, poginuo i sahranjen 1943. u Metku.

KRNETA Rade Mirko, 14. 2. 1922, Begluci, D. Lapac, poginuo aprila 1943. u Dalmaciji.

KRNETA Davida Nikola, 1912, Doljani, D. Lapac, 1. bataljon.

KRNETA Jovana Vid, 1904, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. u Beogradu.

KRONJA Antićenćo, u prvom sastavu 1. bataljona.

KRPAN Josipa Mile, 17. 9. 1924, Klanac, Gospić, 2. četa 4. bataljona.

KRSMANOVIĆ Veljka Aleksandar, 6. 6. 1919, Vreoci, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944, komandir voda, ranjen, umro 9. 4. 1945. u Vrbanji.

KRSMANOVIĆ Rajkov Aleksandar, 7. 3. 1925, Cvetovac, Vreoci, Lazarevac, borac od 1. 10. 1944.

KRSMANOVIĆ Bogosava Branko, 15. 9. 1922, Ušće, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KRSMANOVIĆ Bogosava Miloš, 25. 8. 1926, Cvetovac, Lazarevac, radnik, u NOB od 14. 10. 1944, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

KRSMANOVIĆ Pantelijin Miloš, 25. 6. 1920, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 14. 10. 1944.

KRSMANOVIĆ Dragojev Miodrag, 18. 8. 1921, Kosjerić, pekar, borac od 2. 12. 1944.

KRSMANOVIĆ Mikolin Radisav, 20. 6. 1904, Brežde, Mionica, radnik, borac od 16. 10. 1944.

KRSMANOVIĆ Mihajla Slobodan, 2. 8. 1926. (ili 1925), Cvetovac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 17. 10. 1944, 3. bataljon.

KRSMANOVIĆ Jeremijin (ili Jevremov) Slobodan, 4. 2. 1926, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 13. 10. 1944, poginuo 19. 4. 1945. na Dilj planini kod Zelenaca.

KRSMANOVIĆ Pantin Sreten, 2. 8. 1926, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 14. 10. 1944. 3. bataljon.

KRSMANOVIĆ Mihaila Svetislav (ili Svetozar), 13. 4. 1923, Cvetovac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944, poginuo 6. 2. 1945. kod Ilinaca.

KRSMANOVIĆ Rajka Vojislav, 10. 12. 1924, Vreoci, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

KRSTIĆ Stoimena Aleksandar, 1927, Ružići, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944, poginuo 12. 5. 1945, kod Zagreba.

KRSTIĆ Stanojlov Nahat, 21. 2. 1926, Mrčići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KRSTIĆ Milorada Bogoljub, 7. U. 1914, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

KRSTIĆ Borivoje, u spisku nestalih u toku NOB.

KRSTIĆ Marka Borivoje, 7. 3. 1925, M. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. četa 1. bataljon.

KRSTIĆ Savin Dragomir, 8. 10. 1914, Vrelo, Ub, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

KRSTIĆ Randela Dragoslav, 16. 11. 1920, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944.

KRSTIĆ Jovana Krsto, 1907, Kamenica, Niš, zemljoradnik, protivtenkovska baterija.

KRSTIĆ Đurin Marko, 19. 11. 1919, Đeletovci, Vinkovci, kolar, borac od 1. 11. 1944.

KRSTIĆ Blagoja Marko, 1925, V. Vrtop, Gadžin Han, seljak, u NOB od 14. 11. 1944, 2. bataljon,

KRSTIĆ Vitomirov Milomir, 25. 3. 1910. Livade, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944. borac.

KRSTIĆ Hristivoja Miroslav, 1925, Veliki Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944. 3. četa, 1. bataljon.

KRSTIĆ Vladimirov Momčilo, 10. 8. 1921, Risići, Kosjerić, stolar, borac od 1. 12. 1944, 3. bataljon.

KRSTIĆ Nedeljko, 1910, Pušević, Vranje, 4. bataljon.

KRSTIĆ Kristivojev Nikola, 19. 2. 1921, Lelić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

KRSTIĆ Jovana Petar, 10. 7. 1917, Beograd, berberin, u NOB od 27. 12. 1944.

KRSTIĆ Miloša Petronije, 10. 7. 1922, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KRSTIĆ Radenko, 1910, Pušević, Vranje, 4. bataljon.

KRSTIĆ Stojanov Radoje, 6. 5. 1926, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.

KRSTIĆ Radovan, 15. 3. 1924, D. Lajkovac, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 30. 10. 1944.

KRSTIĆ Sava, 1. bataljon.

KRSTIĆ Kostadinov Savo, 5. 1. 1923, V. Vrtop, Gadžin Han, ciglar, borac od 6. 12. 1944, protivtenkovska četa.

KRSTIĆ Svetomir, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

KRSTIĆ Nikolin Trifun, 15. 1. 1925, Beograd, radnik, u NOB od 8. 10. 1944.

KRSTIĆ Vladislav, 1920, 2. četa, 4. pa 3. bataljon.

KRSTIĆ Stanimirov Vladislav, 6. 10. 1920, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 11. 1944.

KRTINIĆ, dječak, u spisku kurira 1. bataljona.

KRTINIĆ Luke Đuro, 1921, Klapavice, Gračac, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon, poginuo 5. 9. 1944. kod Jelen Dola.

KRTINIĆ Luka, 1924, Bruvno, radnik, Srbin, u NOB od maja 1942, 1. bataljon, poginuo u Bosni 1944.

KRTINIĆ Mičo, vodnik, 1. bataljon.

KRTINIĆ Jove Nikola, 1923, Kestenova Korita, D. Lapac, u NOB od 1942.

KRUNIĆ Aćima Jagoš, 1. 9. 1926, Nikšić, đak, u NOB od 15. 10. 1944.

KRUNIĆ Miletin Ljubiša, 15. 12. 1924, Barajevo, zemljoradnik, borac od 15. 12. 1944.

KRUNIĆ Vasilija Ljubomir, 1921, Jasenica, Valjevo, poginuo 20. 10. 1944, na sa-vskom mostu u Beogradu, sahranjen u Jasenici.

KRUNIĆ Vasilija Milan, 29. 8. 1924, Jasenica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, 4. bataljon.

KRUNIĆ Milovan, Jasenica, Valjevo, u NOB od 9. 10. 1944.

KRUNIĆ Milutin, vodnik, 1. četa, 3. bataljon.

KRUNIĆ Milutin, 1925, 2. četa, 3. bataljon.

KRUNIĆ Vasilija Milutin, 1924, Jasenica, Valjevo, 4. bataljon.

KRUNIĆ Vasilija Milutin, 1925, Jasenica, Valjevo, 4. bataljon, vodnik, komandir odjeljenja.

KRUNIĆ Jovana Uroš, 3. 9. 1914, Staro Selo, Petrinja, bogoslov, u NOB od 1941, prvi komesar brigade (13. 6. - 2. 12. 1942), narodni heroj.

KRUNIĆ Živan, 1925, 1. četa, 1. bataljon.

KRUNIĆ M. Živan, 1920, 1. četa, 1. bataljon.

KRUNIĆ Milića Živan, 1923, Jasenica, Valjevo, 4. bataljon.

KUĆABA Bedrikov Božo, 30. 3. 1918, Sulec, Použetin, Naulin, ekonomist-činov-nik, u NOB od 10. 10. 1944.

KUDER Štefanov Alojz, 15. 10. 1916, Šempeter, Žalec, radnik, borac od 15. 10. 1944.

KUDRA Milana Vojislav, 30. 9. 1921, Banja Luka, privatni namještenik, u NOB od 19. 9. 1944, pisar štaba bataljona.

KUDUZOVIĆ Koste Temijana, 16. 3. 1927, Galičnik, Gostivar, u NOB od 1. 11. 1944, bolničarka u intendanturi.

KUHAR Francov Stanislav, 2. 10. 1921, Dob, Domžale, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

KUJUNDŽIĆ Milenka Krsto, 11. 1. 1911, Prijedor, srez ljubički, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1945. poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševca.

KUJUNDŽIĆ Mije Milivoj, 11. 2. 1928, Preko, Zadar, đak, u NOB od 7. maja 1943, 3. četa, 3. bataljon.

KUKIĆ Jove Gavre, 1900, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Suvaje.

KUKIĆ Gojko, 1914, u NOB od 1941, pomoćnik komesara čete, 1. bataljon, od 10. 2. 1945. politički komesar bataljona za vezu.

KUKIĆA Nikole Gojko, 8. 12. 1914, Srb, D. Lapac, u NOB od 10. 5. 1942. u ljeto 1943. zamjenik komandira 3. čete, 2. bataljon.

KUKIĆ Milan, desetar.

KUKIĆ Nebojša, 1923, kulturna ekipa.

KUKIĆ Nikola, 4. četa, 2. bataljon.

KUKIĆ Rade Vaso, 12. 8. 1922, Suvaja, D. Lapac, 1. bataljon.

KUKINA Josipov Joso, 9. 6. 1927, Grobnik, Sušak, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943. vodnik.

KUKOČ Marina Stremil, 1925, Split, 3. četa, 1. bataljon.

KULIĆ (ili KUTIĆ) Jurakov Jure, 13. 6. 1920, Razvode, Drniš, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1944.

KULUNDŽIĆ Branko, 1908, Deringaj, Gračac, 1. četa, 4. bataljon.

KUPREŠANIN Jove Branko, 1. 3. 1920, Medak, Gospić, u NOB od 1941, 3. bataljon, komesar čete.

KUPREŠANIN Milana Dušan, Balčota, iz Kruškovca, Gospić. •

KUPREŠANIN Milana Dušan, Balčota, 1925, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, poginuo augusta 1943. kod Gorjevca.

KUPREŠANIN Đukanov Ilija Ico, iz Kruškovca, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KUPREŠANIN Milanov Jovo, iz Kruškovca, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KUPREŠANIN Marko, 1924, 1. četa, 1. bataljon.

KUPREŠANIN Janka Marko, 28. 4. 1924, Raduč, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, vodnik.

KUPREŠANIN Nikola, vodnik, u jednom izveštaju: »prenio teški bacač na čitavom putu preko Bosne«, 3. bataljon.

KUPREŠANIN Nikola, 1925, Kruškovac, Gospić, 3. bataljon.

KUPREŠANIN Miće Nikola Jačina, iz Kruškovca, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KUPREŠANIN Mile Nikola, 9. 3. 1925, Kruškovac, Gospić, zanatlija, u NOB od januara 1942, 2. bataljon, zamjenik komandira čete, zastavnik.

KUPREŠANIN Stojanov Rade, Grabovac, Ploče, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KUPREŠANIN Širin Rade, iz Kruškovca, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KUPREŠANIN Danin Slavko, iz Kruškovca, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

KUPREŠANIN Dane Slavko, 1922, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo krajem decembra 1942. u Papuči kod Metka.

KUPREŠANIN Soka, 1923, (ili 1925), Kruškovac, Gospić, 3. bataljon.

KUPREŠANIN Jove Stanko, 1923, Medak, Gospić, trgovac, u NOB od 1941. 2. bataljon.

KURSAR Franeko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

KURIĆ Jura, 1920, 2. četa 4. bataljon.

KURUZOVIĆ Mile, u proljeće 1945. sekretar SKOJ-a u 1. četi 1. bataljona.

KURSAR Koste Kuci, u prvom sastavu 1. bataljona.

KURUZOVIĆ Luke Milan, 12. 5. 1916, Slatina, Banja Luka, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944, delegat voda.

KURSAR Šime, u prvom sastavu 1. bataljona.

KURUZOVIĆ Miloš, 1916, 3. četa, 1. bataljon.

KUSIĆ Luka, 1920, Razvode, Drniš, 3. bataljon.

KUSUROVIĆ Stanimira Vlastimir, 15. 9. 1925, Banjani, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

KUSUROVIĆ Zivko, 2. četa, 2. bataljon.

KUŠIĆ Živkin Jovan, poginuo na sremskom frontu.

KUŠKOVIĆ Krste Nikola, 1921, G. Leskovice, Valjevo, 1. bataljon.

KUŠTRIN Vatroslava Josip Braco (Mićan Savić) 1915, Maljevac, Slunj, Hvar, oficir, u NOB od 1941, prvi komandant 3. kordunaškog bataljona.

KUTIĆ Ljubo, 1. bataljon.

KUTLIĆ Milan, Petrinja, 4. banijski bataljon.

KUZELJEV Ljubinko, 3. bataljon, poginuo 2. 5. 1945. kod Pašjana, gde je i pokopan u pravoslavnom groblju.

KUZMANOVIĆ Strahinja, 1925, Ljubljana, 1. bataljon.

KUZMIN Klima Nikolaj, 1923, Korjažma na Dvini, SSSR, 5. ruski, pa 2. bataljon.

KUŽIĆ Nikole Stanoje, 6. 6. 1913, Grabovac, Obrenovac, sarač, u NOB od 1944.

KVAS Filipa Fjodor, 1909, Stanicija, Kuban, 5. ruski bataljon.

KVATERNIĆ Antona Josip, 1920, Gerovo, Delnice, 1. bataljon.

L

- LABIN Ivan, 1919, Kaštel Kambelovac, Split, 2. četa, 4. bataljon.
- LABUS Gnjatija, u NOB od 1941, 1. bataljon.
- LACKOVIĆ Jovice Marko, 1922, poginuo 1943. u Lici.
- LACKOVIĆ Stanimira Sreten, 11. 2. 1926, Klenje, Bogatić.
- LADIŠIĆ Joso, iz Sinca, vozač tramvaja, u NOB od 1941, delegat voda, 3. bataljon, poginuo kod Raduča 26. 12. 1942.
- LADIŠIĆ Vidov Ante, 7. 9. 1925, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 17. 10. 1943, vodnik.
- LAĐEVIĆ Brankov Đorđe, 1. 2. 1906, Beograd, advokatski pripravnik, u NOB od 11. 12. 1944. pomoćnik intendanta.
- LAJEVIĆ Bogomir, 1922, intendantura.
- LAJIĆ Đure Ilija, 8. 7. 1923, Neteka, D. Lapac, 3. bataljon, poginuo 18. augusta 1943. kod Perušića.
- LAJIĆ Steve Jovan, 1920, Neteka, D. Lapac, u NOB od 1942. 1. bataljon, poginuo 1944.
- LAJIĆ Stevana Smilja, 1.1. 1922. ili 1924. Neteka, Srb, D. Lapac, 1. bataljon, bolničarka, poginula 15. 9. 1944. u Valjevu.
- LAKETIĆ Marija, prištapski vod 3. bataljona, poginula 19. 1. 1945.
- LAKOVIĆ Stanimira Sreten, 11. 2. 1926, Mačvansko Klenje, Bogatić, konduker, komandir voda.
- LALIĆ Ljubomira Miloš, 8. 1. 1921, Kalebovac, T. Korenica, u NOB od 21. 1. 1942, 1. bataljon.
- LALIĆ Vase Nada, 1924, Homoljac, T. Korenica, 1. bataljon, poginula i sahranjena 1942. u Tiškovcu.
- LALIĆ Nikole Vaso, 1925, Homoljac, T. Korenica, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Srba.
- LALIĆ Vojo, iz Kosinja, 4. bataljon, poginuo 29. 4. 1943, kod Gospića, sahranjen u Klisu, Divoselo.
- LAPČEVIĆ Ivko, u NOB od jeseni 1944, četa za vezu.
- LASKOVIĆ Milkanov Dane, 1917, Počitelj, Gospić, trgovac, u NOB od oktobra 1944, delegat voda, 1. bataljon.
- LASKOVIĆ Bogdana Marica, 15. 7. 1925, Počitelj, Medak, Gospić, domaćica, u NOB od 1943, bolničarka.
- LASKOVIĆ Milkanov Mirko, 15. 12. 1922, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, kapetan, poslednji ratni komesar 1. bataljona (od 20. 4. 1945).
- LASNIK Ivanov Vinko (ili Hinko), 7. 1. 1925, Ljubljana, student, u NOB od 16. 10. 1944.
- LASTAVICA Rade Desa, 1925, Kosinj, Gospić, 2. bataljon.
- LASTAVICA Rade Mara, 16. 2. 1922, Krš, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, kuvarica, 4. bataljon.
- LASTAVICA Rade Milan, 4. 8. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

LAŠKARIN Franjin Marko, iz Sinca, Hrvat, 3. bataljon, poginuo kod Srba 15. 2. 1943.

LAŠKARNI Nikola, iz Sinca, 3. bataljon, poginuo.

LAUKEŠIĆ Marijan, 1. bataljon, u spisku umrlih od rana 1945.

LAURIĆ Mihaila Marijan, Srednje Gameljne, Ljubljana, zemljoradnik, u NOB od 1943.

LAVRINIĆ Đuro, 1915, Komić, T. Korenica, u NOB od 1941, prvi oficir OZNE u brigadi, teško ranjen 25. 5. 1944. kod Drvara.

LAVRNIĆ Petra Jovan Jovo, 1914, Komić, Udbina, u NOB od 1941, 1. bataljon.

LAVRNIĆ Manojlo, 1906, Komić, u NOB od 1941, u brigadi potkivač konja.

LAZAREVIĆ Prvislavov Bogdan, 1924, Kosjerić, zemljoradnik, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Nikole Božidar, iz Vlasa, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, desetar.

LAZAREVIĆ Jovana Branko, 1925, Koludrić, zemljoradnik, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Rajka Dragomir, 1922, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Živojina Dragutin, 24. 7. 1927, Poljace, Kruševac, zemljoradnik.

LAZAREVIĆ Mihaila Đorđe, 1924, Novi Sad, 1. četa, 1. bataljon.

LAZAREVIĆ Milana Ilija, 1923, Loznica, 4. bataljon.

LAZAREVIĆ Jordan, 23. 12. 1923. (ili 1924), Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Dimitrijević Jovan, 24. 3. 1925, Manastirec, Prilep, maturant, borac od 23. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Pauna Jovan, 30. 9. 1913, Podvis, Kičevo, trgovac, u NOB od 1944, delegat voda.

LAZAREVIĆ R. Manojlo, 15. 3. 1921, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 12. 1. 1944, bolničar.

LAZAREVIĆ Životin Milan, 1929, D. Bukovica, Valjevo, 2. bataljon.

LAZAREVIĆ Životin Milan, 27. 12. 1928, Kamenica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Milenko, 1925, Blagojević, 4. bataljon.

LAZAREVIĆ Vlastimirov Milenko, 1925, Godljevo, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Jelenkov Milorad, 14. 6. 1923, G. Vrežina, Niš, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944, 2. bataljon.

LAZAREVIĆ Milovan, 1924, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Adama Nikola, 1927, Subotica, Kraljevo, u NOB od 23. 9. 1944, 2. bataljon.

LAZAREVIĆ Stanislava Nikola, 25. 5. 1913, Grušić, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Milošev Radivoje, 20. 10. 1919, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, desetar.

LAZAREVIĆ Nikolin Radoje, 12. 11. 1927, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Milijanov Radosav, 1921, Skobalj, Lajkovac, 2. bataljon.

LAZAREVIĆ Vukadinov Radosav, 22. 2. 1921, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Milisava Radoslav, 18. 10. 1909, Venčane, Arandelovac, stolar, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Radovan, 1926, Uvac, Ub, 3. četa, 1. bataljon.

LAZAREVIĆ Dragomira Slobodan, poginuo na sremskom frontu.

LAZAREVIĆ Sreten, 1926, Godečevo, Kosjerić, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Radenkov Sreten, 25. 3. 1925, Godečevo, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944, 3. četa, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Stojan, 1923, 1. četa, 4. bataljon.

LAZAREVIĆ Stojan, 1926, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Mirka Stojan, rođen 9. 5. 1928, Loznica, Valjevo, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Dimitrijević Svetislav, 9. 8. 1920, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, 2. bataljon.

LAZAREVIĆ Dobrosava Svetozar, 17. 10. 1924, Kaona, Vladimirci, radnik, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Save Velisav, 15. 1. 1926, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Mirka Stojan, 9. 5. 1928, Loznica, Valjevo, 3. bataljon.

LAZAREVIĆ Dimitrijević Svetislav, 9. 8. 1920, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, 2. bataljon.

LAZAREVIĆ Dobrosava Svetozar, 17. 10. 1924, Kaona, Vladimirci, radnik, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Save Velisav, 15. 1. 1926, Gornja Borina, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Dragomira Vidoje, 1925, Gulijan, Svrlijig, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

LAZAREVIĆ Petrov Zivadin, 15. 12. 1921, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

LAZAREVIĆ Milića Živorad, 1924, Stepoevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Milinka Živorad, 12. 8. 1925, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik.

LAZAREVIĆ Milorada Živorad, 20. 8. 1921, Jelovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LAZAREVIĆ Obrena Života, 1919, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

LAZAROV Nikolaj, 1922, Zalepino, SSSR, 5. ruski bataljon.

LAZIĆ Anka, bolničarka u brigadnom sanitetu.

LAZIĆ Marka Branko, 2. 5. 1912, Sarajevo, elektromehaničar, u NOB od 17. 9. 1944, zastavnik, delegat voda, poginuo 18. 4. 1945. kod Glogovca.

LAZIĆ Dane, iz Pazarišta, Gospić, desetar, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 5. 9. 1944, na položaju Papratište, kod Užičke Požege.

LAZIĆ Dane, 1921, Barlete, Gospić, u NOB od 1941, 2. četa, 2. bataljon.

LAZIĆ Drago, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

LAZIĆ Radovanov Dragoljub, 8. 8. 1923, Loznica, Valjevo, kazandžija, u NOB od 9. 10. 1944, desetar.

LAZIĆ Stanimira Dragoslav, 1925, Lalinac, Svrljig, 3. bataljon.

LAZIĆ Dušan, iz Barleta, Gospić, 2. bataljon.

LAZIĆ Živojinov Dušan, 14. 6. 1924, Obrenovac, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

LAZIĆ Ljubomira Đuro, 13. 5. 1926, Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LAZIĆ D. Krstivoje, 1926, 2. bataljon.

LAZIĆ Desimirov Krstivoje, 20. 11. 1923, Vrtiglav, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.

LAZIĆ Drago, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

LAZIĆ Jove Jovelje Mara, 1922, Barlete, Gospić, u NOB od početka 1942, 3. bataljon, vodnik, u spisku teže ranjenih 16. 9. 1943.

LAZIĆ Blagojev Mihajlo, 11. 3. 1921, Mirijevo, Beograd, u NOB od 5. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.

LAZIĆ Milovan, 1925, Loznica, 3. bataljon.

LAZIĆ Milana Milovan, 21. 3. 1926, bojadžija, u NOB od 1944, 4. bataljon.

LAZIĆ Milojev Milovan, 18. 8. 1925, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, desetar.

LAZIĆ Vitomira Milovan, 13. 6. 1920, G. Oravica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LAZIĆ Mirko, iz Barleta, Gospić.

LAZIĆ Nikola, iz Barleta, Gospić, u spisku poginulih.

LAZIĆ Novaka Obrad, 8. 3. 1921, Sanković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

LAZIĆ Dragoljubov Pavle, 21. 12. 1924, Barajevo, u NOB od 10. 10. 1944.

LAZIĆ Gvozdena Petar, 1925, Dubnica, Kosjerić, 2. bataljon.

LAZIĆ Radenko, 1926, 2. četa, 1. bataljon.

LAZIĆ Stojan, 1918, Bojna, Glina, 4. banijski bataljon, teško ranjen u Krišpolju 12. 8. 1942, umro u Pavlović Selu, sahranjen u Drežnici.

LAZIĆ Radovana Vladislav, 26. 11. 1917, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na sremskom frontu.

LAZIĆ Branislava Vlastimir, 8. 7. 1926, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LAZIĆ Aksentijev Života, 21. 11. 1922, Paune, Valjevo, radnik, borac od 8. 10. 1944.

LAZIĆ Aleksandra Života, 1921, Paune, Valjevo, 1. bataljon.

LEKA Jela, iz Ličkog Petrovog Sela, 1942. bolničarka u 1. bataljonu.

LEKIĆ Mane Dane, 1920. (ili 1919), Dugi Dol, Otočac, u NOB od početka 1942, zamjenik referenta saniteta 3. bataljona, umro poslije ranjavanja 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

LEKIĆ Đuro, 1924, Dugi Dol, Otočac, u NOB od početka 1942, delegat voda.

LEKIĆ Đuro Đurko, 1910, Dugi Dol, Otočac, u NOB od juna 1943, poginuo krajem augusta 1944. na maršu kroz Sandžak.

LEKIĆ Jove Đuro, 15. 1. 1924, Dugi Dol, Otočac, u NOB od 1942, 4. bataljon, zastavnik, delegat voda.

LEKIĆ Jozef, 1. četa, 3. bataljon.

LEKIĆ Stevanova Milica, 26. 8. 1915, Titov Veles, diplomirani filozof, u NOB od 8. 9. 1944, pisar u štabu brigade.

LEKIĆ Aleksandra Milorad, 15. 6. 1922, Đurđevac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

LEKIĆ Aleksandra Miodrag, 27. 1. 1927, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

LEKIĆ Mihaila Miloš Mišo, 1924, Dugi Dol, Otočac, u NOB od 6. 5. 1942, 3. bataljon, poginuo 18. 8. 1943. kod Perušića.

LEKIMIROVIĆ Milovan, 1. bataljon.

LEKMIĆ Aleksandrov Vasilije, 9. 5. 1924, Palič, Subotica, đak, u NOB od 25. 12. 1944.

LELIĆ S. Dobroslav, 3. četa, 3. bataljon.

LELIĆ S. Petar, vodnik, 1. četa, 2. bataljon.

LELIĆ Živka Sreten, 9. 12. 1915, Ušće, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LELIMIROVIĆ Milovan, u spisku 249 poginulih krtijaša.

LEMIĆ Mičo, 1920, zemljoradnik, 10. 10. 1942, delegat voda u rezervnoj četi.

LEMAJIĆ Mile Dušanka, 1918, Smiljan, Gospić, domaćica, u NOB od 1941, 2. bataljon.

LEMAJIĆ Milana Jovo, 26. 6. 1909, Smiljan, Gospić, žandarmerijski podnarednik, u NOB od 26. 3. 1942, potporučnik, komandant pozadine brigade.

LEMAJIĆ Milan, iz Kosinja, Perušić, 4. bataljon, poginuo kod Raduča 26. 12. 1942, sahranjen u Ploči.

LEMAJIĆ Save Milan, 1912, Smiljan, Gospić, podoficir, u NOB od aprila 1942, zamjenik komandanta 4. bataljona (proljeće 1943), nastavnik rta vojnom kursu pri štabu brigade.

LEMAJIĆ Mile, 1913, Smiljan, Gospić, 2. bataljon, obavještajni oficir.

LEMAJIĆ Ilije Milovan, 1920, Debelo Brdo, T. Korenica, 2. bataljon.

LEMAJIĆ Olga, 1919, 1. četa, 2. bataljon.

LEMAJIĆ RAŠETA Đure Pera, 1926, Smiljan, Gospić, domaćica, u NOB od 16. 3. 1943, bolničarka, 2. bataljon.

LEMIĆ Đuro, u NOB od 1. 4. 1942, komesar 3. čete, 4. bataljon.

LEMIĆ Milin Đuro Lemo, 22. 4. 1919, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir čete, 4. bataljon.

LEMIĆ Dane Milan, 1. 9. 1925, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komandir čete, poručnik, 4. bataljon.

LEMIĆ Petra Mile, 27. 9. 1925, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1943. kod Metka.

LEMIĆ Petar, 1918, 1. četa, 4. bataljon.

LEMIĆ Mile Petar, 28. 9. 1895, Pod Gradinom, Perušić, radnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 11. 2. 1943. na Zuleševici.

LEMIĆ Dane Vasilj, 5. 7. 1920, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 30. 4. 1943, pod Oštrom, Gospić.

LENAC Mate Milorad, 1908, Zamet, Rijeka, 4. bataljon.

LENKOVIĆ Mika, u spisku 249 poginulih krtijaša, sekretar SKOJ-a.

LEONTIJEVIĆ Svetozara Spasoje, Valjevo, poginuo 26. 4. 1945.

LEPAIĆ Jovana Branko, 1927, G. Vlasa, Gadžin Han, zemljoradnik, 3. bataljon.

LER Petra Frido, 1. 10. 1919, Prnjavor, bravar, u NOB od 1944.

LESENDRIĆ Milorada Aleksandar, 18. 10. 1923, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

LESENDRIĆ Stevanov Velimir, 1919, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1941, u spisku poginulih.

LESEVIĆ Ljubomir, 3. bataljon, 2. četa.

LEŠIĆ Nikolin Mladen, 11. 9. 1926, Lovinac, Gračac, učenik, u NOB od **1944**.

LEVANTIJEVIĆ Miloradov Živan, 6. 11. 1926, Paljuvi, Ub, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

LEVIČANIN Vitomirov Živojin, 1926, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

LEVIČANIN Vladimirov Živan, 12. 11. 1924, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, 3. bataljon.

LEVIĆ Dragišin Bogomir, 1920. (ili 1925), Velika Drenova, Trstenik, u NOB od 5. 12. 1944, 1. bataljon, 2. četa.

LEVNAJIĆ Milin Branko, 1919, Vrhovine, poginuo kod Otočca 1943.

LEVNAJIĆ Stojanov Nikola, 1912, Vrhovine, poginuo 1943. kod Vrepca.

LEVNAJIĆ Vajin Stevo, 1921, Vrhovine, Otočac, komandir voda, u spisku ranjenih 16. 9. 1943.

LEVNAJIĆ Stankov Stevo, 1905, Vrhovine, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 10. 5. 1943, 3. bataljon, poginuo augusta 1944. na Zelengori.

LEVNAJIĆ Vojin Stevan, 11. 9. 1920, Vrhovine, Otočac, u NOB od 10. 5. 1943, 3. bataljon, komandir 1. čete, potporučnik.

LEŽAJIĆ Ilijina Olga, 4. 9. 1919, Dobanovci, Zemun, u NOB od 15. 2. 1942, četna bolničarka.

LICIB (LICUL) Ranko, 1917, iz Istre, u NOB od 1943, 4. bataljon.

LIČIĆ Milan, mobiliziran 6. 10. 1944, dezertirao 4. 1. 1945.

LIČINA Lukin Dane, 1924, Medak, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo u proljeće 1943. u Metku.

LIČINA Radin Gojko, 1913, Dabašnica, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942.

LIČINA Luka, 1923, Kik, Gračac, 2. četa, 2. bataljon.

LIČINA Rade Petar, 1923, Dabašnica, D. Lapac, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo u G. Strpeima aprila 1944, sahranjen u Mišljenovcu.

LIJAKOVIĆ Petrov Košta, iz Kičeva, učenik, u NOB od 23. 12. 1944, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

LIKOJEVIĆ Stevan, 4. četa, 3. bataljon.
 LILIĆ Stanimirov Dragosav, 1925, Lalinac, Svrljig, 3. bataljon, ranjen 19. 4. 1945.
 LILIĆ Nikole Josip, iz Ražanca, Zadar, 1. bataljon.
 LIMANOVIĆ Bajramov Jašar Jaša, 21. 6. 1920, Niš, metalostrugar, u NOB od 21. 11. 1944, kulturna ekipa brigade.
 LIPOVAC Jurjev Frane, 12. 12. 1915, Crni Lazi, Čabar, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1943.
 LISAC Đuro, 1907, Donji Budački, brijač, Hrvat, u NOB od maja 1942, delegat voda, 3. kordunaški bataljon.
 LISAC Jovan, iz Mušaluka, Gospić, 3. bataljon.
 LISICA Ante, iz Petrčana, Zadar, 3. četa, 3. bataljon, 8. 4. 1944. teško ranjen na Mededaku.
 LISJAK Andrijin Đuro, 22. 7. 1922, D. Kraljevec, Prelog, Čakovec, pekar, u NOB od 25. 12. 1944.
 LISTOPOLJAC Jovanov Drago, 29. 8. 1920, Resavci, Vrnjačka Banja, u NOB od 6. 12. 1944.
 LIVERI Paulo, 1913, komanda pozadine.
 LIVIERA Puzi, 1919, Padova, intendantski vod.
 LOBODOK Franc, 1922, Knezovec, Čakovec, 3. bataljon,
 LOCATELLI Alessandro, 1908, iz Istre, u NOB od 1943, 4. bataljon.
 LODI (ili LADI) Lajošev Lajoš, 13. 10. 1921, Novi Itebej, Žitište, u NOB od 2. 1. 1945, 3. bataljon.
 LOMIRAC Stojan, 1925, Vrhovine, Otočac, u NOB od 1942, 2. bataljon, 3. četa.
 LONČAR Jovica, 1914, Malička, Vrginmost, podoficir, u NOB od 1941, prvi operativni oficir brigade, do 8. 10. 1942.
 LONČAR Đurin Mane Maniša, 1925, Gospić, đak učiteljske škole, u NOB od 1941, kurir 5. mitraljeskog i 1. bataljona, teško ranjen kod Ležimira sredinom novembra, umro u beočinskoj bolnici.
 LONČAR Milan, iz Mutilića, Titova Korenica, u NOB od 15. 10. 1944, 3. bataljon.
 LONČAR Mile, 1909, Johova, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, u spisku ranjenih 13. 11. 1942. kod Slunja.
 LONČAR Nikolin Miloš, 1917, Johova, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 LONČAR Božin Nikola, 1920, Škalić, poginuo septembra 1944. u borbama za oslobođenje zapadne Srbije.
 LONČAR Đurin Nikola, 1920, Škalić, poginuo kod Gospića 1943.
 LONČAR Đurin Nikola, 1915, Johova, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 LONČAR Đurin Zdravko, 1928, Gospić, učenik, u NOB od 1941, kurir.
 LOVINAC Vladimir, 1926, Ravna Gora, Delnice, 2. bataljon, 4. četa.
 LOVRIĆ Đuro, radnik, u NOB od 1941, komesar čete.
 LOVRIN Mićo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 LUCIL (LICUL) Gašparov Ranko, 1917, Rač, Buzet, 4. bataljon, 1. četa.
 LUČEV Oskar Saša, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

LUCIĆ Bogdan, u spisku 249 poginulih krtijaša.

LUČIĆ Slavoljubov Bogoljub, 1920, Galovići, Kosjerić, 3. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

LUČIĆ Lukin Branislav, 1924, Seča Reka, Kosjerić, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

LUČIĆ Dinko, 1923, Novigrad, Zadar, izviđačka četa.

LUČIĆ Svetislavov Dragiša, 7. 7. 1922, Galovići, Kosjerić, radnik, u NOB od 2. 12. 1944, 3. bataljon.

LUČIĆ Slavkov Dragoje, 20. 10. 1923, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

LUČIĆ Nedeljkov Ljubinko, 1924, Seča Reka, Kosjerić, u NOB od oktobra 1944, 1. bataljon.

LUČIĆ Ivanov Milan, 1915, Zamet, Rijeka, 4. bataljon, umro 28. 5. 1944. od gladi i iscrpljenosti.

LUČIĆ Milenko, 1924, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo februara 1943. na Mazinskoj planini.

LUČIĆ O. Milomir, poginuo na sremskom frontu.

LUČIĆ Boškov Mirko, 29. 1. 1924, Bukovac, Valjevo, seljak, u NOB od 2. 12. 1944.

LUČIĆ Lukin Radosav, 16. 1. 1924, Buvar, Titovo Užice, trgovački pomoćnik, u NOB od 30. 9. 1944, četa za vezu, desetar.

LUČIĆ Slavko, 1926, Galovići, Kosjerić, u NOB od oktobra 1944, 3. bataljon.

LUJIĆ Radin Danilo, 29. 3. 1918, Štikada, Gračac, sezonski radnik - miner, u NOB od jeseni 1942, komandir inženjerijske čete.

LUJIĆ Milin Nikola, Štikada, Gračac, seljak, u NOB od marta 1943, poginuo kod Dobrosela aprila 1944.

LUJNOVIĆ Bosa, bolničarka, u spisku 249 poginulih krtijaša.

LUKARIĆ Josip, 1917, Vrbnik, Krk, 4. bataljon, 4. četa.

LUCATTI Stefanov Antonio Antonino, 10. 2. 1915, Agrigento, Sicilija, pekar, u brigadi od 10. 7. 1944.

LUKETA Vinko, u 1. sastavu 1. bataljona, novembra 1942, oficir u štabu brigade, poginuo 1943.

LUKIĆ Ankica, iz Cerovca, Gračac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginula na putu za Srbiju augusta 1944.

LUKEŽIĆ Ambrozov Marijan, 25. 3. 1908, Jelenje, Rijeka, radnik, u NOB od 8. 9. 1943, vodnik, poginuo kod Šida 19. 1. 1945.

LUKIĆ Bogoljub, u spisku ranjenih u 1. bataljonu.

LUKIĆ Milošev Božidar, 20. 3. 1914, Osečina, Valjevo, seljak, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 5. 5. 1945. kod Čazme.

LUKIĆ Milošev Božidar, 18. 6. 1914, Osečina, radnik, borac od 3. 12. 1944.

LUKIĆ Budimir, 1925, 2. četa, 2. bataljon.

LUKIĆ Vojislavov Budimir, 1. 5. 1926, Koceljevo, opančar, u NOB od 24. 9. 1944.

LUKIĆ Mirka Čedomir, 7. 4. 1923, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LUKIĆ Dragana Dane, Krbavica, Titova Korenica, 2. bataljon, komandir voda.
 LUKIĆ Milivojev Dobrivoje, 8. 12. 1922, Sremčica, Beograd, zemljoradnik, borac od 3. 7. 1944.
 LUKIĆ Dragan, u prvom sastavu 1. bataljona.
 LUKIĆ Boška Dragan, 5. 5. 1922, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.
 LUKIĆ Rade Dragan, 1919, Kupirovo, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Bruvnu, 19. 1. 1943.
 LUKIĆ Ivan, 1925, Pazarište, Perušić, 3. bataljon.
 LUKIĆ Radisavov Jevrem, 8. 3. 1920, (ili 1921) Ključ, Mionica, u NOB od 4. 10. 1944, 4. bataljon, poginuo kod Lipovca 5. 4. 1945.
 LUKIĆ Koste Mika, 1920, Trnovac, T. Korenica, poginula novembra 1942. kod Slunja.
 LUKIĆ Dane Milan, 1908, Kupirovo, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo 1943, kod Gospića.
 LUKIĆ Dane Milan, 1912, Podkraj, Lapac, 3. bataljon, nestao 1943, kod Gospića.
 LUKIĆ Koste Milan, 1920, Trnavac, Korenica, poginuo 1944, u Bosni.
 LUKIĆ Mikolin Milivoje, 27. 4. 1927, V. Moštanica, Posavski, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.
 LUKIĆ Dragoljuba Milojko, poginuo na sremskom frontu.
 LUKIĆ Ljubodraga Milorad, 27. 10. 1925, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944. izviđačka četa.
 LUKIĆ Marka Milovan, 1. 6. 1923, Barići, Bratunac, Srebrenica, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 LUKIĆ Radomirov Milovan, 10. 8. 1924, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944, 3. bataljon.
 LUKIĆ Pantelije Miroslav, 1924, Dragijevica, Osečina, izviđačka četa.
 LUKIĆ Pantelije Miroslav, 10. 10. 1926, Osladić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.
 LUKIĆ Mladen, 1. bataljon.
 LUKIĆ Milinov Nikola Nikica, 23. 2. 1918, V. Popina, Gračac, radnik, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon, komesar 2. čete, poginuo na Krnjoj jeli 10. 8. 1944.
 LUKIĆ Savin Nikola Nidžo Karina, 21. 10. 1919, Velika Popina, Gračac, sezonski radnik, 1. bataljon, komandir voda, poginuo februara 1943. na Žuleševici.
 LUKIĆ Rankov Petar Pero, 1920, Srb, Donji Lapac, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942. u Lapcu.
 LUKIĆ Jankov Rade, 1909, Srb, Donji Lapac, poginuo aprila 1944.
 LUKIĆ Milomirov Radenko, 18. 1. 1926, Tolić, Mionica, seljak, u NOB od 29. 10. 1944.
 LUKIĆ Radin Simo, 1913, Kupirovo, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon.
 LUKIĆ Milomirov Srboljub, poginuo na sremskom frontu.
 LUKIĆ Stankov Vitomir, 16. 2. 1925, Donja Oravica, Ljubotinja, seljak, u NOB od jeseni 1944.

LUKIĆ Milosavov Vukosav, 28. 6. 1925, Rebelj, Valjevo, seljak, u NOB od 20. 11. 1944, ranjen kod Slavonskog Broda, umro u Ruševu 21. 4. 1945.

LUKIĆ Vojislavov Živko, 10. 4. 1914, Osečina, Valjevo, radnik, u NOB od 3. 12. 1944, vodnik.

LUKIĆ Velimirov Zivojin, 1925, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

LUKIĆ Dragičev Života, 10. 10. 1923, Osečina, Valjevo, seljak, u NOB od 8. 2. 1945.

LUKIN Svetozarov Sandrija, 12. 8. 1909, Stanišić, Sombor, stolar, u NOB od 25. 10. 1944.

LUKIN Marijan, u prvom sastavu 1. bataljona.

LUKIN Doko Rudolf, u prvom sastavu 1. bataljona.

LUKIN Šime Babac, u prvom sastavu 1. bataljona.

LULIĆ Ivan, prebjegao iz domobrana juna 1943.

LULIĆ Pavle, 1943, intendant 4. bataljona.

LULIĆ Petar, iz Pazarišta, Gospić, 4. bataljon, delegat voda, poginuo 2. 12. 1943. kod Travnika.

LUŠA Milivoj, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

LUŽAIĆ Đurin Mićo, 1924, Pekinić Polje, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon.

LJ

LJEPOVIĆ Milošev Mile, 1916, Tušilović, Karlovac, u NOB od 1941, komandir čete, 3. kordunaški bataljon.

UESKOVAC Milin Branko, 1925, Medak, Gospić, đak, u NOB od 1941, 3. bataljon, politički delegat voda.

LJESKOVAC Milin Jovan Vozar, 1916, Medak, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, 2. bataljon, operativni oficir, poginuo 22. 7. 1942. kod Ličke Jesenice.

LJESKOVAC Milin Vlado Soko, 1922, Medak, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon.

LJOKOVIĆ Milanov Đorđe, 11. 8. 1925, Peć, borac od 23. 12. 1944.

LJUBAČEV Andrije Milorad, 1923, Crikvenica, delegat voda, 4. bataljon.

LJUBENKOVIĆ Andrije Bogomir, 7. 10. 1926, D. Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 2. 1944.

LJUBENKOVIĆ Radomira Petronije, 14. 9. 1923, Donji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, desetar, poginuo 9. 4. 1945. kod Vrbanje.

LJUBENKOVIĆ Bogomir, 1926, intendantura.

LJUBIČIĆ Frane, 1925, Nin, Zadar, u brigadi od septembra 1943, 1. bataljon, poginuo 8. 1. 1944. u Majdanu kod Mrkonjić Grada.

LJUBIČIĆ Aleksandrov Milan, 25. 9. 1918, Vrelo, Ub, kolar, borac od 2. 12. 1944.

LJUBIČIĆ Vladimira Milan, 9. 9. 1917, Vrelo, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LJUBIČIĆ Milomira Milija (Ilija), 1920, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 28. 11. 1944, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

LJUBIČIĆ Zdravkov Milorad, 15. 11. 1918, Vrelo, Ub, zemljoradnik, borac od 4. 11. 1944.

LJUBIČIĆ A. Miloš, 1918, desetar, 3. bataljon.

LJUBIČIĆ Pajo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

LJUBIČIĆ Dragić, 10. 7. 1922, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 22. 2. 1945.

LJUBIĆ Nikole Momčilo, 1922, Višnjica, Beograd, u NOB od 16. 12. 1944. 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945, kod G. Slatnika.

LJUBIĆ N. Pavle, 25. 7. 1925, Višnjica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.

LJUBINKOVIĆ Radomira Petronije, poginuo na sremskom frontu.

LJUBINKOVIĆ Andrijašević Ljubodraga Slavka, 26. 2. 1926, Beljina, Barajevo, učenica, u NOB od 1941, u 1. brigadi od 10. 10. 1944, bolničarka.

LJUBINKOVIĆ Ljubomirov Slavko, Beljina, Barajevo, 1925, zemljoradnik, u NOB od 12. 10. 1944. bolničar.

LJUBINKOVIĆ Ljubomira Vojislav, 6. 1. 1928, Beljina, Barajevo, 1. bataljon.

LJUBISAVLJEVIĆ Trajka Milan, 7. 8. 1906, zidar, u NOB od 1944. kuvar.

LJUBISAVLJEVIĆ T. Miloš, 1906, 1. bataljon, poginuo 16. 4. 1945. kod Semeljaca, pokopan u katoličkom groblju.

LJUBISAVLJEVIĆ Milanov Petar, 12. 10. 1918, Zabari, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

LJUBISAVLJEVIĆ Miloša Petar, 1918, Zabari, Valjevo, 1. bataljon.

LJUBIŠIĆ Stankov Svetozar, 1927, Gornja Stupnica, Dvor na Uni, bravarski radnik, u NOB od 10. 7. 1942, 1. četa, 4. banijski bataljon.

LJUBOBRATOVIĆ Isin Rade, 30. 6. 1919, Brlog, Otočac, krojač, komandir čete, stariji vodnik, u NOB od 1941.

LJUBOBRATOVIĆ Stevo, u NOB od 8. 4. 1942, od kraja jula do novembra 1943. obaveštajni oficir 4. bataljona.

LJUBOJEVIĆ Isin Dušan Šmit, 1921, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 2. bataljon.

LJUBOJEVIĆ Mihajlov Đuro Omladinac, 1. 5. 1923, Počitelj, Gospić, mesar, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

LJUBOJEVIĆ Milin Đuro Ljutica, 27. 5. 1922, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, oficir u četi 2. bataljona.

LJUBOJEVIĆ Ilija, u prvom sastavu 1. bataljona.

LJUBOJEVIĆ Genin Ilija, 1910, Počitelj, Gospić, financ, u NOB od augusta 1941, poginuo 4. 4. 1943. kod Pađena, Knin, komandir čete, 2. bataljon.

LJUBOJEVIĆ Jovo, 2. bataljon, u spisku ranjenih 22. 2. 1943. na Zuleševici.

LJUIĆ Jovo, 3. četa, 4. bataljon, delegat voda.

LJUIĆ Ljubomir, 1921, 1. četa, 3. bataljon.

LJURA Kasim, 1916, Sitnica, Ključ, 4. bataljon, teško ranjen u Krškom Polju, umro u Drežnici juna 1943.

LJUŠTINA Arsenije, iz Dabra, Otočac, 4. bataljon, nestao 4. 4. 1943. kod Žegara.

LJUŠTINA Nikolin Đuro, 1923, Medak, Gospić, đak, u NOB od 1941, kapetan, komesar 4. bataljona (18. 12. 1943-5. 3. 1944) i 3. bataljona (mart 1944 - januar 1945).

LJUŠTINA Miloša Marko, 14. 4. 1913, Dabar, Otočac, podoficir, u NOB od početka 1942. 3. bataljon, komandir čete.

LJUŠTINA Novak Novo, iz Dabra, Otočac, u NOB od 1941, zamjenik komandanta 3. bataljona, ranjen kod Gospića 29. 4. 1943.

LJUŠTINA Novak, iz Škara, Otočac, komandir čete.

LJUŠTINA Petar, od Dabra, desetar, 3. četa, 4. bataljon.

LJUŠTINA Radin Petar Pero, 26. 1. 1920, Medak, Gospić, đak učiteljske škole, u NOB od augusta 1941, delegat voda, 2. bataljon, u brigadi od 10. 10. 1942.

LJUŠTINA Stevanov Petar Crni, kurir, 25. 5. 1922, Počitelj, Gospić, kovač, u NOB od jeseni 1941, v. d. delegat voda, 2. bataljon, pratioc komandanta brigade.

LJUŠTINA Sava, 1915, Medak, Gospić, ambulanta.

LJUŠTINA Mile Stevo, 1915, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od maja 1942, 2. bataljon.

LJUTIĆ Životije Bogomir, 20. 3. 1925, Donji Krčin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

LJUTIĆ Petrov Dušan, 2. 2. 1925, Donji Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

LJUTIĆ Životijev Ljubomir, 9. 2. 1920, D. Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

LJUTIĆ Bogosavov Miroljub, 15. 5. 1925, Donji Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

M

MABALOVIĆ Miloša Milan, 1924, u spisku boraca koji su poginuli u Lici 1943.

MACANOVIĆ Isaka Sefer, 15. 8. 1915, Krivaja, Cazin, zemljoradnik, u NOB od 22. oktobra 1942, 1. bataljon, vodnik.

MAČIĆ V. Živko, 1. 9. 1920, Malošište, Doljevac, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

MACOLI Dino (Mazolli Gino), 1919, Pengilo, t'azaro, 3. četa, 2. bataljon.

MACURA Save Dmitar, 1919, Kistanje, Knin, u prvom sastavu 1. bataljona, komandir voda.

MACURA Dimitrija Miloš, 21. 1. 1916, Beč, Austrija, diplomirani pravnik, u NOB od 1944, 5. makedonski, PA, 1. bataljon, štapski pisar.

MACURA Milanov Slobodan Bondo, 26. 4. 1918, Zadar, u prvom sastavu 1. bataljona, autor koračnice Krtijaša, narodni heroj.

MAČAK Miloš, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

MAČUŽIĆ Vladimira Radić, 24. 4. 1924, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon.

MAČUKAT Niko Pobro, u prvom sastavu 1. bataljona.

MAČEŠIĆ Nikole Dušan, 1923, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, ranjen kod Lađevca 11. 11. 1942.

MAČEŠIĆ Miloša Nikola, 1922, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MADŽAREVIĆ Miloradov Božidar, 25. 12. 1921, Bobova, Valjevo, radnik, borac od 24. 10. 1944, 2. bataljon, vodnik.

MADERČIĆ Adama Dušan, 1920, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MADERČIĆ Maksima Milan, 1913, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MADERČIĆ Stanka Mile, 1914, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 20. 10. 1944. (8. divizija).

MADERČIĆ Jovana Milić, 1906, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MADERČIĆ Maksima Miloš, 1913, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MAGAŠ Ante, iz Vinjerca, Zadar, stočni bolničar, 2. bataljon, poginuo 5. 9. 1944. godine na položaju Papratište.

MAGAŠ Ljubica, iz Nina, Zadar, u brigadi od septembra 1943, poginula 18. decembra 1943. kod Travnika.

MAGDIĆ Ivan, 1943. u 2. bataljonu.

MAHENC Hajrihov Anton, 8. 1. 1920, Laše, Šmarje pri Jelšah, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

MAJDA Jože, u jednom spisku (1945) političkih delegata voda, 1. bataljon.

MAJEC (MAJSEC ili MAJCES) Franjin Jovan, 29. 8. 1917, Beograd, sudski pripravnik, u NOB od 1. 12. 1944, kulturna ekipa.

MAJETIĆ Petrov Nikola, 1. 2. 1926, Prozor, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 24. 8. 1943, kurir, 1944. dobio Orden za hrabrost, krajem maja 1945. ustaše ga sačekale kod Prozora, živog ga nabili na ražanj i ubili.

MAJGEFRIĆ Biserka, bolničarka u previjalištu brigadnog saniteta.

MAJKOVIĆ (MALJKOVIĆ) Petar, u spisku pohvaljivanih vezista maja 1944.

MAJKOVIĆ Milorada Živko, 16. 10. 1924, Brčki, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

MAJSTOROVIĆ Isailov Aleksandar, 29. 8. 1924, Paune, Valjevo, radnik, borac od 10. 10. 1944, 1. bataljon.

MAJSTOROVIĆ Miloša Budimir, poginuo na sremskom frontu.

MAJSTOROVIĆ Đure Danilo, 1923, Jošan, Udbina.

MAJSTOROVIĆ Stojadina Dragutin, 8. 8. 1920, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, u NOB od 22. 11. 1944.

MAJSTOROVIĆ Dušan, od Lapca, podoficir, komandant 5. makedonskog bataljona.

MAJSTOROVIĆ Grujica, 1926, 1. četa, 2. bataljon.

MAJSTOROVIĆ Jovo, vodnik.

MAJSTOROVIĆ Dane Jovo, 1905, Doljani, D. Lapac, 2. bataljon, poginuo 22. marta 1944. u Dalmaciji.

MAJSTOROVIĆ Simonov Milisav, 15. 3. 1921, D. Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

MAJSTOROVIĆ Milutinov Radojica, 25. 5. 1925, Tetovo, bravar, u NOB od 16. 10. 1944, 5. makedonski bataljon.

MAJSTOROVIĆ Milutina Radojica, 2. 5. 1926, Beograd, 2. bataljon.

MAJSTOROVIĆ Pante Vojislav, 1920, Ripanj, Beograd, 1. četa, 1. bataljon.

MAKANC Henriha Antun, 1912, Laše, Šmarje pri Jelšah, zemljoradnik, 3. bataljon.

MAKIRTOVIĆ Šukrija, 1. bataljon.

MAKIŠA Stojan, 1. četa, 1. bataljon.

MAKSIĆ Živojinov Milan, 6. 8. 1926, V. Drenova, Trstenik, postolar, u NOB od 5. 12. 1944.

MAKSIĆ Živojina Miloš, 3. 6. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik.

MAKSIMOVIĆ Milana Bogić, 10. 11. 1923, Mrčiči, Kosjerić, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca.

MAKSIMOVIĆ Dobrivoje, Ljutice, Koceljevo, 1. bataljon, poginuo 2. 5. 1945. kod Deženovaca, pokopan na katoličkom groblju.

MAKSIMOVIĆ Dobrivoje, 1921, Ljutice, Kraljevo, 1. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Jovana Dobrivoje, 14. 2. 1921, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MAKSIMOVIĆ Dragutin, telegrafista, 3. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Milosava Jelenko, 1909, V. Ivanča, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

MAKSIMOVIĆ Mihajla Milan, 17. 10. 1920, Goč, Novo Selo, Vrnjačka Banja, u NOB od 16. 11. 1944, 1. bataljon, nišandžija na protivtenkovskoj pušci, poginuo 6. 4. 1945. u Lipovcu.

MAKSIMOVIĆ Maksima Milan, 20. 2. 1922, Drenovci, Trstenik, u NOB od 1944.

MAKSIMOVIĆ Ivana Milorad, 1919, Mrčiči, Kosjerić, 1. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Milorad, 2. bataljon.

MAKSIMOVIĆ I. Milorad, 11. 5. 1919, Drenovac, Ražanj, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

MAKSIMOVIĆ M. Milutin, 1926, Planinica, Mionica, u NOB od 1944, 4. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Mihajla Miodrag, 1922, Goč, Vrnjačka Banja, mlađi vodnik, komandir voda, 1. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Milijana Miodrag, 13. 11. 1921, Novo Selo, Vrnjačka Banja, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MAKSIMOVIĆ Aleksandra Petar, 16. 2. 1910, Kupci, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MAKSIMOVIĆ Dobrosava Pravdoljub, 4. 9. 1924, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MAKSIMOVIĆ Živana Radenko, 25. 5. 1925, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MAKSIMOVIĆ Živorada Radenko, 1924, Veselinovac, Valjevo, 4. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Radivoje, 1. bataljon.

MAKSIMOVIĆ Svetomira Stanko, 1. 5. 1921, Lppatanj, Osečina, postolar, u NOB od 1944.

MALBAŠA Mile David, 1897, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od početka 1942, 1. bataljon.

- MALBAŠA Gavre Jovo, 12. 4. 1908, Zaklopac, D. Lapac, 1. bataljon.
- MALBAŠA Davida Mile, 1922, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 10. 2. 1942, 1. bataljon.
- MALBAŠA Ilije Mile, 1928, Zaklopac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, vodnik, 1. bataljon.
- MALBAŠA Nikole Mile, 1928, 1. bataljon.
- MALBAŠA Nikole Simo, 6. 8. 1926, Zavlaka, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1943, mlađi vodnik, 1. bataljon.
- MALENOVIĆ Radojko Dragoljub, 1921, Krušar, Čuprija, zemljoradnik, borac od 30. 12. 1944.
- MALEŠEV Ljubiša, 1922, 3. četa, 1. bataljon.
- MALEŠEVIĆ Gračanin Olga, 23. 2. 1927, Valjevo, četa veze.
- MALETIĆ Čala, 1925, Klenje, Bogatić, 2. bataljon.
- MALETIĆ Maksima Ljubisav, 17. 8. 1924, Mršelj, Prokuplje, u NOB od 5. 12. 1944. 1. bataljon, poginuo 10. 4. 1945. kod Vrbanje.
- MALETIĆ Dragutina Ostoja, 20. 1. 1921, Dračić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- MALIČANIN Milićev Branko, poginuo na sremskom frontu.
- MALJKOVIĆ Tomu Bogdan Mečava, iz Pavlovca, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, PA četa.
- MALJKOVIĆ Božin Dušan Maksim, 1922, Mogorić, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda.
- MALJKOVIĆ Maksim, 1920, Mogorić, Gospić, 2. bataljon.
- MALJKOVIĆ Tomin Mane, 1924, Pavlocav, Gospić, radnik, u NOB od 1941, delegat voda, 2. bataljon.
- MALJKOVIĆ Danin Marko, 1926, Vodoteč, poginuo u Sremu 1945.
- MALJKOVIĆ Milan, desetar.
- MALJKOVIĆ Laze Mile, 1923, Mogorić, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 6. 4. 1942, komandir odjeljenja, 2. bataljon.
- MALJKOVIĆ Danin Miloš Crni, 1925, Mogorić, Gospić, seljak, u NOB od 1941, komandir baterije.
- MALJKOVIĆ Nikola, augusta 1942. kurir štaba brigade.
- MALJKOVIĆ Nikola, 1925, 4. bataljon, 3. četa.
- MALJKOVIĆ Tomin Petar Peko, 1923, Pavlovac, Gospić, bravar, u NOB od 1942, 2. bataljon, delegat voda, poginuo u Beogradu 19. 10. 1944.
- MALJKOVIĆ Milankov Petar, 1923, Mogorić, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, komesar čete.
- MAMULA Mihajlov Branko, 1921, Slavsko Polje, Vrginmost, privatni namještenik, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, komesar 2. čete.
- MAMULA Nikola, 20. 4. 1924, Gomirje, Ogulin, željezničar, u NOB od 15. 10. 1944.
- MAMULA Milošev Stevo, 1924, Gomirje, Ogulin, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

MAMUTOV Georgij Griša, 1918, SSSR, u NOB od februara 1944, poginuo kod Martin Broda krajem aprila 1944.

MANASIJEVIĆ Stojko, 29. 9. 1922, Valjevo, u NOB od 16. 9. 1944.

MANCIĆ Cvetanov Petar, 1920, Jovac, u NOB od 6. 11. 1944.

MANDARIĆ Dušan, iz Barleta, Gospić, 2. bataljon.

MANDARIĆ Božina Jovanka, 1922, Vrebac, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon.

MANDARIĆ Milan, četa za vezu.

MANDARIĆ Tanasijev Sava, 1922, Vrebac, domaćica, u NOB od 1943, 2. bataljon, referent saniteta.

MANDAROV Nikolajevič Viktor, SSSR, poginuo kod Martin Broda aprila 1944.

MANDI Bruno, 1918, iz Italije, poginuo u proljeće 1944.

MANDIĆ Milanov Andrija, 28. 4. 1924, Tulari, Ub, u NOB od 26. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 2. 1945.

MANDIĆ Nikolin Boško, 1914, Dobroselo, Donji Lapac, u NOB od 1942, 3. bataljon, poginuo u proljeće 1944.

MANDIĆ Boško, 2. bataljon, komandir voda, u spisku nestalih.

MANDIĆ Dimitrijević Božidar, 6. 1. 1915, Gornja Vrijeska, Batinska Rijeka, Daruvar, kuvar, u NOB od 18. 11. 1944, 3. bataljon, kuvar.

MANDIĆ Živojina Branislav, 19. 11. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

MANDIĆ Jankov Branko, 1915, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MANDIĆ Lukin Branko, 1. 1. 1925, Gračac, opančar, u NOB od 1944.

MANDIĆ Vojislavov Čedomir, 17. 11. 1927, Mionica, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

MANDIĆ Dane, 1927, Suvaja, Donji Lapac, 2. bataljon.

MANDIĆ Radin Dane, iz Doljana, Otočac, poginuo početkom 1943. kod Gračaca.

MANDIĆ Dragan, desetar.

MANDIĆ Dušan, 1907, 3. četa, 2. bataljon.

MANDIĆ Radin Dušan, 1925, Dabašnica, Donji Lapac, u NOB od 1942, kurir, 1. bataljon.

MANDIĆ Stevin Dušan, 1924, Vrebac, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo jula 1944. kod Livna.

MANDIĆ Ilijin Duka, 1923, Dabašnica, Donji Lapac, domaćica, u NOB od 1942, poslije ranjavanja na Mazinskoj planini umrla u ešelonu Centralne bolnice u Bosni 1943.

MANDIĆ Đurin Đuro, 1923, Dabašnica, u NOB od 1941, ranjen 26. 12. 1942. kod Raduča, nestao u ešelonu Centralne bolnice 1943.

MANDIĆ Jankov Đuro, 1912, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MANDIĆ Jovanov Đuro, 1923, Dabašnica, Donji Lapac, u NOB od početka 1942, umro poslije ranjavanja marta 1943.

MANDIĆ Đuro, 1923, Dabašnica, Donji Lapac, 1943. vodnik, 4. bataljon.

MANDIĆ Nikole Jovan, 1912, Dobroselo, D. Lapac.

MANDIĆ Davida Jovo, 1909, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, komandir čete.

MANDIĆ Milanova Lela, 8. 8. 1925, Mekinjar, Udbina, domaćica, u NOB od 6. 6. 1942, posljednji ratni sekretar SKOJ-a u brigadi.

MANDIĆ Stanka Marko, 1915, Doljani, Donji Lapac, 1. bataljon, poginuo aprila 1943, kod Kistanja.

MANDIĆ Milan, iz Gračaca, poginuo 2. 12. 1943. sahranjen u Večerskoj.

MANDIĆ Mile Milan, 1916, Dabašnica, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, vodnik, ujedno član KNOO D. Lapac, poginuo 26. 12. 1942. u Raduču.

MANDIĆ Rade Milan, 1921, Dabašnica, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo kod Slavenskog Broda aprila 1945.

MANDIĆ Radin Milan, 11. 1. 1921, Dabašnica, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1942, potporučnik, komandir čete.

MANDIĆ Ivana Milorad, 15. 12. 1925, Kožatica, srez Posavski, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MANDIĆ Milorad, 1925, 4. četa, 1. bataljon.

MANDIĆ Jovana Miloš, 1914, Dobroselo, D. Lapac, 1. bataljon.

MANDIĆ Pavia Miloš, 1904, Krtalija Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MANDIĆ Dragoslavov Miodrag, 13. 1. 1927, Vreoci, Lazarevac, radnik, borac od 6. 10. 1944.

MANDIĆ M. Miodrag, 1923, 3. četa, 2. bataljon.

MANDIĆ Budimira Momčilo, 14. 4. 1926, Mrčić, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MANDIĆ Petra Nikica, 1921, Dabašnica, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.

MANDIĆ Davida Nikola, 1899, Donji Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, komandir čete, 1. bataljon.

MANDIĆ Olga, 10. 1. 1930, Kumanovo, đak, u NOB od 1944.

MANDIĆ Miloša Simo, 1917, Mandić Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MANDIĆ Jovana Stevo, 1911, Donji Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon.

MANDIĆ Radin Stevo, poručnik, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

MANDIĆ Mile Vlado, 1913, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

MANDIĆ Mile Vojislav (Vojin), 1911, Dobroselo, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo kod Lovinca 16. 3. 1943, sahranjen u Čanković Dragi.

MANDIĆ Blagojev Vukašin, 1. 9. 1926, Jasenovac, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MANDIĆ J. Zlatko, 1923, 4. četa, 1. bataljon.

MANDINI (Manginni) Antonea Dino, 16. 9. 1914, Rim, pekar, u NOB od 1. 10. 1943.

MANESTAR Slavka Ljubo, 3. 7. 1925, Ljig, đak, u NOB od 1944, delegat voda.

MANETOVIĆ Svetislavov Milutin, 12. 4. 1924, Krušar, Čuprija, zemljoradnik, borac od 30. 12. 1944.

MANGEFTIĆ Suljina Bisera, 1. 12. 1922, Bugojno, domaćica, u NOB od 1. 1. 1943. bolničarka.

MANIĆ Petra Aleksandar, 8. 8. 1918, Niš, pirotehničar, u NOB od 14. 11. 1944, vodnik, poginuo 4. 5. 1945, kod Miloševaca.

MANOJLOVIĆ Savin Andrija, 29. 11. 1916, Ivoševci, Knin, trgovac, borac od 1. 12. 1944.

MANOJLOVIĆ Božo, 1926, Omsica, Gračac, izviđačka četa.

MANOJLOVIĆ Jovanov Jovan, 17. 7. 1924, Ivoševci, Krivopolje, Boljkovac, radnik, borac od 17. 10. 1944.

MANOJLOVIĆ Danin Predrag Dragan Tine, 1916, Zrmanja, Gračac, stolar, u NOB od 1941, u brigadi od 1. 1. 1945, obavještajac, poginuo sredinom februara 1945.

MANOJLOVIĆ Dragoljuba Milorad, 1922, Bogatić, 3. bataljon, komandir voda.

MANOKOVIĆ Vladimir, u spisku nestalih u NOB.

MANORIN Taše Veselin, 1. 6. 1901, G. Košlje, Ljubovija, radnik, u NOB od 20. 12. 1944.

MANJAKOVIĆ Dragoljub, 4. četa, 2. bataljon.

MAODUŠ Nikicin Dušan Konjanik, 1921, Medak, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir čete, poginuo jula 1943. (Kninski sektor).

MAODUŠ Stevanov Milan, 1922, Medak, zemljoradnik, u NOB od januara 1942, 2. bataljon.

MAODUŠ Dimitrija Nikola, 1915, Medak, podoficir, u NOB od 30. 7. 1943, radiotelegrafist u štabu.

MAODUŠ Savin Rade, Tekstilac, 1910, Medak, Gospić, službenik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

MAODUŠ Nikole Savka, 1920, Suvaja, D. Lapac, domaćica, u NOB od 1942, prištapska jedinica.

MAODUŠ Nikičin Stevo, iz Metka, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

MARAS Josipov Ivan, 22. 12. 1911, Rizvanuša, Gospić, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

MARČELJA Albert, 1921, Marčelji, Rijeka, 3. četa, 2. bataljon, u spisku iscrpljenih koji su 7. 6. 1944. upućeni na liječenje u Liku.

MARČELJA Andrijin Mile, 15. 10. 1907, Soline, Zadar, mornar, u NOB od 10. 1. 1943, vodnik.

MARČETA Save Vlade, 16. 3. 1925, Prekaja, Drvar, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1944.

MARČETIĆ Anđelko, u prvom sastavu 1. bataljona.

MARČETIĆ Isaka Ise Vugonje Bosiljka, 1921, Otrić, seljanka, u NOB od jula 1942, delegat voda, 1. bataljon, teško ranjena, umrla u Trinovcu 8. U-1943,

MARČETIĆ Stevin Branko, 14. 1. 1922, Otrić, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir 4. čete.

MARČETIĆ Dušan Tenk, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

MARČETIĆ Dušan, desetar, 2. četa, 1. bataljon.

MARČETIĆ Dušan, vodnik, 1. bataljon, pohvaljen za borbu u Lađevcu 11. 11. 1942.

MARČETIĆ Dušan Dujica, u prvom sastavu 1. bataljona.

MARČETIĆ Dane Jovan, 1905, Zrmanja, Gračac, 1. bataljon.

MARČETIĆ Isaka Ise Vugonje Jovan Jovo, 18. 8. 1922, Otrić, Gračac, zemljoradnik, u NOB od ustanka, 22 mjeseca bio zamjenik komesara 1. bataljona (januar 1943. - oktobar 1944).

MARČETIĆ Jovan, 1905, Zrmanja, Gračac, prateća četa.

MARIČIĆ Marinko, 1924, Svileuva, 1. bataljon.

MARČETIĆ Milan, 1923, Otrić, Gračac, 1. četa, 3. bataljon.

MARČETIĆ Mile, 1915, Srb, žandarm, u NOB od 1941, komandant 1. bataljona (oktobar-novembar 1942, te mart-april 1943).

MARČETIĆ Luke Nemanja, 1919, Vrelo, Gračac, službenik, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete, 1. bataljon, poginuo 21. oktobra 1942. u borbi za Glinu.

MARČETIĆ Mile Tomo, 31. 11. 1921, Komiža, Vis, poginuo 3. 5. 1945, kod Mikloša, pokopan u pravoslavnom groblju.

MARDEŠIĆ Mile Tone, 25. 4. 1921, Komiža, Vis, mornar, u NOB od 25. 4. 1945, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

MARELIĆ Ivan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

MARELIĆ Kuzma, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

MARIČIĆ Đure Bogdan, 15. 10. 1926, Šušnjari, Kraljevcani, Petrinja, dak, u NOB od 1944, 1. četa, 1. bataljon.

MARIČIĆ Vasilija Dragoljub, 21. 1. 1912, Kraljevo, inženjer ekonomije, u NOB od januara 1945.

MARIČIĆ Dušan, iz Zrmanje, u prvom sastavu, 1. bataljona, istakao se (i pohvaljen) u borbi za Slunj, u spisku ranjenih 27. 12. 1942. kod Raduča, poginuo 1945. (19. divizija).

MARIČIĆ Ilije Dušan, 1915, Gudura, Gračac, žandarm, u NOB od 1941, zamjenik komandanta 1. bataljona, teško ranjen, umro 13. 9. 1942. u Škarama.

MARIČIĆ Koka, 1924, Frkašić, T. Korenica, 3. bataljon.

MARIČIĆ Rade, borac udarne grupe 2. čete 1. bataljona na Uni u proljeće 1944.

MARIČIĆ Blagoja Marinko, 1924, Svileuva, Koceljevo, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon.

MARIČIĆ Soka, 1924, T. Korenica, 3. bataljon.

MARIČIĆ Andrije Santo, 16. 10. 1907, Luka, Zadar.

MARIČIĆ Petra Vladimir, 1920, Otrić, Gračac, grafički radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, februara 1943. komesar srbskog sektora.

MARIĆ Stjepana Antun, 4. 6. 1923, N. Marof, obučar, u NOB od 20. 4. 1945, 1. bataljon.

MARIĆ Boško, iz Gornjeg Tiškovca, Drvar, u NOB od 27. 7. 1941, u prvom sastavu, 1. bataljona komesar 2. čete.

MARIĆ Aleksandrov Branislav, 8. 8. 1920, Ripanj, Beograd, trgovački pomoćnik, u NOB od 17. 9. 1944, ekonom.

MARIĆ Stevin Branko, 10. 6. 1926, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1943, desetar.

MARIĆ Stevana Branko, 7. 5. 1927, Tiškovac, Donji Lapac, u NOB od 28. 2. 1943, stariji vodnik, 1. bataljon, poginuo 3. 5. 1945. kod Garešnice.

MARIĆ Cvetko, delegat voda.

MARIĆ Dragan, iz Gornjeg Tiškovca, Drvar.

MARIĆ Dušan, 1925, Osredci, D. Lapac, 1. četa, 3. bataljon.

MARIĆ Milorada Dušan, 1926, 1. četa, 2. bataljon.

MARIĆ Jovan, 1917, intendantura.

MARIĆ Jure, iz Svica, đak mornaričke tehničke škole, 3. bataljon, u spisku poginulih 1942.

MARIĆ Tanasije Ljubomir, 26. 9. 1925, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARIĆ Mile Marica, 1909, Jurjevo, Senj, 4. bataljon.

MARIĆ Antona Martin, 1913, Rovinj, 4. bataljon.

MARIĆ Milan, iz G. Tiškovca, u spisku poginulih.

MARIĆ Mile, desetar, 1. bataljon.

MARIĆ Dragutinov Miodrag, 22. 3. 1920, Voždovac, radnik, borac od 14. 10. 1944.

MARIĆ Miodrag, 1921, 3. bataljon.

MARIĆ Miodrag, 1927, Boždarevac, Barajevo, 3. bataljon.

MARIĆ Nikola, iz Ličkog Lešća, komandir protivtenkovskog odjeljenja u 5. mitraljeskom bataljonu.

MARIĆ Isin Nikola, 1926, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1945.

MARIĆ Nikola, 1920, Gornji Tiškovac, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik komandira čete, u 2. bataljonu komandir čete.

MARIĆ Petar Perica, 1918, Tiškovac, Donji Lapac, rudar, u NOB od 1941, u prvom sastavu 1. bataljona, operativni oficir 1. bataljona (1942), zamjenik pa komandant 4. bataljona (februar - jul 1943), informativni oficir brigade (jul - septembar 1943).

MARIĆ Radoje, 1921, 4. četa, 3. bataljon.

MARIĆ V. Radovan, 1920, 4. četa, 4. bataljon.

MARIĆ Nikolin Tcokar, 1. 2. 1916, Kruševo, keiner, u NOB od 23. 12. 1944.

MARIĆ Velimirov Sava, 3. 12. 1927, Veliki Borak, Barajevo, u NOB od jeseni 1944.

MARIĆ Stevan Stevo Čejo, 1915, Gornji Tiškovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, referent saniteta, 1. bataljon, poginuo 20. 5. 1944. u Tiškovcu.

MARIĆ Svetko, marta 1944. politički delegat voda, 1. bataljon.

MARIĆ Vlado, 1923, Gornji Tiškovac, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, delegat voda, teško ranjen na Vratniku 26. 5. 1943.

MARIJALOVIĆ Radivojev Miodrag, 1919, Srneći Dol, Vladičin Han, kovač, u NOB od 21. U. 1944, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

MARIJAN Milka, iz Gackog polja, delegat voda u 3. bataljonu, teško ranjena kod Koceljeva septembra 1944.

MARIJANOVIĆ Aleksandra Milorad, 15. 6. 1921, Dublje, Trstenik, kamenorezac, u NOB od 1944.

MARIJANOVIĆ Aleksandra Milorad, 15. 3. 1925, Grabovac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARIJANOVIĆ Radivoja Miodrag, 1919, Jagnjilo, Vladičin Han, kovač, u NOB od 21. 11. 1944, poginuo 4. 5. 1945, kod Miloševaca.

MARIJANOVIĆ Ćedomira Nikola, 1922, Paune, Valjevo, 3. bataljon.

MARILINIĆ Antona Milan, 1907, Jusići, Opatija, 2. četa, 4. bataljon.

MARINAC Marijan, 1905, Sušak, Rijeka, 1. četa, 4. bataljon.

MARINIĆ Pajo, 1913, Kosinj, Perušić, 1. četa, 3. bataljon.

MARINKOV Ljubomir, 4. četa, 2. bataljon.

MARINKOVIĆ Borisav, poginuo na sremskom frontu.

MARINKOVIĆ Milića Borislav, 13. 10. 1929, Beograd, đak, u NOB od 1944.

MARINKOVIĆ Radovana Božidar, 15. 3. 1914, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, intendantura.

MARINKOVIĆ Jovana Branislav, 6. 6. 1927, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARINKOVIĆ Marka Jordan, 13. 3. 1926, Virovac, Mionica, u NOB od 7. 10. 1944, 3. bataljon.

MARINKOVIĆ Ivana Ljubisav, 1922, Slovac, 2. bataljon.

MARINKOVIĆ Ljubisav, 1922, Binovac, Smederevo, 2. bataljon.

MARINKOVIĆ Ivanov Ljubisav, 5. 4. 1922, Virovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

MARINKOVIĆ Z. Ljubiša, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

MARINKOVIĆ Svetislava Ljubomir, 5. 1. 1923, V. Mokri Lug, Beograd, kafedžija, u NOB od 1944, 1. bataljon.

MARINKOVIĆ Milutina Milan, 2. 3. 1927 (ili 1925), Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944, umro od rana u Ruševu 24. 4. 1945.

MARINKOVIĆ Vladimira Milan, 28. 4. 1923, Nemenikuće, u NOB od 27. 2. 1944, inženjerijska četa.

MARINKOVIĆ Svetozarov Mileta, 1908, Radljevo, Ub, zemljoradnik, borac od 6. 10. 1944.

MARINKOVIĆ Ilije Milić, 1926, Resnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

MARINKOVIĆ Božin Milorad, 8. 8. 1927, Glogovac, Svetozarevo, zemljoradnik, u NOB od 30. 12. 1944.

MARINKOVIĆ Ilijin Milorad, 30. 10. 1914, Jalovik, Vladimirci, mehaničar, u NOB od 30. 9. 1944, topograf.

MARINKOVIĆ Vojislavov Milosav, 12. 6. 1920, Bogojevo, Odžaci, radnik, borac od 14. 10. 1944.

MARINKOVIĆ Miloš, 1925, 2. četa, 3. bataljon.

MARINKOVIĆ Markov Miloš, Cvetkovac, Vreoci, Lazarevac, radnik, borac od 8. 10. 1944.

MARINKOVIĆ Niko, 1919, Hrvat, zidar, u NOB od 1941, 2. bataljon, u spisku od 10. 10. 1942, komandir voda.

MARINKOVIĆ Živkov Petar, 3. 1. 1925, Selište, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

MARINKOVIĆ Petar, 3. bataljon, poginuo 5. aprila 1945, pokopan u Bačincima.

MARINKOVIĆ Dragoljuba Simeon, 25. 11. 1914, Selište, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo aprila 1945. u proboju sremskog fronta.

MARINKOVIĆ Živojina Stojan, 9. 9. 1923, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

MARIANOVIĆ Borivoje, 14. 8. 1911, Markova Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, intendatura.

MARIANOVIĆ Aleksandra Milorad, 17. 6. 1921, Dublje, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

MARJANOVIĆ Čedomirov Nikola, 6. 12. 1922, Lučić, Paune, Valjevo, radnik, borac od 10. 10. 1944.

MARJANOVIĆ Milovana Pero, 1920, Donja Pastuša, Petrinja, poginuo februara 1943. kod Srba.

MARJANOVIĆ Aleksandrov Svetislav, poginuo na sremskom frontu.

MARJANOVIĆ Jovanov Vojin, 27. 11. 1926, Kbljane, Sinj, bravar, u NOB od 17. 12. 1944.

MARKANOVIĆ Markov Joso Joco, 7. 6. 1909, Zavidovići, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

MARKIČEVIĆ Milisavov Dragan, 26. 6. 1922, Valjevo, u NOB od 17. 9. 1944. 3. bataljon, desetar, v. d. delegat voda.

MARKIČEVIĆ Milisavov Miloš Miša, 11. 8. 1929, Valjevo, učenik, borac od 17. 9. 1944.

MARKOVIĆ Svetomir, 1920, 4. četa, 4. bataljon.

MARKOVIĆ Aleksandar, 1927, Virovac, Mionica, 3. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. u Vreocima, sahranjen u Virovcu (odnio ga otac).

MARKOVIĆ Vidojev Aleksandar, Jasenovik, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MARKOVIĆ Vukašinov Aleksandar, 18. 11. 1926, Beograd, đak, u NOB od 6. 12. 1944.

MARKOVIĆ Arandel Crni, 1926, Amerić, Mladenovac, Rom, u NOB od septembra 1944, kurir.

MARKOVIĆ Boška Bogdan, 20. 10. 1922, Beograd, apotekar, u NOB od 10. 12. 1944, apotekar u previjalištu.

MARKOVIĆ Borisav, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

MARKOVIĆ Maksima Božidar, 1923, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ Živojina Borivoje, 10. 1. 1921, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

MARKOVIĆ Vujice Branko, 1923, Maškare, Temnić, Varvarin, u NOB od 19. 10. 1944, 1. bataljon, teško ranjen, umro u bolnici 31. 1. 1945.

MARKOVIĆ Dušanov Čedomir, 27. 8. 1923, Jasenovik, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MARKOVIĆ Petra Čedomir, 2. 7. 1924, Železnik, Beograd, trgovački pomoćnik, u NOB od 20. 9. 1944, rukovaoc ubojne opreme.

MARKOVIĆ Petra Čedomir, 1924, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

MARKOVIĆ Viadana Damjan, 6. 9. 1922, Sovljak, Bogatić, šofer, u NOB od 1944, četa automatičara.

MARKOVIĆ Čedomirov Dobrosav, 24. 5. 1925, Brajkovići, Kosjerić, pekar, borac od 2. 12. 1944.

MARKOVIĆ Radenkov Dobrosav, 6. 4. 1926, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 17. 11. 1944.

MARKOVIĆ Radenka Dobrosav, 1920, Kosjerić, borac, ranjen na sremskom frontu, umro 5. 5. 1945. kod kuće.

MARKOVIĆ Novaka Dragan, 25. 10. 1925, Garaši, Arandelovac, zemljoradnik.

MARKOVIĆ Živana Dragoljub, 18. 9. 1926, Draževac, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

MARKOVIĆ Vasin Dragoslav, 1926, Pecka, Osečina, kožarski pomoćnik, borac od 23. 11. 1944.

MARKOVIĆ Kristivoja Dušan, 25. 5. 1925, Bukovica, Srebrenica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ Rankov Đoko, 30. 6. 1920, Plužanj, Osečina, đak, u NOB od 2. 10. 1944, higijeničar.

MARKOVIĆ M. Franjo, 1927, 1. bataljon.

MARKOVIĆ Rankov Gvozden, 10. 2. 1925, Plužanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Ivice Ivo, 30. 10. 1925, Ličko Lešće, Otočac, u NOB od 30. 10. 1942, desetar, 3. bataljon, u spisku teško ranjenih 28. 6. 1943. kod Smiljana, invalid.

MARKOVIĆ Janko, 1. bataljon, poginuo 21. 1. 1945. kod Kukujevaca.

MARKOVIĆ Petra Jovan, 20. 2. 1916, Vlahović, Glina, u NOB od 6. 12. 1944, desetar, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

MARKOVIĆ Marka Joza, 1909, Levići, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944, sanitet.

MARKOVIĆ Vukašina Ljubiša, 1926, Beograd, mehaničar, izviđačka četa.

MARKOVIĆ Dušana Ljubomir, 1926, Nakučani, Šabac, 1. bataljon.

MARKOVIĆ I. Ljubomir, 1926, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, intendatura.

MARKOVIĆ Todorov Ljubomir, 12. 5. 1921, Veliki Vrtop, Gadžin Han, kolar, u NOB od 5. 12. 1944.

MARKOVIĆ Milenkov Marinko, 6. 5. 1924, Mala Vašica, Šid, zemljoradnik, borac od 13. 9. 1944.

MARKOVIĆ Mihailo, 10. 9. 1918, Kumanovo, radnik, u NOB od 1944, desetar.

MARKOVIĆ Dragutina Milan, 9. 8. 1923, Popadić, G. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MARKOVIĆ Milutina Milan, 1925, Popadić, Mionica, zemljoradnik, sanitet.

MARKOVIĆ Milutina Milan, 5. 12. 1923, Petrović, G. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MARKOVIĆ Nedeljko Milan, 15. U. 1923, Kosjerić, stolar, u NOB od 17. 11. 1944.

MARKOVIĆ R. Milan, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Save Milan, 12. 9. 1922, Ogladenovac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ Mile Mileva, 15. 3. 1924, Debelo Brdo, Korenica, domaćica, u NOB od 8. 6. 1942, mlađi vodnik.

MARKOVIĆ Ivanka Milivoje, 1920. (ili 1924), Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 14. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod Gornjeg Slatnika.

MARKOVIĆ Dragomira Milomir, 17. 3. 1924, Ratkovac, Lajkovac, stolar, u NOB od 10. 10. 1944, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Aleksandrov Milorad, 25. 4. 1925, Barajevo, berberin, borac od 30. 11. 1944.

MARKOVIĆ Dragičev Milorad, 16. 5. 1928, Ratkovac, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 21. 9. 1944.

MARKOVIĆ Dragića Milorad, 1926, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

MARKOVIĆ M. Miloš, 1925, 1. bataljon.

MARKOVIĆ Petrov Miloš, 6. 11. 1922, Ohrid, student, borac od 23. 12. 1944.

MARKOVIĆ M. Milovan, 1920, 1. četa, 1. bataljon.

MARKOVIĆ Stanojev Milovan, 15. 1. 1921, Umka, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

MARKOVIĆ Dragoljubov Milun, 8. 6. 1924, Temnić, Varvarin, zemljoradnik, borac od 17. 11. 1944.

MARKOVIĆ Milutin, 10. 11. 1928, Zalogovac, Temnić, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MARKOVIĆ Dragutinov Miodrag, 5. 9. 1924, Ribare, Svetožarevo, zemljoradnik, borac od 30. 12. 1944.

MARKOVIĆ Milivojev Miodrag, 20. 4. 1924, Brajkovac, Lazarevac, radnik, borac od 10. 10. 1944.

MARKOVIĆ Stanojev Miodrag, 1915, Popšica, Svrlijig, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

MARKOVIĆ Agatanov Miroslav, 25. 12. 1923, Karanovac, Temnić, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

MARKOVIĆ A. Miroslav, 1926, 4. četa, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Svetislava Miroslav, 16. 2. 1923, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ Životija Mitar, 1926, M. Krševica, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

MARKOVIĆ Mladen, 1927, 3. četa, 3. bataljon.

MARKOVIĆ Borivojev Momčilo, 23. 7. 1921, Beograd, u NOB od 22. 12. 1944, potporučnik, zamjenik komandira čete.

MARKOVIĆ Momir, 1927, 3. četa, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Živojinov Momir, 8. 10. 1926, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944. 3. četa, 3. bataljon.

MARKOVIĆ Milutina Nikola, 6. 8. 1923, D. Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MARKOVIĆ Milorada Paun, 1920, Gor. Bukovica, Valjevo, pom. šofera, u NOB od 12. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

MARKOVIĆ Antin Pave, 1922, Lešće, Otočac, komandir voda, 1. bataljon, poginuo na Zelengori 15. 8. 1944.

MARKOVIĆ Momira Pavle, 17. 10. 1920, Brajkovići, Kosjerić, svirač, borac od 2. 12. 1944, 3. bataljon.

MARKOVIĆ Živojinov Petar, 10. 6. 1925, Nakučani, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944.

MARKOVIĆ Alekse Predan, 14. 9. 1910, Krivaja, Šabac, u NOB od 23. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 28. 4. 1945. kod Hercegovca.

MARKOVIĆ Dragutina Radisav, Kramlje, Niš, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

MARKOVIĆ Tihomira Radivoje, 1926, Kozličić, Valjevo, četa za vezu.

MARKOVIĆ Radisav, u spisku poginulih na sremskom frontu.

MARKOVIĆ Miluna Radomir, 21. 3. 1924, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, higijeničar.

MARKOVIĆ Radomir, 15. 7. 1921, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MARKOVIĆ Milivoja Savo, 1921, Moštanica, Obrenovac, 1. bataljon, stariji vodnik, komandir voda.

MARKOVIĆ Svetozara Spasoje, 13. 5. 1926, Kaona, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ Vojislavov Srboljub, 25. 11. 1923, Beograd, privatni činovnik, borac od 23. 11. 1944.

MARKOVIĆ Srboljub, 3. četa, 3. bataljon.

MARKOVIĆ Jovana Srđan, 18. 4. 1913, G. Vranjska, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

MARKOVIĆ Sretenov Srećko, 25. 11. 1926, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 20. 12. 1944.

MARKOVIĆ Srećko, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Sreten, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

MARKOVIĆ Nikođina Stevan, 1920, Vukošić, Vladimirci, poginuo 13. 11. 1944. u Sremu.

MARKOVIĆ Vojislava Stojan, iz Rakovca, Lajkovac, desetar, 2. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945.

MARKOVIĆ Vojislava Stojan, 15. 4. 1926, Pajkovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 21. 1. 1945. kod Šida.

MARKOVIĆ Stojanov Svetolik, 1921, Ratkovac, M. Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, kuvar.

MARKOVIĆ Stojana Svetolik, 1923, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

MARKOVIĆ Jovana Svetolik, 1926, Stepoevac, Varvarin, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ J. Svetomir, 1920, 4. četa, 4. bataljon.

MARKOVIĆ Milivojev Vladan, 5. 10. 1926, G. Toplica, Mionica, u NOB od 10. 5. 1944, kurir.

MARKOVIĆ Čedomira Vladimir, 1923, Vladimirci, 1. bataljon.

MARKOVIĆ Živorada Velisav, 4. 4. 1923, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, desetar, poginuo 18. 4. 1945. kod Glogovca.

MARKOVIĆ Živorada Velisav, 1925, Loznica, 4. bataljon.

MARKOVIĆ Mladanov Velisav, 4. 4. 1926, Brajkovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

MARKOVIĆ Stevana Vojislav, 26. 10. 1926, G. Matejevac, Niš, željezničar, u NOB od 1. 12. 1944.

MARKOVIĆ Milorada Živko, 1924, Popučke, Valjevo, četa veze.

MARKOVIĆ Ignjatov Živojin, 12. 2. 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MARKOVIĆ J. Živojin, 1926, 4. četa, 3. bataljon.

MARKOVIĆ Živorad, 1923, intendatura.

MARKOVIĆ Bogoljuba Živorad, 1924, Pričević, Valjevo, četa veze.

MARKOVIĆ Pantelije Života, 17. 10. 1914, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MARKOVIĆ Dragutinov Životije, 6. 7. 1924, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, 2. bataljon.

MARMILIĆ Milan, Matulji, Opatija, u spisku ranjenih boraca.

MAROTI Herman, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

MAROVIC Mijin Stevan, 7. 8. 1922, Tavankut, Subotica, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944.

MARŠANIĆ Viktora Željko, 1925, Matulji, Opatija, 1. bataljon.

MARTINOVIĆ Milića Dragan, 1919, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo kod Gospića 2. 5. 1943. (8. divizija).

MARTINOVIĆ Đure Đuro, 1920, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 21. 5. 1944. (8. divizija).

MARTINOVIĆ Miloša Đuro Đurkan, 1914, Krstinja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MARTINOVIĆ Gojka Jovo, 1923, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MARTINOVIĆ Luka, 18. 10. 1914, Bajice, Cetinje, u NOB od 1941, obavještajni oficir brigade (februar - septembar 1944).

MARTINOVIĆ Đure Mile, 1923, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 6. 2. 1945. (8. divizija).

MARTINOVIĆ Mićana Miloš, 1915, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MARTINOVIĆ Janka Mirko, 15. 2. 1925, Krnjački Grabovac, Karlovac, zanatlija, u NOB od 26. 11. 1944.

MARTINOVIĆ Petar, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

MARTINOVIĆ Ilije Radivoje, 15. 8. 1920, Brod (Makedonija), pekar, u NOB od 1944.

MARTINOVIĆ Radoje, 1920, 3. četa, 1. bataljon.

MARUNIĆ Ilijin Milan Daso, 1920, Medak, radnik, u NOB od 1941, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

MASAL RAK Janja, 19. 10. 1925, Dubrava, Šibenik, 3. bataljon.

MASKOVIĆ Radomir, 2. četa, 4. bataljon.

MASKOVIĆ Papole, 1. četa, 3. bataljon.

MASNIKOSA Spase Dušan, 29. 9. 1922, Pećani, T. Korenica, radnik, u NOB od 15. 3. 1942, komandir voda.

MASTEN Jožef, 1926, Habizino, Trst, sanitet.

MASTINOVIĆ P. Radoje, 1920, 3. četa, 1. bataljon.

MAŠIĆ Dušan, poginuo na sremskom frontu.

MAŠIĆ Tadija, 2. četa, 4. bataljon.

MATANTIĆ D. Desimir, 1923, 2. četa, 3. bataljon.

MAŠIĆ Milanov Dušan, poginuo na sremskom frontu.

MATAS Jakova Ivan, 15. 8. 1921, Matasi, Drniš.

MATAS Franjo, u prvom sastavu 1. bataljona, zamjenik komesara.

MATAŠEVIĆ Mane, 1. bataljon.

MATEJČIĆ Franjo, 3. četa, 2. bataljon, u spisku poslanih na liječenje u Italiju 16. 5. 1944.

MATEJČIĆ Nikolin Zvonko, 8. 9. 1924, Podhum, Rijeka, pekar, u NOB od 15. 9. 1943, vodnik, 2. bataljon.

MATEJIĆ Borivoja Bogoljub, 8. 9. 1922, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MATEJIĆ Stjepana Franjo, 1913, Trnovica, Rijeka, 2. bataljon.

MATEJIĆ Mladena Živorad, 31. 5. 1926, Ripanj, Beograd, 3. bataljon.

MATIĆ Aleksandar, 1921, intendatura.

MATIĆ Milorada Aleksandar, 12. 7. 1921, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MATIĆ Bogdan Bogde Milancikov, 1914, Divoselo, Gospić, žandarm, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo decembra 1943, u Bosni.

MATIĆ Borisav, 2. četa, 1. bataljon.

MATIĆ Boško, 3. četa, 3. bataljon.

MATIĆ Boško, 1917, 1. četa, 2. bataljon.

MATIĆ Đokin Boško, 23. 8. 1923, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 14. 9. 1944.

MATIĆ Đorđa Boško, 4. 8. 1926, Beograd, 2. bataljon.

MATIĆ Đorđa Ćira, 20. 6. 1921, Knežino, Kičevo, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944.

MATIĆ B. Dobrica, 1920, 1. bataljon.

MATIĆ Vlajka Dušan, 1924, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

MATIĆ Vlajkov Dušan, 12. 8. 1922, Ratkovac, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, desetar.

MATIĆ Dragoljuba Hranislav, 1921, Potočac, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

MATIĆ Ljubodraga Ljubisav, 28. 10. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944, 2. bataljon.

MATIĆ Draga Ljubiša, 1926, Godeljevo, Kosjerić, 2. bataljon.

MATIĆ Milorada Milan, 1924, Popučke, Valjevo, 1. bataljon.

MATIĆ Milka, u NOB od 1942, pomoćnik mitraljesca, poginula na Mazinskoj planini februara 1943.

MATIĆ Pavia Milomir, 1924, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

MATIĆ Milka, higijeničarka u 4. bataljonu.

MATIĆ Miloš, 1925, 1. četa, 1. bataljon.

MATIĆ Milivojev Miodrag, 4. 5. 1924, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MATIĆ Miomir, 1922, četa automatičara.

MATIĆ Milivojev Obren, 11. 11. 1927, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MATIĆ Pajo, iz Divosela, 2. bataljon.

MATIĆ Svetozara Pavle, Subotica, 20. 5. 1913, diplomirani pravnik, u NOB od 14. 12. 1944.

MATIĆ Pavle, 1917, 3. bataljon.

MATIĆ Milorada Radenko, 19. 1. 1921, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

MATIĆ Radomir, poginuo na sremskom frontu.

MATIĆ Čedomirov Radosav, 20. 10. 1917, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MATIĆ Radomira Radovan, 31. 11. 1914, Sovljak, Ub, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, četni bolničar, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

MATIĆ Stevan, 1. 10. 1922, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

MATIĆ Vladimirov Stojadin, 8. 8. 1925, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MATIĆ Vukašina Stojan, 5. 9. 1927, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MATIĆ Mikaila Tadija, 1923, Golubovac, 4. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

MATIĆ Živko, inženjerska četa, u spisku djelimično sposobnih 12. 12. 1944.

MATIJEVIĆ Bisera, 1922, bolničarka, 2. bataljon.

MATIJEVIĆ Miloša Petar Pero, 1916, G. Budački, Krnjak, 3. kordunaški bataljon, poginuo 21. 10. 1942. kod Gline.

MATIJEVIĆ Jovanov Steva, 1919, Zlopoljac, Bihać, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

MATIJEVIĆ Vida, referent saniteta, 1. bataljon.

MATKOVIĆ Ivan, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

MATOŠEVIĆ Slobodan, 1928, 2. četa, 3. bataljon.

MATOVIĆ Dragoman, 1924, Mušići, Kosjerić, 1. bataljon.

MATOVIĆ Milisavov Dragutin, 26. 1. 1924, Subjel, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

MATOVIĆ Živorada Milan, 6. 4. 1926, G. Toplica, Mionica, pekar, u NOB od 20. 12. 1944. 3. bataljon, komandir voda.

MATOVIĆ Milivoja Radiša, 8. 9. 1922, G. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MATOVIĆ Velisav, 12. 6. 1924, Popadić, G. Toplica, Mionica, 3. bataljon.

MATULIĆ Celestin, u prvom sastavu 1. bataljona.

MARVINAC Rudolf, 1914, Rijeka, 4. četa, 1. bataljon, upućen na liječenje 7. 6. 1944.

MATIJEVIĆ Pero, iz Gornjeg Budačkog, Krnjak, 3. bataljon, poginuo 23. 10. 1942. kod Hline.

MAZINJANIN Nikola, u spisku upućenih 1944. na školovanje u SSSR.

MEDAKOVIĆ Ivana Bogdan, 5. 5. 1923, Stara Pazova, tehničar, u NOB od 17. 10. 1944.

MEDAKOVIĆ Ivanov Danilo, 5. 5. 1923, Stara Pazova, u NOB od 15. 10. 1944.

MEDIĆ Dane Dane, 1913, Brezovac, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo 1942. na Benderu.

MEDIĆ Ilije Dane, 1920, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo 1942. kod Drežnice.

MEDIĆ Ilije Dane, 1924. (ili 1925), Zaklopac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Jezerana.

MEDIĆ Jovana Dane, 3. 11. 1925, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poručnik, komesar čete.

MEDIĆ P. Dane, 18. 3. 1905, Zaklopac, D. Lapac, 1. bataljon.

MEDIĆ Dragan, desetar ili komandir voda u 5. mitraljeskom bataljonu.

MEDIĆ Dušan, vodnik.

MEDIĆ Jovana Dušan, 1920, Doljani, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo marta 1943. na Palanci u Dalmaciji.

MEDIĆ Ilije Duka, 1921, Dabašnica, 3. bataljon, poginula krajem augusta 1944. na Pivskoj planini.

MEDIĆ Đurko, vodnik 2. bataljona.

MEDIĆ Đuro, politički delegat 1. voda, 1. čete, 5. mitraljeski bataljon.

MEDIĆ Đuro, Brezovac, D. Lapac, delegat, u spisku teže ranjenih iz mitraljeza.

MEDIĆ Đuro, komesar čete.

MEDIĆ Đure Đuro, 1923, Dabašnica, 1. bataljon, poginuo 1944. na maršu za Srbiju.

MEDIĆ Jovana Đurg, 1921, Gornji Srb, 1. bataljon, poginuo juna 1944. kod Prekaje.

MEDIĆ Luke Đuro, 1921, Brezovac, D. Lapac, 2. bataljon, u spisku poginulih bez bližih naznaka.

MEDIĆ L. Đuro, komandir voda u 5. mitraljeskom bataljonu.

MEDIĆ Miloša Đuro, 1924, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1942, vodnik, 1. bataljon.

MEDIĆ N. Đuro, 1923, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon.

MEDIĆ S. Đuro, komandir voda u 5. mitraljeskom bataljonu.

MEDIĆ Petra Ilija, 14. 12. 1905, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

MEDIĆ Rade Jovo, 15. 5. 1902, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 5. 9. 1941.

MEDIĆ Mile Kata, 1924, Zaklopac, D. Lapac, domaćica, u NOB od 1942. bolničarka, 1. bataljon, poginula novembra 1944. na Fruškoj gori, sahranjena u Sremskoj Mitrovici.

MEDIĆ Markov Lazar, 12. 5. 1908, Doljani, Donji Lapac, ložadž, 12. 10. 1944, 3. četa, 3. bataljon.

MEDIĆ Dane Mane, 1906, Brezovac, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 22. 2. 1944.

MEDIĆ Luke Mane, 1922, Brezovac, Doljani, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo decembra 1943. kod Travnika.

MEDIĆ Maniša, januara 1943. komandir voda u 2. četi 1. bataljona.

MEDIĆ Marko, 1927, Donji Lapac.

MEDIĆ Jovana Marko, 1919, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 25. 12. 1942. kod Raduča, sahranjen u Doljanima.

MEDIĆ Ilije Milan, 15. 8. 1927, Doljani, D. Lapac, đak, u NOB od 15. 12. 1944, zastavnik, 1. bataljon.

MEDIĆ Jove Milan, 1917, Doljani, D. Lapac, 2. bataljon, poginuo novembra 1944. kod S. Mitrovice.

MEDIĆ Marka Milan, 1924, Dobroselo, D. Lapac.

MEDIĆ Mile Milan, 17. 10. 1920, Doljani, Donji Lapac, đak, u NOB od 27. 7. 1941.

MEDIĆ Mile Milan, 1916, Dabašnica, 1. bataljon, poginuo 26. 12. 1942. na Raduču, sahranjen u Ploči.

MEDIĆ Rade Milan, 1894, D. Suvaja, Srb, radnik, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.

MEDIĆ Rade Milan, 1921, Dabašnica, 2. bataljon, poginuo 18. ili 19. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

MEDIĆ Dane Milka, 1926, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 15. 9. 1942, bolničarka, 1. bataljon.

MEDIĆ Mirko, 1927, Donji Lapac, 1. bataljon.

MEDIĆ Mirko, komandir čete.

MEDIĆ Mirko, delegat, 2. četa, 1. bataljon.

MEDIĆ Mirko, 1914, iz Bubnja, D. Lapac, 1. bataljon, komandir.

MEDIĆ Đure Mirko, 13. 5. 1927, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, desetar.

MEDIĆ Joce Mirko, 1919, Doljani, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, ranjen kod Raduča 27. 12. 1942, umro u Dobroselu.

MEDIĆ Petrov Mirko Cukić, 5. 8. 1914, Doljani, D. Lapac, trgovački pomoćnik, u NOB od 15. 8. 1941, kapetan, u ratu posljednji načelnik štaba brigade.

MEDIĆ Stanka Mirko, 9. 10. 1925, Doljani, D. Lapac, zanatlija, u NOB od 17. 10. 1944.

MEDIĆ Stojana Mirko, 1924, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1942, komandir voda, 1. bataljon.

MEDIĆ Stojana Mirko, 10. 11. 1924, Zavlaka, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1943, stariji vodnik, zamjenik komandira.

MEDIĆ Jovana Nikola, 24. 10. 1928, Doljani, D. Lapac, 4. bataljon.

MEDIĆ Jovana Nikola Nikić, 1910, Brezovac, D. Lapac, 1. bataljon.

MEDIĆ Petra Nikola, 1921, Dabašnica, 1. bataljon, poginuo novembra 1942, kod Slunja.

MEDIĆ Rade Nikola, 1912, Zaklopac, D. Lapac, 1. bataljon, teško ranjen kod Travnika, umro, sahranjen u Drvaru.

MEDIĆ Davida Petar, 5. 5. 1902, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

MEDIĆ Ilije Petar, 1922, D. Lapac, u NOB od 1. 7. 1942, 3. bataljon.

MEDIĆ Jakovljević Petar, 28. 6. 1924, Novi Žednik, Subotica, trgovački pomoćnik, u NOB od 1941, 1. bataljon.

MEDIĆ Jandrija Rade, 1924, Doljani, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo marta 1943. kod Zrmanje, sahranjen u Doljanima.

MEDIĆ Soka, iz Zaklopca, komandir voda, u spisku ranjenih 22. 2. 1943. na Zuleševici.

MEDIĆ Dane Soja, 1924, Zaklopac, D. Lapac, 3. četa, 1. bataljon.

MEDIĆ Nikole Sofija Soka, 1923, (ili 1924), Zaklopac, u NOB od 1942, 1. bataljon, bolničarka, poginula 14. septembra 1944. u Valjevu gdje je i sahranjena.

MEDIĆ Davida Spase, 1924, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1942, delegat voda, 2. bataljon.

MEDIĆ Steve Sreten, 21. 2. 1922, Doljani, D. Lapac, prateći vod.

MEDIĆ Stanko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

MEDIĆ Luke Stevan, 1913, Doljani, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. na Pađenima.

MEDIĆ Stevo, iz Doljana, 4. bataljon.

MEDIĆ Stevo, delegat.

MEDIĆ Stevo, vodnik.

MEDIĆ Jovana Stevo, 1924, Srb, 1. bataljon, poginuo 1944. kod Prekaje.

MEDIĆ Laze Stojan, 1897, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1941, 3. bataljon, poginuo februara 1943. kod Zaklopca.

MEDIĆ Stevana Trivun, 1907, Dabašnica, 2. bataljon, poginuo augusta 1944, u Bosni na maršu za Srbiju.

MEDIĆ Pajin Živko, 27. 10. 1922, Suvaja, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1. 3. 1942, pomoćnik komesara čete.

MEDULOVIĆ Tihomira Milivoje, 15. 10. 1926, Radobić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, ekonom, 1. bataljon.

MEDUMURAC Marijana Ivica, 12. 12. 1922, Sarajevo, u NOB od oktobra 1943. (prebjegao iz domobrana) poručnik, smrtno ranjen kod Zagreba, sahranjen 30. 5. 1945, na Mirogoju.

MELJANOVIĆ Rašić, 4. bataljon.

MEMETović Saida Zumbul, 30. 2. 1920, Niš, kočijaš, u NOB od 1944.

MENGINI Eugenija Leone, 1911, St. Lucio, Verona, 1. četa, 3. bataljon.

MENIĆANIN Stevo, 1913, u NOB od 5. 11. 1941, 4. banijski bataljon, obavještajni oficir.

MENLINAN Anton, glazbenik.

MEVLJANOVIĆ Rašid, 1924, 1. četa, 4. bataljon.

MICKOVIĆ Dimitrija Bogdan, 2. 12. 1908, Kraljevo, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1945, poginuo 3. 5. 1945. kod Zdenaca.

MIČIĆ Aleksandar, 1927, protivtenkovska četa.

MIĆANOVIĆ Spasoje, 1923, Pambukovica, Ub, 3. bataljon.

MIČIĆ Petar, 23. 6. 1923, Kožuh, Doboj, učenik, u NOB od 15. 10. 1944.

MIDIĆ Blagoja Vukašin, 1. 9. 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod Gornjeg Slatnika.

MIHAILOVIĆ Dragoljuba Draže Duško, učenik, u brigadi od kraja septembra 1944.

MIHAILOVIĆ Dragoljuba Draže Gordana, učenik, u brigadi od 20. septembra 1944.

MIHAILOVIĆ Miroslava Ljubodrag, 3. 5. 1926; Beljevac, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944.

MIHAILOVIĆ Obrena Mihajlo, 19. 5. 1916, Morguš, Ub, 1. bataljon.

MIHAILOVIĆ Dragoljuba Miodrag, 17. 12. 1923, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MIHAILOVIĆ Pavao

MIHAILOVIĆ Radomira Predan, 4. 2. 1922, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MIHAILOVIĆ Dragoljuba Radojica, 8. 11. 1922, Maškare, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944, borac.

MIHAILOVIĆ Živote Sreten, 1923, Guncati, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

MIHAILOVIĆ Stanislava Svetolik (Svetislav), 1. 5. 1926, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MIHAILOVIĆ Dragoljuba Vitomir, 26. 8. 1925, Barajevo, 3. bataljon.

MIHAILOVIĆ Lazara Vladan, 1. 2. 1925, Skoplje, đak, u NOB od 1944.

MIHAILOVIĆ M. Vladan, 1923, Ključ, Mionica, 2. bataljon.

MIHAILOVIĆ Dragoljuba Vukadin, 14. 6. 1926, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MIHAILOVSKI Lambe, od 25. 1. 1945, komesar 5. makedonskog bataljona.

MIHAJLOVIĆ Stanislava Borivoje, 1923, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Dobrivoje, 1920, 4. četa, 2. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Vujačin Dobrivoje, 6. 11. 1923, Kruševica, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Ljubomirov Dragomir, 25. 2. 1924, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Teodosijev Dušan, 15. 1. 1921, V. Golovode, Koceljevo, pekar, u NOB od 2. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Milana Mihajlo, 1923, Klokoč, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Mihajla Mile, 1920, Radonja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Trifuna Milinko, 13. 5. 1927, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.
 MIHAJLOVIĆ Petrov Milorad, 26. 6. 1921, Barajevo, Posavski, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Dragoljuba Miodrag, 1922, Stepoevac, zemljoradnik, u NOB od 3. 8. 1944, poginuo 19. 4. 1945. kod SI. Broda.
 MIHAJLOVIĆ Radisava Milja, 1925, M. Borak, Lajkovac, izviđačka četa.
 MIHAJLOVIĆ Miodrag, 1923, Popovac, Varvarin.
 MIHAJLOVIĆ Stanojev Nikola, 19. 12. 1912, Valjevo, aktivni narednik, borac od 2. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Nufrije Panta, 16. 10. 1919, Vratonica, Tetovo, radnik, u NOB od 29. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Bogoljubov Radomir, 5. 2. 1923, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Aleksandra Slavko, 20. 7. 1926, Ribare, Svrlijig, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.
 MIHAJLOVIĆ Sreten, 2. četa, 1. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Dimitrijević Stanimir, V. Vrtop, Gadžin Han, 15. 1. 1925, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Stanislava Svetislav, 1925, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Stanislava Svetislav, 1. 5. 1926. (ili 1923), Mali Borak, Lajkovac, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.
 MIHAJLOVIĆ Svetolik, 1923, Rovlje, Valjevo, u NOB od 2. 8. 1944, poginuo 6. 4. 1945. u Lipovcu.
 MIHAJLOVIĆ Branislava Svetolik, 10. 2. 1915, Mali Borak, Lajkovac, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon, vodnik, poginuo 7. 4. 1945. kod Lipovca.
 MIHAJLOVIĆ Ljubisavov Velimir, 25. 5. 1920, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 3. 10. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Lj. Velisav, 1920, Mali Borak, Lajkovac, 3. četa, 2. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Velisav, 1920, 3. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Dragoljub Vitomir, 1925, Barajevo, đak, u NOB od 14. 10. 1944, 3. bataljon, radista.

MIHAJLOVIĆ Velisava Vojislav, 21. 5. 1920, Vrbovno, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.
 MIHAJLOVIĆ Vojislav, 1926, 3. četa, 3. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Miloradov Žarko, 7. 1. 1921, Mojković, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Radosavova Živka, 5. 5. 1917, Barajevo, domaćica, borac od 22. 12. 1944.
 MIHAJLOVIĆ Bogoljuba Živko, 1924, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.
 MIHAJLOVIĆ Ivana Živorad, 25. 10. 1922, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, izviđačka četa.
 MIHALIĆ Mario, 1921, Baška, Krk, prateća četa.
 MIHANOVIĆ Marka Mile, 1921, Kokirevo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 MIHIĆ Petra Milan, 1921, Medak, Gospić, đak, u NOB od 1941, 2. bataljon, u brigadi do 10. 10. 1942.
 MIHOVILOVIĆ Milenko, 5. mitraljeski bataljon.
 MIJAILOVIĆ Miloša Dušan, 1928, Prilep, 3. bataljon.
 MIJAILOVIĆ Isidorov Dušan, poginuo na sremskom frontu.
 MIJAILOVIĆ Milomira Spasoje, 1924, Brežde, Valjevo, 3. bataljon.
 MIJAILOVIĆ Ljubomirov Srećko, 9. 9. 1926, Rosići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.
 MIJAILOVIĆ Vladan, 1923, Ključ, Mionica, 2. bataljon, poginuo 22. 10. 1944, na Bežanijskoj kosi.
 MIJAILOVIĆ Mijajila Vladislav, rođ. 1926, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.
 MIJAILOVIĆ Radija Živorad, 15. 10. 1924, Tvrdojevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.
 MIJAILOVIĆ Mijaila Vladislav, 1926, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.
 MIJAILOVIĆ Vladimira Dragomir, iz Popšice, Svrljig, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod SI. Broda.
 MIJAILOVIĆ Ljubiša, 2. bataljon.
 MIJAILOVIĆ Radoja Slavoljub, 1927, Popšica, Svrljig, u spisku ranjenih kod Đakova 16. 4. 1945.
 MIJAKOVIĆ Ćira, 1922, 1. četa, 5. makedonski bataljon.
 MIJALOVIĆ Dragoljub Vitomir, 26. 8. 1925, Barajevo, radnik, borac od 14. 10. 1944.
 MIJATOVIĆ Miloša Dušan, 17. 2. 1928, Prilep, elektrotehničar, u NOB od 16. 9. 1944.
 MIJATOVIĆ Milisava Radomir, 4. 8. 1917, Paljuvi, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MIJATOVIĆ Radomir, 1917, 4. četa, 1. bataljon.
 MIJATOVIĆ Slobodan, 1917, 1. četa, 1. bataljon.
 MIJATOVIĆ Stojana Slobodan, 16. 10. 1927, Milutovac, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.
 MIJATOVIĆ Stojana Slobodan, 10. 10. 1927, Stragari, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MIJIĆ Branko, 16. 2. 1927, Niš, pinter, u NOB od 6. 12. 1944.

MIJIĆ Svetozarov Đorđe, 17. 1. 1919, Popinci, Pećinci, činovnik, u NOB od 16. 10. 1944, stariji vodnik, pomoćnik obavještajnog oficira.

MIKAJETOVIĆ Jeftimov Jovan, 20. 12. 1920, Kavadarci, student, borac od 23. 12. 1944.

MIKALAČKI Milosav, 12. 12. 1925, Idoš, Kikinda, u NOB od 30. 11. 1944.

MIKIĆ Božidar, 1924, Kosjerić, 1. bataljon.

MIKIĆ Pajo, 13. 5. 1921, Cerovac, Gračac, u NOB od 27. 7. 1941.

MIKIĆ Vojislava Svetozar, 23. 3. 1925, Sekirje, Kumanovo, elektrotehničar, u NOB od 23. 12. 1944.

MIKULIĆ Vlado, 1923, seljak, 10. 10. 1942. u rezervnoj četi desetar.

MILADINOVIĆ Milan, 20. 5. 1926, Beograd, automehaničar, borac od 15. 10. 1944.

MIKUTINOVIĆ Vučićev Petronije, poginuo na sremskom frontu.

MILADINOVIĆ Đorđa Radomir, 1924, Niš, 3. bataljon, ranjen 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

MILADINOVIĆ Dušana Sreten, 21. 1. 1922, Valjevo, radnik, u NOB od 1944.

MILADINOVIĆ S. Vlajko, 1926, 2. četa, 2. bataljon, protivavionska baterija.

MILAJKOVIĆ Mladenov Jovan, 15. 9. 1923, Koprivnica, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.

MILAKOVIĆ Marka Vlado, 7. 6. 1927, Gradina, Srebrenica, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

MILAKOVIĆ Jevrema Boživoje, 1924, Osećenica, Mionica, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon.

MILAKOVIĆ Miomir, 1924, 2. četa, 1. bataljon.

MILAKOVIĆ Predragov Momir, G. Mušić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

MILAKOVIĆ Rafaila Spasoje, 1923, Popučke, Valjevo.

MILAKOVIĆ Četkov Svetozar, poginuo na sremskom frontu.

MILANKOVIĆ S. Petar, 12. 7. 1922, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, PA četa.

MILANOVIĆ Ostoje Aleksandar, 1. 9. 1923, Sanković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

MILANOVIĆ Jelenka Bogoljub, 8. 9. 1919, Lalinac, Svrljig, opančar, u NOB od 1944.

MILANOVIĆ Borivoje, 1924, 2. četa, 1. bataljon.

MILANOVIĆ Alekse Budimir, 5. 11. 1923, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILANOVIĆ Vidaka Desanka, 15. 8. 1928, Baščeluci, Loznica, domaćica, u NOB od 6. 12. 1944, 1. četa, 2. bataljon, bolničarka.

MILANOVIĆ Dragoslav, 1920, 1. četa, 2. bataljon.

MILANOVIĆ Miloša Jovo, 1924, Dobroselo, u NOB od augusta 1942, 4. bataljon, poginuo 9. 5. 1945. kod Zagreba.

MILANOVIĆ Miloje, 1924, Bobije, 3. bataljon.

MILANOVIĆ Petra Milorad, 15. 6. 1915, 2. bataljon, poginuo 1. 2. 1945. kod Male Vašice, pokopan uz crkvu.

MILANOVIĆ Jovana Momčilo, 1923, Valjevo, poginuo 10. 11. 1944. na Fruškoj gori.

MILANOVIĆ Laze Nikola, 1918, Dobroselo, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kao komandir diverzantske grupe 35. divizije u Nebljusima 1944.

MILANOVIĆ Janićija Paun, 10. 9. 1924, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILANOVIĆ Sime Petar, 25. 5. 1926, Dobroselo, D. Lapac, 2. bataljon.

MILANOVIĆ Rade, u prvom sastavu 1. bataljona.

MILANOVIĆ Dušanov Radosav, 1. 8. 1923, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

MILANOVIĆ Dragutinov Ratko, 7. 1. 1920, Markova Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

MILANOVIĆ Cvetanov Svetozar, 7. 7. 1926, Arbanaška, Trebinje, monter, u NOB od 18. 9. 1944, desetar.

MILANOVIĆ Jelenka Zarija, 1927, Salinac, Svrljig, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

MILANOVIĆ Živorad, 1. bataljon.

MILAŠEVIĆ Milutinov Milisav, 27. 1. 1927, Glogovac, zemljoradnik, u NOB od 30. 12. 1944.

MILAŠEVIĆ Petra Milorad, 1915, Sanković, Mionica, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 2. 2. 1945, kod Ilinaca.

MILAŠEVIĆ Životijev Svetomir, 7. 2. 1923, Mala Kruševica, Varvarin, potkivač, u NOB od 23. 1. 1945.

MILAŠEVIĆ Zdravko, radni vod.

MILAŠEVIĆ Ostoje Živorad, 1923, Sanković, Mionica, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca.

MILAŠIĆ Jaga, 1927, inženjerijska četa.

MILAŠINOVIĆ Ninka Dragić, 1919, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILAŠINOVIĆ Radovana Đuro, 1911, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILAŠINOVIĆ Stanka Mileta, 1904, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILAŠINOVIĆ Milovana Miloš, 1918, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILEKIĆ Milomir, 1924, u spisku 2. bataljona.

MILEKIĆ Savin Dušan, 20. 10. 1921, Raduč, Gospić, đak, u NOB od 1941, 2. bataljon, ranjen 30. 6. 1942. kod Sadilovca, poginuo na povratku u jedinicu kod Ribnika oktobra 1942.

MILEKIĆ Savin Gojko, 30. 4. 1923, Kanjiža, đak, u NOB od 1941, komesar 3. bataljona (april 1943-mart 1944), kapetan.

MILEKIĆ Savin Petar, 14. 7. 1924, Kanjiža, đak, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.

MILEKOVIĆ Simo, 1. bataljon, u spisku umrlih u ratu.

MILENKOVIĆ D. Dragiša, 3. četa, 1. bataljon.
 MILENKOVIĆ Z. Dragiša, 3. četa, 1. bataljon.
 MILENKOVIĆ Životijev Dragiša, 20. 4. 1925, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.
 MILENKOVIĆ Dragoljub, 1921, protivtenkovska četa.
 MILENKOVIĆ Dragoljub, 1924, 1. četa, 1. bataljon.
 MILENKOVIĆ R. Dragoljub, 1921, 3. bataljon.
 MILENKOVIĆ Petrov Dragoslav, 25. 2. 1929, Beograd, đak, u NOB od 16. 10. 1944.
 MILENKOVIĆ T. Đorđe, 1. 1. 1924, G. Vlase, Grkinje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 MILENKOVIĆ Nenadov Miladin, 23. 9. 1923, Brežde, Mionica, radnik, borac od 8. 9. 1944.
 MILENKOVIĆ Milenka Milan, 15. 3. 1922, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, mlađi vodnik.
 MILENKOVIĆ Milisava Milan, 9. 5. 1926, Maskare, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MILENKOVIĆ M. Milan, Maskare, Varvarin.
 MILENKOVIĆ Dragičev Milomir, 15. 1. 1923, Brežde, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.
 MILENKOVIĆ Milomir, 2. četa, 3. bataljon.
 MILENKOVIĆ Milanov Milorad, poginuo na sremskom frontu.
 MILENKOVIĆ Milivojev Momčilo, 6. 9. 1921, Paune, Valjevo, radnik, borac od 8. 10. 1944.
 MILENKOVIĆ Živka Momčilo, 10. 1. 1924, V. Mokri Lug, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MILENKOVIĆ Trajkov Nastas, 25. 5. 1925, Malošište, Doljevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, 2. bataljon.
 MILENKOVIĆ Stanoje (Stojan), u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.
 MILENKOVIĆ S. Stanoje, Malošište, Doljevac, u NOB od 5. 12. 1944.
 MILENKOVIĆ Ljubomira Tihomir, 25. 3. 1926, Lazarica, Kruševac, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon, nestao 20. 4. 1945.
 MILENKOVIĆ Milanov Vladimir, 15. 7. 1917, G. Vlase, Grkinje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 MILENKOVIĆ Radivojev Živadin, 25. 3. 1920, Subotinac, Aleksinac, stolar, borac od 20. 9. 1944.
 MILENKOVIĆ Radivoja Živadin, 26. 3. 1925, Subotinac, Aleksinac, zemljoradnik, u NOB od 29. 9. 1944, poginuo 26. 4. 1945. kod Tomašice.
 MILENKOVIĆ Branslava Dragoljub, 6. 2. 1924, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MILENKOVIĆ Miloja Aleksandar, 26. 6. 1923, G. Dragovlje, Gadžin Han, 3. bataljon.
 MILENKOVIĆ Miloja Aleksandar, 24. 5. 1924, Gornje Dragovlje, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 23. 9. 1944.

MILENKOVIĆ Borivoje, 1924, Maločište, Niš, 2. bataljon.
 MILENKOVIĆ Borivoje, 10. 5. 1924, Maločište, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 MILENKOVIĆ Borivoje, 1924, 2. četa, 2. bataljon.
 MILENKOVIĆ S. Borivoje, 1924, 2. četa, 2. bataljon.
 MILENKOVIĆ Vukašinov Danilo, 15. 8. 1924, Zalagovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.
 MILENKOVIĆ Dragiša Dositej, 20. 2. 1926, Maškare, Varvarin, đak, u NOB od 7. 11. 1944, 4. četa, 1. bataljon, pisar.
 MILEŠEVIĆ Dragoljub, 1924, 1. četa, 4. bataljon.
 MILEŠEVIĆ Miloš, 1926, 1. četa, 1. bataljon.
 MILETIĆ Milošev Bogoljub, 7. 3. 1925, (ili 1926), Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo kod Ilinaca, februara 1945.
 MILETIĆ Boško, 1. četa, 2. bataljon.
 MILETIĆ Radisava Dobrivoje, 17. 8. 1925, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MILETIĆ A. Duško, 1919, 1. četa, 1. bataljon.
 MILETIĆ Vladimirova Jelica, 11. 4. 1919, Knjaževac, domaćica, u NOB od 6. 12. 1944, bolničarka, nestala 4. 5. 1945. kod Čazme.
 MILETIĆ Milojev Miloš, 19. 9. 1929, Čačak, u NOB od 16. 10. 1944. kurir.
 MILETIĆ Radenko, 1913, 1. četa, 1. bataljon.
 MILETIĆ R. Radenko, 1923, 1. četa, 1. bataljon.
 MILETIĆ Radovana Radenko, 1923, G. Lajkovac, Mionica, 1. bataljon, vodnik.
 MILETIĆ Radovana Radenko, 16. 9. 1923, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MILETIĆ Dušana Slavko, 17. 6. 1922, Maškare, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 MILETIĆ Aleksejev Staniša, 5. 3. 1920, Supska, Čuprija, zemljoradnik, u NOB od 30. 12. 1944.
 MILETIĆ Staniša, 1920, Supska, Čuprija, 2. bataljon.
 MILETIĆ Života, u spisku poginulih februara 1945. kod Ilinaca.
 MILETKOVIĆ Jovan, 1923, seljak, 10. 10. 1942. u rezervnoj četi desetar.
 MILEUSNIĆ Mile Damjan Kovačić, 6. 5. 1920, Krš, Perušić, radnik, Srbin, komandir čete, 4. bataljon, u NOB od 1941, poginuo 16. 3. 1943, kod Svetog Roka, sahranjen u Tomingaju (Čanković Draga).
 MILEUSNIĆ Đure Dane, 8. 2. 1922, Donji Srb, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. u Srbu.
 MILEUSNIĆ Mile Dragica, 18. 4. 1924, Krš, Perušić, domaćica, Srpkinja, u NOB od 1942, bolničarka, 4. bataljon.
 MILEUSNIĆ Jove Dušan, 1913, Srb, đak-službenik, organizator ustanka, u prvom sastavu, 1. bataljona, komandir 2. čete.
 MILEUSNIĆ Iso, 1924, Otočac, 3. četa, 3. bataljon.
 MILEUSNIĆ Đuro, miner, 1. bataljon.

MILEUSNIĆ Bude Jovo, 1. 4. 1919, Mlaka, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, stariji vodnik, četni starješina, 4. bataljon.

MILEUSNIĆ Petra Mane Perzinov, 25. 5. 1925, Mlaka, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, vodnik, 4. bataljon.

MILEUSNIĆ Jovana Mićo, 10. 5. 1919, Široka Kula, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 4. 8. 1941, zamjenik referenta saniteta brigade.

MILEUSNIĆ Danin Mile Mićilo, 1. 10. 1893, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, intendant, 4. bataljon.

MILOVANOVIĆ Marka Milisav, 9. 9. 1920, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 17. 10. 1944, izviđačka četa.

MILEUSNIĆ Sime Miloš Lajušev, 15. 5. 1903, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, komandir voda, 4. bataljon.

MILEUSNIĆ Petra Nedjeljka Neda, 7. 5. 1925, Kosinj, Perušić, domaćica, u NOB od 1943, stariji vodnik, referent saniteta, 1. bataljon.

MILEUSNIĆ Dane Nikola, 28. 4. 1929, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1943, 1. bataljon.

MILEUSNIĆ Stevo, 1943. komandir prateće čete.

MILEUSNIĆ Ilijin Stevo, 1922, Kavarići, Otočac, poginuo 17. 10. 1944. u Beogradu.

MILIČEVIĆ Radomira Borivoje (Dobrivoje), 17. 6. 1920, Bukovica, Kraljevo, 4. bataljon.

MILIČEVIĆ Urošev Desimir, 8. 1. 1926, Kuršumlja, đak, u NOB od 16. 12. 1944.

MILIČEVIĆ Novaka Milan, 1926, Seča Reka, Kosjerić, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

MILIČEVIĆ Zarijev Milan, 5. 8. 1921, Novo Selo, Trstenik, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

MILIČEVIĆ Zarija Milan, 1922, Rsavac, Vrnjačka Banja, stariji vodnik.

MILIČEVIĆ Branislava Milivoje, 22. 12. 1919, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

MILIČEVIĆ Zivojina Miloje, 15. 6. 1925, G. Košlje, Ljubovija, 1. bataljon.

MILIČEVIĆ Velisavov Miloško, 1. 8. 1922, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

MILIČEVIĆ Milana Milomir, 12. 8. 1926, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILIČEVIĆ Milomir, 1926, Troponje, Svilajnac, 1. bataljon.

MILIČEVIĆ Prvoslavov Milomir, 12. 5. 1926, Brankovina, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944, 2. bataljon.

MILIČEVIĆ Dragomira Milun, u spisku poginulih na sremskom frontu.

MILENKOVIĆ D. Miloš, 1923, 3. bataljon.

MILIČEVIĆ Krstivoja Miroslav, 27. 1. 1927, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

MILIČEVIĆ Zivojina Mitar, 12. 12. 1926, G. Kršlje, Ljubovija, 3. bataljon.

MILIČEVIĆ Ljubisava Radisav, 15. 4. 1927, Kumodraž, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1945, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

MILICEVIĆ Isin Sava, 1923, Brlog, Otočac, poginuo kod Travnika decembra 1943.

MILIČEVIĆ Slavko, 1919, Slavkovica, Ljig, 3. bataljon.

MILIČEVIĆ Aleksandra Slobodan, 1923, Popučke, Valjevo, poginuo 23. 1. 1945. kod Šida.

MILIČEVIĆ Dimitrija Slobodan, 1925, Rsavac, Vrnjačka Banja, 1. bataljon, mlađi vodnik, komandir odjeljenja.

MILIČEVIĆ Stevan, 1923, 1. četa, 2. bataljon.

MILIČEVIĆ Milorada Stevan, 1923, Rosići, Kosjerić, radnik, borac, 1. bataljon.

MILIČEVIĆ Miloradov Stevan, 1923, Rosići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.

MILIĆ Božidar, 1924, Kosjerić, 3. bataljon.

MILIĆ Rafajlov Božidar, 7. 1. 1924, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

MILIĆ Milošev Branislav, 17. 12. 1922, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

MILIĆ Božidarov Dragoljub, 23. 3. 1925, Seone, Smederevo, zemljoradnik, u NOB od 21. 10. 1944.

MILIĆ Jovo, 1920, Kruškovac, Gospić, 1. bataljon.

MILIĆ Miloje, 4. bataljon.

MILIĆ S. Miloš, 1925, Lopot, Trstenik, 3. bataljon, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

MILIĆ Mladen, 1925, 2. četa, 1. bataljon.

MILIĆ Ljubomira Mladen, 22. 3. 1922, Draškovo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILIĆ Mihailov Petronije, 25. 6. 1925, Veliki Vrtop, Gadžin Han, borac od 5. 11. 1944.

MILIĆ Vitomirov Stojan, poginuo na sremskom frontu.

MILIĆ Tomo, u NOB od 22. 10. 1942, 1. bataljon.

MILIĆ M. Živko, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

MILIJAS PAVLOVIĆ Andrije Marija, 9. 11. 1923, Dugopolje, D. Lapac, 2. bataljon.

MILINČEVIĆ Jovina Ilinka, Brlog, Otočac, poginula 18. 8. 1943. kod Perušića.

MILINKOVIĆ Dragomira Dobrivoje, 1924, Loznica, Valjevo, poginuo 15. 4. 1945, kod Đakova.

MILINKOVIĆ Dragomirov Dobrivoje, 8. 10. 1925, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MILINKOVIĆ Dobrivoje, 1915, 3. četa, 1. bataljon.

MILINKOVIĆ Dobrivoje, 3. bataljon, poginuo i sahranjen 6. 4. 1945. kod Bačinaca.

MILINKOVIĆ Despota Dojčilo, 17. 3. 1923, Popadić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MILINKOVIĆ Dragiša, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ Dušan, 1921, Loznica, 4. bataljon.

MILINKOVIĆ Dragomira Dušan, 1926, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

MILINKOVIĆ Dragomira Dušan, 1922, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

MILINKOVIĆ Nenada Miladin, 1922, Mionica, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ Miladin, 1923, Brežđe, Mionica, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ Dragičev Milić, 15. 1. 1923, Brežđe, Mionica, radnik, borac od 8. 10. 1944.

MILINKOVIĆ S. Milisav, 1920, 4. četa, 2. bataljon.

MILINKOVIĆ Spasojev Milisav, 15. 10. 1920, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

MILINKOVIĆ Milivoje, 12. 9. 1924, Mali Borak, Ub, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

MILOVANOVIĆ Milodrag, 1925, Cvetanovac, Ljig, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ Milomir, 2. četa, 3. bataljon, u spisku stalno nesposobnih od 12. 12. 1944.

MILINKOVIĆ Milana Milorad, 1925, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 9. 4. 1945, kod Vrbanje.

MILINKOVIĆ M. Milorad, borac, iz Sankovića, Mionica, poginuo 25. januara 1945. kod Male Vašice.

MILINKOVIĆ Milorad, 2. četa, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ Nenada Mladen, 1922, Mionica, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ D. Momčilo, 1921, 3. bataljon.

MILINKOVIĆ Milivoja Momčilo, 1920, Paune, Valjevo, 3. bataljon, delegat voda.

MILINKOVIĆ Naste, 2. bataljon.

MILINKOVIĆ Stojana Tihomir, iz Selišta, Trstenik, 3. bataljon, poginuo 21. 1. 1945. kod Šida, sahranjen s lijeve strane pruge Gibarac - Šid.

MILINKOVIĆ Velimir, 1925, 2. četa, 2. bataljon.

MILINKOVIĆ M. Velimir, 20. 4. 1925, Vreoci, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1944, desetar.

MILIN Josip, glazbenik.

MILINOVIĆ Ostoje Aleksandar, 9. 9. 1922, Sanković, Mionica, 1. bataljon.

MILINOVIĆ KOVAČEVIĆ Jose Manda, 1925, Rastoka, Gospić, domaćica, u NOB od 1943, bolničarka.

MILINOVIĆ Stjepanov Martin Cigo, 1923, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, u 5. mitraljeskom bataljonu decembra 1942. zamjenik komandira čete; komandir čete u 2. bataljonu 1945.

MILINOVIĆ Petra Milorad, 6. 3. 1915, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILINOVIĆ Petra Milorad, 6. 4. 1915, Sanković, Mionica, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 2. 2. 1945. kod Ilinaca.

MILINOVIĆ Karlov Petar Aga, 1918, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

MILANOVIĆ Dragutina Ratko, 1920, Virovac, Mionica, zemljoradnik, zastavnik, 3. bataljon.

MILINOVIĆ Ostoje Živorad, 7. 8. 1923, Sanković, Mionica, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca.

MILISAVLJEVIĆ Božidarov Borisav, 5. 6. 1923, Ljutice, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 29. 9. 1944. izviđačka četa, ranjen 7. 4. 1945.

MILISAVLJEVIĆ Vasilija Dušan, 1918, Potočac, u spisku ranjenih, 19. 4. 1945, kod Si. Broda.

MILISAVLJEVIĆ Milana Miloš, 25. 12. 1922, Ljutice, Koceljevo, 3. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

MILISAVLJEVIĆ Milan, poginuo na sremskom frontu.

MILISAVLJEVIĆ Radojice Milan, 27. 12. 1926, Tršanovci, Brus, đak, u NOB od 3. 12. 1944.

MILIŠKOVIĆ Dragomira Dušan, 3. 6. 1920, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 9. 10. 1944.

MILIVOJEVIĆ Petra Branislav, 1924, Kušiljeva, u spisku poginulih 16. 4. 1945. kod Đakova.

MILIVOJEVIĆ M. Dragoljub, 1916, 1. bataljon.

MILIVOJEVIĆ Dragoljub, 1916, protivtenkovska četa.

MILIVOJEVIĆ Gordan, poginuo na sremskom frontu.

MILIVOJEVIĆ J. Hrabren, 14. 8. 1925, Bijeljina, krznar, u NOB od 24. 12. 1944, PA četa.

MILIVOJEVIĆ Dragomira Jordan, 14. 6. 1925, Osečina, Mionica, u NOB od 17. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo februara 1945. kod Ilinaca.

MILIVOJEVIĆ Stamenkov Milorad, 6. 9. 1925, Brajkovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

MILIVOJEVIĆ Milorad, 1925, 3. četa, 2. bataljon.

MILIVOJEVIĆ Milorad, 1925, Vrbovno, Lazarevac, 2. bataljon.

MILIVOJEVIĆ Miloš, 4. četa, 2. bataljon.

MILIVOJEVIĆ Radenkov Miodrag, 5. 4. 1925, Brajkovići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944, četa automatičara.

MILIVOJEVIĆ Miodrag, 1925, sanitet.

MILIVOJEVIĆ Damjanov Pantelija, 1923, Sovač, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.

MILIVOJEVIĆ Ljubisava Radovan, 1925, Brajkovići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

MILIVOJEVIĆ Savo, 1925, 4. četa, 2. bataljon.

MILIVOJEVIĆ Milorada Slobodan, 31. 12. 1928, Valjevo, đak, u NOB od 16. 9. 1944.

MILIVOJEVIĆ Obrada Tihomir, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

MILKOVIĆ Markov Ante Jastrebo, 1. 3. 1917, Smiljan, Gospić, u NOB od 17. 11. 1941, komandir voda, 2. bataljon, ranjen 12. 7. 1942.

MILKOVIĆ Nikole Ive Fuksan, 28. 10. 1920, Sv. Marko, Gospić, zemljoradnik. Hrvat, u NOB od 1941, 4. bataljon, zarobljen od ustaša 25. 12. 1942. kod Metka, streljan u Gospiću.

MILKOVIĆ Ivan, iz Smiljana, u NOB od 1941, komandir čete, 5. mitraljeski bataljon, poginuo 28. 1. 1943. na Šalabanici.

MILKOVIĆ Ivanov Josko Kurjak, 1923, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

MILKOVIĆ Nikole Joja Fuksan, 13. 4. 1923, Sv. Marko, Gospić, u NOB od 1941, poginuo 21. 10. 1944. kod Klapavica.

MILKOVIĆ Liko, četa za vezu.

MILKOVIĆ Markov Pajo Kovač, 1921, Smiljan, Gospić, zanatlija, u NOB od 1941, 2. bataljon.

MILOIČEVIĆ Borivoje, 1. bataljon.

MILOJEVIĆ Ljubomirov Aleksandar, 7. 6. 1920, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

MILOJEVIĆ Dragomir Borisav, 4. 1. 1923, Prekonoga, Svrljig, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1944.

MILOJEVIĆ B. Dane, 1915, potporučnik, od 15. 11. 1944. komandir 4. čete, 3. bataljon, teško ranjen na kraju rata.

MILOJEVIĆ Dragoljub, 1926, 1. četa, 3. bataljon.

MILOJEVIĆ Živkov Dragoljub, 28. 4. 1925, Donji Krčin, Varvarin, krojač, borac od 3. 12. 1944.

MILOJEVIĆ Dragoslav, 1926, 2. četa, 1. bataljon, (do 16. 4. 1945. 4. bataljon).

MILOJEVIĆ Dobrosava Dušan, 7. 1. 1915, Potočac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, 1. bataljon.

MILOJEVIĆ D. Ilija, 20. 7. 1927, u NOB od 18. 11. 1944, četni bolničar, 1. bataljon.

MILOJEVIĆ Dimitrijević Ilija, 24. 8. 1927, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MILOJEVIĆ Save Jela, 1928, Mogorić, Gospić, 1. četa, 1. bataljon.

MILOJEVIĆ Bože Mane, 25. 5. 1915, Mogorić, Gospić, 3. bataljon.

MILOJEVIĆ Vladimira Miloje, 1927, Smederevska Palanka.

MILOJEVIĆ Radomir, 1925, 2. četa, 4. bataljon.

MILOJEVIĆ Milana Radomir Rade, 20. 12. 1918, Kostajnica, podoficir, u NOB od 1941, komandant 4. banijskog bataljona, narodni heroj.

MILOJEVIĆ Radosav, 2. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. u Čazmi, pokopan kod katedrale.

MILOJEVIĆ Relja, 1927, 2. četa, 1. bataljon.

MILOJEVIĆ Dimitrijević Savo, 1. 1. 1925, Knez Selo, potkivač, borac od 6. 12. 1944.

MILOJEVIĆ Milorada Slobodan, 1928, Valjevo, đak, u NOB od 15. 9. 1944, 2. bataljon, desetar.

MILOJEVIĆ Danila Spira, 1924, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

MILOJEVIĆ Spasin Stevan, 11. 8. 1921, Jasenovac, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MILOJEVIĆ Stevo, 1927, Jasenovac, Knez Selo, Niš, u NOB od 1944. 3. bataljon.

MILOJEVIĆ Svetislav, 1919, 3. četa, 4. bataljon.

MILOJEVIĆ Tihomir, 1917, Jagnjilo, Mladenovac, 4. bataljon, poginuo 6. 2. 1945. kod Ilinaca.

MILOJKOVIĆ Mladena Jovan, 1923, Jagličje, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

MILOJKOVIĆ Stanimirov Ljubiša, 7. 9. 1928, Sub, zemljoradnik, u NOB od 27. 12. 1944.

MILOJKOVIĆ Dimitrije Stanimir, 1927, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

MILOJKOVIĆ Randela Vojislav, 2. 7. 1923, Brenica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

MIŁORADOVIĆ Nikodinov Branislav, 1927, Dvorane, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, 1. četa, 2. bataljon.

MIŁORADOVIĆ Dragiša, 4. 4. 1927, Zalogovac, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MIŁORADOVIĆ Radosavov Radomir, 8. 2. 1926, Kruševo, željezničar, borac od 10. 10. 1944.

MIŁORADOVIĆ Čedomira Živojin, poginuo na sremskom frontu.

MILOŠA VIĆ Dušan, vođa odjeljenja izviđača.

MILOŠAVLJEVIĆ Borisav, 1923, izviđačka četa.

MILOŠAVLJEVIĆ Vukašina Branimir, 15. 9. 1927, Raduša, Ub, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

MILOŠA VLJEVIĆ Bogosava Branislav, 1927, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOŠAVUEVIĆ Milosava Danilo, 28. 11. 1919, Mala Kruševica, kovač, u NOB od 14. 11. 1944, izviđačka četa.

MILOŠA VLJEVIĆ Stankov Danilo, 14. 11. 1925, Rajkovac, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.

MILOŠA VLJEVIĆ Danilo, 1922, 1. četa, 4. bataljon.

MILOŠA VLJEVIĆ S. Dimitar, 1925, 2. četa, 3. bataljon.

MILOŠA VLJEVIĆ Dragoljub, desetar, 1. četa, 1. bataljon.

MILOŠA VLJEVIĆ Dositeja Dragoljub, 13. 10. 1911, Knežica, Petrovac na Mlavi, potkivač, u NOB od 15. 9. 1944.

MILOŠA VUEVIĆ Miloša Dragoljub, 7. 6. 1917, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, dezinfikator.

MILOŠA VUEVIĆ Živkov Dragoljub, 25. 2. 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MILOŠA VUEVIĆ Dragutin, 1. četa, 1. bataljon.

MILOŠA VUEVIĆ Hranislav, 1918, Potočac, Varvarin.

MILOŠA VUEVIĆ Dragomira Krstivoje, 1924, Popučke, Valjevo, 1. bataljon.

MILOŠA VUEVIĆ Milan, iz Zalogovca, Varvarin, 4. bataljon, poginuo 6. 2. 1945. kod Ilinaca.

MILOŠA VUEVIĆ Stanislavov Milašin, 23. 3. 1920, Rajkovac, Varvarin, borac od 3. 12. 1944.

MILOŠA VUEVIĆ Milašin, 1927, 3. četa, 3. bataljon.

MILOŠA VUEVIĆ Živkova Milena, 25. 8. 1922, Beograd, u NOB od 1. 12. 1944, bolničarka.

MILOŠA VUEVIĆ S. Milić, 5. 4. 1922, Popadić, Mionica, 4. bataljon.

MILOŠAVUEVIĆ Božidara Milisav, 9. 5. 1921, Ljutice, Koceljevo, mehaničar, u NOB od 8. 9. 1944.

MILOSAVLJEVIĆ Milana Miloš, iz Ljutica, Koceljevo, desetar, 3. bataljon, poginuo 20. 2. 1945. kod Soljana.

MILOSAVLJEVIĆ Milovan, 1926, protivtenkovska četa.

MILOSAVLJEVIĆ Z. Milovan, 6. 5. 1925, D. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, PA četa.

MILOSAVLJEVIĆ M. Milutin, 10. 3. 1920, Popadić, Mionica, 4. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Radomir, 1924, Cerova, Arilje, u NOB od 1944, 3. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Dragutinov Radomir, 20. 12. 1925, Potočac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

MILOSAVLJEVIĆ Radomir, 1925, Zalogovac, Varvarin, u NOB od 1944, 3. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Miloša Radosav, 5. 8. 1926, V. Plana, zemljoradnik, u NOB od 1945, 1. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Radoslav, 2. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Vlajka Radovan, 1923, Dučić, Mionica, desetar, 3. bataljon, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

MILOSAVLJEVIĆ M. Spasoje, 1921, 3. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Svetislavov Spasoje, 15. 5. 1924, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MILOSAVLJEVIĆ Ilije Stojan, 14. 1. 1920, Obrež, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOSAVLJEVIĆ Svetolik, izviđačka četa, poginuo i pokopan 19. 2. 1945. kod Adaševaca.

MILOSAVLJEVIĆ M. Svetozar, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

MILOSAVLJEVIĆ Stojana Žarko, 22. 11. 1924, Potočac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOSAVLJEVIĆ Vladislava Živko, poginuo na sremskom frontu.

MILOSAVLJEVIĆ Mihajlov Živorad, 20. 5. 1920, Poljace, Dvorane, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

MILOSAVLJEVIĆ Živorad, 1926, Poljace, Kruševac, 2. bataljon.

MILOŠ M. Stevan, 10. 5. 1922, Cetina, Knin, u NOB od 19. 10. 1944, 2. bataljon, poginuo i sahranjen 15. 4. 1945, kod Semeljaca (Đakovo).

MILOŠEVIĆ Velimira Aleksandar, 1925, Marenovo, Varvarin, protivtenkovska četa, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

MILOŠEVIĆ Milisava Danilo, 26. 11. 1919, M. Kruševica, Varvarin, izviđačka četa.

MILOŠEVIĆ Antonov Dragoljub, 25. 6. 1922, Gornji Barboš, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MILOŠEVIĆ D. Dragoljub, 3. bataljon.

MILOŠEVIĆ Milivoja Dragoljub, 1. 5. 1926, Lukavac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOŠEVIĆ Dragoljub, 1924, Karanovac, Varvarin, 4. bataljon.

MILOŠEVIĆ Tihomirov Dragoljub, 15. 6. 1929, Vlasotince, mašinbravar, borac od 10. 10. 1944.

MILOSEVIC Jevrema Dušan, 10. 5. 1925, Ostružanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 28. 11. 1944, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševca.

MILOSEVIC Jevremov Dušan, 10. 5. 1924, Ostružanj, Osečina, zemljoradnik, borac od 28. 11. 1944.

MILOSEVIC Bogoljubov Đorđe, 18. 4. 1927, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

MILOSEVIC Durin Đuro, 1925, Donji Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo kod Vasić Stanova (Mliništa) 20. 1. 1944.

MILOSEVIC Vučkov Gvozden, 1925, Veliki Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

MILOSEVIC Stevanov Ilija, 1917, Donji Lapac.

MILOSEVIC Slavoljubov Ljubisav, 24. 3. 1924, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

MILOSEVIC Milorada Milan, 1917, Velika Ivanča, Mladenovac, u spisku ranjenih kod Gradišta 13. 4. 1945.

MILOSEVIC Mile, četa za vezu.

MILOSEVIC Mileta, u spisku ranjenih.

MILOSEVIC Miloradov Mišin Milutin, 1924, Karanovac, zemljoradnik, poginuo na Gradini (Bosut) 6. 2. 1945.

MILOSEVIC D. Miodrag, u jednom spisku (1945) boraca 4. čete 2. bataljona.

MILOSEVIC Mirko, 1926, Vladimirci, izviđačka četa,

MILOSEVIC Rade, zemljoradnik, u NOB od 1941, u brigadi od 15. 12. 1942, 1. bataljon, u ljeto 1943, komesar 4. čete.

MILOSEVIC Dragomirov Radomir, 5. 10. 1923, Barajevo, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1944.

MILOSEVIC Aleksandra Radosav, 1920, Makovište, Kosjerić, ranjen u probodu sremskog fronta, umro 16. 5. 1945. u Beogradu.

MILOSEVIC Milan Relja, 30. 12. 1927, Beograd, stolar, u NOB od 1944, desetar, 1. bataljon.

MILOSEVIC Svetislava Slavoljub, 1. bataljon, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

MILOSEVIC Slavoljuba Svetislav, 13. 9. 1923, Barajevo, u NOB od 14. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 23. 3. 1945. kod Adaševaca.

MILOSEVIC Milutina Velimir, iz Jasikovice, Trstenik, u spisku ranjenih 13. 4. 1945, kod Gradišta.

MILOSEVIC S. Vojin, 1922, 1. bataljon.

MILOSEVIC Aleksandrov Vladimir, poginuo na sremskom frontu.

MILOSEVIC Zdravko, 1919, Ostužanj, Osečina, radni vod, 3. bataljon.

MILOSEVIC Živanov Zdravko, 1. 3. 1920, Pajkovac, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.

MILOSEVIC Živorad, 1. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

MILOSEVIC V. Života, 3. bataljon, poginuo i sahranjen 3. 5. 1945. kod Pašijana.

MILOSEVIC Radomira Životije, 25. 11. 1923, Maškare, Varvarin, u NOB od 7. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Vrbanje.

MILOŠEVIĆ Kata iz Brezovca s Korduna, poginula kod Lovinca 17. 3. 1943.

MILOVANČEV Nikole Đorđe, 25. 3. 1927, Zemun, automehaničar, u NOB od 3. 11. 1944.

MILOVANOVIĆ Bogoljub, 10. 10. 1923, Krivaja, srez jaderski, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944.

MILOVANOVIĆ Miloradov Borivoje, 8. 3. 1916, Čamurlija, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MILOVANOVIĆ Boživoj, 1924, 2. četa, 1. bataljon.

MILOVANOVIĆ Ivanov Čedomir, 10. 6. 1924, Pribojevići, Srebrenica, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944, 2. bataljon.

MILOVANOVIĆ Desanka, 1928, iz Podrinjskog sreza, bolničarka, 5. makedonski bataljon.

MILOVANOVIĆ Mihajlov Desimir, 3. 11. 1919, Virovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

MILOVANOVIĆ Blagoja Dragan, 10. 5. 1930, Karan, T. Uzice, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.

MILOVANOVIĆ D. Dragoslav, 29. 3. 1923, Virovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, PA četa.

MILOVANOVIĆ V. Dragiša, 1924, Tavor, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

MILOVANOVIĆ J. Hrabren, 14. 8. 1925, Bjeljina, krznar, u NOB od 24. 12. 1944.

MILOVANOVIĆ Živorada Jordan, 11. 4. 1924. (1923), Lopatanj, Osečina, radnik, u NOB od 21. 9. 1941, poginuo 21. 1. 1945.

MILOVANOVIĆ Dušana Jovan, 7. 2. 1927, Lazarica, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOVANOVIĆ Milana Mihajlo, 15. 12. 1918, Popović, Kraljevo, u NOB od 1. 5. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. godine kod Čazme.

MILOVANOVIĆ Bogoljuba Milan, u spisku ranjenih 1945.

MILOVANOVIĆ Čedomira Milan, 27. 9. 1926, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOVANOVIĆ Marka Milisav, 3. 9. 1920, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, izviđačka četa.

MILOVANOVIĆ Miloša Milorad, poginuo na sremskom frontu.

MILOVANOVIĆ Milun, 1924, 1. četa, 2. bataljon.

MILOVANOVIĆ B. Milun, Drenovci, Kosjerić.

MILOVANOVIĆ Obrada Milun, 15. 1. 1924, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

MILOVANOVIĆ Milutin, 16. 11. 1919, Raduša, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

MILOVANOVIĆ Stanoja Milutin, iz Raduše, Ub, poginuo 19. 4. 1945, kod s. Globovice.

MILOVANOVIĆ Marka Momčilo, 1920, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

MILOVANOVIĆ Sretena Petar, 1922, Vladimirci, 1. bataljon.

MILOVANOVIĆ Srećkov Prvislav, 18. 2. 1924, Rosići, Kosjerić, radnik, borac od 3. 12. 1944, 2. četa, 3. bataljon.

MILOVANOVIĆ Prvoslava Radenko, 13. 10. 1926, Mionica, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOVANOVIĆ Živorada Radisav, 17. 8. 1922. (ili 29. 9. 1926), Drenovci, Kosjerić, u NOB od 20. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod G. Slatnika.

MILOVANOVIĆ Aleksandrov Radiša, 10. 5. 1926, Božidarevac, Barajevo, kovač, u NOB od 15. 10. 1944.

MILOVANOVIĆ Radomir, 1926, 1. četa, 4. bataljon.

MILOVANOVIĆ Radomir, 1927, 1. četa, 4. bataljon.

MILOVANOVIĆ Radomir, 1924, Novo Selo, 4. bataljon.

MILOVANOVIĆ Živorada Radosav, 29. 9. 1926, Drenovci, Kosjerić, potkivač, u NOB od 1944.

MILOVANOVIĆ Spasoje, 1924, 5. četa, 3. bataljon.

MILOVANOVIĆ Mijaila Stojan, 1923, Skobalj, Lajkovac.

MILOVANOVIĆ Živote Života, 17. 10. 1923, Bukovica, srez podgorski, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOVIĆ Jevrema Borivoje, 19. 4. 1924, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILOVIĆ Larion, 1918, Omsk, SSSR, 5. ruski bataljon.

MILUNOVIĆ Dragiša, u spisku kontuzovanih 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

MILUNOVIĆ Radomir, 1. četa, 3. bataljon.

MILUNOVIĆ Z. Radomir, 1925, Zalogovac, Varvarin, borac od 1944, 3. bataljon.

MILUNOVIĆ Radomir, 9. 11. 1929, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MILUŠEVIĆ Dobroslav, 1927, 2. četa, 1. bataljon.

MILUTINOVIC Vasilija Borivoje, 1927, Loznica, Valjevo, poginuo 16. 4. 1945, kod Slavonskog Broda.

MILUTINOVIC Velimira Borivoje, 1926, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

MILISAVLJEVIĆ Božidarov Branislav, 8. 2. 1926, Ljutice, Koceljevo, zemljoradnik, borac od 4. 10. 1944.

MILUTINOVIC Dragomira Dobrivoje, 1925, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

MILUTINOVIC Dragoljub, 1912, Svileuva, Koceljevo, 1. bataljon.

MILUTINOVIC Živote Dragoljub, 25. 12. 1912, iz tamnavskog sreza, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

MILUTINOVIC Dragomir, 1922, Krčin, Varvarin, 2. bataljon.

MILUTINOVIC Tiomirov Dragomir, 8. 9. 1922, D. Krčin, Varvarin, trgovački pomoćnik, u NOB od 11. 9. 1944, 2. bataljon.

MILUTINOVIC Nedeljka Dušan, 1924, Loznica, Valjevo, poginuo 16. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

MILUTINOVIC Dušan, mlađi vodnik, 4. bataljon.

MILUTINOVIC Stanoja Ljubomir, 1912, Loznica, Valjevo, 3. bataljon.

MILUTINOVIC Vojislavov Mihajlo, 28. 2. 1920, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 9. 10. 1944.

MILUTINOVIC Vojislava Mihailo, 1922, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

MILUTINOVIC Zdravka Milenko, 1921, Loznica, Valjevo, 4. pa 1. bataljon.

MILUTINOVIC Miladina Milutin, iz temničkih Odžaka, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

MILUTINOVIC Ignjatija Milija, 7. 3. 1923, Loznica, Valjevo, u NOB od 8. 10. 1944, 4. bataljon.

MILUTINOVIC Ostojin Miloš, 10. 9. 1923, Godačevo, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

MILUTINOVIC M. Milutin, 2. bataljon, poginuo 15. 4. 1945. kod Semeljaca, gdje je i pokopan.

MILUTINOVIC Miladina Milutin, Odžaci, Trstenik, 1. bataljon.

MILUTINOVIC Vučića Petronije, 27. 12. 1919, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 20. 11. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

MILUTINOVIC Milanov Radivoje, 25. 2. 1920, Bošnjane, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 19. 10. 1944, desetar.

MILUTINOVIC Dragića Slavko, 10. 12. 1926, Zvizdar, Ub, zidar, u NOB od 1944.

MILUTINOVIC Ignjata Srboljub Boko, 1921, Loznica, Valjevo, u NOB od 8. 10. 1944, poginuo 28. 4. 1945. kod Tomašice.

MILOSAVLJEVIĆ Cedomirov Živko, 13. 2. 1925, Resnik, Beograd, bravar, borac od 21. 10. 1944.

MILENKOVIĆ T. Živko, 1. 1. 1921, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944.

MILUTINOVIC Milovana Živorad, 1927, Stojnik, Sopot.

MIUJAKOVIĆ Rankov Ljubodrag, 8. 12. 1926, Dublje, Trstenik, kamenorezac, u NOB od 1944.

MILIENKOVIĆ Stevana Dušan, 1918, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILJENOVIĆ Stevana Dušan, 1918, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILJENOVIĆ Rade Milovan, 1912, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILJEVIĆ Đure Jovo, 1920, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MILJKOVIĆ Milutina Bogosav, 1922, Veliki Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, 3. četa, 4. bataljon.

MILJKOVIĆ Dimitrija Desimir, 30. 10. 1924, Vel. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1944, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

MILJKOVIĆ Svetolikov Dobrivoje, 15. 12. 1919, Gredetina, Aleksinac, zemljoradnik, borac od 18. 12. 1944.

MILJKOVIĆ Aleksin Dragomir, 15. 1. 1923, Gabrovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

MILJKOVIĆ Stojadinov Jovan, 31. 1. 1924, Koprivnica, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

MILJKOVIĆ Ljubodrag, 1926, 1. bataljon.

MILJKOVIĆ Milutin, 1926, 3. četa, 1. bataljon.

MILJKOVIĆ Tomislava Milutin, 26. 10. 1926, Cairi, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILJKOVIĆ M. Mladen, 1926, Vračević, Lajkovac, 1. bataljon.

MILJKOVIĆ Jelene Mladen, 15. 2. 1926, Rajković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944.

MILJKOVIĆ Milutina Nikola, 1925, V. Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, 3. četa, 4. bataljon, poginuo januara 1945.

MILJKOVIĆ Petar, 1903, Ploča, Gračac, 2. četa, 1. bataljon.

MILJKOVIĆ Petronija Stanislav, 1921, Vel. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 11. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

MILJKOVIĆ Arsenijev Vladimir, 13. 5. 1920, Kaletinac, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 14. 12. 1944.

MILJKOVIĆ Nikole Vladimir, 30. 3. 1927, G. Matejevac, Niš, krojač, u NOB od 1944.

MILJKOVIĆ Petra Vladimir, 27. 9. 1922, Leskovac, student, u NOB od 1944, delegat voda, 1. bataljon.

MILJKOVIĆ Stevanov Vladislav, 31. 8. 1923, Beograd, student medicine, u NOB od 17. 4. 1944, obavještajni oficir.

MILJKOVIĆ Gligorijev Vlastimir, 12. 12. 1927, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 11. 1944.

MILJKOVIĆ N. Vlastimir, četa za vezu, smrtno ranjen kod S. Broda, umro 24. 4. 1945. u Ruševu, pokopan kod katoličke crkve.

MILJKOVIĆ Mirka Živko, 15. 5. 1910, Gornji Mušići, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MILJKOVIĆ Radojice Miodrag, 25. 10. 1925, Popina, Trstenik, zemljoradnik.

MILJUŠ Đure Dragan Drago, 1923, Begluci, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo 1942. u Jezeranima.

MILJUŠ Petra Dragan, 1925, Ajderovac, D. Lapac, u NOB od 1941, puškomitraljezac, 1. bataljon.

MILJUŠ Đure Dušan, 1923, Begluci, D. Lapac, radnik, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo na Jezeranima kod Brinja 1942.

MILJUŠ Jovan, desetar, 1. bataljon.

MILJUŠ Petra Pere Jovo, 1922, Begluci, Srb, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Glini 22. 10. 1942.

MILJUŠ Milan, 1. bataljon, u spisku ranjenih 22. 2. 1943.

MILJUŠ P. Milan, iz Srba, poginuo 18. 8. 1943. sahranjen u Malom Polju.

MILJUŠ Petra Milan, 1922, Ajderovac, 3. bataljon, poginuo marta 1943. kod VrePCA.

MILJUŠ Petra Milan, 1922, Ajderovac, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Mazinskoj previji 28. januara 1943.

MILJUŠ Vučena Milan, 10. 8. 1924, Begluci, D. Lapac, u NOB od 10. 5. 1942, 1. bataljon, mlađi vodnik.

MILJUŠ Nikola, vodnik, izviđačka četa.

MILJUŠ Đurđa Sava, 1918, Donji Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, poginuo na Baškim Oštarijama 1943.

MIUŠ Đure Savo, 1915, Podstrana, Srb, poginuo augusta 1943. u Perušiću.

MILJUŠ Rade Vujo, 1921, Srb, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1943. kod Vrhovina.

MILJUŠ Rade Vujo, 1921, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon, poginuo u Veljunu 16. novembra 1942.

MILJUŠEVIĆ Vojislava Dobrosav, 15. 5. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MINIĆ Ljubomir, 1925, 2. četa, 1. bataljon.

MINOVIĆ Trajka Slavko, 19. 10. 1925, Knežino, Kičevo, pekar, u NOB od 23. 12. 1944.

MIOKOVIĆ Đure Branko, 26. 8. 1926, Aleksandrovac, Podravska Slatina, đak, u NOB od 6. 10. 1944, desetar.

MIOKOVIĆ Soka, 1923, Glogovo, Gračac, 3. bataljon.

MIRČIĆ Vojislav, 1920, intendatura.

MIRČIĆ Trajka Vojislav, 8. 12. 1920, Malošište, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 2. 1944.

MIRIĆ Branko, Krbavica, T. Korenica, vodnik, u spisku teže ranjenih.

MIRIĆ Blagojev Vukašin, 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945, kod Gornjeg Slatnika.

MIRJANOVIĆ Vladimir, 2. četa, 2. bataljon.

MIRKOVIĆ Maksima Božidar, 23. 8. 1923, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon.

MIRKOVIĆ Stevan, 1. 11. 1913, Darda, željezničar, borac od 15. 10. 1944.

MIRKOVIĆ Miče Đuro, 13. 6. 1919, Poljice, T. Korenica, 1. bataljon, poginuo 12. 1. 1944, kod Mliništa.

MIRKOVIĆ Tome Đuro, 1917, Komić Udbina, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni, 22. 11. 1943.

MIRKOVIĆ Ilija, 1915, Poljice, Udbina, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, poginuo 27. novembra 1942, kod Dobrljina.

MIRKOVIĆ Obrada Ilija, 20. 7. 1911, Komić, T. Korenica, 1. bataljon.

MIRKOVIĆ Radin Ilija, iz Komićkih Poljica, u NOB od 1941, poginuo kod Jezera 8. 1. 1944.

MIRKOVIĆ Ilija, 20. 8. 1914, Poljice, Udbina, radnik, u NOB od 28. 12. 1941, komandir 4. bataljona.

MIRKOVIĆ Vukašina Ljubiša, 21. 3. 1926, Beograd, mehaničar, u NOB od 3. 12. 1944.

MIRKOVIĆ Petra Milenko, 10. 9. 1926, Meovine, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944. izviđačka četa.

MIRKOVIĆ Milinko, 1924, izviđačka četa.

MIRKOVIĆ Miloša Milomir, 1919, Veselinovac, Valjevo, poginuo 27. 1. 1945. kod Ilinaca.

MIRKOVIĆ Vojislava Milorad, 1920, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

MIRKOVIĆ Svetislava Miroslav, 6. 2. 1923, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

MIRKOVIĆ Miroslava Nemanja, 26. 1. 1926, Nadalj, Srbobran, đak, u NOB od 25. 11. 1944.

MIRKOVIĆ Nikole Vladimir, 30. 3. 1927, G. Matejevec, Niš, šnajder, u NOB od 1. 12. 1944.

MIRKOVIĆ Živorad, 1924, četa za vezu.

MIRKOVIĆ Bogoljuba Živorad, 1924, Pričević, Valjevo, četa za vezu, stariji vodnik.

MIRKOVIĆ Bogoljuba Živorad, 15. 8. 1925, Pričević, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.

MIROŠEVIĆ Vučkov Gvozden, 2. 10. 1922, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 11. 1944.

MISAILOVIĆ Ivana Slavko, 1925, Rosići, Kosjerić, 1. bataljon.

MISAILOVIĆ Mitrov Radoslav, 1926, Rosići, Kosjerić, poginuo na sremskom frontu.

MISLIMOVIĆ Dragoljuba Milan, 10. 8. 1925, Novo Selo, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MISLIMOVIĆ Dragoljuba Milan, 10. 8. 1925, Rsavci, Vrnjačka Banja, u NOB od 5. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945, kod Lipovca.

MISTOPUAC Jovana Ljubodrag, 1920, Rsavci, Vrnjačka Banja.

MISTOPOVAC S. Milutin, 14. 8. 1927, Rsavci, Novo Selo, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

MIŠČEVIĆ Luhica, u prvom sastavu 1. bataljona.

MIŠČEVIĆ Milan, Dabar, Otočac, u spisku ranjenih 29. 4. 1943.

MIŠČEVIĆ Mile iz Dabra, Otočac, 3. bataljon.

MIŠČEVIĆ Milorad, iz Vrepca, đak, u prvom sastavu 1. bataljona.

MIŠČEVIĆ Jovin Nikola, Žuna, 1919, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 10. 10. 1942. u spisku komandnog kadra, 2. bataljon.

MIŠČEVIĆ Nikola, 1917, Medak, radnik, u NOB od 1941, 10. 10. 1942. u spisku komandnog kadra 2. bataljona, poginuo na Budačkom mostu 4. augusta 1943, sahranjen u Medaku.

MIŠČEVIĆ Vukašin, 1928, Mogorić, Gospić, četa za vezu.

MIŠČEVIĆ Slobodan, 2. četa, 1. bataljon.

MIŠIĆ Todorov Ilija, 14. 6. 1926, D. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

MIŠIĆ Momčilov Ljubisav, 8. 12. 1921, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944, komandir voda.

MIŠIĆ Vladimirov Milan, 8. 5. 1923, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

MIŠIĆ Vojislava Milan, 16. 3. 1926, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

MIŠIĆ Vladislavov Milorad, 1. 6. 1914, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

MIŠIĆ Đorđa Slavko, 27. 2. 1927, Mañojlovci, Leskovac, u NOB od 1. 5. 1945, stolar, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

MIŠIĆ Čedomira Vera, 1925, Valjevo, 2. bataljon.

MIŠINIĆ Jure, 1920, Cres, 2. bataljon, poginuo početkom aprila 1944. kod D. Lapca.

MIŠKOVIĆ Miče Branko, 1920, (ili 1921), Kupirovo, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Pađenima 4. aprila 1943.

MIŠKOVIĆ Nikolin Dušan, 15. 3. 1918, Kupirovo, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. četa, 1. bataljon, komandir voda.

MIŠKOVIĆ C. Đorđe, 1921, 3. bataljon.

MIŠKOVIĆ Nikolin Milan, 1917, Kupirovo, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. četa, 1. bataljon.

MIŠKOVIĆ Sime Milan, 1923, Kupirovo, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, delegat voda, 2. bataljon, poginuo kod Martinaca u Sremu novembra 1944.

MIŠKOVIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona.

MIŠKOVIĆ Stevana Vid, iz Srba, u NOB od 1941, 1. bataljon.

MITOVIĆ Budimir, iz Popadića, Mionica, 3. bataljon.

MITATIĆ Milorad, 1926, 2. četa, 1. bataljon.

MITI Rua Paula Johan, 12. 1. 1916, Torino, pekar, u NOB od 24. 12. 1943.

MITIĆ Radenka Blagoje, 1918, Crnoklište, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod SI. Broda.

MITIĆ Bogdan, 2. bataljon.

MITIĆ Aleksandar Bogoljub, 6. 11. 1927, Priboj, Leskovac, u NOB od 1. 5. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

MITIĆ Aleksandrov Božidar, 5. 8. 1927, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MITIĆ Vidojev Dragoljub, 1927. (ili 1917), Jasenovik, Niš, u NOB od 6. 12. 1944. radni vod, 3. bataljon.

MITIĆ Dragoslav, 1. četa, 2. bataljon.

MITIĆ Dragoslav, 1920, 3. četa, 3. bataljon.

MITIĆ Milana Milisav, 1924, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

MITIĆ Petrov Milomir, 14. 3. 1923, Ratkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

MITIĆ Jovanov Milutin, poginuo na sremskom frontu.

MITIĆ Ljubomira Mladen, 1922, Taskovići, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, poginuo januara 1945.

MITIĆ Mihaila Petar, 5. 5. 1924, Draškovo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MITIĆ Dragutina Radovan, 14. 1. 1924, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

MITIĆ Savo, 1925, Burdimo, Svrlijig, 2. bataljon.

MITIĆ U. Savo, 10. 11. 1920, Beljevac, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

MITIĆ Vukadina Svetislav, 1922, Marina Kutina, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

MITIĆ Sretenov Vladimir, 29. 9. 1926, D. Prisjan, Vlasotince, stolar, borac od 5. 12. 1944.

MITIĆ Borisavov Vukašin, 2. 5. 1927, G. Vrežina, Niš, zemljoradnik, u NOB od 8. 11. 1944, 2. bataljon.

MITIĆ Aleksandrov Živojin, 27. 1. 1921, Kamenica, Bojnik, ekonomista, u NOB od 22. 11. 1944.

MITIĆ Živojin, 1913, 1. četa, 3. bataljon.

MITIĆ Savin Živojin, 25. 12. 1923, G. Komren, Niš, zemljoradnik, borac od 18. 11. 1944.

MITRAŠINOVIĆ Dragomirov Zlatomir, 15. 7. 1925, Gradac, Valjevo, radnik, borac od 18. 9. 1944, poginuo kod Šida, 21. 1. 1945.

MITRIĆ Petronijev Bogdan, 1. 8. 1920, Karan, Užice, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

MITROVIĆ Nikole Aleksandar, 1926, Veselinovac, Valjevo, 4. pa 1. bataljon.

MITROVIĆ Nikole Aleksandar, 1926, Veselinovac, Valjevo, 1. četa, 1. bataljon.

MITROVIĆ Blagoje, 4. bataljon.

MITROVIĆ Petra Blagoje, Ličje, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod Gibarca.

MITROVIĆ Branko, 1926, Malošiste, Doljevac, 2. bataljon.

MITROVIĆ Ljubisava Dragoljub, 15. 1. 1926, Beograd, monter, u NOB od 1944.

MITROVIĆ Dragomirov Pantelija, u NOB od 3. 12. 1944.

MITROVIĆ Milorada Dragoslav, 15. 4. 1924, Golubac, Mionica, 2. bataljon.

MITROVIĆ Đurdev Dragutin, 25. 7. 1923, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, 1. četa, 3. bataljon.

MITROVIĆ Z. Dragutin, 3. četa, 2. bataljon.

MITROVIĆ Perov Jovan, 10. 9. 1908, Stanišić, Budva, činovnik, u NOB od 5. 10. 1944, intendantura.

MITROVIĆ Vojislava Jovan, 1925, Kičevo, 1. bataljon.

MITROVIĆ Miloradova Jovanka, Varda, Kosjerić, domaćica, u NOB od 10. 9. 1944, kuharica.

MITROVIĆ Nedeljka Kostadin, 2. 5. 1924, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

MITROVIĆ Krsta, 1925, 4. četa, 4. bataljon.

MITROVIĆ Živojinov Krsta, 7. 12. 1925, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, borac od 5. 11. 1944.

MITROVIĆ Milorada Ljubisav, 10. 7. 1922, Veselinovac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MITROVIĆ Đure Božidar, 7. 12. 1924, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MITROVIĆ Dušanov Branislav, 7. 7. 1921, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MITROVIĆ Milorada Nikola, 10. 10. 1923, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

MITROVIĆ Petra Pavle, 15. 4. 1911, Brdarica, Kraljevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, bolničar, poginuo 7. 5. 1945. kod Sv. Helene.

MITROVIĆ Dragomirov Pantelija, 8. 11. 1911, Brdarica, Kraljevo, radnik, borac od 3. 12. 1944, L bataljon.

MITROVIĆ Pantelija, bolničar, 1. četa, 3. bataljon.

MITROVIĆ Andrije Ratko, 5. 5. 1922, Bogovađa, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

MITROVIĆ Andrija Ratko, 1921, Latković, Ljig, 1. bataljon.

MITROVIĆ Radoje, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

MITROVIĆ Ilije Svetolik, 1925, Ruda Bukva, Kosjerić, 4. bataljon.

MITROVIĆ Aleksandra Stevan, 21. 12. 1924, Beograd, stolar, u NOB od 1944, 1. bataljon.

MITROVIĆ Zivojina Stojan, 18. 10. 1924, Jasika, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MITROVIĆ Tihomir, iz Zeleznika, poginuo 18. 10. 1944. u Beogradu.

MITROVIĆ Vojislav, 2. četa, 2. bataljon.

MITROVIĆ Brankov Vlajko, 25. 7. 1922, Malošište, Doljevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

MITROVIĆ Vladimirov Vojislav, 1926, Osečina, radnik, borac od 3. 12. 1944.

MITROVIĆ Vojislav, 1925, Kičevo, 5. makedonski bataljon.

MITROVIĆ Vojislav, 1915, Kičevo, 5. makedonski bataljon.

MITROVIĆ Živana Tihomir, 1925, Železnik, Beograd, borac od 18. 9. 1944, iz-vidačka četa.

MITROVIĆ Živko, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

MLADENović Dragutinov Borivoj, 24. 11. 1927, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MLADENović Riste Dimitrije, 19. 12. 1912, Topolnica, Brod, ekonomist, u NOB od 15. 10. 1944, vodnik, poginuo 4. 5. 1945, kod Miloševaca.

MLADENović Vojislavov Dojčin, 10. 8. 1921, Galovići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

MLADENović Teodora Mihajlo, 3. 10. 1914, Leskovac, poginuo 3. 3. 1945. na putu kod Gradine.

MLADENović Bogomira Milan, 1922, Stubnice, Trstenik, u spisku ranjenih 13. 4. 1945. kod Gradišta.

MLADENović Milisav, iz Mačkovca, Kruševac.

MLADENović Dragića Milorad, 4. 4. 1924, Stopanja, Trstenik, zemljoradnik.

MLADENović Miloš, 1916, Stepovevac, Lazarevac, 2. bataljon.

MLADENović Ljubomira Miloš, 5. 5. 1916, Statovac, Prokuplje, radnik, u NOB od 14. 12. 1944, bolničar.

MILADINOVIĆ Nikole Miroslav, 9. 5. 1923, Čajniče, puškar, u NOB od 3. 9. 1944,

MLADENović Zivojina Miroslav, 10. 3. 1923, Svrlijig, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

MLADENović Radoje, 1923, Brežde, Mionica, 1. bataljon, delegat voda.

MLADENović Milana Radoje, 13. 10. 1923, Brežde, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, poginuo 10. 2. 1945.

MLADENović S. Radomir, 15. 10. 1921, G. Dragovlje, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, PA četa.

MLADENović Ranko, 1922, Rašince, Uroševac, 1. bataljon.

MLADENović Dragutina Ratko, 1920, Virovac, Mionica, zemljoradnik, 3. bataljon.

MLADENović Milanov Rista, 14. 3. 1915, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

MLADENović Žarkov Stevan, 16. 5. 1930, Cerovac, Smederevska Palanka, zemljoradnik, u NOB od 9. 12. 1944.

MLADENović Dragutinov Velimir, 22. 5. 1920, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

MLADENović Blagojev Veljko, 28. 3. 1925, Smederevo, obućar, u NOB od jeseni 1944, izviđačka četa, ranjen u Beogradu 17. 10. 1945.

MLADENović Vojislavov Veselin, 5. 6. 1920, Galovići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 27. 11. 1944.

MLADENović Milošev Vojislav, 29. 8. 1926, Jasenovac, Knez Selo, Niš, kovač, borac od 6. 12. 1944.

MLADENović Marijanov Vukašin, 14. 1. 1927, Gredetina, zemljoradnik, borac od 2. 8. 1944.

MLADENović Živojina Vukašin, 21. 12. 1925, Donja Studena, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

MLADENović Vukašin, 1927, 3. četa, 4. bataljon.

MLADENović Živojin, 1921, 4. četa, 2. bataljon.

MLINARIĆ Božo, komandant bataljona »Matija Gubec«, umro 1943.

MLINARIĆ Božo, komandir voda u 5. mitraljeskom bataljonu.

MODRINAC Rude, 1. bataljon.

MOGIN ŠAKIĆ Nikole Mara, 13. 8. 1925, Lapac, sanitet.

MOHAR Josipov Vladimir, Bakar, Rijeka, trgovački pomoćnik, borac od 8. 11. 1943, desetar.

MOHORCIĆ Gušto, rodom od Trsta, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 5. 9. 1944, na položaju Papratište kod Užičke Požege.

MOJIĆ Rade, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

MOJIĆ Krstin Rade, 5. 10. 1928, Rakovac, Beočin, zidar, u NOB od 16. 10. 1944.

MOJSIĆ Mitrova Milica, 10. 10. 1918, Solun, Grčka, učenica, u NOB od 23. 12. 1944, kuvarica pri štabu brigade.

MOJSIĆ Nikolin Tomo, 24. 5. 1916, Kruševo, piljar, u NOB od 23. 12. 1944.

MOJSILOVIĆ Dragojla Ivko, 6. 10. 1926, Gola Glava, Valjevo, krojač, u NOB od 1944.

MOLEK, oficir u 4. bataljonu.

MOMČILOVIĆ Đure Bogdan Miljino'v, 14. 1. 1926, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, 4. bataljon, poginuo 1944. na Plitvicama (35. divizija).

MOMČILOVIĆ Dane, 1914, Komić, Udbina, intendatura.

MOMČILOVIĆ Nikolina Jelka, 15. 11. 1926, Krš, Kosinj, Perušić, domaćica, u NOB od 1. 1. 1942, zamjenik referenta saniteta u bataljonu.

MOMČILOVIĆ Steve Mane, 7. 2. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1944. kod Otočca (35. divizija).

MOMČILOVIĆ Mile Mara, 1926, Komić, Udbina, 4. četa, 2. bataljon.

MOMČILOVIĆ Nikola, iz Kosinja, Perušić, u spisku ranjenih 29. 4. 1943.

MOMČILOVIĆ Đure Nikola Miljinov, 10. 12. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik. Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo 18. 8. 1943. kod Klenovca.

MOMČILOVIĆ Stevana Petar Pera, 5. 2. 1925, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, stariji vodnik, 4. bataljon.

MOMČILOVIĆ Savo, iz Kosinja, poginuo 28. 5. 1943. kod Kaluderice.

MOMČILOVIĆ Simo, iz Močila, poginuo 16. 3. 1943. u Svetom Roku.

MOSTE Jurel.

MRAKOVIĆ Jovan, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Strošinaca, pokopan kod katoličke crkve.

MRAVOVIĆ Petra Jovan, 20. 2. 1916, Glina, zidar, u NOB od 1944, desetar.

MRČIĆ Branka Milorad, 9. 1. 1926, Golubovac, Trstenik, zemljoradnik, prateća četa, borac.

MRDA Đure Anica, 6. 6. 1921, Petrinić Polje, intendatura.

MRDA Petra Mile, 1912, Zrmanja, seljak, Srbin, u NOB od maja 1942, 1. bataljon, poginuo jula 1943. kod V. Popine.

MRDA Simo, 1918, Birovača, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, zamjenik komesara brigade (septembar 1943-8. januar 1944), sekretar divizijskog komiteta KPJ.

MRDA Andrijin Milan, 15. 9. 1907, Visuć, Udbina, aktivni oficir BJV, u NOB od 8. 9. 1944, potporučnik, šef odseka za organizaciju.

MRKAILO Đure Marko, 1927, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1943, delegat voda, 2. bataljon.

MRKAILO Đurin Milan Lasta, iz Raduča, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo na Plitvičkim jezerima juna 1942.

MRKAILO Jovin Mile Zemljak, 1921, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

MRKAJLOVIĆ Marko, delegat voda, četa za vezu.

MRKIĆ Mile Pajo, 13. 5. 1921, Cerovac, Gračac, u NOB od 1941, 1. bataljon, teško ranjen kod Dvora na Uni 27. 11. 1942.

MRKONJIĆ Jovana Đurađ, 1907, Gaćeša Selo, Vojnić, rudar, 3. kordunaški bataljon, desetar.

MRKONJIĆ Jovana Milan, 1913, Gaćeša Selo, Vojnić, komandir voda, 3. kordunaški bataljon.

MRKONJIĆ Jankov Milić, 1907, Gaćeša Selo, Vojnić, rudar, 3. kordunaški bataljon.

MRKONJIĆ Jankov Sava, 1910, Gaćeša Selo, Vojnić, rudar, 3. kordunaški bataljon.

MRKŠIĆ Dane Janja Jaga, 1928, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od 1943. desetar, bolničarka izviđačke čete.

MRKŠIĆ Danin Jovo, 1923, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, ranjen 22. jula 1942. kod Plaškog, ranjenog uhvatili četnici kod Metka i ubili augusta 1942.

MRSIĆ Franca Ferdinand, 4. 6. 1910, Zgornje Stranje, Kamnik, 3. bataljon.

MRŠA Fabijan Fabo, u prvom sastavu 1. bataljona.

MRŠA Mate, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

MRVOŠ Miladina Branka, 1921, Mrčajevci, Čačak.

MRVOŠ Branka, iz Mrčajevaca, po jednom spisku poručnik-komesar čete.

MUDRIĆ Milovana Rade, 26. 6. 1926, Kršlje, Slunj, zemljoradnik, u NOB od 1942, stariji vodnik.

MUDRINIĆ Luke Božo, 1912, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

MUDRINIĆ Dane Savo, 1905, Zaklopac, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Dalmaciji aprila 1943.

MUDRINIĆ Ljube Stevo, 1928, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.

MUDROVČIĆ Ivanov Milan, 1928, Čoroći, Otočac, poginuo aprila 1944. kod Drvara.

MUHVIC Antin Ivan, 15. 1. 1915, Lazi, Čabar, učitelj, u NOB od 10. 7. 1942, poručnik, šef političko-prosvjetnog odsjeka.

MUJACIĆ Rešidov Husnija, 22. 9. 1922, Bihać, bravar, u NOB od 30. 10. 1944.

MULJUŠIĆ Vojislava Dobrosav, 1927, Ripanj, Beograd, u NOB od 6. 12. 1944. 1. bataljon.

MUNIŽABA Ilija, 1943, u pratećoj četi komandir voda.

MUNIŽABA Luka, iz Gračaca, poginuo 4. 4. 1943. kod Pađena.

MUNJAS Danica, 1924, Kosinj, Perušić, četa za vezu, nestala 18. 3. 1943. kod Loriner.

MUNJAS Petra Dušan, 23. 1. 1925, Duliba, Perušić, zemljoradnik. Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1943, kod Krbavice,

MUNJAS Nikole Milan, 2. 6. 1925, Duliba, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1944. (35. divizija).

MUNJAS Milan, 1925, Kosinj, 4. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942.

MUNJAS Obrada Mile, 10. 4. 1925, Kosinj, Perušić, stolar, u NOB od 15. 12. 1941, desetar.

MUŠIĆ Aganov Salih, 25. 3. 1927, Cazin, Bihać, kovač, u NOB od 25. 12. 1944.

MUŠTEDIĆ Svetozara Slobodan, 28. 8. 1925, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

MUŠTEDIĆ Milana Nikola, 6. 4. 1920, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

MUNJAS Petra Milka, 1925, Mlakva, Perušić, domaćica, u NOB od aprila 1942, kuvarica, 4. bataljon, poginula 18. augusta 1943. kod Ličkog Osika.

MUNJAS Petra Petar Pejo, 25. 3. 1922, Duliba, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon.

MUNJAS Milete Stojan, 4. 10. 1904, Mlakva, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, komandir odjeljenja, 4. bataljon.

MURGIĆ Marko, 1923, Konjsko Brdo, Perušić, 4. bataljon.

MURTIĆ Stipe, u NOB od početka 1942, 4. bataljon, poginuo na Bodunici, 26. 12. 1942. sahranjen u Ploči.

MUSLIN Petra Sara, 1923, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

MUTAVDŽIĆ Dragičev Desimir, 17. 1. 1923, Omašnica, Trstenik, borac od 20. 11. 1944.

MUTAVDŽIĆ Milija, 1922, 3. četa, 4. bataljon.

MUTAVDŽIĆ Ljubomirov Ljubisav, 15. 8. 1924, V. Drenova, Trstenik, pekar, u NOB od 5. 12. 1944, komandir minobacačkog voda 82 m/m, 2. bataljon.

MUTAVDŽIĆ Dušana Radomir, 1927, V. Drenova, Trstenik, u NOB od 6. 10. 1944, 3. bataljon, poginuo 20. februara 1945, pokopan u Grku (Višnjičevo) pravoslavno groblje.

N

NAJDEN Mihajlov Simo, 12. 4. 1902, Klačnice, Banja Luka, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

NAJDOVIĆ Ristin Ćira, 6. 10. 1920, Kruševo, slovoslagač, u NOB od 1944. desetar.

NANDI Antonov Stritih, 22. 5. 1921, Tržić, tesar, u NOB, od 18. 10. 1944, prištapska četa.

NAPIJALO Milovana Božo, 1924. Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

NAPIJALO Mihajla Milić, 1922, Kuplensko, Vojnić, dak, komesar čete, 3. kordunaški bataljon.

NAPIJALO Marka Petar, 1916, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

NARANČIĆ Bude, iz Doljana, poginuo 1943. na Vratniku.

NARANČIĆ Milanov Ilija, iz Doljana, Otočac, poginuo 30. aprila 1943. kod Brusana.

NAPRTA Pavia Dane, 1907, Podum, Otočac, u NOB od 1941, politički komesar, 3. četa, 5. mitraljeski bataljon.

NAPRTA Nikole Ljubomir, 1917, Škare, Otočac, student bogoslovije, u NOB od 1941, komandir čete.

NARANČIĆ Maksima Jovan, 15. 7. 1923, Vrebac, Gospić, četa veze.

NARANČIĆ Duje Jovo, 1922, Turjanski, poginuo u drvarskoj operaciji 1. 6. 1944.

NARANČIĆ Košta, vodnik, 1. četa, 1. bataljon.

NARANČIĆ Obrada Košta, Turjanski, Otočac, radnik, potporučnik.

NARANČIĆ Ivana Viktorija, 23. 3. 1921, Valjevo, prateća četa.

NARANČIĆ Milan, vodnik, 4. četa, 3. bataljon.

NARANČIĆ Stojanov Milan, 15. 2. 1928, Sirig, Temerin, vodnik, borac od 15. 2. 1942.

NARANČIĆ Rade Mile, 1. 5. 1921, Škare, Otočac, 3. bataljon.

NARANČIĆ Radin Nikola, iz Doljana, Otočac, 3. bataljon, poginuo na Baškim Oštarijama 1. 5. 1943, sahranjen u Divoselu.

NARANČIĆ, šuster, desetar u 2. četi 1. bataljona, teško ranjen kod Mliništa 20. 1. 1944, umro nekoliko dana kasnije.

NARANDŽIĆ Milana Bogdan, 5. 6. 1925, Doljani, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, izviđačka četa, ranjen 27. 1. 1945.

NARANDŽIĆ Dušan, 1913, Škare, Otočac, 3. četa, 3. bataljon.

NARANDŽIĆ Dušan, kurir brigadnog štaba.

NARANDŽIĆ Mile Dušan, 5. 4. 1923, Brezovac, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 6. 6. 1943, vodnik, 2. bataljon.

NARANDŽIĆ Mile Dušan, 7. 7. 1923, Brezovac, Otočac, 3. bataljon.

NARANDŽIĆ Nikole Dušan, 1902, Vrhovine, Otočac, u NOB od 1942, intendantura.

NARANDŽIĆ Jovan, 1926, Vrebac, četa za vezu.

NARANDŽIĆ Maksima Jovan, 1923, Vrebac, Gospić, u NOB od 1942, 2. bataljon.

NARANDŽIĆ Maksima Jovo, 13. 7. 1926, Vrebac, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1942.

NARANDŽIĆ Milankova Mica, 1925, Vrebac, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginula na Fruškoj Gori 15. 11. 1944.

NARANDŽIĆ Milan, poručnik, 3. bataljon.

NARANDŽIĆ Milan, 1920, Doljani, Otočac, 3. bataljon.

NARANDŽIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona.

NARANDŽIĆ Petrov Milan, 25. 12. 1887 (ili 1897), Škare, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1941, zastavnik, intendant brigadnog previjališta.

NARANDŽIĆ Slavko, iz Doljana, Otočac, 3. bataljon.

NARANDŽIĆ Simo, radiotelegrafist.

NARANDŽIĆ Manina Smilja, 1926, Turjanski, Otočac, u NOB od 1942, 1. bataljon, 3 puta ranjena, stariji vodnik.

NASTASIĆ Dragutina Milivoj, 22. 12. 1923, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NASTASIĆ Dragutina Milosav, 16. 4. 1919, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NASTIĆ Aleksandar, delegat, u spisku nestalih u toku NOB.

NASTIĆ Jefte Aleksandar, 2. 11. 1922, Brežde, Mionica, pisar, u NOB od 1944, delegat.

NASTIĆ Obrada Bogdan, 1927, Loznica, zemljoradnik, 2. bataljon.

NASTIĆ Dragoljub, 1. četa, 2. bataljon.

NASTIĆ Dragutin, 1927. 1. četa, 2. bataljon.

NASTIĆ Stevanov Dragutin, 15. 3. 1925, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 20. 12. 1944.

NASTIĆ Jevto, u spisku umrlih na sremskom frontu.

NASTIĆ Milenko, 1. četa 2. bataljon.

NASTIĆ Dragoljuba Milenko, 2. 2. 1924, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NASTIĆ Milinko, 1924, 2. četa, 1. bataljon.

NASTIĆ Rankov Miodrag, 1927, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

NASTIĆ Ljubisava Radislav, 26. 9. 1927, V. Drenova, Trstenik, u NOB od 28. U. 1944.

NASTIĆ Bogosava Slobodan, 12. 10. 1925, Divci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

NASTIĆ Milorada Velisav, 1923, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

NASTOVIĆ Anastasov Trajko, 10. 11. 1921, Bitolj, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944.

NAUMOVIĆ Mirko, 1919, 4. četa, 3. bataljon.

NAUMOVIĆ P. Mirko, 1919, 4. četa, 3. bataljon.

NAUMOVIĆ Pavle, 19. 9. 1919, Kruševo, radnik, borac od 23. 12. 1944.

NAUPARAC Milana Aleksandar, 13. 4. 1922, Medveđa, Trstenik, zemljoradnik.

NEĆAK Manin Milan, 23. 7. 1922, Glavace, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 9. 3. 1943, opunomoćenik OZN-e.

NEĆAK Filipov Vajo, poginuo u borbama kod Travnika, decembra 1943.

NEDELJKOVIĆ Radomirov Borivoje, 15. 1. 1924, Lozna, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 20. 1. 1945.

NEDELJKOVIĆ Dobrivoje, 1. bataljon.

NEDELJKOVIĆ Vladimira Dobrivoje, 6. 11. 1924, Čamurlija, Niš, u NOB od 28. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

NEDELJKOVIĆ Veličkov Dragoslav, 22. 4. 1926, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

NEDELJKOVIĆ Ljubomir, 1925, 4. četa, 1. bataljon.

NEDELJKOVIĆ Vukašina Ljubomir, 10. 5. 1925, Marina Kutina, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NEDELJKOVIĆ Milojev Milan, 1927, Boždarevac, Barajevo, u NOB od 1. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo kod Šida 19. 1. 1945, sahranjen kod Gibarca.

NEDELJKOVIĆ Ilijin Milan, poginuo na sremskom frontu.

NEDELJKOVIĆ B. Milan, 1925, Stragari, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

NEDELJKOVIĆ Slavoljubov Milivoje, 25. 3. 1925, Divac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

NEDELJKOVIĆ Srboljuba Milivoje, 1925, Klanica, Valjevo.

NEDELJKOVIĆ Stojadina Milorad, 10. 4. 1927, Gumerište, Vranje, u NOB od 20. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo 10. 5. 1945, kod Zagreba.

NEDELJKOVIĆ Arandelov Mirko, 8. 5. 1926, Stragari, Trstenik, zemljoradnik, borac od 24. 11. 1944.

NEDELJKOVIĆ Ljubomira Radojica, 4. 8. 1921, Crniljevo, Omašnica, zemljoradnik, u NOB od decembra 1944, 1. bataljon.

NEDEUKOVIĆ T. Radomir, 1915, 3. bataljon.

NEDELJKOVIĆ Raja, iz Novog Sada, u NOB od 15. 9. 1944. 3. bataljon, komandir čete.

NEDELJKOVIĆ Vukašina Vladimir, 20. 6. 1920, Marina Kutina, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944.

NEDELJKOVIĆ Mihaila Zlatibor, 10. 12. 1927, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NEDIĆ Bogdan, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

NEDIĆ Miloradov Bogdan, 16. 7. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

NEDIĆ B. Momir, 3. četa, 3. bataljon, od rana umro, sahranjen u Bačincima februara 1945.

NEDIĆ Borivoja Milomir, 1920, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

NEDIĆ Radovanov Obren, 10. 3. 1922, Rosići, Kosjerić, zidar, borac od 5. 12. 1944.

NEDIĆ Svetozarov Radoš, 6. 2. 1922, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

NEDOKLAN Ivanov Ivan, 26. 10. 1922, šofer, u NOB od 1943, stariji vodnik.

NEGIĆ Alekse Mihajlo, 10. 1. 1923, Jabučje, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944, mlađi vodnik.

NEGOVAN Zdravkov Belaško, 7. 6. 1922, Krčmer, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

NENADIĆ Božin Dušan, 1914, Rudopolje, poginuo 1943. kod Perušića.

NENADIĆ Dušan, 1921. Rudopolje, Otočac, 2. četa, 3. bataljon.

NENADIĆ Vlastimira Miroljub, 16. 7. 1920, Virovac, Mionica 1. bataljon.

NENADIĆ Todora Petar, 15. 5. 1925, Rudopolje, Otočac, 2. bataljon.

NENADIĆ Tošin Rade, 1923, Rudopolje, Otočac, poginuo 21. 10. 1944. na Bežanijskoj kosi.

NENADIĆ Aleksa, 1920, intendatura, potporučnik.

NENADOVIĆ Jevremov Aleksa Cakan, 27. 11. 1920, Valjevo, student tehnike, u NOB od 19. 9. 1944, 3. bataljon, sekretar SKOJ-a u bataljonu.

NENADOVIĆ Gavrilov Aleksandar, 26. 10. 1929, Provo, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1944, poginuo 26. 4. 1945. kod Tomašice.

NENADOVIĆ Zivojina Brana, 1915, Šabac, 3. bataljon.

NENADOVIĆ Radomirov Gavriilo, 22. 2. 1921, Virovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, zastavnik, delegat voda.

NENADOVIĆ Jevremov Jakov, 25. 5. 1926, Valjevo, maturant, borac od 19. 9. 1944, zastavnik, delegat voda, otpušten zbog bolesti 14. 2. 1945.

NENADOVIĆ Ljubisav, 8. 5. 1928, Vladimirci, bravarski šegrt, u NOB od 1944.

NENADOVIĆ Vlastimirov Miroljub, 12. 8. 1920, Virovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

NENADOVIĆ Gavriila Živojin, 6. 9. 1921, Sremska Mitrovica, četa za vezu.

NESTERUK Konradov Jakov, rođen 1920, Rovno, SSSR, 1. četa, 1. bataljon.

NESTOROVIĆ Kuzmana Branislav, 23. 3. 1925, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.

NESTOROVIĆ Milana Budimir, 7. 3. 1927, **Ripanj**, Beograd, poginuo u borbi protiv ustaša na Velebitu, pokopan 12. 6. 1945. u Gospiću.

NESTOROVIĆ Damjan, 1926, protivtenkovska četa.

NESTOROVIĆ Slavkov Damjan, 12. 5. 1916, Požarane, Gostivar, radnik, borac od 23. 12. 1944.

NESTOROVIĆ V. Damjan, 1916. 3. bataljon.

NESTOROVIĆ Svetozara Milutin, 20. 2. 1927, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.

NESTOROVIĆ Jovana Miroslav, 25. 11. 1920, Rusjanci, Bord (SRM), pekar, u NOB od 1. 11. 1944.

NESTOROVIĆ Velizanov Petar, 10. 7. 1923, Lok, Titel, zemljoradnik, u NOB od 3. 10. 1944, 3. bataljon.

NESTOROVIĆ Nikolin Predrag, 1. 7. 1926, Ripanj, Vračar, električar, borac od 19. 10. 1944.

NESTOROVIĆ Božidarov Radomir, 1924, Ritopek, Beograd, u NOB od jeseni 1944, poginuo novembra 1944. na Fruškoj gori.

NESTOROVIĆ Ljubomirov Vojislav, 20. 10. 1904, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 17. 9. 1944.

NEŠIĆ M. Borivoje, 14. 1. 1926, Slavkovic, Ljig, zemljoradnik, u NOB od 29. 10. 1944.

NEŠIĆ Milorada Cvetko, 10. 4. 1921 (ili 1926), Brenica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

NEŠIĆ Stevana Dragoljub, 1915, Bošnjane, Paraćin, oficir BJV, u NOB od 10. 11. 1944, potporučnik, pomoćnik intendanta brigade.

NEŠIĆ Radoja Ljubomir, 6. 1. 1918, Grabovica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. četa, 1. bataljon.

NEŠIĆ Milanov Radiša, 29. 2. 1927, Boždarevac, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

NEŠIĆ Ignjata Radovan, 29. 8. 1924, Grabovac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NEŠIĆ Nikodija Slavko, 1. 5. 1921, Konjuh, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

NEŠIĆ R. Slavko, iz Velike Drenove, Trstenik, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

NEŠIĆ Miloša Vojimir, 1923, Veselinovac, Valjevo, 4. bataljon, poginuo 21. 4. 1945.

NEŠIĆ Dragoljuba Živko, 20. 2. 1927, Sremčica, Beograd, u NOB od 5. 7. 1944, 3. bataljon, nestao 9. 5. 1945. kod Markuševca, Zagreb.

NEŠKOVIĆ Slavka Dobrica, 1. 10. 1927, Beograd, đak, u NOB od 1944, desetar.

NEŠKOVIĆ Momirov Srboljub, 1914, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

NEVAJDIĆ Dane Nikola, 1927, Tuk, Korenica, teško ranjen, umro februara 1945. na sremskom frontu.

NIĆIĆ Milutin, 1920, 3. četa, 1. bataljon.

NIČIĆ Milutin, 18. 2. 1920, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944, četa automatičara.
 NIČIĆ Živka Milutin, 3. 1. 1920, Riljac, Trstenik, zemljoradnik, četa automatičara.
 NIČIFOROVIĆ Dragića Desimir, 13. 3. 1920, Popučke, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 NIKIČEVIĆ Aleksandar, 1. četa, 2. bataljon.
 NIKIČEVIĆ L. Radislav, iz Drenovca, Kosjerić.
 NIKIĆ Gojko, 1921, 1. četa, 2. bataljon.
 NIKIĆ Jovana (Jovišin) Milivoje, 19. 1. 1924, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944. poginuo na sremskom frontu.
 NIKIĆ Trivuna Stanko, 1922, Stankovići, Mionica, 3. bataljon.
 NIKIĆ Trifunov Stanko, 10. 2. 1923, Mionica, moler, borac od 15. 9. 1944.
 NIKIĆ Veselin, 6. 7. 1927, Mokrin, Kikinda, dak, u NOB od 15. 9. 1944. vodnik.
 NIKIĆ Vladimirov Života, 26. 5. 1923, Benkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, 1. četa, 2. bataljon.
 NIKITOVIC Vitara Petar, 1920, Popučke, Valjevo, 2. bataljon.
 NIKODIJEVIĆ Dobroslav, 1929, 4. četa, 1. bataljon.
 NIKODIJEVIĆ Veselina Sevdelin, poginuo na sremskom frontu.
 NIKODIJEVIĆ T. Svetozar, 1925, 1. bataljon.
 NIKOLAJEVIĆ Sterije Dimitrije, 15. 1. 1921, Sv. Nikola, Struga, trgovac, u NOB od jeseni 1944.
 NIKOLAJEVIĆ Stevana Dimitrije, 15. 1. 1922, Lokov, Struga, 1. bataljon.
 NIKOLIĆ Radovana Aleksandar, 10. 10. 1926, Rušanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944.
 NIKOLIĆ Blagoje, 1927, 1. četa, 4. bataljon.
 NIKOLIĆ Čedomira Bogoljub, 11. 9. 1926, Koceljevo, postolar, u NOB od 9. 9. 1944.
 NIKOLIĆ Radisavov Borivoj, 13. 2. 1927, Knez Selo, Niš, krojač, 6. 12. 1944.
 NIKOLIĆ Aleksandra Božidar, poginuo na sremskom frontu.
 NIKOLIĆ Vojislava Branko, 25. 4. 1921, Rajković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.
 NIKOLIĆ Nikolin Buda, 2. 8. 1920, Vojvoda Stepa, Nova Crnja, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944.
 NIKOLIĆ Dobrivoje, 1917, intendatura.
 NIKOLIĆ Dušana Dobrivoje, 1927, (ili 1925), Zalogovac, Varvarin, u NOB od 4. 11. 1944. 1. bataljon, poginuo 1. 1. 1945.
 NIKOLIĆ Dušana Dragoljub, 27. 7. 1925, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.
 NIKOLIĆ Gligorijev Dragoljub, 25. 8. 1922, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.
 NIKOLIĆ Milosava Dragoslav, 1. 5. 1924, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.
 NIKOLIĆ Đuro, 2. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. u Čazmi, pokopan kod katedrale.

NIKOLIĆ Milenkov Gvozden, 1921, Rovni, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 12. 1944.

NIKOLIĆ Kosanov Jačim, 1927, 3. četa, 2. bataljon, poginuo kod Batrovaca 6. 4. 1945.

NIKOLIĆ Dušana Jezdimir, 16. 11. 1919, Robaje, Mionica, 2. bataljon.

NIKOLIĆ Antanasi Jovan, 1924, Dukat, Gadžin Han, u NOB od 4. 2. 1944.

NIKOLIĆ Kosanin Jovile, 25. 11. 1927, Strugarnik, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

NIKOLIĆ Andrijin Krstivoj, 14. 12. 1927, Trstenik, u NOB od 30. 12. 1944.

NIKOLIĆ Krstivoje, 1926, 3. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Krsto, 1924, 2. bataljon.

NIKOLIĆ Mihajlov Lazar, 22. 12. 1920, Barajevo, učenik, u NOB od 15. 10. 1944. delegat voda, kulturna ekipa.

NIKOLIĆ Krstin Ljubomir, 9. 9. 1924, Gornje Dragovlje, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 11. 11. 1944.

NIKOLIĆ Velimirov Ljubomir, 4. 1. 1925, Resnik, Beograd, željezničar, borac od 19. 10. 1944.

NIKOLIĆ M. Marinko, 29. 9. 1900, Gorić, Popučke, Valjevo, strugar, u NOB od 14. 9. 1944. vodnik.

NIKOLIĆ Marko, 9. februara 1945. predložen za komandira voda 1. bataljona.

NIKOLIĆ Ljubomirov Marko, 1. 1. 1922, Kotešica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944. vođa izviđačkog odjeljenja, ranjen 16. 4. 1945. kod Selaca (Đakovo).

NIKOLIĆ Jovana Milisav, 8. 2. 1927, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ Milivoje, 1926, izviđačka četa.

NIKOLIĆ D. Milivoje, 4. 5. 1923, G. Vlase, Gadžin Han, u NOB od 4. 12. 1944.

NIKOLIĆ Savin Milivoje, 20. 9. 1926, Kragujevac, đak, u NOB od 20. 9. 1944.

NIKOLIĆ Milomir, 4. četa 4. bataljon.

NIKOLIĆ Milorad, 2. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Milorad, 3. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Milisavov Milorad, 5. 12. 1918, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.

NIKOLIĆ Pavlov Miloš, 7. 1. 1926, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944, delegat voda.

NIKOLIĆ Milovan, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Radisava Milovan, 11. 10. 1925, Mionica, Kosjerić, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.

NIKOLIĆ Milutin, 1. četa, 4. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

NIKOLIĆ Milutin, 1924, 2. četa, 4. bataljon.

NIKOLIĆ Milutin, 4. četa, 4. bataljon.

NIKOLIĆ Vićentijev Miodrag, 15. 5. 1924, Boždarevac, Barajevo, ćurčija, borac od 14. 10. 1944.

NIKOLIĆ Todorov Mladen, 16. 1. 1922, D. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

NIKOLIĆ Najdan, 14. 1. 1914, Marina Kuta, Gadžin Han, u NOB od 5. 12. 1944.

NIKOLIĆ Nikola, 1923, Mislođin, Obrenovac, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Milana Nikola, 21. 2. 1922, Čajetina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ Nikolin Olga, 17. 8. 1924, Beograd, knjigovezac, 3. bataljon, u NOB od 15. 10. 1944. bolničarka.

NIKOLIĆ Lazara Pantelija, 14. 3. 1923, Sirdija, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944. 2. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Gligorijev Pavle, 25. 7. 1925, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944. 3. četa, 2. bataljon.

NIKOLIĆ Rađana Predrag, 12. 6. 1927, V. Crljeni, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

NIKOLIĆ Milete Radisav, 10. 9. 1924, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ Svetolika Radisav, poginuo na sremskom frontu.

NIKOLIĆ Milivojev Radivoj, 21. 4. 1923, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ Radivoje, 1. bataljon, u spisku umrlih u toku NOB.

NIKOLIĆ Radivoje, 1923, 1. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ M. Radivoje, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945, sahranjen u Strošincima kod crkve.

NIKOLIĆ Ljubomirov Radoje, 23. 5. 1926, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

NIKOLIĆ Milivoja Radosav, 6. 7. 1926, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ Miroslavov Radoslav, 15. 11. 1926, Brajkovići, Kosjerić, zemljoradnik, borac do 2. 12. 1944.

NIKOLIĆ Nikolin Sava, 17. 10. 1926, Gradac, Raška, đak, borac od 13. 9. 1944, ranjen u novembru u Ležimiru, umro u beočinskoj bolnici krajem decembra 1944.

NIKOLIĆ Slavko, 1922, 1. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Save Slavko, 28. 6. 1922, Ljubinič, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944. 1. bataljon.

NIKOLIĆ Bogosavov Slobodan, 13. 11. 1920, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

NIKOLIĆ Dušana Slobodan, G. Toplica, Mionica, kovač, u NOB od 8. 10. 1944.

NIKOLIĆ Dušana Slobodan, 8. 11. 1922, Dučić, Mionica, prištapske jedinice.

NIKOLIĆ Lazara Slobodan, 15. 2. 1923, Sokolovo, Lazarevac, u NOB od 12. 12. 1944. 1. bataljon, poginuo 28. 4. 1945. kod Hercegovca.

NIKOLIĆ Sreten, 1910, 1. četa, 3. bataljon.

NIKOLIĆ Todora Sreten, 20. 2. 1925, Mirijevo, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ V. Sreten, 1918, 1. četa, 3. bataljon.

NIKOLIĆ Vladimirov Sreten, 16. 8. 1910, Brdarica, Koceljevo, berberin, borac od 3. 12. 1944.

NIKOLIĆ Dragomira Stanislav, 2. 2. 1926, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ P. Stanko, 1926, desetar, 4. četa, 4. bataljon.

NIKOLIĆ Živorad, poginuo na sremskom frontu.

NINIĆ Rajkov Rajko, 2. 5. 1921, Bunovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

NINKOVIĆ Lazara Momir, 27. 1. 1918, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

NINKOVIĆ Života, 10. 12. 1926, Markova Crkva, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, 2. bataljon.

NISITOR M. Đorđe, 1927, 1. bataljon.

NONČINA Frane, 1915, Idrija, 3. četa, 3. bataljon.

NOVAK Ivana Ante Cvitić, 10. 3. 1919, Kaštel Lukšić, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1943, vodnik, komandir čete, 2. bataljon.

NOVAKOVIĆ Bogde, iz Vreća, Gospić.

NOVAKOVIĆ Mihajlov Desimir, 25. 5. 1928, Vreoci, Lazarevac, radnik, borac, od 3. 12. 1944.

NOVAKOVIĆ Milijanov Desimir, 25. 6. 1928, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 18. 10. 1944, 3. bataljon.

NOVAKOVIĆ Đure Dragan, 23. 6. 1923, Osredci, D. Lapac, pekar, u NOB od 1944, kuvar.

NOVAKOVIĆ Jandrijin Dragan, 23. 2. 1914, Dabašnica, Donji Lapac, zemljoradnik, borac od 11. 11. 1942, 3. bataljon.

NOVAKOVIĆ Trifuna Dragoljub, 9. 1. 1914, Vranovo, Smederevo, ložač, u NOB od 13. 7. 1944. poginuo 7. 5. 1945. kod Čazme.

NOVAKOVIĆ Đuro, 1915, Begluci, Srb, vodnik, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942.

NOVAKOVIĆ Pere Đuro, 1917, Begluci, Srb, seljak, u NOB od 1941, desetar, 1. bataljon, umro 6. aprila 1945.

NOVAKOVIĆ Manin Gojko 1922, Pavlovac, Gospić, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon, poginuo kod Mliništa januara 1944.

NOVAKOVIĆ Grujo, 1918, zemljoradnik, borac od 1941, 1. bataljon, komandir voda.

NOVAKOVIĆ Nikole Ilija, 1914, Dabašnica. D. Lapac, žandarm, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen na Plitvicama 1942, nestao u koloni ranjenika u Bosni marta 1943.

NOVAKOVIĆ Jovan, 1912, zemljoradnik, borac od 1941, 3. kordunaški bataljon, zamjenik komandira.

NOVAKOVIĆ Jovan, 1923, 3. četa, 1. bataljon.

NOVAKOVIĆ Pauna Jovan, 10. 3. 1923, Vlačka, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.

NOVAKOVIĆ Vase Jovan, 1921, Pavlovac, Gospić, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo oktobra 1942, na Kordunu.

NOVAKOVIĆ Jovo, 1921, zemljoradnik, borac od 1941, 3. kordunaški bataljon, delegat voda.

NOVAKOVIĆ Jovo, 1920, Vrebac, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 30. 6. 1942. u Sadilovcu, gdje je i sahranjen.

NOVAKOVIĆ Milan, 1919, 4. četa 2. bataljon.

NOVAKOVIĆ Lazarov Milan, 25. 1. 1919, Orevisa, Ljubovija, kovač, u NOB od 5. 12. 1944, 2. bataljon.

NOVAKOVIĆ M. Milan, 1911. 3. četa, 2. bataljon.

NIKOLIĆ Stojan, 1927, 2. četa, 2. bataljon.

NIKOLIĆ Miloradov Stojan, 15. 8. 1924, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

NIKOLIĆ Lj. Velimir, 20. 12. 1927, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

NIKOLIĆ Ljubodraga Velimir, 5. 1. 1927, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, mlađi vodnik.

NIKOLIĆ Jefte Veselin, 1925, Godljevo, Kosjerić, poginuo 9. 4. 1945. u Vrbani.

NIKOLIĆ Mirka Veselin, 1924, Mokrin, Kikinda, u NOB od 1943. 2. bataljon.

NIKOLIĆ Stevanova Vukosava, 8. 10. 1925, Beograd, domaćica, u NOB od 11. 12. 1944.

NIKOLIĆ Save Zdravko, 18. 11. 1920, Ljubinić, Obrenovac, trgovac, u NOB od 1944, fotograf pri štabu brigade.

NIKOLIĆ Radovanov Zlatomir, 25. 2. 1925, Konatica, Obrenovac, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

NIKOLIĆ Raduška Zora, 15. 5. 1925, Lomnica, Despotovac, krojačka, u NOB od 15. 8. 1944.

NIKOLIĆ Živan, 1922, 3. četa, 3. bataljon.

NIKOLIĆ Živan, 1923, 3. četa, 4. bataljon.

NIKOLIĆ Živan, 1924, 3. četa, 3. bataljon.

NIKOLIĆ Živan, 24. 12. 1924, Resnik, Vračar, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

NIKOLIĆ Miloša Živan, 8. 12. 1920, Vrelo, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ Živko, 1923, 4. četa, 3. bataljon.

NIKOLIĆ Lj. Živko, 1923, 4. četa, 3. bataljon.

NIKOLIĆ Živorad, 1921, 1. četa, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Živorad, 1926, Beograd, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Živorad, 1926, Tupanci, Valjevo, izviđačka četa.

NIKOLIĆ Desimira Živorad, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Dragoljuba Živorad, 15. 11. 1921, Guncati, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ R. Života, 1927, četa automatičara.

NIKOLIĆ Radimira Života, 15. 1. 1927, D. Ribnik, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

NIKOLIĆ Radojka Života, 15. 1. 1927, G. Ribnik, Trstenik, kovač, u NOB od 1944.

NIKOLIĆ ĐORIĆ Nikole Olga, 17. 8. 1924, Beograd, radnica, u NOB od 10. 10. 1944, 4. četa, 4. bataljon, bolničarka.

NIKOROVIĆ Milan, delegat, 3. četa, 1. bataljon.

NIKŠIĆ Ivica, iz Sinca, 3. bataljon, teško ranjen, invalid.

NIKSIĆ Stjepan, iz Sinca, 3. bataljon.

NIKŠIĆ Antin Ante, 25. 5. 1924, Sinac, Otočac, borac od 16. 9. 1944. desetar.

NIKŠIĆ Milan, u NOB od 1941, četa za vezu.

NINIĆ Velimirov Milorad, 26. 3. 1919, Svilajnac, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1944.

NOVAKOVIĆ Stevana Mile, 1919, Dabašnica, D. Lapac, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo kao borac 35. divizije, kod Udbine 1945.

NOVAKOVIĆ Miodraga Miloš, 8. 3. 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, 1. četa, 2. bataljon.

NOVAKOVIĆ Milutin, zastavnik, komanda pozadine.

NOVAKOVIĆ Radomirov Milutin, 29. 10. 1910, Sarajevo, šofer, u NOB od 29. 8. 1944. -

NOVAKOVIĆ Velimira Miodrag, 14. 3. 1924, Brežđe, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NOVAKOVIĆ Miloradov Momčilo, 3. 10. 1926, Bosanska Dubica, obučar, u NOB od 10. 10. 1944, 2. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

NOVAKOVIĆ Miodragov Momčilo, 15. 12. 1922, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

NOVAKOVIĆ Novakov Momir, poginuo na sremskom frontu.

NOVAKOVIĆ Nikola, desetar, 1. bataljon.

NOVAKOVIĆ Gavre Nikola Nina, 1907, Brotnja, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, 3. bataljon, poginuo u ljeto 1943. na padinama Velebita.

NOVAKOVIĆ Ilija Nikola Nina, 1911, Osredci, Srb, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo između Divuše i Golubovca 27. 11. 1942.

NOVAKOVIĆ Simin Nikola, 10. 1. 1923, Velika Popina, Gračac, zemljoradnik, sezonski radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, poginuo 20. 4. 1945 (19. divizija).

NOVAKOVIĆ Simin Pajo Pajina, 20. 10. 1919. Velika Popina, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1941, poručnik, od 2. 8. 1944. pomoćnik komesara 4, pa 2. bataljona.

NOVAKOVIĆ Boška Pavle, 1918, Gradac, Valjevo, u NOB od 1940, šef pekare.

NOVAKOVIĆ Boška Paun, 3. 4. 1918, Gradac, Valjevo, zanatlija, u NOB od 3. 12. 1944.

NOVAKOVIĆ Stanimira Prodan, 3. 1. 1924, Cvetovac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 14. 10. 1944, 3. bataljon, kurir, poginuo 20. 2. 1945. kod Soljana.

NOVAKOVIĆ Rade, 1917, delegat voda, 2. četa, 1. bataljon.

NOVAKOVIĆ Ratko, 1920, oktobra 1944. politički delegat, 2. četa, 1. bataljon.

NOVAKOVIĆ Laze Ratko, 3. 12. 1917, Begluci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, 3. bataljon, zastavnik, delegat voda.

NOVAKOVIĆ Gavrin Riste, 1903, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

NOVAKOVIĆ Manina Smiljana, 1928, Pavlovac, Gospić, domaćica, u NOB od 12. 6. 1944, kuvarica.

NOVAKOVIĆ Živorada Spasoje, 8. 4. 1921, G. Lajkovac, Mionica, 2. bataljon.

NOVAKOVIĆ Živorada Spasoje, 15. 2. 1933, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NOVAKOVIĆ Stamenko, u spisku poginulih kod Vrbanje 12. 4. 1945.

NOVAKOVIĆ Stevo, 12. 3. 1922, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 8. 2. 1942, vodnik, komandir voda.

NOVAKOVIĆ Branislava Tihomir, 1924, Svetovac, Lazarevac, 3. bataljon.

NOVAKOVIĆ Branislava Tihomir, 3. 1. 1925, Cvetovac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, 2. četa, 2. bataljon, vodnik, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

NOVAKOVIĆ Todora Vaso, 28. 4. 1918, Vlahović, Grabovac, Glina, stolar, u NOB od 5. 12. 1941, potporučnik, pomoćnik šefa odsjeka za vezu.

NOVAKOVIĆ Petrov Vladimir, 1920, 3. kordunaški bataljon, poginuo 13. 11. 1942. kod Lađevca, sahranjen u Zbjegu.

NOVAKOVIĆ Vlastimir, 1923, bolničar, 2. bataljon.

NOVAKOVIĆ Boška Vladimir, 1916, Gradac, Valjevo, 1. bataljon, bolničar.

NOVAKOVIĆ Božidara Vlastimir, 1916, Gradac, Valjevo, u NOB od 4. 12. 1944, vodnik.

NOVAKOVIĆ Živko, poginuo februara 1945. kod Ilinaca.

NOVAKOVIĆ Jovana Živko, 1923, Vrebac, Gospić, radnik, u NOB od jeseni 1941, desetar, 2. bataljon, poginuo u ljeto 1943. u Pavlovcu.

NOVAKOVIĆ O. Živomir, 15. 4. 1925, Kačer, zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944.

NOVIĆ Stanimira Milenko, 8. 4. 1927, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

NOVKOVIĆ Pane Dragić, 1912, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

NOVKOVIĆ Gavre Dušan, 1913, Brotnja, D. Lapac, u NOB od 1941, delegat voda, 1. bataljon.

NOVKOVIĆ Pane Ilija, 1919, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

NOVKOVIĆ Dane Iso, 1928, Široka Kula, Gospić, 3. bataljon.

NOVKOVIĆ Jovo, 1920, Vrebac, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 30. 6. 1942. u Sadilovcu.

NOVKOVIĆ Đure Mihajlo, 1919, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

NOVKOVIĆ Đure Mihajlo, 1912, u NOB od oktobra 1941, desetar, 3. kordunaški bataljon.

NOVKOVIĆ Steve Milan, 1920, Dabašnica, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1944. na Kuku, Udbine.

NOVKOVIĆ Đure Mihajlo, 1912, u NOB od oktobra 1941, desetar, 3. kordunaški bataljon.

NOVKOVIĆ Đurđa Mile, 1923, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 NOVKOVIĆ Save Milka, 1924, Doljani, D. Lapac, bolničarka.
 NOVKOVIĆ Jovanov Momčilo, 1. 2. 1916, Pavlovac, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, prvi komandant 2. bataljona do 15. 9. 1942, narodni heroj.
 NOVKOVIĆ Mirko, limar, u NOB od 1941, 2. bataljon.
 NOVKOVIĆ Gavre Nikola, 1907, Brotnja, Srb, seljak, u NOB od 1942, 3. bataljon, poginuo kod Škara juna 1943.
 NOVKOVIĆ Vaso, radista, načelnik radiostanice SCR-284-A pri štabu brigade.
 NOVKOVIĆ Mile Vaso, 1923, Radmanovac, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 NOVKOVIĆ Jovanov Živko, 1922, Pavlovac, Gospić, limar, u NOB od 1941, 2. bataljon, 10. oktobra 1942. desetar, poginuo 1943.
 NOVKOVIĆ Riste Radovan, 28. 11. 1924, Krušje, Aleksinac, đak, u NOB od 1944.
 NURETIĆ (JURETIĆ) Antala Rafailo, 10. 1. 1915, Martinovo, Rijeka, stolar, u NOB od 1943, u jednom spisku poginulih krntijaša.

NJ

NJEGOMIR Miše Đuro, 1918, Zavode, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 10. 10. 1942. u spisku komandnog kadra, 2. bataljon, poginuo 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.
 NJEGOMIR Dane Joco, 4. 10. 1914, Vrebac, podoficir, u NOB od 1941, operativni oficir brigade (oktobar-decembar 1942).
 NJEGOMIR Đuro, 1916, seljak, u brigadi od 2. 8. 1942, 2. bataljon, 10. 10. 1942. desetar.
 NJEGO VAN Dmitra Pobro, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.
 NJEGO VAN Jove Dragan, 1923, Šalamunić, T. Korenica, 1942. delegat voda u rezervnoj četi, zatim 3. bataljon, teško ranjen, umro 1943. u Krbavici.
 NJEGO VAN Đuro, 2. bataljon.
 NJEGO VAN Jove Gojko, 1922 (ili 1924), Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon.
 NJEGO VAN Savin Jovo Tasalj, iz Počitelja, u prvom sastavu »Jurišne čete«.
 NJEGO VAN Ljube Šulina, 1942, Čitluk, Gospić, domaćica, u NOB od 1943, 2. bataljon.
 NJEGO VAN Save Ljubica, 1924, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, vodnik, kiruška ekipa.
 NJEGO VAN Save Milan, 1915, Počitelj, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo u Počitelju 1942.
 NJEGO VAN Cujina Milica, iz Počitelja, Gospić, domaćica, u NOB od 1944, 2. bataljon, zarobljena i ubijena 31. maja 1944. kod Drvara.
 NJEGO VAN Nikola, 1922, podoficir, u NOB od 28. 2. 1942, 2. bataljon, u spisku komandnog kadra 10. 10. 1942.
 NJEGO VAN Nikola, iz Počitelja, 4. bataljon, v.d. komandira, u spisku ranjenika.
 NJEGO VAN Jovin Rajko, 4. 8. 1914, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 4. 2. 1942, komandir čete, poručnik.

O

- OBID Jan, 1. bataljon, u spisku boraca umrlih u toku NOB.
- OBID Iljana Janez, 21. 1. 1923, Jesenice, radnik, u NOB od 1944, umro od rana maja 1945, pokopan u Beogradu.
- OBRADINOVIĆ Vladimira Paun, 15. 6. 1916, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.
- OBRADOVIĆ Anđa, 1922, Dabašnica, u NOB od 1943, stariji vodnik, sanitet.
- OBRADOVIĆ Todora Anđa, 9. 11. 1924, Dabašnica, Srb, D. Lapac, domaćica, u NOB od 4. 4. 1944, mlađi vodnik, bolničarka.
- OBRADOVIĆ Dragutina Borivoje (ili Dobrivoje) 14. 4. 1920, Popadić, Mionica, u NOB od 15. 10. 1944, 1. bataljon, kuvar, poginuo od križara 24. 5. 1945.
- OBRADOVIĆ Nikole Borivoje, 9. 8. 1922, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.
- OBRADOVIĆ Bosiljka Bosa Peke Aničina, 1926. Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginula septembra 1944, kod Valjeva.
- OBRADOVIĆ Dmitra Dane, 25. 12. 1914, Dabašnica, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 13. 8. 1942, bolničar.
- OBRADOVIĆ Mitra Dane, 8. 2. 1914, Dabašnica, D. Lapac, 4. bataljon.
- OBRADOVIĆ Petra Dušan, 1918, Dabašnica, Srb, seljak, Srbin, u NOB od maja 1942, desetar, smrtno ranjen kod Rađuča 26. 12. 1942.
- OBRADOVIĆ Đuro, u spisku upućenih na školovanje u SSSR februara 1944.
- OBRADOVIĆ Luke Gojko, 29. 5. 1911, Srb, D. Lapac, kovač, u NOB od 1943, stariji vodnik - zamjenik komandira.
- OBRADOVIĆ Boška Goluban, 2. 9. 1924, Tuzla, tekstilni radnik, u NOB od 8. 10. 1944.
- OBRADOVIĆ Grujo.
- OBRADOVIĆ Ilija, iz Dabašnice, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik komandira čete.
- OBRADOVIĆ Ilija, 24. 4. 1924, Donji Lapac, zemljoradnik, borac od 16. 4. 1943.
- OBRADOVIĆ Ilija, Doljani, Donji Lapac, delegat voda.
- OBRADOVIĆ Jovana Ilija, 24. 4. 1927, Doljani, D. Lapac, 3. bataljon.
- OBRADOVIĆ Luke Ilija, 1920, Dabašnica, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, zamjenik komandira voda u 1. bataljonu, poginuo na Zuleševici februara 1943,
- OBRADOVIĆ O. Ilija, 20. 8. 1914, Poljice, Titova Korenica, radnik, u NOB od 1941, komandir PA čete.
- OBRADOVIĆ S. Ilija, 1923, Dabašnica, D. Lapac, u NOB od 23. 10. 1942, 4. bataljon.
- OBRADOVIĆ Steve Ilija, 1927, Dabašnica, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941.
- OBRADOVIĆ Jaga, 1923, Vladimirci, 3. bataljon.
- OBRADOVIĆ Mile Jaga, 1923, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 15. 3. 1944, bolničarka, teško ranjena, umrla 2. 4. 1945, u Beogradu.

OBRADOVIĆ Janja, iz Divosela, Gospić, domaćica, u NOB od 19. 2. 1943, bolničarka, 2. bataljon.

OBRADOVIĆ Milina Jeka, 1926, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 6. 4. 1943, vodnik, sanitetska četa, teško ranjena 27. 9. 1944.

OBRADOVIĆ Milovanov Jovan, 5. 10. 1920, Sanković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

OBRADOVIĆ Jovanov Jovo Jovonja, 19. 1. 1921, Dabašnica, Donji Lapac, u NOB od 1941, mlađi vodnik.

OBRADOVIĆ Save Mićo, Divoselo, Gospić, 2. bataljon, poginuo 1942, kod Srednje Gore.

OBRADOVIĆ Svetomira Milan, 2. 9. 1925, Bobova, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

OBRADOVIĆ Voje Milan, iz Divosela 2. bataljon.

OBRADOVIĆ Mile, iz Dabašnice, Srb, Lapac, desetar, ranjen 16. 9. 1943. godine.

OBRADOVIĆ Ilije Mile, 1909, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 22. 2. 1943. kod D. Lapca.

OBRADOVIĆ Paje Mile, 1921, Dabašnica, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo u Ramljanima 19. 4. 1944.

OBRADOVIĆ Petra Mile, 16. 8. 1920, Dabašnica, D. Lapac, obavještajni oficir 3. bataljona, poginuo i pokopan 19. 2. 1945. u s. Grku, pravoslavno groblje.

OBRADOVIĆ Vuka Mile, 1910, Dabašnica, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo na Pađenima 4. aprila 1943.

OBRADOVIĆ Miodraga Milić, 9. 9. 1925, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

OBRADOVIĆ Stanoja Milorad, 6. 5. 1925, Dvorska, Krupanj, đak, u NOB od 10. 11. 1944, četa za vezu.

OBRADOVIĆ Stanoja Milorad, 6. 10. 1925, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

OBRADOVIĆ Živojinov Milorad, 20. 8. 1924, Barajevo, kovač, borac od 30. 11. 1944.

OBRADOVIĆ Dušanov Milutin, 15. 11. 1924, V. Drenova, Trstenik, borac od 6. 12. 1944.

OBRADOVIĆ Miodrag, četa za vezu.

OBRADOVIĆ Pajina Neda, 15. 5. 1926, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 2. 2. 1944, desetar, bolničarka u brigadnom sanitetu.

OBRADOVIĆ Marka Nikola, 1925, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od početka 1942, 2. bataljon, poginuo kod Dobrosela 1944. godine.

OBRADOVIĆ Rade Nikola, 1912. (ili 1913) Dabašnica, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo u Pađenima 4. aprila 1943.

OBRADOVIĆ Spasin Nikola, 15. 12. 1912, Dabašnica, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 20. 1. 1943, vodnik, 2. bataljon.

OBRADOVIĆ Đure Rade, 1928, Kruge, D. Lapac, u NOB od 1943, 1. bataljon.

OBRADOVIĆ Jove Rade, 1912, Dabašnica, 2. bataljon, poginuo i sahranjen januara 1943. kod Bruvna.

OBRADOVIĆ Radovan, 27. 11. 1925, Zlatarić, Valjevo, đak, u NOB od 7. 11. 1944.

OBRADOVIĆ Sava, 1923, seljak, u NOB od 15. 5. 1942, 10. 10. 1942. desetar, 2. bataljon.

OBRADOVIĆ Simo, 1920, 2. četa 4. bataljon.

OBRADOVIĆ Smilja, iz Divosela, Gospić, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginula septembra 1944. u Srbiji.

OBRADOVIĆ Vuka Soka, 1922, Dabašnica, Srb, seljanka, Srpkinja, u NOB od 1942, bolničarka, 1. bataljon, poginula novembra 1944.

OBRADOVIĆ Stevo Bjelko, 1921, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, komesar čete, te obavještajni oficir bataljona, poginuo kod Kistanja 1943 (19. divizija).

OBRADOVIĆ Stevo, iz Divosela, učitelj, u NOB od 4. 8. 1941, 2. bataljon, 1943. obavještajni oficir bataljona.

OBRADOVIĆ Mile Stevo, 1925, Dabašnica, 4. bataljon, nestao kod Lapca 1943.

OBRADOVIĆ Mile Stevo, 1925, Dabašnica, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 3. bataljon, poginuo kod D. Lapca aprila 1944.

OBRADOVIĆ Miodraga Uroš, 12. 8. 1926, G. Krčin, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

OBRADOVIĆ Dragin Velimir, 1925, Zablaće, Nakučani, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

OBRADOVIĆ (udana Gligorić) Petrova Smilja, 18. 4. 1925, Divoselo, u NOB od jula 1942, 1. četa, 2. bataljon.

OBRADOVIĆ Zdenka, 4. bataljon, bolničarka.

OBRENOVIĆ Milisav, 1929, 1. bataljon.

OBRENOVIĆ Radoslava Milisav, 27. 1. 1927, Jelovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

OBRENOVIĆ Radoslav, 1922, 3. četa 4. bataljon.

OBRENOVIĆ Ivana Stevan, 1921, Cikote, Kosjerić, poginuo 22. 1. 1945. kod Sida.

OBUZAROV Akečan Nikolaj, 1912, Kujbišev, Kavkaz, 4. bataljon.

ODOJIĆ S. Aleksandar, 1920, 1. četa, 2. bataljon.

OGNJANOVIĆ (OGNJENOVSKI) Sergenija Teodisije, 10. 10. 1915, Zubovce, Gostivar, kafedžija, u NOB od 23. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945, kod Lipovca.

OGRIZOVIĆ Manin Manojlo, 4. 9. 1921, Brlog, Otočac, đak, u NOB od 1941, 2. četa, 3. bataljon.

OKANOVIĆ Osmanov Ibrahim, 6. 12. 1912, Gračanica, Ljubovija, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

OKLOBĐIJA Bogdan, 1922, Medak, Gospić, 3. četa 2. bataljon.

OKRAJINOV M. Radovan, 2. bataljon, poslije ranjavanja umro 21. 4. 1945. kod Buševa, pokopan kod katoličke crkve.

OKRAJINOV Mladenov Radovan, 16. 11. 1923, Bački Brestovac, Odžaci, đak, u NOB od 24. 12. 1944.

OLAREVIĆ Žarkov Slobodan, 18. 7. 1922, Zemun, trgovački pomoćnik, u NOB od 5. 12. 1944.

OGRIZOVIĆ Mane Manojlo, 1921, Brlog, Otočac, đak, u NOB od 1941, 2. četa, 3. bataljon.

OMANOVIĆ Mehin Omer, 1. 10. 1918, Potoci, Mostar, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1944.

OMEROVIĆ Muharem, 3. bataljon.

OPAČIĆ Milošev Adam, 16. 6. 1923, Donji Javoranj, Dvor na Uni, u NOB od 1941, 4. bataljon.

OPAČIĆ Andrija, iz Srba, u spisku ranjenih na Mazinskoj planini 21. 2. 1943.

OPAČIĆ Nikole Božo, 1918, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

OPAČIĆ Dušanov Branko, 12. 3. 1926, Glinica, Cazin, radnik, borac od 28. 9. 1944, 2. četa, 3. bataljon.

OPAČIĆ Dane, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1944.

OPAČIĆ Rade Dane, 1923, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

OPAČIĆ Jandrije Dušan, 1926, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Doljana.

OPAČIĆ Ilija, 1. bataljon.

OPAČIĆ Luka, iz Plavna, Knin, delegat voda u 1. bataljonu, poginuo 15. septembra 1944. u Valjevu.

OPAČIĆ Luka, 1921, Komić, Udbina, 1. četa, 1. bataljon.

OPAČIĆ Luka, 2. četa, 3. bataljon.

OPAČIĆ Dragana Mićo, 1916, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

OPAČIĆ Jovana Milan, 1914, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

OPAČIĆ Milošev Mićo, 1922, Miholjsko, Vojnić, poginuo 29. 8. 1943. kod Gospića (8. divizija).

OPAČIĆ Petar, iz Suvaje, Srb, poginuo 26. 12. 1942, na Raduču, sahranjen u Ploči.

OPAČIĆ Rajko, iz Doljana, poginuo 4. 4. 1943. u Žegarju.

OPAČIĆ Miletov Uroš, 4. 5. 1911, Doljani, Lapac, zemljoradnik, borac od 12. 1. 1943.

OPALIĆ Dušan, 1. bataljon, u spisku umrlih u toku NOB.

OPALIĆ Stojan, 1910, Komić, Udbina, 1. četa, 2. bataljon.

OPARNICA Todora Božo, 1924, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

OPARNICA Stanka Dušan, 1918, Kolarić, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

OPSENICA Todora Stevan, 16. 11. 1907, Ljubovo, Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1941, prvi komandant brigade do 2. 1. 1943, narodni heroj.

ORČINIĆ Josip, 1923, 2. četa, 3. bataljon.

ORELJ, kurir 2. bataljona, poginuo na Opčuvu 29. januara 1943.

ORELI Bogdan Boća, u prvom sastavu 1. bataljona.

ORELJ Dane, iz Poljica kod Kulen Vakufa, 1. bataljon, u spisku pohvaljenih na Zuleševici 22. 1. 1943.

ORELJ Save Dušan, 1909, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, kuvar, 1. bataljon.

OREŠČANIN Pero, u spisku upućenih na školovanje u SSSR u proleće 1944.

OREŠKOVIĆ Jurin Mate, 16. 4. 1926, Čovići, Otočac, 2. bataljon.

OREŠKOVIĆ Joso, iz Mušaluha, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo na sremskom frontu.
 OREŠKOVIĆ Šime Mijo, 1928, St. Petrovo Selo, Nova Gradiška, 1. bataljon.
 OREŠKOVIĆ Šimin Mijo, Sinac, 10. 11. 1929, Otočac, zemljoradnik, borac od 28. 9. 1943.
 OREŠKOVIĆ Mile, 3. četa, 1. bataljon.
 OREŠKOVIĆ Nikola Mika, iz Lešća, Otočac, u NOB od 1941, 4. bataljon, desetar, u spisku ranjenih od 29. 4. 1943. kod Gospića.
 OREŠKOVIĆ Pavle, 1920, Perušić, 2. četa, 4. bataljon,
 OREŠKOVIĆ Rade, u spisku 249 poginulih krtijaša, kurir.
 ORIZANOVIĆ Dragoslav, 1. bataljon, u spisku nestalih.
 ORLIĆ Ilije Vujo, 1924, Subotica, poginuo na sremskom frontu 1945.
 ORLOVIĆ Nikole Božo, 1922, Ploče, seljak, u NOB od 6. 1. 1942, 2. bataljon, poginuo 12. 9. 1944. kod Valjeva.
 ORLOVIĆ Dušan, iz Ploče, četa za vezu, poginuo 7. septembra 1944. kod Jelen Dola.
 ORLOVIĆ Božin Lazo, 1919, Ploča, Gračac, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo 16. 4. 1944. (35. divizija).
 ORLOVIĆ Nikola, 1923, izviđačka četa.
 ORLOVIĆ Jovana Nikola, 1923, Srednja Gora, Udbina, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.
 ORLOVIĆ Petar, 1919, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 3. 8. 1941, 10. 10. 1942. desetar, 2. bataljon.
 ORLOVIĆ Jandrija Stanko, 1922, Ploča, Gračac, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo 1942. na Pločanskom klancu.
 ORŽVAJSKI Simon, 1920, Kijev, baterija ručnih bacača.
 OSMANBEGOVIĆ Salih, od Travnika, 5. makedonski bataljon, pomoćnik komesara bataljona.
 OSMANOVIĆ Delimira Rušan, 5. 5. 1918, Gostivar, čistač obuće, u NOB od jeseni 1944.
 OSMANOVIĆ Bilbov Tanasije, 10. 5. 1920, Ohrid, kuvar, u NOB od 23. 12. 1944.
 OSMANOVIĆ Osmana Zajner, 1925, Titova Mitrovica, student, 2. bataljon.
 OSMOBRIŠKI Arkadijevič Mihail Miša, 1919, SSSR, u NOB od januara 1944.
 OSTOJIĆ Radenkov Ljubiša, 17. 1. 1926, Galovići, Kosjerić, radnik, u NOB od 2. 12. 1944.
 OSTOJIĆ Ljubomirov Milenko, 3. 5. 1927, Veliki Borak, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.
 OSTOJIĆ Ilijin Mirko, 20. 9. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.
 OSTOJIĆ Čedomirov Radoje, 15. 9. 1926, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944, 3. bataljon, 1. četa.
 OSTOJIĆ Viktor, 5. mitraljeski bataljon, komandir odeljena pt topa, poginuo na Mazinskoj planini oko 1. 2. 1943,

OSTOJIĆ Radovan, 1926, 4. bataljon, 1. četa.

OSTONILI V. Alberto, 1918, Italija, bravar, u NOB od septembra 1943, poginuo na Zelengori 17. 8. 1944.

OSTOVIĆ Mijin Adam, 1913, Ličko Lešće, Otočac, u NOB od 1941, Lešćanska desetina 4. bataljona.

OSTOVIĆ Jurin Dane Sofin, 1924, u NOB od 1942, 4. bataljon, Lešćanska desetina.

OSTOVIĆ Katin Frane, 1926, Ličko Lešće, Otočac, 3. bataljon, komandir voda, poginuo 20. 2. 1945. kod Strošinaca.

OSTOVIĆ Dane, iz Ličkog Lešća, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon, zamjenik komesara čete, poginuo na Mazinskoj previji 29. ili 30. 1. 1943.

OSTOVIĆ Danin Milan, 1926, Ličko Lešće, Otočac, 3. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

OSTOVIĆ Matin Tomica, 1919, Ličko Lešće, Otočac, u NOB od 1941, 4. bataljon, Lešćanska desetina.

OSTOVIĆ Stipe Sofin, iz Ličkog Lešća, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon.

OSTROLUČANIN Teodorov Sreten, 12. 2. 1921, Okučani, Gradiška, student, u NOB od 2. 5. 1944, 3. bataljon, komesar čete, poručnik, poginuo 19. 4. 1945. kod Glogovca.

OSTROLUTTI Giovani, poginuo kod Doljana aprila 1944.

OZINKOVIĆ Radisavov Milorad, 5. 10. 1923, Loznica, radnik, u NOB od 8. 9. 1944.

OVUKA Mile, iz Petrovca, 1. bataljon, u spisku ranjenih na Zuleševici 22. 1. 1943.

OŽEGOVIĆ Drago, 1915, općinski pisar, u NOB od 23. 9. 1941, 1. bataljon, komesar čete, 10. 10. 1942.

OŽEGOVIĆ Dane Boško, 20. 11. 1920, Neteka, Donji Lapac, 1. četa, 1. bataljon, komandir voda, poginuo u Valjevu 15. 9. 1944.

OŽEGOVIĆ Jovo, iz Neteke, Donji Lapac, u spisku poginulih krtijaša.

OŽEGOVIĆ Jovan, u spisku poslanih na školovanje u SSSR februara 1944.

OŽEGOVIĆ Dane Milan Mićo, 1929, Neteka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, desetar, poginuo na Jelovoj gori 12. 9. 1944.

OŽEGOVIĆ Vojvodić Nikole Mileva, 1924, Neteka, Lapac, u NOB od početka 1942, 1. bataljon.

OŽEGOVIĆ Nikole Petar, 1893, Neteka, Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

OŽEGOVIĆ Simin Stevo, 1925, Srb, Donji Lapac, kovački šegrt, u NOB od jula 1942, kurir štaba brigade.

P

PACIOVIĆ Anten, 1921, 5. četa, 3. bataljon.

PADOVAN Vitomir, 1915, Korčula, 3. četa, 1. bataljon.

PADOVAN Franje Vitomir, 3. 7. 1917, Korčula, pekar, u NOB od jeseni 1943, kuvar.

PSIĆ Nastko, u spisku ranjenih 1945.

PAIĆ Milan

PAIĆ Miloš, 4. bataljon, poginuo na Trebičniku 4. 4. 1943.

PAIĆ Ilije Nikola, 1914, Donji Lapac, delegat voda, 3. bataljon.

PAIĆ Rade, 1907, Doljani, D. Lapac, sanitetska četa.

PAIĆ Stanko, u spisku ranjenih 1942. godine.

PAJČIĆ Živorada Milovan, 27. 1. 1925, Nakučani, Šabac, u NOB od 25. 9. 1944.

PAESARI Lorenc, Talijan, 1. bataljon.

PAJEVIĆ Blagoje, protivtenkovska četa.

PAJČIĆ Živorada Milovan, 19. 2. 1925, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1944.

PAJIĆ Dušan, prvi sastav 1. bataljona, poginuo 1942.

PAJIĆ Jovan, 1. bataljon.

PAJIĆ Đurđa Jovo, 1900, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1943, kuvar.

PAJIĆ Gnjatije Jovo, 28. 11. 1900, Mala Koza, Perjasica, Vojnić, poštanski službenik, u NOB od 16. 10. 1944.

PAJIĆ Marka Mihajlo, 15. 5. 1920, Golubovac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1943, 3. bataljon.

PAJIĆ Ninka Mihajlo, 1916, Radonja, Vojnić, zanatlija, v.d. komandira voda, 3. kordunaški bataljon.

PAJIĆ Đorđa Milan, 1921, Klokoč, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

PAJIĆ Milorada Milenko (Milanko), 17. 3. 1923, Skupljen, Vladimirci, bravar, u NOB od 1944, 1. bataljon, desetar, poginuo 20. 2. 1945. kod Adaševaca.

PAJIĆ Nikola, delegat voda, 1. bataljon.

PAJIĆ Ilije Nikola, 1914, Doljani, D. Lapac, 4. četa, 3. bataljon.

PAJIĆ Đure Petar, 14. 3. 1908, Doljani, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1942, stariji vodnik, intendantura.

PAJIĆ Predrag, 1925, 3. četa, 2. bataljon.

PAJIĆ Gavre Rade, 1903, Doljani, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

PAJIĆ Mile Stanko, 1925, Slavsko Polje, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon.

PAJIĆ Petra Vitomir, 1925, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

PAJIĆ Vladimir, 1923, Krmno, Kruševac, 3. bataljon.

PAJIĆ Ljubomira Živorad, 10. 3. 1922, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 26. 11. 1944.

PAJKIĆ Miloradov Jovan, 20. 2. 1924, Valjevo, bravar, borac od 15. 9. 1944, 3. bataljon.

PALAŠ Dine Nikola, 2. 8. 1897, Solun, željezničar, u NOB od 23. 12. 1944.

PALIDEV Dragoslav, 1923, 3. četa, 3. bataljon.

PALIĆ Ljubomira Dragoslav, 15. 11. 1923, Crniševo (Garefi u Grčkoj) zemljoradnik, u NOB od 1944.

PALIJA Ilija, 1914, od Bosanskog Novog, automehaničar - žandarmerijski narednik, komandant 2. bataljona (novembar 1942 - februar 1943) poginuo 7. 4. 1945. kao komandant Artiljerijske brigade 6. divizije.

PAMUKOVIĆ Kamilo, prvi sastav 1. bataljona, poginuo 1942.

PANACIĆ Milan, 1920, Dobrić, Šabac, 3. bataljon.

PANGRAC Ivan, 1917, 3. četa, 1. bataljon.

PANIĆ Đorđa Borivoje, 1. 11. 1921, Koceljevo, 3. bataljon.

PANIC Petra Boško, 9. 11. 1920, Karlovac, u NOB od 23. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 7. 5. 1945. kod Svete Jelene.

PANIC Milana Božidar, 1920, G. Grabovica, Valjevo, 2. bataljon, poginuo 1945. u Sremu.

PANIC Jovana Ljubomir, 6. 7. 1925, Beograd, u NOB od 28. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 23. 1. 1945. kod Ilinaca.

PANIĆ Simin Radovan, 25. 7. 1926, Gabrovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PANIĆ O. Spasoje, u spisku poginulih na sremskom frontu.

PANIĆ Ilije Vladimir, 1926, Koceljevo, u NOB od 25. 9. 1944, 2. bataljon, poginuo kod Gradine 12. 4. 1945.

PANTELIĆ Živanov Borivoje, 12. 10. 1923, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 1. 1945.

PANTELIĆ Dobrivoje, 1923, Plužac, Osečina, 3. bataljon.

PANTELIĆ Milanka Dragoljub, 1924, Nakučani, Šabac.

PANTELIĆ Dragutinov Ljubinko, 2. 12. 1925, Lojanice, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, 2. bataljon.

PANTELIĆ Stevanov Milisav, 25. 12. 1926, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

PANTELIĆ Lazarov Milorad, 3. 7. 1914, Osladić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

PANTELIĆ Milosav, 1921, Plužac, Osečina, 2. bataljon.

PANTELIĆ Vasilija Obren, 10. 11. 1914, Osečina, u NOB od 6. 12. 1944.

PANTELIĆ Živoradov Paun, 16. 9. 1921, Suvodanje, Valjevo, radnik, borac od 13. 12. 1944.

PANTELIĆ Milana Radisav, 15. 7. 1923, Vreoci, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

PANTELIĆ Radovan, 1924, 2. četa, 3. bataljon.

PANTELIĆ Radovan, 1925, Drešnica, Trstenik, 3. bataljon.

PANTELIĆ Radovan, 1925, D. Drenova, Trstenik, 1. bataljon.

PANTELIĆ Živojinov Radovan, 15. 8. 1925, Selište, Trstenik, radnik, borac od 3. 12. 1944.

PANTELIĆ Svetislav, 1921, Jalovik, Vladimirci, poginuo kod Zagreba, pokopan 12. 5. 1945. na Mirogoju.

PANTELIĆ Damjana Svetislav, 26. 5. 1926, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PANTELIĆ Veselin, 10. 7. 1926, Jelovik, Vladimirci, 1. bataljon, poginuo kod Sida 19. 1. 1945.

PANTELIĆ Vladimir, 1926, Kragujevac, poginuo 26. aprila 1945, pokopan 27. 4. 1945. u Pakracu.

PANTELIĆ Vojislav, 1925, Ljutice, Koceljevo, 3. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. u Vreocima, sahranjen u Ljuticama (odnio ga otac).

PANTELIĆ Živko, iz Nakučana, Šabac, u NOB od 25. 9. 1944.

PANTIĆ Milorada Blagoje, 1922, Žarkovo, Beograd, delegat voda.

PANTIĆ Milivoje, 1926, Bjeloprica, Kosjerić, sanitet.

PANTIĆ Tihomira Milivoje, 16. 9. 1919, Tubići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944, 1. bataljon.

PANTIĆ Miroslavov Miloš, Kosjerić, 1. 3. 1924, trgovački pomoćnik, borac od 2. 12. 1944.

PANTIĆ Živorada Miroslav, 10. 8. 1923, Gorić, Valjevo, u NOB od 1944, 4. bataljon, mlađi vodnik.

PANJEVIĆ Mile Iso, 1912, Pavlovac, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 4. novembra 1944. kod Radinaca.

PANJKOVIĆ Ilije Dane, 31. 12. 1909, Krbavica, G. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1942.

PANJKOVIĆ Milan, 1. bataljon, u spisku ranjenih 3. 2. 1943. na Cazinskoj planini.

PANJEVIĆ Mile, u jednom spisku pohvaljenih, poginuo na sremskom frontu.

PAPIĆ Ivana Stipe, 12. 12. 1921, Starigrad, Zadar.

PAPIĆ Dragan, iz Kneževca, u NOB od oktobra 1944, izviđačka četa, u spisku poginulih.

PAPOVIĆ Dragiša, iz Kneževca, u NOB od oktobra 1944, izviđačka četa.

PARAMENTIĆ Jevremov Branislav, 21. 3. 1923, Valjevo, krojač, borac, od 1944, intendantura.

PARAMENTIĆ Živorada Miodrag, 17. 7. 1922, Beloševac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

PARAŠKI Georgijev Svetislav, 7. 1. 1914, Srbobran, krojač, u NOB od 22. 12. 1944.

PARELIĆ Vojislav, 27. 7. 1927, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 13. 10. 1944.

PARIĆ Ivanov Stipe, 12. 11. 1921, Starigrad, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1943, desetar.

PARIPOVIĆ Milin Branko, Zvičanov, 5. 3. 1923, Krš, Perušić, u NOB od 1942, 4. bataljon.

PARIPOVIĆ Manin Bude Šecmanov, 1923, Krš, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo kod Kosinja 24. 2. 1944.

PARIPOVIĆ Đure Bude Bušulj, 7. 6. 1894, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942.

PARIPOVIĆ Dušan Mirkačev, 5. 10. 1900, Gospić, 4. bataljon, poginuo kod Ličkog Novog 1943.

PARIPOVIĆ Mirka Dane Mirkačev, 1918, Krš, Gospić, poginuo 1942. kod Krša.

PARIPOVIĆ Mirka Dane, 24. 7. 1918, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

PARIPOVIĆ Mile Dušan Šeker, 20. 1. 1920, Poljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komandir voda.

PARIPOVIĆ Mile Dušan, 7. 8. 1920, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, stariji vodnik.

PARIPOVIĆ Mirka Dušan Mirkačev, 5. 10. 1920, Krš Gospić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 6. 10. 1943. kod Ličkog Novog.

PARIPOVIĆ Mile Gojko, 10. 5. 1930, Poljan, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1943.

PARIPOVIĆ Jovana Manda, 15. 5. 1924, Srb, D. Lapac, 2. bataljon.

PARIPOVIĆ Sime Mane Manister, 19. 8. 1889, Janjče, Gospić, radnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.

PARIPOVIĆ Bude Marko, 17. 3. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komandir voda, 4. bataljon.

PARIPOVIĆ Milan, 1920, Kosinj, kurir, 4. bataljon, poginuo kod Rora (četnici ga nabili na ražanj) jula 1944.

PARIPOVIĆ Miladina Milan, 20. 12. 1916, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo kod Vrepca 2. 3. 1943.

PARIPOVIĆ Marin Manisterov Milan, 1. 1. 1923, Janča, Gospić, u NOB od 1941, 1. bataljon.

PARIPOVIĆ Pere Milan, 12. 5. 1914, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, komandir voda, poginuo na Mliništima sredinom januara 1944.

PARIPOVIĆ Vuje Milan Vujanov, 2. 3. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo kod Bruvna 11. 2. 1943.

PARIPOVIĆ Miladina Milan Lazičin, 20. 12. 1916, Krš, 4. bataljon, poginuo na Vrebačkoj stazi u jesen 1943.

PARIPOVIĆ Miodrag, 1. bataljon.

PARIPOVIĆ Petrova Milba, 20. 12. 1921, prva kuvarica 4. bataljona, poginula u jesen 1942.

PARIPOVIĆ Mihaila Nikola Kokanov, 28. 10. 1926, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, komandir voda, 4. bataljon.

PARIPOVIĆ Dane Petar, 1909. Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

PARIPOVIĆ Dane Petar Pejica, 23. 9. 1919, u NOB od 1941, 4. bataljon, ranjen na Cazinskoj planini februara 1943, nestao u ešelonu centralne bolnice u Bosni.

PARIPOVIĆ Jovin Petar, 7. 3. (ili 15. 4.) 1921, Krš, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 7. 7. 1942, komandir sanitetske čete, potporučnik.

PARIPOVIĆ Mile Petar Biljkov, 2. 9. 1921, Krš, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1944 (35. divizija).

PARIPOVIĆ Miladina Stevo Lazičin, 7. 1. 1921, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1944. kod Kosinja (Komanda mesta).

PARIPOVIĆ Mile Todor Tode, Zvičanov, 1. 12. 1924, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1. 4. 1942, 4. bataljon, komandir čete, potporučnik.

PARIZANOVIĆ Momčilo Moša, iz Zeleznika, izviđačka četa.

PARMAČ Antin Stanko, 1913, Opuzen, komandir 3. čete, u prvom sastavu 1. bataljona, narodni heroj.

PARUN Jane, u prvom sastavu 1. bataljona.

PASKAŠ Bogdan, iz Široke Kule, 2. bataljon.

PASKAŠ Mile Stojan, 1910, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941, 1. bataljon.

PASTUK Ivanov Đuro, 1. 5. 1925, Gromačnik, Sl. Brod, električar, u NOB od 30. 11. 1944, izviđačka četa.

PASTUNOVIĆ Josip, desetar.

PAŠIĆ Radojev Živko, 1915, Novaci, Ub, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PAŠOVIĆ Milin Radovan, 5. 7. 1924, Planinica, Mionica, zemljoradnik, borac od 1. 10. 1944.

PATKA I. Šandor, 1919, 1. bataljon.

PATANIJANOŠ Ratomira Jane, 25. 7. 1920, Novi Itebej, Žitište, u NOB od 1. 5. 1945, 3. bataljon, nestao kod Miloševaca 4. 5. 1945.

PATARAN Fabijan, iz Sinca, 3. bataljon, poginuo kod Valjeva 12. 9. 1944.

PATJEHAT Viktor, 1914, Draguč, Pazin, 3. četa, 2. bataljon.

PAULIĆ Rade David, 1917. (ili 1915), Brotnja, D. Lapac, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Pazarišta, 29. 9. 1942.

PAULIĆ Đure Dušan, 1920, Brotnja, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, delegat voda, 1. bataljon, poginuo kod Livna jula 1944.

PAULIĆ Đure Đuro, 1915, Donji Lapac, u NOB od 1941, komesar čete, 1. bataljon.

PAULIĆ Obrada Đuro, 1908, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon umro od tifusa u Brotnji aprila 1943.

PAULIĆ Milutin, 1913, Brotnja, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, kuvar.

PAUNOVIĆ Alimpije, 2. četa 1. bataljon.

PAUNOVIĆ Radivoja Arsenije, 1926, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, minobacačka četa.

PAUNOVIĆ Save Bogoljub, 22. 3. 1922, Rakar, Mionica, 2. bataljon.

PAUNOVIĆ Branislav, 1925, 1. četa, 2. bataljon.

PAUNOVIĆ Matije Branko, 4. banijski bataljon, u spisku boraca općine Petrinja.

PAUNOVIĆ Trivunov Branislav, 1924, Kunovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

PAUNOVIĆ Milan, 1919, zemljoradnik, 10. 10. 1942. desetar u rezervnoj četi.

PAUNOVIĆ Jovo, 1. bataljon.

PAUNOVIĆ Vase Dragan, općina Petrinja, 4. banijski bataljon.

PAUNOVIĆ Adama Dušan, 4. banijski bataljon, Petrinja.

PAUNOVIĆ Jovana Milorad, iz Beograda, 3. bataljon, poginuo 5. 11. 1944. kod Stare Bingule.

PAUNOVIĆ Jovana Jovan, 4. banijski bataljon, Petrinja.

PAUNOVIĆ Stanka Jovo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

PAUNOVIĆ Najdana Ljutomir, 1926, Lukovo, Svrlijig, u spisku ranjenih 13. 4. 1945. kod Gradišta.

PAUNOVIĆ Mirkov Milovan, 1925, Tubići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

PAUNOVIĆ Jovana Milan, Petrinja, 4. banijski bataljon.

PAUNOVIĆ Slavkov Ozren, 1920, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

PAUNOVIĆ Tihomira Radenko, 26. 12. 1923, Sanković, Mionica, 1. bataljon.

PAUNOVIĆ Radisav, 1. bataljon.

PAUNOVIĆ Čedomira Radojko, 15. 12. 1926, Barajevo, zemljoradnik, u NOB, od 1944.

PAUNOVIĆ Mirka Simo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

PAUNOVIĆ R. Svetislav, 1914, 1. bataljon.

PAUNOVIĆ Vladislav, 1926.

PAUNOVIĆ Milosava Vojislav, 10. 9. 1926, Barajevo, u NOB od 1944.

PAUČIĆ Gregora Vilim, 1925, Cerkno, Idrija, 3. četa, 1. bataljon.

PAVIČIĆ Savin Božo, 1. 1. 1922, Škare, Otočac, učenik učiteljske škole, borac od 1941, komandir 1. pa 4. bataljona.

PAVIČIĆ Joso, iz Vukšića, Gospić, desetar, 3. bataljon, poginuo 1. 11. 1944. na Cekićkom salašu, sahranjen na groblju u Velikim Radincima.

PAVIČIĆ Damin Milan, 14. 10. 1924, Škare, đak učiteljske škole, u NOB od 1941, zamjenik komesara 4. bataljona (oktobar-februar 1943).

PAVIČIĆ Nikole Miloš, 14. 1. 1922, Vrebac, Gospić, šnajder, u NOB od 27. 12. 1944, borac - krojač.

PA VIĆ Milojev Branimir, 8. 7. 1920, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

PA VIĆ Milin Dušan, 22. 5. 1924, Smoković, Zadar, radnik, u NOB od 26. 9. 1943, v. d. desetar.

PAVIĆ Mihajlo, u spisku ranjenih u borbi za Lađevac 11. 11. 1942.

PA VIĆ Ante Miroslav, 8. 7. 1924, Sukošan, Zadar, u NOB od 27. 9. 1942, od 8. 11. 1943. desetar, 1. bataljon.

PAVIĆ Ilijin Vladimir, 26. 10. 1926, Koceljevo, krojač, u NOB od 24. 9. 1944, desetar.

PAVIĆ Marinka Živorad, 1917, Veselinovac, Valjevo, poginuo 20. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

PAVKOVAN Zlatan, iz Sušaka, poginuo kod Travnika 2. 12. 1943, sahranjen u Vučerskom.

PAVKOVIĆ Dane, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Dane Dragan, 1925, Osredci, D. Lapac, u NOB od 20. 11. 1942, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Dušan, 2. bataljon, vodnik u 3. četi.

PAVKOVIĆ Đure Dušan, 22. 2. 1924, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1941, operativni oficir 1. bataljona.

PAVKOVIĆ J. Dušan, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Kukice Dušan, iz Osredaka, komandir čete, poginuo na sremskom frontu 1945.

PAVKOVIĆ Mile Dušan, 1910, Osredci, D. Lapac, 2. bataljon, poginuo 17. 10. 1944. u Beogradu.

PAVKOVIĆ Mile Dušan, 1914, Osredci, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, komesar čete, 3. bataljon, poginuo u Lipovcu 6. 4. 1945.

PAVKOVIĆ M. Dušan, 4. 9. 1914, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1942, stariji vodnik, zamjenik komandira čete.

PAVKOVIĆ Stevana Dušan, desetar, 1. bataljon, poginuo septembra 1943. u Otočcu.

PAVKOVIĆ Stevana Dušan, 1903, Osredci, D. Lapac, radnik, Srbin u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Drvaru 25. 5. 1944.

PAVKOVIĆ Stevana Stevića Dušan, 1919, Osredci, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na maršu za Srbiju augusta 1944.

PAVKOVIĆ Mile Đuro, 1917. (ili 1920), Osredci, Srb, seljak, u NOB od 1941, smrtno ranjen 22. 10. 1942. u Glini.

PAVKOVIĆ Ilije Gajo, 12. 1. 1909, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1941, zastavnik, intendant.

PAVKOVIĆ Ilije Gojko, 10. 7. 1909, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Jandrijina Mara, 11. 12. 1925, Dugopolje, D. Lapac, domaćica, u NOB od 9. 10. 1942, bolničarka, sanitet.

PAVKOVIĆ Janče Mile, iz Osredaka, poginuo februara 1943. na Zuleševici.

PAVKOVIĆ Branislavljeva Mica, 10. 10. 1927, Beograd, knjigovezac, u NOB od 30. 12. 1944, prištapska četa.

PAVKOVIĆ Mićo, 1903, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Petra Peke Mićo, 1909, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, 3. bataljon, poginuo 17. 10. 1944. u Beogradu.

PAVKOVIĆ Milan Mićo, desetar, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 1. 2. 1945. kod Adaševaca.

PAVKOVIĆ Milan, iz Srba, 1. bataljon, u spisku ranjenih na Zuleševici 22. 2. 1943.

PAVKOVIĆ Gavre Milan, 1917, Osredci, Srb, ložič, Srbin, u NOB od 20. 10. 1944, 3. bataljon, poslije ranjavanja umro u Dobanovcima 6. 2. 1945.

PAVKOVIĆ Milin Milan Mile, 1923, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo februara 1943. na Zuleševici.

PAVKOVIĆ Miljana Milan, 3. bataljon, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

PAVKOVIĆ Jovice Mile, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.

PAVKOVIĆ Jovanov Mirko Mile, 1909, Osredci, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, umro od tifusa u Osredcima marta 1943.

PAVKOVIĆ Jovanov Nikola, 9. 5. 1922, Osredci, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, komandant Četvrtog bataljona (od 1. 11. 1944. do 16. 3. 1945) i komandant 1. bataljona (od 16. 3. 1945).

PAVKOVIĆ Nikola, 1904, Osredci, Donji Lapac, u spisku ranjenih (1. bataljon) 26. 12. 1942. kod Raduča.

PAVKOVIĆ Ilijin Nikola, 1911, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo kod Pađena aprila 1943.

PAVKOVIĆ Pajica, 1924, Srb, Donji Lapac, u NOB od 22. 2. 1942, 2. četa, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Danin Pajica, 1. 6. 1920, Osredci, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik, komandanta bataljona, poručnik.

PAVKOVIĆ Jovičin Rade, 1926, Osredci, Donji Lapac, 1. bataljon, delegat voda, poginuo u Srednjoj Gori u jesen 1943.

PAVKOVIĆ Jovanov Rade, 1915, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo novembra 1944. (2. brigada).

PAVKOVIĆ Mile Rade, 1925, Osredci, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Mrkonjić Grada 1944.

PAVKOVIĆ S. Rade, intendant, 1. bataljon.

PAVKOVIĆ Nikolin Simo, 6. 2. 1920, Osredci, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar 3. čete (jun - jul 1943).

PAVKOVIĆ Rade Raše Stevan, 1902, (ili 1909), Osredci, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od augusta 1942, 1. bataljon, umro od tifusa juna 1943, u Krbavici.

PAVKOVIĆ Rašin Stevan, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.

PAVKOVIĆ Ilije Uroš, 1912, Osredci, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, poginuo na Pađenima u aprilu 1943.

PAVKOVIĆ Save Vlado, 10. 2. 1924, Osredci, D. Lapac, 2. bataljon.

PAVKOVIĆ Vojislav, 1. četa, 2. bataljon.

PAVKOVIĆ B. Živko, 1925, izviđačka četa.

PAVLICA Petra Dane Brodar, 1922, Počitelj, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir voda.

PAVLICA Perišnin Dmiatar, iz Počitelja, u NOB od 1941, 2. bataljon, teško ranjen umro u bolnici Bijeli Potoci u proljeće 1943.

PAVLICA Petra Dušan, 1904, Počitelj, Gospić, žandarm, u NOB od početka 1942, prvi intendant 2. bataljona, poginuo 1. 10. 1942. u Kruščici.

PAVLICA Manin Geno, Komić, Udbina, zemljoradnik, u NOB od 3. 9. 1944, zastavnik, delegat voda, 2. bataljon.

PAVLICA M. Iso Palavoda, 1920, Počitelj, Gospić, zanatlija, u NOB od 1941, zamjenik komandira čete, 2. bataljon, poginuo aprila 1945. kod Sinja (19. divizija).

PAVLICA Sovilj Petra Jela, 1924, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od 1943, član kulturno-prosvetne ekipe.

PAVLICA Jovo, iz Počitelja, Gospić, u spisku ranjenih, 29. 4. 1943.

PAVLICA Ilijin Milan Mićo, 1907, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 2. bataljon.

PAVLICA Ilije Mile, 11. 2. 1921, Komićko Poljice, T. Korenica, 2. bataljon, poginuo 15. 4. 1944, kod Srba.

PAVLICA Miloš, iz Počitelja, poginuo 4. 4. 1943. kod Zegara.

PAVLICA Milanov Nikola Nikica, iz Počitelja, komandir čete, 2. bataljon.

PAVLICA Petar, upravnik brigadne ambulante.

PAVLICA Petar, 1. bataljon, zamjenik komandira 2. čete.

PAVLICA Nine Petar Perica, 1923, Počitelj, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo u Sadilovcu 30. 6. 1942.

PAVLICA Milana Petar, 15. 1. 1920, Počitelj, Gospić, podoficir, u NOB od aprila 1942, zamjenik komandira čete, 2. bataljon.

PAVLIČIĆ Mate, iz Mušaluka, poginuo 4. 4. 1943. kod Žegara.

PAVLICA Erak Mitrova Marija, 1926, Paklarić, Gračac, inženjerska četa.

PAVLOV Brankov Milan, 13. 10. 1915, Kikinda, oficir BVJ, u NOB od 10. 3. 1945, izviđačka četa.

PAVLOVIĆ Blagoje, 1915, Bajevac, Lajkovac, 4. bataljon.

PAVLOVIĆ Blagoje, 1915, Baljevac, Obrenovac, 1. bataljon.

PAVLOVIĆ Vasin Branimir, 20. 9. 1916, Ravna Reka, Despotovac, berberin, borac od 27. 12. 1944, 3. bataljon.

PAVLOVIĆ Ljube Branislav, 20. 8. 1921, Brankovina, Valjevo, kovač, u NOB od 22. 9. 1944, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Stanimira Branislav, 10. 11. 1927, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Branko, Brankovina, Valjevo, u NOB od 1944, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Budimir, 1923, Omašnica, Trstenik, 1. bataljon.

PAVLOVIĆ Mile Budimir, 15. 3. 1923, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Radomira Budimir, 1920, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo kod Lipovca 6. 4. 1945.

PAVLOVIĆ Vojislavov Čedomir, 15. 6. 1910, Ratare, Paraćin, radni vod, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Čedomira Dragoljub, 1916, Robaje, Mionica, u NOB od 15. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 13. 4. 1945, kod Gradišta.

PAVLOVIĆ S. Dragoljub, 1920, iz Robaja, Mionica.

PAVLOVIĆ Vlastimira Jelenko, 22. 10. 1927, Zarožje, Bajina Bašta, zemljoradnik, u NOB od 6. 2. 1944, nestao na sremskom frontu.

PAVLOVIĆ Lukin Dušan Drmunov, 17. 5. 1925, Lipovo Polje, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon.

PAVLOVIĆ Jordan, 1920, Pričević, Valjevo, 3. bataljon.

PAVLOVIĆ Mijin Josip, 10. 10. 1904, Jezerane, Otočac, radnik, u NOB od 9. 5. 1942.

PAVLOVIĆ Milisava Jovica, 15. 5. 1926, Golubac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Stanimirova Kosa, 25. 11. 1921, Smederevo, domaćica, u NOB od 10. 12. 1944, higijeničarka.

PAVLOVIĆ Stanimirova Konstadinka, 8. 2. 1921, Kusadak, Smederevska Palanka, domaćica, borac od 10. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Milana Ljubiša, 20. 10. 1926, Beograd, dak, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Dragoljubov Matija, 29. 1. 1922, Ratkovac, Mionica, trgovački pomoćnik, u NOB od 15. 9. 1944, zastavnik, delegat voda.

PAVLOVIĆ Vladimirov Mihajlo, 2. 3. 1925, Ratkovac, M. Crkva, Mionica, đak, u NOB od 10. 10. 1944.

PAVLOVIĆ Gavre Milan, 20. 1. 1917, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 19. 10. 1944, ranjen u Ilincima, umro 6. 2. 1945. u Adaševcima.

PAVLOVIĆ Petrov Mile Pejkanov, 1. 11. 1918, Lipovo Polje, 4. bataljon, poginuo 16. 6. 1943. (Komanda mjesta Kosinj).

PAVLOVIĆ Dragoljubov Miloško, 28. 1. 1920, Ratkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Milorad, 1926, 1. četa, 3. bataljon.

PAVLOVIĆ Aleksandra Milorad, 15. 1. 1927, Boždarevac, Barajevo, opančar, u NOB od 1944, 4. četa, 1. bataljon.

PAVLOVIĆ Borivojev Milorad, 14. 8. 1924. Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

PAVLOVIĆ G. Milorad, 1926, 1. četa, 3. bataljon.

PAVLOVIĆ Milivojev Milorad, 16. 10. 1923, Debar, maturan, u NOB od 17. 11. 1944, crtač.

PAVLOVIĆ Dragomira Milovan, 10. 6. 1926, Ranilovac, Arandelovac, zemljoradnik, u NOB od 22. 10. 1944.

PAVLOVIĆ Radojev Milovan, 30. 5. 1927, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Milutin, 1. četa, 1. bataljon.

PAVLOVIĆ Miljko, 1923, Omašnica, Trstenik, 1. četa, 4. bataljon.

PAVLOVIĆ Miodrag, 1. 9. 1926, Brankovina, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 9. 1944.

PAVLOVIĆ Milanov Miodrag, 29. 3. 1925, Pajkovac, D. Krčin, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Milivoja Miodrag, 16. 12. 1922, Maškara, Varvarin, u NOB od 7. 6. 1944, v. d. komesara čete, 1. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

PAVLOVIĆ Mirko, 1923, 1. četa, 4. bataljon.

PAVLOVIĆ D. Mitar, delegat voda, 1. četa, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Momir, 1921, protivtenkovska četa.

PAVLOVIĆ Lj. Momir, 1921, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Mane Nedjeljko Relja, 15. 1. 1923, Lipovo Polje, Perušić, đak, u NOB od 12. 4. 1942, zamjenik komesara čete, 4. bataljon, ranjen u Klapavicama januara 1943.

PAVLOVIĆ Milorada Ostojica, 15. 12. 1913, Kalinovac, Ub, u NOB od 1. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

PAVLOVIĆ Perica, 1922, D. Lapac.

PAVLOVIĆ Milanov Petar, 28. 6. 1921, Kneževac, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Milutina Radisav, 12. 7. 1926, Beljevac, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

PAVLOVIĆ Rankov Radisav, 2. 5. 1926. M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944, 2. bataljon, poginuo 19. 2. 1945. kod Strošinaca, gdje je i sahranjen.

PAVLOVIĆ Radmila, 1922 (ili 1924), 2. bataljon, bolničarka.

PAVLOVIĆ Petrova Radmila, 15. 9. 1923, Božidarevac, Barajevo, krojačica, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Ž. Radojica, 1919, Zukva, u NOB od 8. 9. 1944.

PAVLOVIĆ Radomir, 1919, intendantura.

PAVLOVIĆ Stojanov Radosav, 7. 6. 1924, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Rankov Radosav, 1926, Mala Kruševica, Varvarin, 1. četa, 2. bataljon, poginuo 9. 4. 1945. kod Drenovaca.

PAVLOVIĆ Branimira Radovan, 2. 2. 1926, Golubac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

PAVLOVIĆ J. Radovan, 1922, vodnik, 4. četa, 1. bataljon.

PAVLOVIĆ Tihomira Radovan, 16. 6. 1922, Jagodina (Svetozarevo), podoficir, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Jovanov Randel, 25. 6. 1920, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Nikodima Razmir, 8. 12. 1919, Markova Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, intendantura.

PAVLOVIĆ Sofija, iz Kosinja, 4. bataljon.

PAVLOVIĆ Dušana Soka, 1923, Lipovo Polje, Perušić, domaćica, u NOB od 1942, četa za vezu.

PAVLOVIĆ Milisava Stevan, 12. 2. 1922, Golubac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, borac.

PAVLOVIĆ Spasoja Velisav, 27. 4. 1922, Jasenica, Valjevo, radnik, u NOB od 9. 10. 1944, 4. bataljon.

PAVLOVIĆ Vitomir, 1915, 2. četa, 3. bataljon.

PAVLOVIĆ Životijev Vitomir, 9. 4. 1915, Pakovac, D. Krčin, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Savin Vlade, 12. 2. 1924, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 10. 5. 1942, desetar.

PAVLOVIĆ Alekse Vladeta, 11. 5. (ili 25. 4.) 1926, Cairi, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

PAVLOVIĆ Velisava Vladeta, poginuo na sremskom frontu.

PAVLOVIĆ Hristivojev Vladimir, 1. 1. 1925, Donji Dušnik, Gadžin Han, trgovački pomoćnik, borac od 6. 12. 1944, 4. pa 3. bataljon.

PAVLOVIĆ Milanov Vladimir, 4. 12. 1925, Beograd, trgovački pomoćnik, borac od 6. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Đorđev Vojislav, 17. 10. 1920, Miljkovac, Gadžin Han, stolar, u NOB od 6. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Đurđev Vojislav, 15. 10. 1920, Miljkovac, Gadžin Han, opančar, u NOB od 6. 12. 1944.

PAVLOVIĆ Marka Vojislav, 16. 8. 1909, Obrva, Kraljevo, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Živka Vojo, 10. 10. 1914, Latković, Ljig, krojač, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Milana Zdravko, 10. 11. 1922, Kaona, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Njegovana Zdravko, 5. 4. 1926, Golubac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PAVLOVIĆ Bogosava Živko, 6. 8. 1925, Umka, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

PAVLOVIĆ J. Živorad, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

PAVLOVIĆ Milisavov Živorad, 22. 12. 1922, Ratkovac, M. Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

PAVULOVIĆ Radivoja Svetislav, 25. 10. 1919, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

PAVLJEVIĆ Luke Dušan, 17. 5. 1925, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

PEĆANAC Đure Branko, 21. 9. 1920, Kupirovo, D. Lapac, radnik u NOB od 1941, zamjenik komesara 1. čete, 1. bataljon, poginuo 22. 10. 1942. u Glini.

PEĆANAC Petra Dragan, Kupirovo, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, desetar, 1. bataljon.

PEĆANAC Nikole Dušan, 1914, Dobroselo, D. Lapac, u prvom sastavu 1. bataljona.

PEĆANAC Nikolin Dušan, 22. 7. 1919, Kupirovo, D. Lapac, elektromehaničar, u NOB od 27. 7. 1941, poručnik, referent saniteta brigade,

PEĆANAC Pere Đuro, 1924 (ili 1925), Kupirovo, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, delegat voda, poginuo kod Gračaca januara 1943.

PEĆANAC Milka, u spisku odlikovanih ordenom za hrabrost.

PEĆANAC Kecman Petra Savka, 1925, u NOB od 25. 3. 1942, 2. bataljon.

PEĆARIĆ Mile, Lešće, Otočac, u spisku ranjenih.

PEĆNIK Francov Franc, 14. 12. 1917, Trbovlje, šofer, u NOB od 24. 12. 1944.

PEIĆ R. Damjan, iz Novaka, Aleksandrovac, komandir odjeljenja topova 76 mm.

PEIĆ Stevana Vlado, 1912, Dugopolje, D. Lapac, 1. bataljon, radni vod.

PEINOVIĆ Damin Mile, 1914, Vrhovine, Otočac, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.

PEINOVIĆ Mladen, iz Tuka, T. Korenica, vodnik.

PEINOVIĆ Damjanov Petar, 1910, Vrhovine, Otočac, poginuo 15. 8. 1944. na Zelengori.

PEINOVIĆ Mile Rade, 1923, Brinje, Otočac, vodnik, 3. bataljon. U spisku ranjenih 19. 4. 1945.

PEJAKOVIĆ Jovo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

PEJIČIĆ (PEJČIĆ) Nikole Miodrag, 30. 3. 1927, Maškare, Varvarin, u NOB od 17. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

PEJIĆ Jovana Božidar Boško, 1919, Osredci, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 20. 10. 1944, poginuo u proboju sremskog fronta aprila 1945.

PEJIĆ Nikole Božo, 1925, Osredci, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1943, 1. bataljon, ranjen, nestao u Bosni augusta 1944.

PEJIĆ Dragan, Osredci, Lapac, vodnik, teže ranjen 16. 9. 1943.

PEJIĆ Dušan, u spisku nestalih u toku NOB.

PEJIĆ Spire Đuro, 1922. (ili 1925), L. Osredci, D. Lapac, u NOB od marta 1942, 2. bataljon, poginuo februara 1943. kod Boričevca.

PEJIĆ Mile Gojko, 1912 (ili 1913), Osredci, D. Lapac, trgovački pomoćnik, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, ubili ga četnici u Nadurljaju juna 1944.

PEJIĆ Milanov Gojko, 1919, Osredci, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete, poginuo kod Srba aprila 1944.

PEJIĆ Spire Milan, 1919. (ili 1921), Osredci, D. Lapac, 1. bataljon, desetar, poginuo 16. 4. 1942. kod Jezerana.

PEJIĆ Živojina Mileta, 3. 12. 1920, Ušće, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PEJIĆ Simin Milomir, 10. 5. 1912, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 10. 2. 1942, desetar.

PEJIĆ Stevana Nikola Nino, 1924, Osredci, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Brušanima 3. 10. 1943.

PEJIĆ Pero, vodnik, u spisku nestalih u toku NOB-a.

PEJIĆ Mile Petar Pero, 1925, Srb, zamjenik komesara čete, 1. bataljon, u NOB od 1941, poginuo kod Nebljusa 21. 10. 1943.

PEJIĆ Dragutinov Predrag, 8. 10. 1915, Rabaje, Rajković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PEJIĆ Živojina Stanko, 13. 5. 1926, Ušće, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PEJIĆ Cvitka Stojan, 6. 5. 1932, G. Katun, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PEJIĆ Stevana Vlado, 3. 10. 1911, Osredci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942, šef kuhinje.

PEJIĆ Bajе Živorad, 16. 6. 1912, Stubline, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PEJIĆ Mitka Života, poginuo na sremskom frontu.

PEKEZ Petrov Milovan, u spisku poginulih kod Vrbanje 9. 4. 1945.

PEKIĆ Đuro, 3. kordunaški bataljon.

PEKIĆ Marka Mile, 1923, Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 20. 6. 1944. (8. divizija).

PEKIĆ Miloša Miloš, Brdo Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

PEKIĆ Petar, iz Međedaka, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, komandir voda.

PEKIĆ Miloša Stevan, 1919, Bukovica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

PELIVANO VIĆ Milutin, 1. bataljon.

PELIVANO VIĆ Svetozarov Miodrag Mikica, 30. 1. 1926, Valjevo, učenik, u NOB od 1941, delegat voda, 3. bataljon, teško ranjen 19. 1. 1945.

PEJINOVIĆ Jove Luka, 1919, Smiljan, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PEJINOVIĆ Bude Manojlo Mane, 24. 4. 1922, Klenovac, Gospić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

PEJINOVIĆ Dacinov Janko iz Raduča, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

PEJNOVIĆ Damin Milan Taša, iz Smiljana, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

PEJNOVIĆ Jovana Jovica Nikola Nikica, 27. 10. 1921, Tuk, T. Korenica, u NOB od 1941, politički komesar brigade, 1943, od oktobra 1944. komesar 6. proleterske divizije.

PEJNOVIĆ Lukin Marko, 30. 11. 1922, Podgorač, Našice, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

PEJNOVIĆ Mile Mica, 1924, Raduč, Gospić, sanitet.

PEJNOVIĆ Nikola, iz Krša, 4. bataljon, u ljeto 1944. vraćen u Liku.

PEJNOVIĆ Jove Nikola, 1917, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo na Zelengori 17. 8. 1944.

PEJOVIĆ T. Blagoje, 21. 2. 1921, Popovljane, Suva Reka, pekar, u NOB od 23. 12. 1944, PA četa, ranjen 16. 4. 1945.

PEJOVIĆ Živote Miloje, 1920, Rosići, Kosjerić, 3. bataljon.

PEJOVIĆ Životin Miloje, 7. 4. 1921, Rosići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

PERČEVIĆ Vidakov Mihailo, 7. 10. 1912, Beograd, sudski pripravnik, u NOB od 1941, u brigadi od 1. 1. 1945. prethodno radio u komisiji za ratne zločine.

PERČIĆ Ivan, glazbenik.

PERENČIĆ Ranko, petrinjska općina, 4. banijski bataljon.

PERENČEVIĆ Petra Žarko, 24. 3. 1924, Ostrožin, Vrgin Most, 3. bataljon, sekretar aktiva SKOJ-a.

PERIĆ Vračar Staniša Anda, 1924, Mekinjar, Udbina, domaćica, u NOB od 1942, četa za vezu.

PERIĆ Popović Petra Ankica, 1925, Tolić, Udbina, u NOB od 1942, vodnik, 1. bataljon.

PERIĆ Vojislava Borivoje, 15. 6. 1924, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PERIĆ Borisava Branivoje, 26. 5. 1923, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 26. 10. 1944.

PERIĆ Dušana Čedomir, Koceljevo, u NOB od 23. 9. 1944, četa za vezu.

PERIĆ Dragutina Čedomir, 9. 10. 1927, Ljutice, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1944.

PERIĆ Petra Jovo, 1921, Donji Srb, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen 26. 12. 1942, poginuo u koloni Centralne bolnice u Bosni 13. juna 1943.

PERIĆ Julijev Marko, 26. 4. 1914, Osijek, električar, u NOB od 1914, politički delegat, 3. bataljon.

PERIĆ BURSAC Mile Milka, 1925, Tolić, Udbina, u NOB od februara 1942, bolničarka, 1. bataljon.

PERIĆ Miloš, desetar.

PERIĆ Rade Miloš, 1909, Ključar, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

PERIĆ Petrov Milovan, 24. 11. 1923, Tounjski Tržić, Primišlje, Slunj, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1944.

PERIĆ Petrov Radoje, 4. 7. 1920, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1944.

PERIĆ Svetislava Slavoljub, 28. 8. 1920, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PERIĆ Bude Stevo, 20. 9. 1908, Studenci, Gospić, u NOB od 15. 5. 1942, 3. bataljon, stariji vodnik, teško ranjen u borbi za Slavonski Brod 19. 4. 1945.

PERIĆ Stevo, u prvom sastavu 1. bataljona.

PERIĆ S. Živadin, 1922. (ili 1927), Ljutice, Koceljevo, 3. bataljon, poginuo 22. 1. 1945.

PERIŠIĆ Aleksandar, 1923, 3. četa, 3. bataljon.

PERIŠIĆ Miljkov Aleksandar, 15. 10. 1922, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

PERIŠIĆ Svetozara Ljubomir, 11. 11. 1912, Grocka, Beograd, bravar, u NOB od 16. 11. 1944, 3. bataljon, nestao 16. 4. 1945. kod Gornjeg Slatnika.

PERIŠIĆ Dragiše Milorad, poginuo na sremskom frontu.

PERIŠIĆ Blagojev Milovan, 10. 5. 1910, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 19. 11. 1944.

PERIŠIĆ S. Novica, 20. 12. 1925, Malološiste, Doljevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PERIŠIĆ Nedeljka Radisav, 1921, D. Pološnica, Kosjerić, 3. bataljon.

PERIŠIĆ Stanoja Radomir, 1922, Kosjerić, izviđačka četa.

PERIŠIĆ Stanoja Radomir, 14. 3. 1922, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PERIŠIĆ Stanoja Radovan, 2. 11. 1924, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PERKOVIĆ Perko, 1923, 3. četa, 2. bataljon.

PERLIĆ Nikola, 1912, radnik, Hrvat, u NOB od 1. 4. 1942, 4. banijski bataljon, komandir čete.

PERMAN Milivoj, glazbenik.

PEROVIĆ Lazara Vladimir, 9. 4. 1923, Bos. Aleksandrovac, Banja Luka, u NOB od 20. 8. 1941, 1. bataljon, komandir voda.

PERŠULIĆ Ivan, 1924, Rijeka, 4. četa, 3. bataljon.

PEŠIĆ R. Bogoljub, 1925, 3. četa, 1. bataljon.

PEŠIĆ S. Branko, 12. 4. 1925, Lopatanj, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1944.

PEŠIĆ Zivka Dragoljub, 18. 3. 1921, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

PEŠIĆ Radosava Dragosav, 3. 3. 1925, Močvare, srez tamnavski, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PEŠIĆ Milanov Đorđe, 13. 5. 1926, Preševo, đak, borac od 30. 11. 1944.

PEŠIĆ S. Momčilo, 1. 1. 1922, Veliki Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

PEŠIĆ Novica, 1925, Malošiste, Doljevac, 2. bataljon, 2. četa.

PEŠIĆ Slavko, 1924, 1. četa, 2. bataljon.

PEŠIĆ Stojan, 1926, 3. bataljon.

PEŠIĆ Ljubomira Živorad, poginuo na sremskom frontu.

PEŠOVIĆ Jovana Milorad, 12. 10. 1921, Brežde, Mionica, 2. bataljon.

PEŠOVIĆ Milivoja Stanislav, 1927, Mionica, prateća četa.

PEŠKIR Miloš, 1921, zemljoradnik, 10. oktobra 1942. delegat voda u rezervnoj četi.

PEŠOVIĆ Prokin Milorad, u spisku poginulih kod Lipovca, 5. 4. 1945.

PETAJEVIĆ Todora Mirko, 11. 10. 1925. Skoplje, piljar, u NOB od 1944. desetar.

PETAKOVIĆ Andrije Stojadin, 18. 3. 1922, Gornja Orevisa, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETAŠEVIĆ Perin Slobodan, 1. 8. 1923, Bežanija, Zemun, radnik, borac od 24. 10. 1944.

PETAK Valentin, 1919, 3. četa, 1. bataljon.

PETENE Francov Valentin, 5. 1. 1919, Prevalje, Ravne na Koroškem, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944.

PETKOVIĆ, mitraljezac, 3. četa, 4. bataljon, naročito se istakao i pohvaljen 4. 8. 1943.

PETKOVIĆ Zivojinov Andreja, 4. 9. 1922, Miljkovac, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, poginuo 5. aprila 1945. kod Batrovaca.

PETKOVIĆ Bogdan, 1912, 3. četa, 5. bataljon.

PETKOVIĆ Zivojinov Bogoslav, 8. 12. 1924, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

PETKOVIĆ Jankov Borivoje, 3. 3. 1915, Kragujevačka Rača, činovnik, borac od 20. 12. 1944.

PETKOVIĆ Dušana Branislav, 1922, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

PETKOVIĆ Vojislavov Branko, 23. 9. 1918, Šapići, Lazarevac, kobasičar, borac od 8. 10. 1944.

PETKOVIĆ Janka D Mitar, 1907, seljak, u NOB od 20. 10. 1941, 3. bataljon, poginuo 8. 1. 1944. u Majdanu kod Mrkonjić Grada.

PETKOVIĆ Ž. Dobroslav, 1923, 5. četa, 3. bataljon.

PETKOVIĆ Jovana Dragomir, 15. 6. 1927, Sebevranje, Vranje, u NOB od 21. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

PETKOVIĆ Jelenkov Aćim, 16. 9. 1925, Miljkovac, Gadžin Han, krojač, u NOB od 6. 12. 1944.

PETKOVIĆ Živorada Jovan, 20. 6. 1925, Planinica, Mionica, 3. bataljon.

PETKOVIĆ Milan, desetar.

PETKOVIĆ Markov Mile, 1923, Ostrvica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PETKOVIĆ Stevana Mile Brljo, 1922, Ostrvica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PETKOVIĆ Miodrag, 1924, 1. četa, 2. bataljon.

PETKOVIĆ Aleksandra Miodrag, 1922, Miljkovac, Gadžin Han, u NOB od 6. 12. 1944.

PETKOVIĆ Petrov Miodrag, 25. 4. 1922, Miljkovac, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PETKOVIĆ Rankov Miodrag, 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

PETKOVIĆ Dragoljuba Ostoja, 15. 2. 1927, Trbušac, Vladimirci, 1. bataljon, pa inženjerijska četa.

PETKOVIĆ Branka Radoš, 14. 9. 1920, V. Drenova, Trstenik, poljoprivredni tehničar, u NOB od 25. 10. 1944.

PETKOVIĆ Milorada Ratko, 7. 4. 1920, Planinica, Mionica, seljak, u NOB od 8. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

PETKOVIĆ Stamen, 1927, 1. četa, 2. bataljon, poginuo kod Vrbanje 9. 4. 1945.

PETKOVIĆ Trajkov Stamen, 14. 5. 1924, Miljkovac, Gadžin Han, krojač, u NOB od 6. 12. 1944, ranjen 7. 4. 1945, umro krajem aprila 1945.

PETKOVIĆ Milana Stanimir, 1923, Potočac, Varvarin, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon.

PETKOVIĆ Milisava Stanimir, 12. 9. 1923, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

PETKOVIĆ Živka Stanimir, 15. 10. 1924, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETKOVIĆ Milošev Svetislav, 5. 4. 1924, Gunjaci, Osečina, borac od 16. 9. 1944.

PETKOVIĆ P. Svetislav, 1922, poginuo 13. 5. 1945. kod Zagreba.

PETKOVIĆ Božidarov Svetolik, 22. 12. 1923, Miljkovac, Gadžin Han, krojač, u NOB od 6. 12. 1944.

PETKOVIĆ Petrov Svetolik, 22. 11. 1922, Miljkovac, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PETKOVIĆ Miodraga Živko, 15. 2. 1921, G. Nedeljice, Loznica, u NOB od 14. 12. 1944, vodnik, 1. bataljon, poginuo 9. 4. 1945. kod Vrbanje.

PETKOVIĆ Božidarev Vladislav, 8. 3. 1925, Kragujevac, u NOB od 18. 7. 1944.

PETOŠEVIĆ P. Slobodan, 1928, 2. četa, 3. bataljon.

PETOVIC Radovan, telefonista u četi za vezu, umro 1945.

PETRAČIĆ Marinkov Predrag, 10. 7. 1920, Novaci, Ub, radnik, borac od 9. 10. 1944.

PETRAK Ivan, 1910, 3. četa, 1. bataljon.

PETRANIĆ Živojinov Miloš, 17. 11. 1923, Novaci, srez Kolubarski, zemljoradnik, borac od 7. 10. 1944.

PETRANIĆ Živojinov Miodrag, 4. 1. 1920, Novaci, srez Kolubarski, borac od 7. 10. 1944.

PETRANOVIĆ Mihovil, 1928, Sušak, 3. četa, 3. bataljon, poginuo nesretnim slučajem 9. juna 1944, sahranjen u Kamenici.

PETRIČIĆ Julio, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

PETRIČIĆ Mirko, 1. bataljon.

PETRIČIĆ Žarko, u 1. sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

PETRIĆ Svetomira Dragan, 1926, Jasenica, Valjevo, 4. bataljon.

PETRIĆ Živana Dragan, 20. 8. 1926, Jasenica, Valjevo, 1. bataljon, u NOB od 8. 12. 1944, stariji vodnik.

PETRIĆ Mile Đuro, 20. 4. 1921, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 16. 6. 1943, kod Kosinja (Komanda mjesta Kosinj).

PETRIĆ Todora Đuro Padrem, 6. 10. 1896, Studenci, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942.

PETRIĆ Petra Ilija, 15. 11. 1919, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

PETRIĆ Mile Jovo, 17. 4. 1926, Studenci, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 11. 2. 1943. na Mazinskoj planini.

PETRIĆ Alekse Luka, 4. 10. 1911, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, poginuo na putu za Srbiju krajem augusta 1944.

PETRIĆ Dane Mane, 5. 3. 1924, Studenci, 4. bataljon, poginuo 1942.

PETRIĆ Petra Mane, Skuta, 2. 2. 1908, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 13. 9. 1942.

PETRIĆ Manojla Mile Miško, 20. 12. 1921, Studenci, u NOB od aprila 1942, 4. bataljon.

PETRIĆ Mileta, 1926, Valjevo, 4. bataljon.

PETRIĆ Mica, 4. bataljon, bolničarka.

PETRIĆ Milica, iz Studenaca, Gospić, 4. bataljon, kuvarica.

PETRIĆ Dragoljuba Miloje, 15. 2. 1921, Jasenica, Valjevo, u NOB od 9. 10. 1944, v.d. vodnika, 1. bataljon, 1. 5. 1945. umro od rana.

PETRIĆ Dragoljuba Miloje, 1923, Jasenica, Valjevo, poginuo januara 1945. u Sremu, sahranjen kod kuće.

PETRIĆ Petar, 1923, 1. četa, 3. bataljon.

PETRIĆ Jovana Petar, 26. 6. 1913, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. u Žegaru.

PETRIĆ Mile Petar Milićev, 8. 9. 1923, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, stariji vodnik, komandir minobacačkog voda.

PETRIĆ Milunov Petar, Studenci, Perušić, 14. 9. 1923, zemljoradnik, borac od 5. 6. 1942.

PETRIĆ Dragoljuba Srboljub, iz Jasenica, Valjevo, 3. bataljon.

PETRIĆ Dragomira Srboljub, 1924, Jasenica, Valjevo, 3. bataljon.

PETRIĆ Alekse Stanko, 5. 2. 1915, Studenci, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, poginuo u Bosni 1944.

PETRIĆ Bude Stevan Steviž, 20. 9. 1908, Studenci, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 15. 5. 1942, stariji vodnik, komandir voda, 4. bataljon.

PETRIĆ Dane Stevan, 6. 5. 1909, Studenci, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 13. 6. 1942, 4. bataljon.

PETRIĆ Stevo, radni vod, 3. bataljon.

PETRIĆ Milin Stevo, 1. 2. 1924, Studenci, trgovački pomoćnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, komesar čete, poginuo u jesen 1942.

PETRIĆ Budin Stevo, 10. 9. 1908, Studenci, Perušić, željezničar, borac od 15. 5. 1942, 3. bataljon, komandir voda.

PETRIĆ Mile Stevo, 1. 2. 1924, Studenci, Perušić, trgovački pomoćnik. Srbin, u NOB od 1941, komesar čete, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

PETRIĆ Svetozar, 1926, V. Lomnica, Kruševac, 3. bataljon.

PETRIĆ Stanimira Svetozar, 1926, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

PETRLIĆ Jakov (Jakob), 1917, Hrvat, žandarm (oružnik), u NOB od početka 1942, komandir voda, 2. bataljon, poginuo 7. U. 1942. kod Slunja i tad predložen za narodnog heroja.

PETRONIĆ Živojina Miodrag, 4. 3. 1920, Novaci, Ub, u NOB od 7. 10. 1944, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

PETRONIJEVIĆ Aleksin Dragan, 10. 12. 1926, Brajkovići, Kosjerić, svirač, borac od 2. 12. 1944.

PETRONIJEVIĆ Radomirov Dragan, 17. 12. 1922, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

PETRONIJEVIĆ Velimirov Milija. 8. 8. 1924, Kosjerić, stolar, borac od 2. 12. 1944, 3. bataljon.

PETRONIJEVIĆ Vojislava Milomir, 15. 3. 1920, Pričević, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

PETRONIJEVIĆ Miloša Milovan, 14. 8. 1926, Brajkovići, Kosjerić, u NOB od 2. 12. 1944, 3. bataljon, nestao 19. 1. 1945.

PETRONIJEVIĆ Miomir, 1920, Prijezdić, 2. bataljon.

PETRONIJEVIĆ Radovan, 1925, zemljoradnik, Kosjerić, 3. bataljon.

PETRONIJEVIĆ Radovan, 1926, đak, Kosjerić, 1. bataljon.

PETRONIJEVIĆ Radovan, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

PETRONIJEVIĆ Milojev Radovan, Galovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

PETRONIJEVIĆ Dragomira Svetomir, 1923, Slovac, Lajkovac, prateća četa.

PETROV Alfonso, u prvom sastavu 1. bataljona.

PETROVIĆ Arsenijev Aleksandar, 10. 12. 1924, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1944.

PETROVIĆ Dragana Aleksandar, 9. 4. 1924, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

PETROVIĆ Jelenka Aleksandar, 20. 10. 1927, Hum, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PETROVIĆ Jevrema Aleksandar, 1924, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, poginuo 8. 4. 1945. kod Vrbanje.

PETROVIĆ Momirov Aleksandar, 17. 11. 1923, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

PETROVIĆ Dragoljubov Aleksandar, 9. 4. 1924, Ratkovac, M. Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

PETROVIĆ Stevanov Aleksandar, 13. 6. 1917, Niš, stolar, borac od 2. 12. 1944.

PETROVIĆ Bogdan, 1920, Donji Lapac, 3. četa, 4. bataljon.

PETROVIĆ Anđelka Bogić, 15. 8. 1916, Svilajnac, berberin, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Bogoljub, 3. bataljon.

PETROVIĆ S. Bogosav, 1927, prateća četa.

PETROVIĆ Miloša Borivoj, 14. 2. 1926, Manić, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, 2. bataljon.

PETROVIĆ D. Borivoje, 1923, Kamenica, Valjevo, u NOB od 15. 10. 1944, 1. bataljon.

PETROVIĆ Božidar, 1920, G. Vranjska, 4. četa, 4. bataljon.

PETROVIĆ Krstonija Banimir, 1927, Niš, u spisku kontuzovanih 19. 4. 1945.

PETROVIĆ Branislav, 25. 4. 1925, Ostružanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944, vodnik.

PETROVIĆ Branislav, 1923, Ratkovac, Lajkovac, u NOB od 1944, vodnik, 2. bataljon.

PETROVIĆ Dragutinov Branislav, 21. 12. 1925, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 27. 8. 1944.

PETROVIĆ Dušana Branislav, 1924, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

PETROVIĆ Milinka Branivoje, 1921, Klanica, Valjevo, poginuo 9. 11. 1944. u Sremu.

PETROVIĆ Aleksije Branko, 4. 6. 1918, Zlatibor, radnik, u NOB od 1944, kočijaš.

PETROVIĆ Pavia Branko, 1926, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 19. 9. 1942. kod Dabra.

PETROVIĆ Pavlov Branko, 23. 1. 1923, Požarane, Gostivar, učitelj, borac od 23. 12. 1944, zastavnik.

PETROVIĆ Vasilijev Cvetko, 17. 4. 1920, Tetovo, radnik, borac od 23. 11. 1944.

PETROVIĆ Mile Dane, 15. 9. 1921, Omsica, Gračac, kamenorezac, u NOB od 1941, desetar, 1. bataljon.

PETROVIĆ Petra Dane, 1899, Omsica, Bruvno, radnik, Srbin, u NOB od 1941, poginuo 8. 1. 1944. kod Jezera, Jajce.

PETROVIĆ Ilije Danica, 14. 3. 1925, Zeleznik, Beograd, domaćica, u NOB od 10. 12. 1944, bolničarka.

PETROVIĆ Desimira Danilo, 1921, Cikote, Kosjerić, 1. bataljon.

PETROVIĆ Desimira Danilo, iz Kosjerića, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Savina Desanka, 1916 (ili 1910) Rušanj, Beograd, domaćica, borac od 16. 12. 1944.

PETROVIĆ Mihajlov Dimitrije, 16. 4. 1924, Beograd, pitomac podoficirske škole, borac od 25. 12. 1944.

PETROVIĆ Pavlov Dimitrije, 7. 10. 1926, Tetovo, stolar, borac od 23. 12. 1944.

PETROVIĆ Stanoja Dimitrije, 29. 1. 1924, Beograd, u NOB od 10. 10. 1944.

PETROVIĆ Andreja Dobrivoj, 1916, Zalogovac, Varvarin, 3. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Batrovaca.

PETROVIĆ Miloradov Dobrivoj, 24. 2. 1925, Osečenica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

PETROVIĆ Dobrivoje, 1926, 1. bataljon.

PETROVIĆ Milošev Dobrivoje, 18. 8. 1926, Beljina, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

PETROVIĆ Milutina Dobrivoje, 17. 11. 1926, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Radivoja Dobrivoje, 1925, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 7. 5. 1945. kod Vrbovca.

PETROVIĆ S. Dragan, 4. bataljon.

PETROVIĆ Dragić, 1920, 1. bataljon.

PETROVIĆ Jakova Dragić, 1920, Rsavci, Vrnjačka Banja, 1. bataljon.

PETROVIĆ Jakova Dragić, 13. 5. 1923, Rsavci, Trstenik, zidar, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Dragiša, 1920, Kamenica, Valjevo, 2. bataljon.

PETROVIĆ Dragiša, rođen 1920, Klanica, Valjevo, 2. bataljon.

PETROVIĆ Blagoja Dragiša, 6. 11. 1924, Subotica, Aleksandrovac, zemljoradnik, u NOB od 27. 12. 1944.

PETROVIĆ Milinka Dragiša, 7. 2. 1920, Divci, Valjevo, stolar, u NOB od 14. 9. 1944, vodnik, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

PETROVIĆ Đorđa Drago, 19. 3. 1920, Srebrenica, krojač, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Todorov Dragoljub, 3. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Dragoslav, 1925, 4. četa, 2. bataljon.

PETROVIĆ Dragoljubov Dragoslav, 18. 4. 1925, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

PETROVIĆ Miloja Dragoslav, 1912, Beli Potok, Beograd, radnik, protivtenkovska četa.

PETROVIĆ Miloja Dragoslav, 1922, Beli Potok, Beograd, zemljoradnik, 1. bataljon.

PETROVIĆ Diišan, 1925, (ili 1926), Tobolac, Trstenik, 1. četa, 4. bataljon.

PETROVIĆ Dragutina Dušan, 1915, Kaona, Vladimirci, 1. bataljon.

PETROVIĆ Đurđa Dušan, 9. 4. 1902, Đurđevo, Kragujevac, u NOB od 1. 5. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

PETROVIĆ Radoša Dušan, 1926, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 30. 1. 1945. kod Ilinaca.

PETROVIĆ Đorđe, 1916, Rušanj, Beograd, 2. bataljon.

PETROVIĆ A. Đorđe, 1926, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Bačinaca.

PETROVIĆ Andreja Đorđe, 1. 11. 1914, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

PETROVIĆ Borivoja Đorđe, 10. 2. 1924, Mirjevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.

PETROVIĆ Ljubisava Đorđe, 25. 12. 1924, Beograd, bravar, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Svetolika Đorđe, 1923, Izvor, Svrljig, protivtenkovski vod, 1. bataljon, ranjen 16. 4. 1945. kod Đakova.

PETROVIĆ Milisavov Gvozden, 26. 8. 1926, Vrtiglav, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1944.

PETROVIĆ Vojislava Gvozden, 1919, Bobova, Valjevo, poginuo 17. 10. 1944. u Beogradu.

PETROVIĆ Jovana Ilija, 1901, Doljani, D. Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon, radni vod.

PETROVIĆ Nikole Ivan, 25. 4. 1918, Jelenje, Pothum, Sušak, zemljoradnik, u NOB od 9. 9. 1943, 2. bataljon, vodnik.

PETROVIĆ Tihomira Jeremija, 13. 4. 1914, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Luke Jovan, 1921, Kokirevo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

PETROVIĆ Mitrov Košta, 10. 6. 1920, Ostružnica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 7. 11. 1944.

PETROVIĆ Stojanov Lazar, 4. 4. 1924, Brajkovići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 2. 12. 1944.

PETROVIĆ Petrov Luka, 1902, Omsica, Bruvno, radnik, Srbin, u NOB od 1941, poginuo 8. 1. 1944. kod Jezera, Jajce.

PETROVIĆ Stanimira Ljubiša, 17. 12. 1924 (ili 1925), Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, izviđačka četa, poginuo kod Vrbanje 12. 4. 1945.

PETROVIĆ Mane, u NOB od 22. 9. 1942, intendant bataljona.

PETROVIĆ MILENKOVIĆ Novičina Marta, 7. 10. 1926, Beograd, činovnik, u NOB od 1944, bibliotekar.

PETROVIĆ Mihailo, 1. bataljon, u spisku umrlih u toku NOB.

PETROVIĆ Mihajlo, 1920, inženjerijska četa.

PETROVIĆ Živojina Mihajlo, 15. 6. 1920, Kunovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

PETROVIĆ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

PETROVIĆ Milan, 1913, mlađi vodnik, 4. bataljon.

PETROVIĆ Milan, 1919, zemljoradnik, oktobra 1942. desetar u rezervnoj četi.

PETROVIĆ Milan, iz Novog Sela, Vrnjačka Banja, 1. bataljon, komandir odeljenja.

PETROVIĆ (PETROVSKI) Atanasa Milan, 25. 2. 1921, Odri, Tetovo, u NOB od 23. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Lipovca, sahranjen u Moroviću.

PETROVIĆ Borisava Milan, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Ilije Milan, 16. 1. 1913, Dabašnica, D. Lapac, 1. bataljon.

PETROVIĆ Jakova Milan, 1923, Rsavci, Vrnjačka Banja, desetar - komandir odjeljenja.

PETROVIĆ Jovana Milan, 9. 10. 1923, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Marka Milan, 1927, Beograd, bravar, 3. bataljon.

PETROVIĆ Nedeljka Milan, 3. 2. 1918, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Pere Milan, 25. 12. 1925, Smederevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944, desetar poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

PETROVIĆ Perin Milan 7. 5. 1926, Lipa Podrinjska, Smederevo, radnik, u NOB od 15. 9. 1944, v. d. desetar.

PETROVIĆ Sime Milan, 17. 1. 1910, Vlaška, Ćuprija, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Svetolika Milan, 6. 7. 1921, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

PETROVIĆ Mile, iz Dabra, poginuo 4. 4. 1943. kod Pađena.

PETROVIĆ Đure Mile, sanitet.

PETROVIĆ Đure Mile, 4. 3. 1920, Gajine, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1944. u Nebljusima.

PETROVIĆ Nikole Mile, 1908 (ili 1909) Dabašnica, D. Lapac, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo kod Pađena 4. aprila 1943.

PETROVIĆ Vase Mile, 1915, Gornji Srb, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Srba.

PETROVIĆ Milić, 1924, 3. četa, 1. bataljon.

PETROVIĆ Milivoja Milić, 14. 8. 1926, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Milivojev Milisav, 21. 1. 1920, Klanica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, desetar, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Milutina Milisav, 22. 11. 1921, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Davida Milivoje, 20. 4. 1926, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, od ratnih rana umro 1947.

PETROVIĆ Pauna Milivoje, 25. 4. 1910, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

PETROVIĆ Pauna Milivoje, 25. 2. 1916, Pambukovica, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ T. Milivoje, 1923, Osečenica, Mionica, 2. bataljon.

PETROVIĆ Dragoljuba Miloje, 15. 2. 1921, Grabovica, Valjevo, u NOB od 9. 10. 1942, v.d. vodnika, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatnika.

PETROVIĆ Radovanov Miloško, 1924, Vrtilože, Mionica, postolar, u NOB od 10. 12. 1944.

PETROVIĆ Milomir, 1925, 2. četa, 1. bataljon.

PETROVIĆ M. Milomir, 1926, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

PETROVIĆ Miloja Milosav, 1920, Klanica, Valjevo, poginuo 5. 4. 1945. u Batrovcima.

PETROVIĆ Miloš 1920, seljak, u oktobru 1942. delegat voda u rezervnoj četi.

PETROVIĆ Bogojev Milovan, 10. 11. 1927. (ili 1924) Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.

PETROVIĆ Jakomirov Milovan, 19. 6. 1924, Rosići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

PETROVIĆ Vojislava Milovan, 1920, Veselinovac, Valjevo, 4. bataljon

PETROVIĆ Vojislava Milovan, 1. 5. 1920, Loznica, Valjevo, u NOB od 8. 10. 1944.

PETROVIĆ Miloša Milutin, 1926, Kosjerić, 2. bataljon.

PETROVIĆ P. Miodrag, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

PETROVIĆ Radisava Miodrag, 1924, Jabučje, Lajkovac, sanitet.

PETROVIĆ Živka Miodrag, 8. 8. 1914, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Živojina Miodrag, rođen 4. 3. 1920, Novaci, Ub, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, desetar, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

PETROVIĆ Milana Miomir, 2. 1. 1925, Osečenica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

PETROVIĆ Miroslav, mlađi vodnik, 4. bataljon.

PETROVIĆ Stojana Mladen, 1923, Cikote, Kosjerić, inženjerska četa.

PETROVIĆ Momčilo, 1913, 3. četa, 3. bataljon.

PETROVIĆ Borivoja Momčilo, 7. 1. 1927, Rušanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944, četa za vezu.

PETROVIĆ Mihajlov Momčilo, 7. 11. 1914, Sovljak, Ub, zemljoradnik, borac od 4. 12. 1944.

PETROVIĆ S. Nemanja, 1925, izviđačka četa.

PETROVIĆ Svetislava Nemanja, 1924, Nakučani, Sabac, u NOB od 25. 9. 1944, 2. bataljon.

PETROVIĆ Svetislava Nemanja, 20. 9. 1925, Nakučani, Sabac, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1944.

PETROVIĆ Ostoja, 1927, izviđačka četa.

PETROVIĆ Petar, 1926, Kruševac, poginuo krajem aprila na Ilovi, a pokopan I. 5. 1945. u Pakracu.

PETROVIĆ Jovanov Petko, 12. 2. 1917, Pridoli, Pilića, Bajina Bašta, strojobravar, borac od 28. 11. 1944.

PETROVIĆ Jovana Petko, 12. 2. 1920, Pridoli, Bajina Bašta, 3. bataljon.

PETROVIĆ P. Predrag, 1920, vodnik, 1. četa, 3. bataljon.

PETROVIĆ Radislav, 1924, četa za vezu.

PETROVIĆ Ljubisava Radiša, 20. 11. 1927, Beljani, srez kosmajski, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944, kurir, poginuo 27. 4. 1945. kod Palešnika.

PETROVIĆ Lazara Radoje, 26. 1. 1921, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Andrije Radomir, 15. 2. 1924, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

PETROVIĆ Đorđa Radomir, 17. 3. 1916, Beograd, kafedžija, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Radosav, 1914, radni vod, 2. bataljon.

PETROVIĆ Radosav, 1924, četa za vezu.

PETROVIĆ Obradov Radosav, 6. 5. 1914, Krivaja, Sabac, pekar, u NOB od 23. II. 1944.

PETROVIĆ Borisava Radovan, 1924, Rsavci, Vrnjačka Banja.

PETROVIĆ Borislava Radovan, 11. 1. 1926, Novo Selo, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, kurir.

PETROVIĆ Živote Radovan, 2. četa, 4. bataljon.

PETROVIĆ Cvetkov Radul, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Dobrosava Rajko, 9. 5. 1920, Krivaja, Sabac, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na sremskom frontu.

PETROVIĆ Bogosava Ranko, 15. 9. 1918, Izvor, Svrljig, stolar, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Stevana Ranko, 1. 1. 1926, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

PETROVIĆ Petrov Rastko, 8. 5. 1925, Beograd, borac od 23. 12. 1944.

PETROVIĆ Savko, 1917, Planinica, Trstenik, 4. bataljon.

PETROVIĆ Svetislava Savko, 9. 8. 1927, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 4. bataljon.

PETROVIĆ Slavko, 1917, Omašnica, Trstenik, 4. bataljon.

PETROVIĆ Čedomirov Slavko, 10. 8. 1925, Prekonoga, Svrljig, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

PETROVIĆ Ivana Slavoljub, 1924, Cikote, Kosjerić, 2. bataljon.

PETROVIĆ Vitomirov Slavoljub, 1924, Božurovac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.

PETROVIĆ Vitomira Slavoljub, 5. 6. 1925, Božurovac, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.

PETROVIĆ Slavomirov Slobodan, 22. 10. 1918, Kragujevac, činovnik, u NOB od 18. 11. 1944, 3. bataljon.

PETROVIĆ Stanimir, 1923, 2. četa, 2. bataljon.

PETROVIĆ P. Stanislav, 1918, 3. četa, 2. bataljon.

PETROVIĆ Radisavov Stanislav, 14. 9. 1918, Stanci, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

PETROVIĆ Borisava Staniša, 3. 4. 1926, Dvorska, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

PETROVIĆ Stanko, 1921, Grabovica, Valjevo, 2. bataljon.

PETROVIĆ Stanko, 1923, seljak, u oktobru 1942. desetar u rezervnoj četi.

PETROVIĆ Milenkov Stanoje, 20. 10. 1916, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, desetar.

PETROVIĆ Stojadin, 1. bataljon.

PETROVIĆ Stojadin, u spisku nestalih u toku NOB.

PETROVIĆ Aleksandrov Stojimir, 11. 8. 1921, Grkinja, Gadžin Han, pekar, u NOB od 12. 11. 1944.

PETROVIĆ Vlastimira Strahinja, 8. 12. 1922 (ili 1921), Ratkovac, Lajkovac, u NOB od 7. 10. 1944, 2. bataljon.

PETROVIĆ Krstonije Svetislav, 1924, od Niša, 1. bataljon, ranjen 19. 4. 1945.

PETROVIĆ Milorada Svetislav, 1925, Kaona, Vladimirci, 1. bataljon.

PETROVIĆ Svetomir, 3. bataljon, u spisku bolesnih 1945. godine.

PETROVIĆ Svetozar, 1927, Niš, 3. bataljon.

PETROVIĆ Milanov Svetozar, Gornja Kamna, Niš, 17. 6. 1927, radnik, borac od 3. 12. 1944.

PETROVIĆ Stanimira Svetozar, 1926, Loznica, 4. bataljon.

PETROVIĆ Živorada Tomislav, 4. 6. 1930, Takovo, Ub, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.

PETROVIĆ Manojla Trajko, 15. 5. 1922, Bigor, Dolenci, Kičevo, pekar, u NOB od 1944.

PETROVIĆ Vladimirova Vida, 8. 6. 1928, Vladimirci, domaćica, u NOB od 16. 9. 1944, bolničarka.

PETROVIĆ Jovanov Vitomir, 11. 11. 1919, Bitolj, trgovački pomoćnik, borac od 23. 11. 1944.

PETROVIĆ Vlajko, novembar 1921, Osečenica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, PA četa.

PETROVIĆ Ranka Vojislav, 1927, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 11. 3. 1945. kod Iloka.

PETROVIĆ Svetislavov Žarko, 1926, Krčmar, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 12. 1944.

PETROVIĆ Stevanov Živan, 5. 4. 1921, Konatice, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1944.

PETROVIĆ Miodraga Živko, 13. 2. 1921, G. Nedeljice, u NOB od 14. 12. 1944, poginuo 20. 4. 1945. kod SI. Broda.

PETROVIĆ Krste Živojin, 1923, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.

PETROVIĆ Radivojev Živorad, 10. 4. 1914, Donji Krčin, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

PETROVIĆ Života, 1925, Valjevo, u NOB od septembra 1944, 3. bataljon, 2. četa.

PETROVIĆ Ostojin Života, 1919, Osečenica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944, 4. bataljon.

PETROVIĆ Spasojev Života, 15. 10. 1925, Miličinica, Valjevo, u NOB od 2. 12. 1944, 3. bataljon.

PETROVIĆ Radomirov Životije, 7. 4. 1920, Krčin, Varvarin, abadžija, u NOB od 17. 11. 1944.

PETROVIĆ , mitraljezac, u spisku pohvaljenih novembra 1944, 4. bataljon 3. četa.

PETROVSKI Milan, poginuo kod Lipovca 5. 4. 1945.

PIL Roco, 1919, Italija, poginuo 1944.

PILATO Matin Nikola, u spisku poginulih 5. 4. 1945. kod Lipovca.

PILATTO Renato, poginuo aprila 1944.

PILIPOVIĆ Vidov Branko, 1918, Begluci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo januara 1943. kod Gračaca.

PILIPOVIĆ Đoko, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir 3. čete, u spisku ranjenih 21. 2. 1943.

PILIPOVIĆ Đurin Ilija, 2. 8. 1924, u NOB od 1941, 1. bataljon, 3. četa, delegat voda, marta 1944. poslan na školovanje u SSSR.

PILIPOVIĆ Janko, 1920, Begluci, 1. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. u Pađenima.

PILIPOVIĆ Janko, 1. bataljon, 4. 8. 1943. postavljen za zamjenika komandira 1. čete.

PILIPOVIĆ Jozin Pavle Pajo, 25. 7. 1924, Rastoka, Gospić, u NOB od 10. 11. 1942, 2. bataljon, zastavnik.

PILIPOVIĆ Rade, 1. bataljon, pohvaljen 15. 1. 1943, poginuo 3. 2. 1943. na Mazinskoj planini.

PILJA Božo, 1920, zemljoradnik, 10. 10. 1942. u 1. bataljonu desetar.

PILJA Božo, 1919, Brotnja, 1. bataljon, vodnik, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča.

PILJA Đukanov Dušan, 1924, Brotnja, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda.

PILJA Petrov Đuro, 1923, Neteka, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon.

PILJA Đukanova Mara, 1923, Brotnja, 1. bataljon.

PILJA Marko, 1921, Srb, Donji Lapac, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča.

PINTAR Josip, 1923, Donji Kosinj, Gospić, maja 1943. prebjegao iz legionarskih jedinica, 4. bataljon, komandir voda, poginuo na Bežanijskoj kosi 21. 10. 1944.

PIPERAC Đurđev Miodrag, iz Trstenika, ranjen 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

PIPLICA Ilija, iz Srba, Donji Lapac, 1. bataljon, ranjen 22. 2. 1943.

PIŠTERAC Andrijin Miodrag, 1925, Beograd, u NOB od oktobra 1944.

PIŠIĆ Jovanov Ljubomir, poginuo na sremskom frontu.

PIVIĆ Marinkov Živorad, iz Veselinovaca, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, zastavnik, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

PJEVAČ Savo, 2. bataljon, 1. četa.

PJEVAČ Jovina Boja, 1925, Ornice, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, četa za vezu.

PJEVAČ Lukin Đuro, 1925, Čitluk, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, komandir voda.

PJEVAČ Nikolin Đuro, 1924, Ornice, Gospić, đak, u NOB od 15. 8. 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942. desetar, poginuo 4. 4. 1943. u Pađenima.

PJEVAČ Savin Đuro, 15. 10. (ili 14. 11) 1922, Ornice, Gospić, seljak, u NOB, od 26. 5. 1942, četa za vezu, komandir voda.

PJEVAČ Simin Milan Mile Jejin, 1912, Čitluk, Gospić, seljak, u NOB od početka 1942, u 2. i 3. bataljonu komandir čete, poginuo 15. 9. 1944. u Valjevu.

PJEVAČ Milan Mižuna, iz Ornica, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PJEVAČ Mile, 1919, seljak, u NOB od 13. 8. 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942. desetar.

PJEVAČ Mile, 1. bataljon, v. d. komandira 3. čete.

PJEVAČ Mile, iz Divosela, seljak, u NOB od 4. 8. 1941, 2. bataljon.

PJEVAČ Đurin Mile, 1924, Ornice, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, kurir.

PJEVAČ Jankov Mile, 1921, Ornice, Gospić, radnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PJEVAČ Stevin Mile, 1918, Čitluk, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PJEVAČ Nikola, 1921, zemljoradnik, u NOB od 25. 10. 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942. delegat voda.

PJEVAČ Đukanov Nikola, 1920, Čitluk, Gospić, mornarički podoficir, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir voda, poginuo 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

PJEVAČ Đukanov Petar Pepa, 1923, Čitluk, Gospić, stolar, u NOB od 1941, 2. bataljon.

PJEVAČ Đurin Nikola, 1923, Čitluk, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942, desetar, poginuo 1944. (KNOJ).

PJEVAČ Simin Nikola, 1924, Čitluk, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, komandir voda.

PJEVAČ Đurin Sava, 1922, Ornice, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir voda.

PJEVAČ Đurin Stevo, 1922, Čitluk, Gospić, artiljerijski podoficir, u NOB od 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942. komandir voda.

PLAMENCIĆ Milovan, 1927 (ili 1928), Valjevo, sanitetska četa.

PLAMENIĆ Đurin Milovan, 20. 12. 1926, Veliki Borak, Barajevo, seljak, u NOB od 6. 12. 1944.

PLAMOV Genadijevič Nikolaj Kolja, poginuo u Beogradu 18. 10. 1944.

PLATANI Pjetro, poginuo aprila 1944.

PLATIŠA Danina Mara, 7. 9. 1925, Tuk, Titova Korenica, u NOB od 1942.

PLATIŠA Manin Stevo, 1928, Vojvoduša, Otočac, poginuo augusta 1944. u Bosni.

PLATIŠA Vajin Uroš, 1920, Vojvoduša, Otočac, 3. bataljon, poginuo 4. 9. 1944. kod Užičke Požege.

PLAVLJANIĆ Jovanov Milan, od Petrinje, 4. banijski bataljon.

PLAVŠA S. Dušan, 1. 9. 1918, Golubić, Knin, radnik, u NOB od 8.11. 1944.

PLEĆAŠ Luke Bogdan Bogde Pusan, 1916, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon, poginuo 30. 6. 1942. u Sadilovcu.

PLEĆAŠ Savina Sakina Danica, 15. 3. 1924, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 15. 3. 1942. poručnik, 1945. politički komesar prištapske čete.

PLEĆAŠ Jojin Dmitar, 1924, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo krajem maja 1943, kod Brloga.

PLEĆAŠ Jovana Đuro, 1926, Rudopolje, Gračac, u NOB od početka 1943. poginuo decembra 1943. u Oficu (19. divizija).

PLEĆAŠ Janko, iz Divosela, u NOB od 26. 5. 1942. 2. bataljon.

PLEĆAŠ Save Janko, iz Divosela, Gospić, 2. bataljon, poginuo maja 1944. u Osredcima.

PLEĆAŠ Seke Jovo, iz Divosela, 2. bataljon.

PLEĆAŠ Kuzmana Ljubica, 1923, Divoselo, Gospić, radnica i učenica domaćinske škole, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete za vezu.

PLEĆAŠ Sakin Marko, 1922, Divoselo, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1943.

PLEĆAŠ Dane Milan, iz Divosela, 2. bataljon.

PLEĆAŠ Dane Nikola, 2. 11. 1922, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, potporučnik, pomoćnik komesara čete.

PLEĆAŠ Marka Nikola Pobre, 1923, Smiljan, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir čete.

PLEĆAŠ Marka Nikola, 1925, Rudopolje, Gračac, poginuo marta 1944. na Malovanu.

PLEĆAŠ Simo, u proljeće 1945. pomoćnik komesara 4. čete, 1. bataljon.

PLEĆAŠ Slavko, 1920, u NOB od 1941, 1. vod, 2. četa, 2. bataljon.

PLEĆAŠ Slavko, 1923, četa automatičara.

PLEĆAŠ Slavko, komandir čete za vezu.

PLEĆAŠ Jankov Steviša, 1922, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, ranjen 1942, nestao u koloni ranjenika u Bosni 1943.

PLEĆAŠ Kužim Stevo Biće, 1915, Divoselo, žandarm, u NOB od 31. 8. 1941, zamjenik komandanta 2. pa 1. bataljona.

PLEĆAŠ Stevo, iz Divosela, Gospić, u spisku ranjenih 24. 4. 1943.

PLEĆAŠ Zorka, iz Smiljana, Gospić, 2. bataljon, teško ranjena na Pađenima 4. aprila 1943, umrla u Zrmanji.

PLESA Pave, 1927, Ramljani, Otočac, poginuo 4. 9. 1943. kod Vrepca.

PLIŠIĆ Nikola, iz Sinca, 3. bataljon.

POČIKAJ Jakova Milan, 1921, Sv. Martin, Buzet, 1. četa, 2. bataljon.

POČUČA Dane Dušan, Danjasov, 13. 11. 1922, Krš, Perušić, zemljoradnik. Srbin, u NOB od 1942, komandir voda, 4. bataljon.

POČUČA Dane Đuro Danjasov, 6. 6. 1921, Krš, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 20. 1. 1944. kod Mliništa.

POČUČA Steve Đoko, 23. 4. 1922, Stepanovićevo, Novi Sad, zemljoradnik, u NOB od 20. 3. 1942, stariji vodnik - komandir voda u četi za vezu.

POČUČA Petra Ilija Mačak, 1912, Divoselo, Gospić, mitraljezac, 2. bataljon.

POČUČA Petra Ilija, 1922, Gospić, u NOB od 1941, 3. četa, 2. bataljon, vodnik.

POČUČA Đure Jovo, 1921, Gospić, u NOB od 1942.

POČUČA Mirka Mane, 21. 11. 1921, Lipovo Polje, Perušić, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942.

POČUČA Mile Marko, 15. 9. 1920, Lipovo Polje, Perušić, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

POČUČA Nikole Milan, 1919, Divoselo, Gospić, stolar, u NOB od 1941, 2. bataljon i četa za vezu.

POČUČA Petra Mile Milan, 19. 5. 1915, Počuča Brdo, Gospić, podoficir, u NOB od 10. 9. 1941, od 2. 1. do 20. 4. 1943. komandant 4. bataljona.

POČUČA Đukanov Mile, iz Divosela, 2. bataljon.

POČUČA Jovanov Miloš, 17. 6. 1922, Počuča Brdo, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1941, od ljeta 1943. zamjenik komandira čete za vezu, od 28. 8. 1944. prvi komandir izviđačke čete.

POČUČA Đure Nikola, 1920, iz Počuča Brda, Gospić, u NOB od 1941, 2. četa, 2. bataljon, 1942. desetar.

POČUČA Petar, 1921, Divoselo, Gospić, željeznički radnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo krajem 1943, u Bosni.

POČUČA NIKOLE Petar, 1922, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1942. kod Podlapače.

POČUČA Nikole Petar, 1922, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, teško ranjen aprila 1943. kod Pađena, umro na putu za bolnicu.

POČUČA (udana Jovanić) Milana Zorka, 1. 1. 1924, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 1. 9. 1942, poručnik, komesar sanitetske čete.

PODBREŽNIK Franca Ivan, 1918, Gornji Grad, Mozirje, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

PODGORAC Njegovanov Živorad, 22. 2. 1920, Stubline, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944, desetar.

POLOVINA Stevana Gojko, 1912, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1941, vodnik, 4. bataljon, poginuo augusta 1944. na maršu za Srbiju.

POLOVINA Steve Mile, 1904, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1941, intendant brigade.

POLOVINA Ilije Strahinja, 1910, Dobroselo, D. Lapac, 1. bataljon.

POLOVINA Steva Vojislav, 1914, Dobroselo, D. Lapac.

POKRAJAC Branko, 1920, Raduč, Gospić, 1. četa, 4. bataljon.

POKRAJAC Pajin Branko Jaban, 1920, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, aprila 1944. komandant 5. ruskog bataljona, zamjenik komandanta 4. bataljona od 17. maja 1944, poginuo 5. septembra 1944. kod Užičke Požege.

POKRAJAC M. Božo, 1921, 1. bataljon.

POKRAJAC Isin Dušan, 1921, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, teško ranjen 1943, umro na liječenju u Italiji.

POKRAJAC Marka Đorđe Đuro, 1924, SAD, u NOB od 1941, 2. bataljon, ranjen u proljeće 1943, od ustaša ubijen 13. 9. 1943, u bolnici Otočac.

POKRAJAC Milošev Ilija Dakan, 1924, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo početkom augusta 1944. između Vareša i Visokog.

POKRAJAC Milankov Milan, iz Raduča, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

POKRAJAC Isina Soka, 24. 9. 1924, domaćica, Raduč, Gospić, u NOB od 27. 1. 1944, zamjenik referenta saniteta.

POKRAJAC Janka Soka, Raduč, Gospić, bolničarka.

POLAJAC Mirko, 1914, seljak, u NOB od 2. 8. 1941, delegat voda u 3. kordunaškom bataljonu.

POLOVINA Đuro, u prvom sastavu 1. bataljona.

POLOVINA Mile, u prvom sastavu 1. bataljona.

POLOVINA Vojo, u prvom sastavu 1. bataljona.

POLTIČENKO R. Milivoje, 1. četa, 1. bataljon.

POLJAK Filipa Đuro, 1915, Brdo Selo, 3. kordunaški bataljon.

POLJAK Filipa Stevan, 1926, Brdo Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 3. 7. 1943. (8. divizija).

POUARAC Živorad, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

PONJANEC J. Risto, 1. bataljon.

POPAJIĆ Manasijev Petar, 15. 6. 1920, Kičevo, u NOB od 20. 9. 1944, delegat voda, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatine.

POPOV Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona.

POPOVIĆ Aleksandar, 1921, V. Borak, Barajevo, 1. bataljon.

POPOVIĆ Ljubisava Aleksandar, 1921, Mali Borak, Barajevo, u NOB od 6. 12. 1944. 1. bataljon.

POPOVIĆ Vladimira Aleksandar, 25. 4. 1926, Buštrinja, Vranje, u NOB od 1. 5. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Čazme.

POPOVIĆ Branko Mali, u prvom spisku 1. bataljona.

POPOVIĆ Milivojev Branislav, 14. 10. 1927. Umka, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

POPOVIĆ Todora Branko, 1922, Pirovište, D. Lapac, u NOB od 1941, četa za vezu.

POPOVIĆ Mile Dmitar, iz Pirovišta, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.

POPOVIĆ Pavlov Dragiša, 26. 6. 1928, Kneževac, Rakovica, đak, u NOB od 12. 10. 1944, izviđačka četa, u spisku ranjenih kod Čazme.

POPOVIĆ Žarkov Dragoslav, 28. 10. 1921, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

POPOVIĆ I. Dragoljub, 2. bataljon, u spisku poginulih kod Ilinca 3. 2. 1945.

POPOVIĆ Dragutin, 1923, Dobrinje, Petrovac, 3. četa, 2. bataljon.

POPOVIĆ P. Dragutin, 1926, 2. bataljon.

POPOVIĆ Radin Dragutin, 27. 7. 1923, Dobrljin, Bosanski Novi, parketar, u NOB od 25. 12. 1944.

POPOVIĆ Dušan, 1922, Zavlaka, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na željezničkoj pruzi 15. juna 1942.

POPOVIĆ Đure Dušan, 1925, Smoljanac, T. Korenica, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, poginuo 20. 9. 1942, na Kapeli kod Javornika.

POPOVIĆ Dušan, od Lapca, financ, u augustu 1943. vodnik u 4. bataljonu.

POPOVIĆ Tome Đoko, 8. 12. 1930. Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1944, kurir.

POPOVIĆ Steve Đoko, 1920, Zalužnica, Otočac, poginuo kod Gospića 1943.

POPOVIĆ Đuran, u januaru 1943. komesar 4. bataljona.

POPOVIĆ Vukašina Emil, 1. 1. 1921, Beograd, student filozofije, u NOB od 9. I. 1945, 3. bataljon, unesen u spisak nestalih, ali nalazio se u bolnici.

POPOVIĆ Vukašina Emil, 1921, Lion, Francuska, student, izviđačka četa.

POPOVIĆ Ilija Ličanin, iz Plavča Drage, Plaški, u NOB od 9. 11. 1941, (prvi sastav »Jurišne čete«), 4. bataljon, komandir čete, poginuo 15. 11. 1944. na Fruškoj gori.

POPOVIĆ Radivojević Ilija, 24. 6. 1924, Badovašnica, Šabac, zemljoradnik, zastavnik, delegat voda.

POPOVIĆ Sime Ilija, 1920, Nebljusi, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Divosela 1943.

POPOVIĆ Kostin Ivan, 11. 11. 1923, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

POPOVIĆ Vladimira Jevrem, 1925 (ili 1926), Višegrad, 3. bataljon, 1. brigada.

POPOVIĆ Jovan, 2. četa, 3. kordunaški bataljon, ranjen kod Dvora na Uni, 27. II. 1942.

POPOVIĆ Jovan, rukovodilac kulturno-prosvjetne grupe, 1. bataljon, pohvaljen 28. 8. 1943. u spisku ranjenih aprila 1943. umro od rana.

POPOVIĆ Koje Jovo, 1918, Nebljusi, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1943. na Ljubovu.

POPOVIĆ Đure Jovo, 1927, Pirovište, D. Lapac, u NOB od 1943, 1. bataljon.

POPOVIĆ Svetozara Konstantin, 19. 2. 1915, Nikolinac, Soko Banja, student, u NOB od 1. 12. 1944, četni pisar.

POPOVIĆ Bogosavov Ljubisav, 2. 5. 1909, Lojanice, Vladimirci, putar, u NOB od 1. 10. 1944.

POPOVIĆ Dragutinov Ljubisav, 19. 12. 1919, Paune, Valjevo, kolar, borac od 8. 9. 1944.

POPOVIĆ Lazo, u prvom sastavu 1. bataljona.

POPOVIĆ Mane, u prvom sastavu 1. bataljona.

POPOVIĆ Ilije Mane, 1922, Pirovište, D. Lapac, četa za vezu.

POPOVIĆ Zdravka Mihailo, 1925, inženjerijska četa, poginuo kod Batrovaca 5. 4. 1945.

POPOVIĆ Z. Mihajlo, 15. 8. 1925, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, desetar.

POPOVIĆ Đorđev Miladin, 5. 10. 1927, Gospodinci, Žabalj, mesar, u NOB od 24. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

POPOVIĆ Nikole Milan, 1921, Nebljusi, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

POPOVIĆ Radin Milan, 1920, Zalužnica, poginuo kod Gospića 1943.

POPOVIĆ Mile, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

POPOVIĆ Miloje, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

POPOVIĆ Ilijin Miloje, 23. 3. 1928, Lojanice, Vladimirci, stolar, borac od 17. 9. 1944.

POPOVIĆ Ranka Milovan, 10. 4. 1924, Paune, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944, desetar, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

POPOVIĆ Nenad, 4. 5. 1916, Gradina, Cazin, željezničar, borac od 15. 10. 1944.

POPOVIĆ Lambeov Naum, 3. 7. 1926, Donja Belica, Struga, keiner, borac od 6. 12. 1944.

POPOVIĆ Pane Nikola, 1915, D. Vaganac, T. Korenica, poginuo 1943. kod Vaganca kao borac 1. ličkog područja.

POPOVIĆ Petra Nikola, 1920, Nebljusi, seljak, u NOB od 1941, delegat voda, 1. bataljon, poginuo kod Dobrosela 1943. godine.

POPOVIĆ Vase Nikola, 17. 1. 1924, Bosanska Gradiška, bravar, u NOB od 17. 4. 1944, 3. bataljon, zastavnik, zamjenik komandira 1. čete, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

POPOVIĆ Perica, iz Pirovišta, u spisku krtijaša.

POPOVIĆ Dure Petar Pero, 15. 10. 1922, Pirovište, D. Lapac, radnik, u NOB od 27. 7. 1941, komesar čete, 1. bataljon.

POPOVIĆ M. Petar, 1920, kurir, 3. bataljon.

POPOVIĆ Manasija Petar, 15. 6. 1920, Kičevo, u NOB od 20. 11. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatnika, zastavnik, delegat voda, 1. bataljon.

POPOVIĆ Proke Petar, 1915, Nebljusi, D. Lapac, u NOB od 10. 1. 1942, komandir voda, 2. bataljon.

POPOVIĆ Perica, u prvom sastavu 1. bataljona.

POPOVIĆ Rade, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

POPOVIĆ Mile Rade, 1927, Pirovište, D. Lapac, u NOB od 1943, poginuo aprila 1944. kod Nebljusa.

POPOVIĆ Nikole Rade, 1914, Nebljusi, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, poginuo kod Gospića 10. 10. 1943.

POPOVIĆ Proke Rade, 1918, Nebljusi, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Srba.

POPOVIĆ B. Radenko, 1924. 1. četa, 2. bataljon.

POPOVIĆ Ilijin Radica, 12. 12. 1921, građevinski radnik - šegrt, u NOB od 1941, oficir pri štabu 4. bataljona.

POPOVIĆ Aleksandra Radivoj, 10. 3. 1917, Rsavci, Vrnjačka Banja, zemljoradnik, u NOB 0 1944, kuvar.

POPOVIĆ Bogoljuba Radivoje, 7. 12. 1924, Divci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, stariji vodnik, komandir inženjerijskog voda.

POPOVIĆ Kremena Radomir, 2. 2. 1919 (ili 1921), Radobić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

POPOVIĆ Tiomirov Radovan, 11. 11. 1923, Lojanice, Šabac, zemljoradnik, borac od 26. 9. 1944.

POPOVIĆ Ratko, 1. bataljon.

POPOVIĆ Rodoljub, 1919, 4. četa, 1. bataljon.

POPOVIĆ Svetolika Savo, 1926, Beograd, učenik, 2. bataljon.

POPOVIĆ Đure Simo, 1922, Pirovište, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, po-hvaljen za borbu vođenu u noći 14. i 15. 1. 1943.

POPOVIĆ Đure Simo, 1912, Nebljusi, D. Lapac, 3. četa, 1. bataljon.

POPOVIĆ Mile Staniša, 1921, Pirovište, D. Lapac, u NOB od 1941, komesar čete, I. bataljon, poginuo aprila 1944. kod Dobrosela.

POPOVIĆ Ilijin Stevan 9. 12. 1921, Nebljusi, Donji Lapac, radnik, u NOB od 15. II. 1941.

POPOVIĆ Ilijin Todor, 13. 11. 1906, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 20. 11. 1941, kapetan, referent za vezu u štabu brigade.

POPOVIĆ Ljubomirov Velimir, 3. 5. 1928, Beograd, dak, u NOB od 23. 10. 1944.

POPOVIĆ Velja, rođen 1924, 3. četa, 3. bataljon.

POPOVIĆ Veselin, 1922, 1. četa, 1. bataljon.

POPOVIĆ Živorad, 1924, 3. četa, 3. bataljon.

POPOVIĆ Savin Živorad, 12. 11. 1914, Sovljak, Ub, radnik, borac od 4. 12. 1944.

POPTAŠEVIĆ Lazarov Đorđe, 23. 4. 1910, Tetovo, keiner, u NOB od 23. 12. 1944.

POROPAT Ivana Kocijan, 1908, Lanišće, Labin, 1. četa, 2. bataljon.

POTKONJAK Simin Bogdan, iz Divosela, podoficir, u NOB od 13. 2. 1942, u leto 1943. komandir čete, od septembra 1943. zamjenik komandanta 2. bata-ljona.

POTKONJAK Đurin Božo, Sin, 1917, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941, 2. ba-taljon.

POTKONJAK Steve Đuro Đurika, 1920, Počitelj, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon, poginuo krajem januara 1943. kod Bruv-na.

POTKONJAK Ilija, prijeratni skojevac, u NOB od 10. 8. 1941, 3. četa, 4. bataljon, zamjenik komesara čete.

POTKONJAK Đure Ilija Golub, 10. 7. 1921, Divoselo, Gospić, u NOB od 27. 7. 1941, 2. bataljon, do ranjavanja 1943. zamjenik komesara čete.

POTKONJAK Manjin Iso, iz Divosela, 2. bataljon.

POTKONJAK Save Iso, 1920, Divoselo, Gospić, u NOB od 1941.

POTKONJAK Bože Janko, 1924, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon,

POTKONJAK Ljubičin Janko, iz Čitluka, 2. bataljon.

POTKONJAK Triše Janko, 1924, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

POTKONJAK Triše Jovo, 1922, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 2. bataljon, ranjen u borbi za Dvor na Uni, nestao u koloni Centralne bolnice u Bosni 1943.

POTKONJAK Mile Mićo, 1921, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

POTKONJAK Janka Milan, 1924 (ili 1926) Divoselo, Gospić, seljak u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo kod Dvora na Uni, na Kirišnici, 27. 11. 1942.

POTKONJAK Mile, 1944. obavještajni oficir 4. bataljona.

POTKONJAK Dmitra Mile, 1921, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

POTKONJAK Mile, 1926, Divoselo, gimnazijalac, u NOB od januara 1942, zamjenik komesara u četi za vezu (1943) i obavještajni oficir 4. bataljona do 18. 10. 1944.

POTKONJAK Petra Mile, 1923, Crnica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 4. aprila 1943. kod Pađena.

POTKONJAK Save Mile, 1915, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komesar mitraljeske čete, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

POTKONJAK Milica, iz Ornica, 2. bataljon, poginula 4. 4. 1943. na Pađenima.

POTKONJAK Miloš, iz Divosela, 2. bataljon, u julu 1943. napustio bataljon i priključio se krajiškim partizanima.

POTKONJAK Savin Miloš, 1. 3. 1914, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 3. 8. 1941, potporučnik, komandir čete, poginuo u Šestinama 9. maja 1945.

POTKONJAK Đure Petar, 1921, Dabar, Otočac, 2. bataljon, stariji vodnik, komandir voda.

POTKONJAK Dmitrov Simo Ćiko, 1924, Divoselo, đak, 2. bataljon, komandir voda, teško ranjen 4. 8. 1943, na putu za bolnicu umro, sahranjen u Ličkom Lešću.

POTKONJAK Bože Smilja Seka, 1923, Crnice, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka.

POTKONJAK Simin Stevo Mačak, 1922, Čitluk, đak učiteljske škole, u NOB od 27. 9. 1941, 2. bataljon, komesar čete, pa nastavnik političkog kursa pri štabu brigade,

POTKONJAK Trišin Uroš, 1925, Ornica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, komesar čete, 4. bataljon.

POTKONJAK Vlade, Ornice, Gospić, delegat voda 3. bataljon, poginuo 21. 3. 1944 "odine više Benderà, sahranjen u groblju Plavno.

POTKONJAK Branka Vlado, 1922, Ornice, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, c-la za vezu, poginuo 1944. godine u Bosni.

POTKONJAK Nikole Mifić, 1921, G. Skrad, Karlovac, 2. bataljon, komandir odjeljenja.

POTREBIĆ Dane, u NOB od 7. 5. 1942, zamjenik komandanta bataljona.

POTREBIĆ Dane Danja Najin, 1920, Medak, Gospić, podoficir, u NOB od početka 1942, komandir voda, 2. bataljon.

POTREBIĆ Dušan, 1922, Medak, zanatlija, 2. bataljon, poginuo u Ličkim Jasicama 22. 7. 1942.

POTREBIĆ Dmitrov Dušan, 1924, Medak, Gospić, zanatlija, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 24. 7. 1942. kod L. Jesenice.

POTREBIĆ Milan, 1924, intendatura.

POTREBIĆ Milan, u NOB od 1. 5. 1942, komesar čete za vezu.

POTREBIĆ Jovana Milan, 1924, Medak, Gospić, prištapske jedinice.

POTREBIĆ Jove Jovića Milan, 18. 4. 1924, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 4. 5. 1942, poručnik, komesar čete.

POTREBIĆ Jovića Milan, 1924, Medak, Gospić, radnik, u NOB od početka 1942, delegat voda, 2. bataljon.

POTREBIĆ Ilije Mile, 15. 2. 1922, Počitelj, Gospić, trgovački pomoćnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

POTREBIĆ Ilije Rade, 16. 10. 1926, Počitelj, Gospić, đak, u NOB od 15. 8. 1943, komesar čete, 2. bataljon.

POZLIĆ Srdoje, desetar.

POZNIĆ Jovana Srđan, 1921, Škare, radnik, u NOB od 1941, 3. bataljon.

POZLIĆ Srdo, po naređenju od 8. 11. 1943. desetar.

POŽARAC Jove Rista, 23. 5. 1910, Vrapča, Knežica, Vlasotince, zemljoradnik, u NOB od 1944.

PRAIZOVIĆ Dobrivoja Boris, 1920, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

PRAIZOVIĆ Milivoja Momčilo, 13. 9. 1925, Železnik, Beograd, u NOB od 10. 10. 1944, izviđačka četa.

PRAIZOVIĆ Pauna Radovan, 1912, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

PRAIZOVIĆ Života, iz Železnika, izviđačka četa.

PRALE Silvio, 1925, Barka, Trst, 4. četa, 4. bataljon.

PRATIĆ Pantelije Nikola, 9. 7. 1927, Ripanj, Beograd, đak, u NOB od 1944.

PRAŽIĆ Lukin Ilija, 5. 1. 1910, Perušić, u NOB od 1941, 4. bataljon.

PRAŽIĆ Ale Mane, 15. 8. 1919, Mlaka, Perušić, žandarm, Srbin, u NOB od 1941, zamjenik komandanta 1. bataljona, poginuo 12. 2. 1943. godine na Zuleševici.

PRAŽIĆ Ale Petar, 28. 6. 1925, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon.

PRECOVAN Ivanov Božo, 16. 12. 1925, Nin, Zadar, zemljoradnik, u NOB od 11. 9. 1943, desetar.

PREDOVAN Kuzme Karlo, 10. 11. 1924, Vrsi, Zadar, u NOB od 9. 11. 1942, vođa izviđačkog odjeljenja.

PREDOVAN Krste, 1924, Vir, Zadar, 3. četa, 1. bataljon.

PRELIĆ Nikole Mane, poginuo aprila 1944. kod Drvara.

PREMEŽNIK Míaila Josip, iz Dramlija, Celje, u NOB od 7. 11. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod Sl. Broda.

PREMUŽ A. Josip, 1917, vodnik, intendatura.

PREMUŽ Ivanov Joso, 15. 7. 1927, Lešće, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1941, vodnik, u izviđačkoj četi vođa odjeljenja.

PRERAD Stevin Nikola, 19. 12. 1922, Počitelj, Gospić, u NOB od 1941, zamjenik komandira, 2. bataljon.

PRERADOVIC Nikolin Dragiša, 6. 9. 1923 (ili 1924), Valjevo, moler, u NOB od 16. 9. 1944, zastavnik - delegat voda, poginuo 20. 1. 1945. kod Šida.

PRERADOVIC Glišin Đuro, 10. 6. 1922, Lončarica, Grubišno Polje, seljak, u NOB od 25. 11. 1944.

PRERADOVIC Nikola, od Petrinje, 4. banijski bataljon.

PREDINI Leonardo, ranjen kod Martin Broda, umro krajem aprila 1944.

PRIBIĆ Vajin Bude Bučo, 1914, Krš, Gospić, pekar, u NOB od 1941, 4. bataljon.

PRIBIĆ Milan, trgovački putnik, u NOB od 23. 9. 1942, 3. bataljon, 1943. komesar 3. čete.

PRIBIĆ Stevin Milan, 1921, Krbavica, Titova Korenica, u NOB od 1942, 3. bataljon, delegat voda, poginuo 14. 9. 1944. u Valjevu.

PRIBIĆ Jovan, 4. bataljon.

PRIBIĆ Jovin Milan, 1915, Krbavica, Titova Korenica, oficir u štabu bataljona, poginuo 9. 8. 1944. na Krnjoj jeli.

PRIČA Ilija, iz Korenice, poginuo 28. 3. 1943. kod Pribudića.

PRIČA Jela, 1923, Vujinove Glave, Titova Korenica, u NOB od 1942, 3. bataljon.

PRIČA Vuka, iz Ličkog Petrovog Sela, Titova Korenica, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginula januara 1944. kod Mrkonjić Grada.

PRIGORA Augustina Anton, 22. 1. 1917, Celje, željezničar, u NOB od 1943, vodnik.

PRIJIĆ Sime Đuro, 28. 4. 1922, Gornji Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 27. 7. 1941, komandir kurirskog voda.

PRIJIĆ Jandrija, žandarm, od 11. 8. 1942, u 5. mitraljeskom bataljonu, komandir voda, u ljeto 1943. komandir 4. čete, 2. bataljona.

PRIJIĆ Mile Jandrija Jandre, 1915, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od februara 1942, poginuo 22. 10. 1942.

PRIJIĆ Petra Jovo, 8. 5. 1921, Donji Srb, 1. bataljon, u spisku nestalih u Bosni 1944.

PRIJIĆ Ilije Mićo, 5. 11. 1921, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

PRIJIĆ Marka Brace Mićo, 1926, (1925) G. Srb, seljak, u NOB od jula 1942, 1. bataljon, mitraljezac, poginuo kod Brušana 28. aprila 1943.

PRIJIĆ Mile Milan Mićo, 1919, G. Srb, radnik, Srbin, u NOB od 1941, delegat voda, 1. bataljon, poginuo kod Kosinja jula 1943.

PRIJIĆ Mile, u prvom sastavu 1. bataljona.

PRIJIĆ Milan, poručnik, 1. bataljon.

PRIJIĆ Mišo, kurir u štabu 1. bataljona.

PRIJIĆ Ilije Nikola Nina, 4. 8. 1922, Podurljaj, G. Srb, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir čete, poručnik, poginuo, kod Lipovca 7. aprila 1945.

PRIJIĆ Petar, 13. 8. 1925, zemljoradnik, u NOB od 1942, zastavnik, delegat voda.

PRIJIĆ Sime Petar, 7. 4. 1924, Gornji Srb, zemljoradnik, u NOB od juna 1942, 1. bataljon, komesar čete, poručnik, poginuo 2. maja 1945. kod Pašijana, sahranjen kraj crkve u Hercegovcu.

PRIJIĆ Sime Petar, 15. 2. 1927, Srb, D. Lapac, 1. bataljon.

PRIJIĆ Ilije Soka, 2. 7. 1928, Srb, D. Lapac, domaćica, u NOB od 25. 2. 1944, četa za vezu, poginula u proboju sremskog fronta.

PRIŠIĆ Nikola, vodnik, 2. četa, 1. bataljon.

PRLAN Stanko, 1908, Cavie, Rijeka, 4. četa, 2. bataljon.

PRLJA Milana Đuro, 1925, Brotnja, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poslije ranjavanja umro u bolnici na Bjelim potocima 1944. godine.

PRLJA (ili PILJA) Đure Mara, 1922, Brotnja, Srb, seljanka, Srpkinja, u NOB od 1942, bolničarka, 1. bataljon, poginula na Fruškoj gori 11. 4. 1945.

PRLJA Petar, 1926, radni vod, 1. bataljon.

PRLJANAC Branko, 1916, 2. četa 5. bataljon.

PRUANIK Kiril, 1915, Novo mihajlovska, SSSR, 5. ruski bataljon.

PRODANOVIĆ Petra Ilija, 1904, Zrmanja, Gračac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1944. u Zrmanji.

PRODANOVIĆ Petra Jovan, 1911, Zrmanja, Gračac, žandarm, u NOB od 1941, zamjenik komandanta 1. i 4. bataljona, poginuo februara 1943. na Zuleševici.

PRODANOVIĆ Mićan, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

PRODANOVIĆ Mile Mićo, iz Zrmanje, komandir 1. voda, 3. četa, 4. bataljon, poginuo kod Oštrelja 1. 6. 1944.

PRODANOVIĆ Mićun, desetar, 2. četa, 4. bataljon.

PRODANOVIĆ Rade, iz Zrmanje, u 1. bataljonu od 19. 3. 1943. (pobjegao sa streljanja od četnika).

PRODANOVIĆ Maksima Rade, 1921, Zrmanja, seljak, Srbin, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, poginuo 25. 5. 1944, u Drvaru.

PRODANOVIĆ Vaso, u prvom sastavu 1. bataljona.

PROKIĆ Simjana Dragić, 1916, Goč, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

PROKIĆ Tome Ana, 27. 12. 1928, Covići, Otočac, u NOB od 9. 9. 1943, 3. bataljon.

PROMICAĆ Dragića Momčilo, 16. 4. 1926, Medveđa, Trstenik, zemljoradnik.

PRPIĆ (udana VUJNOVIĆ) Bože Anka, 14. 4. 1926, Smiljan, Gospić, domaćica, u NOB od 1941, mlađi vodnik, šifrant u štabu 2. bataljona.

PRPIĆ Ante iz Smiljana, u NOB od 1942, 2. bataljon.

PRPIĆ A. Martin, 1920, 3. četa, 2. bataljon.

PRPIĆ Ivanov Martin, 11. 11. 1920, Bužim, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 27. 10. 1943, potporučnik, pomoćnik komesara čete.

PRUSAC Antin Joso, 5. 4. 1904. Busovača, zemljoradnik, borac od 25. 12. 1944.

PRVULOVIĆ Jordana Milosav, 10. 1. 1915, Trupale, Niš, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

PUAČA Arsenije, 1915, Brotnja, žandarm, u NOB od 1941, 1943. zamjenik komandanta 3. bataljona.

PUAČA DMITAR, 1921, Doljani, D. Lapac, 4. četa, 3. bataljon.

PUAČA Božin Đuro, 1915, Suvaja - Poljane, Donji Lapac, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon.

PUAČA Nikolin Dane, 1923, Poljane, Donji Lapac, u NOB od 1942.

PUAČA Filipov Nikola, 27. 12. 1919, Zalužje, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 3. bataljon, komesar čete.

PUAČA Petar, 1910, Poljane, Donji Lapac, u NOB od 1941, 3. bataljon, 4. četa, politički delegat voda.

PUALIČ Nikola, 1. bataljon, u spisku primljenih u KPJ februara 1944.

PUALIĆ Đuro, 1. bataljon, 4. četa, u spisku primljenih u KPJ februara 1944.

PUHAR Stevin Nikola, 1926, Škare, Otočac, poginuo juna 1944. kod Gerzova.

PUHAR Stevin Milan, 1923, Škare, Otočac, u NOB od 1942, 3. bataljon.

PUNNT Alfonso, u brigadi od septembra 1943, 4. bataljon.

PUNOŠEVAC Lilojev Dragoje, 20. 4. 1922, Počakovina, Trstenik, seljak, u NOB od jeseni 1944.

PUNOŠEVAC Dragoljub, 1921, u NOB od oktobra 1944, 1. bataljon.

PUPP Leopold, poginuo u proljeće 1944. u dolini Une.

PUPAČA Hendrik, 4. bataljon, u spisku poslanih na oporavak u Liku 7. 6. 1944.

PUPAČKO Vasiljevič Jurij, 5. ruski bataljon, poginuo aprila 1944.

PUPA VAC Lazo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

PUPAVAC Pavlov Petar, 6. 4. 1916, Vrhovine, Otočac, u NOB od 1942, inženjerska četa.

PUPAVAC Jankova Danica, 1923, Crna Vlast, Otočac, u NOB od 1941.

PUPAVAC Stevin Vajo, 1924, Crna Vlast, Otočac, u NOB od 1942.

PUPAVAC Petrov Stojan, 1927, Crna Vlast, Otočac, u NOB od 1942.

PUPAVAC Pavlov Nikola, 1913, Crna Vlast, Otočac, u NOB od 1942.

PUPAVAC Gedeonov Rade, 1922, Crna Vlast, Otočac, u NOB od 1942, 3. bataljon, komandir 2. čete, poginuo 8. 4. 1944. na Međedaku kod Srba.

PUPOČIN Marinov Henrik, 1920, Slivno, Omiš, 4. bataljon, 3. četa.

PUPOTTI Ivan, Bergamo, u NOB od 1943, 4. bataljon, poginuo u proljeće 1944.

PURALSKI Ivanovič Vasilij, bivši oficir Crvene armije, poginuo u dolini Une aprila 1944.

PURG Ivanov Ivan, 23. 1. 1917, Podložje, Ptuj, seljak, u NOB od 12. 10. 1944.

PUŠIĆ Mihajlov Velisav, 23. 3. 1925, Šiljakovac, Barajevo, seljak, u NOB od 12. 6. 1944.

PUŠKAREVIĆ M. Lev, 5. ruski bataljon, poginuo u proljeće 1944.

PUŠKAREVIĆ Stojanov Jordan, 30. 6. 1926, Prnjavor, Šabac, seljak, u NOB od oktobra 1944.

PUTNIK Nikolin Aleksandar, 5. 2. 1926, Žarkovo, Beograd, pekarski pomoćnik, u NOB od oktobra 1944.

PUTNIK Dušan, 1917, Beograd, 4. bataljon.

PUTNIK Štefanov Jožef, 16. 3. 1920, Muta, Radije ob Dravi, u NOB od 25. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Lipovca.

PUVALIĆ (PAULIĆ ili PUALIĆ) Đuro, u spisku ranjenih boraca 1. bataljona 1942.

PUVALIĆ Đurin Dušan, 1920, Brotnja, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Krnjoj jeli 10. 8. 1944.

PUVALIĆ Stevo, iz Brotnje, Donji Lapac, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 17. 3. 1943. u Miletić gaju kod Lovinca.

PUVALIĆ Nikola, u februaru 1944. u spisku kandidata za prijem u KPJ.

PUŽIĆ Miloš, četa za vezu.

R

RABLEK J. Dušan, 14. 10. 1925, Tržić, pekar, u NOB od 1944.

RAČIĆ Mitar, 20. 11. 1923, Vrlika, Sinj, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

RAČIĆ Jovanov Mitar, desetar, u spisku poginulih 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

RAČIĆ Slobodan, 1918, 3. četa, 5. makedonski bataljon.

RADOJČIĆ Marinkov Vasilije, 26. 12. 1920, Lelić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

RADAKOVIĆ Bogdan, iz Doljana, u spisku nestalih 4. 4. 1943. u Žegaru.

RADAKOVIĆ Milin Brato, iz Mogoriča, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

RADAKOVIĆ Dane, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

RADAKOVIĆ Vase Dane, 1924, Jošan, T. Korenica, 3. bataljon.

RADAKOVIĆ Dušan Duvina, 1920, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo na Mazinskoj planini februara 1943.

RADAKOVIĆ Nikole Dušan, 1926, Doljani, 3. bataljon, poginuo 1944. u Bosni.

RADAKOVIĆ Nikole Dušanka, 1926, Doljani, D. Lapac, domaćica, u NOB od januara 1943. 1. bataljon, poginula 9. 8. 1944. po prelasku Prače.

RADAKOVIĆ Trifuna (Triše) Ilija, 16. 4. 1923, Jošani, T. Korenica, učitelj, organizator ustanka, komesar 1. bataljona i obavještajni oficir brigade, narodni heroj.

RADAKOVIĆ Mile Jeka, 1920, Bruvno, Gračac, 1. četa, 1. bataljon, poginula u Sremu 1945.

RADAKOVIĆ D. Joko, 1922, Podstrana, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 30. 4. 1943.

RADAKOVIĆ J. Jovo, 1920, Udbina, komandir voda, 3. bataljon.

RADAKOVIĆ Stojana Lazo, 12. 4. 1913, Mogorić, Gospić, podoficir, organizator ustanka, komandant brigade od 2. 1. do 20. 9. 1943. major, narodni heroj.

RADAKOVIĆ Markanov Maksi, 1923, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 22. 6. 1942. kod Ličke Jasenice.

RADAKOVIĆ Marka Maksim, iz Divosela, Gospić, 2. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.

RADAKOVIĆ Mane, 1922, Divoselo, u spisku poginulih.

RADAKOVIĆ Milan, u spisku ranjenih na Slunju 7. novembra 1942.

RADAKOVIĆ Mile, iz Srba, poginuo u Bubnju.

RADAKOVIĆ Vitomira Miroslav, 1. 1. 1942, Nakučane, srez Šabac, radnik, u NOB od 30. 9. 1944. 1. bataljon.

RADAKOVIĆ Nikola, iz Lapca, u spisku ranjenih 22. 2. 1943. na Zuleševici.

RADAKOVIĆ Ilijin Petar, 20. 6. 1915, Neteka, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 28. 2. 1942, poručnik, komesar čete.

RADAKOVIĆ Rade, u spisku ranjenih na Slunju 7. novembra 1942.

RADAKOVIĆ Radosav, u spisku 249 poginulih krtijaša.

RADAKOVIĆ Savin Simo Sem, 2. 4. 1920, Divoselo, učitelj, u NOB od 1941, komesar 2. bataljona, (oktobar 1942-februar 1943.).

RADAKOVIĆ Petrova Smilja, iz Bruvna, u NOB od 1942, 1. bataljon.

RADAKOVIĆ D. Stevan, 1928, Doljani, Lapac, 1. bataljon.

RADANOVIĆ Ilija, 1. 8. 1923, Vrtoče, Bihać, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944. higijeničar.

RADEKA Steve Jovan, 1923, Mihaljevac, Korenica, 1. bataljon, teško ranjen, umro 1943. na Bijelim potocima.

RADEKA Mile Petar, 1922, Ploča, Gračac, kovač, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete, teško ranjen 4. 1. 1943. u Pađenima.

RADELIĆ Oskar, 1916, Sušak, 4. četa, 1. bataljon.

RADENKOVIĆ Radoja Dušan, 15. 6. 1924, G. Ribnik, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RADENKOVIĆ Aleksin Milivoj, 7. 12. 1922, Kunovica, Niš, u NOB od 5. 11. 1944, četa automatičara.

RADENKOVIĆ Aleksin Milivoj, 8. 1. 1922, Ostro vica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944. 1. bataljon.

RADENKOVIĆ Milorad, 1. bataljon.

RADENKOVIĆ Miladina Slavoljub, 20. 11. 1923, G. Ribić, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

RADENKOVIĆ Alekse Vladislav, 15. 6. 1924, Ostrovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

RADETIĆ Franje Albert, 1904, Matulje, Rijeka, protivtenkovska četa, pa intendantura.

RADETIĆ Maksa Oskar, 1916, Lukeži, Rijeka, u NOB od 1943. 1. bataljon.

RADIČANIN Marka Dragan, 1917, Selakova Poljana, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

RADIČEVIĆ Dragutinov Aleksandar, Brežde, Mionica, borac od 7. 10. 1944.

RADIČEVIĆ Zivana Branislav, 1925, Cvetkovac, 3. bataljon.

RADIČEVIĆ Zivojina Branislav, 6. 11. 1926, Cvetovac, Vreoci, zemljoradnik, u NOB od 14. 10. 1944, poginuo 20. 2. 1945, kod Soljana.

RADIĆ Novaka Borivoje, 1919, M. Borak, Barajevo, 1. bataljon.

RADIĆ Dušan, u spisku 249 poginulih krtijaša, komesar čete.

RADIĆ Miloša Ilija, 1914. Dugopolje, D. Lapac, u NOB od 1941, vodnik, 1. bataljon, poginuo 16. 3. 1944.

RADIĆ Savina Ivanka, 7. 12. 1922, Vukovar, domaćica, u NOB od 15. 12. 1944, prištapska četa.

RADIĆ Kata, bolničarka, 2. četa, 4. bataljon.

RADIĆ Stevo, 1925, Mogorić, Gospić, 3. četa, 2. bataljon.

RADIĆ Mićin Stevo, 8. 8. 1925, Vrhovine, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 15. 3. 1945, vodnik.

RADIĆ Vidoje, 8. 11. 1943. desetar.

RADIĆ Đurđev Živko, 10. 9. 1930, Valjevo, brijački šegrt, u NOB od 15. 9. 1944.

RADILO VIĆ Milorada Dragoslav, 20. 11. 1926, Đurđevo, Rača, u NOB od 21. 4. 1945, poginuo 27. 4. 1945. kod Palešnika.

RADINIĆ Mićo, iz Metka, Gospić, desetar.

RADISAVLJEVIĆ Gligorija Slobodan, 14. 12. 1918, Crkvenac, Svilajnac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RADIŠEVIĆ Dragutina Ljuban, petrinjska općina, 4. banijski bataljon.

RADIŠEVIĆ Mile Nikola, Petrinja, 4. banijski, pa 6. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Dragoslava Borivoje, 28. 9. 1915, Lopatić, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

RADIOVOJEVIĆ Vidoja Borivoje, 27. 9. 1923, Takovo, brijač, u NOB od 2. 12. 1944.

RADIOVOJEVIĆ Miladin, 1904, 1. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ V. Miladin, 1914, protivtenkovska baterija.

RADIOVOJEVIĆ Miloško, 2. četa, 4. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Milorad, iz Vreoca, u NOB od 20. 9. 1944, 3. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. kod Vreoca.

RADIOVOJEVIĆ Mirisava Miloš, 26. 12. 1926, Božurevac, Trstenik, zemljoradnik, u brigadi od oktobra 1944.

RADIOVOJEVIĆ Milutin, 1904, protivtenkovska baterija.

RADIOVOJEVIĆ Mirko, 15. 6. 1915, Popadić, Mionica, 2. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Živojinov Momčilo, poginuo na sremskom frontu.

RADIOVOJEVIĆ Ćedomirov Petar, 15. 8. 1925, Paune, radnik, u NOB od 8. 9. 1944. desetar.

RADIOVOJEVIĆ Radisav, 1919, 1. četa, 3. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Milana Radisav, 1914, Barajevo, zemljoradnik, 1. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Milanov Radisav, 15. 8. 1915, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

RADIOVOJEVIĆ Radivoj, 1922, 4. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Radovan, 3. četa, 1. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Dragutina Radovan, 1922, Orovica, Ljubovija, 1. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Vlastimira Sava, 1921, Ratkovac, Lajkovac, 2. bataljon.

RADIOVOJEVIĆ Savo, pomoćnik veterinara brigade, 12. 12. 1944. proglašen »nesposobnim za svaku vojnu dužnost«.

RADIVOJEVIĆ Stanimira Siniša, 5. 7. 1926, Popadić, Mionica, u NOB od 15. 9. 1944, artiljerijska baterija.

RADIVOJEVIĆ Stanimira Siniša, 24. 1. 1924, Mionica, 1. bataljon.

RADMAN Ante, desetar, u spisku 249 poginulih krtijaša.

RADMAN Nikole Tomo, 22. 6. 1926, Petričani, Zadar, radnik, u NOB od 1944.

RADMANOVIĆ Petra Branko, iz Barleta, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

RADMANOVIĆ Branko, iz Ostrvice, Gospić, 2. bataljon.

RADMANOVIĆ Nikola, iz Barleta, Gospić, 2. bataljon.

RADMANOVIĆ Petar, u ratnom spisku poginulih, 2. bataljon.

RADMANOVIĆ Nikole Savo, 1923, Ostrvica, Gospić, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 26. juna 1943. kod Smiljana.

RADMANOVIĆ RASETA Jovana Smilja, 27. 3. 1921, Barlete, Gospić, domaćica, u NOB od 1941, 3. bataljon, 1942. i 1943. rukovodilac SKOJ-a u 3. bataljonu.

RADMILOVIĆ Milosavov Mitar, 27. 12. 1925, Valjevo, mašinbravar, borac od 17. 10. 1944.

RADMILOVIĆ Milovana Mitar, 1925, Valjevo.

RADOJČIĆ Aleksandar, 1925, V. Orašje, 3. bataljon.

RADOJČIĆ Dragutina (Draganova) Aleksandar, 20. 12. 1924, Cvetovac, Vreoci, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

RADOJČIĆ Gligorija Bogoljub, Bajina Bašta, zemljoradnik, u NOB od 16. 7. 1944. desetar čete za vezu.

RADOJČIĆ Tihomirov Darko, 12. 10. 1929, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

RADOJČIĆ Pavia Dušanka, 12. 4. 1930, Beograd, u NOB od 5. 12. 1944, bolničarka, poginula 17. 4. 1945. kod SI. Broda, 1. bataljon.

RADOJČIĆ Ilije Jordan, 10. 4. 1923, Cvetovac, Vreoci, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, poginuo 27. 4. 1945, kod Tomašice.

RADOJČIĆ Stevana Marko, 1912, Udbina, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.

RADOJČIĆ Andrijin Milan, iz Vreoca, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 18. 10. 1944. kod Vreoca.

RADOJČIĆ Sretenov Milan, 19. 7. 1923, Odžaci, maturant, borac od 16. 9. 1944, vođa izviđačkog odjeljenja.

RADOJČIĆ Milorad, 1929, Nevesinje, u NOB od 19. 9. 1944, četa za vezu.

RADOJČIĆ Sredoja Milorad, 15. 10. 1926, Rakari, G. Toplica, Mionica, pekar, u NOB od 1944.

RADOJČIĆ Andrijin Miloš, 8. 5. 1923, Sovač, Rebelj, Valjevo, zemljoradnik, borac od 5. 10. 1944.

RADOJČIĆ Milovana Miloš, iz Pinosave.

RADOJČIĆ Milomirov Milovan, 12. 10. 1922, Stojići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

RADOJČIĆ Momčilo, 10. 10. 1926, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

RADOJČIĆ Pere Momčilo, 10. 10. 1926, Novi Bečej, električar, u NOB od 20. 11. 1944. borac.

RADOJČIĆ Vilotija Radivoje, 20. 10. 1927, Dub, Bajina Bašta, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1944.

RADOJČIĆ Tihomirov Slavko, 15. 11. 1923, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

RADOJČIĆ Obrenov Slobodan, poginuo na sremskom frontu.

RADOJČIĆ Luke Trifun, 1925, Valjevo, 2. bataljon.

RADOJČIĆ Dušanka, u spisku 249 poginulih krtijaša, bolničarka.

RADOJČIĆ Miodraga Zoran, iz Pinosave.

RADOJČIĆ Miodragov Zoran, 6. 6. 1925, Pinosava, pomoćnik mitraljesca.

RADOJKOVIĆ Aleksandrov Branislav, 27. 3. 1927, Ostrovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

RADOJKOVIĆ Živka dr Dragutin, 13. 5. 1907, Selevac, Smederevska Palanka, liječnik, u NOB od 26. 12. 1944.

RADONJIĆ Ranasija Isidor, 28. 11. 1901, Đakovo, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944.

RADONJIĆ Zdravka Radosav, 28. 6. 1924, G. Oraovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

RADONJIĆ Slobodan, 1921, 4. četa, 2. bataljon.

RADONJIĆ Slobodan, 1921, Podgorica, 4. bataljon.

RADONJIĆ Četka Veljko, 4. 4. 1928, Krute, Ulcinj, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, kurir.

RADONJIĆ Živojin, 1. bataljon.

RADONJIĆ Raje Živojin, 4. 5. 1924, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, kurir.

RADONJIĆ Živorad, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

RADOSAVLJEVIĆ Branislav, poginuo na sremskom frontu.

RADOSAVLJEVIĆ Spasojev Branislav, 11. 10. 1913, Krušar, Čuprija, zemljoradnik, borac od 30. 12. 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Marinkov Borisav, 4. 4. 1923, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Bogosava Božidar, 15. 6. 1914, G. Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Stanimira Božidar, 5. 12. 1927, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

RADOSAVUEVIĆ Dimitrov Dragomir, 25. 5. 1904, Ladovina, Šabac, učitelj, borac od 1. 10. 1944, 3. bataljon, poginuo 11. 11. 1944. kod Erdevika.

RADOSAVUEVIĆ Svetozara Ljubomir, 1921, Stepoevac, Lazarevac, u NOB od 1944.

RADOSAVUEVIĆ Ilije Milorad, 1925, Loznica, Valjevo, 4. bataljon, vodnik.

RADOSAVUEVIĆ N. Milorad, 1926, 3. četa, 1. bataljon.

RADOSAVUEVIĆ Miloš, 1912, 2. četa, 2. bataljon.

RADOSAVUEVIĆ B. Miloš, 15. 3. 1921, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Slavka Momčilo, 1922, Mačkovci, Kruševac, 2. bataljon, u spisku ranjenih 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

RADOSAVLJEVIĆ Ilije Obrad, 1921, Loznica, Valjevo, u NOB od 9. 10. 1944, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

RADOSAVLJEVIĆ Marinkov Prodan, 12. 10. 1902, Radljevo, zemljoradnik, borac od 6. 10. 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Mirkov Radiša, 8. 3. 1926, Sokolovo, Umka, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Dušana Radoslav, 1. 4. 1922, Užička Mionica, Ražana, u NOB od 20. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 3. 5. 1945. ispred Garešnice.

RADOSAVLJEVIĆ Stanimira Slobodan, 12. 6. 1925, Stepojevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RADOSAVLJEVIĆ Vojislav, 1926, Dračić, Valjevo, u NOB od 6. 9. 1944, poginuo 19. 4. 1945. kod Si. Broda.

RADOSAVLJEVIĆ Marinka Vojislav, 9. 9. 1927, Stepojevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RADOSAVLJEVIĆ T. Vojislav, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Strošinaca, pokopan kod katoličke crkve.

RADOSAVLJEVIĆ Živorada Zlatko, 1926, Beograd, 2. bataljon.

RADOŠEVIĆ Joso, 4. bataljon, prekomandovan juna 1943. u odred »Plavi Jadran«.

RADOŠEVIĆ Dobri, 2. bataljon.

RADOŠEVIĆ Ivan, 1920, zanatlija, Hrvat, zamjenik komesara 4. banijskog bataljona.

RADOŠEVIĆ Mićo, iz Metka, Gospić, 2. bataljon, vodnik, teže ranjen kod Gospića 28. 4. 1943.

RADOŠEVIĆ Nikolin Ilija Mljekar, 1920, Počitelj, radnik, u prvom sastavu »Jurisne čete«, poginuo 25. 7. 1943. (1. proleterski bataljon).

RADOŠEVIĆ Nikolin Milan Barjaktar, 9. 3. 1922, Počitelj, Gospić, seljak, u NOB od 1941, delegat voda, 2. bataljon, teško ranjen 28. 4. 1943. kod Gospića, umro u bolnici u Otočcu.

RADOŠEVIĆ Nikola, iz Pazarišta, Gospić, u spisku teških ranjenika.

RADOŠEVIĆ Jovana Nikola, 2. 7. 1927, Počitelj, Gospić, đak, u NOB od 1943, komandir voda, 2. bataljon.

RADOŠEVIĆ Milin Tomica, 1914, Medak, Gospić, radnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 30. 6. 1942. kod Sadilovca.

RADOŠEVIĆ Milin Tomo Komadina, 1922, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1942. kod Ličkog Novog.

RADOŠEVIĆ Vinko 1910, Kosinj, Perušić, 4. bataljon, desetar, u spisku ranjenih 28. 12. 1942.

RADOVANAC Duro, 1914, Udbina, žandarmerijski narednik, u NOB od 19. 12. 1941, komandant 2. bataljona (jun 1943 - januar 1944).

RADOVANOVIĆ Svetislava Branislav, 14. 1. 1920, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

RADOVANOVIĆ Svetislava Branislav, 1921, Divci, Valjevo, 4. bataljon.

RADOVANOVIĆ Svetozara Dobrivoje, 20. 3. 1920, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik.

RADOVANOVIĆ Svetozarov Dobrivoje, 10. 6. 1921, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, borac od 11. 11. 1944.

RADOVANOVIĆ Dobrosava Dragomir, 1927, Ruman, srez kolubarski, zemljoradnik, u NOB od 22. 12. 1944, sanitet.

RADOVANOVIĆ Svetomira Dragutin, 28. 1. 1921, Radobić, Mionica, 1. bataljon.

RADOVANOVIĆ Dušan, vođa odjeljenja izviđačke čete.

RADOVANOVIĆ Jordan, 3. bataljon.

RADOVANOVIĆ Milovana Leposava, 15. 2. 1926, Valjevo, domaćica, u NOB od 20. 9. 1944, bolničarka.

RADOVANOVIĆ Dragutinov Ljubisav, 18. 3. 1926, Vrtiglav, D. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 18. 10. 1944.

RADOVANOVIĆ Miloradov Marko, 26. 7. 1923, Trnovče, V. Plana, muzičar, u NOB od 5. 1. 1945.

RADOVANOVIĆ Tihomirov Milorad, 7. 4. 1926, Rosići, Rosjerić, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

RADOVANOVIĆ Radivoje, 2. četa, 4. bataljon.

RADOVANOVIĆ B. Radivoje, četa za vezu.

RADOVANOVIĆ Novakov Radivoje, 16. 9. 1924, Paune, Valjevo, radnik, borac od 8. 9. 1944.

RADOVANOVIĆ V. Radivoje, četa za vezu.

RADOVANOVIĆ Z. Radivoje, četa za vezu.

RADOVANOVIĆ Stanimira Radoje, 3. 2. 1917, Gočevac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

RADOVANOVIĆ Dušana Radosav, 1. 4. 1922, Užička Mionica, u NOB od 20. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 3. 5. 1945. kod Garešnice.

RADOVANOVIĆ Radoslav, 9. 10. 1923, Trstenik, kafedžija, u NOB od 5. 12. 1944.

RADOVANOVIĆ Aleksandrov Svetislav, 20. 7. 1927, Jasenovik, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

RADOVANOVIĆ S. Svetislav, 1920, 1. četa, 2. bataljon.

RADOVANOVIĆ Stanomira Svetolik, 7. 3. 1920, Bačevci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 21. 9. 1944.

RADOVANOVIĆ Velibor, 1925, Paležnica, Ljig, 2. bataljon.

RADOVANOVIĆ Prvislavov Velibor, 8. 9. 1925, Babajić, Ljig, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

RADOVANOVIĆ Marka Vidoje, 1926, Mušići, Rosjerić, poginuo 15. 4. 1945. kod Đakova.

RADOVANOVIĆ Milenkov Voja, 10. 1. 1921, Trstenik, trgovac, u NOB od 16. 10. 1944.

RADOVANOVIĆ Vukašin, protivoklopna četa.

RADOVANOVIĆ Bogomira Živadin, iz Grabovca, Trstenik, podoficir, u NOB od 1944.

RADO VANO VIC Živan, 1921, 1. četa, 1. bataljon.

RADOVANOVIĆ Živko, 15. 11. 1923, Resnik, Vračar, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

RADOVANOVIĆ Desimirov Živojin, 6. 10. 1926, M. Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.

RADOVANOVIĆ Stevanov Živojin, 22. 10. 1918. Miličinica, Valjevo, stolar, borac od 5. 12. 1944.

RADOVIĆ Branko Omladinac, 1920, 4. bataljon.

RADOVIĆ Mane Branko Maćanov, 2. 6. 1920, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, delegat voda, 4. bataljon, poginuo 1945. kod Kaluđerovca (Roc Perušić).

RADOVIĆ Čedomir, protivtenkovska četa.

RADOVIĆ Steve Dane Kovačić, 28. 10. 1918, Krš, Perušić, kovač, u NOB od 1941, 1. pa 4. bataljon, komandir čete, poginuo 1944. (predsjednik NOO-a Krš).

RADOVIĆ Stevina Danica, 20. 2. 1922, Krš, u NOB od 1941, 4. bataljon.

RADOVIĆ Ivanov Dobrivoje, 5. 4. 1920, Barajevo, mesar, u NOB od 11. 11. 1944, 2. bataljon.

RADOVIĆ Dušan, iz Krša, poginuo 4. 4. 1943. kod Žegara.

RADOVIĆ Steve Dušan Šusterov, 10. 3. 1923, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda izviđača, poginuo septembra 1944. kod Valjeva.

RADOVIĆ Mane Đuro Đuran, 25. 2. 1915, Krš, Perušić, žandarm u NOB od 12. 11. 1941, komandir čete, 4. bataljon.

RADOVIĆ Jovo, iz Kosinja, 1. četa, 3. bataljon, poginuo 9. 4. 1944, ostao na položaju Međedak kod Srba.

RADOVIĆ Jovin Mane, 23. 7. 1920, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942. kod Kosinja.

RADOVIĆ Mijat, 1924, Kamenica, Trstenik, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

RADOVIĆ Steve Mile, 6. 6. 1925, Krš Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 1943. (Komanda mjesta Kosinj).

RADOVIĆ Stevana Milorad, 1925, Drenovci, Kosjerić, teško ranjen na srem-skom frontu, umro u Drenovcima 12. 4. 1945.

RADOVIĆ Petra Nikica Petralin, 2. 12. 1915, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, zamjenik komandanta, poginuo 1943. na Sutjesci (7. divizija).

RADOVIĆ Obrad, iz Krša, u ljeto 1944. vraćen u Liku.

RADOVIĆ Mile Obrad, Cilinder, 5. 9. 1925, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 4. bataljon.

RADOVIĆ Jozefa Pavle, 16. 10. 1919, Izola, u NOB od 6. 12. 1944, 3. bataljon, nestao 6. 4. 1945, kod Lipovca.

RADOVIĆ Milorada Radisav, 1921, Divci, Valjevo, 1. bataljon.

RADOVIĆ Petronije Radojko, 21. 10. 1923, Nakućani, Šabac, 2. bataljon.

RADOVIĆ R. Radojko, 6. 4. 1923, Nakućani, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944.

RADOVIĆ Dobrivoje Radomir, 1919, Arilje.

RADOVIĆ Steve Sofija Soka Savina, 3. 1. 1924, Krš, Perušić, đak medicinske škole, u NOB od 1941, referent saniteta 4. bataljona, poginula 15. 3. 1943, u Svetom Roku.

RADOVIĆ Vaje Stevo, 28. 10. 1912, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

RADOVIĆ Miloša Teodor, 1920, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

RADOVIĆ Vojin, 1921, inženjerska četa.

RADOVIĆ Miloša Vojin, 23. 8. 1923, Radović, Mionica, stolar, u NOB od 8. 10. 1944. desetar.

RADOVIĆ Aleksandra Vučeta, 1920, Kamenjača, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 19. 4. 1945, kod Sl. Broda.

RADULOVIĆ Blagoje, 3. bataljon, poginuo i sahranjen (srpsko groblje) 2. 5. 1945. kod Paškijana.

RADULOVIĆ Milorada Dragoslav, 20. 11. 1926, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 24. 4. 1944, poginuo 27. 4. 1945. kod Palešnika.

RADULOVIĆ Marka Mile, 1917, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

RADULOVIĆ K. Milisav, 1912, 2. bataljon, desetar.

RADULOVIĆ Nikolina Milka, 26. 5. 1924, Ada Lukač, Virovitica, domaćica, u NOB od 26. 9. 1944, kuvarica.

RADULOVIĆ Đure Mišo, 1924, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

RADULOVIĆ Mile (Nikola) Niko. 15. 2. 1886, Ada Lukač, Virovitica, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944.

RADULJEVIĆ Dobrosav, u spisku 249 poginulih krtijaša.

RADUSIN Nikolin Milan, 11. 8. 1921, Stepanovićevo, Novi Sad, radnik, borac od 10. 10. 1944.

RADUŠKI Radomira Stanislav, 15. 9. 1922, Skela, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RAĐENOVIĆ Aleksandar, delegat voda, 2. četa, 4. bataljon.

RAĐENOVIĆ Đure Božo, 1914, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, komandir čete, 1. bataljon, poginuo 22. 8. 1942. u Zalužnici.

RAĐENOVIĆ Nikole Branko, 1920, Donji Srb, 1. bataljon, zarobljen u Tiškovcu, obješen je 1942. u Kosovu kod Knina.

RAĐENOVIĆ Aćima Branka Gešić, 25. 3. 1917, Begluci, D. Lapac, u NOB od 1941, komandant 3. bataljona (septembar 1943 - mart 1944).

RAĐENOVIĆ Dušan, 1915, Srb, 1. bataljon, desetar, u spisku ranjenih 26. 12. 1942.

RAĐENOVIĆ Dušan, u prvom sastavu 1. bataljona.

RAĐENOVIĆ Mile Dušan, 1921, Donji Srb, seljak, Srbin, u NOB od juna 1942, 1. bataljon, ranjen 26. 12. 1942, umro u Srbu februara 1943.

RAĐENOVIĆ Petra Dušan, 1923, Begluci, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Bukovici 21. 3. 1943.

RAĐENOVIĆ Đoko, iz Krčkog Brda, Donji Lapac, u NOB od 1943, desetar, 1. bataljon, poginuo na Krnjoj jeli 10. 8. 1944.

RAĐENović Soke Đorđe, 1922, Begluci, Srb, radnik, u NOB od 1942, 1. bataljon, u spisku poginulih 1944. godine.
 RAĐENović Đuro, zemljoradnik, u NOB od 2. 2. 1942, 1. bataljon, komesar 2. čete, teško ranjen na savskom mostu 20. 10. 1944.
 RAĐENović Bože Đuro, 1907, Lisina, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 3. bataljon, poginuo 18. 8. 1943. sahranjen u Perušiću.
 RAĐENović Bogdana Đuro, 1904, Neteka, D. Lapac, u NOB od 1941, 3. bataljon, poginuo augusta 1943. u Perušiću.
 RAĐENović Marka Đuro, 23. 4. 1920, Neteka, D. Lapac, 1. bataljon.
 RAĐENović Paje Đuro, 1923, Podurljaj, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1942. komesar čete.
 RAĐENović Ilija, 1926, Srb, D. Lapac, 1. četa, 1. bataljon.
 RAĐENović Ćire Ilija, 1907, Donji Srb, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen, zarobljen i zaklan 10. 10. 1943. u Drežnici.
 RAĐENović Paje Ilija, 1921, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Ajderovcu 10. 12. 1943. (NOO-Srb).
 RAĐENović Petra Ilija, 1913, Donji Lapac, u NOB od 27. 7. 1941, 1. bataljon.
 RAĐENović Petra Ilija, 7. 7. 1927, V. Cvjetnić, Drvar, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1943.
 RAĐENović Jovo, iz Begluka, D. Lapac, poginuo 4. 4. 1943. kod Žegara.
 RAĐENović Jovo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 RAĐENović Petra Jovan, iz Podurljaja, D. Lapac, u NOB od 1941, intendant brigade.
 RAĐENović Đurđev Jovo, 1922, Osredci, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 3. 10. 1943. u Brušanima.
 RAĐENović Đure Jova, 1909, Srb, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. u Srbu.
 RAĐENović Dane Lazo, 1916, G. Srb, obućar, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici oktobra 1943.
 RAĐENović Rade Marko, 1926, Begluci, Srb, nestao na maršu za Srbiju, augusta 1944.
 RAĐENović Mićo, 1912, Srb, u prvom sastavu 1. bataljona, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča.
 RAĐENović Petra Mićo, 1908, G. Srb, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. u Srbu.
 RAĐENović Miće Milan, 1921, G. Srb, seljak, u NOB od juna 1942, 1. bataljon, poginuo kod Donjeg Kosinja 21. 9. 1942.
 RAĐENović Milan, 1922, Neteka, u NOB od 1941, 1. bataljon.
 RAĐENović Nikole Milan, 1923, Osredci, D. Lapac, 1. bataljon.
 RAĐENović Nikole Milan, 17. 7. 1916, Grešnica, Porečke, poslastičar, borac od 15. 10. 1944, 5 makedonski bataljon.
 RAĐENović Petra Milan, 1924, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od novembra 1942, 2. bataljon, poginuo kod Mekinjara 1945. (35. divizija).
 RAĐENović Mile, 1. bataljon.

RAĐENović **Leke Mile, 1914, Begluci, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Bušana početkom oktobra 1943.**
 RAĐENović M. Mile, iz Osredaka, poginuo 3. 10. 1943. na Takalicama, sahranjen u Divoselu.
 RAĐENović Miloš, iz Srba,, D. Lapac, 3. bataljon, poginuo 18. 8. 1943, sahranjen u Perušiću.
 RAĐENović Luke Nikola, 1921, Podstrana, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo 1942, na Maglaju kod Srba.
 RAĐENović Pajo, u prvom sastavu 1. bataljona.
 RAĐENović Pero, u spisku 249 poginulih krntijaša.
 RAĐENović Petar, 1945. komesar 2. bataljona.
 RAĐENović Petar, delegat, 3. četa, 3. bataljon.
 RAĐENović Petar, desetar, 2. četa, 4. bataljon.
 RAĐENović Petar, 1922, Srb. 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča.
 RAĐENović Aćimov Pero, 1915, Begluci, u NOB od 1941, komesar 4. i 5. rus-kog bataljona.
 RAĐENović Marka Raco, 1925, Begluci, Srb, seljak. Srbin, u NOB od 1942, vodnik, 1. bataljon, poginuo kod Bugojna 1944.
 RAĐENović Rade, iz Srba, D. Lapac, u NOB od 1941, poginuo oktobra 1943. na Plješevici.
 RAĐENović Rade, iz Srba, u spisku ranjenih 22. 2. 1943. na Zuleševici.
 RAĐENović Ćire Rade, 1905, Donji Srb, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.
 RAĐENović Sava, u NOB od 15. 10. 1942, zamjenik komandira čete, 3. bataljon.
 RAĐENović Paje Simo, 5. 10. 1912, Srb, Lapac, 4. bataljon.
 RAĐENović Paje Simo, 2. 7. 1913, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 3. 2. 1942, vodnik, komandir voda.
 RAĐENović Stevo, Srb, D. **Lapac**, 4. četa, 3. bataljon.
 RAĐENović Milana Stevo, 1926, Podstrana, D. Lapac, 2. bataljon, poginuo aprila 1943. na Pađenima, sahranjen u Srbu.
 RAFAJLOVIĆ Obrenov Filip, 15. 9. 1926, Vrtiglav, Toplica, zemljoradnik, u NOB od 23. 10. 1944.
 RAFKIN Vladimir, u prvom spisku 1. bataljona.
 RAGULJAK Franca Jože, 26. 2. 1921, Sv. Križ, Maribor, zemljoradnik, 25. 12. 1944. došao iz SSSR-a.
 RAIKOVIĆ Idriza Rajin, 5. 1. 1923, Niš, taljigaš, u NOB od 1944.
 RAINOVIĆ Trifun, 1925, Jasenovik, 3. bataljon.
 RAJAĆIĆ Nikole Anka, 5. 8. 1928, Prokike, Brinje, krojačica, u NOB od 20. 12. 1944.
 RAJAĆIĆ Trivunov Vlade, 1902, Županjdol, Otočac, poginuo u Sremu 1945.
 RAJAK Steve Jovo, 1922, Podstrana, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo marta 1943, u Zrmanji, sahranjen u Ruištima.

RAJCEVIĆ Đure Bogdan, 23. 12. 1923, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komesar čete, 2. bataljon.
 RAJCEVIĆ Đure Bogdan, 1923, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon.
 RAJCEVIĆ Ilije Božo, 1921, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942. komandir voda, 2. bataljon.
 RAJCEVIĆ Mile Janko Čokićev, 1916, Divoselo, podoficir, u NOB od 1941, 2. bataljon, operativni oficir.
 RAJCEVIĆ Jovo Kočin, 1919, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, poginuo 25. 12. 1942. kod Papuče.
 RAJCEVIĆ Jovana Jovo, 1922, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.
 RAJCEVIĆ Nikole Jovo, 1922, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.
 RAJCEVIĆ Pepin Milan, 1920, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1943, 2. bataljon.
 RAJCEVIĆ Mile Mića, komandir voda, 2. četa, 4. bataljon.
 RAJCEVIĆ Triše Mišo, 1923, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo na Plitvičkim jezerima 1942.
 RAJCEVIĆ Pepe Nikola, 1914, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.
 RAJČEVIĆ Novak Novo Kočin, 1922, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, ranjen 22. 2. 1943. nestao u koloni Centralne bolnice Vrhovnog štaba.
 RAJČEVIĆ Dukana Petar Pepa, iz Čitluka.
 RAJČEVIĆ Milkana Simo, 1920, Čitluk, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.
 RAJČIĆ Milin Rade, 1920, Mišljenovac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen u Širokoj Kuli augusta 1943.
 RAJEVAC Živorad, 1926, Valjevo, poginuo 4. 11. 1944. kod Velikih Radinaca.
 RAJIĆEVIĆ Mijata Stojan, 15. 1. 1924, Biograd na moru, zemljoradnik, u NOB od 1943, zastavnik.
 RAJIĆ Dušan, komesar čete, 1. bataljon.
 RAJIĆ Stevislava Milan, 21. 5. 1925, Drenovci, Kosjerić, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.
 RAJINA Vinkov Vladan, 15. 9. 1923, Golubac, činovnik, u NOB od 1944.
 RAJIŠIĆ Milan, iz Barleta, 2. bataljon, u ratnom spisku poginulih.
 RAJKO Franje Franjo, 5. 6. 1922, Kočevina pri Vurbergu, Ptuj, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944. (zarobljen u SSSR-u kao legionar) sanitet.
 RAJKOVIĆ Čedomirov Božidar, 15. 2. 1921, Železnik, sarač, borac od 15. 10. 1944.
 RAJKOVIĆ Tomin Stipe, 1920, Dabar, Otočac, poginuo oktobra 1943. kod Bruvna.
 RAJKOVIĆ Astanasov Trifun, 6. 1. 1925, Jasenovik, Knez Selo, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

RAKKOVIĆ Božidara Živko, 15. 7. 1924, Zuce, Beograd, u NOB od 7. 1. 1945, 1. bataljon, poginuo 7. 5. 1945. kod Vrbovca.
 RAJŠIĆ Pere Soka, 1923, Mogorić, Gospić.
 RAJUŠIĆ Branko, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.
 RAK Marinko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 RAK Josip, 1906, Čavle, Rijeka, umro od iscrpljenosti 28. 8. 1944. pri prelasku Tare.
 RAK Petar Trivun, 3. 10. 1926, Kostajnica, zemljoradnik, u NOB od 1944. četni bolničar.
 RAKIČEVIĆ Dragan, iz Valjeva, u NOB od septembra 1944, komesar čete u 3. bataljonu.
 RAKIĆ Svetozarov Blagoje, 15. 6. 1926, Delić, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 RAKIĆ Miloradov Branko, 1921, Dvorska, srez Krupanj, zemljoradnik, borac od 9. 12. 1944.
 RAKIĆ Miloša Dragan, 6. 4. 1914, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941, zamjenik komandanta brigade od juna 1943. do marta 1944, narodni heroj.
 RAKIĆ Ljubiša, 3. četa, 1. bataljon.
 RAKKOVIĆ Milan, prvi operativni oficir 4. banijskog bataljona.
 RAKIĆ Brankov Miloš, 15. 5. 1925, Kikinda, mesar, u NOB od 16. 9. 1944.
 RAKIĆ Brankov Milan, u spisku poginulih kod Batrovaca 5. 4. 1945.
 RAKIĆ Miodrag, 1926, Delić, izviđačka četa.
 RAKIĆ Čedomira Miodrag, 1926, Makovište, Kosjerić, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca,
 RAKIĆ V. Miodrag, 1924, 3. četa, 3. bataljon.
 RAKIĆ Nikola, iz Široke Kule, 2. bataljon.
 RAKIĆ Milijana Radmila, 7. 1. 1926, Gunjevac, Ub, apotekarska radnica, u NOB od 1944, bolničarka.
 RAKIĆ Sreten, 1925, 2. četa, 2. bataljon.
 RAKIĆ Vesin Sreten, 7. 2. 1925, Delić, Makovište, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 RAKIĆ Dragomira Svetolik, 1912, Železnik, Beograd, izviđačka četa, poginuo u proljeće 1945.
 RAKIĆ P. Svetomir 1914, 3. bataljon, poručnik.
 RAKIĆ Arandela Tihomir, 18. 5. 1926, Guncati, Bačevac, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944.
 RAKIĆ Vidoje, desetar.
 RAKIĆ Vladislavov, 20. 5. 1925, Makovište, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.
 RAKIĆ Spasoja Vojislav, 1924, Vladimirci, u NOB od jeseni 1944, 1. bataljon.
 RAKIĆ Vojislava Zlatimir, 29. 5. 1925, Guncate, Bačevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 RAKIJEVIĆ Lazin Riza, 1917, Dobrošte, Tetovo, u NOB od 23. 12. 1944, 1. bataljon.

RAKOCIJA Božo Smeling, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.
 RAKOVAC Vojislav, 1922, intendantura.
 RAKOVIĆ Miodrag, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.
 RAKOVIĆ Miodrag, u spisku nestalih u toku NOB.
 RAKOVIĆ Milenković Radiša, 10. 3. 1917, Banja, Priboj, kovač, u NOB od 25. 9. 1944, izviđačka četa.
 RAKULIĆ Živoradov Gordan, 10. 9. 1921, Brezovica, Ub, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.
 RAKUŠA Jožefov Dragutin, 20. 12. 1920, Sv. Tomaž, Ljutomer, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944.
 RALIĆ Milisava Ljubiša, 16. 4. 1922, Drenovci, Kosjerić, krojač, u NOB od 1944.
 RALIĆ Ljubomir, 3. četa, 1. bataljon.
 RALIĆ Svetislava Milan, 21. 5. 1925, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 RALIĆ Stojana Mile, 1926, u spisku boraca poginulih 1943.
 RALIĆ Milija, 1. bataljon.
 RALIĆ Radovana Milija, 6. 11. 1924, Drenovci, Kosjerić, u NOB od 1944. 3. bataljon.
 RALIĆ Vojislava Milomir, 17. 9. 1921, Mrčići, Kosjerić, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.
 RALIĆ Svetislava Miloš, 1925, Drenovci, Kosjerić, desetar 1. bataljona, poginuo 26. 2. 1945. u Maloj Vašici.
 RALIĆ Jevremov Stamenko, 17. 4. 1923, Ražanj, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 RAMIĆ Nikola, poginuo na sremskom frontu.
 RANCIGER Antona Ludvig, 22. 1. 1922, Krasnik, Laško, stolar, borac od 25. 12. 1944.
 RANČEVIĆ Stojan, 1924, Vrana, Biograd, n/m, delegat, 1. četa, 1. bataljon.
 RANDIĆ Marijan, iz Sušaka, nestao 2. 12. 1943. kod Travnika.
 RANDIĆ Marijana Vinko, 12. 8. 1912, Krasnica, Sušak, hotelijer, u NOB od 10. 9. 1943, 3. bataljon, zamjenik komandira čete, poručnik, poginuo 27. 4. 1945. kod Tomašice.
 RANĐELOVIĆ Dušanov Blagoje, 5. 4. 1923, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, 3. bataljon.
 RANĐELOVIĆ Božo, komesar čete, u spisku 249 poginulih krtijaša.
 RANĐELOVIĆ Đorđe, u spisku 249 poginulih krtijaša, desetar.
 RANĐELOVIĆ Pejčekov Jordan, 5. 8. 1926, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 RANĐELOVIĆ Jovo, u spisku poginulih krtijaša.
 RANĐELOVIĆ Božidarov Ljubomir, 1927, Gornje Dragovlje, Niš, u NOB od 11. II. 1944.
 RANĐELOVIĆ Mile, u spisku 249 poginulih krtijaša.
 RANĐELOVIĆ Blagojev Stojadin, 20. 6. 1923, Gornje Vlase, Niš, zemljoradnik, u NOB, od 6. 12. 1944, 3. bataljon.

RANDELOVIĆ Milutinov Vojislav, 1926, Ličje, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944.

RANIĆ Stevanov Janko, općina Petrinja, 4. banijski bataljon.

RANIĆ Miloš, 1. bataljon.

RANIĆ Jankov Nikola, Petrinja, 4. banijski bataljon.

RANISAVLJEVIĆ Bogosav, 1924, Lukavac, Valjevo, 2. bataljon.

RANKOVIĆ Velimirov Branislav, 28. 8. 1927, Barajevo, mašinbravar, u NOB od 15. 10. 1944.

RANKOVIĆ Dragiša, 1926, Ljutice, Vladimirci, 1. bataljon.

RANKOVIĆ Milovana Dragutin, 20. 9. 1912, Kamenica, radnik, u NOB od 1944. desetar.

RANKOVIĆ Živka Jordan, 27. 9. 1921, Kuršna Glava, Sabac, stolar, u NOB od 1944.

RANKOVIĆ Miodrag, u spisku 249 poginulih krntijaša.

RANKOVIĆ Borisavov Miodrag, 30. 3. 1923, Krstić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

RANKOVIĆ Cvetka Miodrag, 6. 6. 1915, Požarevac, u NOB od 16. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo kod Slatnika 18. 4. 1945.

RANKOVIĆ M. Miodrag, 1923, 1. četa, 3. bataljon.

RANKOVIĆ Nikola, u spisku nestalih u toku NOB.

RANKOVIĆ Miloja Nikola, 25. 12. 1922, Lopatanj, zemljoradnik, u NOB od 1944, 3. četa, 1. bataljon.

RANKOVIĆ Živojina Paun, 26. 1. 1924, Miličinica, Valjevo, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatnika.

RANKOVIĆ Lazarov Petar, 7. 7. 1918, Derventa, Vlasenica, u NOB od jeseni 1944.

RANKOVIĆ Milenka Radiša Kovač, 1917, Banja, Priboj na Limu, u NOB od 25. 7. 1944, vođa odjeljenja izviđačke čete.

RANKOVIĆ Radivojev Radivoje, 18. 3. 1929, Jalovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 25. 9. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

RANKOVIĆ Radomir, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

RANKOVIĆ Marinka Radomir, 1920, Popučke, Valjevo, 1. bataljon.

RANKOVIĆ Milana Radomir, 9. 9. 1920, Popučke, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

RANKOVIĆ Slobodan, 1927, Barajevo, u NOB od 1944. 3. bataljon.

RANKOVIĆ Vojislavov Slobodan, 13. 2. 1927, Velika Moštanica, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

RANKOVIĆ Vuk, 1925, 2. četa, 1. bataljon.

RAPAĆ Rade Dragan, 1908, Krbavica, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

RAPAĆ Đuro, u spisku ranjenih, upućen na školovanje u SSSR februara 1944.

RAPAĆ Jovana Milan, 1919, Krbavica, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

RAPAIĆ Mile, iz Krbavice, poginuo 6. 10. 1943. kod Ličkog Novog, sahranjen u Divoselu.

RAPAIĆ Jove Mile, 1908, Krbavica, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo juna 1943. kod Gospića.

RAPAIĆ Ilije Simo, 1913, Krbavica, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

RAPAIĆ PRIČA Vaje Jelka, 11. 10. 1923, Vujnove, Glave, T. Korenica, domaćica, u NOB od decembra 1941, bolničarka, 3. bataljon.

RAPAIĆ Lazin Nikola, 17. 7. 1924, Banatsko Karađorđevo, radnik, u NOB od 11. 9. 1943.

RAPAJIĆ Simo, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.

RASTOVIĆ Mile Dragan, 1926, Žednik, Bačka, zemljoradnik, u NOB od 1943, zastavnik, komandir voda, 1. bataljon.

RASTOVIĆ Petra Dušan, 1924, G. Srb, 1. bataljon, poginuo februara 1943. u Mazinu, sahranjen u Srbu.

RASTOVIĆ Petra Dušan, 1925, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od novembra 1942, vodnik, 4. bataljon, poginuo kod Mrkonjić Grada januara 1944.

RASTOVIĆ Đuro, u prvom sastavu 1. bataljona.

RASTOVIĆ Đure Đuro, 1900, Srb, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.

RASTOVIĆ Ilija, 1926, Srb, D. Lapac, 2. četa, 1. bataljon.

RASTOVIĆ Dane Ilija, 1921, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od aprila 1942, vodnik, 1. bataljon, poginuo kod Mazina februara 1943.

RASTOVIĆ Đure Ilija, 1927, Ajderovac, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.

RASTOVIĆ Save Jovo, 1919, Dugopolje, Srb, komesar čete, 1. bataljon, poginuo na Travniku decembra 1943.

RASTOVIĆ Đure Miloš, 1921, G. Srb, Donji Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, komandir čete, 1. bataljon, poginuo 15. 9. 1942. kod Sinca, narodni heroj.

RASTOVIĆ Petar Pero, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942. kao zamjenik komesara čete.

RASTOVIĆ Petra Petar Pejo, 1919, G. Srb, seljak, u NOB od 1941, zamjenik komandira čete, 3. bataljon, poginuo kod Travnika 2. decembra 1943, sahranjen u Mašunju.

RASTOVIĆ Stevan, 1904, Ajderovac, D. Lapac, 1. bataljon.

RASETA Ilije Dane, 1917, Gajine D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 17. 8. 1944. na Zelengori.

RAŠETA Ilija, u prvom sastavu 1. bataljona.

RAŠETA Steve Luka, 1914, Obijaj, D. Lapac, u NOB od 1941, komesar čete, 1. bataljon.

RAŠETA Mara, iz Lapca, sekretar SKOJ-a i delegat voda, 4. bataljon,

RAŠETA Đure Mara, 15. 5. 1928, Mišljenovac, D. Lapac, domaćica, u NOB od 1. 3. 1944.

RAŠETA Nikola, iz Barleta, 2. bataljon.

RAŠETA Petar, iz Barleta, 2. bataljon.

RAŠETA Đure Petar, 31. 4. 1926, Smiljan, Gospić, 2. bataljon.
 RAŠETA FILIPOVIĆ Đure Mara, 15. 5. 1927, Bušević, D. Lapac, bolničarka, 3. bataljon.
 RAŠEVIĆ Milomir, 1926, 4. četa, 1. bataljon.
 RAŠEVIĆ Vojislava Miomir, 10. 5. 1920, Osečenica, stolar, u NOB od 1944.
 RAŠEVIĆ Velimirov Živorad, 8. 3. 1911, Valjevo, pekar, borac od 15. 9. 1944.
 RAŠIĆ Miloša Đuro, 1914, Krstinja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 RAŠIĆ Milan, 2. bataljon, od 6. 9. 1943, komandir voda, 2. četa.
 RAŠIĆ Milanov Stevan, 2. 8. 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 RAŠKOV Sava, poginuo na sremskom frontu 1945.
 RAŠKOVIĆ Mirko, iz Sivca, Sombor, 4. bataljon.
 RAŠKOVIĆ Jovana Simo, 1919, Gornji Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 RAŠKOVIĆ Živko, 1910, 3. četa, 4. bataljon.
 RAŠKOV Đoko, u spisku ranjenih 1942. godine.
 RAŠOVIĆ B. Milomir, 1920, 3. četa, 3. bataljon.
 RAŠOVIĆ Njegovana Svetolik, 1924, Osečenica, Brešće, 4. bataljon.
 RAŠULA David, delegat voda, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.
 RAŠULA Petrov Dušan, 24. 1. 1920, Srb, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1. 10. 1942, komandir voda.
 RAŠULA Ilija, iz Srba, 1. bataljon, poginuo 26. 12. 1942, u Raduču, sahranjen u Ploči.
 RAŠUL M. Ilija, u spisku 249 poginulih krtijaša.
 RAŠUO Stevana Dako, 1922, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, delegat voda, 1. bataljon, poginuo kod Pađena 4. 4. 1943.
 RAŠUO Danin Dušan, 1925, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od proljeća 1942, 1. bataljon, komesar čete.
 RAŠUO Nikole Ilija, 1922, G. Srb, seljak, Srbin, u NOB od aprila 1942, 1. bataljon, poginuo kod Raduča 25. 12. 1942.
 RAŠUO Nikole Mane, 2. 8. 1908, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 8. 2. 1943, desetar, magacioner.
 RAŠUO Petrov Stevo Bubićev, 1923, Žednik, Subotica, u NOB od 1942, 1. bataljon, invalid.
 RATAJAC Dobrosavov Aleksandar, 7. 3. 1926, V. Drenova, Trstenik, radnik, u NOB od 3. 12. 1944.
 RATAJAC Dobroslava Aleksandar, 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, poginuo u noći 8. i 9. 5. 1945. na Tuškancu u Zagrebu.
 RATAJAC Stojadina Radomir, 1922, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 10. 4. 1945, kod Soljana.
 RATAJAC Stojadina Ranko, 6. 7. 1924, V. Drenova, Trstenik, krojač, u NOB od 5. 12. 1944, 1. bataljon, nestao kod Đakova 16. 4. 1945.
 RATKOVIĆ Milin Bude, 28. 11. 1919, Šalamunić, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 1941, oficir za vezu u štabu brigade do 10. 10. 1942.

RATKOVIĆ Dmtar, poginuo na sremskom frontu,
 RATKOVIĆ Laze Jovan, 28. 6. 1914, Šalamunič, T. Korenica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1941, stariji vodnik, pomoćnik intendanta.
 RATKOVIĆ Milan, poginuo kod Slunja 7. novembra 1942, sahranjen u Zbjegu.
 RATKOVIĆ Mile, politički komesar, 3. bataljon.
 RATKOVIĆ Nikodije, 1921, izviđačka četa.
 RATKOVIĆ Ninko, borac, 3. četa, 4. bataljon.
 RAUŠ David, delegat voda, 1. bataljon.
 RAVIKIĆ Petar, 1918, 2. četa, 1. bataljon.
 REKSIĆ Dragutina Jeremija, 24. 11. 1925. Stepojevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 RELIĆ Nikole Branko, 1922, poginuo 1942.
 RELJIN Uroša Miroslav, 3. 10. 1928, Karačica, Lipljan, berberin, u NOB od 1944.
 RENDA Rudolf, 1920, Šmihel, Laško, 3. četa, 3. bataljon.
 RENOVICA Vladimir, 1. četa, 2. bataljon.
 REPAC Petra Dane Pereljina, 1. 6. 1926, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 10. 6. 1942, 4. bataljon.
 REPAC Dragan, 1921, Studenci, Perušić, 4. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942.
 REPAC Mile Dragan Tricaljev, 15. 8. 1925, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, ranjen u januaru 1943, poginuo u koloni Centralne bolnice na Zelengori.
 REPAC Dušanka, 1924, Ličko Petrovo selo, 3. četa, 3. bataljon.
 REPAC Stevana Kojo, 1910, Caučuše, Nebljusi, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, zamjenik komandira čete, 1. bataljon, poginuo kod Široke Kule 15. 6. 1943.
 REPAC Damjana Mile Miloš, 25. 8. 1908, Krš, u NOB od 1941, 4. bataljon.
 REPAC Đure Petar Perelja, 6. 4. 1893, Krš, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon.
 REPAC Slavko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 REPAK Dragutin, 1926, općinski pisar, desetar 1942, u rezervnoj četi.
 REŠKOVAC Ognjen, bolničar, 3. bataljon.
 RESNIK Mirko, 1920, Hrvat, krojač, u NOB od 7. 11. 1941, 2. bataljon, 10. 10. 1942, u spisku komandnog kadra.
 RETIĆ M. Milisav, 1925, 1. četa, 1. bataljon.
 REVELANTIĆ Rudolfa Emil, 4. 2. 1922, Matulji, Rijeka, 3. bataljon.
 RIBAR Nikolin Milan, 20. 2. 1920, Divoselo, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, potporučnik, zamjenik komandira.
 RIBAR Nikole Stevan, 27. 11. 1929, Divoselo, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, kurir, najmlađi prvoborac.
 RIBIĆ Stanoja Milašin, poginuo na sremskom frontu.
 RISTIĆ Arsenija Adam, 25. 7. 1925, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

RISTIĆ Aleksandar, 1927, izviđačka četa.

RISTIĆ Spasenov Aleksandar, 28. 1. 1927, Blace, Miletino, Tetovo, trgovački pomoćnik, u NOB od 13. 9. 1944, u izviđačkoj četi, kurir, ranjen 19. 1. 1945.

RISTIĆ Ristin Blagoje, 15. 8. 1909, Tetovo, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

RISTIĆ Zivojina Branislav, 17. 9. 1925, Stopanja, Trstenik, zemljoradnik, minobacački vod.

RISTIĆ Jevremov Čedomir, 5. 10. 1926, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

RISTIĆ Ilijin Dajčo, 18. 8. 1918, Novo Selo, Gostivar, student prava, u NOB od 23. 12. 1944, pomoćnik apotekara.

RISTIĆ Aleksandra Dragi, 1926, Vladičin Han, 1. bataljon.

RISTIĆ Miloša Dragomir, 10. 1. 1921, Obrež, Temnić, kovač, u NOB od 17. 10. 1944, poginuo na sremskom frontu.

RISTIĆ Ratka Dušan, 20. 8. 1916, Obrenovac, trgovac, u NOB od 1944.

RISTIĆ Đorđe, 1922, Belovište, 4. bataljon.

RISTIĆ Zdravka Ignjat, 1925, G. Matijevac, Niš, nosilac ranjenika, 3. bataljon, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

RISTIĆ Vukašina Jelenko, 5. 8. 1927, Grkinje, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RISTIĆ I. Ljubomir, 1929, sanitet.

RISTIĆ Mihailo, 1922, Gostivar, 5. makedonski bataljon.

RISTIĆ Bogdanov Mijuško, 10. 10. 1923, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

RISTIĆ Miladina Milan Lane, 1919, Trstenik, pekar, u NOB od 17. 8. 1944, 3. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatnika.

RISTIĆ Mladenov Milan, 21. 10. 1918, Trstenik, trgovac, u NOB od 16. 10. 1944.

RISTIĆ Vladanov Milan, 1927, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 25. 1. 1945. kod Adaševaca.

RISTIĆ Vojislavov Mile, 6. 3. 1913, Smederevo, strojobravar, u NOB od 16. 9. 1944.

RISTIĆ Mihajlov Milorad, 1925, Mali Mokri Lug, Beograd, u NOB od 17. 10. 1944, 1. bataljon.

RISTIĆ Milosav, 1925, Kosjerić, 4. bataljon.

RISTIĆ Milovan, 1927, Trstenik, 4. bataljon.

RISTIĆ Mihaila Miodrag, 17. 8. 1925, M. Mokri Lug, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RISTIĆ Mladen, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.

RISTIĆ Cvetka Nedeljko, 1942, Kosjerić, 3. bataljon.

RISTIĆ Milije Radisav, 13. 4. 1923, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

RISTIĆ Milija Radisav, 24. 5. 1924, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RISTIĆ Nađe Risto, 8. 8. 1926, Srbjani, Kičevo, automehaničar, u NOB od 23. 12. 1944, desetar, poginuo 4. 5. 1945. u Miloševcu.

RISTIĆ Mihajlov Stanimir, 1912, Glušci, Bogatić, trgovac, u NOB od 26. 12. 1944.

RISTIĆ Radomira Stanimir, 25. 3. 1918, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

RISTIĆ M. Stojan, 1913, 3. bataljon.

RISTIĆ Trajka Svetislav, 9. 3. 1927, Taskovići, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

RISTIĆ Vukašina Todor, 8. 2. 1926, Taskovići, Gadžin Han, Niš, u NOB od 6. 12. 1944.

RISTIĆ Vasilije, 1918, Dobilo, Strumica, 5. makedonski bataljon.

RISTIĆ Stojanov Veselin Veljko, poginuo na sremskom frontu.

RISTIVOJEVIĆ Jovan, 1926, G. Braovica, 3. bataljon.

RISTIVOJEVIĆ Nikolin Jovan, 1926, Pajkovci, Temnić, radnik, borac od 3. 12. 1944.

RISTIVOJEVIĆ Bogoljuba Petar, 1926, Valjevo, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

RISTIVOJEVIĆ Bogoljubov Petar, 25. 3. 1926, Suvopolje, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

RISTIVOJEVIĆ Rajko, 1925, 1. bataljon, 1. četa.

RISTIVOJEVIĆ Vukašinov Radovan, 15. 3. 1923, Gornja Orovica, Ljubovija, trgovački pomoćnik, u NOB od oktobra 1944.

RISTIVOJEVIĆ Milenkov Slobodan, 1923, Valjevo, 1. bataljon.

ROBERTTI Socarev Angelo, 28. 5. 1921, Costeranza, Italija, radnik, u NOB od jeseni 1943.

ROBIĆ Stevo, iz Dabra, 4. bataljon, u spisku ranjenih 22. 2. 1943.

ROCA Franjin Frane Franica, u prvom sastavu 1. bataljona.

RODIĆ Anđelko, u prvom sastavu 1. bataljona.

RODIĆ Bosiljka Bosa, iz Plitvičkog Ljeskovca, četa za vezu.

RODIĆ Dragan, 1928, Dolovi, Drvar, 4. bataljon.

RODIĆ Dragan, 1923, Dolovi, Drvar, 1. bataljon, zamjenik komesara čete, poginuo na Mliništima krajem januara 1944.

RODIĆ Dragan Mali, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1944.

RODIĆ Dragan Veliki, u prvom sastavu 1. bataljona.

RODIĆ Dobrina Dušanka, 1922, Plitvice, Titova Korenica, četa za vezu, poginula 12. 2. 1943. kod Gornjeg Lapca.

RODIĆ Milin Đuro Đukan, 6. 4. 1921, Begluci, Donji Lapac, tunelski radnik, u NOB od 1941, poručnik, komandir izviđačke čete.

RODIĆ M. Đukan, 1919, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

RODIĆ Vasin Đuro, 1919, Tiškovac, Donji Lapac, u prvom sastavu 1. bataljona.

RODIĆ Milošev Ilija, 1911, Dugopolje, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo juna 1944. kod Glamoča.

RODIĆ Savin Jovan Jovo, Dugopolje, Donji Lapac, radnik, u NOB od 28. 3. 1942, 1. bataljon, zamjenik komesara čete, od metka litalice poginuo 1. aprila kod Cvjetnića.

RODIĆ Kata, 1925, bolničarka,
 RODIĆ Burina Koviljka, 10. 5. 1923, Dugopolje, domaćica, u NOB od 17. 6. 1942, bolničarka, poginula 19. 4. 1945. na Sv. Petki.
 RODIĆ Savin Lazo, 15. 8. 1908, Tubar, Drvar, zemljoradnik, u NOB od 7. 6. 1944.
 RODIĆ Mićo, 1907, Dugopolje, D. Lapac, u NOB od 1943, 3. četa 1. bataljon.
 RODIĆ Milan, 1903, Krčko Brdo, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.
 RODIĆ Rade, 3. četa, 3. bataljon.
 RODIĆ Stevo, 1925, 3. četa, 2. bataljon.
 ROGIĆ Ljubiša, 1925, Kosjerić, sanitet.
 ROGIĆ Milorad Ljubomir, 1925, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 19. 10. 1944.
 ROGIĆ Radomira Mihailo, 1922, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.
 ROGIĆ Milan u jesen 1944. politički delegat voda, 1. bataljon.
 ROGIĆ S. Milan, 1911, 1. četa, 1. bataljon.
 ROGIĆ Save Milan, 15. 10. 1911, Medak, Gospić, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944. zastavnik.
 ROGIĆ Mladen, 1926, 2. četa 3. bataljon.
 ROGIĆ Gvozdenc Mladen, 14. 11. 1926, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.
 ROGIĆ Živko, u prvom sastavu 1. bataljona.
 ROKIĆ Milija, 1924, 2. četa, 1. bataljon.
 ROKOV Miljenko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.
 ROKSIĆ Miloja Radiša, 14. 5. 1926, Stepovevac, srez posavski, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 ROLIĆ Vojislava Milomir, 17. 9. 1924, Marčići, Kosjerić, u NOB od 2. 12. 1944, poginuo 19. 4. 1945. kod SI. Broda.
 ROMIĆ Proke Nikola, 1916, Osredci, Srb, radnik, Srbin, u NOB od 1942, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovca.
 RONČEVIĆ Stojan, 1924, 1. četa, 1. bataljon.
 RONDIC Vinko, 1912, Bakar, Rijeka, 1. četa, 3. bataljon.
 ROSIĆ Nikole Božidar, 1917, Jezero, Jajce, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.
 ROSIĆ Ksenija, 1928, učenica učiteljske škole u Beogradu, sanitet.
 ROSIĆ Čedomirov Sreten, 10. 4. 1925, Gradojević, Koceljevo, u NOB od 1. 10. 1944, poginuo kod Tovarnika novembra 1944.
 ROSIĆ Miloradov Stevan, 11. 9. 1914, Obrenovac, kovač, u NOB od 1944.
 RUBČIĆ Milin Dane Pipić 2. 1. 1922, Ličko Lešće, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon, komesar čete.
 RUBČIĆ Franjo, 1924, Ličko Lešće, u NOB od 1941, 3. bataljon.
 RUBČIĆ Grga, Ličko Lešće, u NOB od 1941, Lešćanska desetina 4. bataljon.
 RUBČIĆ Joso, 1924, Ličko Lešće, u NOB od 1941, 3. bataljon, poginuo.

RUBČIĆ Joso Jole Begović, 1922, Ličko Lešće, u NOB od 1941, 3. bataljon.

RUBČIĆ Dankov Joso, iz Lešća, 3. bataljon, poslan u pozadinu.

RUBČIĆ Franjin Milan, 17. 7. 1923, Lešće, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon, zamjenik komandira čete.

RUBČIĆ Mile, iz Ličkog Lešća, 3. bataljon, u spisku teže ranjenih.

RUBČIĆ Tomo Tojica, iz Ličkog Lešća, u spisku teže ranjenih.

RUBČIĆ Momčilo, u spisku 249 poginulih krtijaša.

RUDIĆ Dušan, 1917, s Banije, učitelj, u NOB od 1. 12. 1941, poručnik, nastavnik višeg kursa pri štabu brigade, poginuo kod Mliništa 20. 1. 1944.

RUDIĆ Stevo, vodnik, 3. četa, 2. bataljona.

RUE Petar, 1. bataljon.

RUKAVINA Josin Ante Bura, 1918, Trnovac, Gospić, student, u NOB od 1941, komesar čete, 2. bataljon.

RUKAVINA Franc, poginuo na sremskom frontu.

RUMANOVIĆ Petra Branko, iz Ostrvca, u spisku poginulih 1943.

RUNDIĆ Mire Trpimir, 1905, Grobnik, Sušak, 1. četa, 4. bataljon, u spisku poginulih na sremskom frontu.

RUNTIĆ (RUNDIĆ) Nikole Mirko, 1905, Grobnik, Sušak, 1. četa, 4. bataljon.

RUPČIĆ Ivanov Tomo, 1923, Švica, Otočac, poginuo 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

RUPČIĆ Slavko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

RUPNIK (RUTNIK) Stefan Jozef, 1920 (1923), Sv. Tomaž, Dravograd, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, desetar, poginuo 6. 4. 1945, kod Lipovca.

RUS Petar, u spisku 249 poginulih krtijaša.

RUSTEMOVIĆ Aziz, 1914, 3. četa, 5. makedonski bataljon.

RUTALJ Iničin Momčilo, iz Raduča, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

RUTNIK (RUPNIK) Stefana Jozef, 1920, Mura, Radije ob Dravi, u NOB od 25. 12. 1944, 1. bataljon, desetar, teško ranjen, umro 5. 2. 1945.

RUŽIČIĆ Branka Andrija, 1925, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.

RUŽIČIĆ Rankov Andrija, 1925, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

RUŽIČIĆ Vlajka Andrija, 1925, Loznica, Valjevo, 2. bataljon.

RUŽIČIĆ Rankov Milan, 22. 5. 1921, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

RUŽIČIĆ Milovan, 5. 7. 1921, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

RUŽIČIĆ Vlastimira Živan, 14. 1. 1914, Loznica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

RUŽIČIĆ Vlastimira Živan, 1915, Loznica, Valjevo, 3. bataljon, vodnik.

RUŽIČIĆ Živorad, 4. bataljon, 12. 12. 1944. proglašen nesposobnim za operativne jedinice.

RUŽIĆ Milivoja Živorad, 1925, Loznica, Valjevo, 4. bataljon.
 RUŽIĆ Adamov Manda, 24. 9. 1925, Komić, Udbine, domaćica, u NOB od 17. 2. 1943.
 RUŽIĆ Aleksin Milovan, 6. 5. 1927, Rušanj, Vračar, borac od 18. 9. 1944.
 RUŽIĆ Dušana Momčilo, 28. 10. 1928, Rušanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, poginuo 9. 4. 1945. kod Vrbanje.
 RUŽJEV Petra Dinko, 1923, Piran.
 RŽOV Fjodorič Georgij Đuro, 1919, Uzbekistan, SSSR, intendatura.

S

SABLJAK Stevo, 1918, radnik, Hrvat, u NOB od 13. 5. 1942, 4. banijski bataljon, desetar.
 SAGATELJAN Ašaloja, 1918, SSSR, ruski bataljon.
 SAGUTANOV Nikole Marija, 28. 8. 1928, Beograd, učenica, u NOB od 22. 10. 1944, četna bolničarka.
 SAJIĆ Nikole Nikola, Princip, iz Raduča, Gospić.
 SAKAČ Jovana Andrija, 2. 8. 1922, Titel, đak, u NOB od 25. 11. 1944.
 SALAJ Franjina Ana, 12. 8. 1927, Vinkovci, knjigovezačka radnica, u NOB od 30. 12. 1944, prištapske četa.
 SAMARDŽIĆ Mitra Branko, 1920, Berkovac, Mionica, u NOB od 10. 8. 1944, 1. bataljon, desetar.
 SAMARDŽIJA Ranko, 1920, seljak, 10. 10. 1942. u rezervnoj četi desetar.
 SAMARIĆ Alekša, 1926, 3. četa, 3. bataljon.
 SAMARDŽIJA Pavle, 1921, zanatlija, u NOB od 14. 3. 1942, 4. banijski bataljon, komesar čete.
 SAMATOVIĆ Spiro, 1923, Mimepino, 1. bataljon.
 SAMOLOV Bude Bogdan, 1925, Rudopolje, poginuo 5. septembra 1944. kod Požege.
 SAMOJLOV Ljubomir, Otočac, 3. bataljon, podoficir, u NOB od 26. 11. 1941, komandir čete.
 SAMOJLOVIĆ V. Borivoje, 1. 1. 1926, Osečina, zemljoradnik, 2. četa, 2. bataljon, u NOB od 2. 12. 1944.
 SAMOLOV Stevanov Nikola, 22. 9. 1907, Rudopolje, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 10. 1. 1943.
 SANDIĆ Zdravko, poginuo na sremskom frontu.
 SANTE Andraš, u ratnom spisku nestalih.
 SARIĆ Radisava Radovan, 12. 3. 1927, Cairi, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.
 SARAJNOVIĆ Čedomirov Petar, 26. 8. 1922, Vinkovci, trgovački pomoćnik, u NOB od 17. 9. 1944, desetar.
 SAVATOVIĆ Đuro, desetar.

SAVATOVIĆ Dmitra Ilija, 1925, Gospić, đak, u NOB od 27. 7. 1941, 2. bataljon, politički delegat voda.

SAVATOVIĆ Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona.

SAVATOVIĆ Stevin Nikola, iz Ostrovice, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo februara 1943. na Zuleševici.

SAVATOVIĆ Danin Toma, 2. 7. 1896, Rudopolje, Gračac, zemljoradnik, borac od 8. 6. 1942.

SAVČIĆ Milovan, 1922, Sokolac.

SAVIĆ Stanka Aleksandar, 27. 4. 1927, Stopanja, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.

SAVIĆ BURSAC Andrije Boja, 10. 5. 1925, Lička, Kaldma, D. Lapac, 1. bataljon.

SAVIĆ Stanko Dobrivoje, 1927, Bačina, Varvarin, poginuo 28. 4. 1945.

SAVIĆ Boška Borisav, 13. 2. 1925, Tvrdojevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, desetar.

SAVIĆ Dimitrija Dragomir, 1924, Marenovo, Varvarin, u spisku ranjenih 19. 4. 1944. kod SI. Broda.

SAVIĆ Dragutin, 1925, 3. četa, 1. bataljon, poginuo 6. 2. 1945.

SAVIĆ Dušan, 1927, četa automatičara.

SAVIĆ Vladimir Dušan, 24. 10. 1925, G. Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

SAVIĆ Đuro, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.

SAVIĆ Grujo

SAVIĆ Vukadinov Jovan, 21. 5. 1923, Čumurlija, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944, ranjen 19. 2. 1945.

SAVIĆ Jovan, 1929, Čumurlija, Niš, 3. bataljon.

SAVIĆ Milanov Ljubinko, 15. 7. 1927, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

SAVIĆ Janka Marko Marin, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, desetar.

SAVIĆ Petra Milan, 1924, Paune, Valjevo, 1. bataljon.

SAVIĆ Mile, 2. bataljon, poginuo na Budačkom mostu 4. augusta 1943.

SAVIĆ Teodora Mile 1908, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

SAVIĆ Milisav, 1912, Grušić, Šabac, bolničar 3. bataljon.

SAVIĆ Milorad, 1919, 2. četa, 4. bataljon.

SAVIĆ Jovana Milorad, 1922, Brajkovići, Kosjerić, 1. bataljon.

SAVIĆ Milutina Milorad, 25. 10. 1926, Prnjavor, Šabac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

SAVIĆ Jovana Miloš, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

SAVIĆ Rade Miloš, 1922, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

SAVIĆ Milun, 1. bataljon.

SAVIĆ Maksima Mojsije Musa, 1914, Selakova Poljana, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

SAVIĆ Save Momčilo, 12. 11. 1926, Brezovica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SAVIĆ Marka Rade, 1916, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

SAVIĆ Vladimirov Radenko, 30. 11. 1927, Lataković, Ljig, obučar, borac od 15. 11. 1944.

SAVIĆ Dragomira Radisav, 27. 8. 1921, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

SAVIĆ Dragomira Radisav, 1924, Potočac, Paraćin, u NOB od 4. 12. 1944, borac, 1. bataljon.

SAVIĆ M. Ratomir, 1916, 3. četa, 3. bataljon.

SAVIĆ Milivoja Slavko, 1926, Vladimirci, izviđačka četa.

SAVIĆ Slavoljub, 1925, Vladimirci, četa automatičara.

SAVIĆ Slavoljub, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

SAVIĆ K. Stojan, 1926, 3. bataljon.

SAVIĆ M. Svetislav, 15. 10. 1920, Krligate, T. Mitrovica, u NOB od 25. 9. 1944, 2. bataljon, u spisku oboljelih od TBC.

SAVIĆ Veselin, 1926, 2. četa, 4. bataljon, desetar.

SAVIĆ Vitomir, 1922, inženjerijska četa.

SAVIĆ Miloša Vitomir, 25. 1. 1922, Dobrača, Kragujevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

SAVIN Mirko, 1918, Kaštel Lukšić, Split, 2. četa, 2. bataljon.

SAVKOVIĆ Milenka Krstina, Krsta 13. 9. 1924, Petka, Lazarevac, domaćica, u NOB od 14. 9. 1944, bolničarka.

SAVRIĆ Stanimirov Milovan, 7. 5. 1926, Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

SEKIĆ Budin Dane, 1. 10. 1914, Bunić, T. Korenica, žandarm, 3. bataljon, komesar 3. čete, ranjen 19. 2. 1945.

SEKULIĆ Đorđev Aleksander, 17. 12. 1924, Preseka, Kočani, učenik, u NOB od 23. 12. 1944, zastavnik.

SEKULIĆ Pavlov Aleksandar, 9. 7. 1912, Beograd, bolničar, u NOB od 1. 1. 1945, bolničar.

SEKULIĆ Bogdan, 1923, Doljani, D. Lapac, 1. četa, 2. bataljon.

SEKULIĆ Jovin Boško, 1919, Doljani, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 3. 3. 1943, 1. bataljon.

SEKULIĆ Milan Gajo, petrinjska općina, 4. banijski bataljon.

SEKULIĆ Milan, 1915, zanatlija, u NOB od 26. 8. 1941, 4. banijski bataljon, desetar.

SEBIĆ Milorad, 1925, 1. četa, 1. bataljon,

SEBIĆ Vasilija Miodrag, 13. 11. 1926, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SEBIĆ Vasilija Miodrag, 1926, Goč, Vrnjačka Banja, 1. bataljon, mlađi vodnik, komandir izviđačkog odeljenja.

SEKULIĆ Simo, petrinjska općina, 4. banijski bataljon.

SEKULIĆ Milan, 1924, 2. četa, 4. bataljon.

SEKULIĆ Miloš, 1924.

SEKULIĆ Momir, 1924, 1. četa, 4. bataljon.

SEKULIĆ N. Momir, 17. 3. 1922, Ključ, Mionica, 1. bataljon.

SEKULIĆ Petar Pero, 1912, seljak, u NOB od 14. 6. 1942, 4. banijski bataljon, komandir 2. čete.

SEKULIĆ Miloradov Radivoje, 10. 2. 1923, Slovac, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod Zdenaca.

SEKULIĆ Vitomira Velisav, 1925, Ključ, Mionica, 4. bataljon, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

SEKULIĆ Veselinka, 28. 3. 1923, Rumane, Novi Bečej, domaćica, u NOB od 12. 12. 1944, bolničarka.

SEKULOVIĆ Petar, komandir čete, 4. bataljon.

SEKULOVIĆ Stankov Radomir, 19. 5. 1889, Lijeva Rijeka, u NOB od 1944, puškomitraljezac.

SEKULOVIĆ Veselinko, 1927, sanitet.

SEKULOVIĆ Veselinka, 1923, Beograd, sanitet.

SELAKOVIĆ Miloša Milan, 10. 9. 1923, Donja Pstuša, Petrinja, trgovački pomoćnik, u NOB od septembra 1942, 3. bataljon.

SELAKOVIĆ Mihajla Miodrag, 10. 1. 1923, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944, 2. bataljon.

SELENIĆ Živojinov Radosav, 3. 4. 1911, Bukor, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944.

SELEČIĆ Ćedomirov Slavoljub, 5. 3. 1920, Bukor, Krivaja, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

SELIĆ Olga, bolničarka, u NOB od 15. 6. 1942, referent saniteta, 4. bataljon, poginula 31. 5. 1944. kod Drvara.

SERAFINOVIC Sarenov Isoje, 14. 11. 1925, Debreše, Gostivar, kuvar, borac od 23. 12. 1944.

SERDAR Đure Branko, 1911, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941, 1. bataljon.

SERDAR Dane Stevo, 15. 1. 1925, Nova Gradiška, đak, u NOB od 1943, delegat voda.

SERTIĆ Ivanov Tomo, 25. 10. 1917, Stajnica, Jezerane, Brinje, mehaničar, u NOB od 1. 11. 1944. borac.

SEVIĆ Milorad, 1. četa, 1. bataljon.

SIBINČIĆ Stanka Milan, 1916, Majski Trtnik, Glina, činovnik, 3. kordunaški bataljon, komesar čete.

SIGADIĆ Borivoja Adam, D. Krčin, Varvarin, 3. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

SIGURNJAK Ivana Nikola, 18. 8. 1923, Donji Kosin, Perušić, trgovački pomoćnik, u NOB od 1. 3. 1943, pomoćnik komesara čete, poginuo 18. 4. 1945. kod Glogovca.

SILIĆ Josipa Antun, 1923, Podkilavac, Rijeka, poručnik, komesar čete, 1. bataljon.

SIMANIĆ Dobrivoja Božidar, 8. 1. 1926, Potpeće, Krvavci, T. Užice, đak, u NOB od 20. 9. 1944, vodnik, četa veze.

SIMČIĆ (SIMIĆ) Dobrivoja Dragiša, 9. 4. 1924, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. ili 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

SIMCIĆ Josip, 1920, Klana, Rijeka, 4. bataljon.

SIMEONović Milovana Stanislav, 10. 2. 1927, Takovo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SIMEONović Milovana Stanislav, 10. 2. 1927, Takovo, kovač, u NOB od 1944.

SIMEUNović Radivoje ili Radoje 1926, 3. četa, 2. bataljon.

SIMEUNović Vukašinov Radivoje, 18. 1. 1920, Maljević, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 28. 10. 1944.

SIMEUNović Radoje, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

SIMEUNović Perka Rajko, 15. 2. 1933, Kistrača, Derventa, Vlasenica, učenik, u NOB od 27. 9. 1944, kurir, najmlađi borac u brigadi.

SIMEUNović Stanislav, 1927, 3. četa, 1. bataljon.

SIMIĆ Sretena Borisav, 15. 9. 1918, Jalovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944.

SIMIĆ Božidara Borivoj, 1926, Crnjelovo, Bijelina, četa za vezu.

SIMIĆ Živojina Borivoj, 9. 8. 1926, Družetić, Kosjerić, u NOB od 8. 10. 1944, četa za vezu.

SIMIĆ Milovanov Božidar, 15. 1. 1925, Gunjevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 6. 10. 1944, pisar u štabu 2. bataljona.

SIMIĆ Tanasija Branimir, 1919, Valjevo.

SIMIĆ Bogomirov Dobrivoje, 7. 6. 1921, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

SIMIĆ Dragiša, 1922, 1. četa, 3. bataljon.

SIMIĆ Dragiša, 2. četa, 3. bataljon.

SIMIĆ Radin Dragiša, 15. 2. 1923, Kosjerić, zidar, borac od 21. 12. 1944.

SIMIĆ Rajka Dragiša, 29. 5. 1929, Staro Selo, Velika Plana, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944.

SIMIĆ Smiljkov Gvozden, 29. 9. 1925, G. Krčin, zemljoradnik, u NOB od 1944, 2. bataljon, 1. četa, poginuo kod Đakova 16. 4. 1945.

SIMIĆ Radomira Josip, 19. 4. 1925, Kosjerić, u NOB od 28. 11. 1944, komandir voda, 5. bataljon, teško ranjen 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

SIMIĆ Ljubivoj, 25. 10. 1925, Barajevo učenik, borac od 14. 10. 1944.

SIMIĆ Ljubomir, 1924, 3. četa, 1. bataljon.

SIMIĆ Krstanov Ljubomir, 9. 1. 1925, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

SIMIĆ Miloša Ljubomir, 12. 10. 1923, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SIMIĆ Ljube Marko, 1923, Tolić, Mionica, 4. bataljon.

SIMIĆ Mihajlov Marko, 20. 6. 1914, Gunjevac, Ub, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

SIMIĆ Milisavov Milan, 28. 6. 1927, iz Vrhovina, Lazarevac zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

SIMIĆ Milenkov Milivoje, 30. 1. 1922, Brežde, Mionica, radnik, u NOB od 8. 9. 1944. 3. bataljon.

SIMIĆ Milivoje, 1928, izviđačka četa.

SIMIĆ Milorad, 1922, 3. četa, 1. bataljon.

SIMIĆ Velimirov Milovan, 9. 5. 1925, Junkovac, Lazarevac, krojač, borac, od 26. 11. 1944.

SIMIĆ Miodrag, vođa odjeljenja izviđačke čete.

SIMIĆ Krstić Miodrag, 7. 8. 1914, Milićinica, Valjevo zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

SIMIĆ Vitomira Miodrag, 12. 7. 1920, Trlič, Ub, mašinbravar, u NOB od 10. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo 28. 4. 1945, kod Hercegovaca.

SIMIĆ Vojislava Miodrag, 14. 2. 1920, Mali Borak, Lajkovac, u NOB od 21. 9. 1944, 1. bataljon.

SIMIĆ Momčilo, kurir 1. bataljona.

SIMIĆ Obrada Momčilo, 21. 11. 1921. D. Mušić, Mionica, 3. bataljon.

SIMIĆ Nikola, 1910, 1. četa, 4. bataljon.

SIMIĆ Novak, 1. četa, 3. bataljon.

SIMIĆ Radomirov Novak, 9. 11. 1922, Galovići Kosjerić, zidar, borac od 2. 12. 1944.

SIMIĆ Dragiše Rade, 1922, 1. četa, 3. bataljon.

SIMIĆ Milana Radisav, Crvića, Bajina Bašta, u NOB od 8. 10. 1944.

SIMIĆ Dobrivoja Radiša, 9. 4. 1924, G. Lajkovac, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatnika.

SIMIĆ Selimirova Radmila, 30. 1. 1927, Obrenovac, zanatska škola, u NOB od 10. 12. 1944, prištapska četa.

SIMIĆ Božidara Radomir, 18. 2. 1925, Medveđa, Trstenik, zemljoradnik.

SIMIĆ B. Radosav, 1921, 3. bataljon.

SIMIĆ Smiljkov Slavko, 1926, (ili 1927), G. Krčin, Varvarin, 4. bataljon, ranjen i umro 1. 2. 1945.

SIMIĆ Dobrosava Slavko, poginuo kod Ilinaca, februara 1945.

SIMIĆ Pajsijev Srećko, 28. 2. 1927, Debreša, pekar, borac od 23. 12. 1944.

SIMIĆ Lazara Tanasije, 12. 10. 1924, Beograd, u NOB od 21. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

SIMIĆ Života, 14. 1. 1926, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944, 1. bataljon.

SIMIĆ Božidara Života, 1. 8. 1927, Šatornja, Kragujevac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

SIMIĆ Lazarov Života, 28. 8. 1926, Vrtiglav, Mionica, kovač, u NOB od 23. 10. 1944.

SIMIĆ Pantelije Života, 16. 9. 1914, D. Toplica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

SIMIĆ Ljube Živorad, 1920, Tolić, Mionica, 4. bataljon.

SIMIĆ Ognjena Božidar, 1919, Debreše, Gostivar, desetar, u spisku ranjenih 1. 2. 1945.

SIMOVIĆ Mihajlov Vićentije, 1. 4. 1924, Osečenica, Mionica, trgovac, u NOB od 16. 10. 1944. 2. bataljon.

SIMONOVIĆ Mladena Miodrag, poginuo na sremskom frontu.

SIMONOVIĆ Miodrag, 1920, Varvarin, u NOB od 2. 12. 1944, poginuo 17. 4. 1945. kod SI. Broda.

SIMONOVIĆ Svetislav, 1927, protivtenkovska četa.

SIMONOVIĆ Simo, 1916, 1. četa, 1. bataljon.

SIMOVIĆ Radovana Radiša, 1921, Mušići, Kosjerić, poginuo 1. 3. 1945. u Sremu.

SIMOVIĆ Kaje Milovan, 1922, Osečenica, Mionica 3. bataljon.

SIMOVIĆ Milanov Dragomir, 10. 2. 1927, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944.

SIMOVIĆ Milana Danica, 11. 2. 1928, Divoselo, Gospić, 2. bataljon.

SIMJANOVIĆ Ognjenov Božidar, 10. 4. 1919, Gostivar, gostioničar, u NOB od 23. 12. 1944, 5. makedonski bataljon, poginuo 5. 4. 1945. pokopan u Moroviću.

SIMJANOVIĆ Spasoja Dragoljub, 23. 5. 1921, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SIMONELLI Francesco, Talijan, u prvom sastavu 1. bataljona.

SIMONOVIĆ Dragan, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

SIMONOVIĆ Vukosavov Dragan, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, borac od 11. 11. 1944.

SIMONOVIĆ Dragoslav, 1923, 2. bataljon.

SIMONOVIĆ Milanov Milorad, 10. 3. 1922, Gornji Krčin, zemljoradnik, borac od 18. 12. 1944.

SIMONOVIĆ Miodrag, 1. bataljon.

SIMONOVIĆ Mladena Miodrag, 17. 12. 1920, (1919) G. Krčin, Varvarin u NOB od 17. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945, kod Lipovca.

SIMONOVIĆ Stojančev Svetislav, 8. 12. 1924, V. Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

SIMONOVIĆ V. Svetislav, 1927, 3. bataljon.

SIMONOVIĆ Tihomir, 2. bataljon, ranjen, umro 19. 4. 1945. u Ruševu.

SIMONOVSKI K. Ljubo, 4. bataljon.

SIMUNOVIĆ Danilov Dragoslav, 15. 9. 1923, Markovac, Rača, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

SIMUNOVIĆ Milenin Rade, 9. 2. 1918, Omašnica, Trstenik, stolar, borac od 5. 12. 1944.

SINADŽIĆ Živoradov Aleksa, 6. 10. 1926, Jasenica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 9. 10. 1944.

SINČIĆ Ivan, 4. četa, 4. bataljon, umro 11. 1. 1944. sahranjen u Lipi Jasenovi Potoci.

SINČIĆ Josipa Josip, 1906, Škalnica, Rijeka, puškomitraljezac, 4. bataljon.

SINOŽIĆ, Primorac, 1. bataljon.

SINTIĆ Antun Ivan, 1922, Dragozetići, Mali Lošinj, 4. bataljon.

SIPIĆ Milana Mićo, 1924, Budačka Rijeka, Karlovac, delegat voda, 3. kordunaški bataljon.

SIROVJEVIĆ Pauna Aleksandar, 9. 8. 1923, Miličinica, Valjevo, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 25. 4. 1945. kod Zdenčaca, sahranjen u Dežanovcu.

SITAR Josipov Lestan, 7. 4. 1915, Šemovec, Bartulovec, Varaždin, zemljoradnik, u NOB od 8. 1. 1944.

SJERANOVIĆ Petra Ljubomir, 1921, Urovica, Negotin, u NOB od 30. 1. 1945, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

SKAKIĆ Milorada Leposava, 1926, Valjevo, 3. bataljon.

SKENDŽIĆ Mića Anka, 1915, Škare, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon.

SKENDŽIĆ Petrov Boško, 1923, Turjanski, Otočac, poginuo aprila 1943. u Dalmaciji.

SKENDŽIĆ Miće Dane Donja, 15. 7. 1923, Škare, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon, zamjenik komesara bataljona.

SKENDŽIĆ Jandre Đuro, 1922, Škare, Otočac, u NOB od 1941, delegat voda, 3. bataljon, poginuo 19. 2. 1943. kod Mazina.

SKENDŽIĆ Vaje Ilija, 1918, Škare, Otočac, poginuo na Sutjesci 16. 8. 1944.

SKENDŽIĆ Perice Ilija, 1928, Škare, Otočac, u NOB od februara 1942, 3. bataljon, zarobljen 30. 1. 1944, i strijeljan od ustaša.

SKENDŽIĆ Jovo, Lešće, Otočac, vodnik, ranjen 29. 4. 1943.

SKENDŽIĆ Đure Jovo Jovcek, 1919, Škare, Otočac, u NOB od 1941, komandir voda, 3. bataljon.

SKENDŽIĆ Petrova Mika, 1888, Škare, Otočac, u NOB od 1942, poginula u ešalonu Centralne bolnice na Zelengori juna 1943.

SKENDŽIĆ Bude Milan Mišo, 1922, Škare, Otočac, u NOB od 1941, 3. bataljon.

SKENDŽIĆ Bude Milan Mišo, 1922, Škare, u NOB od 1941. komandir konjičkog eskadrona.

SKENDŽIĆ Đure Milan, 1921, Škare, Otočac, u NOB od 1941, desetar 3. bataljon.

SKENDŽIĆ Đure Petar Perica, 1909, Škare, Otočac, u NOB od 1941, komandir čete, 3. bataljon.

SKENDŽIĆ Save Stevo, 1912, Škare, u NOB od 1941, 3. bataljon, delegat voda, poginuo 12. 2. 1943. kod Srba.

SKENDŽIĆ Petra Vajo, 1921, Škare, Otočac, radnik, u NOB od 1941, 3. bataljon.

SKOK Antonov Ludvig, 7. 7. 1923, Gruškovec, Podlehnik, Ptuj, zemljoradnik, u NOB od 30. 10. 1944.

SKIPUAK D. Ilija, 2. 12. 1914, Perućica, Jajce, šofer, u NOB od 20. 9. 1944.

SLADAKOVIĆ Jovin Jovo, 13. 4. 1919, Suvaja, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 15. 3. 1942, ekonom čete za vezu.

SLADIĆ RADAKOVIĆ Ilije Bosiljka, 1920, Jošan, Udbina, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka.

SLAPAR Jakovljević August, 29. 11. 1916, Razborca, Slovenj Gradec, zemljoradnik, u NOB od 12. 10. 1944.

SLAVEC Petra Rade, 1920, Dolina, Tržič, 1. četa, 3. bataljon.

SLAVICA Peško, u prvom sastavu 1. bataljona, poginula 1942.

SLAVKOVIĆ Dragojla Dragoslav, 24. 5. 1924, Badovinci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 10. 9. 1944.

SLAVKOVIĆ Dragojlov Dragoslav, 24. 10. 1924, Badovinci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 15. 10. 1944.

SLEPČEVIĆ Janka Stanko, 16. 8. 1925, Klasnič, Glina, zanatlija, u NOB od 14. 5. 1942, intendatura.

SKROZA Ante, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

SKROZA Nikola Brko, u prvom sastavu 1. bataljona

SMAJAGIĆ Iimar, 1912, Paretak, Kiseljak, 4. bataljon, ranjen 9. 2. 1942.

SMIUANIĆ Cvetin, 1916, 2. četa, 1. bataljon.

SMIUANIĆ Luka, vodnik, 4. četa, 1. bataljon.

SMILJANIĆ Nikolina Milka, 11. 4. 1925, V. Grđevac, Grubišno Polje, domaćica, u NOB od 13. 12. 1944, bolničarka, 3. bataljon.

SMIUANIĆ Stanka Nikola, 1904, Ljig.

SMIUANIĆ Stevana Nikola, 1904, Brinje, intendatura.

SMIUANIĆ Jovin Petar, 1916, Prokike, Otočac, poginuo oktobra 1943. na Baškim Oštarijama.

SMIUANIĆ Radivoje, 15. 7. 1920, Temnić Potočac, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

SMIUANOVIĆ N. Stojan, 1921, Slivovo, Ohrid, u NOB od 30. 11. 1944, 3. bataljon.

SMIUEVIĆ Taška Cvetan, 5. 5. 1916, Kozica, Kičevo, trgovac, u NOB od 1944, desetar.

SMIUEVIĆ Tevdov Tripki, 14. 1. 1924, Tetovo, pekar, borac od 23. 12. 1944.

SMIUEVIĆ Đorđa Vladimir, 13. 6. 1919, Mavrovo, Gostivar, učitelj, u NOB od 23. 12. 1944, bolničar.

SMOUANOVIĆ Stevana Milutin, 1923, Karlovac, poginuo 12. 8. 1942. u Jezernima.

SMOJVER Franje Vladimir, Vlado, 28. 3. 1913, Cesarica, Karlobag, Gospić, u NOB od 1943, 4. četa, 2. bataljon, vodnik-zamjenik komandira čete.

SMOJVER Vladimir, 1922, Gospić, 2. bataljon, zastavnik.

SMOLČIĆ Adamov Ivan Čato, 16. 12. 1910, Perušić, u NOB od 1941, 4. bataljon, komesar čete 1942.

SMOLČIĆ Nikole Mane, 1924, Smoljanac, Titova Korenica, u spisku umrlih od rana 1944.

SMOLČIĆ Matin Mile, iz Dabra, poginuo kod Srba 8. 4. 1944.

SMOUENOVIĆ Stevana Milutin, 1923, Grabovac, Vojnić, 1. bataljon, poginuo 7. 8. 1943. kod Plaškog.

SMOLIĆ Nikolin Mane, 1924, Smoljanac, ranjen, umro na maršu za Srbiju 4. 8. 1944.

SMUĐA Lazin Živko, 16. 5. 1928, N. Karlovci, Indija, zemljoradnik, u NOB od 26. 12. 1944.

SOGONDE Luigi, Bari, Italija, 2. bataljon, umro od iscrpljenosti 4. 8. 1944.

SOKOLIĆ Nikolin Dane, 6. 3. 1921, Kosinj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1942, 2. četa, 2. bataljon, poručnik, komesar čete, ranjen 1. 2. 1945.

SOKOLIĆ Radiše Dragiša, 1924, Barajevo, 1. bataljon.

SOLAKOVIĆ Mihajlov Miodrag, 10. 1. 1923, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944.

SOLEŠA Bogdan (ili Branko), u NOB-u od 8. 2. 1943, zemljoradnik, komandir čete, 3. bataljon.

SOVIĆ Dane, iz Pazarišta, Gospić, desetar, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 5. 9. 1944. na Papratištu.

SOTIROVIĆ Samuilov Poskan, 23. 12. 1925, Vrban, Gostivar, učenik, u NOB od 23. 12. 1944.

SOVALJ Milan, 17. 10. 1921, Stepoevac, radnik, borac od 13. 10. 1944.

SOVILJ Branko, iz Kijane, Gračac, vodnik, 3. četa, 1. bataljon.

SOVILJ Miče Ilija, 1923, Omsica, Gračac, u NOB od 1941, poginuo kod Srba 8. aprila 1944.

SOVILJ Lukin Jovan Jovo, 15. 7. 1918, Kijani, Gračac, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 1. bataljon, stariji vodnik.

SOVILJ Jovanov Mane, 1899, Omsica, Gračac, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo kod Gospića na budačkom mostu 4. 8. 1943.

SOVILJ Milan, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda.

SOVILJ Đurin Perica, 1910, Omsica, Gračac, radnik, u NOB od 1941, poginuo kod Travnika decembra 1943.

SOVILJ Rade, u NOB od 1941, komandir voda u 5. mitraljeskom bataljonu, ranjen kod Srba u proljeće 1944, umro na liječenju u Italiji.

SOVILJ Rade, četa za vezu.

SOVILJ Pavlica Petrova Jelka, 1924, Počitelj, Gospić, u NOB od 1942.

SPAJIĆ Svetomira Đorđe, 15. 6. 1919, Tekeriš, Loznica, podnarednik, u NOB od 5. 10. 1944.

SPAŠENOVIĆ Mihajlov Dragoljub, 23. 6. 1923, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944.

SPAŠENOVIĆ Nenada Milivoje, 14. 7. 1926, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

SPASIĆ Bogdana Dragan, 20. 6. 1921, Golubovac, Trstenik, zemljoradnik, 4. bataljon.

SPASIĆ Dragan, 4. bataljon.

SPASIĆ Save Stojan, 15. 9. 1927, Brezovica, Vlasotince, u NOB od 20. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

SPASOJEVIĆ Dragoljub, 1925, protivtenkovska četa.

SPASOJEVIĆ Hranislavov Dragoljub, 3. 1. 1924, Milutinovac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 17. 10. 1944.

SPASOJEVIĆ Hranislavov Dragoljub, 10. 12. 1924, Temnić Donji Krčin, Varvarin, borac od 3. 12. 1944.

SPASOJEVIĆ Milorada Jezdimir, 31. 1. 1921, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944, 3. bataljon.

SPASOJEVIĆ Živkov Milisav, poginuo na sremskom frontu.

SPASOJEVIĆ Radovan, 1925, V. Drenova, Trstenik, protivavionska baterija.

SPASOJEVIĆ Radovan 1925, 3. četa, 3. bataljon.

SPASOJEVIĆ Spasoje, 1923, izviđačka četa.

SPASOJEVIĆ Milana Spasoje, 7. 4. 1923, Tupanci, Valjevo, u NOB od 1. U. 1944. 1. bataljon, teško ranjen 2. 2, a umro 3. 2. 1945.

SPINČIĆ Kajatan, muzičar.

SPINČIĆ Petar, muzičar.

SPIRIĆ Vladislava Mihajlo, 15. 6. 1910, Mišar, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SPIRIĆ A. Milivoje, 1918, 3. četa, 3. bataljon.

SRBIĆ Nikola.

SRDIĆ Petra Milan, 24. 6. 1924, Vrhovine, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 1942, vodnik.

SRDIĆ Mladen, 1924, Vrhovine, Otočac, 2. četa, 1. bataljon.

SRDIĆ Milana Petar, 25. 7. 1926, Vrhovine, Otočac, 1. bataljon.

SREBRIĆ SMIUANIĆ Mirjana, 1925, Tetovo, kulturna ekipa.

SREČKOVIĆ Lukin Branislav, 4. 1. 1913, Cvetanovac, Ljig, bravar, u NOB od 5. 12. 1944.

SREČKOVIĆ Pauna Dragoljub, 1925, V. Kamenica, Valjevo, 2. bataljon, stariji vodnik.

SREČKOVIĆ Milorad, radni vod.

SREČKOVIĆ Mihaila Milorad, 17. 1. 1920, Paune, Valjevo, bravar, u NOB od 9. 10. 1944.

SREČKOVIĆ Slavoljub.

SREČKOVIĆ Slavka Vera, 18. 10. 1927, Progar, Zemun, domaćica, u NOB od 1943, bolničarka.

SREDOJEVIĆ Živorada Aleksandar, 25. 8. 1925, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

SREDOJEVIĆ Živorada Aleksandar, 31. 10. 1925, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SREDOJEVIĆ Gojko, 14. 12. 1922, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SREDOJEVIĆ Dragutina Milan, 15. 1. 1921, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SREDOJEVIĆ Mihajla Milorad, 9. 10. 1923, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SREDOJEVIĆ Dragomira Miloš, 11. 5. 1921, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

SREDOJEVIĆ Mihaila Milovan, 10. 10. 1923, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

SREDOJEVIĆ Milovanov Miodrag, 11. 12. 1922, završio gimnaziju i mašinsku školu, u NOB od 16. 9. 1944. delegat voda.

SREDOJEVIĆ Radomira Vlajko, 20. 3. 1922, Brežde, 1. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

SREJIĆ Randela Sava, 6. 1. 1917, Svrlijig, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SREMČEVIĆ Andrije Radovan, 17. 2. 1923, Stubline, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SRETENKOVIĆ Branko, 1918, Šopić, Lazarevac, 3. bataljon.

SRETENKOVIĆ Miladinov Milivoj, 10. 10. 1924, Markova Crkva, Lajkovac, kovač, u NOB od 10. 10. 1944.

SRETENKOVIĆ (SRETENIJEVIĆ) Perka Milorad, 3. bataljon, poginuo kod Batrovaca 6. 4. 1945, pokopan na pravoslavnom groblju u Moroviću.

SRETENKOVIĆ Petrov Milorad, 25. 11. 1925, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 28. 9. 1944.

SRETENKOVIĆ Nadežda, 1912, Kovačevac, Svetozarevo, intendatura.

SRETENKOVIĆ Save Svetomir, 3. 8. 1922, Tubravić, Valjevo, u NOB od 14. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.

SRETKOVIĆ Branko, 1918, Šopić, Lazarevac, 3. bataljon.

SRINIĆ Josip, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

SRZENTIĆ Šime Ivan, 5. 5. 1919, Vinjerac, Zadar, pekar, poslastičar, u NOB od jeseni 1943, vodnik, intendant 1. bataljona.

STADIĆ (STODIĆ) Borivojev Adam, 15. 3. 1922, Donji Krčin, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944, 3. bataljon poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

STADIĆ Stanojev Miroslav, 10. 11. 1927, Donji Krčin, Temnić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

STADIĆ Slavko, 1. bataljon, poginuo i sahranjen 28. 4. 1945. Dežanovac.

STADIĆ Borijev Vladimir, 30. 5. 1925, Donji Krčin, Temnić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

STAJČEVIĆ Bajе Ilija, 15. 4. 1921, Tetovo, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944.

STAJČEVIĆ Dragutina Stevo, 15. 1. 1921, Šabac, mehaničar, u NOB od 1944, delegat voda.

STAJČIĆ Borisav, 15. 10. 1926, Jasenica, Valjevo, zemljoradnik, borac, od 8. 10. 1944.

STAJČIĆ Milijana Živorad, 16. 1. 1924, Cvetovac, Vreoci, Lazarevac, radnik, borac od 17. 1944.

STAJIĆ Branislav, 1922, 2. četa, 4. bataljon.

STAJIĆ Randela Milorad, 14. 3. 1913, Leskovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STAJIĆ Vladimir, 1926, Kruševo, 3. bataljon.

STAJKOVIĆ Todorov Dimitrije, 18. 12. 1921, Skrebotno, Ohrid, postolar, borac od 23. 12. 1944.

STAJKOVIĆ Trajkov Spasoje, 17. 7. 1916, Grešnica Brod (Makedonija) zemljoradnik, borac od 25. 10. 44.

STAJNIĆ Dragutinov Sreten, 15. 11. 1921, Jasenica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 9. 5. 1944.

STAKIĆ Mile Dane, 1914, Klenovac, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 30. 6. 1944. u Prekaji.

STAKIĆ Mane Đuro, 21. 4. 1910, Mlakva, Perušić, pograničar, u NOB od 24. 10. 1941, 4. bataljon.

STAKIĆ Grive Ilija, 15. 7. 1914, Studenica Perušić, žandarm, u NOB od 24. 10. 1941, desetar, 4. bataljon.

STAKIĆ Mane Mile Makin, 14. 3. 1912, Mlakva, Perušić, podoficir, u NOB od 1942, operativni oficir, 4. bataljon.

STAKIĆ Save Milka, 5. 10. 1922, Krš, Perušić, domaćica, Srpkinja, u NOB od 1942, kuvarica, 4. bataljon.

STAKIĆ Stanislava Radovan, 12. 4. 1912, Glušci, Bogatić, u NOB od 23. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod Si. Broda.

STAKIĆ Miće Vujo, 15. 8. 1909, Klenovac, Perušić, zemljoradnik, Srbin, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo u jesen 1942, kod Kosinja.

STAMATOVIĆ Đorđa Spiro, 29. 9. 1913, Tetovo, radnik, u NOB od 1944, desetar.

STAMATOVIĆ Pavlov Živko, 5. 6. 1916, Tetovo, stolar, u NOB od 23. 12. 1944.

STAMENIĆ Živojinov Dimitrije, 29. 4. 1925, Lipolist, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

STAMENOVIĆ Dragoljub, 1922, 3. četa, 1. bataljon.

STAMENKOVIĆ Jordanov Dragoljub, 2. 8. 1922, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944. 2. bataljon.

STAMENKOVIĆ S. Čedomir, 1920, 2. bataljon.

STAMENKOVIĆ Milovana Dragoljub, 20. 4. 1922, Marina Kutina, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.

STAMENKOVIĆ Z. Dragomir, 1. bataljon.

STAMENKOVIĆ Dragomir, 1916, Lebane, izviđačka četa.

STAMENKOVIĆ Z. Dragomir, 1913, 3. bataljon.

STAMENKOVIĆ M. Gligorije, 12. 5. 1924, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

STAMENKOVIĆ Dragutinov (Dušanov) Ilija, 29. 7. 1922, Marina Kutina, Gadžin Han, u NOB od 3. 12. 1944 4. četa, 1. bataljon, poginuo i sahranjen kod Vrbovca 6. 5. 1945.

STAMENKOVIĆ Ilinka, bolničarka protivtenkovske čete.

STAMENKOVIĆ Milorad, 1927, 4. četa, 2. bataljon.

STAMENKOVIĆ A. Radomir, 1925, delegat voda, 4. četa, 3. bataljon.

STAMENKOVIĆ Stamen, 1922, 2. četa, 1. bataljon.

STAMENKOVIĆ Ilijin Stanimir, 15. 7. 1924, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 10. 1944, 4. četa, 2. bataljon.

STAMENKOVIC Milošev Stanislav, 2. 5. 1920, Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, 2. bataljon.

STAMENKOVIC Stevan, 2. bataljon.

STAMENKOVIC Bogdana Stojan, 27. 2. 1922, Donji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STAMENKOVIC Svetolik, 1926, 3. četa, 2. bataljon.

STAMENKOVIC Mihajla Viden, 1927, Gornje Vlase, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944. 3. bataljon.

STAMENKOVIC Vojislav, 1925, G. Vlase, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, 2. bataljon.

STAMENKOVIC Vukašinov Vojislav, 15. 9. 1919, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944, 2. bataljon.

STANCEVIC Mijo, 1927, u NOB od novembra 1944, 4. bataljon.

STANČIĆ Ante, 1908, Bričanci, Pula, 3. bataljon.

STANČIĆ Nikolin Mate, 1920, Šibenik, u prvom sastavu 1. bataljona, narodni heroj.

STANGEVIĆ Miodrag, 1927, 3. četa, 4. bataljon.

STANIBEDER Nada, 1923, Bistrica, Lazarevac, PA četa.

STANIĆEVIĆ Borivoje, 1926, 3. četa, 1. bataljon.

STANIĆ Milina Danica, 10. 3. 1923, Divoselo, Gospić, domaćica, u NOB od 16. 3. 1944, desetar, bolničarka.

STANIĆ Lazarev Krstivoj, 19. 11. 1917, Gvozdenić, Ub, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

STANIĆ Simin Mane, 1914, Ivakuša, Otočac, poginuo 9. 5. 1945. u Gračanima kod Zagreba.

STANIĆ Milan, 9. 10. 1943. na kulturno-prosvjetnom kursu »osposobljen za rukovodioca mješovitog kora i recitatorsko-diletantski rad u bataljonu«.

STANIĆ Milan, učenik, komesar 3. čete 1. bataljona (oktobar - novembar 1944).

STANIĆ Drage (majka) Milenko, 12. 10. 1922, Dubravica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 12. 12. 1944.

STANIĆ Mirko, u prvom sastavu 1. bataljona.

STANIĆ Milinov Nikola, 6. 6. 1915, Bjelopolje, T. Korenica, rudar, u NOB od 17. 8. 1941, 2. bataljon, stariji vodnik, zamjenik komandira čete.

STANIĆ Janje Perica, iz Divosela, 2. bataljon.

STANIC Petar, 1943, prvi informativni oficir brigade.

STANIĆ Isaka Petar, 5. 9. 1911, Divoselo, Gospić, prometni činovnik, u NOB od 26. 6. 1942.

STANIĆ Rudolf, 1913, Matulji, Opatija, 2. četa, 1. bataljon.

STANIĆ Dmitra Simo, poginuo na sremskom frontu.

STANIĆ Jovičin Srđan Srđo Skijaš, iz Divosela, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

STANIĆ Stevan, 3. četa, 1. bataljon.

STANIĆ Jovana Stevan, 9. 1. 1914, Divoselo, Gospić, trgovački pomoćnik, u NOB od 2. 10. 1944, vodnik.

STANIĆ Ljubomira Veljko, poginuo na sremskom frontu.

STANIĆ Đurđev Vojislav, 18. 12. 1910, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 25. 11. 1944.

STANIMIROVIĆ Milisav, intendantura.

STANIMIROVIĆ Milisav, 1926, inženjerijska četa.

STANIMIROVIĆ Nikodijev Novica, 25. 7. 1923, Malošište, Doljevac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, 2. bataljon.

STANIMIROVIĆ Miloradov Slobodan, 8. 3. 1920. Novaci, Ub, radnik, borac od 14. 10. 1944.

STANIMIROVIĆ Svetozar, 26. 10. 1925, Malošište, Doljevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, protivavionska četa.

STANISAVLJEVIĆ Đorđa Gvozden, 15. 10. 1920, Dragijevica, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STANISAVLJEVIĆ Damjanov Jovan, 1919, Velika Popina, Gračac, mehaničar, u NOB od 16. 10. 1944, vodnik, poginuo 5. 4. 1945, kod Batrovaca.

STANISAVLJEVIĆ Mile, iz Zrmanje, 1. bataljon, ranjen 14. 1. 1943, Gračac.

STANISAVLJEVIĆ M. Stevo, 1912, 1. četa, 2. bataljon.

STANISAVLJEVIĆ Stevan, 1920, Srb, 1. bataljon, ranjen 26. 12. 1942, Raduč.

STANISAVLJEVIĆ Stevan, 1912, 1. četa, 2. bataljon.

STANISAVLJEVIĆ Miladinov Stevan, 15. 8. 1912, Bečej, zemljoradnik, u NOB od 6. 2. 1944.

STANISAVLJEVIĆ Petra Stevan, 1922, G. Srb, 1. četa, 1. bataljon, poginuo juna 1943, Otočac.

STANIŠIĆ Jerotije Dragoljub, 27. 7. 1923, Valjevo, potkivač, u NOB od 1944.

STANIŠIĆ Čedomira Miloje, 1926, Kosjerić, 3. bataljon.

STANIŠIĆ Čedomira Miloje, 8. 10. 1926, Kosjerić, stolar, borac od 21. 12. 1944.

STANIŠIĆ Miloško, 1927, 3. četa, 2. bataljon.

STANIŠIĆ Bogdana Miloško, 18. 10. 1921, Brežde, Mionica 1. bataljon.

STANIŠIĆ Bogdanov Miloško, 20. 5. 1922, Bresnica, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

STANIŠIĆ Vojislava Randel, 10. 6. 1926. Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 18. 11. 1944.

STANIŠIĆ Stevan, 1. bataljon.

STANKIĆ Aleksandra Ljubomir, 21. 6. 1926. D. Omašica, Trstenik, zemljoradnik, četa automatičara.

STANKIĆ Svetomira Milan, 9. 2. 1925, Omašnica, Kruševac, đak, u NOB od 16. 11. 1944.

STANKIĆ Aleksandra Vasilije, 10. 12. 1924, Omašica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.

STANKOVIĆ Aleksandar, 1923, 2. četa, 3. bataljon.

STANKOVIĆ Dragomirov Aleksandar, 1910, Rubribreza, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

STANKOVIĆ J. Aleksandar, 1927, 1. četa, 2. bataljon.

STANKOVIĆ Živote Aleksandar, 5. 10. 1924, Meovine, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944, borac.

STANKOVIĆ Petrov Aleksandar, 10. 6. 1923, Rujnik, Niš, zemljoradnik, borac od 18. 6. 1944.

STANKOVIĆ Petrov Aleksandar, 10. 7. 1923, Rujnik, Niš, kožar, borac od 18. 11. 1944.

STANKOVIĆ Radivoja Borivoje, 5. 9. 1926. Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STANKOVIĆ Božidar, 1925, Draškovo, Niš, 2. četa, 1. bataljon, ranjen 5. 2. 1945.

STANKOVIĆ Blagoja Božidar, 1920, Gadžin Han, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon.

STANKOVIĆ Blagoja Božidar, 21. 12. 1920, Draškovo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo kod Vrbanje 9. 4. 1945.

STANKOVIĆ R. Božidar, 1921, Pukovac, Daruvar, u spisku ranjenih 19. 4. 1945.

STANKOVIĆ Veljka Božidar, 25. 12. 1925, Taskovići, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944, poginuo kod Zagreba, 9. ili 10. maja 1945.

STANKOVIĆ Branko, 1921, inženjerska četa.

STANKOVIĆ Dušana Branko, 20. 6. 1921. Vrtište, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Dobrivoje, 6. 4. 1925, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Dragi Vrcan, iz Železnika, izviđačka četa.

STANKOVIĆ Mitra Dragiša, 1921, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

STANKOVIĆ Dragomir, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.

STANKOVIĆ Dragan u spisku boraca nestalih u NOB.

STANKOVIĆ Milana Dušan 14. 3. 1913, Sikirje Drenovac, Vranje, u NOB od 22. 11. 1944, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

STANKOVIĆ Milana Isidor, 25. 11. 1925. (ili 1926) Jasenovo, Bela Crkva 2. četa, 1. bataljon.

STANKOVIĆ Spasojev Luka, 10. 9. 1923, Draškova Kutina, Niš, pekar, u NOB od 17. 12. 1944.

STANKOVIĆ Milivoja Mihajlo, 1914, (ili 1919) Ostružnica, Beograd, zemljoradnik, u NOB 10. 10. 1944. protivtenkovska baterija.

STANKOVIĆ Todora Milan, 9. 10. 1921, Trnovac, T. Korenica, u NOB od 22. 8. 1944, v.d. komandira čete, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

STANKOVIĆ Svetozara Milivoje, 22. 11. 1927, Manojlica Surdulica, u NOB od 12. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 10. 5. 1945. na Zagrebačkoj Gori.

STANKOVIĆ Vukadinov Milorad, 8. 12. 1927, G. Vrežina, Niš, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.

STANKOVIĆ Đurana Milovan, 1920, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

STANKOVIĆ Zokov Milutin, 5. 7. 1926. Pambukovica, radnik, u NOB od 6. 9. 1944, desetar.

STANKOVIĆ Nikola, 1925, Benkovac.

STANKOVIĆ Isaka Nikola, 31. 3. 1921, Kula Atlagić, Benkovac, radnik, u NOB od 9. 9. 1944. inženjerska četa.

STANKOVIĆ Teodora Novak, 1. 4. 1916, Gola Glava, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, poginuo na sremskom frontu.

STANKOVIĆ Milanov Petar, 5. 9. 1920, Jasenovik, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Urošev Radisav, 6. 8. 1926, Vrtište, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Lazara Radoje, 1909, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

STANKOVIĆ Vojislavov Randel, 12. 6. 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Dušana Ranislav, 1925, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

STANKOVIĆ (STANKOVSKI) Slobodan, 1. četa 5. makedonski bataljon,

STANKOVIĆ Ilije Slobodan, 15. 9. 1914, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944, izviđačka četa.

STANKOVIĆ Stanka Slobodan, 12. 4. 1927, Mačkare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STANKOVIĆ V. Stamen, Draškova Kutina, Niš, 2. četa, 1. bataljon.

STANKOVIĆ Stanislav 1922, 3. četa, 3. bataljon.

STANKOVIĆ Vladimirov Stanislav, 6. 4. 1920, D. Vlase, Gadžin Han, potkivač, u NOB od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Petra Stevo, 1914, Ostrvica, Gospić, u NOB od 1941, komesar čete, 2. bataljon.

STANKOVIĆ Đurin Svetislav, 6. 6. 1922, Mihajlovac, Negotin, zemljoradnik, borac od 5. 5. 1944.

STANKOVIĆ Relje Vladimir, 15. 7. 1927, Uševce, Vranje, u NOB od 22. 11. 1944, 3. bataljon, nestao 9. 5. 1945. Markuševac kod Zagreba.

STANKOVIĆ Vojimir, 1926, 1. četa, 2. bataljon.

STANKOVIĆ Aleksin Vojislav, 7. 7. 1926. Lazarica, Kruševac, zemljoradnik, borac od 17. 11. 1944.

STANKOVIĆ Dušanov Vojislav, 1926, Rujnik, Niš, radnik, borac od 6. 12. 1944.

STANKOVIĆ Slavka Žarko, 5. 8. 1920, Trgovište, Soko Banja, u NOB od 30. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 3. 2. 1945. kod Ilinaca.

STANKOVIĆ Aksentijev Živojin, 5. 9. 1920. Jasenovik, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STANOJČIĆ Miljkov Aleksandar, poginuo na sremskom frontu.

STANOJČIĆ Mihailo, 1926, Arapovac, Lazarevac, četa za vezu.

STANOJČIĆ Pavlov Mihajlo, 17. 8. 1925, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 14. 4. 1944, izviđačka četa, ranjen 22. 10. 1944.

STANOJEVIĆ Milana Aleksandar, 12. 10. 1910, Krivaja, Blace, zemljoradnik, u NOB od 1944, intendant.

STANOJEVIĆ Bogoljub, 1921, Skobalj, Lajkovac, 3. bataljon.

STANOJEVIĆ Stanislava Bogoljub, 1921, V. Vrtop, Gadžin Han, protivtenkovska baterija.

STANOJEVIĆ Stanislavov Bogoljub, 18. 6. 1921, Skobalj, Lajkovac, zemljoradnik, borac od 6. 10. 1944.

STANOJEVIĆ Božidar, 3. bataljon.

STANOJEVIĆ Ljubomir, 2. bataljon.

STANOJEVIĆ Mihailo, 1926, izviđačka četa.

STANOJEVIĆ Milan, u NOB od 8. 12. 1941, moler, zamjenik komandira čete.

STANOJEVIĆ Momčila Milija, 1923, Čučuge, Ub, 2. bataljon.

STANOJEVIĆ Milana Miloš, 29. 2. 1928, Beograd, radnik, u NOB od 1944, kurir, 3. bataljon.

STANOJEVIĆ Videnov Miodrag, 1927, Dolji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STANOJEVIĆ Ž. Miodrag, 4. četa, 4. bataljon.

STANOJEVIĆ Dragutina Ratko, 30. 3. 1919, Skobalj, Lajkovac, u NOB od 1944, 2. četa, 4. bataljon.

STANOJEVIĆ Milana Spasoje, 7. 4. 1922, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STANOJEVIĆ Spasoje, 1923, Tupanci, Valjevo, izviđačka četa.

STANOJEVIĆ Stanko, 1914, 3. četa, 4. bataljon.

STANOJEVIĆ Bogosava Stanojlo, 9. 8. 1924, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STANOJEVIĆ Bogosava Stanojlo, 1924, Potočac, Paraćin, u NOB od 17. 11. 1944. 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod Slavenskog Broda.

STANOJEVIĆ Dobrosava Vitomir, 15. 2. 1925, Ovsinac, Gadžin Han, kovač, u NOB od 6. 12. 1944.

STANOJEVIĆ Milana Vladimir, 3. 5. 1926, Donji Bogičevci, Nova Gradiška, u NOB od 20. 2. 1942, komandir voda.

STANOJEVIĆ Andrije Života, 6. 7. 1924, Vladimirci, u NOB od 10. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945, G. Slatnik.

STANOJEVIĆ Svetislava Života, 15. 8. 1925, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

STANOJKOVIĆ D. Bogdan, 1920, 3. bataljon.

STANOJKOVIĆ Živadinov Milan, 15. 9. 1920, Selište, Trstenik, radnik, borac od 3. 12. 1944.

STANOJKOVIĆ Dobrivojev Miloš, 15. 9. 1927, Cvetanovac, Ljig, radnik, borac od 14. 10. 1944.

STANOJKOVIĆ Gligorijev Radisav, 24. 10. 1925, Sopotnica, Gadžin Han, učenik poljoprivredne škole, borac od 6. 12. 1944.

STANOJLOVIĆ Miloš, 1927, Trstenik, 3. bataljon.

STANOŠEVIĆ J. Života, 1919, delegat voda, 1. četa, 1. bataljon.

STANOŠEVIĆ Ljubomira Života, 12. 12. 1919, Kusadak, Smederevska Palanka, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944.

STAPAR Dušan, 1921, seljak, 10. 10. 1942. u rezervnoj četi desetar.

STARČEVIĆ Ante, pravnik, u brigadi od 18. 4. 1943. oficir u štabu brigade april-novembar 1943, potpukovnik.

STARČEVIĆ Tihomira Mihajlo, 10. 4. 1921, G. Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

STARČEVIĆ Milenko, iz Gornjeg Lajkovca, Mionica, u NOB od oktobra 1944, 1. bataljon.

STARČEVIĆ Pavlov Miloško, 6. 5. 1913, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

STARČEVIĆ P. Miodrag, 3. četa, 2. bataljon.

STARČEVIĆ Bože Mirko, 7. 11. 1916, Gajine, D. Lapac, u NOB od 1941, od 12. 4. 1945. posljednji ratni komandant 3. bataljona.

STARČEVIĆ Dmitra Petar, 17. 4. 1913, Prljevo, Zrmanja, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

STARČEVIĆ Sava, 1925, Palača Osijek, 2. bataljon.

STARČEVIĆ Savo, 27. 1. 1925, Vukovar, zemljoradnik, borac od 3. 10. 1944, 3. bataljon, ranjen 19. 2. 1945.

STARČEVIĆ Slobodan, 2. bataljon, poginuo 5. 5. 1945. kod Čazme, pokopan u Čazmi kod katedrale.

STEPANOVIĆ Sretenov Aleksandar, 1924, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

STEFANOVIĆ K. Blagoje, 1922, 1. bataljon.

STEFANOVIĆ Kostadinov Blagoja, Gornje Vlase, Gadžin Han, kovač, borac od 6. 12. 1944, 1. bataljon.

STEFANOVIĆ Miloradov Borivoje 15. 8. 1916, Karanovac Varvarin, opančar, u NOB od 5. 12. 1944.

STEFANOVIĆ Živorada Borivoj, 15. 3. 1926, Vrelo, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar, poginuo kod Šida 19. 1. 1945.

STEFANOVIĆ Jovanov Božidar, 24. 12. 1902, Beograd, konduktar, borac od 13. 10. 1944.

STEFANOVIĆ Čedo, iz Vladimira, četa za vezu.

STEFANOVIĆ Dimitrije, 1922, četa za vezu.

STEFANOVIĆ Dragan, 1921, inženjerska četa.

STEFANOVIĆ Dragoslav, 1927, 2. četa, 4. bataljon.

STEFANOVIĆ Milana Dragoslav, 2. 4. 1927, Božurovac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STEFANOVIĆ Vasilijev Hranislav, 17. 6. 1923, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1944.

STEFANOVIĆ Milenka Košta, 1925, Beograd, u NOB od 16. 12. 1944, 2. četa, 1. bataljon.

STEFANOVIĆ Ljubodrag, 1922, u NOB od jeseni 1944, 1. četa, 1. bataljon.

STEFANOVIĆ Svetislava Ljubodrag, 12. 14. 1922, Stragare, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944, 4. bataljon.

STEFANOVIĆ Milan, 4. bataljon.

STEFANOVIĆ Dragomirov Milašin, 18. 8. 1926, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

STEFANOVIĆ D. Milena, 1927, 2. četa, 2. bataljon.

STEFANOVIĆ Dušanov Mileta, 2. 1. 1921, **Prizren**, u NOB od 23. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Radojev Milivoj, 2. 1. 1921, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944.
 STEFANOVIĆ Milovana Milivoje, 1924, Dvorska, Krupanj, u NOB od novembra 1944.
 STEFANOVIĆ Nedeljkov Milorad, 28. 8. 1928, Barajevo, radnik, borac od 14. 10. 1944, higijeničar.
 STEFANOVIĆ Miroslav, 1926, Paštrić, Mionica, 1. bataljon.
 STEFANOVIĆ A. Nikodije, 13. 4. 1921, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Trifuna Predrag, 1926, Vučitrn, zemljoradnik, četa za vezu.
 STEFANOVIĆ Trivuna Predrag, 20. 7. 1925, Plužac, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Radomir, 1922, 1. četa, 4. bataljon.
 STEFANOVIĆ Rodoljub, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Sida.
 STEFANOVIĆ Rajko, poginuo kod Ilinaca februara 1945.
 STEFANOVIĆ Slavko, 1926, 2. četa, 2. bataljon.
 STEFANOVIĆ Branislava Srboljub, 2. 12. 1922, Sanković, Mionica, u NOB od 25. 11. 1944. četa za vezu.
 STEFANOVIĆ Ž. Sreta, 1926, 1. bataljon.
 STEFANOVIĆ Đurđev Stanoje, 1925, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Svetomir, 1927, Volarevac, Trstenik, 1. bataljon.
 STEFANOVIĆ Čedomirov Svetozar, 7. 5. 1910, -Azanja, livac, u NOB od 8. 9. 1944, zastavnik, v. d. komandira čete.
 STEFANOVIĆ Vasilije, 1. bataljon, u spisku umrlih na sremskom frontu.
 STEFANOVIĆ Đorđev Vasilije, 11. 1. 1920, Ohrid, ekonom, u NOB od decembra 1944.
 STEFANOVIĆ Ilije Vitomir, 15. 5. 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.
 STEFANOVIĆ Ilijin Vitomir, 1922, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Vlastimir, 3. četa, 3. bataljon.
 STEFANOVIĆ Milenkov Vlasimir, 15. 7. 1927, Rubotinac, Aleksinac, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Jovanov Zdravko, 1922, Orahovica, opančar, borac od 6. 12. 1944.
 STEFANOVIĆ Živko, 1915, 4. četa, 1. bataljon.
 STEFANOVIĆ Sreten, 1926, Gumerište, Vranje, u NOB od 13. 9. 1944, PA baterija.
 STEFANOVIĆ Vasilije, u spisku poginulih krtijaša.
 STEFANOVIĆ Jovanov Živojin, 15. 1. 1921, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

STEJANOVIĆ Božin Mileta Ms. 11. 1927, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944. %

STEJANOVIĆ Mihajlov Miloš, 6. 11. 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

STEKIĆ Dragutin, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

STEKIĆ Stanislava Radovan, 12. 4. 1921, Glušci, Bogatić, u NOB od 24. 11. 1944, bolničar, 1. bataljon, poginuo 18. 4. 1945. kod G. Slatnika, bolničar 1. bataljona.

STEKIĆ Vojislava Tanasije, 6. 1. 1926, Belotić, Bogatić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STENATOVIĆ Spira, 1. četa, 1. bataljon.

STEPANOVIĆ Jadranko, 1922, 2. četa, 3. bataljon.

STEPANOVIĆ Dragoljuba Čedomir, 8. 2. 1925, Krnule, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 3. 10. 1944, četa za vezu.

STEPANOVIĆ Đurđa Dragan, 17. 6. 1921, G. Toplica, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, zastavnik, delegat voda, inžinjerska četa.

STEPANOVIĆ Milenka Košta, 26. 9. 1925, Beograd, firmopisac, u NOB od 1944.

STEPANOVIĆ Dragomirov Milisav, 15. 1. 1921, Karanovac, Varvarin, opančar, u NOB od 4. 12. 1944.

STEPANOVIĆ M. Milivoje, 1922, 4. četa, 2. bataljon.

STEPANOVIĆ Milutinov Milivoje, 10. 5. 1924, Boždarevac, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 13. 10. 1944, desetar.

STEPANOVIĆ Milorada Miloško, 1921, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.

STEPANOVIĆ Jovanov Milomir, 16. 2. 1921, Orahovica, Ljubovija, zemljoradnik, borac od 7. 12. 1944.

STEPANOVIĆ Miroslav, bolničar, 2. četa, 1. bataljon.

STEPANOVIĆ Miroslav, 1926, 2. četa, 3. bataljon.

STEPANOVIĆ Desimira Miroslav, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STEPANOVIĆ Miroslav, 1926, Lajkovac, 1. bataljon.

STEPANOVIĆ Miroslav, 1920, G. Mušić, Mionica 1. bataljon.

STEPANOVIĆ Svetozara Mladen, 4. 12. 1926, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STEPANOVIĆ Momir, 1921, 3. četa, 3. bataljon.

STEPANOVIĆ Spira, 1. četa, 1. bataljon.

STEPANOVIĆ J. Vitomir, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

STEPANOVIĆ Jovanov Zdravko, 1922, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 7. 4. 1945. kod Batrovca gdje je i pokopan.

STEPANOVIĆ Bogosav Živomir, 26. 8. 1925, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STEPANOVIĆ Konstatinov Živorad, 19. 1. 1920. G. Orahovica, Ljubovija, opančar, u NOB od 1. 12. 1944.

STEPANOVIĆ N. Živorad, 1929, 2. bataljon.

STEPČIĆ Franjo, 1921, Pula, 3. četa, 3. bataljon.

STEVANOVIĆ Sretenov Aleksandar, 1922, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, 3. bataljon.

STEVANOVIĆ Živorada Borivoje, 15. 3. 1926, Vrelo, Ub, u NOB od 5. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

STEVANOVIĆ Branko, Draženovac, Obrenovac, 3. bataljon, poginuo kod Šida 10. 1. 1945, sahranjen kod šidske ciglane.

STEVANOVIĆ Vukadina Budimir, poginuo na sremskom frontu.

STEVANOVIĆ Životija Dimitrije, 3. 11. 1922, Ločika, Aleksinac, mašinbravar, u NOB od 1. 9. 1944.

STEVANOVIĆ Dragan, četa za vezu.

STEVANOVIĆ Mihajla Dragan, 6. 7. 1921. G. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

STEVANOVIĆ Gajin Dragovan, 2. 12. 1929, Kovačec, Mladenovac, zemljoradnik, u NOB od 18. 12. 1944.

STEVANOVIĆ D. Jovan, 1919, Kovačevac, Mladenovac, četa za vezu.

STEVANOVIĆ N. Jovan, 1919, Kovačevac, Mladenovac, 3. četa, 2. bataljon.

STEVANOVIĆ Milan, 1921, 1. četa 1. bataljon.

STEVANOVIĆ Ilije Milan, 18. 1. 1921, Guncati, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. brigada.

STEVANOVIĆ Milivojev Milija, 12. 7. 1921, Velika Moštanica, Beograd, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

STEVANOVIĆ Milisav, 5. 9. 1927, Boždarevac, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944, 4. četa, 4. bataljon.

STEVANOVIĆ Milutinov Milivoj, 16. 12. 1903, Ivoševci, Knin, fotograf u vazduhoplovnoj podoficirskoj školi, borac od 1. 12. 1944.

STEVANOVIĆ Milovana Milivoje, 16. 7. 1927, Loznica, zemljoradnik, u NOB od 15. 11. 1944.

STEVANOVIĆ Stanoje, 1924, 1. četa, 2. bataljon.

STEVANOVIĆ Spasin Stefan, 10. 3. 1915, Strinovo, Gostivar, pekar, u NOB od 23. 12. 1944.

STEVANOVIĆ Jovanov Stojan, 26. 7. 1920. Gornje Vlase, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STEVANOVIĆ Svetomir, 1927, Božurevac, Trstenik, 1. četa, 4. bataljon.

STEVANOVIĆ Svetomir, 1927, 1. četa, 4 bataljon.

STEVANOVIĆ Vojislava Svetozar, 14. 10. 1927, Božurevac, Trstenik, zemljoradnik, .

STEVANOVIĆ Bogoja Vojislav, 20. 11. 1927, Rujnik, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STEVANOVIĆ Mirkov Živko, 15. 2. 1921, Velika Moštanica, Beograd, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944, 2. četa, 3. bataljon.

STEVIĆ Glišin Dane, 1904, Dobroselo, D. Lapac, 2. bataljon, poginuo i sahranjen u Valjevu 15. 9. 1944.

STIBILJ Ferdinand, došao s Prekomorcima, umro 24. 2. 1944, sahranjen u Trninić Brijegu.

STIPIĆ Nikola, 1912, 1. bataljon.

STIPIĆ Danila Mićo, 1918, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

STIHITFOVIĆ Mile, iz Ličkog Novog, u NOB od 1941, 2. bataljon, ranjen 17. 6. 1942, u borbi za Lički Novi.

STIRIĆ Antin Milivoje, 10. 4. 1919, Požarane, Gostivar, KV radnik, borac od 23. 12. 1944.

STIPANOEV Ivo, u prvom sastavu 1. bataljona.

STIPANČEV Vlado, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

STIŠIĆ Pavlov Đuro, 9. 2. 1913, Zemun, berberin, u NOB od 1. 11. 1944.

STJEPANOVIĆ B. Živomir, 1925, 3. četa 1. bataljon.

STODIĆ Stanojev Slavko, 1925, D. Krčin, Varvarin, 2. bataljon, poginuo 4. 5. 1945. u Čazmi.

STOILJKOVIĆ Obren, poginuo na sremskom frontu.

STOIUKOVIĆ Dragoljuba Ratimir, 2. 8. 1914, Niš, zanatlija, u NOB od 1944.

STOISAVLJEVIĆ Jovanov Nikola, 18. 12. 1925. Petrovo, Đevdelija, zemljoradnik, borac od 26. 11. 1941.

STOISAVLJEVIĆ Damjanov Jovan, 2. 2. 1919. Velika Popina, Gračac.

STASAVLJEVIĆ Mile, zemljoradnik, borac od 19. 10. 1944, komandir voda, 1. bataljon, pohvaljen za isticanje u borbi za Gračac 15. 1. 1943.

STOISAVLJEVIĆ Stevo, 1920, Srb, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča.

STOJADINOVIĆ Dobroslavov Atanasije, poginuo na sremskom frontu.

STOJADINOVIĆ Miloradov Blagoje, 14. 2. 1910, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 3. 11. 1944, izviđačka četa, ranjen kod Mlake 7. 5. 1945.

STOJADINOVIĆ Đ. Borivoje, 1927, 1. bataljon.

STOJADINOVIĆ Blagoja Dragoljub, poginuo na sremskom frontu.

STOJADINOVIĆ Radisava Ranko, 6. 2. 1927, Lalinac, Svrljig, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STOJADINOVIĆ Vukadina Risto, 10. 12. 1927, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STOJADINOVIĆ B. Risto, 1917, 1. bataljon.

STOJADINOVIĆ Vukadina Vasilije, 22. 9. 1920, Gornje Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STOJADINOVIĆ Mihaila Vladimir, 10. 4. 1924, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 11. 1944, 1. bataljon.

STOJAKOVIĆ Božo, 1908, seljak, u NOB od 26. 12. 1941, 4. banijski bataljon, desetar.

STOJAKOVIĆ V. Drago, 1922, 3. bataljon.

STOJAKOVIĆ Vase Dušan, iz petrinjske općine, 4. banijski bataljon.

STOJAKOVIĆ Gliše Ilija, 1920, Gaćeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

STOJAKOVIĆ Pere Janko, iz petrinjske općine, 4. banijski bataljon.

STOJAKOVIĆ Nikole Marko, 1920, Gaćeša Selo, 3. kordunaški bataljon.

STOJAKOVIĆ B. Milan, 27. 1. 1927, Subotinac, Aleksinac, kovač, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJAKOVIĆ Stevanov Mile, iz petrinjske općine, 4. banijski bataljon.

STOJAKOVIĆ Mirko, 1921, Radonja Luka, Sisak, zemljoradnik, 4. banijski bataljon, poginuo i sahranjen 14. 9. 1942. u Ramljanima.

STOJAKOVIĆ Aleksandrov Mladen, 20. 3. 1920, Malača, Niš, zemljoradnik, borac od 15. 11. 1944.

STOJAKOVIĆ Đurđa Nikola, 1909, Vojišnica, 3. kordunaški bataljon, desetar.

STOJAKOVIĆ Miloša Nikola, 1921, Gaćeša Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

STOJAKOVIĆ Lazarov Velibor, 15. 7. 1926, Bogovađa, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJANČIĆ Milenković Milovan, 1. 12. 1926, Stojići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Blagoje, 1922, Kičevo, u NOB od decembra 1944, 5. makedonski, pa 3. bataljon.

STOJANOVIĆ Milorada Blagoja, 1910, Železnik, Beograd, izviđačka četa.

STOJANOVIĆ T. Bogoljub, 6. 9. 1922, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Gavrića Bogomir, 15. 11. 1925, Bogovina, Boljevac, stolar, u NOB od 1944.

STOJANOVIĆ Todorov Bogosav, u spisku poginulih kod Lipovca 6. 4. 1945.

STOJANOVIĆ B. Borivoje, 2. bataljon, poginuo i sahranjen 2. 5. 1945. kod Palešnika.

STOJANOVIĆ V. Borivoje, 1914, Leskovac.

STOJANOVIĆ Dušana Boško, 1922, Maškare, Varvarin, u NOB od 5. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

STOJANOVIĆ Milenka Božidar, 15. 12. 1927, Gradnja, Vranje, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1944, poginuo 4. 5. 1945.

STOJANOVIĆ Dušanov Branislav, 30. 3. 1925, Ravni Do, Niš, pekar, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Vladin Branislav, poginuo na sremskom frontu.

STOJANOVIĆ Bogdana Dobrivoje, 10. 7. 1927, Barajevo, 3. bataljon.

STOJANOVIĆ Stevin Dobrivoje, 6. 5. 1922, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944. \

STOJANOVIĆ Vetrčka Dobrivoje, 14. 1. 1924, Gornji Komren, Niš, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Branka Dragomir, 13. 4. 1916, Maškare, Varvarin, tesar, u NOB od 1944, desetar.

STOJANOVIĆ Milete Dragan, 1911, Škare, Otočac, poginuo 20. 2. 1943. kod Strošince.

STOJANOVIĆ Dragan, borac, u spisku nestalih u NOB.

STOJANOVIĆ Dragomir, u spisku 249 poginulih krtijaša.

STOJANOVIĆ Stevanov Dragutin, 8. 9. 1925, Valjevo, zubotehničar, borac od 15. 9. 1944.

STOJANOVIĆ Mihajlov Ilija, 7. 12. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Milana Ljubo, 12. 8. 1910, Jazovik, Valjevo, u NOB od 1944.

STOJANOVIĆ Aleksandarov Ljubomir, poginuo na sremskom frontu.

STOJANOVIĆ Jovana Mane, 20. 1. 1922, Suvaja, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, potporučnik, komesar čete.

STOJANOVIĆ Mane, 1922, Turjanski, Otočac, komandir voda.

STOJANOVIĆ Radin Mićo, 1916, Škare, poginuo 16. 8. 1944. na Sutjesci.

STOJANOVIĆ Temeljka Mihajlo, 3. 1. 1926, Kičevo, postolar, u NOB od 1944.

STOJANOVIĆ Milan, pohvaljen 16. 9. 1943. kao zamjenik komandira mitraljeske čete 2. bataljona.

STOJANOVIĆ Milan, iz Turjanskog, Otočac, u spisku teže ranjenih.

STOJANOVIĆ Đurin Milan, 1916, Škare, Otočac, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.

STOJANOVIĆ Bogosavov Miloje, 20. 2. 1921, Barajevo, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

STOJANOVIĆ Mihajla Miloš, 14. 10. 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 1. bataljon.

STOJANOVIĆ Isaila Milutin, 1924, Klanica, Valjevo, poginuo 7. 4. 1945. kod Bautrovaca.

STOJANOVIĆ Viđena Miodrag, 1927, Ovsinjinac, Gadžin Han, u NOB od 1944, umro od rana aprila 1945.

STOJANOVIĆ Aleksandra Mladen, 10. 6. 1923, Hum, Niš, zemljoradnik, u NOB od 18. 11. 1944, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

STOJANOVIĆ Aleksadrov Mladen, 20. 3. 1920, Maličište, Niš, zemljoradnik, borac od 15. 11. 1944.

STOJANOVIĆ Dragutina Momčilo, 15. 5. 1926, Ostrovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJANOVIĆ V. Miodrag, 3. četa, 3. bataljon.

STOJANOVIĆ Nikola, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

STOJANOVIĆ Panta, 1914, Tetovo, 5. makedonski bataljon, ranjen 1. 2. 1945.

STOJANOVIĆ Miloša Petronije, 1922, Marina Kutina, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

STOJANOVIĆ Dušana Radisav, 23. 8. 1927, Ravni Do, Niš, kolar, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Stanimira Radoje, 10. 9. 1922, Veliki Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 11. 1944, poginuo 16. 4. 1944. kod Đakova.

STOJANOVIĆ Radoslav, 4. četa, 3. bataljon, decembra 1944. u spisku bolesnih.

STOJANOVIĆ Milomira Siniša, 1925, Mionica, 2. bataljon.

STOJANOVIĆ Dušana Sofija, 1924, Lipovo Polje, Gospić, 4. bataljon.

STOJANOVIĆ Vladimirov Stamen, 7. 2. 1927, Veliki Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 16. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Krstonijev Svetislav, 1923, Donji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Miloradov Svetolik, 16. 7. 1927, Kamenica, Niš, borac od 6. 11. 1944, 2. četa, 3. bataljon.

STOJANOVIĆ Stojadinov Svetolik, 5. 5. 1924, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Vasilije Svetozar, 15. 4. 1915, Tubužde, Vranje, u NOB od 10. 9. 1944, 3. bataljon, ranjen 9. 5. 1945. u Zagrebu.

STOJANOVIĆ Božidara Vladimir, 24. 6. 1927, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Živan, 1924, 1. četa, 3. bataljon.

STOJANOVIĆ Milosavov Živan, 1. 3. 1923, Krušar, Čuprija, zemljoradnik, borac od 30. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Stevana Živojin, 20. 3. 1920, Gornji Komren, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Stojadinov Živojin, 10. 8. 1924, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

STOJANOVIĆ Dragiše Živorad, 6. 7. 1928, Beograd, piljar, u NOB od 1944.

STOJANOVIĆ Petra Živorad, 1927, Gar, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, poginuo aprila 1945.

STOJANOVIĆ Zdravka Živorad, 25. 5. 1927, Kraljevo, đak, u NOB od 10. 12. 1944.

STOJANOVSKI Blagoje, 1922, Demir Hisar, Kičevo, 5. makedonski bataljon.

STOJČEVIĆ Boje Ilija, 1921, Dobrošte, Tetovo, u NOB od 23. 12. 1944, 1. bataljon.

STOJČIĆ Ranisava Rajko, 10. 9. 1921, Batalage, Ub, Tamnavski, zemljoradnik, u NOB od 9. 10. 1944, četa za vezu.

STOJČIĆ M. Stojan, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

STOJČEVIĆ Todora Petar, 17. 6. 1912, Smoljinac, Malo Crniće, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STOJČIĆ Krstivoja Obrad, 18. 12. 1920. Trlić, Ub, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

STOJČIĆ Rajko, 1921, četa, četa za vezu.

STOJČIĆ Živorada Bogosav, 20. 11. 1927, Selevac, Smederevska Palanka, šnajder, u NOB od 1. 9. 1944.

STOJČIĆ Živkov Branimir, 23. 10. 1922, Novi Bečej, tipograf, u NOB od 22. 10. 1944.

STOJČIĆ Branslav, 1922, 2. četa, 4. bataljon.

STOJČIĆ Milorad, 1913, 1. četa, 1. bataljon.

STOJČIĆ Bogdana Miodrag, 4. 10. 1926, Knić, zemljoradnik, u NOB od 11. 12. 1944.

STOJČIĆ Dragutina Sreten, 1926, Jasenica, Valjevo.

STOJILJKOVIĆ M. Velimir, 1919, 3. bataljon.

STOJISAVLJEVIĆ Petra Stevo, 1921, G. Srb, seljak, u NOB od marta 1942, komandir voda, 1. bataljon, poginuo kod Otočca u maju 1943.

STOJKOVIĆ Živojina Čedomir, 1925, Stanina Reka, Valjevo, zemljoradnik, 1. bataljon.

STOJKOVIĆ Živojina Čedomir, 3. 4. 1925, Suvodanje, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STOJKOVIĆ Dragan, 15. 9. 1922, 1. bataljon.

STOJKOVIĆ V. Dragan, 1918, 1. bataljon.

STOJKOVIĆ Randela Dragan, 29. 8. 1924, Obrenovac, trgovac, u NOB od 1944.

STOJKOVIĆ Milana Dragojlo, 15. 10. 1922, Crvena Jabuka, Ub, trgovački pomoćnik, u NOB od 1944.

STOJKOVIĆ Dragomir, 1922. 4. četa, 1. bataljon.

STOJKOVIĆ Hristivoje, 1921, 1. četa, 1. bataljon.

STOJKOVIĆ Staniše Krstivoje, 15. 3. 1921, Vinča, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

STOJKOVIĆ Ljubomir, 1926, Neprošteno, Tetovo, 2. bataljon, u spisku bolesnih 1945.

STOJKOVIĆ Milan, 1926, 2. četa, 3. bataljon.

STOJKOVIĆ Živadina Milan, 15. 9. 1920, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 9. 4. 1945, kod Vrbanje.

STOJKOVIĆ Vukadina Milorad, 12. 12. 1927, Gornji Matejevac, Niš, bravar, u NOB od 7. 12. 1944.

STOJKOVIĆ Miodrag, 1927, inženjerijska četa.

STOJKOVIĆ G. Radivoje, 1925, Sopotnica, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

STOJKOVIĆ M. Radivoje, 15. 2. 1924, Vinča, zemljoradnik, u NOB od 28. 11. 1944.

STOJKOVIĆ Milanov Svetislav, 17. 6. 1923, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

STOJKOVIĆ Milorada Svetolik, 1927, Komren, u NOB od 6. 11. 1944, 2. četa, 3. bataljon.

STOJKOVSKI Anušev Kiro, 13. 3. 1913, Skoplje, 5. makedonski bataljon »J. Sandanski«.

STOJNIĆ Borisav, 1924, Jasenica, Valjevo, 3. bataljon.

STOJNIĆ Dragutina Sreten, 1926. (ili 1925), Jasenica, Valjevo, u NOB od jeseni 1944, 3. bataljon.

STOJNOVIĆ Obren, 28. 7. 1926, Tešica, Aleksinac, učenik, borac od 15. 10. 1944, ranjen, umro u bolnici 1945.

STOJSAVUEVIC Damjanov Jovan, 14. 2. 1920, V. Popina, Gračac, u NOB od 6. 10. 1944, vodnik, poginuo kod Batrovaca 5. 4. 1945.

STOKIĆ Stanojkov Miroslav, 10. 3. 1924, Kušiljevo, Svilajnac, zemljoradnik, borac od 30. 12. 1944.

STOKIĆ Jankov Vojislav, 8. 11. 1901, Lojanice, Vladimirci, zemljoradnik, borac od 16. 9. 1944.

STOŠIĆ Božidara Aleksandar, 1925, Mali Mokri Lug, Beograd, u spisku ranjenih 16. 4. 1945. kod Đakova.

STOŠIĆ Vladimira Jovan, 7. 1. 1915, Bukovče, zemljoradnik, 2. bataljon.

STOŠIĆ Miloš, 2. bataljon.

STRENKA Stevanov Sanko, 5. 5. 1912, Ljuba, Šid, zidar, u NOB od 1. 11. 1944.

STRUGAR Aćima Boško, 25. 7. 1912, Bosanska Krupa, radnik, u NOB od 1944, desetar.

STRUGAR Milorad, 15. 9. 1922, Bosanski Petrovac, zemljoradnik, u NOB od 19. 10. 1944.

STUBLINČEVIĆ Vojislava Dušan, 16. 9. 1923, Draženovac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

STUBLINČEVIĆ Trifunov Milorad, iz Zvečke, Obrenovac, u spisku ranjenih 19. 4. 1945 kod Slavonskog Broda.

STUDEN Jeka, od 4. 8. 1943. komandir 2. voda, četa za vezu.

STUDEN Bože Miloš, 1925, Željava, Korenica, 3. bataljon, umro u Željavi 1945. od zadobijenih rana.

STULIĆ Ive, 1921, Nin, Zadar, 4. četa, 1. bataljon.

STUPALO Dujo, 1917, Lučani, Senj, 2. četa, 3. bataljon.

STUPAR A. Boško, 1912, Bosanska Krupa, 2. četa, 1. bataljon.

STUPAR Koste Milorad, 15. 9. 1922, Vodenica, u NOB od 9. 10. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

STUPAR Slavo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942.

STUPUANIN Vite Dušan, 6. 1. 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 8. 12. 1944, 3. bataljon, bolničar, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

STUPLJANIN Dragiše Milivoje, 6. 10. 1923, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STUPUANIN Miodrag, 1925, sanitet.

STUPUANIN Miodrag, 1923, Lukovo, Kuršumlija 3. bataljon.

STUPLJANIN Svetolika Miodrag, 5. 8. 1925, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944.

STUPUANIN Radivoja Miodrag, 3. 8. 1923, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon.

STUPUANIN Dušana Radivoje, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

STUPUANIN Radivojev Radivoj, 1923, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

STUPUANIN Radomir, 1. četa, 4. bataljon.

STUPUANIN Božidara Radomir, 10. 10. 1926. Vel. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

STUPUANIN Svetolika Raško, 19. 2. 1927, iz V. Drenove, Trstenik, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 19. 2. 1945. kod Strošinaca

STUPLJANIN Žarkov Slobodan, 1924, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

STUPLJANIN Mihajla Svetislav, 1924, V. Drenova, Trstenik, radnik, borac od 3. 12. 1944.

STUPLJANIN Radivoja Živorad, 12. 1. 1921, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon.

STUPLJANIN Dragoljubov Života, 13. 2. 1927, V. Drenova, Trstenik, 4. četa, 2. bataljon, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944, teško obolio na položaju, umro u bolnici, 28. 3. 1945.

SIGURNJAK Ivana Nikola, 18. 8. 1923, D. Kosinj, Perušić, trg. pomoćnik, u NOB od 1.3. 1943, potporučnik, pomoćnik komesara čete, poginuo 18. 4. 1944. kod Glogovice.

SREDOJEVIĆ Vlajko, u spisku 249 poginulih krntijaša.

SUBOTIĆ Milenka Marko, 1926, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

SUBOTIĆ Svetolika Radiša, 1923, Osečenica, Mionica, sanitet.

SUBOTIĆ Dragoljuba Siniša, 1921, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

SUBOTIĆ Dragoljuba Zaviša, 1925, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

SUBOTINČIĆ Dušan, 1904, Čavle, Rijeka, 1. bataljon, poginuo januara 1944. kod Mrkonjić Grada.

SUČEVIĆ Iso, iz Popine, Gračac.

SUDAN Anđelo, 1923, Dražice, Rijeka, 1. četa, 4. bataljon.

SUDAR Jadrin Mile, 1921, Ostrvica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

SUDŽUK Ise Radojko, 10. 4. 1928, Široka Kula, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1. 2. 1944.

SUDŽUKOVIĆ Ive Mićo, 1901, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941. 2 bataljon.

SUDŽUKOVIĆ Radojka, četa za vezu, pomoćnik radiste.

SUDŽUKOVIĆ Trifuna Smilja, 1914, Široka Kula, Gospić, domaćica, u NOB od 1942, četna bolničarka.

SULJIĆ Alije Suljo, 7. 8. 1926, Krupanj, zemljoradnik, u NOB od 1. 10 1944.

SUNAC Josip, 1923, Sušak, 2. četa, 2. bataljon.

SUNAJKO Maćukin Petar Percan, iz Vrepca.

SUNIĆ Matin Danko, 1924, Privlaka, Zadar, mornar-sabunar, u NOB od 8. 9. 1943, poginuo 8. 4. 1944. kod Srba.

SURLA Đure Branko, 1933, Dabašnica, 2. bataljon, poginuo i sahranjen 1942. kod Brezovca.

SURLA Đuro, 1906, Glogovo, Gračac, 4. bataljon.

SURLA Luke Gojko, 1910 Glogovo, radnik, Srbin, u NOB od aprila 1942, komandir odjeljenja, 1. bataljon, umro od tifusa 1943. u Trnavcu.

SURLA Miloša Ilija, Gračac, desetar, poginuo na sremskom frontu.

SURLA Mane, 1924, Glogovo, Gračac, 1. četa, 2. bataljon.

SURLA Đure Milan, 1926, Gračac, u NOB od 1942, poginuo na sremskom frontu (Lačarak) novembar 1944.

SURLA Mile, iz Glogova, nestao 4. 4. 1943. kod Žegara.

SURLA Dane Stevo, 1921, Glogovo, seljak, Srbin, u NOB od septembra 1942, komandir voda, 1. bataljon, poginuo krajem aprila 1943. kod Gospića.

SURLA T. desetar.

SUŠA Dane, iz Gračaca, stolar, u NOB od 1941, prvi sastav »Jurišne čete«, poginuo na Plitvičkim jezerima, 5. 6. 1942.

SUŠIĆ Ljubiše Milosav, 9. 1. 1927, Ostružnica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

SUTLOVIĆ Albert, u prvom sastavu 1. bataljona.

SVARIÒ Svetislava Vlastimir, 10. 10. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

SVENŠEK Jurjev Janez, 7. 7. 1920, Ložina, Polenšak, Ptuj, zemljoradnik, u NOB od 30. 10. 1944.

SVILAR Rade, 1924, Pećani, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, poginuo 8. 1. 1944. kod Jezera.

SVILAR Ilije Janko, 9. 3. 1922, Turjanski, Otočac, zanatlija, u NOB 1941, poručnik, pomoćnik komesara čete 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod G. Slatnika.

SVILAR Mile Jovo iz Turjanskog, Otočac, desetar, u spisku teže ranjenih 13. 4. 1945. u Gradištu.

SVILAR Rade, delegat, 4. čete, 1. bataljona.

SVILAR Vojo, u spisku 249 poginulih krtijaša, desetar.

SVILAR Miće Svetozar, 1929, Pećani, Korenica, 1. bataljon, kurir, poginuo augusta 1944. u Bosni.

SVILAR Milin Slavko, 1919, Turjanski, Otočac, poginuo na Fruškoj gori, novembra 1944.

SVILAR Milana Vasilije, 1929, 1. bataljon, Pećani, Korenica, poginuo jula 1944, kod Glamoča.

SVILAR Radovan Rade, iz Pećana, u proljeće 1944. komesar 1. čete, 4. bataljon, 20. juna 1944. otišao u Liku.

SVILAR Rade, 11. 3. 1944, delegat voda u 1. bataljonu.

SVARIO Svetislava Vlastimir, 10. 10. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 10. 11. 1944.

SVOBODA Emo, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

SVILAR Vojo, desetar, 1. bataljon.

SVRABIĆ Glige Dragan, Petrinja, 4. banijski bataljon.

SVRABIĆ Petar, 1919, zanatlija, u NOB od 12. 5. 1942, 4. banijski bataljon, delegat voda.

Š

ŠABAN Ivana Blaž, 9. 2. 1942, Lički Novi, Gospić, đak, u NOB od početka 1942, do februara 1943. rukovodilac omladine i sekretar SKOJ-a u 2. bataljonu.

ŠABAN Ivana Josip, 1920, Lički Novi, Gospić, 2. bataljon.

ŠABAN Mičo, iz Ličkog Novog, u NOB od 1941. 2. bataljon,

ŠABER Janezov Edvard, 7. 10. 1910, Drlače, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944, sanitetska četa.

SACKO Antin Đuro, 26. 2. 1914, Zemun, mehaničar, borac od 6. 11. 1944.

ŠAČEVIĆ Momira Radomir, 8. 4. 1924, Brežde, Mionica, 1. bataljon.

ŠAGIĆ Petrov Ivan, 13. 3. 1922, Vrapče, Zagreb, automehaničar, u NOB od 22. 9. 1943, stariji vodnik, komandir voda.

ŠAIMOVIĆ Abutov Mujo, Pijevlja, 15. 5. 1903, radnik, borac od 16. 9. 1944.

SAINOVIĆ (udana Obradović) Save Stoja, 1920, Svračkogo Selo, T. Korenica, u NOB od 1942, bolničarka, brigadni sanitet.

ŠALESKI Petra Goga, 28. 4. 1920, Prilep, u NOB od 23. 12. 1944, barjaktar i v. d. delegata voda, 1. bataljon, poginuo 13. 4. 1945. kod Gradišta.

ŠALESKI Savina Mila, 26. 1. 1925, Beograd, domaćica, u NOB od 30. 12. 1944.

ŠANGOLIN Antona Josip, 1920, Biograd na Moru, 3. četa, 2. bataljon.

ŠANTIĆ Dušan, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŠANTIĆ Marinko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

ŠANJIĆ Stjepanov Jure, 15. 5. 1911, Cista, Provo, Imotski, radnik, borac od 1. U. 1944.

ŠARAC Dušan, desetar.

ŠARAC Nikole Mićo, 1920, Dobroselo, D. Lapac, 3. bataljon, u spisku poginulih.

ŠARAC Nikole Zdravko, 1908, Dobroselo, u spisku poginulih.

ŠARAN Stojan, 10. 12. 1926, u brigadi od 26. 12. 1944, 1. bataljon, delegat voda, zastavnik.

ŠARIĆ Martina Frane, 29. 1. 1923, Bužim, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 7. 8. 1942, mlađi vodnik - vođa odjeljenja.

ŠARČEVIĆ Živka Đurađ, 3. 11. 1923, Matijevac, Vladimirovci, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ŠARČEVIĆ Milije Milivoje, 3. 6. 1927, V. Moštanica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ŠARIĆ Martinov Frane, 29. 1. 1923, Bužim, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 7. 8. 1942, mlađi vodnik, vođa izviđačkog odeljenja.

ŠARČEVIĆ Milomira Radomir, 5. 7. 1925, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1943, desetar.

ŠARIĆ Radin Milić Ćučo, 1918, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŠARMAZ Pavia Marko, 4. 1. 1915, Gerzovo, Mrkonjić Grad, rudar, u NOB od 8. 10. 1944.

ŠARUNIĆ Ivan, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŠAŠIĆ Božo, 1924, Dugopolje, D. Lapac, 1. četa, 2. bataljon,

ŠAŠIĆ Milan, delegat voda, 3. četa, 1. bataljon.

ŠAŠIĆ Gavre Petar, 1913, Dnopolje, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Papuči kod Metka 1943.

ŠAŠIĆ Vase Slavko, 1922, Kupirovo, D. Lapac, u NOB od 1942. 2. bataljon, poginuo 12. 12. 1943.

ŠAŠIĆ Bože Stevo, 1922, Kupirovo, srednjoškolac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Zalužnice 22. 8. 1942.

ŠAŠIĆ Stojan, februara 1944. sekretar SKOJ-a u 3. četi, 1. bataljon.

ŠĆURAN Milin Šime, 13. 12. 1903, Rab, mornar, borac od 10. 11. 1943.

ŠEBEK Ivanov Ivan, 8. 10. 1912, Ivankovo, Vinkovci, moler, u NOB od 1. 11. 1944.

ŠEINA Ivan, 1907, Istranin od Pule, 1. četa, 1. bataljon.

ŠEPARH Radovan, 1926, 1. četa, 4. bataljon.

ŠEPET Ivana Petar, 13. 3. 1922, Vrapče, Zagreb, komandir voda, 1. četa, 2. bataljon.

ŠEFIROVIĆ Ise Ćerim, 8. 4. 1926, Vranje, u NOB od 10. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo 2. 5. 1945. kod Zdenčaca.

ŠERMEROVIĆ Šerin Pero, 1928, M. Dobrnja, Gračanica, u NOB od 10. 5. 1944, 3. četa, 2. bataljon.

SERMES Marko, 1915, Mrkonjić Grad, izviđačka četa.

ŠESTAN Zvonko, 1923. Pazin, 1. četa, 3. bataljon.

ŠEŠIĆ Milivoj, 25. 6. 1926, Nakučani, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 30. 9. 1944, 2. bataljon.

ŠEŠIĆ Milosava Milivoje, 7. 10. 1926. Nakučani, Šabac, 3. četa, 3. bataljon.

ŠEŠIĆ Ivanov Grga, 27. 10. 1921, Subotica, staklarski pomoćnik, u NOB od 25. 12. 1944.

ŠEVIĆ Bogomir, u spisku nestalih u toku NOB.

ŠEVO Davidov Ilija, 16. 6. 1922, Bukovača, Bosanski Petrovac, zemljoradnik, u NOB od 6. 8. 1944.

ŠIJAN Božo, 1922, Kupirovo, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, zamjenik komesara 4. bataljona (proljeće 1943 - 1. 8. 1944).

ŠIJAN Dure Božo, 1912, Kupirovo, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, poginuo kod Slunja 6. 11. 1942.

ŠIJAN Gliše Božo, 1915, Kupirovo, D. Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 6. 9. 1944. kod Užičke Požege.

ŠIJAN Dragan, od 4. 8. 1943. zamjenik komandira 2. čete, 1. bataljon.

ŠIJAN Petra Dragan, 1922, Kupirovo, D. Lapac, 1. bataljon.

ŠIJAN Vujin Dragan Brovinger, 19. 7. 1919, Nadurljaj, Srb, Donji Lapac, zemljoradnik, borac od 1941, potporučnik, zamjenik komandanta 4. bataljona u jesen 1944.

ŠIJAN Marka Jovan, 1895, Potkraj, Srb, 1. bataljon, u spisku nestalih u vrijeme NOB.

ŠIJAN Todora Jovan, 1914, Potkraj, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo i sahranjen augusta 1943. u Srbu.

ŠIJAN Vase Mane, 1903, Kupirovo, D. Lapac, u NOB od 1941, intendat.

ŠIJAN Vasin Maniša, 1899, Urljaj, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 5. 8. 1942, potporučnik, šef naoružanja artiljerijskog odsjeka.

ŠIJAN Petra Mara, 1925, Srb, D. Lapac, 1. bataljon.

ŠIJAN Miloša Mičo, 1920, (ili 1921), Potkraj, D. Lapac, u NOB od 1941, zidar, 1. bataljon, poginuo 6. novembra 1942, sahranjen u Zbjegu.

ŠIJAN Marka Milan, 1914, Kupirovo, Donji Lapac, radnik, organizator ustanka, u prvom sastavu 1. bataljona komesar bataljona, komandant 1. bataljona januar-mart 1943, zamjenik komandanta brigade od marta do juna 1943, narodni heroj.

ŠIJAN Obrada Miloš, 1913, Zrmanja, seljak. Srbin, u NOB od marta 1943, 1. bataljon, zaklali ga četnici januara 1944. u Zrmanji.

ŠIJAN Nikola, u spisku 249 poginulih krtijaša.

ŠIJAN Milana Nikola, 1923, Debelo Brdo, T. Korenica, ranjen 13. 4. 1945. kod Gradišta.

ŠIJAN Gliše Nikola 1909. Potkraj, D. Lapac, podoficir, u NOB od 1941, 1. bataljon, po sačuvanom izvještaju zarobljen kod Rastičeva, Gračac, aprila 1943, a po podacima SUBNOR Lapac poginuo kod Gospića.

ŠIJAN Vuje Nikola, 1921, Kupirovo, Srb, seljak, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Pađenima 15. 4. 1943.

ŠIJAN Stevo, iz Srba, D. Lapac, 3. bataljon.

ŠIJAN Nikolin Stevo, 1908, Kupirovo, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943, radni vod, 4. bataljon.

ŠIJAN Dušana Vaso, 12. 1. 1926, Kupirovo, Srb, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 12. 2. 1943, zastavnik, delegat voda, izviđačka četa.

ŠIKIĆ Mladen, 1922, Karlovac, student medicine, u NOB od 15. 6. 1943. referent brigadnog saniteta jul 1943 - novembar 1944.

ŠILJKOVIĆ Danko, iz Sinca, u NOB od 1941, 3. bataljon.

SIMUN Šandor, 1918, 1. bataljon.

ŠIMATOVIĆ Franjin Stipe, 6. 3. 1922, Sinac, Otočac, radnik, u NOB od 10. 10. 1942, potporučnik, pomoćnik komesara čete, poginuo 19. 4. 1943. u Glogovici.

ŠIMIĆ Nikole Ivan, 10. 7. 1912, Golubić, Knin, radnik, u NOB od 1944, desetar.

ŠIMBE (ili SINK) Steve Igor, 10. 11. 1914, A-jdovščina, student prava, potporučnik, borac od 13. 9. 1944, 3. bataljon.

ŠIMULIJA Milošev Adam, 1922, Brdo Selo, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, desetar.

ŠIMULIJA Petrov Dušan, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŠIMULIJA Milićev Đuro, 1918, Brdo Selo, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon.

ŠIMULIJA Milićev Marko Zore, 1904, Brdo Selo, Vojnić, u NOB od 1941, politički delegat voda, 3. kordunaški bataljon, poginuo 19. 7. 1942. kod Vojnovca, Plaški.

ŠIMULIJA Nikolin Mile, 1919, Brdo Selo, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, poginuo 25. 11. 1943 (8. divizija).

ŠIMULIJA Adamov Miloš, 1921, Brdo Selo, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, desetar.

ŠIMULIJA Milićev Miloš, 1913, Brdo Selo, Vojnić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, politički delegat voda.

ŠIMULIJA Nikolin Simo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŠIMULIJA Mišin Živko, Petrinja, 4. banijski bataljon.

SINK Lovrin Anton, 16. 6. 1923, Puštal, Školja Loka, radnik, u brigadi od 15. 6. 1944.

ŠIŠKOVIĆ Todorov Ljubomir, 8. 9. 1914, Štip, frizer, u NOB od 4. 9. 1944, bolničar.

ŠITOR J. Anton, 1915, 4. četa, 4. bataljon, u spisku ranjavanih.

SKALABIN Antin Anđelko, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1942. godine.

ŠKARIĆ Maksimov Jovica, 23. 7. 1908, Lipovo Polje, podnarednik u BVJ, u NOB od marta 1942, vodnik u mitraljeskoj četi 4. bataljona.

ŠKARIĆ Paško Plemić, u prvom sastavu, 1. bataljona, poginuo 1942.

ŠKARICA Antunov Pavle, 5. 9. 1921, Varaždinske Toplice, student, u NOB od 13. 10. 1944.

ŠKIBOLA Ante, 1927, u NOB od 1943, kurir 4. bataljona.

ŠKOLJAN Jovin Savo, Jajce, 27. 1. 1925, učenik, borac od 25. 11. 1944.

ŠKORIĆ Stevanov Dane, 24. 7. 1920, Brezovac, D. Lapac, zemljoradnik, borac od 30. 8. 1942.

ŠKORIĆ Dušan, iz D. Lapca, u spisku ranjenih kod Gospića 29. 4. 1943.

ŠKORIĆ Jozo, 1916, Vinkovci, 3. bataljon.

ŠKORIĆ V. Marko, prateća četa, 2. bataljon, u spisku proglašanih za stalno nesposobne 16. 6. 1945.

ŠKORIĆ Stojana Milan, 6. 7. 1925, Indija, zemljoradnik, u NOB od 15. 8. 1944.

ŠKORIĆ Vasin Mirko, 17. 10. 1896, Bjelopolje, T. Korenica, ložač, u NOB od 20. 12. 1944.

ŠKORIĆ Mrgud, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

ŠKORIĆ Ilijin Petar, 20. 7. 1923, Brezovac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 10. 3. 1942, stariji vodnik, delegat voda u izviđačkoj četi, ranjen kod Čazme 4. 5. 1945.

ŠKORIĆ Ilijin Petar, 23. 6. 1922, Brezovac, D. Lapac, 4. bataljon.

ŠKORIĆ M. Petar, 1923, Brezovac, Donji Lapac, 1945. komandir čete, 2. bataljon.

ŠKORIĆ Nikole Pilip, 1925, Brezovac, D. Lapac, 1. bataljon, u spisku nestalih.

ŠKORIĆ Dane Save, 1924, Brezovac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ŠKORIĆ Proke Stojan, 1911, u NOB od 1943, 4. bataljon.

ŠKUGAR Ante, u prvom spisku 1. bataljona.

ŠKRBIĆ Marko, 1900, Dobroselo, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo aprila 1943. kod Pađena.

ŠKUNDRIĆ Manin Dane, 1920, Zrmanja, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942.

ŠKUNDRIĆ Andrijin Đuro, 16. 4. 1922, od Zrmanje, zemljoradnik, u NOB od početka 1943, 3 bataljon, poginuo 15. 9. 1944. u Valjevu.

ŠKUNDRIĆ Dmitrov Đurađ, 18. 2. 1918, V. Popina saobraćajni policajac, u NOB od 27. 7. 1941, komandir voda, teško ranjen kod Jezerana 13. 8. 1942, umro u ešalonu Centralne bolnice kod Prozora krajem februara 1943.

ŠKUNDRIĆ Jandrijin Jokin Đuro, 1924, Lička Kaldrma, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od augusta 1942, 1. bataljon, poginuo kod Valjeva 12. ili 13. septembra 1944.

ŠKUNDRIĆ Jandrijin Ilija, 1918, Velika Popina, Gračac, 2., bataljon.

ŠKUNDRIĆ Đurđev Rade, 1924, Zrmanja, u NOB od maja 1942, 1. bataljon, poginuo 7. 5. 1944. kod Šibenika.

ŠKRGIC Milić, u NOB od 1941, 3. kordunaški bataljon, zamjenik komandira 3. čete, istakao se (i pohvaljen) u borbi kod Slunja 11. 11. 1942.

ŠKRGIC Petrov Milić, 1919, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, desetar.

ŠLOSER Andrije Gašpar (u jednom dokumentu: Gašparov Andrija), 8. 8. 1916, Limbuš, Maribor, u NOB od 6. 9. 1944, 1. bataljon, mlađi vodnik, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

ŠLJIVIC Blagojev Borisav, 6. 2. 1921, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 5. 12. 1944.

ŠLJIVIC Blagoje Ljubisav, 29. 9. 1924, V. Drenova, Trstenik, đak, u NOB od 25. 10. 1944.

ŠMEJLKODŽIĆ Ramo, 3. četa, 4. bataljon.

ŠMIT Eugen 1923, Rijeka, 3. četa, 2. bataljon.

ŠNAJDER Boško Motorist, 1920, Zagreb, graditelj, u NOB od 1941, zamjenik komesara 1. bataljona i početkom 1943. v. d. komesar 3. bataljona.

ŠOLAJA Luka, od Bihaća, 3. bataljon, poginuo na prilazu Valjevu 12. 9. 1944.

ŠOP Đurin Jure, iz Ličkog Osika, 1. bataljon, poginuo na Krnjoj jeli 9. augusta 1944.

ŠOPIĆ Đuro, 1. bataljon.

ŠORMAZ Pavlov Marko, 1915, Gerzovo, Mrkonjić Grad, rudar, u NOB od 8. 10. 1944, izviđačka četa.

ŠPANJA Ante, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

ŠPANJA Petar, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŠPANC Petrov Stjepan Stevo, 1921, Lepoglava, 1. četa, 1. bataljon.

ŠPANOVIĆ Janka Nikola, 8. 7. 1929, Dragotina, Glina, radnik, u NOB od 1944, mlađi vodnik, 4. bataljon.

ŠPARIĆ Vice, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŠPIRELJA Martinov Milan, 1919, Lički Novi, zanatlija, Hrvat, u NOB od 4. 6. 1942, 2. bataljon, poginuo u Sadilovcu 30. 6. 1942.

ŠPOLJARIĆ Josin Andrija Zuža, 17. 12. 1917, Bakovac, Perušić, pekar, Hrvat, u NOB od 1941, komesar čete, 4. bataljon.

ŠPREGGER Josip, 1918, 3. četa, 4. bataljon.

ŠTAHLER Đurin Božo, 18. 10. 1927, Rijeka, moler i bravar, u NOB od 9. 9. 1943, desetar, poginuo 9. 4. 1945. kod Vrbanje.

ŠTAKIĆ Milin Dane, 7. 11. 1914, Klenovac, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo kod Prekaje 30. 6. 1944.

ŠTAKIĆ Vasilijev Dušan, 1. 3. 1911, Mlakva Gospić, u NOB od 1941, 4. bataljon, delegat voda 1942, poginuo 1944. (pozadinski radnik).

ŠTAKIĆ Manin Đuro, Makin, 24. 4. 1910, Mlakva, Gospić, pograničar, u NOB od 1941, 4. bataljon.

ŠTAKIĆ Trivunov Ilija, 15. 7. 1914, Studenci, Gospić, žandarm, u NOB od 1942, desetar, 4. bataljon.

ŠTAKIĆ Manin Mile Makin, 14. 3. 1912, Mlakva, Gospić, podoficir, u NOB od 1942, operativni oficir, 4. bataljon.

ŠTAKIĆ Savina Milka Nidžina, 5. 10. 1922, Krš, Gospić, u NOB od 1942, kuvarica, 4. bataljon.

ŠTAKIĆ Danin Petar, 4. 2. 1920, Klenovac, Gospić, u NOB od 1942, 4. bataljon, poginuo 15. decembra 1943. kod Travnika.

ŠTAKIĆ Simo, 1918, Perušić, 4. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942. kod Raduča.

ŠTAKIĆ Simo, zemljoradnik, u NOB od 25. 7. 1942, u leto 1943. zamjenik komandira 4. čete, 4. bataljon.

ŠTAKIĆ Jovin Sofrenije Sovre, 5. 12. 1908, Mlakva, Gospić, u NOB od 1941, 4. bataljon, umro od rane 11. 3. 1945.

ŠTAKIĆ Mićin Vujo Vujsota, 15. 8. 1909, Klenovac, Gospić, u NOB od 1942, poginuo 7. 8. 1942.

ŠTAKOR Mihajlov Nikola, 1919, Kokirevo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, komandir voda.

ŠTANHER Josip, 3. četa, 3. bataljon.

ŠTARK Radomir, 1926, 4. pa 1. bataljon.

ŠTARK Radovan, 1926, 1. četa, 2. bataljon.

ŠTAUHER Petrov Josip, 7. 1. 1918, Našice, mašinbravar, u NOB od 6. 11. 1944.

ŠTAKAR Ivanov Alojz, 1925, od Nove Gorice, 3. četa, 3. bataljon.

ŠTETA Dušanov Jovan, 1918, Malešević Selo, Vojnić, 3. kord. bataljon.

ŠTETA Dušanov Mirko, 1919, Malešević Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŠTETIĆ Đurin Božo, 1924, Crna Vlast, poginuo na Zelengori 15. 8. 1944.

ŠTETIĆ Jovana Bude, 1920, Crna Vlast, Otočac, u NOB od 15. 4. 1942, komesar 2. bataljona (21. 10. - 4. 11. 1944) poginuo na Fruškoj gori 4. 11. 1944.

ŠTETIĆ Milanov Ilija, 1924, Crna Vlast, poginuo augusta 1943. kod Perušića.

ŠTETIĆ Maniše Nikola, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginuo 28. juna 1943. kod Perušića.

ŠTETIĆ Stojan, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŠTIKARA Velimir, iz Dabra, 4. bataljon, nestao 4. 4. 1943. kod Žegara.

ŠTIKOVAC Nikolin Jovica, 1912, Dobroselo, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ŠTIKOVAC Stevanov Velimir, 1909, Dobroselo, Donji Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo kod Krupe početkom aprila 1943.

ŠTIMAC Josip, 1923, Sušak, u NOB od 1943, 2. četa, 2. bataljon.

ŠTOKIĆ Mile, 1913, Kosinj, u spisku ranjenih kod Raduča 26. 12. 1942.

ŠTOKIĆ Vajin Petar, 12. 6. 1908, Kosinj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 17. 10. 1943, mlađi vodnik, brigadni sanitet.

ŠTOKIĆ Simo, iz Perušića, Gospić, u NOB od 25. 7. 1942, 4. bataljon, zamjenik komandira čete.

ŠTRAGOJEVIĆ Stjepan, 1924, izviđačka četa.

ŠTRAPAJEVIĆ Josipa Stjepan, 10. 8. 1942, Golubinci, Stara Pazova, 1. bataljon.

ŠTRBAC Đuro, 1912, Kukuruzari, zemljoradnik, u NOB od 1941, 4. banijski bataljon, poginuo 14. 7. 1942. na kapelskoj pruzi kod Javornika.

ŠTRBO Petar, 28. 7. 1922, zemljoradnik, borac od 4. 6. 1944, vodnik.

ŠTULIĆ Đuro, 1904, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 12. 4. 1942.

ŠTULIĆ Mile Đuro, 20. 6. 1927, Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 12. 4. 1942.

ŠTULIĆ Ivan, 17. 10. 1921, Nin, Zadar, u NOB od septembra 1943, 4. četa, 1. bataljon, ranjen kod Pecke 19. 1. 1944.

ŠTULIĆ Zorka, iz Ploče, 2. bataljon.

ŠTUMBERGER Janeza Janez, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

ŠTUMF Ignjaca Ignjac, 1916, Poljčane, Slovenska Bistrica, u NOB od 25. 12. 1944, desetar, 1. bataljon.

ŠUJDOVIĆ Božidara Momir, 6. 11. 1923, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, desetar.

ŠUJDOVIĆ Vladimira Predan, 25. 9. 1924, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944, v. d. delegata voda.

ŠUJDOVIĆ Strahinje Vojislav, 25. 8. 1920, Brežde, Mionica, u NOB od 1944, desetar, 1. bataljon.

ŠUJDOVIĆ Rade Milovan, 3. 10. 1910, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, mlađi vodnik.

ŠUJDOVIĆ Predrag, 1922, 3. četa, 1. bataljon.

ŠUJDOVIĆ Mladena Prodan, 4. 12. 1924. G. Lajkovac, Mionica, 1. bataljon.

ŠUJDOVIĆ Strahinje Vojislav, 7. 9. 1920. G. Lajkovac, Mionica, 1. bataljon.

ŠUJDOVIĆ Svetozarov Živorad, 25. 2. 1923, Gornji Lajkovac, Mionica u NOB od 6. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945 kod Ilinaca, sahranjen u M. Vašici.

ŠUJICA Maksima Dušan, 1915, Vrelo, Zrmanja, žandarm, Srbin, u NOB od 1941, zamjenik komandira, 1. bataljon, poginuo 22. oktobra 1942. u Glini.

ŠUJIĆ Živanko, 1920, Trstenik, 3. bataljon.

ŠUJIĆ Luke Živanko, 26. 6. 1909, Jalovik, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 15. 7. 1944, izviđačka četa.

ŠUKUNDA Nikola, 1914, seljak, u NOB od 18. 9. 1941, 4. banijski bataljon, komandir voda.

ŠUMAREVIĆ Živojina Nikola, 10. 1. 1926, Beograd, đak, u NOB od 1944.

ŠUNDOVIĆ Momir, 1. bataljon.

ŠUPAK Josipa Vladislav Važne, 4. 3. 1926, Pašac, Rijeka, mornar, u NOB od 13. 9. 1942, kurir, mlađi vodnik, komandir voda.

ŠUPUT Milan, 4. četa, 1. bataljon, konjovodac, u spisku pohvaljenih 1943. godine.

ŠUPUT Mile, 15. 10. 1927, Ličko Petrovo Selo, u NOB od 1943, 1. bataljon, kurir.

ŠUPUT Petra Mile, 15. 10. 1927, Zeljava, T. Korenica,

ŠUPUT Miloša Vojin, 1926, Jezerce, T. Korenica, delegat voda, 3. četa, 1. bataljon, poginuo 14. 4. 1944. na Stražbenici kod Srba, sahranjen u groblju Zaklopac.

ŠURKALO Dinko, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŠURLA Svetislav, od Bosanskog Novog, poručnik, komesar čete u 1. bataljonu, poginuo 19. 1. 1945. kod Adaševaca.

ŠUŠTAR (ili ŠUSTAR) Matije Josip, 23. 1. 1913, Studena Rijeka, 4. bataljon.

ŠUTIĆ (ud. Uzelac) Nikolina Fanika, 1925, Prvan Selo, Perušić, u NOB od 1941, delegat voda, 4. bataljon.

ŠUTIĆ Nikolin Ivan, 1922, Perušić, u NOB od 1941, 4. bataljon, delegat voda, nestao 4. 4. 1943. kod Žegara.

ŠVABIĆ Jovan, 1916, 2. četa, 1. bataljon.

ŠVABIĆ Stamenko, 1916, 2. četa, 1. bataljon.

ŠVABIĆ Milorada Stoislav, 30. 3. 1916, Provo, Vladimirci, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon.

ŠVERDOV Arhip, 1915, Staromlinovka, Ukrajina, SSSR, 5. ruski bataljon.

ŠVORINIĆ Tonči, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.

T

T. (nečitko) Marka Radiša, 9. 9. 1926, Ub, đak, u NOB od 1. 10. 1944.

TACIĆ Krstin Miloje, 27. 6. 1924, Kačer, Titovo Užice, zemljoradnik, u NOB od 15. 12. 1944, desetar.

TADIĆ Nikole Joso, Šibić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TADIĆ Radomirov Miodrag, 8. 8. 1924, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944. '

TADIĆ Svetolika Novak, 1923, Kosjerić, ranjen na sremskom frontu, 25. 2. 1945. umro u Kosjeriću.

TADIĆ Svetolikov Novak, 18. 11. 1924, Kosjerić, keiner, borac od 2. 12. 1944.

TADIĆ Radosav, u spisku nestalih.

TADIĆ Svetozara Stojan, 1926, Beograd, 1. bataljon, zastavnik, komandir voda.

TADIĆ Urošev Svetimir, 3. 11. 1922, Kosjerić, opančar, borac od 2. 12. 1944.

TADIĆ Stojanov Sveto, 10. 12. 1926, đak, u brigadi od 26. 12. 1944, 1. bataljon, zastavnik.

TADIĆ Uroša Svetomir, 1921, Kosjerić, 1. bataljon.

TADIĆ Ivana Živko, 23. 2. 1925, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TADIĆ Ivana Živko, 23. 3. 1926, Lopatanj, Osečina, u NOB od 2. 12. 1944, 1. bataljon, nestao 20. 4. 1945. kod Slavanskog Broda.

TADIĆ M. Živko, 18. 4. 1923, Đurđevac, Mionica, berberin, u NOB od 7. 10. 1944, desetar.

TALEVIĆ (TALEVSKI) Zoranov Stevan, 25. 5. 1921, Lokvica, Brod (Makedonija), stolar, u NOB od 28. 12. 1944.

TALIĆ Radomir, 1925, Beograd, poginuo 18. 4. 1945. kod Glogovice.

TALIĆ Tase Vladimir, 16. 10. 1926, Saprance, Trgovište, u NOB od 22. 11. 1944, poginuo 4. 5. 1945. kod Čazme.

TANASIĆ Radiša, 1926, Pambukovica, Ub, 1. bataljon, delegat voda.

TANASIJEVIĆ Mihaila Dragoslav, 6. 10. 1919, Smederevska Palanka, 1. bataljon, delegat voda.

TANASIJEVIĆ Milutina Selimir, 15. 10. 1923, Petnica, Valjevo, u NOB od 7. 10. 1944, 3. bataljon, nestao 9. 5. 1945. u Markuševcu, kod Zagreba.

TANASIJEVIĆ M. Selimir, 3. bataljon, poginuo 3. 5. 1945. kod Pašinjana.

TANASKOVIĆ Božidar, 1. četa, 1. bataljon.

TANASKOVIĆ Ž. Bogoljub, 20. 9. 1913, Pričević, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 23. 10. 1944.

TANASKOVIĆ Milan, 1925, 4. četa, 1. bataljon.

TANASKOVIĆ Milovan, iz Mionice, Valjevo, kurir, 4. bataljon.

TANASKOVIĆ B. Pavle, 1923, 1. četa, 1. bataljon.

TANASKOVIĆ Spasoja Svetislav, 1925, M. Borak, Lajkovac, 2. bataljon.

TANIĆ Nikolin Vukašin, 4. 11. 1927, Grabovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

TANKOSIĆ Lazin Đuro Đudo, 1921, Dugopolje, u NOB od 1941, 1. bataljon, poslije ranjavanja 1944. komesar sanitetske čete.

TANKOSIĆ Jankov Đuro, 1919, Dugopolje, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon.

TANKOSIĆ Dmitra Milan, 1912, Dugopolje, D. Lapac, radnik, u NOB od 1941, komandant 1. bataljona.

TANKOSIĆ Ilijin Nikola, 1926, Dugopolje, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. četa, 1. bataljon.

TANKOSIĆ Damjanov Mane, 1912, Dugopolje, u prvom sastavu 1. bataljona.

TANKOSIĆ Jovanov Milan, 1928, Dugopolje, u NOB od 1944, 1. bataljon.

TANKOSIĆ Jovin Mile, 1929, Dugopolje, u NOB od 1944, 1. bataljon do odlaska u vazduhoplovstvo krajem 1943.

TANKOSIĆ Lukin Mile, 1929, Dugopolje, u NOB od 1944, 1. bataljon, poginuo na sremskom frontu.

TANKOSIĆ Damjanov Petar, 13. 2. 1922, Dugopolje, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, u jesen 1943. sekretar ŠKOJ-a u bataljonu, poslije ranjavanja kod Travnika zamjenik komesara sanitetske čete, prekomandovan u konjicu oktobra 1944.

TANKOSIĆ Milanov Simo, 1925, Dugopolje, u NOB od 1944, prištapske jedinice.

TANKOSIĆ Jovanov Stevan, 1. 4. 1923, Dugopolje, u NOB od marta 1942, 1. bataljon do prekomande u Prateći bataljon VS NOVJ 1943.

TANKOSIĆ Lukin Stevo, 1913, Dugopolje, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir voda, prekomandovan u Prateći bataljon VŠ.

TANKOSIĆ Milanov Stevo, 25. 12. 1929, Dugopolje, Donji Lapac, u NOB od aprila 1942, vodnik - kurir.

TANKOSIĆ Nikolin Svetko, 1929, Dugopolje, Donji Lapac, u NOB od 1944, 1. bataljon.

TARBUK Stevin Jovo Popara Čakara, 1912, Medak, Gospić, radnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, komandir čete, poginuo 30. juna 1942. u Sadilovcu.

TARBUK Ilijin Milan, 1921, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, 2. bataljon, poginuo u jesen 1942. na Kordunu.

TASIĆ D. Lazar, 1927, 3. bataljon.

TASIĆ Todora Rade, 1923, Zaječar, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1945, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

TASIĆ Živadina Selimir, 15. 9. 1923, Potočac, Paraćin, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TASIĆ Radmilov Stanislav Staniša, 21. 8. 1921, Pajkovac, Varvarin, radnik, borac od 3. 12. 1944, 3. bataljon, poginuo 21. 1. 1945.

TASIĆ Vasilije, borac, 2. bataljon.

TASIĆ Đorđev Vasilije, 14. 1. 1921, G. Vlase, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

TASIĆ Velimir, 1923, 1. četa, 1. bataljon.

TASIĆ Tase Vladimir, 16. 10. 1926, Samoljica, Bujanovac, u NOB od 22. 11. 1944, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

TAŠKOVIĆ Randela Dušan, 8. 5. 1922, Taskovići, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944.

TAŠKOVIĆ Trajko, 1918, Đevdelija, činovnik, u NOB od 23. 12. 1944.

TATALOVIĆ Radovanov Berisav, 27. 9. 1921, Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 9. 1944.

TATALOVIĆ Gojkov Mihailo, 16. 8. 1921, Partizanska Drežnica, Ogulin, zemljoradnik, u NOB od 8. 9. 1942, stariji vodnik, komandir izviđačkog voda.

TAVILOVIĆ Dragutinov Savo, poginuo na sremskom frontu.

TAVRIĆ Milosava Miloš, 8. 9. 1923. (ili 1925), D. Krčin, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

TAVRIĆ Branka, 16. 5. 1914, Beograd, studentkinja, u NOB od 15. 12. 1944.

TEHIĆ Rodoljubov Momčilo, 8. 11. 1923, Ključ, Mionica, radnik, borac od 14. 10. 1944.

TEKIĆ M. Kosan, 6. 3. 1919. (ili 1920), Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1944, 2. bataljon.

TEKIĆ S. Miodrag, 26. 4. 1923, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944.

TEKIĆ Rodoljuba Momčilo, 8. 9. 1925, Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1. 10. 1944, poginuo 5. 5. 1945. kod Miloševaca.

TEKIĆ Sreten, poginuo na sremskom frontu.

TEODOROVIC Živojinov Vitomir, 15. 10. 1914, Krivaja, Sabac, zemljoradnik, u NOB od 23. U. 1944.

TEOFILOVIC Živojina Mihajlo, 1919, Brežde, Mionica, u NOB od 8. 10. 1944, 1. bataljon, teško ranjen u borbi za Ilince 5. 2. 1945, umro u Adaševcima 6. 2. 1945.

TEOFILOVIC Novakov Radivoje, 19. 6. 1910, Barič, Obrenovac, podoficir, u NOB od 15. 9. 1944.

TEOFILOVIC Radivoje, borac 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Strošinaca, sahranjen kod crkve u Strošincima.

TEOFILOVIC Savatije, 1922, Varvarin, u NOB od 2. 12. 1944, poginuo 6. 4. 1945. kod Lipovca

TEOFILOVIC Dragutina Sava, 7. 10. 1924, Donja Orovnica, Ljubovija, u NOB od 5. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

TESLA Panin Mile, 1907, Brdo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TESLA Ilije Miloš, 1914, Brdo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TERZIĆ Miloradov Aleksandar, 18. 10. 1921, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 1. 10. 1944.

TERZIĆ Branislav, Cvetovac, Lazarevac, borac 3. bataljona, poginuo 6. 11. 1944. kod Stare Bingule, sahranjen u Staroj Binguli.

TERZIĆ Dragoljub, 30. 9. 1922, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1944.

TERZIĆ Milana Dragoslav, 27. 7. 1920, Potočac, Paraćin, u NOB od 3. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 12. 4. 1945. kod Gradišta.

TERZIĆ Milana Dragoslav, 1922, Bresno Polje, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 18. ili 19. aprila 1945. kod Sl. Broda.

TERZIĆ Dragoljuba Ivko, 1921, Cvetovac, Lazarevac, u NOB od 15. 10. 1944, poginuo 19. 1. 1945. kod Sida.

TERZIĆ Mile, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1941.

TERZIĆ Miodragov Miodrag, 21. 1. 1924, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 7. 11. 1944, 2. bataljon.

TERZIĆ Svetislava Svetomir, 1. 5. 1925, Popučke, Valjevo, kolar, u NOB od 28. 9. 1944, 1. bataljon.

TERZIĆ Svetislava Svetomir, 14. 5. 1925, Popučke, Valjevo, inženjerijska četa.

TERZIĆ Milana Velibor, 21. 2. 1921, Bresno Polje, Trstenik, zemljoradnik.

TESLA Petrov Ilija, Rolac, 1921, Raduč, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 2. marta 1943. u Vrepcu.

TESLIĆ Pero, iz Ostrvice, Gospić, 2. bataljon.

TESLIĆ Savin Petar, 1922, Ostrvica, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

TESANOVIĆ Nikole Obrad, 3. 5. 1926, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TESANOVIĆ Živorad, 1. četa, 3. bataljon.

TEŠANOVIĆ Živorad, 1926, Ostružanj, Osečina, 4. pa 1. bataljon.

TEŠANOVIĆ Gvozdena Živorad, 6. 5. 1920, Ostružanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TEŠIĆ Dragoslava Bogoljub, 23. 3. 1926, Novaci, Ub, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TEŠIĆ Slavkov Cvejin, 9. 4. 1921, Lopatanj, Osečina, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

TEŠIĆ Branislavov Đuro, 16. 9. 1921, Đevrske, Knin, radnik, u NOB od 10. 12. 1944, 2. bataljon.

TEŠIĆ Milana Jovan, 28. 6. 1926, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TEŠIĆ Marinko, iz T. Užica, 2. bataljon.

TEŠIĆ Srctena Marinko, 1925, Makovište, Kosjerić, 2. bataljon.

TEŠIĆ Milosavov Milivoj, 14. 8. 1926, Nakučani, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1944.

TEŠIĆ Rajka Milivoj, 15. 9. 1923, Guncati, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TEŠIĆ Miloje, izviđačka četa.

TEŠIĆ Miloje, 20. 3. 1926, Baćevac, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

TEŠIĆ Živojin, poginuo na sremskom frontu.

TEŠOVIĆ Milorad, 14. 1. 1921, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944, desetar, poginuo kod Lipovca 5. 4. 1945.

TETALOVIĆ Mihailo, vodnik, izviđačka četa.

TICA ČUDIĆ Ise Marija, 1921, Crna Vlast, Otočac, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka, 4. bataljon.

TIČAK Milan, 1. bataljon.

TIČAK Franjo, 1921, Sušak, sanitet.

TIKULIN Ante Brko, u prvom sastavu 1. bataljona.

TILOŠANAC (ili TIGOVČANEC) Ivanov Ignac (ili Ignjat), 1. 2. 1921, Kotoriba, Čakovec, radnik, u NOB od 25. 12. 1944.

TIMOTIJEVIĆ Grujica, 3. bataljon, poginuo 5. 5. 1945. kod Čazme, pokopan kod katedrale.

TINTOR Dušan, 1920, seljak, u NOB od 1. 5. 1942, 4. banijski bataljon, desetar od 10. 10. 1942, u spisku ranjenih 7. 11. 1942.

TINTOR Ljuban, 1916, zanatlija, u NOB od 30. 6. 1942, 4. banijski bataljon, 10. 10. 1942, desetar.

TIODOROVIĆ Milovana Dragoljub, 16. 6. 1924, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TIODOROVIĆ Dragutina Života, 4. 8. 1926, Stepoevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TIRIĆ Mihajlo, 1916, Krčin, Varvarin, poginuo 6. 4. 1945. u Lipovcu.

TIRIĆ Vladislava Mihajlo, 15. 7. 1910, Mišar, Šabac, u NOB od 1. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

TIŠMA Jovica, u prvom sastavu 1. bataljona.

TIŠMA Rade Milan, 1925, Visuć, Udbina, 4. bataljon, nestao 4. 4. 1943. kod Žegara.

TIŠMA Rade Milorad, 1925, Visuć, Udbina, 3. bataljon, poginuo 1943. kod Gospića.

TIŠMA Radovana Mirko, 1918, Dnopolje, D. Lapac, 1. bataljon, poginuo 4. 4. 1943. u Pađenima, sahranjen kod Golubića.

TIŠMA Ilije Simo, 1925, Dnopolje, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1942, komandir voda, 4. bataljon, poginuo kod Gospića 1943.

TIŠNA Stevan, rukovodilac kulturno-prosvjetnog kursa pri štabu brigade.

TODIĆ Krste Milija, iz Kačera, T. Užice, u NOB od 11. 12. 1944, poginuo 18. 4. 1945. ispred G. Slatnika.

TODIĆ S. Novak, izviđačka četa.

TODIĆ T. Perica, 1908, 2. četa, 3. bataljon.

TODIĆ Radoslav, 1. bataljon.

TODIĆ Slavko, 1. bataljon, poginuo 2. 5. 1945, pokopan u katoličkom groblju u Deženovcu.

TODIĆ Svetozar, 1926, delegat u 2. bataljonu.

TODORIĆ Blagoje, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

TODORIĆ M. Borisav, 1914, 4. četa, 3. bataljon.

TODORIĆ Nikole Dragić, 1914, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TODORIĆ Simin Dragoje, 17. 6. 1922, Karanovac, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

TODORIĆ Mile Đuro, 1907, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TODORIĆ Marko, 1920, Pavlovac, Gospić, u NOB od 1. 1. 1942, zemljoradnik, 2. bataljon, zamjenik komesara čete.

TODORIĆ Ninka Mićo, 1910, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TODORIĆ Ilijin Miloš, 10. 3. 1920, Vrebac, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1. 8. 1941, kapetan, komandant 2. bataljona od 5. 11. 1944.

TODORIĆ Jovana Nikola, 1907, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TODORIĆ Radomir, 1910, četa za vez.

TODORIĆ Milutinov Radomir, 25. 3. 1923, Šabac, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

TODORIĆ Nikole Slavko, 1911, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TODORIĆ Svetolik, 1. bataljon.

TODORIĆ Vladan, 1921, 3. četa, 2. bataljon.

TODORIĆ Vladan, 1921, Ključ, inženjerska četa.

TODORIĆ Živorada Vladan, 15. 1. 1921, Ključ, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944, poginuo 18. 4. 1945. kod Glogovice.

TODORIĆ Ž. Vladeta, 1921, Ključ, Mionica, 3. bataljon.

TODORIĆ Života, borac, 1. bataljon.

TODOROVIĆ Aleksandar, 1921, Obrež, Varvarin, 2. bataljon.

TODOROVIĆ Blagoje, iz Varvarina, 2. bataljon.

TODOROVIĆ Borisav, 1914, 4. četa, 1. bataljon.

TODOROVIĆ Dragan, 15. 1. 1924, Ključ, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

TODOROVIĆ Krstimirov Dragiša, 7. 6. 1924, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

TODOROVIĆ Dragoje, iz Varvarina, 2. bataljon.

TODOROVIĆ B. Dragoje, borac, 1. četa, 2. bataljon.

TODOROVIĆ Dragomir, 1929, 2. četa, 2. bataljon.

TODOROVIĆ Dragomir, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

TODOROVIĆ Svetomira Dragomir, 28. 9. 1923, Murgaš, Ub, zemljoradnik, u NOB od 15. 10. 1944, izviđačka četa.

TODOROVIĆ Mila Dragomir, 1921, Kosjerić, 2. bataljon.

TODOROVIĆ Petronijev Ignjat, 27. 1. 1922, Gornja Toponica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 18. 12. 1944.

TODOROVIĆ Vlastimira Jerotije, 22. 8. 1914, Guševac, Svrlijig, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TODOROVIĆ Živojina Jordan, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

TODOROVIĆ Kuzmana Ljubiša, 1917, Beograd, u spisku ranjenih 13. 4. 1945. kod Gradišta.

TODOROVIĆ Ljubomir, protivtenkovska baterija.

TODOROVIĆ Aleksandra Miladin, Jasikovica, Trstenik, u spisku lakše ranjenih 27. 4. 1945.

TODOROVIĆ Dragutina Miladin, 12. 5. 1926, M. Sugubina, Trstenik, u NOB od 9. 9. 1944, 1. bataljon, poginuo 28. 4. 1945. kod Tomašice.

TODOROVIĆ Miloje, 1922, M. Sugubina, Trstenik, 1. bataljon.

TODOROVIĆ Lazara Miloš, poginuo na sremskom frontu.

TODOROVIĆ Velimira Miloš, 1926, Ruda Bukva, Kosjerić, poginuo kod Đakova 16. 4. 1945.

TODOROVIĆ Miodrag, 1925, Ripanj, Beograd, 1. bataljon.

TODOROVIĆ D. Miodrag, iz Murgaša, Ub, izviđačka četa, poginuo i sahranjen 19. 2. 1945. kod Strošinaca.

TODOROVIĆ Zivka Miodrag, 12. 6. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

TODOROVIĆ D. Miroslav, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

TODOROVIĆ Radomir, četa za vezu.

TODOROVIĆ Vladimirov Stanimir, 1919, Rosić, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

TODOROVIĆ Radisava Svetolik, 1919, M. Borak, Lajkovac, 1. bataljon.

TODOROVIĆ Radosava Svetolik, 7. 7. 1919, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TODOROVIĆ Krsta Vera, 27. 2. 1927, Beograd, činovnica, u NOB od 25. 12. 1944.

TODOROVIĆ Živorada Vladan, 15. 1. 1921, Ključ, Mionica, poginuo 10. 1. 1945.

TODOROVIĆ Obrada Živojin, 1923, Gulijan, Svrlijig, 1. bataljon, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Sl. Broda.

TODOROVIĆ Vukadina Života, 14. 6. 1927, Potočac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TODOROVIĆ Života, 4. četa, 1. bataljon.

TODOROVIĆ Života, 1927, 2. četa, 1. bataljon.

TODOSIJEVIĆ Ljubomir, 1916.

TODOSIJEVIĆ Milovan, 1916, Zalogovac, Temnić, protivavionska četa.

TODOSIJEVIĆ Dragutinov Miroslav, 12. 4. 1925, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

TODOSIJEVIĆ Tihomira Živorad, 21. 12. 1919, Brežde, Mionica, 2. bataljon.

TODOSIJEVIĆ Adamov Životije, 24. 11. 1924, Rosići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

TOFILOVIĆ Dragutina Savo, 9. 10. 1924, D. Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TOJAGA Pere Bogdan, 1922, Kistanje, Gračac, 2. bataljon, poginuo 18. ili 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

TOJAGIĆ Božo, 1921, 1. četa, 2. bataljon.

TOJAGIĆ Steve Dane, 1922, Deringaj, Gračac, seljak, Srbin, u NOB od augusta 1942, poginuo aprila 1945. kod Rijeke (35. divizija).

TOJAGIĆ Dmitra Đuro, 1907, Deringaj, Gračac, 2. bataljon, poginuo 1944. u Stalici, gdje je i sahranjen.

TOJAGIĆ Milana Jovo, 15. 9. 1905, Deringaj, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 15. 6. 1943, desetar.

TOLOŠELED Ignjat, 1921, 3. četa, 2. bataljon.

TOMAN Jovana Ćiril, 1923, Zemunik, u spisku ranjenih 19. 4. 1945. kod Slavonskog Broda.

TOMAČEVIĆ (TOMAŠEVIĆ) Slavko, 3. bataljon, poginuo 19. 2. 1945. kod Strošinaca, sahranjen kod crkve.

TOMAŠ Mile Bogdan, 12. 7. 1927, Divoselo, Gospić, trgovački pomoćnik, u NOB od 18. 10. 1944.

TOMAŠ Nikole Milka, 18. 4. 1925, Pavlovac, Gospić, domaćica, u NOB od 1944, četa za vezu.

TOMAŠ Isin Vlado Mornar, iz Pavlovca, Gospić, poginuo krajem maja 1943. godine na Velebitu iznad Senja.

TOMAŠEVIĆ Živoradov Aleksa, 10. 3. 1925, Kamenica, Valjevo, bravar, u NOB od 19. 9. 1944, desetar.

TOMAŠEVIĆ Mile Dragan, 1920, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TOMAŠEVIĆ Miloša Đuro, 1911, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TOMAŠEVIĆ Miloša Lazo, 1914, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TOMAŠEVIĆ Jovo, 3. kordunaški bataljon, ranjen kod Lađevca 11. 11. 1942.

TOMAŠEVIĆ Sime Mile, 1925, u spisku poginulih 1942. godine.

TOMAŠEVIĆ Miloša Milić, 1900, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo augusta 1942.

TOMAŠEVIĆ Mihajla Miloš, 1915, Miholjsko, Vojnić, postolar, 3. kordunaški bataljon.

TOMAŠEVIĆ Milića Nikola, 1919, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TOMAŠEVIĆ Svetomira Pavle, 23. 12. 1920, Milutovac, Trstenik, opančar, u NOB od 1944.

TOMAŠEVIĆ Branislavov Stanislav, 20. 2. 1924, M. Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 20. 10. 1944.

TOMAŠEVIĆ Milana Vasilj, 1915, 1. četa, 1. bataljon, u spisku poginulih kod Javornice 1942.

TOMAŠEVIĆ Mile Vaso, 1915, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942. u Jezeranima.

TOMAŠEVIĆ Ž. Vladan, 22. 2. 1922, Popadić, Mionica, 4. bataljon.

TOMIČIĆ Marka Dinko, 1917, Gospić, apsolvant agronomije, u NOB od 1941, referent saniteta brigade 1942/43.

TOMIĆ Sretenov Arsen, 1921, Laćisled, Aleksandrovac, u NOB od 8. 12. 1944, 1. četa, 1. bataljon.

TOMIĆ Dragišin Bogdan, 28. 6. 1925, Beograd, đak, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.

TOMIĆ Mikaila Bogoljub, 5. 7. 1925, Sanković, Mionica, 1. bataljon.

TOMIĆ Borko, 6. 10. 1923, Gornji Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TOMIĆ Borko, 1. bataljon, u spisku umrlih u toku NOB.

TOMIĆ Čedomira Božidar, 1925, Valjevo, poginuo 22. 1. 1945. u Sremu.

TOMIĆ Blagoja Dragomir, 10. 11. 1924, Krčmar, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 12. 12. 1944.

TOMIĆ J. Dobrivoje, 1926, 1. četa, 2. bataljon.

TOMIĆ Jelisavov Dobrivoje, 12. 1. 1925, Stejići, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

TOMIĆ Dragomir, 1925, Osečenica, Mionica, sanitet.

TOMIĆ Dragomir, 1925, intendantura.

TOMIĆ Ivan, 1920, Loznica, Valjevo, protivavionska baterija.

TOMIĆ Miladina Ivan, 1921, Loznica, Valjevo, intendantura.

TOMIĆ Milorada Jordan, 1919, Divci, Valjevo, 2. bataljon.

TOMIĆ Milorada Jordan, 27. 9. 1919, Divci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 7. 11. 1944.

TOMIĆ Jovan, 1921, seljak, u NOB od 8. 3. 1942, 10. 10. 1942. desetar, 4. banijski bataljon.

TOMIĆ Živkov Milan, 10. 5. 1927, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

TOMIĆ Jovo, petrinjska općina, 4. banijski bataljon.

TOMIĆ Stojadinov Milivoj, 28. 6. 1912, Kriva Reka, Gornji Milanovac, zemljoradnik, u NOB od 26. 11. 1944.

TOMIĆ Milovan, 1927, borac, 3. četa, 4. bataljon.

TOMIĆ Milovan, 1922, 1. četa, 2. bataljon.

TOMIĆ Sretena Miodrag, 1923, Ključ, Mionica, zemljoradnik, komanda pozadine.

TOMIĆ Radiša, 2. bataljon.

TOMIĆ Rade Radmila, 2. 9. 1926, Drežnica, Ogulin, domaćica, u NOB od 26. 7. 1944, bolničarka.

TOMIĆ Dragićeva Radojka, 31. 10. 1922, Beljina, Barajevo, završila trgovačku akademiju, u NOB od 13. 10. 1944, pisar u štabu brigade.

TOMIĆ Radomir, 1925, kulturna ekipa.

TOMIĆ Lekin Sreten, 8. 12. 1926, Savkovići, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 7. 12. 1944.

TOMIĆ Dragutina Stevan, 8. 11. 1922, Umka, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TOMIĆ Velimirov Stojan, 1924, Savkovići, Ljubovija, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

TOMIĆ Vidov Todor, 11. 2. 1927, Sitnica, Ključ, trgovački pomoćnik, borac od 18. 10. 1944.

TOMIĆ Tase Vladimir, 16. 10. 1926, Tarinci, Štip, u NOB od 22. 11. 1944, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

TOMIĆ Vukašin, 1927, 3. četa, 2. bataljon.

TOMIĆ Dragomira Života, 20. 6. 1926, Ripanj, Vračar, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TOMLJENović Katin Jure Poljak, iz Smiljana, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

TOMLJENović Josifov Milan, u spisku poginulih u Gradini na Bosutu februara 1945.

TOMLJENović Jurin Tomo Bikan, 1923, Smiljan, Gospić, đak, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete i rukovodilac SKOJ-a u 4. bataljonu.

TOMović M. Živorad, 1926, bolničar, 1. bataljon.

TONKOVIĆ Božo, iz Studenaca, trgovački radnik, zamjenik komesara čete za vezu, teško ranjen februara 1943, poginuo u ešelonu divizijske bolnice kod Očije februara 1943.

TOMŠIĆ Matije Ivan, 1917, Pula, 2. četa, 1. bataljon.

TOMIĆ Dragišin Bogdan, iz Beograda, u NOB od 3. 12. 1944, poginuo 6. 4. 1945. kod Batrovaca.

TONKOVIĆ Milan, iz Sinca, Otočac, 1. četa 4. bataljon, desetar.

TONKOVIĆ Luke Mile, 1928, Dnopolje, poginuo 18. 10. 1944. u Beogradu.

TONKOVIĆ Stjepan, iz Sinca, u NOB od 1941, 3. bataljon.

TOPALović M. Ante, 1928, četa automatičara, u spisku bolesnih 1945.

TOPALović Marka Ante, 27. 3. 1928, Vitez, Travnik, zemljoradnik, u NOB od 1. 11. 1944, četa za vezu.

TOPALović Borisav, 1922, Ključ, Mionica, 2. bataljon.

TOPALović Dragića Petar, 4. 6. 1920, Krivaja, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

TOPALović Petar, 1920, Orovica, Ljubovija, 1. bataljon.

TOPALOVIĆ Živka Svetolik, 27. 7. 1922, M. Kruševica, Varvarin, zemljoradnik, u NOB od 16. 11. 1944.

TOPLAK Ferdo, 1922, Gospić, učenik, u NOB od 1941, komesar 2. bataljona (28. 6. - 25. 9. 1943).

TOPLICA Velimira Blažić, 6. 12. 1922, Močvare, zemljoradnik, u NOB od 1944.

TOPLICA Dane, u prvom sastavu 1. bataljona.

TORBICA Danilo, 1921, Srb, D. Lapac, 1. bataljon.

TORBICA Đure Dušan, 1920, Gornji Tiškovac, Drvar, radnik, u NOB od 27. 7. 1941, 3. četa, 1. bataljon, poginuo 16. 9. 1942.

TORBICA Mićo, 1918, Tiškovac, Drvar, 2. četa, 4. bataljon.

TORBICA Milan Mićo, u prvom sastavu 1. bataljona.

TORBICA Save Mihailo, 1919, Gornji Tiškovac, Drvar.

TORBICA Jovana Milan, 20. 10. 1918, Gornji Tiškovac, Drvar, u NOB-u od 27. 12. 1941.

TORBICA Milivoja Svetislav, 1927, G. Tiškovac, zemljoradnik, potporučnik, 1. bataljon.

TORBICA Save Stanko, 1927, Gornji Tiškovac, Drvar, u NOB od januara 1942, pomoćnik komesara izviđačke čete od njenog osnivanja 21. 8. 1944. do kraja rata.

TOŠIĆ Dimitrijević Aleksandar, 1. 7. 1911, Bela Palanka, trgovac, u NOB od 20. 10. 1944, na kraju rata, pomoćnik oficira OZN-e.

TOŠIĆ Bogomir, borac, 4. četa, 4. bataljon.

TOŠIĆ Dušanov Velimir, 24. 8. 1920, Donja Trepča, Čačak, zemljoradnik, borac od 6. 8. 1944.

TOŠOVIĆ Lambeov Naum, 3. 7. 1926, D. Belica, Struga, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

TOVILOVIĆ Dragutinov Ostoja, 1922, Badovinci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

TRAJKOVIĆ Borisav, 1920, 3. četa, 3. bataljon.

TRAJKOVIĆ Milorada Đorđe, 8. 2. 1924, Strumica, student, u NOB od 19. 10. 1944, zastavnik, delegat voda, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

TRAJKOVIĆ Lambe Filip, 16. 11. 1924, Brčevo, Struga, radnik, u NOB od 1944, kurir, 5. makedonski bataljon.

TRAJKOVIĆ Luke Svetozar, 1914, Marina Kutina, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944.

TRAVERN (TRAVERN) Lorenca Feliks, 28. 8. 1925, Smlednik, Ljubljana, u NOB od 18. 10. 1943, 1. bataljon, poginuo 23. 1. 1945, sahranjen u Maloj Vašici.

TRBOJEVIĆ Branko, 1910, Županje, Lazarevac, poginuo 6. 2. 1945. kod Adaševaca, 4. bataljon.

TRBOJEVIĆ Janka Marko, 1912, Kokirevo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TRBOJEVIĆ Petra Mile, 1907, Radonja, Vojnić, zemljoradnik, u NOB od marta 1942, intendant 3. kordunaškog bataljona.

TRBOJEVIĆ Pavia Milić, 1903, Vojišnica, Vojnić, u NOB od 8. 10. 1941, 3. kordunaški bataljon, poginuo 26. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

TRBOJEVIĆ Petra Miloš Periša, 1927, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TRBOJEVIĆ Petra Miloš, 1917, zemljoradnik, u NOB od 19. 8. 1941, 3. kordunaški bataljon, 10. 10. 1942. zamjenik komandira čete.

TRBOJEVIĆ Rade Miloš, 1906, Kokirevo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

TRBOJEVIĆ Mihajla Ninko, 1909, Gornji Vojnić, Vojnić, postolar, 3. kordunaški bataljon.

TRBULIN Dane Danja, iz Neteke, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, zamjenik komesara 2. bataljona.

TRBULIN Ilije Rajko, 3. 2. 1923, Begluci, D. Lapac, 1. bataljon.

TRBULIN Ilije Simo, 8. 6. 1925, Begluci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 15. jula 1942, vodnik.

TRBOJEVIĆ Branko, poginuo na sremskom frontu.

TREŠNJEVIĆ Jovana Milan, 1924, Divoselo, Gospić, đak, u NOB od 1941, komesar 5. ruskog • bataljona (april-maj 1944) oficir OZN-e (maj-oktobar 1944).

TREŠIĆ Dragiša, u spisku 249 poginulih krtijaša.

TRIČEVIĆ Vojislav, 1927, Tetovo, 5. bataljon.

TRIFUNOVIĆ Trifunov Andreja, 2. 2. 1927, Tetovo, stolar, u NOB od 23. 12. 1944.

TRIFUNOVIĆ Andrija, 1924, borac, poginuo na Ilovi krajem aprila 1945, pokopan 30. 4. 1945. u Pakracu.

TRIFUNOVIĆ Dobrivoje, 1924, V. Borak, Lazarevac, 1. bataljon.

TRIFUNOVIĆ Velimira Dobrivoje, 1924, V. Borak, Lazarevac, 2. četa, 1. bataljon.

TRIFUNOVIĆ Tihomirov Dragutin, 15. 3. 1926, Galović, Kosjerić, kovač, borac od 2. 12. 1944.

TRIFUNOVIĆ Mihajlo, 13. 4. 1913, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 20. 9. 1944.

TRIFUNOVIĆ Stanoja Mirko, 9. 8. 1924, Potočac, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

TRIFUNOVIĆ S. Mirko, 1913, 2. bataljon.

TRIFUNOVIĆ D. Radislav, 1924, Ključ, Mionica, 4. bataljon.

TRIFUNOVIĆ Milivoja Vojislav, Vrtiglav, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

TRIFUNOVIĆ Milomirov Živomir, 5. 8. 1923, Bačevac, Barajevo, postolar, borac od 1. 12. 1944.

TRIFUNOVIĆ Milorada Živorad, 6. 8. 1923, Guncati, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1. 12. 1944.

TRINAJSTIĆ Stanko, 1925, Rijeka, 1. četa, 2. bataljon.

TRIPČEVSKI Tevdov Vojislav, u spisku umrlih od rana u Adaševcima februara 1945.

TRIPKOVIĆ Miodraga Aleksandar, 12. 12. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.

TRIPKOVIĆ Dragutin, 3. bataljon.

TRIPKOVIĆ Samoila Dušan, 1915, Zilče, Tetovo, pekar, 3. bataljon.

TRIPKOVIĆ Dragutinov Mihajlo, 23. 8. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 3. 10. 1944.

TRIPKOVIĆ Milan, 1925, Rosići Kosjerić, 3. bataljon.

TRIPKOVIĆ Gojka Milenko, 1926, Rosići, Kosjerić, U NOB od 2. 12. 1944, 2. bataljon.

TRIPKOVIĆ Tihomirov Milorad, 10. 1. 1923, Kosjerić, kovač, borac od 27. 11. 1944.

TRIPKOVIĆ Tihomirov Milorad, 1922, Ruda, Bukva, Kosjerić, prateća četa.

TRIPKOVIĆ Božin Milovan, 8. 5. 1925, Rosići, Kosjerić, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.

TRIPKOVIĆ Mitrov Milovan, 25. 11. 1923, Galović, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

TRIPKOVIĆ B. Milovan, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

TRIPKOVIĆ Milovan, 1923, 2. četa, 3. bataljon.

TRIPKOVIĆ Vasin Radomir, 1924, Rosići, Kosjerić, 2. bataljon.

TRIPKOVIĆ Vukomana Radomir, 15. 2. 1921, Ražana, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

TRIPKOVIĆ Ljubomira Velibor, 21. 8. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 3. bataljon.

TRIPKOVIĆ Obrenov Živojin, 11. 9. 1929, V. Drenova, Trstenik, đak, borac od 3. 12. 1944.

TRIPKOVIĆ Živojin, 1926, 2. četa, 3. bataljon.

TRIŠIĆ (TRIŠIVOJ) Živojina Dragiša, 18. 2. 1926, M. Sugubina, Trstenik, u NOB od 6. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

TRIŠIĆ Milan, 2. bataljon.

TRIŠIĆ Krste Nikola, 30. 10. 1925, Jelovik, Vladimirci, mehaničar, u NOB od 1944, desetar.

TRIŠIĆ Lj. Svetolik, 10. 5. 1909, Popadić, Mionica, 2. bataljon.

TRIŠIĆ T. Živan, 5. 5. 1923, Popadić, Mionica, 2. bataljon.

TRKULJA Anka, naređenjem od 8. 11. 1943. delegat voda.

TRKULJA S. Branko, 12. 1. 1910, Brezova Glava, Tušilović, Karlovac, radnik, u NOB od proljeća 1942, zamjenik komesara čete u 3. kordunaškom bataljonu.

TRKULJA Jovo, iz Kika, poginuo 19. 8. 1943, kod Perušića, ostao na položaju.

TRKULJA Đure Milka, 1923, poginula u proljeće 1944. kod Drvara.

TRKULJA Petar, 1919, seljak, u NOB od 22. 2. 1942, 10. 10. 1942. desetar, 4. banijski bataljon.

TRKULJA Save Petar, 1924, Mekinjar, T. Korenica, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 30. novembra 1943. kod Travnika.

TRKULJA Mile Rade, 1917, Srb, D. Lapac, 1. bataljon.

TRKULJA Mile Rade, 5. 2. 1912, Kik, Gračac, šuster, u NOB od 27. 9. 1942, vodnik.

TRNAVČEVIĆ Slavko, 1920, Sevojno, Užice, desetar, 3. bataljon.

TRNAVCEVIĆ Vitomirov Slavko, 3. 4. 1915, Sevojno, Užice, trgovac, borac od 2. 12. 1944.

TROSANAC Aleksandra Borivoje, 18. 1. 1925, Klisura, Surdulica, đak, u NOB od 1944.

TRNINIĆ Mičo, petrinjska općina, u NOB od 1941, prvi komandant 4. banijskog bataljona.

TROSELJ Krste Andrija, 1914, Tribanj, Zadar, delegat voda.

TROSELJ Pavia Dujo, 3. 1. 1927, Lukovo Šugarje, Gospić, Hrvat, u NOB od 13. 7. 1943, 2. četa, 3. bataljon, kurir.

TROŠIĆ Bogomir, 1925, 4. četa, 4. bataljon.

TROŠIĆ Dragiša, 1925, 4. četa, 4. bataljon.

TROŠIĆ Božidara Dragiša, 1925, Božurevac, Trstenik, zemljoradnik, poginuo 6. 4. 1945. kod Babinca.

TROŠIĆ Živojina Dragiša, 18. 2. 1926, Stublina, Aleksinac, u NOB od 6. 3. 1944, I. bataljon, poginuo 5. 4. 1945. kod Lipovca.

TRPČEVIĆ Vojislav, 3. bataljon, poginuo 1. 2. 1945. kod Adaševca, gde je i pokopan.

TRPKOVIĆ Dragutin, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

TRPKOVIĆ S. Dušan, 1925, desetar, 3. bataljon.

TRPKOVIĆ Mihailo, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

TRŠIĆ Nikola, 1925, Jalovik, Vladimirci.

TRŠIĆ Nikola, 1921, Jalovik, Vladimirci, 1. bataljon.

TRTICA Nikola, 1922, Crna Vlast, Korenica, 1. bataljon, desetar, u spisku ranjenih 26. 12. 1942.

TRTICA Stevan, 1923, Crna Vlast, Otočac, 2. četa, 1. bataljon.

TRTICA Ilije Stojan, 23. 11. 1923, Crna Vlast, Otočac, zemljoradnik, u NOB od II. 12. 1941, potporučnik, obaveštajni oficir bataljona.

TRTICA Stojan, vodnik, izviđačka četa.

TRTICA Mirka Stojan, 25. 12. 1914, Crna Vlast, Otočac, radnik, u NOB od 1941, komandir inženjerijske čete.

TUBIĆ Bogdan, 1926, Bosanski Petrovac, 4. bataljon, poginuo kod Ilinaca februara 1945, pokopan u Maloj Vašici.

TUBIĆ Milan, 1. četa, 3. bataljon.

TUCIĆ Marka Zdravko, Žilište, Begejci, 2. bataljon.

TUFEGDŽIĆ Dušanov Ilija, 14. 6. 1912, Glušci, Bogatić, zemljoradnik, borac od 26. 11. 1944.

TULINIROVIĆ Andrije Milija, u spisku poginulih kod Ilinaca februara 1945.

TUPAJIĆ Vojina Miloš, 1924, Seča Reka, Kosjerić, inženjerijska četa.

TURAJČIĆ Mladen, 1923, 1. četa, 2. bataljon.

TURAK Jurja Josip, 1910, Pašac, Rijeka.

TURAK Krsto, poginuo kod Bruvna 20. 10. 1943, sahranjen u Paklariću, Gračac.

TURINA Viktor, 1926, Bakarac, Rijeka, u NOB od 1943, 1. četa, 2. bataljon.
 TURK Franjo, 1917, Čabar, Delnice, 1. četa, 3. bataljon.
 TURK Ivana Ivan, 10. 5. 1916, Celje, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 TURKOVIĆ Bartula Cvitko, 18. 6. 1912, Trogir, u NOB od 9. 9. 1943, 1. bataljon, zastavnik, politički delegat voda, poginuo 3. 5. 1945, kod Velikih Zdenaca.

U

UGARKOVIĆ Ljubica, četa za vezu.
 UGARKOVIĆ Mile Martin Mate, 20. 5. 1926, Malo Polje, Perušić, zemljoradnik, Hrvat, u NOB od 1942, delegat voda, 4. bataljon, poginuo 28. 8. 1943. kod Pazarišta.
 UGARKOVIĆ Save Mile, 27. 3. 1911, Komić, Udbina, rudar, u NOB od 1944, vodnik.
 UGRICA Trivuna Milan, 14. 11. 1920, 1. bataljon.
 UHOROŠKI Ivan, 1. četa, 4. bataljon.
 UJCIĆ Tonijev Ivan, 12. 7. 1910, Zabrežani, Pazin, stolar, u NOB od 22. 10. 1944, kuvar čete za vezu.
 ULANEC Rudolfa Marijan, 1925, Stenjavac, Zagreb, 4. bataljon.
 UNGAR F. Franjo, 1923, 3. bataljon.
 UROŠEVIĆ (ime nečitko), 19. 8. 1925, Resnik, Vračar, željezničar, dva razreda zanatske škole, borac od 14. 10. 1944.
 UROŠEVIĆ Ljubisavov Blagoje, 1926, Višnjica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 17. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.
 UROŠEVIĆ Branimir, 1925, intendantura.
 UROŠEVIĆ Zdravka Branimir, 1926, Slovac, Lajkovac, 2. bataljon.
 UROŠEVIĆ Zdravka Brankoslav, 25. 7. 1926, Markova Crkva, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.
 UROŠEVIĆ Branko, 1924, Brežde, Mionica, 1. bataljon.
 UROŠEVIĆ Milisava Branko, 16. 6. 1924, Brežde, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 UROŠEVIĆ Dragoljub, 1925, 3. četa, 2. bataljon.
 UROŠEVIĆ Dragoslav, 3. četa, 2. bataljon.
 UROŠEVIĆ Dragosav, 1925, 3. četa, 3. bataljon.
 UROŠEVIĆ Dušan, 1912, Veselinovac, Valjevo, vodnik, 3. bataljon.
 UROŠEVIĆ Živanov Đorđe, M. Borak, Lajkovac, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.
 UROŠEVIĆ Milija, 1926, 4. četa, 4. bataljon.
 UROŠEVIĆ Milorad, 1917, 2. četa, 1. bataljon.
 UROŠEVIĆ Urošev Milorad, 15. 7. 1917, Raduše, Ub, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944, 2. bataljon.
 UROŠEVIĆ Dragutinov Miodrag, 6. 9. 1921, Dvorište, Šabac, radnik, borac od 3. 12. 1944.

UROŠEVIĆ Petra Ljubomir, 9. 7. 1921, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944. borac, 4. bataljon.

UROŠEVIĆ Ljubisava Sava, 25. 12. 1924, Višnjica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

UROŠEVIĆ Aleksija Svetomir, poginuo na sremskom frontu.

UROŠEVIĆ Aleksandra Života, 27. 4. 1926, Virovac, Mionica, 2. bataljon.

USKOKOVIĆ Budimir, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

USKOKOVIĆ Milivojev Budimir, 18. 4. 1918, Planinka, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

USKOKOVIĆ Stojadinov Dragiša, 27. 1. 1925, Planinka, Mionica, radnik, u NOB od 7. 10. 1944.

USKOKOVIĆ Milana Ljubomir, 5. 3. 1923, Brežde, Mionica, 3. bataljon.

USKOKOVIĆ Radenkov Milutin, 15. 7. 1927, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 15. 9. 1944, poginuo na sremskom frontu.

USKOKOVIĆ Slobodan, 15. 8. 1924, Planinica, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944.

USKOKOVIĆ Stojadina Slobodan, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

UŠARENKO prof, dr Ivan, iz Lenjingrada, u NOB od februara 1944, kirurg.

UŠLJEBRKA Đure Đuro, 10. 10. 1920, Beograd, trgovački pomoćnik, u NOB od 5. 9. 1944, delegat, 1. bataljon, u spisku odlikovanih, pohvaljivanih i ranjivanih.

UŠUIBRKA Đuro, 1920, Obrovac, u NOB od 30. 12. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

UVKOVIĆ Vladislav, iz Junkovca, Lazarevac, 3. četa, 3. bataljon, poginuo 16. 10. 1944. u Topčideru.

UZELAC Stjepanov Ante, 1920, Smiljani, đak, u NOB od 1941, 4. bataljon.

UZELAC Antić, prvi sekretar SKOJ-a u 2. bataljonu.

UZELAC Božo, iz Peruška, 1. bataljon, u spisku boraca koji su napustili brigadu augusta 1943.

UZELAC Marka Božo, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginuo 1944. kod Bugojna.

UZELAC Vuje Božo, 20. 7. 1920, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, 4. bataljon.

UZELAC Branko, desetar.

UZELAC Mane Bude, 7. 1. 1907, Studenci, Perušić, zemljoradnik, u NOB od 1942, vodnik, 4. bataljon.

UZELAC Budimir, 1927, radni vod, 3. bataljon.

UZELAC Đure Dane, 15. 9. 1919, Crna Vlast, Otočac, pekar, potporučnik, komandir čete.

UZELAC Mile Dane, 1919, Dnopolje, D. Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 1942, kod Donjeg Lapca.

UZELAC Daničin Dragan, 1922, Medak, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

UZELAC Petrov Dane Parićev, 25. 2. 1906, Lipovo Polje, u NOB od 1942, 4. bataljon.

UZELAC Đure Danilo, 10. 10. 1919, Vrhovine, Otočac, prateća četa.

UZELAC Dane Dušan Ciciban, 27. 8. 1905, Studenci, 4. bataljon.

UZELAC Milin Đoko, 1921, Crna Vlast, Otočac, poginuo kod Užičke Požege 4. 9. 1944.

UZELAC Savin Đuro, 1924, Počitelj, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon, obavještajac, poginuo kod Ilinaca februara 1945.

UZELAC Nikole Francika Fanika, 1925, u NOB od 1942, Perušić, 2. bataljon, poručnik, 1945. komesar baterije.

UZELAC Ilija, iz Metka, Gospić, u spisku teže ranjenih 28. 4. 1943.

UZELAC Đure Ilija, 1901, Staro Selo, Otočac, poginuo 18. 8. 1943. kod Perušića.

UZELAC Jovana Ilija, 1926, Medak, Gospić, u NOB od 1942, 2. bataljon.

UZELAC Milkanov Ilija Iljuš, 20. 7. 1918, Medak, Gospić, radnik, u NOB od 1941, prvi komesar »Jurišne čete« - osnove 2. bataljona.

UZELAC Ivan Đan, iz Smiljana, u NOB od 1941, 2. bataljon.

UZELAC Nikole Jelena, 1927, Krš, Perušić.

UZELAC Mirka Maksim, 26. 2. 1920, Medak, Gospić, u NOB od 3. 8. 1941, četni i bataljonski bolničar, 2. bataljon.

UZELAC Mane, 1921, Kosinj, 4. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942.

UZELAC Danin Mane Zele, 1905, Studenci, Perušić, radnik, u NOB od 1941, delegat voda, 4. bataljon, poginuo septembra 1942. kod Kosinja.

UZELAC Danin Milan Brico, 1914, Zalužnica, Otočac, u NOB od 1941, brijač, prvi zamjenik komesara brigade, 1944. poginuo kao obavještajni oficir GŠ Hrvatske.

UZELAC Gece Milan, 1921, Crna Vlast, Otočac, u NOB od početka 1942, poginuo 1942. na pruzi kod Javornika.

UZELAC Miloš iz Poduma, 3. bataljon.

UZELAC Nikola, delegat, 3. četa, 3. bataljon.

UZELAC Mirkov Nikola, Nikica, 1915, Medek, Gospić, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete, 3. bataljon, poginuo 9. 4. 1944, u Brotnji.

UZELAC Busilavov Nikola, 26. 3. 1915, Rijeka, trgovac, u NOB od 1. 11. 1944.

UZELAC Milanka Nikola Brico, 1922, Medak, u NOB od početka 1942, 2. bataljon, poginuo aprila 1944. kod Zaklopca.

UZELAC Dane Petar Ciciban, 22. 9. 1913, Studenci, Perušić, radnik, u NOB od 1941, 4. bataljon, poginuo na Sutjesci u ešelonu Centralne bolnice juna 1943.

UZELAC Rade, 1901, Perušić, 4. četa, 3. bataljon.

UZELAC Danin Stevan Zebić, 10. 12. 1915, Studenci, u NOB od 1942, 4. bataljon.

UZELAC Đurin Sava Ljuti, 27. 1. 1924, Počitelj, radnik-metalac, u NOB od 1941, zamjenik komandira čete, 2. bataljon.

UZELAC Đukana Stevo, 1901, Široka Kula, Gospić, u NOB od 1941, 2. bataljon.

UZELAC Brankov Stevo, 10. 1. 1921, Ondić, T. Korenica, službenik, u NOB od 1941, 2. bataljon, komesar čete (januar-septembar 1944).

UZELAC Momčilović Jelena, 5. 10. 1926. Kosinj, Gospić, 2. bataljon.

V

- VARIČAK Milin Petar, 8. 8. 1924, Lipovo Polje, Perušić, zemljoradnik, u NOB od aprila 1942, komandir voda u sanitetskoj četi.
- VARIČAK Rade Veliki, 1. bataljon, u spisku ranjenih 26. 12. 1942. kod Raduča, pohvaljen 14. 1. 1943, poginuo 1943.
- VARIČAK Rade Mali, iz Crne Vlasti, 1918, u NOB od 1941, poginuo oktobra 1942, kao borac 2. brigade.
- VARIČAK Radović Stevana Milka, 1920, Krš, Gospić, u NOB od 1941, 4. bataljon.
- VARVOĐA (ili VANVEĐA) Obrad, 1912, 1. četa, 3. bataljon.
- VASIĆ Aksentije, 1925, izviđačka četa.
- VASIĆ Mladena Aksentije, 8. 10. 1925, Radobić, Mionica, 3. bataljon.
- VASIĆ Ljubomirov Blagoje, 2. 7. 1925, Beograd, postolar, u NOB od 17. 12. 1944.
- VASIĆ Živadinov Dragiša, 5. 12. 1919, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944.
- VASIĆ Dragutin, 1910, 4. četa, 3. bataljon.
- VASIĆ Dragutin, 1919, Zalogovac, Varvarin, 3. bataljon.
- VASIĆ Dušan, 1925, 1. četa, 2. bataljon.
- VASIĆ Ilija, u spisku ranjenih u borbi za Slunj 7. 11. 1942.
- VASIĆ Stojanov Ljubiša, 11. 3. 1924, Poljace, Dvorane, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.
- VASIĆ Adama Milovan, 15. 5. 1920, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik.
- VASIĆ Zivojinov Novica, 14. 8. 1925, Grabavče, Svrljig, zemljoradnik, borac od 16. 12. 1944.
- VASIĆ Radomir, 6. 6. 1924, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 26. 9. 1944, desetar.
- VASIĆ Mikaila Rajko, 1924, Koceljevo, u NOB od 27. 9. 1944, 1. bataljon.
- VASIĆ Boška Relja, 23. 1. 1924, Liješanj, Zvornik, u NOB od 21. 10. 1944. zastavnik, pomoćnik komesara čete, 1. bataljon, poginuo 19. 4. 1945. kod G. Slatnika.
- VASIĆ Živorada Srboljub, 1926, Subotica, Koceljevo, u NOB od 23. 9. 1944, 2. bataljon, poginuo novembra 1944. na Fruškoj gori.
- VASIĆ Živka Srećko, 1923, Radobić, Mionica, 1. bataljon.
- VASIĆ Stanoje, 1928, Stepojevac, Lazarevac, u NOB od 1944.
- VASIĆ Momčila Stanoje, 5. 5. 1927, Stepojevac, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
- VASIĆ Dušana Svetomir (Svetozar), 1927, V. Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 4. 11. 1944, poginuo januara 1945. kod Adeševaca.
- VASIĆ Tihomirov Vlastimir, 1923, Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
- VASIĆ Petka Živorad, 11. 9. 1926, Oglađenovac, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VASIĆ V. Živorad, iz Ljutice, Koceljevo, u NOB od 29. 9. 1944, 3. bataljon.

VASILJEVIĆ Aleksandar, 1926, 1. četa, 3. bataljon.

VASIUEVIĆ Petrov Aleksandar, Barajevo, 14. 8. 1924, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

VASILJEVIĆ Radosanov Aleksandar, 5. 7. 1924, Klinči, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, vodnik.

VASILJEVIĆ Andrija, iz Malog Borka, Lajkovac, 4. bataljon, poginuo 6. 2. 1945. kod Male Vašice.

VASIUEVIĆ Obrada Andrija, 25. 10. 1923, Skobalj, Lajkovac, 3. četa, 4. bataljon.

VASILJEVIĆ Bogosav, protivtenkovska četa.

VASIUEVIĆ Paunov Božidar, Ub, 6. 12. 1917, potkivač, borac od 2. 12. 1944.

VASILJEVIĆ Dobrivoje, 1922, protivavionska četa.

VASILJEVIĆ Dobrivoje, 1924, Banjani, Ub, protivavionska četa.

VASILJEVIĆ Milisava Dobrivoje, 8. 5. 1924, Guncati, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VASILJEVIĆ Krunoja Dobrosav, 27. 12. 1920, Tornik, D. Orovica, Ljubovija, u NOB od 7. 12. 1944, 1. bataljon, poginuo 19. 1. 1945. kod Sida.

VASILJEVIĆ Nikodinov Dragomir, 2. 6. 1922, Đurdevac, Mionica, zemljoradnik, borac od 8. 10. 1944.

VASILJEVIĆ Stevanov Ilija, 7. 1. 1917, Stanina Reka, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

VASILJEVIĆ Obrada Ljubomir, 5. 5. 1921, Skobalj, Lajkovac, 3. četa, 4. bataljon.

VASILJEVIĆ lika Mateja, 5. 11. 1922, Požarane, Gostivar, zemljoradnik, u NOB od 23. 12. 1944, 2. četa, 5. makedonski bataljon, pa sanitet.

VASILJEVIĆ Dragana Pajo, Mladenovac, maturant, 1. bataljon.

VASILJEVIĆ Živorada Pantelija, 15. 7. 1919, Koceljevo, ložac parnih mašina, u NOB od 1944.

VASILJEVIĆ Dragana Raja, 1920, Mladenovac, maturant, u NOB od septembra 1944, poručnik, komesar čete.

VASIUEVIĆ Slavko, 1919, 4. četa, 1. bataljon.

VASIUEVIĆ Dmitra Slavko, 15. 5. 1919, Trebište, Gostivar, zidar, u NOB od 1944.

VASIUEVIĆ Nenadov Strahinja, 10. 4. 1919, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 2. 10. 1944, desetar.

VASIUEVIĆ Milivoja Svetislav, 8. 9. 1918, Vrhovine, Ub, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944, bolničar.

VASIUEVIĆ Stanislavov Svetomir, 4. 10. 1925, Beograd, učenik, borac od 12. 11. 1944.

VASIUEVIĆ Stanimirov Svetozar, 4. 10. 1925, Beograd, zemljoradnik, borac od 12. 12. 1944.

VASIUEVIĆ Velimir, 1926, Vrčin, 1. četa, 4. bataljon, pa 3. bataljon.

VASIUEVIĆ Dragomirov Velimir, 10. 10. 1924, Barajevo, zemljoradnik, borac od 14. 12. 1944.

VASILJEVIĆ Živorad, 3. bataljon, poginuo 6. 4. 1945, kod Batrovaca.

VASILJEVIĆ Dragomirov Živorad, Paune, Valjevo, 10. 12. 1925, radnik, borac od 9. 9. 1944.

VASOVIĆ Miloš, 1925, izviđačka četa.

VASOVIĆ Miloš, 1926, 2. četa, 3. bataljon.

VASOVIĆ Tojisava Miloš, 1925, Kosjerić, teško ranjen, umro 5. 2. 1945. kod kuće.

VAS Josipa Dragutin, 1917, Golać, Sežana, zemljoradnik, u NOB od 17. 11. 1943, stariji vodnik, 3. bataljon.

VASAREVIĆ Jure Papajure, iz Lišća, u NOB od 1941, 3. bataljon.

VASAREVIĆ Jurin Dane Sare, 1892, Lešće, Otočac, u NOB od 1941, poginuo na Treskavici 13. 8. 1944.

VEBEK Ivanov Filip, 17. 5. 1909, Batrina, Nova Gradiška, mesar-kobasičar, u NOB od 25. 12. 1944.

VEBEL Filip, 1909, 3. četa, 2. bataljon.

VEBER Milan Segedinac, 1912, Loznica, u NOB od 1943, poginuo 11. 3. 1945. kod Iloka.

VEIN Bogdan, iz Grabovca, Slunj, 3. bataljon, desetar, poginuo 21. 10. 1943. kod Bruvna.

VEIN Đure Bogdan, 1924, poginuo 1943, kod Lapca.

VEIN Dušan, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.

VEIN Save Đukan, 1903, Krško Brdo, D. Lapac, 3. bataljon.

VEIN Đure Jovan, 1926, Zaklopac, D. Lapac, 3. bataljon, poginuo augusta 1943, sahranjen na Ljubovu.

VEIN Marko, iz Begluka, nestao 4. 4. 1943. kod Zegara.

VEIN Nine Milan, iz Begluka, u spisku 249 poginulih krtijaša, delegat voda.

VEIN Petrov Milan, 1920, Begluci.

VEIN Nikole Mirko, 1925, Begluci, 3. četa, 3. bataljon, poginuo aprila 1943. u Dalmaciji.

VEIN Nikola, u spisku 249 poginulih boraca 1. bataljona.

VEIN Nikole Slavko, 1921, u NOB od 1941, 1. bataljon, delegat voda, poginuo 21. 3. 1943. kod Plavna.

VEIN Slavko, u proljeće 1944. sekretar SKOJ-a u 2. četi, 1. bataljon.

VEIN Nikole Vlado, 1926, Begluci, u NOB od proljeća 1944. 1. bataljon, zastavnik, u proljeće 1945. sekretar SKOJ-a u 4. četi.

VEIN Petra Vlado, 7. 4. 1924, u NOB od 1941, Begluci, Donji Lapac, 1. bataljon, pomoćnik komesara čete, potporučnik.

VEINOVIĆ Božidara Dragoslav, 12. 5. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VEINOVIĆ Marka Mika, 1919, Vrelo, T. Korenica, 1. bataljon, sekretar SKOJ-a, poginula u Drvaru 25. 5. 1944.

VEJIĆ Vojin, desetar.

VEJIN Davida Dušan, 1921, Begluci, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, nestao u koloni ranjenika Centralne bolnice u proljeće 1943.

VEJIN Nikole Milan 1922. (ili 1920), Begluci, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, ranjen na Mazinskoj planini februara 1943, nestao u koloni Centralne bolnice u Bosni.

VEJIN Petra Milan, 1920, Begluci, D. Lapac, radnik, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Bugojna krajem 1943.

VEJIN Miloša Petar, 1927, Begluci, D. Lapac, 3. četa, 1. bataljon.

VEJIN Stevanov Vojin, 15. 12. 1920, Begluci, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 3. 3. 1942, 1. bataljon, stariji vodnik.

VEJNOVIC Nevenka, četa za vezu.

VEKIĆ Đure Dane, 1923, G. Suvaja, D. Lapac, radnik, Srbin, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen na Zuleševici februara 1943, nestao u koloni Centralne bolnice u Bosni.

VEKIĆ Jovana Stevo, 1908, D. Suvaja, D. Lapac, seljak, Srbin, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo 17. 10. 1944. u Rakovici, Beograd, kao borac 36. divizije.

VELIČKOVIĆ Blagojev Aleksandar, 1924, Veliki Mokri Lug, Beograd, u spisku ranjenih 16. 4. 1945.

VELIČKOVIĆ Dragomir, 1920, 2. četa, 1. bataljon.

VELIČKOVIĆ Jovana Dragomir, 17. 5. 1925, V. Mokri Lug, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELIČKOVIĆ A. Đorđe, 22. 4. 1925, Draškova Kutina, Niš, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELIČKOVIĆ Ljubomir, 15. 4. 1924, Vlasotince, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELIČKOVIĆ Đorđev Sava, 17. 1. 1927, Jasenovik, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

VELIMIROVIĆ Tihomira Borisav, 24. 9. 1924, M. Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, 4. bataljon.

VELIMIROVIĆ Vasilija Milovan, 1922, Drenovci, Kosjerić, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

VELIMIROVIĆ Vlastimira Milovan, 15. 1. 1918, Drenovci, Kosjerić, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELIMIROVIĆ Vlastimira Milovan, 15. 1. 1918, Drenovci, Kosjerić, u NOB od 4. 11. 1944, 1. bataljon, poginuo 5. 2. 1945. kod Ilinaca.

VELIMIROVIĆ Đurđev Mirčeta, 7. 8. 1918, Crvena Jabuka, Ub, šofer, u NOB od 7. 12. 1944.

VELIMIROVIĆ Vlastimira Petar, 29. 9. 1926, Drenovci, Kosjerić, stolar, 1. bataljon, vodnik.

VELIMIROVIĆ Milovana Radiša, 15. 11. 1926, Vračević, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELIMIROVIĆ Milovana Radiša, 15. 9. 1926, Vračević, Lajkovac, u NOB od 6. II. 1944, 1. bataljon.

VELIMIROVIĆ Miloja Života, 15. 3. 1926, Vračević, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944, 1. bataljon.

VELIMIROVIĆ V. Života, 1926, Vračević, Lajkovac, 1. bataljon.

VELINKOVIĆ Bogoljub, 19. 8. 1924, Vlahinje, Niš, poginuo 1. 4. 1945. kod Male Vašice, pokopan kod crkve.

VELJKOVIĆ Milorada Ilija, 15. 6. 1920, Mirijevo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELJKOVIĆ Cedomira Ljubodrag, 11. 10. 1926, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VELJKOVIĆ Ljubomira Milisav, 1922, Mali Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944, 1. bataljon.

VELJKOVIĆ Svetomir, 1925, 3. četa, 3. bataljon.

VELJKOVIĆ Cedomira Živorad, 25. 11. 1925, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VENI Vladimir, 3. četa, 1. bataljon.

VEREVIĆ Milosavov Momčilo, 24. 11. 1926, Pljevlja, učenik, borac od 15. 11. 1944.

VERGLAS Miloš, desetar, 3. bataljon.

VEROVIĆ Momčilo, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

VESELINOVIĆ Bogoljub, poginuo na sremskom frontu.

VESELINOVIĆ Draže Milan, 13. 8. 1925, Novo Selo, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VESELINOVIĆ Branislava Miodrag, 1921, Cvetkovac, Lazarevac, 3. bataljon.

VESIĆ Mladena Aksentije, 8. 10. 1925, Radobić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944, poručnik, od 10. 2. 1945. komesar izviđačke čete.

VESIĆ Ilija

VESIĆ Adama Milovan, 1920, Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 16. 9. 1944.

VESIĆ Aksentijev Suba, iz Mionice, u NOB od septembra 1944, često pohva-ljivan, mitraljezac.

VESIĆ Svetislavov Rista, 28. 7. 1926, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944, bolničar, 2. bataljon.

VESIN Savin Đuro, Begluci, D. Lapac, 13. 5. 1900, zemljoradnik, borac od 6. 2. 1942.

VESKOVAC Radoslava Ognjan, 19. 1. 1924, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VICKOVIĆ Adamov Josip, 10. 3. 1926, Bežanija, Zemun, limar, borac od 9. 11. 1944.

VIĆENTIJEVIĆ Milićev Dragan, 23. 7. 1923, Paune, Valjevo, radnik, borac od 8. 10. 1944.

VIĆENTIJEVIĆ Đ. Milan, 1923, 3. četa, 4. bataljon.

VIĆENTIJEVIĆ Dragoljubov Milašin, 25. 2. 1920, Pajkovac, Varvarin, radnik, bo-rac od 3. 12. 1944.

VIĆENTIJEVIĆ Aleksandra Radomir, 3. 11. 1926, Draževac, Obrenovac, zemljo-radnik, u NOB od 1944.

VIĆENTIJEVIĆ Pauna Živko, 15. 9. 1918, Đurđevac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VIĆENTIJEVIĆ Zdravka Živorad, 7. 1. 1925, Paune, Valjevo, trgovački pomoć-nik, u NOB od 8. 10. 1944, desetar, u spisku poginulih kod Lipovca 6. 4 1945.

VIDAČ Nikole Mićan
 VIDENOVIĆ Milanov Najden, 20. 2. 1922, zemljoradnik, borac od 1. 12. 1944.
 VIDENOVIĆ Alekse Vlastimir, poginuo na sremskom frontu.
 VIDIĆ Dragičev Mile, 1923, Miholjsko, 3. kordunaški bataljon.
 VIDIĆ Obrena Miodrag, poginuo na sremskom frontu.
 VIDIĆ Dušana Petar, 1915, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 VILA Đure Dragić, 1914, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 VILA Rade Đuro, 1906, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 VILA Miloša Vaso, 1911, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, desetar.
 VILA Nikole Vinko, 1912, Kuplensko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.
 VILOTIĆ Milorad, 1924, 3. četa, 1. bataljon.
 VILOTIĆ Krstivoja Milorad, 20. 10. 1910, Dragojevac, Vladimirci, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 VILOTIĆ Milovan, Dragojevac, Vladimirci.
 VILOTIĆ B. Živan, 1925, desetar, 1. bataljon.
 VILOTIĆ Budimira Živorad, 7. 4. 1923, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 VIŠIĆ Milan, 1924, Đurđevac, Mionica, 2. bataljon.
 VIŠNER Antona Jozef, Maribor, zemljoradnik, u NOB od 1944.
 VIŠNJIĆ Dragan, 1. bataljon.
 VIŠNJIĆ Živote Dragan, 6. 1. 1925, Ražana, Kosjerić, u NOB od 1944, vodnik, 2. bataljon.
 VIŠNJIĆ Dragičev Miloš, 20. 9. 1927, Putinci, Ruma, zemljoradnik, borac od 28. 10. 1944.
 VITAS Janka Anka, 1922, Počitelj, Gospić, četa za vezu.
 VITAS Petrov Branko, 5. 8. 1914, Počitelj, narednik, u NOB od 27. 7. 1941, komandant 5. mitraljeskog bataljona (april - maj 1943), u jesen 1943. operativni oficir 3. bataljona.
 VITAS Isaka Dušan Terzija, 1916, Počitelj, Gospić, podoficir, u NOB od 1941, komandir voda, 2. bataljon, ranjen ljeta 1942, umro u Buniću.
 VITAS Isaka Đuro, 1918, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, teže ranjen 29. 4. 1943.
 VITAS Nikole Đuro, 1922, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od početka 1942, zastavnik, komandir voda, 2. bataljon.
 VITAS Gojko, iz Počitelja, 2. bataljon.
 VITAS Jole, iz Počitelja, 2. bataljon.
 VITAS Danin Milan Seljo, 1916, Počitelj, Gospić, graničar, u NOB od 1941, 2. bataljon.
 VITAS Nikolin Milan, 1914, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, u spisku komandnog kadra 10. 10. 1942.
 VITAS Ise Milka, 15. 5. 1925, Počitelj, Gospić, zemljoradnica, u NOB od 15. 2. 1942, 1. bataljon.

VITAS DUBAJIĆ Miće Milka, 10. 4. 1922, Počitelj, Gospić, u NOB od 15. 8. 1944, bolničarka, 1. bataljon.

VJEŠTICA Dane, 16. 9. 1907, Suvaja, D. Lapac, radnik, u NOB od 3. 12. 1944.

VJEŠTICA Đuro, 1. bataljon, desetar, ranjen na Mazinskoj planini 21. 2. 1943, poginuo u Dalmaciji marta 1943.

VLAČEVIĆ Estafanov Marko, 1914, Oktisi, Struga, trgovac, u NOB od 23. 12. 1944, kuvar.

VLADISAVLJEVIĆ Radivoje, 1922, 2. četa, 1. bataljon.

VLADISAVLJEVIĆ Borislava Radivoj, 12. 12. 1922, V. Borak, Barajevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VLADUSIĆ Đure Branko 1917, Gudura, Gračac, žandarm, u prvom sastavu 1. bataljona, desetar, poginuo 4. 3. 1942. u Srbu, narodni heroj.

VLADUSIĆ Dušan, u prvom sastavu 1. bataljona.

VLAH Ivan, muzičar.

VLAH Josip, 1911, Matulji, Opatija, 4. četa, 2. bataljon.

VLAH Viktor, 1909, Jusići, Opatija, 3. četa, 2. bataljon.

VLAHINIĆ Dušana Stanko, 1915, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VLAISAVUEVIĆ Bogdan, delegat voda.

VLAISA VUEVIĆ Mićo, iz Dabra, 3. bataljon, poginuo na Mazinskoj planini februara 1943.

VLAISA VUEVIĆ Mićo, 5. 6. 1922, Dabar, Otočac, 2. bataljon.

VLAISAVUEVIĆ Milan, 1923, Rudopolje, Otočac, vodnik, 3. bataljon, poginuo i sahranjen 18. 10. 1944. u Vreocima.

VLAISAVUEVIĆ Mile Mane, 1921, Rudopolje, Otočac, poginuo 1943. kod Gračaca.

VLAISAVUEVIĆ Mane Bude, 1922, Rudopolje, Otočac, poginuo 1943, kod Gračaca.

VLAISAVUEVIĆ Petrov Milko, 26. 3. 1927, Banatsko Karadordevo, krojač, u NOB od 15. 12. 1944.

VLAISAVUEVIĆ Vlade, iz Dabra, 3. bataljon.

VLAISAVUEVIĆ Milanov Spase, iz Dabra, 3. bataljon, poginuo kod Tomašice 28. 4. 1945.

VLAJIĆ Aleksandrov Milan, 23. 1. 1921, Žarkovo, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 16. 12. 1944.

VLAJIĆ Pantelije Miodrag, 20. 4. 1927, Ostružnica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

VLAJISAVUEVIĆ Bogde, 1943, rukovodilac kursa za rukovodioce kulturno-prosvjetnih odbora.

VLAJKOVIĆ S. Živorad, 12. 4. 1916, Orašac, Obrenovac, u NOB od 1944, 3. četa, 1. bataljon.

VLAKOVIĆ M. Živorad, 3. četa, 1. bataljon, u spisku bolesnih 1945.

VLAŠE Martina Ivan, 1912, Studena, Rijeka, desetar, 1. bataljon, poginuo 17. 1. 1944. kod Mrkonjić Grada.

VLAŠIĆ Dane Petar, 19. 10. 1923, Drenov Klanac, Otočac, u NOB od 20. 3. 1942, komandir voda, 3. bataljon, teško ranjen 9. 4. 1943. na Međedaku kod Srba.

VLATKOVIĆ Jove Sava, 1927, Donji Lapac, u NOB od 1943, 1. bataljon.

VODNIK Francov Franc, 23. 10. 1922, Poljane, Škofja Loka, kovač, u NOB od 25. 12. 1944.

VOJAK Josipa, 2. četa, 2. bataljon, u spisku 86 boraca 6. divizije koji su 16. 5. 1944. poslani na liječenje u Liku.

VOJIĆ Momčilov Milosav, 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, borac od 3. 11. 1944.

VOJIĆ Živorad, 1926, 3. četa, 3. bataljon.

VOJNOVIĆ Rade Dušan, 1914, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon.

VOJNOVIĆ Vasilijev Đorđe, poginuo na sremskom frontu.

VOJNOVIĆ Đuro, 1923, Donji Lapac, u NOB od 1941, zamjenik komesara 2. bataljona.

VOJNOVIĆ Marko, 1925, D. Lapac, potporučnik, zamjenik komandira čete za vezu.

VOJNOVIĆ Ivan Milan, 20. 5. 1923, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

VOJNOVIĆ Ivana Milan, 2. 3. 1924, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VOJNOVIĆ J. Milan, 1924, 2. četa, 2. bataljon.

VOJNOVIĆ Lazara Stojan, 1916, Lađevac, Nova Gradiška, sanitet.

VOJNIĆ Ivan, 1921, 1. bataljon.

VOJNIĆ Ivan, 1926, vodnik, 1. četa, 1. bataljon.

VOJNIĆ Josipa Ivan, 22. 2. 1921, Pula, radnik, u NOB od 1943.

VOJNOVIĆ Dragoslav, 1924, četa za vezu.

VOJNOVIĆ Vaskin Đorđe, 25. 4. 1926, Gabrovac, Niš, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

VOJNOVIĆ Đuro, 1923, Srb, D. Lapac, 2. bataljon.

VOJNOVIĆ Đuro, 1924, Mazin, Gračac, 1. četa, 2. bataljon.

VOJNOVIĆ Stevanov Đuro, 15. 9. 1923, Brezovac, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1. 5. 1942, poručnik, pomoćnik komesara bataljona.

VOJNOVIĆ Marko, iz Brezovca, D. Lapac, 1. bataljon, u spisku ranjenih 28. 12. 1942, kod Raduča.

VOJNOVIĆ Ilija, 1922, Nemenikuće, Sopot, 3. bataljon.

VOJNOVIĆ Milana Ilija, 1917, Mazin, seljak, Srbin, u NOB od 9. 10. 1942, 1. bataljon, poginuo 18. 2. 1943. na Zuleševici.

VOJNOVIĆ Rade Ilija, 8. 10. 1910, Mazin, Gračac, žandarmerijski podoficir, u NOB od 15. 10. 1944, vodnik, pisar.

VOJNOVIĆ Jovana Marko Markica, 1926, Brezovac, D. Lapac, 1945. komandir čete, 2. bataljon.

VOJNOVIĆ Ivana Milan, 1923, Osečenica, Mionica, 1. bataljon.

VOJNOVIĆ Milošev Milivoje, 24. 10. 1925, Robaje, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

VOJNOVIĆ Miloš, 1923, 2. četa, 1. bataljon.

VOJNOVIĆ Jovin Jojtkin Nikola, 1915, Bruvno, Gračac, 4. bataljon, poginuo 28. 1. 1943. na Opčuvu.

VOJNOVIĆ Steve Nikola, 1915, Mazin, seljak, Srbin, u NOB od 9. 10. 1942, 2. bataljon, poginuo januara 1943. kod Gračaca.

VOJNOVIĆ Sava, u spisku (10. 10. 1942) komandnog kadra »Pekiše Vuksana«.

VOJNOVIĆ Mile Smilja, 1922, Rudopolje, Gračac, 2. bataljon.

VOJNOVIĆ Svetozar, 1919, seljak, 10. 10. 1942. u rezervnoj četi desetar.

VOJVODIĆ Milana Boško, 14. 6. 1920, Neteka, D. Lapac, zemljoradnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, mitraljezac do odlaska u Prateću četu GŠH decembra 1942.

VOJVODIĆ Branko, 1922, Senj, 3. četa, 4. bataljon.

VUČIĆ Radivoja Milan, 4. 8. 1926, D. Ribnik, Trstenik, zemljoradnik, prateća četa, borac.

VUČIĆ Avramov Rajko, 23. 6. 1927, Ostrovica, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

VUČIĆ Damnjana Živadin, 31. 10. 1926, G. Omašnica, Trstnik, zemljoradnik, 1. bataljon.

VUČIĆ Damjana Živadin, 10. 10. 1927, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VUČIĆ Radivoja Živojin, 12. 11. 1923, G. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon, komandir odjeljenja.

VUČIĆEVIĆ Rankova Olga, 31. 5. 1925, Beograd, abiturjent, u NOB od 21. 12. 1944, prištapska četa.

VUČIĆEVIĆ Zahatijev Radojica, 10. 3. 1922, Orovica, Ljubovija, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

VUČIĆEVIĆ Rankova Vera, 23. 2. 1923, Beograd, završila domaćićku školu, u NOB od 21. 12. 1944, prištapska četa.

VUČINIĆ Mićo, 1911, zanatlija, 3. kordunaški bataljon, delegat voda, poginuo 7. novembra 1942. kod Slunja, sahranjen u Zbjegu.

VUČINIĆ Rade Mile, 1919, Slavsko Polje, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon.

VUČINIĆ Janka Nikola, 1924, Slavsko Polje, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon.

VUČINIĆ Miloša Nikola, 1908, Slavsko Polje, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon.

VUČINIĆ Sime Nikola, 1924, Slavsko Polje, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon.

VUČINIĆ Stanka Petar, 1918, Slavsko Polje, Vrginmost, 3. kordunaški bataljon.

VUČKOVIĆ Mihajila Marko, 10. 5. 1930, Raduč, Gospić, 2. bataljon.

VUČKOVIĆ Milin Marko 10. 5. 1929, Raduč, Gospić, u NOB od 10. 10. 1943, 2. bataljon.

VUČKOVIĆ Miloš, 1923, Vojnić, zemljoradnik, 3. bataljon, poginuo 19. jula 1942. kod Vojnovca, ostao na položaju.

VUČKOVIĆ Rade Miloš, 1921, Dunjak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUČKOVIĆ Milin Nikola Nikica, 1920, Mogorić, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, komandir čete, 2. bataljon.

VUČKOVIĆ Petra Stevan, 1910, Jurga, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, komandir voda.

VUČKOVIĆ Jove Svetozar, 10. 4. 1942, Boričevac, D. Lapac, 1. bataljon.

VUČKOVIĆ Nikola Lav, zemljoradnik, u NOB od 1. 1. 1942, 2. bataljon, 1943. zamjenik komesara čete.

VUDAK Mičo, 1906, Dugi Do, Otočac, 3. četa, 2. bataljon.

VUIĆ Dmitar, 1919, seljak, u NOB od 18. 8. 1941, 3. kordunaški bataljon, delegat voda.

VUINOVIĆ Milan, komesar čete za vezu.

VUINOVIĆ Marka Milka, 1920, Vrelo, T. Korenica, 1. bataljon, poginula 1944. kod Drvara.

VUJADINOVIĆ Mirko, 1921, kurir, 1. bataljon.

VUJANIĆ Čedomirov Dimitrije, 15. 3. 1925, Putinci, Ruma, radnik, borac od 25. 10. 1944.

VUJANIĆ Stevo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

VUJANOVIĆ Mihajlov Miodrag, 22. 2. 1928, Beograd, borac od 12. 12. 1944.

VUJIČIĆ Dimitrije, 1925, Putinci, Ruma, 3. bataljon.

VUJIČIĆ Vladimira Dragomir, 1924, V. Plana, 2. bataljon, vodnik, komandir odjeljenja.

VUJIČIĆ Vladimira Dragomir, 5. 9. 1924, Žarkovo, Beograd, pekarski pomoćnik, u NOB od 1944.

VUJIČIĆ Ilije Zagorka, 2. 9. 1924, Kapela, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka, 3. bataljon.

VUJIĆ Dimitrije, 1925, 3. četa, 3. kordunaški bataljon, zamjenik komandira, pohvaljen 11. 11. 1942.

VUJIĆ Stevanov Dmitar, 1919, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUJIĆ Milana Dušan, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUJIĆ Marka Jovan Joveta, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUJIĆ Vladimirov Luka, 25. 2. 1922, Jasenica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

VUJIĆ Obrada Mile, 13. 8. 1924, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 7. 9. 1942, desetar.

VUJIĆ Obrada Miloš, 28. 9. 1925, Zrmanja, Gračac, izviđačka četa.

VUJIĆ Kostadina Miodrag, 1921, Jasenica, Valjevo, u NOB od 20. 9. 1944, poginuo 20. 10. 1944. na Bežanijskoj kosi, sahranjen u Jäsenici.

VUJIĆ Miloša Rade, 1918, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUJIĆ Aleksandra Radovan, 16. 6. 1926, Jasenica, Valjevo, 4. bataljon.

VUJIĆ Stanka Stevan, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUJIĆ Dragića Živko, 1926, Jasenica, Valjevo, poginuo 21. 10. 1944. na Bežanijskoj kosi.

VUJIĆ Živorad, 10. 10. 1925 Jasenica Valjevo, zemljoradnik, borac, od 10. 10. 1944.

VUJIĆ Ranislava Živorad, 1925, Jasenica, Valjevo, 3. bataljon.

VUJIN Dušan, 1. četa, 4. bataljon, 12. 12. 1944. proglašen nesposobnim za operativne jedinice, a sposoban za bolničku čet.

VUJIN Đure Jovan, 1925, Zaklopac, D. Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, poginuo kod Perušića augusta 1943, sahranjen na Ljubovu.

VUJNOVIĆ Nikole Jovo, 1926, Divoselo, Gospić, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 1942. kod Udbine.

VUJNOVIĆ Dmitra Mile, iz Divosela, 2. bataljon.

VUJNOVIĆ Nikice Mile, iz Divosela, 2. bataljon.

VUJNOVIĆ Miloš Lašo, 1922, Divoselo, u NOB od 23. 9. 1941, komesar 1. bataljona.

VUJNOVIĆ Jovin D Mitar Mišo, 1927, Divoselo, učenik, u NOB od 1942, kurir, 1. bataljon.

VUJNOVIĆ Prodan, član brigadnog Vojnog suda, januara 1945.

VUJNOVIĆ Smilja, 1920, Bruvno, Gračac, 2. bataljon. ,

VUJKOVIĆ Vlajko, 1925, 1. četa, 3. bataljon.

VUJNOVIĆ Anđ, iz Divosela, od jeseni 1942. u 3. bataljonu.

VUJNOVIĆ Voje Bogdan Bogde Vardečev, 1919, Divoselo, Gospić, učitelj, u NOB od 1941, politički komesar brigade od 20. 9. 1943. do 27. 11. 1944.

VUJNOVIĆ Jovin Branko, 1922, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1942, 2. bataljon, poginuo 2. 11. 1942. kod Slunja.

VUJNOVIĆ Jandre Branko, Divoselo, Gospić, 2. bataljon, poginuo 27. 12. 1942. na Bogunici kod Metka.

VUJNOVIĆ Janka Damjan Deni, 1919, Divoselo, intelektualac, u NOB od 1941, komesar 2. bataljona.

VUJNOVIĆ Todorov Dušan, 1922, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1942, komandir voda, 2. bataljon, poginuo 1942.

VUJNOVIĆ Mile Dušan, iz Divosela. 2. bataljon.

VUJNOVIĆ Save Dušan, 1921, Divoselo, Gospić, trgovac, poginuo kod Bilaja 1942.

VUJNOVIĆ Maksima Đuro, iz Divosela, 2. bataljon.

VUJNOVIĆ Dmitra Jovo, 1919, Divoselo, Gospić, đak, u NOB od 1941, zamjenik političkog komesara 2. bataljona (august-decembar 1942).

VUJNOVIĆ N. Marko, 1903, 3. bataljon.

VUJNOVIĆ Matuljev Mile, 1921, Divoselo, Gospić, seljak, u NOB od 1941, 2. bataljon, ranjen na Kordunu novembra 1942, nestao u koloni Centralne bolnice u Bosni 1943.

VUJNOVIĆ Nikola Kardum, Divoselo, Gospić, 2. bataljon, poginuo krajem decembra 1942. kod Metka.

VUJOVIĆ Tomaš, 1905, 4. četa, 2. bataljon.

VUJOVIĆ Mitrov Tomaš, 7. 7. 1909, Cetinje, mehaničar, u NOB od 6. 12. 1943.

VUK Josipov Rudolf, 17. 4. 1914, Bjelovar, frizer, u NOB od 8. 12. 1944, desetar, poginuo 16. 4. 1945. kod Đakova.

VUKADINOVIĆ Pantelije Đuro, 1918, Rapin Klanac, Otočac, poginuo u dolini Une aprila 1944.

VUKADINOVIĆ Dragoslav, 1923, Božurevac, Trstenik, 1. bataljon.

VUKADINOVIĆ Mile Mićo, 1924, Rapin Klanac, Otočac, poginuo oktobra 1943.

VUKADINOVIĆ Svetozara Miladin, 15. 2. 1920, Božurevac, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VUKADINOVIĆ Ljubisava Radivoj, 27. 10. 1927, Mala Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VUKADINOVIĆ Živadin, 1920, 1. četa, 1. bataljon.

VUKAŠINOVIĆ Milovana Adam, 1914, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKAŠINOVIĆ V. Dragoslav, 3. bataljon.

VUKAŠINOVIĆ Milovana Milanko, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKAŠINOVIĆ Adama Nikola, 1922, Vojišnica, poginuo 12. 8. 1942. u Jezernima.

VUKAŠINOVIĆ Sretenov Mihajlo, 22. 3. 1920, Crnjiljevo, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 2. 11. 1944.

VUKAŠINOVIĆ Radosavov Vukosav, 8. 2. 1912, Andželati, Ivangrad, činovnik, borac od 30. 10. 1944.

VUKELIĆ Petrov Branko Bato, 10. 4. 1917, Delnice, knjižar-namještenik, u NOB od 18. 12. 1941, kapetan, komandant 1. bataljona (1. 11. 1944-16. 3. 1945), šef operativnog odsjeka štaba brigade od 16. 3. 1945.

VUKELIĆ Iso, iz Kule, 2. bataljon.

VUKELIĆ Jovana Miloš, 19. 12. 1924, Klasnić, Glina, pekar, u NOB od 15. 10. 1944, intendatura.

VUKIČEVIĆ T. Borko, 10. 8. 1921, Popadić, Mionica, 2. bataljon.

VUKIČEVIĆ Milašina Ivan, 11. 1. 1921, G. Lajkovac, Mionica, 1. bataljon.

VUKIČEVIĆ Miloša Ivan, 1921, Lajkovac, u NOB od 1944, komanda pozadine.

VUKIĆ Milanov Gvozden, 22. 7. 1922, Cvetovac, Lazarevac, radnik, borac od 14. 10. 1944.

VUKIĆ Ivana Martin, 1926, Zadar, kurir, 3. bataljon.

VUKIĆ Nikola, 1924, inženjerijska četa.

VUKIĆ Alekse Nikola, 8. 10. 1924, Čečina, Rusna, Doljevac, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

VUKIĆ Miloja Slobodan, 1926, Cvetovac, Vreoci, Lazarevac, zemljoradnik, u NOB od 14. 10. 1944, desetar, poginuo 19. 1. 1945. kod Šida.

VUKMANOVIĆ Todora Dragoslav, 7. 5. 1919, Čačak, zemljoradnik, u NOB od 21. 4. 1945, poginuo 5. 5. 1945. ko Miloševca, Čazma.

VUKMANOVIĆ Rade Đorđe, 6. 12. 1922, Doljani, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 10. 5. 1942, potporučnik, pomoćnik komesara čete.

VUKMANOVIĆ Vaje Rade, iz Doljana, Otočac, u spisku poginulih u proljeće 1944. u Bosni.

VUKMANOVIĆ Živko, 15. 11. 1919, Doljani, Otočac, radnik, u NOB od 1941, komandir čete za vezu.

VUKMIROVIĆ Petra Anđa, 1924, Ljubovo, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, bolničarka, poginula januara 1944.

VUKMIROVIĆ Vaje Bogdan, 1923, Gornji Babin Potok, poginuo 1943. kod Gračaca.

VUKMIROVIĆ Ilije Ljubica, 1925, Bjela Rijeka, T. Korenica, poginula u proljeće 1944. kod Drvara.

VUKMIROVIĆ Ljuba, iz Plitvičkog Ljeskovca, poginula 16. 3. 1943. u Svetom Roku, sahranjena u Čanković Dragi (Tomingaj).

VUKMIROVIĆ Staniše Milan, 1918, T. Korenica, u NOB od 1941, 2. bataljon, poginuo 1943. u Čudinom Klancu.

VUKMIROVIĆ Ike Stevo, 1925, Gornji Babin Potok, poginuo kod Metka decembra 1942.

VUKMIROVIĆ Petra Stevo, 1925, Gornji Babin Potok, poginuo kod Gospića početkom oktobra 1943.

VUKMIROVIĆ Vlajisavljević Rade Mira, 1922, Mihaljevac, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, četna bolničarka, 2. bataljon.

VUKOBRAT Mane, iz Crne Vlasti, Otočac, 1. bataljon, poginuo na Raduču 26. 12. 1942, sahranjen u Ploči.

VUKOBRATOVIĆ Mićanov Bude, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginuo aprila 1942. u Dalmaciji.

VUKOBRATOVIĆ Stanka Dragan, 1916, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Pavia Dušan, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginuo 18. 8. 1943. kod Perušića.

VUKOBRATOVIĆ Vase Duro, 1921, Lisina, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Vukosava Ilija, 1922, Grabušić, Korenica, 4. bataljon, u NOB od 1942, poginuo kod Udbine 1942.

VUKOBRATOVIĆ Stojana Marija, 1923, Vrhovine, Otočac, domaćica, u NOB od 1942, poginula 1942. kod Raduča.

VUKOBRATOVIĆ Miloša Marko, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Mihajlo, 1915, seljak, u NOB od aprila 1942, 3. kordunaški bataljon, zamjenik komandira.

VUKOBRATOVIĆ Đure Mile, 1916, Kuplensko, Vojnić, trgovački pomoćnik, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Đure Mile, 1926, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Stevana Mile, 1911, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Milića Miloš, 1910, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Damjana Petar, 1925, Crna Vlast, Otočac, poginuo 18. 8. 1943. kod Perušića.

VUKOBRATOVIĆ Stevana Petar, 1920, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Miloša Todor, 1914, Vojišnica, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VUKOBRATOVIĆ Milanov Miloš, 1910, Radonja, Vojnić, u NOB od 10. 10. 1941, 3. bataljon, ranjen, poginuo u ešelonu Centralne bolnice marta 1943.

VUKOBRATOVIĆ Rade, u jesen 1944. zamjenik komandira čete, 3. bataljon.

VUKOJEVIĆ Svetislava Ljubomir, 7. 4. 1926, V. Drenova, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.

VUKOJEVIĆ Nikole Milica, 1924, Očestovo, Knin, 3. četa, 1. bataljon, bolničarka.

VUKOJEVIĆ Trifun, delegat voda, 1. četa, 3. bataljon.

VUKOJIĆ Živojinov Radoslav, 22. 7. 1924, Jasikovica, Trstenik, učenik, u NOB od 20. 11. 1944, pisar u štabu.

VUKOSAVLJEVIĆ Milivojev Jeremija, 1. 5. 1907, Radanovci, Kosjerić, u NOB od 18. 10. 1944, desetar, 2. bataljon.

VUKOSAVLJEVIĆ Mile, 1905, seljak, u NOB od 22. 2. 1942, 4. banijski bataljon, desetar.

VUKOVIĆ Dušan, 1920, radnik, 10. 10. 1942. u rezervnoj četi delegat voda.

VUKOVIĆ Dušan, 24. 10. 1920, Beograd, student tehnike, borac od 17. 9. 1944.

VUKOVIĆ Ž. Dušan, 14. 4. 1924, Mali Borak, Ub, zemljoradnik, u NOB od 7. 10. 1944. borac.

VUKOVIĆ Živana Dušan, 20. 10. 1920, Beograd, 3. bataljon.

VUKOVIĆ Josifov Filip, 4. 11. 1925, Beograd, đak, borac od 5. 12. 1944.

VUKOVIĆ Timotija Kosan, 15. 8. 1924, G. Lajkovac, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 23. 9. 1944.

VUKOVIĆ Jovanov Kostadin, 15. 1. 1925, Stanina Reka, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 10. 9. 1944.

VUKOVIĆ Vojina Mileta, 1923, M. Borak, Lajkovac, 1. bataljon.

VUKOVIĆ Milorad, 1919, 2. četa, 3. bataljon.

VUKOVIĆ Ljubomirov Milorad, 3. 9. 1919, Rebelj, Valjevo, radnik, borac od 2. , 12. 1944.

VUKOVIĆ Živorada Milovan, 6. 7. 1925, G. Lajkovac, Mionica, izviđačka četa.

VUKOVIĆ Miodrag, 1919, 2. četa, 3. bataljon.

VUKOVIĆ Milana Radosav, 25. 4. 1925, Mostar, đak, u NOB od 1944, u proljeće 1945. sekretar SKOJ-a u 2. četi 1. bataljona.

VUKOVIĆ Slobodan, 1926, Ripanj, Beograd, 1. bataljon.

VUKOVIĆ Slobodan, 1926, Ripanj, Beograd, 1. bataljon.

VUKOVIĆ Svetožarov Vojislav, 14. 3. 1913, Komirić, Osečina, podoficir, u NOB od 7. 10. 1944. vodnik, poginuo 6. 4. 1945.

VUKOVIĆ Vojislava Živorad, 17. 3. 1920, Mali Borak, Lajkovac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VUKSA Sjuro, u spisku ranjenih januara 1944.

VUKSAN Marka Dane, 1921, Počitelj, Gospić, trgovački pomoćnik, u NOB od 1941, februara 1943. rukovodilac SKOJ-a, 2. bataljon.

VUKSAN Branka Dušan, 1. 6. 1925, Počitelj, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon.

VUKSAN Branka Đuro, 1929, Počitelj, Gospić, đak, u NOB od 1942, 2. bataljon, teško ranjen na Sutjesci 17. 8. 1944.

VUKSAN Damir Jovo Bodo, 1914, rođen u SAD, krojač, u NOB od 1941, u prvom sastavu »Jurišne čete«, u spisku od 10. 11. 1942, delegat voda.

VUKSAN Branka Mika, 1921, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od početka 1942, vodnik, referent saniteta u izviđačkoj četi.

VUKSAN Gojkov Milan Slavuj, 2. 3. 1922, Počitelj, u prvom sastavu »Jurišne čete«.

VUKSAN Savin Nikola, 16. 10. 1928, Počitelj, Medak, Gospić, u NOB od 10. 10. 1944.

VUKAŠINOVIĆ Dragiša, poginuo na sremskom frontu.

VUKSANNOVIĆ Dragičev Dragiša, 15. 8. 1925, Dragosinjci, Kraljevo, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.

VUKŠA Braco, u prvom sastavu 1. bataljona.

VUKŠA Đuro, komandir 2. voda 3. čete, 4. bataljon, teško ranjen (ostao bez noge) kod Travnika 1. 12. 1943.

VUKŠA Đuro, 1923, Brotnja, D. Lapac, 2. četa, 4. bataljon.

VUKŠA Marka Jelka, 1926, Doljani, D. Lapac, bolničarka.

VUKŠA Jovo, u prvom sastavu 1. bataljona.

VUKŠA Mane, 1924, Dobroselo, D. Lapac, 4. četa, 1. bataljon.

VUKŠA Steve Mane, 1923, Dobroselo, D. Lapac, u NOB od 1. 8. 1941, komandir voda, 1. bataljon.

VULETIĆ Vojislava Dušan, 1921, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 8. 10. 1944.

VULETIĆ Voje Milan, iz Krčmera, Mionica, u NOB od jeseni 1944, poginuo 5. 4. 1945. kod Batrovaca.

VULETIĆ Vojinov Milan, 20. 10. 1923, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944, borac.

VULETIĆ Ostojin Milorad, Mratišić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

VULETIĆ Janka Nikola, 1926, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VULETIĆ Isidora Pajo, 9. 6. 1919, Mol, Ada, zemljoradnik, u NOB od 25. 11. 1944.

VULETIĆ Miloša Vaso, 1921, Krstinja, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

VULIĆ Radivoja Milan, 5. 8. 1927, Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 1944.

VULIĆ Rajko, 1927, intendatura.

VULIĆ A. Rajko, 1927, 2. bataljon.

VULIĆ V. Živomir, četa za vezu.

VULOVIĆ Božidara Darinka, 7. 2. 1927, Beograd, telefonistkinja, u NOB od 14. 12. 1944, bolničarka.

VULOVIĆ Mirko, 24. 6. 1923, Stragari, Arandelovac, strojobravar, borac od 18. 9. 1944, ranjen na Fruškoj gori, umro u bolnici Petrovaradin 9. 12. 1944.

VULOVIĆ Svetozara Slobodan, 12. 8. 1921, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

VULJENOVIC Vase Gojko, 8. 8. 1928, Gradina, Virovitica, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

VURDELJA Dušan, 2. četa, 3. bataljon, vodnik.

VURDELJA Tomin Dušan Macoka, iz Mogorića, Gospić, u prvom sastavu »Jurišne čete«, u spisku poginulih boraca.

VURDELJA Đurđa Milan, 5. 4. 1928, Senta, u NOB od 15. 7. 1944, desetar-kurir.

Z

ZABODOŠEK Franc, 4. četa, 3. bataljon.

ZADOBOVŠEK Martinov Franc, iz Trbovlja, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944.

ZAGORAC Branko, iz Rudopolja, Otočac, 3. bataljon, teško ranjen na Papratištu 4. 9. 1944. umro.

ZAGORAC Milan, iz Metka, Gospić, 2. bataljon.

ZAGORAC Simin Milanko Marinist Putnik, iz Metka, u prvom sastavu »Jurišne čete«, poginuo 1942. u Metku.

ZAGORAC Ise Milka, 1922, Počitelj, Gospić, domaćica, u NOB od 14. 4. 1944, bolničarka, vodnik.

ZAGORAC Mirko, iz Metka, Gospić, 2. bataljon.

ZAGORAC Petrov Nikola Kobac, 1920. (ili 1919), Medak, Gospić, stolar, u NOB od 1941, zamjenik komesara čete za vezu, poginuo 20. januara 1943. u Derinjavu.

ZAGORAC Sime Nikola Frenter, 1921, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, delegat voda.

ZAGORAC Simin Nikola Pekulin, 1918, Medak, Gospić, zemljoradnik, u NOB od 1941, 2. bataljon, delegat voda.

ZAHANJA Joakim, 1910, Sušak, 2. četa, 1. bataljon.

ZAHARIJE Romana Tugomir, 1928, Sokoli, Čabar.

ZAHARIJEVIĆ Zaharije, u spisku 249 poginulih Krtijaša.

ZAITANOVIĆ Živan, iz Železnika, u NOB od oktobra 1944. četa za vezu.

ZAKLAN Jovana Dmitar, 11. 6. 1915, Šalamunić, Titova Korenica, radnik, u NOB od 1941, komandant 4. bataljona (1942. - maj 1943), komandant brigade od 1. 12. 1944. do 9. 3. 1945, narodni heroj.

ZARIĆ Drago, izviđačka četa, u spisku ranjenih 7. maja 1945.

ZARIĆ Mihaila Dragutin, 10. 5. 1924, Kneževac, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.

ZARIĆ Ljubiša, 1924, 2. četa, 2. bataljon.

ZARIĆ Markov Ljubomir, 20. 10. 1927, Velika Drenova, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 3. 12. 1944.

ZARIĆ Mile, bolničar.

ZARIĆ Radoslavov Milosav, 10. 7. 1926, Mala Sugubina, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

ZARIĆ P. Miloš, 1907, 3. četa, 4. bataljon.

ZARIĆ Zdravkov Vitomir, 1. 4. 1920, Galovići, Kosjerić, radnik, u NOB od 2. 12. 1944.

ZARIĆ Čedomirov Živorad, 20. 11. 1922, Galovići, Kosjerić, radnik, u NOB od 2. 12. 1944.

ZARUBAC Vojinov Dragoslav, 7. 9. 1915, Novaci, Ub, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ZASLAĆ Boško, 1920, Divle, Skoplje, 2. bataljon.

ZAVIŠIĆ Petrov Jovo, 16. 11. 1922, Srb, Donji Lapac, radnik, u NOB od 28. 12. 1941, od 7. 3. 1945. zamjenik komandanta 3. bataljona.

ZAVODA Petrov Đuro, 1917, Visuć, Titova Korenica, poginuo 1944. kod Vrhovina (35. divizija).

HAZULJIN Lavov Mihailo, 10. 6. 1918, Miholjevska oblast, SSSR, zemljoradnik, u NOB od 16. 1. 1944.

ZDJELAR Milićev Đuro, 1924, Miholjsko, Vojnić, 3. kordunaški bataljon

ZDJELAR Milin Petar, 27. 3. 1908, Bebrina, Slavonski Brod, u NOB od 4. 10. 1944, 1. bataljon, poginuo 2. 5. 1945. kod Gornjeg Palešnika.

ZDRAVKOVIĆ Aleksandar, 1925, 2. četa, 2. bataljon.

ZDRAVKOVIĆ Milana Aleksandar, 23. 2. 1920, Priština, elektrotehničar, u NOB od novembra 1944.

ZDRAVKOVIĆ Aleksa, 6. 10. 1925, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ZDRAVKOVIĆ Dragutinov Borisav, 10. 11. 1925, Ličje, Gadžin Han, zemljoradnik, u NOB od 5. 12. 1944.

ZDRAVKOVIĆ Božidarov Borivoje, 13. 7. 1914, Svrljig, kafedžija, u NOB od jeseni 1944.

ZDRAVKOVIĆ Mihajlov Čedomir, 6. 12. 1927, od Niša, zemljoradnik, u NOB od novembra 1944.

ZDRAVKOVIĆ Petra Dragoljub, 18. 7. 1926, Višnjica, Beograd, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944.

ZDRAVKOVIĆ Lazarov Ljubiša, 2. 10. 1927, od Niša, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

ZDRAVKOVIĆ Radisav, 3. četa, 4. bataljon.

ZDRAVKOVIĆ Đorđev Radosav, 18. 8. 1922, G. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, u NOB od 12. 5. 1944.

ZDRAVKOVIĆ Miloradov Radomir, 8. 6. 1923, Čumurlija, Niš, zemljoradnik, u NOB od 8. 11. 1944, poginuo 26. 4. 1945. kod Tomašice.

ZEBIĆ Nikolin David, 4. 8. 1917, Valjevo, činovnik, u NOB od 17. 9. 1944, desetar.

ZEC Mićo, u spisku 249 poginulih krntijaša.

ZEC I. Milan, 1912, Donji Srb, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen na Zuleševici februara 1943, poginuo u ešelonu ranjenika kod Gajina.

ZEĆEVIĆ Lukijan, 1. bataljon.
 ZEĆIROVIĆ Selimov Kemal, 25. 11. 1909, Gostivar, šofer, u NOB od 6. 12. 1944.
 ZEKIĆ Antin Marijan, 7. 12. 1928, Dragačevac Ninski, Zadar, poslužitelj, u NOB od 9. 9. 1943.
 ZELIĆ Ivanov Frane, 10. 10. 1902, Brodar, Višegrad, zemljoradnik, u NOB od 25. 12. 1944, 3. bataljon.
 ZELJKOVIĆ Svetolik, 3. bataljon.
 ZELJKOVIĆ Mihajlov Sveta, 24. 3. 1925, Trubar, Drvar, pekar, borac od 13. 10. 1944.
 ZETI Anđelino, Bavivorinok, Firenca, Italija, 1. četa, 3. bataljon, poginuo i sahranjen 12. 9. 1944. u Bujačicu, Valjevo.
 ZINAKOV Petra Aleksa, 9. 9. 1914, Šerbovo, Orelj, puškar, u NOB od 17. 9. 1943.
 ZJACA Đure Dragan, 1911, Ivanković Selo, Karlovac, 3. kordunaški bataljon, delegat voda.
 ZJACA Rade Milan, 1. 5. 1900, Babin Potok, Otočac, zemljoradnik, u NOB od 1942.
 ZJAČA Sime Lule Migo, 1922, Ivanković Selo, Karlovac, 3. kordunaški bataljon.
 ZLATANOVIĆ Dragomira Ilija, 12. 8. 1922, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 24. 9. 1944, izviđačka četa.
 ZLATANOVIĆ T. Radenko, 1921, u NOB od jeseni 1944, 1. bataljon.
 ZLATANOVIĆ Todorov Radisav, 7. 5. 1921, V. Vrtop, Gadžin Han, borac od 6. 12. 1944, 1. bataljon.
 ZLATANOVIĆ Vukomira Vasilije, 1924, V. Vrtop, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.
 ZLATANOVIĆ Milivoje Živan, 1920, Železnik, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944, kuvar.
 ZLATANOVIĆ Milivoja Živan, 5. 6. 1920, Železnik, Beograd, seljak, u NOB od 10. 10. 1944, izviđačka četa.
 ZLATKOVIĆ Vladimirov Vasilije, 7. 1. 1923, Veliki Vrtop, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.
 ZMAJKOVIĆ Srećkov Miodrag, 24. 7. 1924, Beograd, poslastičar, u brigadi od 27. 1. 1945, poginuo u napadu na Batrovce 5. 4. 1945.
 ZOFĆAN Ivan, 1922, Loka, Koper, 4. bataljon.
 ZOKIĆ Dragutin, 1. četa, 3. bataljon.
 ZORE Stipe, u prvom sastavu 1. bataljona, poginuo 1943.
 ZORIČIĆ Mira, u NOB od 1941, 3. četa, 3. kordunaški bataljon, bolničarka.
 ZORIĆ Nikolin Bogdan, 1909, Osredci, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 2. marta 1943. kod Ploče.
 ZORIĆ Savin Bogdan, iz Zavlake.
 ZORIĆ Jovanov Božidar, 7. 3. 1921, Osredci, Donji Lapac, seljak, u NOB od 15. 11. 1942, vodnik.
 ZORIĆ Božo, 1921, u spisku ranjenih boraca 2. bataljona.
 ZORIĆ Danin Branko, 1903, Rudopolje, Gračac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Savin Damjan, 11. 9. 1920, Zavlaka, Donji Lapac, radnik, u NOB od 27. 7. 1941, komesar 1. bataljona, kapetan.

ZORIĆ Dako, 1920, zemljoradnik, u NOB od 23. 11. 1942, u komandnom spisku od 10. 10. 1942. desetar u 1. bataljonu.

ZORIĆ Stevin Dane, 16. 8. 1927, Osredci, Donji Lapac, seljak, u NOB od 15. 1. 1942, 1. bataljon, pa intendantura.

ZORIĆ Dragan, u spisku ranjenih boraca 1. bataljona.

ZORIĆ Savin Dragija, iz Zavlake, Donji Lapac, poginuo 20. maja 1944. kod Zaklopca.

ZORIĆ Markova Dragica, iz Zavlake, poginula 15. 2. 1944. u Kunovcu.

ZORIĆ Dragomir, u spisku 249 poginulih krtijaša, vodnik.

ZORIĆ Božidarov Dragoslav, 27. 3. 1923, Preljina, Čačak, apotekarski laborant, u NOB od 19. 9. 1944, prištapska četa.

ZORIĆ Dragoslav, 1945. u spisku ranjenih boraca 1. bataljona.

ZORIĆ Jovanov Dušan, 4. 5. 1921, Osredci, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, rukovaoc bojne opreme, vodnik.

ZORIĆ Jovin Dušan, 1920, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 13. 2. 1942, 1. bataljon.

ZORIĆ Markov Dušan, iz Zavlake, Donji Lapac, poginuo na Kodžinpanju 29. februara 1944.

ZORIĆ Mićin Dušan, 1923, u NOB od 1941, 4. bataljon, u spisku poginulih kod Plavna aprila 1943.

ZORIĆ Stevin Đoko, 1923, Lička Kaldrma, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo 25. 12. 1942. kod Raduče, sahranjen u Ploči.

ZORIĆ Đuro, 1917, Srb, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Đuro, 1928, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon.

ZORIĆ Jovanov Đuro, iz Osredaka, 3. bataljon.

ZORIĆ Đuro, 1912, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, poginuo na Fruškoj gori novembra 1944.

ZORIĆ Milanov Đuro Palasijin, 3. 3. 1920, Lička Kaldrma, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komandir 2. čete, poginuo u noći 13. i 14. 4. 1945. u Gradištu.

ZORIĆ Savin Đuro Duka, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Savin Đuro, 1917, Zavlaka, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, zamjenik komandira čete, poginuo na Zuleševici 12. 2. 1943, sahranjen u Brotnji.

ZORIĆ Stevin Ivan, iz Zavlake, umro poslije rata u Apatinu.

ZORIĆ Petrov Ilija, 1909, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 3. bataljon, zamjenik komandira čete, poginuo u proljeće 1944, sahranjen u Osredcima.

ZORIĆ Savin Ilija, Tesla, 1920, Zavlaka, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Jovica, 1915, Osredci, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon (komandir čete i operativni oficir), u proljeće 1943. komandant 2. bataljona.

ZORIĆ Đurin Lazar Lakina, 1919, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941. godine, 1. bataljon, desetar, u spisku teže ranjanih 1943.

ZORIĆ Milin Luka, 1920, Mazin, Gračac, seljak, u NOB od 3. 3. 1942, ranjen početkom februara 1943, umro u ešelonu Centralne bolnice 28. 3. 1943. kod Prozora.

ZORIĆ Danin Mićo, 1907, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Jojin Mićo, 1914, Osredci, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Podumu krajem augusta 1942.

ZORIĆ Đorđa Đure Mika, iz Zavlake, Donji Lapac, (živi u Zavlachi).

ZORIĆ Đurina Mika, iz Zavlake, Donji Lapac (živi u Bačkoj Topoli).

ZORIĆ Milan, iz Like, poginuo na sremskom frontu.

ZORIĆ Milan, 1. bataljon, vodnik.

ZORIĆ Simin Milan Palasija, iz Zavlake, Donji Lapac, najstariji među srbskim ustanicima, poginuo 29. 7. 1941. u Plavnu.

ZORIĆ Milan, iz Mazina, 2. bataljon.

ZORIĆ Ilijin Milan, 1906, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon.

ZORIĆ Jovanov Milan, 1910, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Milanov Milan, 1926, Zavlaka, Donji Lapac, seljak, 3. četa, 1. bataljon, stariji vodnik.

ZORIĆ Milin Milan, 11. 7. 1906, Zavlaka, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, vodnik.

ZORIĆ Mile, 1902, Mazin, Gračac, 1. četa, 4. bataljon.

ZORIĆ Mile, 6. 9. 1943. postavljen za političkog delegata voda u 3. četi, 3. bataljon.

ZORIĆ Đurin Mile, iz Zavlake, Donji Lapac, poginuo 1945. kod Rijeke (19. divizija).

ZORIĆ Markov Mile, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Tešin Mile, 1923, Zavlaka, Donji Lapac, 3. bataljon, politički delegat, poginuo kod Bendera marta 1943.

ZORIĆ Tešin Mile, iz Zavlake, teško ranjen, umro u Bariju 10. 5. 1944.

ZORIĆ Petrova Milka, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Milanov Miloš Palesijin, 1910, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Otešu 28. 8. 1943.

ZORIĆ Savin Miloš, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Jovin Momčilo Mićo, 1912, Osredci, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen kod Škara, umro krajem 1942. u bolnici Bijeli Potoci.

ZORIĆ Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona.

ZORIĆ Markov Nikola, 1917, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, 1943. u 4. bataljonu desetar.

ZORIĆ Pajo, u spisku 249. poginulih krtijaša.

ZORIĆ Savin Pero, 31. 1. 1919, Zavlaka, u NOB od 1941, 1. bataljon, češće po-hvaljivan, u spisku od 10. 10. 1942. komandir voda, teško ranjen 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

ZORIĆ Mijin Pero, 1. bataljon, herojski poginuo na Prači 10. augusta 1944.

ZORIĆ Pavlov Petar, 1921, Zavlaka, u NOB od 1941, vratio se iz Bosne u 19. diviziju.

ZORIĆ Milin Petar Pero, 1926, Osredci, Donji Lapac, u NOB od aprila 1943, 1. bataljon, poginuo kod Gospića početkom oktobra 1943.

ZORIĆ Petar, 1920, Mazin, Gračac, u NOB od 2. 2. 1942, 3. bataljon, komandir voda.

ZORIĆ Savin Petar, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Đurin Rade, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941, u spisku teže ranjanih, vodnik.

ZORIĆ Ilijin Rade, 3. 9. 1925, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 8. 8. 1941, 1. bataljon, zastavnik.

ZORIĆ Bojin Radovan Rade, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.

ZORIĆ Đurin Sako, iz Zavlake, u NOB od 1942.

ZORIĆ Markov Simo, 1912, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete.

ZORIĆ Savin Stevan, 1924, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, u spisku teže ranjanih.

ZORIĆ Milanov Stevan, 20. 1. 1927, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, kurir.

ZORIĆ Stevo, 1. bataljon, vodnik.

ZORIĆ Kuzmin Stevo, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, umro poslije rata u Apatinu.

ZORIĆ Kuzmin Stevo, 1910, Zavlaka, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Ploče.

ZORIĆ Pavlov Stevo Stevko, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Savin Stevan Stevo, 1924, Zavlaka, u NOB od 1941, u spisku teže ranjanih.

ZORIĆ Stevin Stevo, 1919, Zavlaka, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Smiljana 17. 6. 1943.

ZORIĆ Milin Svetko, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Svetozar, iz Srba, Donji Lapac, 3. bataljon

ZORIĆ Milin Tešo, iz Zavlake, u NOB od 1942.

ZORIĆ Nikolin Uroš, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Zdravkov Vitomir, 1923, 2. četa, 4. bataljon.

ZORIĆ Savin Vladimir, 1915, Zavlaka, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon, od 4. 8. 1943. komandir čete, kapetan, u jesen 1943. prekomandovan u 19. diviziju.

ZORIĆ Čedomirov Živorad, 1922, Galovići, Kosjerić, u NOB od 21. 12. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

ZRAKIĆ Stankov Stevan, 12. 6. 1921, Klasnić, Glina, službenik, u NOB od 1944, komesar čete u 5. makedonskom bataljonu.

ZRNKIĆ Stefanova Ljubica, 6. 7. 1914, Podravska Slatina, u brigadi od jeseni 1944, 2. bataljon.

ZUKIĆ Z. Zuko, 1925, u spisku ranjenih boraca 1. bataljona.

ZORIĆ Milin Luka, 1920, Mazin, Gračac, seljak, u NOB od 3. 3. 1942, ranjen početkom februara 1943, umro u ešelonu Centralne bolnice 28. 3. 1943. kod Prozora.

ZORIĆ Džanin Mićo, 1907, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Jojin Mićo, 1914, Osredci, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo u Podumu krajem augusta 1942.

ZORIĆ Đorđa Đure Mika, iz Zavlake, Donji Lapac, (živi u Zavlaci).

ZORIĆ Đurina Mika, iz Zavlake, Donji Lapac (živi u Bačkoj Topoli).

ZORIĆ Milan, iz Like, poginuo na sremskom frontu.

ZORIĆ Milan, 1. bataljon, vodnik.

ZORIĆ Simin Milan Palasija, iz Zavlake, Donji Lapac, najstariji među srbskim ustanicima, poginuo 29. 7. 1941. u Plavnu.

ZORIĆ Milan, iz Mazina, 2. bataljon.

ZORIĆ Ilijin Milan, 1906, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1942, 2. bataljon.

ZORIĆ Jovanov Milan, 1910, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon.

ZORIĆ Milanov Milan, 1926, Zavlaka, Donji Lapac, seljak, 3. četa, 1. bataljon, stariji vodnik.

ZORIĆ Milin Milan, 11. 7. 1906, Zavlaka, Donji Lapac, seljak, u NOB od 1941, 1. bataljon, vodnik.

ZORIĆ Mile, 1902, Mazin, Gračac, 1. četa, 4. bataljon.

ZORIĆ Mile, 6. 9. 1943. postavljen za političkog delegata voda u 3. četi, 3. bataljon.

ZORIĆ Đurin Mile, iz Zavlake, Donji Lapac, poginuo 1945. kod Rijeke (19. divizija).

ZORIĆ Markov Mile, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Tešin Mile, 1923, Zavlaka, Donji Lapac, 3. bataljon, politički delegat, poginuo kod Bendera marta 1943.

ZORIĆ Tešin Mile, iz Zavlake, teško ranjen, umro u Bariju 10. 5. 1944.

ZORIĆ Petrova Milka, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Milanov Miloš Palesijin, 1910, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo na Otešu 28. 8. 1943.

ZORIĆ Savin Miloš, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Jovin Momčilo Mićo, 1912, Osredci, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, ranjen kod Škara, umro krajem 1942. u bolnici Bijeli Potoci.

ZORIĆ Nikola, u prvom sastavu 1. bataljona.

ZORIĆ Markov Nikola, 1917, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, 1943. u 4. bataljonu desetar.

ZORIĆ Pajo, u spisku 249. poginulih krntijaša.

ZORIĆ Savin Pero, 31. 1. 1919, Zavlaka, u NOB od 1941, 1. bataljon, češće po-hvaljivan, u spisku od 10. 10. 1942. komandir voda, teško ranjen 27. 11. 1942. kod Dvora na Uni.

ZORIĆ Mijin Pero, 1. bataljon, herojski poginuo na Prači 10. augusta 1944.

ZORIĆ Pavlov Petar, 1921, Zavlaka, u NOB od 1941, vratio se iz Bosne u 19. diviziju.

ZORIĆ Milin Petar Pero, 1926, Osredci, Donji Lapac, u NOB od aprila 1943, 1. bataljon, poginuo kod Gospića početkom oktobra 1943.

ZORIĆ Petar, 1920, Mazin, Gračac, u NOB od 2. 2. 1942, 3. bataljon, komandir voda.

ZORIĆ Savin Petar, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Đurin Rade, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941, u spisku teže ranjanih, vodnik.

ZORIĆ Ilijin Rade, 3. 9. 1925, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 8. 8. 1941, 1. bataljon, zastavnik.

ZORIĆ Bojin Radovan Rade, 1. bataljon, poginuo na Zuleševici februara 1943.

ZORIĆ Đurin Sako, iz Zavlake, u NOB od 1942.

ZORIĆ Markov Simo, 1912, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, komesar čete.

ZORIĆ Savin Stevan, 1924, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, 1. bataljon, u spisku teže ranjanih.

ZORIĆ Milanov Stevan, 20. 1. 1927, Osredci, Donji Lapac, u NOB od 1942, 1. bataljon, kurir.

ZORIĆ Stevo, 1. bataljon, vodnik.

ZORIĆ Kuzmin Stevo, Zavlaka, Donji Lapac, u NOB od 1941, umro poslije rata u Apatinu.

ZORIĆ Kuzmin Stevo, 1910, Zavlaka, 1. bataljon, poginuo 1942. kod Ploče.

ZORIĆ Pavlov Stevo Stevko, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Savin Stevan Stevo, 1924, Zavlaka, u NOB od 1941, u spisku teže ranjanih.

ZORIĆ Stevin Stevo, 1919, Zavlaka, Donji Lapac, radnik, u NOB od 1941, 1. bataljon, poginuo kod Smiljana 17. 6. 1943.

ZORIĆ Milin Svetko, iz Zavlake, Donji Lapac.

ZORIĆ Svetožar, iz Srba, Donji Lapac, 3. bataljon.

ZORIĆ Milin Tešo, iz Zavlake, u NOB od 1942.

ZORIĆ Nikolin Uroš, iz Zavlake, Donji Lapac, u NOB od 1941.

ZORIĆ Zdravkov Vitomir, 1923, 2. četa, 4. bataljon.

ZORIĆ Savin Vladimir, 1915, Zavlaka, žandarm, u NOB od 1941, 1. bataljon, od 4. 8. 1943. komandir čete, kapetan, u jesen 1943. prekomandovan u 19. diviziju.

ZORIĆ Čedomirov Živorad, 1922, Galovići, Kosjerić, u NOB od 21. 12. 1944, 2. četa, 2. bataljon.

ZRAKIĆ Stankov Stevan, 12. 6. 1921, Klasnić, Glina, službenik, u NOB od 1944, komesar čete u 5. makedonskom bataljonu.

ZRNKIĆ Stefanova Ljubica, 6. 7. 1914, Podravska Slatina, u brigadi od jeseni 1944, 2. bataljon.

ZUKIĆ Z. Zuko, 1925, u spisku ranjenih boraca 1. bataljona.

ŽUPAN Fratricov Franc, 24. 2. 1922, Kranj, mehaničar, u NOB od 30. 10. 1944, 3. bataljon, puškar.

ŽUPAN, Jožin Janez, iz Jesenica, radnik, u NOB od 9. 9. 1944, 4. bataljon.

ZVEKOEI Pilje, u spisku ranjenih boraca 2. čete 3. bataljona.

ZRAKIĆ Antona Stevan, 12. 6. 1921, Klasnić, Glina, službenik, u NOB od 1944, komesar čete, 5. makedonski bataljon.

ZRNKIĆ Stefanov Ljubija, 6. 7. 1914, Podravska Slatina, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ZUBANOVIĆ Milin Mile, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŽUPAN J. Jože, 5. 3. 1915, Jesenice, graver, u NOB od 19. 9. 1944, 4. bataljon, stariji vodnik.

ŽAGAR Dragutin, iz Delnica, 3. bataljon, poginuo 9. 12. 1943. kod Travnika, sahranjen u Avdićima.

ŽAKULA Jovo, žandarm, u NOB od 15. 7. 1941, 4. bataljon, 1943. i 1944. komandir čete.

ŽAKULA Marka Marko, 1921, Novo Selo, u NOB od 1941, T. Korenica, poginuo 17. 8. 1944, na Sutjesci.

ŽAOLAC Boško, 1. četa, 1. bataljon.

ŽARKOVIĆ Milanov Budimir, 25. 3. 1925, Strmna Gora, Valjevo, berberin, u NOB od 2. 12. 1944. poginuo kod Batrovaca 6. 4. 1945.

ŽARKOVIĆ Velimira Žarko, 17. 12. 1924, Bačevci, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ŽAŽELIĆ Josip, 1900, Čavle, Rijeka, 2. bataljon, poginuo 1. 5. 1944.

ŽAŽELIĆ Matije Viktor, 1903, Čavle, Rijeka, 1. bataljon, poginuo 25. 5. 1944. u Drvaru.

ŽDRALIĆ Mile Marko, 1923, Vojišnica, Vojnić, puškomitraljezac, 3. kordunaški bataljon.

ŽEGARAC Ilije Mile, 1. 5. 1926, Medak, Gospić, đak, u NOB od 1944.

ŽEGARAC Miće Dane, 1909, Glavaci, Otočac, poginuo septembra 1944. kod Valjeva.

ŽEGARAC Stevanov Mirko, 1921. (ili 1920), Ploča, Gračac, zemljoradnik, u NOB od 1942, 2. bataljon.

ŽERIĆ I. Radovan, 3. bataljon, poginuo 6. 4. 1945, kod Lipovca sahranjen u Moroviću.

ŽERIĆ Milenkov Radovan, 14. 11. 1926, Mala Vrbnica, Kruševac, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944, poginuo na sremskom frontu.

ŽEŽEU Duša, 1925, Srb, D. Lapac, 3. četa, 4. bataljon.

ŽEŽELJ Mile Ilija, 1923, Gornji Srb, 1. četa, 1. bataljon, poginuo jula 1944. kod Livna.

ŽEŽELJ Milan, u prvom sastavu 1. bataljona, u proljeće 1942. zamjenik komandanta bataljona, narodni heroj.

ŽEŽEU Rade Milan, 1917, (ili 1919), G. Srb, seljak, u NOB od 1941, komandir voda, 1. bataljon, poginuo kod Jezera 8. 1. 1944.

ŽEŽEU Sime Milan, 1900, G. Srb, seljak, u NOB od 1941, L bataljon, poginuo kao borac kod Mazina 1944. (35. divizija).

ŽIGANTE Mirko, rodom od Trsta, 2. četa, 3. bataljon, poginuo 10. 4. 1944. na Stražbenici kod Lapca, sahranjen u groblju Zaklopac.

ŽIGIĆ Prokin Đuro, 26. 8. 1918, Grabušić, T. Korenica, trgovački pomoćnik, borac od 10. 12. 1942, mlađi vodnik.

ŽIGIĆ Nikole Mileva, 15. 4. 1926, Željava, T. Korenica, 2. bataljon.

ŽIGIĆ Marković Mije Milena, 1924, Debelo Brdo, T. Korenica, domaćica, u NOB od 1942, vodnik u četi za vezu.

ŽIKIĆ Randelov Aleksandar, 17. 5. 1926, Knez Selo, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ŽIKIĆ Vlastimir, 1926, 4. četa, 3. bataljon.

ŽILIĆ Nikolin Branko, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŽILIĆ Petrov Dragan, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŽILIĆ Dragoslav, 1. četa, 1. bataljon.

ŽILIĆ Jovin Janko, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŽILIĆ Jankov Stevo, Petrinja, 4. banijski bataljon.

ŽIVANČIĆ Stevana Miroslav, 25. 11. 1922, Cerova, Kruševac, zemljoradnik, u NOB od 1944.

ŽIVANOV Nikole Stevan, 9. 1. 1911. (ili 1914), Šurjan, Sečanj, u NOB od 27. 9. 1942, desetar, 1. bataljon, poginuo 20. 1. 1945. kod Šida.

ŽIVANOVIĆ Živana Aleksandar, 25. 9. 1924, Zukve, Koceljevo, zemljoradnik, u NOB od 13. 9. 1944.

ŽIVANOVIĆ Branislav, 1928, 3. četa, 1. bataljon.

ŽIVANOVIĆ Despota Čedomir, 1925, Gola Glava, Valjevo, izviđačka četa.

ŽIVANOVIĆ Milanov Ilija, 2. 8. 1925, Strmica, Knin, krojač, u NOB od 23. 10. 1944.

ŽIVANOVIĆ Dragomira Milan, 1922, Varvarin, 1. bataljon, poginuo 22. 1. 1945.

ŽIVANOVIĆ Milojev Milijan, 15. 1. 1924, Bukovica, Valjevo, zemljoradnik, borac od 25. 11. 1944.

ŽIVANOVIĆ Miloje, 1926, Konatice, Obrenovac, 4. bataljon, poginuo 31. 1. 1945. kod Adaševca, gdje je i pokopan.

ŽIVANOVIĆ Miloje, 1924, G. Bukovica, Valjevo, 2. bataljon.

ŽIVANOVIĆ Miloradov Miloš, 17. 10. 1914, Osečenica, Mionica, u NOB od 30. 12. 1944, 3. bataljon, nestao 4. 5. 1945. kod Miloševaca.

ŽIVANOVIĆ Milanov Ostoja, 1. 10. 1922, Batalage, Ub, zemljoradnik, u NOB od 10. 10. 1944.

ŽIVANOVIĆ Živoradov Radenko, 28. 3. 1928, Kamenica, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

ŽIVANOVIĆ Svetomirov Radivoj, u spisku poginulih na Gradini, Bosut, februar 1945.

ŽIVANOVIĆ J. Radojica, 1921, 1. četa, 1. bataljon.

ŽIVANOVIĆ Jovanov Radojica, 26. 6. 1926, Maskare, Mionica, zemljoradnik, u NOB od jeseni 1944, 4. bataljon.

ŽIVANOVIĆ Mirkov Radomir, 17. 3. 1927, Draževac, Obrenovac, zemljoradnik, u NOB od oktobra 1944.

ŽIVANOVIĆ Stojadinov Radomir, 1926, Zalogovac, Varvarin, u NOB od jeseni 1944, artiljerijska baterija.

ŽIVANOVIĆ Dragutinov Stojadin, 3. 12. 1924, Poljace, Kruševac, u NOB od 3. 12. 1944, 2. bataljon.

ŽIVANOVIĆ Vladimir, 1910, 2. četa, 3. bataljon, u spisku ranjanih.

ŽIVIĆ Petar, 1927, Beograd, 4. bataljon.

ŽIVIĆ Laze Simo, 8. 9. 1910, Gračac, radnik, u NOB od 1944.

ŽIVKOVIĆ Stojadinov Borivoje, 1. 11. 1914, Zalogovac, Varvarin, u NOB od 3. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ R. Ćedomir, 1911, 1. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Ljubisava Dimitrije, 13. 8. 1929, Štip, đak, u NOB od 5. 12. 1944, kurir.

ŽIVKOVIĆ Drago, u prvom sastavu 1. bataljona.

ŽIVKOVIĆ Ćedomira Dragomir, 1920, Ćelije, Lajkovac, 2. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Marka Dušan Dukin, 1920. (ili 1922), Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, poginuo 12. 8. 1942. u Jezeranima.

ŽIVKOVIĆ Marka Đurija, 1914, Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, puškomitraljezac.

ŽIVKOVIĆ Marka Gligorije Glišo, 1916, Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon, desetar, poginuo 26. 11. 1943. (8. divizija).

ŽIVKOVIĆ M. Gojko, delegat voda, 1. četa, 3. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Jankov Maksim, 1921, Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŽIVKOVIĆ Petrov Milivoje, poginuo 12. 4. 1945. kod Vrbanje.

ŽIVKOVIĆ Živorada Milorad, 30. 6. 1926, Rebelj, Valjevo, kovač, u NOB od 2. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Milosav, 1914, intendantura.

ŽIVKOVIĆ Janka Miloš, 1922, Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŽIVKOVIĆ Jove Miloš, 1920, Kartalija Selo, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŽIVKOVIĆ Adama Mirko, 1923, Međedak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŽIVKOVIĆ Milutin, 1926, 2. četa, 2. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Dušana Milutin, 1. 3. 1924, D. Omašnica, Trstenik, zemljoradnik, 2. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Miodrag, 1926, 4. četa, 3. bataljon.

ŽIVKOVIĆ D. Miodrag, 1926, protivtenkovska četa.

ŽIVKOVIĆ Petra Miodrag, 1927, Dukat, Gadžin Han, u NOB od 14. 11. 1944.

ŽIVKOVIĆ Momčilo, 8. 9. 1926, Paštrić, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 16. 10. 1944.

ŽIVKOVIĆ Marka Pane, 1923, Međeđak, Vojnić, 3. kordunaški bataljon.

ŽIVKOVIĆ Svetislavov Petronije, 1922, Donji Dušnik, Gadžin Han, zemljoradnik, borac od 6. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Vljaka Radivoje, 30. 7. 1927, Malošište, Doljevac, kožar, u NOB od 6. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Stojadinov Radomir, 15. 10. 1916, Zalogovac, Varvarin, zemljoradnik, borac od 3. 12. 1944, 3. bataljon. *

ŽIVKOVIĆ Kostin Ratomir, 10. 4. 1916, Žarkovo, Beograd, bravar, u NOB od 26. 11. 1944.

ŽIVKOVIĆ Slobodan, 3. četa, 2. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Živoradov Slobodan, 22. 9. 1924, Rajković, Mionica, zemljoradnik, u NOB od 2. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Milovana Sreten, 1914, Gola Glava, Valjevo, zemljoradnik, u NOB od 1944, kuvar.

ŽIVKOVIĆ Stamenko, 1920, Brajkovići, Kosjerić, u NOB od 1944, 3. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Veselinov Stanislav, 24. 5. 1920, Brajkovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Svetislav, 1921, 3. četa, 1. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Vlajkov Svetislav, 27. 6. 1926, Niš, zemljoradnik, u NOB od 6. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Đorđev Svetolik, 15. 12. 1914, Sovljak, Ub, zemljoradnik, u NOB od 14. 11. 1944.

ŽIVKOVIĆ P. Svetozar, 3. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Vladan, student prava, 1. bataljon.

ŽIVKOVIĆ V. Vladi, 1921, 3. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Veselinov Vlajko, 10. 11. 1926, Brajkovići, Kosjerić, radnik, borac od 2. 12. 1944.

ŽIVKOVIĆ Mirka Živko, 20. 3. 1910, g. G. Mušić, Mionica, 1. bataljon.

ŽIVKOVIĆ Dragoljuba Živorad, Skupljen, Vladimirci, 1. bataljon.

ŽIVOJINOVIĆ Milorada Čedomir, 3. 12. 1927, Ripanj, Beograd, zemljoradnik, u NOB od 1944, 1. bataljon.

ŽIVOJINOVIĆ Dragoljuba Živadin, 1926, Koračića, Mladenovac, 3. bataljon.

ŽIVOTIĆ Petronijev Milenko, 23. 9. 1924, Ripanj, Beograd, abadžija, u NOB od 19. 9. 1944, zastavnik, delegat voda.

ŽIVOTIĆ Živojina Vladan, 18. 1. 1922, G. Milanovac, student prava, u NOB od 1944.

ŽNIDAR Leopoldov Rihard, Zagorje, 27. 7. 1915, Maribor, Ormož, elektrotehničar, borac od 17. 3. tš45.

ŽUDIĆ Ivana Herman, 1924, Sušak, vodni delegat, 1. bataljon.

ŽUJEVIĆ Milutina Aleksa, poginuo na sremskom frontu.

ŽUJEVIĆ Branislav, 1916, 3. četa, 1. bataljon.

ŽUJEVIĆ Jeremijin Dragiša, 21.4. 1920, Vračević, Mionica, kovač, u NOB od 28. 10. 1944.

ŽUJEVIĆ Života, 1919, 1. četa, 1. bataljon.

ŽUJEVIĆ Života, 1926, 1. četa, 1. bataljon.

ŽUJOVIĆ Milenkov Branislav, 20. 11. 1916, Jajčić, Ljig, zemljoradnik, u NOB od 4. 12. 1944.

ŽUJOVIĆ J. Dragiša, 1926, Vračević, Lajkovac, 1. bataljon.

ŽUJOVIĆ Č. Života, 1926, Vračević, Lajkovac, 1. bataljon.

ŽUNIĆ Milanov Jandre, 1921, ČT Lapac, podoficir, u NOB od 1941, komandant 2. bataljona (19. 1. - kraj ljeta 1944) i komandant 1. bataljona (od 9. 8. 1944), poginuo u Beogradu 20. 10. 1944.

ŽUNIĆ Dragišin Stevo, iz Orovca, Otočac, poginuo oktobra 1943. kod Bruvna.

ŽUPAN Josip, 1910, Obrovac, 1. bataljon.

ŽUPAN Ivana Josip, 22. 2. 1914, Kruševo, Obrovac, zemljoradnik, u NOB od 1943, stariji vodnik, komandir čete.

ŽUPAN Jože, 1915, Jesenice, 4. bataljon.

ŽUPAN Marko, 2. bataljon (8. 11. 1943), zamjenik komandira 2. čete.

ŽURAN Jožefa Stanko, 15. 11. 1923, Ptuj, krojač, u NOB od 1944.

ŽUTIĆ Jovana Dara, 1906, 2. bataljon, poginula februara 1943. u Doljanima, gdje je i sahranjena.

ŽUPAN Stipe, 1929, Klanac, Gospić, u NOB od 1943, kurir štaba 4. bataljona.

Umjesto pogovora

Višegodišnje istraživanje, ni sad zaključeno, evo se predočava u ovoj monografiji. Ja jesam znao neke od boraca o kojima je riječ i onda kad su još bili svakodnevno izloženi smrti, ali dječjačko pamćenje bi, dakako, bilo tek unekoliko vjerno zbilji da mi ti veliki prijatelji moga djetinjstva, i moji sadašnji drugovi, nisu višestruko pomagali u pisanju monografije, baš kao što mi je to - s jednim drugačijim iskustvom i saznanjem - pomagala moja supruga Marija Kujundžić. Hvala svima koji su predočavanjem podataka, sjećanjem na zbivanja i ličnosti, analizom cjelovitog partizanskog iskustva, ili samo sopstvenog iskustva, pomogli autoru. Posebno su mi pomogli drugarice i drugovi već spomenuti u vezi sa spiskom boraca 1. brigade.

Beogradska sekcija 1. ličke proleterske brigade je četiri pune godine pomagala autoru. Takvu pomoć autor je imao i od zagrebačke sekcije, posebno od Bate Vukelića, Milana Pavičića, Milana Đumića, Steve Kokotovića, Dragana Grubora, Stanka Bulja, Sime Baškota, Pere Bursaća, Jovice Bursaća, Damjana Zorića, Nikole Pavkovića i prvog komandanta brigade Stevana Opsenice.

Beogradska sekcija je za recenzente knjige odredila Nikolu Pejnovića i Bogdu Vujnovića. Nikica, na žalost, nije dočekao završetak posla, ali stigao je da mi dade mnogo dragocjenih saveta, baš kao i Bogde Vujnović, koji mi je, šaljući primjedbe iz rodnog Divosela, poslao gotovo 50 stranica podataka, komentara i analiza.

Monografiju je, u cjelini ili djelomično, pročitao oko 300 boraca. Većina njih su, kao i jedan od komesara četa iz 1942. godine - Branko Mamula - u primjedbama pisali da im je »izuzetno drago što će i taj dio naše ratne prošlosti ugledati svoje mjesto u našoj historiografiji«. Autoru admiral Mamula piše da je ovom monografijom »sve nas borce i starješine 1. brigade NOVH veoma zadužio«, pa mi stoga zahvaljuje, a uistinu - moje je da zahvalim, pa to i činim, i Branku Mamuli, i Jovici Grkoviću, i Lazi i Iliji Radakoviću, i Daniću Damjanoviću, i Milanu Trešnjicu, i - posljednjim ličkim generalima nosiocima »Spomenice 1941« - Mići Čušiću i Zdravku Lončaru, i Dani Medicu, i Radici Popoviću, i Milošu Todoriju, i dvojici Dimića - Veljku i Janku, i Milošu Čankoviću, i Geci Končaru, i Milanu Filipoviću, i Pajini Novakoviću, i Stevi Pjevaču, i Gojku Damjanoviću, i Danji Skendžiću, i Milanu Antončiću, i Dmitru Zaklanu, i Nikoli Đurđeviću, i Slavku Glumcu, i Đuri Ljuštini, i Stevi Dragišiću, i Mili Počući, i Tomi Tomljenoviću, i Josipu Bešiću, i Simi Bauku, i Đuri Lavriću, i Bogdanu Gaćeši, i Mirku Laskoviću, i Milanu Radenoviću Velikom, i Milanu Božičkoviću, i Milanu Basti iz Lipovog

Polja, i Mladenu Šikiću (koji je ustupio dijelove svoga dnevnika), i Peri Zoriću, i Đuri Rađenoviću, i Vladi Veinu iz Splita, i Mikici Pelivanoviću, i Milki Kokotović, i Jovi Zavišiću, i Stoji Šainović i njenom mužu Nikoli Obradoviću, i Peri Ljuštini, i Milošu Počući, i Mici Mirić, i Pajini Bur-saću, i Stevanu Ribaru, i Stevi Glumcu, i Mikici Graovac, i Frani Čeki, i Mili Cvijanoviću, i... Hvala svima, uz molbu za razumijevanje, sve je nemoguće spomenuti.

I za fotose, objavljene u ovoj monografiji, dužni smo veliku zahvalnost svima koji su nam slike posudili. Najviše slika smo dobili od porodice Đure Dropca iz Novog Sada i Milana Grubića iz Pule.

Građa korištena za ovu monografiju i tekst - nekoliko stotina stranica opširniji od ovog što se objavljuje - bit će pohranjeni u Domu boraca 6. proleterske divizije na Plitvicama.

SADRŽAJ

Predgovor.....	5
Prikupljanje bataljona u borbama (13. jun - 8. jul 1942).....	7
Na Kapeli i u Plašćanskoj dolini (13. jul - 27. jul 1942).....	26
Borbe za Prokike, Jezerane i Krišpolje (1. august - 15. august 1942).....	42
Akcije iz Škara (19. avgust - 9. septembar 1942).....	57
Ofanziva združenih snaga Prve zone (14. septembra - 2. oktobra 1942).....	77
Predah i popuna u Krbavici (2. oktobar - 11. oktobar 1942).....	91
Brigada na Baniji (11. oktobar - 1. novembar 1942).....	99
Oslobodjenje Slunja (2. - 19. novembar 1942).....	109
Prve borbe u sastavu Šeste udarne divizije (17. novembra - 2. decembra 1942).....	121
Borbe na komunikacijama Gospić-Gračac (decembar 1942).....	137
Borba na Gračac (16. januar - 19. januar 1943).....	154
Brigada u operaciji »Weiss« (20. januar - 22. februar 1943).....	165
Proljetna ofanziva Prvog hrvatskog korpusa (mart - april 1943).....	211
Borbe oko Gospića i popuna u dolini Gacke (27. april - maj 1943).....	230
Nad dolinama Gacke i Uke (12. maj - 31. jul 1943).....	252
Obrana slobodne teritorije perušičkog kotara (2. august - 1. septembar 1943).....	266
Druga opsada Gospića (1. septembar - 10. oktobar 1943).....	274
Zasjede na cesti Bihać - Gračac (14. oktobar - 9. novembar 1943).....	291
Prve borbe u sastavu Prvog proletarskog korpusa (novembar 1943).....	303
Travnički decembar 1943. godine (3. decembar 1943 - 6. januar 1944).....	315
Borbe u kojima je zaslužena pohvala Vrhovnog komandanta (7. januar - 31. januar 1944).....	324
Između Drvara i Une (februar - mart 1944).....	345
Najveće priznanje: Proletersko zvanje (19. mart 1944).....	355
Borbe u Unskoj dolini (april - 24. maj 1944).....	365
Drvarska operacija i pripreme za veliki marš (25. maj - 17. jul 1944).....	377
Marš za Srbiju (18. jul - 2. septembar 1944).....	403
Prodor kroz zapadnu Srbiju (2. septembar - 16. septembar 1944).....	425
Brigada u Beogradskoj operaciji (20. septembar - 20. oktobar 1944).....	447
Prvo razdoblje sremskog fronta (20. oktobar - 27. novembar 1944).....	457
Predah, reorganizacija, obuka (1. decembar - 31. decembar).....	473
Devedeset dana u rovovima Srema (4. januar - 4. april 1945).....	491
Ofanziva pobjede (4. april - 15. maj 1945).....	525
Spisak boraca Prve proletarske brigade »Marko Orešković Krntija«.....	565
Umjesto pogovora.....	929

Likovno-tehnička obrada
Slavoljub KUJUNDŽIĆ, akad. slikar

Lektura
Vera POPOVIĆ, profesor

Korektura
Jovan DELIBAŠIĆ

Štampanje završeno februara 1988.

Stampa: Vojna štamparija - Beograd, Generala 2danova 40 b